

KRIMI, SHOQËRIA, E DREJTA PENALE DHE REFORMA NË DREJTËSI

KONFERENCË SHKENCORE NDËRKOMBËTARE

Tirana, 10 June 2024

KRIMI, SHOQËRIA, E DREJTA PENALE DHE REFORMA NË DREJTËSI

KONFERENCË SHKENCORE NDËRKOMBËTARE

@ OSCE Presence in Albania, 2024

All rights are reserved.

This publication was supported by the OSCE Presence in Albania in the framework of the project "Establishment of a Master's Programme in Criminology", financially supported by the Bureau for International Narcotics and Law Enforcement Affairs of the United States Government.

The views expressed in this publication are those of the authors and do not necessarily reflect those of the OSCE Presence in Albania.

ISBN 9789928395498

INTERNATIONAL ACADEMIC CONFERENCE

"CRIME, SOCIETY, CRIMINAL LAW AND JUSTICE REFORM"

10 June 2024

(Book of Proceedings)

Board of the International Academic Conference

A. Project Manager

Dr. Alba Jorganxhi
Project Manager, OSCE Presence in Albania

B. Scientific Academic Board

1. Prof. Dr. Artan Hoxha
Rector, University of Tirana
2. Prof. Asoc. Dr. Dorina Hoxha
Dean, Faculty of Law, University of Tirana
3. Prof. Dr. Skënder Kaçupi
Lecturer, Faculty of Law, University of Tirana
4. Prof. Altin Shegani Ph.D.
Lecturer, Faculty of Law, University of Tirana
5. Prof. Dr. Eralda (Methasani) Çani
Lecturer, Faculty of Law, University of Tirana
7. Prof. Asoc. Dr. Lirime Çukaj
Head of Criminal Law Department, Faculty of Law, University of Tirana
8. Prof. Asoc. Dr. Engjell Likmeta
Lecturer, Faculty of Law, University of Tirana
9. Prof. Asoc. Dr. Skerdian Kurti
Lecturer, Faculty of Law, University of Tirana

Table of Contents

Panel A

Moderator: Prof. Assoc. Iv Rokaj

1. Stela Babasi: Surrogacia si krim i trafikimit të qenieve njerëzore.	10
2. Artencja Shkenza: Medications counterfeiting and the involvement of organized crime in this activity.	37
3. Gledis Nano: Procesi i riintegritit të të burgosurve.	42
4. Ingrida Behri: Dhunimi seksual ndaj të miturve dhe krijimi praktik i regjistrit të dhunuesve seksual. Zhvillimi i programeve efektive rehabilituese të viktimave!	62
5. Msc. Evangjeli Xhuvani, Prof. Dr. Dorina Hoxha: Parashkrimi në të drejtën penale si një sfidë e ligjvënësit dhe e praktikës.	81
6. Dktrn. Enerjeta Shehaj, Prof. Dr. Eralda (Methasani) Çani: Kundërvajtjet administrative dhe veprat penale: Zbatimi i parimit "ne bis in idem" në Shqipëri.	90
7. Ergys Shehu: Ndikimi i rrjeteve sociale dhe politikat penale.	112
8. Klotilda Kareci: Burgosja e nënës - efektet psikologjike në marrëdhënien nënë-fëmijë, me pasojë fëmijën viktimë.	121
9. Kandidate për Doktorante Erida Skëndaj: Trendet e reja të krimit të organizuar në Shqipëri dhe ndikimi i tyre në tregjet kriminale ndërkombëtare.	139
10. Spartak Koka: Parricidi në shoqërinë shqiptare.	159
11. Prof. Asoc. Dr. Jonida Rystemaj: Qasja e Gjykatës Kushtetuese ndaj cenimit të standardit për gjykimin brenda një afati të arsyeshem.	178

Panel B

Moderator: Prof. Dr. Altin Shegani

12. Dr. Eliona Elezi, Dr. Ardian Elezi: Proactive investigation and detection of human trafficking through technology	191
13. Prof. Assoc. Etalon Peppo, Prof. Assoc. Jonad Bara: Juvenile Criminal Justice Code as an important component of Justice Reform: Analysis of the Reform of the juvenile criminal justice system	199
14. Dorina Saja: Hetimet paraprake dhe risitë në Kodin e Procedurës Penale, si rrjedhojë e Reformës në Drejtësi	210
15. PhD. Cand. Xhej Çeliku: Aspekte të evolucionit të institucioneve të specializuara hetimore në Shqipëri	215
16. Teojorg Gogu, Eneja Allmuça: New forms of crime, the need of adaptability in today's evolving society	223
17. Doktorant Klei Kaçupi, Prof. Asoc. Engjëll Likmeta: Aspekte të veprave penale në lidhje me taksat dhe tatimet.	233
18. Dr. Adela Buçpapaj, Dr. Ivas Konini: Societal progress and emerging crime trends	250
19. Dr. Olgert Rumnici, Prof. Assoc. Dr. Skerdian Kurti: Sistemi i drejtësisë penale për të miturit në konflikt me ligjin në Shqipëri	263
20. PhD.Cand. Ina Velezhnja: Cyberflashing: A Contemporary examination of digital harassment and its implications within cyberspace	276

21. Alma Bela: Krime të organizuar, mbrojtja e të dhënave dhe terrorizmi në një epokë dixhitale	282

Panel C

Moderator: Prof. Assoc. Iv Rokaj

22. Doktorand Emiliano Likaj, Ardita Kurti: E drejta për përkujdesje shëndetësore në IEVP të sigurisë së lartë në Shqipëri	290
23. Dr. Valbona Ndrepepaj: Përdorimi i Inteligjencës Artificiale në parandalimin e krimit: Një hyrje e përgjithshme	306
24. PhD.c. Ismail Shehu, Prof. Ass. Dr. Saimir Shatku: Legal and criminal aspects of organized crime in Albania and Europe	317
25. Prof. Assoc. Dr. Merita Poni, Dr. Teuta Starova: Theory role in crime prevention	324
26. MSc. Tevia Agalliu: The necessity for criminal policies aimed at promoting restorative and reparative justice.	331
27. Megi Dukeli: Krijimi i database me profile kriminologjike dhe nënstrukturat të kategorizuara sipas llojit të krimeve/veprave penale.	340
28. MSc. Dorela Kararaj: Luftimi i krimit të organizuar duke ndjekur një perspektivë të re mbi sekuestrimin, konfiskimin dhe rikuperimin e aseteve kriminale.	364
29. MSc. Dhimitër Zguro: Liria e shprehjes dhe e Drejta Penale: Balancimi i të drejtave	390
30. MSc. Ramiz Alia: Vëzhguesit e padukshëm CCTV: Një analizë e evolimit të krimit të organizuar në Shqipëri dhe aktorët e përfshirë.	403

Panel D

Moderator: Prof. Dr. Altin Shegani

31. Dr. Pjereta Agalliu, Dr. Proc. Nadia Guni: Aspekte ligjore dhe praktike të procesit të rivlerësimit të gjyqtarëve dhe prokurorëve në këndvështrimin analitik	414
32. Adv. Msc. Sheldiana Jano: Religious extremism and radicalism, captivity and the "Hell" camp in Syria	434
33. Prof. Ass. Dr. Lirime Çukaj, Magjistrate Elsa Miha: The fight against corruption through the measures taken by the Anti-mafia Law.	446
34. PhD candidate Admir Abrija: Tipologjitë e vjedhjes së identitetit në hapësirën kibernetike dhe problematikat aktuale të mbrojtjes juridiko penale ndaj saj.	457
35. Prof. Assoc. Dr. Klodjan Skënderaj: Calculation of pre-trial detention and sentences already served.	472
36. MSc. Eljona Ruçi: The challenges of law enforcement institutions in the framework of Justice Reform.	480
37. Iris Shehaj, Maend Kullaj: Decoding cyberviolence: Online perpetration, offline victimization	495
38. ME Kevin Treska, Magjistrat Renis Sheshi: Përmirësimi i kuadrit ligjor të parandalimit të pastrimit të parave në Shqipëri.	507
39. Doktorante, Magjistrate Manjola Kajana: Aspekte të veprave penale në fushën e doganave.	520

SURROGACIA SI KRIM I TRAFIKIMIT TË QENIEVE NJERËZORE

STELA BABASI

Tiranë, qershor 2024

Abstrakt

Përdorimi i shtatzënisë surrogate po bëhet gjithnjë e më shumë një çështje delikate, e cila kërkon vëmendje të veçantë lidhur me trafikimin e qenieve njerëzore.

Me anë të këtij materiali shpjegohet se si surrogacia mund të përdoret si një mënyrë trafikimi i qenieve njerëzore. Në të paraqiten rregullimet ligjore kombëtare e ndërkombëtare lidhur me shtëzaninë surrogate si dhe qasjet rregullatore të ndërmarra nga Bashkimi European dhe nga vendi ynë.

Materiali diskuton sesi legalizimi i surrogatisë komerciale në disa vende ka krijuar mundësi të reja për trafikantët. Fokusi i tij është trafikimi i grave riprodhuese për shfrytëzimin dhe detyrimin e tyre si nëna surrogate. Kjo mund të përfshijë edhe situata ku femrat riprodhuese detyrohen të bëjnë marrëveshje surrogacie kundër vullnetit të tyre, ose kur ato nuk janë plotësisht të informuara për rreziqet dhe implikimet ku janë përfshirë.

Për më tepër materiali vë në dukje se industria e surrogacisë ka krijuar një formë të re trafikimi për gratë të cilat përveçse shfrytëzohen për mitrën e tyre, ato mund të përdoren edhe shitjen apo marrjen indeve riprodhuese (vezëve) të tyre.

Materiali sjell në vëmendje situatën e krijuar në vendin tonë lidhur me mosrregullimin ligjor të shtatzënisë surrogate dhe përfundon se industria komerciale e surrogatisë është një industri që po zhvillohet gjithnjë e më shumë dhe që po përbën një mundësi të "artë" përfitimi për tu përdorur nga trafikantët.

Fjalë kyçe: surrogati, agjensi surrogate, nëna surrogate, trafikim i qenieve njerëzore, surrogati altruiste, surrogati komerciale, surrogati ndërkombëtare

Përkufizime

Qeliza riprodhuese ose gameta - vezët për femrën dhe spermatozoidet për meshkuj.

Surrogacia ose zëvendësimi - është një praktikë me të cilën një grua mbart dhe lind një fëmijë në emër të një pale të tretë. Në këtë praktikë, ose nëna surrogate inseminohet artificialisht dhe dhuron gametet e saj për riprodhim për të tjerët, ose embrioni, i formuar "*In Vitro*" implantohet me gametet e dy personave të tjerë dhe bartet nga një grua në mitër për periudhën e shtatzënisë.¹

Prindërit/prindi i synuar - personat që hyjnë në një marrëveshje surrogate me synimin për t'u bërë prindër/prind të një fëmije të lindur përmes surrogatisë.²

Nëna surrogate - një grua që pranon të mbetet shtatzënë dhe që mbart fëmijën për prindërit e synuar sipas një marrëveshjeje surrogate.³

Surrogacia tradicionale - nëna surrogate ofron vezën e saj, që fekondohet me spermën e babait ose dhuruesit të synuar, por edhe me anë të marrëdhënieve seksuale.

Surrogacia gestacionale - nëna surrogate mban një embrion të krijuar me gametet e prindërve të synuar, gametet e donatorëve ose një kombinim i të dyjave dhe implantohet nëpërmjet fertilizimit in vitro (IVF).

Surrogacia altruiste - nëna surrogate nuk paguhet për shtatzëninë e mbartur përtej shpenzimeve të arsyeshme.

Surrogacia komerciale (ose me kompesim) - nëna surrogate kompensohet për shtatzëninë e mbartur përtej shpenzimeve të arsyeshme.

Surrogacia ndërkombëtare - një marrëveshje surrogate ku nëna surrogate dhe prindërit e synuar jetojnë në vende të ndryshme.⁴

Marrëveshja surrogate - marrëveshje në të cilën një grua pranon të jetë e mbarsur dhe të mbajë një fëmijë për një çift apo një individ tjetër.⁵

Agjensia surrogate - surrogacia mund të kryhet apo organizohet nëpërmjet një agjencie ose një klinike e cila mund të jetë edhe përgjegjëse për rekrutimin e grave për të qenë nëna surrogate.⁶

Trafikant i qenieve njerëzore - është çdo person i dënuar me vendim Gjykate të formës së prerë për veprat penale të trafikimit të personave.⁷

1 European Network of Migrant Women (ENoMW) "WHAT IS SURROGACY: EXPLOITATION AND COMMODIFICATION OF WOMEN'S BODIES, 2020 <https://www.migrantwomennetwork.org/wp-content/uploads/EN-Surrogacy-statement.pdf> (Aksesuar për herë të fundit më 24.04.2024)

Shënim: European Network of Migrant Women (ENoMW) is a feminist, secular, migrant-women led platform, non affiliated with any political party, advocating for the rights, freedoms and dignity of migrant, refugee and ethnic minority women and girls in Europe.

2 Final Report of the Joint Committee on International Surrogacy (July 2022) https://data.oireachtas.ie/ie/oireachtas/committee/dail/33/joint_committee_on_international_surrogacy/reports/2022/2022-07-06_final-report-of-the-joint-committee-on-international-surrogacy_en.pdf (Aksesuar për herë të fundit më 26.03.2024)

3 Po aty.

4 Po aty.

5 Surrogacy agreement definition <https://www.lawinsider.com/dictionary/surrogacy-agreement> (Aksesuar për herë të fundit më 26.03.2024)

6 John PASCOE (2018) "Sleepwalking through the minefield: Legal and ethical issues in surrogacy" <https://journalsonline.academyPublishing.org.sg/Journals/Singapore-Academy-of-Law-Journal-Special-Issue/e-Archive/ctl/eFirstSALPDFJournalView/mid/513/ArticleId/1302/Citation/JournalsOnlinePDF> (Aksesuar për herë të fundit më 02.04.2024)

7 Po aty.

Trafikim i personave (*nocioni ndërkombëtar*) – përkufizohet si: rekrutimi, transportimi, transferimi, strehimi ose pranimi i personave, me anë të kërcënimit ose përdorimit të forcës ose formave të tjera të shtrëngimit, rrëmbimit, mashtrimit, abuzimit të pushtetit ose të një pozicioni cënueshmërie ose të dhënies ose marrjes së pagesave ose përfitimeve për të arritur pëlqimin e një personi që ka kontroll mbi një person tjetër, për qëllime shfrytëzimi. Shfrytëzimi do të përfshijë, minimalisht, shfrytëzimin e prostitucionit të të tjerëve ose forma të tjera të shfrytëzimit seksual, punën ose shërbimet e detyruara, skllavërinë ose praktikat e ngjashme me skllavërinë, robërinë ose heqjen e organeve.⁸

Trafikimi i personave të rritur (*nocioni kombëtar*) – përkufizohet, si rekrutimi, transportimi, transferimi, fshehja ose pritja e personave nëpërmjet kërcënimit ose përdorimit të forcës apo formave të tjera të shtrëngimit, rrëmbimit, mashtrimit, shpërdorimit të detyrës ose përfitimit nga gjendja shoqërore, fizike apo psikike ose dhënies apo marrjes së pagesave ose përfitimeve për të marrë pëlqimin e personit që kontrollojnë një person tjetër, me qëllim shfrytëzimin e prostitucionit të të tjerëve ose formave të tjera të shfrytëzimit seksual, të punës ose shërbimeve të detyruara, të skllavërimit ose formave të ngjashme me skllavërimin, të vënies në përdorim ose transplantimit të organeve, si dhe formave të tjera të shfrytëzimit, si brenda dhe jashtë territorit të Republikës së Shqipërisë.⁹

"Prind" është personi që e ka lindur ose e ka birësuar fëmijën, çift ose i vetëm, i martuar ose jo apo që ka njohur amësinë ose atësinë e fëmijës së lindur jashtë martese.¹⁰

Kreu I: Prezantimi

Koncepti i familjes dhe i formimit të saj në mënyrë biologjike ka qenë rrjedhë e historisë së jetës dhe shtimit natyral të njerëzimit që nga datimi i lindjes së tij. Zhvillimi i teknologjive riprodhuese gjatë dekadave të fundit ka sjellë ndryshime rrënjësore në botëkuptimin tonë për familjen, prindërimin dhe krijimin e jetës. Surrogacia, si një formë e teknologjisë riprodhuese të asistuar, u ka mundësuar çifteve me vështirësi riprodhuese, të kenë fëmijë. Çiftet infertile po i drejtohen gjithnjë e më shumë kësaj lloji shtatëzanie si një opsion për të pasur një fëmijë. Surrogacia po bëhet gjithnjë e më popullore në Evropë dhe vlerësohet se ka rreth 10,000 marrëveshje surrogate çdo vit. Pavarësisht popullaritetit në rritje të surrogatisë, ajo është ende një çështje e diskutueshme për shkak të diversitetit të ligjeve që e rregullojnë atë nga njëri vendi në tjetrin.¹¹

Në shumicën e rasteve ajo është një mundësi e mirë për të qenë prind në pamundësi biologjike, por surrogacia sa vjen dhe po bëhet shkak për shkëlqen e të drejtave dhe interesave të nënave surrogate. Shkelje këto që vijnë nga personat që kërkojnë të krijojnë një familje dhe nga ata që kërkojnë të përfitojnë nga kjo mundësi apo nevojë.

8 Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime", article 3 <https://www.ohchr.org/sites/default/files/ProtocolonTrafficking.pdf> (Aksesuar për herë të fundit më 28.04.2024)

9 Ligji nr. 7895, datë 27.1.1995 "Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë" (ndryshuar) <https://qbz.gov.al/preview/8f8fe9aa-c770-45dc-bc9a-408cce2a3f95/cons/20240513> (Aksesuar për herë të fundit më 29.04.2024)

10 Ligji nr. 18/2017, "Për të drejtat dhe mbrojtjen e fëmijës", neni 3, "Përkufizime" <https://qbz.gov.al/eli/ligj/2017/02/23/18-2017/a7b5c582-78fa-4109-bea-a0c7b48a2c8c;q=18%2F2017> (Aksesuar për herë të fundit më 29.04.2024)

11 NordicSurrogacy. Infertility and childlessness are increasing <https://www.nordicsurrogacy.se/en/infertility-and-childlessness-are-increasing/> (Aksesuar për herë të fundit më 30.04.2024)

Surrogacia është një temë shumë e ndjeshme në të gjithë Europën e më gjerë, e cila ngre një sërë shqetësimesh etike, morale dhe ligjore. Komplexiteti i llojeve të ndryshme të saj si dhe dëshirat dhe të drejtat e palëve të përfshira e bën të vështirë kontrollin e marrëveshjeve për shtatzëninë surrogate. Fenomeni i surrogacisë po njihet gjithnjë e më shumë si një formë e trafikimit të qenieve njerëzore nga subjekte të ndryshme.

Parlamenti European ka shprehur shqetësime në lidhje me shfrytëzimin e grave në marrëveshjet e surrogacisë duke deklaruar se *"shfrytëzimi seksual për qëllime surrogate dhe riprodhuese është i papranueshëm dhe një shkelje e dinjitetit njerëzor dhe të drejtave të njeriut"*. Ka debate të vazhdueshme rreth implikimeve etike dhe ligjore të surrogacisë, përfshirë shqetësime edhe për komodifikimin¹² e fëmijëve dhe shfrytëzimin e nënave surrogate. Disa argumentojnë se ndalimi i surrogacisë mund të çojë në kalimin e praktikës në fshehtësi, duke krijuar rreziqe për të gjitha palët e përfshira, ndërsa të tjerë kërkojnë rregulla më të rrepta për të mbrojtur të drejtat e fëmijëve dhe nënave surrogate.¹³

Shtatzënia surrogative është e rregulluar në mënyra të ndryshme në shtete të ndryshme anëtare ose jo anëtare të Bashkimit European, duke çuar në situata komplekse. Ligjet kundër trafikimit zakonisht kanë synuar të rregullojnë *"skllavërinë moderne"* dhe *"shfrytëzimin seksual"*, e ndërsa teknologjitë e reja mjekësore kanë avancuar, ligjet e trafikimit janë zgjeruar për të synuar forma të reja të trafikimit, përkatësisht trafikimin e njerëzve për organe dhe inde. Gratë mund të trafikohen me qëllim që të shërbejnë si nëna surrogate ose për qelizat e vezëve të tyre. Grupi i veprimeve të përfshira në surrogatinë komerciale ndërkombëtare është rasti që mund të shqyrtohet si një mundësi për trafikim dhe të evidentohet si i tillë, pasi elementët ligjorë të krimit të trafikimit të qenieve njerëzore mund të përmbushen lidhur me surrogatet si viktime.¹⁴

Qëllimi i këtij materiali është të shpjegojë shkurtimisht llojet e ndryshme të surrogatisë që mund të orientojnë subjektet e ndryshme drejt shfrytëzimit apo trafikimit të grave. Ai gjithashtu analizon rregullimet ligjore të Bashkimit European dhe të disa vendeve europiane që lejojnë ose ndalojnë surrogatinë komerciale si dhe qasjet e fundit rregullatore ku surrogacia mund të parashikohet edhe si një mënyrë trafikim njerëzor. Materiali vazhdon më tej me parashikimet ligjore në Shqipëri dhe nismën e ndërmarrë për një ligj të ri ku parashikohen rregullime ligjore mbi surrogatinë. Ai përfundon duke argumentuar se në gjithë kompleksitetin ligjor dhe etik të surrogacisë, fokusi kryesor duhet jetë trafikimi i qenieve njerëzore me anë të procesit të surrogatisë komerciale.

Kreu II: Metodologjia

Me qëllim që të identifikohen qartë problematikat dhe masat ndërhyrëse në të gjitha nivelet rregullatore, është përzgjedhur metoda e kërkimit, metoda cilësore dhe dytësore si dhe metoda e krahasimit të të dhënave statistikore.

¹² Shpjegim: Komodifikim - për të trajtuar ose konsideruar diçka si një mall (një produkt që mund të blihet dhe shitet). Cambridge Dictionary <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/commodify> (Aksesuar për herë të fundit më 14.05.2024)

¹³ The impact of the war against Ukraine on women, European Parliament resolution of 5 May 2022 on the impact of the war against Ukraine on women (2022/2633(RSP) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0206_EN.pdf (Aksesuar për herë të fundit më 22.04.2024)

¹⁴ Australian Government, Department of Health and Aged Care, Pregnancy, Birth and Baby, <https://www.pregnancybirthbaby.org.au/surrogacy#types> (Aksesuar për herë të fundit më 18.05.2024)

Kërkimi shkencor është bazuar mbi identifikimin e kuadrit ligjor kombëtar dhe ndërkombëtar, zhvillimet ligjore dhe akademike në lidhje me ndryshimet, që i janë bërë akteve ligjore në lidhje surrogatinë dhe shfrytëzimin e saj për trafikimin e qenieve njerëzore në mënyra të ndryshme përfitimi.

Është bërë një kërkim i raporteve kombëtare dhe ndërkombëtare në lidhje me standartet dhe problematikat etike dhe ligjore të konstatuara mbi marrëdhënien surrogate komerciale në mbrojtje të grave nga shfrytëzimi dhe trafikimi i tyre

Janë monitoruar faqet zyrtare të Parlamentit Europian, Eurostat, Botimet dhe Publikimet e ndryshme ndërkombëtare dhe kombëtare, Qendra e Botimeve Zyrtare, Medias dhe Shtypit Online, Motori i kërkimit "Google".... etj.

Gjithashtu janë analizuar dhe identifikuar të dhëna statistikore të publikuara në raporte zyrtare të institucioneve të ndryshme kombëtare dhe ndërkombëtare.

Kreu III: Surrogacia dhe trafikimi i qenieve njerëzore

Ky kapitull paraqet konceptet kryesore lidhur me surrogatinë e llojet e saj si dhe parashtrohet konsiderata të ndryshme, pse ajo mund të jetë një nga format e trafikimit të qenieve njerëzore.

3.1 Të kuptojmë surrogatinë dhe llojet e saj

Praktika e surrogatisë (zëvendësimit) referohet që nga lashtësia. Ligji dhe zakonet babilonase lejuan që kjo praktikë të shmangte divorcin. Përshkrimi më i hershëm i njohur i zëvendësimit pretendohet të jetë shërbëtorja Hagar që lindi një fëmijë për Sarën (pa fëmijë) nëpërmjet burrit të saj Abraham, kjo përshkruar në Librin biblik të Zanafillës.¹⁵

Fjala "surrogaci" vjen nga fjala latinisht "Subrogare", që do të thotë "i caktuar për të vepruar në vend të...", pra një person që zëvendëson një tjetër në një rol të caktuar. Kështu, **nëna surrogate** nënkupton një grua që mbetet shtatzënë dhe lind një fëmijë me qëllim për t'ia dhënë një personi apo një çifti tjetër, të quajtur zakonisht **prindër të synuar**.¹⁶

Surrogacia është një trajtim i fertilitetit, ku me anë të fekondimit in vitro (IVF) bëhet e mundur amësia për gratë infertile, përmes përdorimit të një embrioni të krijuar nga vetë çifti ose nga dhurues dhe i transferuar në mitrën e një bartëseje. Kjo teknikë gjithashtu, bën të mundur që edhe çiftet homoseksuale dhe beqarët të arrijnë atësinë duke krijuar embrion me spermën e tyre dhe ovocitet (vezët) e donatorëve.¹⁷

Marrëveshja surrogate i referohet një marrëveshjeje ku një grua, e njohur si surrogate (zëvendësuese) ose bartëse pranon të mbajë një shtatzëni për një person / çift tjetër që do të bëhet prindi/prindërit e fëmijës pas lindjes kundrejt disa kushteve të përcaktuar në një kontratë.¹⁸

Nga pikëpamja mjekësore egzistojnë dy lloje kryesore të surrogatisë:

15 National Library of Medicine, 2018 "Insight into Different Aspects of Surrogacy Practices" <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6262674/> (Aksesuar për herë të fundit më 25.04.2024)

16 Po aty.

17 Po aty.

18 Insight into Different Aspects of Surrogacy Practices <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6262674/> (Aksesuar për herë të fundit më 25.04.2024)

1. **surrogacia tradicionale** - nëna surrogate ofron vezën e saj, e cila fekondohet me spermën e babait të synuar ose dhuruesit me anë të inseminimit por edhe nëpërmjet marrëdhënieve seksuale. Në këto raste, nëna surrogate lidhet gjenetikisht me fëmijën;
2. **surrogacia gestacionale** - një embrion i krijuar me gametet e prindërve të synuar, gametet e donatorëve ose një kombinim i të dyjave, implantohet nëpërmjet fertilizimit in vitro (IVF) te nëna surrogate. Këtu, nëna surrogate nuk ka lidhje gjenetike me fëmijën. Kjo lloj surrogacie preferohet më shumë pasi u jep prindërve mundësinë që të kenë një fëmijë që lidhet gjenetikisht me ata.¹⁹

Nga pikëpamja e shpërblimit për mbarsjen e shtatzënisë surrogate dallojmë dy lloje të rëndësishme:

1. **surrogacia altruiste** - nëna surrogate nuk paguhet përtej shpenzimeve të arsyeshme. Asaj i kompensohen vetëm shpenzimet e nevojshme domethënë nuk përfiton kundëshpërblim nga procesi i surrogacisë. Në këtë rast akti i surrogacisë karakterizohet si një akt dashamirës.
2. **surrogacia komerciale (kompesuese)** - në këtë rast përfshihet kompensimi monetar përtej shpenzimeve të nevojshme, lidhur me shtatzëninë surrogate.²⁰

Kjo ndarje fundit e shtatzënisë surrogative është tej mase e rëndësishme pasi kërkon vëmendje të veçantë për tu analizuar dhe shqyrtuar lidhur me faktin e përdorimit të saj mbi trafikimin e qenieve njerëzore (grave si objekt riprodhues).

Marrëdhënia e surrogatisë e krijuar ndërmjet prindërve të synuar dhe gruas surrogate menaxhohet nga një agjensi e cila quhet **agjenci surrogate**. Agjencia ofron një sërë shërbimesh për prindërit e synuar dhe surrogatët. Ajo shpesh mund të jetë luajë edhe rol rekrutues për nëna surrogate.

3.2 Pse mund të konsiderohet surrogacia si një formë trafikimi i qenieve njerëzore?

Surrogacia mund të shihet si një formë e trafikimit të qenieve njerëzore për shkak të shfrytëzimit, detyrimit dhe mungesës së rregullores që mund të ndodhë në marrëveshjet e surrogacisë. Industria e surrogacisë mund të mundësojë krijimin e një tregu për abuzim dhe shfrytëzim të grave dhe fëmijëve të përfshirë në marrëveshjet e surrogacitetit.

Shfrytëzimi i grave të cënueshme: Gratë nga vendet me të ardhura të ulëta shpesh rekrutohen si nëna surrogate dhe mund t'i nënshtrohen shfrytëzimit dhe detyrimit. Kjo mund të çojë në trafikim njerëzor, pasi ata detyrohen të mbajnë një fëmijë për përfitime financiare ose forma të tjera shfrytëzimi.

Rreziku i abuzimit me fëmijët e lindur nga surrogacia: Marrëveshjet e surrogacisë mund të përfshijnë rreziqe të konsiderueshme abuzimi dhe shfrytëzimi, veçanërisht edhe për fëmijët. Fëmijët e lindur nga surrogacia mund të jenë rrezik trafikimi ose shfrytëzimi, pasi ata shihen si një mjet për një qëllim dhe jo si individë me dinjitet dhe të drejta të natyrshme dhe duke i trajtuar ata si produkte dhe jo si qenie njerëzore.

Lëvizja Ndërkufitare: Marrëveshjet e surrogacitetit shpesh përfshijnë lëvizjet ndërkufitare (nga vende të parregulluara ligjërisht te ato që e rregullojnë surrogatinë si procedurë) të grave dhe

¹⁹ Victori State Government, Department of Health, BetterHealth 2023 <https://www.betterhealth.vic.gov.au/health/healthyliving/surrogacy#reasons-for-surrogacy> (Aksesuar për herë të fundit më 18.05.2024)

²⁰ Australian Government, Department of Health and Aged Care, Pregnancy, Birth and Baby, <https://www.pregnancybirthbaby.org.au/surrogacy#types> (Aksesuar për herë të fundit më 18.05.2024)

fëmijëve të lindur nga shtatzënia surrogate, gjë që mund të çojnë në trafikim njerëzor.

Mungesa e rregullimeve ligjore në surrogaci: mund të krijojë një mjedis të favorshëm për trafikimin e qenieve njerëzore. Marrëveshjet e surrogacisë të parregulluara ose të rregulluar dobët mund të çojnë në shfrytëzimin e grave dhe fëmijëve.^{21 22}

Në këtë material do fokusohemi te trafikimi i grave riprodhuese si nëna surrogate apo si burim për sigurimin e indeve riprodhuese të tyre (vezëve).

Kreu IV: Shfrytëzimi dhe trafikimi i grave si nëna surrogate

Shfrytëzimi i grave vulnerabël për qëllime riprodhuese në mënyra të ndryshme, për marrjen e vezëve të tyre, për shtatzëni të detyruar dhe për surrogacitet mund të marrë formën e trafikimit të qenieve njerëzore.²³

4.1 Trafikimi i nënave surrogate në kontekstin e surrogacisë

Surrogacia në vetvete është një proces i cili shfrytëzon gratë duke kontrolluar fuqinë e tyre riprodhuese. Rekrutimi i grave për mitrën e tyre është cilësuar si degradues, duke i parë gratë 'subjekte mbarështuese'. Trafikimi i grave për shfrytëzim si surrogate është një çështje e cila është krahasuar me prostitucionin dhe shfrytëzimin seksual.²⁴ Ky shfrytëzim mund të shfaqet në mënyra të ndryshme, kështu përmendim me anë të:

Shtrëngimit dhe mashtrimit: Gratë mund të detyrohen ose mashtrohen për t'u bërë nëna surrogate, shpesh përmes premtimeve të rreme për kompensim financiar ose kushte më të mira jetese. Ata mund të mbahen nën mbikëqyrje duke e bërë të vështirë largimin nga marrëveshja.

Pagesave dhe shfrytëzimit: Surrogatet mund të paguhet më pak ose aspak për shërbimet e tyre, gjë që mund të çojë në shfrytëzim financiar. Kjo mund të jetë veçanërisht problematike në vendet ku kuadri ligjor nuk mbron të drejtat e grave surrogate.²⁵

Mungesës së pëlqimit të informuar: Gratë mund të mos i kuptojnë plotësisht implikimet e zëvendësimit, përfshirë edhe rreziqet në shtatzëni ose lindje. Atyre mund t'u bëhet presion për t'iu nënshtruar procedurave mjekësore pa pëlqim, gjë e cila mund të jetë një formë shfrytëzimi.²⁶

Trafikimit për qëllime riprodhuese: Gratë mund të trafikohen posaçërisht për qëllime surrogate, shpesh nga vende me prejardhje të varfër ose të pambrojtur. Ato mund të detyrohen t'i nënshtrohen

21 Migrant women and reproductive exploitation in the surrogacy industry Joint investigation ENoMW ICASM – October 2022 <https://usercontent.one/wp/www.migrantwomennetwork.org/wp-content/uploads/ENG-Final-Migration-and-surrogacy.pdf?media=1705347985> (Aksesuar për herë të fundit më 15.05.2024)

22 Human Rights Implications of Global Surrogacy (2019) <https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1009&context=ihr> (Aksesuar për herë të fundit më 15.05.2024)

23 BBC (2019) Surrogacy: Why the world needs rules for 'selling' babies <https://www.bbc.com/news/health-47826356> (Aksesuar për herë të fundit më 14.05.2024)

24 Anti-Trafficking Review, "Commercial Gestational Surrogacy: Unravelling the threads between reproductive tourism and child trafficking" <https://www.antitraffickingreview.org/index.php/atrjournal/article/view/542/416> (Aksesuar për herë të fundit më 12.04.2024)

25 Human Trafficking and Commercialization of Surrogacy in India https://www.researchgate.net/publication/307692581_Human_Trafficking_and_Commercialization_of_Surrogacy_in_India (Aksesuar për herë të fundit më 30.05.2024)

26 Po aty.

shtatzënive të shumëfishta, të cilat mund të kenë edhe pasoja të rënda shëndetësore për to.²⁷

Komercializimit të surrogatisë: Komercializimi i surrogacisë mund të çojë në shfrytëzimin e grave, pasi ato shpesh trajtohen si mallra për përfitim financiar dhe jo si individë me të drejta dhe dinjitet. Kjo mund të rezultojë në komodifikimin e trupave dhe aftësive të tyre riprodhuese.²⁸

Përveç mënyrave të shfrytëzimit të grave për surrogaci të cituara më lart duhet të kemi parasysh dallimin mes koncepteve kryesore: **"shfrytëzim riprodhues", "industri riprodhuese" dhe "trafikim riprodhues"**

- Me **"shfrytëzim riprodhues"** nënkuptohet shfrytëzimi i trupit të grave dhe në veçanti të mitrës së tyre, për qëllime riprodhuese në emër të të tjerëve. Në mënyrë të veçantë, gratë ofrojnë (me ose pa dëshirë) shërbime riprodhuese, ku trupat e tyre dhe materialet që rrjedhin prej tyre shfrytëzohen për përfitime ekonomike nga të "tjerët" dhe për të "tjerët".²⁹
- Me **"industri riprodhuese"** nënkuptohet sektori ekonomik i teknologjive riprodhuese të asistuara nga ana mjekësore dhe shoqërore: si surrogacia, marrja e ovociteve, teknikat IVF, etj, duke përfshirë këtu praktika të ligjshme dhe të paligjshme.³⁰
- Me **"trafikim riprodhues"** nënkuptohet krijimi i një trafiku kombëtar ose ndërkombëtar i grave, në të cilin gratë bëhen pronë e luajtshme dhe objekte riprodhuese nga ndërmjetës që i shërbejnë kryesisht blerësit.³¹

Ndër format kryesore të surrogatisë më problematike ku mund të abuzohet dhe të shfrytëzohet si një mënyrë e mundshme trafikimi për gratë është **surrogatia ndërkombëtare komerciale**, kështu:³²

- Nga njëra anë **surrogacia ndërkombëtare** e cila ndodh atëhere kur njerëzit dërgojnë gametet ose embrionet e tyre për t'u ngjizur në një grua që banon në një vend tjetër ose anasjelltas. Ligjet që ndalojnë zëvendësimin në disa vende mund t'i motivojnë njerëzit të kërkojnë shërbime zëvendësuese jashtë vendit të tyre; dhe
- Nga ana tjetër **surrogacia komerciale** ose ndryshe 'tregtare', 'fitimprurëse' apo 'e kompensuar' është ajo çka sjell shqetësim, pasi kjo lloj surrogacie ndërlikon procesin e surrogacitetit duke e përfshirë atë në një marrëdhënie tregtare apo biznesi.

Mënyra komerciale e surrogacitetit ndërkombëtar kërkon vëmendje të veçantë, duke e parë atë nën prizmin e mundësisë së trafikimit dhe shfrytëzimit të grave në pozita vulnerable që vijnë nga vende të pazhvilluara, gra të varfra dhe shpesh të paarsimuar. Shumat relativisht të mëdha të parave që u ofrohen atyre i lënë ato të hapura për shfrytëzim dhe trafikim.³³

27 Commercial Gestational Surrogacy: Unravelling the threads between reproductive tourism and child trafficking <https://www.antitraffickingreview.org/index.php/atjournal/article/view/542/416> (Aksesuar për here të fundit më 30.05.2024)

28 FAFCE Families are europe's treasures, FAFCE welcomes inclusion of the 'exploitation of surrogacy' in human trafficking directive <https://www.fafce.org/fafce-welcomes-inclusion-of-the-exploitation-of-surrogacy-in-human-trafficking-directive/> (Aksesuar për here të fundit më 30.05.2024)

29 Migrant women and reproductive exploitation in the surrogacy industry Joint investigation ENoMW ICASM – October 2022 <https://usercontent.one/wp/www.migrantwomennetwork.org/wp-content/uploads/ENG-Final-Migration-and-surrogacy.pdf?media=1705347985> (Aksesuar për here të fundit më 30.05.2024)

30 Po aty.

31 John PASCOE 2018 "Sleepwalking through the minefield: Legal and ethical issues in surrogacy" <https://journalsonline.academyPublishing.org.sg/Journals/Singapore-Academy-of-Law-Journal-Special-Issue/e-Archive/ctl/eFirstSALPDFJournalView/mid/513/ArticleId/1302/Citation/JournalsOnlinePDF> (Aksesuar për here të fundit më 13.05.2024)

32 Regulating International Commercial Surrogacy <https://blog.petrieflom.law.harvard.edu/2024/03/18/regulating-international-commercial-surrogacy/> (Aksesuar për herë të fundit më 30.04.2024)

33 John PASCOE 2018 "Sleepwalking through the minefield: Legal and ethical issues in surrogacy" <https://>

Një aspekt tjetër i rëndësishëm që kërkon kujdes mbi mundësinë e trafikimit janë edhe **praktikat e agjencie surrogate**, pasi ato shpeshherë ngajnë me ato të përdorura nga trafikantët e qenieve njerëzore ose seksuale. Agjentët e tyre kërkojnë nëna të mundshme zëvendësuese të cilat më pas i detyrojnë të shpërngulen në qytete apo shtete të tjera. Detyrimi social, ekonomik apo familjar i këtyre grave përbën një faktor shkakhtar që ato të kthehen nëna surrogate edhe pse me pëlqimin e tyre.³⁴ Për shembull një nënë surrogate në Ukrainë mund të fitojë deri në 20,000\$ – 8 (tetë) herë më shumë se të ardhurat mesatare vjetore.³⁵ (sjellim në vëmendje që Ukraina lejon surrogatinë komerciale)

4.2 Shembuj mbi trafikimin me anë të surrogatisë

Në këtë nënkapitull do sjellim disa raste të trafikimit të grave të shfrytëzuara për procese surrogacie ndërkomëtare komerciale.

4.2.1 Shembull 1 – “Skandali i Kretës 2023”

Në vitin 2023 në Kretë të Greqisë u zbulua një skandal, ku shumë gra u detyruan ose u trafikuan në vend për të shërbyer si surrogate. Gratë mbaheshin nën mbikëqyrje dhe detyroheshin t'i nënshtroheshin procedurave mjekësore pa pëlqimin e informuar dhe jetonin në prona të marra me qira nga klinika që kryente procedurat. U arrestuan tetë persona që akuzoheshin për kryerjen e operacioneve të paligjshme të zëvendësimit komercial nga një klinikë fertiliteti në Chania, Kretë. U gjetën disa foshnja të lindura nga surrogatet të ngjizura në këtë klinikë dhe prindërit e synuar ishin shtetas australianë.

Prindërit e synuar paguanin 70,000-120,000 € ndërsa surrogatët merrnin rreth 18,000 €. Shumica e surrogatëve dhe dhurueseve të vezëve ishin nga Ukraina, Rumania, Moldavia, Gjeorgjia dhe Shqipëria. Organizata synonte gratë e cënueshme financiarisht që ishin të bindura të shisnin vezët e tyre ose të vepronin si nëna surrogate. Klinika më pas i vinte në marrëveshje këto gra me çifte ose individë, duke përfshirë edhe çifte të të njëjtit seks, që kërkonin të kishin fëmijë. Janë ngritur 182 akuza për shfrytëzim të grave të pambrojtura. U gjenden rreth 30 gra shtatzëna dhe gjithashtu prova të më shumë se 400 trajtimeve të rreme invitro. Tetë persona u arrestuan duke u përballur me akuza të rënda, përfshirë trafikimin e qenieve njerëzore, shkeljen e legjislacionit të riprodhimit të asistuar, falsifikimin e identiteve, falsifikimin e të dhënave mjekësore dhe mashttrimin. Ligji grek lejon zëvendësimin altruist të shtatzënisë bazuar në një marrëveshje me shkrim dhe të autorizuar nga një gjykatë përpara konceptimit.³⁶

4.2.2 Shembull 2 – Rasti famëkeq “Baby 101” në Tajlandë.

Policia në Tajlandë shkatërroi një linjë trafikimi të drejtuar nga Tajvani, e cila detyronte gratë vietnameze në Tajlandë të kishin fëmijë. Një klinikë që kryente shtatzëni surrogate në Tajlandë e quajtur “Baby 101” trafikoi të paktën 13 gra vietnameze në Tajlandë, të cilat ishin izoluar dhe mbarsur me material gjenetik të furnizuar nga prindërit porositës, kryesisht shtetas të pasur nga Tajvani. Në disa raste, metoda e mbarsimit kishte qenë edhe përdhunimi nga babai i mundshëm. Gratë detyroheshin të përfshihej duke ju mbajtur pasaportat. Kompania Baby 101 mernte porosi me

journalonline.academypublishing.org.sg/Journals/Singapore-Academy-of-Law-Journal-Special-Issue/e-Archive/ctl/eFirstSALPDFJournalView/mid/513/ArticleId/1302/Citation/JournalsOnlinePDF (Aksesuar për herë të fundit më 13.05.2024)

34 Po aty.

35 BBC (2019) Surrogacy: Why the world needs rules for ‘selling’ babies <https://www.bbc.com/news/health-47826356> (Aksesuar për herë të fundit më 14.05.2024)

36 Eight arrested in Crete over surrogacy and IVF fraud (August 2023) <https://www.progress.org.uk/eight-arrested-in-crete-over-surrogacy-and-ivf-fraud/> (Aksesuar për herë të fundit më 04.06.2024)

email ose përmes agjentëve. Faqja e saj e internetit reklamonte shërbimin e saj dhe shëndetin e dhuruesve meshkuj për spermën dhe të femrave si dhuruese të vezëve.

Nga operacioni i policisë u gjetën 13 gra, ku 9 kanë pranuar që kanë dalë vetë vullnetare sepse u thanë se do të fitonin 5,000 dollarë për çdo fëmijë, 4 të tjerat ishin mashtruar. Surrogacia për qëllime komerciale është e ndaluar në Tajlandë. Këshilli Mjekësor atje mund të lejojë zëvendësimin në raste të rralla – për surrogatinë altruiste dhe nëse zëvendësuesi është një i afërm i prindërve të synuar.³⁷

4.2.3 Shembull 3 - "Skandali Rumun" 2009

Në vitin 2009, një tjetër rast i zëvendësimit komercial është përfshirë në trafikimin e indeve njerëzore (vezëve të femrave riprodhuese) i njohur si Skandali Rumun. Në këtë rast, vezët e vajzave të mitura janë trafikuar nga mjekët izraelitë në njërën nga klinikat e quajtur "SABYC Clinic" në Bukuresht, Rumani. Vezët merreshin nga gratë në këmbim të parave. Një vajzë 16-vjeçare u shpëtua në gjendje të rëndë, e lënë pas procedurës së heqjes së vezëve, gjë që shkelte ligjin mbi teknologjitë e asistuar riprodhuese (ART), i cili parashikonte moshën mbi 18.³⁸

Çdo përfitim material në këmbim të gameteve njerëzore është e paligjshme në Rumani dhe personat e ndaluar akuzoheshin për "trafikim" të indeve njerëzore. Hetimet zbuluan se shumë nga pacientët të trajtuar në klinikë ishin izraelitë. Autoritetet pretenduan se pacienteve u kishin marrë pa vetëdije vezë, grave të varfra rome dhe ky nuk ishte rasti i parë i vezëve të komercializuara. Ky skandal u mbulua gjerësisht.³⁹

Kreu V: Standartet ndërkombëtare mbi ndalimin e surrogacisë komerciale dhe parashikimi i saj në kontekstin e trafikimit

Legjislacioni mbi surrogatinë është një çështje delikate, pasi ndryshon shumë nga njëri vend në tjetrin. Ai është formësuar nga historia, kultura dhe vlerat sociale të secilit vend që e rregullon atë. Bashkimi Europian (BE në vijim...) nuk ka miratuar një ligj të posaçëm dhe gjithëpërfshirës për surrogacinë, po ai trajton në mënyrë aktive implikimet ligjore dhe etike të marrëveshjeve ndërkufitare të zëvendësimit nëpërmjet shteteve të saj anëtare dhe organizatave ndërkombëtare⁴⁰

Surrogacia rregullohet në disa shtete përmes ligjeve të brendshme. Ndryshimi në ligje dhe politika, ka inkurajuar njerëzit në vende me korniza ligjore kufizuese apo me tarifa të shtrenjta, të kërkojnë shërbime zëvendësuese jashtë vendit në juridiksione me korniza lejuese ose me kosto më të ulëta – një fenomen i tillë njihet edhe si "turizmi riprodhues".

Rregullimi i surrogacisë ndryshon shumë ndërmjet juridiksioneve të ndryshme, por mund të grupohet përafërsisht në **katër qasje kryesore** ku:⁴¹

37 Thailand police investigate baby sales ring <https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-12575566> (Aksesuar për herë të fundit më 04.06.2024)

38 Human Trafficking and Commercialization of Surrogacy in India https://www.researchgate.net/publication/307692581_Human_Trafficking_and_Commercialization_of_Surrogacy_in_India (Aksesuar për herë të fundit më 04.06.2024)

39 Ova provision in Romania, Identity dynamics and exclusionary practices https://etheses.whiterose.ac.uk/20598/1/Gruian_thesis.pdf (Aksesuar për herë të fundit më 04.06.2024)

40 BBC (2019) "Surrogacy: Why the world needs rules for 'selling' babies" <https://www.bbc.com/news/health-47826356> (Aksesuar për herë të fundit më 14.05.2024)

41 John PASCOE 2018 "Sleepwalking through the minefield: Legal and ethical issues in surrogacy" <https://journalsonline.academyPublishing.org.sg/Journals/Singapore-Academy-of-Law-Journal-Special-Issue/e-Archive/ctl/eFirstSALPDFJournalView/mid/513/ArticleId/1302/Citation/JournalsOnlinePDF> (Aksesuar për herë të fundit më 04.06.2024)

1. Të gjitha format e surrogacisë janë të ndaluara.
2. Surrogacia komerciale është e ndaluar, por surrogatia altruiste lejohet dhe rregullohet.
3. Surrogacia komerciale është e lejuar dhe e rregulluar.
4. Surrogacia është e parregulluar. (dmth as lejohet dhe as ndalohet)

Më poshtë do listojmë disa nga parashikimet ligjore ndërkombëtare që përcaktojnë rregullime mbi shtatzëninë surrogative komerciale si mundësi trafikimi apo shfrytëzimi të qenieve njerëzore.

5.1 Direktiva 2011/36/BE e Parlamentit European dhe e Këshillit "Për parandalimin dhe luftimin e trafikimit të qenieve njerëzore dhe mbrojtjen e viktimave të tij" ndryshuar (2024).

Direktiva 2011/36/BE e Parlamentit European dhe e Këshillit e datës 5 prill 2011 "Për parandalimin dhe luftimin e trafikimit të qenieve njerëzore dhe mbrojtjen e viktimave të tij" është legjislacioni standard për luftën kundër trafikimit të qenieve njerëzore në nivel nuk duhet BE-je. Ajo është pjesë e një kuadri të gjerë politikash që përfshin një sërë masash që synojnë parandalimin dhe ndjekjen penale të trafikimit të qenieve njerëzore, si dhe mbrojtjen dhe krijimin e partneriteteve kundër kësaj praktike.⁴²

Pavarësisht progresit në zbatimin të masave që ajo parashikon, trafikimi i qenieve njerëzore mbetet një krim shqetësues, duke prekur mijëra individë kryesisht gra dhe vajza që trafikohen për shfrytëzim seksual. Mosndëshkimi i trafikantëve ka ngritur shqetësime në rritje dhe ka pasur thirrje të vazhdueshme për rishikimin e saj për përf forcimin e masave ekzistuese duke adresuar boshllëqet e mundshme dhe duke reduktuar pabarazitë midis sistemeve të shteteve anëtare të BE-së.⁴³

Lidhur me këtë Komisioni për të Drejtat e Grave dhe Barazinë Gjinore,⁴⁴ Parlamenti European në 2023 propozoi rishikimin e direktivës lidhur me forma të tjera trafikimi. Propozimi konsistonte në **parashikimin e surrogacisë si shfrytëzim riprodhues në kontekstin e trafikimit** duke përcaktuar një sërë masash për të parandaluar, luftuar trafikimin e qenieve njerëzore dhe për të mbrojtur viktimat.⁴⁵ Propozimi ju referua "**marrëdhënies për shfrytëzim riprodhues**", në kuptimin se nëse një grua rekrutohet duke u kërcënuar të bëhet zëvendësuese, ajo do të konsiderohej viktimë e trafikimit.⁴⁶

Kështu, **DIREKTIVA (BE) 2024/1712 E PARLAMENTIT EVROPIAN DHE TË KËSHILLIT më 13 qershor 2024 ndryshoi Direktivën 2011/36/BE** duke parashikuar si më poshtë ndryshimin e nenit 2, paragrafi 3 dhe 5 duke e zëvendësuar si vijon:

.....'3. Shfrytëzimi do të përfshijë, minimalisht, shfrytëzimin e prostitucionit të të tjerëve ose forma të tjera të shfrytëzimit seksual, punën e detyruar ose shërbimet, duke përfshirë lypjen, skllavërinë ose praktika të ngjashme me skllavërinë, skllavërinë, ose shfrytëzimin e aktiviteteve kriminale, ose heqjen

12.04.2024)

42 Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0036&qid=1717576557988> (Aksesuar për herë të fundit më 05.06.2024)

43 Revision of Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BR\(2023\)740213](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BR(2023)740213) (Aksesuar për herë të fundit më 05.06.2024)

44 Committee on Women's Rights and Gender Equality (FEMM) <https://www.europarl.europa.eu/committees/en/femm/home/highlights>

45 Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL amending Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0732> (Aksesuar për herë të fundit më 05.06.2024)

46 Surrogacy only criminalised in the context of trafficking under new proposals <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20231011IPRO6917/surrogacy-only-criminalised-in-the-context-of-trafficking-under-new-proposals> (Aksesuar për herë të fundit më 06.05.2024)

e organet, ose **shfrytëzimi i surrogacisë**, i martesës së detyruar ose i birësimit të paligjshëm.’

.....’5. Kur sjellja e përmendur në paragrafin 1 përfshin një fëmijë, ajo do të jetë një vepër e dënueshme e trafikimit të qenieve njerëzore edhe nëse nuk është përdorur asnjë nga mjetet e përcaktuara në paragrafin 1. Ky paragraf nuk do të zbatohet për shfrytëzimin e surrogacisë, siç përmendet në paragrafin 3, përveç rastit kur **nëna surrogate është një fëmijë**’.⁴⁷

Sipas direktivës së ndryshuar **"Shfrytëzimi i surrogacisë"** mund të përfshihet në sferën e veprave penale në lidhje me trafikimin e qenieve njerëzore, siç përcaktohet në Direktivën 2011/36/BE, në masën që të plotësohen të gjitha kriteret që përbëjnë këto vepra. Më konkretisht, **për sa i përket trafikimit për shfrytëzimin e nënës surrogate, kjo direktivë synon ata që detyrojnë ose mashtrojnë gratë të veprojnë si nëna zëvendësuese**.

Propozimet për ndryshimet e Direktivës 2011/36/BE, Parlamenti Evropian i votoi më 23 prill 2024 me një shumicë votash (563 pro, 7 kundër dhe 17 abstenime) në favor të shtimit të praktikës së surrogacisë në përkufizimin e tij ligjor të trafikimit të qenieve njerëzore. Shtetet anëtare kanë kohë dy vjet për të implementuar ndryshimet e reja.⁴⁸

5.2 Rezoluta e Parlamentit Evropian "Mbi ndikimin e luftës në Ukrainë tek gratë" (2022)

Rezoluta e Parlamentit Evropian e 5 majit 2022 "Mbi ndikimin e luftës kundër Ukrainës tek gratë (2022/2633(RSP))" nënvizon ndikimin serioz të surrogacisë te gratë, të drejtat dhe shëndetin e tyre, pasojat negative për barazinë gjinore dhe sfidat që rrjedhin nga implikimet ndërkufitare të kësaj praktike, siç ka qenë rasti për gratë dhe fëmijët e prekur nga lufta kundër Ukrainës. **Ajo i kërkon BE-së dhe shteteve të saj anëtare të hetojnë dimensionet e industrisë së surrogacisë, kontekstin socio-ekonomik dhe situatën e grave shtatzëna, si dhe pasojat për shëndetin e tyre fizik dhe mendor dhe për mirëqenien e foshnjave**. Gjithashtu, bën thirrje për futjen e masave detyruese për të adresuar zëvendësimin, duke mbrojtur të drejtat e grave dhe të të porsalindurve.⁴⁹

5.3 Rezoluta e Parlamentit Evropian, 2015 "Mbi raportin vjetor mbi të drejtat e njeriut dhe demokracinë në botë 2014 dhe politikën e Bashkimit Evropian"

Parlamenti Evropian është shprehur vazhdimisht kundër praktikës së surrogacisë, duke deklaruar se "minon dinjitetin njerëzor të gruas pasi trupi i saj dhe funksionet e tij riprodhuese përdoren si mall" dhe konsideron se kjo praktikë duhet të ndalohej.

Kështu, në Rezolutën e Parlamentit Evropian e 17 dhjetorit 2015 mbi Raportin Vjetor mbi të Drejtat e Njeriut dhe Demokracinë në Botë 2014 dhe politikën e Bashkimit Evropian për këtë çështje (2015/2229(INI))⁵⁰ **dënon praktikën e surrogacisë**, si cënimi i dinjitetit njerëzor të gruas pasi trupi

⁴⁷ Publikuar më 24.6.2024 DIRECTIVE (EU) 2024/1712 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 13 June 2024 <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1712> (Aksesuar për herë të fundit më 28.06.2024)

⁴⁸ European Parliament legislative resolution of 23 April 2024 on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims (COM(2022)0732 – C9-0431/2022 – 2022/0426(COD) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0310_EN.html (Aksesuar për herë të fundit më 23.05.2024)

⁴⁹ The impact of the war against Ukraine on women, European Parliament resolution of 5 May 2022 on the impact of the war against Ukraine on women (2022/2633(RSP)) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0206_EN.pdf (Aksesuar për herë të fundit më 12.04.2024)

⁵⁰ European Parliament resolution of 17 December 2015 on the Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2014 and the European Union's policy on the matter (2015/2229(INI), point 115 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52015IP0470> (Aksesuar pwr herw tw fundit mw 17.05.2024)

i saj dhe funksionet e tij riprodhuese përdoren si mall. Ajo konsideron praktikën e surrogacisë gestacionale si shfrytëzimi riprodhues. Përdorimi i trupit të njeriut për përfitime financiare ose të formave të tjera, veçanërisht në rastin e grave të cënueshme në vendet në zhvillim, do të ndalohej dhe trajtohet si një çështje urgjente në instrumentet e të drejtave të njeriut, shprehet ajo.

5.4 Karta e të drejtave themelore të Bashkimit Europian (2012)

Surrogacia mund të çojë në shfrytëzimin e nënave surrogate, veçanërisht në vendet ku lejohet zëvendësimi komercial.⁵¹ Surrogacia komerciale është e paligjshme në Bashkimin Europian, *Karta e të Drejtave Themelore të Bashkimit Evropian*, në nenin 3 të saj, "E drejta për integritetin e personit" shprehet se:

1. Gjithkush ka të drejtën e respektimit të integritetit të tij fizik dhe mendor; dhe
2. Në fushat e mjekësisë dhe biologjisë, duhet të respektohen në veçanti: (c) **ndalimi i bërjes së trupit të njeriut dhe pjesëve të tij si burim fitimi financiar**⁵²

Parashikimi më lart i mbyll rrugën procesit të kryerjes së surrogatisë komerciale kombëtare dhe ndërkombëtare brenda unionit, rrjedhimisht duke u bërë edhe një pengesë ligjore për trafikimin e qenieve njerëzore lidhur me surrogatinë.

5.5 Ligji model kundër Trafikimit të Njerëzve (2009)

*Ligji model i kundër trafikimit të qenieve njerëzore*⁵³ u miratua nga Zyra e Kombeve të Bashkuara për Drogën dhe Krimin (UNODC). Ai u zhvillua veçanërisht për të ndihmuar shtetet në zbatimin e dispozitave të përfshira në Protokollin për Parandalimin, Ndalimin dhe Ndëshkimin e Trafikimit të Njerëzve, veçanërisht Grave dhe Fëmijëve, duke plotësuar Konventën e Kombeve të Bashkuara kundër Krimit të Organizuar Ndërkombëtar.

Ligji model parashikon format e shfrytëzimit të qenieve njerëzore, por ai sugjeron edhe forma të tjera shfrytëzimi që shtetet mund të marrin në konsideratë në të drejtën e tyre penale, duke i orientuar ato që ti përcaktojnë mirë.

Kështu si forma të tjera të shfrytëzimit ligji model shprehet se mund të përfshihen edhe:.....
(f) Përdorimi i grave si nëna surrogate; dhe (g) Shtatzënia e detyruar;

Ligji model i OKB-së e përmend shtatzëninë surrogate si forma shfrytëzimi dhe trafikimi por nuk ofron një shpjegim apo udhëzim se si dhe kur surrogacia komerciale mund të përmbushë elementet e trafikimit.

5.6 Protokollin I OKB-SË për trafikimin (2000)

"Protokollin për parandalimin, shtypjen dhe ndëshkimin e trafikimit të njerëzve, veçanërisht grave dhe fëmijëve, duke plotësuar Konventën e Kombeve të Bashkuara kundër Krimit të Organizuar Ndërkombëtar" është instrumenti kryesor i së drejtës ndërkombëtare që rregullon trafikimin e qenieve njerëzore por ai nuk parashikon specifikisht surrogatine ndërkombëtare komerciale si një

51 The regulation of Surrogacy across Western Europe <https://geypo.es/en/the-regulation-of-surrogacy-across-western-europe> (Aksesuar pwr herw tw fundit mw 17.05.2024)

52 CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION (2012), article 3 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12012P/TXT> (Aksesuar pwr herw tw fundit mw 15.05.2024)

53 Model Law against Trafficking in Persons https://www.unodc.org/documents/middleeastandnorthafrica/human-trafficking/Model_Law_against_Trafficking_in_Persons.pdf (Aksesuar për herë të fundit më 04.05.2024)

formë trafikimi.⁵⁴

Lidhur me parashikimet e këtij protokollit shtrohet pyetja: A mundet që në rast se për një marrëdhënie surrogate, në të cilën rekrutohen nëna surrogate nën shtrëngim, mashtrim apo dhënien e pagesave kundrejt shërbimit të konsiderohet trafik i qenieve njerëzore?

Sipas nenit 3(a) të tij, protokollit i cili parashikon që një vepër të konsiderohet trafikim i personave, duhet të plotësohen detyrimisht tre elementë të dallueshëm:

- *akti* (rekrutimi, transporti, transferimi, strehimi, marrja e personave)
- *mjetet* (kërcënimi ose përdorimi i forcës, shtrëngimi, rrëmbimi, mashtrimi, mashtrimi, shpërdorimi i pushtetit ose cënueshmëria, ose dhënia e pagesave ose përfitimeve për një person në kontroll të viktimës)
- *qëllimi* (për qëllim shfrytëzimi, i cili përfshin, minimalisht, shfrytëzimin e prostitucionit të të tjerëve, shfrytëzimin seksual, punën ose shërbimet e detyruara, skllavërinë ose praktika të ngjashme, robërinë dhe heqjen e organeve).

Për më tepër, neni 3(b) thotë se çdo pëlqim i marrë nëpërmjet mjeteve të përcaktuara në nënseksionin (a) 'do të jetë i parëndësishëm' dhe se pëlqimi është në çdo rast i parëndësishëm nëse personi i trafikuar është një fëmijë 3(c).

Shfrytëzimi i surrogacisë nuk përmendet në mënyrë specifike apo të nënkuptuar në protokoll, por ai të orienton për identifikimin e surrogacisë komerciale ndërkombëtare si vepër e cila mund të klasifikohet si trafikim i qenieve njerëzore, kur përmbushen kushtet e nenit 3 të tij.

5.7 Konventa për të Drejtat e Njeriut dhe Biomjekësinë ose Konventa e Oviedos (1997)

*"Konventa për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Dinjitetit të Qenieve Njerëzore në lidhje me Aplikimin e Biologjisë dhe Mjekësisë: Konventa për të Drejtat e Njeriut dhe Biomjekësinë ose Konventa e Oviedos"*⁵⁵ është teksti i parë ligjërues i detyrueshëm ndërkombëtar i krijuar për të ruajtur dinjitetin, të drejtat dhe liritë e njeriut, nëpërmjet një sërë parimesh dhe ndalimesh kundër keqpërdorimit të përparimeve biologjike dhe mjekësore. Pika fillestare e konventës është se interesat e qenieve njerëzore duhet të jenë para interesave të shkencës ose shoqërisë. Ai parashtron një sërë parimesh dhe ndalimesh në lidhje me bioetikën, kërkimin mjekësor, pëlqimin, të drejtat për jetën private dhe informacionin, transplantin e organeve, debatin publik, etj. Kjo konventë është e ratifikuar nga 30 vende. Shqipëria e ka ratifikuar atë në maj 2011⁵⁶.

Në nenin 21 të saj "Ndalimi i përfitimit financiar" konventa shprehet se: ***"Trupi i njeriut dhe pjesët e tij, si të tilla, nuk duhet të sjellin përfitime financiare"***.

Parashikimi i konventës e shpreh qartë ndalimin e përfitimit financiar nga trupi i njeriut, duke sanksionuar në këtë mënyrë surrogatinë komerciale dhe rekrutimin e grave riprodhuese për përfitime financiare.

⁵⁴ Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/protocol-prevent-suppress-and-punish-trafficking-persons> (Aksesuar për herë të fundit më 04.05.2024)

⁵⁵ Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine, article 21 <https://rm.coe.int/168007cf98> (Aksesuar për herë të fundit më 06.05.2024)

⁵⁶ Convention on Human Rights and Biomedicine <https://www.coe.int/en/web/impact-convention-human-rights/convention-on-human-rights-and-biomedicine#/Albania> (Aksesuar për herë të fundit më 06.05.2024)

5.8 Përmbledhje të rregullimeve ligjore mbi surrogatinë në vendet kryesore të Europës

Brenda Europës shtetet kanë një kuadër ligjor kompleks në lidhje me mënyrën si e rregullojnë surrogatinë. Ato kanë rregullime të ndryshme në vende të ndryshme. E ndërsa vetë unioni i Bashkimit Europian nuk ka një ligj të unifikuar mbi surrogatinë, rregullimet e shteteve të BE-së si më poshtë në tabelë, ndahen në ato që:⁵⁷

- **ndalojnë të gjitha format e surrogatisë:** si Austria, Bullgaria, Kroacia, Danimarka, Estonia, Finlanda, Franca, Gjermania, Hungaria, Irlanda, Italia, Letonia, Qipro, Lituania, Malta, Polonia, Rumania Sllovakia, Sllovenia, Spanja dhe Suedia.
- **lejojnë surrogatinë altruiste, por jo surrogatinë komerciale:** si Belgjika, Çekia, Greqia, Holanda, Portugalia dhe Britania e Madhe
- **lejojnë surrogatinë komerciale:** asnjë vend i BE-së

Më poshtë në tabelë në mënyrë të përmbledhur paraqiten disa të dhëna mbi parashikimet ligjore për surrogacinë në vendet kryesore të Europës.

Tabela 1: Përmbledhje e rregullimeve mbi surrogatinë në Europë

Vendi	Rregullat për aksesin në surrogaci	Të huajt që angazhohen atje	Altruist ose Komerciale
Albania ⁵⁸	Nuk ka ligje përfundimtare	√	Altruiste dhe Komerciale
Austria	Ndalar për të gjithë	X	
Belgjika	Marrëveshje te pavlefshme dhe të pazbatueshme	X	Altruiste
Bulgaria	Ndalar për të gjithë	X	
Kroacia	Ndalar për të gjithë	X	
Qipro	Nuk ka ligje përfundimtare	X	
Cekia	Marrëveshjet e pavlefshme dhe të pazbatueshme	X	Altruiste
Danimarka	Ndalar për të gjithë	X	
Estonia	Ndalar për të gjithë	X	
Finland	Ndalar për të gjithë	X	
Franca	Ndalar për të gjithë	X	
Gjeorgjia	Çiftet heteroseksuale, duke përfshirë të huajt	√	Altruiste dhe Komerciale
Gjermania	Ndalar për të gjithë	X	
Greqia	Çiftet heteroseksuale dhe gratë beqare, përfshirë të huajt	√	Altruiste
Hungaria	Ndalar për të gjithë	X	

57 EURONEWS,Where in Europe is surrogacy legal? <https://www.euronews.com/2018/09/13/where-in-europe-is-surrogacy-legal> (Aksesuar për herë të fundit më 06.05.2024)

58 Where is surrogacy legal in Europe? <https://nccconline.org/blog/article/where-is-surrogacy-legal-in-europe> (Aksesuar për herë të fundit më 06.05.2024)

Vendi	Rregullat për aksesin në surrogaci	Të huajt që angazhohen atje	Altruist ose Komerciale
Irland	Marrëveshjet e pavlefshme dhe të pazbatueshme, por në shqyrtim	X	
Italia	Ndaluar për të gjithë	X	
Letonia	Ndaluar për të gjithë	X	
Lithuania	Ndaluar për të gjithë	X	
Luxenburg	Ndaluar për të gjithë	X	
Malta	Ndaluar për të gjithë	X	
Hollanda	Marrëveshjet e pavlefshme dhe të pazbatueshme	X	Altruiste
Norvegjia	Ndaluar për të gjithë	X	
Polonia	Ndaluar për të gjithë	X	
Portugalia	Çiftet heteroseksuale me nevoja mjekësore	√	Altruiste
Rumania	Ndaluar për të gjithë	X	
Rusia	Lejohet për vendas dhe të huaj	√	Altruiste dhe Komerciale
Slovakia	Ndaluar për të gjithë	X	
Slovenia	Ndaluar për të gjithë	X	
Spanja	Ndaluar për të gjithë	X	
Suedia	Ndaluar për të gjithë	X	
Zvicër	Ndaluar për të gjithë	X	
UK	Lejo vetëm shtetasit e Mbretërisë së Bashkuar	X	Altruiste
Ukraine	Çiftet e martuara heteroseksuale, dhe të huajt	√	Altruiste dhe Komerciale

Burimi: Euronews

Nga analiza e të dhënave të paraqitura më lart në tabelë, vërehet se surrogacia komerciale nuk rregullohet apo parashikohet në asnjë shtet anëtar të Bashkimit Europian. Atë e gjen të lejuar dhe rregulluar vetëm në vende joanëtare, kështu si: Gjeorgjia, Rusia dhe Ukraina.

Një tjetër aspekt që vihet re është se vendet anëtare të BE-së që lejojnë surrogatinë altruiste në pjesën më të madhe të tyre nuk e lejojnë atë për shtetasit e huaj por vetëm për shtetasit vendas, duke ndaluar në këtë mënyrë trafikimin ndërkufitar të grave nga vende të cilat nuk lejojnë shtatzëninë surrogative.

*Burimi i të dhënave të marra për analizë ka përfshirë edhe **Shqipërinë si një nga shtetet ku aplikohet surrogacia komerciale dhe altruiste** pavarësisht se ajo as nuk lejon dhe as nuk e ndalon këtë procedurë.*

Kreu VI: Kuadri ligjor i brendshëm dhe të dhëna të tjera mbi surrogatinë në Shqipëri

Shqipëria nuk ka ligj të posaçëm që rregullon surrogatinë, duke e bërë atë as të ligjshme dhe as të paligjshme. Ky vakum ligjor bën që surrogacia të jetë e disponueshme për këdo dhe kudo në Shqipëri pavarësisht subjekteve që e kërkojnë dhe nga orientimi i tyre seksual apo statusi martesor.

6.1 Rregullimi ligjor në fuqi

Rregullimi i vetëm ligjor mbi surrogacinë në Shqipëri është në Kodin e Familjes, i cili e barazon birësimin surrogativ me proceset e përgjithshme të birësimit.

6.1.1 Ligji nr. 9062, datë 8.5.2003 "Kodi i Familjes", i ndryshuar⁵⁹

Ky nuk parashikon rregullime ligjore mbi shtatzëninë surrogative, por ai shprehet vetëm për birësimin surrogativ. Kështu në nenin 261 të tij ai përcakton që për birësimin surrogativ zbatohen të njëjtat kritere dhe procedura si birësimi i zakonshëm i parashikuar në këtë Kod dhe në legjislacionin përkatës.⁶⁰

6.1.2 Ligji nr. 8876, datë 4.4.2002, "Për shëndetin riprodhues", i ndryshuar⁶¹,

Ligji rregullon organizimin, funksionimin dhe mbikëqyrjen e të gjitha veprimtarive që zhvillohen në fushën e shëndetit riprodhues, nuk parashikon rregullime specifike lidhur me shtatzëninë surrogative, po as nuk e ndalon shprehimisht atë.

Ky ligj e përmend birësimin surrogativ në nenin 43 të tij, duke parashikuar se "Ministri i Shëndetësisë detyrohet që të nxjerrë akte të veçanta për të përcaktuar specifikimet lidhur me: (c) birësimin surrogativ".

6.2 Projektligji "Për shëndetin seksual dhe riprodhues"

Ministria e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale ka depozituar për konsultim publik më datë 18.04.2024 projektligjin "Për shëndetin seksual dhe riprodhues" (në vijim: projektligji),⁶² i cili do të shfuqizojë ligjin aktual nr. 8876, datë 4.4.2002, "Për shëndetin riprodhues", i ndryshuar. Faza e konsultimit publik lidhur me këtë projektligj është mbyllur me datë 16.05.2024, pa asnjë koment.

Sipas projektligjit **Shtatzënia surrogative** rregullohet në nenin 22 të tij i cili parashikon shprehimisht si më poshtë vijon:

- a) Shtatzënia surrogative bëhet në bazë të një marrëveshje me shkrim midis gruas që dëshiron të ketë një fëmijë, por që ndodhet në kushtet e pamundësisë mjekësore, dhe gruas që do të

59 Ligj nr. 9062, datë 8.5.2003 "Kodi i Familjes", i ndryshuar me ligjin nr.134/2015, datë 5.12.2015 <https://qzb.gov.al/preview/e1e0471b-a414-431d-9a42-4599ebac9a77/cons/20240318> (Aksesuar për herë të fundit më 22.05.2024)

60 Shënim: "Në legjislacionin përkatës" e ka fjalën për parashikimet ligjore në ligjin nr.8876, datë 4.4.2002 "Për shëndetin riprodhues",

61 Ligji nr. 8876, datë 4.4.2002, "Për shëndetin riprodhues", i ndryshuar me ligjin nr. 56/2013, "Për disa ndryshime dhe shtesa në ligjin nr. nr. 8876, datë 4.4.2002, "Për shëndetin riprodhues"" <https://qzb.gov.al/eli/ligj/2002/04/04/8876/3246ac68-aca8-4490-a9c0-744dfefc95f5;q=%20Nr.8876,%20dat%C3%AB%204.4.2002%20P%C3%8BR%20SH%C3%8BNETIN%20RIPRODHUES> (Aksesuar për herë të fundit më 24.04.2024)

62 Projektligji "Për shëndetin seksual dhe riprodhues" <https://konsultimipublik.gov.al/Konsultime/Detaje/727> (Aksesuar për herë të fundit më 24.04.2024)

- bartë fetusin në mitrën e saj dhe do të lindë fëmijën për llogari të së parës.
- b) Gruaja që dëshiron të ketë një fëmijë, duhet të jetë infertile ose ta ketë të pamundur të ketë një shtatzëni në trupin e saj për arsye anatomike, mjekësore ose të një risku të lartë për shëndetin e saj, në rast se mbetet shtatzënë.
 - c) Gruaja zëvendësuese (surrogate) nuk duhet të përdorë vezët e saj për arritjen e shtatzënisë.
 - d) Nëna surrogate duhet të jetë mbi 25 vjeç dhe të ketë lindur të paktën një fëmijë.
 - e) Procedurat dhe kushtet që duhen plotësuar për një shtatzëni surrogate, përcaktohen në protokollin përkatës të miratuar me urdhër të ministrit përgjegjës për shëndetësinë.
 - f) Fëmijët e lindur sipas teknikës së riprodhimit mjekësor të asistuar nëpërmjet shtatzënisë surrogate, i nënshtrohen dispozitave të Kodit të Familjes për birësimin surrogativ.⁶³

Neni përcakton se fëmijët e lindur nëpërmjet shtatzënisë surrogate i nënshtrohen dispozitave të Kodit të Familjes për birësimin surrogativ⁶⁴ duke përcaktuar kështu të njëjtat rregullime si për birësimin e zakonshëm.

Duke iu referuar neni 3 të projektligjit, i cili parashikon se “nëna surrogate është një grua që mbetet shtatzënë nëpërmjet një embrioni të krijuar me fertilizimin *in vitro* dhe mban në uterusin e saj deri në lindje një fetus për llogari të një çifti tjetër, i cili e ka të pamundur të lindë fëmijë në rrugë normale”⁶⁵, shtatzënia surrogative duhet të realizohet nëpërmjet fertilizimit *in vitro*.

Projektligji i garanton çdo subjekti të tij, të drejtën për tu mbrojtur nga të gjitha format e presionit, përfshirë shfrytëzimin seksual dhe abuzimin, shtatzëninë e detyruar, ndërprerjen e shtazënisë, sterilizimin dhe shkeljet e tjera të të drejtave riprodhuese, brenda ose jashtë martesës.⁶⁶

Gjithashtu, projektligji parashikon sanksione në rast se kryerja e procedurave për një shtatzëni zëvendësuese është në kundërshtim me dispozitat e përcaktuara për shtatzëninë surrogative. Këto shkelje dënohen me gjobë 1 000 000 (një million) lekë.⁶⁷

6.3 Në Shqipëri aplikohet surrogatia edhe pse e parregulluar

Siç e pamë më lart, marrëdhënia e surrogatisë në Shqipëri nuk është e rregulluar, por nga disa humultime në internet rezulton se ajo aplikohet dhe promovet dukshëm si një mundësi shumë e mirë dhe e lirë.

Kështu në një faqe web-i , **një agjensi gjeorgjiane “Miracle Baby Surrogacy”** u bën thirrje prindërve të synuar ose nënave surrogate që të lidhen me agjencinë e tyre në Shqipëri, e cila është një agjensi surrogacie me reputacion të mirë.⁶⁸

Ajo reklamon kostot e ulëta e zëvendësimit në Shqipëri, për shkak të afërsisë së saj me vendet e tjera europiane. Gjithashtu, shprehet se **Shqipëria është kthyer në një destinacion popullor për çiftet që kërkojnë një shtatzëni surrogacie.**

Për më tepër agjencia promovon shërbimet e saj të **surrogacisë gestacionale** (nëna surrogate nuk

⁶³ Po aty, neni 22.

⁶⁴ Po aty, neni 22 (6).

Shënim: Neni 261 i Kodit të Familjes përcakton se “Për birësimin surrogativ, të parashikuar në ligjin nr.8876, datë 4.4.2002 “Për shëndetin riprodhues”, zbatohen të njëjtat kritere dhe procedura për birësimin, sipas këtij Kodi dhe legjislacionit përkatës”. Ligji nr. 9062, datë 8.5.2003, “Kodi i Familjes”. <https://qzb.gov.al/preview/615c6db4-cfa8-4800-ba51-0444026e441d> (Aksesuar për herë të fundit më 24.04.2024)

⁶⁵ Po aty, neni 3 (1)(n).

⁶⁶ Po aty, neni 5 (dh).

⁶⁷ Po aty, neni 6 (1), (d).

⁶⁸ Miracle Baby Surrogacy <https://www.miraclebabysurrogacy.com/> (Aksesuar për herë të fundit më 07.06.2024)

ka lidhje biologjike me fëmijën) **dhe komerciale** dhe fton gratë moshës 18 - 26 vjeç të jenë dhuruese të vezëve, si dhe burrat si dhurues sperme.

Çiftet heteroseksuale, çiftet homoseksuale apo edhe meshkujt apo femrat beqare mund të ndjekin një surrogaci në Shqipëri – promovon agjensia në faqen e saj të web-it.

Figura 1: Pamje nga faqja e web-it të agjensisë "Miracle Baby Surrogacy"

Burimi: Motori i këkimit "Google"

Përvec agjensisë më lart, ka edhe agjensi të tjera në Shqipëri që ofrojnë shërbime surrogatie kështu një agjensi tjetër është edhe **Agjensia nga Qipro "Gaja Fertility"**, e cila ofron të njëjtat shërbime surrogatie si Miracle Baby

Figura 2: Pamje nga faqja e web-it të agjensisë "Miracle Baby Surrogacy"

Burimi: Motori i këkimit "Google"

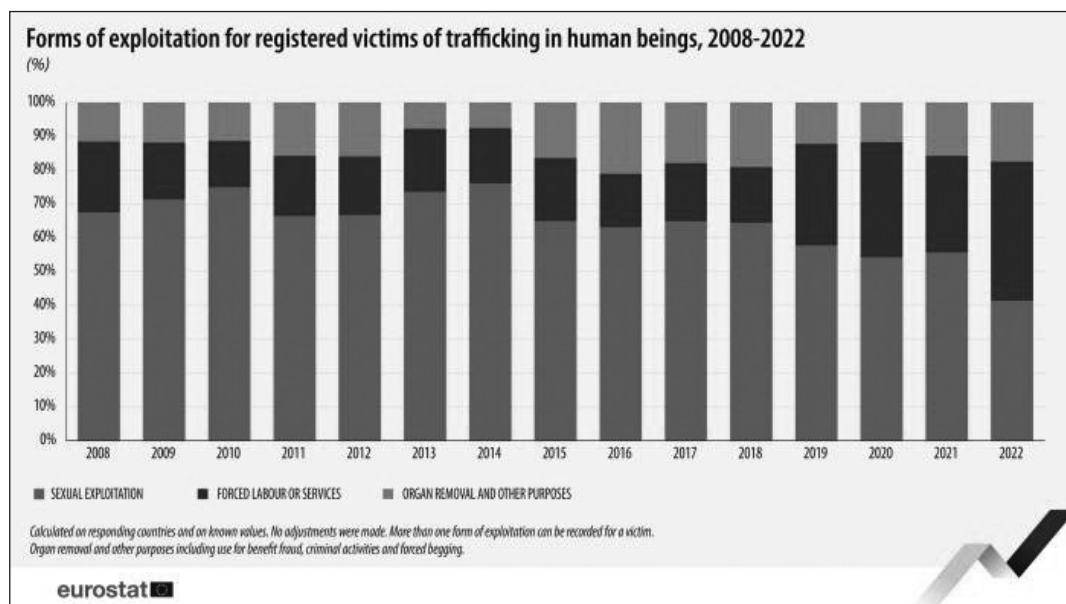
Në këtë material unë solla si shembull vetëm këto dy agjensi surrogate, por në internet ekzistojnë edhe agjensi të tjera të huaja që operojnë në Shqipëri lidhur me industrinë riprodhuese dhe surrogatinë. Pra, siç mund të shihet edhe pse e pa rregulluar marrëdhënia e surrogatisë në Shqipëri është një industri që po lulëzon gjithnjë e më shumë.

Kreu VII: Të dhëna statistikore kombëtare dhe të Bashkimit Europian lidhur me trafikimin e qenieve njerëzore

7.1 Të dhëna statistikore lidhur me trafikimin në BE

Statistikat e paraqitura në këtë seksion janë marrë nga publikimi i fundit i "Eurostat" mbi trafikimin e qenieve njerëzore. Këto të dhëna bazohen në shifrat zyrtare për personat e përfshirë (viktima të regjistruara, trafikantë të dyshuar dhe trafikantë të dënuar) në trafikimin e qenieve njerëzore në Bashkimin Evropian (BE) midis viteve 2008 dhe 2022. Trafikimi i qenieve njerëzore, siç përcaktohet në nenin 2 të Direktivës 2011/36/BE për parandalimin dhe luftimin e trafikimit të qenieve njerëzore dhe mbrojtjen e viktimave të saj është një shkelje e rëndë e të drejtave të njeriut, një krim kundër personit, qëllimi i të cilit është shfrytëzimi i personit. Trafikimi nuk kërkon detyrimisht kalimin e kufijve. Ai mund të ketë shumë qëllime të tjera shfrytëzuese.⁶⁹

Figura 3: Format e shfrytëzimit për viktimat e regjistruara të trafikimit të qenieve njerëzore 2008 -2022

Burimi Eurostat

69 Eurostat, Trafficking in human beings statistics (January 2024) https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Trafficking_in_human_beings_statistics (Aksesuar për herë të fundit më 06.06.2024)

Sipas "EUROSTAT" në vitin 2022, numri i viktimave të regjistruara të trafikimit të qenieve njerëzore në BE ishte 10 093, duke reflektuar një rritje prej 41,1 % krahasuar me një vit më parë dhe vlerën më të lartë të regjistruar në periudhën 2008 - 2022.⁷⁰

Në vitin 2022, 63% e viktimave të regjistruara të trafikimit ishin femra dhe vetëm 22% e trafikantëve të dënuara ishin femra.⁷¹

Prevalenca e shfrytëzimit për punë të detyruar është pothuajse e barabartë me atë të shfrytëzimit seksual. Shfrytëzimi seksual ishte forma mbizotëruese e shfrytëzimit në vitin 2022, me 41,4 %, megjithëse është më e ulëta në periudhën 2008-2022. Ndërkohë, shfrytëzimi me punë dhe shërbime të detyruara arriti prevalencën më të lartë në vitin 2022, me 41,1 %.

Transplanti i organeve dhe qëllime të tjera shfrytëzuese, përfshirë mashtrimin me përfitime, aktivitete kriminale dhe lypje të detyruar, janë 17,5 % në 2022.⁷² Në qëllimet e tjera shfrytëzuese mund të zërë vend edhe shfrytëzimi i grave për surrogati, pavarësisht se nuk citohet në publikim.

7.2 Të dhëna statistikore lidhur me trafikimin në Shqipëri

Në Shqipëri për vitin 2022, Policia e Shtetit hetoi 85 raste të reja me 112 të dyshuar, në rritje krahasuar me vitin 2021 (61 raste me 27 të dyshuar). Nga këto 71 të dyshuar për trafikim seksual dhe 41 të dyshuar për forma të paspecifikuara trafikimi. Prokuroria e Përgjithshme ndoqi penalisht 54 çështje me 8 të pandehur, krahasuar me vitin 2021 (60 çështje me 19 të pandehur). Gjykatat nuk dënuan asnjë trafikant, një rënie e ndjeshme kjo krahasuar me 11 trafikantë në vitin 2021.⁷³

Për vitin 2022, u identifikuan 110 viktima të mundshme dhe 2 viktima zyrtare, një rënie krahasuar me 154 viktima të mundshme dhe pesë viktima zyrtare në vitin 2021. Nga këto, 61 ishin viktima të mundshme të trafikimit seksual; 35 viktima të mundshme të trafikimit për punë, duke përfshirë 26 viktima të lypjes së detyruar; dhe 14 viktima të mundshme të kriminalitetit të detyruar. 32 nga viktimat ishin gra, 4 burra, 48 vajza dhe 26 djem; ka pasur dhe 2 viktima të huaja nga Siria dhe një viktimgë nga Kosova.⁷⁴

Raporti i Departamentit të Shtetit Amerikan mbi Trafikimit e Njerëzve

Sipas *Raportit të Departamentit të Shtetit Amerikan mbi Trafikimit e Njerëzve në Shqipëri (2023)*, gjatë pesë viteve të fundit, trafikantët e qenieve njerëzore shfrytëzojnë viktima vendase dhe të huaja. Gjithashtu ata shfrytëzojnë viktima edhe nga Shqipëria jashtë vendit. Trafikantët shfrytëzojnë gratë dhe fëmijët shqiptarë në trafikun seksual dhe punën e detyruar brenda vendit, veçanërisht gjatë sezonit turistik. Trafikantët përdorin premtime të rreme si oferta martesë ose punësimi për të shfrytëzuar viktimat në trafikimin seksual.⁷⁵

70 Po aty.

71 Po aty.

72 Po aty.

73 U.S Department of State, Report 2023, Trafficking in Persons Report: Albania. <https://www.state.gov/reports/2023-trafficking-in-persons-report/albania/> (Aksesuar për herë të fundit më 04.06.2024)

74 Po aty.

75 U.S Department of State, Report 2023, Trafficking in Persons Report: Albania. <https://www.state.gov/reports/2023-trafficking-in-persons-report/albania/> (Aksesuar për herë të fundit më 04.06.2024)

Kreu VIII: Konkluzionet

Në përfundim të analizës së kuadrit ligjor kombëtar dhe ndërkombëtar, krahasimit të të dhënave të marra nga faqet zyrtare të institucioneve kompetente, nga publikimet dhe nga statistikat zyrtare janë identifikuar disa aspekte kryesore lidhur me surrogatinë dhe trafikimin dhe shfrytëzimin e grave si viktime për këtë procedurë:

- *Surrogacia Komeriale* është një mundësi e "artë" për tu shfrytëzuar nga subjekte të ndryshme palë ose jo në një marrëdhënie surrogate për qëllime përfitimi. Ka shqetësime të shumta për shfrytëzimin dhe trafikimin e mundshëm të grave si nëna bartëse ose si furnizuese me inde njerëzore (vezë).
- Mungesa e rregullimit të qartë dhe ligjet e ndryshme midis vendeve mund të krijojnë hapësira për trafikimin e grave për qëllime surrogacie. Nëse surrogacia komerciale ndalohet në një vend, çiftet mund të kërkojnë shërbime jashtë vendit, ku rregullat janë më të lehta, duke rritur rrezikun e trafikimit të grave.
- Grupet kriminale mund të përfitojnë nga kërkesa për shërbime surrogacie, duke krijuar rrjete të paligjshme që shfrytëzojnë gratë dhe i trafikojnë ato për përfitime financiare.
- Në Bashkimin Europian nuk ka një ligj unifikues që rregullon surrogatinë (zëvendësimin), llojet dhe tipet e saj. Në mungesë të një ligji uniform ndërkombëtar për të rregulluar Industrinë Riprodhuese të Surrogatisë, trafikantët përdorin tregun e zi të trafikimit dhe të shfrytëzimit për furnizim me nëna surrogate dhe inde njerëzore (vezët e femrat dhe spermë të meshkujt) për surrogaci komerciale.
- Vendet anëtare të Bashkimit Europian kanë rregullime të ndryshme të surrogacisë. Pjesa më e madhe e tyre e ndalon ndërsa pjesa tjetër që e lejonë surrogacinë, e lejojnë atë vetëm në formë altruiste. Vendet anëtare që lejojnë surrogatinë altruiste në pjesën më të madhe të tyre e ndalojnë për të huajt, rrjedhimisht duke krijuar barrierë mbrojtëse për trafikimin ndërkufitar të grave nga vende që nuk lejojnë surrogatinë.
- Bashkimi Europian ndalon marrëveshjen e surrogatisë komerciale duke e përkufizuar atë si shkelje të dinjitetit njerëzor duke argumentuar, se trupi i njeriut nuk mund përdoret për përfitim financiar.
- Industria Riprodhuese Surrogate po lulëzon dita-ditës, bashkë me të edhe shfrytëzimi dhe trafikimi i grave dhe vajzave të mitura, të varfra, të paarsimuara, veçanërisht nga vendet me standarde të ulëta ekonomike. Gratë mund të ndihen të detyruara të pranojnë të jenë nëna bartëse për arsye financiare, duke i bërë ato të cenueshme ndaj abuzimeve.
- Parlamenti Europian ka miratuar ndryshimin e Direktivën 2011/36/BE, "*Për parandalimin dhe luftimin e trafikimit të qenieve njerëzore dhe mbrojtjen e viktimave të tij*" në qershor 2024, duke përfshirë për herë të parë "**Shfrytëzimin nga surrogacia**" në sferën e veprave penale në lidhje me trafikimin e qenieve njerëzore. Më konkretisht, për sa i përket trafikimit për shfrytëzimin e nënës surrogate, kjo direktivë synon ata persona që detyrojnë ose mashtrojnë gratë të veprojnë si nëna zëvendësuese
- Deri më tani në Shqipëri nuk ka një legjislacion të qartë dhe të veçantë që rregullon surrogacinë. Kjo mungesë e rregullimit ligjor sjell sfida dhe paqartësi për palët e përfshira dhe mjedis "ideal" për tu shfrytëzuar nga të gjithë ato që kërkojnë përfitime nga surrogacia, qofshin ato vendas apo të huaj.

- Në vendin tonë operojnë agjensi të huaja që ofrojnë shërbime surrogacie si dhe për shitblerje të indeve njerëzore (vezët e femrave dhe sperma e meshkujve). Nga monitorimet e faqeve zyrtare të agjensive surrogate të huaja, Shqipëria po kthehet në atraksion të "turizmit mjekësor për surrogatinë dhe industrinë riprodhuese".
- Sipas monitorimit të publikimeve zyrtare të institucioneve ligjzbatuese kombëtare nuk rezulton asnjë procedim penal lidhur me surrogacinë në Shqipëri.
- Qeveria shqiptare ka ndërmarrë një nismë për të rregulluar surrogatinë në Shqipëri. Për këtë "Ministria e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale" ka depozituar për konsultim publik projektligjin "Për shëndetin seksual dhe riprodhues". Projektligji lë hapësira duke për tu shfrytëzuar nga subjekte të ndryshme që e shohin surrogatinë si mënyrë përfitimi, përfshirë edhe trafikimin dhe shfrytëzimin. Ai ka mangësira të shumta rregullimi, kështu mund të përmendim:
 - a) Projektligji përcakton "marrëveshjen që duhet të nënshkruhet ndërmjet një gruaje që kërkon të bëhet me fëmijë dhe gruas surrogate" por pa parashikuar nëse "gruaja" është në një çift heteroseksual, është një grua e vetme apo një grua në një çift homoseksual? Ai nuk bën një përkufizim të saktë se çfarë është një marrëveshje surrogate, palët dhe marrëdhëniet që ajo mund të rregullojë.
 - b) Projektligji nuk ka parashikuar "agjenci surrogate". Kush do jetë pala ndërmjetëse përgjegjëse për rekrutimin e grave për të qenë nëna surrogate, prindërve të synuar dhe klinikës që do kryejë procesin?
 - c) Ajo çka është më kryesorja, projektligji nuk parashikon asnjë lloj apo formë surrogacie. Në asnjë rresht të tij nuk shprehet si do jetë surrogacia e lejuar. Çfarë lloji surrogacie do kryhet në Shqipëri? Altruiste (pa shpërblim) apo Komerciale (me shpërblim)? Atëherë sipas parashikimeve të projektligjit surrogatia në Shqipëri mund të jetë në të dyja format edhe altruiste edhe komerciale. Mospërcaktimi i llojit të surrogatisë çon detyrimisht në abuzim nga të gjitha palët sigurisht edhe nga trafikantët.
 - d) Për më tepër projektligji parashikon se do lejohen edhe shtetasit e huaj dhe ato pa shtetësi mund të jenë subjekt apo palë në surrogaci. Kjo i hap rrugë trafikimit ndërkombëtar, pasi do jetë mjaft e vështirë kontrolli dhe monitorimi.
 - e) E tjerë.....

Kreu IX: Rekomandime

Me qëllim mbrojtjen dhe garantimin e sigurisë së shëndetit e jetës të vajzave dhe grave apo edhe të personave të tjerë lidhur me marrëdhënien surrogate dhe industrisë riprodhuese në kuadër të trafikimit të kombëtar dhe ndërkombëtar, rekomandoj si vijon:

- Është e nevojshme një qasje uniforme, e balancuar dhe gjithëpërfshirëse që të adresojë të gjitha shqetësimet lidhur me riprodhimin surrogativ. Harmonizimi i ligjeve dhe bashkëpunimi ndërkombëtar janë thelbësore për të arritur një zgjidhje të qëndrueshme dhe të drejtë.
- Është e nevojshme që Shqipëria të zhvillojë dhe të miratojë një legjislacion të qartë për surrogacinë (ta ndalojë çdo formë surrogacie apo të lejojë atë altruiste) dhe gjithashtu duhet të forcojë bashkëpunimin me vendet e tjera dhe organizatat ndërkombëtare për të luftuar trafikimin e grave dhe për të mbrojtur viktimat.

- Projektligji "*Për shëndetin seksual dhe riprodhues*" në Shqipëri i propozuar, nuk është parashikimi ligjor i duhur për të rregulluar surrogatinë dhe llojet e saj. Ai ka mangësi në adresimin e një kornizë të plotë dhe efektive mbi surrogacinë si mënyrë riprodhimi. Do sugjeroja mos miratimin e tij për pjesën që parashikon riprodhimin me anë të surrogacisë dhe miratimin e një ligji specifik të posaçëm vetëm mbi riprodhimin surrogativ.
- Por më tej argumentoj që nuk jam dakort me lejimin e surrogacisë si mënyrë riprodhimi në Shqipëri dhe në rast të kundërt do rekomandoja vetëm surrogatinë altruiste.

Duke qenëse se surrogacia është një çështje komplekse dhe e ndërlikuar kam argumente të forta kundër lejimit të saj, veçanërisht në vende si Shqipëria. Kështu:

- a) Në një vend me probleme ekonomike dhe papunësi të lartë si Shqipëria, gratë e varfra mund të ndihen të detyruara të bëhen nëna bartëse për arsye financiare. Kjo mund të çojë në shfrytëzim dhe abuzim të tyre nga individë ose agjenci që përfitojnë nga situata e tyre e vështirë ekonomike.
 - b) Lejimi i surrogacisë sidomos asaj komerciale mund të çojë në trajtimin e trupit të gruas si një mall që mund të blihet dhe shitet të cilën Bashkimi Europian e ka ndaluar. Për më tepër Shqipëria po aderon të jetë shtet anëtar i BE, kështu që asaj i duhet të integrojë legjislacionin e Unionit si pjesë të legjislacionit të saj. (sjellim në vëmendje se pjesa më e madhe e shteteve anëtare e ndalon surrogatinë dhe pjesa tjetër lejon vetëm surrogatinë altruiste).
 - c) Surrogacia përfshin rreziqe shëndetësore për nënat bartëse, përfshirë komplikacionet gjatë shtatzënisë dhe lindjes. Në një vend me sfida në sistemin shëndetësor siç është Shqipëria, këto rreziqe janë të theksuara.
 - d) Lejimi i surrogacisë në vendin tonë përbën shumë rreziqe dhe sfida që mund të dëmtojnë të drejtat dhe mirëqenien e grave surrogate, duke marrë parasysh rreziqet e shfrytëzimit dhe çështjet etike dhe morale.
 - e) Niveli i ulët i informimit publik dhe mungesa e diskutimeve të gjera mbi surrogacinë bëjnë që shumë individë të mos jenë të vetëdijshëm për implikimet ligjore dhe morale të kësaj praktike.
 - f) Shqipëria vuan për mekanizma mbikëqyrjeje dhe kontrolli të rreptë si dhe për sisteme të strukturuara raportimi dhe monitorimi, kjo sjell pamundësinë e menaxhimit të shumë problemeve të lidhura me surrogatinë riprodhuese dhe trafikimin e grave në favor të kësaj procedure.
- Për mendimin tim në rast se ka vullnet politik për të miratuar surrogacinë si mënyrë riprodhimi nevojiten ligje të plota dhe të rrepta të hartuara në nivel kombëtar duke marrë parasysh praktikat më të mira të vendeve anëtare të BE që rregullojnë atë. Adresimi i mangësive ligjore është i nevojshëm për të siguruar dhe shmangur shfrytëzimin dhe abuzimin në këtë fushë.
 - Çështja e marrëdhënies së surrogatisë duhej të merret seriozisht nga autoritetet zyrtare shqiptare në mënyrë që të shmangë mundësinë që Shqipëria të kthehet një magnet për këtë lloj *biznesi* dhe një vend trafikimi dhe shfrytëzimi për gratë dhe vajzat.

Bibliografia

Anti-Trafficking Review, "Commercial Gestational Surrogacy: Unravelling the threads between reproductive tourism and child trafficking" <https://www.antitraffickingreview.org/index.php/atrjournal/article/view/542/416> (Aksesuar për herë të fundit më 12.04.2024)

Australian Government, Department of Health and Aged Care, Pregnancy, Birth and Baby, <https://www.pregnancybirthbaby.org.au/surrogacy#types> (Aksesuar për herë të fundit më 18.05.2024)

BBC (2019) "Surrogacy: Why the world needs rules for 'selling' babies" <https://www.bbc.com/news/health-47826356> (Aksesuar për herë të fundit më 14.05.2024)

Cambridge Dictionary <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/commodify> (Aksesuar për herë të fundit më 14.05.2024)

CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION (2012), article 3 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12012P/TXT> (Aksesuar për herë të fundit më 15.05.2024)

Commercial Gestational Surrogacy: Unravelling the threads between reproductive tourism and child trafficking <https://www.antitraffickingreview.org/index.php/atrjournal/article/view/542/416> (Aksesuar për herë të fundit më 30.05.2024)

Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine, article 21 <https://rm.coe.int/168007cf98> (Aksesuar për herë të fundit më 06.05.2024)

Convention on Human Rights and Biomedicine <https://www.coe.int/en/web/impact-convention-human-rights/convention-on-human-rights-and-biomedicine#/Albania> (Aksesuar për herë të fundit më 06.05.2024)

Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0036&qid=1717576557988> (Aksesuar për herë të fundit më 05.06.2024)

Eight arrested in Crete over surrogacy and IVF fraud (August 2023) <https://www.progress.org.uk/eight-arrested-in-crete-over-surrogacy-and-ivf-fraud/> (Aksesuar për herë të fundit më 04.06.2024)

EURONEWS, Where in Europe is surrogacy legal? <https://www.euronews.com/2018/09/13/where-in-europe-is-surrogacy-legal> (Aksesuar për herë të fundit më 06.05.2024)

European Network of Migrant Women (ENoMW) "WHAT IS SURROGACY: EXPLOITATION AND COMMODIFICATION OF WOMEN'S BODIES, 2020" <https://www.migrantwomennet.org/wp-content/uploads/EN-Surrogacy-statement.pdf> (Aksesuar për herë të fundit më 24.04.2024)

European Parliament legislative resolution of 23 April 2024 on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims (COM(2022)0732 – C9-0431/2022 – 2022/0426(COD) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0310_EN.html (Aksesuar për herë të fundit më 23.05.2024)

European Parliament resolution of 17 December 2015 on the Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2014 and the European Union's policy on the matter (2015/2229(INI), point 115 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52015IP0470> (Aksesuar për herë të fundit më 17.05.2024)

Eurostat, Trafficking in human beings statistics (January 2024) https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Trafficking_in_human_beings_statistics (Aksesuar për herë të fundit më 06.06.2024)

FAFCE, Families are Europe's treasures, FAFCE welcomes inclusion of the 'exploitation of surrogacy' in human trafficking directive <https://www.fafce.org/fafce-welcomes-inclusion-of-the-exploitation-of-surrogacy-in-human-trafficking-directive/> (Aksesuar për herë të fundit më 30.05.2024)

Final Report of the Joint Committee on International Surrogacy (July 2022) https://data.oireachtas.ie/ie/oireachtas/committee/dail/33/joint_committee_on_international_surrogacy/reports/2022/2022-07-06_final-report-of-the-joint-committee-on-international-surrogacy_en.pdf (Aksesuar për herë të fundit më 26.03.2024)

Human Rights Implications of Global Surrogacy (2019) <https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1009&context=ihr> (Aksesuar për herë të fundit më 15.05.2024)

Human Trafficking and Commercialization of Surrogacy in India https://www.researchgate.net/publication/307692581_Human_Trafficking_and_Commercialization_of_Surrogacy_in_India (Aksesuar për herë të fundit më 30.05.2024)

Insight into Different Aspects of Surrogacy Practices <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6262674/> (Aksesuar për herë të fundit më 25.04.2024)

John PASCOE (2018) "Sleepwalking through the minefield: Legal and ethical issues in surrogacy" <https://journalsonline.academypublishing.org.sg/Journals/Singapore-Academy-of-Law-Journal-Special-Issue/e-Archive/ctl/eFirstSALPDFJournalView/mid/513/ArticleId/1302/Citation/JournalsOnlinePDF> (Aksesuar për herë të fundit më 02.04.2024)

Ligj nr. 9062, datë 8.5.2003 "Kodi i Familjes", i ndryshuar me ligjin nr.134/2015, datë 5.12.2015 <https://qbz.gov.al/previeë/e1e0471b-a414-431d-9a42-4599ebac9a77/cons/20240318> (Aksesuar për herë të fundit më 22.05.2024)

Ligji nr. 18/2017, "Për të drejtat dhe mbrojtjen e fëmijës", neni 3, "Përkufizime" <https://qbz.gov.al/eli/ligj/2017/02/23/18-2017/a7b5c582-78fa-4109-beca-a0c7b48a2c8c;q=18%2F2017> (Aksesuar për herë të fundit më 29.04.2024)

Ligji nr. 7895, datë 27.1.1995 "Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë" (ndryshuar) <https://qbz.gov.al/previeë/8f8fe9aa-c770-45dc-bc9a-408cce2a3f95/cons/20240513> (Aksesuar për herë të fundit më 29.04.2024)

Ligji nr. 8876, datë 4.4.2002, "Për shëndetin riprodhues", i ndryshuar me ligjin nr. 56/2013, "Për disa ndryshime dhe shtesa në ligjin nr. nr. 8876, datë 4.4.2002, "Për shëndetin riprodhues".

<https://qbz.gov.al/eli/ligj/2002/04/04/8876/3246ac68-aca8-4490-a9c0-744dfefc95f5;q=%20Nr.8876,%20dat%C3%AB%204.4.2002%20P%C3%8BR%20SH%C3%8BNDETIN%20RIPRODHUES> (Aksesuar për herë të fundit më 24.04.2024)

Migrant women and reproductive exploitation in the surrogacy industry Joint investigation ENoMW ICASM – October 2022 <https://usercontent.one/wp/www.migrantëomennetëork.org/ëp-content/uploads/ENG-Final-Migration-and-surrogacy.pdf?media=1705347985> (Aksesuar për herë të fundit më 15.05.2024)

Miracle Baby Surrogacy <https://www.miraclebabysurrogacy.com/> (Aksesuar për herë të fundit më 07.06.2024)

Model Law against Trafficking in Persons https://www.unodc.org/documents/middleeastandnorthafrica/human-trafficking/Model_Law_against_Trafficking_in_Persons.pdf (Aksesuar për herë të fundit më 04.05.2024)

Nordic Surrogacy. Infertility and childlessness are increasing <https://www.nordicsurrogacy.se/en/infertility-and-childlessness-are-increasing/> (Aksesuar për herë të fundit më 30.04.2024)

Ova provision in Romania, Identity dynamics and exclusionary practices https://etheses.whiterose.ac.uk/20598/1/Gruian_thesis.pdf (Aksesuar për herë të fundit më 04.06.2024)

Projektligji "Për shëndetin seksual dhe riprodhues" <https://konsultimipublik.gov.al/Konsultime/Detaje/727> (Aksesuar për herë të fundit më 24.04.2024)

Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL amending Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0732> (Aksesuar për herë të fundit më 05.06.2024)

Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime", article 3 <https://www.ohchr.org/sites/default/files/ProtocolonTrafficking.pdf> (Aksesuar për herë të fundit më 28.04.2024)

Regulating International Commercial Surrogacy <https://blog.petrieflom.laë.harvard.edu/2024/03/18/regulating-international-commercial-surrogacy/> (Aksesuar për herë të fundit më 30.04.2024)

REPORT on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0285_EN.html (Aksesuar për herë të fundit më 06.05.2024)

Revision of Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2023\)740213](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2023)740213) (Aksesuar për herë të fundit më 05.06.2024)

Surrogacy agreement definition <https://www.lawinsider.com/dictionary/surrogacy-agreement> (Aksesuar për herë të fundit më 26.03.2024)

Surrogacy only criminalised in the context of trafficking under new proposals <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20231011IPR06917/surrogacy-only-criminalised-in-the-context-of-trafficking-under-new-proposals> (Aksesuar për herë të fundit më 06.05.2024)

Thailand police investigate baby sales ring <https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-12575566> (Aksesuar për herë të fundit më 04.06.2024)

The impact of the war against Ukraine on Women, European Parliament resolution of 5 May 2022 on the impact of the war against Ukraine on women (2022/2633(RSP)) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0206_EN.pdf (Aksesuar për herë të fundit më 22.04.2024)

The regulation of Surrogacy across Western Europe <https://geypo.es/en/the-regulation-of-surrogacy-across-western-europe> (Aksesuar për herë të fundit më 17.05.2024)

U.S Department of State, Report 2023, Trafficking in Persons Report: Albania. <https://www.state.gov/reports/2023-trafficking-in-persons-report/albania/> (Aksesuar për herë të fundit më 04.06.2024)

Victori State Government, Department of Health, BetterHealth 2023 <https://www.betterhealth.vic.gov.au/health/healthyiving/surrogacy#reasons-for-surrogacy> (Aksesuar për herë të fundit më 18.05.2024)

Where is surrogacy legal in Europe? <https://nccconline.org/blog/article/where-is-surrogacy-legal-in-europe> (Aksesuar për herë të fundit më 06.05.2024)

MEDICATIONS COUNTERFEITING AND THE INVOLVEMENT OF ORGANIZED CRIME IN THIS ACTIVITY.

ARTENCA SHKENZA (KRAJA)

Abstract

Counterfeiting the medicines is an old practice, flourished in the world motivated by financial benefits that this practice provides.

The purpose of this paper is to deal and analyze with the criminal offense of "Manufacturing and trading of falsified drugs and medical devices or dangerous to life and health" in our country and compare it with international standards. The way of involvement of criminal organizations in this activity will also be analyzed, giving recommendations regarding the fight against the falsification of medications by criminal groups.

Falsification of medications violates basic human rights by prohibiting patients from medical treatment and posing a direct threat to individual and public health, also impact manufacturers, government system, the economy and the environment. It is a cross-border crime that must be fought through international cooperation. In order to fight this crime, it is necessary to harmonize international legislation, to impose sanctions and to promote international cooperation. From the comparison made with article 284/d of *"Manufacturing and trading of falsified drugs and medical devices or dangerous to life and health"* of Albanian Criminal Code to the Spanish Criminal Code, I suggest: make approximations regarding the scope of the application of this law; to have a clear and specified definition regarding the documentation that is an element that arises from the moment the drug is produced until the moment it is distributed in the market, to quote in the criminal code the terms of "trafficking", "mediation", "advertising", as processes that promote counterfeit medical products.

There were noted connections between counterfeit medications and other forms of organized criminal activities. The level of benefit from the counterfeit medicines has been evaluated similar, or even higher, to that of drug trade. Further efforts should be made to identify the chain of authors with final objective dismantling criminal organizations.

Keywords: Criminal Code of the Republic of Albania, counterfeit medications, pharmaceutical legislation, criminal organizations, international standards.

Introduction

During the last decade, the phenomenon of drug counterfeiting has been brought to the attention of institutions and the population like never before. WHO has reported that it is difficult to determine exactly how many fake drugs exist, because they are so widespread, numerous reports come from every country in the world, making it a problem of global scale.

The spread of counterfeit drugs is usually more pronounced in those countries where procedures such as the production, importation, distribution, supply and sale of drugs are less supervised and less regulated by law. Counterfeiting is based on complex and sophisticated structures that are often set up and maintained by organized criminal groups. This prompts counterfeiters to act in coordinated ways by adopting sophisticated mass production and distribution behavior and methods. There is a lot of evidence proving the link between medication counterfeiting and other forms of organized criminal activities, such as the production of narcotics, drug trafficking, human trafficking, arms trafficking and money laundering. The object of this paper is the presentation of the criminal offense of "Manufacturing and trading of falsified drugs and medical devices" and the argumentation of its importance through the wide impact of this criminal offense. One of the main goals is to treat and analyze the legal provision in our country and compare it with international standards.

Since drug counterfeiting is very profitable and an illegal activity with low risk for criminal groups, another goal is to analyze the way criminal organizations are involved in this activity, providing recommendations regarding the fight against drug counterfeiting by criminal groups.

Literature review

In order to reach accurate data, several sources of information were used, such as: laws and legal acts that regulate the pharmaceutical sector, various regulations and decisions, data from scientific articles, abstracts, published books on legislation, discussions of various reports of relevant institutions, presentations and conclusions from scientific conferences, reports from WHO and EUROPOL, instructions from international protocols, all of these focus on pharmaceutical legislation, the criminal code, statistics related to the spread of the phenomenon of counterfeiting and smuggling of medications and medical devices. Data have been collected regarding the current pharmaceutical legislation in the Republic of Albania and the changes that have been made in the pharmaceutical legislation over the years. For this purpose, the "Law on drugs and pharmaceutical service", "Law on medical devices" has been in the center of attention. One of the EU countries is taken as a reference and is reflected the ways of dealing with the criminal offense, counterfeiting and smuggling of drugs and medical devices. As for the European legislation, is used the relevant documentation available on the website of the European Commission.

Method

This study is conceived as a multi-dimensional research: descriptive, analytical and comparative. The first phase of the work, that of data collection, starts with the definition of the terms that describe the phenomenon of these research. For example, at the beginning, the research was done on the terms: "pharmaceutical legislation" and "false, counterfeit, substandard drugs", "European pharmaceutical legislation" and then information such as "Law on drugs and comparison with that of EU countries" was specified. After that, I deepened my research by analyzing the factors and impact that counterfeit drugs have and how organized crime is involved.

This study contains a description of the situation in recent years in the world related to falsified medications, what are the possible factors that influence and favor this criminal activity, the involvement of organized crime in this activity. Also has been made a comparison of our criminal code regarding the counterfeiting of medicines and medical devices, according to article 284/d "Production and trade of counterfeit drugs and medical devices or dangerous to life and health", with the Spanish Criminal Code.

Also, by means of this study, I have analysed the motivation of the involvement of criminal organizations and the profit mechanisms of criminal organizations in the regular chain of production and distribution of medicines.

Results and discussions

World Health Organisation has estimated that counterfeit drugs make up approximately 10% of the international drug trade. The factors favoring the counterfeiting of drugs are diverse, they include: lack of legislation, inadequate role of the national drug regulatory authority, lack of enforcement of existing legislation, light criminal sanctions, corruption and conflict of interest, the demand for drugs is too high and exceeds the current supply of drugs, high prices, sophistication in the production of counterfeit drugs, inefficient cooperation between the parties involved, lack of regulation by exporting countries and within free trade areas. It is important that these factors are accurately identified, thus enabling government systems to detect counterfeiting problems and introduce effective programs to eliminate counterfeit drugs in national drug distribution systems.

International standards and the need to have a unified legislation in 2010 made the Committee of the Council of Europe adopted the Convention on counterfeiting of medical products and similar crimes involving threats to public health. Our country has carried out the legal initiative to change the Criminal Code and with Law No. 135/2015, an additional provision has been drawn up in the Criminal Code. Article 284-D: *Production and trade of false medicines and medical devices or dangerous to life and health*

"Manufacturing, holding for trading purposes, selling or offering for sale, supplying, distributing, exporting, importing drugs, active substances or auxiliary substances for their production, as well as medical device products, accessories, component parts or their materials falsified or dangerous to life and health, shall be punished by imprisonment from six months to five years. When this offense is committed during the exercise of a professional activity, via the Internet, in collaboration or more than once, it is punishable by imprisonment from three to seven years. The same offense, when it has brought serious consequences to life or health, is punishable by imprisonment for no less than ten years". From the comparison made with the Spanish Criminal Code, I suggest: make approximations regarding the scope of the application of this law; documentations; professional activity during the exercise of the criminal offense; to quote in the criminal code the terms of "trafficking", "mediation", "advertising", as processes that promote counterfeit medical products; to quote in the criminal code the terms of "expired", "damaged", "out of standar" as kind of medications that are dangerous to life and health like the falsified medicatins.

The fight against this phenomenon requires continuous commitment from the authorities to strengthen control mechanisms and raise awareness. Although steps have been taken to combat the counterfeiting of medicines and medical devices, this problem still exists in Albania. From the reports of operations and seizures by the police, it can be seen that this criminal offense is camouflaged with other offenses, smuggling of various goods, and then they are not registered as a violation of Article 284/d, therefore the reports about it are lower.

Counterfeiting is part of the strategies of organized crime. They have taken advantage of the fact that governments today are unable to put in place effective strategies to combat a crime which is both delocalized and globalized. Therefore, organized crime has a new face that increasingly resembles transnational commerce. Regarding the structure of the groups in question, there is observed diversity. In the counterfeiting of medicines, several types of criminal organizations can be distinguished: small organizations, medium-sized transnational organizations, large-scale and especially transnational organizations which can last for several years and change over time, cybercriminal organizations.

Counterfeit pharmaceutical products cause significant damage in various ways to the health of patients, public health, manufacturers, government systems, the economy as a whole and the environment.

Conclusions and recommendations

In addition to international cooperation, the harmonization with international legislation is also necessary. The inclusion of Article 284/d on the production and marketing of counterfeit drugs and medical devices dangerous to life and health came as a legal initiative to respond to the ratification of the MEDICRIME convention by our country. But from the analysis and comparison of this article (284/d) with the Spanish criminal code (which has also ratified the Medicrime agreement and has created a legislation even closer to that of the EU regarding drugs) I suggest make approximations.

Drug smuggling continues to be a challenge in Albania and requires continuous commitment from the authorities to strengthen controls and punish those who break the law. International cooperation is also important to address this problem, as drug smuggling is a phenomenon that affects the global level. However, it is important to continue working in this direction and improve cooperation with international organizations to address this challenge effectively.

If this criminal offense could be prevented, its consequences would be easier to manage. Education and awareness of all interested parties is seen as the first step in preventing the use of substandard and counterfeit drugs. Providing accurate information on the dangers of substandard and counterfeit medical products is very important. To help consumers keep away from informal markets, consumers need to know how to recognize, avoid and report these dangerous drugs. Raising awareness throughout the supply chain where national authorities are aware of specific factors that may drive the local market for drugs and other products that do not meet quality standards, they can detect problems sooner by focusing their surveillance efforts on areas of greatest risk. AKBPM as the national regulatory authority in Albania has undertaken a series of initiatives to create an efficient pharmacovigilance system. It has made an important contribution to our country's full membership in the WHO International Drug Monitoring Program (WHO-PIDM). This allows the agency to report the adverse effects to the drugs circulating in our country, as well as receive information in real time, for the region, and beyond, related to various issues on drugs and their adverse effects through a database.

We must now admit that drug counterfeiting is an international crime and an activity managed by organized crime. There is ample evidence to prove the links between counterfeiting of medicines and other forms of organized criminal activities, such as narcotics production, drug trafficking, human trafficking, arms trafficking and money laundering. Level of profit from counterfeiting of medicines has been estimated to be similar, or even higher, to that of the narcotics trade. Due to the international dimension of the crime, it is important to have international engagement and task forces that include all stakeholders (health authorities, police and customs, production and distribution companies and professional health associations). The fight against this phenomenon should not be limited to simply arresting street vendors or confiscations in local markets and warehouses. Further efforts should be made to identify the chain of perpetrators with the final objective of dismantling the criminal organization.

References

- ✓ WHO Global Surveillance and Monitoring System for substandard and falsified medical products. Geneva: world Health Organization; 2017. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. P. 9
- ✓ Organized Crime Strategies in the Production and Trade of Counterfeit Medicines, Indications Regarding Organized Crime Motivations, Modus Operandi and Strategies UNICRI P.23
- ✓ The health consequences of falsified medicines- A study of the published literature by Mohammad Sofiqur Rahman 2018, Tropical Medicine and International Health doi:10.1111/tmi.13161 volume 23 no 12 p. 1296
- ✓ OECD/ EUIPO (2020) Report "Trade in counterfeit pharmaceutical products" p. 8 <https://www.oecd.org/gov/illicit-trade/oecd-illicit-trade-in-pharmaceutical-products-brochure.pdf>
- ✓ The health consequences of falsified medicines- A study of the published literature by Mohammad Sofiqur Rahman 2018, Tropical Medicine and International Health doi:10.1111/tmi.13161 volume 23 no 12 p. 1295
- ✓ INCOPRO (2020), "Counterfeit products are endemic – and it is damaging brand value", INCOPRO e-Book, available at <https://www.incoproip.com/reports/counterfeit-products-are-destroying-brand-value>.
- ✓ Tracit (2019), *Mapping the Impact of Illicit Trade on the UN Sustainable Development Goals*, Tracit, July, www.tracit.org/uploads/1/0/2/2/102238034/tracit_sdg_july2019_highres.pdf
- ✓ Criminal Code of Albania, Article 284/d of "Manufacturing and trading of falsified drugs and medical devices or dangerous to life and health" p.87
- ✓ Law nr 105/2014 "For Medicines and Pharmaceutical Service" ; Law no. 89/2014 "On medical devices
- ✓ Directive 2012/29/EU of European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA
- ✓ INTERPOL Report "Pharmaceutical crime operations" <https://www.interpol.int/Crimes/Illicit-goods/Pharmaceutical-crime-operations> <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2019/Operation-Pangea-shining-a-light-on-pharmaceutical-crime> 21 november 2019
- ✓ IRACM, Eric Przyswa, Counterfeit Medicines and criminal organisation 2012, pg. 36
- ✓ Jacques de Saint Victor, Un pouvoir invisible. Les mafias et la société démocratiques. XIXe et XXIe siècle, Gallimard, 2012, p. 302
- ✓ Organized Crime Strategies in the Production and Trade of Counterfeit Medicines, Indications Regarding Organized Crime Motivations, Modus Operandi and Strategies UNICRI p.25

PROCESI I RIINTEGRIMIT TË TË BURGOSURVE

Punoi: Gledis Nano

Pranoi: Prof. Assoc. Dr. Mirela Bogdani

Abstrakt

Shoqëria njerëzore ka krijuar instrumente juridike të cilët bëjnë të mundur mbajtjen nën kontroll të veprimeve të ndëshkueshme nga ligji, si dhe shërbejnë ndër të tjera, kur nuk funksionon parandalimi, për të vendosur në zbatim sanksionin penal. Personat e dënuar përbëjnë një sfidë për të gjithë shoqërinë. Synimi i gjithë sistemit penal është që këta persona të edukohen në një mënyrë cilësore me qëllim riintegrimin e tyre në shoqëri, duke i larguar nga krimi dhe sjelljet e tjera të dënueshme, ndaj dhe respektimi i dinjitetit të personit qëndron në qendër të të gjithë procedurave të cilat ligji sanksionon për mënyrën e vuajtjes së dënimit, si e vetmja mundësi për të bërë të mundur që individit të përmirësojë sjelljet e tij. Interesi më i lartë i shoqërisë kërkon që pavarësisht gjithçkaje, secili të ketë mundësinë për t'u rehabilituar, me qëllim sjelljen e tij të mëvonshme sipas asaj që parashikon ligji. Arsimi, trajnimi profesional, punësimi, trajtimi dhe forma të tjera ndihme, në përputhje me nevojat individuale të trajtimit të të burgosurve janë komponentë që mbështesin procesin e rehabilitimit dhe riintegrimin social të të burgosurve në shoqëri. Një nga sfidat më të thella me të cilat përballlet shoqëria sot është riintegrimi dhe risocializimi i suksesshëm i të burgosurve.

1. Hyrje

Që në kohët e lashta filozofët janë përpjekur të argumentojnë qëllimet që ndjek dënimi i një personi që kryen krim. Edhe sot, dënimi dhe qëllimet e tij vazhdojnë të mbeten probleme të diskutueshme midis juristëve, kriminologëve, sociologëve dhe penalistëve. Për disa dënimi është formë shpagimi ndaj krimit të kryer, ndërsa për të tjerë një mjet parandalues për personin që ai të mos kryejë krime në të ardhmen, ose mjet për të frikësuar pjesën tjetër të shoqërisë që nuk ka kryer krim. Në vende të ndryshme qëllimet e dënimit mund të ndryshojnë, një legjislacion mund të vërë theksin më shumë në ndëshkimin e personit, një legjislacion tjetër mund t'i japë përparësi rehabilitimit ose heqjes së mundësisë së personit për të kryer krim.

Janë pikërisht të drejtat dhe liritë themelore të njeriut apo edhe mungesa e tyre, faktorët që përcaktojnë tipologjinë dhe formën e një sistemi social politik. Rendi shoqëror në thelb, mbështetet mbi hapësirën që i kushtohet veprimtarisë njerëzore dhe emancipimit të saj, si në aspektin vetjak ashtu edhe sa i përket marrëdhënies brenda komunitetit.

Jo të pakta janë realitetet që vijnë nga përtej mureve të burgjeve në epoka dhe rende të ndryshme, të cilat përveç vlerave që lidhen me kujtesën njerëzore, sjellin edhe fakte dhe dëshmi mbi mënyrën e funksionimit të këtyre strukturave, por edhe të qëndresës së individëve përballë ligjeve të kohës dhe regjimit brenda këtyre institucioneve. Për ta konkretizuar e ilustruar më dukshëm këtë aspekt, do të përmendja veprën madhore të shkrimtarit të shquar rus Fjodor Dostojevski "Shënime nga shtëpia e të vdekurve", në të cilën ai rrëfen të kaluarën e tij në burgjet e Siberisë, apo Aleksandër

Dyma "Konti i Monte Kristos", për të vijuar me Primo Levin "A është vallë njeri", roman autobiografik që hedh dritë mbi trysninë që ushtronte pushteti nazist në Kampin e Shfarosjes në Aushvic, e më tej për tu kthyer në atmosferën që sjellin autorët shqiptarë si Petro Marko me romanin "Nata e Ustikës" në të cilin hidhet dritë mbi realitetin në Kampin e Përqendrimit në Ustikë të Italisë në Luftën e Dytë Botërore, Haki Stërmilli me veprën e tij memuaristike "Burgu", ku flitet për burgjet shqiptare në kohën e Mbretërisë së Mbretit Zog, e për ta përfunduar këtë këndvështrim me shkrimtarin disident Visar Zhiti, ku do të vijë theksin në diptikun e tij të titulluar "Burgulogjia", ku përshkruhet hollësisht mbijetesa në burgjet e diktaturës komuniste.

Në këtë prizëm do të citoja një fragment mjaft interesant nga vepra e Stërmillit, për të cilin duhet të përmendim faktin se ka qenë Kryetar i Shërbimit Sekret Shqiptar në harkun kohor të 1923-1924 me dekret të Ahmet Zogut, libër në të cilët jepen të dhëna dhe detaje autentike mbi Burgun e Tiranës, i ndërtuar në vitin 1930 në rrugën e Shkodrës, i cili kishte një kapacitet prej afërsisht 300 të burgosurish. Ndër të tjera ai shkruan: "Është një kështjellë e arkitekturës moderne, që nuk është e përshtatshme për burg pasi nuk është ndërtuar sipas dispozitave ligjore, p.sh; këtu rrinë fajtorë politikë, bashkë me ata ordinerë, vrasësi me hajdutin, debitori me falsifikatorin, plaku me të riun, etj. Për këtë shkak, burgu është bërë si një farë shkolle ku mësohet kriminaliteti e jo një institucion ku shtypet ky ves i ligë".

Kur e kaluara ndërlidhet me rrëfimin e personaliteteve të tilla që përfaqësojnë periudha të ndryshme historike, të cilët në çdo epokë kanë qëmtuar të ndikojnë apo të ndryshojnë formën e drejtimit të një regjimi, atëherë kemi fituar një pamje më të qartë jo vetëm mbi kujtesën kolektive por para së gjithash, mbi tipologjinë e sistemit politik qoftë monarki apo republikë, duke mos iu përmbajtur thjesht dhe vetëm dokumenteve të kohës, tek të cilat në shumicën e rasteve vihet re, veçanërisht në regjimet diktatoriale, se janë përpiluar nën vëzhgimin dhe tutelën e konjunkturave shtetërore, të cilat jo gjithmonë na drejtojnë drejt së vërtetës.

2. Rishikimi i literaturës

Në Shoqëritë e Hapura, prirja për të qenë transparentë dhe e drejta për të patur akses në informacion, ka ndikuar për të krijuar dhe forcuar një mekanizëm efikas kërkimor në literaturën që posedojnë arkivat dhe bibliotekat në Shqipëri, rajon dhe vendet euro – atlantike. Në këtë punim, janë shqyrtuar dhe studiuar një arsenal jo i paktë burimesh, botimesh dhe raportesh ku ndër të tjera do të veçohej legjislacioni i posaçëm, botimet akademike ndërkombëtare, të dhënat burimore të përpunuara nga INSTAT apo edhe raporte të Komitetit Evropian për Parandalimin e Torturës dhe Trajtimit çnjerëzor, si edhe Rekomandime të Avokatit të Popullit, specifikisht nga Mekanizmi Kombëtar për Parandalimin e Torturës, Trajtimit ose Dënimit të Egër, çnjerëzor ose Poshtëruar. Nga një vështrim i përgjithshëm lidhur me trajtesën që i është bërë temës së procesit të riintegritetit të të burgosurve, duhet theksuar që ka disa teori të cilat janë marrë në shqyrtim si nga ekspertë ligjorë, kriminologë, sociologë në rrafshin kombëtar si dhe nga autoritete të marrëdhënieve ndërkombëtare. Një kategorizim i përgjithshëm i këtij procesi bëhet duke e parë riintegrimin e të burgosurve të lidhur me funksionin ndëshkues, funksion rehabilitues dhe parandalues. Objektivi është të zhvillohen politika më të mira strategjike për të kontribuar në procesin e riintegritetit. Ekziston nevoja për kërkime shtesë që shqyrtojnë perspektiva të vetë të burgosurve. Ky punim, para së gjithash synon jo vetëm të përmbushë një detyrim akademik, por edhe të jetë një kontribut konkret që do t'i bashkëlidhet botimeve dhe dokumentacionit të lartpërmendur.

Funksionet e dënimeve, sipas literaturës së shqyrtuar, kategorizohen në:

Funksion parandalues

Sipas konceptit parandalues të dënimit, autori i një veprë penale nuk dënohet, por trajtohet, me qëllim që të kthehet i shëruar në shoqëri. Gjykatësit nuk zbatojnë një dënim minimal ose maksimal fiks, por vendosin që personi të qëndrojë për një kohë të caktuar nën mbikëqyrje dhe në varësi të vlerësimit të organit mbikëqyrës vendoset nëse personi është rehabilituar ose jo.

Funksioni rehabilitues dhe riintegrues

Një ndër synimet e teorisë bashkëkohore është rishoqërimi (risocializimi) i personit, rifutja e tij në jetën normale pa etiketim, pa stigmatizim. Pikëpamjet e reja për qëllimin e dënimit dhe sanksionet e reja janë shprehur edhe në Kongresin e parë të Kombeve të Bashkuara, mbajtur në Gjenevë në vitin 1955. Në këtë Kongres, si qëllim i dënimit u konsiderua parandalimi i kriminalitetit dhe riedukimi i personit autori i një veprë penale. Lëvizja e mbrojtjes së re shoqërore me përfaqësues Filipo Gramatico dhe Mark Ansel solli një zhvillim në trajtimin e dënimit. Sipas Gramatico² shoqëria duhet të synojë përmirësimin e individëve që kryejnë krime jo nëpërmjet zbatimit të së drejtës penale klasike, por me anë të masave të tilla sociale që trajtojnë personin si person me sjellje antisociale dhe jo si kriminel. Për këtë Gramatico, propozoi ndryshime në terminologjinë që përdor e drejta penale dhe atë që përdoret gjatë procesit të ekzekutimit të dënimeve penale. Ansel³ përkrah idenë se personi duhet të paraqitet përpara drejtësisë me qëllim që ndaj tij të zbatohet një mënyrë trajtimi që do të siguronte risocializimin e tij.

Funksioni ndëshkues

Sipas teorisë absolute të dënimit, funksioni i vetëm i dënimit është ndëshkimi i personit i cili ka cenuar në mënyrë të paligjshme të drejtat e personave të tjerë. Ndëshkimi është justifikimi moral që fajtori meriton.

3. Metodologjia e punimit

Metodologjia e përdorur në këtë punim konsiston në një ndërthurje të burimeve parësore dhe dytësore. Burimet parësore të tilla si të dhënat zyrtare për këtë çështje, të dhëna të mbledhura nga intervistat me personat e privuar nga liria të cilat janë konsultuar dhe sjellë në këtë punim. Gjithashtu, janë konsultuar burime dytësore si literatura vendase dhe e huaj në këtë fushë, kuadri ligjor kombëtar dhe ndërkombëtar të cilat përbëjnë bazën e qasjes teorike të punimit. Nëpërmjet këtij punimi, do të analizohet trajtimi i procesit të riintegritetit të të burgosurve duke synuar rehabilitimin për riintegrimin e tij në jetën familjare, shoqërore dhe ekonomike. Gjithashtu, siç edhe mund të vihet re, në këtë trajtesë është respektuar dhe zbatuar me korrektësi këndvështrimi diakronik, i gërshetuar me një analizë dhe pamje të përshkallëzuar të sistemit sinkronik të kërkimit dhe interpretimit, të atyre rasteve apo dukurive që preken dhe analizohen në kontekstin e përgjithshëm.

4. Respektimi i të drejtave të njeriut dhe dinjitetit njerëzor

Shoqëria njerëzore ka krijuar instrumente juridike të cilët bëjnë të mundur mbajtjen nën kontroll të veprimeve të ndëshkueshme nga ligji, si dhe shërbejnë ndër të tjera, kur nuk funksionon parandalimi, për të vendosur në zbatim sanksionin penal. Personat e dënuar përbëjnë një sfidë për të gjithë shoqërinë. Synimi i gjithë sistemit penal është që këta persona të edukohen në një mënyrë cilësore me qëllim riintegrimin e tyre në shoqëri, duke i larguar nga krimi dhe sjelljet e tjera të dënueshme. Ndaj dhe respektimi i dinjitetit të personit qëndron në qendër të gjithë procedurave të cilat ligji sanksionon për mënyrën e vuajtjes së dënimit, si e vetmja mundësi për të bërë të mundur që individit të përmirësojë sjelljet e tij. Interesi më i lartë i shoqërisë kërkon që pavarësisht gjithçkaje, secili të ketë mundësinë për t'u rehabilituar, me qëllim sjelljen e tij të mëvonshme sipas asaj që parashikon ligji. Rrjedhimisht të dënuarit, duhet të trajtohen në përputhje me të gjitha standardet e parashikuara në ligj, e në përputhje me dinjitetin e tyre, me qëllim për t'i dhënë atyre një model përmirësimi të sjelljes dhe mendimeve, me synimin përfundimtar, për t'i larguar nga veprimet kriminale, e për ta bërë shoqërinë një vend më të sigurt.

5. Statistika të krimeve dhe drejtësisë penale

Referuar statistikave të krimeve dhe drejtësisë penale nga INSTAT, në vitin 2022, janë evidentuar gjithsej 33,476 vepra penale, 4.8% më pak, krahasuar me vitin 2021⁴.

Tabela nr. 1: Autorë të veprave penale 2018-2022

Vepra penale	2018	2019	2020	2021	2022
Vrasje me dashje	60	78	70	67	36
Vrasje të mbetura në tentativë	149	113	139	150	115
Krime me dashje kundër shëndetit	3.264	3.279	3.342	2.964	2.433
Krime seksuale	114	162	165	142	178
Vjedhje(neni 134)	3.178	2.608	3.019	2.685	1.995
Vjedhje me dhunë	115	101	94	113	99
Vjedhje me armë	23	34	35	17	19
Vjedhje duke shpërdoruar detyrën	77	104	54	89	122
Mashtrime	1.033	983	954	1.088	1.281
Falsifikim monedhash	77	69	69	98	54
Dhuna në familje (neni 130/a)	1.459	1.438	1.604	1.733	2.003
Krime në fushën e drogës	2.357	2.703	3.202	3.793	3.609
Shkelja e rregullave të qarkullimit rrugor	5.530	5.473	5.128	5.672	5.538
Tjetër	22.213	25.900	23.081	20.717	20.716
Autorë Gjithsej	39.649	43.045	40.956	39.328	38.198
Autorë pa përsëritje të veprave penale	34.537	36.083	35.213	35.745	32.420

Burimi: Drejtoria e Përgjithshme e Policisë, 2022

Në vitin 2022, janë regjistruar 38.198 autorë për vepër penale, 2.9% më pak, krahasuar me vitin 2021. Numri i autorëve sipas veprave penale përfshin numrin e personave të dyshuar të cilët mund të jenë të pranishëm në më shumë se një vepër penale dhe autori numërohet në të gjitha veprat ku është

i dyshuar. Ndërkohë, numri i autorëve *pa përsëritje në veprat penale*, në vitin 2022 është 32.420 autorë, 9.3% më pak, krahasuar me vitin 2021. Përgjatë periudhës 2018-2022 evidentohen luhajtje të treguesit "Autorë Gjithsej" dhe "Autorë pa përsëritje të veprave penale", duke treguar mungesë të qëndrueshmërisë ndër vite. Në tërësi, pjesën më të madhe e mbajnë autorë të vrasjeve të mbetura në tentativë dhe autorë të krimeve seksuale.

6. Qasja dhe fryma ndërkombëtare në trajtimin e të burgosurve

Standardet ndërkombëtare si dhe praktikat më të mira evropiane në trajtimin e të burgosurve parashikojnë qartë se ofrimi i programeve të rehabilitimit në burgje është thelbësor për arritjen e qëllimeve përfundimtare të një dënimi me burgim, përkatësisht për të reduktuar recidivizmin dhe për të përmirësuar sigurinë publike.

Arsimi, trajnimi profesional, punësimi, trajtimi dhe forma të tjera ndihme, në përputhje me nevojat individuale të trajtimit të të burgosurve janë komponentë që mbështesin procesin e rehabilitimit dhe riintegritimit social të të burgosurve në shoqëri. Një nga sfidat më të thella me të cilat përballlet shoqëria sot është riintegrimi i suksesshëm i shumë të burgosurve. Rregullorja Evropiane e Burgjeve parashikon se "regjimi i ofruar për të gjithë të burgosurit përfshin një program të balancuar veprimtarish. Ky regjim u lejon të gjithë të burgosurve të kalojnë sa më shumë orë në ditë jashtë qelive të tyre, sipas nevojës për një nivel të përshtatshëm të ndërveprimit njerëzor dhe shoqëror⁵". Referuar praktikave më të mira evropiane në parandalimin e krimit dhe drejtësinë penale si dhe rekomandimeve të Këshillit të Evropës lidhur me këtë çështje, theksohet një rëndësi e veçantë lidhur me ndërhyrjet që duhet të realizohen për të mbështetur riintegrimin social të të burgosurve si një mënyrë për të parandaluar kryerjen e krimeve të mëtejshme, ripërsëritjen e tyre si dhe mbrojtjen e shoqërisë.

7. Procesi i riintegritimit dhe zhvillimi në Shqipëri

Përgatitja për riintegrim fillon në paraburgim, vazhdon gjatë kryerjes së dënimit dhe pas liritimit nga institucioni i ekzekutimit të vendimeve penale. Në vijim hartohet plani individual i trajtimit nga institucioni i ekzekutimit të vendimeve penale dhe ofrohet prej tyre ose në bashkëpunim me strukturat përgjegjëse për shërbimet e arsimit, formimit profesional, punësimit dhe organizatat jofitimprurëse. Ky proces, duhet të përfshijë programet e trajtimit individual, por dhe punën në grupe të të paraburgosurve, duke marrë në konsideratë nevojat individuale psikologjike, shoqërore, moshën, gjendjen shëndetësore, orientimin seksual ose identitetin gjinor, situatën kulturore dhe ekonomike, mjedisin ku ka jetuar i paraburgosuri dhe i dënuari, veprën penale, si dhe faktorët e riskut. Këto aktivitete, duhet të shërbejnë për motivimin dhe zhvillimin e ndjenjës së përgjegjësisë, rritjen e vetëbesimit, si dhe nxitjen e interesit për arsimim dhe formimin profesional të të paraburgosurve⁶.

Ndërsa burgjet janë përdorur historikisht kryesisht si vende dënimi, gjatë disa dekadave të

5 Rregullat Evropiane të Burgjeve Pika 25.1 dhe 25.2; <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-%20871-5982-3/16806ab9ae>

6 Rekomandim i Avokatit të Popullit Nr. Dok. 202100981/2 Lënda: Rekomandohet përmirësimi i menjëhershëm i kushteve dhe i trajtimit të të dënuarve dhe paraburgosurve në Institucionin e Ekzekutimit të Vendimeve Penale të IEVP-së Sarandë

fundit ka pasur një zhvendosje nga dënimi drejt rehabilitimit të të burgosurve. Edhe pse shumica e veprave nuk rezultojnë me dënim, sërisht burgu është simbolikë e gjësë së parë që na vjen në mendje kur mendojmë për dënimin. Këto institucione janë shfaqur si pjesë e Sistemit të Drejtësisë Penale gjatë dy shekujve të fundit, ku debatet rreth tyre kanë qenë një çështje e vazhdueshme midis politikëbërësve, akademisë, shoqërisë civile, si dhe njerëzve të thjeshtë. Sistemi penitenciar shqiptar përfaqëson një element të rëndësishëm të reformës së përgjithshme penale në Shqipëri dhe është një prioritet për Ministrinë e Drejtësisë (MD) dhe Qeverinë Shqiptare. Vitet e fundit ka pësuar transformime të thella në aspektin fizik të burgjeve, teknologjisë etj, por më e rëndësishmja është mentaliteti dhe siguria.

Misioni i një sistemi penitenciar është të ofrojë një shërbim profesional që ofron siguri, e që garanton mbrojtjen e të drejtave dhe dinjitetit të personave të privuar nga liria, duke u ofruar atyre mundësi rehabilitimi, për komunitete më të sigurta.

Synimi kryesor është shndërrimi i institucioneve të ekzekutimit të vendimeve penale në një mjedis të sigurt, i cili garanton të drejtat dhe liritë e personave në konflikt me ligjin dhe inkurajon fuqishëm rehabilitimin dhe përgatitjen e të burgosurve për riintegrim, në jetë pas burgu, për të adresuar recidivizmin. Në këtë kuadër, Drejtoria e Përgjithshme e Burgjeve ka ndërmarrë një sërë hapash strategjikë dhe operacionalë, nën objektivin e praktikave evropiane dhe rekomandimeve të Këshillit të Evropës.

Sipas kësaj optike, i gjithë sistemi i është nënshtruar një procesi të thellë analitik, për të vlerësuar dhe ristrukturuar asetet dhe kapacitetet infrastrukturore. Institucionet e ekzekutimit të vendimeve penale⁷ janë degë territoriale të Drejtorisë së Përgjithshme të Burgjeve, të cilat janë përgjegjëse për pritjen, sistemimin, trajtimin, rehabilitimin dhe riintegrimin e të burgosurve.

Rekomandimet e Këshillit të Evropës dhe praktikave më të mira evropiane në parandalimin e krimit dhe drejtësinë penale, e pranojnë qartë këtë pikë dhe theksojnë rëndësinë e ndërhyrjeve për të mbështetur riintegrimin social të të burgosurve, si një formë për parandalimin e krimeve të mëtejshme dhe mbrojtjen e shoqërisë. Në Ligjin nr. 81/2020 "*Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe paraburgim*", i cili është përafëruar dhe në përputhje me Rregullat Evropiane të Burgjeve miratuar nga Komiteti i Ministrave të Jashtëm të vendeve anëtare të Këshillit të Evropës më 12 shkurt 1987, përcaktohet se një ndër qëllimet parësore të tij është "Krijimi i një regjimi të institucioneve të ekzekutimit të vendimeve penale me regjim të hapur, një sistem multidisiplinar që synon rehabilitimin social për riintegrimin e të dënuarve në jetën familjare, sociale dhe ekonomike, përmes përfshirjes në legjislacionin shqiptar të burgjeve me regjim të hapur". Kështu, kalimi i të dënuarve që përmbushin kriteret ligjore në këto institucione, do të shërbejë si një fazë parapërgatitore për çastin e lirim të tyre. Përgatitja për riintegrim në burgjet me regjim të hapur lehtëson më pas jetën në liri⁸. Ky ligj ka si qëllim garantimin e kushteve për trajtimin me dinjitet të të paraburgosurve dhe të dënuarve me burgim, respektimin e të drejtave dhe të lirive themelore të tyre.

Pavarësisht punës që kryhet nga administrata e burgjeve, në lidhje me rehabilitimin e të burgosurve, shumica e tyre përballen me probleme të mëdha të përshatjes sociale, të cilat mund të përfshijnë stigmatizimin dhe izolimin në familje dhe komunitet, si dhe ndikimin negativ mbi aftësinë e tyre për të gjetur punë ose strehim, për të ndjekur arsimin ose për të ndërtuar (ose rindërtuar) kapitalin individual dhe social. Nëse nuk marrin ndihmë për t'u përballur me këto çështje, ata rrezikojnë të

7 Neni 29, paragrafi 1 i Ligjit Nr. 81/2020, "*Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe paraburgim*"

8 Relacion për projektvendimin "*Për propozimin e projektligjit "Për disa ndryshime në ligjin nr. 81/2020 "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve"*"

përfshihen në një rreth vicioz të dështimit, rishkeljes, ridënimit, refuzimit social, duke sjellë në këtë mënyrë dështimin e integritetit të tyre.

8. Procesi i trajtimit të të burgosurit dhe hartimi i planit individual

Siç është evidentuar dhe në çështjen e mësipërme, Ligji ka të normuar trajtimin e të burgosurit⁹ ku synohet rehabilitimi për riintegrimin e tij në jetën familjare, shoqërore dhe ekonomike, duke e filluar përgatitjen për këtë proces qysh në paraburgim e duke vijuar në hallkat e tjera. Sipas përcaktimit ligjor, nga institucioni i ekzekutimit të vendimeve penale hartohet dhe ofrohet një plan individual i trajtimit i cili gjithashtu ndërvepron në bashkëpunim me strukturat përgjegjëse për shërbimet e arsimit, formimit profesional, punësimit dhe organizatat jofitimprurëse.

Plani individual i trajtimit mund të ndryshojë duke iu përshtatur progresit të arritur dhe rrethanave të tjera. I burgosuri inkurajohet që të bashkëpunojë në realizimin e programeve dhe aktiviteteve riedukuese në institucion. Gjithashtu, institucionet e ekzekutimeve të vendimeve penale në bashkëpunim me Shërbimin e Provës, strukturat përgjegjëse për shërbimet sociale në njësitë e vetëqeverisjes vendore dhe organizatat jofitimprurëse hartojnë programe rehabilitimi dhe programe riintegrimi praglirimi për adresimin e nevojave të posaçme të secilit të burgosur.

Një rregullim të posaçëm ka për rastin e të burgosurit të mitur¹⁰; për këtë kategori personeli i institucioneve të ekzekutimeve të vendimeve penale, i ofron të miturit ndihmë sociale, edukative, arsimore, psikologjike, mjekësore në përshtatje me nevojat individuale dhe në përputhje me grup-moshën, gjininë dhe personalitetin e tij, me qëllim rehabilitimin dhe riintegrimin e tij në jetën shoqërore nëpërmjet një programi rehabilitimi dhe riintegrimi në bashkëpunim me të miturin, familjen e tij dhe strukturat e mbrojtjes së të miturit në përputhje dhe me Kodin e Drejtësisë Penale për të Mitur nga grupi multidisiplinar, i cili funksionon pranë institucioneve të ekzekutimit të vendimeve penale për të mitur dhe mbikëqyrjet nga punonjësi social. I mituri pyetet dhe jep pëlqimin për planin individual të trajtimit sipas parashikimeve të Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur.

Po kështu, duke mos lënë pa përmendur¹¹ dhe grupet e marginalizuara ose të burgosur që u përkasin pakicave kombëtare, të burgosurit e huaj ose persona pa shtetësi, përgatiten, për aq sa është e mundur, programe që respektojnë kulturën e tyre. Pas procesit të vlerësimit hartohet plani individual i trajtimit në bashkëpunim me të burgosurin. Ky plan duhet të përfshijë programin e trajtimit, të rehabilitimit dhe riintegrimit për çdo të burgosur. Për kategoritë e veçanta të të burgosurve, plani individual i trajtimit hartohet duke mbajtur parasysh edhe nevojat specifike të tyre, për të burgosurin e ri të moshës 18 deri 21 vjeç përgatitet një plan individual trajtimi, ku përfshihet trajtimi, rehabilitimi dhe riintegrimi i kësaj grup moshe, grave, personave me çrregullime të shëndetit mendor, të pasura ose të fituara gjatë burgimit, personave me aftësi të kufizuara, personave me orientim seksual të ndryshëm, personave me sëmundje kronike ose nën varësi të drogës, të moshuarve, personave të dënuar me dënime afatgjata, personave që u përkasin pakicave kombëtare, shtetasve të huaj dhe personave pa shtetësi.

Për çdo të mitur të burgosur përgatitet një program individual rehabilitimi dhe riintegrimi, i cili merr në konsideratë arsimin e tij, vlerësimin psikologjik, situatën emocionale, dëshirat dhe mundësitë e tij/saj për të ndjekur arsimin e përgjithshëm dhe/ose arsimin profesional mundësisht jashtë

9 Neni 12 i Ligjit nr. 81/2020, "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe paraburgim"

10 Neni 12 i Ligjit nr. 81/2020, "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe paraburgim", pika 4

11 Neni 14 i Ligjit nr. 81/2020, "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe paraburgim"

mjediseve të paraburgimit dhe burgimit, trajnime profesionale sipas interesave dhe prirjeve të tyre dhe që do të ndihmojnë në punësimin e tyre pas largimit nga institucioni. Për të burgosurit e mitur, që kanë vështirësi të të mësuarit ose të të nxëniet që lidhen me aftësinë e kufizuar, si dhe për të miturit që nuk kanë ndjekur shkollën, organizohen programe të veçanta dhe individuale të arsimit. Për realizimin e rehabilitimit social dhe riintegritit të të burgosurve, institucioni duhet të vërë në dispozicion të gjitha burimet e përshtatshme, duke realizuar përkrahjen morale, kualifikimin profesional, arsimimin, edukimin fizik, zhvillimin e aftësive shoqërore, këshillimin, pjesëmarrjen në aktivitete të përbashkëta për të miturin dhe nxitjen e kontakteve me jashtë, në mënyrë që të zgjerohet perspektiva e riintegritit shoqëror pas lirit. Trajtimi i të miturve të burgosur bëhet nga një personel i trajnuar në vazhdimësi për çështjet e të miturve. Me qëllim rehabilitimin e të miturve hartohet plani individual i trajnimit, i cili bëhet duke vlerësuar nevojat individuale psikologjike, shoqërore, gjinore, moshën, gjendjen shëndetësore, orientimin seksual ose identitetin gjinor, situatën kulturore dhe ekonomike, mjedisin ku ka jetuar i mituri, veprën penale dhe faktorët e riskut, dhe motivimin për t'u përfshirë në veprimtaritë që organizohen në institucion. Planin përfshin këshillim, terapi, edukim, arsimim, formim profesional, punësim, shërbim bibliotekar, si dhe çdo shërbim tjetër të nevojshëm.

Ky plan i siguron arsimin bazë të detyrueshëm dhe/ose arsimin profesional mundësisht jashtë mjediseve të paraburgimit dhe burgimit dhe, sipas rastit, edhe arsimin e mesëm ose të lartë. Personeli i institucionit i krijon mundësi për trajnim profesional sipas interesave dhe prirjeve të tij dhe ndihmon në punësimin e tij pas daljes nga institucioni. Vlerësimi, programimi dhe realizimi i trajtimit bëhen nga personeli i institucionit në bashkëpunim me organet dhe institucionet shtetërore përkatëse. Personeli i institucioneve të ekzekutimit të vendimeve penale inkurajon dhe mbështet kontributin e organizatave jofitimprurëse dhe individëve të veçantë në realizimin e planit individual të trajtimit. Ministria e Drejtësisë mbështet programe kërkimi dhe vlerësimi rreth funksionimit të sistemit të burgjeve, rolin e tij në riintegrimin e të dënuarit në shoqëri. Për qëllime në zbatim të këtij neni, Ministria e Drejtësisë lidh marrëveshje me ministrinë përgjegjëse për arsimin dhe formimin profesional ose me organizata dhe agjenci të akredituara në fushën e mbrojtjes së të drejtave dhe lirive të të burgosurve.

Në nenin 40 të Ligjit nr. Ligjit nr. 81/2020, "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe paraburgim" përcaktohen drejtimet dhe format e trajtimit të të burgosurve. Trajtimi social-edukativ i të burgosurit zhvillohet me anë të aktiviteteve individuale dhe veprimtarive formuese. Trajtimi realizohet nga personeli i institucionit, që ka formimin e duhur në fushën përkatëse dhe aftësi profesionale në bashkëpunim me punonjësit e tjerë të institucionit. Komunikimi me anëtarët e familjes dhe personat e tjerë jashtë institucionit inkurajohet e sigurohet në përputhje me planin individual të trajtimit dhe programet e trajtimit, të rehabilitimit dhe riintegritit, me përjashtim të rasteve kur zbatohet regjimi i posaçëm i përcaktuar në ligji.

9. Punësimi¹²

I burgosuri i aftë për punë ka të drejtë të kryejë një punë të denjë dhe të zgjedhur prej tij. Në këtë kuadër, ndalohet puna e detyruar ose si formë e dënimit disiplinor. Puna e kryer nga i burgosuri shpërblehet dhe përfshihet në vjetërsinë në punë për efekt pensioni. Punësimi i të burgosurit ka si qëllim të garantojë fitimin, ruajtjen dhe zhvillimin e aftësive për punë dhe njohuri profesionale, për riintegrimin në shoqëri pas përfundimit të kryerjes së dënimit. Përshkrimi i përgjithshëm i

12

Neni 43 i Ligjit nr. 81/2020, "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe paraburgim"

punës që kryhet nga i burgosuri duhet të jetë në përputhje me gjendjen shëndetësore, njohuritë dhe aftësitë për punë, formimin profesional, karakteristikat e veçanta të personalitetit, si dhe me perspektivën e riintegritit të tij në shoqëri. I burgosuri punësohet nga administrata e institucionit të ekzekutimit të vendimeve penale ose nga persona juridikë privatë brenda ose jashtë institucionit të ekzekutimit të vendimeve penale. Ndalohet punësimi jashtë institucionit i të burgosurit, që është vendosur në institucionet e sigurisë së lartë. Kontrata e punësimit e lidhur me një të burgosur nuk duhet të tregojë se ai ose ajo është duke kryer dënimin. Personeli i institucionit nxit dhe krijon kushte për vetëpunësimin e të dënuarve. Të burgosurit me aftësi të kufizuara mund të punësohen duke i ofruar një përshtatje të arsyeshme sipas llojit të punës ose duke e përdorur punën për qëllime terapeutike. Ata që janë të punësuar prirën të kenë më pak recidivizëm sesa ata që nuk janë të punësuar, megjithëse gjetjet e hulumtimit ndryshojnë¹³. Siç sugjerohet nga teoria e jetës, individëve që nuk janë të punësuar u mungon integrimi social i fituar nga punësimi¹⁴. Nëpërmjet punës me kohë të plotë, të burgosurit mund të krijojnë lidhje me individë që i binden ligjit dhe të bëhen të varur nga një pagë. Tundimet për të marrë pjesë në sjellje të paligjshme mund të kufizohen nga humbja e mundshme e punës dhe pagës.

Në Udhëzuesin mbi praktikën gjyqësore të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut për të drejtat e të burgosurve¹⁵, Neni 4 i KEDNJ¹⁶ parashikon shprehimisht ndalimin e skllavërisë ose punës së detyruar: "...askush nuk duhet të kryejë një punë me dhunë ose të detyrueshme; termi "punë e detyruar apo e detyrueshme..."¹⁷" sipas këtij parashikimi nuk përfshihet punën që i kërkohet të kryejë zakonisht një personi të ndaluar ose gjatë lirimit të tij me kusht.

Detyrimet e organizmave ndërkombëtare në linjën e sfidave që orientojnë zhvillimin e sektorit të drejtësisë në të ardhmen, kanë fokus të veçantë transformimin e nocionit të dënimit penal në nocionin e mundësive për rehabilitim, nëpërmjet forcimit të programeve rehabilituese komunitare. Objektivat strategjikë të lidhur me perspektivën e përmirësimit të këtij synimi garantohen përmes forcimit të politikave sociale brenda sistemit të burgjeve me qëllim zgjerimin e arsimit 9-vjeçar, hartimin e protokolleve standarde për përgatitjen për riintegrim pas lirimit, si edhe rritjen e përfshirjes së të burgosurve në aktivitete që mbështesin riintegrimin e tyre pas lirimit, shoqëruar kjo edhe me seanca këshillimi me ta. Sistemi penitenciar në tërësinë e vetë është pa diskutim sistemi që ka nivel shumë të lartë shpenzimesh, sepse nuk prodhojnë mirëfilli produkte apo shërbime, transmetimi i mëtejshëm i të cilave të gjenerojë të ardhura, por indirekt taksapaguesit presin që me realizimin e objektivave financiare të institucioneve përgjegjëse, të burgosurve t'u sigurohen standardet e larta të trajtimit tyre, përditësim i mëtejshëm i infrastrukturës së burgjeve dhe elementëve të sigurisë në sistemet e burgimit dhe paraburgimit në përputhje me standardet dhe konventat ndërkombëtare, si dhe ngritjen e një baze të dhënash elektronike për administrimin e informacionit dhe statistikave¹⁸.

Gjatë qëndrimit apo vuajtjes së dënimit në IEVP, të dënuarve dhe të paraburgosurve ju njihet e drejta për të punuar. Kjo punë nuk ka karakter dënimi dhe duhet të shpërblehet sipas kriterëve të përcaktuara. Punësimi i të dënuarve dhe paraburgosurve rregullohet në nenet 34-36 të ligjit nr. 81/2020.

13 Sampson dhe Laub, 2003; Uggen, 2000; Uggen et al., 2005

14 Kazemian, 2007; Morizot dhe Le Blanc, 2007

15 Guide on the case-law of the European Convention on Human Rights Prisoners' rights https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Prisoners_rights_ENG

16 KEDNJ ratifikuar nga RSH në Korrik 1996 (ligji ratifikues Nr. 8137, datë 31.7.1996, botuar në FZ. 20-1996, mund ta gjeni në linkun: http://www.pp.gov.al/web/ligji_ratifikues_i_kednj_790.pdf.) dhe ka hyrë në fuqi menjëherë me botimin në Fletoren Zyrtare. Tekstin në gjuhën shqipe të KEDNJ mund ta gjeni në linkun vijues: https://www.echr.coe.int/documents/convention_sqi.pdf

17 Po aty

18 Raport auditimi performance "Efektiviteti i shërbimit të Institucioneve të Ekzekutimit të Vendimeve Penale" Nr. 648/12 Prot., datë 18.2.2021 <https://panel.klsh.org.al/storage/phpJPycp0.pdf>

Në burgje dhe paraburgime, organika e të punësuarve është në varësi të nevojave të institucionit. Personat me liri të kufizuar zakonisht punësohen në këto vende pune: sera, ndihmës kuzhinier, shpërndarës ushqimi, mirëmbajtës, kopshtar, mekanikë, muratorë, punonjës biblioteke, pastrues. Këta punëtorë përfitojnë 4 ditë në muaj ulje dënimi¹⁹.

Personat e punësuar kanë kuota më të larta kalorie se sa pjesa tjetër e të dënuarve dhe paraburgosurve. Gjatë një muaji janë punësuar mesatarisht 658 persona. Urdhri i nxjerrë nga Drejtoria i Përgjithshëm i Burgjeve, drejtuar të gjitha IEVP "Mbi krijimin e një komisioni të përhershëm, i cili do të merret me vlerësimin e të dënuarve të cilët do të punësohen", ka përmirësuar praktikën e punësimit të dënuarve brenda institucioneve, duke shfrytëzuar në maksimum mundësitë që ofron institucioni për punësimin e të dënuarve²⁰.

Të dhënat e mëposhtme janë referencë nga Ministrisë së Drejtësisë dhe ilustron numrin e të dënuarve të punësuar në IEVP.

Tabela nr. 2: Statistika mbi numrin e të dënuarve të punësuar në IEVP

	Nr. i të burgosurve të punësuar në IEVP	Nr. i personave të rritur në IEVP (të dënuar dhe të paraburgosur)
Qershor 2016	610	5713
Qershor 2017	613	5419
Qershor 2018	654	5371
Qershor 2019	646	5156
Qershor 2020	540	4475

Burimi: Ministria e Drejtësisë/Drejtoria e Përgjithshme e Burgjeve, përpunuar nga KLSH²¹

Siç dallohet nga tabela e mësipërme, numri i personave të punësuar në burgje përbën rreth 12% të numrit total të personave të rritur që qëndrojnë në IEVP-t e vendit. Më tej, paraqitet organika e të punësuarve në IEVP-në e Rrogozhinës, duke dalluar llojet e punëve që kryejnë të dënuarit.

Tabela nr. 3: Të dhëna mbi organikën e të punësuarve në IEVP Rrogozhinë

Pozicioni i punës	Numri i punonjësve (85)
Sanitar	8
Kulti	2
Ndihmës kuzhinier	5
Punonjës biblioteke	2
Berber	1
Punonjës lavanderie	1
Magaznier	2

¹⁹ Punësimi i të Dënuarve në Institucionet e Ekzekutimit të Vendimeve Penale, Drejtoria e Përgjithshme e Burgjeve, <https://dpbsh.gov.al/jeta-ne-ievp/punesimi-i-te-denuarve-ne-institucionet-e-ekzekutimit-te-vendimeve-penale/>

²⁰ Po aty

²¹ Raport auditimi performace "Efektiviteti i shërbimit të Institucioneve të Ekzekutimit të Vendimeve Penale" Nr. 648/12 Prot., datë 18.2.2021, <https://panel.klsh.org.al/storage/phpJPycp0.pdf>

Lulishtar	3
Bojaxhi	1
Instruktor palestine	3
Shpërndarje ushqimi	7

Burimi: Ministria e Drejtësisë/Drejtoria e Përgjithshme e Burgjeve, përpunuar nga KLSH²²

Nga këto të dhëna rezulton se pozicionet e punës që ofrohen në IEVP për të dënuarit janë kryesisht të tipit të shërbimeve brenda ambienteve të burgut. Megjithatë referuar Rekomandimit (2006)2 të Këshillit të Ministrave mbi Shtetet Anëtare (Këshilli i Evropës), pika 26.9 parashikon se "Puna për të burgosurit jepet nga autoritetet e burgut, ose në bashkëpunim me kontraktorë private, brenda ose jashtë burgut".

Puna mund të rrisë lidhjet me bashkëmoshatarët që respektojnë ligjin, t'i lërë më pak kohë shoqërive me shoqëri problematike dhe të rrisë lidhjet me shoqërinë konvencionale. Kontrollat sociale joformale janë pjesë e punës për shkak të përgjegjësisë dhe monitorimit që ndodhin në vendin e punës. Kërkimet shkencore në Mbretërinë e Bashkuar dhe në Shtetet e Bashkuara tregojnë se stabiliteti i punësimit është një faktor i rëndësishëm në ruajtjen e qëndrueshmërisë²³.

Në legjislacionin shqiptar, është miratuar me Vendim të Këshillit të Ministrave Nr. 209, datë 06.04.2022, Rregullorja e Përgjithshme e Burgjeve në të cilën përcaktohet se sistemi i burgjeve, në ushtrimin e veprimtarisë, udhëhiqet nga parimet dhe respektimi i të drejtave të individit, ku veç të tjerash, koha e burgimit menaxhohet në mënyrë të tillë që të lehtësojë riintegrimin në shoqëri të personave, të cilëve u është hequr apo kufizuar liria. Trajtimi i të burgosurve²⁴ bëhet duke siguruar mjediset dhe mjetet e përshtatshme, në përputhje me personalitetin, arsimin, gjendjen social-ekonomike, prirjet dhe aftësitë që ata kanë, duke synuar rehabilitimin për riintegrimin e tyre në jetën familjare, shoqërore dhe ekonomike, dhe uljen e recidivizmit. Institucioni i ekzekutimit të vendimit penal zhvillon programe të cilat synojnë rehabilitimin dhe riintegrimin e këtyre personave në shoqëri.

Organizimi i veprimtarive kulturore, çlodhëse e sportive është një tjetër mekanizëm i cili duhet të synojë ruajtjen dhe zhvillimin e aftësive fizike dhe psikike të të burgosurit. Për të burgosurit e mitur hartohet një program i veçantë përfshirjeje në veprimtari kulturore, krijuese e sportive, në bashkëpunim me të miturin. Të burgosurit me aftësitë kufizuara i sigurohen programe trajnuese ripërtëritëse, çlodhëse, kulturore e sportive, që sigurojnë përshtatjen e arsyeshme. Institucioni bashkëpunon me institucionet e tjera, organizatat jofitimprurëse e fetare për organizimin e veprimtarive kulturore, krijuese dhe sportive, brenda dhe jashtë institucionit.

Gjithashtu përsa i përket lidhjes midis mjediseve dhe kushteve të trajtimit²⁵, në institucionet e ekzekutimit të vendimeve penale, në varësi të nevojave të trajtimit, sigurohen mjedise, kushte të përshtatshme dhe të nevojshme për zhvillimin e punës, arsimin parauniversitar dhe profesional, veprimtaritë çlodhëse, kulturore dhe çdo veprimtari tjetër e përbashkët ose individuale. Pranë çdo institucioni të ekzekutimit të vendimeve penale krijohet biblioteka me botime bashkëkohore dhe periodike. Në institucionet për të mitur, botimet dhe periodikët mbajnë parasysh nevojat e të burgosurit të mitur.

22 Po aty

23 Laub dhe Sampson, 2003; Shinkfield dhe Graffam, 2009; Zamble dhe Quinsey, 1997

24 Neni 82 i Rregullores së Përgjithshme të Burgjeve

25 Neni 47 i Rregullores së Përgjithshme të Burgjeve

Referuar Raportit të Avokatit të Popullit mbi zbatimin e rekomandimeve të lëna për Shqipërinë nga Komiteti Evropian për Parandalimin e Torturës dhe Trajtimin Çnjerëzor dhe Degradues drejtuar Kuvendit të Republikës së Shqipërisë²⁶ një ndër komponentët bazë të punës ri-integruese që kryhet me personat me liri të kufizuar është pikërisht aktivizimi i tyre në aktivitete punësimi. Të burgosurit janë aktivizuar në aktivitete punësimi, sipas mundësive që ofrojnë institucionet, kryesisht në funksionet mirëmbajtës, ndihmës kuzhinier, kopshtar, ndihmës në bibliotekë, etj. Për vitin 2020 janë punësuar mesatarisht në sistemin e burgjeve 542 të burgosur prej të cilëve 110 të paraburgosur²⁷.

Gjithashtu në Vendimin Nr. 602, datë 13.10.2021 "Për përcaktimin e rregullave të posaçme për punësimin e të burgosurve, kushtet e punës, kohëzgjatjen dhe shpërblimin e saj" është cilësuar në objekt të Vendimit, përcaktimi i rregullave të posaçme për organizimin e punësimit të të burgosurve, kushtet, kohëzgjatjen e punës dhe shpërblimin e saj. Mbështetur po në të dhënat e këtij Raporti gjithashtu, janë shkëmbyer shkresa zyrtare me disa nga shoqatat e biznesit në vend për të mbështetur të burgosurit gjatë burgimit dhe pas lirimit të tyre përmes projekteve të punësimit. Për herë të parë në historinë e sistemit të burgjeve, në vitin 2019 është hapur website "Made in Prison Albania 24", përmes të cilit gratë dhe vajzat e dënuara ekspozojnë dhe shesin punimet e tyre artistike "hand-made"²⁸.

Në janar të vitit 2021 është nënshkruar një marrëveshje bashkëpunimi ndërmjet Drejtorisë së Përgjithshme të Burgjeve (DPB) dhe shoqatës së biznesit "Pro-Eksport Albania" për punësimin e të burgosurve, si edhe ndërmjetësimin me subjekte private biznesi për zbatimin e projekteve të punësimit në sistemin e burgjeve. Në kuadër të adresimit të rasteve për riintegrim Drejtoria e Përgjithshme e Burgjeve ka adresuar kërkesa zyrtare pranë 27 bashkive në vend, duke referuar edhe të dhëna konkrete për 425 të burgosur në prag lirim. Një marrëveshje bashkëpunimi është lidhur me Bashkinë e Tiranës për të rritur mundësitë e riintegrit të personave me liri të kufizuar pas lirimit të tyre.

Në kuadër të programit të "TLAS (Tirana Legal Aid Society)" të financuar nga Bashkimi Evropian është nënshkruar një marrëveshje bashkëpunimi me organizatat "ARSIS" dhe "ASSIST ALBANIA" për sigurimin e mbështetjes për 15 gra në prag lirim me shërbime shëndetësore, psiko-sociale, mundësi arsimimi, punësimi, si dhe forcim i marrëdhënieve me familjen dhe komunitetin. Ndërkohë, "ARSIS" do të mbështesë sistemin e burgjeve edhe me hartimin e një protokolli mbi mekanizmin e referimit të grave të dënuara për riintegrim pas lirimit.

10. Riintegrimi dhe zhvillimi i fazave të këtij procesi

Riintegrimi është një proces tejet i vështirë për vetë të burgosurin, për shkak të dinamikave të realitetit që i pret në komunitet. Së pari, shumë prej tyre kanë vështirësi në gjetjen e një pune sepse janë të paarsimuar dhe kanë pak aftësi pune. Së dyti, disa kanë probleme serioze sociale, shëndetësore, kognitive dhe emocionale dhe shumë prej tyre kanë pak mbështetje familjare dhe sociale të shëndetshme. Së treti, pas lirimit ata përfetojnë stigmën e shtuar të një dosje penale. Së katërti, shumë nga qëndrimet dhe aftësitë e mësuara gjatë burgosjes nuk janë të dobishme për t'iu përshtatur jetës jashtë burgut. Jo vetëm që burgu është ndryshe nga bota e jashtme, por shpesh bota në të cilën ata kthehen është krejt e ndryshme nga bota e tyre para burgosjes.

26 Raporti i Avokatit të Popullit mbi zbatimin e rekomandimeve të lëna për Shqipërinë nga Komiteti Evropian për Parandalimin e Torturës dhe Trajtimin Çnjerëzor dhe Degradues drejtuar Kuvendit të Republikës së Shqipërisë

27 Po aty

28 Po aty

Një ndihmë thelbësore e procesit të riintegritit janë vetë të dënuarit, miqtë, familja, profesionistët etj., të cilët ndihmojnë me qëllim përshtatjen me jetën jashtë burgut dhe shkëputjen nga aktivitetet e mëtejshme kriminale.

11. Teoritë e procesit të riintegritit

Në një sistem demokratik të bazuar në ligj, ushtrimi i autoritetit të pushtetit karakterizohet nga respektimi i të drejtave dhe lirive themelore të njeriut që duhet të garantohet nga një sistem legjislativ që i përgjigjet parimeve të tilla. Referuar Rregullave Evropiane të Burgjeve²⁹, personat e privuar nga liria duhet të trajtohen me dinjitet dhe duke respektuar të drejtat e tyre njerëzore. Në këtë kuadër, organizimi dhe funksionimi i sistemit të burgjeve merr një pozicion qendror, pasi lidhet drejtpërdrejt me zbatimin e parimeve demokratike për personat e dënuar dhe përfaqëson sistemin e drejtësisë së një vendi. Në realitet, burgu është vendi ku karakterizohen normat juridike dhe funksionimi i drejtësisë, në një situatë ku filozofia e sistemit të përgjithshëm të shtetit dhe administrimit të drejtësisë dëshmon një realitet të prekshëm që konsiston në privimin e lirisë dhe në mbrojtjen e individit. Në vitet e fundit, drejtimi i institucioneve të vuajtjes së dënimit është karakterizuar nga dukuria paralele e liberalizimit dhe sofistikimit të kushteve të regjimit të burgut dhe vështirësitë në rritje të drejtimit praktik. Rriintegrimi si proces i kalimit nga burgu në komunitet, i përshtatjes me jetën jashtë burgut dhe përpjekjes për të mbajtur një mënyrë jetese larg krimit është një proces kompleks, dinamik dhe që ndodh me kalimin e kohës.

Ndonëse *rezistenca* është pjesë e procesit të riintegritit, ajo nuk është sinonim i riintegritit. Dikush mund të heqë dorë nga krimi dhe ende të ketë vështirësi të përshtatjes me jetën jashtë burgut.

Dy këndvështrime teorike që janë vlerësuar të dobishme për të kuptuar proceset e riintegritit dhe largimit nga krimi janë, teoria e rrjedhës së jetës dhe teoria e transformimit kognitiv. Një rishikim i shkurtër i secilës prej tyre pasqyrohet në çështjet në vijim.

11.1. Teoria e kursit të jetës³⁰

Sipas teorisë së rrjedhës së jetës, rezistenca varet si nga faktorët subjektivë ashtu edhe nga ndikimet sociale. Faktorët subjektivë janë karakteristika të brendshme si qëndrimet, vetëvlerësimi, identiteti dhe motivimi. Ndikimet sociale përfshijnë punësimin, martesën, prindërimin, miqtë dhe ndërhyrjet e trajtimit. Rrjetet sociale ofrojnë strukturë dhe mundësi për sjellje që i bindet ligjit dhe u mundësojnë të burgosurve të izolohehen nga mjedisi devijant dhe zhvillojnë qasje të reja për të ardhmen e tyre. Hulumtimet ekzistuese tregojnë se të burgosurit që kryejnë recidivizëm priren të kenë mungesë të strukturave shoqërore që e ndihmojnë njeriun të mbajë një mënyrë jetese pa krim.

Laub dhe Sampson (2003; 2006) u përqendruan në faktorët social dhe theksuan rëndësinë e aktiviteteve të strukturuar rutinë dhe kontrolleve sociale. Megjithatë, ata pranuan se faktorët e brendshëm gjithashtu luajnë një rol të rëndësishëm në rezistencë. Ata sugjeruan se ndryshimi ka më shumë gjasa të ndodhë kur të burgosurit kanë dëshirë për të ndryshuar, e shohin ndryshimin si të mundshëm dhe kanë mbështetje sociale për ndryshim. Krijimi i lidhjeve me anëtarët e familjes

29 Rekomandim (2006) i Këshillit të Ministrave për Shtetet Anëtare mbi Rregullat Evropiane të Burgjeve, i miratuar nga Këshilli i Ministrave më 11 janar 2006

30 Laub dhe Sampson, 2003; 2006

dhe miqtë mund t'i ndihmojë gjithashtu individët të heqin dorë nga krimi.

Disa studiues theksojnë ndikimet subjektive dhe thonë se ndryshimi nuk do të ndodhë nëse të burgosurit nuk kanë një motivim të brendshëm për të ndryshuar³¹. Të tjerë fokusohen në kontekstin social dhe argumentojnë se motivimi për të ndryshuar do të ketë pak ndikim nëse rrethanat sociale të të burgosurve nuk mbështesin qëndrimin e tyre³². Ata sugjeruan se rezistenca duket të rritet kur trajtimi kombinohet me motivim të lartë subjektiv.

11.2. Teoria e transformimit kognitiv

Sipas teorisë së transformimit kognitiv të Giordano³³, ka katër elementë kyç në procesin e rezistencës. Së pari, supozohet se individët zhvillojnë një hapje ndaj ndryshimit në të cilën të burgosurit fillojnë të konceptojnë ndryshimin personal si një mundësi. Disa të burgosur e pëlqejnë jetën e tyre ashtu siç është dhe nuk dëshirojnë të ndryshojnë; të tjerët thonë se do të donin të ndryshonin dhe janë të gatshëm të përpiqen të ndryshojnë sjelljen e tyre. Në një studim të 73 të burgosurve, Healy dhe O'Donnell (2008) zbuluan se 95% dëshironin të ndryshonin dhe 85% thanë se ishin të aftë të ndryshonin. Në mënyrë të ngjashme, në Studimin e Recidivizmit të Oksfordit, Burnett (2004) raportoi se 80% thanë se dëshironin të shkonin drejt, megjithëse vetëm 25% mendonin se patjetër do të ishin në gjendje të shkonin drejt.

Çështjet për ndryshim përfshijnë karakteristika sociale të tilla si gjetja e një pune të mirë ose ndjekja e një programi trajtimi³⁴. Laub dhe Sampson (2003) theksuan rëndësinë e institucioneve sociale, veçanërisht martesës dhe punës, si forca që ndikojnë në procesin e largimit. Maruna (2001) vuri re se trajtimi i drogës dhe stabiliteti i punësimit ishin hapa të rëndësishëm në procesin e braktisjes.

Elementi i tretë në teorinë e tyre të qëndrueshmërisë është zhvillimi i një vetë zëvendësimi konvencional. Të burgosurit fillojnë ta shohin veten në një këndvështrim tjetër dhe përpiqen të ndryshojnë identitetin e tyre. Për shembull, Shapland dhe Bottoms (2011) raportuan se të burgosurit që donin të ndryshonin shpesh e shihnin veten si njerëz të ndryshëm tani që nuk donin më të përfshiheshin në krim. Burnett (2004) identifikoi individë që e shihnin veten si 'të konvertuar' që kishin transformuar jetën e tyre.

Së fundi, merren në shqyrtim dhe sjellje të mëparshme të paligjshme. Ata që më parë ishin përfshirë në aktivitete të paligjshme fillojnë ta shohin atë si diçka që i lëndon njerëzit dhe që ata duan ta shmangin. Në Studimin e Rezistencës në Sheffield, Shapland dhe Bottoms (2011) u vëzhguan ish-të burgosur të cilët e shihnin veten si njerëz të ndryshëm tani. Në mënyrë të ngjashme, Burnett (2004) raportoi se disa të burgosur e përkufizuan krimin e tyre të mëparshëm si një anomali që nuk pasqyronte veten e tyre reale. Terry (2003) e përshkroi rezistencën si një proces konvertimi që kërkon një kohë të konsiderueshme. Ai vuri re se procesi shpesh fillon kur një ngjarje i ndihmon individët të rivlerësojnë jetën e tyre. Maruna (2001) gjithashtu argumentoi se qëndresa kërkon një riformulim të identitetit të dikujt, pra çfarë vetë individi beson se është.

Pas analizimit të intervistave të thelluaratë "qëndruesve" u vuri re se të ndaluarit prireshin të përshkruanin narrativat për "veten e tyre të vërtetë" si jo-kriminelë. Ata e dalluan/veçuan veten nga gabimet e tyre të mëparshme, hartuan një narrativë morale nga përvojat e tyre dhe shprehën dëshirën për të përdorur përvojat e tyre për të ndihmuar të tjerët (Maruna, 2001). Në mënyrë të ngjashme, Rumgay (2004) dhe Shower (1996) zbuluan se të dënuarit ishin në gjendje të konceptonin ndryshimin si të mundshëm dhe të ndryshonin perceptimet e tyre për aktivitetet e tyre të mëparshme.

31 Gideon, 2010

32 Laub dhe Sampson, 2003; 2006

33 Giordano et al., 2002

34 Giordano et al., 2002

12. Faktorët që ndikojnë në procesin e riintegritimit

Një rishikim i këtyre teorive dhe i literaturës ekzistuese vlerësoi disa faktorë të rëndësishëm në procesin e riintegritimit dhe distancimin e suksesshëm nga krimi: abuzimi me substancat; punësimi; mbështetja familjare; lloji i miqve; motivimi për të ndryshuar; dhe mosha. Të gjitha janë referuar në kërkime të lidhura me recidivizmin, megjithëse ka pasur disa gjetje kontradiktore dhe për më tepër natyra dhe madhësia e lidhjeve ndryshojnë. Qëllimi kryesor i këtij hulumtimi është të fitojë një kuptim më të plotë si e perceptojnë të burgosurit këto gjatësi variabla të jenë relevante në jetën e tyre.

12.1. Abuzim me substancat

Abuzimi i substancave u zgjodh për shkak të përhapjes së abuzimit me drogën midis të burgosurve. Midis të burgosurve në sistem një përqindje e konsiderueshme përdorën drogë rregullisht përpara burgosjes së tyre. Në kohën kur të burgosurit kryen veprën e tyre të fundit, 50 përqind ishin nën ndikimin e alkoolit ose drogës³⁵. Të burgosurit e drogës përbëjnë një përqindje në rritje të popullsisë së provës, burgut dhe lirimit me kusht³⁶.

Një numër i madh i të liruarve nga burgu riarrestohen dhe kthehen në burg, shpesh për shkak të paaftësisë së tyre për t'u përmbajtur nga abuzimi me substancat³⁷. Hulumtimet cilësore në Mbretërinë e Bashkuar dhe Kanada zbuluan gjithashtu se abuzimi me drogën ishte një faktor kryesor në recidivizëm³⁸.

12.2. Familja

Laub dhe Sampson (2003) pohuan se zhvillimi i lidhjeve me anëtarët e familjes mund t'i ndihmojë individët të heqin dorë nga krimi. Shoqërimi me njerëz problematikë mund të jetë më tërheqës për individët që nuk kanë marrëdhënie domethënëse familjare. Mungesa e marrëdhënieve familjare i bën individët më të ndjeshëm ndaj ndikimit të bashkëmoshatarëve ish të dënuar³⁹. Martesa dhe fëmijët mund të krijojnë lidhje që rrisin motivimin për të shmangur aktivitetet e paligjshme. Disa studiues kanë konfirmuar se mbështetja nga anëtarët e familjes është e lidhur me shkallën më të ulët të recidivizmit⁴⁰. Institucionet e ekzekutimit të vendimeve penale i kushtojnë kujdes të veçantë ruajtjes, përmirësimit ose rivendosjes së lidhjeve të të burgosurit me familjen⁴¹. I burgosuri ka të drejtë të informojë menjëherë anëtarët e familjes për futjen e tij në institucion ose kur transferohet prej tij. Me pëlqim të të burgosurit, komunikimi mund të bëhet edhe nga personeli i institucionit. Të burgosurit të mitur i garantohen kontaktet me anëtarët e familjes dhe rrethin shoqëror sipas parashikimeve të Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur. Institucioni i ekzekutimit të vendimeve penale harton një program të individualizuar për të favorizuar lidhjet e të burgosurit me anëtarët e familjes në varësi të nevojave që kanë të burgosurit e mitur dhe të burgosurat që kanë fëmijë të mitur.

Ekziston një lidhje e fortë ndërmjet të drejtave të vizitave të zgjatura, uljes së recidivizmit dhe përmirësimit të rezultateve penologjike. Sipas disa studimeve⁴² secili i burgosur ka të drejtë të

35 Karberg dhe James, 2005.

36 Blumstein dhe Beck, 2005.

37 Blumstein dhe Beck, 2005; Terry, 2003.

38 Maruna, 2001; Zamble dhe Quinsey, 1997.

39 Bahr et al., 2010; Morizot dhe Le Blanc, 2007.

40 Farrall, 2004; Laub dhe Sampson, 1998; Shinkfield dhe Graffam, 2009; Zamble dhe Quinsey, 1997

41 Neni 48 i Ligjit nr. 81/2020.

42 Studimi Boudin, Stutz & Littman, Politikat e Vizitave në Burgje: Një Anketë e 50 Shteteve - 2012.

marrë vizitat familjare "sa më shpesh të jetë e mundur". I burgosuri ka të drejtën e vizitës të paktën katër herë në muaj me anëtarët e familjes me kohëzgjatje të paktën 1 (një) orë. Kur organizimi i institucionit e lejon, i burgosuri mund të autorizohet të qëndrojë me familjarët përtej kufirit kohor të parashikuar. Vizitat zhvillohen në mjedise të veçanta nën mbikëqyrjen e personelit të institucionit, jo të dëgjimit, sipas rregullave të parashikuara në Rregulloren e Përgjithshme të Burgjeve⁴³. Në rastin e të paraburgosurve merret miratimi paraprak me shkrim i prokurorit. Për vizitat që u bëhen grave të burgosura nga fëmijët e tyre zbatohen rregulla të posaçme dhe u mundësohen vizita më të shpeshta. Në rastin e të burgosurve të mitur, korrespondenca telefonike dhe takimet me anëtarët e familjes realizohen në përputhje me rregullat e parashikuara në Kodin e Drejtësisë Penale për të Mitur. Institucioni siguron krijimin e mjediseve të përshtatshme për qëndrimin e të dënuarit me familjen. Kjo e drejtë mundësohet pa diskriminim mbi bazë gjinie dhe sigurisë së institucionit, me përjashtim të kufizimeve të parashikuara në nenin 17 të ligjit, kur po zbatohet regjimi i posaçëm në institucionet e ekzekutimit të vendimeve penale të sigurisë së lartë.

Ligji duhet të parashikojë një minimum, por jo një maksimum, numri të vizitave familjare. Nuk duhet të bëhet asnjë dallim mes të burgosurve me jetë apo të burgosurve afatgjatë dhe të burgosur të tjerë të dënuar, në lidhje me të drejtat e tyre për vizita familjare.

12.3. Miqtë

Një nga gjetjet më të qëndrueshme në literaturë është se bashkëmoshatarët kanë një ndikim të fortë në fillimin dhe vazhdimin e sjelljes kriminale⁴⁴. Hulumtimet e fundit konfirmojnë se shkëputja nga miqtë që janë të përfshirë në krim është një element i rëndësishëm në procesin e riintegritetit⁴⁵. Miqtë që i binden ligjit priren të ofrojnë modele që i binden ligjit, përforsim për sjelljet që i binden ligjit dhe dekurajojnë qëndrimet dhe aktivitetet e paligjshme. Përveç kësaj, shoqëritë me miq që i binden ligjit mund të rezultojnë në zhvillimin e lidhjeve që kufizojnë aktivitetin e paligjshëm⁴⁶.

Tranzicioni nga burgu në komunitet është një moment vulnerabël kur individët mund të jenë të ndjeshëm ndaj ndikimeve të bashkëmoshatarëve ish të dënuar (Agnew, 2005). Individët që janë të vetmuar dhe nuk kanë miq që respektojnë ligjin mund të kenë veçanërisht gjasa t'i nënshtrohen ofertave nga miqtë që përdorin drogë (Bahr et al., 2010). Martesa dhe punësimi mund të ndryshojnë rrjete të tilla që individët kalojnë më pak kohë duke u shoqëruar me miq të tillë dhe më shumë kohë duke u shoqëruar me persona që i binden ligjit⁴⁷. Si rezultat, ata që marrin një punë ose kanë mbështetje familjare mund të kenë një ulje të numrit dhe sasisë së kohës së kaluar me bashkëmoshatarët e devijuar. Me më pak miq për të inkurajuar dhe shpërblyer sjelljen devijuese, motivimi për kryerjen e krimit mund të zvogëlohet⁴⁸.

12.4. Motivimi

Disa studiues thonë se ndryshimi nuk do të ndodhë nëse të burgosurit nuk kanë një motivim të brendshëm për të ndryshuar⁴⁹. Të tjerë argumentojnë se motivimi për të ndryshuar do të ketë pak ndikim përveç nëse rrethanat sociale të të burgosurve mbështesin qëndrimin e tyre⁵⁰. Në teorinë e tyre të transformimit kognitiv, Giordano et al (2002) pohoi se teoritë ekzistuese janë të paplota sepse ato kanë injoruar rolin e zgjedhjes dhe karakteristikat e brendshme si motivimi. LeBel et al. (2008)

43 Neni 49 i Ligjit nr. 81/2020.

44 Elliott dhe Menard, 1996; Rebellon et al., 2008

45 Byrne dhe Trew, 2008

46 Laub dhe Sampson, 2006; Shapland dhe Bottoms, 2011; Zamble dhe Quinsey, 1997

47 Giordano et al., 2002; Laub dhe Sampson, 2003

48 Maruna dhe Toch, 2005; Choo et al., 2007; Warr, 2002

49 Gideon, 2010

50 Laub dhe Sampson, 2003.

gjeti mbështetje për një model të kombinuar subjektiv-social në të cilin rezistenca shoqërohet si me motivimin e brendshëm ashtu edhe me forcat e jashtme shoqërore. Në mënyrë të ngjashme, Shapland dhe Bottoms (2011) vunë re se një dëshirë për të ndryshuar ishte një komponent thelbësor në modelin e tyre të rezistencës. Në fund, Maruna dhe LeBel (2010) propozuan një paradigëmë në të cilën qëndresa është një proces relacional që përfshin motivimin së bashku me mbështetjen për të tjerët.

12.5. Moshë

Edhe pse moshë është një nga korrelacionet më konsistente të krimit, nuk është e qartë se si moshë lidhet me mungesën⁵¹ e sjelljeve kriminale. Ndërsa të burgosurit plaken, aftësia dhe motivimi i tyre për aktivitete të paligjshme mund të zbehet, veçanërisht në pikat kyçe të kthesës si kriza shëndetësore ose tranzicioni nga burgu. Terry (2003) vuri re se ndërsa popullsia e burgjeve u zëvendësua me të burgosur më të rinj, të burgosurit më të vjetër ndiheshin më pak rehat në burg dhe nuk i kishin më të përforcuara konceptet e tyre për veten gjatë kohës që ishin në burg. Kështu, lidhjet dhe statusi i tyre në burg u ulën me kalimin e kohës. Problemet shëndetësore u bënë më të zakonshme ndërsa ata u rritën dhe u duhej të përballeshin me kufizimet e tyre fizike. Përveç kësaj, me kalimin e moshës disa u bënë më të vetëdijshëm se si sjellja e tyre i lëndonte anëtarët e familjes së tyre.

12. Përfundime

Konkludojmë se sistemi penal, në tërësinë e tij synon të mbrojë marrëdhëniet juridike që kanë interes për një shoqëri demokratike dhe sanksioni si një mjet ndëshkimi dhe parandalimi, në të gjitha situatat e ekzistencës së tij, investohet për të garantuar liritë dhe të drejtat e njeriut si dhe dinjitetin e tij, në raport me të tjerët apo edhe shtetin. Pra, një dënim penal analizohet në tërësi sipas standardeve që sot konfirmon normativën e akteve ndërkombëtare dhe jurisprudencën e Gjykatës Evropiane e të Drejtave të Njeriut, si elementi maksimal cilësor i detajimit të të drejtave. Në pikëpamje ligjore, sanksionimi i pozitës së veçantë, për të miturit dhe gratë, në legjislacionin shqiptar evidentohet qartë, duke caktuar momente të rëndësishme të cilat kanë vlerë të lartë për rehabilitimin e tyre. Ajo çka është problematike në këtë rast është situata praktike, e zbatimit të përcaktimeve ligjore. Institucionet që shërbejnë për heqjen apo kufizimin e lirisë së individit në rastin më të madh në vendin tonë janë konceptuar si vende që i shërbejnë realizimit të qëllimit ndëshkues, për personat që janë përfshirë në vepra penale, e nuk mbartin dimensionet e nevojshme për rehabilitimin e këtyre personave. Ata janë përfaqësues të një filozofie, e cila nuk përshtatet me synimin e sotëm të legjislacionit penal, i cili rehabilitimin e vendos në qendër të synimeve të tij. Po kështu rekomandohet harmonizimi dhe qasja me përvojat dhe praktikatat legjislative më të mira në nivel ndërkombëtar me në fokus rehabilitimin dhe riintegrimin e të të burgosurve.

Sa kohë rendet demokratike në mbarë botën, ndryshe nga regjimet diktatoriale, të cilat për fat të keq ende ekzistojnë dhe funksionojnë me të gjitha instrumentet e tyre të sarta në shumë vende edhe në ditët e sotme, pra, shtetet me demokraci të konsoliduar, do të kenë si kryefjalë të tyre njeriun dhe respektimin e të drejtave dhe lirive që lidhen drejtpërsëdrejti me të, atëherë do të mund të bindemi e të pohojmë pa asnjë hezitim se shoqëritë e hapura kanë arritur të ngrihen në ato nivele të larta vetëdijesimi të cilat reflektojnë kulturë qytetare dhe njohuri të thelluara akademike, fillesat e të cilave nisën që nga periudhat antike, për të mbërritur dhe shpërfaqur në përmasën e tyre më përfaqësuese, deri në kohërat moderne.

13. Rekomandime

Sa i takon analizës së çështjeve të trajtuara në këtë studim, specifikisht të të dhënave statistikore në lidhje me rehabilitimin e të burgosurve pas daljes nga dënimi si dhe integrimin e tyre në marrëdhëniet e punës, rezulton se nuk ka të dhëna të sakta të mbledhura në këtë këndvështrim, të cilat do të shërbenin për analizimin të mëtejshëm me qëllim përmirësimin e situatës. Në këtë kuadër rekomandojmë si në vijim:

1. Ndërveprim më të ngushtë ndërmjet Ministrisë së Drejtësisë, Drejtorisë së Përgjithshme të Burgjeve, institucioneve të vuajtjes së dënimit, Shërbimit të Provës, pushtetit vendor apo institucioneve të tjera të cilat nëpërmjet të dhënave të tyre pasqyrojnë ciklin e plotë të rehabilitimit të të burgosurve edhe pas përfundimit të vuajtjes së dënimit.
2. Përditësim të të dhënave midis institucioneve të sipërpërmendura dhe ndjekja e një plani strategjik në funksion të rehabilitimit të të dënuarve pas daljes nga dënimi.
3. Hartimin e një marrëveshje bashkëpunimi me qëllim monitorimin e procesit të riintegrit të të dënuarve pas daljes nga dënimi, përfshirjen e tyre përsëri në jetën sociale, në punësim, në formim profesional dhe në ndjekjen e arsimit.

Referenca

- Avokati i Popullit. (2021). Rekomandim i Avokatit të Popullit Nr. Dok. 202100981/2 Lënda: Rekomandohet përmirësimi i menjëhershëm i kushteve dhe i trajtimit të të dënuarve dhe paraburgosurve në Institucionin e Ekzekutimit të Vendimeve Penale të IEVP-së Sarandë.
- Avokati i Popullit. (2022). Raporti Vjetor mbi zbatimin e rekomandimeve të lëna për Shqipërinë nga Komiteti Evropian për Parandalimin e Torturës dhe Trajtimit Çnjerëzor dhe Degradues drejtuar Kuvendit të Republikës së Shqipërisë
- Blokland, A. A., & Nieuwebeerta, P. (2005). The effects of life circumstances on longitudinal trajectories of offending. *Criminology*, 43(4), 1203-1240.
- Blumstein, A., & Beck, A. J. (2005). Reentry as a transient state between liberty and recommitment. *Prisoner reentry and crime in America*, 63(2), 50-79.
- Boudin, C., Stutz, T., & Littman, A. (2013). Prison visitation policies: A fifty-state survey. *Yale L. & Pol'y Rev.*, 32, 149.
- Burnett, R. (2004). To re-offend or not to re-offend? The ambivalence of convicted property offenders', in S. Maruna and R. Immarigeon (eds.) *After Crime and Punishment: Pathways to Offender Reintegration*. Cullompton: Willan.
- Burnett, R. and Maruna, S. (2006) *The kindness of prisoners: strengths-based resettlement in theory and in action* in Farrall, S. and Sparks, R. (eds.) *Special issue: what lies beyond: problems, prospects and possibilities for life after punishment*, *Criminology and Criminal Justice*, 6(1), 83-106.
- Burnett, R., & Maruna, S. (2004). So 'prison works', does it? The criminal careers of 130 men released from prison under Home Secretary, Michael Howard. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 43(4), 390-404.
- Byrne, C. F., & Trew, K. F. (2005). Crime orientations, social relations and involvement in crime: Patterns emerging from offenders' accounts. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 44(2), 185-205.
- Byrne, C. F., & Trew, K. J. (2008). Pathways through crime: The development of crime and desistance in the accounts of men and women offenders. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 47(3), 238-258.
- Choo, A. S., Linderman, K. W., & Schroeder, R. G. (2007). Method and psychological effects on learning behaviors and knowledge creation in quality improvement projects. *Management Science*, 53(3), 437-450.
- Drejtoria e Përgjithshme e Burgjeve, Punësimi i të Dënuarve në Institucionet e Ekzekutimit të Vendimeve Penale, i aksesueshëm në <https://dpbsh.gov.al/jeta-ne-ievp/punesimi-i-te-denuarve-ne-institucionet-e-ekzekutimit-te-vendimeve-penale/>
- Elliott, D. S., & Menard, S. (1996). Delinquent friends and delinquent behavior: Temporal and developmental patterns.

European Court of Human Rights. (2022). Guide on the case-law of the European Convention on Human Rights. Prisoners' Rights.

Farrall, S., & Maruna, S. (2004). Desistance focused criminal justice policy research: Introduction to a special issue on desistance from crime and public policy. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 43(4), 358-367.

Gideon, L. (2010). Drug offenders' perceptions of motivation: The role of motivation in rehabilitation and reintegration. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54(4), 597-610.

Giordano, P. C., Cernkovich, S. A., & Rudolph, J. L. (2002). Gender, crime, and desistance: Toward a theory of cognitive transformation. *American journal of sociology*, 107(4), 990-1064.

Healy, D., & O'Donnell, I. (2008). Calling time on crime: Motivation, generativity and agency in Irish probationers. *Probation Journal*, 55(1), 25-38.

Hysi, V. (2012). *Penologjia*. ISBN: 978-99956-43-74-4.

INSTAT (2022). Statistikat e krimeve dhe drejtësisë penale. Publikuar: 27 prill 2023

Karberg, J. C., & James, D. J. (2005). Substance dependence, abuse, and treatment of jail inmates, 2002.

Kaufman, J. M., Rebellon, C. J., Thaxton, S., & Agnew, R. (2008). A general strain theory of racial differences in criminal offending. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 41(3), 421-437.

Kazemian, L. (2007). Desistance from crime: Theoretical, empirical, methodological, and policy considerations. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), 5-27.

Kontrolli i Lartë i Shtetit. (2021). Raport auditimi performance "Efektiviteti i shërbimit të Institucioneve të Ekzekutimit të Vendimeve Penale".

Laub, J. H., Nagin, D. S., & Sampson, R. J. (1998). Trajectories of change in criminal offending: Good marriages and the desistance process. *American Sociological Review*, 63(2), 225-238

Laub, J. H., & Sampson, R. J. (2006). *Shared beginnings, divergent lives: Delinquent boys to age 70*. Harvard University Press.

Maruna, S. (2001). *Making good* (Vol. 86). Washington, DC: American Psychological Association.

Morizot, J., & Le Blanc, M. (2007). Behavioral, self, and social control predictors of desistance from crime: A test of launch and contemporaneous effect models. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), 50-71.

OSBE. (2020). Rehabilitimi dhe riintegrimi jashtë kontekstit të burgut për parandalimin dhe kundërvënien ndaj ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizimit që çojnë në terrorizëm, udhëzues për politikëbërësit dhe ofruesit e shërbimeve në Evropën Juglindore.

Sampson, R. J., & Laub, J. H. (2003). Desistance from crime over the life course. In *Handbook of the life course* (pp. 295-309). Boston, MA: Springer US.

Stërmilli, H. (1935). *Burgu*.

Stolzenberg, L., & D'Alessio, S. J. (2008). Co-offending and the age-crime curve. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 45(1), 65-86.

Shapland, J., & Bottoms, A. (2011). Reflections on social values, offending and desistance among young adult recidivists. *Punishment & Society*, 13(3), 256-282.

Shinkfield, A. J., & Graffam, J. (2009). Community reintegration of ex-prisoners: Type and degree of change in variables influencing successful reintegration. *International Journal of Offender Therapy and comparative criminology*, 53(1), 29-42.

Shinkfield, A. J., Graffam, J., & Meneilly, S. (2009). Co-morbidity of conditions among prisoners. *Journal of Offender Rehabilitation*, 48(4), 350-365.

Shoqata e Parandalimit të Torturës. (2004). Monitorimi i Vendeve të Burgimit: një guidë praktike.

Terry, C. M. (2003). *The fellas: Overcoming prison and addiction*. Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning.

Tonry, M., & Frase, R. (Eds.). (2001). *Sentencing and sanctions in western countries*. Oxford University Press.

Warr, M. (2002). *Companions in crime: The social aspects of criminal conduct*. Cambridge University Press.

Zamble, E., & Quinsey, V. L. (1997). The process of criminal recidivism. *Cambridge, England*.

Legjislacion

Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë.

Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut.

Konventa e Kombeve të Bashkuara "Kundër torturës dhe dënimeve ose trajtimeve mizore, çnjerëzore ose poshtëruese".

Ligji nr. 7895, datë 27.01.1995, Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë (i përditësuar)

Ligji nr. 7905, datë 21.03.1995 Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë (i përditësuar)

Rregullat Evropiane të Burgjeve; të aksesueshme në <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-%20871-5982-3/16806ab9ae>

Ligji nr. 81/2020, "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe paraburgim"

Vendimi nr. 602, datë 13.10.2021 "Për përcaktimin e rregullave të posaçme për punësimin e të burgosurve, kushtet e punës, kohëzgjatjen dhe shpërblimin e saj"

Vendimi nr. 209, datë 6.4.2022 "Për miratimin e rregullores së përgjithshme të burgjeve"

Rekomandim (2006) i Këshillit të Ministrave për Shtetet Anëtare mbi Rregullat Evropiane të Burgjeve, i miratuar nga Këshilli i Ministrave më 11 janar 2006

DHUNIMI SEKSUAL NDAJ TË MITURVE DHE KRIJIMI PRAKTIK I REGJISTRIT TË DHUNUESVE SEKSUAL.

ZHVILLIMI I PROGRAMEVE EFEKTIVE REHABILITUESE TË VIKTIMAVE.

Ingrida Behri
Gusht 2023

Abstrakt

Dhunimi seksual i të miturve është një problem universal që është i përhapur në çdo shoqëri dhe pothuajse në çdo vend. Rrjedhimisht dhe në vendin tonë dhunimi seksual i të miturve është prezent dhe së fundmi kronikat televizive po denoncojnë më shumë raste të tilla. Mesa duket vikimat dhe prindërit e tyre janë ndërgjegjësuar se tashmë ka ardhur koha për të mos e fshehur më dhunimin seksual që ndodh dhe se denoncimi në institucionet përkatëse është zgjidhja dhe zgjedhja më e mirë. Nëse vikima hesht, pasojat e dhunimit janë dhe më të mëdha pasi kemi të bëjmë nga njëra anë me një viktimë të pa trajtuar që mbart në vetvete më shumë dhimbje dhe nga ana tjetër një abuzues që lëviz lirisht në kërkim të viktimës së rradhës.

Dhunimi seksual është një problem serioz i shëndetit publik dhe i të drejtave të njeriut.¹ Ai ka efekte shkatërruese mbi viktimat e rritur dhe fëmijë, familjet e tyre dhe komunitetet. Ka pasoja të mëdha të menjëhershme dhe afatgjata të shëndetit fizik dhe mendor për të mbijetuarit. Pasojat për viktimat e rritur dhe fëmijë përfshijnë lëndimet, keqpërdorimin e substancave, çrregullimet e të ngrënit, çrregullimin e stresit post-traumatik (PTSD), ankthin, depresionin, vetëdëmtimin dhe vetëvrasjen.²

Dhunimi seksual ka një ndikim të rëndësishëm tek viktimat dhe mund të shkaktojë ankth të konsiderueshëm brënda komunitetit. Për këtë arsye menaxhimi efektiv i dhunuesve seksualë në komunitet është i një rëndësie të madhe. Ndaj dhe në vendin tonë lindi nevoja për krijimin e një regjistri të dhunuesve seksual që *de jure* ligji është miratuar por *de facto* nuk është bërë ndonjë hap konkret. Ky punim synon që të kornizojë një model sugjerues për regjistrin e dhunuesve seksual si dhe të parashtojë disa masa për ofrimin e ndihmës ndaj viktimës së mitur të dhunuar seksualisht në mënyrë që të marrë trajtimin e duhur dhe të arrihet rehabilitimi saj

Fjalë kyçe: dhunim, seksual, mitur, trajtim, viktimë, rehabilitim, regjistër, etj

1 Krug EG, Dahlberg LL, Mercy JA, Zwi AB, Lozano R. "World Report on Violence and Health". Geneva (CH): World Health Organization, 2002, fq.20.

2 Krug EG, Dahlberg LL, Mercy JA, Zwi AB, Lozano R. "World Report on Violence and Health". Geneva (CH): W H Organization, 2002, fq.24.

1. HYRJE

Dhunimi seksual i fëmijëve, një problem social me përmasa endemike, ka ekzistuar në të gjitha epokat dhe shoqëritë historike³. Që nga lashtësia, të dhënat anekdotike (p.sh., rrëfime ligjore, artistike, filozofike dhe letrare)⁴ kanë dokumentuar për ndodhi që sot do të klasifikoheshin si abuzime seksuale të të miturve. Edhe pse dhunimet seksuale të rritur-fëmijë kanë ndodhur gjatë historisë, perceptimet e praktikave të tilla janë luhatur, duke filluar nga pranimi shoqëror (seksi i të rriturve i konsideruar si i shëndetshëm ose i justifikuar) deri te refuzimi (seksi i të rriturve që besohet të jetë i papërshtatshëm ose abuziv). Përkundrazi, studiuesit kanë tërhequr vëmendjen ndaj cikleve të "njohjes (ose "zbulimit" dhe shtypjes") që, deri në vitet 1970, errësuan kryesisht ndërgjegjësimin e publikut për përmasat e problemit. Në fund të shekullit të XIX dhe në fillim deri në mesin e shekullit të XX, mjekët, psikanalistët dhe studiuesit kishin, në një farë mase, të mbuluar dhe dokumentuar viktimizimin seksual tek pacientët. Megjithatë, këto gjetje më pas u minimizuan, u zvogëluan ose u justifikuan, duke rezultuar në fajësimin e viktimës dhe një cikël "shtypjeje". Vepra e Sigmund Freud-it, ndoshta shembulli më i mirë e plifikon ciklin e "njohjes dhe shtypjes". Në mënyrë të veçantë, megjithëse Frojdi fillimisht publikoi realitetin e abuzimit seksual të të miturve me "teorinë e tij të joshjes", ai më vonë e anuloi këtë rrëfim, duke treguar se shumica e rasteve të supozuara ishin false dhe se fëmijët, nëpërmjet kompleksit Edipal, shfaqin një dëshirë seksuale të natyrshme dhe erotike ndaj prindit të tyre të seksit të kundërt. Në një shpjegim të "shtypjes" së Frojdit, studiuesi Bolen nënvizoi atmosferën sociale dhe politike viktoriane që mbuloi Frojdin dhe arriti në përfundimin se ai "në mënyrë efektive bashkëpunoi me një shoqëri që dëshironte të mohonte ekzistencën e abuzimit seksual të fëmijëve".⁵

Cikli i "njohjes dhe shtypjes" në lidhje me abuzimin seksual të fëmijëve u ndërpre pjesërisht nga dy ngjarje të lidhura më shumë me dhunimin fizik të fëmijëve. E para e këtyre ngjarjeve ishte fillimi i lëvizjes për mbrojtjen e fëmijëve në shtetin e Nju Jorkut. Përfshirë brenda një kulture ku fëmijët shiheshin si pronë prindërore dhe ku jeta e familjes mbahej në mënyrë diskrete jashtë syve të publikut, vendosja e mbrojtjes formale të fëmijëve reflektoi konvergjencën e disa faktorëve të spikatur, veçanërisht të lidhur me rastin e vitit 1874 të Mary Ellen, një vajzë e cila përjetoi mizori fizike dhe psikologjike nga njerka e saj.⁶ Ndryshe nga cikli i "shtypjes" që pasonte zakonisht, tragjedia e rastit të Mary Ellen kontribuoi në themelimin e Shoqatës së Nju Jorkut për Parandalimin e Mizorisë ndaj Fëmijëve, e cila ishte organizata e parë për mbrojtjen e fëmijëve.⁷ Edhe pasi problemi i zbulimit seksual të të miturve u bë i njohur gjerësisht dhe arriti në rrjedhën kryesore të ndërgjegjësimit publik në vitet 1970, tema ka mbetur e diskutueshme.⁸ Megjithatë, pavarësisht dhunimi seksual i fëmijëve është përmendur si "një nga temat kulturore përcaktuese të epokës sonë".⁹ Një fenomen që përfundimisht "doli nga petku i sekreti social dhe është bërë një shqetësim kryesor i profesionistëve të shëndetit mendor".¹⁰

Me kalimin e viteve dhe mendësive përmes zhvillimit të studimeve të shumta, evoluoi dhe qasja ndaj

3 Conte, Jon R. "Child Sexual Abuse: Awareness and Back lash." 1994, fq. 224-232.

4 Fergusson, D. & P. Mullen. "Childhood Sexual Abuse: An Evidence Based Perspective." 1999, fq. 35.

5 Bolen, Rebecca M. "Child Sexual Abuse: Its Scope and Our Failure." 2001, fq. 78.

6 MacMillan, Harriet L. "Child Maltreatment: What We Know in the Year 2000." 2000, fq. 702-709

7 Bennett, Susan E., Honore M. Hughes, & Douglas A. Luke. "Heterogeneity in Patterns of Child Sexual Abuse, Family Functioning, and Long-Term Adjustment." 2000, fq. 134-157.

8 Fergusson, David M., and E. Mullen. "Childhood Sexual Abuse: An Evidence Based Perspective." 1999, fq. 90.

9 Fergusson, David M., and E. Mullen. "Childhood Sexual Abuse: An Evidence Based Perspective." 1999, fq. 95.

10 Cole, Pamela M., and Frank W. Putnam. "Effect of Incest on Self and Social Functioning: A Developmental Psychopathology Perspective." 1992, fq. 174-184

dhunimit seksual ndaj të miturve dhe trajtimeve adekuate. Rrjedhimisht dhunimi seksual ndaj të miturve mbetet një problem social i rëndësishëm dhe kompleks.

Studime të shumta të kryera kanë raportuar lidhje midis dhunimit seksual në fëmijëri dhe shumë rezultateve psikosociale dhe shëndetësore, duke përfshirë problemet psikosociale, vetëlëndimin, çrregullimet psikiatrike dhe diagnozat e shëndetit fizik si HIV dhe obeziteti. Këto raporte kanë ngritur pyetje të rëndësishme në lidhje me shkallën e lidhjes midis dhunimit seksual në fëmijëri dhe rezultateve afatgjata në moshë madhore, efektet relative të abuzimit seksual në fëmijëri në rezultate të ndryshme dhe cilësinë e bazës aktuale të kërkimit, apo shkallën e lidhjes midis abuzimit seksual në fëmijëri me prodhueshmërinë e pedofilisë në të ardhmen, etj.¹¹

Përpykjet e mëparshme për të sintetizuar numrin e madh të rishikimeve meta-analitike në këtë fushë kanë konsideruar kryesisht vetëm rezultatet e shëndetit mendor ose një rezultat të vetëm, si depresioni, çrregullimet e ankthit, vetëvrasja dhe vetëlëndimi ose keqpërdorimi i substancave. Këto rishikime kanë qenë të vështira për t'u krahasuar sepse përkufizimet e tyre për dhunimin seksual në fëmijëri kanë ndryshuar, ato kanë përfshirë lloje të ndryshme të projektimit të studimit dhe rezultatet ndryshojnë nga diagnozat tek shënuesit e vetë-raportimit të sëmundshmërisë. Për më tepër, nuk ka qenë e mundur të identifikohen boshllëqet e kërkimit në terren dhe të përcaktohen rezultatet që nuk sintetizohen ose nëse ka rezultate mbi efekte të ndryshme të dhunimit seksual në fëmijëri.¹² Qëllimi i këtij punimi është të paraqitur të një sintheze gjithëpërfshirëse të dhunimit seksual të të miturve, kornizimi i një modeli të regjistrimit të dhunuesve seksual dhe së fundmi sugjerimi i masave trajtuese që institucionet përkatëse pritëse të viktimave të mitur duhet të ndërmarrin për trajtimin dhe rehabilitimin e viktimës së dhunuar seksualisht.

2. RISHIKIMI I LITERATURËS

2.1. Qasja konceptuale dhe ligjore e dhunimit seksual ndaj të miturve

Që nga njohja në vitet 1970 e dhunimit seksual të fëmijëve si një problem i përhapur, profesionistët kanë luftuar me mënyrën se si të konceptojnë dhe definojnë dhunimin seksual të miturve.¹³ Megjithatë formulimi i një përkufizimi të pranuar botërisht është i ndërlikuar nga disa konsiderata teorike dhe ideologjike, është arritur një "marrëveshje" midis profesionistëve në lidhje me veçoritë përcaktuese të dhunimit seksual. Këto karakteristika janë parashtruar edhe në legjislacione të huaja, si psh. Ligji më i fundit i Parandalimit dhe Trajtimit të Abuzimit të Fëmijëve (CAPTA)¹⁴, i cili e përcakton dhunimin seksual të të miturve si "punësimin, përdorimin, bindjen, nxitjen, joshjen, detyrimin e çdo fëmije për t'u përfshirë ose ndihmuar çdo person tjetër duke përfshirë çdo sjellje seksualisht eksplicite ose simulim të një sjelljeje të tillë me qëllim të prodhimit të një përshtirë vizual të një sjelljeje të tillë; ose përdhunimi, dhe në rastet e kujdestarisë ose marrëdhënieve ndërfamiljare, përdhunimi ligjor, ngacmimi, prostitucioni ose forma të tjera të shfrytëzimit seksual të fëmijëve, ose inçesti me fëmijët".¹⁵

11 Liu RT. "Childhood maltreatment and impulsivity: a meta-analysis and recommendations for future study." 2005, fq.789.

12 Amado B, Herraiz A. "Psychological injury in victims of child sexual abuse: a meta-analytic review." 2015, fq. 62.

13 Haugaard, Jeff rey J. "The Challenge of Defining Child Sexual Abuse." 2000, fq. 1036-1039.

14 <https://www.childwelfare.gov/pubpdfs/about.pdf>

15 National Clearinghouse on "Child Abuse and Neglect. Signs and Symptoms." 2003, fq.79.

Përveç këtij konceptualizimi ligjor, shumë kërkues dallojnë kuptimet seksuale që përfshijnë kontaktin ose moskontaktin (p.sh., pornografia e fëmijëve, ekspozita).¹⁶ Sipas studiuesit Hansen, përkufizimet përfshijnë gjithashtu ndryshimin e moshës midis autorit dhe viktimës, me viktimat e abuzimit seksual të mitrurve, përgjithësisht nën moshën gjashtëmbëdhjetë vjeç dhe kryesit janë të paktën pesë vjet më të vjetër.¹⁷

OBSH-ja e përkufizoi dhunimin seksual të fëmijëve si: *"Përfshirja e një fëmije në aktivitetin seksual që ai ose ajo nuk e kupton plotësisht, nuk është në gjendje të japë pëlqimin e informuar ose për të cilin fëmija nuk është i përgatitur në aspektin zhvillimor, ose përndryshe që shkel ligjet ose ato sociale, tabutë e shoqërisë."*

Depresioni, çrregullimi i stresit post-traumatik, ankthi, sjellja vetëdëmtuese, disfunksionet seksuale, reagimi seksual dhe performanca e dobët akademike janë parë kryesisht tek të mbijetuarit e abuzimit seksual të fëmijëve, gjë që i viktimizon më tej ata në moshë madhore. Autorët e dhunimit seksual të fëmijëve në shumicën e rasteve janë familjarët, në të shumtën e rasteve kushërinjtë, ose miqtë e një familjeje, të afërmi ose ndonjë i njohur tjetër.

Sipas OBSH, dhunimi seksual i fëmijëve është një emergjencë e heshtur shëndetësore. Ai kalon pa u vënë re, është jashtëzakonisht i nën-raportuar dhe i menaxhuar keq. Është i rrethuar nga një kulturë heshtjeje dhe stigme, veçanërisht kur ndodh brenda shenjtërores së shtëpisë nga dikush që fëmija e njeh dhe i beson. Përgjegjësia kryesore për mbrojtjen e fëmijës është e familjes. Megjithatë, autori mund të jetë një anëtar i familjes, mik i ngushtë i familjes ose një i rritur në një pozitë autoriteti mbi fëmijën. Një shqetësim jashtëzakonisht serioz është rritja e incidencës së përdhunimeve që përfshijnë fëmijë dhe foshnje shumë të vegjël për shkak të keqkuptimit se seksi me një të virgjër është një kurë për HIV/AIDS.¹⁸

Konventa e Këshillit të Evropës për Mbrojtjen e Fëmijëve nga Shfrytëzimi Seksual dhe Abuzimi Seksual (Konventa e Lanzarote) ka hyrë në fuqi më 1 korrik 2010. Ajo është nënshkruar nga të 47 shtetet anëtare të Këshillit të Evropës. Konventa e Lanzarote përbën një instrument ligjor ndërkombëtar gjithëpërfshirës për mbrojtjen e fëmijëve kundër shfrytëzimit seksual dhe abuzimit seksual.¹⁹

Nga ana tjetër në Bashkimin Evropian, vepron fuqishëm si instrumenti kryesor Direktiva 2011/93/BE e datës 13 dhjetor 2011 për luftën kundër dhunimit seksual dhe shfrytëzimit seksual të fëmijëve dhe pornografisë së fëmijëve. Direktiva ka kriminalizuar forma të ndryshme të abuzimit dhe shfrytëzimit seksual të fëmijëve, ka harmonizuar këto vepra penale në të gjithë BE-në dhe ka vendosur sanksione minimale. Miratuar një vit më vonë, Direktiva 2012/29/BE për të drejtat e viktimave plotëson kuadrin ekzistues, pasi ajo merr një qasje të ndjeshme ndaj fëmijëve dhe kërkon që t'i kushtohet vëmendje parësore interesave më të mira të fëmijës.²⁰

Në vijmshëri, Shqipëria ka krijuar kuadrin e saj ligjor për mbrojtjen e të miturve nga dhunimi seksual. Gjatë dy dekadave të fundit kuadri ligjor për të drejtat e fëmijëve në Shqipëri ka ardhur duke u përmirësuar, me hartimin e ligjeve dhe akteve nënligjore për mbrojtjen e fëmijëve nga dhuna, abuzimi, shfrytëzimi dhe neglizhimi, përfshirë edhe abuzimin seksual. Një hap i rëndësishëm në këtë drejtim është ratifikimi i Konventës së Lanzarotës me Ligjin Nr. 10071, datë 09.02.2009,

16 APA, "Understanding Child Sexual Abuse: Education, Prevention, and Recovery," 2001, fq.50.

17 Hansen, David J., Debra B. Hecht, and Kristine T. Futa. "Child Sexual Abuse." 1998, fq. 153-178.

18 WHO, Report of the consultation on child abuse prevention, Geneva, World Health Organization, 1999

19 <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/the-council-of-europe-convention-on-the-protection-of-children-against-sexual-exploitation-and-sexual-abuse-also-known-as-the-lanzarote-convention>.

20 <https://epthinktank.eu/2021/11/16/european-day-on-the-protection-of-children-against-sexual-exploitation-and-sexual-abuse/>

proces i cili i mundëson një vendi përafrimin e kuadrit të vet ligjor me parashikimet e konventës. Procese të tilla, përfshijnë në rradhë të parë amendime të Kodit Penal dhe të Kodit të Procedurës Penale. Ligji Nr. 7895, datë 27.1.1995 "Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë", në Seksionin VI, Krime Seksuale, përkatësisht në nenet 100 – 108, parashikon vepra penale kundër dhunës dhe shfrytëzimit seksual ndaj fëmijëve. Me ndryshimet e fundit të bëra gjatë vitit 2013, me Ligjin Nr. 144/2013, ka një ashpërsim të mëtejshëm të dënimeve penale kundrejt autorëve të krimeve seksuale kundër fëmijëve. Gjithashtu këto nene kriminalizojnë aktin e penetritimit seksual, por nuk përcaktojnë qartë veprime të tjera me natyrë seksuale që mund të ndërmerren kundrejt fëmijës. Neni 108 dënon kryerjen e akteve të turpshme në prezencë të fëmijës nën moshën 14 vjeç, por nuk jep një përkufizim të akteve të turpshme. Për më tepër fëmijët mbi moshën 14 vjeç nuk janë të mbrojtur nga ky nen. Por në vitin 2017 është miratuar dhe ka hyrë në fuqi Kodi Penal për të Miturit, përmes Ligjit Nr. 37/2017 "Kodi i Drejtësisë Penale Për Të Mitur." Po në këtë vit ka hyrë në fuqi dhe ligji dedikuar fëmijëve posaçërisht, Ligji nr 18/2017 "Për të drejtat dhe mbrojtjen e fëmijëve" në Republikën e Shqipërisë, që hyri në fuqi më datë 09.06.2017. Qëllimi i këtij ligji është: të përcaktojë të drejtat dhe aksesin në të drejta; mekanizmat konkrete dhe efektive që garantojnë realizimin me efektivitet të këtyre të drejtave; përkujdesjen e posaçme për fëmijët; ngritjen e një sistemi të integruar të mbrojtjes së fëmijëve. Së fundmi, një hap shumë i rëndësishëm është dhe miratimi i ligjit për krijimin e regjistrit të dhunuesve seksual, Ligji nr 62/2022 "Për regjistrin kombëtar të të dënuarve për krime seksuale". Ky ligj është miratuar me datë 21.07.2022 dhe është përcaktuar hyrja në fuqi 6 muaj më pas, duke përcaktuar në të parimet themelore, organin që ka kompetencën kryesore të ndërtimit dhe varësisë që konkretisht është Drejtoria e Përgjithshme e Burgjeve, organet e tjera kompetente, krijimin, të dhënat e regjistruara, aksesin në regjistër, etj; por pavarësisht kësaj deri më sot nuk është bërë asnjë veprim konkret për hartimin *de facto* të tij.

Krijimi faktik i këtij regjistri do të krijonte një mjedis më të informuar dhe prindër që do të nxisin veten dhe fëmijët për të kryer denoncimin në raste të tilla, pasi problemi kryesor në Shqipëri mbetet të jetë konsiderimi i krimeve të tilla tabu dhe heshtja përballë ngjarjes se është turp! Këtë e dëshmojnë dhe rastet e pakta të gjykuara nga gjykatat. Kështu më poshtë po paraqes disa të dhëna të marra nga Gjykata e Juridiksionit të Përgjithshëm Durrës:

Për vitin 2022 janë gjykuar 6 (gjashtë) raste nga ku:

- 1 (një) rast është shpallur fajtor sipas nenit 106 të K.P, Marrëdhënie Seksuale ose Homoseksuale me Persona në Gjini ose në Kujdestari (Neni 106 K.P)
- 3 (tre) raste janë shpallur fajtor sipas nenit 102/a të K.P, Marrëdhënie Homoseksuale me Dhunë me të Rritura (Neni 102/a K.P)
- 2 (dy) raste janë shpallur fajtor sipas nenit 100 të K.P, Marrëdhënie Seksuale ose Homoseksuale me të Mitur (Neni 100 K.P)²¹

Për vitin 2023 nuk ka patur asnjë rast të tillë!

2.2. Çfarë është regjistri i dhunuesve seksualë?

Regjistrat e dhunuesve seksualë ekzistojnë në shumë vende anglishtfolëse, duke përfshirë Australinë, Kanadanë, Zelandën e Re, Shtetet e Bashkuara, Trinidad dhe Tobago, Xhamajka, Afrika e Jugut, Mbretëria e Bashkuar, Izraeli, dhe Republikën e Irlandës. Shtetet e Bashkuara janë i vetmi vend me një regjistër që është i aksesueshëm nga publiku; të gjitha vendet e tjera në botën anglishtfolëse kanë regjistra të shkelësve seksualë të aksesueshëm vetëm nga organet e zbatimit të ligjit.²²

21 Në mblyllje të paper do te bashkengjitet dhe emaili nga Gjykata e Juridiksionit të Përgjithshëm Durrës.
22 "Child Sex Offender Register is now in force". Department of Corrections. January 2019, fq 45.

Në Shtetet e Bashkuara, shumica dërrmuese e shteteve po aplikojnë regjistra të bazuar në shkelje, duke e lënë të pasigurt nivelin aktual të rrezikut të shkelësit dhe ashpërsinë e veprës penale. Disa shtete të SHBA-së që aplikojnë sisteme të bazuara në rrezik janë nën presion nga qeveria federale e SHBA-së për të miratuar sisteme të bazuara në shkelje në përputhje me Aktin e Mbrojtjes dhe Sigurisë së Fëmijëve të Adam Walsh. Studimet kanë treguar se instrumentet e vlerësimit të rrezikut aktual e tejkalojnë vazhdimisht sistemin e bazuar në shkelje të mandatuar nga ligji federal.²³ Një regjistër i shkelësve seksualë është një sistem i krijuar për të lejuar autoritetet qeveritare të mbajnë gjurmët e aktiviteteve të dhunuesve seksualë, përfshirë ata që kanë përfunduar dënimet e tyre penale. Në disa juridiksione, regjistrimi shoqërohet me kërkesat e njoftimit të adresës së banimit. Në shumë juridiksione, shkelësit e regjistruar seksual i nënshtrohen kufizimeve shtesë, duke përfshirë punësimin, etj.²⁴ Ata që janë në lirim me kusht ose në periudhë prove mund t'u nënshtrohen kufizimeve që nuk zbatohen për të liruarit me kusht ose të dënuarit me kusht.²⁵ Shkelësit e regjistruar seksual nuk lejohen të regjistrohen ose të përdorin Facebook ose platforma të tjera të mediave sociale.²⁶

Një regjistër i shkelësve seksualë është një listë e të gjithë shkelësve seksualë të dënuar në një shtet. Ju mund të kërkonit në të gjithë vendin përmes Uebfaqesës Publike Kombëtare të Shkelësve seksual (NSOPW). Regjistrat e shkelësve seksualë përgjithësisht përfshijnë adresën e shkelësit, pamjen fizike dhe historinë kriminale.²⁷

Duke qënë se sikundër u përmend dhe më sipër në vendin tonë ende nuk është krijuar *de facto* regjistri, po parashtroj disa **"aspekte kryesore"** të modeleve të vendeve të huaja që mund të shërbejnë si sugjerime për modelin final të regjistrat që do të krijohet në të ardhmen.

• **Mbretëria e Bashkuar.** Mbretëria e Bashkuar fillimisht zbatoi një regjistër të dhunës seksuale përmes Aktit të Shkelësve Seksuale të vitit 1997, i zëvendësuar më vonë nga Akti i Shkeljeve Seksuale të vitit 2003.²⁸ Pas lirimit nga paraburgimi, personat e dënuar për një shkelje seksuale duhet të raportojnë në policinë lokale, të japin disa detaje personale dhe t'i mbajnë këto detaje aktuale për aq kohë sa qëndrojnë në regjistër. Regjistruesit duhet gjithashtu të japin njoftim kur udhëtojnë jashtë vendit ose qëndrojnë në një shtëpi me fëmijë, dhe duhet të japin një mostër të ADN-së, gjurmë gishtash dhe një fotografi aktuale.²⁹ Regjistri i dhunuesve dhe shkelësve seksualë (ViSOR) i lejon organeve të zbatimit të ligjit të aksesojnë informacionin në regjistër dhe të gjurmojnë shkelësit brënda juridiksionit të tyre.³⁰ Parlamenti fillimisht mandatoi "një periudhë të pacaktuar" regjistrimi për shkelësit "të dënuar me burgim ose paraburgim për 30 muaj ose më shumë."³¹ Megjithatë, në çështjen ***R(F) kundër Sektorit të Shtetit për Departamentin e Brendshëm***, Gjykata e Lartë e Mbretërisë së Bashkuar e konsideroi atë dispozitë të pavlefshme. Gjykata e vendosi atë si një "ndërrhyrje joproporcionale" me të drejtat e shkelësve për privatësi sipas Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, sepse ajo nuk parashikonte "asnjë dispozitë për shqyrtimin individual të kërkesave të saj." Parlamenti, duke i'u përgjigjur në vitin 2012, ndryshoi statutin e zbatueshëm duke siguruar një mekanizëm me anë të të cilit regjistruesit që i nënshtrohen **regjistrimit të përjetshëm** mund të

23 "Raised on the Registry: The Irreparable Harm of Placing Children on Sex Offender Registries in the US", 2012, fq. 50.

24 "New study finds federal sex offender law not effective". Lynn University, 2012, fq. 124.

25 "No Easy Answers: Sex Offender Laws in the US". Human Rights Watch, 2007, fq. 245.

26 Kirk, Stacey, "Public access to sex offenders register ruled out". 2014, fq. 456.

27 <https://www.rainn.org/articles/what-sex-offender-registry>

28 Kate Blacker & Lissa Griffin, *Megan's Law and Sarah's Law: A Comparative Study of Sex Offender Community Notification Schemes in the United States and the United Kingdom*. 2010, fq. 987.

29 *R(F) and Another v. Sec'y of State for the Home Dept.*, 2010, fq. 80, 83.

30 Jack O'Sullivan et al., *Understandings, Implications and Alternative Approaches to the Use of the Sex Offenders Register in the UK*, 2016, fq. 86.

31 *R(F) v. Sec'y of State*, (reviewing Sexual Offences Act 2003, § 82).

rishikojnë këtë kërkesë dhe, në disa raste, të heqin. Lehtësimi i hershëm nga kërkesa për regjistrim me sa duket është bërë më shumë normë sesa përjashtim. Ndërmjet viteve 2016 dhe 2018, 72 % e të regjistruarve që kërkuar të hiqen nga regjistri iu plotësuan kërkesat.³² Ndryshe nga Shtetet e Bashkuara, Anglia nuk lejon akses publik të pakufizuar në informacionin e regjistruarve.³³ Në vend të kësaj, Anglia parashikon **"zbulimin e kontrolluar"** të informacionit për disa të regjistruar, por vetëm nëse ata janë dënuar për një shkelje seksuale ndaj një fëmije.³⁴ Kur lejohet zbulimi, Udhëzuesi i Home Office u kërkon të gjithë personave që marrin një zbulim të "nënshkruan një marrëveshje që ata bien dakord që informacioni është konfidencial dhe nuk do ta zbulojnë më tej këtë informacion" dhe i paralajmëron ata se *"mund të rezultojnë procedime ligjore nëse kjo konfidencialitet është e shkelur."*³⁵

• **Australia dhe Zelanda e Re.** Duke filluar me Uellsin e Ri Jugor në 2001, çdo shtet dhe territor australian ka krijuar një regjistër të shkeljeve seksuale të lidhur me Regjistrin Kombëtar Australian të Autorëve të Fëmijëve (ANCOR).³⁶ Në vitin 2012, Australia Perëndimore u bë i vetmi shtet australian që lejoi aksesin publik. Sistemi i tij me tre nivele³⁷

- publikon dhunuesit e zhdukur të seksit, të cilët nuk kanë respektuar detyrimet e raportimit,
- lejon anëtarët e publikut të kërkojnë shkelës të rrezikut të lartë në zonën e tyre lokale dhe
- i lejon anëtarët e publikut të pyesin nëse një person i caktuar në kontakt me fëmijën e tyre është i regjistruar për shkelje seksuale, një sistem i ngjashëm me CSODS në MB.³⁸

Në vitin 2016, Zelanda E Re krijoi një regjistër të shkeljeve seksuale që nuk është i disponueshëm publikisht.³⁹

• **Bashkimi European.** Rregulloret e BE-së kërkojnë masa mbrojtëse specifike për të mbrojtur konfidencialitetin e informacionit të historisë kriminale dhe përcaktojnë se regjistrat e dënimeve penale **"mund të mbahen vetëm nën kontrollin e autoritetit zyrtar."** Aktet e tjera mbi abuzimin seksual të fëmijëve theksojnë se Shtetet Anëtare "mund të marrin në konsideratë" miratimin e masave "të tilla si regjistrimi në regjistrat e shkelësve seksualë të personave të dënuar për vepra penale seksuale".⁴⁰ Por, me angazhimin e saj mbizotërues për privatësinë dhe rehabilitimin e ish-shkelësve, BE-ja në përgjithësi ndalon zbulimin publik të informacionit të regjistrat. Direktiva për abuzimin seksual të fëmijëve shton se *"qasja në ato regjistra duhet t'i nënshtrohet kufizimeve në përputhje me parimet kushtetuese kombëtare dhe standardet e zbatueshme të mbrojtjes së të dhënave, për shembull duke kufizuar aksesin në gjyqësor dhe/ose autoritetet e zbatimit të ligjit."*⁴¹

Disa anëtarë të BE-së, duke përfshirë Francën dhe Portugalinë, kanë krijuar regjistra të shkeljeve seksuale që janë të disponueshme për zbatimin e ligjit, por të mbyllura për publikun.⁴² Disa shtete të BE-së kërkojnë ekzaminim për një gamë të gjerë aktiviteteve profesionale ose vullnetare, por

32 UK Home Office and Nat'l Police Chief's Council, *Sex Offender Notification Requirements: Review Mechanism.*, 2017, fq. 56.

33 Jim Norton, *Sex Offenders Allowed to Sign Off Danger List*, The Daily Mail, Jan. 3, 2020.

34 U.K. Home Office, *Protecting Children*, 2010.

35 CSOD Guidance, Stressing the gravity of this commitment to confidentiality, the CSOD Guidance adds "that it is an offence under Section 55 of the Data Protection Act 1998 for a person to knowingly or recklessly obtain or disclose personal data without the consent of the data controller (i.e. the agency holding the information that will be disclosed, which in most cases will be the police).

36 Caroline Taylor, *Community Perceptions of a Public Sex Offender Registry Introduced in Western Australia*, 18 Police Practice and Research, 2017 fq. 275.

37 New Zealand Police, "CSO Register: Information for People on the Register", 2016, fq. 59.

38 About Community Protection, <https://www.communityprotection.wa.gov.au/About>.

39 New Zealand Police, "CSO Register: Information for People on the Register" 2016, fq. 62.

40 European Parliament & Council, "Combating the Sexual Abuse and Sexual Exploitation of Children and Child Pornography," Directive 2011/93 of 13 December 2011, art. 10.

41 Amandine Scherrer & Wouter van Ballegoij, "Combating Sexual Abuse of Children: Directive 2011/93/EU," European Implementation Assessment, at 41-43 2017.

42 Combating Sexual Abuse of Children: Directive 2011/93/EU, European Implementation Assessment, I 2017

shumica kërkojnë ekzaminim vetëm për aktivitete specifike.⁴³ Ndërsa ndonjëherë është e mundur që punëdhënësit të kenë qasje direkt në dosjet kriminale, në përgjithësi, vetë aplikantët për punë paraqesin të dhënat e tyre kriminale tek punëdhënësit. Disa shtete kërkojnë që punëdhënësit të kontrollojnë me një agjenci të dedikuar shqyrtimi, si Shërbimi i Zbulimit dhe Ndalimit në Angli.⁴⁴

• Modeli Amerikan – "SORNA"

Siç u përmend dhe më lart një ndër shtetet që e ka më të zhvilluar regjistrin e dhunuesve seksual është SHBA. Ndaj në vijim do të shohim këtë model si funksionon dhe rendësinë që ka.

Akti i regjistrimit dhe njoftimit të shkelësve seksualë ("SORNA" ose "Akti"), i cili është titulli i **Aktit për Mbrojtjen dhe Sigurinë e Fëmijëve të Adam Walsh** të vitit 2006, ofron një grup të ri gjithëpërfshirës të standardeve minimale për regjistrimin dhe njoftimin e dhunuesve seksual në Shtetet e Bashkuara.⁴⁵

Regjistrimi ofron bazën informative për aspektin tjetër kyç të programeve – njoftimin – që përfshin bërjen e informacionit për dhunuesit e liruuar seksual më gjerësisht të disponueshëm për publikun.⁴⁶

SORNA u referohet personave që kërkojnë të regjistrohen sipas standardeve të saj **si "shkelës seksualë"** dhe SORNA përkufizon "dhunues seksual" në kuptimin përkatës që do të thotë "një individ që është dënuar për një shkelje seksuale". Fjala "seksuale" përfshin një gamë të gjerë veprash të natyrës seksuale sipas ligjit të çdo juridiksioni duke përfshirë shkeljet sipas ligjit federal, ushtarak, shtetëror, territorial, vendas, fisnor dhe të huaj, por me disa kualifikime në lidhje me dënimet e huaja siç diskutohet më poshtë.

Një "shkelës seksual" siç përcaktohet në SORNA është një person që është "dënuar" për një shkelje seksuale. Prandaj, nëse një individ ka një "dënim" për shkelje seksuale përcakton nëse ai ose ajo është brenda kategorive minimale për të cilat standardet SORNA kërkojnë regjistrim.

• Standardet Minimale Kombëtare

SORNA krijon një bazë kombëtare për programet e regjistrimit dhe njoftimit të shkelësve seksual. Pra ligji në përgjithësi përbën një grup standardesh minimale kombëtare dhe përcakton një nivel, jo një tavan, për programet e juridiksioneve.⁴⁷

• Veprat që kërkojnë regjistrim sipas SORNA

Ekziston një kategori e caktuar veprash penale, për të cilat duhet të kryhet regjistrimi në regjistrë. Veprat penale për të cilat kërkohet regjistrimi sipas standardeve SORNA përfshijnë çdo "vepër të specifikuar kundër një të mituri" siç përcaktohet në seksionin. Përkufizimi i i veprës penale të specifikuar kundër një të mituri mbulon çdo vepër kundër të mituri, pra një personi nën moshën 18 vjeç, dhe përfshin:

- Rrëmbimi ose kufizimi i paligjshëm i një të mituri.
- Nxitja e një të mituri për t'u përfshirë në sjellje seksuale.
- Përdorimi i të miturit në një performancë seksuale.
- Nxitja e të miturit për të ushtruar prostitucionin.
- Vojeurizem VIDEO që përfshin një të mitur.

⁴³ Missing Children Europe, ECPAT, ENASCO, *A Survey on the Transposition of Directive 2011/93/EU on Combating Sexual Abuse and Sexual Exploitation of Children and Child Pornography* 33-38 (2015),

⁴⁴ Commission Reply to Petition No 2147/2014 "On Registration of Paedophiles in Europe", 2016,

⁴⁵ "The national guidelines for sex offender registration and notification", U.S. Department of Justice 2007, fq. 5.

⁴⁶ "The national guidelines for sex offender registration and notification", U.S. Department of Justice, Office of the Attorney General, 2007, fq.3.

⁴⁷ "The national guidelines for sex offender registration and notification", U.S. Department of Justice, 2007, fq.5.

- Posedimi, prodhimi ose shpërndarja e pornografisë së fëmijëve"
- Sjelljet kriminale seksuale që përfshin një të mitur dhe aktivitete të lidhura në internet.⁴⁸

• Informacioni i kërkuar per regjistrim

Përmbajtja minimale e kërkuar informative për regjistrat e shkelësve seksualë është si më poshtë:⁴⁹

a) Emrat dhe pseudonimet përveç emrit kryesor ose të dhënë të regjistruarit edhe pseudonimet pavarësisht nga konteksti në të cilin përdoren, çdo emërtim ose emërtim të përdorur për vetëidentifikim në internet, komunikimet ose postimet, dhe emrat tradicionale të dhënë nga familja në përputhje me traditën etnike ose fisnore.⁵⁰

b) Identifikuesit dhe adresat e internetit. Në kontekstin e komunikimeve në internet mund të mos ketë një vijë të qartë midis emrave ose pseudonimeve që kërkohet të regjistrohen sipas SORNA dhe adresave që përdoren për qëllime të rrugëtimit, p.sh., adresat e postës elektronike dhe mesazhet e çastit, shërben për qëllimet themelore të regjistrimit dhe njoftimit të shkelësve seksualë.

c) Numrat e telefonit: Kërkesa nga shkelësit seksual që të japin numrat e tyre të telefonit (si për telefonat me vendndodhje fikse ashtu edhe për celularët) nxit objektivat e regjistrimit të dhunuesve seksualë.

d) Numri i sigurimit shoqëror: Regjistri duhet të përfshijë "numrin e sigurimeve shoqërore të dhunuesit seksual".

e) Informacion për qëndrim, strehim dhe udhëtim:

i. Adresa e qëndrimit: Siç parashikohet në SORNA, vendbanimi i referohet "vendndodhjes së shtëpisë së individit ose vendit tjetër ku individ i jeton zakonisht".

ii. Informacione të tjera për qëndrimin: Nga shkelësit e seksit të cilëve u mungon vendbanimi fiks, u kërkohet gjithsesi të regjistrohen në juridiksionet ku ata banojnë.

iii. Informacion i përkohshëm Strehimi: Autorët e seksit që kryejnë përsëri shkelje mund të kryejnë vepra të reja në vende larg vendeve ku ata kanë një prani të përhershme ose afatgjatë.

iv. Dokumentet e udhëtimit dhe migrimit: Autoriteti sipas SORNA ushtrohet për të parashikuar që të regjistruarve duhet t'u kërkohet të prodhojnë ose japin informacion rreth pasaportave të tyre ose të japin informacion në lidhje me dokumentet që vërtetojnë statusin e tyre të imigracionit.

f) Informacion për punësim:

i. Emri dhe adresa e punëdhënësit Regjistri duhet të përfshijë "emrin dhe adresën e çdo vendi ku shkelësi seksual është punonjës".

ii. Informacione të tjera për punësim Njohja sa më shumë që të jetë e mundur se ku është gjatë punësimit një shkelës i tillë seksual i shërben të njëjtave qëllime të sigurisë publike si informacioni përkatës në lidhje me një dhunues seksual i cili është i punësuar në një vend fiks.

iii. Licencat profesionale: Informacioni i këtij lloji mund të jetë i dobishëm në gjetjen e regjistruarit nëse ai arratiset, mund të ofrojë një bazë për të njoftuar autoritetin përgjegjës të licencimit nëse dënimi i regjistruarit për një shkelje seksuale mund të ndikojë në përshtatshmërinë e tij/saj për licencë.

48 Po aty. fq22.

49 Po aty. fq 25.

50 Po aty. fq 25.

g) Informacion shkollor: Regjistri duhet të përfshijë "emrin dhe adresën e çdo vendi ku dhunuesi seksual është student ose do të jetë student".

h) Informacion për mjetet: Regjistri duhet të përfshijë "numrin e targës dhe një përshkrim të çdo automjeti në pronësi ose të drejtuar nga shkelësi seksual".

i) Data e lindjes: Autoriteti ushtrohet për të kërkuar informacionin e datës së lindjes për të regjistruarit, të cilat duhet të përfshihen në regjistrë.

j) Përshkrimi fizik: Regjistri duhet të përfshijë "një përshkrim fizik të dhunuesit seksual". Kjo duhet të përfshijë një përshkrim të pamjes së përgjithshme fizike ose karakteristikave të dhunuesit seksual, dhe çdo shenjë identifikimi, të tilla si plagët ose tatuazhet.

k) Teksti i veprës së regjistrimit: Regjistri duhet të përfshijë "tekstin e dispozitës së ligjit që përcakton një vepër penale për të cilën është regjistruar shkelësi seksual".

l) Informacion i historisë kriminale dhe të tjera të drejtësisë penale: Regjistri duhet të përfshijë "historinë kriminale të dhunuesit seksual, duke përfshirë datën e të gjitha arrestimeve dhe dënimeve; statusi i lirim me kusht, lirim me kusht ose lirim i mbikëqyrur; statusi i regjistrimit, nëse shkelësi seksual është në shkelje të kërkesës së regjistrimit dhe i pavendosur; dhe ekzistencën e ndonjë urdhër-arresti të pazgjidhur për dhunuesin seksual."

m) Fotografi aktuale: Informacioni i regjistrimit duhet të përfshijë "fotografinë aktuale të dhunuesit seksual".

n) Gjurmët e gishtave dhe gjurmët e pëllëmbës: Informacioni i regjistrimit duhet të përfshijë "një grup gjurmësh gishtash dhe gjurmësh pëllëmbësh të dhunuesit seksual".

o) ADN: Informacioni i regjistrimit duhet të përfshijë "një mostër të ADN-së të dhunuesit seksual".

p) Leje Drejtimi Automjeti Ose Mjet Identifikimi: Informacioni i regjistrimit duhet të përfshijë "një fotokopje të një patentë shoferi ose karte identifikimi të vlefshme të lëshuar për shkelësin seksual nga një juridiksion".⁵¹

2.3. Cilat janë avantazhet dhe disavantazhet e krijimit të regjistrimit të dhunuesve seksual?

Avantazhet dhe disavantazhet e regjistrave të dhunuesve seksualë (SOR) dhe sistemeve të njoftimit (të referuara kolektivisht si 'SORN'), diskutohen gjerësisht në diskursin akademik globalisht. Si i tillë, do të ishte e gabuar të konkludohej se SORN-të janë të dobishme pa i kushtuar vëmendjen e duhur veçorive të secilit model individual.⁵² Një sistem njoftimi është një mekanizëm që, në varësi të modelit, lejon jo vetëm policinë, por edhe publikun e gjerë, të aksesojë një bazë të dhënash të dhunuesve seksualë dhe të zbulojë vendndodhjen e tyre dhe karakteristika të tjera personale. Si SORN-të, ashtu edhe sistemet e njoftimit janë mjete të prezantuara për të ndihmuar policinë në 'zgjidhjen e krimeve seksuale dhe rritjen e sigurisë publike.' Ato ndihmojnë agjencitë e zbatimit të krimit si dhe komunitetin për të gjurmuar shkelësit e dënuar seksualë në komunitete. Për më tepër, midis kushteve të tjera, disa modele vendosin gjithashtu kufizime në lëvizje për shkelësit e regjistruar.⁵³

Në Shtetet e Bashkuara, ku SORN ka funksionuar sipas Ligjit të Meganit për 20 vjet, një numër

51 "The national guidelines for sex offender registration and notification", U.S. Department of Justice, 2007, fq 45.

52 Murphy L., & J P Fedoroff, 'Sexual Offenders' Views of Canadian Sex Offender Registries A Survey of a Clinical Sample', 2014, fq. 238, 238.

53 Murphy L., & J P Fedoroff, 'Sexual Offenders' Views of Canadian Sex Offender Registries A Survey of a Clinical Sample', 2012 fq 240.

studimesh kanë hetuar ndikimin e legjislacionit në normat e dhunimeve seksuale. Në përgjithësi, këto studime janë fokusuar në dy rezultate specifike:

- parandalim specifik (efekti në recidivizmin në mesin e të dënuarve për shkelje seksuale); dhe
- parandalimi i përgjithshëm (efekti në shkallën e përgjithshme të dhunimeve seksuale në komunitet).

Në vitin 2002, Pawson kreu një rishikim sistematik të studimeve që matnin efektivitetin e Ligjit të Meganit. Kur krahasoi normat e recidivizmit midis dy grupeve të përputhshme të shkelësve seksualë të dënuar para Ligjit të Megan-it dhe Ligjit pas Megan-it, duke mos gjetur ndonjë ndryshim domethënës në recidivizmin e shkeljeve seksuale në periudhën pasuese 4-5 vjeçare (22% para ligjit të Megan-it kundrejt 19% pas Ligji i Meganit).⁵⁴ Një studim nga Prescott dhe Rockoff (2011)⁵⁵ zbuloi se Njoftimi i komunitetit i shkelësve të seksual (në dallim nga regjistrimi) u shoqërua me një reduktim të shpeshtësisë së veprave seksuale (parandalim i përgjithshëm), por jo një reduktim në recidivizmin e shkeljeve seksuale midis dhunuesve të regjistruar seksualë (parandalim specifik). Në fakt, ata zbuluan se një rritje në numrin e shkelësve seksualë që i nënshtroheshin njoftimit të komunitetit u shoqërua me një rritje të recidivizmit të shkeljeve seksuale. Këto gjetje u përsëritën në studimin e variacionit gjeografik të Agan dhe Prescott (2014), në të cilin njoftimi i komunitetit u shoqërua me një rrezik në rritje të viktimizimit në disa lagje me një përqendrim më të lartë të shkelësve seksualë të regjistruar.⁵⁶

2.4. Masa rehabilituese për viktimën e dhunës seskuale

Fëmijët, duke përfshirë vajzat dhe djemtë adoleshentë, janë veçanërisht të cenueshëm ndaj shfrytëzimit dhe abuzimit seksual për shkak të moshës, gjinisë, madhësisë dhe varësisë së tyre nga të tjerët.⁵⁷ Duke iu përgjigjur fëmijëve viktimë, entitetet e Kombeve të Bashkuara dhe partnerët e tyre duhet të miratojnë një qasje të ndjeshme ndaj fëmijëve që merr parasysh dobësitë dhe kapacitetet e fëmijës, në një mënyrë në përputhje me Konventën për të Drejtat e Fëmijës: mosdiskriminimi; interesat më të mira të fëmijës; e drejta për jetë, mbijetesë dhe zhvillim; aftësia në zhvillim e fëmijës dhe e drejta e tij për të shprehur pikëpamjet e veta dhe për t'i marrë ato në konsideratë.⁵⁸ Është thelbësore që ata që ndërveprojnë me fëmijë viktimë të kenë ekspertizën dhe trajnimin e nevojshëm profesional. Për shkak se fëmijët viktimë të shfrytëzimit dhe abuzimit seksual mund të kenë nevoja të veçanta ndihme, ndihma dhe mbështetja duhet të ofrohet nga ose në koordinim me aktorët e mbrojtjes së fëmijëve.⁵⁹

Përgjegjësitë e shteteve për të siguruar rimëkëmbjen dhe riintegrimin janë përcaktuar në nenin 39 të KDF. Jo të gjithë fëmijët që janë shfrytëzuar ose abuzuar seksualisht do të kenë nevojë për mbështetje formale psiko-sociale për të kapërcyer dëmin e shkaktuar pasi ata mund ta përballojnë vetë ose të kenë akses në burime joformale, familjare, bashkëmoshatare ose të komunitetit.⁶⁰ Rehabilitimi dhe riintegrimi për disa fëmijë është një proces që kërkon një strategji afatgjatë që shkon përtej qasjeve afatshkurtra të 'shpëtimit' që kanë qenë karakteristikë në disa shërbime,

54 Schram D & Milloy CD 1995. "Community notification: A study of offender characteristics and recidivism." Olympia, WA: Washington Institute for Public Policy

55 Prescott JJ & Rockoff JE 2011. "Do sex offender registration and notification laws affect criminal behavior?" *Journal of Law and Economics* 54(1): 161-206

56 Agan AY & Prescott JJ "Sex offender law and the geography of victimization." 2014, fq. 786-828.

57 UNHCR Guidelines on Assessing and Determining the Best Interests of the Child, 2018 <https://www.refworld.org/pdfid/5c18d7254.pdf>

58 UNHCR Guidelines on Assessing and Determining the Best Interests of the Child, 2018 <https://www.refworld.org/pdfid/5c18d7254.pdf>

59 Inter-Agency Guidelines for Case Management and Child Protection: A Guide for Policy and Programme Managers and Case Workers,

60 Asquith, Steward and Elspeth Turner, "Recovery and Reintegration of Children from the Effects of Sexual Exploitation and Related Trafficking, 2008, fq. 79.

veçanërisht në fushën e trafikimit për qëllime të shfrytëzimit seksual.⁶¹

Rishikimi i udhëzimeve të shumta ka arritur në një konsensus mbi katër hapat që duhen ndërmarrë për të arritur rehabilitimin dhe riintegrimin kur identifikohen fëmijët e abuzuar seksualisht dhe të shfrytëzuar seksualisht, dhe janë:⁶²

1. ofrimi i mbështetjes dhe mbrojtjes së menjëhershme emocionale afatshkurtër, duke e vendosur fëmijën në një mjedis të sigurt;
2. ofrimin e mbështetjes ose shërbimeve për të mundësuar rehabilitimin dhe rikuperimin;
3. riintegrimi i fëmijës me familjen, nëse kjo është në interesin më të mirë të fëmijës dhe komunitetit;
4. parandalimi i riviktimizimit duke reduktuar faktorët e rrezikut.

Më poshtë po parashtroj hapat që duhen ndërmarrë nga institucionet dhe punonjësit përgjegjës që nga momenti që kryejnë pritjen e fëmijës së dhunuar deri në finalizim të procesit.

• **Mbështetje psikologjike për rehabilitim** – Rekomandimet për kujdesin dhe mbështetjen janë bërë në udhëzuesin e Organizatës Ndërkombëtare të Punës (ILO) mbi Protokollin e Belize. Kjo rekomandon vlerësimin dhe planifikimin e kujdesit për të përmbushur nevojat dhe të drejtat e fëmijës.⁶³ Mbështetja prindërore është parashikuesi më i fortë që përcakton rezultatet e mira për fëmijët e vegjël të dhunuar seksualisht. Kujdestarët e sigurt mund të ndërmarrin këshillime të përbashkëta ose lojëra terapeutike me fëmijën, por ata gjithashtu marrin mbështetje dhe mësojnë për dinamikën dhe ndikimin e abuzimit seksual në mënyrë që të mund t'i mbështesin më mirë fëmijët e tyre në shtëpi.⁶⁴

Kur shqyrtohet riintegrimi i fëmijëve që janë trafikuar për qëllime seksuale, praktika e mirë rekomandon marrjen në konsideratë të mjedisit në të cilin fëmija po riintegrohet. Për prindërit dhe kujdestarët që nuk abuzojnë, është e rëndësishme që atyre t'u ofrohet këshillim dhe akses në mbështetje të vazhdueshme.

• **Nevojat sociale** – Shërbimet duhet të adresojnë nevojat sociale dhe praktike të fëmijëve/adoleshentëve të cilët janë dhunuar ose shfrytëzuar seksualisht, si të pastrehët, varësia nga droga dhe alkooli dhe prindër të vetëm, duke promovuar në të njëjtën kohë pjesëmarrjen e tyre në iniciativa për t'i mbështetur ata dhe duke u fokusuar në rritjen e vetëvlerësimit dhe aftësisë së tyre për të kontrolluar jetën e tyre. Kjo shihet si një strategji e rëndësishme në parandalimin e viktimizimit të përsëritur, sepse kur nuk ka mbështetje efektive, fëmijëve të shfrytëzuar seksualisht mund t'u mungojë kujdesi, dhe kjo sjell mundësi më të larta që të kthehen në prostitucion ose të ritrafikohen.⁶⁵

• **Riintegrimi dhe reduktimi i rreziqeve** – Riintegrimi përfshin kthimin e fëmijës në familje dhe komunitet ose, nëse kjo nuk është në interesin më të mirë të fëmijës, gjetjen e kujdesit alternativ. Riintegrimi mund të nënkuptojë riatdhesim. Udhëzimet e publikuara rekomandojnë kërkime të kujdesshme, përgatitje dhe punë vijuese që riintegrimi të jetë efektiv.⁶⁶ Provat e vlerësimit mbi

61 Allnock, Debra, Lorraine Radford, Lisa Bunting, Avril Price, et al., 'In Demand: Therapeutic services for children and young people who have experienced sexual abuse', 2012, fq. 318-334.

62 Coy, Maddy, Liz Kelly and Jo Foord, "Map of Gaps: The postcode lottery of violence against women support services, End Violence Against Women," London 2007, Fq. 89.

63 Casal Caharron, M., "Programme for Prevention and Elimination of Commercial Sexual Exploitation of Girls, Boys and Adolescents in the Triple Border Area (Argentina-Brazil-Paraguay)", International Labour Organization, Paraguay, 2005, fq.62.

64 Casal Caharron, M "Programme for Prevention and Elimination of Commercial Sexual Exploitation of Girls, Boys and Adolescents in the Triple Border Area (Argentina-Brazil-Paraguay)", International Labour Organization, Paraguay, 2005, fq. 70..

65 International Labour Organization (ILO), Belize Protocol: How to care for child and adolescent victims of commercial sexual exploitation, Dept. for Human Services, ILO, Geneva, 2008.

66 Hill, Andrew, 'Patterns of Non-offending Parental Involvement in Therapy with Sexually Abused Children: A

suksesin e projekteve të riintegritit janë shumë të nevojshme. Studimet e kufizuara të gjetura në rishikimin e provave paraqesin gjetje të përziera, por disa prova shqetësuese dëshmojnë që ndonjëherë përpjekjet kanë qenë joefektive. Riintegrimi i komunitetit ka përfshirë elemente të ndërtimit të paqes dhe drejtësisë restauruese.⁶⁷ Modelet e drejtësisë restauruese shpesh konsiderohen si veçanërisht të përshtatshme për komunitetet në pakicë dhe në një kontekst zhvillimi, sepse ato synojnë të devijojnë grupet minoritare të shkelësve nga sistemi penal, si dhe të përfshijnë anëtarët e komunitetit në mbështetjen e viktimës dhe menaxhimin e sjelljes së shkelësit. Dëshmitë nga hulumtimi mbi drejtësinë restauruese tregojnë se shkelësit, veçanërisht shkelësit e rinj, përfitojnë më së shumti, por viktimat nuk mbështeten gjithmonë në mënyrë adekuate për t'u ndjerë të sigurt.⁶⁸

Dhunimi seksual i fëmijëve dhe adoleshentëve është një shqetësim serioz shëndetësor me shumë pasoja shëndetësore afatshkurtra dhe afatgjata, duke ndikuar negativisht në jetën e viktimës. Disa nga këto pasoja të bazuara në rishikimin e studimeve konsistojnë në: Çrregullimi i stresit post-traumatik (PTSD), vetëvlerësimi i ulët, ankthi, ulja e mirëqenies personale, reduktimi i performancës në shkollë, humbja e kompetencës sociale, sjellja e papërshtatshme seksuale, depresioni, abuzimi me substancat dhe idetë vetëvrasëse.⁶⁹ Zgjedhja e ndërhyrjes së sjelljes ose psikologjike varet nga mosha dhe fazat e zhvillimit të viktimave dhe problemet e sjelljes dhe emocionale. Bazuar në rishikimin e studimeve, ndërhyrjet psikologjike të përdorura tek fëmijët dhe adoleshentët viktimë të abuzimit seksual përfshijnë:⁷⁰

- a. Mbështetje psikologjike dhe sociale dhe vlerësim të rrezikut të dobësive, duke përfshirë dhunën në familje ose vetëdëmtimin, si dhe mbështetje praktike duhet të sigurohet në varësi të nevojave të viktimave,
- b. Terapi konjitive e sjelljes e fokusuar në trauma (TF-CBT) dhe ndjekje për të paktën 6 muaj për fëmijët dhe adoleshentët e dhunuar seksualisht që kanë simptoma të Çrregullimit të Stresit Post-Traumatik (PTSD). Menaxhimi i stresit mund të jetë i dobishëm për fëmijët dhe adoleshentët me PTSD.
- c. CBT dhe Psikoterapia Ndërpersonale (IPT) për fëmijët dhe adoleshentët me çrregullime emocionale dhe trajnimin e aftësive të kujdesit për prindërit dhe kujdestarët.

Programet e trajtimit për fëmijët dhe adoleshentët viktimë të dhunës seksuale kanë formate të ndryshme. Disa ndjekin një format të standardizuar, por të tjerët jo, duke e bërë të vështirë dhënien e një pasqyre të përgjithshme. Trajtimet mund të kryhen në mjedise të ndryshme, duke përfshirë objektet e shëndetit mendor, spitalet, qendrat e paraburgimit të të miturve, shtëpitë e grupeve, shkollat dhe në shtëpi. Shumë programe ofrohen nga profesionistë të kualifikuar dhe të specializuar të shëndetit mendor. Llojet e trajtimit përfshijnë, për shembull, ripërpunimin e desensibilizimit të lëvizjeve të syve, terapinë në grup, terapinë psikodinamike ose përmirësimin e vetëbesimit të fëmijës. Loja dhe terapia e artit përdoren shpesh kur trajtohen fëmijët më të vegjël. Programet e përdorura shpesh janë trajtime konjitive të sjelljes, të tilla si terapia konjitive e sjelljes e fokusuar

review of the literature', 2005, fq. 339-358

67 Macdonald Geraldine, Julian P. T. Higgins, Paul Ramchandani, Jeffrey C. Valentine, et al., 'Cognitive-behavioural Interventions for Children Who Have Been Sexually Abused (Review)', 2012, fq. 69.

68 Schrader, Elizabeth M. and Jennifer M. Wendland, 'Music Therapy Programming at an Aftercare Center in Cambodia for Survivors of Child Sexual Exploitation and Rape and Their Caregivers', 2012, fq. 390-406.

69 Cybulska B. Immediate medical care after sexual assault. Best Pract Res Clin Obstet Gynaecol. 2013, fq.141-9

70 Adams JA, Kellogg ND, Farst KJ, Harper NS, Palusci VJ, Frasier LD, "Updated guidelines for the medical assessment and Care of Children who may Have Been Sexually Abused. " 2016; fq. 81.

në trauma (TF-CBT).⁷¹ TF-CBT fokusohet në pikëpamjet e shtrembëruara, emocionet dhe sjelljet reaktive (p.sh. zemërimi, frika) dhe ndërveprimet në familjen e fëmijës. Mund të ofrohet edhe trajtim për kujdestarët (jo dhunues). TF-CBT zakonisht përfshin 12-18 seanca me kohëzgjatje 50-90 minuta. Kjo terapi është më pak e përshtatshme për fëmijët dhe të rinjtë që shfaqin efekte shumë serioze të viktimizimit seksual. TF-CBT mund të përdoret i vetëm ose i kombinuar me trajtime të tjera.

Të paktën 10 studime të përgjithshme kanë vlerësuar efektivitetin e trajtimeve për fëmijët dhe adoleshentët viktimë të dhunës seksuale.⁷² Në përgjithësi, ato tregojnë efekte të moderuara deri në të mëdha të dobishme në mirëqenien e viktimave.⁷³ Këto gjetje duket se zbatohen për problemet e brendshme, çrregullimet e stresit post-traumatik (PTSD), problemet e jashtme, vetëvlerësimin dhe funksionimin social. Ka dëshmi se këto efekte qëndrojnë ose rriten pak me kalimin e kohës. Hulumtimet sugjerojnë se efektet qëndrojnë për 6 deri në të paktën 21 muaj.⁷⁴ Për TF-CBT në mënyrë specifike, gjetjet kanë qenë disi të përziera. Disa studime tregojnë se është veçanërisht efektiv, vetëm ose në kombinim me terapinë mbështetëse ose trajtimin psikodinamik (p.sh. terapia me lojëra).⁷⁵ Studime të tjera tregojnë se TF-CBT është njësoj efektive si terapitë e tjera ose vetëm më efektive për disa simptoma dhe më pak për të tjerat.⁷⁶

3. METODOLOGJIA

Përcaktimi i fushës së studimit, si hapi kryesor i metodologjisë, ka si indicie të saj rastet e shumta të denoncimit të dhunimit seksual dhe mungesës së trajtimit të duhur në çdo aspekt të saj. Mendoj se në vendin tonë fusha e dhunimit seksual ka shumë mangësira, si ligjore, burime njerëzore dhe institucionale. Mungojnë institucionet e duhura për ndërhyrjen dhe rehabilitimin si për abuzuesin dhe në veçanti viktimën.

Në këtë studim metoda kërkimore e përdorur është metoda cilësore. Kjo për disa arsye të cilat janë si më poshtë:

- I. Së pari, është gjykuar e menduar se për këtë fushë studimi kjo është metoda që përputhet më mirë me qëllimin eksplorues e zhvillues të këtij studimi, objektivat si dhe pyetjet kërkimore të tij.
- II. Së dyti, kërkimi cilësor fillon nga një ide, një problematikë, nga diçka që nuk njihet mirë ose që nuk njihet fare (Matthews Dhe Ross, 2010) dhe që kërkon të njihet përmes studimit dhe analizimit të komponentëve përbërës të saj.
- III. Së treti, kërkimi cilësor është kërkimi që të mundëson që në liri studimi të lundrosh në informacione, analiza dhe përmes tyre të arrish në përfundime të konkretizura përmes intervistave me pyetje gjysëm të strukturara. Ndaj është përzgjedhur kërkimi cilësor, që përmes një problematike shumë prezente por të pastuduar të arrihet në konkluzione rekomandime në ndihmë të saj.

71 Hetzel-Riggin MD, Brausch AM, "Montgomery BS. A meta-analytic investigation of therapy modality outcomes for sexually abused children and adolescents: an exploratory study." 2007, fq. 41.

72 Corcoran J, Pillai V. "A meta-analysis of parent-involved treatment for child sexual abuse" 2008; fq.453-64.

73 Hetzel-Riggin MD, Brausch AM, "Montgomery BS. A meta-analytic investigation of therapy modality outcomes for sexually abused children and adolescents: an exploratory study." 2007; fq. 125.

74 Taylor JE, Harvey ST. "Effects of psychotherapy with people who have been sexually assaulted: a meta-analysis." 2009; fq. 273.

75 Sánchez-Meca J, Rosa-Alcázar AI, López-Soler C. "The psychological treatment of sexual abuse in children and adolescents: a meta-analysis." 2011, fq. 67.

76 Hetzel-Riggin MD, Brausch AM, "Montgomery BS. A meta-analytic investigation of therapy modality outcomes for sexually abused children and adolescents: an exploratory study". 2007, fq. 41.

4. REKOMANDIME

Në përmbyllje të këtij punimi po parashtroj disa sugjerime rekomanduese që mendoj se organet apo entet që funksioni i tyre ndërlidhet me fëmijët si dhe organet përgjegjëse për dhunimin seksual të të miturve duhet t'i kenë pjesë të pandarë të punës së tyre.

• **Orë informuese në institucione shkollore në lidhje me *privacy* e fëmijës dhe të drejtat e tyre private dhe mbrojtjen që duhen të kenë në raste abuzimi apo ngacmimi seksual.** Shkollat duhet të organizojnë orë të hapura në mënyrë të vazhdueshme me qëllim informimi të fëmijëve për të qënë të vetëdijshëm në lidhje me të drejtat e tyre, mbrojtjen e *privacy* së tyre dhe në raste ngacmimi apo dhune seksuale të dinë që është vepër ligjërisht e dënueshme dhe që duhet të rrëfihen tek prindërit apo mësuesit që të bëhet denoncim.

• **Duhet të identifikohen dhe promovohen metoda dhe mënyra për të përmirësuar sistemin e ndihmës psiko-sociale në institucionet arsimore.** Është e rëndësishme që psikologët dhe punonjësit socialë të jenë kujdestarë të mirëqënies së fëmijës dhe duhet të jenë në gjendje që të identifikojnë fëmijët që po përjetojnë shqetësime, dhe të mundësojnë aksesin e tyre në shërbimet e nevojshme mbështetëse.

• **Prezencë më e dukshme dhe efektive në komunitete nga nënpunës publikë për mbrojtjen e fëmijëve.** Është e rëndësishme që në komunitet të ketë punonjës komunal për mbrojtjen e fëmijëve sidomos në ato komunitete ku ka persona të regjistruar me precedentë në fushën e abuzimeve, pedofilisë dhe dhunës seksuale.

• **Trajtim i duhur në institucionet pritëse për denoncim.** Institucionet pritëse siç janë drejtoritë vendore të policisë duhet domosdoshmërisht të kenë punonjës social apo psikolog që së pari të jenë të pranishëm në rrëfimin e viktimës por edhe për t'i ofruar të gjithë mbështetjen e duhur psikologjike e morale viktimës që të ndihet i/e mbrojtur.

• **Mjedis sa më social dhe mikpritës në institucionet pritëse.** Në drejtoritë vendore të policisë sugjerohet që të ketë një ambient të posaçëm për pritjen e fëmijëve që denoncojnë dhunë, dhunë seksuale, etj.

• **Duhet të miratohen ligje që fokusohen në mënyrë specifike në mbrojtjen e fëmijëve nga abuzimi seksual në çdo formë.** Aktualisht, legjislati ka bërë përmirësime në drejtim të miratimit të Kodit të Drejtësisë për të Miturit, por dhunimi seksual për shkak të natyrës që ka dhe pasojave afatgjata që lë tek i mituri ka nevojë për trajtim shumë specifik në kuadrin ligjor për të mbrojtur viktimën nga të gjitha format e mundshme të abuzimit, përfshirë edhe ato online si dhe për të "dënuar" në formën e duhur abuzuesin seksual.

• **Pas denoncimeve, është e rëndësishme që viktimat të marrin informacion të qartë në lidhje me proceset që do të ndiqen dhe të drejtat e tyre gjatë gjithë kohës. Respektimi i këtyre të drejtave duhet të jetë një nga prioritetet kryesore përgjatë fazës së hetimeve dhe proceseve gjyqësore.** Përveç kësaj, organet e ruajtjes së rendit duhet të garantojnë mbrojtjen e konfidencialitetit të plotë të dhënave dhe deklaratave. Në të kaluarën në vendin tonë media ka publikuar informacione personale për raste të ndryshme fëmijësh të abuzuar, duke përfshirë adresat e tyre, inicialet, emrat e prindërve dhe shkollat, intervista që tregonin fytyrën e prindërve, dhe fotografi të shtëpive të tyre. Si rezultat, ato humbën besimin ndaj institucioneve.

• Është e nevojshme që të sigurohen fonde për të ofruar trajnime për forcat e rendit që të përmirësohet procesi i hetimit dhe ndjekjes penale të krimeve seksuale në internet dhe jo vetëm

kundër fëmijëve. Organet e ruajtjes së rendit duhet gjithashtu që të përmirësojnë punën për kryerjen e hetimeve në Shqipëri në lidhje me abuzimin dhe shfrytëzimin seksual të fëmijëve dhe të rinjve në internet, në mënyrë që të sigurohemi që autorët e krimeve të dalin para drejtësisë, ndërsa viktimat e këtyre krimeve duhet të jenë në gjendje që të përfitojnë kompensime dhe masa të tjera juridike. Kjo do të inkurajojë të rinjtë tjerë që të denoncojnë abuzimin dhe shfrytëzimin seksual ndaj tyre në të gjitha format.

• **Shërbime falas/të subvencionuara me psikologë të trajnuar dhe me përvojë në mbështetjen e fëmijëve viktimat të shfrytëzimit dhe abuzimit seksual si në internet ashtu dhe në botën reale.**

Problemi është se ndihma psikologjike falas apo e subvencionuar nga qeveria gjendet me vështirësi në Shqipëri. Këto shërbime mbështetëse duhet të ofrohen në çdo kohë për të gjithë të rinjtë që kanë rënë viktimat të shfrytëzimit dhe abuzimit seksual në internet.

• **Duhet të sigurohet një gamë e plotë mbështetjeje (psikologjike, sociale, juridike, mjekësore) dhe të jetë e disponueshme për fëmijët viktimat të shfrytëzimit seksual në përgjithësi dhe online, pavarësisht nga vendbanimi i tyre.**

Akresi tek këto shërbime është një nga problemet kryesore për të miturit e dhunuar seksualisht, veçanërisht për ato që jetojnë në qytete të vogla ose në zona rurale. Këto shërbime mund të vihen në dispozicion përmes ngritjes së qendrave të specializuara ku ofrohen shërbime të ndryshme mbështetëse për fëmijë dhe të rinj që bien viktimat të shfrytëzimit dhe dhunimit seksual. Kjo mund të arrihet përmes zgjerimit të aktivitetit të **Barnhaus Albania** në territorin e Shqipërisë. Ky model pune ka gjasa të reduktojë rrezikun e ri-traumatizimit të mundshëm të fëmijëve në disa drejtime, duke përfshirë këtu edhe koordinimin e punës së ekspertëve me fëmijët, në mënyrë që ata të dëshmojnë mbi peripecitë e tyre vetëm atëherë kur është e domosdoshme, në një ambient të sigurt dhe konfidencial.

• **Duhet të sigurohen fonde për të financuar trainimin e forcave të zbatimit të ligjit dhe ofruesve të shërbimeve sociale mbi çështjet që lidhen me shfrytëzimin dhe abuzimin seksual të fëmijëve në internet.**

Është domosdoshmëri që edhe punonjësit e institucioneve shtetërore të jenë të mirë informuar dhe trajnuar në lidhje me format e dhura të trajtimit të rasteve të dhunimit seksual dhe sjelljes së tyre përballë ngjarjeve të tilla që ndërlidhen ngushtësisht me të miturit. Ka shumë rëndësi shprehja e profesionalizmit të punonjësit të rendit që në momentin e parë pritës të viktimës në zyrën e shtetit që po merr hapin e denoncimit. Ky punonjës si dhe të gjithë të tjerët në vijmshëri duhet të shprehin profesionalizëm, dhe mbi të gjitha humanizëm ndaj të miturit të abuzuar dhe t'i krijojnë mjedisin e ngrohtë që i mituri të mund t'i besojë ngjarjen e përjetuar.

• **Duhet që të financohen, organizohen dhe zhvillohen fushata ndërgjegjësimi që të eliminohet stigmatizimi i viktimave të krimeve seksuale, duke i bërë të qartë komunitetit se është gjithmonë faji i të rriturve kur shfrytëzojnë fëmijët, dhe se pretendimet e rreme nga keqbërësit se fëmijët 'morën pjesë me dashje' janë të pabaza.**

Shumë të mitur të dhunuar seksualisht, kanë ngurruar të denoncojnë apo rrëfejnë në familje ngjarjen nisur nga paragjykimet, nisur nga fakti që kjo si temë shihet si tabu dhe se mund të jenë të damkosur gjatë gjithë jetës së tyre. Njolla e turpit përmendet si një çështje kryesore edhe nga punonjësit socialë. Punonjësve të vijës së parë shprehen se ndër faktorët që pengojnë denoncimin e shfrytëzimit dhe abuzimit seksual të fëmijëve qëndron edhe kultura e heshtjes si pengesa më e zakonshme për denoncimin si dhe frika se si do të reagojnë të tjerët pas denoncimit.

Ndaj rekomandohet që të ndërmerren fushata ndërgjegjësimi masive për të rinjtë që të informohen dhe t'u krijohet së pari kultura dhe bindja që trupi i tyre është vetëm i tyre dhe se askush nuk mund të bëjë asgjë me të. Së dyti duhet të kenë bindjen se heshtja nuk zgjidh asgjë dhe mos denoncimi, mos rrëfimi vetëm do e vështirësojë situatën e tyre emocionale. Fëmijët duhet të informohen se përfshirja në abuzim seksual nuk është faji tyre, nuk është përgjegjësi tyre dhe ato kurrësi

nuk mund të ndjejnë ndjenja turpi, faji. Përgjegjësia është vetëm e abuzuesit, për të cilin janë institucionet ligjzbatuese që do të përgjigjen.

• **Krijimi de facto i regjistrit të dhunuesve seksual.** Është domosdoshmëri që edhe në vendin tonë, sipas modeleve të vendeve të përparuara të krijohet regjistri i dhunuesve seksual në mënyrë që të gjithë prindërit apo dhe vetë të miturit të jenë të informuar për dhunuesit seksual që mund të jenë të lirë në zonat ku ato banojnë.

• Së fundmi po parashtroj disa rekomandime që mendoj se janë të vlefshme në kuadër të komunikimit prind-fëmijë. Mendoj se komunikimi prind-fëmijë ka shumë rëndësi në parandalimin dhe në kurimin e trajtimin e rasteve të abuzimeve seksuale të të miturve, kështu:

- Nëse zbuloni se një dhunues seksual i regjistruar jeton aty pranë, mund të ndërmerrni hapa për të rritur sigurinë e familjes suaj.
- Përdoreni këtë mundësi për të pasur një bisedë me fëmijët tuaj rreth bashkëveprimit me të huajt dhe të folurit kur diçka nuk shkon mirë.
- Nëse vendosni që dëshironi që fëmijët tuaj të qëndrojnë larg dikujt që është i regjistruar në regjistër, shpjegoni atyre pse është e rëndësishme të qëndrojnë larg. Frazat si "ky person nuk është i sigurt" ose "mami dhe babi nuk e njohin këtë person" mund të jenë të dobishme
- Jini specifik se çfarë do të thotë të shmangni këtë person. Për shembull, i thoni fëmijës tuaj "nëse e shihni këtë person në një dyqan, ejani pranë meje" ose, "nëse ky person ju kërkon një favor ose ju ofron një kënaqësi, thuajini me mirësjellje jo dhe kthehuni në shtëpi".
- Nëse keni kujdestarë që qëndrojnë me fëmijët tuaj, jepuni atyre një listë të njerëzve që nuk lejohen pranë fëmijëve tuaj ose në shtëpinë tuaj.
- Nëse shihni sjellje të dyshimta, mund ta raportoni atë. Kontaktoni menjëherë me organet e policisë.

BIBLIOGRAFIA

1. Abel, G.G., Becker, J.V., & Cunningham-Rathner, J. "Complications, consent, and cognitions in sex between children and adults." 1968.
2. Adkins, G., Huff D., & Stageberg, P., 'The Iowa Sex Offender Registry and Recidivism', 2000.
3. Amado BG, Herraiz A. "Psychological injury in victims of child sexual abuse: a meta-analytic review." 2015.
4. Bailey, D., & Klein J., 'Ashamed and Alone: Comparing Offender and Family Member Experiences with Sex Offender Registry', 2018.
5. Berliner, Lucy, and Diana M. Elliott. "Sexual Abuse of Children." 1996.
6. Berlin, F.S. "Sex offenders: A biomedical perspective and a status report on biomedical treatment." 1983.
7. Bickley, J., Beech, A.R. "Classifying child abusers: Its relevance to theory and clinical practice.", 2001.
8. Bolen, Rebecca M. "Child Sexual Abuse: Its Scope and Our Failure." 2001.
9. "Child Sex Offender Register is not in force". Department of Corrections. January 2019.
10. Conte, Jon R. "Child Sexual Abuse: Awareness and Backlash." 1994.
11. Domhardt, M., Manzer, A., Fegert, J. M., and Goldbeck, L. "Resilience in survivors of child sexual abuse: A systematic review of the literature. Trauma, Violence, & Abuse." 2014.
12. Fergusson, D, & P. Mullen. "Childhood Sexual Abuse: An Evidence Based Perspective." 1999.
13. Filipas, H. H. "Child sexual abuse, coping responses, self-blame, post traumatic stress disorder, and adult sexual revictimization." 2006.
14. Finkelhor, D. "Child Sexual Abuse: New Theory and Research." 1984.
15. F., Friedrich, J. Urquiza, & L. Beilke. "Behavior Problems in Sexually Abused Young Children." 1986.
16. Gunderson, Dan. "Sex offender laws have unintended consequences". 2014.

17. Gall, T. L., Basque, V., Damasceno-Scott, M., and Vardy, G. "Spirituality and the current adjustment of adult survivors of childhood sexual abuse." 2007.
18. Gunderson, Dan (18 June 2007). "Sex offender laës have unintended consequences". 2014.
19. Hanson, R. K., & Bussière, M.T. "Predicting relapse: A meta-analysis of sexual offender recidivism studies." 1998.
20. Hansen, David J., Debra B. Hecht, and Kristine T. Futa. "Child Sexual Abuse." 1998.
21. Harris A., & R. Karl Hanson, 'Sex Offender Recidivism: A Simple Question', 2004.
22. Haywood, T.Ë., Grossman, L.S., & Kravitz, H.M. "Profiling psychological distortions in alleged child molesters.", 1994.
23. Hindman, J. "Research disputes assumptions about child molesters." 1988.
24. Holmes, S.T. & Holmes, R.M. "Sex Crimes: Pattern and Behavior. California." 2002, Sage Publications, Inc.
25. Hucker, S.J., & Bain, J. "Androgenic hormones and sexual assault", 1970.
26. Henry J., 'Criminal History on a 'Need to Knoë' Basis: Employment Policies that Eliminate the Criminal History Box on Employment Applications', 2000.
27. Kendall-Tackett, Kathleen A., Linda M. Ëilliams, & David Finkelhor. "Impact of Sexual Abuse on Children." 2001.
28. Knight, R. A., Carter, D. L., Prentky, R. A. "A system for the classification of child molesters: Reliability and application." 1989.
29. Kirk, Stacey, "Public access to sex offenders register ruled out". 2014.
30. Laës, D.R., Marshall, Ë.L., "A brief history of behavioral and cognitive behavioral approaches to sex offenders." 2003.
31. Lewis, T., McElroy, E., Harlaar, N., & Runyan, D. "Does the impact of child sexual abuse differ from maltreated but non-sexually abused children? A prospective examination of the impact of child sexual abuse on internalizing and externalizing behavior problem." 2019.
32. Levenson J., & Teëksbury R., 'Collateral Damage: Family Members of Registered Sex Offenders', 2009.
33. Liu RT. "Childhood maltreatment and impulsivity: a meta-analysis and recommendations for future study.", 2005.
34. MacMillan, Harriet L. "Child Maltreatment: Ëhat Ëe Knoë in the Year 2000." 2000.
35. Marshall, Ë.L., Barbaree, H.E., & Eccles, A. "Early onset and deviant sexuality in child molesters." 1991.
36. Marshall, Ë.L., & Barbaree, H.E. "An integrated theory of the etiology of sexual offending". 1990.
37. McGrath RJ, Cumming GF, Burchard BL. "Current Practices and Trends in Sexual Abuser Management: The Safer Society 2002 Nationëide Survey." 2003, Brandon, VT: Safer Society Press. 120.
38. Money, J. "Use of an androgen-depleting hormone in the treatment of male sex offenders." 1970.
39. Murphy L., & J P Fedoroff, 'Sexual Offenders' Vieës of Canadian Sex Offender Registries A Survey of a Clinical Sample', 2014.
40. Maltz, M., "Recidivis", 1984.
41. Muller D., & Harris R., 'Recidivism Among Victorian Juvenile Justice Clients', 2001.
42. Mark Alan Ëinton, 'Treatment Paradigms of Sex Offenders of Children: An Analysis of Professional Journals' 2005.
43. "No Easy Answers: Sex Offender Laës in the US". Human Rights Ëatch, 2007.
44. Paolucci, E.O., Genuis, M.L., & Violato, C. "A meta-analysis of the published research on the effects of child sexual abuse.", 2001, The Journal of Psychology, 135(1).
45. Palone, G., 'Ever-groëing Tent City of Sex Offenders has Neighbours Ëorried' Central Florida Neës (online), 2012.
46. "Raised on the Registry: The Irreparable Harm of Placing Children on Sex Offender Registries in the US" (2012), Human Rights Ëatch ISBN 978-1-62313-008-4.
47. Rling, C., 'Never Going Home: Does it Make Us Safer? Does it Make Sense?', 2006.

48. Rwsler, A., & witztum, E. "Pharmacotherapy of Paraphilias in the Next Millennium." 2000.
49. Scott, M.B., & Lyman, S.M. "Paranoia, homosexuality, and game theory." 1968.
50. Steering Committee for the Review of Government Services, Parliament of Victoria, Report on Government Services 2006.
51. Swanston, Heather Y., Angela M. Plunkett, Brian I. O'Toole, Sandra Shrimpton, Patrick N. Parkinson, and R. Kim Oates. "Nine Years after Child Sexual Abuse." 2003.
52. Shonkoff, J.P.; Garner, A.S.; "Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health." 2005.

ANKESË 1.

STATISTIKA NGA GJYKATA E JURIDIKSIONIT TË PËRGJITHSHËM DURRËS

Olgert Bici <Olgert.Bici@gjykata.gov.al> Wed, 23 Aug, 11:22 (8 days ago)
to me

Përshëndetje,

Bazuar në emailin ku keni kërkuar informacion mbi rastet me abuzime seksuale.

Nga kërkimi në sistemin e gjykatës sonë po ju dërgoj informacionin si më poshtë:

Për vitin 2022 janë gjykuar 6 (gjashtë) raste nga ku:

1 (një) rast është shpallur fajtor sipas nenit 106 të K.P, Marrëdhënie Seksuale ose Homoseksuale me Persona në Gjini ose në Kujdestari (Neni 106 K.P)

3 (tre) raste janë shpallur fajtor sipas nenit 102/a të K.P, Marrëdhënie Homoseksuale me Dhunë me të Rritura (Neni 102/a K.P)

2 (dy) raste janë shpallur fajtor sipas nenit 100 të K.P, Marrëdhënie Seksuale ose Homoseksuale me të Mitur (Neni 100 K.P)

Për vitin 2023 nuk kemi raste të tilla.

Duke ju uruar punë të mbarë,

OLGERT BIÇI

SPECIALIST IT,

GJYKATA E SHKALLËS SË PARË E JURIDIKSIONIT TË PËRGJITHSHËM DURRËS

Informacioni i trasmetuar në përmbajtje të këtij mesazhi është i destinuar vetëm për individin ose për institucionin të cilit i është nisur, mund të përmbajë materiale konfidenciale dhe / ose të privileguara vetëm për marrësin. Çdo rishikim, trasmetim, shpërndarje apo kryerje e ndonjë veprimi tjetër të ngjashëm me këto, nga personat apo nga subjekte të tjera të ndryshme nga marrësi i synuar, është i ndaluar. Nëse merrni gabimisht këtë mesazh, ju lutem kontaktoni urgjentisht dërguesin e tij dhe fshini çdo material të trasmetuar në kompjuterin tuaj. Ne nuk pranojmë asnjë detyrim lidhur me dëmtimin apo humbjen e shkaktuar nga programe të dëmshme apo nga viruse, përveç rastit të neglizhencës së plotë, apo sjelljes së gabuar dhe të qëllimshme.

The information transmitted in the content of this message is intended only for the individual or the institution to whom it is addressed, may contain confidential and/or privileged material for the recipient only. Each review, transmission, distribution or performance of any other action similar to these, by persons or by entities other than the intended recipient, is prohibited. If you receive this message in error, please contact the sender immediately and delete any transmitted material on your computer. We do not accept no liability related to damage or loss caused by harmful programs or viruses, except in the event of gross negligence, or willful misconduct

...

PARASHKRIMI NË TË DREJTËN PENALE SI NJË SFIDË E LIGJVËNËSIT DHE E PRAKTIKËS.

Msc. Evangjeli Xhuvani¹

Prof. Dr. Dorina Hoxha

Abstrakt

Parashkrimi në të drejtën penale parashikohet nga Kodi Penal, në dy dispozita bazë, ajo e nenit 66 "*Parashkrimi i ndjekjes penale*" dhe neni 68 "*Parashkrimi i ekzekutimit të dënimit*". Këto janë dy format e parashkrimit, për të cilat ligjvënësi ka qënë i rezervuar për të bërë ndryshimet e nevojshme, që tashmë janë të domosdoshme, për të shmangur vakumet ligjore apo interpretimet subjektive. Ajo që të bie në sy gjatë kërkimit ndaj këtij instituti, është se praktika gjyqësore e Gjykatës së Lartë është e larmishme në lidhje me trajtimet dhe interpretimet që duhet dhënë ndaj kësaj dispozite, ndërsa nga ana tjetër ligjvënësi ka bërë vetëm një ndërhyrje në nenin 66 të Kodit Penal me ligjin nr. 36/2017. Që nga hyrja në fuqi e ligjit Nr. 7895 datë 27.01.1995 këto dispozita janë ndryshuar vetëm njëherë dhe përkatësisht neni 66 i Kodit penal, ndërsa dispozita mbi nenin 68 nuk ka ndryshuar prej afro 30 vjetësh. Shkaqet mund të jenë të ndryshme por ajo që lë të kuptosh është se si ka mundësi që ndryshimet e shkaqeve sociale, politike, ekonomike nuk janë pasqyruar në këto dy institute. Nevoja e ndryshimit apo plotësimit të tyre kuptohet po të studjojmë me kujdes praktikën gjyqësore, ku nga e cila ka qëndrime të ndryshme në lidhje me parashkrimin dhe institute të tjera sic është parashkrimi, amnistia, apo dhe rrezikshmëria shoqërore. Në këtë punim do të mundohemi të analizojmë qëndrimet e disa vendimeve të Gjykatës së Lartë si dhe mundësitë në lidhje me parashikime të reja që ligjvënësi duhet të bëjë në të ardhmen.

Fjalëkyçe: parashkrim, ndjekje penale, vendim penal, ligj material, ligj procedural penal.

Hyrje

Sipas teorisë të së drejtës penale shqiptare, parashkrimi i ndjekjes penale quhet shuarja ose përjashtimi i ndjekjes penale për një vepër penale të caktuar, për shkak se kanë kaluar afatet ligjore, të parashikuara për të.

Arsyet për të cilat, me kalimin e afateve të parashikuara nga ligji, ndjekjet penale nuk mund të fillojnë dhe, në qoftë se kanë filluar, pushojnë, duhen kërkuar kryesisht në faktin se dënimi i fajtorit bëhet i tepërt dhe i panevojshëm. Me kalimin e një kohe relativisht të gjatë që nga dita e kryerjes së veprës penale, qëllimet e dënimit quhen të plotësuara, autori prezumohet se nuk paraqet më rrezikshmëri shoqërore, se është përmirësuar dhe rikthyer në rrugën e drejtë².

1 Kandidatë e regjistruar në Shkollën e Doktoratës, Departamenti Penal, Fakulteti i Drejtësisë.
2 Hoxha, D., Kacupi, S., Haxhia, M., E drejta penale Pjesa e Përgjithshme, Botimet Jozef, 2019.

Instituti i parashkrimit të ndjekjes penale mbështetet edhe në faktin se, pas një kohe të gjatë, provat mund të pësojnë ndryshime, ngjarjet harrohen dhe përshtypjet e lëna në ndërgjegjen e njerëzve zbehen. Qëllimi i këtij punimi nuk është të trajtojë gjatë vështrimin historik të këtij instituti, por të krijojë një kuadër të qartë në lidhje me parashikimet ligjore për të, në historinë e ligjvënësit.

Ky instituti i parashkrimit ka pësuar ndryshime ndaj po e analizojmë sipas tre kodeve penale shqiptare të vitit 1952, 1977 dhe 1995.

1. Vështrim historik i parashkrimit të ndjekjes penale dhe ekzekutimit të dënimit sipas Kodit Penal të 1952, 1977 dhe 1995.

Parashkrimi i ndjekjes penale parashikohej në nenin 52³ të Kodit Penal të vitit 1952. Afati i parashkrimit llogaritej në bazë të kufirit maksimal të sanksionit që parashikonte ligji për veprën penale të kryer dhe nuk konsideroheshin dënimet që jepte gjykata për personat fajtorë. Duke u respektuar parimi i humanizmit dhe logjika e fuqisë prapavepruese të ligjit penal, edhe për afatet e parashkrimit do të aplikoheshin dispozitat me të favorshme për autorin e veprës penale⁴. Këtu mund të përmendim një përjashtim, për vetë ideologjinë e sistemit, parashikohej që krimet kundër shtetit, ndjekjet penale nuk parashkruheshin, për shkak të rrezikshmërisë së madhe të tyre pasi këto godisnin themelet e pushtetit popullor.

Koha e kryerjes së veprës penale është elementi kyç, nga i cili fillojnë të ecin dhe afatet e parashkrimit pavarësisht se kur ka ardhur dhe pasoja dhe ky afat plotësohet me mbarimin e ditës së fundit të datës korresponduese të vitit të ardhshëm⁵.

Ka një logjikë juridike që parashikohej dhe ndërprerja e afateve, në ato raste kur fillohej çështja penale ose kryheshin veprime të tjera procedurale dhe fillonin pas përfundimit të çështjes.

Kodi Penal i vitit 1952 parashikonte dyfishimin e afateve në ato raste kur i pandehuri u ishte fshehur hetimeve por në asnjë rast nuk kalonte afatin prej 25 vjetësh. Kjo masë ishte e lidhur ngushtë dhe me masën e dënimit. Afati ndërpritej edhe kur personi kryente një krim të ri. Në këtë rast afati i parashkrimit për veprën penale të parë llogaritej nga dita e kryerjes së krimin të ri dhe koha e kaluar gjer në momentin e kryerjes së krimin të ri nuk merrej parasysh.

Në dallim nga Kodi Penal i viti 1952, Kodi Penal i 1977 e ka kufizuar, siç shprehet dhe doktrina shqiptare, aplikimin e parashkrimit të ndjekjes penale dhe atë të ekzekutimit të dënimit vetëm në rastet e kundravajtjeve penale, duke përjashtuar të gjitha llojet e krimeve.

Kjo shpjegohej me faktin që për krimet, për shkak të shkallës më të madhe të rrezikshmërisë së tyre, shoqëria nuk mund të jetë e garantuar plotësisht se personi është përmirësuar, se është bërë i parrezikshëm, prandaj ndjekjet kundër tyre nuk parashkruhen. E drejta e asaj kohe dallonte çështjen e masës së dënimit që do të caktojë gjykata kundër fajtorëve për kryerjen e krimeve. Koha e kaluar që nga kryerja e tyre, qëndrimi i fajtorit pas kryerjes së veprës dhe rrethanat e tjera merreshin parasysh nga gjykata e asaj kohe. Sipas nenit 40 të Kodit Penal të vitit 1977 "Nuk mund

3 Neni 52 parashikonte se: "Ndjekjet penale parashkruhen në qoftë se kanë kaluar: a)-20 vjet për krimet për të cilat ligja parashikon dënim me vdekje; b)-10 vjet për krimet për të cilat ligja parashikon dënimin me heqje lirisë për një kohë prej më shumë se 5 vjet; c)-5 vjet për krimet për të cilat ligji parashikon dënimin me heqje të lirisë gjer në 5 vjet; d)-3 vjet për krimet për të cilat ligja parashikon dënim të tjerë.

4 Elezi, E drejta penale e R.P.S. të Shqipërisë, 1976, fq. 69..

5 Kështu, p.sh afati i parashkrimit konsiderohet i plotësuar më datën 25 Nëntor të vitit të fundit nëse krimi është kryer më datë 25 nëntor

të bëhen ndjekje penale, kur, nga dita e kryerjes së kundërvajtjes penale gjer në çastin e marrjes së personit si të pandehur, kanë kaluar pesë vjet".

Në Kodin Penal aktual, dispozita e nenit 66 të Kodit Penal bën fjalë për parashkrimin e ndjekjes penale me të cilin duhet kuptuar ndalimi që ekziston me ligj për të bërë ndjekje penale, në qoftë se, nga koha kur është kryer vepra penale, deri në momentin e marrjes si të pandehur të autorit të saj, kanë kaluar afatet e parashikuara në këtë dispozitë.

Parashkrimi parashikohet në dy lloje në Kodin Penal: parashkrimi i ndjekjes penale neni 66 i Kodit Penal dhe parashkrimi i ekzekutimit të dënimit neni 68 i Kodit Penal.

Neni 66 ka qënë objekt i ndryshimit, vetëm njëherë, me anë të ligjit nr. 36/2017 i cili e ka riformuluar në këtë mënyrë: *"Nuk mund të bëhen ndjekje penale kur nga kryerja e veprës deri në çastin e marrjes së personit si të pandehur kanë kaluar: a) dyzet vjet në rastin e krimeve që parashikojnë dënim me burgim të përjetshëm; b) njëzet vjet për krimet që parashikojnë dënim jo më të ulët se dhjetë vjet burgim ose dënim tjetër më të rëndë; c) dhjetë vjet për krimet që parashikojnë dënim nga pesë gjer në dhjetë vjet burgim; ç) pesë vjet për krimet që parashikojnë dënim gjer në pesë vjet burgim ose gjobë; d) tre vjet për kundërvajtjet penale që parashikojnë dënim gjer në dy vjet burgim; dh) dy vjet për kundërvajtjet penale që parashikojnë dënim me gjobë. Veprat penale të kreut II, seksionit I, nenet 76 - 79/c, nuk i nënshtrohen parashkrimit."*

Nga kjo dispozitë parashikojnë gjashtë afate parashkruese (dyzet, njëzet, dhjetë, pesë, tre, dy vjet) ku secila prej tyre korrespondon në një kohëzgjatje duke patur si kriter masën e dënimit të parashikuar nga norma penale apo sanksionin në maksimum të parashikuar në Kodin Penal.

Neni 66 i Kodit Penal i referohet një kriteri të përgjithshëm për të përcaktuar *dies a quo* për fillimin e afateve pa specifikuar shprehimisht atë në tipologjinë e veprave penale. Rregulli i përgjithshëm i referohet *"kohës së kryerjes së veprës penale"* por pa specifikuar shprehimisht se kur është kjo kohë në lidhje me veprat penale të ndryshme siç e parashikon edhe Kodi Italian në nenin 158 të Kodit Penal duke bërë një dallim për krimet vazhduese, ato të qëndrueshme, të konsumuara apo të tentuara etj. Kodi Penal, në pajtim me Kushtetutën dhe normat ndërkombëtare të së drejtës penale, sanksionon në nenin 67 të tij se nuk i nënshtrohen parashkrimit të ndjekjes penale krimet e luftës dhe ato kundër njerëzimit, duke patur parasysh se këtu përfshihet edhe krimi i genocidit. Të tre këto krime formojnë kreun e parë të pjesës së posaçme të Kodit Penal me emërtimin *"Krime kundër njerëzimit"*⁶.

Neni 68 i Kodit Penal parashikon parashkrimi i ekzekutimit të dënimit e shuan dënimin, në kuptimin që e bën atë të paekzekutueshëm. Ekzekutimi i dënimit lidhet me afatet kohore të caktuara në ligj, kalimi i të cilave shkakton humbjen e së drejtës të organit kompetent për të vënë në ekzekutim dënimin e dhënë kundra autorit të veprës penale⁷.

Duke qënë se masat e dënimeve janë të ndryshëm për autorë të ndryshëm, ⁸ligjvënësi i parashikon afatet e parashkrimit të tyre në bazë të masës së dënimit, këto afate përcaktohen në nenin 68 të Kodit Penal⁹. Në fakt këto afate janë tejet sproporcionale dhe duke qënë se nuk është bërë asnjë

6 Idem.

7 Muci, Sh. Ib. fq 403.

8 E kundërta do të binte ndesh me të drejtën ndërkombëtare, të pranuar nga shteti shqiptar, e cila nuk lejon as parashkrimin e ndjekjes penale dhe as parashkrimin e dënimit të dhënë për kryerjen e tyre. Kështu në nenin IV të Konevntës mbi mosparashkrimin e krimeve të luftës dhe krimeve kundër njerëzimit, parashikohet se shtetet palë në këtë Konventë angazhohen të marrin, në përputhje me procedurat e tyre kushtetuese, të gjitha masat legjislative a të tjera që do të jenë të nevojshme për të siguruar mosparashkrimin e neneve I dhe II të kësaj Konevente, si përsa u përket ndjekjeve ashtu dhe përsa i përket dënimit. Kjo dispozitë vendos që atje ku mund të ekzistojë një parashkrim në këtë fushë, me ligj a me një mënyrë tjetër, ai do të hiqet.

9 Neni 68 i Kodit Penal parashikon: Vendimi i dënimit nuk ekzekutohet kur nga dita që ka marrë formë të prerë kanë kaluar: a) njëzet vjet për vendimin që përmban dënimin pesëmbëdhjetë gjer në njëzet e pesë vjet burgim;

herë asnjë ndryshim, ka ngelur si masë dënimi maksimale masa prej 25 vjet.

Neni 68 i K.Penl parashiokon vetem tre kategori masa dënimesh që nuk përputhen me ndryshimet e sotme ligjore. Pra, për parashkrimin e ekzekutimit të vendimit parashikohen tre lloj afatesh përkatësisht; njëzet, dhjetë dhe pesë vjet.

Në legjislacionin penal ligjvënësi, ndër të tjera, ka parashikuar edhe rastet në të cilat vendimet gjyqësore nuk ekzekutohen. Kështu, sipas nenit 68/a të KP-së parashikohet se "vendimi i dënimit nuk ekzekutohet kur nga dita që ka marrë formë të prerë kanë kaluar: a) njëzet vjet për vendimin që përmban dënim pesëmbëdhjetë gjer në njëzetepesë vjet burgim". Sipas përcaktimit të kësaj dispozite vërehet se ligjvënësi ka parashikuar në të afatet, me kalimin e të cilave, vendimi i dënimit, dhënë ndaj një personi për vepra penale të kryera prej tij, nuk mund të ekzekutohet më. Në këtë rast ndodhemi para parashkrimit të së drejtës së organeve kompetente shtetërore, të ngarkuara me ekzekutimin e vendimeve të dënimit. Nga përmbajtja e kësaj dispozite konstatohet se qëllimi i ligjvënësit nëpërmjet kësaj dispozite ka qenë vendosja e një kufizimi kohor për organet kompetente shtetërore të ngarkuara me ekzekutimin e vendimeve të dënimit brenda të cilit këto organe kanë të drejtë të vënë në ekzekutim një vendim penal të formës së prerë. Duke pasur parasysh afatet e vendosura në nenin 68 të KP-së, kjo e drejtë e këtyre organeve shuhet me kalimin e këtyre afateve kohore¹⁰.

Ligji ashtu si dhe tek parashkrimi i ndjekjes penale nuk vendos kushte të tjera, veç afateve, si mund të jenë shkaqe objektive apo të krijuara në mënyrë të qëllimshme nga i dënuari. Mjafton të kalojnë afatet ligjore, për çdo arsye qoftë, që të mos ekzekutohet vendimi i dënimit.

Parashkrimi nuk shtrihet në dënimin me burgim të përjetshëm. Neni 68 i Kodit Penal hesht në këtë drejtim, por konkluzioni i mosparashkrimit të tij del nga leximi i këtij neni që vendos në afate dënimin me burgim dhe dënime të tjera më të lehta, ku aktualisht në legjislacionin tonë penal dënim më i lehtë është vetëm gjoba, duke mos u shprehur për dënim më të rëndë.

Gjithashtu, ligji nuk shprehet as për mosparashkrimin e dënimeve për krime lufte, genocid, dhe krime kundër njerëzimit, por pavarësisht nga ky boshllëk, ekzekutimi i dënimeve për këto vepra nuk parashkruhen¹¹.

2. Qëndrimi i praktikës gjyqësore ndaj aspekteve të rëndësishme të parashkrimit ndër vite.

Praktika gjyqësore ne lidhje me institutin e parashkrimit dhe kryesisht me atë të parashkrimit të ekzekutimit ka qënë e gjerë dhe shpeshherë është dashur që Gjykata e Lartë të unifikojë praktikën gjyqësore me disa raste. Unifikimi i kësaj praktike ka të bëjë kryesisht dhe me ndërlidhjen e instituteve të tjera apo dhe me nocione apo elementë të veprës penale. Kështu nuk mund të lemë pa përmendur institutin e amnistisë, dallimin me rehabilitimin, cili moment do të konsiderohet si ekzekutim i vendimi gjyqësor, duke e lidhur kryesisht dhe me institutin e ekstradimit etj.

Vendimi nr. 7 datë 11.10.2002 i Kolegjeve të Bashkuara ka parashikuar rastet se kur është i zbatueshëm instituti i parashkrimit të ekzekutimit të dënimit, duke parashtruar tre mundësi :

b) dhjetë vjet për vendimin që përmban pesë gjer në pesëmbëdhjetë vjet burgim; c) pesë vjet për vendime që përmbajnë dënim me burgim gjer në pesë vjet ose dënime të tjera më të lehta.

¹⁰ Shih VGJLK Nr. 18/2016.

¹¹ Hoxha, Kacupi, Haxhia, E drejta penale, Pjesa e Përgjithshme, 2020.

- a) vetëm në rast se vendimi penal nuk është vënë asnjëherë në ekzekutim;
- b) apo edhe në rastet kur vendimi është vënë në ekzekutim dhe nuk është përmbushur plotësisht;
- c) a do të pranohet koncepti i ndërprerjes dhe i pezullimit të parashkrimit të ekzekutimit të dënimit?

Në dispozitën e nenit 68 të Kodit Penal ligjvënësi ka parashikuar afatet, me kalimin e të cilave, vendimi i dënimit, dhënë ndaj një personi për vepra penale të kryera prej tij, nuk mund të ekzekutohet më, dhe ndodhemi para parashkrimit të së drejtës së organeve kompetente shtetërore, të ngarkuara me ekzekutimin e vendimeve të dënimit për të ekzekutuar këto vendime.

Nga përmbajtja e kësaj dispozite, del se vendimi i dënimit nuk ekzekutohet kur nga dita që ka marrë formë të prerë kanë kaluar : njëzet vjet për vendimin që përmban dënim pesëmbëdhjetë gjer në njëzetepesë vjet; dhjetë vjet për vendimin që përmban dënim pesë gjer në pesëmbëdhjetë vjet dhe pesë vjet për vendime që përmbajnë dënim më burgim gjer në pesë vjet ose dënime të tjera më të lehta.

Duket qartë së, ligjvënësi, nëpërmjet kësaj dispozite, ka vënë përpara organeve kompetente shtetërore të ngarkuara me ekzekutimin e vendimeve të dënimit një kufizim kohor brenda të cilit këto organe kanë të drejtë që të vënë në ekzekutim një vendim penal të formës së prerë. Ky kufizim kohor, përbën në të njëjtën kohë edhe një ndalim të shprehur për këto organe, i cili nuk u lejon atyre që të ekzekutojnë vendime penale tej afateve të përcaktuara, sipas rastit, në shkronjat "a", "b" dhe "c" të dispozitës së nenit 68 të Kodit Penal.

Qëllimi i ligjvënësit në vendosjen e këtij kufizimi kohor dhe ndalimi ka qenë:

Së pari, realizimi në praktikë i efektit të përgjithshëm dhe të veçantë parandalues të dënimit në çdo rast konkret dhe;

Së dyti, disiplinimi i procesit të ekzekutimit të vendimeve të dënimit në përgjithësi dhe në mënyrë të veçantë në rastet kur personi i dënuar, për njërën apo tjetrën arsye, i shmanget apo i fshihet këtij procesi.

Me vendimin e Kolegjeve të Bashkuara nr.1/2022 u shtrua për shqyrtim mundësia e ndryshimit të vendimit 7/2002 të KBGJL, por shumica votoi kundër ndryshimit me arsyetimin se nuk janë vënë re problematika të zbatimit të këtij vendimi dhe se duhet shkaqe të mëdha që të ndryshohet një vendim njesues.

Diskutimi që shtrohej në këtë vendim lidhej me faktin nëse i dënuari mund të përfitojë nga parashkrimi i ekzekutimit të dënimit në rastet kur ky dënim është bashkuar me një dënim tjetër. Kolegjet e Bashkuara, vlerësojnë se disponimi i gjykatës për bashkimin e dënimeve nuk mundet të konsiderohet një vendim dënim. Sipas KBGJL neni 68 analizon një çështje penale të mirëfilltë dhe do të merret parasysh data e këtij vendimi dhe jo data e vendimit të bashkimit të dënimeve. Në lidhje me faktin nëse i dënuari mund të përfitojë nga parashkrimi i ekzekutimit të dënimit në rastet kur ky dënim është bashkuar me një dënim tjetër, Kolegjet e Bashkuara, vlerësojnë se disponimi i gjykatës për bashkimin e dënimeve nuk mundet të konsiderohet një vendim dënim. Për këtë arsye ky disponim është i aplikueshëm dhe në rastin kur individ i është gjykuar e dënuar në një kohë për dy ose më shumë vepra penale ashtu dhe në rastin kur këto dënime janë dhënë në kohë të ndryshme. Në këtë kuptim, neni 68 i KP, në rastet kur flet për parashkrim të ekzekutimit të dënimit nënkupton dënimin e caktuar si rezultat i gjykimit të një çështje penale të mirëfilltë, ku në përfundim të tij për veprën penale të gjykuar, është akorduar një dënim i caktuar. Si rrjedhim diskutimi mbi parashkrimin merr për bazë datën kur vendimi për dënimin e personit për një vepër penale të caktuar, ka marrë formë të prerë në mënyrë individuale dhe jo mbi bazën e vendimit të

formës së prerë që ka bashkuar dy a më shumë vendime. Kjo, pasi ligjvënësi, duke përcaktuar afate të ndryshme për masa të ndryshme dënimesh, e lidh afatin e parashkrimit me dënimin për veprën penale të kryer.

Edhe Gjykata Kushtetuese (GJK) bën një analizë teorike të nenit 68 si dhe është vendimi i cili dërgoi për rigjykim çështjen që u gjykua me vendimin nr 1/2022 të KBGJL.

Sipas GJK, Gjykatat e faktit, megjithëse e kanë konstatuar parashkrimin në vendimet e tyre, kanë arsyetuar *stricto sensu* se ato janë përpara një vendimi gjyqësor të formës së prerë, i cili nuk e ka konstatuar parashkrimin dhe për këtë arsye ato nuk mund të disponojnë mbi çështjen, pasi do të cenonin parimin e gjësë së gjykuar. Sipas tyre, duke qenë se ka një vendim penal të formës së prerë, me të cilin është bërë bashkimi i dënimeve afati i parashkrimit do të fillojë nga data kur vendimi i bashkimit të dënimeve ka marrë formë të prerë. Në vlerësim të Gjykatës ky arsyetim i gjykatave të faktit e ka vendosur kërkuuesin në situatën ku atij i duhet të vuajë një dënim i cili është parashkuar.

Me interes është dhe vendimi nr.255(00-2023-1515) datë 26.09.2023 i Gjykatës së Lartë, ku kërkuuesi është dënuar me 8 vjet, por ky vendim nuk është ekzekutuar asnjëherë sepse ai kishte emigruar në Itali. Ai është arrestuar në Itali për llogari të autoriteteve shqiptare me qëllim ekstradimin, por më pas ka vuajtur dënimin për vepra të tjera të kryera në Itali. KPGJL vlerëson se nuk jemi përpara kushteve të nenit 68 për shkak se ai është arrestuar për efekt ekstradimi në Shqipëri dhe në këtë moment afati i parashkrimit ka përfunduar dhe vendimi konsiderohet i vënë në ekzekutim. Ky vendim qartazi, ashtu siç është shprehur dhe në disa raste të tjera po kjo gjykatë, që masa e sigurimit personal dhe ekzekutimi i dënimeve të veprave penale të ndryshme nga ajo që kërkohet ekzekutimi duhet të dallohet nga njëra e tjera. Secila vepër apo dënim është individual dhe ndaj dhe instituti i parashkrimit duhet të zbatohet në mënyrë individuale.

Një tjetër vendim me interes është dhe vendimi nr.181(00-2023-1237) datë 13.07.2023, ku kërkuuesi është dënuar në vitin 1996 dhe ndaj vendimit nuk rezulton të jetë bërë ankim. Urdhri i ekzekutimit të prokurorit ka dalë në vitin 2003. Afati do të fillojë nga momenti që ka marrë formë të prerë vendimi i shkallës së parë dhe jo nga momenti i nxjerrjes së urdhrit të ekzekutimit. Ky qëndrim vjen për shkak të parashikimit korrekt dhe të saktë që ka bërë vete dispozita e nenit 68 të K.Penal e cila shprehet dhe thotë: „nga momenti që vendimi ka marrë formë të prerë“. Kjo ka të bëjë dhe më shmangien e vonësive të nxjerrjes së urdhrit të ekzekutimit, i cili nuk mund të bëhet pengesë për të zvarritur zbatimin e parashkrimit.

Mund të përmendim edhe vendime të tjera si vendimi nr. 195 (00-2022-826) datë 07.07.2022, i Gjykatës së Lartë ku, personi është arrestuar në Greqi për efekt ekstradimi, përpara kalimit të afatit të parashkrimit të ekzekutimit, ndërsa ekstradimi i tij dhe momenti kur i është bërë i njohur vendimi kundër tij pas kalimit të afatit të parashkrimit. Kolegji vlerëson se momenti i fillimit të ekzekutimit është arrestimi i tij në Greqi për qëllim ekstradimi dhe jo momenti i ekstradimit.

Afatet e parashikuara nga neni 68, lidhen vetem me vendimin dhe jo me ndryshime të mëvonshme që mund të ndodhin siç është rasti i amnistisë. Sipas vendimit nr. 215 (00-2015-3091) datë 16.12.2015 në rastin konkret personi ishte dënuar mbi 5 vite, për shkak amnistie i ishte ulur dënimi nën 5 vjet dhe kërkonte parashkrimin e ekzekutimit, të treja gjykatat ja rrëzuan kërkesën, duke u shprehur që instituti i amnistisë nuk mund të konkurrojë me atë të parashkrimit.

Nëse ndaj personit është vendosur masa e arrestit provizor në Itali, por ekstradimi i personit nuk është kryer për shkak se ishte duke vuajtur dënimin për një vepër tjetër penale në Itali, rrjedhimisht konsiderohet që vendimi penal shqiptar nuk është ekzekutuar kurrë¹².

12 Vendim nr. 221 (00-2014-1971), datë 03.12.2014 i Gjykatës së Lartë.

Sipas Kolegjit ekzekutimi i vendimit, konsiderohet i filluar në momentin që ekstradimi ka përfunduar me sukses dhe personi i dënuar, është vënë në vuajtje të dënimit në Republikën e Shqipërisë. Fakti që koha e vuajtur në ekzekutimin e masës shtrënguese, llogaritet në kohën e dënimit, përbën rregullimin ligjor që lidhet me ekzekutimin e vendimit, për efekt të llogaritjes së masës së dënimit, por në vetvete masa shtrënguese mbetet element i ekstradimit dhe jo i ekzekutimit të vendimit.

Ndërsa afatet e parashkrimit, në rastin kur kemi njohjen e vendimit të huaj në Shqipëri do të fillojnë nga momenti i marrjes formë të prerë së vendimit shqiptar të njohjes dhe jo vendimit të huaj¹³.

3. Nevoja për ndërhyrjen e ligjvënësit në të dyja format e parashkrimit.

Instituti i parashkrimit, në të dyja format e tij, siç e shprehëm dhe në fillim të këtij punimi duhet të jetë në fokus të ligjvënësit, për ta ndryshuar e formular atë pasi parashikimi aktual i tij është i pamjaftueshëm dhe jo koherent me ndryshimet e tjera në Kodin Penal, ku mund të shprehemi në lidhje me disa ndryshime thelbësore, sic është dhe ndryshimi i masës të dënimit kryesor në 35 vjet burgim.

Në lidhje me nenin 66 të K.Penal që parashikon "*Parashkrimin e ndjekjes penale*" ndërhyrjet janë të nevojshme që në strukturën e kësaj dispozite. Kjo dispozitë parashikon 4 kategori të afateve të parashkrimit, duke e lidhur ngushtë me masën e dënimit që parashikon cdo vepër penale. Ajo që vihet re është se këto afate nuk kanë një rritje progressive apo proporcionale sipas masës së dënimit. Ligjvënësi ka parashikuar me detaje dhe për tre forma afatesh parashkrimi 2,3,5 vjet për dënime deri në 10 vjet burgim, dhe një afat të vetëm për dënime mbi 10 vjet. Në kushtet kur dënimi maksimal është 35 vjet burgim do të ishte jo proporcionale që dënime nga 10-35 vjet të dënoheshin me 20 vjet burgim. Afati i parashkrimit duhet të jetë më i madh për vepra penale që parashikojnë mbi 20 vjet burgim pasi kjo do të conte në një pabarazi, që një vepër penale që dënohet 10 vjet burgim të ketë një afat parashkrimi të barabartë me atë që dënohet 35 vjet burgim. Një zgjidhje do të ishte që ligjvënësi për çdo vepër penale të parashikonte dyfishin e masës së dënimit që parashikohet sipas pjesës së posaçme për kundravajtjet dhe krimet.

Nuk është dhe e logjikshme në fakt pasi në paragrafin b) dhe c) ligjvënësi ka parashikuar të njëjtin afat parashkrimi prej 10 dhe 5 vjet për dënime 10 deri në 5 vjet, ndërsa nuk ruan këtë standard në paragrafin a) duke parashikuar 20 vjet afat parashkrimi dhe për masa dënimi 35 vjet burgim, pasi shprehet: "*...ose dënim tjetër më të rëndë*".

Në kushtet që dispozita shprehet për *dënim më të rëndë*, kjo nuk përjashton rastin e një lloji tjetër të dënimit me burgim siç është dhe burgimi i përjetshëm.

Një moment tjetër i rëndësishëm është dhe koha në të cilën fillon dhe mbaron afati i parashkrimit të ndjekjes penale. Ajo që është e domosdoshmë është që ligjvënësi duhet të parashikojë shprehimisht në një dispozitë konkrete, se kur konsiderohet e kryer vepra penale, duke përcaktuar qartë *il tempus commissi delicti*. Edhe pse në plan të parë duket e thjeshtë nuk është e tillë, nëse do të analizojmë llojet e veprave penale si ato të vazhdueshme apo të qëndrueshme. Këto janë nocione që janë trajtuar nga doktrina dhe unifikuar në praktikën gjyqësore, por ajo që është më rëndësi është që të trajtohen në rang ligjor¹⁴.

Por edhe momenti i dytë që ka të bëjë me statusin e të pandehurit ka problematikat e saj. Sic

13 Vendim Nr. 31 (00-2010-1207) datë 29.10.2010 i Gjykatës së Lartë.

14 Hoxha.D.,Kacupi S., Haxhia M., E drejta penale, Pjesa e Përgjithshme, Botimet Jozef, 2019.

dihet proceset gjyqësore, për shkak të procesit të vetingut kanë patur zvarritje dhe kjo ka bërë që dhe hetimet apo plotësimi i tyre ka zgjatur tej afateve dhe kjo ka çuar detyrimisht dhe mbarimin e afateve të parashkrimit, pasi dhe akuza nuk komunikohet në afatin e duhur. Në këtë rast duhen të bëhen ndryshime duke i vënë një afat kufizimi organit të prokurorisë apo gjykatës, në mënyrë që të respektohet procesi i rregullt ligjor. Autori i veprës penale mund të jetë një person nën hetim dhe komunikimi i vonuar i akuzës e "shpëton" atë nga përgjegjësia penale. Në këto raste do të ishte mjaft e vlefshme dhe praktika e huaj dhe legjislacioni bashkëkohor për të marrë modelin më të mirë që i përshtatet të drejtës tonë penale të brendshme.

Mendojmë që Kodi i Procedurës Penale duhet të parashikojë dhe mundësinë e heqjes dorë nga parashkrimi i ndjekjes penale kur personit të cilit, i atribuohet vepra penale beson tek pafajësia e tij. Kjo zgjedhje i takon vetëm atij dhe nuk mundet që organi i akuzës të vendosë parashkrimin e ndjekjes penale pa vullnetin e personit dhe analizës dhe provueshmërisë të elementëve të veprës penale.

Ligjvënësi duhet të parashikojë dhe institutin e ndërprerjes dhe të pezullimit të parashkrimit për të dyja format e tij, duke marrë dhe modelet më të mira bashkëhore. Kjo ka një arsye logjike për të vetmen arsye për të mos rënë ndesh me vetë qëllimin e institutit të parashkrimit. Nëse do të jemi para rastit të një recidivisti, të cilësuar me vendim të formës së prerë, nuk do të kishte kuptim të parashkruhej vepra e tij penale, pasi dhe afatet e parashkrimit në vetvete supozojnë që me kalimin e tyre autori i veprës penale të këtë arritur edukimin e tij.

Ndaj do të ishte me shumë vend një qasje e re e këtyre dispozitave dhe përshtatja e tyre në harmoni me ndryshimet e tjera të Kodit Penal por dhe me ndryshimet dhe qëndrimet unifikuese të vendime të Gjykatës së Lartë dhe qëndrimeve të Gjykatës Kushtetuese.

Konkluzione

Instituti i parashkrimit kërkon ndryshime nga ana e ligjvënësit dhe kjo do të harmonizonte nenin 66 dhe 68 të Kodit penal me të gjitha dispozita e këtij kodi por dhe burime të tjera të ligjit penal. Ndryshimet duhet të reflektojnë jo vetë afatet e parashkrimit por dhe elementë përbërës të strukturës të këtyre dispozitave. Qëndrimet e ndryshme nga ana e praktikës gjyqësore dhe të shpeshta në kohë, të lënë të kuptosh që këto dispozita janë të paqarta, të pamjaftueshme dhe konfuze në lidhje me zbatimin e tyre në praktikë.

Afatet e parashikuara mbi parashkrimin duhet të jenë proporcionale për cdo kategori dhe të respektohet parimi i barazisë dhe i proporcionalitetit sipas masave të dënimeve të parashikuara në cdo vepër penale dhe masave të dënimeve të dhëna nga gjykata. Një zgjidhje do të ishte dhe dyfishimi i afateve të parashkrimit në varësi dhe të asaj që parashikon Kodi Penal. Për të mos rënë në analogji duhet të parashikohet ndërprerja dhe pezullimi i këtyre afateve për raste të caktura dhe si të parashikohet në lidh dhe raste të cilat praktika e GJL është shprehur ne vendime të saj siç është rasti i bashkimit të dënimeve apo veprave penale, konkurrimit me institute të tjera.

Me rëndësi është dhe përcaktimi me një dizpozitë të shprehur të Kodit Penal se kur kemi të bëjmë më kohë të kryerjes të veprës penale dhe për ta zbatuar atë drejt me nenin 66 të K.Penal. Ligjvënësi duhet të lerë të diskrepcion të autorit të veprës penale nëse ai dëshiron të heqë dorë nga parashkrimi dhe të detyrojë akuzën të kryejë hetime të thelluara dhe të dalë në konkluzion nëse kemi të bëjmë me vepër penale apo jo.

Bibliografia

Antolisei, Manuale di diritto penale, Parte generale, 2008.

Aurela Anastasi & Luan Omari "E drejta kushtetuese", ABC, Tirane 2010.

Ashworth, Principles of criminal law, Oxford, 2003.

Carnelutti, Teoria generale del reato, Padova, 1933.

Çela, Elezi, Peza, Gjika, E drejta penale e Republikës së Shqipërisë, Pjesa e përgjithshme III, 1976.

Crespi, Stella, Zuccala, "Commentario breve al codice penale", Ed. Cedam, Padova 1999.

Hoxha, D, I., Kacupi, S., Haxhia. M., E drejta penale, Pjesa e përgjithshme, 2019.

Fiandaca Musco, Diritto penale, Parte generale, Botimi i dytë, 1995.

Islami, H., Hoxha, A., Panda, I., Procedura Penale, Tirane 2007.

Ismet Elezi, E drejta penale, Pjesa e posaçme, 2009.

Kambovski Vllado, E drejta penale, Pjesa e përgjithshme, Furkan, 2010. Kodi i Procedurës Penale të Republikës së Shqipërisë, 1995

KUNDËRVAJTJET ADMINISTRATIVE DHE VEPRAT PENALE: ZBATIMI I PARIMIT "NE BIS IN IDEM" NË SHQIPËRI

Dktrn. Enerjeta Shehaj¹

Prof.Dr. Eralda (Methasani) Çani²

Abstrakt

Subjektet e së drejtës nuk janë të imunizuara nga shkelja e rregullave të vendosura nga rendi juridik në fusha të ndryshme të saj. Forma në të cilën shfaqet sjellja e kundërligjshme, mekanizmi me të cilin realizohet dhe zhvillohet kjo sjellje e kundërligjshme, rrezikshmëria që ajo shfaq dhe pasoja që ajo passjell, janë çështje të rendit juridik. Është ky rend që e parashikon shkeljen me qëllim parandalimin, si dhe i përgjigjet me masa dhe përgjegjësi juridike përkatëse. Sjellja e kundërligjshme dëmton të drejtat ligjore të subjekteve private apo publike, sikurse edhe vetë balancat ligjore të marrëdhënieve juridike që preken nga një sjellje e tillë. Politika e ndjekur në hartimin e rendit juridik nevojitet të ndërtohet mbi parime themelore që të pasqyrojnë shërbimin e pritshëm ndaj interesit publik përmes përshtatjes së qartë dhe të drejtë të rregullimit të këtyre shkeljeve.

Politika ligjore i ka trajtuar shkelje të tilla sa në këndvështrimin penal, aq edhe administrativo-ndëshkues, përmes të ashtuquajturave kundërvajtje administrative. Kjo nxit nevojën e angazhimit të shtetit shqiptar për zhvillimin e kuadrit ligjor të këtyre instituteve në harmoni me nevojat që shfaq realiteti. Menaxhimi i këtyre instituteve, pra i kundërvajtjes administrative dhe veprës penale, pasqyrojnë vetë politikat penalo-administrative të shtetit shqiptar.

Kundërvajtjet administrative, sikurse veprat penale, janë përkufizuar si shkelje, me anë të veprimeve dhe mosveprimeve të dispozitave ligjore dhe për të cilat, për shkak të rrezikshmërisë shoqërore, parashikohen dënimet përkatëse. Politika penale dhe ajo administrative, për sa lidhet me kundërvajtjet administrative, kanë njësoj në themel parandalimin e shkeljes, ndëshkimin e saj dhe rehabilitimin e shkelësit, prandaj rregullat që përshtaten pritet të jenë përpjesëtuueshmërisht të mirëmenduara. Ngjashmëria mes kundërvajtjeve administrative dhe veprave penale natyrshëm sjell nevojën e hartimit të rregullave ligjore që respektojnë parimet themelore të shtetit të së drejtës, dhe ndër to edhe të parimit 'ne bis in idem'. Kjo qasje është e kahershme, por vijon të jetë po aq e pranishme dhe e nevojshme të adresohet në vijimësi me qëllim respektimin e duhur të këtij parimi me rëndësi themelore për të drejtën dhe shtetin e së drejtës.

1 Doktorante pranë Departamentit të së Drejtës Publike, Fakulteti i Drejtësisë, Universiteti i Tiranës, 2024-vijim. Gjyqtare pranë Gjykatës Administrative të Apelit, Tiranë.

2 Profesore e së drejtës pranë Departamentit të së Drejtës Publike, Fakulteti i Drejtësisë, Universiteti i Tiranës. E-mail: eralda.methasani@fdut.edu.al

Ky punim ka si qëllim të trajtojë përgjegjësinë administrative të subjektit të së drejtës në raport me shkeljen konkrete që kryen, duke e përqëndruar vëmendjen në analizën ligjore dhe shqyrtimin e jurisprudencës, me qëllim hulumtimin e raportit në të cilin qëndron përgjegjësia administrative me përgjegjësinë penale për të njëjtin fakt apo sjellje të kundërligjshme. Synimi përfundimtar i studimit është identifikimi i nivelit të respektimit të parimit *ne bis in idem* në kësi situatash në vendin tonë, si dhe të kontribuojë sadopak në hartimin e politikave ligjore sa më të drejta penale dhe administrative.

Fjalë kyçe: kundërvajtje administrative, vepra penale, përgjegjësi administrative, përgjegjësi penale, konkurrim, *ne bis in idem*, politikë ligjore, penale, administrative.

1. Kuptimi i kundërvajtjeve administrative dhe praktika gjyqësore

Kuptimi i kundërvajtjes administrative jepet në ligjin nr. 10 279, datë 20.05.2010, "Për kundërvajtjet administrative" (ligji 10279/2010).³ Ligji ka objekt përcaktimin e rregullave për konstatimin dhe shqyrtimin e kundërvajtjeve administrative, si dhe përcakton procedurat dhe afatet e ankimit ndaj akteve të organeve të administratës publike që vendosin dënime administrative, si dhe procedurat e ekzekutimit të sanksioneve administrative. Ky ligj parashikon konceptin e kundërvajtjes administrative, duke përfshirë në të elemente si: (1) shkelja, me anë të (2) veprimeve dhe mosveprimeve; (3) e dispozitave ligjore ose nënligjore; (4) e kryer me faj; dhe nga (4) persona të përgjegjshëm, për të cilën, (5) për shkak të rrezikshmërisë shoqërore të vogël, është caktuar (6) dënim administrativ.⁴ Të gjithë këto elemente burojnë nga përkufizimi i kundërvajtjes administrative.

Kusht themelor ligjor që të jemi para një kundërvajtjeje administrative është parashikimi i kundërvajtjes në një dispozitë ligjore ose nënligjore. Sipas ligjit nr. 10 279, datë 20.5.2010, "Për kundërvajtjet administrative", element përbërës i kundërvajtjes administrative është parashikimi ligjor i kundërligjshmërisë së saj⁵. Në çdo rast, një sjellje konkrete është kundërvajtje administrative vetëm nëse parashikohet si e tillë nga një dispozitë konkrete ligjore. Kundërligjshmëria e kësaj sjelljeje, në këtë kuptim, është shprehja juridike e rrezikshmërisë shoqërore.

Nevojitet, gjithashtu, që shkelja të jetë konkrete dhe të ekzistojë *de facto*. Subjekti, me veprimet ose mosveprimet e tij, shkel marrëdhënie të caktuara shoqërore, të cilat normohen dhe mbrohen nga dispozitat ligjore ose nënligjore në fuqi. Ky element i kundërvajtjes administrative identifikon anën objektive të kundërvajtjes administrative. Ana objektive e kundërvajtjes administrative kërkon një veprim ose mosveprim konkret, i cili të ketë sjellë dëmtim të marrëdhënies juridike të cilën norma ligjore mbron. Në këtë element vlerësohet edhe rrezikshmëria shoqërore, e cila në një shkelje administrative është tipari material, ndërsa kundërligjshmëria është forma me të cilën gjen shprehjen kjo rrezikshmëri. Rrezikshmëria shoqërore, si e veprës penale, ashtu edhe e kundërvajtjes administrative, është një kategori objektive, pra, që nuk përcaktohet nga dëshirat e individëve, por nga kushtet objektive të zhvillimit të një shoqërie të caktuar⁶.

3 Botuar në Fletoren Zyrtare nr. 73, date 29.6.2010: e aksesueshme në: <http://qzb.gov.al/eli/ligj/2010/05/20/10279>.

4 Neni 4, i ligjit nr. 10279, datë 20.5.2010, "Për kundërvajtjet administrative", parashikon shprehimisht kundërvajtjen administrative si "... shkelja me faj e dispozitave ligjore ose nënligjore, të kryera me veprim ose mosveprim dhe për të cilat ligji parashikon dënim administrativ."

5 Neni 4, ligji 10279/2010.

6 Dobjani E., E drejta Administrative, Shtëpia Botuese 'Libri Universitar', Tiranë, 1998, fq 15-16.

Subjekti që kryen shkeljen konkrete, mban përgjegjësi dhe dënohet administrativisht. Dënimi administrativ do të vlerësohet si ndëshkimi që jepet për shkeljen e kryer përmes një veprimi apo mosveprimi të rrezikshëm shoqëror.⁷ Në këtë kuptim, dënimi përbën një element identifikues të kundërvajtjes administrative. Edhe pse kundërvajtjet administrative i përkasin fushës së të drejtës administrative, e cila në thelb është rregullatore dhe jo ndëshkuese, në rastin e kundërvajtjes administrative, rregullimi ligjor është i tillë që e qas situatën përmes ndëshkimit. Ngjashmëria ndërmjet dënimeve penale me ato administrative dhe fakti se ato rëndojnë mbi të njëjtën gjendje fakti, nuk duhet të sjellin si pasojë rëndimin e subjektit kundërvajtës me ngarkesë përgjegjësie ligjore të tepruar. Por, njëkohësisht, përgjegjësia e kundërvajtësit nuk duhet të jetë e mangët ligjorisht. Në çdo rast, natyra e dënimit administrativ dhe qëllimi që ai ndjek, duhet të kuptohet me natyrë "*kompensuese*", "*parandaluese*" ose "*disiplinore*". Është me rëndësi të theksohet se dënimi i aplikuar në një procedurë administrative nuk përmbush elementet e shtrëngimit të një dënimi penal⁸. Dënimi administrativ, për shkak të natyrës së tij dhe qëllimit që ndjek, nuk dublon dënimin penal.

Subjekti që kryen shkeljen konkrete administrative për të pasur përgjegjësi administrative kërkohet ta ketë kryer atë me faj⁹. Ky element përbërës i kundërvajtjes administrative është ana subjektive e saj. Faji, edhe pse nuk është një element në thelb i së drejtës administrative, duke qenë i ndërlidhur me situata që ngjasojnë me veprat penale, pasi ato përshfaqin sjellje të rrezikshme shoqërore, shpaloset njësoj si në rastin e veprave penale, me dashje ose pakujdesi. Në këtë kuptim, faji është elementi subjektiv i përgjegjësisë dhe lidhet ngushtësisht me vetë personin, shkaktuesin e sjelljes së paligjshme. Ashtu si dhe në të drejtën penale dhe atë civile¹⁰, edhe në të drejtën administrative "*faji mund të përkufizohet si një qëndrim psikik i subjektit të kundërvajtjes ndaj sjelljes së tij, duke përfshirë edhe vetë pasojat që vijnë nga sjellja e kundërligjshme*". Legjislacioni administrativ apo ai civil nuk jep përkufizim të fajit dhe të formave të tij, ndërkohë që këto përkufizime gjenden në të drejtën penale. Sipas të drejtës penale, format kryesore të fajit janë: dashja me të cilin personi parashikon dhe dëshiron që të vijë pasoja, si rezultat i veprimeve apo mosveprimeve të tij (dashje e drejtpërdrejtë) ose, edhe nëse nuk i dëshiron këto pasoja, me ndërgjegje nuk merr masa për ta penguar ardhjen e pasojës, por lejon të vijë (dashje e tërthortë).¹¹ Faji mund të shfaqet edhe në formën e pakujdesisë, pra, kur dëmtuesi nuk i parashikon pasojat, por që ishte i detyruar t'i parashikonte nga situata, pra kundërvajtësi dështon të marrë masa. Aspekt tjetër i pakujdesisë është kur subjekti parashikon që nga veprimet e tij mund të vijë ndonjë pasojë dhe, megjithëse nuk e dëshiron, shpreson se me aftësitë e tij mund t'i shmangë, duke e vlerësuar me mendjelehtësi situatën¹². Pakujdesia e lehtë ndodh në rastet kur i dëmtuari, për shkak të situatës së papritur që i ndodhi, nuk merr masa për të pakësuar dëmin që i erdhi. Kjo nuk çon në përgjegjësinë e të dëmtuarit, por lehtëson situatën për dëmtuesin. Pakujdesia e rëndë shfaqet në rastet kur përsëritet pakujdesia e lehtë nga i dëmtuari dhe, në këtë rast, i shton pasojat e dëmit qëllimisht. Ndërkohë që doktrina më herët ka mbajtur qëndrimin se faji prezumohet në rastet e kundërvajtjes administrative, duhet theksuar se qasja është e përmbysur, edhe pse jo në të gjitha rastet sipas legjislacionit aktual. Jani Çomo, një nga autorët e së drejtës administrative të para 1990-ës, theksonte se "[m]egjithë këtë ngjashmëri të veprës penale me kundërvajtjen administrative përse i përket elementit faj, mënyra e vërtetimit të tij ndryshon në secilin rast. Kështu, për deklarimin

7 Procesverbal i datës 11.5.2010, i Mbledhjes së Komisionit Parlamentar për Çështjet Ligjore.

8 Vendimi "Storbraten kundër Norvegjisë", Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut, gjendet në: <https://hudoc.echr.coe.int> (aksesuar në maj 2024).

9 Neni 4, 10279/2010 (...me faj....).

10 Semini (Tutulani) M., E drejta e detyrimeve dhe e kontratave (pjesa e përgjithshme), botimi i tretë. Tiranë, 2002.

11 Neni 15 i Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë.

12 Neni 16 i Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë.

fajtor të një personi për kryerjen e një vepre penale, faji në çfarëdo forme qoftë, duhet të vërtetohet, ndërsa për dënimin e një personi në rrugë administrative, mjafton të vërtetohet kryerja e shkeljes, kurse faji prezumohet"¹³. Ndërsa ky qëndrim ishte i ndryshëm nga ai i përgjegjësisë penale ku i pandehuri prezumohet i pafajshëm derisa të jepet një vendim i formës së prerë mbi kryerjen e veprës penale, në të drejtën administrative fajësia e dëmtuesit prezumohej. Kjo qasje e para 1990-ës legjitimohej nga themeli mbi të cilin ngrihej e drejta administrative. Interesi publik prezumohej i mishëruar tek institucionet e administratës shtetërore dhe subjektet ishin të vendosur në një pozitë më pak të favorshme krahasuar me administratën shtetërore. Në bazë të kuadrit ligjor në fuqi për procedurat administrative, dhe konkretisht të parimit të objektivitetit¹⁴ si dhe dispozitave të Kodit të Procedurave Administrative që rregullojnë hetimin administrativ, organi publik duhet të vendosë bazuar në bindjen e tij, pasi ka vlerësuar të gjitha provat, kushtet, rrethanat e lidhura me një situatë për të cilën madje, nisur nga fakti që kundërvajtjet administrative nisin me iniciativën e organit publik, ka edhe barrën e provës¹⁵. Ndërkohë që ka edhe raste në kuadrin ligjor në fuqi kur subjekti që ka kryer një sjellje e cila konfiguron, për shkak të ligjit, në anën objektive të një kundërvajtjeje administrative, do të ngarkohet me përgjegjësi administrative, qoftë edhe vetëm nëse ka kryer shkeljen, duke prezumuar kështu fajin e tij/saj. Raste si ky i fundit janë të specifikuara në legjislacionin si kundërvajtje me përgjegjësi objektive,¹⁶ por duhet thënë që janë të rralla.¹⁷

Me rëndësi për të kuptuar kundërvajtjet administrative dhe regjimin juridik të tyre janë edhe elementet që lidhen me kompetencën për konstatimin e kundërvajtjes, me kompetencën për shqyrtimin e kundërvajtjes administrative, llojet e dënimeve administrative, parashkrimi, shuarja e kundërvajtjes administrative, ankimi administrativ etj. Dispozitat që përcaktojnë kundërvajtjen administrative dhe dënimet për to kanë karakter të përgjithshëm, sepse caktojnë rregulla sjellje të detyrueshme për të gjithë personat fizikë dhe juridikë, private apo publikë, organet publike, dhe cilindo subjekt të së drejtës, shkelja e të cilave sjell si pasojë zbatimin e dënimeve administrative. Prandaj ligji parashikon se të drejtën për të miratuar dispozita që parashikojnë kundërvajtje administrative e ka Kuvendi si dhe organet përfaqësuese të vetëqeverisjes vendore për aq sa lidhet me juridiksionin e tyre.¹⁸

Praktika gjyqësore ka luajtur një rol shumë të rëndësishëm për kuptimin e kundërvajtjes administrative dhe elementeve përbërëse të saj. Kështu, në vendimin e Gjykatës së Lartë nr. 00 - 2016 - 3226 (489), datë 4.10.2016¹⁹ trajtohen konceptet si kompetenca e organit publik që shqyrton dhe cakton dënim administrativ për kundërvajtjen administrative në fushën e urbanistikës. Kolegji Administrativ, ndër të tjera në këtë vendim arsyeton se: *"...Organi administrativ (INUK) që ka konstatuar dhe ka vendosur për kundërvajtjen administrative është i identifikuar dhe ka qenë kompetent. Kjo rezulton nga interpretimi i nenit 81, të ligjit nr. 8405/17.09.1998, "Për Urbanistikën" dhe nenit 9, të ligjit nr.9780, datë 16.7.2007, "Për inspektimin e ndërtimit". . . . Kolegji Administrativ i Gjykatës së Lartë vlerëson se, vendimet objekt gjykimi të INUK janë marrë brenda kompetencave*

13 Çomo J., E drejta administrative, Ribotim 1984, Vëll 3, faqe 120.

14 Neni 14, Ligj nr. 44/2015 Kodi i Procedurave Administrative i Republikës së Shqipërisë.

15 Nenet 77-82, Po aty.

16 Neni 251 Kundërvajtjet me përgjegjësi objektive, ligj nr. 102/2014 datë 31.7.2014 Kodi Doganor i Republikës së Shqipërisë, i ndryshuar, thekson se: "[p]ër qëllime të këtij neni, me kundërvajtje me përgjegjësi objektive kuptohen kundërvajtjet, për të cilat nuk kërkohet të provohet elementi faj, duke pasur parasysh karakterin objektiv të detyrimeve të përfshira dhe faktin që personat, të cilët kanë përgjegjësinë që t'i respektojnë nuk mund të justifikohen me padijeninë për ekzistencën e tyre, si dhe karakterin e tyre detyrues...".

17 Çani G., Disertacion për mbrojtjen e gradës shkencore "Doktor", Legjislacioni penal shqiptar në fushën e doganave (probleme teorike dhe praktike), Fakulteti i Drejtësisë, Universiteti i Tiranës, Tiranë, 2022, fq. 58-59. Shih në: <https://unitir.edu.al/legjislacioni-penal-shqiptar-ne-fushen-e-doganave-probleme-teorike-dhe-praktike/>

18 Neni..... i ligjit .

19 Vendim nr. 31001- 02045-00- 2012 i Regj. Themeltar dhe Vendim nr. 00 - 2016 - 3226 (489), datë 4.10.2016, "Shoqëria "Sinameta" kundër INUK".

të tij ligjore, ku shkelja e nenit 76/1, të ligjit nr.8405/1998, "Për urbanistikën" (i ndryshuar) përbën kundërvajtje administrative, që dënohet sipas nenit 81, të këtij ligji (ndryshuar me ligjin nr.10 319, datë 16.09.2010)". Në këtë vendim, Kolegji Administrativ arsyeton mbi kompetencën e një organi publik për shqyrtimin e një kundërvajtjeje administrative, duke theksuar se kjo lidhet pikërisht me ligjin që parashikon atë kundërvajtje. Në çdo rast është vetë ligji që parashikon kundërvajtjen administrative, ai ligj që parashikon edhe organin publik që ka kompetencë për të konstatuar dhe shqyrtuar këtë kundërvajtje administrative. Gjithashtu, në këtë vendim, Kolegji i Gjykatës së Lartë arsyeton se: "... Kolegji çmon gjithashtu se masa e gjobës së caktuar në shumën 20.000.000 (njëzet milionë lekë) është tej kufirit ligjor të parashikuar në nenin 81, të ligjit nr.8405, datë 17.09.1998, "Për urbanistikën", i ndryshuar, i cili parashikon si masë maksimale gjobë 10.000.000 (dhjetë milionë lekë) "për vënien në dispozicion të mjeteve dhe makinerive vetëlëvizëse". Pra, në çdo rast, dënimi administrativ jo vetëm që parashikohet në bazën ligjore për kundërvajtjen administrative, por është pikërisht kjo bazë ligjore, ajo që përcakton dënimin, llojin dhe marzhin e tij.

Ky qëndrim është shtjelluar edhe në vendimin e Gjykatës së Lartë me nr. 00-2011-520, datë 19.04.2011, në të cilin parashikohet se: "...[I]lojet e dënimeve administrative që jepen nga pala e paditur KKRT, janë ato të parashikuara nga neni 137 i ligjit të sipërcituar ..." Gjithashtu, në vendimin nr. 00-2016- 491 (105), datë 24.02.2016, Gjykata e Lartë sjell në vëmendje se: "... sikurse në procedimin penal apo atë disiplinor, edhe në procedimin administrativ, subjekti nuk mund të procedohet dhe të ndëshkohet me dënime administrative për shkelje administrative të kryera, përtej afatit që parashikon ligji për ndjekjen dhe ndëshkimin e tyre. Ligji i zbatueshëm në këtë aspekt, i cili është ligji material, është ligji i kohës që ishte në fuqi në çastin e kryerjes së shkeljes administrative..." Në vendimin nr. 00-2024-1169, datë 25.3.2024, Gjykata e Lartë, ndër të tjera, arsyeton se instituti i parashkrimit të dënimit administrativ garanton mbrojtjen e kundërvajtësit dhe mënjanon pasigurinë e tyre në të ardhmen nga mosveprimi i organeve publike për ekzekutimin e dënimit ndaj subjektit kundërvajtës brenda kufijve kohorë ligjorë. Në këtë mënyrë, Gjykata e Lartë arsyeton rreth konceptit të parashkrimit të dënimit administrativ, analizon konceptin e pritshmërive legjitime dhe sigurisë që legjislacioni, sidomos ai ndëshkues, siç është ky për kundërvajtjet administrative, duhet të pasqyrojë. Ligji ka vendosur kufij kohorë brenda të cilëve duhet të përcaktohen marrëdhëniet juridike me karakter publik, mes subjekteve dhe organeve publike. Duke vlerësuar mjetet ligjore sidomos ato gjyqësore si vendimtare në shtetet demokratike sipas shtetit të së drejtës,²⁰ praktika gjyqësore ka kontribuar në shtjellimin e elementëve të kundërvajtjes administrative me qëllim që dispozitat ligjore të kuptohen dhe zbatohen sa më drejtë, dhe shërbyer një parimi me rëndësi të së drejtës franceze sipas të cilit "të gjykosh administratën publike, do të thotë të administrosh edhe më shumë"²¹.

2. Kundërvajtja administrative dhe parimi "ne bis in idem"

Një veprim apo mosveprim që konsiderohet i rrezikshëm për shkak të ligjit penal apo për shkak të së drejtës administrative, në çdo rast, duhet të parandalohet, dënohet e rehabilitohet në proporcionalitet me shkallën e rrezikshmërisë që ai mbart. Për vendosjen e këtij ekulibri, ndërmjet sjelljes konkrete dhe rrezikshmërisë shoqërore që ajo mbart në raport me përgjegjësinë ligjore

20 Ministria e Drejtësisë, SIGMA, Komentari i Kodit të Procedurave Administrative, fq. 75. Shih në: https://www.drejtesia.gov.al/wp-content/uploads/2018/05/Komentari_i_kodit_te_procedurave_administrative_te_Republikes_se_shqiperise nga_SIGMA_edition_April_2018.pdf (aksesuar në maj 2024)

21 Sandevor P., Etudes sur le recours de pleine juridiction, Revue internationale de droit comparé. vol. 16, nr. 3, korrik-shtator 1964. Shih në: https://www.persee.fr/doc/ridc_0035-3337_1964_num_16_3_14314 (aksesuar në maj 2024).

konkrete, kërkohet që në çdo rast të bëhet një vlerësim objektiv, i gjithanshëm dhe proporcional i gjendjes konkrete faktike/sjelljes konkrete. Nëse gjendja e faktit mbart dhe reflekton rrezikshmëri të lartë shoqërore, vetë rendi juridik e kualifikon juridikisht atë si vepër penale dhe i jep si përgjigje një dënim penal. Po me të njëjtën logjikë juridike, nëse gjendja e faktit mbart dhe reflekton një rrezikshmëri më të ulët shoqërore se vepra penale, përkundrajt saj gjen zbatim e drejta administrative dhe zbatohet një dënim administrativ.

Në përgjithësi, gjatë interpretimit të kuptimit të kundërvajtjes administrative, shkelësit, dhe në ndonjë rast edhe punonjësit e administratës publike, krijojnë konfuzion ndërmjet këtij koncepti dhe veprës penale. Vepra penale dhe kundërvajtja administrative kanë element të përbashkët, por edhe dallues ndërmjet tyre²². Vija ndarëse ndërmjet kualifikimit juridik të një gjendjeje fakti si kundërvajtje administrative apo si vepër penale nuk është e lehtë për t'u konfiguruar dhe për më tepër për t'u zbatuar në praktikë. Për shkak të zhvillimit në kohë të sjelljeve shoqërisht të rrezikshme dhe të politikave publike penale dhe administrative, vija ndarëse ndërmjet një kundërvajtjeje administrative dhe një vepre penale herë është e qartë, dhe herë të tjera jo lehtësisht e tillë.

Akoma dhe më e vështirë paraqitet kjo problematikë dhe vetë raporti ndërmjet përgjegjësive penale dhe përgjegjësive administrative, kur e njëjta gjendje fakti tërheq mbi vete në mënyrë të njëkohshme edhe përgjegjësinë penale, edhe përgjegjësinë administrative. Vlerësimi i rastit dhe përfundimi nëse një gjendje fakti duhet të kualifikohet si vepër penale apo/dhe si kundërvajtje administrative, në çdo rast duhet të jetë objektiv, ligjor dhe proporcional. Qartësia dhe pasja e një vlerësimi objektiv është një kërkesë për të shmangur çdo lloj kaosi ligjor, i cili në vetvete përkthehet në mungesë të *'sigurisë juridike'*. Ekzistenca e një shumëllojshmërie qasjesh për vërtetimin nëse një vepër për të cilën një subjekt është ndjekur, është vërtetë e njëjtë me një tjetër për të cilën subjekti është dënuar apo liruar me vendim përfundimtar gjykatë, krijon pasiguri ligjore²³.

Sipas një përkufizimi të pranuar gjerësisht, parimi "*ne bis in idem*", nënkupton që një person që është deklaruar i pafajshëm apo është dënuar nuk mund të gjykohet apo dënohet sërish për të njëjtat fakte ose/apo për të njëjtën vepër penale në një gjykim të ri. Formula "*ne bis in idem*" është në fakt një derivat i maksimës së të drejtës romake "*nemo bis in idem debet vexari*" ose "*nemo debet bis puniri*"²⁴. Parimi "*ne bis in idem*" është i njohur, gjithashtu, me shprehjet "*ndalimi i ndjekjes së dyfishtë*", autoriteti negativ i "*res judicata*" apo "*double jeopardy*"²⁵.

Ekziston një shumëllojshmëri termash të përdorur për të identifikuar parimin "*Non bis in idem*". Vlen të përmendim nenin 4 të Protokollit nr. 7 të Konventës Evropiane të të Drejtave të Njeriut,²⁶ nenin 14, paragrafi 7 të Paktit të Kombeve të Bashkuara për të Drejtat Civile dhe Politike²⁷ apo nenin 50

22 (Methasani) Çani E., Administrative misdemeanours – ambiguities in their meaning and implications of their implementation in practice. Analysis of cases and the obligation to respect the European recommendations, Konferencë Shkencore Ndërkombëtare, Fakulteti i Drejtësisë, Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Universiteti i Utrëhtit, Hollandë, Tiranë, 10–11 qershor 2010.

23 Sergey Zolotukhin kundër Rusisë, Vendimi i Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut, i aksesueshëm në: <https://hudoc.echr.coe.int>

24 Laçi A., Zbatimi i parimit "*ne bis in idem*" në kuadër të bashkëpunimit gjyqësor ndërkombëtar në fushën penale, Konferenca e Dytë Ndërkombëtare në: "Studime ndërdisiplinore", ICIS Second International Conference on: "Interdisciplinary Studies", Tiranë 19 dhjetor 2015, organizuar nga International Institute for Private-Commercial and Competition Law, në bashkëpunim me Tirana Business University, Dhoma Kombëtare e Ndërmjetësve dhe Universiteti Kolegji "Pjetër Budi", Prishtinë, Kosovë, fq. 328–335, në: <http://iipcl.org/wp-content/uploads/2015/12/ICIS-II-Proceedings.pdf>

25 Marc Henzelin "Ne bis in idem", un principe à géométrie variable", Revue Pénale Suisse, Vëllimi 123, 2005, fashikulli 4, Stämpfli Editions SA, shënimi 1, f. 345.

26 Për më shumë lidhur me nenin 4 të Protokollit nr. 7 të Konventës Evropiane të të Drejtave të Njeriut shih në vijim të këtij punimi.

27 Neni 17, pika 7 i Paktit të Kombeve të Bashkuara për të Drejtat Civile dhe Politike lexon "[a]skush nuk mund të ndiqet ose të ndëshkohet për një vepër për të cilën ai është dënuar ose liruar njëherë në përputhje me ligjin dhe

të Kartës së të Drejtave Themelore të Bashkimit Evropian,²⁸ të cilët i referohen si "[same] offence" ("[même] infraction"), ("veprës [së njëjtë]". Konventa Amerikane për të Drejtat e Njeriut flet për "same cause" ("mêmes faits")/ shkakun e njëjtë,²⁹ ndërsa Konventa për Zbatimin e Marrëveshjes së Shengenit ndalon ndjekjen për "same acts" ("mêmes faits"), (akte të njëjta)³⁰. Statuti i Gjykatës Penale Ndërkombëtare përdor termin "[same] conduct"³¹ ("[mêmes] actes constitutifs") / "veprim / sjellje [e njëjtë]". Ndryshimi midis termave të "same acts"/akte të njëjta apo "same cause"/shkak i njëjtë ("mêmes faits") nga njëra anë dhe termit "[same] offence" ("[même] infraction")/"vepër e njëjtë" nga ana tjetër, sipas Gjykatës së Drejtësisë së Komuniteteve Evropiane dhe Gjykatës Ndërkombëtare të të Drejtave të Njeriut është një element i rëndësishëm në favor të miratimit të qasjes që mbështetet rreptësisht tek identiteti i veprimeve materiale, duke hedhur poshtë si të parëndësishëm klasifikimin *a priori* ligjor të këtyre veprimeve.³²

Arsye të shumta justifikojnë mosndjekjen dhe mosgjykimin dy apo më shumë herë të një subjekti për një apo më shumë fakte të njëjta. Pikësëpari, dënimi i dyfishtë bie në kundërshtim me parimin e dënimit (ndëshkimit), që kërkon që autori i veprës penale të dënohet në raport me krimin e kryer, as më shumë dhe as më pak. Integrimi në shoqëri i personit të dënuar bëhet edhe më i vështirë nëse ai do të ndiqet përsëri penalisht apo do të gjykohet për të njëjtat fakte. Nga ana e tij, shteti nuk ka asnjë interes për të harxhuar energjitë e tij në ndjekjen shumë herë të të njëjtit person për kryerjen e të njëjtave fakte. Autoriteti i shtetit dhe besimi që qytetarët duhet të kenë tek ai, do të gërryhej në rast të ndjekjeve penale të shumëfishta, kryesisht në rastet e gjykimeve në themel.³³

Termi "*ne bis*" i referohet një vendimi apo një gjykim të zhvilluar më parë që duhet marrë parasysh për të shmangur një gjykim të dytë. Ndërsa shprehja "*idem*" u referohet fakteve apo shkeljeve që janë në bazë të vendimit të parë apo të gjykimit të parë dhe që rimerren në konsideratë gjatë vendimit apo gjykimit të dytë.³⁴ Gjithsesi, duhet theksuar se parimi "*ne bis in idem*" që ndalon rigjykimin për të njëjtën vepër, nuk gjen zbatim të njëjtë kur i njëjti veprim përbën dhunim të njëkohshëm të dy dispozitave të ndryshme ligjore. Për të njëjtën shkelje mund të zhvillohen procese me karaktere të ndryshme.³⁵ Në këtë rast pafajësia ose dënimi në bazë të të njëjtit ligj nuk përjashton ndëshkimin sipas tjetrit.³⁶

Parimi i sigurisë juridike, dhe qartazi ai i mosdënimit dy herë për të njëjtën çështje, pra, *ne bis in idem*, është vendosur si një parim themelor kushtetues në Shqipëri, edhe pse i zbatueshëm për veprat penale. Kushtetuta, në nenin 27, duke e përfshirë këtë parim në tërësinë e të drejtave themelore të

procedurën penale të çdo vendi". Shih në: <https://hrrp.eu/alb/docs/CCPR-a.pdf> (aksesuar në maj 2024)

28 Neni 50 i Kartës së të Drejtave Themelore të Bashkimit Evropian lexon "[e] drejta për të mos u gjykuar apo ndëshkuar dy herë në proces penal për të njëjtën vepër penale Askush nuk mund të gjykohet apo të dënohet rishtazi në proces penal për një vepër për të cilën është shpallur i pafajshëm apo është dënuar brenda Bashkimit në përputhje me ligjin" Shih në: <https://integrimi-ne-be.punetegashtme.gov.al/wp-content/uploads/2020/04/9-Versioni-i-Konsoliduar-i-Traktateve-te-BE-se.pdf> (aksesuar në maj 2024)

29 Neni 18 i kësaj Konvente lexon: "An accused person acquitted by a nonappealable judgment shall not be subjected to a new trial for the same cause [Personi i akuzuar i shpallur i pafajshëm me një aktgjykim të paapelueshëm nuk do t'i nënshtrohet një gjykimi të ri për të njëjtin shkak, Përkthim i autoreve]". Shih në: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201144/volume-1144-i-17955-english.pdf> (aksesuar në maj 2024)

30 Neni 50 i Konventës për Zbatimin e Marrëveshjes Shengen, e 14 qershorit 1985 ndërmjet qeverive të shteteve të Bashkimit Ekonomik të Beneluksit, Republikës Federale të Gjermanisë dhe Republikës Franceze mbi heqjen graduale të kontrolleve në kufijtë e tyre të përbashkët. Shih në: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42000A0922\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42000A0922(02)) (aksesuar në maj 2024)

31 Neni 20 i Statutit të Gjykatës Penale Ndërkombëtare. Shih në: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf> (aksesuar në maj 2024)

32 Shih më shumë EuroJust, Case-law by the Court of Justice of the European Union on the Principle of *ne bis in idem* in Criminal Matters, dhjetor 2021, në https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/2021_12_08_cjeu_case_law_on_ne_bis_in_idem.pdf (aksesuar në maj 2024)

33 Laçi A., Zbatimi i parimit "*ne bis in idem*" ..., vepër e cituar.

34 Po aty.

35 Gjykata Kushtetuese, Udhërrëfyes për Jurisprudencën e Gjykatës Kushtetuese 1998-2023, prill 2023.

36 Vendim i Gjykatës Kushtetuese nr. 5 datë 08.03.2005.

njeriut, jep standardin të cilin duhet të ushqejë qasja ndaj parimit *ne bis in idem*, duke vënë kufizime në zbatimin e heqjes së lirisë si masë ndëshkuese ekstreme. Ndërkohë, neni 34 i Kushtetutës haptazi e rregullon këtë parim, duke theksuar se askush nuk mund të dënohet më shumë se një herë për të njëjtën vepër penale dhe as të gjykohet sërish, me përjashtim të rasteve kur është vendosur rigjykimi i çështjes nga një gjykatë më e lartë, sipas mënyrës së parashikuar me ligj³⁷. Po ashtu, neni 17, i Kushtetutës, i ndërlidhur me këto nene, qartëson se proporcionaliteti është thelbësor në trajtimin ligor të kundërvajtjeve administrative dhe veprave penale.

Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë vendos standarde, të cilat duhet të jenë shtrati i qasjes politike në vend, sa i takon zbatimit të dënimeve administrative, sikurse atyre penale, për kundërvajtjet administrative. Ndalimi i dënimit të heqjes së lirisë për mospërbushjen e detyrimeve kontraktore parashtron elementin e proporcionalitetit si thelbësor për politikën penale që do të përshtatet në vend.³⁸ Ndërkohë që Kushtetuta vendos të tilla standarde kufizuese, ajo thërret KEDNJ-në si kornizuese të qasjeve ligjore në vendin tonë, për sa lidhen me të drejtat themelore të njeriut. Po ashtu, procesi i integritetit në vend kërkon që vendi ynë të përafrojë legjislacionin me atë të Bashkimit Evropian.

3. Ne bis in idem dhe GJEDNJ-ja

Parimi *ne bis in idem* është i njohur në nenin 4 të Protokollit nr. 7 të KEDNJ-së, i cili parashikon të drejtën për të mos u gjykuar ose dënuar dy herë³⁹. Ky nen ndalon gjykimin ose dënimin e dikujt për një vepër të kryer më parë dhe për të cilën ai është deklaruar i pafajshëm ose është dënuar. Ka përjashtime në paragrafin 2 të këtij neni, në rast se në përputhje me ligjin dhe procedurën penale të shtetit të interesuar, faktet e reja ose të zbuluara rishtazi, ose një mangësi themelore në procedimet e mëparshme, janë të një natyre të tillë që mund të cenojnë vendimin e dhënë. Mund të shfaqen situata të komplikuar kur një grup faktesh çon në më shumë se një vepër penale ose në më shumë se një procedurë, për shembull, dikush dënohet për drejtim automjeti në gjendje të dehur dhe në procedimet e mëtejshme i merret leja e qarkullimit; procedura e fundit ishte konsideruar si pjesë e sanksionit për veprën⁴⁰. Vetëm nëse dy vepra të veçanta mbështeten në fakte identike ose në fakte që në thelb janë të njëjtat, kemi të bëjmë me shkellje.

Nëse theksi do të vendosej tek karakterizimet ligjore të të dyja veprave, do të kishim cenim të këtij parimi, pasi ky interpretim do të ishte shumë kufizues. Në rast se do të kufizoheshim vetëm me konstatimin e faktit se personi është ndjekur për vepra që kanë klasifikime ligjore të ndryshme, do të rrezikonim të minonim garancinë e sanksionuar në nenin 4, të Protokollit nr. 7. Rrjedhimisht, neni 4 i Protokollit nr. 7 duhet të kuptohet i tillë që ndalon ndjekjen apo gjykimin e një "vepre" të dytë, për

37 Neni 27 dhe 34, Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë.

38 Duhet vënë në vëmendje se heqja e lirisë është një ndër dënimet e mundshme edhe për kundërvajtjet administrative, sipas ligjit.

39 Neni 4, E drejta për të mos u gjykuar ose dënuar dy herë, lexon:

Askush nuk mund të ndiqet ose të dënohet penalisht nga juridiksioni i të njëjtit shtet për një vepër për të cilën ai më parë ka qenë shpallur i pafajshëm ose dënuar me një vendim gjyqësor të formës së prerë, në përputhje me ligjin dhe procedurën penale të atij shteti.

Dispozitat e paragrafit të mësipërm nuk pengojnë rihapjen e procesit, në përputhje me ligjin dhe procedurën penale të shtetit të interesuar, në rast se fakte të reja ose të zbuluara rishtazi, ose një mangësi themelore në procedimet e mëparshme janë të një natyre të tillë që mund të cenojnë vendimin e dhënë.

Asnjë derogim nuk lejohet për këtë nen në përputhje me nenin 15 të Konventës.

Shih në <https://www.drejtësia.gov.al/wp-content/uploads/2019/03/KONVENTA-P%C3%8BR-MBROJTJEN-E-T%C3%8B-DREJTAVE-T%C3%8B-NJERIUT-DHE-LIRIVE-THEMELORE-AMENDUAR-ME-PROTOKOLLIN-NR.-11-2.pdf>

40 Vendim i GJEDNJ-së, Nilsson kundër Suedisë, aplikim nr. 73661/01.

aq kohë sa ajo buron nga fakte identike ose fakte që janë thelbësisht të njëjta.

Parimi *non bis in idem* ka në përmbajtjen e tij tri elemente klasike kyçe:

- 1) Të dyja procedurat duhet të jenë të natyrës "penale";
- 2) Të dyja procedurat duhet të kenë të bëjnë me të njëjtën gjendje faktike; dhe
- 3) Duhet të kemi dyfishim të procedurave që normon rendi juridik për të njëjtën ngjarje.

Ky është kuptimi klasik dhe më i zakonshëm i trajtuar edhe në vetë praktikën e GJEDNJ-së për parimin *non bis in idem*. GJEDNJ-ja, fillimisht, parimin "*ne bis in idem*" e ka trajtuar në dimensionin penal, duke vendosur dhe konfirmuar se përgjegjësia administrative dhe ajo penale konkurrojnë mes tyre. Ajo nuk ka njohur fillimisht parimin *non bis in idem* kur natyrat e përgjegjësive juridike janë të ndryshme dhe jo të dyja penale⁴¹. Më vonë në kohë, parimi *non bis in idem* u shtri edhe në aspekte të tjera nga vetë GJEDNJ-ja, siç është edhe në raportin e përgjegjësive së dyfishtë, ku natyra e përgjegjësive është e ndryshme si penale apo edhe administrative. Pra, GJEDNJ-ja ka trajtuar parimin *ne bis in idem* edhe në rastet kur kemi dyfishim të procedurave, edhe pse jo të dyja me natyrë penale.

Cilësimi ligjor i procedurës nuk është kriteri i vetëm përcaktues për zbatueshmërinë e parimit *non bis in idem* sipas nenit 4 § 1 të Protokollit nr. 7. GJEDNJ-ja ka theksuar se nëse do të pranohej e kundërta, do të bënte të kishim rezultate të papajtueshme me objektin dhe qëllimin e KEDNJ-së.⁴² GJEDNJ-ja, në disa vendime të saj, ka pranuar se pjesë e parimit *non bis in idem* është edhe dënimi administrativ që jepet për të njëjtën gjendje fakti në raport me dënimin penal që i përgjigjet asaj. Në këtë praktikë risi, GJEDNJ-ja, edhe pse nuk shkoj në mënyrë të menjëhershme në një pranim të parimit *non bis in idem* kur përgjegjësitë dhe procedurat e ndjekura janë të natyrave të ndryshme dhe jo domosdoshmërisht të dyja penale, përsëri mori në shqyrtim dhe analizoi natyrën e dënimit administrativ në raport me atë penal. Në këto praktika risi, GJEDNJ-ja vlerëson se dënimi i vendosur në një procedurë administrative nuk përmbusht elementet e shtrëngimit të një dënimi penal, pasi ky dënim ishte vetëm një masë plotësuese dhe dallonte thelbësisht me dënimin e vendosur në procedurë penale dhe se të dyja dënimet ndiqnin qëllime të ndryshme. Në këto raste GJEDNJ-ja ka konkluduar se nuk ka shkelje të parimit *non bis in idem*.

GJEDNJ-ja, në praktikën e saj ka vlerësuar edhe se, nëse të dyja llojet e sanksioneve, si ai rezultat i një procedure administrative, ashtu edhe ai rezultat i një procedure penale, zhvillohen për të njëjtën çështje, ndjekin një qëllim të përbashkët, kanë ndërlidhje të forta thelbësore dhe ndërlidhjeje në kohë dhe se nuk janë plotësuese ndaj njëra-tjetrës, atëherë bien ndesh me parimin *ne bis in idem*⁴³. Në çdo rast, për të vlerësuar dhe respektuar në mënyrë korrekte parimin *non bis in idem* vlerësimi i sjelljes konkrete bëhet i gjithanshëm dhe në raport me dy procedurat dhe dy dënimet me natyra të ndryshme që janë dhënë. Nëse nga analiza tërësore edhe krahasimore e të dyja procedurave dhe dënimeve konkludohet se dënimet, edhe pse janë produkt i dy procedurave të ndryshme, në thelb kanë të njëjtën natyrë "*ndëshkuese dhe korrigjuese*", ndjekin një qëllim të përbashkët, kanë ndërlidhje të forta thelbësore dhe nuk janë plotësuese ndaj njëra-tjetrës, atëherë bien ndesh me parimin "*ne bis in idem*"⁴⁴.

41 Engel dhe të tjerët kundër Hollandës, datë 8.6.1976; Ozturk kundër Gjermanisë, datë 21.2.1984; "Jussila kundër Finlandës", datë 23.11.2006.

42 Shih vendimet e GJEDNJ-së, "Storbråten kundër Norvegjisë", "Haarvig kundër Norvegjisë"; "Rosenquist kundër Suedisë (Manasson kundër Suedisë)", nr. 41265/98, 8 prill 2003; "Göktan kundër Francës", aplikim nr. 33402/96, 848, 2002-V; dhe "Malige k. Francës", "Nilsson kundër Suedisë".

43 Vendimi i GJEDNJ-së, "Storbråten kundër Norvegjisë", datë 01.02.2007; "Sergey Zolotukhin kundër Rusisë", datë 10.02.2009; "Paksas kundër Lituaniës", datë 06.01.2011; "Serazin kundër Kroacisë", datë 08.11.2018; "Mihalache kundër Rumanisë", datë 8.7.2019.

44 Vendimi i GJEDNJ-së, "A dhe B kundër Norvegjisë".

Lidhur me vlerësimin e natyrës si penale të procedurave, GJEDNJ-ja mbështetet në tri kritere të identifikuar në praktikën gjyqësore, të cilat nuk kanë vlerë të barabartë, duke mbajtur qëndrimin se i pari është vetëm tregues dhe dy të tjerët vendimtarë:

- klasifikimi ligjor i veprës penale sipas ligjit kombëtar;
- natyra e veprës penale;
- ashpërsia e dënimit të parashikuar.

Duke ndjekur një interpretim të gjerë dhe autonom të këtij koncepti të 'natyrës penale', GJEDNJ-ja ka qenë në gjendje të klasifikojë si procedura penale ato në fund të të cilave janë vendosur sanksione fiskale, si një shtesë ose ndëshkim tatimor. Në të kundërt, procedurat fiskale që kërkojnë vetëm rikuperimin e shumës së plotë të tatimit, pa ndonjë rritje të aplikuar, janë konsideruar si administrative ose fiskale në natyrë dhe jo penale. Megjithatë, ekziston ende një vijë e hollë midis procedurave që kërkojnë vetëm dëmshpërblim financiar dhe atyre që janë ndëshkuese dhe dekurajuese. Gjithashtu, për të arritur në përfundimin se veprat në fjalë janë identike, që nga vendimi në çështjen "*Zolotukhin kundër Rusesë*", duket se GJEDNJ-ja është përqendruar vetëm në faktet që kanë dhënë shkas për dy grupet e procedurave, pavarësisht nga klasifikimi i tyre ligjor, i cili mund të jetë i ndryshëm në ato dy grupe procedurash. Gjykata e Strasburgut ka deklaruar në këtë drejtim se dy grupet e procedurave në fjalë, duhet të lidhen me 'një grup rrethanash konkrete faktike që janë të pandashme në kohë dhe hapësirë'.

Në çështjen "*A dhe B kundër Norvegjisë*", pas shqyrtimit të jurisprudencës së saj lidhur me procedimit të dyfishtë, GJEDNJ-ja zbuti atë gjetje të shkeljes së parimit. Në vendimin '*Sergey Zolotukhin kundër Rusesë [GC]*', ajo pranon që shtetet mund të ndëshkojnë, në procedura të dyfishta administrative dhe penale, një sjellje të caktuar kur ka një 'lidhje të mjaftueshme të ngushtë në substancë dhe në kohë' midis dy grupeve të procedimeve të përfshira.⁴⁵ GJEDNJ-ja konsideron se në këtë rast nuk ka një mbivendosje të vërtetë të procedimeve, por më tepër një kombinim të tyre, që përbën një tërësi të integruar dhe koherente. Nga praktika gjyqësore e kësaj gjykate është e qartë se ka një shkelje të parimit *ne bis in idem* nëse plotësohen kushtet e mëposhtme:

- (1) ekzistenca e dy grupeve të procedurave penale në kuptimin e KEDNJ-së;
- (2) identiteti i veprave penale të ndjekura penalisht (koncepti i *idem*);
- (3) ekzistenca e një vendimi përfundimtar;
- (4) dublimi i procedurave (koncepti i *bis*).

4. Parimi *ne bis in idem* në Bashkimin Evropian dhe shtetet anëtare

Parimi *ne bis in idem* renditet ndër parimet themelore në të drejtën e Bashkimit Evropian gjithashtu. Neni 50 i Kartës së të Drejtave Themelore të BE-së parashikon atë shprehimisht. Ky nen parashikon të drejtën për të mos u gjykuar apo ndëshkuar dy herë në një proces penal për të njëjtën veprë penale. Ky nen nuk përmban një përjashtim për legjislacionet kombëtare, sipas të cilit mund të ngrihet një procedim penal kundër një personi, edhe pse ai person për të njëjtin mos/veprim ka marrë një dënim administrativ përfundimtar, por të cilësuar si të natyrës penale, me kusht që legjislacioni të ndjekë një objektiv të interesit të përgjithshëm që justifikon një dyfishim të tillë të procedurave dhe dënimeve, duke e justifikuar me nevojën që ato të ndjekin objektiva shtesë, si dhe që rregullat të pasqyrojnë elementet e proporcionalitetit për sa lidhet me seriozitetin e mos/veprimit në fjalë⁴⁶.

45 Çështja '*Sergey Zolotukhin kundër Rusesë [GC]*', GJEDNJ, 10 shkurt 2009, nr. i aplikimit 14939/03.

46 Eurojust, Case law by the Court of Justice of the European Union on the principle of *ne bis in idem* in

Një trajtesë e parimit *non bis in idem* është bërë edhe nga Gjykata e Drejtësisë së BE-së. Në çështjen , *Åklagaren v. Hans Åkerberg Fransson*, kjo gjykatë ka vërejtur se parimi *ne bis in idem* nuk e përjashton një shtet anëtar që të vendosë për të njëjtat akte të shmangies së detyrimeve të deklarimit në fushën e TVSH-së, një kombinim të gjobave tatimore dhe gjobave penale. Vetëm nëse dënimi tatimor është i natyrës kriminale dhe është bërë i formës së prerë, sipas kuptimit të Kartës, parimi që parandalon një person të dënohet dy herë, përjashton ngritjen e një procedimi penal në lidhje me të njëjtat vepra kundër të të njëjtit person. Çështja, nëse dënimet tatimore janë kriminale në natyrë, duhet të vlerësohet nga gjykatat kombëtare, duke marrë parasysh tri kriteret e mëposhtme: klasifikimi në ligjin kombëtar; natyra e veprës penale; dhe natyrën dhe shkallën e ashpërsisë së dënimit⁴⁷.

Pra, Gjykata e Drejtësisë ka mbajtur qëndrimin se parimi *ne bis in idem* mund të zbatohet vetëm nëse masat e parashikuara mund të klasifikohen si dënime penale. Për të përcaktuar nëse dënimi është penal në natyrën e tij, tri kriteret janë me rëndësi: kriteri i parë është klasifikimi ligjor i veprës sipas ligjit kombëtar, i dyti është vetë natyra e veprës penale dhe i treti është natyra dhe shkalla për ashpërsinë e dënimit që personi në fjalë mund të pësojë⁴⁸. Në çdo rast, duhet të analizohet dhe konstatohet nëse qëllimi i dënimit të vendosur ka natyrë ndëshkuese. Natyra dhe ashpërsia e dënimit nuk e bën atë me natyrë kriminale. Por, nëse ky dënim, produkt i një procedure administrative, ka natyrë ndëshkuese dhe nuk ka natyrë plotësuese, parandaluese dhe nuk ndjek një qëllim të pavarur nga dënimi penal i parashikuar, bën që të gjejë zbatim parimi *non bis in idem*.

Në këtë këndvështrim, GJED-ja, edhe pse ka theksuar se zbatimi i dyfishtë i procedimeve penale dhe atyre administrative, duke zbatuar dënime të dyfishta të një natyre ndëshkuese për të njëjtin akt, pra *bis in idem*, përbën një kufizim të parimit *ne bis in idem*, ai mund të justifikohet sipas nenit 52 (1) të Kartës nëse një kuadër i tillë ligjor plotëson disa kushte, që lidhen pikërisht me qëllimin e legjislatorit, si dhe pasqyrimin e proporcionalitetit në këtë rregullim⁴⁹. Këtë qëndrim ajo e ka mbajtur në vendimet *Menci, Garlsson Real Estate SA* si dhe *Di Puma dhe Zeca*.

Të tria këto çështje kanë pasur të bëjnë me kuadrin ligjor të shteteve anëtare në raste të lidhura me shkelje në fushën e taksa-tatimeve apo edhe me shkelje që kishin të bënim me manipulime të tregut. Këto raste u trajtuan duke mbajtur në konsideratë se Karta e Drejtave të BE-së gjen zbatim të drejtpërdrejtë në shtetet anëtare dhe GJED-ja vendosi një test për interpretimin e nenit 50 lidhur me parimin *ne bis in idem*, duke mbajtur qëndrimin në thelb se parimi *ne bis in idem* do të cilësohet si i cenuar nëse do të kemi aplikim të ndëshkimeve të natyrës penale nga legjislacioni penal dhe ai administrativ dhe se ndëshkimet e parashikuara janë proporcionalisht të pranueshme. Kjo do të thotë se legjislacioni i shteteve anëtare analizohet nën këtë optikë.

Në shtetet anëtare të BE-së, parimi *ne bis in idem* është i rregulluar në nivele hierarkike ligjore të ndryshme. Një studim krahasues vë në pah se në disa vende si Gjermani apo Hungari është i parashikuar në Kushtetutë, në Poloni është i përfshirë në dispozita që parashikojnë parimet e shtetit të së drejtës dhe të ligjshmërisë, në Francë apo Itali në ligje dhe në Mbretërinë e Bashkuar në nivelin e jurisprudencës⁵⁰. Në shtetet anëtare të BE-së vihet re se ka raste të zbatimit të masave

criminal matters, Criminal justice across borders, prill 2020. Shih në: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/2020-05/2020-04_Case-law-by-CJEU-on-NeBisInIdem_EN.pdf (aksesuar në mars 2024).

47 Çështja *Åklagaren v. Hans Åkerberg Fransson*, Gjykata e Drejtësisë së Bashkimit Evropian.

48 Çështja *Łukasz Marcin Bonda*, nr. C-489/10 Gjykata e Drejtësisë, 5 qershor 2012.

49 Shih për më shumë GJED, çështja C-524/15, *Menci*, vendim i 20 mars 2018; Cituar në Eurojust, Case law by the Court of Justice of the European Union on the principle of *ne bis in idem* in criminal matters, Criminal justice across borders, Prill 2020. Shih në: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/2020-05/2020-04_Case-law-by-CJEU-on-NeBisInIdem_EN.pdf (aksesuar në mars 2024).

50 Eurojust, Case law by the Court of Justice of the European Union on the principle of *ne bis in idem* in criminal matters, Criminal justice across borders, prill 2020. Shih në: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/2020-05/2020-04_Case-law-by-CJEU-on-NeBisInIdem_EN.pdf (aksesuar në mars 2024).

ndëshkuese të karakterit administrative, si dhe të atij penal, për të njëjtin mos/veprim, gjë që natyrshëm ka nxitur edhe në këto shtete diskutimin e cenimit të parimit *ne bis in idem*. Qasja mbetet e njëjtë: nëse natyra e masave ndëshkuese administrative është apo jo penale dhe nëse ato cenojnë parimin e proporcionalitetit.

Ky qëndrim është mbajtur në Gjermani në rastin e masave administrative si gjobat për shmangien e taksave, për pagesën e vonuar të tyre etj., duke u mbajtur qëndrimi se masat në fjalë nuk janë me natyrë penale, por masa thelbësisht parandaluese, dhe për rrjedhojë që nuk cenojnë parimin *ne bis in idem*. Edhe Gjykata Kushtetuese Polake ka theksuar se kriteri përcaktues për vlerësimin e pranueshmërisë së një kumulimi të sanksioneve penale dhe administrative për të njëjtin mos/veprim është, më së pari, vlerësimi i mundësisë së natyrës penale të një sanksioni administrativ, përcaktuar ndër të tjera nga natyra e tij ndëshkuese, sikurse edhe kriteret e tjera që lidhen me funksionet dhe objektivat e çdo sanksioni, si dhe me shkallën e tyre të ashpërsisë⁵¹. Gjykatat italiane, nga ana tjetër, kanë mbajtur qëndrimin se vlerësimi i kumulimit të sanksioneve në dritën e parimit *ne bis in idem* është i kufizuar *stricto sensu* në procedurat penale të parashikuara formalisht, duke mos e konsideruar zbatimin e një sanksioni sipas së drejtës administrative, si të tillë që nuk sjell efektin e shkeljes së parimit në fjalë⁵².

Shtetet e sipërpërmendura kanë mbajtur qëndrimet e veta, duke iu referuar sa interpretimeve që ka mbajtur GJED-ja aq edhe atyre të konsoliduara nga GJEDNJ-ja nën dritën e nenit 4 të Protokollit nr. 7 të KEDNJ-së, si shtete anëtare të Këshillit të Evropës dhe nënshkruese të KEDNJ-së. Në ndonjë shtet, si për shembull Suedia, është reformuar sistemi i zbatimit të ndëshkimeve administrative dhe penale në përgjigje të mos/veprimeve që përfshijnë si shkelje administrative, ashtu edhe vepra penale, ndërkohë që shtete të tjera kanë preferuar ta lënë këtë çështje në vlerësimin e rastspasrastshëm të gjykatave kombëtare.

5. Kuadri ligjor vendas

Në përmbushjen e këtij detyrimi dhe në respektim të këtyre parimeve, legjislatori vendas, në shumë ligje të posaçme që normojnë fusha të caktuara të të drejtës administrative, merr përsipër të bëjë parashikime konkrete për raportin ndërmjet përgjegjësisë administrative dhe/ose përgjegjësisë penale. Nga një studim i thelluar i kuadrit ligjor rezultoi se qasja është e ndryshme në ligje të ndryshme lidhur me zbatimin e dënimeve administrative si dhe penale për të njëjtën vepër. Nga një listë prej 55 ligjesh, përfshirë edhe akte normative me fuqinë e ligjit, apo edhe vendime të Këshillit të Ministrave (VKM), të studiuar nga legjisllacioni vendas që parashikon kundërvajtje administrative, vihet re se aplikohen këto qëndrime në vendin tonë:

- Aplikimi i dënimeve penale ose i atyre administrative, duke shmangur kështu dënimin e dyfishtë për të njëjtën vepër: 34 prej akteve ligjore të studiuar përfshijnë këtë formulim, pra 67% të rasteve;
- Zbatim i masave si administrative, ashtu edhe penale: kjo qasje është më e rrallë, por jo e papranishme. Ajo rezultoi në 4% të akteve të shqyrtuara;
- Parashikohet vetëm kundërvajtja administrative, pa iu referuar masave të karakterit penal: kjo qasje rezultoi në 25% të akteve të shqyrtuara;
- Zbatohen më shumë se 1 masë administrative kryesore, parashikuar nga i njëjti ligj apo ligje të ndryshme: jo qasje rezultoi në 4% të rasteve. Shih Tabelën nr. 1.

⁵¹ Po aty.

⁵² Po aty.

Në vijim pasqyrohen disa formulime dhe terminologjia e përdorur në ligjet që normojnë një fushë të caktuar, lidhur me përgjegjësinë administrative dhe/ose penale:

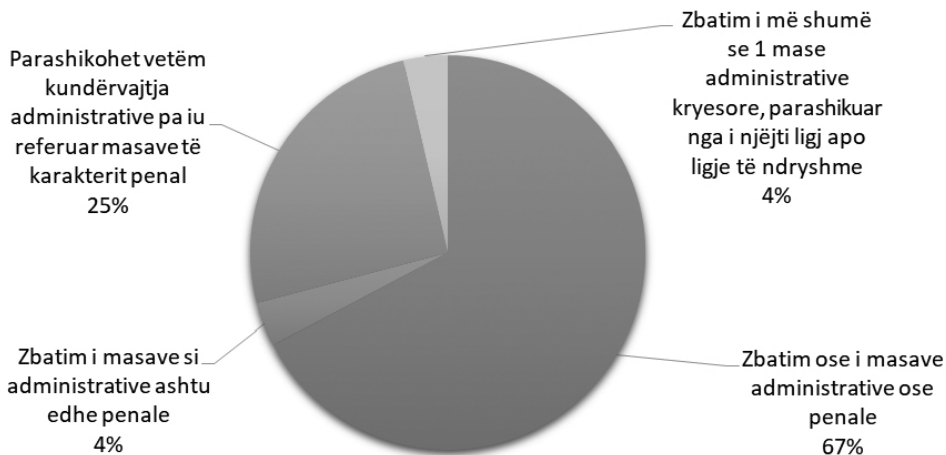
a) Ligji nr. 97/2013, "Për mediat audiovizive në Republikën e Shqipërisë", neni 133 parashikon: *"Shkeljet e mëposhtme, të kryera nga i licensuari ose i autorizuari, kur nuk përbëjnë vepër penale, janë kundërvajtje administrative dhe dënohen si më poshtë: - Ligji nr. 10 129, datë 11.5.2009, "Për gjendjen civile", neni 74 / 1. Në kuptim të këtij ligji, shkeljet e përmendura më poshtë, kur nuk përbëjnë vepër penale, përbëjnë kundërvajtje administrative dhe dënohen me gjobë.*

b) Në ligjin nr. 9920, datë 19.5.2008, "Për procedurat tatimore në Republikën e Shqipërisë", i ndryshuar, neni 111, parashikohet se: *1. Çdo veprim ose mosveprim i tatimpaguesit, agjentit tatimor apo përfaqësuesit të tatimpaguesit që bie në kundërshtim me ligjin dhe për të cilin ky ligj parashikon dënim administrativ, përbën shkelje tatimore administrative; neni 132: 1. Vendosja e dënimit administrativ, sipas këtij ligji ose një ligji tjetër tatimor, nuk e ndalon administratën tatimore për të paraqitur kallëzim penal në prokurori, për vepra penale tatimore. 2. Përfundimi i një çështjeje penale kundër tatimpaguesit nuk ndalon vendosjen, për të njëjtin tatimpagues, të një dënimi administrativ, sipas këtij ligji ose një ligji tjetër tatimor;*

c) Ligji nr. 107/2014, "Për planifikimin e territorit", i cili në nenin 52 bën këtë parashikim: *"1. Në kuptim të këtij ligji, shkeljet e mëposhtme, pavarësisht nëse përbëjnë vepër penale, përbëjnë kundërvajtje administrative dhe dënohen si më poshtë:...";*

d) Kodi Rrugor në nenin 217: *"Kur vepra penale shoqërohet me shkelje të tjera të parashikuara në Kod për të cilat nuk është marrë masa përkatëse administrative, gjykata, me vendimin e dënimit, krahas veprës penale ndëshkon edhe shkeljet administrative sipas këtij Kodi. Organi administrativ i policisë për shkelje që parashikohen edhe si kundërvajtje administrative plotëson procedurat e kërkuara nga Kodi Rrugor dhe për vendimet që merr njofton brenda afateve të këtij Kodi organin procedues të prokurorisë dhe të gjykatës, sipas rastit. Kjo e fundit, pasi ka administruar në fashikull edhe procedimin administrativ në vendimin përfundimtar, evidenton sa më sipër".*

Lista e ligjeve të referuara më lart është paraqitur në Shtojcën nr. 1 bashkëlidhur, ndërsa tabela 1, "parashikimi i masave si kundërvajtje administrative në kuadrin ligjor vendas" tregon në mënyrë të përmbledhur të dhënat që pasqyrojnë qasjen e përshtatur nga legjislatori vendas, lidhur me zbatimin e masave të dënimit administrative dhe/ose penale për të njëjtën vepër.

Tabela 1: Parashikimi i masave si kundërvajtje administrative në kuadrin ligjor vendas⁵³

Analiza tregon se legjislatori, në ligje të ndryshme, nuk përdor të njëjtën terminologji apo të njëjtin standard. Nuk ka një qëndrim të vetëm lidhur me cilësimin e një sjelljeje si kundërvajtje administrative ose vepër penale, apo si kundërvajtje administrative dhe vepër penale. Qasja e legjislatorit përkundrejt raportit kundërvajtje administrative dhe/ose vepër penale është e ndryshme në ligje të ndryshme. Vihet re se në shumicën e rasteve legjislatori mban qëndrimin se 'në rastet kur nuk përbën vepër penale është kundërvajtje administrative'. Një qasje e tillë, edhe pse duket se nënkupton zbatim ose të dënimit administrativ ose atij penal, gjithsesi nuk sjell qartësi të plotë, pasi interpretimi i pasjes së veprave penale është i lidhur me një sërë aspektesh ligjore, ndër të cilët për shembull edhe pamundësia për të zbatuar dënimin administrativ për shkaqe të lidhura me parashkrimin e kundërvajtjes administrative ndërkohë që shqyrtimi penal i çështjes kërkon kohën e vetë të shqyrtimit. Madje, kjo qasje e legjislatorit, në raste të caktuara, e vendos subjektin që kryen një veprim apo mosveprim shoqërisht të rrezikshëm, sipas rastit, para përgjegjësisë së dyfishtë apo konkurruese. Kjo ngre natyrshëm nevojën për vëmendje ndaj respektimit ose jo të së drejtës për të mos u gjykuar dy herë, pra, para parimit "*ne bis in idem*".

"*Ne bis in idem*" është një parim i cili shërben si garanci kryesore për individin kundër abuzimeve të "*ius puniendi*" dhe garanton sigurinë juridike dhe respektimin e parimit tjetër të rëndësishëm të "*res iudiciata*". Siç u theksua më lart, Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë, si dhe Protokollin nr. 7 i KEDNJ-së dhe neni 50 i Kartës së të Drejtave të BE-së, e parashikojnë atë si një parim themelor. Në çdo rast, për të vendosur drejt në lidhje me konkurrimin e përgjegjësisë penale me atë administrative dhe në lidhje me parimin e rëndësishëm *non bis in idem*, të bëhet analizë objektive, e gjithanshme dhe ligjore e natyrave të procedurave që bazat ligjore kanë përshkruar, si dhe të vetë dënimeve të caktuara në përfundim të tyre. Duke qenë se shtylla për nisjen dhe kryerjen e një trajtëse është gjithmonë ligji dhe parashikimet konkrete të bëra në rendin juridik, më së shumti do të ishte e udhës që të kishte qartësi të ndarjes mes veprës penale dhe kundërvajtjes administrative dhe mospërdorim të përcaktimeve të përgjithshme si: 'në rastet kur nuk përbën vepër penale është kundërvajtje administrative'.

Kjo qartësi e ligjit kërkohet edhe nga KEDNJ-ja si një prej elementeve thelbësore të legjislacionit në një shtet të së drejtës.⁵⁴ Sipas jurisprudencës së GJEDNJ-së, ligji duhet të jetë mjaftueshëm i qartë sa të mund të lejojë subjektet të parashikojnë saktë pasojat e veprimeve të tyre.⁵⁵ Gjykata Kushtetuese e Republikës së Shqipërisë, gjithashtu ka theksuar në një sërë vendimesh të saj se "... siguria juridike është ndër elementet thelbësore të shtetit të së drejtës. Kjo siguri presupozon veç të tjerave besueshmërinë e qytetarëve tek shteti dhe pandryshueshmërinë e ligjit për marrëdhëniet e rregulluara ..."⁵⁶.

6. Përmbledhje dhe sugjerime

Për sa u trajtua në këtë punim, rezulton se është shumë e rëndësishme që problematikat në lidhje me të kuptuarin drejt të raportit të përgjegjësisë penale me përgjegjësinë administrative dhe të parimit *non bis in idem* të gjejnë qartësim qysh në kuadrin ligjor respektiv që parashikon dhe normon kundërvajtjen administrative dhe dënimin administrativ të saj. Do të ishte shumë e vlefshme juridikisht që legjislatori në miratimin e kuadrit ligjor të mbante parasysh nevojën për qartësi të ndarjes mes veprës penale dhe kundërvajtjes administrative. Kjo qartësi duhet të vijë si në aspektin e teknikës legjislative të përdorur në formulimin e dispozitave ligjore, ashtu edhe në identifikimin e saktë të qëllimit që kërkohet të realizohet me parashikimin e kundërvajtjes administrative konkrete në një kuadër ligjor konkret.

Referuar analizës dhe gjetjeve në punim vlerësohet e rëndësishme që legjislatori të mbajë në konsideratë:

- Mospërdorimin e përcaktimeve të përgjithshme si: '*në rastet kur nuk përbën veprë penale është kundërvajtje administrative*'. Në të tilla raste duhet që të ketë kufi ndarës mes njëres e tjetrës, si p.sh. përcaktimi i kufizimeve monetare apo i situatave të caktuara, si p.sh., përsëritja e kundërvajtjes, me qëllim që të kemi qartësi të cilësimit të një sjelljeje të caktuar për subjektet e së drejtës;
- Shmangien e përcaktimeve të tilla, të cilat duket sikur kushtëzojnë procesin administrativ nga ai penal. Nëse legjislatori do të bëjë parashikime të tilla, duhet të adresojë edhe aspektet procedurale që shoqërojnë këto situata;
- Shmangien e përcaktimeve diametralisht të ndryshme në ligje të caktuara, ose, në çdo rast, këto përcaktime të jenë të mirëarsyetuara. Nëse në një tërësi ligjesh, vija ndarëse ndërmjet veprës penale dhe kundërvajtjes administrative vjen me qasje të forta të ndryshme, kjo do të krijonte konfuzion në identifikimin e kundërvajtjes administrative, në ecurinë e procesit administrativ, ashtu dhe në vetë mekanizmin e ndëshkueshmërisë së kundërvajtjes administrative.

Po kështu, në kuadër të hartimit të dispozitave ligjore, legjislatori duhet të mbajë në konsideratë se:

- Procedurat administrative dhe penale ndjekin qëllime plotësuese dhe në këtë mënyrë ato edhe trajtojnë aspekte të ndryshme të sjelljes së kundërligjshme;

54 Greer S., The European Convention on Human Rights: Achievements, Problems and Prospects, Cambridge University Press, UK, 2006.

55 Një sërë rastesh mund të përmenden *Sandy Times v. UK* (1980) 2 EHRR 245 parag. 49; *Sahin v. Turqisë* (2005) 41 EHRR 109 parag. 77; *Goodwin v. UK* (1996) 22 EHRR 123 parag. 31-34; *Silver v. UK* (1983) 5 EHRR 347 parag. 88.

56 Vendimi i Gjykatës Kushtetuese nr. 26, datë 02.11.2005. Përmbledhje e vendimeve, viti 2005, f. 223.

- Procedurat administrative dhe penale duhet të shmangin sa më shumë të jetë e mundur çdo dyfishim në çdo aspekt të konstatimit dhe të shqyrtimit të një sjelljeje të kundërligjshme;
- Subjekti i kundërvajtjes nuk duhet të përballet me një barrë të tepruar përgjegjësie ligjore (pavarësisht llojit të saj) në procedura që pavarësisht emërtesave të ndryshme, në thelb rezultojnë se mbivendosin njëra-tjetrën;
- Parimi i proporcionalitetit nuk vlerësohet vetëm duke analizuar një procedurë konkrete, të parashikuar në një ligj të caktuar. Ai duhet parë në një spektër më të gjerë, si edhe në raport me parashikim e dënueshmërisë administrative disiplinore apo penale, parashikimet e dënimit administrativ apo penal, qofshin ato që rëndojnë për të njëjtin subjekt, për të njëjtën sjellje, por me bazë kuadri të ndryshëm ligjor.

Shtojca nr. 1.

Zbatim i masave administrative ose penale	Zbatim i masave si administrative, ashtu edhe penale	Parashikohet vetëm kundërvajtja administrative pa iu referuar masave të karakterit penal	Zbatim i më shumë se një mase administrative kryesore, të parashikuara nga i njëjti ligj apo në ligje të ndryshme
1. Ligji nr. 87/2012, "Për miratimin e aktit normativ me fuqinë e ligjit, nr. 4, datë 16.8.2012, të Këshillit të Ministrave, "Për përcaktimin e rregullave për therjen e kafshëve dhe tregtimin e mishit të tyre", neni 16.	1. Kodi i Punës, neni 202.	1. Ligji nr. 81/2017, "Për zonat e mbrojtura", neni 69	1. Ligji nr.10433, datë 16.11.2006, "Për inspektimin në Republikën e Shqipërisë", neni 48.
2. Ligji nr. 9863, datë 28.1.2008, "Për ushqimin", neni 68	2. Ligji nr. 9780, datë 16.7.2007, "Për inspektimin dhe mbrojtjen e territorit nga ndërtimet e kundërligjshme", neni 15	3. Ligji nr. 9121, datë 28.7.2003, "Për mbrojtjen nga konkurrenca", neni 73	2. Akti Normativ nr. 3, datë 15.3.2020, "Për marrjen e masave të veçanta administrative gjatë kohëzgjatjes së periudhës së Infeksionit të shkaktuar nga Covid-19", i ndryshuar, neni 5.
3. Ligji nr. 60/2016, "Për sinjalizimin dhe mbrojtjen e sinjalizuesve", neni 23.		4. Ligji nr. 110/2018, "Për Noterinë", neni 72	

4. Ligj nr. 9049, datë 10.4.2003, "Për deklarimin dhe kontrollin e pasurive, të detyrimeve financiare të të zgjedhurve dhe të disa nëpunësve publikë", neni 40.		5. Ligji nr. 9634, datë 30.10.2006 "Për inspektimin e punës dhe inspektoratin".	
5. Ligji nr. 9636, datë 6.11.2006, "Për mbrojtjen e shëndetit nga produktet e duhanit", neni 20.		6. Ligji nr. 10416, datë 7.4.2011, "Për materialin mbjellës dhe shumëzues bimor", neni 54.	
6. Ligji nr.15/2016, "Për parandalimin dhe luftimin e infeksioneve dhe sëmundjeve infektive", i ndryshuar, neni 35.		7. Ligji nr. 9251, datë 8.7.2004, "Kodi detar i Republikës së Shqipërisë" ka këto parashikime: neni 372	
7. Ligji nr. 10 448, datë 14.7.2011 "Për lejet e mjedisit", neni 29.		8. Ligji nr. 35/2016, "Për të drejtat e autorit dhe të drejtat e tjera të lidhura me to", neni 184	
8. Ligji nr. 105/2014, "Për barnat dhe shërbimin farmaceutik", neni 63.		9. Ligji nr. 8734, datë 1.2.2001, "Për garantimin e sigurisë së punës së pajisjeve dhe instalimeve elektrike", neni 17	
9. Ligji nr. 9947, datë 7.7.2008, "Për pronësinë industriale", neni 199/1		10. Ligji nr. 116/2014, "Për akreditimin e organeve të vlerësimit të konformitetit në Republikën e Shqipërisë", neni 16	
10. Ligji nr. 10 489, datë 15.12.2011, "Për tregtimin dhe mbikëqyrjen e tregut të produkteve joushqimore", neni 35.		11. Ligj nr. 43/2020, "Për aktivitete të turizmit detar", neni 24	

11. Ligji nr. 32/2016, "Për garantimin e sigurisë së punës të pajisjeve dhe instalimeve nën presion", neni 19.		12. Ligji nr. 10107, datë 30.3.2009, "Për kujdesin shëndetësor në Republikën e Shqipërisë", neni 38	
12. Ligji nr. 8450, datë 24.2.1999, "Për përpunimin, transportimin dhe tregtimin e naftës, të gazit dhe nënprodukteve të tyre", neni 25.		13. Ligji nr. 64/2012, "Për peshkimin", neni 128	
13. Ligj nr. 9902, datë 17.4.2008, "Për mbrojtjen e konsumatorëve", neni 57.		14. ligj nr. 103/2016 për akuakulturën në nenin 47	
14. ligj nr. 102/2015 për sektorin e gaz granatimin e sigurisë së punës së pajisjeve dhe instalimeve në presion" neni 106		15. Ligji nr. 10 416, datë 7.4.2011, "Për materialin mbjellës dhe shumëzues bimor", neni 54	
15. Ligji nr. 10463/2011, "Për menaxhimin e integruar të mbetjeve", neni 62.			
16. Ligj nr.10 431, datë 9.6.2011, "Për mbrojtjen e mjedisit", neni 69.			
17. Ligji nr. 95/2015, "Për shërbimet dhe produktet biocide në shëndetin public", neni 21.			
18. Ligji nr. nr. 155/2020, "Për ndryshimet klimatike", neni 34.			
19. Ligji nr. 162/2014, "Për mbrojtjen e cilësisë së ajrit në mjedis", neni 20.			
20. Ligji nr. 27/2016, "Për menaxhimin e kimikateve", neni 40.			
21. Ligji nr. 8897, datë 16.5.2002, "Për mbrojtjen e ajrit nga ndotja", neni 19.			
22. Ligji nr. 111/2012, "Për menaxhimin e integruar të burimeve ujore", neni 97.			
23. Ligji nr.10 480, datë 17.11.2011, "Për sigurinë e përgjithshme të produkteve joushqimore", neni 25.			

24. Ligj nr.10 440, datë 7.7. 2011, "Për vlerësimin e ndikimit në mjedis", neni 26.			
25. Ligji nr. 10 304, datë 15.7.2010, "Për sektorin minerar në Republikën e Shqipërisë", neni 45.			
26. Ligji nr. 9115, datë 24.7.2003, "Për trajtimin mjedisor të ujërave të ndotura", neni 23.			
27. Ligji nr.9774, datë 12.7.2007, "Për vlerësimin dhe administrimin e zhurmës në mjedis", nenin 32.			
28. Ligji nr. 9154, datë 6.11.2003, "Për arkivat", neni 92.			
29. Ligj nr. 5/2016, "Për shpalljen e moratoriumit në pyje në Republikën e Shqipërisë", neni 6.			
30. Ligji nr. 9385, datë 4.5.2005, "Për pyjet dhe shërbimin pyjor", neni 38.			
31. Ligji nr. 9693, datë 19.3.2007, "Për fondin kullosor", të ndryshuar, neni 34.			
32. Ligji nr. 9867, datë 31.1.2008, "Për përcaktimin e rregullave dhe të procedurave për tregtimin ndërkombëtar të llojeve të rrezikuara të faunës dhe të florës së egër", neni 32.			
33. Ligj nr. 96/2020, "Kodi ajror i Republikës së Shqipërisë", neni 160			
34. VKM nr. 156, datë 21.12.2018, "për përcaktimin e disa kundërvajtjeve administrative dhe sanksionin që vendoset për to në territorin e Bashkisë Tiranë", ka këtë parashikim: neni 7/2			

35. Akti normativ nr. 3, datë 15.3.2020, "Për marrjen e masave të veçanta administrative gjatë kohëzgjatjes së periudhës së infeksionit të shkaktuar nga covid-19", i ndryshuar, neni 5			
36. Ligji nr. 9587, datë 20.7.2006, "Për mbrojtjen e biodiversitetit", neni 54			
37. Ligji nr. 9115, datë 24.7.2003, "Për trajtimin mjedisor të ujërave të ndotura", neni 23			

Bibliografi

Botime

- Çomo J., *E drejta administrative*, Ribotim 1984, Vëll. 3
- Çani G., Disertacion për mbrojtjen e gradës shkencore "Doktor", *Legjislacioni penal shqiptar në fushën e doganave (probleme teorike dhe praktike)*, Fakulteti i Drejtësisë, Universiteti i Tiranës, Tiranë, 2022;
- Dobjani E., *E drejta Administrative*, Shtëpia Botuese 'Libri Universitar', Tiranë, 1998
- Eurojust, Case law by the Court of Justice of the European Union on the principle of *ne bis in idem* in criminal matters, Criminal justice across borders, prill 2020
- Greer S., *The European Convention on Human Rights: Achievements, Problems and Prospects*, Cambridge University Press, UK, 2006
- Gjykata Kushtetuese, *Udhërrëfyes për Jurisprudencën e Gjykatës Kushtetuese 1998-2023*, prill 2023
- (Methasani) Çani E., *Administrative misdemeanours - ambiguities in their meaning and implications of their implementation in practice. Analysis of cases and the obligation to respect the European recommendations*, Konferencë Shkencore Ndërkombëtare, Fakulteti i Drejtësisë, Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Universiteti i Utreht, Hollandë, Tiranë, 10 -11 qershor 2010
- Procesverbali i datës 11.5.2010, i Mbledhjes së Komisionit Parlamentar për Çështjet Ligjore
- Laçi A., *Zbatimi i parimit "ne bis in idem" në kuadër të bashkëpunimit gjyqësor ndërkombëtar në fushën penale*, Konferenca e Dytë Ndërkombëtare në: "Studime ndërdisiplinore", ICIS Second International Conference on: "Interdisciplinary Studies", Tiranë 19 dhjetor 2015, organizuar nga International Institute for Private-Commercial-and Competition Law, në bashkëpunim me Tirana Business University, Dhoma Kombëtare e Ndërmjetësve dhe Universiteti Kolegji "Pjetër Budi", Prishtinë, Kosovë
- Marc Henzelin "Ne bis in idem", un principe à géométrie variable", *Revue Pénale Suisse*, Vëllimi 123, 2005, fashikulli 4, Stämpfli Editions SA
- Semini (Tutulani) M., *E drejta e detyrimeve dhe e kontratave (pjesa e përgjithshme)*, botimi i tretë. Tiranë, 2002
- Ministria e Drejtësisë, SIGMA, *Komentari i Kodit të Procedurave Administrative*, 2015
- Sandevor P., *Etudes sur le recours de pleine jurisdiction*, *Revue internationale de droit comparé*. Vol. 16, nr. 3, korrik-shtator 1964.

Akte ligjore dhe nënligjore

- Ligji nr. 8417, datë 21.10.1998, Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë, i ndryshuar
- Kodi Penal Ligji nr. 7895, datë 27.01.1995, "Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë", i ndryshuar
- Ligji nr. 10 279, datë 20.5.2010, Për kundërvajtjet administrative
- Ligj nr. 102/2014 datë 31.7.2014, Kodi Doganor i Republikës së Shqipërisë, i ndryshuar
- Ligj nr. 44/2015, Kodi i Procedurave Administrative i Republikës së Shqipërisë
- Konventa për Zbatimin e Marrëveshjes Shengen, e 14 qershorit 1985 ndërmjet qeverive të shteteve të Bashkimit Ekonomik të Beneluksit, Republikës Federale të Gjermanisë dhe Republikës së Francës mbi heqjen graduale të kontrolleve në kufijtë e tyre të përbashkët
- Statuti i Gjykatës Penale Ndërkombëtare
- Pakti i Kombeve të Bashkuara për të Drejtat Civile dhe Politike
- Karta e të Drejtave Themelore të Bashkimit Evropian

Vendime

- Vendimi nr. 31001- 02045-00- 2012 i Regj. Themeltar dhe vendimit me nr. 00 - 2016 - 3226 (489) datë 4.10.2016, "Shoqëria "Sinameta" kundër INUK"
- Vendim i Gjykatës së Lartë nr. 00-2011-520, datë 19.04.2011
- Vendim i Gjykatës së Lartë nr. 00-2016- 491(105), datë 24.02.2016
- Vendim i Gjykatës së Lartë nr. 00-2024-1169, datë 25.3.2024
- Vendimi i Gjykatës Kushtetuese nr. 26, datë 02.11.2005. Përmbledhje e vendimeve, viti 2005
- Vendim i Gjykatës Kushtetuese nr. 5 datë 08.03.2005
- *Nilsson kundër Suedisë*, GJEDNJ, aplikim nr. 73661/01
- *Engel dhe të tjerët kundër Hollandës*, GJEDNJ, datë 08.06.1976
- *Ozturk kundër Gjermanisë*, GJEDNJ, datë 21.02.1984
- *Jussila kundër Finlandës*, GJEDNJ, datë 23.11.2006
- *Storbråten kundër Norvegjisë*, GJEDNJ,
- *Haarvig kundër Norvegjisë*, GJEDNJ,
- *Rosenquist kundër Suedisë (Manasson kundër Suedisë)*, GJEDNJ, nr. aplikimi 41265/98, 8 prill 2003
- *Sergey Zolotukhin kundër Rusisë*, GJEDNJ
- *Göktaş kundër Francës*, GJEDNJ, aplikim nr. 33402/96,§48, 2002-V
- *Malige kundër Francës*, *Nilsson kundër Suedisë*, GJEDNJ
- *Storbraten kundër Norvegjisë*, GJEDNJ, datë 01.02.2007
- *Sergey Zolotukhin kundër Rusisë*, GJEDNJ, datë 10.02.2009
- *Paksas kundër Lituanisë*, GJEDNJ, datë 06.01.2011
- *Serazin kundër Kroacisë*, GJEDNJ, datë 08.11.2018
- *Mihalache kundër Rumanisë*, GJEDNJ, datë 08.07.2019
- *A dhe B kundër Norvegjisë*, GJEDNJ,
- *Sandy Times kundër UK* (1980) 2 GJEDNJ
- *Sahin kundër Turqisë* (2005) 41 GJEDNJ
- *Goodwin kundër UK* (1996) 22 GJEDNJ

- *Silver kundër UK* (1983) 5 GJEDNJ
- Çështja Åklagaren kundër Hans Åkerberg Fransson, Gjykata e Drejtësisë, BE
- Çështja Łukasz Marcin Bonda, nr. C-489/10, Gjykata e Drejtësisë, 5 qershor 2012
- GjED, Çështja C-524/15, Menci, vendim i 20 mars 2018

Faqe interneti

- <https://hudoc.echr.coe.int>
- <https://unitir.edu.al/legjislacioni-penal-shqiptar-ne-fushen-e-doganave-probleme-teorike-dhe-praktike/>
- https://www.drejtësia.gov.al/wp-content/uploads/2018/05/Komentari_kodit_te_procedurave_administrative_te_Republikes_se_shqiperise nga_SIGMA_edition_April_2018.pdf
- https://www.persee.fr/doc/ridc_0035-3337_1964_num_16_3_14314
- <https://hrrp.eu/alb/docs/CCPR-a.pdf>
- <https://integrimi-ne-be.punetegashtme.gov.al/wp-content/uploads/2020/04/9-Versioni-i-Konsoliduar-i-Traktateve-te-BE-se.pdf>
- <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201144/volume-1144-i-17955-english.pdf>
- <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf>
- https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/2021_12_08_cjeu_case_law_on_ne_bis_in_idem.pdf
- [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42000A0922\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:42000A0922(02))
- <https://www.drejtësia.gov.al/wp-content/uploads/2019/03/KONVENTA-P%C3%8BR-MBROJTJEN-E-T%C3%8B-DREJTAVE-T%C3%8B-NJERIUT-DHE-LIRIVE-THEMELORE-AMENDUAR-ME-PROTOKOLLIN-NR.-11-2.pdf>
- <http://iipcccl.org/wp-content/uploads/2015/12/ICIS-II-Proceedings.pdf>
-

NDIKIMI I RRJETEVE SOCIALE DHE POLITIKAT PENALE

Punoi: Ergys SHEHU
TIRANË – 2024

Abstrakt

"Ndikimi i Rrjeteve Sociale dhe Politikave Penale" trajton marrëdhënien komplekse midis rrjeteve sociale dhe sfidave që ato paraqesin për drejtësinë penale, duke theksuar perspektivat nga drejtësia dhe kriminologjia. Në mënyrë specifike, analiza fokusohet në mënyrën se si rrjetet sociale shfrytëzohen për të nxitur dhe organizuar aktivitete kriminale, duke shqyrtuar metodat e propagandës kriminale, proceset e rekrutimit dhe shpërndarjen e informacionit për veprime kriminale.

Në thelb të kësaj analize qëndron angazhimi për të kuptuar jo vetëm dinamikën e përdorimit të rrjeteve sociale brenda aktivitetit kriminal, por edhe ndikimin e tyre mbi normat dhe vlerat shoqërore, veçanërisht tek të rinjtë. Duke adresuar këtë sfidë, studimi thekson nevojën për ndërhyrje në politikave penale, me qëllim parandalimin e sjelljeve kriminale të ndikuara nga rrjetet sociale dhe adresimin e shkaqeve.

Studimi analizon dispozitat ekzistuese të drejtësisë penale dhe ofron rekomandime konkrete për përmirësimin e politikave dhe zhvillimin e strategjive të reja për të adresuar rolin e rrjeteve sociale në krim dhe devijancë. Në fund, këto rekomandime synojnë të promovojnë një qasje më të drejtë dhe më efektive për krimet "kibernetike" në rrjetet sociale duke kontribuar në aspektin ligjor dhe kriminologjik nga zhvillimet teknologjike në komunikim.

Rishikim i literaturës

Studiues të ndryshëm kanë trajtuar dhe identifikuar se rrjetet sociale përdoren për propagandë kriminale, rekrutim dhe shpërndarje informacioni për krime, duke ndikuar normat shoqërore, veçanërisht tek të rinjtë. Literatura tregon se krimet kibernetike dhe devijancat në rrjetet sociale janë të vështira për t'u kategorizuar dhe adresuar nga legjislacioni ekzistues. Përdorimi i anonimatit dhe pseudonimeve komplikon ndjekjen penale, ndërsa ligji shpesh mbetet i paqartë dhe i paplotë në trajtimin e sjelljeve të dëmshme online. Studimet kanë theksuar ndikimin e aktiviteteve kriminale në rrjetet sociale, duke përfshirë pasoja serioze social-ekonomike për viktimat. Devijanca në rrjetet sociale, si bullizmi kibernetik, sexting dhe shpifjet, krijojnë sfida për menaxhimin e këtyre fenomeneve në mënyrë efektive.

Hyrje

Rrjetet sociale kanë ndryshuar në mënyrë dramatike mënyrën se si ne komunikojmë, ndërveprojmë dhe ndajmë informacione. Me një ndikim të jashtëzakonshëm në jetën e përditshme të miliarda njerëzve në mbarë botën, këto platforma kanë sjellë mundësi të reja, por gjithashtu edhe sfida të reja, sidomos në kontekstin e sjelljes kriminale.

Kjo temë synon të hulumtojë ndikimin e rrjeteve sociale në sjelljen kriminale dhe të analizojë politikat penale aktuale në përgjigje të këtyre sfidave. Qëllimi është të kuptojmë më mirë mekanizmat përmes të cilëve rrjetet sociale ndihmojnë ose përkeqësojnë sjelljen kriminale dhe të propozojmë masa të mundshme për përmirësimin e legjislacionit dhe politikave penale.

Përmes identifikimit të mënyrave se si këto platforma janë përdorur për propagandimin e kriminalitetit, rekrutimin e anëtarëve për qëllime kriminale dhe shpërndarjen e informacionit për planifikimin e krimeve, do të përshkruhet roli i rrjeteve sociale në përmirësimin e aktiviteteve penale.

Në një aspekt tjetër, kërkimi do të analizojë ndikimin e rrjeteve sociale në shoqëri, duke e shqyrtuar se si ato kanë ndikuar në sjelljet dhe bindjet e individëve, veçanërisht tek të rinjtë. Duke iu fokusuar përmbajtjes negative të rrjeteve sociale dhe rreziqeve që kjo përmban për imitimin e sjelljeve kriminale dhe formimin e qëndrimeve të rrezikshme të adoleshentët, kërkimi do të vlerësojë impaktin e tyre në shoqëri dhe potencialet për ndërhyrje preventive. Këto ndërhyrje synojnë të vepruar përpara se një veprim kriminal të ndodhë, duke adresuar shkaqet themelore dhe situatat që mund të kontribuojnë në krim dhe duke promovuar në parandalimin e ngjarjeve të mundshme kriminale. Identifikimi i lidhjeve shkakësore mund të adresojë politika efikase për përdorimin e rrjeteve sociale duke ofruar alternative pozitive dhe duke nxitur përdoruesit e rrjeteve sociale të angazhohen në sjellje dhe aktivitete të qëndrueshme dhe ligjore.

Fjalë kyqe: *Rrjetet Sociale, Krimet Kibernetike, Devijanca, Devijanca Kibernetike, Bullizimi Kibernetik, Grooming, Sexting, Shpifja Online, Influencerët, Kriminologjia Kibernetike*

Metodologjia

Në këtë studim është përdorur analizë e literaturës ekzistuese mbi ndikimin e rrjeteve sociale në sjelljet kriminale, devijancën si dhe mbledhjen dhe analizimin e të dhënave statistikore nga burime të ndryshme për të vlerësuar shkallën dhe natyrën e krimeve të ndërlidhura me rrjetet sociale. Ky kombinim metodologjik synon të ofrojë një kuptim të plotë dhe të hollësishëm të fenomenit, duke mundësuar zhvillimin e rekomandimeve të bazuara në prova për përmirësimin e legjislacionit dhe politikave penale.

Evolucioni i rrjeteve sociale dhe tendencave kriminale.

Evolucioni i rrjeteve sociale, fillon (i) në vitet 1990-2000 ku ndër rrjetet sociale të para identifikohet "Six Degrees"¹ me përdorues që arrinin në disa qindra mijëra. Gjatë kësaj periudha lindën dhe

1 <https://www.socialchamp.io/blog/first-social-media/#::~:~:text=Six%20Degrees%2C%20the%20first%20social,the%20concept%20of%20social%20media.>

fenomene që kanë të bëjnë me mashtrimin në internet për përvetësimin e të dhënave personale si emri, adresa, numri i kartës së kreditit etj. Faza e dytë zhvillohet nga viti 2000-2010 (ii) dhe shfaqen e gjigantët e rrjeteve sociale si Facebook, LinkedIn dhe Twitter. Ku Facebook arriti në 2.989 miliardë përdorues aktivë mujorë², duke u bërë platforma më e madhe sociale në botë. Gjatë kësaj periudhe ngacmimi kibernetik, vjedhja e identitetit, vjedhja e të dhënave dhe përndjekja u rritën ndjeshëm. Në fazën e tretë viti 2010-2020 (iii) krijohen platforma të divesifikuara nga ana e përmbajtjes si Instagram, Snapchat dhe TikTok. Instagram arriti në 2 miliardë përdorues aktivë³ dhe TikTok në 1.582 miliardë përdorues mbi moshën 18 vjeç⁴. Në këtë periudhë shpifja, përndjekja, përhapja e lajmeve të rreme dhe dizinformimi janë kthyer në diçka të zakonshme në rrjetet sociale. Faza e katërt nga viti 2020 dhe në vijim lidhet me realitetin virtual dhe shfrytëzimin e inteligjencës artificiale në përmbajtje duke krijuar një hapësirë virtuale të avancuar për ndërveprimet digjitale në rrjetet sociale. Gjatë kësaj periudhe ngacmimi virtual, shpifjet, mashtrimet financiare, vjedhjen e të dhënave personale, modifikimin përmbajtësorë me anë të inteligjencës artificiale po bëhen më të avancuara dhe reale duke e bërë gati të pamundur për të përcaktuar origjinalitetin e përmbajtjes.

Rrjetet sociale janë teknologji e aksesueshme nga të gjithë idividët dhe mund ti përmbledhim me një frazë "komunikim" i shpejtë, me kosto të ulët dhe tërësisht i pavarur nga nocioni i distancës. Vlen të theksohet se rrjetet sociale kanë mbi 5.07 miliardë përdorues aktivë⁵ në të gjithë botën të cilat janë dhe "konsumatorët" kryesorë nga promovimi i produkteve apo shërbimeve përmes postimeve të sponsorizuara, blerjen e produkteve dhe përfitimeve monetare nga postimet. Nga pikëpamja juridike, rrjetet sociale sjellin sfida të reja në fushën e privatësisë, mbrojtjes së të dhënave personale dhe luftës kundër krimeve kibernetike. Autoritetet dhe ligjvënësit duhet të jenë të fokusuar në zhvillimin e legjislacionit të përshtatshëm për të trajtuar abuzimet dhe rreziqet që lidhen me përdorimin e rrjeteve sociale. Kjo përfshin krijimin e politikave penale efektive që adresojnë në mënyrë të përshtatshme fenomenet e reja kriminale që lindin në këto platforma.

Por gjithashtu impakti i krimeve kibernetike për kostot botërore të krimit kibernetik për vitin 2023⁶ kanë qenë rreth 9.5 trilion dollarë amerikanë dhe pritet të arrijë në 15.63 trilionë dollarë amerikanë, deri në vitin 2029. Vlen të theksohet se, treguesi 'Kostoja e Parashikuar e Krimit Kibernetik' në tregun e sigurisë kibernetike ka qenë në rritje të vazhdueshme gjatë viteve të fundit dhe përfshinë krimet që ndodhin në rrjetet sociale (Statista, 2023).

Veprimtaria kriminale në rrjetet sociale.

Veprimtaria kriminale në rrjetet sociale i referohet një grupimi të gjerë aktiviteteve të paligjshme të kryera nga individë ose grupimi me qëllime përfitimi, denigrimi, zhvatjes, mashtrimi apo dhe cenimit të rendit kushtetues. Këto aktivitete mund të kenë si objektiv individë, organizata, apo edhe qeveri, dhe përfshijnë forma të ndryshme të cenimit të marrëdhënieve juridike. Ndër rastet më të shpeshta të raportura për krime që ndodhin në rrjetet sociale, kanë të bëjnë me kërcënime, ngacmime, përndjekje, vjedhje të identitetit etj., ndërsa një pjesë e madhe e këtyre krimeve mbeten të pa ndëshkuara, pasojat i vuajnë viktimat e këtij aktiviteti kriminal. Konkretisht përmendim rastin e një 41-vjeçare e cila i dha fund jetës, duke pirë fotoksinë nga denigrimi në rrjetet sociale pasi

2 <https://datareportal.com/essential-facebook-stats>

3 <https://datareportal.com/social-media-users>

4 <https://datareportal.com/social-media-users>

5 <https://datareportal.com/social-media-users>

6 [Global cybercrime estimated cost 2029 | Statista](#)

ishte përballur për rreth një viti me fyerje në rrjetin social "Tik-tok"⁷ apo e mashtrimeve me pasoja të rënda ku shtetasi L.P, vodhi mbi 100 mijë euro me anë të Facebook⁸ duke përdorur mekanizmin e vjedhjes së llogarive në Facebook për të përfituar nga identiteti i tyre dhe në këtë mënyrë realizonte mashtrimin.

Ndërsa rastet e veprimtarisë kriminale në rrjetet sociale janë të shumta, lind pyetja se cili është përkufizimi juridik i veprimtarisë kriminale në rrjetet sociale?

Në aspektin juridik krimet që ndodhen në rrjetet sociale zakonisht kategorizohen si krime kibernetike, ndërsa akademikët si Thomas & Loader⁹ e përkufizojnë krimin kibernetik si "... Aktivitete të ndërmjetësuar nga kompjuteri që janë ose të paligjshme ose konsiderohen të paligjshme nga palë të caktuara dhe që mund të kryhen përmes rrjeteve elektronike..." apo Gordon & Ford¹⁰ e përkufizojnë si, "...Çdo krim që lehtësohet ose kryhet duke përdorur një kompjuter, rrjet, ose pajisje elektronike...". Këshilli i Europës në Konventën për Krimin Kibernetik¹¹, përkufizon krimin kibernetik si "...veprimet e drejtuara kundër konfidencialitetit, integritetit dhe disponueshmërisë të sistemeve kompjuterike, rrjeteve dhe të dhënave kompjuterike, sikurse dhe keqpërdorimit të këtyre sistemeve, rrjeteve dhe të dhënave..." ndërsa Komisionit Europian për Komunitetin përkufizim¹², krimet kibernetike si, "... Veprime kriminale të kryera duke përdorur rrjete të komunikimeve elektronike dhe sisteme të informacionit ose kundër këtyre rrjeteve dhe sistemeve..." siç duket nuk ka një dakordësi midis akademikëve dhe institucioneve në përkufizimit të termit të përgjithshëm të krimeve kibernetike apo termit të posaçëm të "krimeve kibernetike në rrjetet sociale".

Në artikullin me titull Konceptualizimi i Krimit Kibernetik: Përkufizime, Tipologji dhe Taksonomi¹³, shfaqet problemi i përkufizimit të krimit kibernetik por dhe i elementëve që ndërlidhen me krimet në rrjetet sociale, duke qenë një sfidë e vazhdueshme për shkak të natyrës komplekse dhe të paqartë të konceptit. Shumë institucioneve preferojnë të mos vendosin një përkufizim të vetëm, duke adoptuar qasjen filozofike të 'instrumentalizmit', që i trajton përkufizimet si mjete praktike në vend të angazhimeve konceptuale. Kjo qasje mund të jetë problematike për studimin dhe reagimin ndaj krimit në rrjetet sociale, pasi mungesa e një përkufizimi të saktë mund të çojë në pasoja negative reale, siç janë efektet socio-ekonomike për grupet në rrezik, kriminalizimi i tepruar, vendime të gabuara nga sistemi i drejtësisë ose rritje e ndërveprimeve të dëmshme në platformat sociale.

7 <https://shqiptarja.com/lajm/e-rende-ne-durres-i-hapen-profil-denigrues-ne-tiktok-nena-e-4-femijeve-i-jep-fund-jetes-me-fotoksine>

8 <https://tvkombi.com/vodhi-mbi-100-mije-euro-permes-rrjeteve-sociale-gjykata-merr-vendimin-per-28-vjecarin/>

9 Thomas, D., & Loader, B. (2000). Introduction-Cybercrime: Law Enforcement, Security and Surveillance in the Information Age. D. Thomas & B. Loader (Eds.), Cybercrime: Law Enforcement, Security and Surveillance in the Information Age (fq. 1-16). Routledge.

10 Gordon, S., & Ford, R. (2006). On the definition and classification of cybercrime. Journal of Computer Virology, 2(1), 13-20.

11 Konventa për krimet në fushën kibernetike e njohur si Konventa e Budapestit, ratifikuar nga Republika e Shqipërisë me ligjin nr.8888 datë 25.04.2002.

12 Commission of the European Communities. (2007). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the Committee of the Regions: Towards a General Policy on the Fight against Cyber Crime* (Vol. 267). Brussels, Belgium.

13 <https://www.mdpi.com/2673-6756/2/2/28>

Legjislacioni penal për krimet kibernetike në Republikën e Shqipërisë

Për efekt të studimit referenca që do të përdoret për përkufizimin juridik të krimeve në rrjetet sociale të cilat përfshijnë dhe nuk kufizohen në, shpifje, ngacmime, kërcënime, shpërndarje të materialeve të paligjshme, mashtrime apo përdorim të paautorizuar e të dhënave personale do i referohemi Konventës për Krimin Kibernetik e cila është e materializuar në legjislacionin kombëtar të Republikës së Shqipërisë. Legjislacioni penal i Republikës së Shqipërisë¹⁴ pavarësisht se nuk ka dispozita që i referohen rrjeteve sociale në mënyrë eksplicite sanksionon hyrjen e paautorizuar kompjuterike në nenin 192/b të Kodit Penal, ku përcaktohet se ndërhyrjet e paautorizuar në të dhënat kompjuterike, përfshirë ato të ruajtura në rrjetet sociale janë veprime të dënueshme. Kjo dispozitë ka për qëllim mbrojtjen e integritetit dhe konfidencialitetit e të dhënave, duke penalizuar ata që ndërhyjnë në mënyrë të paautorizuar për të marrë, ndryshuar ose fshirë të dhëna. Ndërsa ndërhyrja në të dhënat kompjuterike parashikuar nga neni 293/b i Kodit Penal, përkufizon shpërdorimin e të dhënave personale, përfshirë rastet e publikimit të paautorizuar të informacionit në rrjetet sociale dhe synon të mbrojë privatësinë e individëve dhe të ndalojë keqpërdorimin e të dhënave personale. Me qëllim analizimin e trendit të krimeve kibernetike të cilat janë hetuar nga organit procedues u analizua raporti vjetor i Prokurorisë së Përgjithshme¹⁵ mbi gjendjen e kriminalitetit për vitin 2023 në Republikën e Shqipërisë dhe rezultoi se gjatë vitit 2023 janë regjistruar 312 procedime penale për krimet kibernetike nga të cilat janë 20 procedime janë parashikuar nga neni 192/b i Kodit Penal me 1 autor dhe 82 raste të parashikuara nga neni 293/b i Kodit Penal pa autor. Në këtë kontekst rezultoi se organi akuzës i Republikës së Shqipërisë në lidhje me veprat penale në fushën e krimeve kibernetike në përgjithësi dhe krimeve në rrjetet sociale në veçanti, sa i përket identifikimit dhe dërgimin e autorve përpra drejtësisë është pothuajse zero.

Devijanca në rrjetet sociale.

Devijanca është një fenomen kompleks e lidhur ngushtë me shkeljen e ligjit dhe ndëshkimet që pasojnë¹⁶. Së bashku me formulimin e teorive për të shpjeguar tendencën e përgjithshme të devijancës, studiuesit kanë dalluar gjithashtu lloje specifike të sjelljeve të papërshtatshme. Sjelljet devijante variojnë nga shkelje të rënda, të klasifikuara si veprime kriminale (të tilla si krimet ndaj pasurisë, krimet e dhunshme, delikuenca, krimet e lidhura me drogën dhe substancat, krimet e "jakave të bardhë", etj.) deri te aktet antisociale të vogla që nuk sanksionohen nga sistemi penal¹⁷. Në aspektin social, devijanca përfshin shkeljen e normave të pranuar të sjelljes që ndihmojnë në ruajtjen e rendit social¹⁸. Studimi i devijancës nga perspektiva të ndryshme ofron një kuptim të thellë të mënyrës se si shoqëria dhe ligji ndërveprojnë për të kontrolluar dhe menaxhuar sjelljet devijante por në aspektin e rrjeteve sociale nuk ka një ndarje të qartë midis krimit kibernetik dhe devijancës kibernetike. Kjo është për shkak se sjelljet që thyjnë normat mund të përfshihen në

14 <https://qbz.gov.al/preview/a2b117e6-69b2-4355-aa49-78967c31bf4d>

15 https://www.pp.gov.al/rc/doc/Raporti_1_PP_2023_date_28_03_2024_7383.pdf tabela fq 231

16 Sutherland, E. H., Cressey, D. R., and Luckenbill, D. F. (1992). *Principles of Criminology*. Lanham: Altamira Press.

17 Gorman-Smith, D., Tolan, P. H., Loeber, R., & Henry, D. B. (1998). Relation of family problems to patterns of delinquent involvement among urban youth. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 26(5), 319-333.

18 Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3(5), 672-682.

rregulloret formale në çdo kohë dhe disa sjellje që sanksionohen nga ligji mund të mos konsiderohen si devijante në të gjitha kontekstet. Në studimin e devijancës në rrjetet sociale e cila ndodh gjatë fazës së adoleshencës, studiuesit kryesisht fokusohen në piraterinë dixhitale, ngacmimin online dhe hakimin e kompjuterëve, bullizmin kibernetik, sexting dhe ekspozimin seksual online¹⁹. Dallimi midis përkufizimit të krimit kibernetik si devijancë në vend të sjelljes devijante është se fokusi kalon te normat shoqërore në vend të rregullave të përcaktuara ligjërisht. Përfshirja e konceptit të sjelljeve devijante në rrjetet sociale që shkelin normat shoqërore dhe/ose nuk mund të mbivendosen me krimet kibernetike për të përfshirë sjelljet e dëmshme që ende nuk janë sanksionuara nga legjislati si të tilla.

Kategorizimi i krimeve dhe devijancave në rrjetet sociale në Republikën e Shqipërisë

Bullizmi kibernetik

Bullizmi kibernetik²⁰ dhe ngacmimi online përfshijnë sjellje abuzive, kërcënuese ose të dëmshme ndaj një individi ose grupi përmes platformave të rrjeteve sociale përfshinë gjithashtu dërgimin, postimin ose shpërndarjen e të dhënave personale për dikë tjetër me qëllim vendosjen në siklet dhe turpërimin, si shembull mund të jetë dërgimi i mesazheve kërcënuese ose poshtëruese ndaj një personi në rrjete sociale.

Ngacmimi online "mund" të klasifikohet si një vepër penale sipas Kodin Penal, specifikisht në nenet që lidhen me shpifjen apo fyerjen. Megjithatë, legjislati penal shpesh është i paqartë dhe jo i mjaftueshëm për të trajtuar plotësisht këtë fenomen. Mungesa e përkufizimeve të qarta dhe një kuadri të unifikuar ligjor bën që veprimet abuzive bullizmit kibernetike në rrjetet sociale të mos ndëshkohen në mënyrë të njëtrajtshme. Vlen të theksohet se bullizmi kibernetike kalon në midis përgjegjësisë penale dhe sjelljes devijante. Referimet e rasteve pranë autoriteteve nga viktimat e bullizmit kibernetik pothuajse mungojnë ose përdorin dispozita ligjore që nuk lidhen me krimet kibernetike.

Sexting dhe ekspozimi seksual online

Sexting²¹ përfshin dërgimin e mesazheve ose imazheve me përmbajtje seksuale përmes rrjeteve sociale. Ekspozimi seksual online²² përfshin ndarjen ose publikimin e imazheve ose videove eksplicite pa pëlqimin e personit të përfshirë me qëllim përfitimin financiar apo shantazhin. Shembull mund të jetë publikimi i fotove ose vidiove përmes rrjeteve sociale pa pëlqimin e personit.

Shpërndarja e materialeve intime pa pëlqim mund të trajtohet nën ligjet për mbrojtjen e të dhënave personale dhe privatësinë. Ligji nr. 9887, datë 10.3.2008 "Për mbrojtjen e të dhënave personale" i ndryshuar, mbrojnë individët nga shpërndarja e paautorizuar e informacionit personal. Gjithashtu Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë sanksionon ndërhyrjen të padrejta në jetën private dhe mund të aplikohet ndjekja penale të këtyre veprimeve.

19 <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2021.748006/full#B98>

20 <https://www.stopbullying.gov/cyberbullying/what-is-it>

21 <https://www.webmd.com/sex/what-is-sexting>

22 www.quebec.ca/en/family-and-support-for-individuals/violence/sexual-exploitation/definition#c148520

Shpifja dhe fyerja online

Shpifja dhe fyerja online²³ përfshin përhapjen e informacioneve të rreme ose ofendimeve që dëmtojnë reputacionin e një individi përmes rrjeteve sociale. Shembull mund të jetë publikimi i komenteve të pavërteta dhe shpifëse për dikë në rrjetet sociale.

Shpifja dhe fyerja janë të ndëshkueshme sipas Kodit Penal. Nenet që trajtojnë shpifjen dhe fyerjen (neni 120 dhe neni 119) mund të përdoren për të ndjekur penalisht ata që shpifin ose fyejnë përmes platformave sociale. Sfidat përfshijnë përcaktimin e përgjegjësisë dhe mbledhjen e provave të nevojshme për ndjekjen penale, pasi krijohen profile fallco ose janë jashtë juridiksionit të Republikës së Shqipërisë.

Përdorimi i teknologjive për të prodhuar materiale të falsifikuara (Deep Fakes)

Deep fakes janë video ose audio të krijuara duke përdorur inteligjencën artificiale për të modifikuar fytyrat dhe zërat e njerëzve të tjerë, duke bërë që të duket sikur ata kanë thënë ose bërë diçka që në realitet nuk e kanë bërë. Një shembull i famshëm i deep fake është ai i një videoje ku fytyra e aktorit Tom Cruise²⁴ ishte vendosur mbi trupin e një personi tjetër, duke bërë që të duket sikur Tom Cruise po kryente veprime dhe po fliste në një mënyrë të caktuar. Kjo video u bë virale dhe ngjalli shqetësim për mënyrën se si teknologjia e deep fake mund të përdoret për të mashtruar publikun.

Në aspektin juridik, përdorimi i deep fakes për të prodhuar materiale të modifikuara ngre disa çështje komplekse pasi përdorimi i fytyrës së dikujt tjetër pa pëlqimin e tij përbën një shkelje të privatësisë në kundërshtim me ligjin për mbrojtjen e të dhënave personale. Deep fakes mund të përdoren për të manipuluar informacione dhe për të mashtruar publikun, duke përfshirë krijimin e lajmeve të rreme ose dëmtimin e imazhit të dikujt. Legjislacioni penal për shpifjen dhe mashtrimin mund të zbatohet në këto raste, por përcaktimi i përgjegjësisë dhe provat në një proces penal mund të jenë të vështira për t'u mbledhur. Gjithashtu këto materiale mund të përdoren për të krijuar dhe për të ndikuar në procese politike, si zgjedhjet. Kjo paraqet një sfidë për legjislacionin, sigurinë kombëtare dhe integritetin e proceseve demokratike. Një problem i madh është se shumica e publikut mund të mos jetë në dijeni të ekzistencës dhe fuqisë së deep fakes, duke i bërë ata më të ndjeshëm ndaj manipulimit.

Grooming online

Grooming online²⁵ përfshin krijimin e një marrëdhënieje besimi me një fëmijë apo adoleshent me qëllimin për ta manipuluar dhe shfrytëzuar seksualisht. Në kontekstin online, grooming përfshin përdorimin e internetit dhe platformave të rrjeteve sociale për të kontaktuar dhe manipuluar viktimat. Shembull një individ i rritur përdor një llogari të rreme në Instagram për të ndërtuar një marrëdhënie me një adoleshent, duke dërguar mesazhe miqësore fillimisht, pastaj duke kaluar në biseda më intime dhe duke kërkuar imazhe apo takime të papërshtatshme.

Në Republikën e Shqipërisë, fenomeni i grooming online përballet me disa sfida juridike dhe rregullatore neni 108/a i Kodit Penal sanksionon se ngacmimi seksual kundër fëmijëve me çdo mjet ose formë, duke krijuar një mjedis kërcënues, armiqësor, degradues, poshtërues ose ofendues, përbën vepër penale. Megjithatë, dispozita kodit penal mund të jetë e paqartë ose e pamjaftueshme për të mbuluar të gjitha aspektet e grooming online. Një sfidë tjetër është mbledhja e provave dhe përcaktimi i juridiksionit, pasi autorët e grooming mund të operojnë nga vende të ndryshme, duke e bërë të vështirë ndjekjen penale. Por gjithashtu ruajtja e privatësisë së komunikimeve online

23 <https://www.bdblaw.com/what-is-online-defamation/>

24 <https://edition.cnn.com/2021/08/06/tech/tom-cruise-deepfake-tiktok-company/index.html>

25 <https://www.education.vic.gov.au/Documents/about/programs/bullystoppers/smgrooming.pdf>

dhe nevoja për mbikëqyrje efektive për të mbrojtur fëmijët krijon një konflikt midis mbrojtjes së privatësisë dhe sigurisë. Kjo kërkon një ekuilibër të kujdesshëm midis monitorimit të aktiviteteve online dhe respektimit të të drejtave të përdoruesve.

Tregtimi dhe shpërndarja e lëndëve narkotike në rrjetet sociale

Tregtimi dhe shpërndarja e lëndëve narkotike në rrjetet sociale²⁶ përfshin përdorimin e platformave të rrjeteve sociale për të promovuar, shitur dhe shpërndarë lëndët narkotike. Këto veprime kryhen shpesh përmes mesazheve private, grupeve të mbyllura dhe postimeve të fshehura në rrjete si Facebook, Instagram, dhe platforma të tjera. Shembull, një individ përdor një llogari të rreme në Instagram për të reklamuar shitjen e lëndëve narkotike. Përdoruesit e interesuar kontaktojnë përmes mesazheve private dhe transaksionet realizohen jashtë platformës sociale.

Fenomeni i tregtimit dhe shpërndarjes së substancave narkotike përballet me disa sfida juridike pavarësisht se legjislacioni penal e ka parashikuar një veprim të tillë, identifikimi dhe ndjekja penale është sfidë sa i përket juridiksionit dhe identifikimit të autorëve të veprave penale që ndodhin online. Gjithashtu sfidë është mbledhja e provave pasi mesazhet private dhe postimet në rrjete sociale mund të fshihen lehtësisht.

Influencerët në rrjetet sociale

Influencerët²⁷ janë individë që kanë një audiencë të madhe në rrjetet sociale dhe përdorin platformën e tyre për të ndikuar në qëndrimet dhe sjelljet e ndjekësve të tyre. Ata shpesh promovojnë produkte, shërbime, apo ide dhe mund të kenë një ndikim të madh në tregjet e synuara. Kjo i bën ata figura të rëndësishme në marketing dhe kulturën popullore. Shembull mund të jetë promovimi i produkteve të sponsorizuara ose trende të caktuara, duke përdorur platforma si Instagram dhe TikTok, por mund të promovojnë produkte të ndaluara ose të rrezikshme, krijimin e skemave financiare mashtrimi, mund të nxisin sjelljen e papërshtatshme ose të paligjshme. Ndikimi i influencerëve në rrjetet sociale është i madh dhe i shumëanshëm, duke kërkuar rregullim të kujdesshëm për të parandaluar abuzimet dhe veprimtaritë kriminale.

Anonimati në rrjetet sociale

Anonimati në rrjetet sociale i referohet aftësisë së përdoruesve për të vepruar pa zbuluar identitetin e tyre të vërtetë. Kjo mund të arrihet përmes përdorimit të pseudonimeve, llogarive të rreme, ose mjeteve që maskojnë adresat duke u bërë sfidë për identifikimin e tyre. Në aspektin juridik, anonimati paraqet sfida për zbatimin e ligjit dhe mbrojtjen e të drejtave të viktimave të abuzimit ose krimit online. Identifikimi i autorëve të veprimeve të paligjshme bëhet më i vështirë, duke krijuar një përplasje midis mbrojtjes së privatësisë dhe nevojës për siguri dhe drejtësi.

Rrjetet sociale, me ndikimin e tyre të madh në komunikimin dhe ndërveprimet shoqërore, kanë krijuar sfida të reja ligjore dhe kriminologjike. Nga analizimi i fenomeneve të cituara më lartë ekziston nevoja për ndërhyrje në legjislacionin aktual për ta bërë më të qartë dhe të unifikuar për të adresuar këto sfida, duke ruajtur një ekuilibër midis privatësisë dhe sigurisë publike.

26 <https://mau.diva-portal.org/smash/get/diva2:1769822/FULLTEXT02.pdf>
27 <https://emplifi.io/definitions/social-media-influencer>

Konkluzione

Konceptualizimi i krimeve në rrjetet sociale është domosdoshmëri për shoqërinë. Identifikimi dhe përcaktimi i krimeve në rrjetet sociale nga ligjvënësi do të ndikojë në ndërgjegjësimin dhe parandalimin e krimeve, pasi mos pasja e përkufizimeve të sakta ose të paqarta të fenomeneve në hapsirën e internetit mund të çojnë në pasoja negative në botën reale, siç janë efektet socio-ekonomike për grupet në rrezik, kriminalizimi i tepruar, gabimet e drejtësisë ose rritja e dëmeve online.

Evolucioni i rrjeteve sociale dhe teknologjia do të jenë gjithmonë një hap përpara literaturës akademike, politikave dhe legjislationit. Kjo krijon sfida të vazhdueshme për studiuesit dhe politikëbërësit, duke kërkuar një përshtatje të shpejtë dhe efektive të kuadrit ligjor për të adresuar rreziqet e reja që dalin nga zhvillimet teknologjike. Është e nevojshme një qasje proaktive dhe fleksibile për të mbrojtur shoqërinë nga kërcënimet në rritje në hapësirën kibernetike.

Mungesa e zbatueshmërisë universale, pasi legjislationi për krimet kibernetike ndryshon nga një juridiksion në tjetrin, krijon sfida në luftën kundër këtyre krimeve. Ky diversitet kërkon një bashkëpunim më të madh ndërkombëtar dhe përpjekje për të harmonizuar kuadrin ligjor, për të garantuar një përgjigje më efektive dhe kohezive ndaj krimeve kibernetike në nivel global.

Liria e shprehjes në rrjetet sociale është një e drejtë thelbësore, por duhet të balancohet me përgjegjësinë për të mos shpërndarë përmbajtje të dëmshme, të rreme apo kriminale. Ndërsa rrjetet sociale ofrojnë një platformë për të shprehur mendimet dhe idetë, abuzimi i kësaj lirie mund të çojë në bullizëm kibernetik, shpifje dhe forma të tjera të sjelljeve devijante. Prandaj, është thelbësore që legjislationi dhe politikat të adresojnë këto sfida, duke mbrojtur lirinë e shprehjes, por edhe duke vendosur kufizime të arsyeshme për të siguruar një mjedis online të sigurt dhe të drejtë për të gjithë përdoruesit.

Rekomandime

Krijimi i shkencës së kriminologjisë kibernetike është thelbësor për të adresuar sfidat unike të krimeve në epokën dixhitale. Kjo disiplinë do të ofrojë një kuadër analitik dhe teorik për të kuptuar më mirë fenomenet komplekse të krimeve kibernetike apo krimeve në rrjetet sociale, duke përfshirë ndikimin e tyre juridik, social ekonomik dhe psikologjik. Përmes studimeve dhe kërkimeve të thelluara, kriminologjia kibernetike do të kontribuojë në zhvillimin e politikave më efektive dhe të sofistikuar për parandalimin dhe luftimin e këtyre krimeve, duke mbrojtur njëkohësisht të drejtat e individëve dhe integritetin e sistemeve dixhitale.

Sugjerohet që të miratohen protokolleve ose memorandumeve të bashkëpunimi midis platformave të rrjeteve sociale dhe autoriteteve për raportimin dhe heqjen e postimeve me përmbajtje të paligjshme.

Implementimi i teknologjive të inteligjencës artificiale për të identifikuar dhe bllokuar automatikisht përmbajtjet e dëmshme.

Publikimi i raporteve periodike mbi përmbajtjen e hequr dhe bashkëpunimin me autoritetet për t'i bërë përdoruesit të ndërgjegjshëm për masat e marra.

Hartimi i një liste të unifikuar të termave dhe përkufizimeve për krimet në rrjetet sociale, duke siguruar qartësi dhe koherencë ndërmjet juridiksioneve të ndryshme.

BURGOSJA E NËNËS - EFEKTET PSIKOLOGJIKE NË MARRËDHËNIEN NËNË-FËMIJË, ME PASOJË FËMIJËN VIKTIMË

Klotilda Kareci

Abstrakt

Ky studim synon të trajtojë pasojat e burgimit të grave, efektet psikologjike gjatë vuajtjes së dënimit, të cilat ndikojnë në mënyrë të pashmangshme në mirëqënien e fëmijëve. Do të evidentohen pasojat në marrëdhënien e tyre me familjen në tërësi dhe fëmijën në mënyrë të vecantë.

Është një studim cilësor i cili trajton të dhënave sekondare të mbledhura nga kërkues të tjerë, të publikuara në revista, libra e raporte kërkimore, duke u përpjekur të zgjedh literaturë të besueshme dhe në përputhje me qëllimin e kërkimit dhe pyetjeve kërkimore.

Në të njëjtën kohë, janë administruar të dhëna përmes shfrytëzimit të disa burime institucionale siç janë ato të Institucioneve të Ekzekutimit të Vendimeve Penale ku janë akomoduar të miturit dhe grate në konflikt me ligjin.

Janë zhvilluar intervista me të miturit dhe stafin social në institucionet penitenciare.

Fokusi konsiston tek ngjarja e burgosjes së nënës, si ndikon kjo në marrëdhënien nënë - fëmijë, me pasojë fëmija në konflikt me ligjin.

Qëllimi i këtij studimi është evidenti i pasojave psiko-sociale të burgosjes së nënës, analizimi i faktorëve që implikohen në këtë kuadër, ç'ndodh me marrëdhënien nënë - fëmijë, duke afektuar në këtë formë mirëqënien e tij, e për rrjedhojë duke rritur riskun e ekspozimit/përfshirjes së të miturit në kryerjen e veprave penale.

1. Hyrja

Numri i grave të burgosura është rritur në mënyrë dramatike gjatë dekadave të fundit, megjithatë ka pak kërkime shkencore sa lidhet me përvojat e tyre në burg dhe se si kjo ndikon kjo në familjet e tyre.

Kështu, referuar World Female imprisonment List 740,000 gra dhe vajzat mbahen në institucionet penale botën, qoftë si të paraburgosur/paraburgosur të burgosur ose të dënuar dhe dënuar. Të burgosurat femra në përgjithësi (në rreth 80% të sistemet e burgjeve) përbëjnë midis 2 dhe 9% nga numri i përgjithshëm i të burgosurve. Indikacionet aktuale janë se burgu i femrave

nivelet e popullsisë jo vetëm që janë rritur ndjeshëm; ata janë rritur shumë më shpejt se burgu i meshkujve nivelet e popullsisë. Përkohësisht vlerësohet se popullsia totale e burgjeve në botë është rritur me rreth 20% që nga viti 2000, krahasuar me rreth 50% rritje në numrin e gra dhe vajza të burgosura. Më shumë informacion do të jetë në dispozicion në njëmbëdhjetë të ardhshme botimi i Listës Botërore të Popullsisë së Burgjeve.

Gratë dhe vajzat përbëjnë 6.9% të botës popullsia e burgjeve. Në vendet afrikane, përqindja e të burgosurve femra është 3.3%, krahasuar me 5.9% në Evropë, 6.7% në Oqeani, 7.2% në Azi, dhe

8.0% në Amerikë. (Shifra për Amerikën është anuar nga popullsia e madhe e burgjeve femra në SH.B.A; duke përfshirë SHBA-në, 5.5% e të burgosurve në Amerikat janë gra dhe vajza.)

Për shkak të numrit të vogël të studimeve empirike mbi efektet e burgimit të nënës, nuk ka një përgjigje mbi rezultatet reale për fëmijët kur nëna e tyre shkon në burg.

Studiuesit sapo kanë filluar të eksplorojnë efektet e burgimit përtej mureve të burgut. Pasojat e padëshiruara të theksuara deri më tani përfshijnë: çorganizimin social të komuniteteve (E qartëet al2001); mundësitë e reduktuara të punësimit për ish të burgosurit (Holzeret al 2004); devijimi i fondeve larg shkollave dhe universiteteve (Hagan dhe Dinovitzer 1999); dhe ngarkesa psikologjike dhe financiare për familjet.

Ndikimi i burgosjes është komponent që duhet vlerësuar me shumë prioritet, duke marrë në konsideratë faktin që gratë e burgosura kanë shumë më shumë gjasa se homologët e tyre meshkuj të jenë kujdestaret kryesore të fëmijëve të mitur në kohën e burgimit të tyre.

Kjo për arsye se gati 25% e grave të akomoduar në institucionin e ekzekutimit të vendimeve penale referojnë se janë braktisur nga bashkëshortët e tyre.

Bazuar në të dhënat e Drejtorisë së përgjithshme të burgjeve evidentohet se burgosja e nënës, rrit rrezikun e ekspozimit të fëmijës me mungesën e një kujdestari të duhur dhe plotësisht të përgatitur për t'u kujdesur sic duhet për nevojat e fëmijës, ose në të kundërt e vendos fëmijën në kontakt me kujdestarinë alternative/institucionet rezidenciale shtetërore. Të tëra këto ndikojnë në mënyrë të pashmangshme në mirëqenien e fëmijës.

Nga ana tjetër, sipas dëshmiave, evidentuar në dosjet respektive psiko-sociale të grave të burgosura, tronditja fillestare e burgimit, ndarja nga familjet dhe jetesa e detyruar me gra të tjera çojnë në probleme serioze të shëndetit mendor, që sigurisht ka efektin e vet në marrëdhënien nënë-fëmijë, e për pasojë në shëndetin holistic të këtij të fundit.

Hulumtimet e kufizuara deri më sot sugjerojnë se burgimi mund të ketë pasoja shkatërruese për partnerët dhe fëmijët.

Në databazën e të dhënave të Drejtorisë së përgjithshme të burgjeve, nuk ka të dhëna të përditësuara të numrit të prindërve të burgosur ose fëmijëve të prindërve të burgosur në Shqipëri.

Nëse burgimi i një burri në përgjithësi përjetohej si një krizë e copëtimit të familjes sesa një krizë morali përmes stigmës ose turpit. Stigma u përjetua pothuajse ekskluzivisht nga gratë, burrat e të cilëve u burgosën për herë të parë,

Burgosja e një partneri mund të shkaktojë gjithashtu lëvizje shtëpie apo ndryshim banese,

Burgjet nga ana tjetër nuk janë ambiente miqësore për familjet për t'u vizituar. Objektet e dobëta të vizitave dhe qëndrimet armiçësore të stafit mund t'i pengojnë familjet të vizitojnë, veçanërisht ato me fëmijë (Peart dhe Asquith 1992).

Efektet e burgut mbi anëtarët e familjes ka të ngjarë të ndryshojnë sipas marrëdhënieve të mëparshme, llojeve të veprës penale, sistemeve të mbështetjes sociale dhe faktorëve të tjerë sociodemografikë.

Një studim sugjeron se burgimi i nënave prek fëmijët më shumë sesa burgimi i baballarëve (Richardset al1994), që ka të ngjarë të jetë për shkak se baballarët janë më rrallë kujdestarë kryesorë

për fëmijët përpara burgimit (Healy et al 2000). Përpara se të hynin në burg, 64 për qind e nënave të burgosura jetonin me fëmijët e tyre, krahasuar me 44 për qind të baballarëve të burgosur në SHBA (Mumola 2000).

Janë tre tipare të brendshme të burgimit që mund të shkaktojnë drejtpërdrejt vështirësi psikosociale për fëmijët.

Ekziston përvoja e ndarjes dhe humbjes së qëndrueshme. Teoria e lidhjes parashikon që këputja e lidhjeve prind-fëmijë përmes ndarjes shkakton vështirësi psikosociale për fëmijët (Boëly 1973). Hounsloë et al (1982) dhe Richards (1992) theksojnë se burgimi i prindërve mund të përjetohet gjithashtu si dezertim ose braktisje, gjë që mund të komplikojë shqetësimin për fëmijët.

Si përmbledhje, studimet kanë dokumentuar një sërë shkaqesh të mundshme të keqpërshtatjes mes fëmijëve të të burgosurve. Megjithatë, provat e forta mbi këto efekte janë të pakta

Deri më sot, kërkimi mbi fëmijët e të burgosurve është penguar nga dobësitë metodologjike (Gabel 1992; Hagan dhe Dinovitzer 1999).

Nuk është për t'u habitur që hulumtimi mbi familjet e të burgosurve ka qenë metodologjikisht i dobët. Familjet e të burgosurve janë një grup i lënë pas dore, gjë që e bën kërkimin praktikisht shumë të vështirë (Hounsloë et al 1982).

Rekrutimi i një kampioni të rastësishëm të familjeve të të burgosurve në Mbretërinë e Bashkuar është praktikisht i pamundur sepse asnjë agjenci ligjore nuk mban detajet e tyre të kontaktit.

Në të njëjtat kushte gjendemi në Shqipëri.

Mënyra më e mirë, në praktikë, për t'u përpjekur për të marrë një mostër të rastësishme të familjeve të të burgosurve është duke intervistuar fillimisht të burgosurit. Megjithatë, të burgosurit shpesh (në mënyrë të kuptueshme) nuk dëshirojnë që studiuesit të kontaktojnë familjet e tyre dhe është e dokumentuar mirë se familjet e të burgosurve hezitojnë t'i përgjigjen hetimit zyrtar ose të pavarur (Johnston 1995).

Pa përpjekje serioze në kërkime, ndërhyrje dhe mbështetje, burgu do të vazhdojë të ndëshkojë këto 'viktima të harruara' dhe mund të kontribuojë në rritjen e niveleve të krimit në brezin e ardhshëm.

2. Kufizime të studimit

Këtij studimi i mungon sofistikimi metodologjik për të dalluar efektet e burgimit prindëror nga efektet e faktorëve / variablave të tjera tek fëmijët. Identifikimi i faktorëve që shkaktojnë rezultatet e fëmijëve të të burgosurve është thelbësor për zhvillimin e zgjidhjeve më efektive për problemet e tyre. Gjithashtu mungojnë testet empirike adekuate mbi efektet e burgimit në familjet dhe fëmijët e të burgosurve.

Studim nuk ka hulumtuar familjet e të burgosurve në mënyrë prospektive duke filluar para se të ndodhte burgimi.

Marrëdhëniet prind-fëmijë dhe praktikat e prindërimit përpara burgimit ka të ngjarë të jenë ndikime të rëndësishme në reagimet e fëmijëve.

Lipset një kampion i madh fëmijësh për studimin, duke përfshirë edhe variabla të tjerë, duke përfshirë mirëqënien e fëmijëve para, gjatë dhe pas burgimit prindëror, informacion i detajuar mbi sfondin familjar dhe masat e prindërimit, si dhe historitë penale të prindërve dhe të burgimit.

Shpresoj që ky studim modest të ndikojë në zhvillimin e kërkimeve të ngjashme të cilat tërheqin burimet për të identifikuar me rigorozitet ndikimet e burgimit në familje dhe fëmijë.

3. Fjalë kyce

Krim – një pjesë e veprimeve / mosveprimeve që janë të dënueshme nga ligjet penale të një vendi.

Kriminologjia (Sipas përkufizimit sociologjik) studion të gjitha sjelljet anti-sociale që ekzistojnë në shoqëri, pavarësisht nga fakti se ato janë ose jo të përcaktuara në Kodin Penal.

Faktorë risku – tërësia e faktorëve individualë, socialë që mund të lehtësojnë ose shtojnë mundësinë e zhvillimit çrregullimeve emocionale ose të sjelljes (psh. Sjellje kriminale)

Kriminalitet – një term i përdorur në mënyrë të përgjithshme që i referohet çdo lloj sjellje problematike së të miturve

Devijim: concept social më tepër sesa ligjor, që i referohet veprimeve që konsistojnë në thyerjen e rregullave

Failje e shkatërruar – bërthamë familjare në të cilën njëri prej prindërve natyralë nuk jeton në strehën familjare (për shkak të divorcit, braktisjes, etj.)

4. Hipoteza

Burgosja e nënës ndikon në mënyrë të pashmëngshme mirëqënien holistike të fëmijës, duke e ekzpozuar këtë të fundit ndaj riskut të shtuar për sjellje devijante/ kryerjen e veprave penale.

5. Pyetjet kërkimore:

- Cilat janë pasojat psikologjike që shoqërojnë burgosjen e nënës?
- Si ndikon burgosja tek marrëdhënia nënë-fëmijë, në planin psiko-emocional?
- A ekziston një korrelacion midis burgimit të nënës dhe keqpërshtatjes së fëmijës dhe sjelljes antisociale?
- A është burgimi i prindërve thjesht një 'shënues rreziku', apo është një shkak i keqpërshtatjes së fëmijëve?
- Cilat ndërhyrje ose ndryshime politikash mund të parandalojnë efektet e burgimit prindëror tek fëmijët?

6. Metodologjia:

Për të grumbulluar një pjesë të të dhënave janë shfrytëzuar disa burime institucionale siç janë ato të Institucioneve të Ekzekutimit të Vendimeve Penale ku janë akomoduar të miturit dhe gratë. Po ashtu janë zhvilluar vëzhgime, si dhe intervista me të miturit dhe gratë e burgosura. Janë konsultuar

dosjet psiko-sociale, Pjesa tjetër e të dhënave janë siguruar përmes literaturës së përdorur në funksion të mbështetjes së ideve, analizave dhe sugjerimeve të prezantuara në studim. Në këtë kontekst janë shfrytëzuar botime të cilat hedhin dritë mbi profilin e të miturve në konflikt me ligjin dhe faktorët individualë dhe komunitarë që nxisin kriminalitetin, si dhe japin ide mbi masat më efikase për parandalimin dhe reduktimin e fenomenit.

Si i tillë, ky punim përbën një tekst që u vjen në ndihmë profesionistëve të fushës, por dhe strukturave dhe subjekteve të interesuara për të njohur më shumë mbi këtë target-grup.

Kampion i përzgjedhur për realizimin e studimit janë 7 të akomuar në Institutin e të miturve në Kavajë, si dhe 8 gra të burgosura të akomoduara në Institucionin e Ekzekutimit të Vendimeve Penale "Ali Demi".

Për të grumbulluar të dhënat janë shfrytëzuar disa burime institucionale të cilat kanë vënë në dispozicion statistika mbi kriminalitetin e të miturve. Gjithashtu janë zhvilluar intervista si dhe është studiuar dosja psiko-sociale e secilit prej të miturve.

Analiza e të dhënave – Studime raste

Familje të mëdha, të pastrukturuara dhe problematike Një pjesë e mirë e të miturve në institucionet penitenciare vijnë nga familje të mëdha, me shumë fëmijë, ose nga familje me problematika të ndryshme si divorci i prindërve, emigrimi apo vdekja e njërit prind.

O.M: 16 vjeç në momentin e institucionalizimit akuzuar për "Vjedhje", pjesë e komunitetit rom. Nëna e të miturit vuan dënimin në burg e grave për veprën penale "Trafikim i të miturve" Prindërit e të miturit janë të divorcuar dhe sigurimi i jetesës lidhej me veprimtari si shitje e materialeve të vogla (kanaçe, sende të gjetura okuazionalisht etj) dhe veprimtari antisociale nga ana e të miturit dhe nënës së tij. Stili i jetesës jo i qëndrueshëm në aspektin social, ekonomik, edukativ. Prej moshës 11 vjeç konsumues i substancave narkotike për të cilën është trajtuar gjatë qëndrimit në institucion dhe episodeve depresive. I mituri ruante kontakte me nënën e tij nëpërmjet shkëmbimit të letrave.

A.V: 17 vjeç në momentin e institucionalizimit të tij të dytë. Recidivist i përgjithshëm: akuzuar për veprën penale "Plagasje e rëndë me dashje". Është fëmija i dytë në rradhë.

Referon se gjatë fëmijërisë së tij të hershme, rreth dy vjeç, nëna e tij ka vuajtur dënimin për vrasje dhe për të janë kujdesur familjarë të tij. I lidhur emocionalisht me nënën e tij dhe vëllain me të madh i cili është kujdesur për të dhe gjatë qëndrimit në IMK, qëndrim i cili në shumë episode ka qenë i karakterizuar nga sjellje asociale, të paqëndrueshme, impulsive me elementë të theksuar konfliktualiteti, zemërimi dhe inati.

K.LI: 15 vjeç në institucionalizimin e tij të parë; Recidivist i përgjithshëm, i akuzuar për disa vepra penale, si "Zjarrvënje, vjedhje, vjedhje me dhunë, largim nga vendi i qëndrimit". Prindërit e të miturit janë të divorcuar dhe kanë tensione në marrëdhëniet midis tyre. Kujdestar ligjor i të miturit është babi i tij dhe pse marrëdhëniet më të janë të paqëndrueshme. I mituri ka qenë i përfshirë në kryerjen e disa veprave penale me nënën e tij e cila është dënuar me masën "arrest shtëpie". Gjatë qëndrimit në institucion është diagnostikuar me "Enuresis Nocturna" dhe elementë ankthioz-depresiv. Jeton me nënën e tij dhe një vëlla më të vogël por kryesisht i atashuar me gjyshërit e tij të cilët janë kujdesur për të dhe gjatë qëndrimit në institucion.

K.N: 17 vjeç në momentin e institucionalizimit të tij, aktualisht 18 vjeç, në IMK Kavajë. Jeton me nënën, dy vëllezërit dhe dymotra. Është fëmijë i parë në rradhë. Stili i jetës së të miturit është i paqëndrueshëm, nuk ka patur një banesë fikse në familjet respektive të prindërve të tij, të cilët janë të divorcuar. Asnjë familjar i të miturit nuk ka kontribuar vazhdimisht në sigurimin e nevojave materiale të tij. Personi më

i afërt sipas të miturit është motra e tij. Babi i të riut aktualisht vuan dënimin për dhunë në familje dhe i mituri ruan kontakte me të nëpërmjet lidhjeve Skype.

M.L: gjatë institucionalizimit të tij babai i të miturit dhe vëllai i tij vuanin dënimin për "Prodhim, shitje, lëndësh narkotike". I mituri u dënua për veprën penale "Vjedhje me dhunë" dhe u lirua nga amnistia penale 2024. Përgjithësisht shoqëria e të miturit është prokriminale, bashkëmoshatarë ose me të mëdhenj se ai. Gjatë qëndrimit në institucion ruan kontaktet me babin dhe vëllain e tij nëpërmjet lidhjeve Skype.

Tabela: Gra në konflikt me ligjin me një fëmijë në burg

Nr.	Emer/ Mbiemer	Mosha	Vepra Penale	Statusi	Masa e sigurimit të fëmijës
1.	R.D	50 vjeç	"Vjedhje e pasurisë që ka sjellë pasoja të rënda", kryer në bashkëpunim, neni 134/3-25 K.Penal.	E paraburgosur	Djali "Arrest me burg"
2.	N.R	68 vjeç	"Këqtrajtimi i të miturit" – kryer në bashkëpunim neni 124/b/2-25 K.Penal	E paraburgosur	Djali "Arrest me burg"
3.	B.A	62 vjeç	"Grup i strukturuar kriminal", "Falsifikim i letërnjoftimeve, pasaportave apo vizave" më shumë se një herë, "Ndihmë për kalimin e paligjshëm të kufirit më shumë se një herë", "Kryerja e veprave penale nga organizata dhe grup i strukturuar kriminal", "Mashttrim" nenet 333/a, 28/4, 189/2, 298/3, 334/1, 143/2 I K.Penal.	E denuar	Djali "I dënuar"
4.	R.I	48 vjeç	"Prodhim dhe shitje narkotikësh" neni 283/2 I K.Penal	E paraburgosur	Djali "Arrest me burg"
5.	B.F	40 vjeç	"Prodhim dhe shitje narkotikësh" neni 283/2 I K. Penal	E paraburgosur	Djali "Arrest shtëpie"
6.	S.Y	47 vjeç	"Marrëdhënie seksuale ose homoseksuale me të mitur" "Moskallëzim krimi" "Prostitucion"- nenet 100/2,300/1,113, të Kodit Penal	E denuar	Djali "Arrest me burg"
7.	E.I	53 vjeç	"Kontrabandë me mallra të tjera" kryer në formën e veçantë të bashkëpunimit, atë të grupit të strukturuar kriminal, "Tregëtim dhe transport i mallrave që janë kontrabandë", "Mosdeklarim në kufi i të hollave dhe sendeve me vlerë" Nenet 174, 178, 179/a, 180, 333/a, 334, 28/4 te K.Penal	E paraburgosur	Vajza "Arrest shtëpie"
8.	S. G	45 vjeç	- "Mbajtja pa leje e armëve luftarake dhe municionit", neni 278/25 i K. Penal.	E liruar	Djali "Detyrim paraqitje"

7. Shqyrtimi i literaturës dhe Teoritë e krimit:

Pasojat psikologjike te burgimit:

- Nevojat specifike të grave të burgosura

Megjithëse gratë dhe vajzat përbëjnë një pakicë të popullsisë së burgosur në burgje, përqindja e tyre është në rritje në të gjitha rajonet e botës, shpesh me ritme më të shpejta se ajo e burrave të burgosur.

Në shumicën e rasteve, krimet që gratë kryejnë konsiderohen si manifestime përfundimtare të jashtme të një çekuilibri të brendshëm mjekësor ose paqëndrueshmëri sociale.¹

Për sa i përket shkeljeve, është me rëndësi të theksohet se shumica e grave burgosen për shkelje penale jo të dhunshme, përfshirë krimet e vogla dhe shkeljet që lidhen me drogën, dhe kështu dënimi i tyre është më i shkurtër. Në rastin kur gratë kryejnë shkelje me dhunë, viktimat në shumë Shtete Anëtare janë shpesh individë të afërt të tyre, të cilët kanë ushtruar dhunë ndaj tyre."

Pas daljes nga burgu, shumë gra stigmatizohen, viktimizohen ose braktisen nga familjet e tyre.

- Pasojat psikologjike të burgimit tek gratë²

Përshtatja e zgjatur në kohë që gratë duhet të bëjnë me burgun dhe frustracionet që ato përjetojnë, të njohura ndryshe edhe si "*vuaitjet e burgimit*", kanë padyshim pasoja apo efekte të caktuara psikologjike.

Të dënuarat femra në të gjithë botën përballen me dhimbje dhe privime specifike që rrjedhin drejtpërdrejt nga burgimi i tyre.³

- Pasojat psikologjike që vijnë nga institucionalizimi⁴

Përshtatja me burgimin është gjithmonë e vështirë dhe krijon zakone të të menduarit dhe të vepruarit që janë disfunksionale. Pasojat e burgimit ndryshojnë nga një individ tek një tjetër, por ka një pranim të gjerë që si rezultat i burgimit krijohen çrregullime psikologjike të diagnostikueshme klinikisht.

Termi "institucionalizim" përdoret për të përshkruar procesin nga i cili të dënuarit transformohen nga ambienti ku jetojnë gjatë burgimit.

I studiuar nga sociologë, psikologë, psikiatër procesi përfshin disa përshtatje që shfaqen për t'iu përgjigjur kërkesave dhe rregullave që ka jeta e burgut.

Disfunksionaliteti i këtyre përshtatjeve nuk është "patologjik". Ato janë reagime normale por që bëhen problematike kur zgjasin në kohë, bëhen kronikë dhe brendësohen nga të dënuarat.

Mekanizmat e ndryshëm psikologjikë që aktivizohen për t'u përshtatur me kalimin e kohës bëhen si "natyrë e dytë" për të dënuarat, pra brendësohen.

1 "Challenges and Psychological Impacts of Incarceration on Women Convicts - A MetaAnalyses": https://www.academia.edu/65203222/Challenges_and_Psychological_Impacts_of_Incarceration_on_Women_Convicts_A_Meta_Analyses?uc-g-sw=88618777

2 Fenomenologjia dhe problematikat ne burgjet shqiptare" - Qendra Shqiptare per Rehabilitimin e Traumës dhe Torturës Punoi: Dr. Izedin Çela

3 Challenges and Psychological Impacts of Incarceration on Women Convicts - A Meta Analyses": https://www.academia.edu/65203222/Challenges_and_Psychological_Impacts_of_Incarceration_on_Women_Convicts_A_Meta_Analyses?uc-g-sw=88618777

4 Fenomenologjia dhe problematikat ne burgjet shqiptare" - Qendra Shqiptare per Rehabilitimin e Traumës dhe Torturës Punoi: Dr. Izedin Çela, po aty

- Varësia nga institucioni

Burgu kërkon nga të burgosurat që të heqin dorë nga liria e tyre, pavarësia për të bërë zgjedhje dhe për të marrë vendime, një proces ky, që kërkon përshtatje të dhimbshme. Në raste ekstreme gratë e institucionalizuara e kanë të pamundur të përshtaten me lirinë dhe pavarësinë pas burgimit.

Burgu i ndryshon ata duke dobësuar jetën e tyre emocionale dhe afektuar identitetin e tyre.

- Supërvigilencë, mosbesim tek të tjerët, dyshim⁵

Për shkak se burgjet janë vende të rrezikshme, nga të cilat është e pamundur të dalësh, të ikësh, shumë nga gratë bëhen super vigjilente ndaj shenjave të kërcënimit ose rrezikut.

Nga frika se mos gratë e tjera përfitojnë nga dobësitë e tyre ose tregojnë mungesë kujdesi, ato zhvillojnë mosbesim tek të tjerat dhe dyshim për çdo gjë. Disa nga gratë adoptojnë sjellje "prej të fortësh" për t'i mbajtur të tjerat larg.

- Kontrolli emocional, distancë psikologjike

"Nuk dua që askush të dijë çfarë unë përjetoj. Kjo është e vetmja mënyrë sesi mund t'ia dal këtu"
(e burgosur anonime)

Krijimi i një imazhi "të fortë" kërkon një përgjigje emocionale të matur dhe të llogaritur mirë. Të dënuarat shpesh luftojnë për të kontrolluar dhe shtypur reagimet e tyre të brendshme.

- Tërheqja sociale dhe izolimi

Disa të dënuara mësojnë të gjejnë siguri tek ajo që quhet "padukshmëria sociale", duke u bërë në një formë, të padukshme për të tjerat. Tërheqja sociale dhe vetë izolimi shprehet duke u tërhequr në vetvete, duke mos besuar askënd si dhe duke u përshtatur me jetën e burgut, ashtu, në mënyrë të dëshpëruar. Në raste të caktuara, kur të dënuarat karakterizohen nga një personalitet paksa i brishtë, ndodh të përfundojë në depresion.

Këto gra duken si të sëmura, të pandjeshme, pa humor, të përgjumura.

- Brendësimi i normave të kulturës së burgut

Përveç rregullave të institucionit ka edhe rregulla të pashkruara që përbëjnë kulturën e burgut. Për rrjedhojë ato zgjedhin të përqafojnë të gjitha rregullat e pashkruara të jetës së re brenda mureve të qelisë. Përpjekjet për të plotësuar disa nga nevojat bazë dhe dëshirat që janë normale në botën e lirë - për të krijuar, punuar, dashuruar, nuk janë pjesë e kulturës në burg. Kultura e burgut dënon çdo shenjë të shfaqjes së dobësisë, dhe dekurajon çdo shprehje të emocioneve dhe intimitetit. Kështu të dënuarat investojnë shumë për të zhvilluar reputacionin e të fortave, reagojnë fizikisht në mënyrë instiktive, dhe largohen shumë nga shprehitë e intimitetit.

- Vetëvlerësim i ulët

Detyrimi për të respektuar rregullat, për të hequr dorë nga shumë zgjedhje, për të respektuar orarin e veprimeve, mund të çojë në vetvlerësim të ulët, duke brendësuar në këtë formë një identitet të rremë, atë të statusit të ulët social, pasojë kjo që mbetet tek të dënuarat edhe kur ato lirohen.

- Reagime të stresit post-traumatik nga burgimi

Për disa të dënuara mund të ndodhë që burgimi të shkaktojë stres post-traumatik. Kjo mund të shprehet me kaos të brendshëm, stres dhe frikë.

- **Probleme të Shëndetit Mendor**

"Ndihej plotësisht e mpirë, sikur nuk jetoj"

(e burgosur anonime)

Ka një konsensus midis profesionistëve që problemet e shëndetit mendor janë më të shpeshta tek gratë e dënuara me burgim sesa tek burrat.

Stresi është mesatarisht më i lartë për gratë sesa për burrat, kryesisht për shkak të mundësive të mohuara dhe mesazhit konfliktual të mëmësisë kundrejt punës. Gratë që përjetojnë kulmin e stresit kanë më shumë gjasa se burrat të shpërthejnë në episode të dhunës ekstreme të pakontrolluar⁶

Burgimi gjeneron probleme të reja të shëndetit mendor ose përkeqëson ato ekzistuese.

Problemet më të shpeshta të shëndetit mendor janë depresioni, çrregullime të ankthit, çrregullime të personalitetit.

Gjithashtu, tek gratë vihen re çrregullime të të ngrënit si anoreksi dhe bulimi, çrregullime që kryesisht shfaqen gjatë vuajtjes së dënimit. Tek gratë e dënuara shpesh hasen raste të abuzimit në fëmijëri, trauma të hershme, dhunë në familje dhe përjetimi i tyre bën që gratë të kryejnë vepra të rënda penale.

Ato përjetojnë edhe trauma për shkak të ndarjes së detyruar që sjell burgimi. Kjo kthesë çon në reagime emocionale si zemërimi, ankthi, depresioni dhe agresioni.

Në shumicën e komuniteteve gratë janë kujdestare, ndonjëherë kujdestaret e vetme të familjeve të tyre dhe ndryshimi i papritur i rolit të tyre nga kujdestare në "e dënuar" dhe izolimi nga të dashurit zakonisht kanë një efekt jashtëzakonisht negativ në mirëqenien e tyre mendore.

Studimet sugjerojnë se shumica e të burgosurve femra janë viktima të abuzimit emocional, seksual dhe fizik që nga fëmijëria.

*Të gjitha gratë, por veçanërisht gratë që janë akuzuar ose dënuar për krime kundër moralit, janë në rrezik të braktisjes nga familjet e tyre, që do të thotë se atyre do t'u mungojë mbështetja jetike e familjes gjatë vuajtjes së dënimit dhe pas lirit.*⁷

Ky fakt konfirmohet dhe me situatën e grave të burgosura në vendin tonë, ku % pjesa më e madhe e tyre vuajnë pasojat e braktisjes nga bashkëshorti, kjo, referuar të dhënave të Drejtorisë së Përgjithshme të Burgjeve.

Gjithashtu, gratë që dënohen me burgim, braktisen nga partnerët e tyre në një përqindje të konsiderueshme. Për rrjedhojë, një nënë e burgosur, është një familje tashmë në risk të lartë.

8. Jeta e përditshme

Ka një dallim thelbësor gjinor në mënyrën se si përjetohet burgu. Burrat kanë një aftësi më të madhe për t'u përshtatur me mjedisin ose për të pranuar burgosjen si pasojë e sjelljes devijante. Gratë vuajnë nga burgu dhe për to, nevoja për të qenë bashkë, kaluar kohë cilësore si dhe për t'u socializuar është shumë më e fortë sesa për burrat. Ato ndërtojnë marrëdhënie ndërpersonale që i

6 Challenges and Psychological Impacts of Incarceration on Women Convicts - A Meta Analyses": https://www.academia.edu/65203222/Challenges_and_Psychological_Impacts_of_Incarceration_on_Women_Convicts_A_Meta_Analyses?uc-g-s=88618777

7 Po aty

përgjigjen më shumë logjikës së shprehjes së vulnerabilitetit, sesa krahasimit të forcës, qoftë asaj fizike apo prestigjit kriminal.

Në përgjithësi, gratë i konsiderojnë krimet që kanë kryer si ngjarje aksidentale, dhe jo zgjedhje të ndërgjegjshme të jetës.

Ato kanë një ndjenjë turpi dhe shqetësimi për të ardhmen, të lidhur jo vetëm me mundësinë e riintegritimit në punë, por edhe me atë të të qenit të pranuar në shoqëri dhe në gjendje për t'u kthyer në një jetë normale.

9. Gratë - nëna në burg

Për shkak të braktisjes së nënës - pasojat psikologjike pas burgimit të nënës

Hulumtimet nga shumë vende kanë zbuluar se kur baballarët janë të burgosur, në përgjithësi nëna vazhdon të kujdeset për fëmijët.

Ndërkohë, kur nënat janë të burgosura, familja shpesh do të shpërbëhet, 40 ose kur nënat janë më shpesh kujdestaret e vetme ose kryesore brenda një familjeje, do të duhet të gjenden kujdestarë alternativë, të cilët mund të përfshijnë shërbimet/institucionet shtetërore të mirëqenies.

10. Por cfarë ndodh me fëmijët e grave të dënuara?

"Një baba që braktis nënën e fëmijës, vështirë se ka dhembshurinë e duhur "për të qenë aty" për fëmijën. Kam parë shumë raste të tilla ndër vite këtu, ku nënat duhet të luftojnë për fëmijët, pasi bashkëshortët i kanë braktisur në prag të dënimit"

(e burgosur anonime)

Duke qenë se një përqindje e madhe e grave në burg janë nëna, pasojat e burgimit të tyre shtrihen shumë më përtej efekteve të dëmshme për veten e tyre, por përfshijnë edhe shumë fëmijë, duke rritur mundësinë e burgosjes në të ardhmen⁸.

"Fëmijët e të burgosurve shpesh janë referuar si "Jetimët e drejtësisë" (shaë 1992), "Viktimat e harruara të krimit" (Mathews 1983) dhe "Hirushja e penologjisë" (Shaw 1987).

Ata përjetojnë një sërë problemesh psikosociale gjatë burgosjes së një prindi, duke përfshirë: depresionin, hiperaktivitetin, sjelljen agresive, tërheqjen, regresionin, sjelljen e ngjites, problemet e gjumit, problemet me të ngrënit, ikjen, braktisja e shkollës, rezultate të dobëta në shkollës."

30 % e fëmijëve me prindër të burgosur vuajnë nga probleme të shëndetit mendor, krahasuar me 10 % të popullatës së përgjithshme (philbrik 96)⁹

Fëmijët dhe marrëdhënia me ta është shumë e rëndësishme për gratë e burgosura. Shumë shpesh cilësia dhe frekuenca e takimeve me fëmijët bëhet burim motivimi dhe ndjenjë shprese për të ardhmen tek gratë, dhe në rastet kur marrëdhënia është negative, gratë përjetojnë depresion dhe ankth.

8 Unodc handbook on women and imprisonment https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/women_and_imprisonment_-_2nd_edition.pdf

9 The effects of imprisonment on families and children of prisoners, Joseph Murray

'Fëmijët e prekur nga burgimi i prindërve janë disa nga më të cenuarit; zëri i tyre nuk dëgjohet dhe nevojat e tyre shpesh mbeten pa plotësuar.

Ndryshime të papritura në rrethanat e tyre familjare dihet se kanë një efekt negativ në shanset e jetës së këtyre fëmijëve.' (Raporti Barnados 2014)

Burgosja e prindërve mund të shkaktojë reagime të forta tek fëmijët që mund të zhvillohen në pakënaqësi, bezdi, ankth, humbje, rritje e rreziqeve për zhvillimin dhe përçarje tek fëmija nënë marrëdhënie.

Prandaj, burgimi mund të sjellë pasoja të rënda negative për fëmijët.

Disa vëllezër e motra ndahen kur një prind (veçanërisht nëna) është i burgosur; dhe shumë nga fëmijët vuajnë nga paqëndrueshmëria dhe pasiguria, vetëfajësimi, refuzimi, faji dhe ndjenjat e mashtrimit.

Fëmijët shpesh ndjejnë humbje dhe pasiguri që rrjedhin nga ndryshimi emocional dhe ekonomik. Aty ku nuk ka kush të kujdeset për një fëmijë pas arrestimit të një prindi, bota e fëmijës shpesh ndryshime përtej të kuptuarit – mund t'u duhet të qëndrojnë me të afërmit për një kohë të konsiderueshme, ose kujdesen nga shërbimet sociale; preken rrjetet e tyre sociale; jeta e tyre shkollore mund të ndryshojë.

Në rrethana ekstreme, fëmijët mund të lihen plotësisht vetëm për një kohë dhe të pasigurt çfarë do të ndodhë me ta.

Organizimi i vizitave mund të jetë praktikisht sfidues dhe shqetësues, por mungesa e privatësisë dhe kufizimet e kontaktit fizik gjatë vizitave në burg rrisin vështirësinë në marrëdhënien prind - fëmijë.

Dhe sigurisht që çdo fëmijë është i ndryshëm dhe përvoja e çdo fëmije është unike.

Patjetër që e tëra kjo, do të afektojë në mënyrë të pashmangshme gjendjen holistike / mirëqënien fëmijëve së saj.

E parë në lentet e teorisë së modelimit social, fëmija ekspozohet me një model agresiv, jo të shëndetshëm, me mesazhe që prodhojnë konfuzion sa lidhet me rolet, përgjegjësitë dhe në mënyrë të drejtpërdrejtë konfuzion në identitetin e tij. Pamundësia kognitive për të përthypur dhe procesuar një traumë të tillë në kanalet e duhura mendore dhe psiko-emocionale, lënë një shenjë të pashlyeshme në botën e fëmijës.

Ky moment, do të shoqërohet me traumën e braktisjes tek fëmija, e cila do të formësojë thelbin e qasjes së tij ekzistenciale në vijim.

11. Në të njëjtën kohë, bazuar në teorinë e atashimit parashikohet që prishja e lidhjeve prind-fëmijë përmes ndarjes shkakton vështirësi psikosociale për fëmijët (Bowlby 1973). Hounslo et al (1982) dhe Richards (1992) theksojnë se burgimi i prindërve mund të përjetohet gjithashtu si dezertim ose braktisje, e cila mund të sjellë shqetësim tek fëmijët.¹⁰

Boëlbby arriti në përfundimin se privimi i nënës në jetën e hershme të fëmijës shkaktoi dëmtime të përhershme emocionale.

Ai e diagnostikoi këtë si një "gjendje" dhe e quajti atë Psikopati pa dashuri. Sipas Bowlby, kjo

gjendje përfshin probleme në aspektin e zhvillimit emocional, e karakterizuar nga mungesa e shqetësimit për të tjerët, mungesa e fajit dhe paaftësia për të krijuar marrëdhënie kuptimplote dhe të qëndrueshme.

Hulumtimet kanë treguar gjithashtu se fëmijët e prindërve të burgosur janë në rrezik më të madh të burgosjes në të ardhmen.

12. Bazuar në teoritë psikologjike të krimit

Por çfarë e shtyn një të mitur në botën e krimit?

Faktorët Kriminogjenë të kriminalitetit të të miturit¹¹:

Studimet e realizuara në këtë drejtim tregojnë se sjellja delinkuente të të miturit gjenerohet nga faktorë psiko-socialë të riskut, të cilët ndërveprojnë midis tyre. Për këtë arsye për studimin e kriminalitetit të të miturit duhet të konsiderohen të gjitha faktorët dhe dimensionet në të cilat ato ndikojnë. E thënë ndryshe, përfshirja e të miturve në aktivitete të jashtëligjshme gjendet e lidhur me faktorë specifikë personalë, familjarë dhe shoqërorë, të cilët duhen shqyrtuar në raport me njëri-tjetrin. Nga studimet paraardhëse, evidencat ekzistuese dhe intervistat e realizuara me të miturit në konflikt me ligjin rezultojnë se një pjesë e tyre vijnë nga familje problematike, me histori divorci, dhune, pa njërin prind, apo prindër në emigracion.

Pjesa më e madhe e profesionistëve janë të mendimit se prezenca e një faktori të vetëm risku nuk mund të çojë në delinkuencë.

Zakonisht këta faktorë gjenden të kombinuar me njëri-tjetrin, kështu që është e vështirë të përcaktohet masa e ndikimit të secilit prej tyre në përfshirjen e të miturve në aktivitete të jashtëligjshme.

Faktorët individualë të riskut: Sjellje antisociale në fëmijërinë e hershme; Faktorë emocionalë; Zhvillim i varfër konjitiv; Koeficient i ulët inteligjence; Hiperaktivitet.

Faktorët familjarë të riskut: Lloji i prindërimit; Keqtrajtimet; Dhuna në familje; Divorci i prindërve; Psikopatologjitë e prindërve; Sjelljet antisociale të prindërve; Struktura e familjes; Familjet me shumë anëtarë.

Faktorët e riskut që lidhen me grupin moshor: Shoqërimi me bashkëmoshatarë delinkuentë; Refuzimi nga bashkëmoshatarët.

Faktorë risku që lidhen me shkollën dhe komunitetin: Dështimet në shkollë; Performancë e ulët akademike; Ambicje e ulët përse i përket arritjeve akademike; Probleme ekonomike; Aksesimi për përdorimin e armëve; Jetesa në zona problematike përse i përket kriminalitetit Shoqërimi me bashkëmoshatarë delinkuentë;

Gjerësisht po pranohet se ekzistojnë këto faktorë që nxisin sjelljen kriminale. Kuptimi i këtyre faktorëve ndihmon në fushën e psikologjisë t'i qaset sjelljes kriminale nga një perspektivë e informuar.

11 Loeber, R., and Farrington, D.P., "Child Delinquents: Development, Intervention and Service Needs". Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc., 2001.

Sikundër shihet Dinamika Familjare është një nga faktorët e riskut ¹²

Studimet aktuale parashtrojnë se dinamika e familjes mund të ndikojë në zhvillimin e një sjellje kriminale në dy forma kryesore:

- **Dinamika familjare në fëmijëri**– Të dhëna studimore mbështesin korrelacionin midis paqëndrueshmërisë familjare të një të riu dhe delikuencës së tyre. Me fjalë të tjera, ata që përjetojnë një jetë të trazuar dhe të paqëndrueshme në shtëpi kanë statistikisht më shumë gjasa të kryejnë krime gjatë rinisë së tyre.
- **Formimi i familjes në moshën madhore**– Të dhënat më të fundit sugjerojnë se të rinjtë me histori familjare të trazuar kanë më shumë gjasa të përjetojnë probleme në formimin e familjes. Dhe, ata që përjetojnë trazirat e tyre familjare në moshë madhore kanë më shumë gjasa të shtyhen për të kryer krime.

Parë në këndvështrimin e teorive psikologjike, psikologët kanë arritur në përfundimin se nevoja për të ndërë dashurinë është një nevojë primare emocionale e njeriut. Çdo fëmijë ka disa nevoja themelore emocionale që duhen plotësuar nëse ai dëshiron të jetë emocionalisht i qëndrueshëm. Midis këtyre nevojave emocionale, asnjë nuk është më themelore se nevoja për dashuri dhe përkatësi, nevoja për të ndërë se ai ose ajo i përket diku dhe ai dikush ka nevojë për të. Nëse ka mjaftueshëm dashuri, fëmija ka të ngjarë të zhvillohet në një të rritur të përgjegjshëm. Pa të, ai ose ajo do të jetë i vonuar në aspektin emotiv dhe atë social.

Metafora e përdorur nga Gary Chapman¹³ shpjegon më së miri këtë koncept: *"Brenda çdo fëmije ekziston një 'rezervuar emocional bosh' që pret të mbushet me dashuri. Kur një fëmijë ndihet vërtet i dashur, ai do të zhvillohet normalisht, në të kundërt, fëmija do të sillet keq. Sjellja e tij është thjesht një mesazh i pandërgjegjshëm 'SOS' – unë kam nevojë për ty'."*

Pjesa më e madhe e sjelljeve të papërshtatshme të fëmijët motivohen nga nevojat e paplotësuara.

Sjellja e tyre e papërshtatshme nuk është veçse një kërkim i gabuar për dashuri. Ata po kërkojnë dashurinë në të gjitha burimet e gabuara, në të gjitha format e gabuara.

Sepse në zemër të ekzistencës së njeriut është dëshira për të qenë intim e për t'u dashur nga një tjetër. Familja është krijuar për të përmbushur këtë nevojë për intimitet dhe dashuri.

Nevoja emocionale për dashuri, megjithatë, nuk është thjesht një fenomen i fëmijërisë. Kjo nevojë na ndjek edhe më tej. Është nevoja për t'u parë nga të tjerët, për t'u pranuar dhe toleruar në ekzistencën tonë unike.

Nevoja për afirmim dhe dashuri është instrumenti më i fuqishëm për rritje të shëndetshme personale që i përgjigjet thirrjes së jetës.

Një qenie njerëzore është thirrur për një vokacion të lartë ekzistencial, thirrur për të lënë pas gjurmën e tij.

Në rastin e një klime jo të sigurtë psikologjike brenda familjes, dilema e ethshme që mundon zemrën e një të mituri është:

"A kam atë që duhet?"¹⁴ Përgjigja e kësaj dileme ka fuqinë të formësojë jetën e tij më tej.

¹² Bosick, Stacey and Fomby, Paula. "Family Instability in Childhood and Criminal Offending during the Transition into Adulthood." *Journal of American Behavioral Science*. December 3, 2019. <https://ëëë.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6889959/>. Accessed August 17, 2023.

¹³ në librin "Pesë gjuhët e dashurisë"

¹⁴ "ëild at heart" John Eldredge

Plagët e lëndimit janë të thella. Nëse nuk kujdesen të marrin ndihmë, shumë të rritur nuk shërohen kurrë. Plagët e neglizhencës, heshtjes, mungesës prindërore janë të frikshme, si një kancer. Për shkak se ato janë delikate/ të fshehta, ato shpesh nuk njihen si plagë, dhe për këtë arsye janë më të vështira për t'u shëruar.

Aventura, me gjithë riskun dhe egërsinë e saj, është një dëshirë e ethshme shpirtërore e gdhendur në shpirtin e njeriut. Zemra e njeriut ka nevojë të eksplorojë, pushtojë e të vendosë influencën e tij.

Në zemrën e çdo njeriu është një dëshirë e dëshpëruar për të luftuar një betejë, për të jetuar një aventurë. Ne duam të përfshihemi në diçka më të madhe se vetja jonë.

Sipas teorisë së inferioritetit - Adler¹⁵ themeluesi i saj, mbron pikëpamjen se pas gjithë sjelljeve tona qëndron një stimul ose force e vetme, e quajtur përpjekje për perfeksion. Përpjekja për perfeksion lidhet me dëshirën për të përmbushur potencialet tona, për t'u afuar gjithnjë e më tepër idealeve tona. Sipas tij, motivacioni themelor i sjelljes sonë është kompensimi ose përpjekja për të kapërcyer, mposhtur. Të gjithë ne kemi probleme, difekte, ndjenja inferioriteti në një formë a në një tjetër. Adler shkruan se personaliteti ynë përcaktohet nga shkalla në të cilën ne konpensojmë difektet tona.

Ky proces nis herët në fëmijëri, kur këta të fundit përballen me vështirësi në përmbushjen e detyrave. Për rrjedhojë nëse nuk mbështeten shëndetshëm, ata zhvillojnë ndjenjën e inferioritetit. Individët përpiqen të zhvillohen për shkak të forcës krijuese të jetës e cila shpreh në vetvete dëshirën për të eksploruar, për të patur arritje dhe madje për të kompensuar në një drejtim nëpërmjet përpjekjeve për sukses në një drejtim tjetër. Njerëzit nuk udhëhiqen gjithnjë nga realiteti, por nga ajo që besojnë si të vërtetë. Këtë koncept ai e quajti qëllimi final. Lëvizja drejt qëllimit final është e motivuar nga përpjekja për të kapërcyer ndjenjën e inferioritetit. Fëmijët e mësojnë këtë proces si një faktor primar në zhvillimin personal dhe komunitar të fëmijës. Falë mbështetjes pozitive prindërore, fëmijët realizojnë tri detyra kryesore të lidhura me punën, komunitetin dhe dashurinë. Në mungesë të kësaj mbështetjeje, ndjenja e inferioritetit rritet edhe më, dhe ata dekurajohen. Me qëllim kompensimin i vendosin vetes qëllim final të ekzagjeruar imagjinar, i cili rezulton të jetë tejet egocentrik dhe bashkëpunues me të tjerët. Këta fëmijë rriten të jenë pa pasion e kurajo në jetë duke mos funksionuar në maksimumin e potencialit të tyre. Kjo prodhon shok psikologjik, simptoma të caktuara psikologjike. Kompleksi i inferioritetit mund të shpjerë në kryerjen e një krimi duke qenë se kjo është mënyra më e mirë për të tërhequr mbi vete vëmendjen, për të qenë qendra e interesit, dhe për të kompensuar në këtë mënyrë ndjenjën e inferioritetit që posedon.¹⁶

Sipas Teorisë Ekzistenciale:

Njeriu është një qenie që kërkon qëllim dhe kuptim nga jeta. Njeriu është i shqetësuar nga gjëra pa kuptim, apo nga gjëra që humbasin kuptimin. Ky shqetësim është edhe më i madh kur vetë jeta humbet kuptimin. Po ashtu mungesa e qëlimeve ose mos realizimi i tyre shkaktojnë crregullime të njeriut.

Nevoja e fëmijëve të vegjël për vëmendje, stimuj fizikë, dhe strukturim i orienton ata drejt burimeve nga ku mund t'i marrin ato.

Nëse fëmijët nuk marrin vëmendjen për të cilën ka nevojë, rritja e tyre fiziologjike, psikologjike dhe sociale dëmtohet. Ata do të bëjnë atë që pëlqehet, ose nuk pëlqehet me qëllim që ta fitojnë këtë vëmendje.¹⁷

15 Personality development David R. Shaffer 1994

16 Kriminologji dhe Penologji - Skerdian Kurti

17 Gjithashtu, trauma që fëmija përjeton nga klima e dhunshme familjare është një tetër variabël që nxit kriminalitetin. Por kjo nuk është objekt i këtij punimi.

Hierostrati i Greqisë së lashtë një luftëtar mjaft i guximshëm e i suksesshëm, kur vuri re se askush nuk kish ndërmend ti shprehte atij mirënjohjen për çka kish bërë e arritur, në fushën e betejës, i vuri zjarrin një tempulli të Dianës në Ephesus në Greqi. Kur para se ta ekzekutonin e pyetën për herë të fundit se c'kishte për të thënë, ai u shpreh:

"Unë kisha nevojë të ma nderonit emrin sa isha gjallë, për ato çka bëra. Ju nuk e bëtë këtë. Tani unë bëra diçka jo të mirë, por emri do të kujtohet në histori edhe pasi të vdisni ju."

Dhe pjesë e dënimit u caktua edhe harrimi i emrit të tij, por mbase për këtë ai edhe nuk u harrua.

Kjo ngjarje vërtet kujtohet sot me emrin "Lavdia e Herostratit" dhe ilustron për bukuri se ç' mund të bëjë njeriu për të fituar vëmendjen e të tjerëve.

Burimi i parë i fitimit të dashurisë dhe vëmendjes është familja. Nga ana tjetër ekzistojnë gjuhë të ndryshme dashurie¹⁸. Prindërit duhet ta mësojnë këtë fakt, e të punojnë për të zhvilluar gjuhën e dashurisë së fëmijës së tyre, me qëllim që rezervuari emocional të mos mbetet bosh.

Është mirë kur këtë dashuri e vlerësim fëmijët e marrin nga mjedisi ku jetojnë. Kur kjo nuk ndodh, ata fillojnë eksplorojnë lojëra emocionale, dhe skenaret e rastit për ta fitur këtë në mënyrë artificiale.

Në këtë mënyrë jeta merr një kthesë të çuditshme: princi dhe princesha e dikurshme tani i ngjan një zhabe. Tani ai mund të ketë krijuar bindjen se është i pafuqishëm t'i ndryshojë gjërat, se ka pasur fat të keq në jetë, se nuk është në rregull, se të tjerët nuk janë të mirë e ia kanë me të keq, se kur duhet të gëzohet si të tjerët, a mbyllet në vetvete, se kur nuk i qeshet, ai duhet të qeshë dhe rezultati është një grimasë, se princi megjithëse shëtit lakuriq, është i kënaqur që oborrtarët i bëjnë komplimente për rrobat me të bukura që ai ka veshur.

Përmbledhtazi, çrregullimet e personalitetit vijnë nga marrëdhënie jo normale midis gjendjeve të ndryshme të egos, nga mospërputhja e gjendjes së egos me rrethanat, nga lojërat dhe skenarët destruktivë, etj.

Sipas Terapisë së Realitetit¹⁹: Nevoja për dashuri është e ngulitur te njeriu përgjatë historisë së ekzistencës së tij, ndaj njeriu lind me predispozitën për të qenë pranë të tjerëve, dhe për të bashkëvepruar me ta.

"Një njeri i braktisur në një ishull të shkretë ose i mbyllur në një qeli vetëm, mund të jetë i aftë të plotësojë nevojat e veta për të mbijetuar nëse ai e di se dikush tjetër kujdeset për të, dhe gjendjen e tij. Nëse i burgosuri e humb bindjen se dikush po kujdeset për të, atëherë ai fillon të humbasë kontaktin me realitetin, nevojat e tij do të mbeten gjithnjë e më të paplotësuara dhe ai mund të vdesë ose të sëmuret."

Nevoja për dashuri dhe nevoja për identitet e dinjitet, se kemi vlera, jemi të dobishëm për vete dhe të tjerët, se nuk ka një të dytë si ne në faqe të dheut, janë esenciale. Këto dy nevoja terapia e realitetit i përmbledhi në konceptin e identitetit.

Çdo njeri ka nevojë për të patur identitet, pra *dashuri dhe vlerë*.

Kjo nevojë është një forcë e shëndetshme e zhvillimit personal. Kur njeriu nuk është në gjendje ta plotësojë atë, rrjedhimisht ndjen dhimbje.

Njeriu fillon të aftësohet të plotësojë nevojat e tij që në fëmijëri.

¹⁸ Sipas psikologur Gary Chapman, ekzistojnë pesë gjuhë dashurie: - Prekja fizike; Koha cilësore; Fjalët e inkurajimit; Dhuratat; Veprat e Shërbimit.

¹⁹ Psikoterapia - Adem Tamo

Përmes sjelljes së përgjegjshme ai arrin të përmbushë nevojën për dashuri dhe identitet, kjo çon në identitet të suksesshëm. Dhe ashtu sikundër një individ beson se është, ashtu ai do të sillet me ambientin përreth. Ai do të fillojë të replikojë atë që familja e tij e kanë bërë të besojë, duke manifestuar në këtë formë konceptin e profecisë vetjake të familjes së tij.²⁰

William Glasser thotë se ato që ne i quajmë sëmundje mendore, nuk janë veçse sjellje të papërgjegjshme, që njeriu i ka mësuar kur është ndjerë i vetmuar dhe i dështuar. Ato janë zgjedhje të tij. Sjelljet që ne na duken anormale, por që sipas Glasser janë të papërgjegjshme, e ndihmojnë klientin të mos ndjejë pikërisht vetminë, dështimin, dhimbjen. *Sipas tij, njerëzit nuk sillen në mënyrë të papërgjegjshme se janë sëmurë, por janë sëmurë pasi sillen në mënyrë të papërgjegjshme.*

Sjellja e njeriut ka një qëllim që buron nga vetë ai. Me anë të sjelljes njeriu synon të plotësojë nevojat e veta, për mbijetesë, përkatësi, pushtet, liri dhe dëfrim. Ai i mëson të ndikojë e lërë gjurmë. Ndërkohë sjellje jo të përgjegjshme janë:

- Sjellja fantaziste që e ndryshojnë realitetin me anë të mendimeve,
- Sjelljet vetmitare ku individ i përpiqet të ndikojë në realitet duke u tërhiqur prej tij / e injoruar atë, si dhe
- Sjelljet shkatërrimtare kur individ i lufton verbërisht për ta shkatërruar atë.

13. Gjetje dhe Konkluzione

Ky studim vërtetoi se burgosja e nënës afekton në mënyrë të drejtpërdrejtë tërë mirëqënien e fëmijës, kapacitetin e tij për t'u zhvilluar në mënyrë të shëndetshme për shkak të mungesës së figurës së saj.

U evidentua një kuadër i integruar dinamikash që ndikojnë në këtë marrëdhënie, si dhe rezultatet që vijnë si pasojë e burgosjes.

Konventat ndërkombëtare të të drejtave të njeriut ligjërisht të detyrueshme, si dhe standardet dhe normat e Kombeve të Bashkuara në parandalimin e krimit dhe drejtësinë penale, e pranojnë qartë dhe theksojnë rëndësinë e ndërhyrjeve për të mbështetur rehabilitim-riintegrimin social të të burgosurve si një mjet për parandalimin e krimit të mëtejshëm dhe mbrojtjen e shoqërisë.

Sistemi penitenciar e fton individin në këtë udhëtim të brendshëm transformues, që synon rehabilitimin, restaurimin e tij të brendshëm i cili duhet të manifestohet me një dëshirë për të ndryshuar, marrë përsipër pasojat e dëmit të shkaktuar për shkak të veprës penale.

Ky studim zbulon se të burgosurat gra kanë nivele dukshëm më të larta të çështjeve psikologjike, prandaj është jetike faktorizimi i terapisë së traumës.

Duke ofruar këshillim cilësor të shëndetit mendor dhe ligjor, duke marrë masat e nevojshme për rehabilitimin holistik dhe duke ofruar përforsim pozitiv, mund t'i ndihmojmë gratë në burg të marrin kujdesin që kanë nevojë dhe pasi të lirohen, ato mund të bëjnë një jetë më të mirë dhe të jenë anëtare pozitive të shoqërisë sonë.

20 Një profeci vetë-përmbushëse është një pritje ose besim që mund të ndikojë në sjelljet tuaja, duke bërë kështu që besimi të realizohet. Ideja pas një profecie vetë-përmbushëse, e njohur gjithashtu si efekti Pygmalion, është se besimi juaj për atë që do të ndodhë, i shtyn veprimet që e bëjnë atë përfundim përfundimisht të realizohet.

Rezultatet e këtij studimi mund të shërbejnë si një mjet për përshtatjen e nismave të politikave që synojnë forcimin e marrëdhënies nënë fëmijë, në kontekstin e burgosjes së nënës, bazuar në nevojat specifike të familjeve.

Thënë kjo, si zgjidhje dhe rregullim të kësaj anomalie në marrëdhënien e burgosjes nënë - fëmijë, teoria me inovative rekomandohen gjetjet sipas Dr. Herbert Benson, MD, president i Institutit Mendje-Trup të Shkollës Mjekësore të Harvardit, "të menduarit negativ çon në stres, i cili ndikon në aftësitë natyrore shëruese të trupit tonë." Të menduarit toksik e lodh trurin.

Eric R. Kandel, një neuropsikiatër fitues i çmimit Nobel për punën e tij mbi kujtesën, tregon se si mendimet tona, madje edhe imagjinata, futen "nën lëkurën" e ADN-së sonë, duke ndryshuar strukturën e neuroneve në tru. Pra, ndërsa mendojmë dhe imagjinojmë, ne ndryshojmë strukturën dhe funksionin e trurit tonë.

Lajmi inkurajues, është se ne jemi të projektuar për të përjetuar dashuri. Kjo do të thotë se i gjithë qarku ynë mendor është i lidhur vetëm për pozitiven. Ne kemi një predispozitë të natyrshme ndaj optimizmit... Truri ynë mund të ndryshojë dhe të ripërtërihet, përmes zëvendësimit të mendimeve toksike me mendime të shëndetshme.

Sepse gjithçka fillon në sferën e mendjes, me aftësinë tonë për të menduar dhe zgjedhur – gjëja më e fuqishme në univers."

Nga ana tjetër, Havel thotë:

"Fuqia për udhëheqje autentike, nuk gjendet në ndërveprimet e jashtme, por në zemrën e njeriut. Udhëheqësit autentikë në çdo mjedis - nga familjet tek shtetet-komb - synojnë të çlirojnë zemrën, zemrën e tyre dhe të të tjerëve, në mënyrë që fuqitë e saj të mund të çlirojnë botën."

"Vetëdija i paraprin qenies" dhe "shpëtimi i botës njerëzore nuk qëndron askund tjetër përveçse në zemrën e njeriut". Realiteti material, pretendon Havel, nuk është faktori themelor në lëvizjen e historisë njerëzore. Vetëdija është. Ndërgjegjësimi është. Mendimi është. Shpirti është. Këto janë pikat e brendshme të Arkimit nga të cilat njerëzit e shtypur kanë fituar fuqinë për të ngritur gurë të mëdhenj dhe për të çliruar ndryshimin transformues.

Beteja që ndodh në zemrën e nënës, gjatë kohës së vuajtjes së dënimit është kaq thelbësore, kaq e rëndësishme, për shkak të rolit të saj në familje e në mrë të veçantë me fëmijët e saj.

Përtej hekurave të institucionit, ajo ë është më e rëndësishme është çlirimi i zemrës së saj, pasi në të kundërt, influenca që ajo ka tek zemra e fëmijës, do të provokojë një cikël të tërë dinamikash psikologjike dhe sociale, me pasoja që mund të zgjatin tërë jetën.

Nën këtë optikë vlen ndërhyrja e domosdoshme e tërë aktorëve, agjencive, komunitetit me në qendër vetë **gratë e burgosura** për të ndihmuar në betejën e jetës që një grua e burgosur përjeton.

Rehabilitimi i të burgosurve dhe riintegrimi social i suksesshëm i tyre në shoqëri duhet të jetë ndër objektivat bazë të sistemeve të drejtësisë penale.

14. Rekomandime:

- Lipset një qasje e integruar, me në qendër fëmijën, për të ndërtuar klimën e nevojshme për të mbrojtur e fuqizuar marrëdhënien nënë - fëmijë.
- Dizenjimi i një roadmap-i që adreson në nivel strategjik shëndetin mendor të shoqërisë.
- Fuqizimi i familjes, psiko - edukimi i prindërve sa lidhet me teknikat e prindërimit pozitiv.
- Fuqizimi i institucioneve që ndërtojnë mekanizmin ndërintitucional, përmes shërbimeve që ligji u ka besuar dhe monitorimi i familjes përmes instrumenteve juridikë në funksion të mirëqënies e interesit më të lartë të fëmijës;
- Zhvillimi i programeve multidisiplinare komunitare, me në qendër fëmijën, me aksesin i shërbimit psikologjik në nivel komunitar për grupet që kanë pamundësi ekonomike.
- Faktorizimi i medias si një platformë e fuqishme që shkon në cdo familje, për edukimin;
- Sistemi arsimor të kthehet në instrument edukimi për jetën, jo thjesht arsimimi.
- Në rastin e burgimit të nënës / babait, stafit i burgut dhe agjencive të tjera duhet të mund të përmirësojnë përpjekjet për të lehtësuar vështirësitë me të cilat përballen fëmijët me një prind në burg. Trajnimi/ profilizimi

Bibliografi:

- World Female Imprisonment list https://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/world_female_imprisonment_list_5th_edition.pdf
- "Challenges and Psychological Impacts of Incarceration on Women Convicts - A Meta Analyses" Nikita Nambiar¹, Dr. Molly Joy² https://www.researchgate.net/publication/338912947_Challenges_and_Psychological_Impacts_of_Incarceration_on_Women_Convicts-A_Meta_Analyses
- Unodc handbook on women and imprisonment https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/women_and_imprisonment/_2nd_edition.pdf
- "The effects of imprisonment on families and children of prisoners" Joseph Murray
- *Fenomenologjia dhe problematikat ne burgjet shqiptare* - Qendra Shqiptare per Rehabilitimin e Traumës dhe Torturës Punoi: Dr. Izedin Çela
- Loeber, R., and Farrington, D.P., "Child Delinquents: Development, Intervention and Service Needs". Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc., 2001.
- Bosick, Stacey and Fomby, Paula. "Family Instability in Childhood and Criminal Offending during the Transition into Adulthood." *Journal of American Behavioral Science*. December 3, 2019. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6889959/>. Accessed August 17, 2023.
- "Five love languages" Gary Chapman
- "Wild at heart" John Eldredge
- Psikoterapia - Adem Tamo
- "Personality development" David R. Shaffer 1994
- "Kriminologji dhe Penologji" - Skerdian Kurti

TRENDET E REJA TË KRIMIT TË ORGANIZUAR NË SHQIPËRI DHE NDIKIMI I TYRE NË TREGJET KRIMINALE NDËRKOMBËTARE

Erida Skendaj

Kandidate për Doktorante në Fakultetin e Drejtësisë,
Departamenti i Shkencave Penale

Punimi analizon fillimisht evolimin dhe trendet e krimit të organizuar në Shqipëri dhe shtete të tjera me të cilat formacionet shqiptare të krimit të organizuar bashkëpunojnë, duke hulumtuar në raporte të studiuesve, njoftimet zyrtare publike të agjencive ligjzbatuese shqiptare si Struktura e Posaçme Kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar (SPAK), raportin e fundit të Agjencisë së Bashkimit Evropian për Bashkëpunim në Zbatimin e Ligjit (EUROPOL). Gjithashtu, punimi synon të hulumtojë mbi premiset e përdorimit të Inteligjencës Artificiale nga formacionet e krimit të organizuar në vendin tonë, si rrjedhojë e ndikimit të krimit të organizuar transnacional. Në mënyrë të veçantë, gjetjet dhe konkluzionet e këtij punimi bazohen në studimin e burimeve origjinale sikurse praktika jonë gjyqësore e viteve të fundit. Konkretisht, kampion i studimit janë 14 vendime të Gjykatës së Posaçme të Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar, të cilat i përkasin shqyrtimit të çështjeve në ngarkim të shtetasve të akuzuar për kryerjen e veprave të ndryshme penale, në një nga format e krimit të organizuar, sipas nenit 28 të Kodit tonë Penal. Vendimet janë përzgjedhur për një kohë afro tre vjeçare, përkatësisht në periudhën Dhjetor 2020 - Dhjetor 2023. Të dhënat sasiore dhe cilësore të këtyre vendimeve janë studiuar mbi bazën e një metodologjie shkencore që ka përpunuar aspekte të lidhura me format dhe karakteristikat e krimit të organizuar në vendin tonë dhe natyrën e veprave penale që dyshohet se kanë kryer apo për të cilat janë dënuar të pandehurit, shtrirjen e tyre në kohë dhe hapësirën e territorit tonë dhe në atë ndërkombëtare, si dhe aspekte të veçanta të *modus operandi* të kryerjes së këtyre veprave penale. Pjesë e këtyre vendimeve gjyqësore janë edhe të dhënat tre grupeve të strukturuar kriminale të njohura në publik për aktivitete të trafikimit të narkotikëve apo me natyrë polikriminale, sikurse janë grupi "Habilaj" në Vlorë, grupi "Shullazi" në Tiranë dhe grupi "Çapja" në Elbasan.

Fjalët kyçe: Trend, Vendime Gjyqësore, Formacionet e Krimit të Organizuar, Treg ndërkombëtar, Inteligjencë Artificiale

Veçoritë e krimit të organizuar në vendin tonë dhe shtrirja e tij në tregun ndërkombëtar

Raportet studimore mbi lindjen dhe evolucionin e krimit të organizuar pas rënies së regjimit totalitar në vendin tonë janë të pakta. Një rol të rëndësishëm në informimin e publikut mbi format dhe tendencat e krimit të organizuar në vendin tonë ka patur media, përkatësisht gazetarët që mbulojnë çështjet e kronikës së zezë apo gazetarët investigativë.

Rrethanat në të cilat u shfaqën format e para të krimit të organizuar në vend janë të lidhura me faktorë shoqërorë, politikë dhe ekonomikë, të pranishëm pas ndryshimit të sistemit politik, të tillë si të ardhurat e ulëta për frymë, tkurrja me rreth tre herë e ndërmarrjeve aktive, dobësia e institucioneve shtetërore përballë lulëzimit të veprimtarive të paligjshme, lejimi dhe shembja e firmave piramidale dhe hapja e depove të armatimit¹. Nga viti 2008 e më pas vihet re se grupet shqiptare forcuan ndjeshëm pozitat e tyre në rrjetet ndërkombëtare të trafikut, sidomos atë të narkotikëve. Një tjetër karakteristikë që shfaqet është përdorimi nga krimi i organizuar i bizneseve të ligjshme si një "*fasadë*" mbrojtëse, për të fshehur dhe maskuar trafikimin e kokainës dhe drogave të tjera². Forma më e njohur e bashkëpunimit midis organizatave kriminale dhe organizmave shtetërore është korrupsioni, sidomos në sistemin e drejtësisë³.

Shqipëria cilësohet nga media të huaja si koka e gjarprit të trafikut drogës dhe njerëzve në Evropë, pasi ka një rrjet të fuqishëm mafioz që është përhapur në përfundim prej dy dekadash, veçanërisht në shtete si Gjermania, Belgjika, Spanja, Greqia, Franca, Luksemburgu dhe së fundmi edhe në Britani. Autoritetet gjermane i cilësojnë bandat shqiptare se po pashuroheshin dhe po bëheshin më të dhunshme, ndërkohë që ato belge referojnë si pika të forta të mafies shqiptare, disiplinën, besueshmërinë, profesionalizmin dhe aftësinë për t'u lidhur shpejt, sikurse është ajo me kartelet e drogës latino-amerikane, të cilët furnizojnë shqiptarët me kokainën që futet kontrabandë në Evropë. Në drejtim të trafikimit të njerëzve, mafia shqiptare raportohet se ka krijuar rrjete në të gjithë në të gjithë Afrikën e Veriut – nga Maroku në Libi – si dhe në Ballkan, duke kontrolluar rrugët e migrimit dhe kampet e tranzitit.⁴

Studiuesit në rajon vlerësojnë se rreth 60% e veprimtarive kriminale të grupeve të krimit të organizuar (GKO) shqiptar janë transnacionale, të lidhura kryesisht me trafikun e drogës dhe transferimin ndërkufitar të parave⁵. Dhuna ka një prirje në rënie midis GKO-ve të fuqishme, pasi ato priren të shkojnë drejt metodave më të sofistikuara, kalimit në veprimtari të lejuara dhe mbështetjes në nivele më të larta shtetërore dhe politike⁶. GKO-të shqiptare të mirëorganizuara kanë tendencë të zgjerojnë aktivitetet e tyre në fusha të shumëllojshme të bizneseve të tilla si ndërtimi ose industritë e mikpritjes⁷. Gjithashtu, vlerësohet se janë midis 15 dhe 30 GKO të krijuara në Shqipëri, kryesisht në Tiranë, Durrës, Elbasan, Shkodër, Vlorë, Krujë⁸. Një tipar i rëndësishëm i GKO-ve të forta është

1 "Evoluimi i strukturave të organizuara kriminale në Shqipëri", Tiranë 2016, Fabian Zhilla dhe Besfort Kamallari, Kontribues: Altin Hoti Albens Tabaku Fatjon Taipi Robert Gajda, fq.7

2 Po aty, fq.8

3 Po aty fq.12.

4 Përpunuar nga artikulli i Gavin Mortimer "How Albania's mafia took control of Europe's trafficking network", 14 March 2023 <https://www.spectator.co.uk/article/how-the-albanian-mafia-took-control-of-europes-trafficking-network/>

5 Po aty, fq.11.

6 Një libër i vogël i zi për grupet e krimit të organizuar në gjashtë vendet e ballkanit përfundimor, Botues "Qendra e Beogradit për Politikë të Sigurisë (BCSP)" Autor: Dušan Stanković, Shtator 2022 – Beograd, fq.16

7 Po aty, fq.21.

8 Po aty.

besimi dhe lidhjet familjare⁹.

Të dhënat mbi trendet dhe karakteristikat e formacioneve të krimit të organizuar në Evropë, përfshi Shqipërinë gjejnë një analizë të hollësishme në raportin e fundit të vitit 2024 të EUROPOL-it. Raporti identifikon 821 rrjetet kriminale më kërcënuese që janë aktive në Bashkimin Evropian, në krime të lidhura me trafikun e narkotikëve, mashtrimet, krimet e pronës, kontrabandimin e migrantëve dhe trafikimin e qënieve njerëzore. Trafiku i narkotikëve përbën aktivitetin kryesor të këtyre grupeve (50%). 86% e këtyre rrjeteve përdorin struktura biznesi të ligjshme, ku më të cenueshëm janë ndërtimi, mikpritja (hoteleritë/klubet e natës) dhe logjistika (transporti)¹⁰. Rrjetet kriminale që kanë në anëtarësinë e tyre së shumti shtetas shqiptarë janë kryesisht aktivë në trafikun e kokainës, heroinës dhe kanabisit, në disa vende të BE si dhe në Brazil, Kolumbi, Ekuador dhe në vendin e tyre, Shqipëri¹¹. Kjo e fundit përmendet si një nga vendet ku kryhen operacionet e krimit të organizuar transnacional,¹² pra rrjedhimisht i vetmi në Ballkanin Perëndimor.

Një nga trendet e krimit të organizuar që ka prekur vitet e fundit vendin tonë është "telemarketingu i errët", apo siç njihet ndryshe si skema e mashtrimit *online* të konsumatorëve që banojnë në vendet e BE-së që realizohet me anë të qendrave të thirrjes (call centers)¹³. Përhapja e tij në Shqipëri është ndikim i formacioneve të krimit të organizuar në vendet e Bashkimit Evropian, veçanërisht nga Italia. Veprimtari të tilla kriminale me shtrirje transnacionale konkretizohen në territorin e vendit tonë me hapjen e bizneseve të qendrave të thirrjes (call centers). Disa grupe kriminale të organizuara janë zbuluar në sajë të një bashkëpunimi të ndërsjelltë penal midis autoriteteve ligjzbatuese ose ato të drejtësisë shqiptare me autoritetet homologe në vendet fqinje dhe vendet e Bashkimit Evropian. Përgjatë gjysmës së parë të vitit 2024, lidhur me këtë trend të krimit të organizuar në Evropë dhe vendin tonë, dy kërkesa të tilla janë dërguar nga SPAK për gjykim në Gjykatën e Posaçme kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar (GJKKO) dhe në një çështje tjetër komunikohet nxjerrja e urdhërave për masa sigurie ndaj shtetasve të dyshuar për këto skema mashtrimi.

Në Janar të vitit 2024, prokuroria e posaçme ngriti akuzë në ngarkim të 17 shtetasve shqiptarë, pjesë e një grupi kriminal transnacional, të cilët me anë të një qendër thirrjeje në Tiranë kontaktonin një numër të madh shtetasish, banues në Itali. Viktimave j'u propozojë blerja *online* e aksioneve "Amazon", e cila është një nga pesë kompanitë më të mëdha teknologjike amerikane, me mashtrimin e fitimit të shumave të majme dhe të shpejta. Klientëve që pranonin nënshkrimin e investimeve ju kërkohej të shkarkonin një aplikacion, i quajtur "Any desk" që i mundësonte mashtruesve të futeshin në kompjuterin e tyre dhe të siguronin kodet kodet e sigurisë të llogarive të tyre bankare. Kjo skemë e organizuar kriminale vlerësohet se i kanë dhënë grupit kriminal një fitim total prej rreth 4,700,000 euro që dyshohet se është vetëm një pjesë e vogël e shumës së përfituar.¹⁴

Në Shkurt të vitit 2024, Prokuroria e Posaçme ngriti akuzë në ngarkim të 5 shtetasve shqiptarë, pjesë e një grupi kriminal transnacional për "Mashtrimin kompjuterik". Bashkëpunimi është realizuar në formën e grupit të strukturuar kriminal. Nga hetimet ka rezultuar se në disa prej këtyre

9 Po aty.

10 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në publikimin "Decoding the EU's most threatening criminal networks", Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2024, © European Union Agency for Law Enforcement Cooperation, 2024, fq.9, 10, 12, 17.

11 Po aty, fq. 23, 24 dhe 28.

12 Po aty.

13 Informacion i përpunuar dhe i përmbledhur bazuar në njoftimin për shtyp, dt.25.06.2024 i Strukturës së Posaçme kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar, publikuar në këtë lidhje <https://spak.gov.al/njoftim-per-shtyp-date-25-06-2024/>

14 Informacion i analizuar dhe i përpunuar bazuar në njoftimin zyrtar të SPAK-ut për shtyp "Përfundim hetimesh "Pordenone", i dt.29.01.2024, i aksesueshëm në këtë lidhje:<https://spak.gov.al/njoftim-per-shtyp-perfundim-hetimesh-pordenone-date-29-01-2024/>

shteteve si Shqipëria, Maqedonia e Veriut, Ukraina dhe Gjeorgjia lokalizohen disa qendra thirrjesh që kanë kryer mashtrime online me anë të dhjetra platformave mashtruese tregtare, në dëm të disa personave me banim në Austri, Gjermani dhe vende të tjera evropiane, të drejtuara dhe koordinuara nga një kompani private. Në Shqipëri këto qendra janë lokalizuar në Tiranë, Elbasan dhe Vlorë. Aktiviteti i këtij formacioni të organizuar kriminal me shtrirje ndërkombëtare ka sjellë dëme të konsiderueshme. Kështu, dëmet që i janë shkaktuar shtetasve që jetojnë në Gjermani vlerësohen afro 6 milionë euro, megjithatë numri i denoncimeve në verifikim nga prokuroritë gjermane është më i lartë çka presupozon dhe një dëm më të lartë.¹⁵

Rreziku i ndikimit të Inteligjencës Artificiale (AI)

Një nga keqpërdorimet më të dukshme të Inteligjencës Artificiale (IA) është fenomeni i të ashtuquajturave fallsitetet e rënda ("deepfakes") që presupozon përdorimin e teknikave për të gjeneruar përmbajtje vizuale dhe audio të rreme, për të cilat do të ishte e vështirë që njerëzit apo edhe teknologjitë të dallojnë ato menjëherë nga përmbajtjet origjinale. Autorët e krimeve ka të ngjarë të përdorin Inteligjencën Artificiale për të lehtësuar dhe përmirësuar veprimtaritë e tyre kriminale, duke maksimizuar fitimet brenda një periudhe më të shkurtër, duke shfrytëzuar më shumë viktimat dhe duke krijuar modele të reja inovatore të biznesit kriminal. Për shembull, zhvilluesit e programeve të këqija kompjuterike "malware" mund të mbështeten në metodat e bazuara në IA, për të anashkaluar filtrat e postës së padëshiruar (spam), shmangin veçoritë e zbulimit të programit antivirus dhe si rrjedhojë pengojnë analizën dhe zbulimin e programeve të këqija. Gjithashtu, IA mund të përmirësojë teknikat tradicionale të sulmeve kibernetike. Përdorimi i gjerë i ndihmësve të IA-së krijon mundësi për autorët e krimeve që t'i shfrytëzojnë ato. Për shembull, autorët e krimeve mund të hyjnë në një shtëpi "inteligjente", duke rrëmbyer apo manipuluar sistemin e automatizimit, përmes pajisjeve audio të ekspozuara.¹⁶

Një nga rastet e para të keqpërdorimit të IA-së për qëllime të një formacioni të organizuar kriminal, transnacional është identifikuar në kuadër të procedimit penal të regjistruar në Itali, ndaj të cilit, autoritetet shqiptare kanë ndihmuar në procesin hetimor, sa i takon shtrirjes së organizatës kriminale në vendin tonë, ku janë hapur tre filiale të qendrave të thirrjes. Punonjësit e këtyre qendrave, përfshi ato të hapura në territorin italian mashtrojnë viktimat, duke i bindur për ndryshime në kontratatat e furnizimit me energji dhe gaz. Kur nuk arrinin qëllimin, anëtarët e këtij formacioni të organizuar kriminal përdornin ndër të tjerash teknika të inteligjencës artificiale të përpunimit të regjistrimit zanor të viktimës, të siguruara gjatë telefonatës, për t'ju përgjigjur pyetjeve për marrjen e pëlqimit që bënin të mundur ndryshimet në kontratë (kur kjo ishte e mundur). Si rrjedhojë, viktimat të cilët, të pavarësisht që kishin nënshkruar kontratë me një kompani të re energjetike, u shkonin kërkesa pagese për faturat e papaguara. Më tej ata frikësoheshin dhe kërcënoheshin nga personat përgjegjës për mbledhjen e borxheve, pjesë e këtij formacioni¹⁷.

15 Informacion i analizuar dhe i përpunuar bazuar në njoftimin zyrtar të SPAK-ut për shtyp, l dt. 10.02.2024, l aksesueshëm në këtë lidhje: <https://spak.gov.al/njoftim-per-shtyp-date-10-02-2024/>

16 Informacion i përpunuar nga publikimi i "Malicious Uses and Abuses of Artificial Intelligence", Trend Micro Research, United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute (UNICRI) Europol's European Cybercrime Centre (EC3), 2020, fq.66-67

17 Informacion i përpunuar dhe i përmbledhur bazuar në njoftimin për shtyp, dt.25.06.2024 i Strukturës së Posaçme kundër Korrupsionit dhe Krimin të Organizuar, publikuar në këtë lidhje <https://spak.gov.al/njoftim-per-shtyp-date-25-06-2024/>

Studimi i vendimeve gjyqësore për krimin e organizuar (Gjykata e Posaçme e Apelit të Korrupsionit dhe Krimin të Organizuar)

Metodologjia për studimin e vendimeve gjyqësore

Arsyeja se përse janë përzgjedhur vendimet e GJKKO-së së Apelit është se ato janë vendime të formës së prerë. Kjo gjykatë, në disa raste (edhe pse në minorancë) rezultoi se ka ndryshuar cilësimin juridik të fakteve dhe elementë të lidhur me përgjegjësinë penale dhe kualifikimin e veprës penale, në kuadër të shqyrtimit të ankimeve ndaj vendimeve të GJKKO-së të shkallës së parë. Kampioni i vendimeve të studiuar përbën rreth 19% të vendimeve që GJKKO e Apelit ka dhënë për çështjet penale në fushën e krimin të organizuar në periudhën Dhjetor 2020 – Dhjetor 2023¹⁸. Vendimet e përzgjedhura përfaqësojnë çështjet më të bujshme të formacioneve të organizuara kriminale që janë hetuar dhe ndëshkuar në vendin tonë, me shtrirje në nivel kombëtar apo transnacional.

Vendimet gjyqësore janë analizuar bazuar në studimin ligjor shkencor që ndërthur metodën cilësore dhe sasiore të studimit të disa aspekteve sikundër janë tipologjia e strukturave të krimin të organizuar, rolet e anëtarëve të tyre dhe veprat penale që ata kryejnë (me fokus të veçantë tek elementët e anës objektive apo "modus operandi" të këtyre figurave të veprave penale). Duke qenë se faktet e pasqyruara në vendimmarrjet e studiuar hedhin dritë mbi aspekte të tjera potencialisht të pahetuara të krimin të organizuar, ato janë bërë gjithashtu objekt i analizës kritike të këtij punimi, në formën e ngritjes së hipotezave që mund të ndihmojnë në hulumtimin e mëtejshëm të fenomenit të krimin të organizuar në vendin tonë. Këto hipoteza nuk synojnë të cenojnë parimin e prezumimit të pafajësisë së të pandehurve apo personave të tjerë që përmenden në vendim dhe as parimet e pavarësisë dhe të paanshmërisë së gjykatës. Të gjithë këto elementë të analizuar së bashku synojnë ti japin një përgjigje të pjesshme shkencore pyetjes se "Cilat janë trendet e reja të krimin të organizuar në vendin tonë dhe cilat janë tipologjitë e formacioneve të organizuara kriminale që i kryejnë ato?"

Metodologjia e ndjekur ka disa kufizime. Së pari, fjala trend i referohet zhvillimeve më të fundit në kohë dhe panoramën e plotë lidhur me to e japin të dhënat më të fundit të organeve ligjzbatuese në fushën e krimin të organizuar, sikurse është Byroja Kombëtare e Hetimit apo Prokuroria e Posaçme. Por këto të dhëna janë në proces hetimor dhe për shkak të karakterit të mbyllur që ka procesi hetimor kam vlerësuar të mos e shtrij fushën e kërkimit në këto të dhëna. Përrjashtimisht, këto të dhëna janë përfshirë në këtë punim vetëm për sa i takon aktivitetit të organizuar kriminal të qendrave të thirrjes, si rrjedhojë e trendeve të reja që po paraqiten lidhur me to, e veçanërisht përfshirjes së teknikave të inteligjencës artificiale në një prej çështjeve të fundit që vijon të jetë në hetim. Së dyti, si studiuese kam vendosur të mos kem akses në dosjet e plota të fashikullit gjyqësor të shtetasve të akuzuar, për shkak të mbrojtjes së të dhënave personale dhe sensitive, të cilat janë të mbrojtura nga ky punim. Përrjashtim bëjnë faktet e njohura publikisht, por edhe në këto raste përmenden emra të formacioneve kriminale por jo emra dhe të dhëna personale dhe sensitive të individëve. Së treti, ky punim nuk shtrihet mbi vendimet e Gjykatës së Lartë, si rrjedhojë e stokut të lartë gjyqësor me të cilën po përballon kjo gjykatë dekadën e fundit, si rrjedhojë e të cilit, studimi do të kufizohej në një kampion më të ulët vendimmarrjesh dhe nuk do të pasqyronte mjaftueshëm tendencat e reja të krimin të organizuar në vendin tonë.

¹⁸ Referuar përgjigjes zyrtare ndaj kërkesës për informacion të Koordinatorit për të Drejtën e Informimit pranë kësaj gjykate, dt. 5/14/2024 rezultojnë se janë dhënë në total 72 vendime që i përkasin shqyrtimit të çështjeve në ngarkim të shtetasve të akuzuar për kryerjen e veprave penale nga grupi i strukturuar kriminal, organizata kriminale, organizata terroriste dhe banda e armatosur, sipas përcaktimeve të Kodit Penal (përgjatë viteve 2020-2023).

Format dhe tiparet e krimit të organizuar

Të dhënat e vendimeve gjyqësore të studiuara evidentojnë se forma më klasike dhe e përdorur për krimin e organizuar është grupi i strukturuar kriminal, që nuk përbën formacionin më të sofistikuar dhe me organizimin më të lartë kriminal. Në 13 nga 14 vendimet gjyqësore të studiuara ose 92% të rasteve, çështjet penale në ngarkim të të pandehurve i atribuohen grupeve të strukturuar kriminale. Vetëm në një nga vendimet gjyqësore, çështja penale i përket organizatës kriminale që paraqet formën më të sofistikuar të krimit të organizuar.

Anëtarët e grupimeve të strukturuar, të hetuara dhe të gjykuar në Gjykatën e Posaçme të Apelit, në shumë raste nuk rezultojnë të kenë patur një ndarje rolesh dhe hierarki vertikale të mirëpërcaktuar midis tyre. Kështu në 50% të vendimeve ose për 7 nga formacionet e krimit të organizuar, në faktet e çështjes, asnjë prej të pandehurve nuk i atribuohet roli i organizatorit apo i drejtuesit.

Në përgjithësi, anëtarësia në formacionet e krimit të organizuar që janë objekt gjykimi nuk paraqet tipare të qëndrueshme, me përjashtim të rastit kur ato drejtohen nga klane familjare. Sa i takon roleve që kanë patur anëtarët në këto formacione rezultojnë se shumica dërrmuese ose afro 32 të pandehur kanë patur rolin e ndihmësit ose kanë mbajtur në të njëjtën kohë më shumë se një pozicion si ndihmës dhe nxitës (3 të pandehur), ndihmës dhe ekzekutor (4 të pandehur). Dhjetë prej të pandehurve kanë patur rolin e drejtuesit ose organizatorit, ndërkohë që në dy raste, rezultojnë se përveç këtij roli kanë patur edhe një rol tjetër si ekzekutor apo informator. Në dy nga grupet e strukturuar kriminale ka më shumë se një drejtues apo organizator, që variojnë 2 – 3 të tillë, të cilët kanë edhe role të tjera. Katër prej të pandehurve kanë qenë ekzekutor, ndërkohë që për 8 të pandehur mungon informacioni në vendimet e studiuara mbi rolin që ata kanë patur në formacionin e krimit të organizuar.

Në vendimet gjyqësore objekt studimi rezultojnë se janë gjykuar një numër total prej 80 të pandehurish, ku në 18 raste ose 22.5% të të pandehurve, Gjykata e Posaçme të Apelit ka konkluduar se ata nuk janë anëtarë të formacioneve të krimit të organizuar por kanë bashkëpunuar me njëri tjetrin apo anëtarë të këtyre grupeve, në formën e thjeshtë. Në një prej çështjeve, ku grupe të ndryshme shtetasish të mbështetur nga funksionarë vendorë (përfshi punonjës policie) mbjellin parcela me lëndë narkotike në fshatra të ndryshëm të Bashkisë së Skraparit vihet re se janë marrë në cilësinë e të pandehurit 26 të pandehur, por vetëm 5 prej tyre janë dënuar për prodhim të lëndëve narkotike në formën e grupit të strukturuar kriminal. Pjesa tjetër është dënuar për kryerjen e së njëjtës vepër penale në formën e bashkëpunimit të thjeshtë, shpërdorim detyrues në bashkëpunim apo veprime që pengojnë zbulimin e së vërtetës¹⁹. Dritëhije krijohen nga leximi i vendimit sa i takon *modus operandi* shumë të ngjashëm të grupeve të shtetasve, procedimet penale janë bashkuar nën të njëjtin proces penal, çka vlerësoj se ngre hipotezën e mos hetimit efektiv dhe të gjithëanshëm, në drejtim të një formacioni më të strukturuar dhe të madh kriminal, strukturës hierarkike të tij, anëtarëve, drejtimit të këtyre grupeve më të vogla në anëtarë dhe mënyrës së mirë koordinuar të realizimit të veprimtarisë kriminale.

Anëtarësia mesatare e formacioneve të krimit të organizuar, objekt i vendimeve gjyqësore të studiuara është afro 11 persona. Megjithatë, vihet re se procedimet penale të regjistruara me një numër më të lartë të pandehurish që i përkasin të njëjtës organizatë kriminale rezultojnë se janë ndarë gjatë fazës hetimore apo të gjykimit, për arsye të ndryshme, sikurse janë kërkesat për gjykim të shkurtuar për një pjesë të të pandehurve apo hetimet me natyrë më komplekse për disa të pandehur të cilat kanë marrë më shumë kohë.

19 Përpunuar nga informacioni tërësor i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.25, dt.11.05.2023.

Nga faktet e çështjes të përmendura në vendimet gjyqësore rezultojnë një numër më i lartë shtetasish të përfshirë në veprimtarinë kriminale të formacioneve të krimit të organizuar, të cilët rezultojnë ose të pidentifikuar ose nuk janë gjetur nga autoritetet ose nuk janë marrë në cilësinë e të pandehurit, bazuar në faktet që kanë rezultuar nga veprimet hetimore. Pavarësisht se këtyre shtetasve nuk mund t'ju atribuohet cilësia e anëtarësisë në formacionet e krimit të organizuar, hipoteza të arsyeshme mund të ngrihen se në çështje të ndryshme penale, numri i anëtarëve është relativisht i lartë. Kështu, në aktivitetin kriminal të trafikut ndërkombëtar të lëndëve narkotike nga Shqipëria në Itali, përveç tre vëllezërve që e drejtojnë atë, janë identifikuar 60 shtetas të tjerë, të cilët kultivonin sasi të mëdha lëndësh narkotike²⁰.

Të dhënat e fakteve mbi kohëzgjatjen e veprimtarisë kriminale të këtyre grupimeve tregojnë se në shumicën e vendimeve, ato kanë një kohështrirje prej një viti përkatësisht në pesë nga vendimet gjyqësore, ndërkohë që në gjashtë prej tyre kohëzgjatja varion nga 2 deri në 3 vite. Kohëzgjatja e pakët është tregues se këto grupime nuk paraqesin formacione të qëndrueshme, të mirëorganizuara dhe të mirëpozicionuara në tregun e krimit të organizuar që operon në vendin tonë apo atë ndërkombëtar. Në tre nga vendimet gjyqësore objekt i këtij studimi, rezulton që kohëzgjatja e veprimtarisë kriminale të formacionit të organizuar kriminal ka zgjatur 4-6 vite. Megjithatë, në faktet e çështjes, referuar dëshmimeve e veçanërisht deklarimeve të bashkëpunëtorëve të drejtësisë, cilësohet se këto grupe kriminale veprojnë prej një kohe më të gjatë dhe se karakterizohen nga struktura e qartë, hierarkia, ndarja e detyrave, bashkëpunimi latent në kohë dhe në hapësirë²¹. Por pavarësisht nga kjo, tërheq vëmendjen, sikundër do të trajtohet në analizën e një prej këtyre vendimeve që struktura e organizimit të tyre cilësohet nga gjykata si minimale²². Në këtë rast, niveli i lartë i organizimit të grupit të strukturuar kriminal që mund të cilësohej edhe si një organizatë e mirëfilltë kriminale shikohet në disa nga faktet e kryqëzuara të çështjes sikurse është shoqërimi me roje sigurie e kreut të grupit²³, ndarja e roleve që tregon një hierarki midis niveleve të anëtarëve, drejtuesit dhe anëtarëve që janë ndihmës dhe ekzekutor²⁴, numri i avokatëve që përfaqësojnë interesat ligjore të këtij grupi²⁵, aksesit me anë të takimeve informale me zyrtarë të lartë dhe ish funksionarë të rëndësishëm të drejtësisë apo krerëve të institucioneve përgjegjëse për regjistrimin e pasurive të paluajtshme²⁶.

Për të mos u përgjuar nga autoritetet ligjzbatuese dhe ato të drejtësisë, e si rrjedhojë për të fshehur veprimtarinë e tyre dhe për të mos u kapur nga këto organe, karakteristikë për një pjesë të formacioneve të organizuara kriminale është përdorimi si mjet komunikimi i telefonave të tipit të vjetër si *Nokia*, apo telefona të markës *Blackberry*²⁷. Përdorimi i dhunës paraqitet si karakteristikë e këtyre grupeve të organizuara, në një pakicë vendimesh gjyqësore. Kështu, në një nga vendimet e studiuar, karakteristikë e grupit kriminal është dhe përdorimi i dhunës dhe mbajtja peng e një prej anëtarëve (dëshmitarit) dhe vrasja e një anëtarit tjetër, kur lënda narkotike kapet nga autoritetet italiane në portin e Ankonës (referuar deklarimeve të bashkëpunëtorit të drejtësisë)²⁸.

20 Vendimi i Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.3, dt. 04.02.2022, fq.9, paragrafi.37.

21 Analizuar bazuar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit, nr.47, dt.14.09.2023, paragrafët 434 dhe 435, fq. 217.

22 Vendimi Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.31, 03.12.2021, fq.126.

23 Poaty, fq.66.

24 Po aty, fq.124.

25 Po aty, fq.77

26 Po aty, interpretuar në mënyrë harmonike dhe sistematike nga informacioni tërësor i pasqyruar në këtë vendim.

27 Përpunuar ndër të tjerash nga vendimi i Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.24, dt.20.05.2022, fq.2 dhe 24.

28 Po aty, fq.20, 21, 22, 26.

Në trafikun ndërkombëtar të marjuanës nga Shqipëria në Itali, organizatat kriminale kanë në përbërje të tyre anëtarë të kombësive të të dy vendeve²⁹. Në trafikun ndërkombëtar të kokainës me destinacion Francën, aktiviteti realizohet nga një organizatë kriminale e drejtuar nga një shtetas shqiptar, i cili kishte lidhje të drejtpërdrejta me shtetas shqiptarë, bashkëpunëtorë të rrjetit dhe trafikantë të shumtë rajonal. Të dhënat e siguruar nga autoritetet franceze dhe të vlerësuar nga dy gjykatat e posaçme kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar në vendin tonë, hedhin dritë mbi krijimin e një strukture të sofistikuar kriminale dhe një proces zinxhir, ku secili prej anëtarëve bëri kujdesin maksimal për eliminuar zbulimin³⁰.

Bashkëpunimi rajonal dhe më gjerë midis grupeve kriminale, me anëtarë shqiptar, maqedonas dhe të huaj vihet re edhe në kontrabandimin ndërkombëtar të migrantëve shqiptarë drejt Mbretërisë së Bashkuar, Amerikës dhe Kanadasë³¹. Në një nga vendimet gjyqësore që hedh dritë për pastrimin e parave në Shqipëri që e kanë burimin në trafikimin e lëndëve narkotike në vendet e BE, grupi kriminal transnacional i shtrirë në vende si Danimarkë, Holandë, Belgjikë, Suedi kontrollohet nga klanet familjare që operojnë në trafikun e kokainës dhe heroinës³². Një ndër klanet familjare të identifikuar nga autoritetet daneze është ai i një familjes shqiptare në qytetin e Shkodrës, në përbërje të të cilit kanë qenë 14 shtetas, shumica me shtetësi shqiptare³³. Një grup kriminal i specializuar në vjedhjen e banesave kryesisht në rajone të ndryshme të Francës, ka sërish si karakteristikë drejtimin nga një familje shqiptare e cila jeton prej disa vitesh në Francë dhe ishte pika mbështetëse e personave me nënshtetësi Shqiptare të cilët merreshin me vjedhje dhe mbajtje të objekteve, produkt i këtyre veprave penale³⁴.

Bashkëpunimi midis formacioneve të krimit të organizuar është tipar dallues jo vetëm në nivel rajonal apo ndërkombëtar, por edhe midis grupeve shqiptare që operojnë ndër të tjerash në territorin e vendit tonë. Në një prej vendimeve të studiuar vërehet se dëshmitarit kyç i drejtësisë pohon se i është bërë ofertë nga një person i njohur mediatikisht si pjesë e krimit të organizuar (grup tjetër kriminal), se do t'i jepej 7 milion euro nëse do të tërhiqte denoncimin e bërë në prokurori ndaj grupit të strukturuar kriminal si dhe i është bërë presion po ashtu miqve të dëshmitarit për të ndikuar tek ai që të tërheqë dëshminë³⁵. Pjesë e skemës së intimidimit sipas dëshmitarit janë edhe tre avokatë të rëndësishëm dhe të njohur për publikun³⁶.

Karakteristikë e grupeve të strukturuar kriminale që kanë kryer më shumë se një herë, vjedhje të konsiderueshme të vlerave monetare të bankave të nivelit të dytë është koha relativisht e lartë që i kushtojnë studimit të detajeve të operacionit dhe krijimit të planit të realizimit të tij, çka është tregues i sofistikimit dhe vazhdimësisë së veprimtarisë kriminale³⁷. Dy episodet e vjedhjes së parave nga i njëjti grup i strukturuar kriminal tregojnë të njëjtin mekanizëm të qëndrueshëm dhe të strukturuar, ku janë përfshirë të pandehur, të sprovuar në vjedhje të mëparshme bankash³⁸. Edhe ky grup nuk ka një hierarki të pastër, pasi disa prej anëtarëve kanë më shumë se një funksion, drejtues/

29 Vendimi i Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.3, dt. 04.02.2022, fq.43, paragrafi 181.

30 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr. 25, dt. 07.10.2021, fq.56

31 Vendimi i Gjykatës së Posaçme të Apelit nr. 12, dt 01.03.2023, fq.6, 7 dhe 27.

32 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.22, dt. 27.07.2021, veçanërisht bazuar në fq.9.

33 Po aty, fq.10.

34 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.10, dt.11.05.2021, fq.15-16.

35 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit, nr.31, dt.03.12.2021, fq.100.

36 Po aty, fq.77.

37 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.20, dt.12.07.2021, fq.22 dhe 28.

38 Po aty, fq.21, 37 dhe 38.

ekzekutor, ose drejtues/ndihmës³⁹. Tipar dallues është se anëtarë me funksione drejtuese janë kujdesur për të ruajtur sekretin e identitetit të tyre duke komunikuar me anëtarët e tjerë nëpërmjet ndërlidhësave⁴⁰. Besimi i devotshëm fetar i dy prej anëtarëve, vëllezër nga Kruja, vlerësohet si një vlerë besnikërie ndaj grupit⁴¹. Elementi i besimit fetar përsëritet si karakteristikë e dy anëtarëve të një grupi tjetër të strukturuar kriminal, me origjinë po nga Kruja, të dënuar për vjedhje me armë të vlerave monetare të disa bankave, ku dëshmitari i drejtësisë i cilëson ata si të besimit mysliman pasi nuk konsumonin alkol në tryezë kur takoheshin për të ideuar, shtjelluar dhe konkretizuar planin e aktivitetit kriminal⁴².

Në një nga vendimet e studiara përmendet si subjekte të krimit të organizuar, bashkëpunëtorët i jashtëm të cilët kanë rol të zëvendësueshëm dhe nuk kanë asnjë qëllim apo dashje të drejtpërdrejtë apo vullnet të paekuivoktë për të qenë pjesë e formacionit të organizuar kriminal⁴³ dhe prezenca apo kontributi i tyre në veprimtarinë kriminale të organizatës është e përkohshme dhe/apo episodike. Ata nuk të ngarkohen me përgjegjësi penale për drejtimin apo pjesëmarrjen në formacionin e strukturuar kriminal por për bashkëpunimin me to sipas nenit 334 të Kodit Penal.⁴⁴ Subjektet tipikë që mbajnë këto cilësi të bashkëpunëtorëve ta jashtëm cilësohen funksionarët shtetërorë që kanë lehtësuar apo hequr barrierat për kryerjen e veprimtarisë kriminale të këtyre formacioneve, duke mos u provuar anëtarësia e përhershme dhe e qëndrueshme⁴⁵. Një qëndrim disi i ndryshëm vërehet në një vendim tjetër gjyqësor, sa i takon elementëve përcaktues të anëtarësisë në një formacion të organizuar kriminal, ku gjykata përmend elementin e vetëdijes së anëtarit që po kontribuon një grup kriminal dhe veprën/veprat penale që janë pjesë e planit të grupit⁴⁶. Ky vendim është mbështetur në vendimin unifikues të Gjykatës së Lartë, nr. 4/2011. Në këtë rast, Gjykata nuk përmend elementin e vetëdijes për të qenë në mënyrë të përhershme anëtar i këtij grupimi dhe si rrjedhojë nuk bëhet dallimi midis bashkëpunëtorëve të brendshëm dhe atyre të jashtëm.

Trendi i veprave penale të krimit të organizuar

Kultivimi dhe prodhimi i lëndëve narkotike, sikurse është "cannabis sativa" apo marjuana si dhe trafikimi i lëndëve narkotike, si marjuanë dhe kokainë nga Shqipëria në vendet fqinjë si Greqia apo Italia apo drejt vendeve të tjera të Bashkimit Evropian mbetet aktiviteti kryesor i formacioneve të krimit të organizuar në vendin tonë.

Sa i takon zbulimit të veprimtarisë së formacioneve të krimit të organizuar që kanë shtrirje përtej kufijve shqiptarë, autoritetet homologe të shteteve të huaja sikurse është Italia, Danimarka, Franca janë ato që vendosin në lëvizje autoritetet tona ligjzbatuese dhe strukturat e drejtësisë së kohës apo ato aktuale (ish prokuroria e krimeve të rënda dhe prokuroria e posaçme shqiptare), duke kërkuar që të fillojnë procedimin penal, duke i ndihmuar apo kërkuar reciprokisht ndihmë për zhvillim të hetimeve. Karakteristikë dalluese e hetimeve të kryera prej autoriteteve të drejtësisë të Bashkimit Evropian është se ato realizohen të shtrira në kohë dhe jo në mënyrë të fragmentarizuar për episode të caktuara të aktivitetit kriminal, aplikohen teknika speciale të hetimit, të cilat

39 Po aty, fq.22-23.

40 Po aty, fq.22

41 Po aty, fq.26 dhe 49.

42 Vendimi nr.34, dt.26.07.2023, fq.17

43 Shih Vendimin n. 22327, datë 21.5.2003 të Seksioneve të Bashkuara Penale të Gjykatës së Kasacionit të Republikës së Italisë (sentenza Carnevale).

44 Analizuar bazuar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.3, dt. 04.02.2022, fq.184, paragrafët 607-608.

45 Analizuar bazuar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.3, dt. 04.02.2022, fq.184, paragrafët 607-608, fq.212, paragrafi 744.

46 Vendimi i Gjykatës së Posaçme të Apelit nr. 12, dt 01.03.2023, fq.27.

mundësojnë përgjimin e krerëve të këtyre formacioneve si dhe realizohen nën koordinimin shumë të mirë dhe në kohë me autoritetet homologe të vendeve fqinjë apo vendeve të tjera ku shtrihet veprimtaria kriminale.

Në hetimin dhe gjykimin e krimit të organizuar, referuar fakteve të vendimmarrjeve objekt studimi vihet re efekti "ajsber" që presupozon padukshmërinë e një pjesë të rëndësishëm të aktivitetit kriminal të krimit të organizuar në vendin tonë. Si rrjedhojë, këto të dhëna të cilat analizohen në vijimësi ngrenë hipotezën se një pjesë shumë e vogël e akullnajës së krimit të organizuar, në periudhën objekt studimi është hetuar dhe ndëshkuar në Shqipëri. Në mënyrë të veçantë, në Shqipëri rezultojnë hetuar jo mjaftueshëm dhe e pandëshkuar skema e korrupsionit të funksionarëve publikë e ndërlidhur me veprimtarinë e krimit të organizuar, sikurse ka ndodhur në Itali në vitin 2012 me zbulimin e një organizate të quajtur "Mafia e Kapitalit" që bashkonte korrupsionin dhe marrëveshjet e fshehta në prokurimet publike, korrupsionin në proceset burokratike dhe zgjedhore (bota e sipërme) me zbatimin e marrëveshjeve nga bota e organizuar e krimit (e nëndhenshme)⁴⁷.

Lidhja e funksionarëve dhe zyrtarëve publikë me formacionet e grupeve të strukturuar kriminale nuk është rastësore. Hipoteza për përfshirjen e tyre në struktura të këtyre formacioneve gjen mbështetje të arsyeshme në faktet e vendimeve gjyqësore objekt studimi, pasi në bisedat e transkriptuara nga përgjimet e drejtuesve të grupeve të strukturuar kriminale dhe në deklaratimet e bashkëpunëtorëve të drejtësisë përmendet ndihma dhe imuniteti që ata kanë patur nga zyrtarë të nivelit të lartë, si rrjedhojë e korrupsionit të tyre, me qëllim që të veprojnë në mënyrë të paligjshme apo të shpërdorojnë detyrën duke lehtësuar thelbësisht realizimin e aktivitetit kriminal dhe zhbërë pengesat për zbulimin dhe dënimin e këtij aktiviteti të organizuar kriminal, nga autoritetet ligjzbatuese dhe ato të drejtësisë. Dy nga çështjet që ilustrojnë lidhje të tilla midis grupeve të strukturuar kriminale dhe zyrtarëve të nivelit të lartë apo profesionistëve të ligjit me pozita të rëndësishme trajtohen në vijim.

Në rastin e parë, bisedat e interceptuara nga autoritetet e drejtësisë Italiane në Katania në vitet e 2014-2015, të një grupi kriminal shqiptaro-italian, ngritën dyshime serioze se në trafikimin ndërkombëtar të marijuanës nga Shqipëria në Sicili, ata kishin mbështetjen e krerëve të policisë së shtetit dhe ish Ministrit të Brendshëm të kohës me të cilin anëtarët nga e njëjta familje shqiptare e këtij grupi kriminal ishin kushërinj⁴⁸. Në bisedë ata komentonin për shumën e mëdha parash deri 5 milionë euro që sipas tyre fitonte ky funksionar i nivelit të lartë, të cilat i shpenzonte në fushatë elektorale⁴⁹. Në përfundim të gjykit, Gjykata e Apelit ka konkluduar se ish Ministri i Brendshëm nuk ka patur cilësinë e bashkëpunëtorit të grupit të strukturuar kriminal, por do të deklarohet fajtor për veprën penale të "shpërdorimit të detyrës". Arsyetimi mbështetet tek mosveprimi i këtij funksionari për të kërkuar pranë Prokurorit të Përgjithshëm vënien në përgjim parandalues të anëtarëve të grupit të strukturuar, pranimi në mënyrë implicite apo eksplicite i përfitimeve të padrejta materiale apo jomateriale nga kreu i grupit të strukturuar kriminal, si të dhëna që e justifikojnë plotësisht dyshimin se grupi i strukturuar kriminal kishte një mbështetje shumë të fuqishme të strukturave të caktuara të shtetit në veprimtarinë e tij dhe se të gjitha dyshimet e përfuara nga një hetim i shtrirë historikisht në një hapësirë kohore katër vjeçare të çojnë vetëm tek një subjekt i tillë, individualisht i përcaktueshëm, konkretisht i pandehuri Ministri i Brendshëm i kohës.⁵⁰

47 "When corruption creates its Mafia. The "middle world" case in Rome, Author Alberto Vannucci, Accepted: 24 November 2023, fq.1.

48 Vendimi i Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.3, dt. 04.02.2022, fq.9, paragrafi 33.

49 Po aty, fq.56, paragrafi 224.

50 Po aty, fq.216-217, paragrafi 765, fq.289, paragrafi 1000.

Në rastin e dytë, anëtarët e një grupi të njohur të strukturuar kriminal në qytetin e Tiranës janë gjetur të pafajshëm për akuzën e ngritur nga prokuroria për kanosje për shkak të detyrës të kandidatëve për rektorë dhe dekanë⁵¹. Tërheq vëmendjen fakti se për ushtrimin e një prej veprimtarive të tyre kriminale sikurse është shtrëngimi me anë të kanosjes dhe dhunës, lidhja e grupit të strukturuar kriminal me viktimën që mbante pozitën e administratorit në një kompani tregtare të huaj është bërë nga avokati/konsulenti i këtij të fundit që njëkohësisht ish drejtor i Shkollës së Magjistraturës, i cili pretendohet se ka pohuar se drejtuesi i këtij grupi di ti rregullojë gjërat, t'i lidhë gurët me gjykatën dhe palën tjetër⁵². Ky fakt të ndihmon në ngritjen e një hipoteze se grupi ishte i njohur për ushtrimin e veprimtarisë së strukturuar kriminale tek njerëz të rëndësishëm të drejtësisë dhe zyrtarë të lartë publikë. Kjo mbështetet edhe në pohimet e dëshmitarit të drejtësisë që përmend ndërhyrje të kreut të grupit të strukturuar kriminal që shkojnë deri tek Drejtori i Përgjithshëm i Hipotekave (Kryeregjistruesi i pasurive të paluajtshme)⁵³. Gjithashtu dëshmitari i drejtësisë referon se i është kërkuar nga ky grup të ndërhyjë për një tender të riciklimit të mbetjeve spitalore tek ministri i shëndetësisë së kohës, të cilin e kishte kushëri⁵⁴.

Efekti ajsberg vihet re edhe në raport me një prej veprimtarive kryesore të formacioneve të organizuara kriminale, sa i takon trafikut të lëndëve narkotike. Hetimi dhe ndëshkimi i veprimtarisë kriminale të këtyre grupeve minimizohet në veprat penale kundër personit apo pasurisë. Rasti i parë i përket një grupi të strukturuar kriminal të që drejtohet nga e njëjta familja dhe vepron në qytetin e Elbasanit⁵⁵. Në vendimin gjyqësor për këtë çështje, Gjykata sjell në vëmendje dëshminë e bashkëpunëtorit të drejtësisë për realizimin e veprave të tjera penale, brenda dhe jashtë vendit, kryesisht për trafikimin e lëndëve narkotike dhe se fusha e veprimtarisë së grupit ka qenë e diversifikuar⁵⁶. Por ky grupim, përfshi dhe dy drejtuesit e tij u dënuan vetëm se organizuan vrasjen e kundërshtarit të tyre, që më herët kishte vlarë familjarin e tyre të afërt⁵⁷. Rasti i dytë i përket një grupi të strukturuar kriminal polikriminal, përmendur në paragrafin e mësipërm, kur është analizuar pjesa e lidhjeve të tij të fuqishme me funksionarë të lartë publikë dhe njerëz të drejtësisë. Në vendimin gjyqësor përmendet që të pandehurit janë hetuar edhe për veprat penale në fushën e trafikimit të lëndëve narkotike por ata janë dënua për veprën penale të shtrëngimit me anë të kanosjes dhe dhunës për dhënien e pasurisë⁵⁸. Lidhur me procedimi penal për veprat penale në fushën e lëndëve narkotike që përmendet në vendimin gjyqësor mund të ngrihet hipoteza se është ndarë, megjithëse nuk jepet asnjë informacion lidhur me faktet që i përkasin zhvillimit potencial të tij.

Pavarësisht se kultivimi, prodhimi dhe trafikimi i lëndëve narkotike përbën kategorinë e veprave penale "mëmë" ose dominante në veprimtarinë e këtyre formacioneve, në pak raste nga vendimet objekt studimi rezulton të jenë zhvilluar procese gjyqësore për pastrim parash. Një prej skemave të pastrimit të parave të krimit mëmë, trafikut të narkotikëve është zbuluar në sajë të hetimeve të organeve të drejtësisë daneze, të një grupi kriminal i cili kishte qendër në Danimarkë dhe Suedi trafikonte sasi të mëdha kokaine në disa vende të BE-së. Drejtuesi i organizatës zotëronte në qytetin e Shkodrës disa pasuri dhe biznese (si tokë, biznes pularie, banesa në plazhin e Velipojës), të regjistruara në mënyrë të fshehur apo kamufluar në emrin e familjarëve të tij. Shpenzimet e biznesit ishin të larta në raport me qarkullimin, çka është karakteristikë e bizneseve "të ligjshme" që pastrojnë para të pista⁵⁹.

51 Përpunuar nga vendimi i Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.31, dt.03.12.2021.

52 Fq.63-64.

53 Po aty, fq.66-67 dhe 72.

54 Po aty, fq.71 dhe 84.

55 Artikull i publikuar në Gazetën Sot, i aksesueshëm në këtë lidhje: <https://sot.com.al/aktualitet/cfare-po-ndodh-ne-elbasan-13-persona-te-fisit-capja-nen-hetim-pasuror-ja-pse/>

56 Po aty, fq.216, paragrafi 433.

57 Vendimi i Gjykatës së Posaçme të Apelit nr. 47, dt. 14.09.2023

58 E njohur si banda Shullazi, Vendimi i Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.31, dt.31.3.2021, fq.56 dhe 110.

59 Përpunuar nga informacioni tërësor i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.22, dt.27/07/2021, dhe veçanërisht bazuar në fq.9, 22, 47.

Dritëhije mbi sistemin gjyqësor të kohës në Shqipëri krijohen për lehtësimin e gjendjes së sigurisë që solli largimin e një shtetasi shqiptar të kapur në kufirin shqiptar, i kërkuar në sistem nga autoritetet e drejtësisë Franceze pasi rezultonte i dënuar nga një gjykatë franceze e shkallës së parë për trafik ndërkombëtar të lëndëve narkotike. Masa e sigurimit u zbut nga gjykata shqiptare e krimeve të rënda në detyrim për paraqitje dhe kur në një moment të dytë u ashpërsua duke caktuar arrest burg, ajo nuk u ekzekutua nga policia gjyqësore, pasi i shumëkërkuari nuk u gjet. Ky shtetas është dënuar me vendim të formës së prerë të Gjykatës së Posaçme të Apelit ndër të tjerash për "Trafikim të narkotikëve" në kuadër të "Organizatës Kriminale", "Krijimit, Organizimit dhe drejtimit të Organizatës Kriminale", Pastrimi të Produkteve të veprës penale ose veprimtarisë kriminale"⁶⁰.

Një nga trendet e reja të krimit të organizuar që më herët ka konsistuar në trafikimin e qënieve njërëzore, me qëllim shfrytëzimin e tyre, është kontrabandimi i migrantëve kundrejt fitimit material apo siç njihet ndryshe ndihma për kalimin e paligjshëm të kufirit, sanksionuar në nenin 298 të Kodit tonë Penal. Kështu, në një nga vendimet e studiuara rezulton se një grupim i strukturuar kriminal me anëtarësi mikse shqiptarë, maqedonas dhe të huaj të papërcaktuar, bashkëpunon në *drejtim të falsifikimit të dokumentave identifikues dhe të udhëtimit të shtetasve të ndryshëm*, duke bërë të mundur futjen e shtetasve shqiptarë dhe të huaj në territorin e SHBA-së, Kanadasë dhe Anglisë, kundrejt fitimit material⁶¹.

Veprat penale kundër pasurisë dhe në sferën ekonomike vijnë të jenë në fokus të grupeve të strukturuar kriminale shqiptare, të cilat përdorin forma dhe mënyra të reja inovatore si dhe angazhojnë anëtarë që kanë precedentë të mëparshëm penal në vjedhjet e shtëpive apo bankave.

Në një nga vendimet e studiuara rezulton se grupi i strukturuar kriminal është krijuar posaçërisht për vjedhjen e bankave të nivelit të dytë në vendin tonë, vepër të cilën e ka kryer në përdorimin e armëve, në dy episode të ndryshme kohore, gjatë transportimit të parave të këtyre bankave nga kompanitë e kontraktuara për ruajtjen dhe sigurinë tyre për në aeroportin e Rinasit, në Tiranë.⁶² Në një vendim tjetër, persona të një grupi tjetër të strukturuar kriminal, të maskuar dhe të pajisur me armë automatike kanë vjedhur vlera të konsiderueshme të tre bankave që operojnë në Shqipëri, teksa kanë qenë duke u ngarkuar bagazhet në avionin e një shoqërie ajrore 'Austria Airlines', në Aeroportin e Rinasit⁶³. Një grup tjetër i specializuar në vjedhjen e banesave në Francë, i drejtuar nga një familje shqiptare vidhte sende me vlerë në këto banesa, si para, bizhuteri, veshje, parfume apo në ndonjë rast edhe deri tek pijet alkoolike si verë⁶⁴. Një tjetër grup i strukturuar kriminal në qytetin e Tiranës i njohur për veprimtarinë e tij polikriminale, u deklarua fajtor për kryerjen dy herë të veprës penale të shtrëngimit me anë të kanosjes ose dhunës për dhënien e pasurisë, njohur ndryshe si formë gjobëvënijeje. Ky grup ofronte shërbime të paligjshme në favor të shtetasve që e porosisnin, kundrejt përfitimeve materiale në vlera të konsiderueshme apo përqindjeve mbi vlerën e pronës për të cilët ata ndërmjetësonin tek zyrtarë të institucioneve të ekzekutivit apo në sistemin e drejtësisë, apo nën kërcënimin e palës tjetër me të cilin ofruesi i shërbimit kishte një mosmarrëveshje⁶⁵.

60 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr. 25, dt. 07.10.2021, fq.5, 6, 7, 42, 83.

61 Vendimi i Gjykatës së Posaçme të Apelit nr. 12, dt 01.03.2023.

62 Përpunuar nga informacioni tërësor i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.20, dt.12.07.2021 si dhe fq.22 e këtij vendimi.

63 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.34, dt.26.07.2023, fq.14.

64 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.10, dt.11.05.2021, fq.15-16.

65 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.31, dt.03.12.2021, faqet 68, 69, 71, 79, 86, 100 dhe 129.

i. Shtrirja në kohë dhe hapësirë e veprave penale të krimit të organizuar

Aktiviteti kriminal i formacioneve të krimit të organizuar, anëtarët e të cilëve janë dënuar nga GJKKO e Apelit rezulton se shtrihet përgjatë periudhës 2010–2020. Shtrirje më të gjerë në kohë dhe më të gjerë në hapësirë të veprimtarisë kriminale kanë ato formacione të krimit të organizuar që karakterizohen nga struktura e qartë, hierarkia, ndarja e detyrave, bashkëpunimi në nivel kombëtar dhe transnacional.

Sa i takon shtrirjes në hapësirë, në shkallë kombëtare, ky aktivitet është realizuar më së shumti në qytete si Vlorë, Fieri, Elbasani, Durrësi, Tirana, Skrapari dhe Shkodra. Prodhimi i lëndëve narkotike të llojit "cannabis sativa" realizohet kryesisht në fshatrat që janë pjesë e juridiksionit territorial të këtyre bashkive. Dy qytetet ku janë të vendosura portet më të mëdha në vendin tonë që mundësojnë transportin ndërkombëtar të mallrave dhe të njerëzve, Vlorë dhe Durrësi, në shumë raste kanë shërbyer si pikënisja e rrugës detare në vendin tonë për trafikun ndërkombëtar të lëndëve narkotike, për të vijuar me itinerarin drejt Italisë apo më tej, nga Italia drejt vendeve të tjera të BE-së.

Veprimtaria kriminale me shtrirje transnacionale e formacioneve të organizuara kriminale me anëtarë apo drejtues Shqiptarë, sikundër është theksuar dhe më sipër rezulton se është zbuluar në sajë të kërkesave për ndihmën e ndërsjelltë juridike në fushën penale apo informacioneve të vendosura në dispozicion prej autoriteteve të huaja ligjzbatuese apo të drejtësisë në Itali, Francë, Danimarkë dhe SHBA. Kjo është vënë re në pothuajse të gjitha çështjet për trafikun e lëndëve narkotike, pastrimin e parave apo vepra penale në fushën e kontrabandës së migrantëve⁶⁶.

Kur Shqipëria përdoret si vend për pastrimin e parave të fituara nga trafiku ndërkombëtar i lëndëve narkotike, ky i fundit realizohet më së shumti i drejtuar nga grupet kriminale me përbërje shqiptare që operojnë në vendet e BE-së. Ky është rasti i një grupi të strukturuar kriminal, i cili kishte qendër në Danimarkë dhe Suedi që trafikonte sasi të mëdha kokaine, heroine por edhe armë nga Holanda/Belgjika për në Danimarkë dhe nga Danimarka në Suedi⁶⁷. Veprimtaria e këtij grupi shfaq si karakteristikë qëndrueshmërinë dhe zgjatjen në kohë për afro më shumë se 6 vite (nga viti 2013 deri në vitin 2019)⁶⁸.

Një organizatë tjetër kriminale e përfshirë në trafikimin e lëndëve narkotike dhe e drejtuar nga shtetas shqiptarë përdori kontakte të shumta në Francë dhe në shtete të ndryshme (veçanërisht në Shqipëri, Spanjë, Gjermani, Belgjikë, Itali dhe në Holandë) për të furnizuar trafikimin e kokainës në sasi të mëdha. Anëtarët e kësaj organizate kanë trafikuar lëndën narkotike të sekuestruar në disa episode, në formën e eksportimit të saj, duke filluar nga Venezuela për të arritur në destinacionin final Francën.⁶⁹

Grupe të strukturuar kriminale të drejtuara nga shtetas shqiptarë kanë shtrirë aktivitetin e tyre kriminal edhe në drejtim të veprave penale kundër pasurisë, sikurse janë vjedhjet në grup të organizuara dhe realizuar në disa rajone të ndryshme të Francës, ndërkohë që autoritetet Franceze përmendin shtrirjen e kësaj veprimtarie edhe në vende të tjera të BE-së si Italia dhe Spanja⁷⁰.

66 Bazuar në informacionin e pasqyruar në vendimet e Gjykatës së Posaçme të Apelit, nr. 23, dt. 29.12.2020; nr.22, dt. 27.07.2021; nr. 25, dt. 07.10.2021; nr.3, dt. 04.02.2022; nr. 24, dt. 20.05.2022; nr. 12, dt. 01.03.2023; nr.10, dt.11.05.2024.

67 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.22, dt. 27.07.2021, fq.9.

68 Po aty, fq.47.

69 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr. 25, dt. 07.10.2021, fq.45

70 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.10, dt.11.05.2021, fq.16.

71 Po aty, fq.15.

ii. *Modus operandi*

Në veprimtarinë e kultivimit, prodhimit dhe trafikimit të lëndës narkotike "cannabis sativa" faktet e vendimeve gjyqësore të studiura çojnë në ngritjen e hipotezave të bashkëpunimit midis grupeve shqiptare të strukturuar kriminale, ku një grup merret me procesin e kultivimit dhe prodhimit dhe grupi tjetër me porositjen dhe trafikimin e tyre ndërkombëtar në vendet fqinjë si Itali dhe Greqi apo më tej edhe vende të tjera të BE-së. Në një nga vendimet gjyqësore rezulton se të dy grupet e strukturuar kriminale karakterizohen nga i njëjti mekanizëm i kultivimit të lëndëve narkotike. Fillimisht ato siguronin mjetet, tokën, lëndën e parë, mbrojtjen apo ndihmën nga punonjës funksionarë shtetërorë, për të nisur me kultivimin e bimëve narkotike "cannabis sativa". Më tej, bimët narkotike korreshin, përpunoheshin, thaheshin, paketoheshin, transportoheshin deri në bregun e detit dhe merreshin të gjitha masat për ta eksportuar me qëllim tregimin në territorin italian përmes detit⁷².

Tipike në veprimtarinë e kultivimit të lëndëve narkotike është marrja e "lejes" nga struktura të caktuara të policisë vendore, të cilët në një prej vendimeve, garantonin sa të ishte e mundur paprekshmërinë e sipërfaqeve të mbjella me bimë narkotike, kundrejt shpërblyerjes prej 30% të sasisë së lëndës narkotike që u lihej këtyre punonjësve të policisë⁷³. Forma të tjera të ndihmës nga punonjësit e policisë apo përfaqësuesit e organeve të pushtetit vendor janë mosraportim i aktivitetit kriminal, ushtrim i kontroleve fiktive dhe përpilim raportesh fiktive, dekonspirim ose zbulim i operacioneve policore për kontrollet në këto fshatra, ndihmë fizike për asgjësimin e lëndëve narkotike të mbjella⁷⁴. Lënda narkotike në këtë çështje është kultivuar me cikël të shkurtër zhvillimi në toka "pyll", pa pronarë apo në toka në pronësi të shtetit, në rreth 60 fshatra të qytetit të Vlorës, të cilat shfrytëzohen si kullotë nga banorë të zonës⁷⁵. Një skemë e ngjashme e këtij aktiviteti kriminal vërehet në një çështje tjetër penale, realizuar në disa fshatra të qytetit të Skraparit që kanë terren të vështirë, mungesë të rrugëve dhe linjave të energjisë elektrike, distancë të largët nga qendrat e banuara dhe përgjithësisht janë të pabanuara⁷⁶. Pavarësisht se grupet që merren me këtë veprimtari, në pamje të parë janë të ndryshme, ato përdorin të njëjtin *modus operandi*, duke shfrytëzuar aktivitete të bizneseve të vogla që merren prej vitesh me blegtori apo stanet në këto fshatra, të cilat shërbejnë për maskimin e aktivitetit kriminal. Në raste të tjera përdoren lidhjet familjare të bashkëpunëtorëve. Rezultati final është i njëjtë, krijohen parcela të mbjelljes dhe kultivimit të lëndëve narkotike, ndërkohë që ambientet e biznesit apo godinave të braktisura në afërsi të parcelave përdoren për magazinimin dhe tharrjen e lëndës narkotike⁷⁷.

Nga analiza e vendimeve vihet re se ka grupe të strukturuar kriminale që sigurojnë lëndë narkotike në vende të ndryshme të territorit shqiptar, me pas kujdesen për transportimin, fshehjen, magazinimin, paketimin dhe shitjen e tyre brenda Shqipërisë ose trafikimin e saj në vendet e Bashkimit Evropian⁷⁸. Një agjent i infiltruar ka bërë blerje të simuluar të lëndës narkotike në qytetin e Shkodrës⁷⁹. Hetimi dhe gjykimi i këtij grupi të strukturuar kriminal është fokusuar vetëm në këtë

72 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.3, dt. 04.02.2022, fq.92, paragrafi 645, fq.93, paragrafi 649, fq. 175, paragrafi. 576.

73 Po aty, fq.31, paragrafi 162.

74 Po aty, fq.28, 30, 31, 50, 57, 58.

75 Përpunuar nga informacioni tërësor i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit, fq.9-10, paragrafi 37.

76 Po aty, nr.25, dt.11.05.2023, fq.28, 31, 43, 44, 45.

77 Po aty, fq.29, 43, 44, 45, 48, 53, 54.

78 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.13, dt.03.06.2021, fq. 8, 10, 13, 22, 44.

79 Po aty, fq.23-24.

episod, ndërkohë që nuk është zbardhur e gjithë skema e ushtrimit të veprimtarisë kriminale për trafikimin e lëndëve në vendet e Bashkimit Evropian, sikurse është referuar në momentet e para të marrjes dijeni të veprës penale, nga shërbimet e policisë gjyqësore të Komisarariatit të Kavajës.

Trafikimi ndërkombëtar i lëndëve narkotike kamuflohet me forma të ndryshme të tregtisë së ligjshme në formën e importit apo eksportit sikurse është tregu i frutave perimeve⁸⁰ apo në raste të tjera në formën e eksportit të ngarkesave me gurë ose lëndës drusore, duke marrë të drejtat e liçencës përkohësisht dhe kundrejt shpërblyerimit nga firmat tregtare që ushtrojnë këtë biznes dhe që nuk janë në dijeni të arsyes së vërtetë, veprimtarisë kriminale që mbulohet nga grupet e strukturuar kriminale⁸¹.

Transportimi në rrugë detare nga Shqipëria drejt Italisë rezulton se është realizuar në dy forma. Së pari, në rrugë ligjore me anë të trageteve të linjës që nisen prej dy porteve më të mëdha shqiptare (Vlorë dhe Durrës), ku ngarkohen kamionët që mbajnë ngarkesat lëndëve narkotike të kamufluara⁸². Për të realizuar këtë kalim është përgatitur më herët terreni, duke korruptuar punonjësit përgjegjës të portit, të cilët ose nuk i kontrollojnë këto ngarkesa ose kalojnë në skanerin e kontrollit, në mënyrë provizore, rimorkio të tjera që nuk kanë ngarkesën e lëndës narkotike, të cilat dalin sërish nga porti pa u ngarkuar në traget, duke u zëvendësuar me ato që kanë të ngarkuara lëndët narkotike⁸³. Së dyti, realizohet në rrugë të tjera jo ligjore, me gomone ose peshkarexhë, ku këto të fundit, për të shmangur pikasjen i fiknin sinjalizuesit e pozicionimit të tyre në hapësirën detare (radarët apo transponderat me të cilat ato janë të pajisura)⁸⁴. Karakteristikë edhe në transportin ndërkombëtar të lëndëve narkotike në rrugë tokësore, sikurse është në një nga vendimet eksporti në shtetin kufitar të Greqisë, anëtarët e grupit të strukturuar ndihmohen nga punonjësit e kufirit, të cilët i kalojnë pa i kontrolluar⁸⁵.

Trafiku i lëndëve narkotike në vendet e BE-së i kontrolluar nga grupe kriminale të drejtuara nga klane familjare, ndër të shqiptare, në një prej vendimeve është realizuar me makina korrier. Karakteristikë dalluese për këto makina është pajisja shpesh me sisteme hidraulike për hapje dhe mbyllje, me telekomandë, të përgatitura nga njerëz që kanë njohuri në këtë fushë⁸⁶. Fitimet nga shitja e drogës në këtë çështje janë transportuar me njerëz korrierë, me anë të autobuzave të një agjencie udhëtimi që operonte në Maqedoninë e Veriut, e cila përshkonte itinerarin nga Danimarka në Berlin (Gjermani), më tej në Tetovë (Maqedoni e Veriut) për t'u futur në Shqipëri, në pikat e kalim kufirit ku transportuesit nuk regjistroheshin në sistem pasi kishin dhënë rryshfet ndaj punonjësve të tyre. Destinacioni përfundimtar i këtyre parave ishte Shkodra, ku merreshin në dorëzim nga kunati i drejtuesit të grupit kriminal dhe investoheshin në pasuri të paluajtshme, biznese, automjete luksoze dhe një standard përgjithësisht të lartë jetese⁸⁷. Në një çështje tjetër, ku si rrjedhojë e trafikut ndërkombëtar të kokainës nga Venezuela në vendet e Bashkimit Evropian, duke përfshirë në itinerarin e kalimit edhe Shqipërinë, pastrimi i parave ndodh me anë të financimit në biznese që pjesërisht falimentojnë, investimit në mobilime të shtrenjta, blerje makinash dhe kryerje në *cash* të shpenzimeve të luksit apo shpenzimeve të tjera të larta, duke shmangur në këtë mënyrë sistemin bankar⁸⁸.

80 Po aty, fq.56, paragrafi 224.

81 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.24, dt.20.05.2022, fq. 15, 16, 18, 27, 34.

82 Po aty, fq. 15, 16, 18, 19, 21, 22, 23, 27, 39.

83 Po aty, fq. 15, 16, 18, 21, 25, 26, 27, 34.

84 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.13, dt.03.06.2021, fq.207-208, paragrafi 715.

85 Vendimi i Gjykatës së Posaçme të Apelit nr. 04, dt.07.02.2022, fq.38.

86 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.22, dt. 27.07.2021, fq.9.

87 Po aty, fq.10, 28, 32.

88 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr. 25, dt. 07.10.2021, fq.29, 30, 31, 32, 43.

Kontrabanda për kalimin e paligjshëm të shtetasve shqiptarë drejt vendeve si Mbretëria e Bashkuar, Amerika dhe Kanadaja, e realizuar nga grupe të strukturuar kriminale që bashkëpunojnë me njëra tjetrën dhe veprojnë në disa shtete realizohet duke gjetur persona që duan të emigrojnë në këto shtete, duke i'u siguruar dokumentacion të falsifikuar për kalimin e kufijve dhe për tu futur në vendin e destinacionit si dhe linjat e udhëtimit dhe akomodimit përgjatë gjithë itinerarit të lëvizjes. Vlera që paguhej me mbërritjen në destinacion ishte 20,000 deri në 25,000 dollarë dhe kjo pagesë kryhej nëpërmjet personave "garantues" që e mbanin këtë vlerë dhe ia jepnin anëtarëve të grupit të strukturuar kriminal, pasi konfirmohej mbërritja në destinacion⁸⁹.

Kur grupet e strukturuar kriminale përfshihen në vrasje të kundërshtarëve të tyre për shkak të hakmarrjes, vihet re një mekanizëm i sofistikuar ku viktimat mbikqyret në mënyrë sistematike nga informatorë të ndryshëm, pjesë e të cilëve janë edhe punonjës policie që mbikqyrin masën e sigurimit "arrest në shtëpi" ndaj viktimës⁹⁰. Pikëpyetje në drejtim të skemës së realizimit të vrasjes krijohen mbi një rrethanë që hipotetizohet nuk duket dhe aq rastësore. Kjo pasi viktimat kishtë lënë ambientet e paraburgimit pasi i kishin përfunduar afatet e paraburgimit, duke u bërë tashmë më vulnerabël prej shtetasve që donin të hakmerreshin ndaj tij (të njohur nga autoritetet ligjzbatuese vendore), të cilët supervizonin në mënyrë të rregullt procesin gjyqësor të viktimës dhe planifikonin prej kohësh vrasjen e tij⁹¹. Gjatë ekzekutimit të masës së sigurimit "arrest në shtëpi", viktimat e këtij grupi të strukturuar kriminal vizitohet rregullisht nga persona me predecen të penalë (të cilët janë porositur për vrasjen), ndërkohë që vëzhgimi i punonjësve të policisë të ngarkuar me ruajtjen e sigurisë duket të jetë thjesht formalizëm dhe jo kontroll i vërtetë i atyre që hynin e dilnin nga banesa. Vrasësit e porositur janë shtetas të cilat viktimat i njehej më herët si të besuar, gjatë ndarjes së ambienteve të paraburgimit në sistemin penitenciar⁹². Vlerat ndaj porositësve të vrasjeve janë të konsiderueshme, deri në masën 50,000 Euro⁹³.

Në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit për dënimin e një grupi të strukturuar kriminal që ka kryer më shumë se një herë me anë të përdorimit të armëve dhe dhunës, vjedhje të konsiderueshme të vlerave monetare të bankave të nivelit të dytë vihet re një *modus operandi* i bazuar në një plan të mirë studiuar e të shtrirë në kohë, midis anëtarëve të grupit. Sipas këtij plani janë marrë të dhëna me rëndësi esenciale nga punonjësit e brendshëm të Shoqërisë së Ruajtjes së Sigurisë Fizike janë gjetur automjetet e përshtatshme për lëvizjen e autorëve, janë armatosur ekzekutorët me armë të llojit kallashnikov dhe pistoleta është përcaktuar vendi i përshtatshëm të ndërhyrjes që mundëson daljen nga rrugë dytësore si dhe automjetet që ishin në pritje të mbërritjes së ekzekutorëve dhe largimin e tyre drejt fshatrave të zonave afër vendit të sulmit, për t'i shpëtuar kapjes nga forcat e policisë⁹⁴. Një rast i ngjashëm për vjedhjen e vlerave të konsiderueshme monetare të bankave të nivelit të dytë vërehet në një vendim marrje tjetër, ku vendngjarja është vetë Aeroporti i Rinasit⁹⁵. Automjeti tip fugon me anëtarë të këtij grupi ka hyrë në Aeroport, si rrjedhojë e forcës së ushtruar mbi portën e emergjencës pranë zjarrfikëses, duke shkuar në pjesën e pasme të avionit, ku disa persona me rroba të errëta hyjnë në barkun e avionit, marrin sende (qese) me vlera të konsiderueshme monetare që i përkasin tre bankave dhe më pas largohen me anë të portës veriore⁹⁶.

89 Vendimi i Gjykatës së Posaçme të Apelit nr. 12, dt 01.03.2023, fq.7 dhe 24.

90 Përpunuar bazuar në informacionin e dhënë në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.47, dt.14.09.2023, paragrafët 46, 47, 48, fq.16-17 dhe paragrafi 403, fq.222.

91 Po aty, përpunuar bazuar në informacionin e pasqyruar në paragrafin 389, fq.201 të vendimit.

92 Përpunuar bazuar në informacionin e dhënë në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.47, dt.14.09.2023, paragrafi 51, fq.18.

93 Po aty, paragrafi 399, fq.204.

94 Përpunuar nga informacioni tërësor i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.20, dt.12.07.2021, fq.38.

95 Vendimi i Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.34, dt.26.07.2023

96 Po aty, fq.13.

Po në sferën e veprave penale drejtuar kundër pasurisë, *modus operandi* i një grupi kriminal të drejtuar nga një familje shqiptare që vepronte në Francë paraqet disa veçori që tregojnë specializimin e anëtarëve të grupit në vjedhjen e banesave. Anëtarët e familjes kishin marrë disa apartamente me qera për të pritur shtetasit shqiptar, të ardhur në Francë me qëllimin e vetëm për të kryer vjedhje në masë⁹⁷. Ky grup i strukturuar kriminal vepronte në grup prej 2 deri në 4 individë, me përvojë, kryente vjedhje të banesave me thyerje me një mjet të thjeshtë (kaçavidë), në hapësira me orare të rehatshme, në vende dhe zona rezidenciale, larg vështrimeve të njerëzve⁹⁸. Grupi realizonte qarkullimin e shpejtë të objekteve të vjedhura pas kryerjes së veprës penale, ndërkohë që një pjesë e grupit realizonte dërgesa të parave drejt Shqipërisë përmes kompanive të transferimit të vlerave monetare⁹⁹.

Përfundime

Të dhënat e vendimeve gjyqësore të studiara të GJKKO-së së Apelit për periudhën Dhjetor 2020 – Dhjetor 2023 evidentojnë se forma më klasike e formacionit të krimit të organizuar është grupi i strukturuar kriminal, i cili nuk shquhet për organizimin me të sofistikuar kriminal. Në përgjithësi, anëtarësia në formacionet e krimit të organizuar që janë objekt gjykimi nuk paraqet tipare të qëndrueshme, me përjashtim të rastit kur ato drejtohen nga klane me lidhje shumë të ngushta familjare.

Anëtarët e formacioneve të krimit të organizuar, referuar të dhënave në vendimet e GJKKO-së Apelit, në shumë raste nuk rezultojnë të kenë patur një ndarje rolesh dhe hierarki vertikale të mirë përcaktuar dhe të qartë midis tyre. Kështu në 50% të vendimeve, asnjë prej të pandehurve nuk i atribuohet roli i organizatorit apo i drejtuesit. Për afro 22.5% të të pandehurve, kjo gjykatë ka konkluduar se kanë bashkëpunuar në formën e thjeshtë.

Nga faktet e çështjes të përmendura në vendimet gjyqësore rezultojnë një numër më i lartë shtetasish të përfshirë në veprimtarinë kriminale të formacioneve të krimit të organizuar, të cilët rezultojnë ose të paidentifikuar ose nuk janë gjetur nga autoritetet. Hipoteza të arsyeshme mund të ngrihen se në çështje të ndryshme penale, numri i anëtarëve që janë pjesë e formacioneve të organizuar kriminale është realtivisht i lartë.

Grupet e strukturuar kriminale që veprojnë prej një kohe më të gjatë që shkon së paku 4-6 vite janë të pakta dhe se karakterizohen nga struktura e qartë, hierarkia, ndarja e detyrave, lidhjet e ngushta familjare, bashkëpunimi latent në kohë dhe në hapësirë. Nisur nga të dhënat e veçanta të këtyre çështjeve, pavarësisht kualifikimit nga gjykata, hipoteza ngrihen për një nivel më të sofistikuar të organizimit të këtyre grupeve sikurse është organizata kriminale.

Në hetimin dhe gjykimin e krimit të organizuar vihet re efekti "ajsber" që presupozon padukshmërinë e një pjesë të rëndësishëm të aktivitetit kriminal të krimit të organizuar në vendin tonë. Në mënyrë të veçantë, në Shqipëri rezultojnë e hetuar jo mjaftueshëm dhe e pandëshkuar skema e korrupsionit të funksionarëve publikë e ndërlidhur me veprimtarinë e krimit të organizuar,

Subjektet tipikë që mbajnë cilësinë e bashkëpunëtorëve ta jashtëm mund të cilësohen funksionarët shtetërorë të nivelit të lartë (Ish Ministra, Ish drejtues të lartë agjencish apo institucionesh të

97 Përpunuar nga informacioni i pasqyruar në vendimin e Gjykatës së Posaçme të Apelit nr.10, dt.11.05.2021, fq. 14, 16, 80.

98 Po aty, fq.44 dhe 55.

99 Po aty, fq.55.

drejtësisë, prokurorë, drejtues të nivelit të lartë të strukturave të policisë) apo zyrtarë të tjerë, përfshi ato të nivelit të ulët (sikurse janë punonjësit e policisë dhe të kufirit), për të cilët është faktuar ose sinjalizohet prej bashkëpunëtorëve të drejtësisë se kanë lehtësuar apo hequr barrierat për kryerjen e veprimtarisë kriminale të organizatave/grupeve kriminale. Mgjth, në shumicën e rasteve këta funksionarë nuk janë dënuar për bashkëpunim në formën e veçantë sipas nenit 334 të Kodit Penal. Një konkluzion i rëndësishëm i këtij punimi është se lidhja e funksionarëve dhe zyrtarëve publikë me formacionet e grupeve të strukturuar kriminale nuk është rastësore.

Kultivimi dhe prodhimi i lëndëve narkotike, sikurse është "cannabis sativa" apo marjuana si dhe trafikimi i lëndëve narkotike, si marjuanë dhe kokainë nga Shqipëria në vendet fqinje si Greqia apo Italia apo drejt vendeve të tjera të Bashkimit Evropian mbetet aktiviteti kryesor i formacioneve të krimit të organizuar në vendin tonë. Sa i takon rrjeteve ndërkombëtare të trafikimit të lëndëve narkotike, autoritetet homologe të shteteve të huaja sikurse është Italia, Danimarka, Franca janë ato që vendosin në lëvizje autoritetet shqiptare ligjzbatuese dhe strukturat e drejtësisë së kohës. Teknikat speciale të hetimit të autoriteteve të huaja janë dukshëm më të avancuara dhe nuk janë të fragmentarizuara në episode të veçanta, duke vendosur në përgjim të drejtpërdrejtë vetë krerët e këtyre formacioneve, gjë që rezultojnë munguar në hetimet e kryera në shtetin shqiptar.

Trafikimi ndërkombëtar i lëndëve narkotike kamuflohet me forma të ndryshme të tregtisë së ligjshme të importit apo eksportit, sikurse është tregu i frutave perimeve, ngarkesave me gurë ose lëndës drusore. Dy qytetet ku janë të vendosura portet më të mëdha në vendin tonë që mundësojnë transportin ndërkombëtar të mallrave dhe të njerëzve, Vlora dhe Durrësi, në shumë raste kanë shërbyer si pikënisja e rrugës detare në vendin tonë për trafikun ndërkombëtar të lëndëve narkotike, për të vijuar me itinerarin drejt Italisë apo më tej, nga Italia drejt vendeve të tjera të BE-së.

Në veprimtarinë e kultivimit, prodhimit dhe trafikimit të lëndës narkotike "cannabis sativa" faktet e vendimeve gjyqësore të studiuar çojnë në ngritjen e hipotezave të bashkëpunimit midis grupeve shqiptare të strukturuar kriminale, ku një grup merret me procesin e kultivimit dhe prodhimit dhe grupi tjetër me porositjen dhe trafikimin e tyre ndërkombëtar. Prodhimi i lëndëve narkotike të llojit "cannabis sativa" realizohet kryesisht në fshatrat e thella dhe të pabanuara disa qyteteve të vendit, i realizuar me mbështetjen apo "lejen" kundrejt përqindjeve të fitimit nga punonjësit e policisë. Në raste të caktuara ky aktivitet kamuflohet me biznese lokale sikurse është blegtoria.

Hetimi dhe ndëshkimi i veprimtarisë kriminale të grupeve të strukturuar kriminale që njihen për aktivitetin e tyre kriminal në fushën e narkotikëve dhe pastrimin e parave, në disa raste minimizohet në veprat penale kundër personit apo pasurisë. Pavarësisht se aktiviteti kriminal në fushën e lëndëve narkotike përbën veprën penale "mëmë" të shumicës së formacioneve të krimit të organizuar, në pak raste nga vendimet objekt studimi rezultojnë të jenë zhvilluar procese gjyqësore për pastrim parash.

Një nga trendet e reja të krimit të organizuar që më herët ka konsistuar në trafikimin e qënieve njërëzore, me qëllim shfrytëzimin e tyre, është kontrabandimi i migrantëve kundrejt fitimit material apo siç njihet ndryshe ndihma për kalimin e paligjshëm të kufirit, sanksionuar në nenin 298 të Kodit tonë Penal.

Veprat penale kundër pasurisë dhe në sferën ekonomike vijnë të jenë në fokus të grupeve të strukturuar kriminale shqiptare, të cilat përdorin forma dhe mënyra të reja inovatore. Vjedhjet e bankave karakterizohen nga një shtrirje e re në hapësirën vendase, përkatësisht përgjatë itinerarit të transferimit të tyre tokësor me destinacion aeroportin e Rinasit. Elementi i besimit fetar si formë e besnikërisë ndaj grupit dhe përfshirja në formacionet e krimit të organizuar të shtetasve me precedentë të mëparshëm penalë të specializuar në vjedhje janë tiparë dallues në anëtarësinë e grupeve të strukturuar kriminale, të përfshira në vjedhjen banesave brenda dhe jashtë vendit si

dhe të bankave brenda vendit.

Një nga trendet krimit të organizuar që ka prekur vitet e fundit vendin tonë është "telemarketingu i errët", apo siç njihet ndryshe si skema transnacionale e mashtrimit *online* të konsumatorëve që banojnë në vendet e BE-së që *realizohet* me anë të qendrave të thirrjes (call centers)¹⁰⁰, i cili ka çuar në fitime të konsiderueshme që shkojnë në miliona euro. Përhapja e tij në Shqipëri është ndikim i rrjeteve ndërkombëtare të krimit të organizuar në vendet e Bashkimit Evropian, veçanërisht nga Italia. Në një nga çështjet e fundit që po hetohet në Itali dhe Shqipëri, anëtarët e këtij formacioni të organizuar kriminal përdornin ndër të tjerash teknika të inteligjencës artificiale të përpunimit të regjistrimit zanor të viktimës, të siguruara gjatë telefonatës, për t'ju përgjigjur pyetjeve për marrjen e pëlqimit që bënin të mundur ndryshimet fiktive në kontratat e furnizimit me energji elektrike apo me gaz (kur kjo ishte e mundur).

Keqpërdorimi i inteligjencës artificiale prej formacioneve të krimit të organizuar mbart premisa të larta për të qenë një nga trendet e *modus operandi* të aktivitetit të tyre kriminal dhe si rrjedhojë është një sfidë në drejtim të hetimit dhe zbulimit, për autoritetet ligjzbatuese dhe ato të drejtësisë anëmbanë botës, duke përfshirë këtu institucionet shqiptare. Përdorimi i të dhënave të automatizuara që përftohen nga forma dhe programe të ndryshme të inteligjencës artificiale sikurse janë ndër të tjerash, ndihmësit e IA-së apo fenomeni i quajtur "deep fakes" vlerësohet se do të ulin kostot e burimeve njerëzore (pra të rekrutimeve të specialistëve) në formacionet e organizuara kriminale dhe nga ana tjetër do të maksimizojnë fitimet e tyre.

Literaturë

- "Decoding the EU's most threatening criminal networks", Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2024, © European Union Agency for Law Enforcement Cooperation, 2024.
- "Malicious Uses and Abuses of Artificial Intelligence", Trend Micro Research, United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute (UNICRI) Europol's European Cybercrime Centre (EC3), 2020.
- When corruption creates its Mafia. The "middle world" case in Rome, Author Alberto Vannucci, Accepted: 24 November 2023.
- Evoluimi i strukturave të organizuara kriminale në Shqipëri", Tiranë 2016, Fabian Zhilla dhe Besfort Kamallari, Kontribues: Altin Hoti Albens Tabaku Fatjon Taipi Robert Gajda.
- Një libër i vogël i zi për grupet e krimit të organizuar në gjashtë vendet e ballkanit perëndimor, Botues "Qendra e Beogradit për Politikë të Sigurisë (BCSP)" Autor: Dušan Stanković, Shtator 2022 – Beograd.
- Artikull nga Gavin Mortimer "How Albania's mafia took control of Europe's trafficking network", 14 March 2023 <https://www.spectator.co.uk/article/how-the-albanian-mafia-took-control-of-europes-trafficking-network/>
- Artikull i publikuar në Gazetën Sot, i aksesueshëm në këtë lidhje: <https://sot.com.al/aktualitet/cfare-pododh-ne-elbasan-13-persona-te-fisit-capja-nen-hetim-pasuror-ja-pse/>
- Njoftim për shtyp, i Strukturës së Posaçme kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar, dt.25.06.2024, publikuar në këtë lidhje <https://spak.gov.al/njoftim-per-shtyp-date-25-06-2024/>
- Njoftim zyrtar për shtyp i SPAK-ut "Përfundim hetimesh "Pordenone", i dt.29.01.2024, i aksesueshëm në këtë lidhje: <https://spak.gov.al/njoftim-per-shtyp-perfundim-hetimesh-pordenone-date-29-01-2024/>
- Njoftim zyrtar për shtyp i SPAK-ut, dt. 10.02.2024, i aksesueshëm në këtë lidhje: "https://spak.gov.al/njoftim-per-shtyp-date-10-02-2024/

¹⁰⁰ Informacion i përpunuar dhe i përmbledhur bazuar në njoftimin për shtyp, dt.25.06.2024 i Strukturës së Posaçme kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar, publikuar në këtë lidhje <https://spak.gov.al/njoftim-per-shtyp-date-25-06-2024/>

- Përgjigje zyrtare ndaj kërkesës për informacion të Koordinatorit për të Drejtën e Informimit pranë kësaj gjykate, dt. 5/14/2024 rezultojnë se janë dhënë në total 72 vendime që i përkasin shqyrtimit të çështjeve në ngarkim të shtetasve të akuzuar për krim të organizuar (përgjatë viteve 2020-2023).
- Jurisprudencë (vendime gjyqësore përfundimtare të formës së prerë):
- Vendimi nr.3, dt. 04.02.2022 i Gjykatës së Posaçme të Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar
- Vendimi nr.4, dt.07.02.2022 i Gjykatës së Posaçme të Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar
- Vendimi nr. 12, dt 01.03.2023 i Gjykatës së Posaçme të Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar
- Vendimi nr. 47, dt. 14.09.2023 i Gjykatës së Posaçme të Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar
- Vendimi nr.22, dt. 27.07.2021 i Gjykatës së Posaçme të Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar
- Vendimi Nr. 23, dt. 29.12.2020 i Gjykatës së Posaçme të Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar
- Vendimi nr. 25, dt. 07.10.2021 i Gjykatës së Posaçme të Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar
- Vendimi nr.20, dt.12.07.2021 i Gjykatës së Posaçme të Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar
- Vendimi nr.13, dt.03.06.2021 i Gjykatës së Posaçme të Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar
- Vendimi nr. 24, dt. 20.05.2022 i Gjykatës së Posaçme të Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar
- Vendimi nr.10, dt. 11/05/2021 i Gjykatës së Posaçme të Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar
- Vendimi nr.25, dt.11.05.2023 i Gjykatës së Posaçme të Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar
- Vendimi nr. 31 dt. 03.12.2021 i Gjykatës së Posaçme të Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar
- Vendimi nr.34, dt.26.07.2023 i Gjykatës së Posaçme të Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar

PARRICIDI NË SHOQËRINË SHQIPTARE

Spartak Koka¹

Abstrakt

Nëpërmjet këtij punimi synojmë të analizojmë fenomenin e parricidit në shoqërinë shqiptare me qëllim që të kuptojmë shkaqet dhe rrethanat në të cilat pjesëtarët e të njëjtës familje, fëmijë apo edhe të rritur, kanë vrarë prindërit e tyre.

Punimi synon të sjellë një panoramë të qartë të disa rasteve të bëra publike dhe që kanë tronditur mbarë shoqërinë dhe opinionin shoqëror në kohën e ndodhjes së tyre por nga ana tjeër punimi nuk kufizohet vetëm në analizën e këtyre rasteve të bëra publike në media duke u fokusuar edhe në burime të tjera konfidenciale të organeve të cilat merren me hetimin dhe parandalimin e krimit në vendin tonë. Këto të dhëna të papublikuara më përpara, padiskutim që do të përbëjnë një ndihmë shumë të madhe në analizën e këtyre rasteve për të gjithë studiuesit e fenomeneve kriminale, qoftë për studiuesit e së drejtës apo edhe studiuesve të shkencave të tjera të cilat kanë në fokus të objektit të tyre të studimit sjelljet kriminale apo anti-shoqërore.

Përkushtimi në realizimin e këtij punimi është tepër i madh, pikërisht, për shkak të sensitivitetit të jashtëzakonshëm që fenomeni i parricidit ka në të gjitha shoqëritë ku shfaqet, jo vetëm në atë shqiptare. Kudo ku fenomeni i parricidit shfaqet, sjell tronditje të madhe, për çdo person që e dëgjon, e aq më tepër për familjarët e personave që mbeten viktimë në të tilla raste. Madje trajtimi mediatik është gjithashtu shumë i vështirë, për shkak të moshave të ndryshme të cilat dëgjojnë dhe impaktohen nga lajmet në fjalë.

Sipas mendimit tonë fenomeni duhet trajtuar pikërisht në të tilla forma, me qëllim që të gjithë pjesëtarët e shoqërive të informohen dhe kështu mund të arrijnë të kuptojnë dhe veprojnë më mirë ndaj të tilla rasteve.

Informacionet e reja, janë padiskutim vlera më e rëndësishme e këtij punimi, të cilat duhen theksuar se nuk janë të pakta. Nëpërmjet këtij punimi, jemi munduar që informacionin e gjetur, ta trajtojmë me kujesin maksimal për shkak të emrave të autorëve dhe viktimave, duke qenë në respektim të plotë të anonimitetit të tyre dhe së drejtës për privatësi.

Metodologjia e përdorur

Për shkrimin e këtij punimi, jemi mbështetur në përdorimin e një sërë metodave që sipas mendimit tonë rezultojnë të rëndësishme që të arritur qëllimin që synojmë. Më konkretisht në këtë punim gjejmë të ndërthurur këto metoda: Metodën historike nëpërmjet të cilës bëjmë një analizë të fakteve historike mbi fenomenin e parricidit; Metodën statistiore që na lejon të bëjmë një analizë të databazave të ndërtuara nga informacionet e marra nga burime të sakta pranë institucioneve ligjvënëse; Metoda krahasimore na lejon të bëjmë një krahasim të ideve apo mendimeve të autorëve të ndryshëm që kanë shkruar për parricidin, krahasimin e kategorive të ndryshme sipas moshës, gjendjes ekonomiko – sociale dhe mendore të autorëve të ndryshëm; Metoda klasifikuese që e kemi përdorur për të bërë klasifikimin në kategori të ndryshme të autorëve të këtij fenomeni. Ilustruar me

1 Student në ciklin e tretë të studimeve Master Ekzekutiv në Kriminologji.

tabela; Metodatat e konkretizimit, gjeneralizimit dhe specializimit, metoda që janë të rëndësishme pasi nëpërmjet tyre krijohet një tablo më e qartë e përmbajtjes së punimit duke e ngritur atë në nivelin e duhur shkencor.

1. Kuptimi i aspekteve të përgjithshme mbi fenomenin e parricidit

Autoriteti prindëror është shënuar nga pronësia e pronës dhe përgjegjësitë për pagimin e taksave gjatë historisë. Zotërimi i vazhdueshëm i pronës rezultoi në pushtet, ngurrim për t'u ndarë me të, duke u bërë një burim i dukshëm konflikti ndër breza brenda familjeve. Autoriteti prindëror mbrohej me dënime dhe ndëshkime të rënda dhe mësimet didaktike pothuajse në çdo shoqëri në çdo fazë të zhvillimit historik. Ajo gjithashtu sfidohej vazhdimisht nga fëmijët si pjesë e ardhjes së tyre në moshën madhore.

Abuzimi i prindërve është lidhur shpesh me situata ku fëmijët e rritur u penguan të fitonin pavarësinë e duhur për pozicionin e tyre në jetë. Kjo çoi në mosmarrëveshje mbi autoritetin dhe bazat legjitime për atë autoritet.²

Parricide i referohet vrasjes së një anëtarit të ngushtë të familjes, por zakonisht përdoret për të përshkruar **dhunën fatale nga fëmijët (të të gjitha moshave) ndaj prindërve të tyre**. Kjo formë e vrasjes në familje është relativisht e rrallë në të gjithë globin, por për shkak të natyrës së saj, tenton të tërheqë vëmendjen e medias, me raste që përfshijnë shkelës të rinj, autore femra dhe viktimat të shumta që kanë më shumë gjasa të sensacionalizohen ose të ekzagjerohen (*Boots & Heide, 2006; Heide, 2013a*).³

Parricidi si term në literaturën ndërkombëtare i referohet vrasjes së një të afërmi. Gjithnjë e më shumë është identifikuar në mendjen e publikut me vrasjen e babait (patricid) ose nënës së një individi (matricide). Në mediat shqiptare janë raportuar disa raste kur vajzat dhe djemtë të rinj vranë prindërit që dyshohet se kishin abuzuar psikologjikisht ndaj tyre ose kishte ushtruar dhunë ndaj nënës.

Pse aktet parricidale tërheqin dhe zmbarsin të njëjtën kohë?

Vrasja e prindërve konsiderohet tabu në të gjitha kulturat. Është në kundërshtim drastik me dy urdhërime biblike: *"Ndero babanë dhe nënën tënde"* dhe *"nuk do të vrasësh"*.

Ndoshta një arsye kryesore për interesimin e njerëzve për vrasjen e parricidiale që nga kohra të lashta është se të gjithë anëtarët e shoqërisë janë fëmijë (qoftë fëmijë të mitur ose të rritur) dhe shumë, nëse jo shumica, janë prindër të fëmijëve (të mitur ose të rritur).

Është e kuptueshme që dikush mund të pyesë veten nëse "njerëzit e përditshëm" rrezikohen të vrasin prindërit e tyre apo të vriten nga pasardhësit e tyre.

Pavarësisht nga kjo, në vitet e fundit, në shtetet e huaja, kryesisht në Mbretërinë e Bashkuar dhe Shtetet e Bashkuara të Amerikës, ka pasur një sërë botimesh kriminologjike që përqendrohen në (ose mbulojnë, si pjesë e një fokusi më të gjerë të vrasjeve shtëpiake) në MB, duke përfshirë analizën

2 Marrë nga <https://ēēē.routledge.com/Parricide-and-Violence-against-Parents-A-Cross-Cultural-Vieē-across-Past-and-Present/Muravyeva-Shon-Toivo/p/book/9780367655488?srsltid=AfmB0ortp94fD43Fi-QHlvbBoD-6cZ4g0eDu9IkNLoB0cbb0-8jg90yRF> akseur me 30.09.2024.

3 Marrë nga <https://ēēē.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9827478/>, aksesuar me 29.09.2024.

e Holt (2017) të të dhënave të Indeksit të Vrasjeve. Madje edhe ajo që ilustron grumbulli në rritje i literaturës së huaj është se, **ndërsa vrasja e prindit është relativisht e ulët në numër vjetor, ajo mbetet një formë e vazhdueshme dhe potencialisht e parandalueshme e vrasjes. Për më tepër, kjo formë shumë gjinore e dhunës ushqehet dhe mbivendoset me një sërë problemesh të spikatura sociale, duke përfshirë dhunën në familje, dhunën ndaj grave, abuzimin me të moshuarit dhe femicidin.** Megjithatë, **ne ende dimë pak** për kontekstet cilësore dhe rrugët që çojnë në dhunë fatale ndaj prindërve në dhe përvojat e jetuara të viktimave të parricideve mbeten të patreguara.

Shtetet e huaja grumbullojnë të dhëna për këtë fenomen, por thellësia dhe vlefshmëria e të dhënave janë të kufizuara, aq më tepër në Shqipëri, në të cilën duhet ta pranojmë se të dhënat nuk janë të specifikuara dhe se nuk ka asnjë studim, analizë, apo **STASTISTIKË ZYRTARE** lidhur me këtë fenomen në veçanti.

Sipas analizës së studiuesit të famshëm anglez Holt, afërsisht një e katërta e ngjarjeve të parricideve përfshijnë **"akte irracionale" (të interpretuara si një autor "të çmendur" ose "të shqetësuar")**, duke çuar në pohimin se, në kundërshtim me hulumtimet e bazuara në mostrat klinike, shumica Parricidet nuk janë pasojë e sëmundjeve mendore, gjithsesi këtë faktor ne do e shtjellojmë më poshtë në punimin tonë.

Sigurisht që hulumtimi që shqyrton karakteristikat e incidentit të ngjarjeve të parricideve thekson nevojën për kërkime specifike të vendit, në mënyrë që të prodhohet njohuri dhe kuptim kulturor përkatës, sepse padiskutim asnjë person nuk ngjan me tjetrin apo aq më tepër, vend apo shoqëri nëse i marrim në planin krahasues me njëri tjetrin.

2. Çështje klinike dhe ligjore të këtij fenomeni

Parricidi dhe mendimet parricidiale kanë qenë temat kryesore në shkrimet e **Sigmund Freud**, themeluesit të psikanalizës.

Vështrimet e tij vazhdojnë të jenë instrumentale në analizat e akteve dhe fantazive patricidiale dhe matricidiale shumë dekada më vonë.

Më poshtë po paraqesim në mënyrë të shkurtuar disa nga pikëpamjet e tij mbi fenomenin në fjalë:

Përfaqësimi i pushtetit qendror të "babait" është akti revolucionar që lidh hendekun midis hierarkive të rendit "një-në-një" të shoqërive të kafshëve dhe modelit "një kundër të gjithëve" në qendër-periferinë, që ekziston vetëm midis njerëzve. Të vendosësh babanë në qendër të një skene përfaqësimi do të thotë të zbulosh universalitetin e fuqisë së tij që ishte përjetuar më parë veçmas nga secili bir – ndoshta së bashku me një koalicion lokal – dhe rrjedhimisht të ekspozosh babain ndaj pakënaqësisë së të gjithë djemve. konstituohet si komunitet.

Parricide është e natyrshme në strukturën e vetë skenës. Skena e Frojdit, e cila në mënyrë implicite buron nga prishja e rendit shoqëror të kafshëve të "hordhisë" protonjerëzore, është konceptuar si një skenë përfaqësimi; babai i vvarë, në kontrast me viktimën e kobit të Girardit, është vërtet i paharrueshëm-i përfaqësuar (nga "totemi") dhe i ritualizueshëm në sakrificë.

Në mënyrë që viktimat të bëhet burimi skenik i kulturës, ajo duhet të bëhet në qendër jo vetëm të një akti dhune, por edhe të shtyrjes së tij. Djemtë e Frojdit e kanë shtyrë gjithmonë – me kohë – projektin e tyre për të vvarë të atin; pasi të ketë ndodhur vrasja, ata shtynë nëpërmjet ekzogamisë – në hapësirë – zotërimin e grave që ai ka mbajtur për vete. Përfundimi i shtyrjes së parë siguron

qëndrueshmërinë e të dytit; në mungesë të ndalimit atëror, djemtë, siç e bën të qartë vetë Frojdi, do të luftonin mes tyre për gratë.

Ndërkohë, pa dyshim, siç thekson me të drejtë **Girard**, rivaliteti seksual që ata duhet të parandalojnë nuk varet nga atësia e përbashkët, **por pika thelbësore është se institucioni i një rregulli ekzogamie të zbatuar nga grupi në tërësi duhet të shpjegohet me zëvendësimin e sistemi i autoritetit të kafshëve**, pavarësisht nëse është i ngjashëm ose jo me atë të "hordhisë" darviniano-frojdiane, me një të tillë të themeluar në skenën njerëzore të përfaqësimit.

Megjithatë, skena që bashkon bashkësinë e "bijve" nuk mund të krijohet thjesht nga armiqësia e tyre ndaj autoritetit atëror paraekzistues. Si kafshë alfa, autoriteti i "babait" është vetëm praktikisht qendror; besnikëria e përbashkët ndaj një qendre të shenjtë duhet të sfidojë dhe të zëvendësojë frikën nga bartësi i autoritetit të kafshëve.

Kushti minimal i rendit të ri kolektiv është që ai të formohet rreth një qendre të re. Në analizën e fundit, si figura qendrore e paracaktuar unike e Frojdit, ashtu edhe viktima arbitrare e Girardit vuajnë nga i njëjti defekt: qendra e të dyjave presupozon në mendjet e pjesëmarrësve fillestarë një "teori të mendjes" tashmë njerëzore⁴

1.3 PARRICIDI NE SHOQERINE SHQIPTARE E ILUSTRUAR ME NGJARJE NGA PRAKTIKA

- 07 Qershor 2018 - **PESHKOPI**– Një krim i rëndë në familje është regjistruar mesditën e sotme në Peshkopë, ku djali 26-vjeçar Q. S ka vrarë me automatik, nënën dhe babain e tij F. S, 55 vjeç, dhe Z. S, 50 vjeç
- 18.05.2013 – Vret të atin me automatik, pasi i kërkoi llogari se përse nuk ishte futur në punë. E. L vrau babain e tij R. L në Valias të ri pas konfliktit ku babai i kërkonte
- 14 prill 2023– U. H në Pejë ka vrarë të ëmën. Duke përdorur thikën i ka prerë kokën nënës së tij dhe më pas i ka pirë gjakun. Autori kishte ardhur nga Gjermania për të vizituar familjen e tij dhe pritej që brenda disa ditësh të rikthehej në vendin ku punonte. Ai e justifikoj vrasje nën pretendimin se nëna e kishte ndarë ga gruaja.
- 10 shkurt 2024 –P. M vritet nga 3 femijet vajza dhe dy djemtë të cilët për të humbur gjurmët e groposin në ahurin ku mbahen bagëtitë. H. M, A. M, dhe H. M akuzohen për vrasje me paramendim e kryer në bashkëpunim.
- 24 Gusht 2005 – 17 vjeçari K. P u akuzau për vrasjen e gjyshes së tij K. P Ngjarja ka ndodhur pas një sherri me gjyshen ku 17 vjeçari e ka masakruar me thikë disa herë.
- 6 Gusht 2020 – 44-vjeçari O. C në fshatin Buçimas të Pogradecit i ka prerë kokën nënës së tij F. C.

2.1 ANALIZË MBI KATEGORITË E PERSONAVE TË PREDISPOZUAR PËR PARRICID

Praktika ka treguar ndër vite se fenomeni në fjalë është shumë kompleks. Autorët janë nga më të ndryshmit, nga të gjitha kategoritë moshore, ajo çfarë për mendimin tim është dhe më e rënda.

Autorët vijnë nga vende të ndryshme, pra jo vetëm nga vende rurale dhe pa zhvillim ekonomik, social, kulturor, por edhe nga vende të zhvilluara, qytete të mëdha, kudo në vend.

Tirana, Durrësi etj, shihen se gjenden kudo në kronikat e lajmeve për këtë fenomen, pra jo

domosdoshmërisht ashtu sic do e shohim zhvillimi ekonomik është faktori më i rëndësishëm apo vendimtar që ka detyruar autorët të ndërrmarin këto akte kaq të rënda ndaj familjarëve të tyre.

Ajo cfarë vejmë re gjithashtu është edhe fakti që autorët jo gjithmonë kanë shfaqur pendesë pas kryerjes së krimit, madje disa prej tyre janë parë të qeshur në salat e gjyqeve, sikur po lehtësoheshin më në fund nga torturat që u ishin shkaktuar prej vitesh nga prindërit, të afërmit e tyre.

Për mendimin tim, rastet nuk duhen pare aq ngushtë sa shumica tenton ti shohë. Analiza e shkaqeve se përse këta persona janë detyruar ose kanë shkuar deri në kryerjen e kësaj vepre do duhet bërë padiskutim me shumë përgjegjshmëri.

Nga ana tjetër, autorët e këtyre veprave penale, shpesh herë janë të alkoolizuar, me probleme të shëndetit mendor, me probleme të mëparshme me drejtësinë, pra me precedent penale, pa miq në jetën e tyre, e kështu me radhë.

Pra kategoritë janë nga më të ndryshmet, nga më të larmishmet dhe ato do përpiqemi ti shohim më me detaje me informacione të marra nga mediat ndër vite, dhe me informacione të marra për herë të parë edhe nga organet ligjzbatuese në vend.

Vetëm kështu mund të arrijmë të krijojmë një panoramë më të qartë rreth kategorive, problemeve dhe vetëm kështu mund të shohim më qartë se cfarë mund të bëjmë më shumë ne si shoqëri për edukimin dhe parandalimin sa më shume të jetë e mundur të këtij fenomeni kaq të rëndë.

2.1.1 TË DHUNUARIT DHE LIDHJA E TYRE ME PARRICIDIN

Sipas Organizatës Botërore të Shëndetësisë (**OBSh**), dhunë është; ***"përdorimi i qëllimshëm i forcës fizike ose pushtetit, i kërcënuar ose aktual, kundër vetes, një personi tjetër, ose kundër një grupi ose komuniteti, që rezulton ose ka një gjasë të lartë për të rezultuar në lëndim, vdekje, dëmtim psikologjik, keqzhvillim ose privim"***⁵.

Në fenomenin e mësipërm, dhuna e përkufizuar si më sipër, mund të jetë një ndër shkaqet që autorët eskalojnë deri në vrasjen e prindërve të tyre. Pra, dhuna e ushtruar në mënyrë sistematike, të vazhdueshme, të pandërprerë dhe në disa raste konkrete, e nisur që herët në fëmijërinë e autorëve përbën një ndër shkaqet determinante se përse fëmijët vrasin prindërit e tyre. Pra, fëmijët zgjedhin ndoshta në shumicën e rasteve pa dëshirën dhe vullnetin e tyre të lirë të kryejnë këtë veprë ndaj atyre që i sollën në jetën, por shpesh herë kjo mënyrë është parë si ***rrugëzgjdhja e vetme*** në formën e asaj çfarë quhet si *"responding against violence"* që torturat ndaj tyre të marrin fund. Nuk po paragjykojmë në asnjë mënyrë, faktin se ka edhe shumë të tjerë, të cilët janë rritur me gjithë dashurinë, të mirat dhe kushtet e botës, por faktor të tjerë që nuk janë të bëjnë aspak me qëndrinim e prindërve ndaj tyre, por kryesisht kanë të bënë me shoqërinë, alkoolin, drogërave të ndryshme që këta të fundit përdorin, e kështu me radhë.

Shumë raste praktike na e kanë dëshmuar këtë. Për më tepër po e ilustruam më konkretisht;

Rasti që mori vëmendje të madhe dhe tronditi opinionin publik shqiptar ishte ngjarja e datës 10 shkurt 2024 në Shënvlash të qytetit të Durrësit. H. M, A. M, dhe H. M përkatësisht 24, 20 dhe 19 vjeç ishin organizuar së bashku dhe kishin vlarë babin e tyre P. M.

Nga ajo që është zbuluar nga prokuroria për dinamikën e ngjarjes thuhet se pasi P. M kishte mbërritur në shtëpi nga puna, kishte debatuar me djalin e madh H. dhe teksa qëndronte i ulur në divanin e katit të dytë të banesës private u qëllua me plumb në kokë dhe në pjesën e barkut nga 24 vjeçari.

Për të mbuluar krimin dyshohet se ka ndihmuar dhe vajza 19 H. dhe vëllai tjetër A. Të njëjtët thuhet se së bashku hapën gropën në haurin e shtëpisë dhe më pas groposën babin e tyre. Ata njoftuan dhe nënën B. M, e cila u solidarizua me fëmijët. Dy protagonistët kryesorë të ngjarjes H. M dhe H. M u shprehën para hetuesve se i dhanë fund viteve të dhunës psikologjike ndaj tyre e veçanërisht dhunës fizike që babai i tyre ushtronte ndaj nënës së tyre B.M.

Marrëdhëniet mes H. dhe të atit kishin qene gjithmonë të vështira dhe problemtike.

Ndërkohë në një rast tjetër, shohim një ndërthurje mes disa tipareve të personalitetit të autorëve të kësaj vepre të rëndë penale, atij të problemeve të shëndetit mendor dhe atij të problemeve me tiparet e dhunshme që ka autori nga ana tjetër;

"Një ngjarje e rëndë ka ndodhur në fshatin Buçimas të Pogradecit, ku djali ka vrarë nënën. O. Ç. i ka prerë kokën me thikë nënës së tij, F C. Kanë qenë fqinjët që kanë lajmëruar uniformat blu për ngjarjen dhe kur policët kanë shkuar në banesë, kanë parë trupin e gruas pa kokë. Tek dera e shtëpisë djali kishte vendosur kokën e nënës së tij.

Policia thotë se 44-vjeçari O. Ç. vuante nga **probleme mendore** dhe ishte përdorues i lëndëve narkotike.

Menjëherë ai është shoqëruar në polici, ku ka shfaqur një gjendje të rëndë emocionale dhe ka qenë i paqëndrueshëm mendërisht. Sipas burimeve nga spitali i Pogradecit, O. Ç. ka kartelë prej kohësh për shkak të problemeve nga shëndeti mendor, por nuk ka pranuar të marrë mjekim.

44-vjeçari edhe më parë është ndaluar për dhunë në familje, si dhe ka shfaqur gjithmonë shenja agresiviteti. Ende nuk dihet se si është lënë në banesë një person me probleme të theksuara nga **shëndeti mendor dhe që shpesh përdorte dhunën**".⁶

Shihet për sa më sipër, se ngjarja është jashtëzakonisht shumë e rëndë, madje unë do e quaja kjo ngjarje shkon deri në kufijtë e **makabritetit**, horrorit. Është jashtëzakonisht shumë e rëndë për këdo që e dëgjon, madje edhe vetë personat që punojnë në instancat përkatëse, shprehen se kjo ngjarje u ka bërë shumë përshtypje.

Nga dy ngjarjet e cituara më sipër, shihet se autorët kanë diferenca moshore me njëri tjetrin, në rastin e parë autorët janë shumë të vegjël në moshë, e dhimbshme sesi kjo moshë mund të arrijë deri në kryerjen e kësaj vepre penale. Shkaku i dyshuar që i çoi autorët të kryenin veprën penale, ishte dhuna e pretenduar se i ati ushtronte ndaj tyre që kur këta të fundit kanë qenë fëmijë, pra mesa duket, dhuna që viktimat kanë ushtruar ndaj fëmijëve të tyre, ka bërë që tashmë, të kompensohet me vrasje, si mënyra e vetme për të shpëtuar nga horrori psikologjiko-fizik që prindërit u kanë shkaktuar autorëve/fëmijëve të tyre.

Shohim një tjetër rast, po aq të rëndë sat ë parët, për të kuptuar më me detaje se cili ka qenë shkaku që autorët kanë ndërrmarë veprime të tilla ndaj të afërmeve të tyre;

Adoleshenti masakron gjyshen me thikë Tiranë – (Përgatiti: O. D).

"Policia: K. P., maturant në gjimnazin "Q. S.", vrau gjyshen e tij, pas grindjeve të shpeshta

TIRANË- Një adoleshent masakron me thikë gjyshen e tij, pas një grindjeje të ndodhur mëngjesin e djeshëm. Krimi i rëndë brenda familjes ka ndodhur mesditën e djeshme, në rrugën "Muhamet Gjollështa" ndërsa autori është zbuluar në orët e vona të mbrëmjes. K. P, një grua e moshuar 77- vjeçare është gjendur e therur me thika në korridorin e banesës së saj. Ka qenë nusja e shtëpisë që ka gjetur të

vjehrrën mes një pellgu gjaku dhe më pas ka lajmëruar policinë, e cila ka filluar hetimet për zbardhjen e krimit makabër.

Pasditën e djeshme kanë përfunduar në mjediset e policisë pjesa më e madhe e familjarëve Papajani, të cilët janë marrë në pyetje për zbardhjen e krimit. Për disa orë, vrasja e të moshuarës ka qenë mister për hetuesit e çështjes, megjithëse këta të fundit kanë dyshuar për një krim të ndodhur brenda familjes. Vetëm mbrëmë vonë, 17-vjeçari K. P, nxënës i vitit të katërt të shkollës së mesme "Q. S" ka pranuar vrasjen e gjyshes, pas një grindjeje të radhës me të në mëngjes.

Masakra

K. P, 77-vjeçe, banuese në rrugën "Muhamet Gjollështa" në Tiranë është parë për herë të fundit nga fqinjët duke pushuar në oborrin e pallatit, mesditën e djeshme. Ajo ka kaluar disa kohë duke biseduar me një bashkëmoshatarë të sajën. Pasi është ndarë me të, gruaja e moshuar është nisur drejt banesës së saj që ndodhej në katin e parë të pallatit, përballë me oborrin. Sipas dëshmitarëve nga vendi i ngjarjes, K. P është parë të hyjë në shtëpi dhe askush nuk di se ç'ka ndodhur me të më tej. Pikërisht në këtë kohë, në banesë dyshohet se është kthyer nipi i të moshuarës, K. P, 17 vjeç. Burime të policisë pohojnë se K. ishte grindur me gjyshen e tij në mëngjes dhe pasi është kthyer nga shkolla, ka vazhduar sërish sherrin. Nuk dihen ende rrethanat sesi është vrarë 77-vjeçarja, por ajo është gjetur me disa plagë thikash në trup

Adoleshenti, pasi ka goditur disa herë me thikë gjyshen, është larguar nga shtëpia. Ndërkaq, nusja e djalit të të moshuarës është kthyer në shtëpi rreth gjysmë ore pas krimit, kur edhe e ka gjetur të mbytur në gjak dhe të masakruar me thikë. Edhe pse në gjendje thuajse të vdekur, e moshuara është nisur për në spital, por nuk ka mundur të rezistojë për shkak të plagëve të rënda të marra në trup. Pikërisht në spital, sipas burimeve të policisë, për shkak të dëmtimeve të rënda në kokë, kraharor dhe në duar, ajo ka humbur jetën.

Autopsia

Pasi ka ndërruar jetë, trupi i gruas së moshuar është dërguar në ambientet e morgut të Tiranës, ku i është nënshtruar autopsisë. Mjekët ligjorë kanë vërejtur plagë të rënda në trupin e viktimës, kryesisht në pjesën e kraharorit dhe në kokë. Mësohet se nga këqyrja e trupit të viktimës prej ekspertëve dhe hetuesve të policisë si dhe nga autopsia e kryer janë vërejtur plagë rreth mjekrës, një në nofullën e majtë, një në qafë, ku gruaja është prerë nga një mjet i mprehtë. Po kështu, mjekët kanë vërejtur se e moshuara ka pasur thyerje dhe dëmtime të mëdha në kraharor. Gishtat e të moshuarës, sipas burimeve të policies, kanë qenë të thyer, ndoshta në një tentativë të kësaj të fundit për t'u vetëmbrojtur para nipit të saj. Mësohet se K. P banonte në apartament së bashku me një mbesë të sajën si dhe me djalin, R. P, bashkëshorten e tij, S. P dhe dy fëmijët e tyre, njëri prej të cilëve i mori jetën gjyshes së tij.

DËSHMIA

"K.: Gjyshen e vrava se na nxu jetën"

"Pas komunikimit të arrestit në kushtet e flagrancës, me akuzën e vrasjes së gjyshes për motive të dobëta, K. P ka pranuar krimin. Hetuesit kanë ngulmuar të dinë prej këtij të fundit motivin e saktë të krimit si dhe nëse ka pasur ndonjë nxitje.

Nga bisedat mes tij dhe inspektorëve të policisë, si dhe nga pyetje-përgjigjet e zakonshme, K. P ka pranuar se e kishte vrarë gjyshen e tij, **në gjaknxehësi e sipër**. Ai mësohet t'u ketë pohuar hetuesve se vazhdimisht grindej me gjyshen dhe nuk shkonin dhe aq mirë. Madje, sipas burimeve të policisë, të cilët u referohen deklarimeve të të ndaluarit, ai mësohet të ketë pohuar se: "gjyshja na e ka nxirë jetën. Nëna dhe babai kanë vuajtur për shkak të saj". Ndërkaq, mësohet se marrëdhëniet në familjen P. nuk kanë qenë fort të mira, për shkak se gruaja e moshuar jetonte në një dhomë të sajën bashkë me një prej mbesave.

Në kuzhinë jetonte djali i saj me nusen, S., ndërsa dy fëmijët jetonin në familjen e babait të S., në të njëjtin pallat, në katin e katërt. Sipas policisë, kjo mënyrë jetese mund të jetë bërë shkak për mosmarrëveshjet në familjen e mësipërme, ku edhe ndodhi krimi.

Ngjarja e mësipërme, ëshë ndoshta më e dhimbshme sesa historitë e tjera, pasi ashtu si ne e dimë lidhja që nipërit kanë me gjyshërit e tyre, është jashtëzakonisht shumë e madhe dhe të shkosh deri në këtë pikë, padiskutim që përveçse pas dënimeve penale që do ngarkohen autorët, meriton studim për shkaqet, të cilat janë po aq të dhimbshme.

Vafëri, gjendjet e vështira ekonomiko-sociale, nga ku shumë pjesëtarë të së njëjtës familje detyrohen të ndajnë ambiente të vogla me njëri-tjetrin, në pamundësi për të gjetur një shtëpi më të madhe, padiskutim që është e pashmangshme të mos krijojë probleme, nga ana tjetër, shkaqet nuk mund të kufizohen vetëm në ato "ekonomike", pasi për mendimin tim, janë një sërë shkaqesh të tjera të cilët ndërthuren me njëri-tjetrin⁷.

Shohim një tjetër rast në të cilin fenomeni dhunë e ushtruar nga viktimat, ka bërë që fëmijët e tyre të reagojnë duke i vrarë ata. Pra, fatkeqësisht një ndërrim rolesh.

"U raportua si aksidentale, djali vret babain në Selenicë, i vuri tritol në sobën e gazit! 23-vjeçari: Më dhunonte vazhdimisht".

"I moshuari i verbër që humbi jetën nga një shpërthim në oborrin e shtëpisë në fshatin Gjorm të Vlorës, është vrarë nga vetë djali i tij. Skenari që u tentua të fshihet si aksidental, u zbulua nga hetuesit, të cilët thanë se 23-vjeçari M. G nga fshati Gjorm i Vlorës, vendosi të vrasë babain, pasi dhunohej prej tij. Ai vendosi kallëpe me tritol brenda një sobe gazi dhe i shpërtheu sapo babai ishte afër

Policia ishte e paqartë, nëse 56-vjeçari nga fshati Gjorm i Vlorës, D. G, humbi jetën nga shpërthimi me eksploziv, apo bombola e gazit. Ajo që blutë nuk dinin, ishte se të dyja këto pista, ishin në fakt pjesë e asaj që në fillim u raportua aksidentale, por që doli një skenar vrasje.

Djali 23-vjeçar i shtëpisë, M. G kishte orgnaizuar gjithçka. Në sobën me gaz që e mbanin në oborrin e shtëpisë, kishte vendosur lëndë eksplozive. Sapo babai i është afruar sobës, djali e ka shpërthyer përmes një mekanizmi elektrik.

Shpërthimi ishte i fortë, saqë për të kontrolluar nëse rreth banesës mund të kishte lëndë të paplasura, në fshat shkuan dhe forcat xheniere, por djali duket të ketë larguar cdo gjurmë të lëndës shpërthyes nga soba. Por çfarë e shtyu djalin të vrasë babanë? Policia thotë se 23-vjeçari dhunohej vazhdimisht prej kryefamiljarit. Për të shpëtuar prej dhunës së D. G, i cili ishte dhe i verbër, djali ka bërë planin hakmarrës.

Policia nuk priste që brenda banesës së tragjedisë të fshihej një skenar i tillë, dhe aq më pak një arsenal i tërë armatimesh që u sekuestrua: 25 granata dore defensive, 37 kallëpe me lëndë plasëse tritol, 43 kapsolla detonatore, 5 ndezësa granatash, 1 pushkë, 310 fishekë luftarakë, 12 krehra për armë zjarri, 2 radio marrëse-dhënëse dhe kapuçë dhe veshje për mbulimin e fytyrës.

Shpërthimi që i mori jetën 56-vjeçarit ishte i fuqishëm, as sa banorët thonë se u dëgjua në gjithë fshatin.

M. G, 23-vjeç është arrestuar nga policia e Vlorës, pasi dyshohet se vrau me tritol babanë e tij të verbër D. G. M. G kishte vendosur lëndë eksplozive në oborrin e shtëpisë pranë sobës dhe në momentin kur

⁷ Marre nga <https://www.youtube.com/ëatch?v=BbwtZU3Skn4> Intervistë me K. P në burgun 313 në Tiranë - (17 Qershor 2006).

i ati është afruar e ka shpërthyer përmes një mekanizmi elektrik. Sipas policisë 23-vjeçari dhunohej vazhdimisht prej kryefamiljarit”.

“Vrau gjyshin, burg 17-vjeçarit në Vlorë dhe shokut që i bleu armën 200 euro”⁸

Nipi arrin të vrasë me armë gjyshin e tij dhe me gjakftohtësi të plotë, të marrë policinë, por edhe të japë një rrëfim të shkurtër për mediat, duke sajuar historinë se gjyshi i tij u grabit nga persona të paidentifikuar, dhe se ai e shpëtoi në kohë duke e çuar në ambulancë.

Vrasja e mbrëmshme e 69-vjeçarit V. K në Vlorë, është bërë nga nipi i tij 17-vjeçar, V. K. Nipi, që ishte pagëzuar me të njëjtën emër si gjyshi i tij, e ka survejuar të moshuarin, pasi ka pasur të dhëna se ai kishte një sasi të konsiderueshme lekësh në banesën, ku jetonte i vetëm. Adoleshenti ka shkuar në banesën e gjyshit dhe ka marrë prej andej sasinë prej 1 milion lekësh (të vjetra). Por prania e tij në banesë nuk ka kaluar pa u vënë re nga gjyshi i tij, i cili me sa duket e ka kundërshtuar dhe sipas të dhënave të policisë, ka shumë gjasa që të ketë pasur konfrontim fizik. 69-vjeçari Kapllani është qëlluar me një plumb në kokë, duke i shkaktuar një plagë të madhe.

Pas kryerjes së krimit, i riu ka telefonuar ambulancën e spitalit të Vlorës, duke kërkuar ndihmë pasi siç ai deklaroi fillimisht - kishte gjetur gjyshin e tij në banesë të përgjakur, dhe nuk e dinte se kush e kishte kryer këtë krim të rëndë.

Fillimisht nga ana e mjekëve u dyshua se 69-vjeçari V. K ishte qëlluar me një mjet të fortë, levë, por pas ekspertizës mjeko-ligjore dhe skanerit në kokë që i është bërë të moshuarit, ka rezultuar se ai kishte në kokë një predhë pistolette. Ndërkohë autori i krimit ishte ai që ka shoqëruar gjyshin me ambulancë drejt spitalit të Vlorës, madje ka pasur dhe kohë të japë dhe një intervistë për një gazetar.

Pas zbardhjes së ngjarjes nga policia, nipi pranoi krimin dhe u shpreh se e vrau gjyshin se i kishte nxirë jetën. ***“E vrava gjyshin se më nxiu jetën. Më stresonte, nuk e duroja dot më”-ka thënë para oficerëve të policisë 17-vjeçari nga Vlora.***

2.1.2 PERSONAT ME PROBLEME TË SHËNDETIT MENDOR DHE LIDHJA ME PARRICIDIN

Më poshtë do të përpiqemi të sjellim disa raste nga praktika shqiptare lidhur me këtë kategori tjetër të autorëve të kësaj vepre penale.

“Top Channel/ Vret nënën me thikë/ Lezhë, policia arreston autorin me probleme të shëndetit mendor”⁹

“Një ngjarje e rënde është regjistruar mesditenne sotme në lagjen beselidhja pranë bllokut të pallataeve gjergj fishta ku A. D, 62 vjec ka vrrar me thike nenen e tij GJ. D 88 vjece. Kanë qënë zhurmat brënda baneses që kanë alarmuar fqinjët që kanë lajmeruar menjeher policine dhe pasi mberrti ne vendin e ngjarjes e ka gjetur të moshuaren pa shenje jete. Paraprakisht dyshohet se 88 vjecarja kishte marrë plagë të rënda dhe dyshohet se goditja ka qën fatale pasi i ka prakur organet jetesore dhe menjeher ka ndërruar jete

Kjo është banesa ku jetonte GJ. D së bashku me djalin e saj. Fqinjët jashtë kamerave shprehen se autori vuante nga probleme te shëndetit mendor dhe ishte pikërisht nëna që kujdesej për të....

8 Marre nga <https://shqiptarja.com/lajm/vrau-gjyshin-burg-17vjecarit-ne-vlore-dhe-shokut-qe-i-bleu-armen-200-euro>. <https://shqiptarja.com/lajm/grabitet-dhe-qellohet-me-plumb-ne-koke-vdes-ne-spital-i-moshuari-ne-vlorë>.

9 Marre nga https://ëëë.youtube.com/ëatch?v=0A_quD0985ë

A D është arrestuar menjëherë nga policia e Lezhës ku do të japë dhe deklaratën e tij për këtë ngjarje të rëndë e po ashtu burime thonë se ai nuk ka bërë asnjë tentativë për tu larguar nga vendi i ngjarjes dhe sic thonë burime nuk ka bërë asnjë tentativë për të ikur nga vend ngjarja.

KRIMI I RËNDË BRENDË FAMILJES, DJALI VRET ME SENDE TË FORTA BABAIN NË MALLAKASTËR

"Një krim i rëndë në familje ka ndodhur mbrëmjen e sotme në fshatin Greshnicë në Mallakastër.

M. M 30-vjeç, (i cili vuan nga probleme të shëndetit mendor), ka vrarë me sende të forta babain e tij, Q. M 73-vjeç.

Policia është vënë në kërkim të 30-vjeçarit, i cili është larguar nga vendi i ngjarjes pas krimit të rëndë. Ai jetonte vetëm me të emën dhe babain.

'Sot, rreth orës 21:30, në fshatin Greshnicë, Mallakastër, shtetasi M. M., 30 vjeç (i cili vuan nga probleme të shëndetit mendor), ka vrarë me sende të forta babain e tij, shtetasin Q. M., 73 vjeç. Grupi hetimor po punon për zbardhjen e plotë të ngjarjes dhe kapjen e 30-vjeçarit, i cili është larguar nga vendngjarja.' - njofton policia".

"VRAVA NËNËN QË MË RRIITI. E DI QË S'MË FAL, POR DUA TË TAKOJ BABAIN"

"Nëna erdhi me takoi 17 vjeçe, por unë nuk i përkisja asaj, sepse ajo ishte e martuar dhe une nuk doja t'i shkatërroja jetën". A. A ndodhet tashmë në paraburgim dhe pret të dalë në gjyq, e akuzuar për vrasjen e nënës së saj birësuese, 65 vjeçares Sh. A, ngjarje që tronditi Pogradecin në fillim të këtij viti.

E ndodhur në gjendje psikologjike jo normale, vajza vazhdon të mos shfaqë pendese. "Nuk është pendimi. Une desha të ishte gjallë, e mbajta në krahë që të ishte gjallë", thotë ajo.

Rrefimi i saj tregon hapur për problemet e shëndetit mendor dhe psikologët thonë se ajo vuan nga çrregullimet deluzore, apo thënë ndryshe deluzioni i persekutimit, frika se njerëzit duan t'i bëjnë keq.

"I bënin presione nga shumë gjera, nga shumë njerëz të jashtëm, që të dilte nga shtëpia", shprehet A. A.

Menjëherë pas ngjarjes, të afërmit treguan se vajza ishte agresive dhe shpesh herë krijonte situata të dhunshme në familje.

Por ajo nuk është kurrë për çrregullimet psikike që i kishte shfaqur kohët e fundit, gjë e cila mund të kishte shmangur ngjarjen tragjike.

Në paraburgim ajo po trajtohet nga psikologët për t'u bërë e ndërgjegjshme për krimin e rëndë që ka kryer.

E paraburgosura ishte e pranishme në festën e gruas dhe të nënës, gjatë të cilës gra të arrestuara u takuan me fëmijet e tyre dhe festuan në aktivitetin e organizuar nga autoritetet e paraburgimit 313 në Tiranë".¹⁰

"KRIMI NË FAMILJE, DJALI VRET BABAIN"

"Një krim i rëndë raportohet të ketë ndodhur paraditen e sotme në fshatin Togëz të Librazhdit. Një person ka vrarë me thikë babain e tij për motive ende të paqarta.

Autori i këtij krimi është E. C, i cili është arrestuar tashmë nga policia. Ndërsa viktima, F. C ndërroi jetë në spital pasi nuk mundi t'u mbijetojë plagëve të marra.

Sipas policisë, krimi erdhi si pasojë e çrregullimeve psiqike të 30-vjeçarit. Ndërkohë familjarët tregojnë se, E. C ishte plagosur gjatë trazirave të 97-ës dhe prej asaj kohe kishte mbetur invalid dhe ecte me paterica.

Duket se kjo ngjarje atij i kishte shkaktuar edhe probleme mendore për të cilat, herë pas here kryente konsulta e vizita në spitalin e Tiranës dhe të Elbasanit. Prej disa ditësh ai nuk dilte nga dhoma e tij dhe kishte shfaqur shenja agresiviteti.

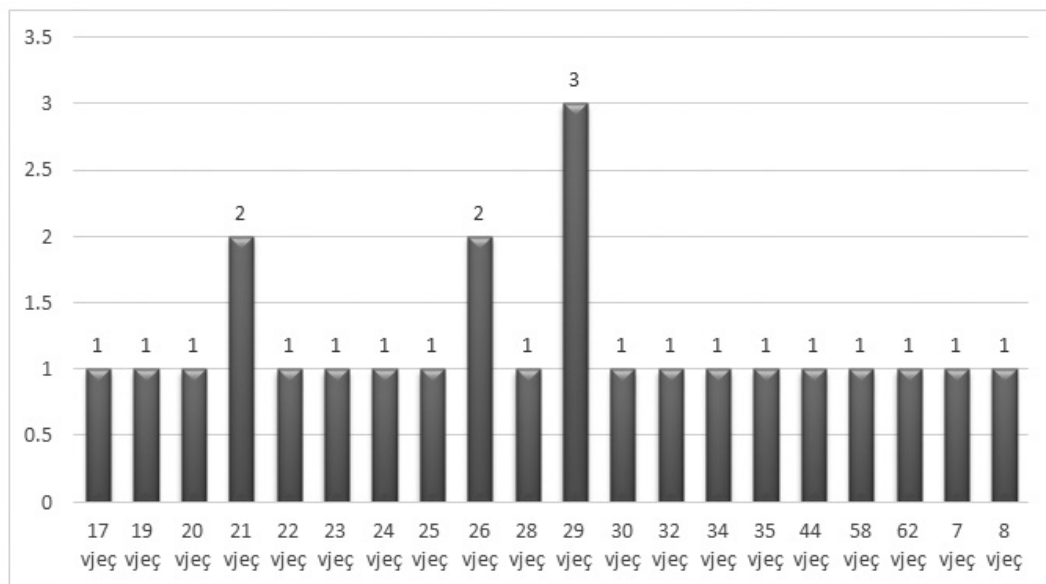
Policia po heton për zbardhjen e plotë të ngjarjes, ndërsa mësohet se ka kërkuar ekspertizë psikiatrike për autorin.

Ndërsa po gjatë ditës së sotme, në qytetin e Vlorës një i ri tentoi të vrasë me armë zjarri xhaxhain e tij. Fatmirësisht nga shkëmbimi i zjarrit nuk pati viktima".¹¹

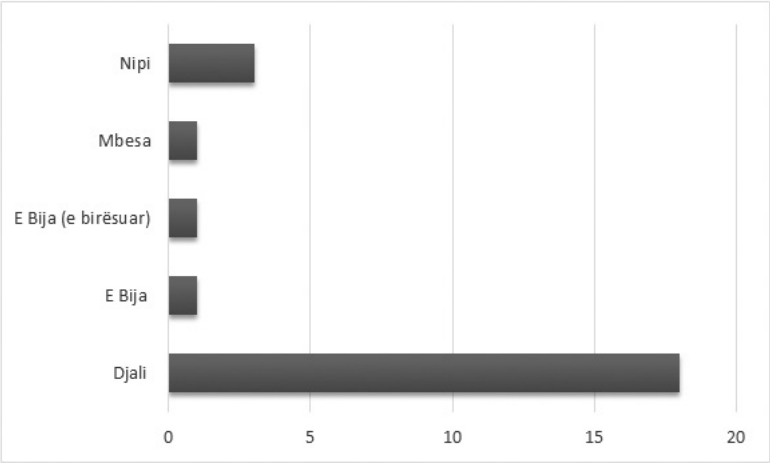
2.1.3 MOSHA SI FAKTOR NDIKUES NË KRIMIN E PARRICIDIT

Nga rastet e mësipërme shohim se moshat dhe kategoritë e personave që kanë ndërrmarë këto veprime janë nga më të ndryshmet. Shohim se ka moshë që nga adoleshetët e deri në moshë shumë të mëdha.

Pra duket se fenomeni i mësipërm nuk njihet as moshë. Për më tepër, le ti referohemi disa të dhënave statistikore të mbledhura nga organet proceduese në vend.

¹¹ Marre nga 12 Janar 2014
<https://tvklan.al/krimi-ne-familje-djali-vret-babain>
<https://tvklan.al/librazhd-djali-vret-babain-me-thike>

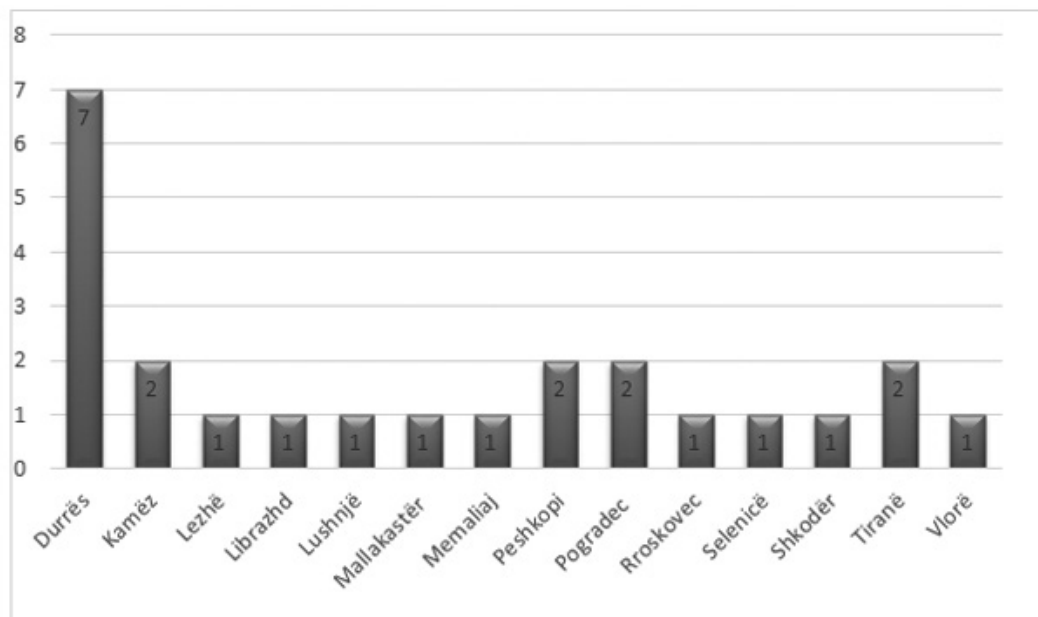
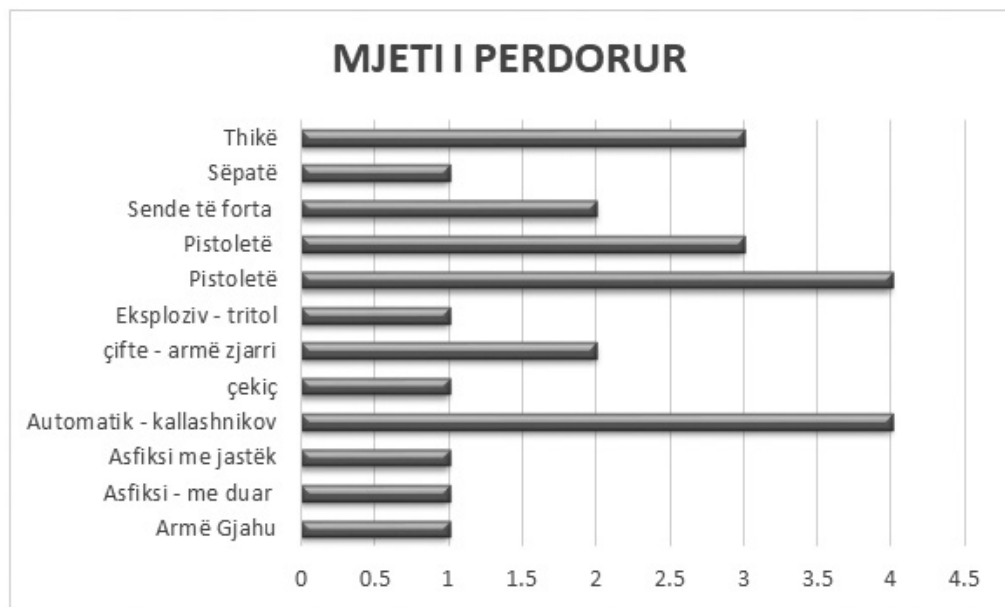

KOHA E NGJARJES	AUTORI	MOSHA E AUTORIT	VIKTIMA	MOSHA E VIKTIMES	LIDHJAE VIKTIMËS ME AUTORIN	LIDHJAE AUTORIT ME VIKTIMËN	FSHAT	QARKU	QYTETI	MOTIVI I POLICISË	MJETI I KRIMIT	SHËNIME	VETE-VRASJE PAS KRIMIT	COLUMNI
8/23/2005	K. Papa-jani	17 vjeç	K. P	77 vjeç	Gjyshja	Nipi		Tiranë	Tiranë	Konflikti i vazhdueshëm	Thikë	Masakrimi		
1/5/2010	A.A	29 vjeç	SH. A	65 vjeç	Nëna (birësuese)	E Bija (e birësuar)		Pogradec	Pogradec	Probleme të shëndetit mendor	Pistoletë	U lirua pas 7 vitesh. Deklaroi se e kishte vrrarë në një moment depresioni.		
5/18/2013	E. L	22 vjeç	R. L	58 vjeç	Babai	Djali	Vallja e ri	Tiranë	Kamëz	Zënka të vazhdueshme mes tyre	Automatik - kallashnikov	Babai i kërkonte gjithmonë që të futej në punë dhe kur pinte alkooll e ofendonte të birin.		
1/12/2014	E. C	34 vjeç	F. C	64 vjeç	Babai	Djali	Togëz	Elbasan	Librazhd	Probleme të shëndetit mendor	Thikë	Autori kishte shfaqur shenja depresioni. Konfliktet mes tyre kishin si bazë problemet sociale, e ekonomike		
2/25/2015	Xh. Q	32 vjeç	A. Q	82-vjeç	Gjyshja	Mbesa		Shkodër	Shkodër	Grabitje e parave dhe sendeve me vlerë	Asfiksi me jastëk	32-vjeçarja së bashku me të dashurin kishin shkuar për vizitë të shtëpia e gjyshes		
7/1/2016	F. Rr	8 vjeç	K. RR	33 vjeç	Babai	Djali	Vlosh	Fier	Rroskovec	Aksidentale	Armë Gjahu	Kafshehur ngjarjen duke inskenuar tjetër gjë.		
4/4/2017	E. C	25 vjeç	H. C	80 vjeç	Gjyshja	Nipi		Durrës	Durrës	Nuk dihet	Automatik - kallashnikov	Paso ka qëlluar disa herë në drejtim të gjyshes me automatik. 25 vjeçari është vetëvrrarë me të njëjtën armë	EC	

6/29/2017	L. N	29 vjeç	N	70 vjeç	Babai	Djali		Durrës	Durrës	Ne gjendje të dehur	çifte - armë zjarri	Nika do të dalë nga burgu dhe do të dërgohet në Spitalin Psikiatrik		
6/29/2017	L. N	29 vjeç	J. N	70 vjeç	Nëna	Djali		Durrës	Durrës	Ne gjendje të dehur	çifte - armë zjarri	Probleme mendore. Në banesën e tij janë gjetur antidepresantë ambulatorë		
7/24/2017	M. M	21 vjeç	M. M	48 vjeç	Babai	Djali		Tiranë	Kamëz	Konflikt i çastit	Pistoletë	Mi i ra karroca me llaç dhe babai e goditi të birin me grusht. Në Ngjarje mbeti e plagosur dhe e ëma e autorit Nuria që po përpiqej ta ndalonte		
12/24/2017	S. A	28 vjeç	F. A	74 vjeç	Babai	Djali		Tiranë	Tiranë	viktima kishte kërkuar te flinte me nusen e djalit	çekiç	SA e ka futur trupin e pajetë të babait të tij në makinë dhe e ka hedhur në liqenin e Farkës.	andehuri, i ka kërkuar që pasi i biri të marto-ndanin së bashku intimitet me gruan e të birit,	
6/7/2018	Q. S	26 vjeç	F. S	55 vjeç	Babai	Djali		Dibër	Peshkopi	Prob-leme të shëndetit mendor	Au- tomatik - kallash- nikov	Sapo ishte kthyer nga Britania e Madhe ku kishte emigruar i ka vrarë. Dysohet se kishte qënë i shtruar në spital në psikiatri në Britani për 3 muaj.		

6/7/2018	Q. S	26 vjeç	Z. S	50 vjeç	Nëna	Djali			Dibër	Peshkopi	Prob- leme të shëndetit mendor	Automatik - kallash- nikov		
9/27/2018	R. G	21 vjeç	F. SH	83 vjeç	Gjyshja	Nipi			Durrës	Durrës	I kërkoi gjyshes lekë për hashash	Sende të forta	Mesohet se djali është përdorues hashashi dhe ka kerkuar lekë të gjyshja. Ajo nuk i ka dhene dhe ai e ka masakruar	
2/27/2019	V. K	17 vjeç	V. K	69 vjeç	Gjyshi	Nipi			Vlorë	Vlorë	Grabitje e parave	Pistoletë	autori i krimit ishite ai që ka shoqëruar gjyshin me ambulancë drejt spitalit ka dhënë dhe një interv- istë në tv . E vrava gjyshin se më nxiu jetën. Më stresonte, nuk e duroja dot më	
9/2/2019	ASH	35 vjeç	ISH	77 vjeç	Babai	Djali		Shalës	Gjiro- kastër	Mema- llaj	Konflikti i vazhduer- shëm	Sëpatë	Për blutë e Gjirokastrës, autori 35-vjeçar është person me probleme të shëndetit mendor,	
8/6/2020	OC	44 vjeç	FC	70 vjeç	Nëna	Djali		Buçimas	Korçë	Pogra- dec	Prob- leme të shëndetit mendor	Thikë	I ka prerë kokën	
12/20/2020	H.B	7 vjeç	RB	41 vjeç	Babai	Djali			Tiranë	Tiranë	Aksiden- tale	Pistoletë	Babai me profe- sion polic	
7/6/2022	AS	58 vjeç	MS	85 vjeç	Babai	Djali		Remas	Fier	Lushnjë	Motive banale	Asfiksi - me duar		
8/23/2022	MM	30 vjeç	Q M	73 vjeç	Babai	Djali		Gresh- nicë	Fier	Mal- lakastër	Prob- leme të shëndetit mendor	Sende të forta		

9/1/2023	MG	23 vjeç	DGJ	56 vjeç	Babai	Djali	Gjorm	Vlorë	Sele- nicë	Autori dhuno- hej nga viktima	Eksplziv - tritol	Viktima ishte i verbër		
2/10/2024	HM	19 vjeç	PM	49 vjeç	Babai	E Bija	Shënav- lash	Durrës	Durrës	Dhuna psikolog- jike e fizike dhe kontrolli	Pistoletë	Tre fëmijët e PM akuzohen si të përfshirë në vrasjen dhe zhdukjen e kufomës.		
2/10/2024	HM	24 vjeç	PM	49 vjeç	Babai	Djali	Shënav- lash	Durrës	Durrës	Dhuna psikolog- jike e fizike dhe kontrolli	Pistoletë			
2/10/2024	AM	20 vjeç	PM	49 vjeç	Babai	Djali	Shënav- lash	Durrës	Durrës	Dhuna psikolog- jike e fizike dhe kontrolli	Pistoletë			
5/13/2024	AD	62 vjeç	GjD	88 vjeç	Nëna	Djali		Lezhë	Lezhë	Prob- leme të shëndetit mendor	Thikë			

Në bazë të tabelave të mësipërme shohim që mosha dominuese është ajo e nga **28-30 vjeç**, por ajo çfarë është më e çuditshmja është që kategori dominuese është edhe mosha **21 vjeçare**. Për këtë kategori moshore psdiskutim që ka studime si vendase (*ndoshta më të pakta*), por edhe studime të huaja, sipas këtyre të fundit, mosha 21 vjeçare e personave që shfaqen si autorë të kësaj veprë penale, është pikërisht për shkak të problemeve të kësaj moshe, kryesisht ekonomike, por jo vetëm.

Kjo moshë është edhe më impulsivja, më e papjekura në aspektin mendoro/intelektual, dhe padiskutim gjaknxehtësia e çastit derivon deri në këtë vepër kaq të rëndë penale.

Ndarjet në tabela shihen edhe në qytetet dominuese nga të cilat shfaqen këto fenomene.

Shohim se qytetet dominuese janë **Durrësi**, me më shumë raste dhe pastaj vijojnë qytetet e tjera, si psh. **Kamza, Pogradeci, Shkodra, Peshkopi, Tiranë, Vlorë**.

Pra, edhe në qytetet në të cilat shfaqet ky fenomen, shohim përsëri larmishmëri mes tyre. Kështu, qytetet në të cilat shfaqet ky fenomen, nuk janë vetëm qytetet më të mëdha, por edhe qytezat e ndryshme, si psh Memaliaj etj.

Ky fenomen, mesa duket nuk njihet qytete, vende, shtete, gjini, moshë, dhe as zhvillim kulturor, ekonomik, nga ana tjetër.

Një e dhënë tjetër që në përfatje nga këto tabela, është edhe mjeti që autorët kanë zgjedhur për të kryer veprën e rëndë penale. Shihet se mbizotëron pistoleti, automatiku e tipit kallashnikov, thika, sendet e forta, sëpata, madje edhe mbytyet me jastik.

Nga ana tjetër, edhe në vendet e huaja, autorët flasin dhe shkruajnë për larmishmëri në shfaqjen e fenomenit penal.

KAPITULLI III

3.1 POLITIKAT PENALE SHQIPTARE PËR FENOMENIN

Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë, ka parashikuar se;

"Neni 79/c

Vrasja me dashje e personit që është bashkëshort, ish-bashkëshort, bashkëjetues apo ish-bashkëjetues, gjini e afërt ose krushqi e afërt me autorin e veprës penale, dënohet me burgim jo më pak se njëzet vjet ose me burgim të përjetshëm"

Dënimi mesa duket shihet se për shkak të rëndësisë së tij shkon deri në dënim me burgim të përjetshëm, ndoshta duhet të fokusohemi edhe tek minimumi që legjislatori ka parashikuar për këtë vepër penale, që është 20 vite. Mos ndoshta legjislatori duhej të kishte parashikuar një dënim në minimum më të madh? Apo ndoshta legjislatori ka marrë parasysh në përcaktimin e këtij marzhi dënimi, se autorët mund të jenë edhe shumë të rinj në moshë apo se kjo vepër penale mund të kryhet në gjendje të ndryshme emocionale/psikike?

Kjo ngelet për tu diskutuar.

Nga ana tjetër, duket se politikat penale mungojnë. Legjislatori është munduar vetëm me parashikimin e kësaj dispozite të thatë, dhe ne nuk po shohim reagim nga politikbërësit, për ndryshimin e kësaj gjendjeje, e cila nuk duket se është edhe aq sporadike në vendin tonë.

Masat duhet të fokusohen në **edukim, parandalim, ndërgjegjësim, rritje të kapaciteteve ekonomike për punësimin e të rinjve dhe jo vetëm.**

Këto janë metoda që bëhen vetëm të shtrira në kohë, nuk mjafton një apo dy vite për implementim, por e rëndësishme është që ligjbërësit të kenë vullnetin e duhur.

REKOMANDIME

1. *Eksplorimi i ndryshimeve në zhvillim dhe reagimin e shoqërisë ndaj autorëve të adoleshencë.*
2. *Të shtohen statistikat e sakta nga ana e policisë së shtetit dhe atyre të qarqeve rreth rasteve të parricidit.*
3. *Nuk janë berë analiza dhe e studime të mëparshëm të fenomenit të parricidit në Shoqërinë shqiptare.*
4. *Të bëhet lehtësim ligjor për disa prej fëmijëve që kanë kryer parricid.*
5. *Shihet se klasifikohen disa prej ngjarjeve si aksidentale dhe mos thellimi në arsyet dhe shkaqet e vërteta të ndodhjes së krimit.*

*Të krijohet një database me të dhëna të detajuara **për** rastet e parricidit në shoqërinë shqiptare. Të dhënat e përpunuara janë mbledhur nga ana ime në burime të hapura dhe **është** thelluar dhe kryqëzuar informacioni me të dhënat e publikuara nga policia **për** këto raste.*

THE STANCE OF THE CONSTITUTIONAL COURT CONCERNING VIOLATIONS OF THE REASONABLE LENGTH REQUIREMENT IN JUDICIAL PROCEEDINGS.

Prof. Asoc. Dr. Jonida Rystemaj
Faculty of Law, University of Tirana

In 2017, the Albanian Code of Civil Procedure introduced a remedy to address overlong judicial proceedings, as part of the broader reform in the judiciary. While the European Court of Human Rights (ECHR) deemed the mechanism for expediting proceedings as effective, it also noted that its practical effectiveness remains to be seen. Currently, the proper application of this remedy is hampered by the extraordinary circumstances facing the Albanian judiciary.

This paper aims at analyzing the stance of the Albanian Constitutional Court as regards petitions filed claiming overlong proceedings. The paper will have a practical approach and will highlight the cases when the Constitutional Court has found a breach of the standard of reasonable time requirement and ordered the courts to expedite the proceedings. Likewise, it will examine even those cases where the Constitutional Court has taken a different approach by dismissing the claims for overlong proceedings and the approach of the High Court on the same issue. Finally, it will provide conclusions on the proper balancing of the right for a fair trial within a reasonable time and the existence of objective impossibility repeatedly emphasized by Albanian courts due to their shortage of human resources, particularly judges as a result of the far-reaching reform in the judiciary.

Key words: reform in the judiciary, reasonable time, expedite proceeding, compensatory mechanism.

QASJA E GJYKATËS KUSHTETUESE NDAJ CENIMIT TË STANDARDIT PËR GJYKIMIN BREND A NJË AFATI TË ARSYESHËM

Prof. Asoc. Dr. Jonida Rystemaj
Fakulteti i Drejtësisë, Universiteti i Tiranës

Në vitin 2017, në Kodin e Procedurës Civile u prezantua një mjet për të adresuar respektimin e afatit të arsyeshëm në procedurat gjyqësore, si pjesë e reformës më të gjerë në drejtësi. Ndërsa Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut (GJEDNJ) e konsideroi mekanizmin për përshpejtimin e procedurave efektiv, ajo gjithashtu vuri në dukje se efektiviteti i tij në praktikë mbetet për t'u vlerësuar. Aktualisht, zbatimi i këtij mjeti pengohet nga rrethanat e jashtëzakonshme me të cilat po përballlet sistemi gjyqësor shqiptar.

Ky punim ka për qëllim të analizojë qëndrimin e Gjykatës Kushtetuese të Shqipërisë në lidhje me kërkesat që pretendojnë procedura të tejzgjatura. Ai do të ketë një qasje praktike, duke theksuar rastet kur Gjykata Kushtetuese ka gjetur shkelje të kërkesës për gjykim brenda një afati të arsyeshëm dhe ka urdhëruar gjykatat të përshpejtojnë procedurat. Po ashtu, do të shqyrtojë rastet kur Gjykata Kushtetuese ka rrëzuar pretendimet për procedura të tejzgjatura si dhe qasjen e Gjykatës së Lartë mbi të njëjtën çështje. Në fund, punimi do të ofrojë përfundime mbi balancimin e përshtatshëm të së drejtës për një gjykim të drejtë brenda një kohe të arsyeshme dhe ekzistencën e rrethanave të pamundësisë objektive të theksuara shpesh nga gjykatat shqiptare, si mungesa e burimeve njerëzore, veçanërisht e gjyqtarëve, si rezultat i reformës së thellë në gjyqësor.

Fjalë kyçe: reforma në drejtësi, afat i arsyeshëm, përshpejtimi i procedurave, mekanizmi kompensues.

Hyrje

Gjykimi brenda një afati të arsyeshëm është komponent i procesit të rregullt ligjor i cili ka gjetur reflektim në nenin 42 të Kushtetutës, i cili parashikon shprehimisht se *"Kushdo, për mbrojtjen e të drejtave, të lirive dhe të interesave të tij kushtetues dhe ligjorë, ose në rastin e akuzave të ngritura kundër tij, ka të drejtën e një gjykimi të drejtë dhe publik brenda një afati të arsyeshëm nga një gjykatë e pavarur dhe e paanshme e caktuar me ligj."* Ndonëse gjykimi brenda afatit të arsyeshëm ka rrënjë kushtetuese respektimi i tij ka qenë një sfidë për gjyqësorin, veçanërisht pas zbatimit të reformës në drejtësi. Për hir të së vërtetës, cenimi i këtij standardi kushtetues nuk është fenomen i cili u konstatua vetëm pas zbatimit të saj, por efekti i zbatimit të reformës e vështirësoi edhe më shumë punën e gjykatave vendase për gjykimin brenda afatit të arsyeshëm.

Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut (këtej e tutje referuar si GJEDNJ) kishte theksuar në një numër çështjesh të gjykuara prej saj kundër Shqipërisë¹ mungesën e një mjeti juridik efektiv për

1 Ufaj Co sh. p.k. k. Shqipërisë, 2004, Ramadhi dhe të tjerë k. Shqipërisë, 2007, Marini k. Shqipërisë, Gjyli k. Shqipërisë etj.

adresimin e kërkesës kushtetuese për gjykimin brenda një afati të arsyeshëm dhe nevojën për të krijuar një të tillë për këtë qëllim. Krijimi dhe ndërtimi ligjor i këtij mekanizmi u bë i mundur gjatë miratimit të reformës në drejtësi. Ky mekanizëm u përfshi në dispozitat e Kodit të Procedurës Civile të cilat u miratuan në 2017² dhe për herë të parë krijuan një mjet juridik efektiv (sikurse e kanë vlerësuar parimisht GjEDNj dhe Gjykata Kushtetuese)³.

Artikulli do të ketë përgjithësisht një qasje praktike duke analizuar jurisprudencën e Gjykatës së Lartë dhe Gjykatës Kushtetuese mbi këtë mekanizëm. Në seksionin e parë do të bëhet një vështrim i përgjithshëm mbi nevojën për krijimin e një mjeti të tillë në kushtet e mungesës së evidentuar nga GjEDNj. Në vijim, artikulli do të ofrojë shkurtimisht një trajtim teorik mbi mekanizmin për gjykimin brenda një afati të arsyeshëm duke theksuar edhe vlerësimin e gjykatave vendase dhe GjEDNj mbi efikasitetin e këtij mjeti të ri juridik. Në seksionin e tretë analiza do të shtrihet drejt jurisprudencës së Gjykatës së Lartë dhe asaj Kushtetuese duke evidentuar çështjet ku këto dy gjykata bashkohen dhe ndahen. Në këtë pjesë vëmendje e veçantë do t'i kushtohet analizës që Gjykata Kushtetuese i ka bërë situatës së krijuar nga zbatimi i reformës në drejtësi dhe koherencës së vendimmarrjes së saj mbi kërkesat e paraqitura për konstatimin e shkeljes së afatit të arsyeshëm.

1. Nevoja për gjykim brenda të afatit të arsyeshëm

Nevoja për gjykimin brenda një afati të arsyeshëm⁴ ishin vënë në dukje në mënyrë të përsëritur nga GjEDNj⁵ në një numër çështjesh të gjykuara kundër Shqipërisë në të cilat ajo ka gjetur shkelje të nenit 6(1) të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut. Veçanërisht në çështjen Marini k. Shqipërisë GjEDNj thekson mungesën e një mjeti të posaçëm (përveç ankimit kushtetues) përmes së cilit kërkuesi për të gjetur zgjidhje për procedurat e tejzgjatura.⁶ Sikurse kishte evidentuar edhe GjEDNj ankimi kushtetues për cenim të nenit 42 si rezultat i tejzgjatjes së afatit për gjykim sipas standardit të afatit të arsyeshëm, ishte konstatuar joefektiv, pasi Gjykata Kushtetuese vetëm konstatonte shkeljen e standardit për gjykimin brenda një afati të arsyeshëm, pa njohur ndonjë dëmshpërblim apo zgjidhje alternative.⁷

Në çështjen Luli dhe të tjerë kundër Shqipërisë, GjEDNj e artikuloi qartësisht se gjykimi tej afatit të arsyeshëm përbënte "një mungesë serioze në procedurat e brendshme gjyqësore"⁸. Gjithashtu, në të njëjtën çështje, GjEDNj vuri në dukje kërkesat në rritje të kërkuesve nga Shqipëria për shkelje të standardit të gjykitimit brenda një afati të arsyeshëm të cilat mund të gjendeshin, sipas kriterëve të GjEDNj, të bazuara.⁹

Pas këtyre konstatimeve nga GjEDNj, dy ndërhyrje ligjore prezantuan dy mjete juridike që adresonin gjykimin brenda një afati të arsyeshëm. Një mekanizëm i përket gjykitimit kushtetues i cili nuk do të jetë në vëmendje të këtij artikulli. Ndërsa i dyti i referohet ndryshimeve të realizuara në Kodin

2 Ligji nr. 38/2017, datë 30.03.2017, "Mbi disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr. 8116, datë 29.3.1996, 'Kodi i Procedurës Civile.

3 Gjithashtu, për gjykimin kushtetues një mekanizëm i ngjashëm u parashikua në ligjin nr. 8577, datë 10.2.2000, "Për organizimin dhe funksionimin e Gjykatës Kushtetuese", i ndryshuar.

4 Termi 'gjykim brenda një afati të arsyeshëm' në këtë artikull do të përfshijë sipas kuptimit të Kodit të Procedurës Civile edhe hetimin penal dhe ekzekutimin e vendimeve gjyqësore të formës së prerë.

5 Ndonëse GjEDNj ka një jurisprudencë të pasur për gjykimin Brenda një afati të arsyeshëm, ky artikull do të sjellë çështje të përzgjedhura të gjykuara ndaj Shqipërisë.

6 Marini k. Shqipërisë, 2007, para.154-157.

7 Gjyli k. Shqipërisë, 2009, para. 58

8 Luli dhe të tjerë k. Shqipërisë, 2014, para. 115

9 Luli dhe të tjetre k. Shqipërisë, 2014, para. 115

e Procedurës Civile (referuar edhe si KPrC) të cilat do të jenë objekt diskutimi dhe trajtimi në këtë artikull.

2. Prezantimi i mekanizmit për gjykimin brenda një afati të arsyeshëm

Në përgjigje të konstatimeve të bëra nga GjEDNj si dhe njëherësh në kuadër të reformës në drejtësi që do të duhej të siguronte, ndër të tjera, edhe një gjykim të shpejtë e sipas standardit kushtetues, në 2016 u miratuan ndryshimet në ligjin "Për organizimin dhe funksionimin e Gjykatës Kushtetuese të Republikës së Shqipërisë"¹⁰ të cilat parashikuan, ndër të tjera, kompensim për zgjatje të afatit për gjykimet para Gjykatës Kushtetuese.¹¹

Megjithatë, përpos këtij mekanizmi, i cili ka një fushëveprimi të kufizuar, ndërhyrja më e rëndësishme ligjore ishin ndryshimet në Kodin e Procedurës Civile, përmes të cilave u prezantua mekanizmi për gjykimin brenda një afati të arsyeshëm. Këto ndryshime patën risinë e prezantimit për herë të parë të mjetit juridik për adresimin e gjykimit brenda afatit të arsyeshëm përmes një mekanizmi që përmbante dy instrumente: atë përsheptues (me efekt parandalues) dhe kompensues. Ky rregullim është bërë nga nenet 399/1-399/12 të Kodit të Procedurës Civile.

2.1. Si funksionon mekanizmi i parashikuar në Kodin e Procedurës Civile¹²?

Mekanizmi i prezantuar së pari, përcakton afatet e arsyeshme për përfundimin e hetimit, gjykimin dhe ekzekutimit të vendimeve.¹³ Megjithatë, përcaktimi i një afati për realizimin e hetimit, gjykimin apo ekzekutimit ka natyrë orientuese. Kjo pasi, secila mosmarrëveshje ka specifikat dhe veçantitë e saj të cilat mund të bëjnë të pamundur respektimin e afatit të përcaktuar ose në të kundërt, që për shkak të natyrës së saj mund të kërkojë kohë më të shkurtër se sa afati i përcaktuar në Kodin e Procedurës Civile. Ndaj në këtë kontekst, neni 399/2(2) përcakton shprehimisht se "2. Palët në proces mund të kërkojnë konstatimin e tejzgjatjes së procedurave, sipas nenit 399/6 pika 1, edhe pa kaluar afatet e mësipërme, duke pasur parasysh kompleksitetin e çështjes, objektin e mosmarrëveshjes, të procedimit ose të gjykimit, sjelljen e organit që po kryen procedurat, si dhe të çdo personi tjetër të lidhur me çështjen, kur pretendojnë zvarritje të hetimit, gjykimin ose ekzekutimit të vendimit." Ndonëse nga mënyra se si është formuluar kjo dispozitë duket se sugjeron mundësinë për të kërkuar konstatim të gjykimit tej afatit të arsyeshëm për raste të cilat për shkak të natyrës, kompleksitetit apo sjelljes

¹⁰ Ligji nr. 8577, datë 10.2.2000, "Për organizimin dhe funksionimin e Gjykatës Kushtetuese", i ndryshuar, Neni 47(1).

¹¹ Chubric, & Bogdani, 2017, p.11

¹² Shih për më shumë, Rystemaj & Vokshi, A Practical and Analytical Approach to The Albanian Mechanism for Violation of Reasonable Length Requirement in Judicial Proceedings, Balkan Social Science Review, Vol. 21, June 2023, 45-65.

¹³ Neni 399/2 (1) "1. Afate të arsyeshme të përfundimit të hetimit, gjykimin apo ekzekutimit të një vendimi të formës së prerë, për qëllimet e përcaktuara në nenin 399/1, do të konsiderohen: a) në gjykimin administrativ në shkallën e parë dhe në apel, përfundimi i gjykimin brenda një viti nga fillimi i tij në secilën shkallë; b) në gjykimin civil në shkallë të parë përfundimi i procesit të gjykimin brenda dy viteve, në gjykim civil në apel brenda dy vjetëve; dhe gjykimin civil në Gjykatën e Lartë, brenda dy vjetëve; c) në procedurën e ekzekutimit të një vendimi civil apo administrativ, me përjashtim të detyrimeve periodike ose të përcaktuara në kohë, afati njëvjeçar fillon nga dita e paraqitjes së kërkesës për vënien në ekzekutim; ç) në hetimin e veprave penale afati maksimal i kohëzgjatjes së hetimeve, sipas Kodit të Procedurës Penale; d) në gjykimin penal në shkallë të parë, afati i gjykimin të krimeve 2 vjet dhe i kundërvajtjeve 1 vit, në gjykimin në apel përfundimi i gjykimin për krimet në një afat kohor prej 1 viti dhe për kundërvajtjet 6 muaj dhe në Gjykatën e Lartë, përfundimi i gjykimin për krimet në një afat kohor prej 1 viti dhe për kundërvajtjet 6 muaj."

së organeve, duhet të gjykohen para afateve të përcaktuara nga neni 399/2(1). Interpretimi në të kundërt i saj, duke pasur parasysh standardin e përcaktuar nga jurisprudenca e ndjeshme e GjEDNj, lejon që edhe për çështje të cilat kanë një natyrë me të ndërlikuar, për shembull që kërkojnë marrjen e shumë provave apo kur ka shumë palë gjykatat të mos gjejnë shkelje edhe nëse tejkalohe afatet e përcaktuara më sipër. Gjithashtu, në vlerësimin e afatit të gjykimit të mosmarrëveshjes, Kodi i Procedurës Civile, përcakton në nenin 399/2(3) se *"Në kohëzgjatjen e gjykimit ose të procedimit, nuk llogaritet koha kur çështja është pezulluar për shkaqe ligjore, kur është shtyrë për shkak të kërkesave të palës kërkuese, sipas këtij kreu, ose kur shfaqen rrethana të pamundësisë objektive për procedim."*

Pa dashur të ndalem në aspekte teknike dhe detaje të përcaktuara në dispozitat e Kodit të Procedurës Civile, në vijim do të ofrohet një përshkrim në terma të përgjithshëm të mënyrës së si funksionon mekanizmi.

Koncepti i "shpërblimit të drejtë" përfshin dy mekanizma që janë integruar e që bashkë-ekzistojnë dhe e bëjnë mjetin juridik për gjykimin brenda afatit të arsyeshëm në tërësi efektiv. Ky mjet i ri juridik, përmban mekanizmin përshpejtues dhe mekanizmin kompensues, të cilët duhet të ezaurohen in seriatim. *"Shpërblimi i drejtë për shkeljen e afatit të arsyeshëm do të konsiderohet njohja e shkeljes, çdo masë e marrë për të përshpejtuar procedurat e hetimit, gjykimit të çështjes dhe të ekzekutimit të vendimit, dhe/ose shpërblimin e dëmit, sipas përcaktimeve të këtij kreu. 2. Cilido që është i përfshirë në një proces ligjor, në cilësinë e palës në proces, ka të drejtë shpërblimin e drejtë, siç përcaktohet nga ky nen."*¹⁴ Pra, sipas formulimit të dispozitës, KPrC ka parashikuar dy mekanizma të kombinuar të cilët synojnë të garantojnë të drejtën kushtetuese për gjykim brenda një afati të arsyeshëm. Mekanizmi i parë ka funksion parandalues, pasi është përshpejtues duke synuar që të shmangë pasojën, gjykimin tej afatit të arsyeshëm. Ndërsa, mekanizmi i dytë ka efekt, korrigjues, zhdëmtues, pra synon të rivendosë në vend të drejtën e shkelur përmes kompensimit monetar.

Procedura për shqyrtimin e pretendimit për cenim të afatit të arsyeshëm dhe marrja e masave për përshpejtimin e procedurave nis me kërkesën e depozituar nga pala në gjykatën që vlerësohet në shkelje të afatit ose në gjykatën kompetente për ekzekutimin e vendimit përfundimtar.¹⁵ Paraqitja e kësaj kërkesë nuk pezullon procedurat e gjykimit të mosmarrëveshjes ose procedurat e ekzekutimit, përkundrazi "gjykata në vonesë" duhet të marrë masat e nevojshme për të përshpejtuar këto procedura.¹⁶ Paraqitja e kërkesës pranë gjykatës që pretendohet të jetë në shkelje të gjykimit brenda afatit të arsyeshëm bëhet shkak për lindjen e detyrimit për këtë gjykatë të ndërmarrë disa hapa proceduralë si për shembull, dërgimin brenda 15 ditëve të një kopje të dosjes tek gjykata që po shqyrton kërkesën si dhe mendimin me shkrim të gjyqtarit relator mbi progresin e saj, arsyet e vonesës dhe veprimet që propozon të ndërmarrë.¹⁷ Duke ardhur në dijeni gjyqtari për paraqitjen e një kërkesë ankimore për konstatim shkelje afati të gjykimit dhe marrjen e masave për përshpejtimin e gjykimit, ka mundësi efektivisht që të zbatojë nenin 399/7(3) të Kodit të Procedurës Civile dhe eventualisht të kryejë veprimin që është në vonesë (përfshirë p.sh: caktimin e një date për shqyrtimin e ankimit), duke e lënë kërkesën ankimore pa objekt. Kjo pasi, gjyqtari në mendimin e tij me shkrim për gjykatën që do të shqyrtojë kërkesën për konstatim shkelje afati, do të ketë mundësi të sqarojë se e kreu veprimin "shërues" për gjykimin në vonesë. Në lidhje me llojet e vendimmarrjeve që ka në dispozicion gjykata që shqyrton kërkesën ankimore, sipas nenit 399/8(1) të Kodit të Procedurës Civile (KPrC), ato janë:

14 Neni 399/3

15 Neni 399/5(1), Kodi i Procedurës Civile.

16 Neni 399/5(3), Kodi i Procedurës Civile.

17 Neni 399/(2), Kodi i Procedurës Civile.

"a) pranimin e kërkesës, konstatimin e shkeljes dhe urdhërimin e ndërmarrjes brenda afateve të veprimeve të caktuara procedurale gjatë gjykimit ose ekzekutimit;

b) rrëzimin e kërkesës."

Konform nenit 399/8(2) të KPrC vendimi i gjykatës për pranimin e kërkesës është përfundimtar dhe i formës së prerë. Ndërsa sipas nenit 399/7(4) të KPrC, "në rast se kërkesa refuzohet, nuk mund të përsëritet më, për të njëjtat fakte". Kjo do të thotë se ndonëse vendimi për rrëzimin e kërkesës është gjë e gjykuar për ato fakte që u morën në shqyrtim nga gjykata, pasi kjo e fundit e rrëzoi kërkesën pasi vlerësoi se në kohën e paraqitjes së saj afatet e kaluara nuk ishin të paarsyeshëm, kjo nuk e pengon palën e interesuar që më vonë, pasi të ketë kaluar më tepër kohë dhe të kenë ndryshuar rrethanat objektive, të rikërkojë konstatimin e shkeljes së afateve të arsyeshme dhe marrjen e masave për përshpejtimin e procedurave.

Ndërsa faza e dytë që përkon me shpërblimin monetar, sipas neneve 399/4(2) dhe 399/6(2) të Kodit të Procedurës Civile padia për shpërblimin e dëmit të ardhur nga tejzgjatja e hetimit, gjykimit apo ekzekutimit të detyrueshëm mund të paraqitet vetëm "kur ka një vendim të formës së prerë për konstatimin e shkeljes dhe përshpejtimin e procedurës", d.m.th kur është pranuar kërkesa për konstatimin e shkeljes dhe urdhërimin e marrjes së masave për përshpejtimin e procedurës. Nëse plotësohet ky kusht, atëherë subjekti në favor të të cilit doli vendimi i sipërcituar, konform nenit 399/6(3) të KPrC mund të paraqesë padi për shpërblimin e dëmit, duke ia drejtuar atë gjykatës civile të shkallës së parë ku ka qendrën organi ndaj të cilit është konstatuar shkelja. Padia parashkruhet brenda 6 muajve nga konstatimi i shkeljes me vendim të formës së prerë.

3. Jurisprudenca mbi efikasitetin e mekanizmit

Efikasiteti i mekanizmit të gjykimit brenda një afati të arsyeshëm u vlerësua fillimisht nga GjEDNJ në çështjen Bara dhe Kola kundër Shqipërisë. Përcaktimi i "shpërblimit të drejtë" si një kombinim i masave përshpejtuese dhe shpërblimit të dëmit vetëm në rast mungese ekzekutimi të vendimit të përshpejtimit ka bërë që mekanizmi të vlerësohet efektiv, në parim, dhe gjithashtu të konsiderohet detyrimi i përmbushur nga ana e Shtetit për parashikimin e një mjeti juridik për të adresuar gjykimin përtej afatit të arsyeshëm. GjEDNJ gjithashtu thekson se efektiviteti i këtij mjeti duhet vlerësuar në praktike, duke marrë parasysh kapacitetin e gjykatës për të zhvilluar dhe ruajtur një praktikë gjyqësore të qëndrueshme sipas mjetit të ri.¹⁸

Në të njëjtën linjë me vlerësimin e mësipërm edhe Gjykata Kushtetuese (GJK) edhe Gjykata e Lartë (GjL) ndajnë të njëjtin qëndrim mbi efikasitetin e mekanizmit.

Gjykata Kushtetuese ka shfaqur të njëjtin këndvështrim mbi efektivitetin e mjetit të ri, por duke theksuar se "efektiviteti i tij vlerësohet jo thjesht nga fakti që është parashikuar me ligj, por edhe nga zbatueshmëria e tij."¹⁹ Gjithashtu, GJK është shprehur se "Gjykata Kushtetuese ka vlerësuar se mjeti juridik, i parashikuar në nenet 399/1 e vijues të KPC-së, në parim është efektiv, por që të jetë i tillë edhe në praktikë, kërkesa për konstatimin e shkeljes dhe përshpejtimin e procedurave, në bazë të nenit 399/6, pika 1, të KPC-së, duhet të shqyrtohet me shpejtësi nga gjykata."²⁰ Megjithatë, GJK ka theksuar se: "ky mjet juridik nuk duhet të trajtohet me formalizëm të tepruar nga punonjësit e administratës gjyqësore, veprimet ose mosveprimet e parregullta të së cilës nuk duhet t'i ngarkohen

18 Bara dhe Kola kundër Shqipërisë, 2021, para 119-120.

19 Vendimi nr. 34 datë 01.11. 2021, para. 23, i Gjykatës Kushtetuese.

20 Vendimi nr. 34 datë 01.11. 2021, para. 30, i Gjykatës Kushtetuese.

individit, i cili nuk mund të jetë përgjegjës për mbarëvajtjen e punës së saj (administratës). Gjykata e Lartë ka detyrimin të sillet në atë mënyrë që kërkesa për përshpejtim të mos humbasë qëllimin e vet dhe individit të mos i cenohet në thelb e drejta për mjet juridik efektiv".²¹

Megjithatë, GjK ka vënë në diskutim në jurisprudencën e saj të fundit efektivitetin e mjetit kompensues për shkak të kohëzgjatjes së procesit në të cilin kërkohej shpërblimi i dëmit, pasi paraprakisht ishte konstatuar shkelje e afatit të arsyeshëm dhe nuk ishin ndërmarrë hapa përshpejtues nga ana e gjykatave.²² Në këtë rast, "kërkuesja formalisht i është drejtuar gjykatës së apelit (gjykata në vonesë) me kërkesë për konstatimin e cenimit të së drejtës për proces të rregullt gjatë gjykimit të ankimit ndaj vendimit të gjykatës së shkallës së parë që i ka njohur shpërblimin e dëmit (jopasuror) për shkak të vonesës në gjykimin e themelit. Gjykata e Apelit ia ka përcjellë me vonesë këtë kërkesë gjykatës kompetente dhe Gjykata e Lartë ende nuk e ka shqyrtuar atë. Në vijim, Gjykata vëren, gjithashtu, se kërkuesja i është drejtuar asaj me kërkesën në shqyrtim për konstatimin e cenimit të së drejtës për proces të rregullt, jo në lidhje me procesin e themelit të çështjes së saj, për të cilin asaj tashmë i është njohur shkelja e afatit të arsyeshëm dhe urdhëruar përshpejtimi i procedurës së gjykimit, si dhe për këtë shkak, edhe shpërblimi i dëmit (jopasuror), por në lidhje me procesin gjyqësor që është duke u zhvilluar në gjykatën e apelit për shqyrtimin pikërisht të ankimit ndaj vendimit të gjykatës së shkallës së parë që ka vendosur masën e shpërblimit për dëmin e shkaktuar nga kjo vonesë në gjykimin e themelit."²³

Në këtë kontekst, GjK është e qartë dhe në funksion të garantimit të efektivitetit të mjetit juridik për respektimin e gjykimit brenda një afati të arsyeshëm, mban qëndrimin se "[...] Pavarësisht se kërkuesja ka kërkuar konstatimin e cenimit të së drejtës për proces të rregullt edhe në procesin që është duke shqyrtuar vendimmarrjen që ka të bëjë me mjetin riparues/korrigjues, në thelb çdo veprim ose mosveprim i organeve kompetente në këtë fazë lidhet me vetë natyrën e mjetit riparues/korrigjues që ka ofruar legjislacioni për mbrojtjen e të drejtave substanciale të individit, pra me efektivitetin e tij në praktikë. Për këtë arsye, individit nuk mund t'i kërkohej që edhe gjatë këtij procesi të përdorë apo të shterojë mjetet juridike që parashikojnë nenet 399/1 e vijues të KPC-së, pasi një qëndrim i ndryshëm do të bënte që këto mjete të humbnin qëllimin e tyre dhe do t'i vinin individit një barrë të tepruar, pasi do e detyronin atë të inicioje procese".²⁴ Pra, qartazi GjK në këtë vendim përcakton se për gjykimet që kanë për themel kërkitime të tilla (konstatimin e shkeljes së afatit të arsyeshëm apo shpërblimin e dëmit), nuk mund të zbatohen afatet e përcaktuara nga vet mekanizmi për gjykimet e mosmarrëveshjeve të themelit, por afatet e posaçme që parashikon vet KPrC në këtë situatë.²⁵ Ky qëndrim, i mbështetur edhe në jurisprudencën e GjEDNj²⁶ synon të garantojë efektivitetin e mekanizmit kompensues. GjEDNj-ja në çështjen Bara dhe Kola kundër Shqipërisë ka theksuar nevojën që këto procedura të kryhen në mënyrë të menjëhershme që zgjidhja të mbetet efektive, duke vlerësuar se shqyrtimi i këtyre kërkesëpadive bëhet sipas rregullave të posaçme, të cilat ndryshojnë nga ato të padive të zakonshme.²⁷

"Gjykata vëren se sipas GjEDNj-së zgjidhjet në dispozicion të një individi në nivel të brendshëm për paraqitjen e një ankimi, në lidhje me kohëzgjatjen e procedurave, janë "efektive", sipas interpretimit të nenit 13 të Konventës, nëse ato mund të përdoren për të përshpejtuar procedurat përpara gjykatave kombëtare ose nëse i garantojnë individit korrigjimin e dëmit për vonesat të cilat

21 Vendim nr.3, datë 17.02.2022, parag.23 i Gjykatës Kushtetuese.

22 Vendim nr.44, datë 26.09.2023 i Gjykatës Kushtetuese.

23 Vendim nr.44, datë 26.09.2023, pg.29 i Gjykatës Kushtetuese.

24 Vendim nr.44, datë 26.09.2023, pg. 30 i Gjykatës Kushtetuese.

25 brenda 3 muajve nga data e regjistrimit, sipas nenit 399/7

26 Vaney kundër Francës, nr. 53946/00, § 53, datë 30.11.2004; Simaldone kundër Italisë, nr. 22644/03, datë 31.03.2009

27 Bara dhe Kola kundër Shqipërisë, 2021

kanë ndodhur. Në rastin kur një sistem i brendshëm ligjor bën një parashikim për miratimin e një mase ndaj shtetit, një masë e tillë duhet të mbetet efektive, e mjaftueshme dhe e aksesueshme në përputhje me kohëzgjatjen e tepërt të procedurave gjyqësore. Mjaftueshmëria e saj varet nga vonesat e tepërta dhe nga niveli i kompensimit (shih Bara dhe Kola, nr. 43391/18 dhe 17766/19, datë 12.10.2021, § 105).

Sipas GjEDNJ-së, padia për kompensim duhet të shqyrtohet brenda një afati të arsyeshëm (shih Scordino kundër Italisë (nr. 1) [DhM], 2006, § 194); kompensimi duhet të paguhet menjëherë, në parim jo më vonë se 6 muaj pasi vendimi që e ka dhënë atë është bërë i ekzekutueshëm (po aty § 198); rregullat procedurale që rregullojnë një padi për kompensim duhet të jenë në përputhje me parimet e procesit të drejtë, të garantuar nga neni 6 (po aty, § 200). GjEDNJ-ja ka gjetur shkelje të nenit 13 në dritën e nenit 6 § 1, edhe në rastet kur nuk mund të sigurohet një kompensim i shpejtë, së bashku me një dëmshpërblim të pamjaftueshëm (Wasserman kundër Rusisë (nr. 2), 2008, §§ 54-58).²⁸ Gjykata, në kuptim të nenit 42 të Kushtetutës dhe nenit 6 të KEDNJ-së, vlerëson se në rastin e një mjeti kompensues që ka për qëllim të riparojë pasojat e tejzgjatjes së procedurave, periudha kohore e shqyrtimit të tij nuk mund të tejkalojë një afat të arsyeshëm, pasi kjo do e zhvishte atë nga çdo efekt praktik. Në këtë kuptim, çdo interpretim i ngushtë i nenit 42 të Kushtetutës dhe i nenit 6 të KEDNJ-së nuk përputhet me qëllimet dhe objektin e tyre."²⁹

4. Standardet e Gjykatës Kushtetuese në vlerësimin e gjykimit brenda një afati të arsyeshëm

Kërkesat e paraqitura në GjK për konstatim të shkeljes së afatit të arsyeshëm, vlerësohen prej saj nën dritën e jurisprudencës së GjEDNJ-së duke analizuar kriteret vijuese: "Gjykata do të analizojë rrethanat e veçanta të çështjes konkrete dhe kriteret e vendosura nga jurisprudenca kushtetuese që lidhen me: (i) sjelljen e kërkuarit; (ii) kompleksitetin e çështjes; (iii) sjelljen e autoriteteve; (iv) rëndësinë e asaj çfarë rrezikon kërkuarësi."³⁰

4.1. Sjellja e kërkuarit

Në analizën e këtij kriteri gjykata vlerëson sjelljen e kërkuarit, nëse ai është bërë shkak për vonesa të panevojshme apo shtyrje të cilat mund të kenë sjellë cenimin e standardit të gjykimit brenda afatit të arsyeshëm. Në këtë kontekst, sjellja e kërkuarit është element përcaktues në analizën që gjykata bën për të arritur në konkluzionin nëse ka apo jo cenim të standardit.³¹ Gjykata këtu vlerëson nëse kërkuarësi ka ushtruar të drejtat e tij procedurale si dhe ka shfaqur interes të vazhdueshëm për çështjen.³²

4.2. Kompleksiteti i çështjes

Gjykata ka theksuar se në vlerësimin e kompleksitetit të çështjes marrin rëndësi të gjitha aspektet e saj, përfshirë objekti, faktet e kundërshtuara, volumi dhe natyra e provave, lloji dhe ndërthurja e ligjeve të zbatueshme, si dhe numri i palëve pjesëmarrëse në proces. Kohëzgjatja e konsiderueshme

28 Vendim nr.44, datë 26.09.2023, pg. 43

29 Vendim nr.44, datë 26.09.2023, pg. 50

30 Vendim nr. 21 datë 04.04.2024 i Gjykatës Kushtetuese, pg. 21. Shih gjithashtu nr. 68, datë 07.12.2023; nr. 6, datë 16.02.2023; nr. 13, datë 26.05.2022 të Gjykatës Kushtetuese

31 Shih vendimin nr.2, datë 17.02.2022, parag.40 të Gjykatës Kushtetuese; Vendimin nr.24 datë 27.04.2015, parag.22 të Gjykatës Kushtetuese; Vendimin nr.1, datë 19.01.2009, parag.2.4, të Gjykatës Kushtetuese

32 Vendim nr. 68 datë 07.12.2023, pg. 22

e gjykimit mund të justifikohet nga kompleksiteti i çështjes, sepse balancohet nga parimi i administrimit të përshtatshëm të drejtësisë.³³

4.3. Rëndësia e asaj që rrezikon kërkuesi nga vonesa

Kriteri "interesi i kërkuesit dhe rreziku që passjell tejzgjatja e procedurave për të" përbën një aspekt të rëndësishëm të vlerësimit të kohëzgjatjes së arsyeshme të gjykimit. Kjo do të thotë se disa çështje që lidhen me interesa "vetjake e jetësore" ose kur ekziston mundësia që kërkuesi të ndërrojë jetë deri në përfundim të procedurave, lipset të trajtohen me përparësi dhe shpejtësi të veçantë.³⁴

4.4. Sjellja e autoriteteve

Në sjelljen e autoriteteve Gjykata vlerëson sjelljen e gjykatave apo organet e hetimit penal dhe të ekzekutimit të vendimit nëse kjo është bërë pengesë në përmbushjen e standardit të gjykimit brenda një afati të arsyeshëm. Në këtë drejtim, gjykatat kanë për detyrë të sigurojnë që të gjitha subjektet që marrin pjesë në proces të sillen në mënyrë që të evitojnë çdo vonesë të panevojshme.³⁵ Sjellja e autoriteteve është vlerësuar ndryshe nga Gjykata e Lartë dhe ajo Kushtetuese në gjykimin e kërkesave për cenim të afatit të arsyeshëm. Gjykata e Lartë ka mbajtur qëndrimin se efekti i reformës në drejtësi duhet të vlerësohet në kuptimin e nenit 399/2(2) të Kodit të Procedurës Civile e për rrjedhojë nuk duhet të llogaritet në afatin e gjykimit, hetimit apo ekzekutimit të vendimit. Sipas kësaj gjykate, "Duke pasur në vëmendje rastet ku GjEDNJ ka përcaktuar se çfarë përbën sjellje të gjykatës, e cila ndikon në cenimin e parimit të gjykimit brenda një afati të arsyeshëm, vlerësohet se rastet kur gjykata është në pamundësi objektive dhe pa vullnetin e saj, për të gjykuar brenda një afati të arsyeshëm, për shkak të ngarkesës së madhe, akumulimit ndër vite të dosjeve në gjykatë, shkurtimit të numrit të gjyqtarëve në sistem nuk përbëjnë cenim të këtij standardi."³⁶ Në këtë kuptim, GjL efektet e reformës në drejtësi i konsideron pamundësi objektive dhe jashtë vullnetit të gjykatave për të respektuar standardin e afatit të arsyeshëm.

Ndërsa qasja e GJK ndaj efekteve të reformës në drejtësi që ka ndikuar në sjelljen e gjykatave ka qenë jo shumë e qëndrueshme. Para krijimit të mjetit juridik për adresimin e problematikës së gjykimit brenda afatit të arsyeshëm (mekanizmit parandalues (përsheptues) dhe atij kompensues), kur vendimet e kësaj gjykate mbi cenimin e standardit kushtetues të gjykimit brenda një afati të arsyeshëm kishin vetëm natyrë deklarative, GJK ka mbajtur, në të njëjtin linjë me jurisprudencën e GJEDNJ, qëndrimin se "[...] numri i lartë i çështjeve në ngarkim të këtyre gjykatave, nuk është i bazuar. Ngarkesa e gjykatave nuk është argument kushtetues që mund të justifikojë mosgjykimin e tyre brenda afateve të përcaktuara nga ligjvënësi. Në të kundërt, është detyrë e këtij të fundit të marrë masat dhe të gjejë mjetet e duhura për ndryshimin e gjendjes faktike (vonesës në shqyrtimin e çështjeve në Gjykatë të Lartë), me qëllim që ligjet të zbatohen dhe gjykatat e të gjitha niveleve të funksionojnë normalisht."³⁷

Ndërkohë, pas miratimit të reformës e cila solli edhe krijimin e mekanizmit juridik për adresimin e gjykimit brenda një afati të arsyeshëm, GJK ka pasur luhatje në qëndrimin e saj. Kjo pasi, ajo njeh dhe vlerëson drejt mundësinë e këtij mjeti të ri juridik për të vepruar në kushte normale, duke pranuar indirekt që kushtet në të cilat operojnë sot gjykatat e zakonshme janë jashtë të zakonshmes e që pamundësojnë vlerësimin real të efektivitetit të mjetit juridik. Kështu, më konkretisht GJK shprehet se: "[...] ky mjet mund të jetë efektiv në rrethana të zakonshme të organizimit dhe funksionimit të sistemit gjyqësor. Në rastin konkret ngrihen dyshime për mundësitë që mjeti përsheptues ka

33 Vendim nr. 68 datë 07.12.2023, pg. 25.

34 vendim nr.25, datë 11.05.2023, parag.79, i Gjykatës Kushtetuese

35 vendim nr.6, datë 16.02.2023, parag. 48 i Gjykatës Kushtetuese

36 vendimin nr. 6/2023, datë 26.7.2023, i Gjykatës së Lartë

37 vendimi nr. 59. datë 16.9.2016, pg. 32 i Gjykatës Kushtetuese

për t'u përgjigjur në shkallën e duhur nevojës së të drejtës së individëve për gjykim brenda afatit të arsyeshëm në raport me mundësitë reale të sistemit gjyqësor, për shkak të vëllimit të lartë të çështjeve, si dhe burimeve njerëzore dhe infrastrukturore të tij në tërësi.³⁸ Megjithatë, pavarësisht këtij qëndrimi, GJK në mënyrë të vazhdueshme ka theksuar se: "[...] numri i lartë i çështjeve që kanë në ngarkim këto gjykata, nuk mund të përdoren si argumente për të përligjur vonesat në shqyrtimin e çështjeve. Ngarkesa e gjykatave nuk është argument kushtetues që mund të justifikojë mosgjykimin e çështjeve brenda afateve të përcaktuara nga ligjvënësi. Në të kundërt, është detyrë e këtij të fundit të marrë masat dhe të gjejë mjetet e duhura për ndryshimin e gjendjes faktike (vonesa në shqyrtimin e çështjeve nga Gjykata e Lartë), me qëllim që ligjet të zbatohen dhe gjykatat e të gjitha niveleve të funksionojnë normalisht."³⁹

Ndonëse në mënyrë të përsëritur GJK ka mbajtur qëndrimin e mësipërm, në disa raste ajo ka njohur pamundësinë e Gjykatës së Lartë për të funksionuar normalisht për shkak të mbingarkimit me çështje dhe stafit të reduktuar kur pranon se "Gjykata, duke pasur parasysh rrethanat e çështjes, kompleksitetin e saj, sidomos rrezikun në një shkallë jo të konsiderueshme për interesin e kërkuesve, si dhe numrin e lartë të çështjeve në Gjykatën e Lartë, në pritje për t'u gjykuar nga një numër i reduktuar gjyqtarësh, vlerëson se nuk ka cenim të së drejtës për një proces të rregullt ligjor si pasojë e mosshqyrtimit të çështjes brenda një afati të arsyeshëm. Për rrjedhojë, kërkesa duhet të rrëzohet."⁴⁰ Pra, ndonëse në vendimmarrjen e mësipërme GJK pranon që ngarkesa e gjykatave nuk është argument kushtetues që mund të justifikojë cenimin e afatit të arsyeshëm në gjykim, në këtë rast GJK njeh dhe pranon si argument për mosrespektimin e këtij standardi numrin e lartë të çështjeve në pritje për t'u gjykuar në GjL nga një numër i reduktuar gjyqtarësh. Duken në fakt qëndrime kontradiktore me vendimmarrjet përpara miratimit të reformës, por GJK duhet të kishte theksuar në jurisprudencën e saj se efektet e reformës në drejtësi dilnin përtej një backlogu të akumuluar dhe të krijuar ndër vite. Për më tepër që plotësimi i vakancave në gjyqësor është një proces duhet të realizohet vetëm sipas procedurave përkatëse.

Ky qëndrim është reformuar në jurisprudencën e vijuese të kësaj gjykate, duke u rikthyer tek qëndrimi fillestar, që nuk justifikon efektin e zbatimit të reformës në drejtësi dhe ky nuk mund të përdoret si argument kushtetues për mosgjykimin brenda afatit të arsyeshëm. Më konkretisht GJK ka mbajtur qëndrimin se: "[...] efektet e reformës në drejtësi nuk përbëjnë argument kushtetues në vlerësimin e kohëzgjatjes së përgjithshme të procedurave dhe evidenton se situata nuk është në nivelet e duhura të eficiencës dhe efikasitetit të masave të deritanishme të marra nga autoritetet që mund të çonin në evitimin e tejzgjatjes së procedurave gjyqësore, pavarësisht se KLGJ-ja ka marrë masa konkrete përmes përcaktimit të kalendarit të çështjeve në gjykatën e apelit."⁴¹ Edhe pse sistemi gjyqësor në tërësi po përballët me ngarkesë si rezultat i zbatimit të reformës në drejtësi, kjo problematikë e përgjithshme nuk mund të rëndojë ose të justifikojë shkeljen e së drejtës kushtetuese të kërkuesve [...]."⁴²

Më tej, GJK vazhdon dhe thekson se "[...] pavarësisht se ka disa metoda që mund të zbatohen nga gjykatat për të nxitur përkohësisht përshpejtimin e gjykimit të çështjeve, nëse edhe një zgjidhje e tillë rezultoi në tejzgjatje dhe kthehet në një problem të organizimit strukturor, atëherë shteti duhet të sigurojë miratimin e masave më efektive dhe të organizojë sistemin gjyqësor, në mënyrë që të garantohet e drejta për të marrë një vendim përfundimtar brenda një periudhe të arsyeshme."⁴³

38 Vendim nr. 35 datë 01.11. 2021, pg. 35 i Gjykatës Kushtetuese

39 Vendim nr. 35 datë 01.11. 2021, pg. 60 i Gjykatës Kushtetuese

40 Vendim nr. 37 datë 05.11.2021, pg. 64, i Gjykatës Kushtetuese.

41 vendimet nr. 6, datë 16.02.2023; nr. 13, datë 26.05.2023; nr. 3, datë 17.02.2022 të Gjykatës Kushtetuese

42 Vendim nr. 31 datë 29.05.2023, pg 80-81 i Gjykatës Kushtetuese.

43 Vendim nr. 25 datë 11.05.2023, pg. 38 i Gjykatës Kushtetuese.

5. Qëndrimi i Gjykatës së Lartë mbi efektet e reformës në drejtësi në gjykimin brenda një afati të arsyeshëm

Sikurse vumë në dukje edhe më sipër, Gjykata e Lartë ka mbajtur një qëndrim të kundërt sa i përket efekteve të reformës. Kjo Gjykatë ka vlerësuar që ky mekanizëm është dizenuar për të funksionuar në kushte normale të veprimtarisë gjyqësore.⁴⁴ Ndërkohë që situata aktuale për shkak të numrit të reduktuar ndjeshëm të gjyqtarëve nga zbatimi i reformës, paraqet një sfidë të papërballueshme për respektimin e afateve të përcaktuara në Kod. Ndaj, në këtë kontekst, Gjykata e Lartë ka rrëzuar pothuaj të gjitha kërkesat me objekt konstatimin e shkeljes së afatit të arsyeshëm me arsyetimin se situata në të cilën ndodhet gjyqësori përbën një rrethanë objektive të pamundur,⁴⁵ pavarësisht përpjekjeve për të respektuar këto afate.⁴⁶ Në këtë frymë, GjL e ka vlerësuar mekanizmin si një mjet për të adresuar parregullsi të izoluar. Ky arsyetim mbështetet edhe nga parashikimi i nenit 399/12 i cili përcakton detyrimin për të njoftuar Inspektorin e Lartë të Drejtësisë nëse konstatohet shkelje e gjykimit brenda afatit të arsyeshëm, çka do të thotë se objekti i këtij instrumenti ishte korrigjimi i vonesave që vijnë për shkak të sjelljes së pakujdesshme në respektimin e kërkesave procedurale.

Gjykata e Lartë ka theksuar në mënyrë të vazhdueshme se "[...] vonesa e gjatë në shqyrtimin e mosmarrëveshjes konkrete objekt gjykimi, është rrjedhojë e një problematike të përgjithshme që tejkalon rastin konkret. Përbën një fakt të njohur botërisht se reforma në drejtësi ka shkarkuar/pezulluar një numër të konsiderueshëm gjyqtarësh në Republikën e Shqipërisë. Ky proces natyrisht ka krijuar kosto për qytetarët në tej zgjatjen e afateve për gjykimin e çështjeve gjyqësore. Këto vështirësi janë proporcionale në raport me të mirën e përgjithshme që padyshim krijon procesi i reformës."⁴⁷

Gjykata e Lartë, në raste shumë të izoluar ka konstatuar shkelje të afatit të arsyeshëm e këto raste lidhen veçanërisht me kur çështja është vlerësuar nga gjykata e administrative e apelit se duhej përshpejtuar, por mekanizmi përshpejtues i përdorur ishte i gabuar pasi krijonte një radhë paralele të çështjeve të përshpejtuar duke mos i dhënë kërkuarit informacion se kur çështja do të dalë për gjykim. Gjithashtu kur Gjykata Administrative e Apelit nuk përshpejtonte një çështje me argumentin se po gjykonte çështje të regjistruara një muaj përpara çështjes për të cilën kërkohej përshpejtimi pa dhënë argumente të tjera në mbrojtje të qëndrimit të saj, ndonëse kishte mundësi që të jepte një orientim konkret në lidhje me kohën kur çështja mund të nxirrej për gjykim.⁴⁸

6. Konkluzione

Gjykimi brenda një afati të arsyeshëm është një standard kushtetues pjesë e parimit të procesit të rregullt ligjor. Ndonëse Kodi i Procedurës Civile ka parashikuar afate për gjykimin, realizimin e hetimit penal dhe ekzekutimin e titujve ekzekutivë, ato janë përgjithësisht afate orientuese.

44 Vendim nr. 1/7/2, datë 31.1.2022, Gjykata e Lartë

45 Sipas nenit 399/2(3) i Kodit të Procedurës Civile.

46 Vendim nr. 6/12/4, datë 17.6.2021, i Gjykatës së Lartë, para. 25. Shih edhe vendimin nr. 6/2023, datë 26.7.2023.

47 Vendimi nr. 00-2023-4148, datë 5.10.2023, i Gjykatës së Lartë, pg. 16. Gjithashtu edhe vendim nr. 8, datë 16.09.2021; vendim nr. 2/2/1, datë 13.07.2021; vendim nr. 6/12/4, datë 24.06.2021 të Kolegjit Administrativ të Gjykatës së Lartë, vendimin Nr. 10-2023, datë 23.3.2023 të Gjykatës së Lartë, vendimi nr. Nr. 2/3/3/1, datë 17.1.2023 i Gjykatës së Lartë.

48 Vendimi nr. 24, datë 17.11.2022 i Gjykatës së Lartë dhe vendimi nr. Regjistrimi 36, datë 25.1.2022 me palë kërkuese B.H.

Në këtë kontekst, koncepti i afatit brenda të cilit duhet të përfundojë gjykimi, hetimi penal apo ekzekutimi i vendimit nuk duhet të kuptohet si një formulë matematikore që duhet të prodhojë domosdoshmërisht rezultatin e përcaktuar në Kod. Për këtë arsye, edhe jurisprudenca e Gjykatës Kushtetuese në frymën e jurisprudencës dhe standardeve të GjEDNJ ka vlerësuar dhe analizon disa kriteret për të arritur në përfundimin nëse ka apo jo cenim të këtij standardi. Luhatja që GJK ka pasur mbi sjelljen e autoriteteve tregon që mbetet për t'u përcaktuar kuptimi i 'rrethanave të pamundësisë objektive'. Prandaj, është e nevojshme ndërhyrja e ligjvënësit për të përcaktuar se cilat do të përbëjnë rrethanat të tilla të cilat gjykatat duhet t'i mbajnë në konsideratë për të llogaritur afatin e arsyeshëm. Njëherësh kërkohet ndërhyrje e tij për të adresuar nevojat për burime njerëzore të gjykatave dhe për t'i dhënë zgjidhje përfundimtare mbingarkesës së gjykatave, pasi sikurse ka theksuar edhe GJK pesha e reformës nuk mund të zhvendoset të qytetarët, të cilët u drejtohen gjykatave si pushteti i fundit për të rivendosur në vend të drejtat e tyre.

Në fund, dëshiroj të theksoj që respektimi i afateve të ngurta është sfidë edhe për institucionet që kanë tagrin për të thënë fjalën e fundit si Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut. Mjafton të përmend këtu rastin Hamitaj kundër Shqipërisë⁴⁹, për të cilin kësaj gjykate iu deshën rreth 12 vjet e gjysmë për ta gjykuar e për të dënuar me 600 Euro Shtetin Shqiptar që e kishte gjykuar në të tria nivelet për 6 vjet 3 muaj e shtatë ditë. Që sipas standardit të vendosur në 2017 përmes ndryshimeve në Kodin e Procedurës Civile është në tejkalim të afatit me 3 muaj e 7 ditë.

Bibliografi

Kodi i Procedurës Civile, miratuar me ligjin nr.8116, datë 29.3.1996, i publikuar në Fletoren zyrtare nr. . 9/1996, i ndryshuar.

Ligji nr. 38/2017, datë 30.03.2017, "Mbi disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr. 8116, datë 29.3.1996, 'Kodi i Procedurës Civile', i ndryshuar", botuar në FZ nr. 98/2017.

Ligji nr. 8577, datë 10.2.2000, "Për organizimin dhe funksionimin e Gjykatës Kushtetuese", i ndryshuar.

Udhërrëfyes (guidë) për Jurisprudencën e Gjykatës Kushtetuese Lidhur me Ankimin Kushtetues Individual, Janar 2024

Chubric, S. & Bogdani M. (2017). Analysis of legislation introduced to deal with protracted domestic proceedings in Albania. Council of Europe. Retrieved from: <https://rm.coe.int/assessment-length-of-proceedings-eng/16808b7c69>

Rystemaj, J. & Vokshi, A., A Practical and Analytical Approach to The Albanian Mechanism for Violation, of Reasonable Length Requirement in Judicial Proceedings, Balkan Social Science Review, Vol. 21, June 2023.

Vendime të Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut

Qufaj Co sh.p.k. kundër Shqipërisë, Aplikimi. no. 54268/00, 18 nëntor 2004

Ramadhi dhe të tjerë kundër Shqipërisë Aplikimi nr. 38222/02, 13 nëntor 2007

Marini kundër Shqipërisë, Aplikimi nr. 3738/02, 18 dhjetor 2007.

Gjyli kundër Shqipërisë, Aplikimi nr. 32907/07 datë 29 shtator 2009

Luli dhe të tjerë kundër Shqipërisë, aplikimet nr. 64480/09 dhe pesë të tjerë, 1 prill 2014.

Bara dhe Kola kundër Shqipërisë, Aplikimet nr. 43391/18 dhe 17766/19, 12 tetor 2021,

Vaney kundër Francës, nr. 53946/00, datë 30.11.2004;

Simaldone kundër Italisë, nr. 22644/03, datë 31.03.2009;

Hamitaj kundër Shqipërisë, 20 Korrik 2023, aplikimi nr. 11254/11

Vendime të Gjykatës Kushtetuese

Vendim nr. 34 datë 01.11. 2021 i Gjykatës Kushtetuese
 Vendim nr.44, datë 26.09.2023 i Gjykatës Kushtetuese
 Vendim nr. 59. datë 16.9.2016 i Gjykatës Kushtetuese
 Vendim nr. 35 datë 01.11. 2021 i Gjykatës Kushtetuese
 Vendim nr. 37 date 05.11.2021 i Gjykatës Kushtetuese
 Vendim nr. 6, datë 16.02.2023 i Gjykatës Kushtetuese
 Vendim nr. 13, datë 26.05.2023 i Gjykatës Kushtetuese;
 Vendim nr. 3, datë 17.02.2022 i Gjykatës Kushtetuese
 Vendim nr. 31 datë 29.05.2023 i Gjykatës Kushtetuese.
 Vendim nr. 25 datë 11.05.2023 i Gjykatës Kushtetuese
 Vendim nr. 21 datë 04.04.2024 i Gjykatës Kushtetuese
 Vendim nr. 68, datë 07.12.2023 i Gjykatës Kushtetuese;
 Vendim nr. 6, datë 16.02.2023 i Gjykatës Kushtetuese;
 Vendim nr. 13, datë 26.05.2022 i Gjykatës Kushtetuese
 Vendim nr.2, datë 17.02.2022, i Gjykatës Kushtetuese;
 Vendim nr.24 datë 27.04.2015, i Gjykatës Kushtetuese;
 Vendim nr.1, date 19.01.2009, i Gjykatës Kushtetuese
 Vendim nr. 68 datë 07.12.2023 i Gjykatës Kushtetuese
 Vendim nr.6, datë 16.02.2023, i Gjykatës Kushtetuese

Vendime të Gjykatës së Lartë

Vendim nr. 00-2023-4193, datë 26.7.2023 i Gjykatës së Lartë
 Vendim nr. 00-2023-4193, datë 26.7.2023 i Gjykatës së Lartë
 Vendim nr. 1/7/2, datë 31.1.2022, i Gjykatës së Lartë,
 Vendim nr. 25, datë 8.9.2022 i Gjykatës së Lartë,
 Vendim nr. 1/7/2, datë 31.1.2022, i Gjykatës së Lartë,
 Vendim nr. 00-2023-4148, datë 5.10.2023, i Gjykatës së lartë
 Vendim nr. 8, datë 16.09.2021 i Gjykatës së Lartë
 Vendim nr. 2/2/1, datë 13.07.2021 i Gjykatës së Lartë
 Vendim nr. 6/12/4, datë 24.06.2021 i Gjykatës së Lartë
 Vendim Nr. 10-2023, datë 23.3.2023 të Gjykatës së Lartë
 Vendim nr. Nr. 2/3/3/1, datë 17.1.2023 i Gjykatës së Lartë
 Vendim nr. 24, datë 17.11.2022 i Gjykatës së Lartë
 Vendim nr. Regjistrimi 36, datë 25.1.2022 i Gjykatës së Lartë me palë kërkuese B.H.
 Vendim nr. 6/2023, datë 26.7.2023, i Gjykatës së Lartë
 Vendim nr. 6/12/4, datë 17.6.2021, i Gjykatës së Lartë

PROACTIVE INVESTIGATION AND DETECTION OF HUMAN TRAFFICKING THROUGH TECHNOLOGY.

Dr. Eliona ELEZI
Dr. Ardian ELEZI

Abstract

In the dynamic landscape of technological evolution, particularly with the last decade, humanity is striving to engage in another form of its development where the internet and artificial intelligence will be integral parts in every direction. The pandemic of 2020 and onwards created a dependence on technology, also out of necessity due to limited physical access.

The global standstill brought about a shift in the way crime develops in general, with its traditional forms adapting through the exploitation of online platforms. To assess the existence of human trafficking, it is not just necessary to strengthen border controls in potentially tracking victims, but investigation needed to extend into a whole spectrum by reaching into social networks or utilizing every available source of information.

In addition, based on an OSCE report, it is estimated that 75% of human trafficking victims are advertised online. Thousands of online pages offer online prostitution services, where the victims are mainly female and minors. Organ trafficking is also widespread through online platforms. Here, even the use of images of children or their access for sexual purposes is not exempt.

Given these facts, there is a need to change the approach to investigating these crimes by directing law enforcement and prosecutorial agencies towards the use of open information or sources, as well as conducting proactive investigations to the extent permissible in the perspective of human rights.

Keywords: online trafficking, victim, proactive investigation, open source, technology

1. Trafficking as a global phenomenon.

Trafficking in human beings, certainly not as it is today, but with the same criminal intent to exploit human beings in different ways for financial gain, has been problematic early on in the world. In 1980 the Council of Europe undertook a series of initiatives in the fight against trafficking in human beings, which were concluded with the adoption in May 2005 of the "Convention against Trafficking in Human Beings" and followed by various Directives such as that 2011/36, which recognizes the fact that children, persons with disabilities, migrants or refugees are particularly at risk from trafficking.

Three other treaties directly related to trafficking in human beings and the smuggling of migrants in the wider framework of international organised crime are: the "UN Convention against Transnational Organised Crime" (UNTOC), the "UN Trafficking Protocol" and the "UN Smuggling Protocol".¹

The legal framework is extremely important in these aspects: in the fight against the prohibition or prevention where possible of trafficking, identifying victims, creating conditions for their protection, providing assistance to them, financial and legal compensation, punishing traffickers and giving an effective decision.

Being a phenomenon that knows no borders, and risks without selecting the country or the victim, vigilance and cooperation should be not only inter-institutional domestic but also international. International cooperation in preventing and combating organised crime is a primary objective of the UN Convention against Transnational Organised Crime.

Thus, in view of the above, one of the three basic purposes of the "UN Protocol on the Prevention, Prevention and Punishment of Trafficking in Human Beings, especially Women and Children, which meets the UN Convention against Transnational Organized Crime" is to promote international cooperation for the prevention, prohibition and punishment of trafficking in human beings.

The stated purpose of the "Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, which meets the UN Convention against Transnational Organized Crime" is to prevent and combat the smuggling of migrants, as well as to promote cooperation between States Parties to this end, while at the same time protecting the rights of past smuggled migrants. The Convention includes a declaration stating that effective action to prevent and combat the smuggling of migrants ... requires a comprehensive international approach, including cooperation, exchange of information and other appropriate measures.

1.1 Online Traffic and its Forms.

Technological development with the use of the Internet and further the widespread of the social media created bridges of communication that could not have been imagined even a decade ago, but also put at risk important values of humanity. Despite ethical and moral approaches to their correct use, the isolation of all activities worldwide as a result of the COVID-19 pandemic clarified any assumptions that might be about the necessity of the Internet and communication and information technology (ICT) in general, which play an important role in everyone's life.

The physical impossibility created by the risk of the Covid-19 pandemic led to a series of activities and social interactions taking place online. Criminal activity was no exception in human trafficking (THB). Thousands of websites offer online prostitution services, where the victims are mostly

¹ All approved on December 2000.

women and minors. Organ trafficking is also widespread through online platforms. This approach changed the way trafficking is carried out where through technology and the Internet the service is accessed by customers without the need to relocate the victim. The use of this strategy created great facilities for traffickers, given that a number of actions were previously carried out in support of the purpose of trafficking, such as forging documents, illegal passage, etc. Now enough is one platform and a number of illegal services within the framework of trafficking are more easily reached to their beneficiary and communication is shifted through the use of applications that are not infrequently encrypted.

The US Department of State in the publication of the Report "On Trafficking in Human Beings" for 2021 emphasized two main forms of trafficking in persons: forced labor or so-called modern slavery and sex trafficking. As COVID-19 caused a global economic downturn and increased the number of individuals vulnerable to human trafficking, traffickers adopted their existing tactics to take advantage of the pandemic's unique circumstances. Human traffickers targeted the growing number of people unable to adapt or build resilience in the face of worsening economic and social effects. The report states that the government of Albania does not fully meet the minimum standards for the elimination of trafficking, but is making significant efforts to do so. This post-pandemic reporting has not undergone significant changes in terms of referring to the system in 2023.²

In the Global Trafficking in Persons Report published by the UN Office on Drugs and Crime³, UNDOC, which analyses 142 countries on patterns and flows of human trafficking in the world, both regionally and nationally, found that 70 percent of victims were trafficked for sexual exploitation. One third for forced labor or "other" purposes. For forced labor, trafficking affects more men. In victims trafficked for "other" purposes, the sale of children, the obligation to beg in the streets and criminal activities are mentioned. Trafficking for begging on the streets has been seen in both the Western Balkans and other parts of the region. Pregnant women and girls who are trafficked for the sale of children have also been reported.⁴

1.2 Impact of technology on human trafficking.

Since the criminal activity of trafficking in human beings takes place online, this makes it a sophisticated form because in the early stages of tracing, making contact with the victim, re-securing, or exercising its control is realized through technology. Traffickers use social networks such as Facebook, Instagram and TikTok to recruit victims by creating fake profiles and posing as individuals offering jobs or other attractive opportunities. So we find the technological elements in the recruitment phase by contacting directly after recognizing the profile of the victim. This is known as the common strategy implemented mostly under the name "lover boy". After the trafficker has collected all the information on the victims, personal data, details of their whereabouts, etc. are then displayed under the guise of a person showing affection or support using a condition of his or her own. The relationship continues to consolidate under the guise of a romantic relationship, so much so that the emotional manipulation of the victim puts the latter in control of his or her tutor. Even in this case, despite the lack of physical contact, the ways of exercising tightness follow almost the same means. The victim in good faith has provided information or personal photos of her, for which she can be blackmailed later if she refuses to be trafficked under the trafficker's intentions.

2 2024 Trafficking in Persons Report - United States Department of State

3 <https://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2023/January/global-report-on-trafficking-in-persons-2022.html>

4 See: The origin and destination of human trafficking - DW - 08/01/2019

Another form is the provision of advertisements on various platforms, dedicated adult sites or dating apps, to advertise sexual services provided by victims of trafficking. Traffickers often use encrypted or dark web platforms to organize and carry out illegal activities, which are less likely to be detected by the authorities. Employment sites and online contracting platforms are often used to recruit individuals for forced labor in sectors as diverse as agriculture, construction, and home services.

Technology with its speed or ease of dissemination of information regardless of distances has helped traffickers to promote and provide services to their victims in various forms and applications all in order to economically benefit from their use.

During the exploitation phase, the technology can facilitate the sale of sexual services provided by THB () victims. Emerging trends in the context of sexual exploitation observed by different countries include the expansion of "live webcam" video chat apps to control victims. In the context of trafficking for labour exploitation, it turns out that ICTs are mainly used to recruit victims, especially through online work with advertising. In addition, traffickers may use ICT, including social media and encrypted apps, to continue contact with THB victims after they have been removed from exploitative situations, often to prevent them from filing complaints and seeking justice.

Developing trends witness an increase in child exploitation through the webcam and social networks. Violators start using online games to get close to potential victims. In 2016, Europol was able to track 17,000 smugglers using Facebook for their trafficking activities towards the EU. Everything can be ordered on the basis of Facebook ads, clandestine migration routes, false documents, fake marriages. The smuggler's contact, price and success rate are also mentioned with promotional photos and videos. In addition, smugglers offer trips to Western Europe on Instagram through so-called travel agencies. To manage their criminal activities, such as discussing finances or transport details, smugglers use Viber, Skype, WhatsApp which are difficult to intercept. "Traffickers are currently using technology to recruit, search and exploit their victims, as well as using the internet, to hide illegal materials derived from trafficking and their real identities from investigators."

2. Investigation on Human Trafficking through Technology.

The investigation on detection of human trafficking online must be carried out using technology. The difficulty in tracking them should be creative and mapping or networking⁵ countries with high trafficking risk potential serves the authorities of each country in the fight against this serious crime, but also increases the possibility of successful collaborations.

Law enforcement agencies should have the necessary skills and infrastructure to monitor social networks, in identifying suspicious profiles or activities. Indicators that need to be evaluated can be tracked by the content of texts or visual data that create suspicions about the involvement of minors, or data on suspicious activities that are triggered, for example, by the high salary of a position for which the market does not offer those payments, etc.

Continuous training of law enforcement and investigation institutions should be combined with significant investments in equipment that allow the collection, processing or selection of

⁵ In recent years, a number of applications have been developed that aim to create a map and filter through keywords, websites used for these services. Applications such as MEMEX (deep web search engine), Marinus Analytics, Shop etichal, etc., have been used by law enforcement agencies as effective tools to combat human trafficking.

information, which is voluminous and requires a long time of processing. The use of applications that locate data such as the IP address or the location of the service provider being trafficked or the use of artificial intelligence can be fruitful. However, it should be kept in mind that smugglers often use advanced techniques to hide their identities, such as VPNs, TOR networks and encrypted platforms, making it difficult for investigators to trace and identify them. Another effective investigative technique is the conduct of proactive investigations with special methods such as covert investigations on the Internet (cyber infiltration), which in the case of Albania should be accompanied by a revision of the legal provisions in the Criminal Procedure Code. Through this method, investigators often create fake profiles and then undertake covert operations to interact with traffickers in order to gather necessary evidence in the conduct of criminal activity, which must be balanced and with the fact that the authorities have the obligation to stop the illegality and protect the victim.

2.1. Use of open sources in the fight against human trafficking.

The fight against trafficking must be extended to many dimensions where any information must be evaluated regardless of the source from which it comes. The use of open resources in the fight against trafficking in persons is an effective and important strategy that can serve the law enforcement authorities as an indicator of investigation for the possible completion of an investigation, mainly, the active addition of direct data or secondary data on the issue. Open source includes information and data that is publicly available and that can be used without major legal restrictions. These sources include social networks, websites, media, and public databases (newspapers, magazines, publications, list of businesses and telephones, online databases, search engines, etc.⁶). ex. Google.com), the official website on the net ect.

First of all, in the use of open sources, it is necessary to keep in mind in critical analysis elements such as whether the source is safe, whether it constitutes reliable information, data related to the time of this information, etc. Time should be recorded as to whether the information has updates that can be legally followed or are only historical data. After their collection, the selection should be carried out based on how valuable it is. So sorting the information to show the overall value follows three pillars: security, reliability, and accuracy. This data can also be obtained from the monitoring of social networks in the public data they distribute as well as published media information through news reporting or investigative journalism, without leaving out the reports of disappearances. Through online navigation we can obtain in real time official data from public sources such as: various business registers, licenses, etc. that can help extend the investigation and relations that individuals involved in trafficking can have.

The use of open resources facilitates collaboration between various government agencies and NGOs. Sharing open information through shared platforms can help coordinate efforts against human trafficking. Using open resources to educate and raise public awareness of the dangers and signs of human trafficking is a key component in preventing this crime. In general, the use of open resources provides a flexible and far-reaching approach to combating human trafficking, improving the ability to collect valuable information and respond to threats in a timely manner.

6 Search Engines general <http://www.twics.com> (list of search engine all over the world) yahoo.com google.com switchboard.com webcrawler.com.

2.2. Special instruments and forms of international cooperation in collecting and administration of evidence in criminal cases of trafficking in human beings.

The crimes of human trafficking and smuggling of migrants are often committed and have effects in more than one country. On the other hand, criminal justice responses to human trafficking (criminal laws, law enforcement agencies, prosecution offices and courts) are normally structured and often operate only within a country's borders.

The importance of international cooperation has been recognized at the international level (as well as at the regional level, including in Southeast Europe). International cooperation for the prevention and fight against organized crime is a primary objective of the UN Convention against Transnational Organized Crime, which lays out a series of measures to be adopted by States Parties to enhance cooperation between law enforcement agencies.⁷ One of the three basic goals of the "UN Protocol on the Prevention and Punishment of human Trafficking, especially Women and Children, which meets the UN Convention against Transnational Organized Crime" is to promote international cooperation for the prevention, prohibition and punishment of trafficking in human beings. The stated purpose of the "Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, which meets the UN Convention against Transnational Organized Crime" is to prevent and combat the smuggling of migrants, as well as to promote cooperation between States Parties to this end, while at the same time protecting the rights of past smuggled migrants. The Convention includes a declaration stating that effective action to prevent and combat the smuggling of migrants ... requires a comprehensive international approach, including cooperation, exchange of information and other appropriate measures.

There are various forms of international cooperation. These include informal processes such as police cooperation with the police and formal processes such as mutual legal assistance and extradition.

Informal cooperation⁸ is the exchange of information that takes place directly between law enforcement agencies with their foreign counterparts. Sometimes it is also called police assistance with police or an institution with an institution. This is a separate instrument, without many legal rules, of cooperation on international crime, which can be used outside the formal regime of mutual legal assistance. Informal cooperation enables law enforcement agencies to exchange information and information directly with their foreign counterparts, without being subject to the legal requirement to make a formal request for mutual legal assistance. In this sense, informal cooperation complements mutual legal assistance.

The international aspect of these criminal phenomena makes various forms of international cooperation, such as police-police cooperation, as well as more formal legal instruments, such as mutual legal assistance or extradition, vital for the success of international investigations, prosecutions or convictions.

⁷ States Parties may use the Convention to seek mutual legal assistance for a range of purposes including: Acquisition of evidence; Performance of service of court documents; Execution of controls; Identification of the products of crime; Disclosure of information and documentation.

⁸ UNTOC, Article 27 (Cooperation between Law Enforcement), UN Convention against Trafficking, among others, Article 10 (Exchange of information and training) Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, Article 11 (Spontaneous Information) Convention on Police Cooperation for South East Europe, Article 5.1(a).

Unnecessary informal requests, for the little ones or eating too much time can be perceived as a waste of time. This can limit the willingness of counterparts to help with future requests.

Informal requests can lead to inaccurate and unreliable facts and elements of evidence unless the most appropriate or trained person is identified to find reliable information (persons who are more easily identified through formal channels). Informal requests may unintentionally compromise other investigations that may be on going if not handled with the appropriate level of retention of confidential information.

3. Conclusions

Tracking, identifying and then successfully investigating and punishing cases of online human trafficking, i.e. facilitated by technology, is and will remain a challenge for all countries. The lack of physical boundaries in the provision of services, the large volume of information that can be obtained from the monitoring of networks can be complex and requires large infrastructure and financial resources. The anonymity of traffickers and victims through the encrypted use of their data or encrypted applications is another difficulty encountered in investigating this form of trafficking. Conversations between traffickers and victims take place in closed groups and therefore must be evaluable to apply and special investigative techniques such as electronic surveillance or cyber infiltration operations. While in this respect there appear difficulties in their application because they can be long at high costs and requires specialized investigators for trafficking in human beings with advanced computer skills.

Also, the receipt of information on the users of applications by social media companies is accompanied by delays through the communication path such as the letter order and carries the risk of deleting the content until the moment when the request is implemented. Investigators must have high technical expertise to understand and use the tools and techniques needed to investigate online trafficking, which can be challenging for agencies with limited resources. Traffickers are capable of quickly adapting to changes in technology and law enforcement strategies, developing new methods to avoid detection and capture. The information is often scattered and fragmented across different platforms, making it difficult for investigators to get a complete picture of trafficking activity. Victims of trafficking are often intimidated and manipulated by traffickers, making them difficult to identify and get help. Victims often experience severe trauma and may be intimidated to cooperate with investigators, complicating the investigation process.

To meet these challenges, a comprehensive approach is needed that includes the use of advanced technologies, international cooperation, specialized training for investigative personnel, and raising public awareness of human trafficking.

Bibliography

1. Convention against Trafficking in Human Beings of the Council of Europe (2005);
2. United Nations Convention against Transnational Organized Crime of 2000 - "Palermo Protocol";
3. Directive 2011/36/EC of the European Parliament and of the Council;
4. Geneva Convention relating to the Status of Refugees of 28 July 1951, as amended by the New York Protocol of 31 January 1967.
5. Convention approved by law no. No. 8498, dated 10.6.1999 FZ. 21-1999 "On the Ratification of the Council of Europe Convention on Mutual Legal Assistance in Criminal Matters" and its Additional Protocol;
6. Convention on Mutual Cooperation in Criminal Matters of 2000 and 2002 on JITs;
7. Treaty of the European Union n. 182, 08.11.2011;
8. Regulation (EU) 2018/1805 ("2018 Regulation") on the mutual recognition of freezing orders and confiscation orders;
9. ILO Protocol 2014 to the Convention on Forced Labour;
10. EU Anti-Trafficking Directive 2011;
11. OSCE Recommendations on the Non-Punishment Provision 2013;
12. Council of Europe, Committee of the Parties to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Meeting Report of the 7th meeting of the Committee of the Parties (Strasbourg, 30 January 2011) THB-Cp (2012) RAP 7 (Strasbourg, 9 February 2012) Appendix II, para 7;
13. 2014 Report of the UN Special Rapporteur on trafficking in persons;
14. Directive 2012/29/EU of 25.10.2012;
15. Criminal Code of the Republic of Albania, 1995;
16. Criminal Procedure Code of the Republic of Albania, 1995;
17. <https://www.state.gov/reports/2021-trafficking-in-persons-report/albania/>;
18. <https://www.projectarachnid.ca/en/>;
19. Fighting Corruption in the Western Balkans: Strengthening Regional Cooperation in the Field of Asset Return by Jill Thomas;
20. Policies in response to human trafficking through the use of technology - an OSCE publication.

JUVENILE CRIMINAL JUSTICE CODE AS AN IMPORTANT COMPONENT OF JUSTICE REFORM: ANALYSIS OF THE REFORM OF THE JUVENILE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM

Prof. Assoc. Etlon Peppo
Prof. Assoc. Jonad Bara

Abstract

As it is already known by every legal professional and scholar in Albania, our country has undergone a profound reform of the justice system. Starting from the adoption of the first Constitution of the Republic of Albania in 1998, our justice system has faced numerous challenges and issues with significant impacts on its regular functioning. The problems emerging in the justice system and the rapid socio-economic developments in our country necessitated the reform of the justice system. This paper aims to present an analysis of the innovations and positive effects brought about by the adoption and implementation of the Juvenile Criminal Justice Code as one of the key components of the legal reform package in justice. Through the analysis of the main material and procedural aspects outlined in the Juvenile Criminal Justice Code, this paper highlights the role and fundamental impact of justice reform on the development of the juvenile criminal justice system. Reforming the juvenile criminal justice system plays a crucial role in respecting social norms, ensuring the safety and sustainability of juveniles as a vulnerable category of society, and providing them with special treatment compared to adults. In the context of the legal analysis and practical implementation of the Juvenile Criminal Justice Code, the paper also highlights some of the challenges encountered by the new juvenile criminal justice system aiming to take further measures to ensure the proper functioning of the justice system.

Keywords: *Justice reform; criminal law; juvenile criminal justice; juvenile criminal system.*

Biographical information about the presenting author:

Studied law at the Faculty of Law, University of Tirana. Completed doctoral dissertation at the University of Tirana in 2017 and earned the title of "Associate Professor" in 2024. Admitted to the Tirana Bar since 2014.

Began the academic career in law in 2011. Lecturer at the Criminal Law Department of the Faculty of Law, University of Tirana since 2019. Published several scientific articles in various national and international scientific journals.

I. Hyrje

Reforma në sistemin e drejtësisë në Shqipëri ka qenë padyshim një nga tematikat më të rëndësishme dhe të diskutuara gjatë dekadës së fundit. Kjo reformë është konsideruar thelbësore për përmisimin terësor të sistemit të drejtësisë, sundimin e shtetit së të drejtës, luftën kundër korrupsionit dhe garantimin e një drejtësie të paanshme dhe efektive.

Në mënyrë të vazhdueshme, sistemi ynë i drejtësisë është përballur me sfida dhe problematika të ndryshme me ndikim të rëndësishëm në funksionimin e rregullt të tij. Ndërhyrjet e politikës dhe pushtetit ekzekutiv në pushtetin gjyqësor, niveli i lartë i korrupsionit dhe mungesa e thellë e besimit të publikut tek institucionet e drejtësisë sollën si nëvojë analizën terësore të sistemit të drejtësisë me qëllimin identifikimin e problematikave dhe reformimin e tij.

Bazuar në problematikat dhe çështjet e identifikuara në analizën e sistemit të drejtësisë, u hartuan dy dokumente shumë të rëndësishëm që paraprinë reformën në drejtësi: Strategjia e Reformës në Sistemin e Drejtësisë dhe Plan i Veprimit.

Në mënyrë të veçantë, Strategjia e Reformës në Sistemin e Drejtësisë përcaktoi objektivat e përgjithshëm dhe specifikë të reformës në sistemin e drejtësisë, si dhe ndërhyrjet e nevojshme kushtetuese dhe ligjore për realizimin e këtyre objektiveve. Ndërkohë, Plan i Veprimit detajoi ndërhyrjet konkrete kushtetuese, ligjore dhe të llojeve të tjera, subjektet që do të angazhohen për zbatimin e tyre si dhe afatet.¹

Këto dokumente u miratuan me vendimin nr. 15, datë 30.07.2015 të Komisionit të Posaçëm Parlamentar për Reformën në Sistemin e Drejtësisë dhe shërbyen si dokumente orientuese për fazën e tretë, fazë e cila përkoi me hartimin e paketës së amendamenteve kushtetuese dhe ligjore. Në lidhje me paketën e plotë të amendamenteve kushtetuese dhe ligjore, vëmendja dhe interesi më i madh i publikut dhe studiuesve së të drejtës është përqëndruar tek krijimi i institucioneve të reja të drejtësisë dhe procesi i emërimit dhe vlerësimit të gjyqtarëve dhe prokurorëve.

Gjithësesi, duhet theksuar se reforma në drejtësi është shumë më e gjerë dhe gjithëpërfshirëse se sa më sipër. Kështu, reforma në drejtësi në vendin tonë u konceptua e ndarë mbi shtatë shtylla bazë, të cilat përbëjnë ndërtesën e sistemit të drejtësisë. Një nga këto shtylla ishte drejtësia penale, e cila rendiste si objektiv të posaçëm të saj edhe reformimin e sistemit të drejtësisë për të miturit në konflikt me ligjin duke forcuar sistemin e drejtësisë restauruese dhe mbrojtjen efektive të drejtave të tyre procedural – objektivi 8.²

Duke marrë në konsideratë faktin se të miturit janë njëra prej kategorive më vulnerabël të shoqërisë, si dhe bazuar në problematikat e evidentuara në lidhje me sistemin e drejtësisë penale për të miturit në dokumentin e analizës së sistemit të drejtësisë, u konsiderua e nevojshme rishikimi dhe/ose hartimi i një kuadri të ri ligjor dhe gjithëpërfshirës dhe të specializuar për drejtësinë penale për të mitur në Shqipëri.

Në këtë kontekst, një nga komponentët e rëndësishëm të reformës në drejtësi ishte edhe miratimi i Kodit të parë për Drejtësinë Penale për të Mitur në historinë e legjislacionit shqiptar. Kodi i Drejtësisë Penale Për të Mitur ("KDPM") u miratua nga Kuvendi i Republikës së Shqipërisë në vitin 2017 nëpërmjet ligjit nr. 37/2017 dhe hyri në fuqi më 1 Janar 2018.

Ky artikull synon të paraqesë një analizë juridike të risive dhe efekteve pozitive që solli miratimi i

1 Strategjia e Reformës në Sistemin e Drejtësisë, 2015, fq: 2

2 Strategjia e Reformës në Sistemin e Drejtësisë, 2015, fq: 27

këtij Kodi si pjesë përbërëse e paketës ligjore që shoqëroi reformën në drejtësi. Objekt i këtij punimi është analiza juridike e aspekteve kryesore materiale dhe procedurale të Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur, duke evidentuar rolin dhe impaktin thelbësor të reformës në drejtësi për zhvillimin e sistemit të drejtësisë penale për të mitur në Shqipëri.

Në kuadër të studimit dhe analizës së legjislacionit, si dhe referuar zbatimit në praktik të Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur, artikulli pasqyron edhe disa prej problematikave dhe sfidave të sistemit të drejtësisë penale për të mitur në Shqipëri me qëllim marrjen e masave të nevojshme për të siguruar funksionimin në mënyrë të rregullt dhe të përshtatshme të sistemit të drejtësisë.

II. Aspekte historike të zhvillimit të sistemit të drejtësisë penale për të mitur në kohë

Në vendin tonë, legjislacioni penal për të miturit ka evoluar në mënyrë të rëndësishme nga Kodi i parë Penal 1928 deri në miratimin dhe hyrjen në fuqi të Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur 2017. Gjithësesi, fakti që Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur ka hyrë në fuqi vetëm gjashtë vjet më parë, nuk do të thotë që ka munguar trajtimi juridiko-penal i posaçëm për të miturit në konflikt me ligjin më përpara në kohë.

Të miturit autorë të veprave penale nuk janë trajtuar njësoj si personat madhorë. Kodet Penale të viteve 1928, 1952 dhe 1977 përmbanin një seri dispozitash që theksonin nevojën e trajtimit të veçantë të të miturve autorë të veprave penale dhe qëllimin për të shmangur sanksionet e rënda penale ndaj tyre.

Në të drejtën zakonore shqiptare, si rregull, djali që fillonte të mbante armën, konsiderohej madhor dhe kishte përgjegjësi penale.³ Gjithësesi, në përgjithësi, kanunet nuk përcaktonin një moshë fikse për përgjegjësi penale. Ndonëse e drejta zakonore nuk ka arritur të parashikojë masa edukuese për të miturit, në kanune gjenden dispozita të cilat, në trajtimin e kriminalitetit të të miturve, kanë si qëllim kryesor atë edukues.⁴

Kodi Penal 1928, një dokument ligjor shumë i rëndësishëm i miratuar gjatë periudhës së mbretërisë, luajti një rol thelbësor në modernizimin e sistemit të drejtësisë penale. Në përgjithësi, Kodi Penal 1928 vendosi një sistem sanksionesh penale shumë të ashpra për autorët e kryerjes së veprave penale. Gjithësesi, Kodi parashikonte një trajtim favorizues dhe të veçantë për të miturit autorë të veprave penale.

Dënimi me vdekje dhe dënimi me burgim të përjetshëm nuk zbatoheshin si sanksione penale ndaj të miturve nën moshën 15 vjeç në momentin e kryerjes së veprës penale, ndërsa masa e dënimit me burgim të rëndë nuk zbatohej edhe ndaj të miturve nën moshën 18 vjeç në momentin e kryerjes së veprës penale. Ndërkohë, masa e dënimit me burgim të lehtë me deri në 10 ditë, mund të ekzekutohej nga të miturit nën 18 vjeç në ambientet ku ato banonin.

Kodi Penal 1928 parashikonte gjithashtu mundësinë e pakësimit të dënimit, i cili mund të zbatohej duke vlerësuar dhe duke marrë në konsideratë, ndër të tjera, edhe kriterin e moshës. Po ashtu, interes të veçantë paraqet edhe parashikimi ligjor për mundësinë e zbatimit të qortimit gjyqësor si sanksion penal për kryerjen e veprave penale të lehta, kur verifikohet ekzistenca e kriterëve ligjore të caktuara.

3 Papandile, J., Vështrim kriminologjik, ILAR, 2000, fq: 58

4 Xhafo, J., I mituri dhe procesi penal, GEER, 2012, fq: 22

Sipas parashikimeve të Kodit Penal 1928, mosha minimale për përgjegjësi penale ishte 10 vjeç. Ligjvënësi, gjatë kësaj etape historike, konsideronte se të miturit e moshës 10 vjeç kishin aftësitë e nevojshme volitive dhe intelektuale për të kuptuar kundërligjshmërinë e veprimeve të tyre dhe rendësinë e pasojave që këto veprime sillnin. Në çdo rast, të miturit e grupmohave 10-15 vjeç dhe 15-18 vjeç, i nënshtroheshin një regjimi juridik favorizues që bënte dallimin në trajtimin e tyre krahasuar me personat madhorë mbi 18 vjeç të akuzuar dhe/ose të shpallur fajtorë për kryerjen e të njëjtave veprave penale.

Kodi Penal pasues i vitit 1952 u hartua dhe u miratua gjatë një periudhe transformimi ekonomiko-sociale të shtetit shqiptar, periudhë e cila përkoi me vendosjen e regjimit të komunizmit. Për këtë arsye, edhe legjislacioni penal i kohës reflektoje parimet e kontrollit të rreptë shtetëror dhe përpjekjet për ndërtimin e shoqërisë socialiste bazuar në praktikën e vendeve të tjera socialiste, dhe kryesisht të Bashkimit Sovjetik.

Megjithatë, pavarësisht kontekstit politik dhe ideologjik të kohës, Kodi Penal 1952 shënoi një etapë të rëndësishme për trajtimin juridiko-penal të të miturve autorë të veprave penale. Ky kod përmbante disa risi dhe parashikime ligjore që ndikuan pozitivisht tek mënyra e trajtimit të të miturve që shkelnin ligjin penal, mënyrë e cila ishte e ndryshme dhe më favorizuese në raport me trajtimin e personave madhorë për të njëjtat kategori veprash penale.

Së pari, mosha minimale për përgjegjësi penale u rrit nga 10 në 14 vjeç. Në lidhje me këtë aspekt të përgjegjësisë penale, u konsiderua se, në kontekstin socialo-ekonomik të vendit tonë, elementi intelektual dhe volitiv për të kuptuar rendësinë e veprimeve dhe pasojave ishte i papërshtatshëm për t'u vendosur në një kufi nën moshën 14 vjeç.

Në këtë mënyrë, u përcaktua se të miturit nën 14 vjeç do t'i nënshtroheshin masave edukuese në rast të kryerjes së veprave penale, duke përfshirë masa të tilla si:

- i. Vendosja nën kujdesin e prindërve, të afërmeve ose kujdestarit ligjor;
- ii. Mbyllja në institucione të posaçme edukimi ose mjekësore.

Së dyti, Kodi Penal 1952 vazhdoi të ruante traditën e mëparshme ligjore mbi trajtimin juridiko-penal favorizues të të miturve autorë të veprave penale duke ndaluar vendosjen e sanksioneve penale si dënimi me vdekje, internimi dhe konfiskimi i pasurisë për të miturit që kishin kryer vepra penale nën moshën 18 vjeç.

Së treti, i mituri që në kohën e kryerjes së krimit nuk kishte mbushur moshën 18 vjeç, mund të dënohej vetëm me gjysmën e dënimit me burgim të parashikuar nga dispozita përkatëse e veprës penale.⁵ Ky parashikim ligjor për trajtimin favorizues së të miturit ka qendruar i pandryshuar në kohë dhe vazhdon ende edhe sot të përbëjë një nga karakteristikat e Kodit tëen Penal kur bëhet fjalë për dënimin e të miturve.

Së fundmi, Kodi Penal 1952 parashikonte edhe mundësinë e përjashtimit të të miturit nga dënimi nëse verifikoheshin disa kushte:

- i. Kur kishte kryer një krim të parëndësishëm nën influencën e rastit, për shkak të një fatkeqësie personale ose familjare;
- ii. Kur kishte kryer një krim të parëndësishëm, duke u ndodhur në gjendje tronditjeje psikike ose nën influencën e një tjetri;
- iii. Kur çmohej se masat edukuese ia arrinin qëllimit të dënimit.⁶

5 Neni 46(2) i Kodit Penal 1952

6 Xhafo, J., I mituri dhe procesi penal, GEER, 2012, fq: 32

Kodi Penal i vitit 1977 paraqiti një regres në aspektin e respektimit dhe garantimit së të drejtave dhe lirive themelore të njeriut. Si rrjedhojë e vendosjes së një regjimi gjithnjë e më shumë izolues dhe kontrollit të rreptë shtetëror në çdo aspekt, Kodi Penal u karakterizua nga një frymë ideologjike dhe politike e tejskajshme. Gjatë kësaj periudhe, ndëshkimi ishte funksioni parësor i së drejtës penale dhe sistemit të drejtësisë. Gjithësesi, duhet theksuar se, pavarësisht ashpërsimit të politikës penale të shtetit shqiptar dhe frymës ideologjike që karakterizonte Kodin Penal 1977, të miturit vazhduan të gëzonin një trajtim juridiko-penal të veçantë.

Shumë prej parashikimeve ligjore të Kodeve Penale të mëparshme qendruan të pandryshuara, duke përfshirë këtu: moshën 14 vjeç për përgjegjësi penale, përjashtimin e të miturve nën 18 vjeç nga dënimi me vdekje, ndalimi për të vendosur më shumë se gjysmën e dënimit me burgim për të miturit nën 18 vjeç në momentin e kryerjes së veprës penale, dhe përjashtimi nga dënimi në raste të caktuara.

Përveç parashikimeve ligjore të mësipërme, Kodi Penal 1977 parashikonte mundësi për zbatimin e alternativave të tjera ndaj dënimit me heqje lirie si, riedukimi nëpërmjet punës, gjoba, dhënia e dënimeve plotësuese si dënime kryesore, zbritja e dënimit nën minimumin e parashikuar në ligj, si dhe përjashtimi i të miturit nga dënimi.⁷

Përmes këtyre dispozitave, Kodi Penal 1977 synonte gjithësesi të mbronte të drejtat e të miturve, të nxiste riintegrimin e tyre në shoqëri dhe të ndalonte ripërfshirjen e tyre në aktivitetin kriminal, duke ruajtur në këtë mënyrë një qasje diferencuese në lidhje me drejtësinë penale për të mitur.

Pas rënies së regjimit totalitar të komunizmit dhe zhvillimeve pasuese të viteve 90', u shfaq nevoja për miratimin e ligjeve të reja që të përputheshin me kushtet e reja sociale, politike dhe ekonomike të kohës. Në këtë kontekst, në vitin 1995, Kuvendi i Republikës së Shqipërisë miratoi Kodin e ri Penal me qëllim reflektimin e vlerave të reja demokratike dhe humane të shoqërisë moderne. Për herë të parë, Kodi Penal 1995 vendosi mbrojtjen e interesit më të lartë të fëmijës si një ndër parimet kryesore të tij, të përcaktuara nën nënin 1/c.⁸

Natyrisht, risitë pozitive që solli Kodi i ri Penal ishin thelbësore për përmisimin e sistemit të drejtësisë penale. Së pari, u vendos heqja e dënimit me vdekje nga sistemi i sanksioneve penale. Në lidhje me mënyrën e trajtimit së të miturve, Kodi i ri Penal sanksioni fillimisht se mosha minimale për përgjegjësi penale nuk është e njëjtë si për krimet (14 vjeç), edhe për kundërvajtjet penale (16 vjeç). Ashtu siç është parashikuar që nga Kodi Penal 1928, edhe Kodi i ri Penal përcaktoi se të miturit nën 18 vjeç në momentin e kryerjes së veprës penale nuk mund t'i nënshtroheshin dënimit me burgim të përjetshëm, pavarësisht natyrës dhe llojit të veprës penale të kryer.

Gjithashtu, në të njëjtën linjë me Kodet Penale të mëparshme, u parashikua se, në asnjë rrethanë, ndaj të miturve nën 18 vjeç më nuk mund të vendoset një masë dënimi me burgim më shumë se gjysma e maksimumit të parashikuar për atë vepër penale. Në varësi të përmbushjes në mënyrë kumulative së disa kritereve ligjore të lidhura me rrezikshmërinë e autorit dhe të veprës penale, Kodi i ri Penal i njohu diskrecionin gjykatës të vendosë përjashtimin e të miturit nga dënimi ose uljen e dënimit nën minimumin e parashikuar.

Miratimi i Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur në vitin 2017 përfaqëson një moment thelbësor në historinë juridike shqiptare. Bazuar në parimin e mbrojtjes së interesit më të lartë të fëmijës, ky kod afirmoi objektivin parësor për rehabilitimin dhe riintegrimin e të miturve në konflikt me ligjin duke marrë në konsideratë nevojat e veçanta të të miturve si një kategori vulnerabël e shoqërisë.

7 Xhafo, J., I mituri dhe procesi penal, GEER, 2012, fq: 34.

8 Neni 1/c i Kodit Penal 1995, i ndryshuar.

III. Reformimi i sistemit të drejtësisë penale për të mitur

Vetë Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur është miratuar në kuadër të përmbushjes së detyrimeve strategjike dhe atyre ligjore me qëllim sigurimin e riintegritimit dhe rehabilitimit efektiv dhe të shpejtë të të miturve dhe të rinjve në konflikt me ligjin. Risia e këtij akti në të drejtën penale shqiptare qëndron në qasjen nga ajo ndëshkuese drejt asaj rehabilituese dhe restauruese.⁹

Sikundër u tha në hyrje të këtij artikulli, reformimi i sistemit të drejtësisë për të miturit në konflikt me ligjin duke forcuar sistemin e drejtësisë restauruese dhe mbrojtjen efektive të drejtave të tyre procedurale, përbënte një nga objektivat e drejtësisë penale në kuadër të reformës në drejtësi. Mbështetja publike për politikat e dënimeve ndëshkuese kufizohet në një kategori shumë të vogël të të miturve më të dhunshëm. Përveç kësaj, ka një mbështetje të konsiderueshme për rehabilitimin si një objektivi i sistemit të drejtësisë penale për të mitur.¹⁰

Në këtë mënyrë, mbrojtja e të miturve si njëra prej kategorive më vulnerabël të shoqërisë përfaqësonte një ndër objektivat strategjikë e rëndësishëm të reformimit të sistemit të drejtësisë penale. Bazuar në problematikat e identifikuar në mënyrë të detajuar në analizën e sistemit të drejtësisë, u konstatua që ekzistonin një seri problematikash që duheshin adresuar në mënyrën e duhur.

Për këtë arsye, dokumenti i analizës së sistemit të drejtësisë përcaktoi nevojën për marrjen e masave të mëposhtme për të pasur një drejtësi efektive për të miturit:

- Orientimin drejt miratimit të një Planit Strategjik për Drejtësinë për të Miturit, i cili të jetë në përputhje me rekomandimet dhe standardet evropiane.
- Hartimin e një kuadri të ri ligjor gjithëpërfshirës dhe të specializuar për drejtësinë për të mitur në Shqipëri, në përputhje me standardet ndërkombëtare dhe kontekstin kombëtar.
- Hartimin e dispozitave të posaçme për të miturit në Kodin Penal dhe Kodin e Procedurës Penale ose grupimi i këtyre dispozitave në Kod më vete për të miturit, i cili të nxisë dhënien e dënimeve alternative, aplikimin e programeve edukuese, integruese dhe rehabilituese ndaj tyre.
- Parashikimin dhe respektimin e procedurave të posaçme për të miturit gjatë hetimit dhe gjyqimit, në përputhje me standardet ndërkombëtare, të cilat garantojnë një mbrojtje më të mirë të të drejtave të fëmijëve në procesin gjyqësor.
- Rishikimin e normave për përcaktimin e dënimeve për të miturit në konflikt me ligjin.
- Krijimin e strukturave të specializuara në institucionet e drejtësisë penale, të pajisura me kapacitetet, infrastrukturën si dhe burimeve të nevojshme (financiare ashtu edhe njerëzore) përgjegjëse për trajtimin e të miturve në konflikt me ligjin.
- Zhvillimin e programeve të trajnimit për përfaqësuesit e institucioneve të sistemit të drejtësisë penale (prokurorë, gjyqtarë, punonjës të Shërbimit të Provës dhe administratës së burgjeve) në lidhje me të drejtat e fëmijëve dhe trajtimin e të miturve në konflikt me ligjin.¹¹

Për sa më sipër, të gjithë këto masa të identifikuar në analizën e sistemit të drejtësisë u morën në konsideratë gjatë punës përgatitore për hartimin e Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur dhe u adresuan në mënyrën e duhur në draftin e miratuar nga Kuvendi i Republikës së Shqipërisë. Miratimi dhe hyrja në fuqi e Kodit të ri specifik dhe të veçantë së Drejtësisë Penale për të Mitur adresoi në mënyrë të përshtatshme të gjithë masat e evidentuara në Analizën e Sistemit të Drejtësisë.

9 Merkaj, T., Komentari i Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur, Morava, 2020, fq: 11.

10 Roberts, J., "Public Opinion and Youth Justice", Crime and Justice, Vol. 31, The University of Chicago Press, 2004, fq: 498.

11 Strategjia e Reformës në Sistemin e Drejtësisë, 2015, fq: 27

Në fakt, Kodi është në harmonizim të plotë me aktet ndërkombëtare të ratifikuara nga Republika e Shqipërisë, në fushën e mbrojtjes së të drejtave të fëmijëve jo vetëm në drejtim të disiplinimit të rregullave të qarta procedural lidhur me fazat e procedimit penal (hetim, gjykim, ekzekutim, rehabilitim), por edhe në drejtim të subjekteve pjesëmarrëse në një proces penal me/ndaj të miturit për të cilin Kodi paraqet rregullime.¹²

Për herë të parë në historinë legjislative të vendit tonë, u miratua një Kodi i posaçëm i Drejtësisë Penale për të mitur që përmban:

- a) rregullime të posaçme të aspektit material lidhur me përgjegjësinë penale të të miturve; dhe
- b) rregulla procedurale të detajuara për hetimin, ndjekjen penale dhe gjykimin e të miturve në konflikt me ligjin, si dhe ekzekutimin e vendimit të dënimit penal, rehabilitimin ose të çdo mase tjetër që përfshin një të mitur në konflikt me ligjin, si dhe një të mitur viktimë dhe/ose dëshmitar të veprës penale.

Një risi pozitive e këtij Kodi vërehet që në hyrje të tij, ku jepen përkufizimet e termave ligjore dhe është zgjedhur të përdoret termi "i mitur në konflikt me ligjin" për çdo person që ka mbushur moshën e përgjegjësisë penale deri nën moshën 18 vjeç, ndaj të cilit ekziston një dyshim i arsyeshëm se ka kryer një vepër penale, është marrë si i pandehur dhe/ose është dënuar me vendim gjyqësor të formës së prerë për kryerjen e një veprë penale.

Një tjetër karakteristikë e këtij Kodi është fakti se dispozitat e tij zbatohen edhe për kategorinë moshore të të rinjve të grupmoshës 18-21 vjeç, me kusht që akuza penale ndaj tyre të drejtohet për kryerjen e veprave penale në momentin që ato kanë qenë nën moshën 18 vjeç.

Kreu II i Kodit përmban dhe rendit të gjithë parimet e përgjithshme që karakterizojnë drejtësinë penale për të mitur, duke përfshirë: parimin e interesit më të lartë të të miturit, parimin e të drejtës për zhvillim harmonik të të miturit, parimet e njohura të prezumimit të pafajësisë, proporcionalitetit dhe mbrojtjes nga diskriminimi, parimin e përparësisë së masave alternative të shmangies në raport me masat ndëshkuese, parimin e përdorimit të kufizimit ose heqjes së lirisë si masë e fundit, të drejtën e të miturit për të marrë pjesë në procesin penal, si dhe parimin e shqyrtimit pa vonesa dhe përparësi.

Ndërkohë, Kodi ka grupuar në krerë të veçantë të gjithë të drejtat, garancitë dhe rregullat procedurale të lidhura me të miturin në konflikt me ligjin, të miturin viktimë dhe të miturin dëshmitar që përfshihen në një proces penal.

Sikundër u referua më sipër në lidhje me Analizën e Sistemit të Drejtësisë, një nga masat e nevojshme për t'u marrë me qëllim përmisimin e sistemit të drejtësisë penale për të mitur ishte zhvillimi i programeve të trajnimit për përfaqësuesit e institucioneve të sistemit të drejtësisë penale (prokurorë, gjyqtarë, punonjës të Shërbimit të Provës dhe administratës së burgjeve) në lidhje me të drejtat e fëmijëve dhe trajtimin e të miturve në konflikt me ligjin.

Legjislatori, jo pa qëllim, i është përgjigjur kësaj nevojë dhe ka vendosur të përfshijë një kre më vete për trajnimin dhe specializimin e organeve kompetente në procesin e drejtësisë penale për të mitur. Në këtë mënyrë, vendosja e detyrimit ligjor për të adresuar në mënyrë sa më profesionale dhe të specializuar çështjet penale me të mitur përmbush plotësisht sugjerimin për marrjen e masës së identifikuar në Analizën e Sistemit të Drejtësisë.

Krijimi i trupave gjyqësore të specializuara për të miturit përbën një domosdoshmëri dhe avantazh shumë të madh për garantimin e drejtësisë penale për të mitur. Gjykatat penale për të mitur kanë

qenë një sukses spektakolar në Shtetet e Bashkuara të Amerikës dhe në pjesën më të madhe të botës. Asnjë komb i zhvilluar nuk i trajton autorët më të rinjë të veprave penale në gjykatat penale e zakonshme.¹³

Në mënyrë të veçantë, parashikimi dhe zbatimi për herë të parë i institutit të shmangies nga ndjekja penale paraqet një risi dhe karakteristikë specifike të Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur. Neni 23 (3) i KDPM-së e përkufizon "shmangien" si masa alternative për mosfillimin, pezullimin ose pushimin e ndjekjes penale ndaj të miturit në konflikt me ligjin, sipas parashikimeve të Kodit.

Ndryshe nga masat me karakter ndëshkues, qëllimi i masave të shmangies është rehabilitimi dhe riintegrimi i të miturve në konflikt me ligjin në shoqëri në mënyrë që të sigurohet mirëqenia dhe zhvillimi i rregullt i tyre. Referuar dokumentit ligjor të Analizës së Sistemit të Drejtësisë dhe objektivit nr. 8 të shtyllës "Drejtësia penale", konstatohet se ligjvënësi ka adresuar në mënyrën e duhur problematikën e identifikuar në lidhje me reformimin e sistemit të drejtësisë penale për të mitur.

Për sa më sipër, KDPM i ka rezervuar një kre të veçantë masave të shmangies nga ndjekja penale dhe dënimi penal. Nenet 55-71 të KDPM-së përcaktojnë në mënyrë të detajuar kriteret dhe kushtet për të zbatuar masat e shmangies, rregullat procedurale të ndjekura nga organet e prokurorisë dhe gjyqësorit, llojet e masave të shmangies dhe pasojat ligjore që rrjedhin nga moszbatimi i këtyre masave.

Duke iu rikthyer objektivit për reformimin e drejtësisë penale për të mitur duke forcuar drejtësinë restauruese, theksojmë se programet e drejtësisë restauruese dhe ndërmjetësimit u përfshinë shprehimisht si një prej masave të shmangies në Kodin e ri të Drejtësisë Penale për të Mitur. Sfida për drejtësinë restauruese është e dyfishtë. Ajo duhet të zhvillojë kriteret e saj të efektshmërisë, duke përfshirë interesat e viktimës dhe komunitetit, dhe duhet të sjellë efekte mbi shkelësit që nuk janë më të keqe se ato të programeve ekzistuese rehabilituese.¹⁴

Llojet e tjera të masave të shmangies që mund të caktohen nga prokuroria dhe/ose gjykata përfshijnë: këshillimin për të miturin dhe familjen e tij/e saj, paralajmërimin me gojë, paralajmërimin me shkrim, masat detyruese dhe vendosjen nën kujdes. Pa u ndalur në analiza ligjore më të thella për secilën masë shmangieje të parashikuar nga KDPM-ja, nënvizojmë se rezultojnë në këtë mënyrë e përmbushur edhe një tjetër masë ligjore e identifikuar si problematikë përpara reformës në drejtësi.

Kur është e përshtatshme, programet/aktivitetet në të cilat vajzat/djemtë me masë shmangieje referohen, duhet gjithashtu të adresojnë nevojat e viktimës/viktimave, si dhe nevojat e të tjerëve të prekur nga vepra penale. Standartet ndërkombëtare promovojnë fuqimisht kombinimin e masave të shmangies me një qasje të drejtësisë restauruese.¹⁵

Aspektet dhe veçoritë me natyrë materiale dhe/ose procedurale të paraqitura nga Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur janë të shumta dhe interesante për qëllime studimi, por artikulli rendit më poshtë vetëm disa prej karakteristikave kryesore që e bëjnë këtë Kod një komponent të rëndësishëm të reformës në drejtësi:

- E drejta për gjykim me dyer të mbyllura duke kufizuar aksesin e publikut;

¹³ Zimring F., "The Common Thread: Diversion in Juvenile Justice", California Law Review, Vol. 88 (6), California Law Review Inc., 2000, fq: 2479.

¹⁴ Walgrave L., "Restoration in Youth Justice". Crime and Justice, Vol. 31, The University of Chicago Press, 2004, fq: 547.

¹⁵ UNICEF, Diversion of children in conflict with law from formal judicial proceedings in Europe and Central Asia [Online: <https://www.unicef.org.>], UNICEF Regional Office for Europe and Central Asia, 2022, fq: 14.

- Rregullimet procedurale për vendosjen dhe zbatimin e masave të sigurimit ndaj të miturve, duke përfshirë vendosjen e kriterëve strikte për caktimin e masës së arrestit me burg;
- Gjykimi i shpejtë brenda afateve fikse të caktuara me qëllim zgjidhjen e çështjeve penale me të mitur pa vonesë;
- E drejta e të miturit në konflikt me ligjin për të marrë pjesë në procesin penal;
- Rregullimet materiale dhe parimet për dënimin e të miturve, duke përfshirë në mënyrë specifike ndalimin për vendosjen e dënimit me burgim sipas kushteve të caktuara.
- Përcaktimi i kohëzgjatjes maksimale të dënimit me burgim për të mitur në jo më shumë se 12 vjet;
- Përcaktimi i llojeve të ndryshme të dënimeve alternative jo me burgim, të tillë si: kufizimi i lirisë, qëndrimi në shtëpi, gjoba, kryerja e punëve në interes publik, ndalimi për kryerjen e veprimtarie dhe përmbushja e detyrimeve të caktuara;
- Rregullat për ekzekutimin dhe mënyrën e vuajtjes së dënimit për të miturit, si dhe për përgatitjen e lirimimit nga IEVPJ, kujdesim, rehabilitimin dhe rishoqërimin.

Analiza juridike e mësipërme eidenton mënyrën se si janë përmbushur objektivat e identifikuar në dokumentin e Analizës së Sistemit të Drejtësisë që parapriu miratimin e paketës ligjorë në drejtësi, si dhe masat konkrete ligjore të ndërmarra në lidhje me secilin prej problematikave të identifikuar në lidhje me sistemin e drejtësisë penale për të mitur.

Nëpërmjet miratimit dhe hyrjes në fuqi të Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur, mund të themi se u krijua një kuadër ligjor gjithëpërfshirës dhe i specializuar ekskluzivisht për drejtësinë penale për të mitur në Shqipëri, duke forcuar sistemin e drejtësisë restauruese dhe garancitë procedurale të të miturve në vendin tonë.

IV. Konkluzione

Drejtësia penale për të mitur është një pjesë integrale e sistemit të drejtësisë penale që ka si objekt çështjet penale që përfshijnë kryesisht të miturit nën moshën 18 vjeç, të cilët janë akuzuar, gjykuar dhe/ose dënuar për kryerjen e veprave penale. Në këtë drejtim, drejtësia penale për të mitur i njeht një status të veçantë të miturve si një prej kategorive më vulnerabël të shoqërisë. Për këtë arsye, sistemi i drejtësisë penale për të mitur duhet t'i përgjigjet nevojave të të miturve dhe të sigurojë një trajtim të veçantë të tyre në raport me personat madhorë. Qëllimi kryesor i sistemit të drejtësisë penale për të mitur është rehabilitimi dhe riintegrimi i të miturve në konflikt me ligjin, dhe jo ndëshkimi i tyre nëpërmjet zbatimit të sanksioneve të rënda penale.

Artikulli ka analizuar aspektet historike të zhvillimit të sistemit të drejtësisë penale për të mitur në kohë, brenda kontekstit ligjor të Shqipërisë, duke filluar nga Kodi Penal 1928 deri në miratimin e Kodit të ri të Drejtësisë Penale për të Mitur, si pasojë e reformës në drejtësi.

Në këndvështrimin historik, eidentohet se trajtimi juridiko-penal i të miturve ka qenë në mënyrë të vazhdueshme i veçantë dhe me favorizues në raport me personat madhorë të akuzuar dhe të dënuar për të njëjtat vepra penale. Në këtë prizëm, moshë minimale për përgjegjësi penale, përjashtimi i të miturve nën 18 vjeç nga dënimi me vdekje ose dënimi me burgim të përjetshëm dhe kufizimet në caktimin e dënimeve me burgim, janë parashikuar në mënyrë të rregullt në Kodet Penale të viteve 1928, 1952, 1977 dhe 1995.

Miratimi i Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur ka përfaqësuar një moment kyç në historinë juridike shqiptare. Ky kod, i miratuar në vitin 2017 dhe me efekt ligjor nga 1 Janar 2018, ka synuar të kalojë

nga një qasje ndëshkuese drejt një qasjeje rehabilituese dhe restauruese, duke theksuar rëndësinë e rehabilitimit dhe riintegritit të të miturve në konflikt me ligjin. Miratimi i Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur ka ardhur si pasojë e reformimit të sistemit të drejtësisë dhe miratimit të paketës ligjore të reformës në drejtësi.

Reforma në drejtësinë shqiptare ka përfaqësuar një hap vendimtar drejt përmirësimit të sistemit të drejtësisë, duke synuar sundimin e ligjit, luftën kundër korrupsionit dhe garantimin e drejtësisë së paanshme dhe efektive. Kjo reformë është konsideruar thelbësore për adresimin e sfidave dhe problematikave të vazhdueshme që kanë ndikuar negativisht në funksionimin e rregullt të sistemit të drejtësisë.

Sfidat dhe problematikat e sistemit të drejtësisë u identifikuan fillimisht në Strategjinë e Reformës në Drejtësi, e cila përcaktoi objektivat e përgjithshëm dhe specifike të reformës në sistemin e drejtësisë, si dhe ndërhyrjet e nevojshme kushtetuese dhe ligjore për realizimin e këtyre objektivave.

Siç është përcaktuar edhe në dokumentin e Strategjisë së Reformës në Drejtësi, kjo reformë u konceptua e ndarë në shtatë shtylla bazë që përbëjnë ndërtesën e sistemit të drejtësisë. Një nga këto shtylla bazë ishte edhe drejtësia penale, e cila rendiste si objektivi të posaçëm të saj: Reformimin e sistemit të drejtësisë për të miturit në konflikt me ligjin duke forcuar sistemin e drejtësisë restauruese dhe mbrojtjen efektive të drejtave të tyre procedurale.

Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur është hartuar për të adresuar problematikat dhe nevojat specifike të identifikuara në analizën e sistemit të drejtësisë. Këto nevoja përfshinin orientimin drejt standardeve evropiane, hartimin e një kuadri të ri ligjor gjithëpërfshirës dhe të specializuar, dhe krijimin e strukturave të specializuara për trajtimin e të miturve në konflikt me ligjin.

Artikulli analizon në mënyrë konkrete mënyrën se si janë zgjidhur dhe adresuar problematikat e konstatuara në Strategjinë e Reformës në Drejtësi për sa i përket reformimit të sistemit të drejtësisë penale për të mitur, duke evidentuar masat e marra në përputhje me sugjerimet dhe objektivat e përcaktuara në dokumentin strategjik.

Reforma në drejtësinë penale për të mitur në Shqipëri përfaqëson një hap të rëndësishëm drejt mbrojtjes dhe garantimit të të drejtave të të miturve në konflikt me ligjin. Zbatimi në praktikë i Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur ka pasqyruar disa sfida dhe problematika, të cilat kërkojnë masa të mëtejshme për të siguruar funksionimin e rregullt dhe të përshtatshëm të sistemit të drejtësisë penale për të mitur.

Një ndër këto masa lidhet me zhvillimin e trajnimeve për përfaqësuesit e institucioneve të drejtësisë penale dhe forcimin e kapaciteteve dhe infrastrukturës së nevojshme për përmisimin e kuadrit ligjor dhe institucional me qëllim mbrojtjen e interesit më të lartë të të miturit.

Burimet në dispozicion të institucioneve të drejtësisë penale për të mitur nuk janë të mjaftueshme dhe kjo shpesh herë sjell si pasojë edhe mosfunksionimin efektiv të programeve të rehabilitimit dhe riintegritit në shoqëri.

Gjithashtu, një fokus më i madh duhet të drejtohet për zbatimin e programeve të drejtësisë restauruese dhe të ndërmjetësimit në mënyrë që parashikimet ligjore të Kodit të mos mbeten vetëm në nivel teorik.

Së fundmi, nga praktika është konstatuar një boshllëk ligjor në lidhje me institucionet dhe masat edukuese për të miturit në konflikt me ligjin. Planet e masave të shmangies nuk zbatohen në mënyrë të përshtatshme dhe efektive, dhe si rrjedhojë, kjo sjell zbehjen e rolit të rëndësishëm që ka instituti i shmangies nga ndjekja penale dhe dënimi penal.

Sistemi i drejtësisë penale për të mitur duhet të bashkëpunojë ngushtësisht me shërbimet sociale dhe institucionet e arsimit në mënyrë që të rritet efektshmëria e masave të shmangies dhe programeve të drejtësisë restauruese. Efektshmëria e lartë e masave dhe programeve të tilla ndikon drejtpërdrejt në reduktimin e kriminalitetit të të miturve dhe zhvillimin e duhur të personalitetit të të miturve.

BIBLIOGRAFI

- F. Zimring, "The Common Thread: Diversion in Juvenile Justice", *California Law Review*, Vol. 88(6), California Law Review Inc., 2000, California.
- J. Papandile, *Vështrim kriminologjik*, ILAR, 2000. Tiranë.
- J. Roberts, "Public Opinion and Youth Justice", *Crime and Justice*, Vol. 31, The University of Chicago Press, 2004, Chicago.
- J. Xhafo, *I mituri dhe procesi penal*, GEER, 2012, Tiranë.
- Kodi Penal, 1928.
- Kodi Penal, 1952.
- Kodi Penal, 1977.
- Kodi Penal, 1995, i ndryshuar.
- Ligji nr. 37/2017 "Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur", 2017.
- L. Walgrave, "Restoration in Youth Justice". *Crime and Justice*, Vol. 31, The University of Chicago Press, 2004, Chicago.
- Strategjia e Reformës në Sistemin e Drejtësisë, 2015.
- T. Merkaj, *Komentari i Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur*, Morava, 2020, Tiranë.
- UNICEF, *Diversion of children in conflict with law from formal judicial proceedings in Europe and Central Asia* [Online: <https://www.unicef.org>.], UNICEF Regional Office for Europe and Central Asia, 2022.

HETIMET PARAPRAKE DHE RISITË NË KODIN E PROCEDURËS PENALE, SI RRJEDHOJE E REFORMËS NË DREJTËSI

Dorina Saja

Hyrje

Në këtë punim do të trajtohen ndryshimet ligjore që pësuan dispozitat e Kodit të Procedurës Penale gjatë fazës së hetimeve paraprake. Ky kod rregullon dhe parashikon dispozitat ligjore përkatëse që kanë lidhje me procesin gjyqësor penal, duke parashikuar të gjithë procedurën dhe fazat e tij, nga hetimet paraprake, gjykimi, deri te nxjerrja dhe ekzekutimi i vendimit penal. Gjatë analizës që iu bë Sistemit tonë të drejtësisë u evidentuan disa problematika që kishin lidhje me garancitë procedurale që preknin palët pjesë në procesin gjyqësor penal. Kokretisht do të ndalem tek momentet juridikë që hasen në fazën e hetimeve paraprake. Një ndër to ishte roli i prokurorit si përfaqësues i organit të akuzës, kompetencat e tij, vendim-marrja e tij në lidhje me zgjatjen e hetimeve paraprake, përcaktimit e pasojave konkrete për rastet kur afatet e hetimit tejkalohen e shumë të tjera. Pikërisht këto situata sollën nevojën për ndryshimin e dispozitave ligjore konkrete të K.Pr.Penale që t'i përshateshin të gjithë Reformës në Drejtësi. Prokurori, si organ kushtetues që përfaqëson akuzën dhe drejton hetimet paraprake, luan një rol qëndror në fazën e hetimeve paraprake. Ai përfaqëson akuzën në proces gjyqësor penal, si edhe është garantori i vetëm për mbarëvajtjen e të gjithë fazës së hetimeve, në mënyrë që këto të fundit të zhvillohen të drejta, të sigurta për vërtetimin e fajësisë apo të pafajësisë si edhe më e rëndësishmja të jenë të bazuara në ligj.

Procesi i anëtarësimit në Bashkimin Europian është një nga objektivat kombëtarë më të rëndësishëm në funksion të demokratizimit dhe transformimit të shoqërisë shqiptare, në përputhje me vlerat dhe parimet e Europës së Bashkuar. Marrja e statusit të vendit kandidat në vitin 2014 shënoi një përparim të dukshëm të Shqipërisë në procesin e anëtarësimit në BE dhe gjithashtu e vuri vendin përballë sfidave të reja për përmbushjen kriterëve që imponon ky proces. Një nga sfidat kyçe ishte reformimi i sistemit të drejtësisë për të garantuar funksionimin e tij në përputhje me standardet e BE-së

Reforma në drejtësi është një nga reformat më të thella ligjore dhe institucionale që ka prekur sistemin e drejtësisë në vend në dy dekadat e fundit. Reforma në drejtësi ka zgjatur më shumë se tre vjet, ka prodhuar ligje dhe akte të tjera teknike dhe ka krijuar një sërë institucione. Synimi i saj ishte krijimi i një sistemi drejtësie të besueshëm, të drejtë, të pavarur, të përgjegjshëm, efektiv, dhe profesional.

Para se të ndodhë një reformë në sistemin e drejtësisë në një vend, sistemi i drejtësisë zakonisht përballlet me shumë sfida dhe mangësi. Në vitin 2015, nga një analizë e gjerë që iu bë praktikës gjyqësore dhe nga studimi analitik i doktrines u evidentua nevoja, për ndryshimin e disa instituteve të Kodit të Procedurës Penale, me qëllim përthithjen e standarteve europiane dhe përmirësimin e legjislacionit shqiptar.¹

Kodi i Procedurës Penale iu nënshtrua ndryshimeve, duke prekur rrënjësisht mënyrën e zhvillimit të procedurës së hetimit paraprak, procesit gjyqësor, parashikimi i figurave të reja, si gjyqtari i seancës paraprake, forcimin e pozitës procedurale të viktimës, në mënyrë të veçantë të viktimës së mitur, forcimi i pozitës dhe garantimit të të drejtave procedurale të të pandehurit etj.

1.1 Ndryshimet në lidhje me të drejtat procedurale të viktimave

Fillimisht kemi ndryshimin e terminologjisë së përdorur, zëvendësimi i konceptit "te dëmtuarit nga vepra penale" me "viktimë" dhe atë të "të dëmtuarit akuzues" me termin "viktima akuzuese". Para ndryshimeve viktima parashikohej vetëm si pjesmarrëse në procesin penal me të drejta të kufizuara, pas ndryshimeve viktima parashikohet si një subjekt i vecantë me të drejta të plota.

Një nga parashikimet dhe ndryshimet thelbësore është parashikimi i të drejtave që kanë viktimat gjatë fazës së hetimeve paraprake dhe gjatë procesit gjyqësor.

Viktima gëzon te drejta në çdo fazë të procedimit penal, derisa vendimi të marrë formë të prerë. Parashikimi i këtyre të drejtave së pari i japin mundësi viktimës të rehabilitohet, duke i ofruar kujdes mjekësor, ndihmë psikologjike dhe së dyti i japin mundësi të kërkojnë përpara organit të akuzës dhe gjykatës që të dëgjohet dhe të rivendos në vend të drejtat e shkelura nga veprimet dhe mosveprimet e paligjshme të personave fizik apo juridik.

Viktima ka të drejtën për të përfutur një mbrojtës ligjor falas, i cili do t'a përfaqësojë duke i garantuar të gjitha të drejtat procedurale.

Pas ndryshimeve të Kodit të Procedurës Penale, viktimës dhe familjarëve të tyre i'u njohën disa të drejta procedurale gjatë fazës së hetimeve paraprake, si e drejta për të kërkuar që të njihet me provat që mblidhen gjatë kësaj faze.

Viktima gjithashtu ka të drejtë të njihet me çdo vendimmarrje të organit të akuzës në lidhje me fatin e çështjes, për pushimin, mosfillimin e gjykit, dërgimin për gjykim etj.

E drejta e informimit të viktimës është një nga të drejtat thelbësore të parashikuara në nenin 58 të Kodit të Procedurës Penale.

Viktima ka të drejtë të ankimojë vendimin e Prokurorit ose Gjyqtarit të seancës paraprake në rastet kur është vendosur mosfillimi, apo pushimi i çështjes. E drejta e ankimit ndaj vendimit është shumë e rëndësishme, pasi viktima ka të drejtën të kërkojë procedimin e personit dhe vendosjen përpara përgjegjësisë, pavarësisht se është marrë një vendim për mosfillimin apo pushimin e çështjes.

Koncepti i "*mosfillimit të procedimit*" në të drejtën penale shqiptare është huazuar nga Kodi Penal Italian i vitit 1930.²

Gjykata ka detyrimin për të njoftuar viktimat për seancat paraprake dhe gjyqësore. Mos njoftimi i viktimave e bën procesin gjyqësor të parregullt. Nga ana tjetër vetë viktima ka të drejtë që të dëgjohet gjatë procesit gjyqësor, të shtrojë pretendimet dhe kërkesat e tij.

1.1.2 Viktima e mitur

Për tu nënvizuar se ndryshimet e ligjit 35/2017 dhe jo vetëm, janë në koherencë me Konventën për të Drejtat e Fëmijëve dhe me standarde dhe norma të tjera ndërkombëtare, që synojnë mbrojtjen e fëmijëve në kontakt me ligjin mbështetur në interesin e tyre më të lartë.

Neni 58/a i Kodit të Procedurës Penale parashikon disa të drejta shtesë për viktimat e mitur në raport me viktimat e rritur si e drejta që të shoqërohet nga një person i besuar prej tij, ruajtja e konfidencialitetit të të dhënave personale, si dhe të kërkojë nëpërmjet përfaqësuesit që gjykimi të zhvillohet pa praninë e publikut. Një nga çështjet delikate dhe që kërkon vëmendje është përcaktimi i personit të besuar për të miturin në rastet kur i mituri është viktimë i dhunës në familje ose e abuzimit nga kujdestari ose përfaqësuesi i tij.³

Me ndryshimet që i'u bënë K.Pr.Penale viktimës së mitur iu njoh e drejta që nëpërmjet përfaqësuesve të tyre, të kërkojnë drejtëpërdrejtë në gjykatë procedimin penal të fajtorit.

1.2 Ndryshimet ligjore dhe ndikimi i tyre në pozitën procedurale të të pandehurve

Në ndryshimet që i janë bërë Kodit të Procedurës Penale janë reflektuar shumë nga standardet europiane mbi të drejtën e të pandehurit për t'u njohur me akuzën ndaj tij dhe të drejtat në procedimin penal kur ai ka pozitën e personit ndaj të cilit zhvillohen hetime/të pandehurit, mënyra e zhvillimit të gjykimit në mungesë, e drejta për të pasur një mbrojtës dhe në rastet e pamundësisë financiare, kjo mbrojtje ti garantohet nga shteti, e drejta për përkthyes etj.⁴

Ndryshimet në Kodin tonë synojnë një akses efektiv të të pandehurit gjatë fazës së hetimit paraprak duke garantuar pjesëmarrjen e tij efektive në shumë veprime hetimore, në marrjen e provave apo mjeteve të kërkimit të provave.

Një nga risitë e Kodit të Procedurës Penale është parashikimi i Letrës së të Drejtave me shkrim. Sipas Direktivës 2012/13 të Parlamentit Evropian dhe të Këshillit të 22 Majit 2012 "Mbi të drejtën e informimit në procedimin penal", e cila përmban modelin për letrën e të drejtave me shkrim, është tepër e rëndësishme që i pandehuri para marrjes së tij të parë në pyetje të jetë në dijeni të të drejtave që ai ka.

Shtohet neni 34/a, i cili garanton të drejtat e të pandehurit. Përpara marrjes në pyetje për herë të parë ose përpara kryerjes së akteve ku prania e tij është e detyrueshme, organi procedues e njofton të pandehurin nëpërmjet letrës së të drejtave, të cilën duhet ta nënshkruajë.

Neni 34/b, letra e të drejtave vlen dhe për personin e arrestuar ose të ndaluar. Organi procedues ka detyrimin ta njoftojë menjëherë duke ja dhënë kundrejt nënshkrimit.

Në Kodin e Procedurës Penale janë bërë një sërë ndryshimesh në lidhje me të drejtën e mbrojtjes, rastet kur mbrojtja është e detyrueshme⁵, rastet kur mbrojtja ofrohet falas nga shteti etj.

3 Shih H.Vasilika, Hysi.A "Reforma në drejtësinë penale dhe mbrojtja e viktimave, sfidat e zbatimit të reformës", Criminal Laë Department International Scientific Conference, University of Tiranë, fq.610

4 Shih Relacionin "Për disa shtesa dhe ndryshime" në Kodin e Procedurës Penale

5 Kodi i Procedurës Penale, i ndryshuar me Ligjin nr. 35/ 2017, neni 49.

1.3 Ndryshimet në lidhje me hetimet paraprake

Në raportin "Monitorimi i zbatimit të reformës në drejtësi" shprehen se: *"Përpara ndryshimeve të KPP-së, faza e hetimit paraprak drejtohej dhe kontrollohej plotësisht nga prokuroria. Si pasojë e këtij centralizimi, prokurori më i lartë në cilësinë e Drejtuesit të Prokurorisë kishte kompetenca të plota kontrolli për prokurorin e hetimit. Në këtë mënyrë praktikisht, ishte Drejtuesi i Prokurorisë që kontrollonte dhe drejtonte hetimin paraprak dhe jo prokurori i hetimit".*⁶

Sipas ndryshimeve të Kodit të Procedurës Penale, i pandehuri ka të drejtë të paraqesë prova që i shërbejnë mbrojtjes së tij në fazën e hetimit paraprak⁷. Kështu, i pandehuri fiton një rol më aktiv në këtë fazë. Ai ka të drejtë të depozitojë prova, të cilat i shërbejnë vërtetimit të pafajësisë së tij. Nëse prokurori nuk vepron atëherë, i pandehuri ose mbrojtësi i tij mund të paraqesin një kërkesë për të marrë provat, të cilat prokurori nuk i mori, gjatë fazës së hetimit paraprak. Kërkesa mund t'i drejtohet Gjyqtarit të Hetimit Paraprak, por edhe Gjyqtarit të Seancës Paraprake. Njëkohësisht, i pandehuri, në përfundim të hetimit paraprak, ka të drejtë të paraqesë memo apo kërkesa, ku të shprehë qëndrimin e tij në lidhje me hetimet, nëse ato janë të plota, të vlefshme, me prova të përdorëshme, ose nëse ka nevojë për të kryer veprime hetimore shtesë. Gjithashtu, i pandehuri ka të drejtë të japë deklarime shtesë, si edhe të mbajë qëndrime në lidhje me akuzën, nëse ajo është formuluar në përputhje me veprën penale të kryer dhe hetimin e përfunduar.

1.3.1 Gjyqtari i Seancës Paraprake

Është një subjekt i ri procedural, i cili ka si funksion kryesor kontrollin e përfundimit të hetimeve paraprake, me qëllim garantimin e një hetimi të plotë dhe dhënien e aksesit efektiv të të pandehurit në këtë fazë të hetimit. Ndryshimet e KPP-së zëvendësuan figurën e drejtuesit të prokurorisë me Gjyqtarin e Seancës Paraprake, si një figurë plotësisht e pavarur.

Përpara ndryshimeve të KPP-s, faza e hetimit paraprak drejtohej dhe kontrollohej plotësisht nga prokuroria. Si pasojë e këtij centralizimi, prokurori më i lartë në cilësinë e Drejtuesit të Prokurorisë kishte kompetenca të plota kontrolli për prokurorin e hetimit.

1.4 Gjykimet e posaçme

Reforma e ndërmarrë me ligjin nr. 35/2017, një nga qëllimet kryesore kishte implementimin e gjykimeve të posaçme. Këto gjykime, krahas avantazheve që paraqesin, të tilla si realizimi i proceseve gjyqësore të shpejta, ulja e volumit të gjykimeve pranë këtyre gjykatave, shkurtimi i afateve të dhënies së vendimeve, sjellin edhe akses dhe përfitime për të pandehurin.

Përpara ndryshimeve ligjore, KPP-ja rregullonte vetëm dy gjykime të posaçme: gjykimi i drejtpërdrejtë dhe gjykim i shkurtuar. Pas ndërmarrjes së reformës, ligjvënësi shtoi numrin e gjykimeve të posaçme duke përfshirë dhe dy gjykime të tjera: gjykimin me marrëveshje mbi kushtet e pranimit të fajësisë dhe urdhrin penal. Krahas parashikimit të dy gjykimeve të reja të posaçme, reforma ligjore e vitit 2017 solli edhe përmirësimin e gjykimeve të posaçme ekzistuese. Ndryshimet erdhën si rrjedhojë e nevojës për garantimin e efektshmërisë së procesit penal në tërësi, minimizimin

6 Monitorimi i zbatimit të reformës në drejtësi.

7 Kodi i Procedurës Penale 1995, nen 34/a paragrafi 1/f.

e shpenzimeve procedurale gjatë procesit penal dhe ekonomisë gjyqësore.

Këto forma gjykimesh të posaçme, në tërësinë e tyre, sigurojnë një akses më të plotë të të pandehurit në procesin penal. Ato kanë si avantazh reduktimin e procesit penal në tërësinë e tij, qoftë fazën e hetimit paraprak ashtu edhe atë të gjykimit, i shërbejnë ekonomisë gjyqësore, sjellin uljen e ngarkesës së gjyqtarëve dhe uljen e volumit të çështjeve, sigurojnë realizimin e gjykimeve brenda një afati të shkurtër dhe të arsyeshëm kohor.

I pandehuri ka mundësinë e përfitimit të uljes së dënimit me 1/3, mospagimin e shpenzimeve procedurale, si edhe të përfitimit të gjëndjes gjyqësore të padënuar. Këto forma të gjykimeve të posaçme sjellin më pranë drejtësinë efektive.

Literatura

- Analiza e Sistemit të Drejtësisë në Shqipëri, Grupi i Ekspertëve të Nivelit të Lartë, Qershor 2015
- H.Vasilika, Hysi.A "Reforma në drejtësinë penale dhe mbrojtja e viktimave, sfidat e zbatimit të reformës", Criminal Law Department International Scientific Conference, University of Tirana
- Relacionin e Projektligjit "Për disa shtesa dhe ndryshime në Kodin e Procedurës Penale"
- Monitorimi i zbatimit të ndryshimeve të Kodit të Procedurës Penale për aksesin në drejtësi të viktimës dhe të të pandehurit
- Ligji Nr.7905, datë 21.3.1995, "Kodi i Procedurës Penale i Republikës së Shqipërisë"
- Urdhri Nr. 251 i Prokurorit të Përgjithshëm për ngritjen dhe funksionimin e Njesisë së Hetimit të Korrupsionit dhe Pasurive pranë Gjykatës së Shkallës së Parë të Krimeve të Rënda, 10.09.2015
- Udhëzim Nr. 2 i Prokurorit të Përgjithshëm për organizimin dhe bashkërendimin e punës së prokurorisë, 29.12.2016.
- Urdhri Nr. 291 i Prokurorit të Përgjithshëm mbi funksionimin e prokurorisë së krimeve të rënda dhe marrëdhëniet e saj me prokuroritë e tjera dhe me policinë gjyqësore, 21.10.2004.
- OSCE Rritja e bashkëpunimit dhe koordinimit ndërmjet prokurorisë dhe policisë gjyqësore në Shqipëri 2019
- International Journal of Law in Context - Cambridge Core Volume 7 - Issue 4 - December 2011

ASPECTS OF THE EVOLUTION OF SPECIALISED JURISDICTIONS IN ALBANIA

Phd. Cand. Xhej ÇELIKU¹

Abstract

The need to improve and make the justice system as efficient as possible in Albania has been accompanied throughout the history of the country by the establishment of specialised investigative bodies. The requirement for specialised investigative institutions has been made clear by the examination of the unsettling criminal phenomena.

The initial "ad hoc" committees for the investigation and judgement of unique matters have given way to permanent specialised investigative institutions. These bodies' successes have always been more noteworthy than those of the general jurisdiction justice bodies. Their development is regarded as the only viable solution to combating issues such as organised crime, human trafficking, drug trafficking, corruption, and so on.

Some Albanian legislators have believed that some crimes should fall under the purview of specialised jurisdictions because of the significance of these crimes and the need for further investigation. Investigative bodies that have operated within the prosecution system while maintaining near-complete independence in carrying out their duties. Bodies are frequently referred to as "super-prosecutor" due to their authority derived from material or procedural law.

The justice reform of 2016 marked the ultimate coronation of such a specialised investigative organisation. Such a powerhouse was predicted not only in the statute governing the organisation of judicial power, as had previously occurred, but also in Albania's founding document, the Constitution. This statute protected the guarantees in the performance of the duties of the magistrates who would be part of it. The foundation of this special body is viewed as a watershed moment on the path to ultimate judicial independence and the elimination of impunity.

super-prosecutor; specialized jurisdiction; Justice reform; SPAK;

1 Pedagog efektiv në Fakultetin e Drejtësisë së Universitetit të Tiranës, xhej.celiku@fdut.edu.al

ASPEKTE TË EVOLUCIONIT TË INSTITUCIONEVE TË SPECIALIZUARA HETIMORE NË SHQIPËRI

Kand. Dr. Xhej ÇELIKU

Hyrje

Që me shpalljen e pavarësisë së Shqipërisë në vitin 1912 nevoja për të goditur fenomenet kriminale shqetësuese për kohën ka qënë sfidë tepër e vështirë për shtetin. Gjykatat e para e filluan rrugëtimin e tyre në maj të vitit 1913 nëpërmjet parashikimeve ligjore në Kanunin e Jurisë². Kalimi nga një sistem otoman me norma fetare dhe quasi juridike në hetimin dhe gjykimin e çështjeve gjyqësore solli problematika të shumta në mentalitetin dhe perceptimin e publikut të gjerë në çështjet e drejtësisë: Autoritetet gjyqësore që do të funksiononin sipas Statutit Organik të Shqipërisë që ishte akti që rregullonte çështjet e drejtësisë do të ishin: këshilli i pleqve; gjykatësit paqtues; gjykatat e shkallës së parë dhe gjykatat e apelit.³ Pra qartësisht në ligj nuk ishte përcaktuar asnjë strukturë e specializuar hetimore por që në fakt gjyqe të tilla nuk kanë munguar. Ato janë zhvilluar nga Gjykata e Diktimit apo Gjykata Ushtarake të krijuara ad hoc. Gjykata e Diktimit përbëhej nga 12 anëtarë, 2 nga të cilët kryetarë, përkatësisht në të dyja degët civile e penale. Secila prej degëve përbëhej nga 4 anëtarë dhe nga 1 ndihmës anëtar. Pranë Gjykatës së Diktimit ishte vendosur edhe Kryeprokurori i Shtetit.⁴

Gjatë gjithë këtij harku kohor janë evidentuar shumë momente të hetimit penal me karakter te posacëm por këto hetime janë realizuar nga prokurori apo gjykata ad hoc të cilat pushonin së ekzistuari me dhënien e vendimit për çështjen objekt gjykimi. Zgjedhja për të operuar me struktura të përkohshme në gjykimet e specializuara hetimore ka qënë më tepër një mjet presioni dhe kërcenimi për të goditur kundëshhtarët politik në periudha të caktuara sesa një mjet efektiv në dorën e drejtësisë.

Ndërhyrja e politikës në punët e drejtësisë ka qënë një fenomen që evidentohet në mënyrë të dukshme. Fakt ky që ka ndikuar në uljen e besimit të publikut tek drejtësia sa i takon organeve të specializuara hetimore në veçanti dhe sistemit të drejtësisë në përgjithësi. Rasti më flagrant i ndërhyrjes së ekzekutivit ka qënë ai i vitit 1932, kur me dekretin e 4 Marsit të këtij viti u shkarkuan thuajse të gjithë anëtarët e Gjykatës së Diktimit.⁵ Shkarkimi u bë me dekret të Këshillit të Ministrave me arsyetimin se gjyqtarët: *"...janë tue marrë pjesë aktive ndër korrentet politike, sjellje qi pengojnë kryemjen e misionit të lartë me ndërgjegje të lirë e të pastër"*.⁶ Gjykata e Diktimit ka funksionuar jo vetëm si gjykatë ligji ashtu siç fryma e ligjit e përcaktonte por ajo funksionoi si gjykatë fakti e cila shqyrtoi në themel procese gjyqësore.⁷ Pavarësisht përcaktimeve në Statutin Themeltar të Republikës për pavarësi⁸ të plotë të gjyqtarëve dhe prokurorëve në ushtrimin e detyrës ajo nuk u arrit kurrë.

2 Shih: Kanuni i Jurisë, 10 Maj 1913, Botuar në Gazeta "Përlindja e Shqypnjes", Viti II, Shkurt, 1914

3 Shih: Statuti Organik i Shqipërisë, 1914, neni 159: Autoritetet gjyqësore

4 Shih: Statuti Themeltar i Mbretërisë Shqiptare, 1928, neni 132

5 Shih: Aurela Anastasi, "E drejta Kushtetuese" Tiranë, fq. 174

6 Shih: Shkresa nr. 569, dt. 4 Mars 1932, e Kryeministrit. Shkresa mban firmën e Kryeministrit Petro Poga dhe kundërfirmën e Ministrit të Drejtësisë, Milto Tutulani.

7 Shih: Koço Nova, "Zhvillimi i organizimit gjyqësor në Shqipëri", Tiranë, 1982, fq. 77

8 Shih: Statuti Themeltar i Republikës së Shqipërisë, Neni 103

Gjatë periudhës së rregjimit komunist 1945-1990 rolin e jurisdikcioneve të specializuara hetimore për hetimin e çështjeve sensitive për shkak të subjektit apo për shkak të rrezikshmërisë së lartë shoqërore të veprës e kanë luajtur seksione të posacme të Gjykatave Ushtarake. Gjykata të cilat pavarësisht statusit civil të subjekteve ngarkoheshin nga ligji apo nga dekrete të vecanta që të hetonin dhe gjykonin çështje penale, përgjithësisht çështje me ngarkesa politike. Me ardhjen e sistemit demokratik në Shqipëri u reklamua një pavarësi gjyqësore dhe hetimore por përsëri strukturat e specializuara hetimore vijuan të funksiononin si seksione pranë gjykatave të shkallëve më të larta të gjyqësorit. Hetimi i rasteve tepër komplekse dhe për subjekte të posacme me poste të larta shtetërore e vështirësonte punën e këtyre organeve. Ndikimi politik, mangësia e theksuar e burimeve njerëzore dhe materiale, kompleksiteti i çështjeve në shumicën e këtyre hetimeve nuk prodhonte asnjë rezultat duke ndikuar në krijimin e një perceptimi pandëshkueshmërie në shoqëri.

Hera e parë kur në Shqipëri parashikohet një organ me juridiksion të specializuar hetimor është viti 2004, vit kur fillon të funksionojë Prokuroria e Krimeve të Rënda. Një organ i mirfilltë hetimor i cili do të hetonte kategori krimesh të cilat kishin krijuar përfytyrimin në shoqërinë shqiptare se ishin të paprekshme penalisht.

Prokuroria për Krimet e Rënda 2004-2019

Në vitin 2002 parashikohet për herë të parë në sistemin demokratik shqiptar ngritja e një juridiksioni gjyqësor të specializuar penal.⁹ Krijimi i kësaj strukture u diktua nga nevoja për të çuar në një nivel tjetër goditjen ndaj krimit të organizuar dhe për të krijuar një trupë hetimore dhe gjykuese me përgatitje të specializuar penale. Me ligj¹⁰ të posacëm u krijuan dy shkallë gjykimi me juridiksion të posacëm penal, konkretisht Gjykata e Shkallës së Parë për Krimet e Rënda dhe Gjykata e Apelit për Krimet e Rënda, gjykata të cilat e filluan veprimtarinë e tyre në datën 1.1.2004. Në të njëjtën mënyrë ligji parashikonte dhe ngritjen e Prokurorisë së Krimeve të Rënda pranë Gjykatës së Shkallës së Parë për Krimet e Rënda dhe Prokurorisë së Apelit pranë Gjykatës së Apelit për Krimet e Rënda.

Kompetenca lëndore¹¹ penale e gjykatave të zakonshme dhe me juridiksion të përgjithshëm do të ishte gjykimi i çdo vepre penale me përjashtim të atyre që ishin parashikuar si kompetencë lëndore e gjykatës për krimet e rënda dhe e Gjykatës së Lartë.¹²

Parashikim kufizues në ligj i kompetencës së Gjykatës së Krimeve të Rënda ishte fakti që në rast të disa subjekteve, kryesisht të krereve me te lartë të shtetit, pavarësisht veprës penale të kryer, kompetente për gjykim do të ishte Gjykata e Lartë. E cila do të gjykonte si gjykatë e shkallës së parë këto raste.¹³ Kusht ishte fakti që subjekti i posacëm të ishte në detyrë në kohën e gjyqësorit.

9 Shih: Ligj Nr. 8813, datë 13.6.2002 Për Disa Shtesa E Ndryshime Në Ligjin Nr.7905, Datë 21.3.1995 "Kodi I Procedurës Penale I Republikës Së Shqipërisë"

10 Shih: Ligj nr. 9110, datë 24.7.2003, "Për organizimin dhe funksionimin e gjykatave për krime të rënda"

11 Nëpërmjet një dispozite blankete në nenin 5 të ligjit, parashikohej ndër të tjera se: "Gjykata për krime të rënda dhe gjykata e apelit për krime të rënda gjykojnë në shkallë të parë dhe në shkallë të dytë veprat penale të parashikuara nga neni 75 shkronja "a" të Kodit të Procedurës Penale."

12 Shih: Neni 74, i pandryshuar, i Kodit të Procedurës Penale, parashikonte se: "1. Gjykata e rrethit gjyqësor është kompetente për gjykimin e veprave penale, përveç atyre që i përkasin kompetencës së gjykatës për krime të rënda dhe Gjykatës së Lartë"

13 Shih: Neni 75/b, i Kodit të Procedurës Penale, parashikonte se: "2. Gjykata e Lartë gjykon në shkallë të parë, me trup gjyqësor të përbërë nga 5 gjyqtarë të caktuar me short, veprat penale të kryera nga Presidenti i Republikës, deputetët, Kryeministri dhe anëtarët e Këshillit të Ministrave, gjyqtarët e Gjykatës Kushtetuese dhe gjyqtarët e Gjykatës së Lartë, kur këta janë në këto funksione në kohën e gjyqësorit."

Kategoria e krimeve dhe veprat penale konkrete në kompetencë lëndore të Gjykatës për Krimet e Rënda sipas Kodit të Procedurës Penale u përcaktuan në ligj.¹⁴

Funksionimi i kësaj strukture pati goxha rezultate pozitive sa i takon goditjes së kriminalitetit dhe dënimeve përfundimtare të personave të proceduar.¹⁵ Rritje të ndjeshme pati edhe në konfiskimet e pasurive të përfituara nga aktiviteti kriminal të cilat i hetoi kjo prokurori.¹⁶

Prokuroria e Krimeve të Rënda kishte të ndërlidhur kompetencën lëndore të saj me rrezikshmërinë shoqërore të veprës penale më tepër sesa me subjektin dhe llojin e veprës së kryer. Dallim esencial ky sa i takon pasardhëses së saj, Strukturës së Posaçme kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar. Strukturë e cila kompetencën lëndore e ka më tepër për shkak të subjektit që kryen veprën sesa për llojin apo rrezikshmërinë e veprës penale të kryer. Në ligj u parashikua që pas krijimit të Prokurorisë së Posaçme, Prokuroria për Krimet e Rënda të pushojë së funksionuari dhe transferimi i çështjeve në hetim dhe gjykim ti kalonte prokurorisë dhe gjykatës kompetente sipas ligjit të në fuqi.

Momenti juridik që do të përfaqësonte pushimin e funksionimit të prokurorive dhe të gjykatave për krimet e rëndado të ishte konstituimi i institucioneve të reja kushtetuese të drejtësisë penale, konkretisht Prokuroria e Posaçme dhe GJKKKO-ja. Ngritja e të cilave ishte e varuar nga fillimi i funksionimit të dy organeve të tjera të "lindura" nga Reforma në Drejtësi, Këshilli i Lartë Gjyqësor dhe Këshilli i Lartë i Prokurorisë,

SPAK 2016

Në kuadër të Reformës në Drejtësi të ndërrmarë në vitin 2016, e cila përbën një nga reformat më të mëdha dhe me ndikim në sistemin e drejtësisë në Shqipëri u parashikua ngritja e disa strukturave të specializuara hetimore. Në datën 11.8.2016 hynë në fuqi ndryshimet e Kushtetutës, në kuadër të paketës normative të Reformës në Drejtësi. Në dallim nga sa parashikohej më parë në nenin 135 të Kushtetutës, së pandryshuar, amendimet e kësaj dispozite në pikën 2 parashikuan krijimin e një gjykate të posaçme penale, kompetenca lëndore e së cilës u mendua të parashikohej në Kushtetutë dhe jo vetëm në ligj organik sikurse ishte bërë më parë. Një hap shumë i rëndësishëm dhe i nevojshëm për të garantuar pavarësinë e institucionit. Duke patur një parashikim në nivel kushtetues dhe jo vetëm në Kodin e Procedurës Penale.¹⁷

Më tej, ndryshimet kushtetuese prekën dhe çështje më karakter procedural sa i takon përfaqësimit të akuzës në gjyq për prokurorinë si dhe decentralizimi dhe pavarësia totale e Prokurorisë së Posaçme.¹⁸

14 Shih: Neni 75/a, Kompetencat e gjykatës për krime të rënda, Ligj Nr.7905, Datë 21.3.1995 «Kodi i Procedurës Penale i Republikës së Shqipërisë»,

15 Shih për më tepër: Raport i Prokurorit Të Përgjithshëm Mbi Gjendjen e Kriminalitetit Për Vitin 2015, Mars 2016. I aksesueshëm në linkun: https://www.pp.gov.al/Dokumente/RAPORTE_T_PROKURORIT_T_P_RGJITHSH_M/?ser=1183&rpp=4&msv=

16 Shih për më tepër: Raporti Vjetori Punës së Prokurorië Pranë Gjykatës së Shkallës së Parë Për Krime të Rënda Për Vitin 2016, Prill 2016. I aksesueshëm në linkun: https://eëë.pp.gov.al/Dokumente/RAPORTE_T_PROKURORIT_T_P_RGJITHSH_M/?ser=1183&rpp=4&msv=

17 Shih: Neni 135 pika 2 e Kushtetutës së Republikës së Shqipërisë

18 Shih: Neni 148 të Kushtetutës së Republikës së Shqipërisë, pika 4 e kësaj dispozite kushtetuese parashikon, se: "Prokuroria e Posaçme dhe Njësia e Posaçme Hetimore për ndjekjen penale dhe hetimin e veprave penale të korrupsionit, krimit të organizuar dhe çështjeve penale sipas nenit 135, paragrafi 2, të Kushtetutës janë të pavarura nga Prokurori i Përgjithshëm. Njësia e Posaçme Hetimore është në varësi të Prokurorisë së Posaçme."

Një pjesë jo e vogël e dispozitave tranzitore për kalimin nga Prokuroria dhe Gjykata për Krimet e Rënda në Strukturën e Posaçme Anti-Korrupsion dhe Gjykatës Kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar po ashtu u parashikuan në nivel kushtetues.¹⁹

Ndryshimet kushtetuese prekën edhe juridiksionin fillestar penal të Gjykatës së Lartë, ku u vendos që kjo e fundit të mos ishte më gjykatë fakti për atë kategorie subjektësh që ishin parashikuar në ligj si më parë. Pra u vendos që të hiqej ky atribut i ushtrimit të pushtetit gjyqësor²⁰ nga kjo gjykatë dhe ju kalua juridiksionit të specializuar penal të Gjykatës së posaçme, sipas nenit 135, pika 2, të Kushtetutës. Vlen të theksohet fakti se të njëjtin qëndrim ligjvënës mbajti edhe sa l takon përfaqësimit të çështjeve në Gjykatë ku në dallim nga më parë prokurorët e SPAK do të përfaqësonin akuzën, ushtronin ankim, parashtrojnë recurs në të treja shkallët e gjyqësorit. Duke shmangur në këtë mënyrë nevojën për nivel hierarkik prokurorie brënda strukturës së specializuar, në Prokurori Apeli për çështjet pranë GJKKO të Apelit apo Prokurori të përgjithme për çështjet që do të shkonin në Gjykatën e Lartë.

Ndryshimet e nenit 141, pika 1, të Kushtetutës dhe heqja në mënyrë kategorike të juridiksionit fillestar penal nga Gjykata e Lartë, përbën një dispozitë drejtpërdrejt të zbatueshme, sipas nenit 4, pika 3 të Kushtetutës. Kjo do të thotë se në datën **11.8.2016**, ditë kur ndryshimet kushtetuese hynë në fuqi, Gjykata e Lartë nuk kishte më juridiksion fillestar mbi akuzat penale që mundet të paraqiteshin rishtazi në gjyq pas kësaj date ndaj subjekteve që listonte pika 1, e nenit 141, të pandryshuar, të Kushtetutës. Kjo do të thotë, se në momentin e hyrjes në fuqi të ndryshimeve kushtetuese, automatikisht ndryshoi edhe neni 74 dhe 75/b i Kodit të Procedurës Penale,

Nga dispozitat kushtetuese të ndryshuara dhe të sjella në vëmendje më lart, konkludohet se njëlloj sikurse prokuroritë për krimet e rënda, Prokuroria e Posaçme, në momentin e krijimit, do të ketë në kompetencën lëndore të ushtrimit të ndjekjes penale dhe të përfaqësimit të akuzës në gjyq të një kategorie më të kufizuar veprash penale.²¹

Vetëm dy vite pas fillimit të punës së strukturave të specializuara hetimore u pa e nevojshme të ndërhyej sërish në ligj duke shtuar në kompetencën e SPAK dhe GJKKO dhe të krimeve zgjedhore²². Ndërhyrje e diktuar kryesisht nga niveli I lartë I krimit zgjedhor të evidentuar nga raportet ndërkombëtare por dhe nga niveli I lartë I pandëshkueshmërisë. Dispozitat që u shtuan janë ato "Dhënia e shpërblimeve dhe premtiveve" dhe "Kanosja e Zgjedhësit" parashikuar respektivisht nga Neni 328 dhe Neni 329 I Kodit Penal. Ndërhyrje të në ligj sa i takon kompetencës lëndore të GJKKO u

19 Shih: Neni 179, pika 8, e Kushtetutës, e kësaj dispozite kushtetuese parashikon: ". Gjykata e Shkallës së Parë për Krimet e Rënda dhe Gjykata e Apelit për Krimet e Rënda do të emërtohen, do të funksionojnë dhe do të ushtrojnë kompetencat e gjykatës së shkallës së parë dhe të gjykatës së apelit, brenda dy muajve nga krijimi i Këshillit të Lartë Gjyqësor sipas ligjit. Transferimi i çështjeve do të bëhet në përputhje me ligjin. Gjyqtarët në detyrë pranë këtyre gjykatave do të transferohen në gjykata të tjera, në rast se ata ose familjarët e tyre të afërt nuk japin pëlqimin për rishikimin periodik të llogarive të tyre financiare dhe telekomunikimeve vetjake. Prokurorët, pranë Prokurorisë së Posaçme, do të emërohen brenda dy muajve nga krijimi i Këshillit të Lartë të Prokurorisë, sipas ligjit. Pas krijimit të Prokurorisë së Posaçme, Prokuroria për Krimet e Rënda do të pushojë së funksionuari. Transferimi i çështjeve në hetim dhe gjykim do të kryhet sipas ligjit."

20 Shih: Neni 141, pika 1, të Kushtetutës të Republikës së Shqipërisë,

21 Korrupsioni aktiv i gjyqtarit, i prokurorit dhe i funksionarëve të tjerë të drejtësisë; Korrupsioni pasiv i gjyqtarëve, i prokurorëve dhe i funksionarëve të tjerë të organeve të drejtësisë; Veprat penale të krimit të organizuar. - Akuzat penale kundër Prokurorit të Përgjithshëm, anëtarit të Këshillit të Lartë Gjyqësor, anëtarit të Këshillit të Lartë të Prokurorisë, Inspektorit të Lartë të Drejtësisë, zëvendësministrit, drejtuesve të institucioneve qendrore ose të pavarura të përcaktuara në Kushtetutë ose në ligj; Akuzat penale kundër ish-Prokurorit të Përgjithshëm, ish-anëtarëve të Këshillit të Ministrave, ish- zëvendësministrave, ish-deputetëve, ish-kryetarëve të bashkisë; ish-drejtuesve të institucioneve qendrore ose të pavarura të përcaktuara në Kushtetutë ose në ligj; Çdo akuzë për veprat penale të korrupsionit.

22 Shih: Ligj Nr. 147/2020 Për Një Shtesë Dhe Disa Ndryshime Në Ligjin Nr. 7905, Datë 21.3.1995, "Kodi i Procedurës Penale i Republikës së Shqipërisë", Të Ndryshuar

bënë edhe për vlerën e përfitimit nga aktet me natyrë korruptive. Ndryshim ky i diktuar më tepër nga ngarkesa artificiale që po i shkaktohej SPAK në hetimin e rasteve të korrupsionit me vlera të ulta. Këshu në vitin 2021 me ligj²³ u parashikua që për përfitime në veprat penale me natyrë korruptive mbi 50.000 lekë kompetente të jetë GJKKO dhe për vlera më të vogla prokuroria e juridksionit të përgjithshëm.²⁴ Ndryshime këto që kërkonin paraprakisht ndërhyrje në Kodin Penal, të cilat u miratuan në vitin 2021 dhe kishin të bënin me parashikim ligjor për vlerën e përfituar nga këto akte. Po ashtu në dispozitën Shkelja e barazisë së pjesëmarrësve në tendera apo ankande publike²⁵ u parashikuar vlera 800.000 lekë për të bërë të mundur përcaktimin e kompetencës lëndore për shkak të vlerës dhe në keto raste.

Më tej shkuan përcaktimet në ligj edhe sa i takon cilësive të posaçme të subjekteve gjatë kohës që do të hetohesh apo gjykoheshin këto vepra penale duke parashikuar se Prokuroria e Posaçme do të jetë kompetente për të shqyrtuar, hetuar dhe ndjekur penalisht çdo vepër penale edhe në rastet kur nuk ngrihet akuzë kundër një zyrtari, sipas nenit 135, pika 2, të Kushtetutës, ose kundër një drejtuesi të një institucioni qendror ose të pavarur, sipas këtij ligji, ose nëse ai zyrtar publik ose zyrtar i lartë largohet gjatë kohëzgjatjes së hetimit.²⁶ Ndonëse kanë kaluar shumë pak kohë që nga krijimi i këtyre strukturave rezultatet janë të dukshme. Një numër i lartë subjektsh të posaçme me funksione nga më të lartat shtetërore janë dënuar me vendime të formës së prerë dhe një pjesë e madhe janë akoma në hetim. Gjithashtu goditja e aseteve pasurore të krijuara nga aktiviteti kriminal kanë qënë pjesë e rezultateve të punës së SPAK dhe GJKKO.²⁷

Byroja Kombëtare të Hetimit

Byroja Kombëtare e Hetimit një strukturë e krijuar rishtazi nga Reforma në Drejtësi e vitit 2016 do të shërbejë pranë SPAK duke zëvendësuar në këtë mënyrë oficeret e policisë gjyqësore. Ngritja e një trupe hetuesish të përzgjedhur nëpërmjet një sërë filtrash kualifikimi profesional dhe personal do të shërbente si hap I parë për suksesin e kësaj structure. Hetuesit e përzgjedhur do të ndiqnin një sërë trajnimesh kombëtare dhe ndërkombëtare me qëllim rritjen e kapaciteteve të tyre në zhvillimin e hetimeve. Struktura u parashikua të jetë e pavarur nga Policia e Shtetit dhe nga Prokuroria e Përgjithshme.

Funksionimi i saj është i lidhur pazgjidhshmërisht me atë të SPAK dhe cdo veprim hetimor i kryer nga kjo strukturë drejtohet dhe monitorohet prej kësaj prokurorie. Fusha e kompetencës²⁸ së Byrosë Kombëtare të Hetimit është hetimi i veprave penale të korrupsionit dhe krimit të organizuar, si dhe veprave të tjera penale të kryera vetëm nga subjektet e parashikuara në pikën 2, të nenit 135, të Kushtetutës. Për të garantuar që kjo struktura të jetë e pavarur nga cdo ndikim është parashikuar pavarësi e plotë e hetuesve dhe drejtuesit nga cdo institucion tjetër në vend përveç SPAK.

23 Shih: Ligj Nr. 41/2021 «Për Disa Shtesa Dhe Ndryshime në Ligjin nr. 7905, datë 21.3.1995», "Kodi I Procedurës Penale I Republikës së Shqipërisë", Të Ndryshuar

24 Shih: Ligj nr. 43/2021, datë 23.3.2021

25 Shih: Ligjin nr. 43/2021, datë 23.3.2021

26 Shih: Neni 8 i Ligjit Nr. 95/2016 «Për Organizimin Dhe Funksionimin E Institucioneve Për Të Luftuar Korrupsionin Dhe Krimin E Organizuar «

27 Shih për më tepër: Raport vjetor 2023 Prokuroria e Posaçme Kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar. I aksesueshëm në linkun: <https://spak.gov.al/ep-content/uploads/2024/04/Raporti-2023.pdf>
Raport vjetor 2022 Prokuroria e Posaçme Kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar. I aksesueshëm në linkun: https://spak.gov.al/ep-content/uploads/2023/05/raporti-vjetor-2022_Publikuar.pdf

28 Shih: Neni 135/2 i Kushtetutës dhe Neni 75/a i Kodit të Procedurës Penale, i ndryshuar

Në ligj²⁹ është parashikuar që Byroja Kombëtare e Hetimit ashtu si SPAK të ketë kompetenca lëndore të tjera. Kompetenca për të shqyrtuar, hetuar dhe ndjekur penalisht edhe vepra të tjera penale përveç ato të parashikuara në nenin 75/a të Kodit të Procedurës Penale. Por hetimi i këtyre veprave duhet të jenë të lidhura ngushtë me hetimin apo çështjen penale brenda kompetencave të GJKKO.

Byroja Kombëtare e Hetimit është strukturë e specializuar e Policisë Gjyqësore, që heton veprat penale në juridiksionin penal të Prokurorisë së Posaçme.³⁰ Ajo drejtohet nga drejtuesi i BKH i cili emërohet për një mandat 5-vjeçar, me të drejtë riemërimi një herë. Për të garantuar pavarësi të plotë gjatë ushtrimit të detyrës është parashikuar që Drejtori i Byrosë Kombëtare të Hetimit mund të shkarkohet nga detyra vetëm nga Këshilli i Lartë i Prokurorisë, bazuar në rekomandimet e Drejtuesit të Prokurorisë së Posaçme

Kompetenca territoriale e Byrosë njësor si e Strukturës së Posaçme është në të gjithë territorin e Republikës së Shqipërisë.

Përfundime

Zhvillimi shoqëror dhe rritja e nivelit të kriminalitetit në Shqipëri por edhe më gjere ka diktuar nevojën për ngritjen e organeve të specializuara hetimore. Evoluimi hap pas hapi në struktura të mirfillta hetimore që veprojnë të pavarura dhe të pandikuara është nevojë e shoqërisë për funksionimin e rregullt të saj dhe për sundimin e ligjit. Eksperiencia e fituar ndër vite e shtetit Shqiptar por edhe problemet që nxorri në pah Reforma në Drejtësi e vitit 2016 treguan se nuk mjafton vetem parashikimi në ligj i kompetencave dhe funksionimit të këtyre organeve. Duhet akoma më shumë, duhet parashikim i kompetencave dhe statusit ashtu sikurse u krye, në nivel kushtetues të strukturave të posaçme hetimore. Vetëm në këtë menyrë mund të krijohen kushtet për arritjen e pavarësisë reale dhe veprimtarisë profesionale të pandikuara të këtyre organeve.

Garancitë kushtetuese duke vështirësuar mundësitë e ndryshimeve ligjore për shkak të shumicës së cilësuar por edhe për shkak të karakterit të ndërlikuar që paraqësin ndryshimet kushtetuese shërbejnë si gur themeli në suksesin e Strukturs së Posaçme Kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar, Gjykatës së Posaçme Kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar, Byrosë Kombëtare të Hetimit dhe të gjithë strukturave ndihmëse të krijuara nga Reforma në Drejtësi. Raportet kombëtare dhe ndërkombëtare të cituara edhe në këtë punim kanë pranuar se progresi i shoqërisë në tërësi është i lidhur në mënyrë të pashmangshme me suksesin e këtyre strukturav hetimore. Struktura të cilat krijojnë premiset e nevojshme për barazi përpara ligjit, parandalim dhe goditjen e kriminalitetit, qëndrueshmëri ekonomike dhe sundim të së drejtës në shoqëri.

Problematika e hasur gjatë këtyre viteve sa i takon rregullimit kushtetutes që u parashikua për këto organe është fakti që ndërhyrjet e nevojshme rregulluese eventuale qoftë sa i takon mandatit apo aspekteve të tjera rregulluese vështirësohen shumë. Për shkak së kërkohet një konsensus i gjerë nga ana e ligjvënësë për cdo ndërhyrje që mund ti bëhet Kushtetutes, proces legjislativ ky jo i shpeshtë për shumë vende.

29 Shih: Neni 8 i Ligjit Nr. 95/2016, Për Organizimin Dhe Funksionimin E Institucioneve Për Të Luftuar Korrupsionin Dhe Krimin E Organizuar (ndryshuar me ligjet nr. 35/2017, datë 30.3.2017; nr. 47/2021, datë 23.3.2021)

30 Shih: Neni 5 i Ligjit Nr. 95/2016 «Për Organizimin Dhe Funksionimin E Institucioneve Për Të Luftuar Korrupsionin Dhe Krimin E Organizuar «

Parashikimet ligjore nuk janë të vetmet nevoja që kanë këto organe për shkak se ato janë të lidhura pazgjidhshmërisht me burime njerëzore të kualifikuar dhe me integritet të lartë moral si dhe me burimet materiale në dispozicion. Kualifikimi i vazhdueshëm nëpërmjet trajnimeve dhe krijimi i kushteve nëpërmjet vënies në dispozicion të fondeve për pajisje teknologjike dhe cdo mjet tjetër për të hetuar krimet e shekullit të njëzet e një janë një nevojë jetike dhe sfide njëkohësisht për këto organe.

Literatura

Libra dhe monografi

1. Nova Koço "Zhvillimi i organizimit gjyqësor në Shqipëri", Tiranë, 1982.
2. Anastasi Aurela, "Historia e të Drejtës Kushtetuese në Shqipëri (1912-1939)", Tiranë, 2018
3. Anastasi Aurela, «Historia e Institucioneve», 2002

Akte ligjore, nënligjore dhe vendime gjyqësore

1. Statuti Organik i Shqipërisë, 1914
2. Statuti Themeltar i Republikës Shqiptare, 1925
3. Statuti Themeltar i Mbretinis' Shqiptare, 1928
4. Kanuni i Jurisë, 10 Maj 1913
5. Ligj "Për organizimin e Drejtësisë", dt. 1 Prill 1929
6. Ligjit Nr. 95/2016 «Për Organizimin Dhe Funksionimin E Institucioneve Për Të Luftuar Korrupsionin Dhe Krimin E Organizuar «
7. Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë
8. Kodi I Procedurës Penale I Republikës Së Shqipërisë
9. Ligj nr. 9110, datë 24.7.2003, "Për organizimin dhe funksionimin e gjykatave për krime të rënda"
10. Vendim Nr. 00-2018-148 (13), datë 4.4.2018 I Kolegjit Penal të Gjykatës së Lartë

Raporte

1. Raport vjetor 2023 Prokuroria e Posaçme Kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar. I aksesueshëm në linkun: <https://spak.gov.al/ep-content/uploads/2024/04/Raporti-2023.pdf>
2. Raport vjetor 2022 Prokuroria e Posaçme Kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar. I aksesueshëm në linkun: https://spak.gov.al/ep-content/uploads/2023/05/raporti-vjetor-2022_Publikuar.pdf
3. I Prokurorit Të Përgjithshëm Mbi Gjendjen e Kriminalitetit Për Vitin 2015, Mars 2016. I aksesueshëm në linkun: https://ëëë.pp.gov.al/Dokumente/RAPORTE_T_PROKURORIT_T_P_RGJITHSH_M/?ser=1183&rpp=4&msv=
4. Raporti Vjetori Punës Së Prokurorië Pranë Gjykatës Së Shkallës Së Parë Për Krime Të Rënda Për Vitin 2016, Prill 2016. I aksesueshëm në linkun: https://ëëë.pp.gov.al/Dokumente/RAPORTE_T_PROKURORIT_T_P_RGJITHSH_M/?ser=1183&rpp=4&msv=
5. Raporti Vjetor I Veprimtarisë së Klp Për Vitin 2022. I aksesueshëm në linkun: <https://klp.al/ep-content/uploads/2024/02/Raporti-Vjetor-2023-1.pdf>
6. Raporti Vjetor I Veprimtarisë së Klp Për Vitin 2019. I aksesueshëm në linkun: https://klp.al/ep-content/uploads/2020/05/RAPORTI_KUVENDI_VJETOR_ËËB.pdf
7. Gunjic Ivan, «Albania's Special Courts against Corruption and Organised Crime» U4 Brief 2022:1

NEW FORMS OF CRIME, THE NEED OF ADAPTABILITY IN TODAY'S EVOLVING SOCIETY

Eneja Allmuça, Teojorg Gogu
Faculty of Law, University of Tirana

Abstract

With the dawn of the technological revolution, humanity has entered a new age. As our society undergoes profound transformations driven by technological advancements, globalization, and shifting cultural norms, criminals adapt and innovate, giving rise to novel and complex criminal activities. This study identifies and analyzes newly emerging crimes such as cybercrime, identity theft, modern slavery, dark web markets, and other crimes within the context of societal evolution.

Methodologically, this research employs a comprehensive literature review and qualitative analysis of different data to explore the interconnectedness of societal changes and the evolution of crime. By synthesizing existing research, case studies, and expert insights, this paper aims to provide a nuanced understanding of how social, economic, and technological shifts contribute to the development of innovative criminal behaviors.

The innovation of this paper lies in its holistic examination of the multifaceted relationship between societal evolution and new forms of crime. By illuminating the mechanisms through which societal dynamics influence criminal activities, this study contributes to theoretical frameworks for understanding contemporary crime dynamics. Furthermore, this paper offers practical implications for law enforcement agencies and policymakers, highlighting the importance of adaptive strategies and innovative approaches to combatting emerging forms of crime in a rapidly changing world.

Key words: **Cybercrime, Modern slavery, Identity Theft, Technological Evolution, Globalization.**

INTRODUCTION

The world of crime is constantly evolving. In this paper, we will explore how crime has evolved with technological and societal changes, and why adaptability is crucial in addressing these new challenges. We will explore the rise of the digital underworld, the evolving nature of traditional crimes. Traditionally, crime was often physical and localized. However, in today's digital age, crime has taken on new, more complex forms. Criminals are constantly adapting established methods. We'll look how existing criminal activities are being facilitated by technology and the challenges this presents for law enforcement.

Traditional crimes like theft, assault, and fraud haven't vanished in the digital age. Instead, they've gotten a tech upgrade. Digital world plays an important role in our everyday dynamics. It has become an inseparable part of everyday life. Crime is continually evolving and adapting, therefore combating strategies need to evolve and adapt. While organized crime, illicit drug trafficking and terrorism have been a major concern for the past two decades, other forms of criminal activity are coming to the fore, such as cybercrime, dark-web activity, sexual exploitation of children, identity theft, intellectual property theft, digital fraud and scams, cyberbullying and harassment.¹

Criminals are increasingly using digital tools to commit crimes at an alarming rate. These crimes, known as cybercrime, involve any illegal activity committed through electronic devices or the internet. Cybercrime frequently intersects with other criminal activities, and even conventional criminals, such as criminal community members adopting strategies online, like purchasing stolen data.²

This paper advocates for adaptive strategies that leverage innovative approaches, informed by a deep understanding of the complex interplay between societal shifts and the evolution of criminal behaviors. Ultimately, by staying ahead of emerging trends and fostering collaboration across sectors, we can mitigate the impact of new forms of crime and promote safer, more resilient societies.

I. The need for adaptability in today's evolving society.

Today, local affairs can easily become world affairs. The world is increasingly interconnected, with people, goods and finance moving at an ever-faster pace than governments can manage. This lack of control creates a loophole that criminals can take advantage of, due to weaker regulations and fewer trade barriers.

Nearly one billion people worldwide use the Internet, which enables people across vast geographical areas to connect with each other and brings many socio-economic benefits. However, that global reach is also being used effectively for criminal activities.³ A great deal has been written about the changing nature and direction of criminology over the past two decades, including claims that we are moving into a "new penology." Many of these claims are suggestive rather than authoritative.⁴

1 Kaur, S., Randhawa, S. Dark Web: A Web of Crimes. *Wireless Pers Commun* 112, 2131–2158 (2020). <https://doi.org/10.1007/s11277-020-07143-2>

2 Shulzhenko, N., & Romashkin, S. (2020). Internet fraud and transnational organized crime. *Juridical Tribune*, 10(1), 162–172. <https://doaj.org/article/3803bcb392ef49989b4a005e445cbf20>

3 New and emerging forms of crime. <https://www.un.org/en/events/crimecongress2015>

4 Matthews, R. New Times, New Crimes: Notes on the Depillarization of the Criminal Justice System. *Crit*

There has been a noticeable change in criminal behavior recently, as new criminal techniques are being used in the cyberspace. These techniques exploit the inherent anonymity and ease of adopting alternate identities facilitated by the internet, which may encourage people to commit crimes they might otherwise avoid. The digital landscape, including online banking, retail, and social media platforms, provide criminals access to a wide range of targets. Furthermore, because of globalization, criminals can share knowledge and expertise across borders, even if they never cross paths. Online criminal communities can contribute to "social networking", enabling the establishment of connections between criminal groups to reach out potential victims.

Probably, the most immediate implication of the development of "*new crimes*" is the changing relationship between victims and offenders. The new generation of offenders, in particular, are now much less likely to be drawn from the ranks of the underclass. Instead, such offenders may be organized, skilled, and well-resourced. By the same token, although victimization remains concentrated on the vulnerable and the accessible, there is growing evidence that victims can be found across the social spectrum. These victims and offenders often involve groups and communities, which has resulted in calls for new forms of collective action. Unlike "normal crime" or "street crime," these "new crimes" tend to involve broader sociopolitical issues, raising questions of *social justice* rather than simply *criminal justice*.⁵

Crime has historically been a local phenomenon. Most murder victims know their killers; most victims of child abuse know their abusers; victims of theft often need not look beyond their own neighborhoods for the thieves. Although crime as an event will always have a substantial local component because it is typically responded to by officials and victims in the place it occurs, it is becoming much more of a transnational phenomenon.⁶

Crime in the virtual space can be in the form of crimes or actions of only people which are then discriminated against as a new form of crime that may occur in the virtual space. Therefore, it is necessary to apply legal rules and norms in the electronic world – virtual space to protect the public, including sanctioning criminals.⁷

Technological advancements, globalization, and cultural shifts are transforming society. Eventually these changes create opportunities for new and complex criminal activities. In this paper we analyze the connection between societal evolution and the emerging trends of new crime like cybercrime, identity theft, dark web market, etc. Through this examination, this paper offers significant theoretical and practical frameworks for understanding the evolution of contemporary crime, in addition to combat this emerging phenomenon through law enforcements and policymaking.

Crim 28, 309–326 (2020). <https://doi.org/10.1007/s10612-020-09489-2>

5 Matthews, Roger. (2020). New Times, New Crimes: Notes on the Depillarization of the Criminal Justice System. *Critical Criminology*. 28. 10.1007/s10612-020-09489-2.

6 Keenan, Patrick James, The New Deterrence: Crime and Policy in the Age of Globalization. *Iowa Law Review*, Vol. 91, p. 505, 2006, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=719766>

7 Syahril, M. A. F. (2023). Cyber Crime in terms of the Human Rights Perspective. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 10(5), 119–130.

II. New forms of crime.

Although the essence of the crimes has remained the same, but the form in which they appear has changed in an unimaginable way. Now we are dealing with a *modus operandi* that the law had not previously foreseen or thought of. Below we will analyze some of the newer forms of crime and the challenges they present.

1. What is cybercrime?

Cybercrime is not easily defined. The absence of a clear definition creates conceptual confusion as to the nature of the issue. The term cybercrime evolved from earlier conceptualisations and constructions used to describe technology enabled crime (computer related crime, computer crime, computer abuse, economic crime, corporate crime, organised crime, financial crime and white-collar crime).⁸

Early in the field, the dominant term for the misuse of information technology was 'computer crime', or 'crime by computer' and this persisted up until approximately the year 2000. Over time the positive associations of the prefix 'cyber' dropped away as the use of 'cyber' in relation to everyday activities was abandoned; ultimately, only the negative connotations remained, as the term 'cyber' continued to be used in relation to harmful or illicit activities (e.g., cybercrime, cyberbullying, cyberterrorism, and cyberstalking).⁹

The world has entered a new era, due to the evolution of technology. Additionally, digitalization has created a borderless world with unimaginable societal changes. For the purposes of this paper, the discussion will be confined to those categories of cybercrime that exert a substantial economic influence and hold particular relevance within the context of this paper. Most prevalent cyber-crimes are: Ransomware, phishing scams, identity theft/ intellectual property theft, Denial-of-Service (DoS) Attacks and Financial Frauds.

2. Common Types of Cybercrime

a. Ransomware

Over the past three years, ransomware has become one of the biggest cyber scams to hit businesses.¹⁰ Ransomware continues to be one of the most crucial cyber threats and is actively threatening IT users around the world. In recent years, it has become a phenomenon and traumatic threat to individuals, governments and organizations. Ransomwares not only penalized computational operations, it also mercilessly extorts huge amount of money from the victims if the victims want to regain back access to the system and files.¹¹

8 Graham, Angus (2023). Cybercrime: Traditional Problems and Modern Solutions. Open Access Te Herenga Waka-Victoria University of Wellington. Thesis. <https://doi.org/10.26686/wgtn.22300909>

9 Phillips, K., Davidson, J. C., Farr, R. R., Burkhardt, C., Caneppele, S., & Aiken, M. P. (2022). Conceptualizing Cybercrime: Definitions, typologies and taxonomies. *Forensic Sciences*, 2(2), 379-398. <https://doi.org/10.3390/forensicsci2020028>

10 Graham, A. (2023). Cybercrime: Traditional problems and modern solutions. <https://doi.org/10.26686/wgtn.22300909>

11 Wira Zanoramy A. Zakaria, Mohd Faizal Abdollah, Othman Mohd, and Aswami Fadillah Mohd Ariffin. 2017. The Rise of Ransomware. In *Proceedings of the 2017 International Conference on Software and e-Business (ICSEB '17)*. Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, 66-70. <https://doi.org/10.1145/3178212.3178224>

It has been built upon the two words ransom and malware. To define this word, one may give the following general definition: "a ransomware is a kind of malware which demands a payment in exchange for a stolen functionality".¹² Ransomware is malware that locks your computer or prevents you from accessing your data using private key encryption until you pay a ransom. That ransom is usually paid in Bitcoin. Data based extortion has been around since about 2005 but the development of ransom encryption software and Bitcoins have greatly facilitated the scheme (Zetter, 2015).¹³

b. Phishing scams.

Phishing scams are one of the most common types of cybercrime. These schemes are realized through fake emails or messages that appear to be legitimate.

Phishing is a fraudulent activity through which the phisher/attacker tries to lure internet users into stealing their personal information/credentials to gain financially. Phishing is a form of online identity theft which is exploited by the phisher for obtaining monetary gains. Phishing is a type of computer attack that communicates socially engineered messages to humans via electronic communication channels in order to persuade them to perform certain actions for the attacker's benefit. Phishing is an attempt to trick someone into giving information over the internet or by email that would allow someone else to take money from them, for example by taking money out of their bank account. Social engineering is a psychological manipulation of people into divulging confidential information. The main purpose of social engineering is information gathering, accessing the user system maliciously.¹⁴

The past few years have witnessed a concerning rise in the sophistication of phishing scams. This has unfortunately led to a rise in victims, encompassing both financial institutions like banks and their customers.¹⁵ On the other hand, legal regulation seems to be insufficient in addressing these challenges. Current laws do not specifically detail phishing scams, but it is only implied. Updating legal frameworks is the main duty of legislators in order to explicitly address phishing and provide sanctions to the offenders.

For example, in Albania cybercrimes are one of the biggest challenges, that affects individuals, institutions and society. The modern legal landscape requires modernization and elaboration to confront the exigencies of the present era. This requires the usage of effective sanctions and reformatory measures to discourage those who, encouraged by the secrecy of the computerized domain, accept themselves entitled to dispense hurt upon others. Educating the population about the serious consequences of these actions is also vital to change the culture and behavior of society towards these challenges, which we can emphasize as the most important challenges of the century in which we live.

c. Identity theft

One of the crimes that can be considered an extension from traditional offenses is the online identity theft (OIT). OIT is considered one of the fastest growing crimes (Holt and Turner 2012; Golladay

¹² Gazet, A. (2010). Comparative analysis of various ransomware virii. Journal in computer virology, 6, 77-90.

¹³ Richardson, R., & North, M. M. (2017). Ransomware: Evolution, Mitigation and Prevention. International Management Review, 13(1), 10. <https://digitalcommons.kennesaw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5312&context=facpubs>

¹⁴ Chanti, S., & Chithralekha, T. (2022). A literature review on classification of phishing attacks. International Journal of Advanced Technology and Engineering Exploration, 9(89). <https://doi.org/10.19101/ijatee.2021.875031>

¹⁵ Granova, A., & Eloff, J. (2005). A legal overview of phishing. Computer Fraud & Security, 2005(7), 6-11. [https://doi.org/10.1016/s1361-3723\(05\)70231-1](https://doi.org/10.1016/s1361-3723(05)70231-1)

and Holtfreter 2017), resulting in relevant financial losses to victims. Knowing what factors might increase the risks of online victimization in general and OIT in particular is crucial. Although there is not one widely accepted definition of identity theft due to its complexity, it can be conceptualized as the "unlawful use of another's personal identifying information" (Bellah 2001, p. 222) such as accessing existing credit cards or bank accounts without authorization.¹⁶

For some time now, the majority of our economic, social, and cultural dynamics have been transferred to the digital world. With the rise of the internet, and the everyday developing technology, we learn continually how to adapt our ways to the virtual mediums.

Cybercrime has become a very critical problem that threatens to undermine the government's efforts to protect the people, as well as public and private sector activity. Identity theft has rapidly become a favored mean to get access to sensitive information, which then may lead to various forms of personal gaining, leaving the victim sometimes with irreversible damages. Although identity theft has existed long before internet days, the massive display of personal data and private information in digital systems and software, has shaped a new medium where none of us feel truly safe.

Identity theft is the false and unauthorized use of personal data for personal gain. In a large number of cases, identity theft is also committed for criminal purposes. Some other crimes with which identity theft is commonly associated are credit card fraud, other financial crimes, telemarketing and internet scams, auto theft, and robberies of various kinds.¹⁷ Most commonly people who commit identity theft are motivated by financial motives.

The only binding international instrument regarding identity theft is the Convention of Cybercrime, developed by the Council of Europe with Canada, Japan, South Africa and the USA also participating. This convention and its procedural provisions aim to enforce the law, make it less difficult for the authorities to investigate and operate with computer systems-based crimes, and help international cooperation.

As mentioned before, the damages caused from identity theft may sometimes be irrevocable but that varies from case to case. By pretending to be legitimate sources, some offenders ask for personal data, such as credit card information via e-mail or other electronic communication channels. This is known as fishing. Another strategy is sending numerous unasked for messages, masked as commercial content, with the sole purpose for the receiver to click on the link. These are known as spam emails or messages. Other methods of identity theft include hacking, etc. Keep in mind that a considerable emotional and psychological damage is caused to the victim as well.

It's of pivotal importance for organizations and individuals to secure their activities and try to prevent cybercrimes such as identity theft by having security operations of high quality and installing firewall security, encryption technology etc. They could also undergo extensive security analysis, by hacking their own systems to understand where the flaws lie, or by choosing any other relevant method.

16 Guedes, I., Martins, M. & Cardoso, C.S. Exploring the determinants of victimization and fear of online identity theft: an empirical study. *Secur J* 36, 472-497 (2023). <https://doi.org/10.1057/s41284-022-00350-5>

17 Oloyede, A., Ajibade, I., Phillips, A., Shittu, O., Taiwo, E., & Kizor-Akaraiwe, S. (2023). A Review of Cybersecurity as an Effective Tool for Fighting Identity Theft Across the United States. A. Oloyede, I. Ajibade, C. Obunadike, A. Phillips, O. Shittu, E. Taiwo and S. Kizor-Akaraiwe (2023): A Review of Cybersecurity as an Effective Tool for Fighting Identity Theft across United States, *International Journal on Cybernetics and Informatics (IJCI)*, 12(5). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4540339

Although we have had significant experience with identity theft, we should be prepared for any novelties that might threaten our security and integrity. We should also reflect whether or not the time has come for a dedicated legal framework on identity theft, or on how the law in Albania views cybercrime.

3. Dark web activity

The rapid development of technology has inevitably affected drastic changes in people's daily lives. Undoubtedly, technology has had an indisputable positive effect, but this comes along with its negative effects. One of the most drastic negative effects is the flourishing and development of crime on the dark web, a place which has remained unchecked by law enforcement.

A very interesting case related to the dark web is the case *US v. Tagg*. In 2015, the police found 20,000 pornographic files stored on the defendant's computer. This case arises out of federal and state investigations into child exploitation on the "dark web". The "dark web" is a sophisticated, anonymous internet network used both by criminals and by other individuals who, for whatever reason, do not want to be identified. Clandestine websites like Playpen, however, sometimes require a "mask" before you can enter the computer(s) housing them. In this case, that "mask" is a web browser called "Tor", which hides your online "face" from other people on the internet. Your online "face" is known as an "IP address", a unique number assigned to every computer connected to the internet.¹⁸

Dark web is a closed network which cannot be easily accessed. Use of this network requires registration, verification and specific authentication. Access to these domains requires compliance with certain strict protocols.

The dark Web has been used for illegitimate and criminal activities. For some, the dark Web provides the means to exercise their freedom of expression while others may use it for criminal exercises. Individual users and communities seeking online anonymity can utilize the dark Web for communications.¹⁹

By highlighting the nature of this sophisticated network, the response of the states should be in the same form. Despite increased focus on illegal activities that takes place on dark web, the response of law enforcement institutions remains disappointing.

Even in 2016 it was argued that there were clear legal and technological gaps that exist in law enforcement's ability to cope with and respond to electronic and cyber-crime. The general consensus in the early part of the millennium was that policing of the dark web was almost impossible due to *randomness, anonymity and encryption*.²⁰

For these reasons, the immediate intervention and control of these networks is of particular importance. The dark web remains one of the biggest scourges of cyber security, which only gets worse despite the measures taken. Of course, an efficient tool for combating this phenomenon is the creation of suitable conditions to train the experts of the future. On the other hand, the role of the law fades, because fighting this phenomenon requires knowledge and technical methods related to the field of information technology.

¹⁸ *US v. Tagg*, 886 F.3d 579 (6th Cir. 2018).

¹⁹ Faizan, M., & Khan, R. A. (2019). Exploring and analyzing the dark web: a new alchemy. *First Monday*.

²⁰ Davies, G. (2020). Shining a Light on Policing of the Dark Web: An Analysis of UK Investigatory Powers. *The Journal of Criminal Law*, 84(5), 407-426. <https://doi.org/10.1177/0022018320952557>

III. Recommendations

One of the main recommendations is the legal response. The law must be a clear reflection of reality and be able to respond to the challenges presented by today's society. But as it was analyzed in this paper, the law pales in front of these phenomena which are in dynamic daily change. Considering the main principles of the law, one of which is legal certainty, the law by its very nature should not change too often because it can bring uncertainty to citizens. For these reasons we recommend that this area of law presents several different specifics, dictated by the characteristics of new forms of crimes and by the need to regulate these consequences.

Technology empowers governments and actors' non-states to reach far beyond their national borders. The fight of transnational issues such as cyber-attacks, terrorism and propaganda requires the development of new rules to address the negative consequences of technology. High-profile cyberattacks originate from actors' state, but have often targeted corporations and other organizations non-governmental.²¹

On the other hand, technological advancement can be used as an efficient tool for strengthening law enforcement capacities. Law enforcement agencies must use these "electronic weapons" to combat these new forms of crime in the same way. States must create special structures for research and technological assistance to respond efficiently to these types of crimes. These advancements help investigators too.

Globally harmonizing legislation will help to prevent and combat emerging crimes and there may be a need to devise innovative ways of increasing global electronic connectivity for investigative purposes. Globalization and new technological developments will drive criminal innovation forward. Meeting this challenge will require consistent efforts to prevent and reduce corruption, to provide sustainable livelihoods, and to address poverty and inequality.

A crucial role is education. Citizens need to be informed about new risks and have the basic knowledge to protect themselves from cyber threats and other new forms of crime. Additionally, individuals must adopt personal digital hygiene practices, such as using strong passwords and being cautious about sharing personal information online. It is recommended that the government increase public awareness to ensure that members of the public protect their personal and other information ensuring that they are not compromised. States must boost security awareness through public information, employee training, and curriculum updates to tackle cyber threats proactively.

From this broad context, we find that cooperation is needed quite narrow, coherent for all sovereign states to harmonize their internal legislations and facilitate the process of mutual assistance where in most cases these types of cybercrimes cross state borders. While in the attention of our country, in addition to the constant pursuit of international standards, a greater investment is needed in the human capital of technology experts, important in the structures and mechanisms we have for supervising the applicability of the law against cybercrimes, investigating evidence, preventing the commission of criminal offenses through technology. That said, to have an effective criminal justice system.²²

21 Agalliu, P. (2022). How modern technology has affected the commission of criminal offenses through it. International Academic Conference Publication, 561-583.

22 Ibid

IV. Conclusions

Establishing a clear understanding of the actual path and importance of adaptability can be challenging during a time when social interactions are constantly evolving. However, it is undeniable that those traditional criminological theories are clearly outdated in the light of new emerging crimes. This situation may introduce new hazards and dangers in a world that appears to be progressively becoming more uncontrollable and unpredictable.

In the context of rapid technological developments and globalization, new forms of crime have evolved and diversified significantly. Cybercrime, identity theft, intellectual property theft, modern slavery are some of the new threats facing modern societies. These crimes take advantage of new technologies and global connections to operate in ways that are difficult to track and stop with traditional methods.

Social change and the need for criminal law to adapt is a must. The legislator must take concrete steps and specifically foresee the types of new forms of crimes. Through legal regulation, and the completion of legal spaces is of particular importance. Police and other law enforcement must be trained in advanced technologies and new methods of investigation that include data analysis and electronic surveillance. The international nature of these crimes brings the necessity of interstate cooperation for fast and effective communication and for joint investigative teams.

From the analysis, it can be concluded that confronting new forms of crime requires a comprehensive and integrated approach that includes updating legislation, continuous training of law enforcement, international cooperation and the involvement of the private and public sectors. Only through these measures, societies can be safer and more protected from new criminal threats.

BIBLIOGRAPHY

Literature

- Agalliu, P. (2022). How modern technology has affected the commission of criminal offenses through it. International Academic Conference Publication, 561-583.
- Chanti, S., & Chithralekha, T. (2022). A literature review on classification of phishing attacks. *International Journal of Advanced Technology and Engineering Exploration*, 9(89). <https://doi.org/10.19101/ijatee.2021.875031>
- Davies, G. (2020). Shining a Light on Policing of the Dark Web: An Analysis of UK Investigatory Powers. *The Journal of Criminal Law*, 84(5), 407-426. <https://doi.org/10.1177/0022018320952557>
- Faizan, M., & Khan, R. A. (2019). Exploring and analyzing the dark web: a new alchemy. *First Monday*.
- Gazet, A. (2010). Comparative analysis of various ransomware virii. *Journal in computer virology*, 6, 77-90.
- Graham, Angus (2023). Cybercrime: Traditional Problems and Modern Solutions. Open Access Te Herenga Waka-Victoria University of Wellington. Thesis. <https://doi.org/10.26686/wgtn.22300909>
- Granova, A., & Eloff, J. (2005). A legal overview of phishing. *Computer Fraud & Security*, 2005(7), 6-11. [https://doi.org/10.1016/s1361-3723\(05\)70231-1](https://doi.org/10.1016/s1361-3723(05)70231-1)
- Guedes, I., Martins, M. & Cardoso, C.S. Exploring the determinants of victimization and fear of online identity theft: an empirical study. *Secur J* 36, 472-497 (2023). <https://doi.org/10.1057/s41284-022-00350-5>
- Kaur, S., Randhawa, S. Dark Web: A Web of Crimes. *Wireless Pers Commun* 112, 2131-2158 (2020). <https://doi.org/10.1007/s11277-020-07143-2>
- Keenan, Patrick James, *The New Deterrence: Crime and Policy in the Age of Globalization*. Iowa Law Review, Vol. 91, p. 505, 2006, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=719766>
- Matthews, Roger. (2020). New Times, New Crimes: Notes on the Depillarization of the Criminal Justice System. *Critical Criminology*. 28. <https://doi.org/10.1007/s10612-020-09489-2>.
- New and emerging forms of crime. <https://www.un.org/en/events/crimecongress2015>
- Oloyede, A., Ajibade, I., Phillips, A., Shittu, O., Taiwo, E., & Kizor-Akaraiwe, S. (2023). A Review of Cybersecurity as an Effective Tool for Fighting Identity Theft Across the United States. A. Oloyede, I. Ajibade, C. Obunadike, A. Phillips, O. Shittu, E. Taiwo and S. Kizor-Akaraiwe (2023): A Review of Cybersecurity as an Effective Tool for Fighting Identity Theft across United States, *International Journal on Cybernetics and Informatics (IJCI)*, 12(5). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4540339
- Phillips, K., Davidson, J. C., Farr, R. R., Burkhardt, C., Caneppele, S., & Aiken, M. P. (2022). Conceptualizing Cybercrime: Definitions, typologies and taxonomies. *Forensic Sciences*, 2(2), 379-398. <https://doi.org/10.3390/forensicsci2020028>
- Richardson, R., & North, M. M. (2017). Ransomware: Evolution, Mitigation and Prevention. *International Management Review*, 13(1), 10. <https://digitalcommons.kennesaw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5312&context=facpubs>
- Shulzhenko, N., & Romashkin, S. (2020). Internet fraud and transnational organized crime. *Juridical Tribune*, 10(1), 162-172. <https://doaj.org/article/3803bcb392ef49989b4a005e445cbf20>
- Syahril, M. A. F. (2023). Cyber Crime in terms of the Human Rights Perspective. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 10(5), 119-130.
- Wira Zanolamy A. Zakaria, Mohd Faizal Abdollah, Othman Mohd, and Aswami Fadillah Mohd Ariffin. 2017. The Rise of Ransomware. In *Proceedings of the 2017 International Conference on Software and e-Business (ICSEB '17)*. Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, 66-70. <https://doi.org/10.1145/3178212.3178224>

Jurisprudence

US v. Tagg, 886 F.3d 579 (6th Cir. 2018).

ASPEKTE TË VEPRAVE PENALE NË LIDHJE ME TAKSAT DHE TATIMET

Doktorant Klei Kaçupi¹
Prof. Asoc. Engjell Likmeta²

Abstrakt

Tematika e përzgjedhur për t'u trajtuar në Konferencën Shkencore "Crime, Society, Criminal Law, and Justice Reform" shpresojmë të nxisë fillimin e një debati të mirëfilltë shkencor në këtë fushë të së drejtës dhe të meritojë vëmendjen e duhur nga profesionistët e sistemit të drejtësisë penale.

Ky punim synon të analizojë veprat penale në lidhje me taksat dhe tatimet, duke filluar nga e drejta zakonore deri në ditët e sotme.

Autorët janë përpjekur t'i japin rëndësinë e duhur disa çështjeve kyçe, duke i dhënë përgjigje pyetjeve si: A parashikoheshin këto vepra penale në formacionet parashtetërore? Cili ishte qëndrimi i së drejtës zakonore shqiptare dhe i statuteve të qyteteve mesjetare për këto vepra? Cilat janë specifikat që kanë karakterizuar këtë grup veprash penale gjatë kodifikimit të parë të legjislacionit penal shqiptar dhe gjatë fazave të ndryshme të zhvillimit të tij? Cila është pesha specifike që zënë veprat penale në lidhje me taksat dhe tatimet për periudhën kohore 2008-2022? Çfarë tregojnë treguesit statistikorë të Prokurorisë së Përgjithshme në lidhje me to?

Fjalë kyçe: Taksa, Tatim, Vepër, Penal.

1. Hyrje

Historiografia jonë tregon se mbrojtja që i kushtohet të ardhurave të mbledhura si rrjedhojë e taksave dhe tatimeve daton herët. Teoricientë të së drejtës sonë penale kanë vënë në dukje se në organizimin shoqëror parashtetëror nxitej mbledhja dhe ruajtja e taksave dhe tatimeve. Madje, kjo mund të "shfrytëzohej" edhe si formë reagimi ndaj fenomeneve negative shoqërore si gjakmarja apo hakmarrja.³ Edhe në periudhat kur strukturat shtetërore ishin të dobëta ose nuk ekzistonin fare, ka

1 Doktorant, Departamenti i së Drejtës Penale, Fakulteti i Drejtësisë, Universiteti i Tiranës. E-mail: kacupiklei@gmail.com

2 Profesor, Departamenti i së Drejtës Penale, Fakulteti i Drejtësisë, Universiteti i Tiranës. E-mail: engjell.likmeta@fdut.edu.al

3 Megjithëse për një pjesë të mirë të studiuesve kompozicioni apo dëshmipërblimi ka nënkuptuar një kompesim të natyrës morale. Për më shumë shih: Leka, A., "Alternativat e dënimit penal në Republikën e Shqipërisë të krahasuara me sistemet penale bashkëkohore", Konferenca Shkencore Ndërkombëtare: "Criminal Law Between Tradition and Challenges of Actuality", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale, Fakulteti i Drejtësisë, në bashkëpunim me "Sapienza" Università di Roma, DSG- Dipartimento di Scienze Giuridiche, Università di Firenze, 7 December 2017, Tiranë, f. 46.

ekzistuar një lloj organizimi shoqëror që nxiste mbledhjen dhe ruajtjen e këtyre të ardhurave si një domosdoshmëri për mbijetesën dhe funksionimin e komuniteteve.

2. Aspekte të veprave penale në lidhje me taksat dhe tatimet sipas legjislacionit penal të Monarkisë shqiptare

Përmirësimi i vazhdueshëm i sistemit tatimor në përputhje me kushtet e kërkesat e reja të zhvillimeve shoqërore, mbledhja e taksave dhe tatimeve si dhe mbrojtja e ekonomisë në të gjithë elementet e saj kanë qenë disa prej prioriteteve në tri dekadat e para të ekzistencës së shtetit të pavarur shqiptar.⁴

Kodi Penal i vitit 1927 nuk parashikonte në mënyrë eksplicite figura të veprave penale ndaj taksave dhe tatimeve.⁵ Me këtë nuk duhet të nënkuptojmë se ai nuk merrte në mbrojtje veprimtarinë financiare apo atë në fushën e taksave dhe tatimeve. Por në ligj, ndryshe nga sot, taksave dhe tatimeve nuk u sigurohej një mbrojtje e posaçme dhe e drejtëpërdrejtë.

Megjithatë, rregullimi ligjor në fushën e taksave dhe tatimeve ishte i orientuar në të tjera ligje të veçanta.⁶ Në fakt, aktiviteti financiar i shtetit ishte objekt mbrojtjeje, por kjo mbrojtje realizohej në mënyrë të tërthortë, përmes dispozitave të tjera që përfshinin shkelje të përgjithshme ekonomike, mashtrime dhe veprime të tjera të paligjshme që dëmtonin interesat e shtetit.

3. Veprat penale në lidhje me taksat dhe tatimet në periudhën kohore 1945-1995

Shqipëria përgjatë viteve 1945-1990 ishte e inkuadruar në familjen socialiste të së drejtës.⁷ Ajo zbatonte një ekonomi të planifikuar dhe, për më tepër të centralizuar.⁸ Ekonomia dhe pushteti legjislativ, ekzekutiv si dhe ai politik ishin të përqendruar në duart e një kaste të vogël që përfaqësonin interesat e klasës në pushtet – diktaturës së proletariatit.⁹ Ndryshimet e vazhdueshme të të hyrave publike¹⁰ dhe mungesa e një sistemi tatimor tradicional ishte një tjetër tipar dallues i kësaj periudhe.¹¹

4 Angjeli, A., "Tatimi mbi të ardhurat personale, harmonizimi i legjislacionit tatimor shqiptar me atë të Bashkimit Europian", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Departamenti i të Drejtës Publike, Tiranë, 2015, f. 32-34.

5 Ministria e Drejtësisë, Kodi Penal 1927, shtypshkronja "Dielli" Tiranë, 1929.

6 Koli, R., Hilmi, S., Shkenca e financës dhe e drejta financiare, shtëpia botuese "Libri Universitar", Tiranë, 1996, f. 30-36.

7 Shegani, A., E drejtë penale e krahasuar, Shtypshkronja "Darmisa", Fier, 1999, f. 51-54.

8 Mani, A., "An analysis of tax reforms and their effect on albanian businesses' attitudes", International Journal of Economics, Commerce and Management, Vol. 12, Issue 1, Jan 2024, United Kingdom, f. 170-189.

9 Likmeta, E., "Mbrojtja e sistemit ekonomik në kuadër të normave juridike-penale në Shqipërinë moniste", Konferencën Shkencore Ndërkombëtare "Reformat komuniste në ekonomi: ligjshmëria, rezultatet dhe pasojat, 1945-1990", Tiranë, 2021, f. 5-44.

10 Koli, R., Hilmi, S., Shkenca e financës dhe e drejta financiare, shtëpia botuese "Libri Universitar", Tiranë, 1996, f. 39-44.

11 Mani, A., "An analysis of tax reforms and their effect on albanian businesses' attitudes", International Journal of Economics, Commerce and Management, Vol. 12, Issue 1, Jan 2024, United Kingdom, f. 170-189.

3.1 Veprat penale në lidhje me taksat dhe tatimet sipas Kodi Penal të vitit 1952

Kodi Penal sanksiononte në mënyrë specifike veprat penale lidhur me taksat dhe tatimet.¹² Këto ishin 4 (katër) vepra penale dhe parashikoheshin në kapitullin e tretë të tij në suazën e krimeve kundër sistemit socialist të ekonomisë.¹³ Kështu, sipas kodifikimit të parë të legjislacionit penal të pas luftës së dytë botërore ato vinin të titulluara si: "Krime në lidhje me tatimet dhe detyrimet" në seksionin e pestë të këtij kapitulli.¹⁴ Kategorizimi i tyre si krime dhe jo si kundërvajtje penale reflektonte rëndësinë që legjislatori i kohës i jepte mbrojtjes së marrëdhënieve ekonomike dhe fiskale të sistemit socialist nga veprimet kriminale që mund të cenonin stabilitetin ekonomik të shtetit.

Dispozita e parë e këtyre veprave penale, e parashikuar në nenin 102 të Kodit Penal, lidhej me mospagimin e tatimeve të detyruara.¹⁵ Ajo ishte strukturuar në tri paragrafë.¹⁶ Ligjbërësi i kohës në paragrafin e parë mbronte realizimin dhe përmbushjen e detyrimeve tatimore.

Tatimet e detyruara ishin një element i rëndësishëm për ekonominë e brishtë shqiptare të kësaj periudhe. Megjithëse, *teoria e së drejtës dhe praktika pranonë faktin se, këto dispozita ishin të përkohshme, vërtetuar kjo edhe sipas përvojës sovjetike.*¹⁷

Subjekti i kësaj vepre penale ishte çdo person që kishte marrë më parë masa administrative për mbledhjen e tatimit, ku vendimi administrativ ishte kusht për lindjen e përgjegjësisë penale. Ai duhej të ishte dhënë gjatë dy viteve të fundit financiarë. Tri ishin dënimet që mund të zbatoheshin ndaj autorit. Ato ishin gjoba, puna korrektonjëse si dhe heqja e lirisë deri në dy vite.¹⁸ Vlera e dënimit me gjobë mund të varionte deri në dyfishin e shumës së tatimit të papaguar nga qytetari shqiptar.¹⁹

Në paragrafin e dytë të nenit 102, si rrethanë rënduese parashikohej kryerja e krimit në bashkëpunim me persona të tjerë.²⁰ Gjithashtu, rëndimi i situatës ligjore vinte kur krimi kryhej nga një grup i caktuar i popullsisë civile, të cilët etikoheshin si kulakë nga politika dhe opinioni i kohës. Kjo dispozitë përmbante një element të fortë diskriminues, duke theksuar një trajtim të ndryshëm për shtetasit në bazë të origjinës dhe statusit social, gjë që reflektonte qëndrimin represiv të legjislatorit të asaj kohe..²¹

Legjislatori diskriminonte në mënyrë demonstrative me anë të këtij ligji qytetarë nisur nga arsye dhe motive politike. Kështu, në dallim nga paragrafi i parë, për këta autorë zbatoheshin vetëm dy prej masave të dënimit. Së pari, ajo me gjobë – nga dy deri në pesëfishin e shumës së tatimit të

12 Likmeta, E., "Mbrojtja e sisitemit ekonomik në kuadër të normave juridike-penale në Shqipërinë moniste", Konferencën Shkencore Ndërkombëtare "Reformat komuniste në ekonomi: ligjshmëria, rezultatet dhe pasojat, 1945-1990", Tiranë, 2021, f. 5-44.

13 Ministria e Drejtësisë e R.P.SH., Kodi Penal i R.P.SH., Tiranë, 1952, f. 57-61.

14 Po aty.

15 Po aty.

16 Po aty.

17 Pagimi i tatimeve të detyruara dhe dorëzimi i prodhimeve bujqësore ishte një element i domosdoshëm në realizimin e planit ekonomik dhe financiar të shtetit monokratik. Aq domethënës ishte ky fakt sa, historiografia jonë tregon se, 51% e të ardhurave të buxhetit të shtetit në vitin 1945-1946 përbëhej nga të ardhurat e nxjerra nga tatimi i jashtëzakonshëm- që ishte një masë me karakter rëndues financiar që shtrihej vetëm ndaj tregtarëve dhe industrialistëve të vendit tonë. Për më shumë shih : Likmeta, E., "Mbrojtja e sisitemit ekonomik në kuadër të normave juridike-penale në Shqipërinë moniste", Konferencën Shkencore Ndërkombëtare "Reformat komuniste në ekonomi: ligjshmëria, rezultatet dhe pasojat, 1945-1990", Tiranë, 2021, f. 5-44.

18 Ministria e Drejtësisë e R.P.SH., Kodi Penal i R.P.SH., Tiranë, 1952, f. 57-61.

19 Po aty.

20 Po aty.

21 Likmeta, E., "Mbrojtja e sisitemit ekonomik në kuadër të normave juridike-penale në Shqipërinë moniste", Konferencën Shkencore Ndërkombëtare "Reformat komuniste në ekonomi: ligjshmëria, rezultatet dhe pasojat, 1945-1990", Tiranë, 2021, f. 17-19.

parealizuar si dhe dënimi me heqje lirie deri në pesë vite.²² Këto dënime duhej të zbatoheshin edhe ndaj subjekteve që e kryenin veprën penale për herë të parë.

Ligjvënësi kishte parashikuar si një tjetër rrethanë rënduese kryerjen e kësaj veprë – mospagimit e tatimeve të detyruara – edhe në kohë lufte. Ekzistenca e dënimit kapital për autorët ishte një veçanti që hasej në paragrafin e tretë të kësaj figure krimi. Nëse vlerësohej e arsyeshme kjo masë dënimi mund të shoqërohej edhe me konfiskim të pasurisë së autorit.²³ Krahas tyre, dënimi me heqje lirie ishte më i rënduar në raport me dy paragrafët e tjerë. Si rregull, ai varionte nga tri deri në dhjetë vite.²⁴ Ndërsa, në të tjera rrethana rënduese dënimi për autorin fillonte në jo më pak se dhjetë vite heqje lirie.²⁵

E njëjta filozofi mendimi dhe qendrim ekzistonte edhe në lidhje me nenin 103. Megjithatë, kjo dispozitë kishte si synim mbrojtjen e dorëzimit të detyruar të prodhimeve bujqësore dhe blegtorale.²⁶ Si rregull, kjo figurë krimi kishte karakteristikë faktin se, realizohej me anë të refuzimit. Pra, në pikëpamje të anës objektive kryhej vetëm me mosveprim. Edhe kjo ishte një dispozitë e përbërë prej tri paragrafëve. Në paragrafin e parë sikurse edhe në nenin 102 autori mund të dënohej me gjobë, punë korrektonjëse apo heqje lirie.²⁷ Në dallim nga neni i analizuar sa më sipër (102), në paragrafin e dytë të kësaj dispozite ndaj autorit mund të zbatohej vetëm një lloj sanksioni – dënimi me heqje lirie dhe jo edhe ai me gjobë. Ndërsa në paragrafin e tretë, dënimi kapital shoqërohej gjithnjë me konfiskim pasurie, ndryshe nga i njëjti paragraf i nenit 102.²⁸

Kodi Penal në nenin 104 merrte në mbrojtje tatimet dhe taksat nga veprimet kriminale. Kështu, sipas ligjit të kësaj periudhe autori dënohej me gjobë, punë korrektonjëse apo heqje lirie deri në një vit nëse i shmangej pagimit të taksave dhe tatimeve.²⁹ Në pikëpamje të anës objektive vepra në fjalë realizohej në dy forma: nëpërmjet fshehjes apo tregimit të rremë të burimeve të të ardhurave apo objekteve që i nënshtroheshin tatimit apo dorëzimit të detyrueshëm.³⁰

Ligjibërësi cilësonte si rrethanë rënduese kryerjen e kësaj veprë nga qytetarët e pasur të vendit apo kullakët³¹ siç doktrina dhe praktika e kohës preferonte t'i cilësonte. Kryerja e kësaj veprë në mënyrë dinamike dhe të përsëritur përbënte një tjetër rrethanë rënduese për efekt të cilësimit juridik të veprës. Autori në këto raste mund të dënohej me gjobë (që varionte deri në 20.000 lekë)³² apo heqje lirie deri në tri vite.³³ Gjithashtu, në paragrafin e tretë të dispozitës parashikohej i njëjti dënim për autorin sikurse ai i të njëjtit paragraf të nenit 102. Pra, autori dënohej me heqje lirie apo me dënim kapital që mund të shoqërohej me konfiskim të pasurisë sipas rastit.

22 Ministria e Drejtësisë e R.P.SH., Kodi Penal i R.P.SH., Tiranë, 1952, f. 57-61.

23 Po aty.

24 Po aty.

25 Po aty.

26 Po aty.

27 Po aty.

28 Po aty.

29 Po aty.

30 Po aty.

31 Në të gjithë këto dispozita të krimeve në lidhje me tatimet dhe detyrimet, shikojmë se Elementi kullak ishte i përcaktuar në mënyrë të shprehur në ligjin penal si një subjekt i posaçëm lidhur me veprat penale në lidhje me taksat dhe tatimet. Krahas kësaj, kryerja e veprave penale nga këto subjekte ishte një rrethanë cilësuese. Këto dy elementë mjaftonin ndër të tjera, për të treguar diskriminimin, luftën që pushteti popullor dhe partia-shtet kishte ndërmarrë ndaj shtresës së pasur dhe më intelektuale të shoqërisë shqiptare, nën dritën e krijimit të "njeriut të ri". Likmeta, E., "Mbrojtja e sistemit ekonomik në kuadër të normave juridike-penale në Shqipërinë moniste", Konferencën Shkencore Ndërkombëtare "Reformat komuniste në ekonomi: ligjshmëria, rezultatet dhe pasojat, 1945-1990", Tiranë, 2021, f. 17-19.

32 Kjo përbëntë një vlerë të madhe në raport me nivelin e jetesës dhe pagën minimale që ekzistonte në ato vite.

33 Ministria e Drejtësisë e R.P.SH., Kodi Penal i R.P.SH., Tiranë, 1952, f. 57-61.

Në kuadër të mbrojtjes së veprimtarisë që lidhej me taksat dhe tatimet legjislatori merrte në mbrojtje punën e detyruar. Kjo e fundit, gjithnjë ishte e mbështetur në legjisilacionin në fuqi.³⁴ Puna e detyruar ishte ndër të tjera dhe një mekanizëm ligjor që shërbente për të luftuar fatkeqësitë natyrore. Ndaj me patjetër asaj duhej t'i ofrohej një mbrojtje e posaçme nga norma penale. Në dispozitë³⁵ ishte e parashikuar si rrethanë cilësuese shmangia nga detyrimi për të luftuar fatkeqësitë e natyrës nga elementi kullak, si dhe shmangien e këtyre elementeve nga detyrimi për të punuar sipas dispozitave të pushtetit të ri popullor, atë të diktaturës së proletariatit.³⁶

Ndryshimet në ligj të vitit 1958 u paraqiten si një demokratizim i mëtijshëm i legjisilacionit tonë penal i diktuar nga pozitat klasore.³⁷ Në fakt, lidhur me dispozitat objekt studimi kemi ndryshimin e cilësimit ligjor nga krim në kundërvajtje penale vetëm për shitjen e prodhimit bujqësor dhe blegtoral që i nënshtrohej dorëzimit të detyrueshëm në kohën e ndaluar.³⁸

3.2 Veprat penale në lidhje me taksat dhe tatimet sipas Kodi Penal të vitit 1977

Kodi Penal i vitit 1977 nuk përmbante asnjë dispozitë që i referohej veprave penale në lidhje me taksat dhe tatimet.³⁹ Kjo nuk ishte një lëshim aksidental, por një qëllim i qartë dhe i menduar mirë, që buronte nga kushtet dhe ideologjia socialiste që dominonte në Shqipëri në atë kohë. Në Kushtetutën e vitit 1976, e cila përfaqësonte ligjin themeltar të vendit, ishte sanksionuar e drejta e qytetarëve shqiptarë për të mos paguar asnjë lloj takse apo tatimi,⁴⁰ apo iu nënshtrohet asnjë lloj detyrimi a tatimi.⁴¹ Ky parim rridhte drejtpërdrejt nga doktrina socialiste që synonte krijimin e një shteti pa klasa dhe, në përputhje me këtë ideologji, pa taksa dhe detyrime të ngjashme ekonomike që mund të krijonin ndarje sociale.

Mbi të gjitha, arsyetimi i mosmbledhjes së tatimeve dhe taksave buronte dhe mbështetej nga teoria socialiste⁴² që mbizotëronte në vendin tonë. Sipas saj, shteti dhe shoqëria ideale karakterizoheshin nga mungesa e tatimeve dhe taksave.⁴³ Ato ishin të padëshiruara dhe aspak të nevojshme.⁴⁴ Vetëm në raste të jashtëzakonshme mund të lejohej mbledhja e tyre.⁴⁵ Utopia e tyre ishte shteti pa tatime dhe klasa shoqërore.⁴⁶

Në teorinë socialiste, tatimet dhe taksat shiheshin si elementë të një sistemi kapitalist, të cilët mbështesnin ndarjen e pasurisë dhe të fuqisë mes klasave shoqërore. Me ndërtimin e një shoqërie socialiste të përqendruar, ku shteti ishte pronari i vetëm i pasurive dhe burimeve të prodhimit, konsiderohej e panevojshme mbledhja e tatimeve dhe taksave. Sipas këtij modeli ekonomik, të

34 Po aty.

35 Po aty, f. 60.

36 Likmeta, E., "Mbrojtja e sistemit ekonomik në kuadër të normave juridike-penale në Shqipërinë moniste", Konferencën Shkencore Ndërkombëtare "Reformat komuniste në ekonomi: ligjshmëria, rezultatet dhe pasojat, 1945-1990", Tiranë, 2021, f. 19.

37 Po aty.

38 Po aty.

39 Kodi Penal i R.P.S.SH.-së, Shtëpia Botuese "8 Nëntori", Tiranë, 1977.

40 Koli, R., Hilmi, S., Shkenca e financës dhe e drejta financiare, shtëpia botuese "Libri Universitar", Tiranë, 1996, f. 39-44.

41 Ligj Nr.5506, datë 28.12.1976, Kushtetuta e Republikës Popullore Socialiste e Shqipërisë. Për më shumë shih:

<https://data.globalcit.eu/NationalDB/docs/ALB%20Kushtetuta%20e%20Republikes%20Socialiste%20Popullore%20e%20Shqiperise%201976.pdf> marrë online datë 10.5.2024.

42 Tafa (Bungo), G., Shkenca mbi financat dhe e drejta financiare, shtëpia botuese "Ilar", Tiranë, 2007, f. 55.

43 Po aty.

44 Po aty.

45 Po aty.

46 Po aty.

gjitha të ardhurat dhe pasuritë administroheshin nga shteti në emër të popullit, dhe për rrjedhojë, nuk kishte vend për një sistem fiskal tradicional.

4. Veprat penale në lidhje me taksat dhe tatimet sipas Kodit Penal të vitit 1995 dhe zhvillimet e mëvonshme

Me hartimin e Kodit Penal të vitit 1995, u sanksionuan tri vepra penale në lidhje me taksat dhe tatimet, dy prej të cilave ishin të kualifikuara si kundërvajtje penale. Kjo nënkuptonte që vetëm një e treta e veprave penale në këtë fushë ishte e konsideruar si krim. Kjo strukturë e ligjit reflektonte realitetin e asaj kohe, ku legjislacioni po përpiqej të krijonte një balancë midis nevojës për të mbrojtur interesat fiskale të shtetit dhe karakterit më të lehtë të shkeljeve në këtë fushë.

Sot, pas gati tri dekadash nga hartimi dhe miratimi i këtij Kodi, ka ndodhur një zgjerim i dukshëm i dispozitave penale që lidhen me taksat dhe tatimet. Janë shtuar tri norma të reja penale, duke e çuar numrin e përgjithshëm të veprave penale në këtë fushë në gjashtë. Kjo pasqyrë ligjore e përditësuar është një reflektim i përpjekjeve për të përballuar sfidat e reja të ekonomisë së tregut dhe për të mbrojtur më mirë të ardhurat publike në kushtet e zhvillimeve të shpejta shoqërore dhe financiare.

Një ndryshim i rëndësishëm që vlen të theksohet është raporti mes krimeve dhe kundërvajtjeve penale në këtë fushë. Ndryshe nga periudha fillestare e hartimit të Kodit Penal, kur krimet përbënin vetëm 1/3 e veprave penale, sot ato përbëjnë 2/3 ose 66% të totalit. Ky rritje në peshën e krimeve tregon një ndryshim të qasjes së legjislacionit ndaj shkeljeve në fushën e taksave dhe tatimeve, duke i dhënë një rëndësi më të madhe mbrojtjes së të ardhurave publike dhe sanksionimit të shkeljeve më të rënda.

Ndërkohë, numri i kundërvajtjeve penale ka mbetur i palëvizshëm – dy, duke ruajtur në këtë mënyrë një balancë të qëndrueshme për shkeljet më të lehta në fushën e taksave dhe tatimeve. Ky zhvillim tregon një evolucion të natyrshëm të sistemit penal, i cili i është përshtatur kërkesave të reja shoqërore dhe ekonomike, duke zgjeruar dhe thelluar mbrojtjen ligjore për të parandaluar dhe ndëshkuar në mënyrë më efektive shkeljet në fushën e detyrimeve fiskale.

Vepra penale "Mospagimi i taksave dhe tatimeve", e parashikuar në nenin 181 të Kodit Penal, nuk ka pësuar asnjë ndryshim që nga momenti i përfshirjes së saj në legjislacionin penal. Ligji kërkon, për efekt të cilësimit juridik të kësaj vepre penale, që para se të konsiderohet një krim, të jetë ezauruar më parë masa administrative ndaj subjektit. Kjo nënkupton që personit i duhet të jetë njoftuar dhe t'i jenë marrë masa administrative për pagesën e detyrimit përpara se të mbajë përgjegjësi penale.⁴⁷ Një kusht tjetër thelbësor për ekzistencën e krimit është aftësia paguese e subjektit, që do të thotë se subjekti duhet të ketë mundësi reale për të paguar tatimet dhe taksat, por zgjedh të mos e bëjë. Në pikëpamje të anës objektive kjo figurë kryhet vetëm me mosveprime – nëpërmjet mospagimit qoftë të taksave apo tatimeve.⁴⁸ Pra, pasiviteti i subjektit në mos pagimin e tyre e dallon këtë figurë krimi.⁴⁹ Gjoka dhe dënimi me burgim deri në tri vite janë dy prej sanksioneve penale që mund të zbatohen ndaj autorit.

47 Elezi, I., E drejta penale – pjesa e posaçme, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 283–293.

48 Po aty.

49 Xhaferri, A., "Veprat penale në lidhje me taksat e tatimet", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti Europian i Tiranës, Shkolla Doktorale në Shkenca Juridike, me profil E drejtë Publike, Tiranë, 2016, f. 96.

Ndryshimet e ligjit kanë prekur katër vepra penale që lidhen me taksat dhe tatimet. Këto përfshijnë dy kundërvajtjet e vetme penale, të cilat janë të rregulluara në nenet 182 dhe 182/a të Kodit Penal, si dhe krimet e sanksionuara në nenet 180 dhe 181/a të tij. Këto ndryshime ligjore pasqyrojnë përpjekjet e vazhdueshme për të forcuar disiplinën fiskale dhe për të siguruar një mbrojtje më efektive të interesave publike në lidhje me administrimin dhe mbledhjen e taksave dhe tatimeve.

"Fshehja e të ardhurave" e normuar në nenin 180 të Kodit Penal është prekur nga ndërhyrjet e ligjëbërësit në majin e vitit 2013.⁵⁰ Së pari, ka ndryshuar kualifikimi ligjor. Ajo përbën krim dhe jo më kundërvajtje penale. Së dyti, ajo është një dispozitë e përbërë dhe e strukturuar në tri paragrafë. Së treti, që të lindë përgjegjësia penale ligji nuk kërkon që më përpara të jetë dhënë masa administrative. Së katërti, kjo vepër penale realizohet me mosveprime të tilla si: mosdorëzimi i dokumenteve, mosdeklarimi i të dhënave të nevojshme mbështetur në legjislacionin e duhur tatimor dhe jo vetëm; dhe me veprime të atilla si : dorëzimi i dokumenteve të falsifikuara, deklaratave ose informacioneve të rreme, apo duke përllogaritur në mënyrë të pasaktë vlerën tatimore, kontributin ose taksën e detyrueshme për t'u paguar. Pra, kemi një larmi të madhe të mënyrave të realizimit të kësaj figure penale.⁵¹

Qëllimi i fitimit material është një element thelbësor i anës subjektive të veprës penale dhe ka rëndësi të veçantë për cilësimin juridik të saj. Ky qëllim mund të jetë për përfitim personal ose për përfitimin e personave të tretë, por pavarësisht se kujt i shkon përfitimi, ai mbetet një element kyç që ndikon në përcaktimin e përgjegjësisë penale të autorit.

Në lidhje me sanksionet, autori i veprës penale të shmangies së detyrimeve tatimore dënohet me burgim deri në tri vite, siç parashikohet në paragrafin e parë të dispozitës. Në paragrafët e dytë dhe të tretë, ligjvënësi ka parashikuar rrethana rënduese që lidhen me fshehjen ose shmangien e qëllimshme të detyrimeve tatimore në shumën të konsiderueshme. Këto rrethana rënduese përfshijnë shmangien e detyrimeve tatimore kur vlera e tyre tejkalon pesë milionë lekë, si dhe raste të tjera me vlera edhe më të mëdha. Masa e dënimit varion nga dy në pesë vite – kur vlera e devijuar e detyrimit tatimor është më shumë se pesë dhe më pak se pesë milion lekë.⁵² Dhe, nga katër deri në tetë vite burgim kur autori ka shmangur apo fshehur me qëllim pagesën e një detyrimi tatimor.⁵³

Me hyrjen në fuqi të ligjit amendues nr. 135/2015 të Kodit Penal, norma juridike penale "Ndryshimi në aparatet matëse" ka pësuar ndryshime të rëndësishme vetëm në lidhje me llojin e masës së dënimit. Konkretisht, gjopa është shfuqizuar si një nga format e dënimit që mund të zbatohet ndaj autorëve të kësaj vepre penale. Ndërkohë, dënimi me burgim është ruajtur si masë ndëshkuese për këtë vepër, duke reflektuar qëllimin e ligjvënësit për të forcuar masat ndaj shkeljeve në fushën e tatimeve.⁵⁴

Kjo normë penale ka për qëllim mbrojtjen e drejtëpërdrejtë të aparateve matëse dhe arkave regjistruese që lëshojnë kuponat tatimorë, të cilat janë thelbësore për funksionimin e rregullt të sistemit fiskal. Në thelb, ligjvënësi synon të sigurojë që subjektet tregtare të respektojnë kërkesat e sistemit tatimor dhe të mos manipulojnë këto aparate me qëllim shmangien e detyrimeve fiskale. Në këtë kuadër, ndryshimi i dënimeve, duke eliminuar gjobën, synon të krijojë një përgjigje më të fortë dhe më efektive ndaj shkeljeve që lidhen me aparatet matëse dhe regjistruese, për të ruajtur integritetin e sistemit tatimor.

50 Moçka, O., "Analiza juridike e veprës penale "Fshehja e të ardhurave", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Departamenti i së Drejtës Penale, Tiranë, 2018, f. 78-92.

51 Skënderaj, K., Moçka, O., Mëngjesi, S., "Vepra penale fshehja e të ardhurave", Konferenca Shkencore Kombëtare: "Krimet financiare, pastrami i parave dhe siguria kombëtare", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale në bashkëpunim me GIZ, Albania, Akademia e Sigurisë, Tiranë, 2021, f. 344.

52 Elezi, I., E drejta penale – pjesa e posaçme, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 283-293.

53 Po aty.

54 Po aty.

Sikurse theksuam dhe më lart, veprat penale në lidhje me taksat dhe tatimet janë shtuar dhe me tri norma të reja juridike –penale në harkun kohor 1998–2015.

Me ligjin nr. 8279 të vitit 1998⁵⁵, Kodi Penal është pasuruar me Nenin 181/a "Moskryerja e detyrave nga organet tatimore". Në doktrinë ndryshimet që ka pësuar kjo figurë krimi në vitin 2015 janë argumentuar nisur nga nevoja për të forcuar në mënyrë të frytshme mbledhjen e taksave dhe tatimeve.⁵⁶

Subjekti i posaçëm është karakteristikë e kësaj figure.⁵⁷ Ai gëzon një rol thelbësor që reflektohet dhe në sanksionet penale më të larta që kjo normë ka në krahasim me dispozitat e tjera të këtij seksioni.⁵⁸ Dhe së dyti, në pikëpamje të anës objektive kjo vepër penale kryhet vetëm me mosveprime. Pra, duke mos përmbushur detyrat e përcaktuara nga ligji në lidhje me mbledhjen e taksave dhe tatimeve. Kushti⁵⁹ që duhet plotësuar për të lindur përgjegjësia penale është që përfaqësuesit e autoriteteve përgjegjëse tatimore të mos kenë kryer veprimet e ngarkuara nga ligji. E parë në këtë aspekt, forma e fajësisë nuk ka rëndësi për efekt të cilësimit juridik. Pra, mjafton që personat zyrtarë mos të kenë ushtruar detyrat e tyre për fajin e tyre.

Bashkëpunimi është një tjetër element i anës objektive që është përcaktuar si një rrethanë rënduese.⁶⁰ Me këtë rast, është e kuptueshme që, kufijtë minimalë dhe maksimalë të dënimit janë më të lartë. Ato variojnë nga pesë deri në dhjetë vite burgim. Legjislatori ka sanksionuar një dënim më të lehtë kur krimi në fjalë nuk kryhet në bashkëpunim. Kufiri maksimal i tij është deri në shtatë vite burgim, ndërsa ai minimal nuk është i përcaktuar.

Legjislacioni penal në fushën e taksave dhe tatimeve është pasuruar me ndërhyrjet e vitit 2015. Kështu, është shtuar dispozita e nenit 180/a, që në dallim nga të gjitha normat e tjera të këtij seksioni nuk ka një emërtesë. Megjithatë, nga përmbajtja e saj kuptohet që ligjvënësi ka patur për qëllim mbrojtjen dhe forcimin e veprimtarisë së rregullt në fushën e tatimeve nga ana e subjekteve që ushtrojnë veprimtari tregtare. Nga ana objektive, kjo vepër penale realizohet përmes mosveprimit, ku në paragrafin e parë përfshihet mospajisja e klientit me kupon tatimor, dëftesë apo faturë tatimore. Ky pasivitet përbën bazën e veprës penale, dhe për të, autori mund të ndëshkohet me gjobë ose burgim deri në një vit.

Në paragrafin e dytë, vepra realizohet përmes mosregjistrimit të aktivitetit tregtar në organet tatimore, mospajisjes me kasë fiskale ose ushtrimit të aktivitetit në mënyrë të kundërligjshme. Këto akte, që lidhen me shmangien nga detyrimet tatimore, përbëjnë një shkelje të rëndë të ligjit.⁶¹

55 Veçori e kësaj norme juridike është fakti se masa e dënimit e zbatuar për autorin cilësohet në varësi të ardhjes së pasojës. Ajo ishte në varësi të vlerës së dëmit që i shkaktohej të ardhurave të shtetit nga mospërmbushja e detyrimeve në fushën e taksave dhe tatimeve nga personat përgjegjës të ngarkuar me realizimin e tyre. Kështu, nëse dëmi i ardhur, pra pasoja ishte më e vogël se 1 milion lekë autori dënohej vetëm me gjobë deri në dyfishin e dëmit të shkaktuar. Kur vlera ishte më e lartë se 1 milion lekë autori dënohej vetëm me burgim, që varionte nga tri deri në dhjetë vite. Pra, masa e dënimit ishte në proporcion me vlerën e dëmit të shkaktuar.

56 Sula, G., Sula, I., "Vepra penale në lidhje me taksat dhe tatimet", Konferenca Shkencore Kombëtare: "Krimet financiare, pastrami i parave dhe siguria kombëtare", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale në bashkëpunim me GIZ, Albania, Akademia e Sigurisë, Tiranë, 2021, f. 167.

57 Elezi, I., E drejta penale – pjesa e posaçme, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 283–293.

58 Po aty.

59 Në doktrinë cilësohet se dy kushtet kumulative pushuan së ekzistuari si rezultat i ndërhyrjeve në ligjin penal. Pra, dëmi që i vinte institucioneve shtetërore të zbatimit të ligjit të ishte në lidhje organike me fajin e përfaqësuesve të organeve të administratës tatimore. Sula, G., Sula, I., "Vepra penale në lidhje me taksat dhe tatimet", Konferenca Shkencore Kombëtare: "Krimet financiare, pastrami i parave dhe siguria kombëtare", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale në bashkëpunim me GIZ, Albania, Akademia e Sigurisë, Tiranë, 2021, f. 167.

60 Elezi, I., E drejta penale – pjesa e posaçme, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 283–293.

61 Po aty.

Gjithashtu, vepra penale mund të kryhet edhe përmes dhënies së urdhrave në kundërshtim me ligjin, ku synimi i autorit është shmangia e detyrimeve tatimore duke mos pajisur blerësit me dokumentacionin tatimor të nevojshëm. Ky veprim tregon për qëllimin e drejtpërdrejtë të autorit për të shmangur detyrimet fiskale dhe dëmton sistemin e administrimit tatimor.

Për të lindur përgjegjësia penale sipas kësaj dispozite, është kusht që ndaj autorit të jetë marrë fillimisht një masë administrative. Dënimi me burgim deri në tri vite është masa e vetme e dënimit që parashikohet në paragrafin të dytë, ndryshe nga paragrafi i parë, ku përfshihet edhe gjoba si mundësi ndëshkimi.⁶²

Një tjetër përpjekje pozitive legjislative për forcimin e veprimtarisë së rregullt të administratës tatimore është normimi i veprës penale "Prishja e shenjave të bllokimit apo pezullimit të veprimtarisë tregtare." Kjo kundërvajtje penale, e parashikuar në nenin 182/a të Kodit Penal, u bë e mundur falë shtesave të miratuara në maj të vitit 2013, me ligjin nr. 144/2013. Në thelb, kjo dispozitë synon të mbrojtë veprimtarinë e administratës tatimore dhe integritetin e vendimeve të saj. Kjo mbrojtje përfshin dy aspekte kryesore:

- Prishjen e qëllimshme të shenjave dalluese të vendosura nga administrata tatimore për bllokimin apo pezullimin e veprimtarisë tregtare;
- Ushtrimin e veprimtarisë tregtare pas njoftimit të vendimit për bllokimin apo pezullimin nga administrata tatimore.

Në këtë mënyrë, ligjvënësi synon të parandalojë çdo përpjekje për të shmangur masat e bllokimit të vendosura nga administrata tatimore, si dhe të sigurojë zbatimin e plotë të vendimeve të marra për pezullimin e aktiviteteve tregtare në rast të shkeljeve tatimore.

Nga ana subjektive, kjo vepër kërkon fajësinë në formën e dashjes.⁶³ Për të cilësuar këtë veprim si kundërvajtje penale, është e domosdoshme që autori të ketë vepruar me dashje, pra të ketë prishur qëllimisht shenjat dalluese të vendosura nga administrata tatimore. Përgjegjësia penale do të lindë vetëm kur kjo prishje apo ushtrimi i aktivitetit tregtar ndodh me vetëdijen e plotë të autorit për pasojat e veprimit të tij.⁶⁴

Në lidhje me masat e dënimit, në vitin 2015 u bë një ndërhyrje e rëndësishme në këtë dispozitë. Përpara ndryshimeve, dënimet përfshinin gjobën dhe dënimin me burgim. Megjithatë, pas ndryshimeve të ligjit, dënimi me gjobë është shfuqizuar dhe dënimi me burgim deri në një vit është bërë masa e vetme ndëshkuese për këtë kundërvajtje penale. Kjo tregon synimin e ligjvënësit për të ashpërsuar masat ndaj atyre që tentojnë të shmangin zbatimin e masave administrative të vendosura nga organet tatimore, duke e bërë më të fortë mbrojtjen ligjore të veprimtarisë së tyre.

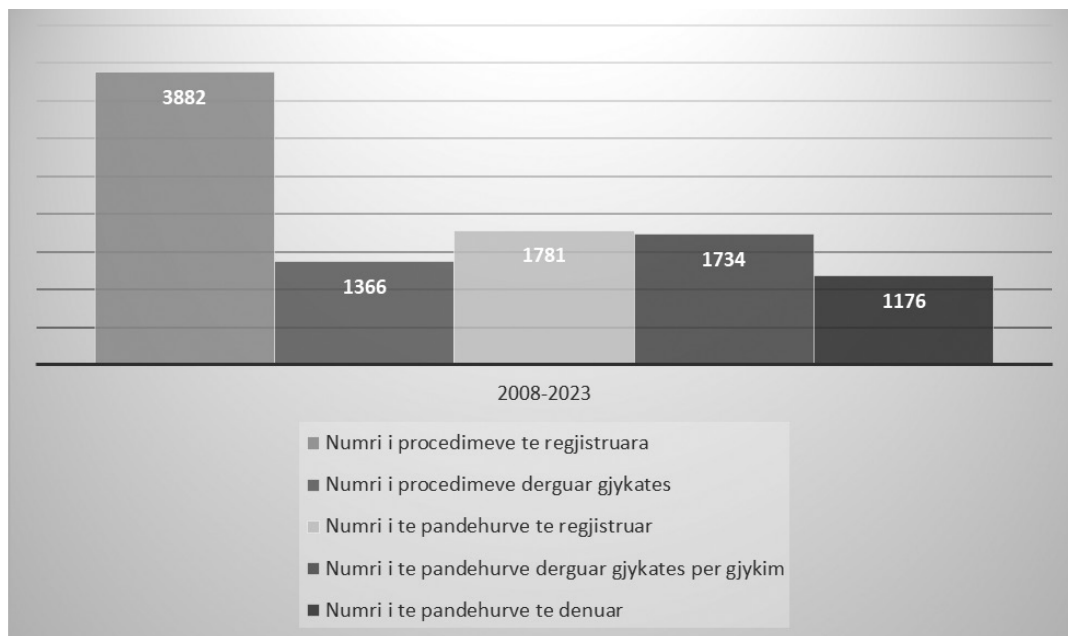
62 Po aty.

63 Po aty.

64 Po aty.

5. Të dhënat statistikore dhe elementët që evidentojnë ato

Grafiku 1

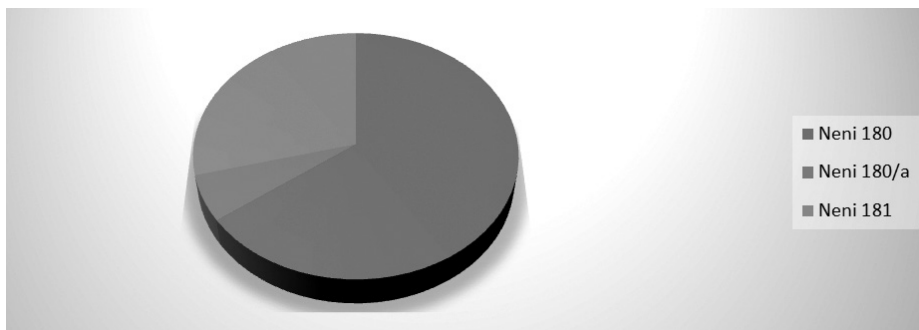

Dinamika e zhvillimit për veprat penale në lidhje me taksat dhe tatimet në vitet 2008-2023⁶⁵

Nga përpunimi i të dhënave statistikore të Prokurorisë së Përgjithshme për këtë grup të veprave penale në periudhën 2008-2023 rezultojnë se:

- 3882 është numri i përgjithshëm i procedimeve të regjistruara;
- 1366 është numri i procedimeve të dërguara për gjykim;
- 1781 është numri i të pandehurve të regjistruar;
- 1734 është numri i të pandehurve të dërguar për gjykim;
- 1176 është numri i të pandehurve të dënuar nga gjykata.

⁶⁵ Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2008-2023. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XviviU marrë online datë 15.05.2024.

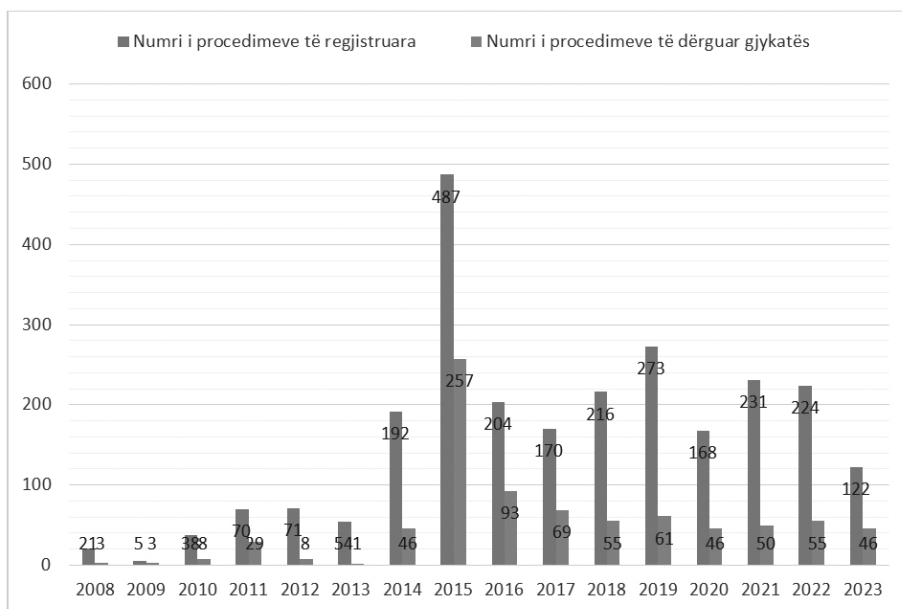
Grafiku 2

Numri i procedimeve të regjistruara, shprehur në përqindje për veprat penale në lidhje me taksat dhe tatimet në vitet 2008-2023⁶⁶

"Fshehja e të ardhurave" e parashikuar në nenin 180 të Kodit Penal zë rreth 65 % të numrit të përgjithshëm të procedimeve të regjistruara për periudhën kohore 2008-2023.

Vepra penale "Mospagimi i taksave dhe tatimeve" e sanksionuar në nenin 181 të Kodit Penal zë rreth 29% të numrit të përgjithshëm të procedimeve të regjistruara në harkun kohor 2008-2023.

Dispozita e përcaktuar në nenin 180/a të Kodit Penal zë rreth 6% të numrit të përgjithshëm të procedimeve të regjistruara në vitet 2008-2023.

Grafiku 3

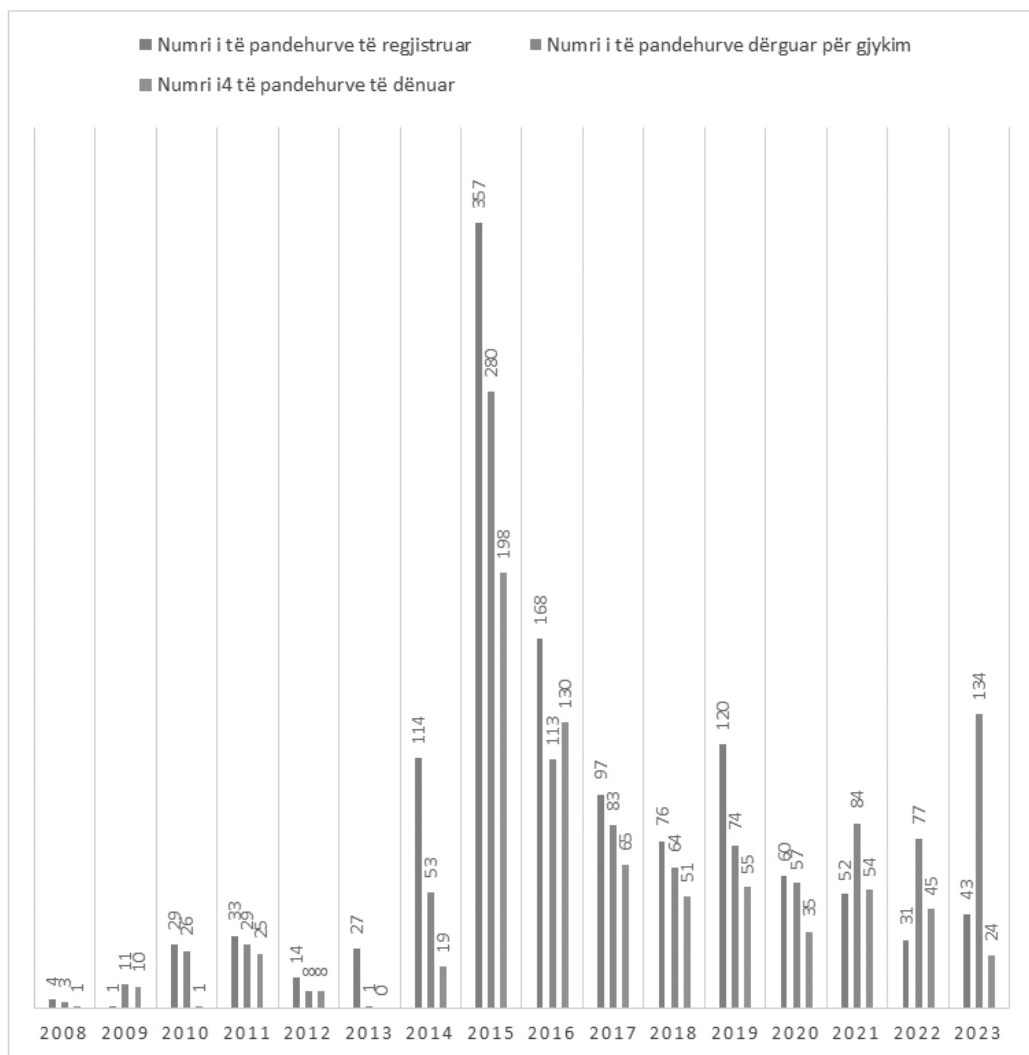
Numri i procedimeve të regjistruara dhe dërguara për gjykim sipas Prokurorisë së Përgjithshme për veprën penale "Fshehja e të ardhurave" të parashikuar nga neni 180 i Kodit Penal për periudhën kohore 2008-2023⁶⁷

⁶⁶ Po aty.

⁶⁷ Po aty.

Ky grafik paraqet ecurinë e procedimeve të regjistruara dhe të dërguara për gjykim për veprën penale të "Fshehjes së të ardhurave", një ndër veprat më të rëndësishme në fushën e taksave dhe tatimeve. Statistikat tregojnë një numër të paqëndrueshëm dhe tepër të lartë të rasteve të regjistruara, në raport me ato të dërguara për gjykim në këtë periudhë kohore.

Grafiku 4

Numri i të pandehurve të regjistruar, dërguar për gjykim dhe të gjykuar sipas Prokurorisë së Përgjithshme për veprën penale "Fshehja e të ardhurave" të parashikuar nga neni 180 i Kodit Penal në vitet 2008-2023⁶⁸

68 Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2008-2023. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XvivIU marrë online datë 15.05.2024.

Ky grafik pasqyron numrin e të pandehurve të regjistruar, dërguar për gjykim dhe të dënuar për veprën penale "Fshehja e të ardhurave" në vitet 2008-2023. Sipas të dhënave, ka një numër të lartë të të pandehurve të dërguar për gjykim, por vetëm një pjesë e vogël e tyre ka përfunduar me dënime gjyqësore.

Të dhënat statistike evidentojnë disa elementë, si:

- Disbalancë e konsiderueshme mes numrit të procedimeve të regjistruara dhe atyre të dërguara për gjykim, veçanërisht për nenin 180 "Fshehja e të ardhurave".
- Raport i ulët i numrit të dënimeve. Pavarësisht se numri i të pandehurve të dërguar për gjykim është relativisht i lartë, vetëm një pjesë e tyre përfundon me dënime.
- Veprat penale që lidhen me fshehjen e të ardhurave mbizotërojnë në numrin e përgjithshëm të procedimeve.

Këto të dhëna tregojnë për një prirje të qartë që fshehja e të ardhurave dhe mospagimi i taksave mbeten problemet më të zakonshme në fushën e evazionit fiskal në Shqipëri. Përqindja relativisht e ulët e dënimeve krahasuar me numrin e procedimeve të regjistruara, kërkon një analizë të detajuar, për të evidentuar nëse ka vështirësi që lidhen me kryerjen e një procedimi të plotë, apo në mbledhjen e provave të mjaftueshme për të vërtetuar fajësinë para gjykatës. Në çdo rast, këto shifra mund të jenë tregues edhe i nevojës për të marrë masa për përmirësimin e hetimit dhe ndjekjes penale të këtyre rasteve.

6. Përfundime

Në Shqipëri, me vendosjen e sistemit një partiak në vend mbizotëronte ideja e një shteti pa taksë dhe tatime.⁶⁹ Meriton të theksohet se deri në kodifikimin e dytë të ligjit penal në vitin 1977 veprat penale në lidhje me taksat dhe tatimet vinin të sanksionuara. Madje, të ardhurat që "rridhnin" prej tyre dhe tatimi i jashtëzakonshëm përbënin një burim të kënaqshëm të të hyrave në buxhetin e shtetit.⁷⁰

Mbrojtja e posaçme në fushën penale që i rezervohet vjeljes së taksave dhe tatimeve ka një rëndësi domethënëse.⁷¹ Së pari, ato janë dhe shërbejnë si burimi themelor i financave publike.⁷²

Teoricientët e fushës me të drejtë i vlerësojnë taksat dhe tatimet si instrumente kyç⁷³ të realizimit

69 Koli, R., Hilimia, S., Shkenca e financës dhe e drejta financiare, shtëpia botuese "Libri Universitar", Tiranë, 1996, f. 39-44.

70 Tatimi i jashtëzakonshëm ishte një ligj që nuk kishte aspak përmbajtje morale. Për më tepër, në të nuk ishte e vështirë të dalloje elementë të sjelljeve kriminale të krimeve kundër pasurisë si grabitja, zhvatja, që për ironi të fatit ishin të dënueshme dhe nga vet ligjet e sistemit të diktaturës së proletarietit. E parë në këtë aspekt, veprimtaria e ekzekutivit shqiptar gjatë këtyre viteve në përvetësimin e dhunshëm të pasurisë së privatëve është identifikuar nga studiuesit e sotëm e njëjtë me atë të delikuentëve në kërkimin e arit. Për më shumë shih: Likmeta, E., "Mbrojtja e sistemit ekonomik në kuadër të normave juridike-penale në Shqipërinë moniste", Konferencën Shkencore Ndërkombëtare "Reformat komuniste në ekonomi: ligjshmëria, rezultatet dhe pasojat, 1945-1990", Tiranë, 2021, f. 19.

71 Milova, E., "Elementet e veprës penale të evazionit fiskal në vështirësi krahasues me kundravajtjen administrative", Konferenca Shkencore Kombëtare "Drejtësia penale shqiptare – mes vlerave të traditës, meritës së ndryshimeve dhe largëpamësisë së ligjit dhe shoqërisë", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale në bashkëpunim me "Fakultetin e Sigurisë dhe Hetimit", Akademia e Sigurisë, Dhoma Kombëtare e Avokatisë së Shqipërisë, 7 Dhjetor 2018, Tiranë, f. 58.

72 Po aty.

73 Mani, A., "An analysis of tax reforms and their effect on albanian businesses' attitudes", International Journal of Economics, Commerce and Management, Vol. 12, Issue 1, Jan 2024, United Kingdom, f. 170-189.

të politikës fiskale e buxhetore si dhe sigurisë financiare të një vendi.⁷⁴ Ndaj hartimi dhe marrja e nismave konkrete me karakter lokal dhe kombëtar për të rritur nivelin e mbledhjes së taksave e tatimeve do të shërbente drejtëpërdrejtë në rritjen ekonomike⁷⁵ dhe mirëqënien e qytetarëve.⁷⁶ Pa harruar këtu, ndikimin në elemente të caktuar që lidhen me sovranitetin ekonomik-financiar të vendit dhe sigurinë kombëtare.⁷⁷

Rritja e produktivitetit të punës⁷⁸ së veprimtarisë së punonjësve të administratës tatimore në këtë rrafsh do të sillte si rrjedhojë përballimin me sukses të sfidave dhe realiteteve. Për më tepër do të rriste fuqinë reaguese të organeve ligjzbatuese në veprat penale lidhur me taksat dhe tatime si: fshehja e të ardhura apo evazioni fiskal⁷⁹, por dhe në luftën ndaj korrupsionit, pastrimit të parave apo krimit të organizuar.⁸⁰

Forcimi i bashkëpunimit ndërinstitucional theksohet nga doktrina si mekanizëm që ndihmon organin e ndjekjes penale për të luftuar korrupsionin ose pastrimin e parave duke përdorur akuzat për krimet tatimore dhe, anasjelltas, të përdorin akuzat për pastrim parash për të ndjekur skemat e evazionit fiskal apo krimet e ndryshme në fushën e taksave dhe tatimeve.⁸²

Kësisoj, do të ishte me shumë interes *lehtësimi i bashkëpunimit nëpërmjet zhvillimit të një kuadri legjislativ që lidh zyrtarisht krimet tatimore me krimet më të gjera financiare, veçanërisht duke e bërë evazionin fiskal një mekanizëm kryesor të pastrimit të parave dhe ndjekjes penale*.⁸³

74 Elezi, A., "Tatim-taksat, siguria ekonomike dhe financiare si pjesë e strategjisë së madhe kombëtare Aspekte historike juridike të veprave penale kundër sigurisë kombëtare", Konferenca Shkencore Kombëtare : "Krimet financiare, pastrami i parave dhe siguria kombëtare", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale në bashkëpunim me GIZ, Albania, Akademia e Sigurisë, Tiranë, 2021, f. 761-773.

75 Mani, A., "An analysis of tax reforms and their effect on albanian businesses' attitudes", International Journal of Economics, Commerce and Management, Vol. 12, Issue 1, Jan 2024, United Kingdom, f. 170-189.

76 Elezi, A., "Tatim-taksat, siguria ekonomike dhe financiare si pjesë e strategjisë së madhe kombëtare Aspekte historike juridike të veprave penale kundër sigurisë kombëtare", Konferenca Shkencore Kombëtare : "Krimet financiare, pastrami i parave dhe siguria kombëtare", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale në bashkëpunim me GIZ, Albania, Akademia e Sigurisë, Tiranë, 2021, f. 761-773.

77 Po aty.

78 Detyrat funksionale të instancave të taksave e tatimeve do të përmbushen me objektivitet nëse veprimtaria në këtë fushë do të jetë e orientuar drejt mbledhjes së tyre. Masat represive dhe ndjekja penale nuk duhen të jenë prioritet i saj. Ato duhet të jenë mjeti i fundit, shterues që duhet të përdoret ndaj tatim-paguesve. Disa prej studiuesve përkrahin mendimin se, për të realizuar një mision kuptimplotë në fushën e taskave dhe tatimeve, organet e zbatimit të ligjit duhet të paraprihen nga sanksionet administrative nisur kjo nga mungesa e një kulture juridike ndaj respektimit të parashikimeve ligjore në shumë sektorë të jetës në vend shoqëruar kjo edhe me një anomali të theksuar në fushën ekonomike e jo vetëm. Për më shumë shih: Skënderaj, K., Moçka, O., Mëngjesi, S., "Vepra penale fshehja e të ardhurave", Konferenca Shkencore Kombëtare: "Krimet financiare, pastrami i parave dhe siguria kombëtare", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale në bashkëpunim me GIZ, Albania, Akademia e Sigurisë, Tiranë, 2021, f. 351.

79 Evazioni fiskal përcaktohet në doktrinë edhe si një sjellje e gabuar dhe joetike. Ai duhet parë si një akt që lidhet më së shumti me parimet morale të shoqërisë sesa si një çështje e politikave financiare apo si mungesë vullneti për të kontribuar në bashkësi. Kandri, E., Mamuti, A., "Ethics of Tax Evasion, The case of Albania", UBT International Conference, 2015, f. 124-128. Për më shumë shih: <https://know.ledgercenter.ubt-uni.net/conference/2015/all-events/33> marrë online date 02.09.2024.

80 Këto kanë një ndikim negativ në ekonomi. Ato dobësojnë sistemin tatimor duke ulur efektivitetin e mbledhjes së taksave dhe tatimeve, asgjësojnë ushtrimin e veprimtarive të ligjshme tregtare, si dhe minojnë financat publike dhe institucionet financiare të një vendi. Për më shumë shih: Mëçalla, N., Mëçalla, I., "Pastrimi parave kërcënim për sigurinë kombëtare", Konferenca Shkencore Kombëtare: "Krimet financiare, pastrami i parave dhe siguria kombëtare", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale në bashkëpunim me GIZ, Albania, Akademia e Sigurisë, Tiranë, 2021, f. 597.

81 Elezi, A., "Tatim-taksat, siguria ekonomike dhe financiare si pjesë e strategjisë së madhe kombëtare Aspekte historike juridike të veprave penale kundër sigurisë kombëtare", Konferenca Shkencore Kombëtare: "Krimet financiare, pastrami i parave dhe siguria kombëtare", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale në bashkëpunim me GIZ, Albania, Akademia e Sigurisë, Tiranë, 2021, f. 761-773.

82 Brun, J., Gomez, A., Julien, R., Ndubai, J., Owens, J., Rao, S., & Soto, Y., Taxing Crime. A Whole-of-Government Approach to Fighting Corruption, Money Laundering, and Tax Crimes, International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Washington, DC, 2022, f. 1-65.

83 Po aty.

Ndaj ende doktrina i mëshon idesë së mos depenalizimit apo përfshirjes së këtyre veprave penale në kategorinë e kundërvajtjeve administrative.⁸⁴

Nga ana tjetër, jo pak herë amnistia fiskale dhe penale ka ngjallur debate dhe prej disa autorëve është konsideruar deri si një instrument kontradiktor.⁸⁵ Ajo ngjall debat të madh jo vetëm në rrafshin teknik por dhe atë shoqëror.⁸⁶ Amnistia e proklamuar vitet e fundit shfaq problematika serioze në spektrin ekonomik dhe financiar duke u bërë një element diskriminues në ekonominë dhe shoqërinë shqiptare.⁸⁷ Ndërkohë, në doktrinë thuhet se: *"Amnistia kriminale shfaqet si një sipërmarrje ekonomike që legjitimon pastrimin e parave, frytet e veprimtarive të paligjshme, fakt që do të cenonte besueshmërinë e Shqipërisë në lidhje me stabilitetin e saj ekonomik dhe procesin e integritetit evropian"*.⁸⁸

Fshehja e të ardhurave është temë e debatueshme gjerësisht në sferën ekonomike dhe juridike. Ajo shfaqet si një fenomen i ndërlikuar, si një përgjigje e tatimpaguesit në lidhje me veprimin shtrëngues të shtetit.⁸⁹ Ndaj, jo pak autorë ndajnë mendimin se ajo duhet vlerësuar më së shumti si një sjellje e gabuar, jo etike sesa si një sjellje kriminale.⁹⁰

Ndërgjegjësimi me kulturën e ligjit, respektimin e legjislacionit tatimor dhe jo vetëm, nxitja për zgjerimin e njohurive rreth kulturës juridiko-penale apo financiare të operatorëve ekonomikë dhe tregtarë, aktorëve të tjerë të botës së biznesit duhen vlerësuar si masa me ndikim pozitiv në uljen e numrit të akteve kriminale në fushën e taksave dhe tatimeve.⁹¹

Është e rëndësishme të theksohet se sfidat që lidhen me zbatimin e legjislacionit tatimor janë të vazhdueshme dhe kërkojnë përpjekje të përbashkëta nga të gjitha palët e përfshira. Me ndryshimet e vazhdueshme në kuadrin ligjor dhe pasurimin e normave penale, shteti shqiptar ka bërë hapa të rëndësishëm për të siguruar mbrojtjen e të ardhurave publike dhe për të forcuar disiplinën fiskale. Megjithatë, rritja e efektivitetit të sistemit tatimor kërkon jo vetëm masa ligjore të rrepta, por edhe përmirësime në zbatimin dhe monitorimin e tyre.

Nga ana tjetër, në vazhdimësi strukturat shtetërore përgjegjëse duhet të analizojnë ndikimin që ka përforsimi i masave ndëshkuese në uljen e rasteve të evazionit fiskal dhe përmirësimin e besueshmërisë së sistemit tatimor. Veçanërisht, të vlerësojnë nëse rritja e masave ndëshkuese për veprat penale si fshehja e të ardhurave dhe mospagimi i detyrimeve tatimore, e bërë me qëllimin kryesor të parandalojë shkeljet, a ka funksionuar dhe shërbyer për të krijuar një kulturë të re respekti ndaj ligjit, që ndikon në stabilitetin ekonomik dhe mirëqenien e përgjithshme të qytetarëve? Në varësi të përgjigjes, mund të duhen të merren masa të tjera shtesë, përfshirë rishikimin e legjislacionit penal dhe jo vetëm.

84 Shqipëria dallohet për nivelin anemik në mbledhjen e taksave dhe tatimeve ç'ka do të sillte si pasojë një përqendrim të buxhetit të shtetit. Për më shumë shih: Myftari, K., Angjeli, A., "Analizë mbi problematikën teorike dhe praktike të veprave penale në fushën e doganave", Konferenca Shkencore Ndërkombëtare: "Criminal Law Between Tradition and Challenges of Actuality", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale, Fakulteti i Drejtësisë, në bashkëpunim me "Sapienza" Università di Roma, DSG-Dipartimento di Scienze Giuridiche, Università di Firenze, 7 December 2017, Tiranë, f. 109-116.

85 Meka, E., Bozheku, E., "The new tax and investigation (criminal) amnesty in Albania – Some legal and economic considerations in comparison with the Italian case", *ECONOMICUS* No. 22, Issue 1/ 2023, f. 7-27.

86 Po aty.

87 Po aty.

88 Po aty.

89 Lazër, R., "Tax Evasion between Legality and Criminal Offense", *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 92, Lumen International Conference Logos Universality Mentality Education Novelty (LUMEN 2013), f. 462 – 466.

90 Evazoni fiskal duhet parë si një akt që lidhet më së shumti me parimet morale të shoqërisë sesa si një çështje e politikave financiare apo si mungesë vullneti për të kontribuar në bashkësi. Kandri, E., Mamuti, A., "Ethics of Tax Evasion, The case of Albania", UBT International Conference, 2015, f. 124-128. Për më shumë shih : <https://knowledgecenter.ubt-uni.net/conference/2015/all-events/33> marrë online date 02.05.2024.

91 Mani, A., "An analysis of tax reforms and their effect on albanian businesses' attitudes", *International Journal of Economics, Commerce and Management*, Vol. 12, Issue 1, Jan 2024, United Kingdom, f. 170-189.

Gjithashtu, vëmendje duhet t'i kushtohet veçanërisht administratës tatimore, për të rritur aftësinë e saj për të zbatuar me efektivitet masat ligjore, për t'u modernizuar dhe përdorur mundësitë në rritje që ofron zhvillimi i teknologjisë, në ndjekjen në kohë reale të shkeljeve fiskale. Për këtë arsye, përmirësimi i kapaciteteve operacionale të këtyre institucioneve dhe përdorimi i mekanizmave të reja për monitorim dhe hetim mbetet një prioritet kyç në betejën kundër krimit tatimor.

Në të njëjtën kohë, bashkëpunimi ndër-institucional midis organeve të ndjekjes penale dhe administratës tatimore është një element thelbësor në sigurimin e një qasjeje gjithëpërfshirëse ndaj luftës kundër evazionit fiskal.

Në përfundim, mbetet e qartë se legjislacioni penal në fushën e taksave dhe tatimeve është një instrument i fuqishëm për mbrojtjen e financave publike dhe garantimin e sigurisë ekonomike të vendit. Sidoqoftë, sfida e vërtetë qëndron në zbatimin e këtyre ligjeve në praktikë dhe krijimin e një kulture të re të respektimit të detyrimeve fiskale. Ndaj lufta ndaj kriminalitetit në fushën e taksave dhe tatimeve kërkon ende energji dhe përpjekje pasi për shumë studiues e specialistë të fushës ajo mbetet përsëri një sfidë⁹² që duhet fituar nga institucionet ligjzbatuese përkatëse dhe biznesi i ndërgjegjshëm dhe i ndershëm.⁹³

Bibliografia

- Angjeli, A., "Tatimi mbi të ardhurat personale, harmonizimi i legjislacionit tatimor shqiptar me atë të Bashkimit Europian", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Departamenti i të Drejtës Publike, Tiranë, 2015.
- Balliu, H., "Policies in the Fight against Fiscal Evasion in Albania", *European Journal of Interdisciplinary Studies*, Volume 4, Issue 3, September-December 2018.
- Brun, J., Gomez, A., Julien, R., Ndubai, J., Owens, J., Rao, S., & Soto, Y., *Taxing Crime. A Whole-of-Government Approach to Fighting Corruption, Money Laundering, and Tax Crimes*, International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Washington, DC, 2022.
- Elezi, A., "Tatim-taksat, siguria ekonomike dhe financiare si pjesë e strategjisë së madhe kombëtare Aspekte historike juridike të veprave penale kundër sigurisë kombëtare", Konferenca Shkencore Kombëtare: "Krimet financiare, pastrami i parave dhe siguria kombëtare", organizuar nga Departamenti i të Drejtës Penale në bashkëpunim me GIZ, Albania, Akademia e Sigurisë, Tiranë, 2021.
- Elezi, I., *E drejta penale – pjesa e posaçme*, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018.
- Kandri, E., Mamuti, A., "Ethics of Tax Evasion, The case of Albania", UBT International Conference, 2015.
- Kodi Penal i R.P.S.SH.-së, Shtëpia Botuese "8 Nëntori", Tiranë, 1977.
- Koli, R., Hilmia, S., *Shkenca e financës dhe e drejta financiare*, shtëpia botuese "Libri Universitar", Tiranë, 1996.
- Lamaj, M., "Economic Crime: Tax Evasion in a Developing Country", *Open Journal of Business and Management*, 11.
- Lazër, R., "Tax Evasion between Legality and Criminal Offense", *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 92, Lumen International Conference Logos Universality Mentality Education Novelty, LUMEN 2013.
- Leka, A., "Alternativat e dënimit penal në Republikën e Shqipërisë të krahasuara me sistemet penale bashkëkohore", Konferenca Shkencore Ndërkombëtare: "Criminal Law Between Tradition and Challenges of Actuality", organizuar nga Departamenti i të Drejtës Penale, Fakulteti i Drejtësisë, në bashkëpunim me "Sapienza"

92 Pasi sektori informal i Shqipërisë përfaqëson një pjesë të konsiderueshme të aktiviteteve ekonomike. Ai mund të rrezikojë lehtësisht realizimin e synimeve afatmesme të Shqipërisë për zhvillimin socio-ekonomik dhe integrimin evropian. Olfers, J., "Albania's Informal Economy: An Impediment to Economic Development?", Fourth International Conference of the Bank of Albania: "Albanian Economy: Performance and Policy Challenges", Tirana, 2003, f. 35-57.

93 Balliu, H., "Policies in the Fight against Fiscal Evasion in Albania", *European Journal of Interdisciplinary Studies*, Volume 4, Issue 3, September-December 2018, f. 7-13.

Università di Roma, DSG- Dipartimento di Scienze Giuridiche, Università di Firenze, 7 December 2017, Tiranë.

- Likmeta, E., "Mbrotjtja e sisitemit ekonomik në kuadër të normave juridike-penale në Shqipërinë moniste", Konferencën Shkencore Ndërkombëtare "Reformat komuniste në ekonomi: ligjshmëria, rezultatet dhe pasojat, 1945-1990", Tiranë, 2021.
- Ligj Nr.5506, datë 28.12.1976, Kushtetuta e Republikës Popullore Socialiste e Shqipërisë.
- Mani, A., "An analysis of tax reforms and their effect on albanian businesses' attitudes", *International Journal of Economics, Commerce and Management*, Vol. 12, Issue 1, Jan 2024, United Kingdom.
- Meka, E., Bozheku, E., "The new tax and investigation (criminal) amnesty in Albania – Some legal and economic considerations in comparison with the Italian case", *ECONOMICUS* No. 22, Issue 1/ 2023.
- Mëçalla, N., Mëçalla, I., "Pastrimi parave kërcënim për sigurinë kombëtare", Konferenca Shkencore Kombëtare : "Krimet financiare, pastrimi i parave dhe siguria kombëtare", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale në bashkëpunim me GIZ, Albania, Akademia e Sigurisë, Tiranë, 2021.
- Milova, E., "Elementet e veprës penale të evazionit fiskal në vështrim krahasues me kundravajtjen administrative", Konferenca Shkencore Kombëtare "Drejtësia penale shqiptare – mes vlerave të traditës, meritës së ndryshimeve dhe largëpamësisë së ligjit dhe shoqërisë", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale në bashkëpunim me "Fakultetin e Sigurisë dhe Hetimit", Akademia e Sigurisë, Dhoma Kombëtare e Avokatisë së Shqipërisë, 7 Dhjetor 2018, Tiranë.
- Ministria e Drejtësisë, *Kodi Penal 1927*, shtypshkronja "Dielli" Tiranë, 1929.
- Ministria e Drejtësisë e R.P.SH., *Kodi Penal i R.P.SH.*, Tiranë, 1952.
- Moçka, O., "Analiza juridike e veprës penale "Fshehja e të ardhurave", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Departamenti i së Drejtës Penale, Tiranë, 2018.
- Myftari, K., Angjeli, A., "Analizë mbi problematikën teorike dhe praktike të veprave penale në fushën e doganave", Konferenca Shkencore Ndërkombëtare: "Criminal Law Between Tradition and Challenges of Actuality", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale, Fakulteti i Drejtësisë, në bashkëpunim me "Sapienza" Università di Roma, DSG-Dipartimento di Scienze Giuridiche, Università di Firenze, 7 December 2017.
- Olters, J., "Albania's Informal Economy: An Impediment to Economic Development ?", Fourth International Conference of the Bank of Albania: "Albanian Economy: Performance and Policy Challenges", Tirana, 2003.
- Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, *Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2008-2023*.
- Skënderaj, K., Moçka, O., Mëngjesi, S., "Vepra penale fshehja e të ardhurave", Konferenca Shkencore Kombëtare : "Krimet financiare, pastrimi i parave dhe siguria kombëtare", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale në bashkëpunim me GIZ, Albania, Akademia e Sigurisë, Tiranë, 2021.
- Sula, G., Sula, I., "Vepra penale në lidhje me taksat dhe tatimet", Konferenca Shkencore Kombëtare : "Krimet financiare, pastrimi i parave dhe siguria kombëtare", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale në bashkëpunim me GIZ, Albania, Akademia e Sigurisë, Tiranë, 2021.
- Shegani, A., *E drejtë penale e krahasuar*, Shtypshkronja "Darmisa", Fier, 1999.
- Tafa (Bungo), G., *Shkenca mbi financat dhe e drejta financiare*, shtëpia botuese "Ilar", Tiranë, 2007.
- Tanto, V., "Shmangia tatimore dhe doktrina e abuzimit me të drejtën", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti Europian i Tiranës, Shkolla Doktorale në Shkenca Juridike, me profil E drejtë Biznesi, Tiranë, 2020.
- United Nations Office on Drugs and Crime, *Business, corruption and crime in Albania: The impact of bribery and other crime on private enterprise*, Vienna, 2013.
- Xhaferri, A., "Veprat penale në lidhje me taksat e tatimet", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti Europian i Tiranës, Shkolla Doktorale në Shkenca Juridike, me profil E drejtë Publike, Tiranë, 2016.

Faqe web

- <https://know ledgecenter.ubt-uni.net/conference/2015/all-events/33>
- http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XvivIU
- <https://doi.org/10.4236/ojbm.2023.113047>
- <https://data.globalcit.eu/NationalDB/docs/ALB%20Kushtetuta%20e%20Republikes%20Socialiste%20Popullore%20e%20Shqiperise%201976.pdf>

SOCIETAL PROGRESS AND EMERGING CRIME TRENDS

Dr. Adela Buçpapaj, Fakulteti i Drejtësisë, UT
Dr. Ivas Konini, Fakulteti i Drejtësisë, UT

Abstract

This research investigates the intricate relationship between societal evolution and the emergence of novel forms of crime. As societies advance technologically, economically, and socially, criminal activities correspondingly adapt and transform. This research thoroughly examines the underlying factors driving these changes, offering a comprehensive analysis through appropriate case studies from various global regions.

Technological advancements, such as the proliferation of the internet and digital technologies, have created new opportunities for cybercrime, including data breaches, financial fraud, and cyber terrorism. Economic developments, particularly globalization and the complexities of the modern financial system, have facilitated sophisticated financial crimes like money laundering, insider trading, and complex investment frauds. Social changes, including urbanization, migration, and evolving cultural norms, have spurred the rise of human trafficking, drug trafficking, and organized crime.

The implications of these emerging crime trends for law enforcement and policy-making are thoroughly assessed. This research underscores the necessity for adaptive legal frameworks that can respond to the dynamic nature of contemporary criminal activities. Furthermore, it highlights the importance of proactive measures, including international cooperation, advanced technological tools for crime detection and prevention, and continuous education and training for law enforcement personnel.

This research emphasizes the critical need for continuous innovation in crime prevention strategies to effectively address the ever-evolving landscape of crime. It argues that traditional methods are increasingly inadequate in the face of sophisticated and transnational criminal enterprises. Therefore, there is a pressing need for a multi-faceted approach that integrates technological, economic, and social perspectives to develop comprehensive solutions.

In conclusion, this research calls for a forward-thinking approach to crime prevention, stressing the importance of staying ahead of criminals' adaptive strategies. By understanding the factors driving new crime trends, society can better equip itself to combat these threats and ensure a safer future.

Keywords: societal evolution, cybercrime, financial crime, human trafficking, globalization, technological advancements, legal frameworks, crime prevention, law enforcement, adaptive strategies, transnational crime, proactive measures.

1. Introduction

Over the past century, society has experienced substantial changes characterized by swift technical progress, economic transitions, and alterations in social frameworks. These advancements have resulted in unparalleled advantages, enhancing the standard of living and global interconnectedness. Nevertheless, they have also spawned novel types of illicit behavior, presenting intricate obstacles for law enforcement agencies and legislators. This research seeks to examine the relationship between societal advancement and the development of new crime patterns, with the goal of gaining a thorough understanding of this changing phenomenon.

Over the last century, there has been an unparalleled surge in technical advancement. The emergence of the internet and mobile communication, along with the widespread adoption of artificial intelligence and blockchain technology, has profoundly transformed society. The internet, specifically, has transformed the way we communicate, obtain information, and engage in commerce. Nevertheless, technology has also established a novel realm for illicit endeavors. Cybercrime, encompassing activities such as hacking, identity theft, and online fraud, has emerged as a substantial problem that surpasses geographical boundaries and presents distinctive obstacles to conventional law enforcement approaches (Wall, 2007).

Changes in the economy have also been significant in influencing emerging crime trends. The process of globalization, together with the emergence of multinational firms, has led to a greater level of intricacy in financial systems. The intricate nature of this situation has thus created a favorable environment for advanced financial offenses. Criminals have adeptly capitalized on the globalized economy by engaging in activities such as money laundering, insider trading, and large-scale investment fraud (Levi, 2017). Moreover, economic inequalities both inside nations and beyond borders have worsened social conflicts, leading to an increase in criminal activities, including people trafficking and drug trafficking (Shelley, 2010).

Social structures have undergone substantial evolution. The process of urbanization has resulted in the expansion of megacities, which frequently serve as focal points for criminal behavior due to their dense population and abundant resources. The process of migration, whether by choice or under duress, has brought up new complexities within local communities, occasionally resulting in division and discord among its members. The impact of globalization and the dissemination of information has also affected crime rates and types by altering cultural norms and values. For example, the worldwide drug industry has adjusted to changing societal perspectives on drug consumption by introducing novel synthetic pharmaceuticals and developing new methods of distribution (UNODC, 2019).

The relationship between technological, economic, and societal changes and crime is intricate and diverse. Technological progress has not only enabled the emergence of novel criminal activities but has also equipped law enforcement agencies with innovative means to prevent and investigate them. Modern police incorporate digital forensics, surveillance technologies, and data analytics as essential components. Nevertheless, criminals frequently embrace emerging technologies, leading to an ongoing competition between law enforcement and criminal organizations (Grabosky, 2001).

Economic factors have exerted an effect on crime through both direct and indirect channels. The enhanced cross-border movement of capital and goods has facilitated the process of money laundering and the financing of illicit operations by criminals. The emergence of the gig economy and the transition towards digital and informal labor marketplaces have also generated fresh

prospects for exploitation and deceit. Moreover, economic volatility and disparity can compel individuals to engage in criminal behavior as a means of ensuring their survival or improving their social status (Tonry, 2011).

Crime patterns have been similarly influenced by social developments. The erosion of conventional social frameworks and the ascent of individualism have been associated with a surge in specific forms of criminal activity, such as cyberbullying and online harassment. Simultaneously, the emergence of social movements and heightened awareness of issues such as human trafficking and domestic abuse have resulted in an increase in the reporting and acknowledgment of these crimes, which were previously not adequately documented (Brenner, 2010).

This study will thoroughly examine these topics, utilizing case studies from diverse geographical places to demonstrate the interconnectedness between societal advancement and criminal activity. The analysis will examine the variables that are causing new crime patterns, evaluate the consequences for law enforcement and policy development, and suggest effective solutions for tackling these difficulties. By comprehending the correlation between societal advancement and criminal activity, we may formulate more efficient strategies for crime prevention and guarantee a more secure future for everyone.

In order to accomplish this, the paper is organized in the following manner: Section 2 will analyze the influence of technological progress on criminal activities, specifically investigating instances of cybercrime and the resources utilized to counteract them. Section 3 will analyze the economic aspects of crime, encompassing financial offenses and the impact of globalization. Section 4 will examine the societal dimensions of criminal behavior, specifically focusing on urbanization, migration, and evolving cultural norms. Section 5 will analyze the consequences for law enforcement and policymakers, highlighting the necessity of flexible legal structures and proactive actions.

Section 2. Technological Advancements and Cybercrime

The digital era is one of the most significant consequences of societal progress. The widespread adoption of the internet, mobile devices, and digital platforms has completely transformed the way people communicate, conduct business, and share information. Through technological breakthroughs, the world has become interconnected, resulting in a global village where information and resources are easily accessible with a simple click. However, this digital transformation process has also enabled the proliferation of cybercrime. Cybercriminals leverage weaknesses in computer systems to illicitly get confidential information, perpetrate financial deception, and damage essential infrastructure. This section analyzes the development of cybercrime, emphasizing significant case studies and proposing the necessary actions to counteract this escalating menace.

Cybercrime refers to a wide range of illegal crimes carried out using digital methods. These activities encompass hacking, identity theft, online fraud, ransomware assaults, and cyber espionage. The advent of the digital realm has presented criminals with novel avenues to carry out their activities covertly and across international boundaries, posing challenges for conventional law enforcement in their efforts to trace and apprehend wrongdoers (Wall, 2007). Societies have become more susceptible to cyber dangers due to the growing reliance on technology in personal, business, and government domains.

Evolution of Cybercrime

Cybercrime originated in the early stages of the internet. At first, cybercriminals were involved in relatively simple operations like email fraud and rudimentary hacking. Nevertheless, as technology advanced, the complexity of cybercrime also increased. In the present day, hackers utilize sophisticated methods, such as social engineering, phishing, and malware, to take advantage of weaknesses in computer systems. In addition, they employ intricate networks of hijacked computers, commonly referred to as botnets, to execute extensive attacks (Holt, 2017).

An important advancement in the field of cybercrime is the increasing prevalence of ransomware is an important advancement in cybercrime. Malicious software, known as ransomware, uses encryption to prevent the victim's data from accessing it until they pay a ransom. This type of cyberblackmail has specifically targeted individuals, corporations, and even essential infrastructure. The 2017 WannaCry ransomware assault had a significant impact on a large number of systems worldwide, particularly those in the healthcare industry. This resulted in extensive disruption and financial damage, as reported by Europol in 2018.

Case Study: The Equifax Data Breach

An illustrative instance of the catastrophic consequences of cybercrime is the Equifax data breach that occurred in 2017. Equifax, a prominent credit reporting agency in the United States, suffered a data breach that resulted in the unauthorized disclosure of personal data belonging to around 147 million individuals. Hackers exploited a vulnerability in a web application to gain unauthorized access to Equifax's servers, resulting in the breach.

The pilfered data encompassed individuals' names, Social Security numbers, dates of birth, residences, and, in certain instances, driver's license numbers and credit card details. The leak not only jeopardized the personal information of millions but also eroded public confidence in organizations' capacity to protect sensitive data. The aftermath of the breach resulted in multiple legal actions, substantial financial damages for Equifax, and an increased recognition of the significance of cybersecurity (Kovach, 2019).

Measures to Combat Cybercrime

To effectively combat cybercrime, a comprehensive strategy that encompasses technological, legal, and educational measures is necessary. Initially, firms should establish and enforce strong cybersecurity measures in order to safeguard their systems and data. This encompasses the utilization of firewalls, encryption, multi-factor authentication, and periodic software updates to rectify weaknesses. In addition, it is important for enterprises to regularly perform security audits and risk assessments in order to identify and address potential risks (NIST, 2018).

Legal frameworks are essential in dealing with cybercrime. Nations must revise their legislation to tackle the distinctive obstacles presented by cybercrime, which involve implementing explicit rules for safeguarding data and ensuring privacy. International collaboration is vital, as cybercrime frequently surpasses national boundaries. The Budapest Convention on Cybercrime is a collaborative initiative that seeks to standardize regulations and promote international collaboration in order to effectively address cyber threats (Council of Europe, 2001).

Education and awareness play a vital role in combating cybercrime. It is imperative to provide education to individuals and organizations regarding the potential dangers and optimal strategies

for ensuring cybersecurity. This encompasses providing employees with training to identify phishing efforts, supporting the adoption of robust passwords, and fostering a culture of heightened security awareness. Public awareness campaigns might additionally serve to educate individuals about the significance of safeguarding their personal information on the internet (Olmstead & Smith, 2017).

Section 3. Economic Changes and Financial Crimes

The advent of economic progress and globalization has significantly transformed markets and financial systems, presenting novel prospects for the accumulation of wealth. Simultaneously, these changes have also facilitated the occurrence of intricate financial offenses such as money laundering, insider trading, and Ponzi schemes. As economies have grown and become more dependent on each other, financial crimes have become bigger and more complicated, making it harder for law enforcement and regulatory bodies to do their jobs. This section examines the correlation between economic growth and financial crime, investigating how criminals adjust their tactics to take advantage of evolving economic patterns and the intricacies of the worldwide financial system.

Economic Growth and Financial Crime

Economic expansion yields various benefits, such as increased investment, employment opportunities, and improved living standards. Nevertheless, it also fosters a climate conducive to the proliferation of financial crimes. The proliferation of financial markets, the advent of novel financial instruments, and the surge in digital transactions have provided criminals with more avenues to attack vulnerabilities in the financial system.

Money laundering is a common financial crime that entails concealing the source of illegally acquired funds in order to give the impression of legality. With the rise of global trade and investment, the chances for money laundering have also grown. Criminals employ a variety of techniques to engage in money laundering, including intricate strategies involving numerous transactions conducted across various nations. These fraudulent activities can encompass properties, high-end products, fictitious businesses, and accounts held in foreign jurisdictions, which adds complexity to the task of identifying and prosecuting them (Unger & Walker, 2011).

Economic expansion has exacerbated the notable financial offense of insider trading. The illicit act of buying or selling a publicly traded company's stocks or other securities using confidential information not available to the general public is known as insider trading. The globalization of financial markets has heightened the possibility of insider trading, since persons who possess privileged information can conveniently engage in trading on global markets to evade discovery by local regulatory authorities (Bainbridge, 2010).

Ponzi schemes, named after Charles Ponzi, who orchestrated one of the most notorious frauds in the early 20th century, entail paying supposed profits to initial investors using money from subsequent investors. These plans fail when the influx of new investments ceases. During periods of economic growth, there is often a significant increase in the number of Ponzi schemes as investors become more inclined to take risks in a favorable market. The Bernie Madoff case, in which he masterminded one of the most significant Ponzi schemes in history, serves as a clear indication of how such fraudulent activities can flourish during periods of economic expansion (Henriques, 2011).

Globalization and Financial Crime

Globalization has interconnected economies and financial institutions, enabling the smooth movement of capital across international boundaries. While the integration has spurred economic expansion, it has also created vulnerabilities that financial criminals could exploit. The intricate nature of global financial transactions poses challenges for regulatory organizations in successfully monitoring and controlling criminal activities.

Globalization presents an important obstacle in the form of the emergence of offshore financial centers, often characterized by less strict regulatory regimes. These regions appeal to individuals and organizations seeking to avoid taxes, engage in money laundering, or participate in other illicit activities. The 2016 Panama Papers leak revealed the extensive use of offshore accounts to conceal assets and evade taxes, implicating a multitude of prominent individuals and businesses globally (Obermayer & Obermaier, 2016).

Case Study: The 2008 Financial Crisis and Mortgage Fraud

The 2008 financial crisis serves as a paradigmatic illustration of how economic fluctuations can result in pervasive financial misconduct. High-risk lending practices and the widespread use of mortgage-backed securities (MBS) caused the abrupt decline of the housing market in the United States, triggering the crisis. These securities frequently relied on subprime mortgages, which were loans given to people with unfavorable credit records.

With the rapid growth of the property industry, mortgage fraud has proliferated. Lenders, brokers, and borrowers all participated in deceitful activities to exploit the growing industry. Mortgage fraud typically involves exaggerating property valuations, fabricating income details, and using straw buyers to secure loans. The perpetration of these deceitful practices played a significant role in the ultimate downfall of the housing market, which in turn triggered a worldwide financial catastrophe, causing immense financial losses amounting to trillions of dollars and widespread economic adversity (Fligstein & Roehrkasse, 2016).

Following the crisis, multiple financial organizations underwent a thorough investigation to determine their involvement in propagating mortgage fraud. The investigations unveiled an all-encompassing culture of avarice and irresponsibility inside the financial sector. Notable cases, such as those involving Lehman Brothers and Countrywide Financial, emphasized the necessity for more robust regulatory supervision and stricter implementation of financial legislation (Muolo & Padilla, 2010).

Combating Financial Crime

To effectively combat financial crime in the context of economic expansion and globalization, it is necessary to adopt a thorough and well-coordinated strategy. Regulatory bodies need to constantly adjust to the changing strategies employed by financial criminals. This entails revising regulatory frameworks, strengthening international collaboration, and utilizing technology to enhance the identification and prevention of financial offenses.

Regulatory frameworks must include strength and flexibility in order to effectively address the intricacies of contemporary financial systems. This encompasses more stringent rules for financial institutions, heightened due diligence standards, and increased openness in financial activities.

International organizations, such as the Financial Action Task Force (FATF), have a vital role in establishing worldwide guidelines for addressing the illegal activities of money laundering and terrorism funding (FATF, 2012).

Global collaboration is vital to combating financial crime. Criminals frequently engage in activities that span many jurisdictions, necessitating the need for governments to cooperate in conducting investigations and carrying out enforcement measures. Mutual legal assistance treaties (MLATs) and information-sharing agreements can enhance this collaboration and the efficiency of cross-border investigations (Nance, 2017).

Technology plays a vital role in fighting financial crime. Data analytics, machine learning, and artificial intelligence advancements can aid in the detection of suspicious activity and the recognition of patterns that suggest financial fraud. Financial institutions and regulatory authorities can utilize these technologies to improve their ability to monitor and enforce regulations (Bussmann, 2017).

Section 4. Social Changes and Emerging Criminal Activities

Social evolution, which includes alterations in demography, cultural standards, and social behaviors, has greatly impacted the landscape of crime. As civilizations urbanize, endure migration, and suffer shifts in societal values, new criminal activities, such as human trafficking, the drug trade, and organized crime, develop and spread. This section explores the societal variables that contribute to these crimes, analyzing their underlying causes and the socio-economic conditions that promote their spread.

Urbanization and Crime

Urbanization, the migration of individuals from rural regions to urban centers, has been a prominent and influential pattern of the contemporary period. Urbanization frequently presents economic prospects and enhanced quality of life, but it can also result in escalated crime rates. The clustering of people in urban regions fosters conditions conducive to the flourishing of criminal activities, owing to factors such as anonymity, economic inequality, and social disarray (Birkbeck & LaFree, 1993).

In rapidly expanding urban areas, insufficient infrastructure and services frequently face challenges in keeping up with the surge of new inhabitants. This can lead to the emergence of informal settlements or slums, characterized by widespread poverty, unemployment, and limited access to education and healthcare. These circumstances can create environments that are favorable for illegal actions. Socio-economic inequalities and the exclusion of specific neighborhoods contribute to the increase in gang violence in cities like Rio de Janeiro and Los Angeles (Sampson & Wilson, 1995).

Migration and Crime

Migration, whether domestic or international, has a profound impact on the social structure of the communities that receive migrants. Although migration can enhance culture and offer economic advantages, it can also exacerbate social tensions and contribute to crime. Migrants frequently face obstacles such as prejudice, lack of legal standing, and limited availability of social assistance, making them vulnerable to exploitation and criminal behavior.

Migration closely links to human trafficking, an extremely serious crime. Traffickers exploit migrants by manipulating their vulnerabilities to force them into labor, sexual exploitation, and other forms of contemporary enslavement. The International Labour Organization (ILO) estimates that coerced labor ensnares approximately 24.9 million individuals, with foreign migrants constituting a notable share (ILO, 2017). The Rohingya refugees, subjected to trafficking and forced into work and sexual exploitation, underscore the link between migration and human trafficking (UNODC, 2019).

Shifts in Societal Values and Crime

Changes in society's values and cultural norms can also impact criminal behavior. As cultures evolve, shifts in attitudes towards specific behaviors can either give rise to new criminal activities or alter the perception and occurrence of existing ones. For example, global drug commerce has adapted to changing societal perspectives on drug consumption. The growing societal tolerance towards recreational drug use has resulted in the widespread emergence of novel synthetic substances and inventive means of distribution (UNODC, 2019).

These trends have provided organized crime groups with opportunities to expand their activities beyond traditional crimes like drug trafficking and extortion. They have diversified their operations to encompass cybercrime, environmental crime, and people trafficking. Organized crime groups possess the ability to adapt and withstand challenges, allowing them to take advantage of new opportunities that arise from societal changes. They frequently operate across national borders and manage to avoid detection by law enforcement agencies (Varese, 2011).

Case Study: Human Trafficking in Southeast Asia

The phenomenon of human trafficking in Southeast Asia demonstrates the intricate relationship between societal transformations and the emergence of criminal enterprises. The region, marked by substantial economic inequalities, elevated migration rates, and swift urban growth, has emerged as a focal point for human trafficking. Human traffickers exploit the weaknesses of people looking for better prospects, frequently enticing them with deceitful assurances of a job and an improved quality of life.

Serious cases of human trafficking and coerced labor have been associated with Thailand's fishing industry. Deceptive methods lure migrant laborers from neighboring nations such as Myanmar, Cambodia, and Laos into employment, only to ensnare them in the conditions of modern enslavement on fishing vessels. They experience arduous work hours, physical mistreatment, and deplorable living circumstances while receiving minimal or no compensation (Environmental Justice Foundation, 2015). The endeavor to address human trafficking in Southeast Asia encompasses a blend of legal, social, and economic strategies. It is crucial to enhance the legal frameworks in order to safeguard migrant workers, enhance collaboration in law enforcement between countries, and tackle the underlying socio-economic factors that drive migration and trafficking. Furthermore, it is imperative to emphasize and offer assistance to victims as part of a comprehensive strategy to combat human trafficking (UNODC, 2019).

Socio-Economic Conditions and Crime

Socio-economic factors significantly influence the occurrence and spread of criminal behavior. Poverty, unemployment, and inadequate education significantly influence crime. Individuals

facing socioeconomic disadvantages may turn to criminal behavior as a means of survival or in response to social isolation and limited prospects. Increased economic disparity intensifies social tensions and has the potential to result in elevated crime rates. The disparity between the affluent and the impoverished engenders a feeling of relative deprivation, wherein individuals with fewer advantages regard themselves as being unjustly disadvantaged. This view can motivate individuals to engage in criminal behavior as they attempt to rectify perceived injustices or achieve a higher social position through illegal methods (Wilkinson & Pickett, 2009).

Section 5. Implications for Law Enforcement and Policy

Within the context of societal advancement, the ever-changing nature of crime necessitates that law enforcement and legislators develop flexible and responsive strategies. Conventional approaches to crime prevention and investigation may no longer be adequate for dealing with emerging criminal patterns. This section examines the significance of updating legal frameworks, strengthening international collaboration, and using technology for the purpose of preventing and controlling crime. Furthermore, it underscores the importance of ongoing study and education to stay abreast of the ever-changing criminal environment.

Modernizing Legal Frameworks

The current legal system's insufficiency is an essential obstacle to tackling contemporary crime. Established during a distinct time period, many legal systems lack the necessary capabilities to effectively address the intricacies of modern criminal actions. For instance, cybercrime and financial crimes frequently take advantage of loopholes in antiquated legislation. It is critical to update these frameworks to ensure they are strong and adaptable enough to deal with present and future crime patterns.

Legal reforms should prioritize numerous crucial domains. Initially, it is important to establish a precise and systematic delineation of novel forms of criminal activity. For example, cybercrime legislation should include activities like hacking, identity theft, ransomware attacks, and online abuse. The penalties for these offenses must also be adjusted to reflect their seriousness and harm. Legal regimes should incorporate measures for international collaboration, considering the global dimension of numerous contemporary crimes (Wall, 2007).

Enhancing International Cooperation

In an increasingly interconnected world, crime frequently transcends national boundaries. Transnational criminal networks strategically exploit variations in legal frameworks and enforcement capacities across countries. Enhanced international cooperation is necessary for effective crime prevention and control. Different means, such as mutual legal assistance treaties (MLATs), collaborative task forces, and pooled intelligence databases, can establish cooperation.

Europol, the law enforcement agency of the European Union, is a prime illustration of successful international collaboration. Europol enables the transfer of information among member states of the European Union and provides assistance in coordinating collaborative efforts to combat transnational criminal activities. The effectiveness of its efforts in addressing organized crime,

human trafficking, and terrorism underscores the need for coordinated actions in combating global criminal activities (Europol, 2018).

Leveraging Technology for Crime Prevention and Control

Technological advancements provide effective tools for preventing and managing crime. Law enforcement organizations can utilize technology such as data analytics, artificial intelligence (AI), and blockchain to improve their skills. Law enforcement can adopt a more proactive approach by utilizing data analytics to detect crime patterns and forecast forthcoming criminal acts. Artificial intelligence (AI) can expedite the analysis of vast amounts of data, efficiently detecting potentially suspicious activity that human analysts would overlook (Bussmann, 2017).

The use of blockchain technology, known for its inherent transparency and robust security measures, can effectively counteract instances of financial crime. The system offers an immutable ledger that can instantly record transactions, making it challenging for criminals to conceal illegal acts. In addition, the implementation of technology like biometric identification and surveillance systems can enhance the precision and effectiveness of law enforcement activities (FATF, 2012).

Case Study: Predictive Policing in Los Angeles

The Los Angeles Police Department (LAPD) has adopted a predictive policing initiative called PredPol, which utilizes data analytics and algorithms to forecast the probable locations of criminal activities. The method utilizes historical crime data, encompassing temporal, spatial, and typological aspects of past crimes, to discern recurring trends and forecast forthcoming areas of heightened criminal activity.

PredPol has enhanced the LAPD's ability to distribute resources efficiently and take preventative measures in response to possible criminal actions. Studies have shown that the use of predictive police technology has led to a reduction in crime rates in its implementation areas. Nevertheless, there are also apprehensions over privacy, data security, and potential biases in the algorithms employed (Brantingham et al., 2018). This example exemplifies the potential benefits and drawbacks of using technology to prevent crime.

Policy Recommendations

To effectively address the dynamic nature of criminal activities, we could propose several policy recommendations:

1. It is imperative to consistently revise and modernize legal frameworks to effectively address emerging forms of criminal activity and ensure their continued applicability in light of technological advancements and societal shifts.
2. Enhance Global Collaboration: To effectively tackle transnational crime, nations should strengthen cooperation through agreements, collaborative task forces, and intelligence exchange.
3. Governments should allocate funds towards the acquisition and implementation of cutting-edge technology such as artificial intelligence (AI), blockchain, and data analytics in order to bolster the effectiveness and efficiency of law enforcement operations.

4. Encourage sustained study: Providing assistance for ongoing study on crime patterns and measures for prevention is crucial in order to remain ahead of the ever-changing tactics employed by criminals.

5. Improve Training and Education: Law enforcement organizations should establish ongoing training programs to ensure that personnel are knowledgeable about the most up-to-date methods and technologies in crime prevention.

Public awareness campaigns play a crucial role in educating the general public about new hazards and preventive actions. These campaigns help to reduce the likelihood of individuals becoming victims and also provide support for law enforcement activities by disseminating information and knowledge.

Conclusion

The advent of the digital era has led to notable progress; however, it has also presented novel obstacles in the shape of cybercrime. Given the increasing complexity of cybercriminals' techniques, it is crucial for societies to adjust and enforce comprehensive solutions in order to safeguard against these risks. The progression of cybercrime highlights the necessity for ongoing advancements in cybersecurity protocols, legal structures, and educational initiatives. By comprehending the intricacies of cybercrime and taking proactive measures to combat it, we can reduce its consequences and safeguard the security and authenticity of our digital realm. Social changes such as urbanization, migration, and changes in community values have greatly impacted crime. These modifications provide conditions that can facilitate the emergence of fresh illicit activities, such as people trafficking, drug trafficking, and organized crime. Gaining insight into the societal elements that motivate these criminal activities is critical for formulating effective countermeasures. To mitigate the impact of new criminal activities, it is crucial to address the socio-economic factors that contribute to them, strengthen legal protections, and promote international collaboration. Through an analysis of the intricate relationship between social evolution and crime, we can gain a deeper understanding of and effectively tackle the difficulties presented by these ever-changing social transformations. The process of economic expansion and globalization has fundamentally transformed markets and financial institutions, resulting in a multitude of opportunities as well as obstacles. Although these innovations have stimulated economic growth, they have also enabled intricate financial offenses that take advantage of the complexities of the global financial system. To tackle these difficulties, it is necessary to adopt a comprehensive strategy that encompasses strong regulatory frameworks, global collaboration, and the utilization of cutting-edge technologies. By understanding the relationship between economic growth and financial crime, we can formulate more efficient measures to counter these risks and safeguard the integrity of our financial institutions.

Continuous study and teaching are necessary due to the continually changing nature of crime. Law enforcement agencies and legislators must be knowledgeable about developing trends and novel criminal strategies. Continuous research can provide significant understanding of the effectiveness of current strategies and identify potential areas for improvement.

Both educational endeavors hold equal importance. Regular updates to training programs for law enforcement professionals are necessary to incorporate the most recent advancements in crime prevention and investigation approaches. In addition, public awareness campaigns can inform

citizens about potential dangers and motivate them to implement precautionary actions. (Nance, 2017).

The ever-changing nature of criminal activity within the context of societal advancement poses significant challenges for law enforcement and legislators. To tackle these difficulties, it is crucial to update regulatory frameworks, improve international cooperation, utilize technology, and prioritize ongoing research and teaching. By embracing a forward-thinking and flexible strategy, communities may enhance their readiness to confront the ever-changing nature of criminal activities and guarantee the well-being and protection of their residents.

References

1. Bainbridge, S. M. (2010). *Insider Trading Law and Policy*. Edward Elgar Publishing.
2. Birkbeck, C., & LaFree, G. (1993). The situational analysis of crime and deviance. *Annual Review of Sociology*, 19, 113-137.
3. Brantingham, P. J., Valasik, M., & Mohler, G. (2018). Does Predictive Policing Lead to Biased Arrests? Results from a Randomized Controlled Trial. *Statistics and Public Policy*, 5(1), 1-6.
4. Brenner, S. W. (2010). *Cybercrime: Criminal Threats from Cyberspace*. Praeger.
5. Bussmann, K. D. (2017). *Preventing Corporate Corruption: The Anti-Bribery Compliance Model*. Springer.
6. Council of Europe. (2001). Convention on Cybercrime. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/185>
7. Environmental Justice Foundation. (2015). Slavery at sea: The continued plight of trafficked migrants in Thailand's fishing industry. Retrieved from <https://ejfoundation.org/reports/slavery-at-sea>
8. Europol. (2018). *European Union Terrorism Situation and Trend Report 2018*. Europol.
9. Europol. (2018). *Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA) 2018*. Europol.
10. Financial Action Task Force (FATF). (2012). *International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation*. FATF.
11. Fligstein, N., & Roehrkasse, A. F. (2016). The Causes of Fraud in the Financial Crisis of 2007 to 2009: Evidence from the Mortgage-Backed Securities Industry. *American Sociological Review*, 81(4), 617-643.
12. Grabosky, P. (2001). Virtual Criminality: Old Wine in New Bottles?. *Social & Legal Studies*, 10(2), 243-249.
13. Henriques, D. B. (2011). *The Wizard of Lies: Bernie Madoff and the Death of Trust*. Times Books.
14. Holt, T. J. (2017). *Cybercrime Through an Interdisciplinary Lens*. Routledge.
15. International Labour Organization (ILO). (2017). *Global estimates of modern slavery: Forced labour and forced marriage*. ILO.
16. Kovach, S. (2019). The Aftermath of the Equifax Data Breach. *Journal of Data Protection & Privacy*, 3(2), 156-163.
17. Levi, M. (2017). The Financial War on Terror: A Review of Counter-Terrorist Financing Strategies since 2001. *Crime, Law and Social Change*, 47(3), 275-289.
18. Muolo, P., & Padilla, M. (2010). *Chain of Blame: How Wall Street Caused the Mortgage and Credit Crisis*. Wiley.
19. Nance, M. T. (2017). The Regime that FATF Built: An Introduction to the Financial Action Task Force. *Crime, Law and Social Change*, 69(2), 109-129.
20. National Institute of Standards and Technology (NIST). (2018). *Framework for Improving Critical Infrastructure Cybersecurity*. NIST.
21. Obermayer, B., & Obermaier, F. (2016). *The Panama Papers: Breaking the Story of How the Rich and Powerful Hide Their Money*. Oneworld Publications.
22. Olmstead, K., & Smith, A. (2017). *Americans and Cybersecurity*. Pew Research Center.

23. Sampson, R. J., & Wilson, W. J. (1995). Toward a theory of race, crime, and urban inequality. *Crime and Inequality*, 4, 37-54.
24. Shelley, L. (2010). *Human Trafficking: A Global Perspective*. Cambridge University Press.
25. Tonry, M. (2011). *The Oxford Handbook of Crime and Public Policy*. Oxford University Press.
26. Unger, B., & Walker, J. (2011). *Money Laundering, Tax Evasion and Tax Havens*. Edward Elgar Publishing.
27. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2019). *Global report on trafficking in persons 2018*. UNODC.
28. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2019). *World Drug Report 2019*. UNODC.
29. Varese, F. (2011). *Mafias on the Move: How Organized Crime Conquers New Territories*. Princeton University Press.
30. Wall, D. S. (2007). *Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age*. Polity.
31. Wilkinson, R. G., & Pickett, K. E. (2009). *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. Bloomsbury Press.

SISTEMI I DREJTËSISË PENALE PËR TË MITURIT NË KONFLIKT ME LIGJIN NË SHQIPËRI

Dr. Olgert RUMNICI¹

Prof. Assoc. Dr. Skerdian KURTI²

Abstract

In this topic, a modest attempt is made to study the position of minors in conflict with the law throughout the stages of the criminal process and the effect that legal changes have had on their legal-criminal treatment. Specifically, the focus of this topic consists in highlighting the effects that the innovations introduced by the Juvenile Criminal Justice Code have brought to the investigation, trial and punishment of minors, especially the application of alternative measures to avoid criminal prosecution. Through the approval of this code, with the law no. 37/2017, dated 30.03.2017, the legislator responded to the need over the years to determine the status of minors in conflict with the law in the criminal process and to treat differently the position of minors in conflict with the law compared to adult defendants or perpetrators of criminal offences. The aspects of the exercise of criminal prosecution against minors will be illustrated in this paper with statistical data of the General Prosecutor's Office and the Ministry of Justice, presented in tabular form. Through these data, it is intended to prove the role and impact of alternative measures to avoid criminal prosecution in reducing the number of criminal prosecutions for minors in conflict with the law. Although it appears from the authors' research that the statistical data are not complete and extended in time, especially before the legislative changes of 2017, the consulted data still show the tendency of law enforcement bodies towards the application of alternative measures against those that are traditionally provided for by criminal legislation.

Keywords: juvenile in conflict with the law, alternative measures, avoidance of criminal prosecution, juvenile trial, juvenile punishment.

Abstrakt

Në këtë temë bëhet një përpjekje modeste për studimin e pozitës së të miturve në konflikt me ligjin përgjatë fazave të procesit penal dhe efektit që kanë pasur ndryshimet ligjore në trajtimin juridiko-penal të tyre. Në mënyrë të veçantë, fokusi i kësaj teme konsiston në evidentimin e efekteve që kanë sjellë në hetimin, gjykimin dhe dënimin e të miturit risitë e prezantuar me Kodin e Drejtësisë Penale për të Mitur, veçanërisht aplikimi i masave alternative të shmangies nga ndjekja penale.

¹ Prosecutor in the Prosecutor's Office at the Court of First Instance of Tirana, Doctor in Criminal Law, olgertrumnici@hotmail.com

² Lecturer at the Department of Criminal Law, Faculty of Law, University of Tirana, skerdian.kurti@fdut.edu.al

Përmes miratimit të këtij kodi, me ligjin nr. 37/2017, datë 30.03.2017, ligjvënësi iu përgjigj nevojës që kishte ndër vite për të përcaktuar statusin e të miturve në konflikt me ligjin në procesin penal dhe për të trajtuar në mënyrë të diferencuar pozitën e të miturve në konflikt me ligjin krahasuar me të rriturit e pandehur apo autorë të veprave penale. Aspektet e ushtrimit të ndjekjes penale ndaj të miturve do të ilustrohen në këtë punim me të dhëna statistikore të Prokurorisë së Përgjithshme dhe Ministrisë së Drejtësisë, të paraqitura në formë tabelare. Përmes këtyre të dhënave synohet të dëshmohet roli dhe ndikimi i masave alternative të shmangies nga ndjekja penale në uljen e numrit të ndjekjeve penale për të miturit në konflikt me ligjin. Edhe pse nga hulumtimi i autorëve duket se të dhënat statistikore nuk janë të plota dhe të shtrira në kohë, veçanërisht përpara ndryshimeve legislative të vitit 2017, sërish të dhënat e konsultuara tregojnë prirjen e organeve të zbatimit të ligjit drejt aplikimit të masave alternative kundrejt atyre që parashikohen tradicionalisht nga legjislacioni penal.

Fjalë kyçe: i mitur në konflikt me ligjin, masa alternative, shmangia nga ndjekja penale, gjykimi i të miturit, dënimi i të miturit.

1. Hyrje

Shqipëria nuk ka pasur një kuadër ligjor të posaçëm për të miturit në konflikt me ligjin, në fushën e drejtësisë penale, deri në ndryshimet e thella kushtetuese e legislative të ndodhura në vitet 2016 dhe 2017. Me miratimin nga Parlamenti të ligjit nr. 35/2017, datë 30.3.2017, që plotësoi Kodin e Procedurës Penale, nuk pati ndryshime me karakter thelbësor të statusit të të miturve në konflikt me ligjin. Ndërsa, me ligjin nr. 37/2017, datë 30.03.2017 iu dha përgjigje nevojës që kishte ndër vite për të përcaktuar statusin e të miturve në konflikt me ligjin në procesin penal dhe për të trajtuar në mënyrë të diferencuar pozitën e të miturve në konflikt me ligjin krahasuar me të rriturit e pandehur apo autorë të veprave penale. Trajtimi i njëjtë, nga pikëpamja e zbatimit të normave procedurale e materiale penale, si për të miturit e pandehur ashtu edhe për të rriturit, shoqërohej me pasoja negative jo të vogla në gjendjen sociale e gjyqësore të të miturve, duke filluar që nga vështirësia e ndjekjes së procedurave të përcaktuara ligjore e duke vazhduar deri në mungesën e alternativave të tjera me karakter social, përpos dënimit penal në kuptimin e tij klasik. Miratimi i këtij ligji përbën dhe një reflektim të institucioneve shqiptare ndaj detyrimeve të marra përsipër në Kushtetutë për mbrojtjen e veçantë që duhet t'u akordohet të miturve, por edhe i angazhimit në shumë instrumenta ndërkombëtare që kanë në fokus trajtimin e të miturve si ato në nivel të OKB, Këshillit të Evropës apo Bashkimit Evropian.

Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur (në vijim Kodi) përmban rregullime të posaçme lidhur me përgjegjësinë penale të të miturve, rregulla procedurale lidhur me hetimin, ndjekjen penale, procesin gjyqësor, ekzekutimin e vendimit të dënimit penal, rehabilitimin ose të çdo mase tjetër që përfshin një të mitur në konflikt me ligjin, si dhe një të mitur viktimë dhe/ose dëshmitar të veprës penale (neni 1/1). Dispozitat e këtij ligji kanë përparësi në zbatimin e tyre krahasuar me normat e së drejtës penale ose procedurale penale, me përjashtim të rastit në këto të fundit janë më të favorshme (neni 5). Normat e këtij ligji kanë karakter kryesisht procedural, megjithatë nuk mungojnë normat me karakter material. Për herë të parë dhe në ndryshim rrënjësor nga formati aktual i drejtësisë penale, i cili si destinacion përfundimtar ka ndëshkimin penal të autorit të veprës penale, qasja e këtij kodi është tërësisht e ndryshme, e drejtuar kah aplikimit të masave alternative të shmangies nga procedimi penal për të miturit në konflikt me ligjin, duke përbërë në këtë aspekt një element

thelbësor në komplementimin e asaj që njihet gjerësisht si "drejtësia miqësore"³ me fëmijët. Përmes kësaj qasjeje synohet që të promovohet riintegrimi dhe rehabilitimi i të miturve, duke e vënë theksin te zbatimi i parimit të interesit më të lartë të fëmijës dhe zhvillimi harmonik i tyre.

2. Organet kompetente në procesin e drejtësisë penale për të mitur

Përmes këtij ligji i jepet zgjidhje një problemi të hershëm lidhur me institucionet që duhet të administrojnë dhe asistojnë procesin e drejtësisë penale për të mitur. Aktualisht, kur janë përmbushur 6 vitet e para të zbatimit të ligjit, si rrjedhojë e detyrimeve të përcaktuara në të, vërehet një angazhim dhe ndërgjegjësim i institucioneve publike dhe organizatave jo-fitimprurëse në trajtimin e rasteve me të mitur në konflikt me ligjin. Megjithatë, pavarësisht përpjekjeve që kryhen në këtë drejtim për përmirësimin e punës së këtyre aktorëve me rëndësi në procesin penal të të miturve, vërehet se ka ende nevojë për qartësimin dhe konsolidimin e kompetencave të tyre në procesin penal ndaj të miturit, si edhe për specializimin e thelluar të tyre. Përpos gjykatës, prokurorisë dhe policisë, si tri nga institucionet që tradicionalisht ushtrojnë kompetenca në procesin penal, rol të rëndësishëm aktualisht kanë edhe institucione të tjera si Shërbimi i Provës, strukturat vendore pranë Bashkive për mbrojtjen e fëmijëve, punonjësit socialë, psikologët, avokatët e specializuar në drejtësinë për të mitur, njësia e ndihmës juridike falas, organizatat jo-fitimprurëse.

Është e vërtetë që përpara disa viteve nuk mendohej një konceptim i tillë i procesit penal ndaj të miturve dhe një angazhim i tillë ndërinstitutional dhe shumëdisiplinar, megjithatë, konstatohet se veçanërisht në zbatimin e masave alternative të shmangies nga ndjekja penale dhe programeve restauruese, është e nevojshme që veprimtaria e këtyre institucioneve të detajohet në rregulla më konkrete, në mënyrë që funksionaliteti i këtyre masave të mos cenohet apo zbatimi i tij të mos mbetet thjesht në letër. Përpos sa më lart, ligji detyron institucionet e ndryshme shtetërore, por jo vetëm, të angazhohen në organizimin e trajnimeve të vazhdueshme për punonjësit që do të jenë pjesëmarrës në procesin penal ndaj të miturve, si edhe në hartimin e programeve të trajnimit.

Me vendim të Këshillit të Ministrave është ngritur Qendra e Parandalimit të Krimeve të të Miturve dhe të Rinjve.⁴ Qendra, e organizuar në nivel qendror, ka si mision kryesor realizimin e veprimtarisë rehabilituese dhe riintegruese nëpërmjet mbikëqyrjes dhe mbrojtjes të të miturit/të rinjve pas kryerjes së dënimit ose pas lirimit me kusht. Qendra si fushë përgjegjësie ka parandalimin e krimeve të të miturve dhe të rinjve. Qendra ushtron veprimtarinë parandaluese edhe nëpërmjet aktiviteteve dhe fushatave sensibilizuese në kuadër të rritjes së ndërgjegjësimit të komunitetit që do të mirëpresë të miturit pas përfundimit të periudhës së dënimit apo lirimit me kusht.⁵

Megjithatë, përpos institucioneve të përmendura më lart, legjislacioni në fushën e drejtësisë për të mitur, nën frymën e dokumenteve ndërkombëtare, kërkon angazhimin dhe pjesëmarrjen e një sërë

3 Në vitin 2010, Komiteti i Ministrave të Këshillit të Evropës miratoi udhëzimet mbi drejtësinë miqësore për fëmijët, ku në këtë dokument jepet edhe kuptimi i konceptit "drejtësia miqësore për fëmijët", sipas të cilit ai i referohet sistemeve të drejtësisë të cilat garantojnë respektimin dhe zbatimin efektiv të të gjitha të drejtave të fëmijëve në nivelin më të lartë të arritshëm, duke pasur parasysh parimet e përcaktuara në këto udhëzime dhe duke i kushtuar vëmendje të duhur nivelit të pjekurisë dhe formimit të fëmijës, si edhe dhe rrethanave të çështjes. Është, në veçanti, drejtësia që është e arritshme, e përshtatshme për moshën, e shpejtë, e zellshme, e fokusuar në nevojat dhe të drejtat e fëmijës, duke përfshirë të drejtat për një proces të rregullt ligjor, për të marrë pjesë dhe kuptuar procedurat, të respektimit të jetës private dhe familjare dhe integritetin dhe dinjitetin e fëmijëve.

4 Vendim i KM Nr. 314, datë 15.5.2019 "Për organizimin, funksionimin, si dhe përcaktimin e rregullimeve specifike lidhur me strukturën dhe organikën e qendrës së parandalimit të krimeve të të miturve dhe të rinjve", i ndryshuar.

5 Po aty, pikat 2, 3 dhe 4 të VKM-së.

institucionesh shtetërore, të cilat duhet të ushtrojnë përgjegjësi dhe detyra në raport me mbrojtjen dhe garantimin e të drejtave të të miturve.⁶

Në drejtim të mbajtjes së të dhënave statistikore, me vendim të Këshillit të Ministrave⁷ është ngritur sistemi i Integruar i të Dhënave të Drejtësisë Penale për të Mitur, i cili përmban të dhëna elektronike të përditësuara mbi çdo fazë të procedimit penal, përfshirë edhe ekzekutimin e vendimit penal, ku përfshihen të miturit në konflikt me ligjin penal, të mitur viktimë dhe dëshmitarë të veprave penale. Mbi këtë bazë, nga Prokuroria e Përgjithshme dhe Këshilli i Lartë Gjyqësor janë hartuar aktet përkatëse nënligjore për aksesimin dhe përdorimin e sistemit të mësipërm, megjithatë deri aktualisht, ky sistem është i mbyllur për përdoruesit e jashtëm, qoftë edhe për arsye studimore, çka nuk duket të jetë produktive për sistemin e drejtësisë penale për të mitur.

3. Rregulla të përgjithshme të procedurës së drejtësisë për të miturit në konflikt me ligjin

Ndër elementët e rëndësishëm të procesit penal ndaj të miturve, i cili kushtëzon vendimmarrjen e gjykatës dhe prokurorit, është domosdoshmëria e administrimit të raportit të vlerësimit individual për të miturin. Ligji e ka shtrirë rëndësinë e raportit të vlerësimit individual (ndryshe RVI) në çdo fazë të procedimit penal. Në çdo vendimmarrje në lidhje me të miturin, merren në konsideratë rrethanat individuale të tilla si: moshë, niveli i zhvillimit, kushtet e jetesës, mënyra e rritjes dhe e zhvillimit, edukimi dhe arsimimi, gjendja shëndetësore, gjendja familjare dhe rrethanat e tjera, të cilat lejojnë vlerësimin individual. (Neni 22/2) Sipas natyrës dhe objektit të çështjes, vlerësimi individual i të miturit kryhet nga grup ekspertësh të disiplinave të ndryshme, nga Shërbimi i Provës ose Institucioni i Ekzekutimit të Vendimeve Penale (IEVP) për të miturit. Megjithatë, janë disa raste specifike kur RVI-ja kërkohet në mënyrë të detyrueshme të administrohet nga prokurori ose gjykata, veçanërisht për rastet e përcaktimit të masës së shmangies, të caktimit të llojit të dënimit, ekzekutimit të vendimit të dënimit dhe shqyrtimit të kërkesës për lirim me kusht.

Përpos elementëve të tjerë të përgjithshëm, por jo më pak të rëndësishëm, si e drejta e mbrojtjes së të miturit, pjesëmarrja e detyrueshme e mbrojtësit, përfaqësuesit ligjor dhe psikologut në veprimet procedurale me të miturin, mundësia e ndarjes së çështjes nëse vepra penale është kryer me të rritur, e drejta për të komunikuar në gjuhën që kupton, me rëndësi dhe efekte ligjore është prezumimi i moshës së mitur i të miturit në konflikt me ligjin, nëse pas verifikimeve të kryera mbeten dyshime për moshën e personit. (Neni 46) Prezumimi i moshës së mitur passjell efekte të caktuara si procedurale dhe materiale, duke filluar që nga procedura e hetimit dhe gjykimit, por edhe përfitimet që parashikon e drejta penale si masat e shmangies apo përgjysmimi i dënimit krahasuar me të dënuarit e rritur. "Megjithatë, diskutimi më i rëndësishëm do të ishte se si do të procedohet në rast se moshë e viktimës së mitur nuk është e mundur të përcaktohet. KPrP, por edhe KDPM duket se trajtojnë jo vetëm prezumimin e moshës së mitur për të pandehurit, por edhe të të miturit viktimë. Ky diskutim merr rëndësi në rastet e veprave penale, ku viktimë e veprës penale është i mitur, si rasti i veprave penale me natyrë seksuale, ato kundër lirisë së personit, kundër moralit

⁶ Për më gjerë, mund të konsultohet Strategjia e drejtësisë për të mitur dhe plani i veprimit 2018-2021, miratuar me VKM-në nr. 541, datë 19.09.2018. Aktualisht, vepron Strategjia Ndërsëktoriale e Drejtësisë për të Mitur (2022-2026), miratuar me VKM-në nr. 892, datë 27.12.2022.

⁷ Vendim nr. 149, datë 20.3.2019 "Për krijimin, organizimin, funksionimin, karakteristikat e përdorimit, e aksesimit, të dhënave parësore e dytësore dhe dhënësive të informacionit të sistemit të integruar të të dhënave të drejtësisë penale për të mitur"

dhe dinjitetit, si edhe ato kundër fëmijëve dhe martesës. Në nenin 7/3 të KDPM, dispozitë e cila kategorizohet në dispozitat e përgjithshme të parashikuara nga ky kod, parashikohet se "Në rastin kur moshë e personit është e pamundur të përcaktohet saktë, por ka arsye të besohet se është i mitur, ai konsiderohet i tillë, në kuptim të këtij Kodi, derisa të përcaktohet moshë e tij". Ndërsa, KPrP është me ekspllicit kur në nenin 58/a/3 parashikon se: "3. Nëse ekziston mundësia që viktima është e mitur dhe moshë e viktimës nuk dihet, prezumohet se ajo është e mitur." Duke qenë se ky prezumim do të zbatohet edhe për të miturin viktimë, përbën një prezumim që bie ndesh interesave të të pandehurit, për shkak se çdo vepër penale do të prezumohet se kryhet ndaj të miturit, nëse moshë e tij nuk do të mund të përcaktohet saktësisht, çka do të passillte që veprat penale të kualifikoheshin në rrethana cilësuese, duke qenë se një numër i konsiderueshëm veprash penale, e përmbajnë si rrethanë cilësuese rastin kur vepra penale kryhet ndaj të miturit" (Olgert Rumnici, *Disertacion për mbrojtjen e gradës shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Dhjetor 2022, fq.184-185*)

Duke u nisur nga kriteri i moshës, nuk mund të mos evidentohet se edhe legjislacioni aktual në fushën e drejtësisë penale për të miturit (KPDM), nuk përfshin të gjithë kategoritë e fëmijëve në konflikt me ligjin, pasi i referohet specifiku të miturve në konflikt me ligjin, kategori, kuptimi i së cilës i referohet "*çdo personi që ka mbushur moshën e përgjegjësisë penale deri nën moshën 18 vjeç, ndaj të cilit ekziston një dyshim i arsyeshëm se ka kryer një vepër penale, është marrë si i pandehur dhe/ose është dënues me vendim gjyqësor të formës së prerë për kryerjen e një veprë penale*"⁸, duke mos përfshirë në sferën e rregullimeve të këtij ligji kategorinë e fëmijëve nën 14 vjeç, të cilët dyshohen për kryerjen e veprave penale. Në nenin 4/3 të KDPM-së parashikohet se "*Rregullimet e parashikuara në këtë Kod nuk përfshijnë të miturit që kryejnë vepra penale nën moshën e përgjegjësisë penale, ndaj të cilëve nuk fillon procedimi penal ose, nëse ka filluar, pushohet menjëherë. Në këtë rast vihen në lëvizje strukturat e mbrojtjes së fëmijëve dhe zbatohen të gjitha masat e parashikuara nga ligji për të drejtat dhe mbrojtjen e fëmijëve, me qëllim që atyre t'u sigurohen të njëjtat garanci procedurale, ndihmë dhe shërbime si për të miturit në konflikt me ligjin/viktimë ose dëshmitar, për sa i përket procesit të marrjes në pyetje dhe kontaktit me organet e policisë dhe prokurorisë". Çështja e të miturve që kryejnë vepra penale nën moshën e përgjegjësisë penale rregullohet në nenin 46 të Kodit Penal, përmes marrjes së masave edukuese, megjithatë duket se nuk ka asnjë përcaktim ligjor lidhur me ekuivalencën ose jo të masave edukuese dhe masave alternative të mundshme për shmangien nga ndjekja penale⁹. Në të kundërt me këtë qasje, duket se aktet ndërkombëtare kërkojnë trajtimin e përbashkët të këtyre kategorive. Në Rezolutën 2010 (2014) të Asamblesë Parlamentare të Këshillit të Evropës¹⁰, në pikën 6.2 të saj u kërkon shteteve anëtare që të përcaktojnë moshën minimale për përgjegjësi penale të paktën në moshën 14 vjeç (çka është reflektuar në legjislacionin tonë), por ndërkohë kërkon parashikimin e një sërë alternativash të përshtatshme ndaj përgjegjësisë penale të shkelësve më të rinj.*

8 Neni 3, pika 4 e Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur.

9 Neni 62/1 i Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur parashikon se: "1. Masat alternative për shmangien nga ndjekja penale mund të përfshijnë: a) programet e drejtësisë restauruese dhe ndërmjetësimi; b) këshillimin për të miturin dhe familjen; c) paralajmërimin me gojë; ç) paralajmërimin me shkrim; d) masat detyruese; dh) vendosjen nën kujdes".

10 Rezoluta është miratuar/adoptuar më 27 qershor 2014.

4. Shmangia nga ndjekja penale dhe nga dënimi përmes masave alternative

Masat e shmangies nga ndjekja penale dhe dënimi reflektojnë qasjen bashkëkohore të ligjit për të orientuar sistemin e drejtësisë penale për të miturit kah masave dhe programeve që shmangin ndjekjet penale dhe dënimet, duke besuar se efekti i tyre me karakter social do të shërbejë më mirë për riintegrimin e të miturit. *"Strategjia ndërsektoriale e drejtësisë për të mitur 2022-2026"* synon mbajtjen e fëmijëve në konflikt me ligjin jashtë proceseve penale dhe procedimeve gjyqësore, duke konsoliduar masat alternative të shmangies nga ndjekja penale ose procedimi gjyqësor, mes zbatimit të programeve restauruese e ndërmjetësuese, këshillimit, mbikëqyrjes së fëmijës në rastet kur familja ose përfaqësuesi ligjor i tij nuk mund ta ushtrojë këtë mbikëqyrje, me qëllim rehabilitimin dhe riintegrimin e fëmijës. Në rastet, kur mbikëqyrja e fëmijës është e nevojshme, theksi vihet te programet rehabilituese dhe riintegruese të të miturit, shërbimet psikosociale, juridike për fëmijët nën mbikëqyrje dhe kujdesi që duhet të tregohet për përgatitjen e të miturit për rikthimin në familje dhe në shoqëri dhe mbikëqyrjen e tij për riintegrimin në shoqëri¹¹ (Strategjia Ndërsektoriale e Drejtësisë për të Mitur 2022-2026). Pavarësisht faktit që synimi është shmangia e procedurave penale tradicionale, ligji, gjithsesi u njeh prokurorëve dhe gjykatës rolin kryesor dhe aktiv në vendosjen dhe zbatimin e masave të shmangies. Në këtë kuptim, ky proces mbetet në kontrollin organeve kryesore të juridiksionit penal, prokurorisë dhe gjykatës, për shkak të garancisë dhe eksperiencës së tyre në trajtimin e çështjeve penale, por që në mënyrë të natyrshme, në këtë proces do të asistohen nga institucione të tjera të cituara dhe më lart, si Shërbimi i Provës, Njësia e Mbrojtjes së të Drejtave të Fëmijëve, ekspertë etj.

Masat alternative për shmangien nga ndjekja penale mund të përfshijnë: a) programet e drejtësisë restauruese dhe ndërmjetësimit; b) këshillimin për të miturin dhe familjen; c) paralajmërimin me gojë; ç) paralajmërimin me shkrim; d) masat detyruese; dh) vendosjen nën kujdes. (neni 62/1) Pikërisht, pasoja që parashikon ligji në rast të përmbushjes me sukses të masave të shmangies përbën një dallim thelbësor nga procedura penale tradicionale. *I mituri që ka përmbushur një masë alternative për shmangien nga ndjekja penale nuk do të konsiderohet si i dënuar për një vepër penale dhe nuk do të trajtohet si person me të kaluar kriminale.*(neni 70/3) Ky përcaktim nuk paraqet vetëm rëndësi nga pikëpamja ligjore, por edhe në atë sociale, pasi me gjasë ndikon drejtpërdrejtë edhe në shmangien e stigmatizimit të të miturve, kështu duke lehtësuar riintegrimin e tij në shoqëri. Në këtë frymë, ligji është treguar i kujdesshëm edhe në situatën e mospërmbushjes nga i mituri në konflikt me ligjin të masës së shmangies. Mospërmbushja e kushteve dhe detyrimeve që burojnë prej masës së shmangies nga ndjekja penale nuk përbën vepër penale dhe nuk sjell automatikisht kufizimin ose heqjen e lirisë së të miturit. Edhe në këtë rast, heqja e lirisë, konsiderohet nga organet kompetente si masa e fundit. (Neni 71/3).

Nga studimi i statistikave të Prokurorisë së Përgjithshme rezulton se që prej vitit 2018 deri në vitin 2022 numri i çështjeve penale në të cilat janë aplikuar masat e shmangies ka ardhur gjithnjë në rritje, duke përbërë një nga shkaqet kryesore të pushimit të këtyre çështjeve penale.

11 <https://qpkmr.gov.al/ep-content/uploads/2023/05/Strategjia-VENDIM-Nr.-892-date-27.12.2022-PER-MIRATIMIN-E-STRATEGJISE-NDERSEKTORIALE-TE-DREJTESIS-TE-MITUR-2022%E2%80%932026-PLANIT-TE-VEPRIMIT-.pdf>, fq. 4.

Tabela nr. 1

	2018	2019	2020	2021	2022
Çështje të pushuara	128	189	199	302	318
Masat alternative te shmangies	100	167	213	251	266
Këshillim		3	4	0	3
Paralajmerim me gojë		6	13	5	2
Paralajmërim me shkrim		142	189	245	258
Masa detyruese		9		0	0
Vendosje nën kujdes		3		0	2
Drejtësia restauruese dhe ndërmjetësim	2	4	7	1	0

Shënim: *Të dhënat janë siguruar nga Raportet Vjetore mbi Gjendjen e Kriminalitetit të Prokurorit të Përgjithshëm për vitet 2018, 2019, 2020, 2021 dhe 2022*

Siç rezulton nga të dhënat e mësipërme, jo vetëm që numri i çështjeve ku janë aplikuar masat e shmangies ka ardhur në rritje të lehtë vit pas viti, por edhe vërehet që ka pasur diversitet në aplikimin e masave të shmangies, ku masa "paralajmërim me shkrim" është aplikuar më gjerësisht. Megjithatë, për mungesë të raportimit nga institucionet e tjera shtetërore që janë ngarkuar me zbatimin e masave të shmangies, saktësia e shifrave të mësipërme mund të ketë ndryshime të pandjeshme, megjithatë pa ndikuar në numrin e përgjithshëm të masave të shmangies të aplikuara. Siç rezulton nga të dhënat e mësipërme, vendimet e pushimit të procedimit penal për shkak të aplikimit të masave të shmangies nga ndjekja penale përbëjnë gati për çdo vit (2018-2022) mbi 80% të çështjeve të pushuara në total. Nëse do të gjendesim në kushtet e legjislacionit të mëparshëm, çështjet e pushuara për shkak të aplikimit të masave të shmangies nga ndjekja penale, do të përbënin çështje të dërguara në gjykim me të pandehur të mitur sipas procedurës së zakonshme penale, duke passjellë, në gjykimin tonë, efekte negative në statusin sociale dhe juridik të të miturit në konflikt me ligjin.

5. Elemente të procesit të hetimit të të miturit në konflikt me ligjin

Ligji përmban disa garanci të rëndësishme në fazën e hetimit paraprak, për të miturin në konflikt me ligjin, të cilat në fakt janë një ripërkufizim i garancive që u njihen edhe të pandehurve të rritur në procedurën e zakonshme penale, por edhe një konfirmim i praktikave të mira të ndjekura ndër vite në çështjet me të miturit në konflikt me ligjin. Të tilla garanci të rëndësishme janë informimi i të miturit në momentin e arrestimit/ndalimit, njoftimi i përfaqësuesit ligjor/procedural të të miturit, kushtet e posaçme që duhet të përmbushen në mjediset e paraburgimit, garancitë lidhur me kontrollin personal dhe intim të fëmijës. Për këtë arsye, do të ndalemi në dy elemente më thelbësore që hasen gjatë fazës së hetimit paraprak: Pyetja e të miturit në konflikt me ligjin dhe masat e sigurimit në ngarkim të tij, të cilat janë jo vetëm me rëndësi për vetë të miturin në konflikt me ligjin, por edhe përbëjnë risi në legjislacionin penal procedural, për mënyrën sesi ndryshojnë nga normat e zakonshme të procedurës penale.

Përpara ndryshimeve legislative të vitit 2017, pavarësisht mungesës së një kuadri ligjor procedural të posaçëm¹², përgjithësisht gjykata, por edhe prokuroria, përpqeshin që pyetja e të miturit në konflikt me ligjin të realizohej me standarde më të larta se zakonisht, duke pasur parasysh shumë rrethana që nga mosha e të miturit, personaliteti i tij, mjedisi ku do të realizohej pyetja, personat që do të ishin të pranishëm në asistimin e të miturit etj. Megjithatë, ky moment është i tejkaluar tashmë dhe normat procedurale penale të Kodit të Drejtësisë për të Mitur ofrojnë qartësi të mjaftueshme në këtë drejtim. Pyetja e të miturit bëhet në prani të mbrojtësit dhe psikologut. Nëse i mituri jep pëlqimin, gjatë pyetjes së tij mund të marrë pjesë edhe përfaqësuesi ligjor/procedural. (Neni 76/5) Ligji përmban dhe një sërë garancish procedurale që duhet të mbahen në konsideratë gjatë pyetjes së të miturit në konflikt me ligjin. Aktualisht është për t'u evidentuar roli aktiv që i është atribuar psikologut në formulimin e pyetjeve për të miturin. Sipas ligjit, organi procedues duhet të konsultojë paraprakisht përmbajtjen e pyetjeve me psikologun, përpara se ato t'i drejtohen të miturit. Kjo procedurë është parashikuar me qëllim lehtësimin e dhënies së deklarimeve nga i mituri dhe shmangien e rrethanave personale që pengojnë të miturin për të bërë deklarime.

Interes të veçantë paraqesin masat e sigurimit, për caktimin e të cilave duhet të mbahet në konsideratë si nga prokuroria, ashtu edhe nga gjykata, interesi më i lartë i të miturit, nevojat specifike të tij dhe kërkesën për të mos ndërprerë proceset edukative, të mirërritjes dhe të zhvillimit normal të të miturit. Përpos masave të sigurimit të parashikuara në K.Pr.Penale, parashikohen dy masa të tjera sigurimi: vendosja e të miturit në mbikëqyrje dhe vendosja e të miturit në një shërbim të specializuar. Vendosja e të miturit në mbikëqyrje synon garantimin e paraqitjes së të miturit, sa herë kërkohet, përpara oficerit të policisë gjyqësore, prokurorit ose gjykatës. Kjo masë realizohet përmes marrjes përsipër nga ana e prindit, të afërmit, institucionit ose personit të specializuar që të garantojë sjelljen e të miturit dhe të mbikëqyrë nëse sjellja është e përshtatshme. (Neni 83/1) Ndërsa, vendosja e të miturit në një shërbim të specializuar bëhet ndaj të miturit, interesat e të cilit kërkojnë një vëmendje dhe mbikëqyrje të posaçme dhe që për rrethanat konkrete nuk mund të realizohet nga ana e prindit ose personave të afërm. Nëse vendosja e të miturit në mbikëqyrje është një masë praktikisht e mundshme për t'u realizuar, nuk mund të thuhet e njëjta gjë për vendosjen e të miturit në një shërbim të specializuar, pasi kjo kërkon ngritjen e instiucioneve të posaçme ose subjekte të tjera të licencuara në fusha të ndryshme të trajtimit të të miturve, të cilat aktualisht, nuk ekzistojnë.

Kritere të rëndësishme janë parashikuar për caktimin e masës së sigurimit "Arrest në burg", e cila konsiderohet si një alternativë e fundit dhe vetëm nëse ekziston edhe ndonjë nga kriteret e mëposhtme: a) sanksioni i parashikuar për veprën penale, për të cilën ai akuzohet është me burgim dhe ka minimumin e dënimit mbi 7 vjet; b) masa është e domosdoshme, sepse i mituri: i) përbën rrezik serioz për të dhe/ose për të tjerët dhe ky rrezik nuk mund të mënjanohej me ndonjë mënyrë tjetër; ii) përpqet t'i shmanget drejtësisë. Kësisoj, për të zbatuar arrestin në burg për të mitur nuk mjafton të verifikohet vetëm ekzistenca e dyshimit të arsyeshëm të bazuar në prova dhe një nga kushtet e veçanta të parashikuara në nenin 228 K.Pr.P, por është e nevojshme edhe prania e të paktën njërit prej kriterëve të parashikuara në nenin 86 të KDPM-së (Skerdian Kurti, *Kriminologji & Penologji, Cikël leksionesh, Tiranë 2022, fq. 179*).

Nga studimi i statistikave të Prokurorisë së Përgjithshme mbi numrin e rasteve të zbatimit të masës së sigurimit "Arrest në burg", ka rezultuar se kjo masë sigurimi është caktuar në frekuencën nga 4% - 6% në raport me numrin e të miturve të regjistruar si persona nën hetim/të pandehur.

12 Në nenin 35 të K.Pr.Penale, përpara ndryshimeve legislative të vitit 2017 parashikohej se: Të pandehurit të mitur i sigurohet ndihmë juridike dhe psikologjike, në çdo gjendje dhe shkallë të procedimit, me praninë e prindit ose të personave të tjerë të kërkuar nga i mituri dhe të pranuar nga autoriteti që procedon.

Tabela nr. 2

	2018	2019	2020	2021	2022
<i>Të mitur të pandehur</i>	481	388	525	744	572
<i>Të mitur me masë sigurimi "Arrest në burg"</i>	25	23	31	32	25

Shënim: Të dhënat janë siguruar nga Raportet Vjetore mbi Gjendjen e Kriminalitetit të Prokurorit të Përgjithshëm për vitet 2018, 2019, 2020, 2021 dhe 2022

Statistikat e Prokurorisë së Përgjithshme nuk ofrojnë të dhëna të detajuara për vitet përpara vitit 2018 mbi numrin e të miturve ndaj të cilëve është zbatuar masa e sigurimit "Arrest në burg", çka do të ndihmonte në krijimin e panorame të qartë krahasuese ndërmjet zbatimit të KDPM-së dhe legjislacionit procedural penal përpara ndryshimeve legjislative të vitit 2017.

6. Elemente të procesit të gjykimit të të miturit në konflikt me ligjin

Faza e gjykimit të të miturve në konflikt me ligjin karakterizohet nga parimi i zhvillimi të gjykimit të shpejtë dhe me përparësi. Megjithatë, një ndër risitë më të rëndësishme të ligjit, në ndryshim nga procedura e zakonshme penale, është përcaktimi i afateve konkrete kohore brenda të cilave duhet të përmbyllet faza të caktuara të procesit në varësi të nivelit të gjykatës. Konkretisht, çështja e një të mituri në konflikt me ligjin dërgohet në gjykatë jo më vonë se 3 muaj nga dita e regjistrimit të emrit në regjistër, me përjashtim të rasteve kur gjatë kësaj periudhe ai është akuzuar për një vepër tjetër penale ose në rastet e veprave penale që gjykohen nga Gjykata Kundër Korrupsionit dhe Krimin të Organizuar. Në këto raste zbatohen afatet e parashikuara në Kodin e Procedurës Penale. Gjykata e shkallës së parë duhet të përfundojë shqyrtimin e çështjes në një kohë sa më të shpejtë, por jo më vonë se 6 muaj nga data e depozitimit të akteve në gjykatë. Gjykata e apelit përfundon shqyrtimin e çështjes në një kohë sa më të shpejtë, por jo më vonë se 2 muaj nga data e dërgimit të akteve në gjykatë. Gjykata e Lartë shqyrton pranueshmërinë e rekursit, si dhe gjykon çështjen sa më shpejt të jetë e mundur. Në procedurën e zakonshme penale nuk parashikohen afate kohore për përfundimin e gjykimeve, me përjashtim të afateve të vendosura për procedura ose veprime procedurale të caktuara.

Një tjetër element i rëndësishëm i fazës së gjykimit të çështjeve me të mitur në konflikt me ligjin, në ndryshim nga procedura penale e zakonshme, është ndalimi i zhvillimit të gjykimit në mungesë të të miturit. Një kërkesë e tillë e ligjit është e lidhur me zbatimin e disa parimeve me rëndësi në drejtësinë penale të të miturve në konflikt me ligjin si interesi më i lartë i fëmijës dhe pjesëmarrja e të miturit në proces shoqëruar me të drejtën për t'u dëgjuar.

Nga statistikat e Prokurorisë së Përgjithshme rezulton se ka një ndryshim thelbësor të numrit të të miturve në konflikt me ligjin dërguar për gjykim para vitit 2018 dhe pas vitit 2018 kur ka filluar zbatimi i Kodit të Drejtësisë Penale për të Mitur. Të dhënat që disponohen janë prej vitit 2013 deri në vitin 2022, me përjashtim të të dhënave të vitit 2020, të cilat referojnë në numrin e çështjeve të dërguara për gjykim, pa evidentuar numrin e të miturve.

Tabela nr. 3

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Nr. i çështjeve dërguar në gjykim	-	-	-	-	-	235	141	146	210	206
Nr. i të pandehurve të mitur dërguar në gjykim	736	860	849	608	386	295	156	?	266	225

Shënim: *Të dhënat janë siguruar nga Raportet Vjetore mbi Gjendjen e Kriminalitetit të Prokurorit të Përgjithshëm për vitet 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021 dhe 2022*

Siç rezulton nga të dhënat e mësipërme, numri i të miturve dërguar për gjykim ka patur një tendencë rënëse që prej vitit 2016, por pas vitit 2018 rezulton se numri i miturve dërguar për gjykim ka qenë gjithnjë nën 300. Kjo e dhënë mund të ketë disa shpjegime, ndër të cilat mund të evidentojmë ndryshimet demografike, por edhe faktin se në një pjesë të konsiderueshme të çështjeve me të mitur janë aplikuar masat alternative të shmangies nga ndjekja penale, siç janë reflektuar në tabelën nr. 1.

7. Qëllimi dhe llojet e dënimit për të miturit

Ligji përcakton se qëllimi i dënimit të të miturit është rishoqërimi, riintegrimi, rehabilitimi dhe parandalimi i rikryerjes së veprës penale ose i kryerjes së një vepre tjetër penale, duke i ofruar të miturit kujdes, asistencë dhe mbikëqyrje. Ndër parimet kryesore të dënimit është aplikimi me prioritet i masave alternative të shmangies nga ndjekja penale. Kësisoj, edhe dënimi me burgim i të miturit konsiderohet mjeti i fundit i mundshëm, i cili zbatohet vetëm nëse masat e shmangies janë të papërshtatshme. Gjatë dhënies së vendimit, gjykata mban në konsideratë disa parime apo kritere me qëllim caktimin e një dënimi të përshtatshëm për të mitur. Duke qenë se dënimi me burgim përfaqëson dënimin më të rëndë, ligjvënësi është kujdesur që të theksojë se *dënimi me burgim i të miturit është mjeti i fundit i mundshëm*, i cili konsiderohet vetëm nëse masat e shmangies, janë të papërshtatshme. (neni 94 i KDPM-së). Rregulla më të detajuara lidhur me dënimin me burgim përcaktojnë se burgimi ndaj një të mituri mund të zbatohet në rast se ai ka kryer një vepër penale për të cilën minimumi i dënimit të parashikuar është 7 vjet dhe kur ky dënim është i nevojshëm për shkak të natyrës, rrezikshmërisë së lartë shoqërore të veprës penale dhe shkallës së fajësisë. (neni 97 i KDPM-së)

Nga të dhënat statistikore rezulton se në ndryshim nga viti 2016, në vitet pasardhëse numri i të miturve të dënuar nga gjykata ka qenë më i ulët, megjithatë me disa luhatje sipas viteve, ku pas vitit 2017, duket se numri më i lartë i të miturve të dënuar nga gjykata ka qenë në vitin 2019 me 265 të mitur të dënuar. Për vitet përpara vitit 2017, dënimet e të miturve kanë qenë në një masë pothuaj 2 apo 3 herë më të larta se dënimet që janë dhënë pas këtij viti¹³.

¹³ Viti 2011-683 të dënuar të mitur / Viti 2012- 883 të dënuar të mitur / Viti 2013-680 të dënuar të mitur / Viti 2014-773 të dënuar të mitur / Viti 2015- 601 të dënuar të mitur

Tabela nr. 4

Të dënuar të mitur (Juvenile delinquency)	Viti 2016	Viti 2017	Viti 2018	Viti 2019	Viti 2020	Viti 2021	Viti 2022
Për krime (Criminal offenses)	343	177	195	265	155	197	205
Për kundërvajtje (Contraventions)	219	106	101	15	3	15	14
Totali	562	283	296	280	158	212	219

Shënim: *Vjetari statistikor 2022, Ministria e Drejtësisë, viti 2024, fq. 114.*

Nëse i referohemi të dhënave statistikore lidhur me aplikimin e masave të dënimit me burgim, dalin në pah disa problematika me të vërtetë shqetësuese, jo vetëm në raport me numrin e të miturve të dënuar me burgim, por edhe me përputhjen e këtij lloji dënimi me parimet që parashikohen në KDPM-së për caktimin e dënimit në përgjithësi dhe atij me burgim në veçanti.

Së pari, konstatohet se numri i të miturve të dënuar me burgim është relativisht i lartë në raport me numrin e përgjithshëm të të miturve të dënuar, edhe pse më pak se gjysma, duke vënë në diskutim parimin e përcaktuar më lart të prevalencës së masave alternative apo edhe llojeve të tjera të dënimeve ndaj dënimeve me burgim.

Së dyti, duket se ndryshe nga parashikimi ligjor që burgimi mund të zbatohet në rast se është kryer një veprë penale për të cilën minimumi i dënimit të parashikuar është 7 vjet, të dhënat statistikore tregojnë se të miturit janë dënuar me burgim edhe për vepra penale, të cilat kanë minimume dënimi më të ulta se 7 vite, megjithatë ky nuk mund të jetë një konkluzion përfundimtar, pasi të dhënat statistikore nuk pasqyrojnë aplikimin e alternativës së pezullimit të dënimit me burgim dhe vënien e të pandehurit në provë, sipas nenit 59 të Kodit Penal dhe 104 të KDPM-së.

Tabela nr. 5

	2018 ¹⁴	2019	2020	2021	2022
Total-të dënuar të mitur	296	280	158	212	219
Të mitur të dënuar me burgim	284-?	117	43	128	88
Raporti të dënuar me burgim/të dënuar në total	95,9%	41,7%	27,2%	60,3%	40,1%

Shënim: *Vjetari statistikor 2018, 2019, 2020, 2021 dhe 2022, Ministria e Drejtësisë.*

Të dhënat e mësipërme janë përftuar nga Vjetari Statistikor i Ministrisë së Drejtësisë për vitin 2017.

14 Të dhënat mbi dënimet e tjera të mundshme përpos dënimit me burgim nuk jepen në Vjetarin Statistikor të Ministrisë së Drejtësisë të vitit 2018 (përjashtuar dënimin me gjobë), për këtë arsye autorët mendojnë se për këtë vit të dhënat dhe interpretimet mbi to duhet të merren me rezervë.

Siç rezulton nga të dhënat e mësipërme, përpos vitit 2018, për të cilin në vjetarin statistikor nuk jepen të dhëna plotësuese të detajuara për dënime të tjera të ndryshme nga ai me burgim dhe me gjobë, në vitet pasardhëse rezulton se numri i të miturve të dënuar me burgim për krime dhe kundërvajtje penale është i ndryshueshëm, me një tendencë rënëse veçanërisht në vitin 2020, megjithatë duket se numri i të miturve të dënuar me burgim është relativisht i lartë, po të mbahet në konsideratë se përfaqëson vetëm një lloj dënimi. Pas vitit 2019 të dhënat statistikore raportojnë informacione edhe për dënimet e tjera kryesore si gjoba, kufizimi i lirisë dhe dënimet e tjera plotësuese të parashikuara nga neni 96 i KDPM-së, por mungojnë të dhënat për aplikimin e pezullimit të dënimit me burgim dhe vënien e të pandehurit në provë.

8. Përfundime dhe rekomandime

Të dhënat statistikore të 6 viteve të fundit dëshmojnë në një masë të konsiderueshme efektivitetin e kodit të drejtësisë penale për të mitur, veçanërisht në aplikimin e masave alternative të shmangies nga ndjekja penale dhe dënimi. Vërehet ulje e numrit të të miturve që i nënshtrohen masës së sigurimit arrest në burg, si edhe atyre të dërguar në gjykim. Nga ana tjetër, konstatohet se numri i të miturve të dënuar me burgim është relativisht i lartë në raport me numrin e përgjithshëm të të miturve të dënuar, duke vënë në diskutim parimin e prevalencës së masave alternative ndaj dënimeve me burgim. Megjithatë, ky nuk mund të jetë një konkluzion përfundimtar, pasi të dhënat statistikore të Prokurorisë së Përgjithshme dhe Ministrisë së Drejtësisë nuk pasqyrojnë aplikimin e alternativës së pezullimit të dënimit me burgim dhe vënien e të pandehurit në provë, sipas nenit 59 të Kodit Penal dhe 104 të KDPM-së, element i cili duhet të merret në konsideratë nga këto institucione për t'u evidentuar statistikisht.

Nga vëzhgimi i praktikës rezulton se ka ende nevojë për specializime të thelluara të strukturave dhe personave përgjegjës që vijnë në kontakt me të miturit në konflikt me ligjin, por edhe të miturit në përgjithësi.

Masa e sigurimit "Vendosja e të miturit në një shërbim të specializuar", po ashtu edhe masa e dënimit "Kufizimi i lirisë" (neni 98 i KDPM-së) kërkon ngritjen e instituteve apo institucioneve të posaçme për zbatimin e kësaj mase. Aktualisht, vepron Instituti i të miturve në Kavajë, megjithatë ajo është strukturë në varësi të Drejtorisë së Përgjithshme të Burgjeve dhe nuk i përgjigjet kërkesës së ligjit për vendosjen e të miturit në shërbim të specializuar.

Në drejtim të sugjerimeve për përmirësime ligjore, konsiderojmë të nevojshme që në KDPM të përfshihet edhe trajtimi i posaçëm për kategorinë e fëmijëve nën 14 vjeç që kanë kryer vepra penale, për shkak të nevojës për koordinim të masave alternative ndërmjet kategorisë nën 14 vjeç dhe asaj mbi 14 vjeç -18 vjeç. Aktualisht, fëmijet nën 14 vjeç që kryejnë vepra penale i nënshtrohen nenit 46 të Kodit Penal, por kjo dispozitë është shumë larg standardeve që ofrohen në KDPM.

Mungesa e aksesimit për publikun dhe studiuesit e të dhënave statistikore që grumbullohen nga sistemi i integruar i menaxhimit të të dhënave mbi çështjet me të mitur, passjell pamundësinë e studimeve të thelluara mbi çështjet e të miturve në konflikt me ligjin, duke përbërë rrezik për mos adresimin e një sërë problematikash, por edhe për ndërtimin e strategjive apo politikave të përshtatshme. Aktualisht, ky sistem monitorohet nga AKSHI dhe aksesohet nga institucione të linjës, por nuk ofrohet asnjë mundësi për palët e treta për aksesimin në të dhënat statistikore që mbahen dhe përpunohen.

Bibliografi

- Strategjia e drejtësisë për të mitur dhe plani i veprimit 2018-2021, miratuar me VKM-në nr. 541, datë 19.09.2018
- Strategjia Ndërsektorale e Drejtësisë për të Mitur (2022-2026), miratuar me VKM-në nr. 892, datë 27.12.2022
- Vjetarët statistikorë të Ministrisë së Drejtësisë
- Raportet vjetore të Prokurorit të Përgjithshëm mbi gjendjen e kriminalitetit
- Vendim nr. 149, datë 20.3.2019 *"Për krijimin, organizimin, funksionimin, karakteristikat e përdorimit, e aksesimit, të dhënat parësore e dytësore dhe dhënësin e informacionit të sistemit të integruar të të dhënave të drejtësisë penale për të mitur"*
- Olgert Rumnici, Disertacion për mbrojtjen e gradës shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Dhjetor 2022
- Skerdian Kurti, Kriminologji & Penologji, Cikël leksionesh, Wisdom, Tiranë, 2022
- Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur
- Kodi Penal
- Kodi i Procedurës Penale

CYBERFLASHING: A CONTEMPORARY EXAMINATION OF DIGITAL HARASSMENT AND ITS IMPLICATIONS WITHIN CYBERSPACE

PhD.Cand.Ina Veleshnja

Abstract: This paper provides a nuanced exploration of cyberflashing, a contemporary manifestation of cyberviolence that has garnered increasing attention in digital and legal discourse. Moreover, this article addresses legal and ethical considerations surrounding cyberflashing, highlighting challenges in defining and prosecuting such digital criminal offenses, especially while considering the new forms of technology that facilitate it significantly. By synthesizing theoretical frameworks, this article contributes to a more comprehensive understanding of cyberflashing as a complex form of online harassment, underscoring the need for collaborative efforts among researchers, policymakers, and digital platforms to mitigate its prevalence and mitigate its harm. For the writing of this article, we have utilized the Desk review of existing legislation on this matter and current and relevant caselaw of the European Court of Human Rights.

Keywords: *cyberviolence, cyberflashing, digital harassment, digital sex crimes*

Introduction

Cyberviolence has cemented itself as one of the main concerning issues since the dawn of the Internet. In the beginning it was rather difficult committing cyberviolence online, partially because of technology and partially because the Internet wasn't such an integral part of our lives as it is considered today.

Nowadays, with the new technological advancements and more importantly people having a more and more increased online presence, digital sex crimes are becoming more and more relevant, disrupting the lives of millions of people around the world. In order to fully understand the impact of digital sex crimes and their prevalence, it is necessary to firstly give some definitions concerning them. As times have changed, the definitions for such crimes have also changed, providing for a more nuanced meaning of the digital sex crimes and thus underlining one more time, their implications on their victims' lives.

Some of the most common ways, digital sex crimes manifest in today's virtual world are, cyberflashing and digital harassment. Concerning cyberflashing, it should be pointed out that this term was used officially in the 2024 EU Directive of the European Parliament and Council on "Combating violence against women and domestic violence" (EU Directive, 2024).

Cyberflashing can be defined as the process in which a person sends private sexual images to other people, with the intent to harass, intimidate, violate their victims. What the directive in question stresses about cyberflashing and cyberharassment is the fact that their primary victims are women and their main perpetrators are usually people that have had (or have) an intimate relationship, at some point in time.

Usually the preferred *modus operandi* of the perpetrator of such cases, is the utilization of the Internet in not only sharing all of these images but also directing the harassment towards their victims. The victims usually find pictures and other general information of themselves shared in pornographic sites online, without their consent, which is typically followed by digital and real world harassment by the perpetrators.

1. Cyberflashing and Technology

Technology and cyberspace play a crucial role with the involvement of digital crimes, such as cyberflashing, illegal dissemination of private images online, online grooming of children and more. Technology is linked to all these forms of criminality and without it, it is mostly impossible for perpetrators to commit such crimes.

If we break down the types of digital sex crimes, it can be noted that cyberflashing or as it can also be known as the illegal dissemination of private images online are in most cases the same type of offense. This criminal offense usually concerns the publication and sharing of private intimate images of a person online without their consent, usually creating non-consensual pornography. One of the main threats of this type of crime can be directed to two elements. The first one being the nonconsensual sharing of these images, videos online and the other is their longevity in the cyberspace. (Smith, November 2023).

Their endurance in the cyberspace, can be one of the most problematic aspects of cyberflashing, because even if the victims are notified of their existence in the Internet, it is extremely difficult to permanently delete them from the cyberspace.

The primary component of cyberflashing is the creation of nonconsensual pornography. This can occur through two main methods. Firstly, the victim may willingly share intimate photographs or videos with the perpetrator, often due to a perceived trust between them. Secondly, the perpetrator may gain access to these intimate images through other means, such as hacking private accounts where the data is stored, and subsequently making this data public. The motives and intents of perpetrators can vary significantly, making it challenging to fully anticipate the reasons behind such criminal behavior.

Motivations such as jealousy, hatred, a desire for revenge, or pure criminal intent can drive the creation and distribution of nonconsensual pornography or cyberflashing. Although evidence of cyberflashing in various forms can be traced back to the French Revolution¹, this type of criminal offense has significantly escalated with the advent of the internet. Notably, advancements in Artificial Intelligence (AI) have played a crucial role in the creation and dissemination of nonconsensual pornography.

¹ For more information on this topic see <https://www.yumpu.com/en/document/read/65770577/the-erotica-library-of-tony-fekete-christies-18-noviebre-2014> last visited on June 8th 2024.

Artificial Intelligence can be exploited to generate new forms of nonconsensual pornography in several ways. In 2019, an application was released on the Internet that could digitally undress individuals depicted in photographs. This application transformed images of fully clothed individuals into those showing them unclothed (Toolify.ai, 2023). This process is distinct from the use of basic image-altering programs like Photoshop. The "Deep Nude" scandal involved systems trained on extensive databases of nude images to accurately replicate human anatomy, thereby creating realistic and nonconsensual depictions.²

This process is fully automatic and is perfected through time due to machine learning, utilizing deep learning algorithms. Because of this exact reason, AI generated cyberflashing, cyberharassment etc., cement themselves as some of the most problematic types of criminal offenses, facilitated by technology.

In January 2024, Taylor Swift became one of the latest victims of nonconsensual deepfake pornography (Contreras, 2024). The deepfake images which circulated on social media, highlighted the challenges and risks millions of victims face everyday from deepfake pornography.

Despite Taylor Swift's global fame and substantial resources to combat deepfakes, it is crucial to recognize that not all victims of nonconsensual deepfake pornography have similar means. One of the primary issues in these cases is the lack of a comprehensive legal framework to address nonconsensual deepfake pornography, cyberharassment, and other digital crimes. While countries are working to update their legal systems to provide sufficient criminal protection, these initiatives face several challenges due to the unique nature of these offenses.

A major challenge for these legal initiatives is the frequent inability of law enforcement agencies to identify the perpetrators. Often, these offenders operate behind strong internet filters that obscure their identities and locations. Additionally, they may utilize less accessible parts of the Internet, such as the Deep Web, adding another layer of difficulty in tracking them down.

To effectively combat the issue of nonconsensual deepfake pornography and its various forms, a concerted effort from law enforcement agencies and legislators is essential. Significant measures must be implemented to address this complex and evolving problem comprehensively.

2. Relevant international jurisprudence

Despite, the collective effort to combat digital crimes, countries around the world aren't always successful in their endeavors. In a number of cases in the European Court of Human Rights, the court has found that the state authorities haven't fulfilled their obligations in guaranteeing a reasonable threshold of privacy in a number of cases, thus effectively violating the European Convention of Human Rights.

- Khadiya Ismayilova v. Azerbaijan, (HUDOC, 2020)

This case can be read as a typical case of revenge pornography, where the perpetrators had a clear motive in their criminal actions. Ms. Ismayilova worked as an investigative journalist in her home country of Azerbaijan. Because of her profession, she was involved in a number of high-profile cases, of corruption affairs concerning the President of Azerbaijan and his family.

2 Ibid

Soon after the publication of the facts that showcased the corruption of the President of Azerbaijan and his family, the applicant received a video which showed her in and her ex-boyfriend being intimate. The video was shot without her consent, and her ex-boyfriend was most likely an accomplice, that facilitated the shooting of the video and then sharing it. At a later time, the applicant received another similar video again shot in her own home and without her consent.

Soon these videos were made public and started to circulate rapidly in the Internet, especially in pornographic sites. Numerous articles started to circulate, as well, condemning the figure and moral standing of the applicant, shaming her and her family etc. As for the motives of the perpetrators, it was abundantly clear for the court that all these threats and defamation campaign were related to her profession and direct work as an investigative journalist, showcasing the many corruption scandals in Azerbaijan. The applicant was also put in police custody, on the charge of *incitement of suicide*, because of her work, but was later released.

After assessing all of the facts the European Court of Human Rights, decided that the state of Azerbaijan had committed a number of human rights violations in the case of Khadiya Ismayilova. The applicant has argued that she has suffered from severe mental anguish, because of the smear campaign and the unjust imprisonment. All of these complaints had merit in the ECHR, and as such the applicant was awarded a number of pecuniary and non-pecuniary damages by the state of Azerbaijan. On the other hand, the state authorities of Azerbaijan will need to enforce the decision of the ECHR and they have been found in violation of a number of articles of the Convention.

- Volodina v. Russia (HUDOC, 2019)

The case of Volodina v. Russia is another very typical example of revenge pornography and cyber harassment. Ms. Volodina (the applicant), was in a relationship with the perpetrator. Firstly, the perpetrator would commit various acts of domestic violence against the applicant such as punching her in the face, breaking her car's windshield, physical assault etc.

He also shared private intimate images of the applicant online. These photographs were shared very publicly, naming the applicant and shaming her online. Because of all of these actions, the applicant received a considerable amount of hate mail, threatening to hurt her physically and mentally and sexually.

Because of all of this negative response, the applicant was obligated to relocate in a different city and change her name (Volodina is an alias), in order to escape the cyber harassment and violence.

The ECHR assessed all the facts and came into some important conclusions. Despite the fact that the applicant had made a number of official complains to the state authorities against the perpetrator, that they had ultimately failed in protecting her from the abusive treatment of the perpetrator. The court declared that state officials need to be proactive in assessing the threat of violence, especially when it is linked with domestic partners, and victims of domestic violence may apply for immediate protection, which should be granted immediately and effectively by the state authorities.

In the case of Volodina v. Russia, the state authorities hadn't followed the national law by ensuring protection to the applicant and taking immediate measures against the perpetrator. Their lack of action resulted in number of escalated violence acts, until it culminated in cyber harassment and cyber violence against the applicant. The applicant has submitted that the state authorities have violated Article 3³ and 14⁴ of the European Convention of Human Rights. In conclusion the applicant

3 Freedom from torture and inhuman degrading treatment

4 Protection from discrimination

was awarded nonpecuniary damages against the Russian state.

If we talk about the motive of the perpetrators of both of these cases, it's fairly easy to see that the motive and criminal intent of the perpetrators is very hard to define in such cases. In the case of Ismayilova, private images and videos were made public of her, with the intent to discourage her in her work as an investigating journalist, uncovering corruption scandals.

In the case of Volodina, the applicant was a victim of domestic violence that had suffered years of mental and physical abuse. This abuse escalated to the point where she was cyber harassed online, and she had to change her name and location in order to escape it. From a criminal law point of view, considering these two very similar cases, it should be stated that the motive and criminal intent shouldn't matter in regards to the appropriate qualification of the criminal case.

However, what should be considered in similar cases is the *modus operandi* of the perpetrators. How exactly did the perpetrator commit the criminal offense? Did they hack the data, installed illegal spying cameras or did they use AI in fabricating artificial imagery?

Lawmakers around the world need to recognize the importance and prevalence of technology, in our lives and how it can be used to commit crimes. Various countries around the world are making steps forward in amending existing or even creating brand new legislation, in order to combat digital crimes, cyberflashing and its many forms.

Lawmakers shouldn't be alone in this struggle, there needs to be cross country cooperation in various sectors of policy making in order to track down, identify and prosecute all the people responsible for cyber-crime, hiding in the world wide web.

Conclusions

The proliferation of deepfake technology presents a significant challenge to various aspects of society, including privacy, security, and the integrity of information. To effectively combat the harmful effects of deepfakes, it is imperative to implement a multifaceted approach, with legal measures playing a crucial role.

Firstly, legislation should be enacted or strengthened to specifically address the creation, distribution, and malicious use of deepfake content. This legislation should establish clear guidelines and penalties for those who create or disseminate deepfakes with the intent to deceive or harm others. Additionally, laws should be updated to provide victims of deepfake manipulation with avenues for legal recourse, including the ability to seek damages and have offending content removed.

Secondly, law enforcement agencies must be equipped with the necessary resources and expertise to investigate and prosecute cases involving deepfake technology effectively. This may involve the establishment of specialized units or task forces dedicated to combating digital impersonation and misinformation.

Furthermore, collaboration between governments, technology companies, and civil society organizations is essential to develop and implement comprehensive strategies for detecting and mitigating the impact of deepfakes. This collaboration could take the form of information sharing, the development of technological solutions for detecting deepfakes, and the promotion of media literacy and digital literacy programs to educate the public about the dangers of manipulated content.

Ultimately, while legal measures are an important component of the fight against deepfakes, they must be part of a broader effort that includes technological, educational, and societal interventions. By working together across sectors and disciplines, we can mitigate the harmful effects of deepfake technology and safeguard the integrity of our digital world.

Bibliography

Contreras, B. (2024, February 8). Retrieved from Tougher AI Policies Could Protect Taylor Swift—And Everyone Else—From Deepfakes: <https://www.scientificamerican.com/article/tougher-ai-policies-could-protect-taylor-swift-and-everyone-else-from-deepfakes/>

EU Directive . (2024). On combating violence against women and domestic violence.

HUDOC. (2019, July 9). Retrieved from CASE OF VOLODINA v. RUSSIA: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-194321%22%7D>

HUDOC. (2020, August 25). Retrieved from CASE OF KHADIJA ISMAYILOVA v. AZERBAIJAN (No. 2): <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-201340%22%7D>

Smith, T. (November 2023). Understanding Nonconsensual Dissemination of Intimate Images and the Growing Threat of Artificial Intelligence: An Overview. *Academy of Criminal Justice Sciences*.

The Data Scientist . (2024). Retrieved from The Ethical And Societal Implications Of Deep Nude Technology: <https://thedata scientist.com/the-ethical-and-societal-implications-of-deep-nude-technology/#:~:text=Historical%20Context%20and%20Initial%20Public%20Reception&text=This%20app%20also%20named%20%E2%80%9CDeepNude,swift%20shutdown%20by%20its%20creators.>

Toolify.ai. (2023, Novemeber). *Unvailing the Disturbing Truth Behind the Deep Nude App*. Retrieved from <https://www.toolify.ai/ai-news/unveiling-the-disturbing-truth-behind-the-deepnude-app-73811>

ORGANIZED CRIME, DATA PROTECTION AND TERRORISM IN A DIGITAL AGE

Alma Bela¹

Abstract

Today, society is undergoing its own transformations. Due to its developments in various fields, especially in science and technology, it is exposed to these external factors. Currently, technology has influenced our lives, but at the same time, there has been an increase in the phenomenon of criminality in this field. Decades ago, crime was more tangible, more factual, having criminal offenses in violation of property or life. Nowadays, with technological development, crime figures have increased significantly. With the development of society, new forms of crime emerged. Now we can see a new form of it, that of digital or cybercrime. Thus, in this way, the digitization of crime has become possible. But this has also affected the way organized crime operates, which previously operated in its traditional model and currently has taken its *virtual/online form*. What continues to be disturbing today is terrorism. The cooperation of different criminal groups with the purpose of committing different criminal offenses, specifically terrorist ones, has raised the alarm of law enforcement institutions. Currently, the need for intervention or taking concrete preventive measures against activities with criminal intent is considered. Nowadays, we are not only talking about the illegal intervention of young people who were testing their skills for coding or embezzlement of the *petit crime* type, but how they are recruited or used by criminal organizations to hide what is hidden behind the click on "Open" icon. In this paper I will present the current situation in our country, the specific legislation, the measures that are necessary to be taken as soon as possible to prevent such situations and how other countries have acted.

Key words: crime, data protection, digital crime, prevention, terrorism.

¹ Academy of Sciences of Albania – HR specialist and Jurist, coordinator on the right to information;
-PhD student, Criminal Law Department, Faculty of Law, University of Tirana;
-European Society of Criminology, Fellowship winner 2017 <https://www.esc-eurocrim.org>
-Academy of European Law scholar, 2023.

KRIMI I ORGANIZUAR, MBROJTJA E TË DHËNAVE DHE TERRORIZMI NË NJË EPOKË DIXHITALE

Alma Bela

Abstrakt

Sot shoqëria po kalon transformimet e veta. Për shkak të zhvillimeve të saj në fusha të ndryshme, veçanërisht në shkencë dhe teknologji, ajo është e ekspozuar ndaj këtyre faktorëve të jashtëm. Aktualisht teknologjia ka ndikuar në jetën tonë, por në të njëjtën kohë ka pasur një rritje të fenomenit të kriminalitetit në këtë fushë. Dekada më parë, krimi ishte më i prekshëm, më faktik, duke pasur vepra penale në cenim të pasurisë apo jetës. Në ditët e sotme, me zhvillimin teknologjik, shifrat e krimit janë rritur ndjeshëm. Me zhvillimin e shoqërisë u shfaqën forma të reja të krimit. Tani mund të shohim një formë të re të tij, atë të krimit dixhital apo kibernetik. Kështu, në këtë mënyrë është bërë i mundur dixhitalizimi i krimit. Por kjo ka ndikuar edhe në mënyrën e funksionimit të krimit të organizuar, i cili më parë ka funksionuar në modelin e tij tradicional dhe aktualisht ka marrë formën e tij virtuale/*online*. Ajo që vazhdon të jetë shqetësuese sot është terrorizmi. Bashkëpunimi i grupeve të ndryshme kriminale me qëllim të kryerjes së veprave të ndryshme penale, konkretisht të atyre terroriste, ka ngritur alarmin e institucioneve ligj zbatuese. Aktualisht është konsideruar nevoja për ndërhyrje apo marrjen e masave konkrete parandaluese ndaj aktiviteteve me qëllim kriminal. Në ditët e sotme nuk flitet vetëm për ndërhyrjen e paligjshme të të rinjve që testojnë aftësitë e tyre për kodim apo përvetësim të llojit të krimit të vogël, por se si ata rekrutohen apo përdoren nga organizata kriminale për të fshehur atë që fshihet pas klikimit të ikonës "Hap". Në këtë punim do të paraqes situatën aktuale në vendin tonë, legjislacionin specifik, masat që duhen marrë sa më shpejt për të parandaluar situata të tilla dhe si kanë vepruar vendet e tjera.

Fjalët kyçe: krim, mbrojtje e të dhënave, krimi dixhital, parandalim, terrorizëm.

1. Hyrje

Në një shoqëri që po kalon transformimin e saj në të gjitha fushat e saj, ajo që ndikoi më shumë në këtë evolucion është teknologjia. Siç tanimë e dimë, të dhënat janë pasuria jonë më e çmuar. Mjafton që për të gjetur një informacion për një ngjarje, dukuri, apo dhe për një individ të caktuar, t'i drejtohem motorëve të kërkimit, për të patur të dhënat paraprake, ose fillestare. Ndërkohë, për të vijuar me detaje të mëtejshme, kalohet në hapa të mëtejshëm për gjetjen e informacionit të duhur. Shpesh herë, fija që ndan rrugën e ligjshme për kryerjen e këtyre veprimeve, me rrugën e paligjshme, është tejet e hollë. Por kjo varet kryesisht nga qëllimi i atij që kërkon këto të dhëna.

Me këto ndryshime, ku roli i teknologjisë së informacionit është rritur dukshëm, ka patur zhvillime të transformimit në të njëjtën kohë të dukurive e ngjarjeve kriminale. Këto evoluime, janë rezultat i drejtpërdrejtë i përfshirjes së teknologjive më të fundit në aktet me natyrë kriminale. Përpara se teknologjia e interneti të merrnin këto përmasa, krimi ishte më i prekshëm, ishte më faktik. Nëse ndodhte një vjedhje, mundësitë që autori i veprës penale të ishte i pranishëm ose në ikje e sipër, ishin tejet të mëdha. E ndërsa në ditët e sotme, jo pak herë ndodh e kundërta. Autori i veprës penale, që kryen një vjedhje, mund të ndodhet pas ekranit të një celulari të zgjuar (*smartphone*) ose pas tastierës së një kompjuteri apo laptopi. Por kjo vjedhje tanimë ndodh kur pa dashur, individë të caktuar, bien pre e mashtrimeve ose besojnë gjithçka çfarë shikojnë në e-maillet e tyre, mesazhet e tyre apo rrjetet sociale të tyre. Dhënia e aksesit apo lejimi në hyrjen e të dhënave të tyre, është i realizueshëm nëpërmjet thjeshtë një klikimi në mesazhin apo linkun e caktuar. Kësisoj, individë është i ekspozuar krejtësisht dhe mund të barazohet me një person që sapo i kanë vjedhur kuletën kur është në autobus apo thjeshtë duke lëvizur në këmbë. E përbashkët e këtyre dy personave është se të dy janë viktime. Me përmendjen e një rasti tejet të thjeshtë të asaj çka rëndomë ndodh, shikojmë se në ditët e sotme mund të shohim një formë të re të krimit, atë të krimit dixhital apo kibernetik. Kështu në këtë metamorfozë është bërë i mundur dixhitalizimi i krimit. Nuk janë thjeshtë vjedhja e parave nëpërmjet vjedhjes së të dhënave bankare. Nëse krimi dixhital do ishte i aneksuar vetëm në këtë drejtim, më efikase do të ishin hapat që ndërmerren për parandalimin e tij ose për goditjen e drejtpërdrejtë të tij. Por ajo çfarë e bën dhe më shqetësuese është fakti se vjedhja e të dhënave personale dhe përdorimi i tyre po shtrihet gjithnjë e më shumë në fusha të tjera, si ajo e përdorimit të identitetit në vepra të ndryshme penale, me qëllim kryesor, fshehjen e identitetit të vërtetë të autorit të veprës penale. Për rrjedhojë, të dhënat tona nuk janë më aq të sigurta sa dikur.

Në vende të tjera, përdorimi i identiteve të vjedhura, po keqpërdoen për qëllime kriminale e specifike për qëllime terroriste.

Për rrjedhojë, paralel me zhvillimin e vrullshëm teknologjik, lindën nevoja për rritjen e masave të sigurisë dhe gjetjen e rrugëve për parandalimin e tyre. Interes të madh përbën identifikimi i rasteve të deritanishme dhe gjetja e hapësirave dhe mbulimi i tyre për mbrojtjen e këtyre të dhënave, me synim final, goditjen e individëve apo organizatave kriminale, të cilët përdorin të dhënat individuale e sensitive në aktet që ndërmarrin, e ato ekstreme, të përdorimit për qëllime terroriste.

2. Nga krimi OFFLINE tek krimi ONLINE

Kufiri midis krimit fizik dhe atij virtual/kibernetik (dhe atij të organizuar) aktualisht po bëhet shumë i paqartë. Kjo ndodh pasi krimi kibernetik po bëhet më i strukturuar dhe më i konsoliduar. Në mënyrën e tij të përdorimit, krimi kibernetik, duket i pakapshëm për shkak të fshehjes së tij në faqe të ndryshme e adresa të ndryshme, njëra pas tjetrës. Për të ndërhyrë në këto "mure", kërkohen aftësi e pajisje të veçanta. Përdorimi i internetit nga shqiptarët u rrit ndjeshëm gjatë viteve të fundit. Për shkak të ecurisë së teknologjisë dhe shkallës së lartë të përdorimit të internetit, vendi ynë ekspozohet nga sulmet kibernetike, kështoj është një vend me risk të lartë në këtë fushë/problematikë.

Grupimet e krimit kibernetik janë mjaft fluide dhe formësohen në varësi të veprimtarisë kriminale. Vihet re një prirje organizimi në grupe të vogla, që krijohen dhe lidhen në bazë të njohjeve kryesisht online, por dhe shoqërore. Anëtarët e këtyre grupeve vijnë nga zonat e populluara urbane, por edhe qytetet e vogla. Ka një ndërthurje të veprimtarive kriminale online me ato offline. Moshë

e anëtarëve të luhatet nga 18 në 35 vjeç.² Një përgjigje e shpejtë për këtë problematikë, ishte ndërmarrja e hapave nga Policia e Shtetit e cila vuri në dispozicion dy aplikacione për denoncimin e korrupsionit dhe krimit kibernetik, konkretisht: "Raportimi elektronik i korrupsionit" dhe "Raportimi online i krimit kompjuterik". Për një parandalim të mundshëm, u dhanë sugjerime të tilla për qytetarët, që ata të tregohen të kujdesshëm në verifikimin e adresave të postës elektronike, me të cilën kryhet komunikimi për arsye se mjafton ndryshimi i një karakteri të vetëm të emërtimit të postës elektronike dhe komunikimi të kryhet me një përdorues tjetër (autori i mashtrimit); të përdorin postë elektronike të sigurtë, duke shmangur sa më shumë postën publike; të vendosin masa sigurie të forta për aksesimin e postës elektronike e lidhur me pajisje kompjuterike, të cilat të jenë me antiviruse, antispam etj.; [ërveç kontakteve elektronike midis dërguesit dhe marrësit, të vendosin dhe kontakte të tjera, të cilat duhen përdorur me detyrim në momentin e kryerjes së transaksionit; të verifikohet faqja elektronike, ku jepet shërbimi pasi mund të jetë mashtruese dhe të denoncojnë apo raportojnë çdo rast në adresën www.asp.gov.al/denonco_.³

Një hap i rëndësishëm për kohën ishte Plani i Veprimit 2024-2025 i Strategjisë Kombëtare të Sigurisë Kibernetike 2020-2025. Autoriteti Kombëtar për Certifikimin Elektronik dhe Sigurinë Kibernetike (AKCESK), nëpërmjet Planit të Veprimit 2024-2025 synohet që do të kontribuojë për të arritur rezultatet e mëposhtme si: - *Përmirësimi i kornizës politike dhe ligjore, duke përfshirë ligjet, politikat strategjike, rregulloret, metodologjitë dhe procedurat, përmes implementimit të politikave dhe standardeve të sigurisë kibernetike të BE-së gjithashtu.*

- *Fuqizimi i strukturave dhe infrastrukturave të sigurisë kibernetike sa i përket kapaciteteve teknike dhe profesionale si dhe procedurave e tyre përkatëse.*
- *Rritja e ndërgjegjësimit dhe edukimi, si dhe përmirësimi i masave parandaluese dhe mbrojtëse në lidhje me kërcënimet e sigurisë kibernetike, krimin kibernetik dhe përmbajtjet e paligjshme në internet, sigurinë në internet dhe mbrojtjen e fëmijëve në internet, si dhe ekstremizmin e dhunshëm dhe radikalizimin në hapësirën kibernetike.*
- *Forcimi i bashkëpunimit kombëtar dhe ndërkombëtar,*
- *Rritja e kapaciteteve profesionale në siguri kibernetike përmes programeve arsimore.⁴, etj.*

Në raportin vjetor të Ministrisë së Brendshme, specifikohet se: "Gjatë vitit 2023 janë evidentuar gjithsej 764 vepra penale, nga të cilat janë zbuluar 413 ose 54% e tyre. Nga 764 vepra penale të evidentuara për krimin kibernetik, 538 janë për falsifikim dhe ndërhyrje kompjuterike, 135 janë vepra penale të kryera nëpërmjet mashtrimit kompjuterik dhe 91 vepra penale për pornografi me të mitur. Në raport me vitin e kaluar janë evidentuar 219 vepra penale më shumë në fushën e krimit kibernetik, shprehur ndryshe është shënuar rritje me 40%." (rezultat ky i publikuar në <https://mb.gov.al/wp-content/uploads/2024/04/Raport-vjetor-MB-2023.pdf>).

Problematikë shfaqin të ashtëquajtur *hackera*-t shqiptarë apo të huaj, të cilët në mënyrë të paligjshme, thyjnë *walle/mure* në sigurinë e faqeve të institucioneve apo dhe ato për përdorime personale (si rrjetet sociale, adresat e e-mailit e forma të ndryshme të komunikimit *online*). Hakerat shqiptarë janë anëtarësuar në forume/blogje të administruara nga rrjete kriminale ndërkombëtare, që mund t'i nënkontraktjnë për veprime kriminale në dëm të sistemit bankar dhe institucioneve publike. Ekziston rreziku që rrjetet kriminale ndërkombëtare të përfshira në administrimin e

2 "Krimi i organizuar", F. Zhilla, B. Lamallari, fq. 11, Tiranë, 2015.

3 Njoftim i Policisë së Shtetit, bërë publik në media, 2014.

4 <https://aksk.gov.al/wp-content/uploads/2024/01/Permbledhje-Plani-i-Veprimit-2024-2025-shqip-1.pdf>

materialeve pornografike për të mitur në internet të kontraktojnë pedofilë banues në Shqipëri për të prodhuar materiale pornografike me të mitur shqiptarë.⁵

Në vitin 2021, vendi ynë ra pre e një ndërhyrje të tillë nga hackerat e huaj, të cilët u identifikuan si hackerat nga Irani. Me ndërhyrjet e atilla, u bllokua aksesit në e-albania, aplikacioni kryesor i shërbimeve online në Shqipëri, aty ku ndodhen të dhënat personale e familjare të secilit prej nesh. E njëjta gjë ndodhi dhe me sulmin e dytë kibernetik gjatë muajve të verës në po të njëjtin vit, ku asnjë prej punonjësve të administratës e institucione të tjera buxhetore, nuk pati mundësi të futej në adresat zyrtare të tyre. Ndodhur përballë një situatë emergjente të tillë, nga pala Shqiptare, u kërkuar ndihmë nga FBI dhe Microsoft për zbulimin e autorëve, rikuperimin e të dhënave dhe zgjidhjen e problematikës. Për këtë çështje, në atë kohë, u thirrën në Komisionin e përhershëm parlamentar të sigurisë ministri i brendshëm i asaj kohe.⁶ Aktorët e krimit të organizuar po përfitojnë nga përmëshja e qëllimeve të tyre. Të rinjtë tani rekrutohen nëpërmjet internetit dhe shpërblimet e tyre për kryerjen e krimeve jepen edhe online. Por nuk përfshihen vetëm adoleshentët dhe të rinjtë. Krimi i organizuar online po bëhet gjithnjë e më pak i gjuermueshëm me ndihmën e llogarive financiare *off-shore*.

Pas Covid-19, numri i sulmeve kibernetike u rrit ndjeshëm. Kjo shikohet dhe nga të dhënat statistikore të raporteve mujore e vjetore të Ministrisë së Brendshme, vjetarit statistikor të Ministrisë së Drejtësisë, etj.

Nga mosnjohja e atyre elementëve ku sulmuesit maskohen si të besueshëm, kërcënimet më të zakonshme kibernetike janë si më poshtë vijojnë:

- Malware?

Softuer i cili është krijuar për të prishur, dëmtuar ose për të fituar qasje të pautorizuara. Njëkohësisht dëmi i shkaktuar është dhe për kompromentimin e të dhënave të ruajtura në një kompjuter.

- Phishing?

Përpjekje për të marrë informacione nëpërmjet mënyrave mashtruese nga e-maillet, etj. Më tej, nënkuptohet që me marrjen e këtyre informacioneve, nga thyerja e tyre, keqpërdorimi i të dhënave apo informacioneve, mbetet thjeshtë çështje kohe.

- Ransomware?

Lloj malware i cili bllokoi skedarët dhe që lejon aksesin e tyre në këmbim të pagesave.

Për shkak të përballjes më herët të problematikave të këtij lloji, dhe për shkak të teknologjisë tejet të avancuar në luftën kundër këtij krimit të veçantë, një informacion më të zgjeruar mund të shikojmë në faqen web: <https://www.cisa.gov/topics/cyber-threats-and-advisories/malware-phishing-and-ransomware>.

3. Krimi i organizuar, dje dhe sot

Për të gjetur lidhjen se përse ka avancuar kaq shpejt krimi në përgjithësi, duhet të bëjmë një kthim pas, ku vërejmë disa nga pikat kryesore të funksionimit e organizimit të tij. Në mënyrë të përmbledhur do të përmendja:

⁵ "Krimi i organizuar", F. Zhilla, B. Lamallari, fq. 11, Tiranë, 2015.

⁶ <https://ata.gov.al/2022/10/27/sulmi-kibernetik-cuci-ne-komisionin-e-sigurise-presim-raportin-e-eksperteve-te-fbi-dhe-microsoft-it/>

Krimi Dje:

- Krimi i organizuar mund të përbëhet nga trafiku i lëndëve narkotike në përgjithësi e trafikun e drogës në veçanti, trafikimin e qenieve njerëzore, pastrimi i parave, kontrabandën e emigrantëve, realizimi i veprave penale në fushën kibernetike, etj.; të gjitha së bashku apo pjesërisht.
- Qëllimi i vetëm? Fitimi i parave duke përfshirë maksimizimin e pasurive të panumërta (të luajtshme e të paluajtshme) deri te realizimi rritjes së fuqisë së tyre në sfera të tjera që ndikojnë në të mirat publike.
- Krimi konsiderohet i organizuar kur kishte 3 ose më shumë persona që marrin pjesë. Përmendim këtu Konventën e Palermos.

Por çfarë trajtash ka marrë krimi në ditët e sotme?

- Nga krimi i kryer nëpërmjet armëve të ftohta, falsifikimit të dokumenteve me qëllim përfitim të paligjshëm, etj., në realizimin e qëllimeve të tyre nëpërmjet disponimit të një laptopi a telefoni inteligjent. Mjafton të kenë lidhje internet të pandërprerë.
- Nëpërmjet viruseve apo *malware*, një numër i madh kompjuterash e llogarish/*account* infektohen dhe pas tastjerës është vetëm një njeri.
- Zeus: është një paketë malware e kalit të Trojës që funksionon në versionet e Microsoft Windows. Përdoret shpesh për të vjedhur informacionin bankar me anë të regjistrimit të tastierës nga ana e shfletuesit dhe kapjes së formularit. Qëllimi? Fitim monetar. (Wikipedia)
- Tanimë transporti i lëndëve narkotike nga një kontinent në tjetrin realizohet nëpërmjet pajisjeve teknologjike, transferimi i shumave të mëdha të parave nga bankat në zonat offshore realizohet në mënyrë të shpejtë dhe shpesh kuptohet me vonesë dëmi i shkaktuar duke humbur mundësinë për t'a zbuluar në kohë reale.
- Trafikimi i emigrantëve realizohet më shpejt me një dokument identifikimi të falsifikuar, ku të dhënat e personit X, tregtohen ose përdoren për identitetin e personit Y.

4. Të dhënat në përgjithësi e ato personale në veçanti, rrezikohen çdo ditë e më shumë

Kur lindim secili shtetas merr një numër personal, të pandryshueshëm (ose kështu besohet në ditët e sotme). Sot kemi krijuar identitetin tonë digjital, i njëjtë por dhe i ndryshëm nga një llogari në tjetrën (llogari bankare, llogari në rrjetet sociale, llogari elektronike/ e-mail, etj.). Përdorimi i teknologjisë dhe inteligjencës artificiale ka zhvilluar fuqimisht qasjen në jetën e përditshme por n'a ka ekspozuar të gjithëve ndaj një bote pak të njohur nga disa. Siç dhe u ndalëm më lart, në vitin 2021 (dhe 2023) Shqipëria ra pre e sulmeve kibernetike. Të dhënat personale të gjeneruara në e-Albania tanimë u bënë pjesë e tregut të zi. Rikthimi i tyre nga duart e keqbërësve? Vetëm nëse paguan për rrimarrjen e tyre siç thuhej në platformën e komunikimit "Telegram" nëpërmjet pagesave me kartmonedhën virtuale Bitcoin (por që nuk ke garanci për vërtetësinë e tyre dhe mos shpërndarjen apo rishitjen e tyre më tej). Komunikimi zyrtar elektronik ra por pati rikthim duke fuqizuar dhe shtuar hapat për identifikim.

Sa vulnerabël janë të dhënat tona kur në disa vende të botës po aplikohet mënyra e pagimit të një produkti/shërbimi nëpërmjet "*Palm scan*"/Skanimi të pëllëmbës. Ruajtja e kësaj të dhëne digjitale (kaq unike siç është dhe skanimi i syrit nga smartphone-t), nuk është e garantuar për sa kohë ka një

person tjetër që me njohuri ekstreme në fushën e teknologjisë, mund të ketë akses, duke i kopjuar apo vjedhur dhe që mund ti përdorë dhe për qëllime dashakeqe. Problem tjetër i përmasave të mëdha është përdorimi i materialeve pornografike me të mitur që shiten më pas në internet. Për të kuptuar se sa potencialisht jemi të rrezikuar në vjedhjen e të dhënave personale, specifikuam, më poshtë po paraqes një skemë të cilën Forumi Ekonomik Botëror (World Economic Forum), e ka publikuar në artikullin e vitit 2021, me temë: "How digital identity can improve lives in a post-COVID-19 world?/ Si ka përmirësuar jetën identiteti dixhital, në një botë pas COVID-19?"

Mjafton për të parë këtë skemë, për të përmirësuar legjislacionin e brendshëm që prek këto "nënfisha" me qëllim parandalimin e sulmeve të mundshme kibernetike ndaj tyre. Duke ditur se çfarë mund të cenohet lehtësisht, në një botë dixhitale me një luftë kibernetike (të heshtur por alarmante në të njëjtën kohë), hapi më i mire për sulme të tilla, është një mbrojtje efikase. Elementi kryesor i cili luan rol kyç, është koha.

5. Terrorizmi i dixhiitalizuar/ dixhitalizimi i terrorizmit

Sulmet terroriste me pasojë vdekjen e shumë personave, deri vonë janë realizuar nëpërmjet vendosjes së bombave në stacione treni a trena në lëvizje, rrëmbimit të avionëve, etj. Pra terroristët kanë qenë fizikisht të pranishëm. Terrorizmi ka pësuar një transformim në rrugën që ndjek. Ndodh pas një ekrani a tastjere. Vlen të përmendim këtu: Çështja "R v. Tsouli dhe të tjerët" kundër UK. Në këtë çështje voluminoze, të pandehurit ishin të përfshirë në blerjen, ndërtimin dhe mirëmbajtjen e një numri të madh faqesh interneti dhe forume të bisedave në internet në të cilat u publikuan materiale që nxisnin akte të vrasjeve terroriste, kryesisht në Irak. Kostoja e blerjes dhe mirëmbajtjes së faqeve të internetit u përballua nga të ardhurat e mashtrimit me karta krediti. Në këtë rast, qëllimi primar i tyre ishte nxitja e akteve terroriste dhe mënyra e përballimit të shpenzimeve për mirëmbajtje të faqeve, ishte nëpërmjet mashtrimit me kartat e kreditit. Raste të tjera të keqpërdorimit të të dhënave personale, të vjedhjes së kartave të debitit, kreditit, etj., janë sulmet terroriste në Barcelonë e Londër në vitin 2017. Lidhur me sulmin terrorist në Barcelonë (2017), terroristët po përdorin kartat e vjedhura të kreditit, pasaportat dhe ID për të paguar për operacionet e tyre dhe për të krijuar identitete të rreme për t'u fshehur pas tyre. (<https://www.cnn.com/2017/08/18/barcelona-terror-attacks-what-we-know.html>).

Barcelona, 2017.

Ndërkohë, problematikë së fundmi ka patur dhe në vitin 2023 ku: "UK, Ministria e Mbrojtjes konfirmon se "Më 12 dhjetor 2023, Kyivstar, operatori më i madh i rrjetit celular në Ukrainë, pësoi një sulm kibernetik. Efektet vazhduan për të paktën 48 orë, duke ndikuar në shërbimet celulare dhe të të dhënave të kompanisë. (<https://www.theguardian.com/world/live/2023/dec/16/russia-ukraine-war-patriarch-kirill-putin-zelenskiy-latest-news>)

Pamje nga sulmi terrorist në Londër, shtator 2017.

Nga aspekti ekonomik, grabitja më e madhe e cila është bërë nga përdorimi i sulmeve kibernetike, është ajo e "Grabitja kibernetike e Bankës së Bangladeshit: shkurt 2016." Në mënyrë më të detajuar, rrugën e ndjekur për realizimin e saj, e jep skema e mëposhtme, marrë nga:

<https://www.jsbf-report.com/post/the-bangladesh-bank-heist>

6. Si duhet të veprojmë?

Çka me të vërtetë është shqetësuese, është ndërmarrja e hapave të saktë, në kohë dhe hapësirë. Por elementi kohë është më se i nevojshëm në të tilla situata, alarmante nisur nga ndodhitë e ngjarjet e fundit në vendin tonë. Edhe pse ka patur reagime të shpejta me miratimin e hyrjen në fuqi të ligjit "Për sigurinë kibernetike" e akte të tjera ligjore të ngjashme e akte nënligjore të dala për zbatim, të ratifikimeve të konventave ndërkombëtare për këto nënshfusha e problematika, lindën nevoja që rishikimi i Kodit Penal, të jetë i domosdoshëm në këtë fushë. Rol tejet të veçantë do të ketë parashikimi i veprës penale "Vjedhja e identitetit dixhital", pjesë kjo e punimit tim të doktoraturës, ku do të ndalem në mënyrë të posaçme.

Për të mos patur pasoja fatale për sigurinë kombëtare, kujtojmë *Stuxnet: një krimb kompjuterik me qëllim të keq; mendohet se ka qenë në zhvillim që prej të paktën 2005. Ai synon kontrollin mbikëqyrës dhe sistemet e grumbullimit të të dhënave dhe besohet se është përgjegjës për shkaktimin e dëmeve të konsiderueshme në programin bërthamor të Iranit.*

Për rrjedhojë, nevojitet që:

- të përmirësohet kuadri ligjor i brendshëm;
- të trajnohen vazhdimisht të gjithë punonjësit që kanë akses në të dhënat;
- të ketë kontrolle të vazhdueshme nga organet kompetente në rastet e dyshuara;
- njoftimi në kohë reale kur kemi informacione të përpjekjeve "Phishing" me kërkesa si njoftime të rreme për gjoba, fatura të rreme, njoftime të rreme nga banka, Policia, Bashkia etj., të besueshme në momentin e parë, dhe
- ndërmarrja e hapave të nevojshëm të implementimit të teknologjisë së fundit.

E DREJTA PËR PËRKUJDESJE SHËNDETËSORE NË IEVP TË SIGURISË SË LARTË NË SHQIPËRI

EMILIANO LIKAJ¹

ARDITA KURTI²

Abstrakt

E drejta për përkujdesje shëndetësore në institucionet e sigurisë së lartë përbën një aspekt thelbësor në kuadrin e respektimit të të drejtave të të burgosurve por që shpesh herë ka rezultuar jo i zbatuar në mënyrën e duhur. Respektimit i të drejtave të të burgosurve dhe garantimi i të drejtës për përkujdesje shëndetësore për të burgosurit në institucionet e sigurisë së lartë përbëjnë sfida unike dhe shumë delikate për sistemin e drejtësisë penale.

Në këtë punim do të trajtohen parashikimet ligjore të përcaktuara në legjislacionin tonë dhe në instrumentat ndërkombëtar mbi të drejtën për përkujdesje shëndetësore në institucionet e ekzekutimit të vendimeve penale në përgjithësi dhe në atë të sigurisë së lartë në veçanti, shkallën në të cilën standartet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut dhe legjislacioni i brendshëm që rregullon të drejtën për përkujdesje shëndetësore zbatohet brenda institucioneve të ekzekutimit të vendimeve penale në Shqipëri, nevojat specifike të kujdesit shëndetësor dhe dobësitë e të burgosurve në institucionet e sigurisë së lartë, duke përfshirë ato që lidhen me sëmundjet kronike, çrregullimet e shëndetit mendor dhe sëmundjet infektive. Për më tepër, ky punim hedh dritë mbi arsyet që pengojnë realizimin e të drejtës për përkujdesje shëndetësore brenda institucionit të ekzekutimit të vendimeve penale.

Në përfundim, synohet të jepen rekomandime mbi masat e nevojshme që duhet të merren për përmirësimin e situatës aktuale si dhe nënvizohet rëndësia e zbatimit të standarteve të përkujdesjes shëndetësore të të burgosurve, përmirësimit të infrastrukturës dhe i mekanizmave mbikqyrës për të siguruar një përkujdesje shëndetësore efektive duke nxitur kështu krijimin e institucioneve humane të ekzekutimit të vendimeve penale.

Fjalë kyçe: e drejta për përkujdesje shëndetësore, burgu i sigurisë së lartë, nevoja për përkujdesje shëndetësore, parashikimet ligjore, respektimi i të drejtave të njeriut.

1 Doktorand pranë Departamentit të së Drejtës Penale, Fakulteti i Drejtësisë, Universiteti i Tiranës.
2 Specialiste në Sektorin e Marrëdhënieve për Çështjet e Drejtësisë, në Ministrinë e Drejtësisë.

1. Hyrje

Kushtet e jetesës dhe të drejtat e të burgosurve në burgje janë një temë e ndjeshme dhe komplekse, që kërkon vëmendje të veçantë nga studiuesit, politikëbërësit dhe shoqëria në tërësi. Në këtë kontekst, përkujdesja shëndetësore për të burgosurit përbën një aspekt thelbësor që shpesh herë nënvlerësohet ose injorohet. E drejta për përkujdesje shëndetësore nuk është vetëm një detyrim ligjor, por edhe një çështje morale dhe etike, që lidhet drejtpërdrejt me dinjitetin dhe mirëqenien njerëzore. Në shumë vende të botës, kushtet në burgje janë larg standardeve të pranueshme, me probleme të shumta që variojnë nga mbipopullimi, mungesa e burimeve, e deri tek keqtrajtimi dhe abuzimet sistematike. Të burgosurit përballen me mungesë të theksuar të përkujdesjes shëndetësore, duke ndikuar negativisht jo vetëm në shëndetin fizik, por edhe në atë mendor.

E drejta për përkujdesje shëndetësore në sistemin penitenciar në Shqipëri është e mbrojtur nga legjislacioni ndërkombëtar, përfshirë këtu Konventën Evropiane për të Drejtat e Njeriut, Deklaratën Universale për të Drejtat e Njeriut etj, si dhe legjislacioni kombëtar duke filluar nga Kushtetuta e Shqipërisë, Kodi Penal, Kodi i Procedurës Penale, ligjet e posaçme dhe aktet nënligjore që rregullojnë aspekte të veçanta, të ekzekutimit të dënimit në burgjet e sigurisë së zakonshme por edhe për individët e vendosur në burgjet e sigurisë së lartë. Sipas këtyre standarteve, të dënuarit që i nënshtrohen regjimit të kufizimit të lirisë duhet të marrin një nivel kujdesi të ngjashëm me atë të ofruar për qytetarët e lirë, por të monitoruar nga rregulla strikte sigurie. Kjo përfshin jo vetëm trajtimin e sëmundjeve fizike dhe mendore, por edhe qasjen në shërbimet e nevojshme për të ruajtur shëndetin dhe mirëqenien e tyre, në kontekstin e kushteve të privimit të lirisë, në burgjet normale edhe ato të sigurisë së lartë.

Një pjesë e punimit do të fokusohet në identifikimin e sfidave kryesore me të cilat përballlet sistemi penitenciar i sigurisë së lartë në sigurimin e përkujdesjes shëndetësore. Mbiipopullimi i burgjeve është një nga faktorët kryesorë që pengojnë ofrimin e shërbimeve shëndetësore adekuate. Kur numri i të burgosurve tejkalon kapacitetin e këtyre institucioneve, burimet e kufizuara bëhen një problem i madh, duke ndikuar në cilësinë e kujdesit të ofruar. Punimi do të shqyrtojë edhe sfidat specifike që lidhen me shëndetin mendor të të burgosurve. Stresi, ankthi dhe depresioni janë të zakonshëm, veçanërisht në burgjet e sigurisë së lartë. Mungesa e kujdesit të specializuar dhe e mbështetjes psikologjike mund të përkeqësojë këto probleme, duke çuar në pasoja serioze për shëndetin dhe sigurinë e të burgosurve. Për më tepër, stigmatizimi dhe diskriminimi ndaj të burgosurve me çrregullime mendore mund të ndërlikojnë më tej situatën, duke krijuar një mjedis të papërshtatshëm për rehabilitimin dhe rikthimin e tyre në shoqëri.

2. Lindja e ideve për kujdesin shëndetësor në sistemin penitenciar

Ideja për ofrimin e kujdesit shëndetësor në burgje ka lindur nga nevoja për të trajtuar të burgosurit me humanitet dhe dinjitet, duke njohur të drejtat e tyre themelore, përfshirë të drejtën për shëndet. Në fillimet e sistemit të drejtësisë penale, kushtet në burgje ishin të tmerrshme, me mbipopullim, mungesë higjienë dhe mungesë të shërbimeve bazë mjekësore. Këto kushte çonin shpesh në përhapjen e sëmundjeve dhe vdekshmëri të lartë³. Evolucionin e kujdesit shëndetësor në burgje

3 Watson, R., Stimpson, A., & Hostick, T. (2004), Prison health care: a review of the literature, *International Journal of Nursing Studies*, 41(2), 119-128.

filloi të marrë formë në shekullin e 18-të dhe të 19-të⁴, kur reformat shoqërore dhe ligjore nisën të kërkojnë trajtim më human për të burgosurit. Ndër faktorët që nxitën këto ndryshime ishin:

Lëvizjet Reformiste: Aktivistë dhe reformatorë si John Howard dhe Elizabeth Fry⁵ luajtën një rol kyç në zbulimin e kushteve të tmerrshme të burgjeve dhe advokimin për përmirësime. Howard, veçanërisht, udhëtoi nëpër burgjet e Evropës në shekullin e 18-të dhe publikoi gjetjet e tij, duke nxitur reforma në Angli dhe përtej⁶.

Ndryshimet Ligjore dhe Shoqërore: Me përhapjen e ideve iluministe dhe të drejtave të njeriut, u bë më e pranuar që të gjithë njerëzit, përfshirë të burgosurit, kishin të drejta të patjetërsueshme, përfshirë kujdesin shëndetësor. Një nga vendet e para që filloi të implementojë ndihmën shëndetësore në burgje ishte Franca. Në vitin 1791, gjatë Revolucionit Francez, u miratua një ligj që njihte të drejtat themelore të të burgosurve, përfshirë kujdesin shëndetësor⁷. Ky ligj ishte një nga të parët që vendosi parimin që shteti kishte përgjegjësinë për shëndetin e të burgosurve. Ky model më vonë u pasua nga vende të tjera në Evropë dhe më gjerë.

Në shekullin e 20-të, me formimin e organizatave ndërkombëtare si Kombet e Bashkuara, u krijuan standarde ndërkombëtare për trajtimin e të burgosurve⁸. Rregullat Standard Minimale të Kombeve të Bashkuara për Trajtimin e të Burgosurve (të njohura gjithashtu si Rregullat Mandela) përfshijnë dispozita të qarta për kujdesin shëndetësor, duke theksuar se të burgosurit duhet të kenë qasje në të njëjtin nivel të kujdesit shëndetësor që është i disponueshëm për komunitetin në tërësi, dhe se trajtimi duhet të sigurohet nga profesionistë të kualifikuar.

2.1. Historiku i përkujdesjes shëndetësore në IEVP të sigurisë së lartë në Shqipëri

Përkujdesja shëndetësore në burgjet e sigurisë së lartë në Shqipëri ka kaluar nëpër disa faza zhvillimi, të ndikuara nga ndryshimet politike dhe sociale të vendit⁹. Këto faza reflektojnë tranzicionet e mëdha që ka përjetuar Shqipëria nga periudha komuniste deri në ditët e sotme. Ja një përmbledhje e shkurtër e historikut të saj që prej vitit 1945 deri në ditët e sotme:

Periudha komuniste (1945-1991). Gjatë periudhës komuniste, burgjet në Shqipëri ishin të njohura për kushtet e tyre të ashpra dhe mungesën e përkujdesjes shëndetësore. Të burgosurit politikë dhe të tjerë përballeshin me mungesë të theksuar të trajtimit mjekësor. Shërbimet shëndetësore ishin minimale dhe shpesh të kushtëzuara nga politikat represive të regjimit. Kontrolli shtetëror i rreptë dhe kushtet e jetesës në burgje shpesh çonin në përhapjen e sëmundjeve dhe kequshqyerjes¹⁰. Disa nga burgjet më famëkeqe dhe një përmbledhje e numrit të vdekjeve janë¹¹: Burgu i Spaçit, Burgu i Burrelit dhe Burgu i Tepelenës. Këto burgje ishin të njohur për izolimin e figurave politike

4 Barnett, H. (2002), John Howard, Prison Reform, and Health Care, *Journal of Correctional Health Care*, 8(1), 5-11.

5 Ndikimi i John Howard dhe Elizabeth Fry në temën e kujdesit shëndetësor në burgje është i pamohueshëm. Ata janë shpallur si figurat kryesore të reformës së burgjeve për shkak të angazhimit të tyre të palodhur në zbulimin dhe ndryshimin e kushteve të tmerrshme të burgjeve të asaj kohe. Hoëard dhe Fry e nxitën sensibilizimin për të drejtat themelore të të burgosurve, përfshirë të drejtën për trajtim të mirë dhe kujdes shëndetësor. Përmes punës së tyre, ata ndikuan në ndryshimin e kulturës së burgjeve dhe promovuan qasje më humane dhe të drejtë ndaj të burgosurve, duke i bërë këto çështje të rëndësishme në agjendën publike dhe ligjore të kohës së tyre.

6 Fry, E. G. (1827), *Observations on the Visiting, Superintendence, and Government of Female Prisoners*, London: J. and A. Arch.

7 Gatrell, V. A. C. (1996), *The Hanging Tree: Execution and the English People 1770-1868*, Oxford University Press.

8 United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules)*, UNODC.

9 Bici, M., & Dervishi, Z. (2013), Conditions and treatment of prisoners in Albania, *European Journal of Social Sciences*, 37(3), 371-378.

10 Elezi, I. (1993), Penal reform in Albania, *Criminal Law Forum*, 4(1), 189-203.

11 Poaty, *Criminal Law Forum*, 4(1), 189-203

dhe intelektualëve që kundërshtonin regjimin. Kushtet e jetesës ishin shumë të vështira dhe në shumicën e rasteve çnjerëzore si pasojë e të cilit shumë njerëz humbisnin jetën. Numri i përgjithshëm i vdekjeve në burgjet shqiptare gjatë periudhës komuniste është i vështirë për t'u përcaktuar saktësisht për shkak të mungesës së dokumentacionit të plotë dhe të besueshëm¹². Sipas disa vlerësimeve dhe dëshmimeve të ish-të burgosurve, mijëra të burgosur humbën jetën si rezultat i kushteve të këqija të jetesës, torturave dhe mungesës së kujdesit shëndetësor.

Periudha pas rënies së komunizmit (1991-2000). Pas rënies së komunizmit në vitin 1991, Shqipëria kaloi në një periudhë tranzicioni demokratik dhe reformimi të institucioneve shtetërore, përfshirë sistemin e burgjeve. Në fillim të viteve 1990¹³, gjendja në burgje mbeti e vështirë për shkak të mbipopullimit dhe mungesës së fondeve, por filluan të bëhen përpjekje për përmirësimin e kushteve dhe ofrimin e shërbimeve bazë shëndetësore të cilat nuk ishin të mjaftueshme. Gjatë kësaj periudhe, gjendja në burgje mbeti e vështirë për disa arsye konkrete¹⁴ ku ndër to mund të përmendim: Mbiipopullimi i sistemit penitenciar: Një nga problemet kryesore ishte mbiipopullimi i burgjeve. Kjo ndodhi për shkak të politikave represive të regjimit të mëparshëm dhe moslëshimit të menjëhershëm të të burgosurve politikë pas rënies së regjimit. Mbiipopullimi çoi në përkeqësimin e kushteve të jetesës, mungesën e hapësirave të përshtatshme dhe rritjen e tensioneve ndërmjet të burgosurve; Mungesa e fondeve: Pas rënies së komunizmit, Shqipëria përjetoi një krizë ekonomike të thellë, e cila preku të gjitha sektorët e shoqërisë, përfshirë sistemin e burgjeve. Mungesa e fondeve çoi në kushte të dobëta infrastrukturore, mungesë të pajisjeve bazë dhe burimeve për përkujdesje shëndetësore, si dhe paga të ulëta për stafin e burgjeve; Infrastruktura e papërshtatshme: Burgjet e ndërtuara gjatë periudhës komuniste ishin të amortizuara dhe jo të përshtatshme për një trajtim të dinjitetshëm të të burgosurve. Kushtet higjienike ishin të dobëta, mungonin ambientet e përshtatshme për strehimin dhe trajtimin mjekësor të të burgosurve; Mungesa e trajnimit dhe personelit të kualifikuar¹⁵: Pas rënies së komunizmit, kishte mungesë të personelit të kualifikuar dhe të trajnuar për të menaxhuar burgjet sipas standardeve ndërkombëtare. Kjo çoi në menaxhim të dobët të institucioneve korrektuese dhe në mungesë të kujdesit adekuat për të burgosurit; Mungesa e shërbimeve shëndetësore: Njësitë mjekësore brenda burgjeve ishin të pamjaftueshme dhe shpesh mungonin ilaçet dhe pajisjet mjekësore bazë. Kjo çoi në mungesë të trajtimit të sëmundjeve kronike dhe të emergjencave shëndetësore, duke rrezikuar jetën dhe shëndetin e të burgosurve; Politika të paqarta dhe të paqëndrueshme: Ndryshimet e shpejta politike dhe mungesa e një strategjie të qartë për reformimin e sistemit të burgjeve bënë që politikat të ishin të paqarta dhe të paqëndrueshme. Kjo pengoi implementimin efektiv të reformave dhe përmirësimin e kushteve në burgje.

Periudha e Reformave (2000-2010). Gjatë kësaj periudhe, Shqipëria ndërmori hapa të rëndësishëm drejt reformimit të sistemit të burgjeve, duke përfshirë përkujdesjen shëndetësore. Me ndihmën e organizatave ndërkombëtare si Organizata Botërore e Shëndetësisë (OBSH) dhe Komiteti për Parandalimin e Torturës (CPT), u implementuan politika dhe standarde të reja për të përmirësuar trajtimin e të burgosurve dhe për të siguruar shërbime më të mira shëndetësore. Kështu vendi ynë ndërmori disa projekte të rëndësishme për ndërtimin e burgjeve të reja dhe për përmirësimin e

12 Komiteti për Parandalimin e Torturës (CPT), Report to the Albanian Government on the visit to Albania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), CPT Albania Report.

13 Bici, M., & Dervishi, Z. (2013), Conditions and treatment of prisoners in Albania, *European Journal of Social Sciences*, 37(3), 371-378.

14 U.S. Department of State. (2005), Country Reports on Human Rights Practices: Albania. Retrieved from <https://www.state.gov/reports/2005-country-reports-on-human-rights-practices/albania/>

15 Komiteti për Parandalimin e Torturës (CPT), Report to the Albanian Government on the visit to Albania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), CPT Albania Report

infrastrukturës së burgjeve ekzistuese. Përmendim këtu disa prej burgjeve të reja dhe përmirësimeve të bëra në këtë periudhë¹⁶: IEVP Fushë-Krujë është një nga institucionet penitenciare më moderne të ndërtuara në këtë periudhë¹⁷. Ky institucion u ndërtua me standarde bashkëkohore dhe përmban njësi të dedikuara për kujdesin shëndetësor të të burgosurve; IEVP Peqin, një tjetër institucion i rëndësishëm që gjithashtu u rindërtua në këtë periudhë. Ky institucion ka kapacitete të larta dhe pajisje moderne për trajtimin e të burgosurve dhe ofrimin e shërbimeve shëndetësore. Në IEVP Peqin funksionon një shkollë 9-vjeçare, duke ofruar arsim për të dënuarit. Shërbimet e ofruara përfshijnë shërbime shëndetësore 24 orëshe, kujdes social, shërbime ligjore, korrespondencë, bibliotekë, kurse gjuhësh të huaja.

Përmirësime të infrastrukturës ekzistuese: **Rehabilitimi i IEVP Shkodër** përfshiu përmirësimin e kushteve të jetesës së të burgosurve dhe modernizimin e njësive shëndetësore brenda institucionit; **Rehabilitimi i IEVP Durrës**, gjithashtu u përmirësua në aspektin e infrastrukturës, me fokus në rritjen e kapacitetit dhe përmirësimin e kushteve higjienike dhe shëndetësore.

Periudha e Modernizimit (2010-2020). Në dekadën e fundit, përkujdesja shëndetësore në burgjet e sigurisë së lartë ka vazhduar të përmirësohet, duke u përqendruar në: **Modernizimin e Infrastrukturës** ku u kryen investimet në përmirësimin e infrastrukturës shëndetësore brenda burgjeve, përfshirë ndërtimin e klinikave të reja dhe pajisjen e tyre me aparatura mjekësore moderne; **Trajnimin e Personelit** ku përfshihet trajnimi i stafit mjekësor dhe administrativ për të ofruar shërbime shëndetësore cilësore dhe në përputhje me standardet ndërkombëtare; **Kujdesin Shëndetësor Specialist nërmjet të cilit synohet** sigurimi i qasjes në shërbime specialistike për të burgosurit që vuajnë nga sëmundje kronike ose të rënda, përfshirë edhe shërbimet psikiatrike dhe psikologjike; **Bashkëpunimin Ndërkombëtar** me organizata ndërkombëtare dhe donatorë për të përmirësuar standardet e përkujdesjes shëndetësore dhe për të implementuar praktikat më të mira ndërkombëtare.

Aktualisht, përkujdesja shëndetësore në institucionet e sigurisë së lartë në Shqipëri vazhdon të përballlet me sfida, përfshirë mbipopullimin dhe mungesën e burimeve të mjaftueshme financiare. Megjithatë, përpjekjet për përmirësimin e kushteve vazhdojnë, duke përfshirë projekte për rehabilitimin e të burgosurve dhe përmirësimin e qasjes në kujdesin shëndetësor.

3. Kuadri ligjor kombëtar për përkujdesjen shëndetësore në burgjet e sigurisë së lartë në Shqipëri

E drejta për përkujdesje shëndetësore për të burgosurit është një aspekt themelor i të drejtave të njeriut dhe integritetit të tyre. Të burgosurve të vendosur në regjimin e posaçëm u kufizohen një

16 Council of Europe. (2020), Report to the Albanian Government on the visit to Albania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). Retrieved from <https://rm.coe.int/16809ef5e0>.

17 Institucioni i Ekzekutimit të Vendimeve Penale (IEVP) Fushë-Krujë filloi funksionimin më 16 prill 2008. Ndërtimi dhe eficienta e plotë e këtij institucioni u financua me 4.8 milionë euro nga Komisioni Evropian për Drejtësinë për Burgjet Shqiptare, mbështetur nga programi CARDS. Me një kapacitet prej 312 të burgosur, IEVP Fushë-Krujë ofron përkujdesje shëndetësore cilësore për të përmirësuar mirëqenien fizike dhe mendore të të burgosurve. Njësitë mjekësore të specializuara sigurojnë trajtim për sëmundjet kronike dhe emergjencat shëndetësore. Përveç përkujdesjes shëndetësore, institucioni siguron arsimim, formim profesional dhe aktivitete argëtuese e krijuese, duke përfshirë edhe veprimtari me karakter fetar. Ky institucion është një hap i rëndësishëm drejt modernizimit të sistemit të burgjeve në Shqipëri. Për më tepër shiko linkun: <https://dpbsh.gov.al/ievp/ievp-fushe-kruje/>

sërë të drejtash për arsye të ruajtjes së rendit dhe sigurisë, por nga ana tjetër ata gëzojnë një sërë të drejtash të cilat jo vetëm nuk i kufizohen por legjislacioni detyron institucioneve të marrin masa konkrete me qëllim garantimin dhe mbrojtjen e dinjitetit, shëndetit dhe jetës së tyre, duke ndihuar dhe në rehabilitimin sa më të shpejtë të tyre. Kufizimet e zbatuara ndaj të burgosurve nga ana e administratës penitenciare duhet të jenë të përshtatshme dhe proporcionale, ku nga njëra duhet të garanohet ruajtja e sigurisë dhe rendi publik dhe nga ana tjetër nuk duhet të cënojnë të drejtat që lidhen me nevojat kryesore minimale të tyre.

Aktet ligjore në fuqi në vendin tonë, jo vetëm ato kombëtare por dhe ato ndërkombëtare, parashikojnë garantimin e një sërë të drejtash të pacënueshme për të burgosurit ku ndër to mund të përmendim të drejtën për socializim në grupe me jo më shumë se katër të burgosur, të drejtën për arsim, të drejtën për të ushtruar besimin fetar, të drejtën për të ushtruar aktivitete sportive, të drejtën për të punuar me shpërblyerje, të drejtën për të parë television, për të dëgjuar radio e për të lexuar libra, gazeta apo revista, të drejtën për përkujdesje shëndetësore etj. Në kuadër të respektimit të të drejtave të sipërpërmendura dhe jo vetëm, legjislatori gjithashtu ka krijuar mekanizma me qëllim garantimin dhe respektimin e tyre.

E drejta për përkujdesje shëndetësore si një nga të drejtat më të rëndësishme të njeriut në përgjithësi dhe e të burgosurit në veçanti, në vendin tonë është e garantuar nga një sërë aktesh kombëtare dhe ndërkombëtare, duke filluar nga Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë, si akti me fuqinë më të lartë ligjore në vend, e vijuar më tej me ligje të veçanta, vendime dhe rregullore të ndryshme.

- Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë

Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë përmban dispozita të rëndësishme që garantojnë të drejtën për kujdes shëndetësor pavarësisht statusit të personit, duke përfshirë këtu edhe të burgosurit. Konkretisht: Neni 55¹⁸ garanton të drejtën për kujdes shëndetësor për të gjithë qytetarët, përfshirë të burgosurit. Ky nen përcakton se kujdesi shëndetësor është një e drejtë themelore dhe universale, duke mos bërë dallim mes qytetarëve të lirë dhe atyre të burgosur. Kjo dispozitë krijon bazën ligjore për të siguruar që të burgosurit të marrin trajtim të barabartë shëndetësor si çdo qytetar tjetër, duke theksuar parimin e barazisë në ofrimin e shërbimeve shëndetësore. Neni 59¹⁹ ka përcaktuar detyrimin e shtetit për të mbrojtur shëndetin publik dhe për të ofruar kujdes shëndetësor për personat në nevojë, përfshirë të burgosurit. Ky nen thekson përgjegjësinë e shtetit për të mbrojtur shëndetin e qytetarëve të tij dhe për të siguruar që të gjitha grupet vulnerabël, duke përfshirë të burgosurit, të kenë akses në shërbimet shëndetësore. Shteti është i detyruar të krijojë kushte të përshtatshme dhe të sigurojë burime të mjaftueshme për përkujdesjen shëndetësore në burgje, duke reflektuar një angazhim të qartë për mbrojtjen e shëndetit të të gjithë individëve dhe vendosjes së standarteve më të larta shëndetësore, fizike e mendore.

18 Neni 55, Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë, Ndryshuar me ligjet: nr. 9675, datë 13.1.2007; nr. 9904, datë 21.4.2008; nr. 88/2012, datë 18.9.2012; nr. 137/2015, datë 17.12.2015; nr. 76/2016, datë 22.7.2016; nr. 115/2020, datë 30.7.2020; nr. 16/2022, datë 10.2.2022. "Shtetasit gëzojnë në mënyrë të barabartë të drejtën për kujdes shëndetësor nga shteti. Kushdo ka të drejtë për sigurim shëndetësor sipas procedurës së caktuar me ligj."

19 Neni 55, Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë, Ndryshuar me ligjet: nr. 9675, datë 13.1.2007; nr. 9904, datë 21.4.2008; nr. 88/2012, datë 18.9.2012; nr. 137/2015, datë 17.12.2015; nr. 76/2016, datë 22.7.2016; nr. 115/2020, datë 30.7.2020; nr. 16/2022, datë 10.2.2022. "Shteti, brenda kompetencave kushtetuese dhe mjeteve që disponon, si dhe në plotësim të nismës dhe të përgjegjësisë private, synon: standardin më të lartë shëndetësor, fizik e mendor, të mundshëm; riaftësimin shëndetësor, edukimin e specializuar dhe integrimin në shoqëri të të paaftëve, si dhe përmirësimin në vazhdimësi të kushteve të tyre të jetesës."

- Ligji Nr.81/2020 "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve"

Ligji Nr. 81/2020 është një akt normativ që përcakton detyrimet e autoriteteve për garantimin e të drejtave të të burgosurve në përgjithësi dhe në mënyrë të veçantë në lidhje me të drejtën për përkujdesje shëndetësore, duke u bazuar në parimet e dinjitetit njerëzor (*dignitas humana*) dhe atë të barazisë (*aequitas*). Ky parim gjendet i pasqyruar edhe në nenin 41 të këtij ligji në të cilin parashikohet se i burgosuri i nënështrohet të njëjtit trajtim dhe kujdes shëndetësor që zbatohet për shoqërinë në përgjithësi.

Në momentin e pranimit të personit të burgosur në ambientet e institucionit përkatës të ekzekutimit të dënimit, ai paraqitet përpara komisionit të pritjes i cili ngrihet pranë çdo institucioni dhe pranon të burgosurit e sapoardhur. E drejta për përkujdesje shëndetësore i sigurohet të burgosurit që në momentin e pranimit në institucion, ku ai i nënshtrohet një vizite dhe interviste mjekësore nga ana e mjekut të institucionit për njohjen e gjendjes shëndetësore fizike dhe psikologjike, me qëllim parandalimin e përhapjes së sëmundjeve ngjitëse në institucion, vetëvrasjeve, regjistrimin e shenjave të dëmtimeve fizike, që janë shkaktuar jashtë institucionit në kohën e kontrollit²⁰. Kur i kërkohet mjeku ka detyrimin të pajisë me një raport mjekësor të burgosurin e sapo ardhur, në të cilin të shpjegohet gjendja e tij shëndetësore.

Për sa i përket përkujdesit shëndetësor në institucionet e vuajtjes së dënimit, rëndësi të veçantë paraqesin nenet 41 dhe 42 të ligjit, në të cilët synohet të bëhet një rregullim i hollësishëm i një të drejte kaq të rëndësishme për të burgosurit. Neni 41²¹ vendos detyrimin për krijimin e strukturave shëndetësore brenda institucioneve të ekzekutimit të vendimeve penale, të pajisura me personel të kualifikuar, pajisje të nevojshme për të ofruar kujdes të plotë shëndetësor dhe shërbim shëndetësor farmaceutik. Organizimit dhe realizmi i kujdesit shëndetësor bëhen nga administrata e institucionit në bashkëpunim me qendrën spitalore të burgjeve dhe me organet shtetërore përkatëse të shëndetësisë. Të burgosurit i njihet edhe e drejta të kryejë vizitat mjekësore nga një mjek dhe/ose në një institucion të kujdesit shëndetësor brenda vendit, me kushtin që t'i mbulojë vetë shpenzimet mjekësore dhe çdo shpenzim tjetër që rrjedh si pasojë e zgjedhjes së mjekut prej tij. Kjo dispozitë siguron *libertas medicorum*, duke u dhënë të burgosurve mundësinë për të verifikuar kushtet shëndetësore dhe trajtimin që marrin, dhe për të siguruar që ato përmbushin standardet e përcaktuara.

Pësa i përket të dënuarve të vendosur në institucionet e sigurisë së lartë dhe ata që vuajnë dënimin në regjimet e posaçme legjislatori ka bërë disa parashikime të veçanta. Është e kuptueshme se edhe në këto raste nuk duhet të mungojnë kurrësi si dhe të jenë të vazhdueshme shërbimet shëndetësore që jepen edhe për të burgosurit e tjerë. Të burgosurve të vendosur në institucionet e ekzekutimit të vendimeve penale të sigurisë së lartë, e drejta për të kryer vizita mjekësore pranë një mjeku ose institucioni mjekësor të zgjedhur prej tyre, u jepet vetëm pas vlerësimit të rezikshmërisë së tyre. Ky parashikim nuk zbatohet për të burgosurit e vendosur në regjimin e posaçëm në burgun e sigurisë së lartë sipas parashikimit të bërë në këtë ligj²². Edhe për këtë rast ligji parashikon një përjashtim, sipas të cilit këtyre të burgosurve i lind e drejta të zgjedhin mjekun apo spitalin për të kryer vizita mjekësore në ato raste kur shërbimi i kërkuar nuk ofrohet nga shërbimi i kujdesit shëndetësor në institucionin e ekzekutimit të vendimeve penale dhe qendra spitalore e burgjeve.

Me qëllim garantimin e shëndetit të personave të burgosur në këtë ligj u parashikuan një sërë detyrimesh për shërbimin e kujdesit shëndetësorë si dhe krijimi i mekanizmave të mbikqyrjes dhe inspektimit. U theksua rëndësinë e *vigilantia et inspectio*, për të siguruar respektimin e standardeve të përcaktuara dhe për të adresuar në mënyrë proaktive çdo shkelje ose mangësi në sistemin e kujdesit shëndetësor. Gjithashtu u parashikua detyrimi i personelit mjekësor për të kontrolluar periodikisht të gjithë të burgosurit. Në rastet kur paraqitet një kërkesë me shkrim ose verbale nga i

burgosuri i sëmurë, personeli mjekësor ka detyrimin që ta vizitojë çdo ditë atë. Personeli mjekësor duhet të evidentoj dhe raportoj në një kohë sa më të shpejtë të gjitha rastet që kërkojnë trajtim të specializuar ose kur i burgosuri dyshohet ose është mbartës i një sëmundje ngjitëse për ta izoluar menjëherë atë në mjedise të posaçme jashtë institucionit. Ky nen implementoi dhe parimin e *structura curandi*, duke siguruar që institucionet të kenë burimet dhe kapacitetet e duhura për të ofruar kujdes të plotë dhe efektiv.

Nisur nga eksperiencat e vendeve të tjera ku të burgosurit janë detyruar të jenë pjesë e eksperimenteve shëndetësore legjislatori zgjodhi të ndalojë në mënyrë eksplicite eksperimentet shëndetësore që përfshijnë të burgosurit²³.

Neni 42²⁴ synon të rregullojë rastet dhe mënyrën e trajtimit të personave të burgosur me çrregullime të shëndetit mendor, me sëmundje kronike, që shfaqin shenja të përdorimit të drogës dhe që janë mbartës të sëmundjeve infektive duke marrë në konsideratë moshën dhe gjininë e tyre. Kur i burgosuri gjendet në institucionet e ekzekutimit të vendimeve penale dhe ka çrregullime të shëndetit mendor gëzon të drejtën për trajtim të veçantë shëndetësor pranë strukturave shëndetësore të specializuara për trajtimin e sëmundjeve të shëndetit mendor ose në qendrën spitalore të burgjeve.

Të drejtën për tu trajtuar pranë institucioneve të specializuara jashtë sistemit të burgjeve e kanë dhe të moshuarit që vuajnë nga sëmundje kronike. Parimi i *specialis curatio* është i rëndësishëm në këtë kontekst, duke siguruar që të burgosurit me nevoja komplekse shëndetësore të marrin trajtimin e duhur nga profesionistë të specializuar, për të parandaluar dhe menaxhuar sëmundjet e tyre në mënyrë efektive. Ndryshe paraqitet rasti kur i burgosuri shfaq shenja të përdorimit të drogës, të substancave psikotrope, alkoolit ose shfaqin shenja të stresit, ata u nënshtrohen të njëjtave programe shëndetësore dhe sociale brenda institucionit që zbatohen edhe jashtë tij.

Mund të themi se ky ligj ka hedh një sër hapash pozitive në kuadër të mbrojtjes së shëndetit të të burgosurve, garantimit të aksesit në shërbimin e kujdesit shëndetësor dhe marrjes së trajtimit nga ana e personelit mjekësor, duke siguruar në të njëjtën kohë që të burgosurit të trajtohen me dinjitet dhe respekt, në përputhje me normat dhe standardet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut.

- Rregullorja e Përgjithshme e Burgjeve

Në akt tjetër i rëndësishëm sa i përket garantimit të kujdesit shëndetësor të të burgosurve është dhe Rregullorja e Përgjithshme e Burgjeve²⁵. Kjo rregullore përcakton standardet dhe procedurat të detajuara për ofrimin e kujdesit shëndetësor në sistemin penitenciar shqiptar, duke përfshirë këtu dhe IEVP-të e sigurisë së lartë.

Ashtu si është sanksionuar dhe në Ligjin nr. 81/2020 "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve" edhe në këtë rregullore parashikohet kontrolli mjekësor fillestar për të vlerësuar gjendjen shëndetësore të të burgosurve dhe për të identifikuar nevojat e menjëhershme mjekësore. Pra e thënë ndryshe çdo i burgosur, brenda 24 orëve nga hyrja në institucion, duhet t'i nënshtrohet një ekzaminimi mjekësor fillestar. Ekzaminimi përfshin testime për sëmundje infektive dhe një vlerësim të përgjithshëm të shëndetit mendor dhe fizik.

Në burgjet e sigurisë së lartë duhet të ketë shërbime mjekësore të përhershme, duke përfshirë mjekë, infermierë dhe personel të specializuar për të trajtuar çështje të ndryshme shëndetësore.

²³ Neni 41, Ligj nr. 81/2020 "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve" – Shërbimet e kujdesit shëndetësor: "Ndalohen eksperimentet shëndetësore që përfshijnë të burgosurit dhe që mund të shkaktojnë dëmtime fizike, çrregullime mendore ose dëmtime të tjera".

²⁴ Neni 42, Ligj nr. 81/2020 "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve" – Shërbimet e kujdesit shëndetësor për kategori të veçanta.

²⁵ Marrë nga: <https://qgz.gov.al/eli/vendim/2022/04/06/209/be9e69e1-7b18-494c-acfe-97aaf1ba45b8>

Këto shërbime duhet të jenë të aksesueshme në çdo kohë për të burgosurit. Në raste të nevojave specifike mjekësore, të burgosurit duhet të kenë mundësinë për të marrë ndihmë të specializuar nga mjekë specialistë, qoftë brenda institucionit në të cilin vuajnë dënimin apo dhe jashtë tij.

Për shkak të kushteve në të cilat vendosen, të burgosurit në IEVP të sigurisë së lartë duhet të kenë akses në shërbime psikologjike dhe psikiatrike për të adresuar çështje të shëndetit mendor. Këto shërbime përfshijnë këshillim psikologjik, terapi dhe trajtim medikamentoz. Trajtimi i personave me çrregullime të shëndetit mendor bëhet sipas legjislacionin në fuqi për të drejtat dhe trajtimin e të burgosurve dhe legjislacionit në fuqi për shëndetin mendor. Lëvizja e të burgosurit nga mjedisi i banimit për në infermieri dhe anasjelltas, me përjashtim të rasteve urgjente, bëhet një nga një, sipas kërkesës së mjekut i shoqëruar nga punonjësit e sigurisë. Gjatë konsultës dhe ekzaminimeve mjekësore, i burgosuri qëndron i paprangosur dhe punonjësi i sigurisë qëndron jashtë dhomës deri në mbarimin e vizitës²⁶.

Rregullorja parashikon programe të veçanta për trajtimin e varësisë nga droga dhe alkooli, duke përfshirë programe rehabilitimi dhe ndihmë për integrimin social. I burgosuri është i detyruar të zbatojë udhëzimet e personelit shëndetësor gjatë terapisë. Në rast refuzimi për kryerjen e terapisë, personeli mjekësor e dokumenton këtë fakt me shkrim. Personeli i institucionit ndalohet të detyrojë të burgosurin t'i nënshtrohet çdo lloj trajtimi mjekësor nëpërmjet forcës, përveç rasteve kur i burgosuri ka çrregullime të shëndetit mendor dhe është marrë më parë miratimi i anëtarëve të familjes apo kujdestarit.

Parandalimin i sëmundjeve infektive, duke përfshirë vaksinimet, kontrollet periodike dhe edukimin shëndetësor për të burgosurit dhe personelin paraqitet jetik për të burgosurit. Një rol kyç për parandalimin e sëmundjeve infektive luajnë edhe Kushtet Higjieno-sanitare. IEVP-të duhet të plotësojnë standarde të larta higjienë dhe kushte sanitare për të parandaluar përhapjen e sëmundjeve dhe për të siguruar një mjedis të shëndetshëm për të burgosurit. Në institucionet e sigurisë së lartë, standardet e higjienës dhe kujdesit shëndetësor marrin një rëndësi të veçantë për shkak të natyrës së këtyre institucioneve dhe nevojave specifike të të burgosurve. Për shembull, duhet të ketë masa të rrepta për pastrimin dhe dezinfektimin për të parandaluar përhapjen e infeksioneve në mjedise ku mbahen individë me rrezikshmëri të lartë (individua periculo)²⁷. Këto masa janë jetike për të siguruar një mjedis të sigurt dhe të shëndetshëm për të burgosurit dhe stafin. Shërbimet e kujdesit shëndetësor duhet të adresojnë çështjet shëndetësore që mund të lindin nga stresi dhe kushtet e ashpra të burgimit (condiciones duras incarcerationis). Është e domosdoshme që të sigurohen vizita të rregullta mjekësore dhe kujdes emergjent, duke garantuar që çdo problem shëndetësor të trajtohet menjëherë dhe me efektivitet²⁸.

Këto dispozita synojnë të sigurojnë që të burgosurit në institucionet e sigurisë së lartë në Shqipëri të kenë akses të barabartë dhe të plotë në shërbimet shëndetësore, duke respektuar të drejtat e tyre dhe duke ofruar një trajtim human dhe dinjitoz.

26 **Procedura për Kërkesat Shëndetësore:** "I burgosuri që ka probleme shëndetësore i paraqet kërkesën me shkrim ose me gojë për vizitë ekzaminuese personelit mjekësor ose personelit të sigurisë. Personeli shëndetësor i turnit, harton listën përkatëse dhe ia dorëzon mjekut të institucionit për të bërë ekzaminime, me përjashtim të rasteve urgjente". <https://dpbsh.gov.al/wp-content/uploads/2023/03/vendim-2022-04-06-209.pdf>

27 European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). (2021). CPT Standards. Strasbourg: Council of Europe.

28 Komiteti Shqiptar i Helsinkit. (2020). Raporti mbi Kushtet në Burgjet Shqiptare, Tiranë: KSHH.

4. E drejta për përkujdesje shëndetësore dhe nevojat e ruajtjes së rendi dhe sigurisë

Kompleksiteti i zbatimit të masave të sigurisë nga njëra anë, me qëllim ruajtjen e rendit dhe sigurisë dhe respektimit të të drejtave të njeriut nga ana tjetër, duke garantuar aksesin dhe përkujdesjen shëndetësore të përshtatshme për të burgosurit në institucionet e sigurisë së lartë, ka sjellë sfida të reja për sistemin e drejtësisë penale. Kjo sfidë bëhet edhe më e vështirë nëse i referohemi të burgosurve të vendosur në regjimin e posaçëm ku kushtet janë më të ashpra. Në debatin juridik mbi konfliktin e drejtave për ruajtjen e rendit dhe sigurisë publike kundër të drejtave për kujdes shëndetësor të të burgosurve në regjimin e posaçëm, vlerësimi i nevojave dhe të drejtave të individëve të privuar nga liria e tyre është thelbësor. Në shumë shtete, këto dy drejtime të të drejtave janë shpesh në tension dhe duhet menaxhuar me kujdes për të siguruar respektimin e të gjitha të drejtave themelore të personave në burg. Nevojat për ruajtjen e rendit dhe sigurisë publike përfshijnë mbrojtjen e shoqërisë nga krimi dhe destabilizimi, ndërsa nevoja për kujdes shëndetësor i përket respektimit të standardeve humane për mirëqenien dhe shëndetin e të burgosurve. Në këto kushte shpesh gjendemi përball dilemës se cila nga nevojat duhet të mbizotërojë në regjimet e posaçme, ajo për ruajtjen e rendin dhe sigurisë apo e drejta për përkujdesje shëndetësore e të burgosurve.

Në pamje të parë të krijohet përshtypja se nevoja për ruajtjen e rendit dhe sigurisë do të sjellë domosdoshmërisht cenim të të drejtave të burgosurve për përkujdesje shëndetësore. Nisur nga ky fakt, në këtë pjesë do i japim përgjigje tre pyetje të rëndësishme:

- *A cënohet e drejta për përkujdesje shëndetësore në rastin kur zbatohet për të burgosurit e regjimit të posaçëm?*
- *Kufizimet e të drejtave të parashikuara në ligj për të burgosurit që gjenden në regjimet e posaçme, a e dëmtojnë shëndetin e të burgosurve?*
- *Si duhet të veprohet me një të burgosur i cili mbasi është kuruar gjendet në një situatë të tillë që në rast se do të kthehej në regjimin e posaçëm do të ekzistonte një rezik i madh përkundrejt shëndetit të tij?*

Për sa i përket pyetjes së parë, duhet theksuar se regjimet e posaçëm zakonisht karakterizohen nga rreziqet e veçanta për shëndetin e individëve, duke kërkuar ndërhyrje të specializuara dhe të përshtatshme shëndetësore. Kështu, përmbushja e këtyre nevojave shëndetësore të të burgosurve është e rëndësishme për të siguruar respektimin e standardeve të të drejtave të njeriut dhe për të minimizuar rreziqet e shëndetit publik brenda ambientit të burgut. Në këtë kontekst, institucionet e drejtësisë dhe autoritetet e zbatimit të ligjit duhet të garantojnë që të gjitha masat e marra për ruajtjen e sigurisë së burgjeve të përfshijnë dhe mbrojnë me prioritet të drejtat shëndetësore të të burgosurve, duke i dhënë rëndësi të barabartë me qëllimet e ruajtjes së rendit dhe sigurisë publike. Pavarësisht seksionit në të cilin është vendosur i burgosur është jetike që përkujdesja shëndetësore të mos i mungojë në asnjë moment si dhe i burgosuri të ketë akses dhe t'i sigurohen të gjitha ekzaminimet dhe shërbimet e nevojshme në institucionin ku ai qëndron. Nëse institucioni nuk ka kapacitetin apo mundësinë për të ofruar ekzaminime specifike apo kura shpesh, ai duhet të bashkëpunojë me qëndrën shëndetësore dhe me organet shtetërore kompetente për shëndetësinë për të bërë të mundur ofrimin e shërbimit të nevojshëm, gjithmonë duke ndërmarrë masat e nevojshme të sigurisë në proporcion me nevojën që paraqet situatë dhe në përputhje me parashikimet ligjore. Në rast se ky shërbim nuk jepet në mënyrën e përshkruar me sipër, atëherë të burgosurit duhet t'i jepet e drejta për të kryer vizita mjekësore nga një mjek dhe/ose në një spital të zgjedhur prej tij.

Kjo problematikë është trajtuar dhe nga Gjykata Europiane për të Drejtat e Njeriut (GJEDNJ) ku është theksuar respektimi i Nenit 3 i Konventës Europiane për të Drejtat e Njeriut²⁹ (KEDNJ), gjë e cila kërkon një zbatim rigoroz e të përpiktë të ligjit nga ana e personelit të shëndetësisë të institucionit.

Në rastin Enea kunder Italisë, kërkuesi pretendonte se kemi shkelje të nenit 3 të KEDNJ pasi ai vazhdon të mbahej në regjim të posaçëm dhe mbikqyrje të lartë edhe pse ishte në moshë tepër të madhe dhe kishte probleme shëndetësore, gjë e cila sipas tij përbënte trajtim çnjerëzor dhe poshtërues. Ai gjithashtu pretendonte se fakti që përdorte karrocë dhe duhej të jetonte në krahun e spitalit të burgut ia kishte rënduar vuajtjen. Për më tepër, zbatimi i regjimit të posaçëm ishte zgjatur me arsyetimin se aplikanti nuk kishte marrë pjesë në programet e bashkëpunimit gjatë procesin gjyqësor (ai nuk kishte pranuar të jepte dëshmi kundër bashkëpunëtorëve të tij). Rreziku që ai përbënte mund të kishte justifikuar shmangien nga rregullat e zakonshme të burgut për një periudhë të kufizuar prej disa ditësh ose disa muajsh, por jo më gjatë. Në vendimin e saj të datës 17.09.2009³⁰, GJEDNJ pranon se, në përgjithësi, zbatimi i zgjeruar i kufizimeve të caktuara mund ta vendosë një të burgosur në një situatë që mund të përbëjë trajtim çnjerëzor ose poshtërues. Megjithatë, gjykata nuk mund të përcaktojë një kohëzgjatje të saktë përtej së cilës një situatë e tillë sjell cënim të nenit 3. Përkundrazi, kohëzgjatja duhet të shqyrtohet në dritën e rrethanave të secilit rast. Kjo kërkon, ndër të tjera, të konstatohet nëse zgjatja e kufizimeve në fjalë ishte e justifikuar apo jo. Gjykata vëren se kufizimet e vendosura si rezultat i regjimit të posaçëm të burgjeve ishin të nevojshme për të parandaluar kërkuesin, i cili përbënte rrezik për shoqërinë, të mbante kontakte me organizatën kriminale të cilës i përkiste. Kërkuesi nuk paraqiti asnjë provë në Gjykatë që do ta çonte atë në përfundimin se zgjerimi i këtyre kufizimeve ishte dukshëm i pajustificuar. GJEDNJ arriti në përfundimin se në këtë rast nuk kemi shkelje pasi kërkuesit i ishin siguruar të gjitha kurat mjeksore dhe kishte përkujdesjen e nevojshme mjeksore. Trajtimi të cilit iu nënshtrua kërkuesi nuk e kalonte nivelin e pashmangshëm të natyrës së vuajtjes së ndalimit.

Në rastin Alfano kundër Italisë, kërkuesi vuante nga shqetësim mendore, depresioni dhe kundërshtonte qëndrimin në regjimin e posaçëm pasi një situatë e tillë çonte në shkelje të Nenit 3 të KEDNJ³¹. Edhe në këtë rast me anë të vendimit të saj të datë 01.09.2015, GJEDNJ arriti në konkluzioni se nuk kemi shkelje të Nenit 3 pasi shteti Italian i ka afriuar të gjithë ndihmën mjekësore të nevojshme ankuesit.

Për sa i përket pyetjes së dytë, siç e trajtuam edhe më sipër, regjimet e posaçme të burgosjes karakterizohen nga kushte të rrepta dhe të mbyllura, të cilat mund të krijojnë kufizime të mëdha për qasjen e të burgosurve në kujdesin shëndetësor të nevojshëm. Këto kufizime mund të përfshijnë kufizimet e lëvizjes së lirë, aksesin e kufizuar në personelin shëndetësor dhe kufizimet e shërbimeve shëndetësore në dispozicion. Ky fakt, mund të ndikojnë negativisht në gjendjen e shëndetit të të burgosurve dhe të rrisin rrezikun për sëmundje ose përkeqësime të gjendjes shëndetësore së tyre. Sa herë që gjendemi përball një rasti të tillë, duhet të hetohet në lidhje me rëndësinë e kufizimeve dhe ndikim që ato kanë mbi shëndetin e të burgosurit. Ekziston detyrimi pozitiv i shtetit që t'i sigurojë çdo të burgosuri mbrojtjen e dinjitetit gjatë kohës së qëndrimit në burg dhe qëndrimi i tij në regjimin e posaçëm të mos i shkaktojë atij siklete apo vuajtje të tilla që mund t'i sjellin përkeqësim të gjendjes shëndetësore. Në të gjitha rastet, masat që aplikohen ndaj një të dënuari të vendosur në regjimin e posaçëm të burgut duhe të jenë në përputhje me parimin e proporcionalitetit për të siguruar një ekuilibër ndërmjet kufizime të vendosura si pasojë e regjimit të posaçëm dhe mbrojtjes

29 Konventa Europiane për të drejtave e njeriut, Neni 3 – Ndalimi i Torurës: "Askush nuk mund t'i nënshtrohet torturës ose dënimeve ose trajtimeve çnjerëzore ose degraduese."

30 Çështja Enea vs Italy. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-94072%22%7D>

31 Çështja Alfano vs Italy. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-61526%22%7D>

së të drejtës për përkujdesje shëndetësore, gjë e cila do të sigurojë ndalimin e dëmtim të shëndetit të tij si pasojë e kufizimit të të drejtave. Është kritike që politikat dhe praktikat e zbatuara në këto ambiente të respektojnë standardet ndërkombëtare për kujdesin shëndetësor të të burgosurve dhe të garantojnë që kufizimet e drejtave të parashikuara në ligj të minimizojnë ndikimin negativ në shëndetin e tyre dhe të sigurojnë që ata të kenë akses të mjaftueshëm në kujdes shëndetësor që u nevojitet

Në rastin *Labita kundër Italisë*³², ankuesi pretendoi se ka qënë subjekt i keqtrajtimit sistematik gjatë mbajtjes së tij në burgun Pianosa. Në vendimin e saj të datë 06.04.2000, Gjykata arriti në përfundimin se ka pasur shkelje të KEDNJ-së. Siç ka deklaruar Gjykata në shumë raste të tjera, Neni 3 ruan një nga vlerat më themelore të shoqërive demokratike. Edhe në rrethanat më të vështira, si lufta kundër terrorizmit dhe krimit të organizuar, Konventa ndalon në mënyrë absolute torturën dhe trajtimin ose dënimin çnjerëzor ose poshtërues. Natyra e veprës penale që pretendohet se është kryer nga kërkuesi është e parëndësishme për qëllimet e nenit 3. Sipas këtij vendimi është e rëndësishme që keqtrajtimi i denoncuar të ketë një minimum rëndësie duke krijuar një situatë joproporcionale ndërmjet trajtimit dhe të drejtës për përkujdesje shëndetësore. Gjykata vlerëson se kur një individ bën një pohim të besueshëm se ai ka pësuar trajtim që shkel nenin 3 në duart e policisë ose agjentëve të tjerë të ngjashëm të shtetit, kjo dispozitë, kërkon në mënyrë të nënkuptuar që të ketë një hetim zyrtar efektiv. Një hetim të tillë që të jetë në gjendje të çojë në identifikimin dhe ndëshkimin e atyre që janë përgjegjës. Përndryshe, ndalimi i përgjithshëm ligjor i torturës dhe trajtimit e dënimit çnjerëzor dhe poshtërues, pavarësisht rëndësisë së tij themelore do të ishte i paefektshëm në praktikë. Megjithatë barra e provës për shkelje të mundshme të Konventës i përket të burgosuri dhe mosparaqitje e provave të mjaftueshme sjell mospranimin e kërkesës nga gjykata, gjykata ka arritur në përfundimin se shteti Italian ka dështuar në kryerjen e një hetimi efikas në lidhje me denoncimet e bëra nga ankuesi për keqtrajtim në institucionin penitenciar ku ndodhej.

Për sa i përket pyetjes së tretë, në nenin 42 të ligjit 81/2020³³ është parashikuar se, i burgosuri që gjendet në institucionet e ekzekutimit të vendimeve penale dhe që ka çrregullime të shëndetit mendor gëzon të drejtën për trajtim të veçantë shëndetësor pranë strukturave shëndetësore të specializuara për trajtimin e sëmundjeve të shëndetit mendor ose në qendrën spitalore të burgjeve. Problemi bëhet shqetësues kur si pasojë e kufizimeve të shumta si privimi për një kohë të gjatë nga marrëdhëniet ndërpersonale, mungesa e informacionit dhe mungesa e kontaktit me botën e jashtme, që parashikohen për një të burgosur të vendosur në regjimin e posaçëm sjellin për të një përqendrim të mëtejshëm të shëndetit mendor aq sa gjendja e tij shëndetësore mund të mos jetë e pajtueshme me kushtet e burgut. Vet ligji nuk parashikon një mënyrë specifike të rregullimit të kësaj situate. Rregullorja e Përgjithshme në Nenin 21³⁴ të saj përpaket të bëjë një rregullim më të detajuar sa i përket trajtimit të burgosurit me probleme të shëndetit mendor, por që në thelb nuk i jep zgjidhje problematikës në fjalë. Duke analizuar ligjin në tërësi dhe bazuar në praktikën më të mirë të shteteve të tjera mund të themi se është e rëndësishme të vepohet në përputhje me ligjin dhe me standarde të pranueshme ndërkombëtare për të drejtat e njeriut dhe trajtimin shëndetësor të të burgosurve. Në këto raste, rekomandohet të kryhet një vlerësim mjekësor i detajuar për të vlerësuar gjendjen shëndetësore të të burgosurit dhe për të identifikuar opsionet më të përshtatshme dhe të sigurta për trajtimin e tij. Nëse një ekspertizë mjekësore konkludon se rikthimi në regjimin e posaçëm do të rrezikonte shëndetin e tij, mund të konsiderohen si alternativë transferimi në një institucion shëndetësor më të specializuar për trajtimin e sëmundjeve të shëndetit mendor.

32 Çështja *Labita vs Italy*. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-58559%22%7D>

33 Neni 42, Ligji Nr.81/2020 "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve" - Shërbimet e kujdesit shëndetësor për kategori të veçanta

34 Neni 21, Rregullorja e Përgjithshme e Burgjeve - Shërbimet e Kujdesit Shëndetësor

Ligjet dhe rregulloret duhet përcaktojnë kushtet dhe procedurat specifike për rastet e tilla, duke përfshirë të drejtat e të burgosurve për trajtim të përshtatshëm shëndetësor dhe për të minimizuar rreziqet për shëndetin e tyre në mjediset e burgut. Gjithashtu, është e rëndësishme që gjatë gjithë procesit të respektohen dhe të mbrohen të drejtat e të burgosurit, duke siguruar transparencë, kujdes mjekësor të përshtatshëm dhe mundësi për pjesëmarrje të tyre në vendimet që ndikojnë në mirëqenien dhe shëndetin e tyre. Kjo përcakton një qasje të përgjegjshme dhe humanitare për menaxhimin e këtyre rasteve të ndjeshme.

Në vendimin³⁵ e datës 20.02.2019 me numër 99/2019 të Gjykatës Kushtetute të Republikës së Italisë, është trajtuar çështja e një të burgosuri të dënuar për bashkëpunim në grabitje të rëndë, të cilit i ishte refuzuar kërkesë për shtyrje e ekzekutimit të dënimit me arsytimin se shtyrja e ekzekutimit të dënimit mund të bëhej vetëm në rastet e dobësisë fizike dhe jo në rastet kur i dënuari vuante nga çrregullime mendore, çrregullime që u konstatuan pas vetdëmtimit të rëndë i të burgosurit. Sipas këtij vendimi, sëmundja mendore është një burim vuajtjesh jo më pak se sëmundja fizike dhe e drejta themelore për shëndet duhet kuptuar se përfshin jo vetëm shëndetin fizik, por edhe atë mendor, për të cilin sistemi ligjor duhet të sigurojë një nivel identik mbrojtjeje. Në fakt, është e nevojshme të merret parasysh se veçanërisht sëmundjet mendore mund të përkeqësohen dhe bëhen më të mprehta pikërisht për shkak të dënimit me burgim, aq sa, në raste ekstreme ekziston një papajtueshmëri e vërtetë mes qëndrimit në regjimin e posaçëm dhe çrregullimit mendor. Duke qënë se edhe sistemi ligjor italian nuk ofron alternativë ndaj vuajtjes së dënimit me burg për të burgosurit që vuajnë nga sëmundje të rënda mendore burgimi do të përbënte një metodë të vuajtjes së një dënimi që është në kundërshtim me ndjenjën e humanizmit dhe për rrjedhojë shkelje të nenit 3 të KEDNJ-së e cili ndalon trajtimin çnjerëzor ose degradues. Për zgjidhjen e kësaj situata Gjykata ka identifikuar institucionin e paraburgimit në shtëpi si një variant tashmë të aplikuar në sistemin ligjor për të burgosurit që vuajnë nga dobësi të rënda fizike. I njëjti standard duhet të zbatohet edhe për të burgosurit të cilët vuajnë nga sëmundje të shëndetit mendor duke harmonizuar kështu nevojave e mbrojtjes shëndetësore me ato të sigurisë. Për këto raste të rënda, sistemi duhet të parashikojë masa alternative të vuajtjes së dënimit, të cilat gjyqtari mund t'i urdhërojë rast pas rasti, moment pas momenti, duke modifikuar procesin e vuajtjes së dënimit duke marrë parasysh mbrojtjen e shëndetit të personave, rrezikshmëria e personit të dënuar, në mënyrë që të mos sakrifikohen nga ana tjetër dhe nevojat e sigurisë kolektive. Në një rast të tillë duhet të bashkërendohet puna ndërmjet punonjësve të shëndetësisë dhe punonjësve të policisë. Është gjykata ajo që do të përcaktojë vendin ku do të qëndrojë i dënuari dhe masat që duhen marrë për ruajtjen e sigurtë publike pa cenuar të drejtën e tij për përkujdesje shëndetësore.

35 <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=2019&numero=99>, Vendim 99/2019, Gjykata Kushtetuese Italiane.

5. Konkluzione dhe rekomandime

Ky punim ofron një analizë të kuadrit ligjor për përkujdesjen shëndetësore në institucionet e ekzekutimit të vendimeve penale të sigurisë së lartë në Shqipëri. Dispozitat ligjore siç është Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë dhe Ligji Nr. 81/2020, përcaktojnë të drejtat dhe detyrimet për shërbimet shëndetësore për të burgosurit. Këto ligje garantojnë të drejtën e të burgosurve për të marrë trajtim shëndetësor, të cilin ata e gëzojnë në mënyrë të barabartë me qytetarët e lirë, duke përfshirë dhe aksesin në shërbime shëndetësore të specializuara dhe trajtimin e sëmundjeve kronike dhe të shëndetit mendor. Përpos kësaj, Rregullorja e Përgjithshme e Burgjeve përcakton standardet e detajuara dhe procedurat për ofrimin e kujdesit shëndetësor në sistemin penitenciar shqiptar, duke përfshirë edhe institucionet e sigurisë së lartë. Për shkak të natyrës së tyre, këto institucione kërkojnë kujdes të veçantë për higjienën dhe për parandalimin e përhapjes së sëmundjeve infektive, duke përfshirë edhe programe të specializuara për trajtimin e varësisë nga droga dhe alkooli.

Të burgosurit kanë të drejtë për një vizitë dhe intervistim mjekësor në momentin e hyrjes në institucionin e vuajtjes së dënimit dhe kanë të drejtë të kryejnë vizita mjekësore dhe të trajtohen në mjedise të specializuara jashtë institucionit kur kjo është e nevojshme. Këto parime ligjore dhe rregulla synojnë të sigurojnë që të gjithë të burgosurit të trajtohen me dinjitet dhe respekt, duke i garantuar atyre të drejtat e tyre themelore shëndetësore në përputhje me standardet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut.

Ekziston një dilemë e madhe në sistemin e drejtësisë penale përse i përket mundësisë së ruajtjes së rendit dhe sigurisë publike dhe garantimit të të drejtës për përkujdesje shëndetësore për të burgosurit që vendosen në regjime të posaçme.

Është e rëndësishme që institucionet e drejtësisë dhe autoritetet e zbatimit të ligjit të respektojnë standardet ndërkombëtare për të drejtat e njeriut, duke përfshirë përkujdesjen shëndetësore për të burgosurit. Nëse një person i burgosur ka nevojë për trajtim të veçantë shëndetësor, institucionet duhet të sigurojnë që ai të ketë akses të përshtatshëm në shërbimet dhe trajtimet e nevojshme shëndetësore, përfshirë vizitat mjekësore dhe ekzaminimet e nevojshme.

Kur një person i burgosur denoncon keqtrajtim ose kushte të pakëndshme në burg, është e rëndësishme që të kryhet një hetim i plotë dhe objektiv nga autoritetet përkatëse. Kjo përfshin hetimin e çdo pretendimi për shkelje të të drejtave të njeriut, duke përfshirë rastet kur kufizimet e vendosura mund të shkaktojnë trajtim çnjerëzor ose poshtërues. Ligjet dhe rregulloret duhet të jenë në përputhje me standarde të pranuara ndërkombëtare për të drejtat e njeriut dhe trajtimin shëndetësor të të burgosurve. Është e nevojshme që politikat e institucioneve të burgjeve të përfshijnë masa për të mbrojtur shëndetin fizik dhe mendor të të burgosurve, duke minimizuar ndikimin negativ të kufizimeve të vendosura.

Kur të burgosurit vuajnë nga sëmundje mendore të rënda, institucionet duhet të kenë opsione alternative për trajtimin e tyre, përfshirë mundësinë e transferimit në qendra shëndetësore më të specializuara për trajtimin e këtyre sëmundjeve.

Institucionet shtetërore duhet të implementojnë me përpikëri dhe efikasitet vendimet e Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut që shpesh ofrojnë udhëzime dhe standarde të rëndësishme për trajtimin e të burgosurve dhe përkujdesjen shëndetësore.

Një ndër rekomandimet kryesore që mund të përmendim është forcimi i kuadrit ligjor dhe rregullator. Kjo përfshin rishikimin dhe përmirësimin e legjislacionit ekzistues. Shqipëria duhet

të sigurojë që regjimi i posaçëm në institucionin e sigurisë së lartë të përputhet me standarde ndërkombëtare për të drejtat e njeriut dhe kujdesin shëndetësor të të burgosurve. Kjo përfshin rregullimin e politikave dhe praktikave që mbrojnë integritetin dhe shëndetin e të burgosurve në përputhje me ligjin ndërkombëtar dhe vendimet e Gjykatës Europiane për të Drejtat e Njeriut. Gjithashtu sistemi ligjor shqiptar duhet të parshikojë specifikisht mundësi alternative për trajtimin e të burgosurve me sëmundje të rënda mendore, përfshirë burgimin në shtëpi për personat që nuk mund të trajtohen efektivisht në ambientet e burgut. Këto alternativa duhet të jenë në përputhje me nevojat shëndetësore të individëve dhe të sigurojnë mbrojtjen e dinjitetit dhe shëndetit të tyre.

Një tjetër aspekt i rëndësishëm është përmirësimi i infrastrukturës së sistemit penitenciar. Investimet në përmirësimin e kushteve fizike të institucioneve penitenciare janë të domosdoshme për të siguruar mjedise më të shëndetshme dhe më të sigurta. Gjithashtu, zgjerimi i hapësirave mjekësore brenda I EVP-ve është thelbësor për të krijuar klinika të specializuara që mund të trajtojnë sëmundjet kronike dhe problemet e shëndetit mendor të të burgosurve. Çdo rast i të burgosurve me nevoja të posaçme shëndetësore duhet të trajtohet individualisht dhe me kujdes.

Është kritike që institucionet penitenciare të përmirësojnë aksesin dhe cilësinë e kujdesit shëndetësor për të burgosurit në regjimin e posaçëm. Kjo përfshin sigurimin e personelit shëndetësor të kualifikuar dhe të mjaftueshëm, si dhe furnizimin e nevojave të specializuara shëndetësore për individët me kushte të veçanta shëndetësore. Është e rëndësishme që personeli mjekësor të marrë trajnim të vazhdueshëm mbi praktikat më të mira dhe trajtimin e sëmundjeve të ndryshme.

Është e rëndësishme që autoritetet penitenciare të monitorojnë dhe raportojnë rendimentin e kujdesit shëndetësor në regjimin e posaçëm të institucioneve të sigurisë së lartë. Ky monitorim duhet të përfshijë vlerësimin e kushteve, aksesin në shërbime shëndetësore dhe ndikimin e kufizimeve të vendosura mbi shëndetin e të burgosurve. Inspektimet e rregullta nga autoritete të pavarura dhe krijimi i mekanizmave për raportim të hapur dhe transparent mbi gjendjen e kujdesit shëndetësor në burgje janë hapa të rëndësishëm në këtë drejtim.

Bashkëpunimi ndërkombëtar dhe mësimi nga praktikat e mira janë gjithashtu të rëndësishme. Krijimi i partneriteteve me vende të tjera, sidomos me Italinë, për të mësuar nga praktikat më të mira në përkujdesjen shëndetësore në institucionet penitenciare dhe programet e trajnimit ndërkombëtar për personelin mjekësor të burgjeve janë hapa që do të ndihmonin në përmirësimin e situatës aktuale.

Bibliografia

- Barnett, H. (2002), *John Howard, Prison Reform, and Health Care*, Journal of Correctional Health Care, 8(1), 5-11.
- Bici, M., & Dervishi, Z. (2013), *Conditions and treatment of prisoners in Albania*, European Journal of Social Sciences, 37(3).
- Elezi, I. (1993), Penal reform in Albania, Criminal Law Forum, 4(1).
- Fry, E. G. (1827), *Observations on the Visiting, Superintendence, and Government of Female Prisoners*, London: J. and A. Arch.
- Gatrell, V. A. C. (1996), *The Hanging Tree: Execution and the English People 1770-1868*, Oxford University Press
- Watson, R., Stimpson, A., & Hostick, T. (2004), *Prison health care: a review of the literature*, International Journal of Nursing Studies, 41(2), 119-128.
- Council of Europe. (2020), *Report to the Albanian Government on the visit to Albania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)*.
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). (2021). CPT Standards. Strasbourg: Council of Europe.
- Komiteti për Parandalimin e Torturës (CPT), *Report to the Albanian Government on the visit to Albania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)*, CPT Albania Report
- Komiteti Shqiptar i Helsinkit. (2020), *Raporti mbi Kushtet në Burgjet Shqiptare*, Tiranë: KSHH.
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules)*, UNODC.
- U.S. Department of State. (2005), *Country Reports on Human Rights Practices: Albania*.
- Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë.
- Konventa Europiane për të Drejtat e Njeriut.
- Rregullat Evropiane të Burgjeve
- Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë.
- Kodi i Procedurës Penale të Republikës së Shqipërisë.
- Ligji nr. 81/2020 "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve".
- Rregullore e Përgjithshme e Burgjeve.
- Çështja Enea kundër Italisë, Gjykata Europiane për të Drejtat e Njeriut.
- Çështja Alfano kundër Italisë, Gjykata Europiane për të Drejtat e Njeriut.
- Çështja Labita kundër Italisë, Gjykata Europiane për të Drejtat e Njeriut.
- Vendimi nr. 99/2019, date 20.02.2019, Gjykata Kushtetuese Italiane

PËRDORIMI I INTELIGJENCËS ARTIFICIALE NË PARANDALIMIN E KRIMIT: NJË HYRJE E PËRGJITHSHME

Dr. Valbona Ndrepepaj¹

Abstrakt

Rendi dhe siguria e komunitetit është një ndër prioritetet kryesore të çdo shteti; prandaj, prej tij duhet të ndërmerren edhe masat e duhura për të trajtuar kriminalitetin. Për këtë, së fundmi, në disa shtete, përdorimi i inteligjencës artificiale (AI) në trajtimin e krimit është kthyer në një instrument të rëndësishëm. Ndaj ky punim, ka si qëllim të identifikojë disa teknika bashkëkohore, të cilat kanë të inkoorporuar disa elementë të AI, të përdorura për trajtimin e kriminalitetit. Për realizimin e këtij qëllimi, nëpërmjet një metode dy fazëshe, kemi shqyrtuar disa punime kërkimore të botuara ndërmjet vitit 2010 dhe 2022, që kanë si objekt AI dhe krimin. Më konkretisht, teknikat e identifikuar shkurtimeisht janë shqyrtuar, duke përfshirë llojin e krimit që adresojnë; elementin apo llojin e AI të përdorur; llojin e kontributit që vjen prej përdorimit të tyre, - parashikim, parandalim, luftim apo rehabilitim, si dhe rreziqet, që paraqet përdorimi i tyre.

Ky punim, bazuar në këtë rishikim të literatures relevante, tregon se teknikat e AI mbi trajtimin e kriminalitetit janë një fushë premtuese studimi dhe aplikimi. Po ashtu, duke respektuar etiken dhe të drejtat e njeriut, AI ka mundësi të mëdha përdorimi në parandalimin e kriminalitetit dhe përmirësimin e zbulimit të tij.

Fjalët kyçe: Inteligjenca artificiale, trajtim, krim, rishikim literature.

Hyrje

Rendi dhe siguria e komunitetit është një ndër prioritetet kryesore të çdo shteti; prandaj, prej tij, ndër të tjera, duhet të ndërmerren masat e duhura për të trajtuar kriminalitetin. Për këtë, së fundmi, në disa shtete, përdorimi i inteligjencës artificiale (AI) në trajtimin e krimit është kthyer në një instrument të rëndësishëm.

Ndaj ky punim, ka si qëllim të identifikojë disa teknika bashkëkohore, të cilat kanë të inkoorporuar disa elementë të AI, të përdorura për trajtimin e kriminalitetit. Për realizimin e këtij qëllimi, nëpërmjet një metode tre fazëshe, kemi shqyrtuar disa punime kërkimore të botuara ndërmjet vitit 2010 dhe 2022, që kanë si objekt AI dhe krimin. Më konkretisht, teknikat e identifikuar shkurtimeisht janë shqyrtuar, duke përfshirë llojin e krimit që adresojnë; elementin apo llojin e AI të përdorur; llojin e kontributit që vjen prej përdorimit të tyre, - parashikim, parandalim, luftim apo rehabilitim, si dhe rreziqet, që paraqet përdorimi i tyre.

Mirëpo, duke qënë se, ky punim ka natyrë informuese, e gjejmë me vend që, që në hyrje, të japim një historik të shkurtër të lindjes dhe evoluimit të AI. Po ashtu, të japim një përkufizim të këtij koncepti dhe disa elementëve që lidhen me të.

Ideja moderne e inteligjencës artificiale i ka fillimet e saj me filozofët që përpiqen të përshkruajnë procesin e të menduarit (njerëzor) si asgjë më shumë se një manipulim mekanik i simboleve². Megjithatë, në vitin 1956, në Projektin Kërkimor Veror të Kolegjit Dartmouth mbi Inteligjencën Artificiale, u përdor për herë të parë koncepti "Inteligjencë Artificiale", nga shkencëtari amerikan John McCarthy³. Ndërsa, studiuesi dhe kriptanalisti britanik Alan Turing hodhi themelet e ndërtimit të AI përmes punës së tij në deshifrimin e kodeve gjermane Enigma, gjatë luftës së dytë botërore⁴. Por, është Konferenca e Dartmouth që konsiderohet si event i cili lindi si një fushë e veçantë kërkimi. Në këtë konferencë u deklarua edhe se: *"Studimi duhet të vazhdojë në bazë të hamendjes, se çdo aspekt i të mësuarit ose çdo veçori tjetër e inteligjencës në parim mund të përshkruhet aq saktë sa mund të bëhet një makinë për ta simuluar atë"*⁵. Pas lulëzimit të parë, nga vitet 1970 deri në mesin e viteve 1990, ka pasur relativisht pak kërkime dhe zhvillime të kryera në AI. Kjo periudhë njihet gjerësisht si 'AI Winter'⁷. Pasi, u kuptua se, krijimi AI, kërkonte përpunimin e një sasive të madhe të dhënash. Proces, i cili, mund të sillte edhe probleme me respektimin e mbrojtjes së të dhënave private apo konfidenciale⁸. Po ashtu, kishte nevojë për financim, i cili mungonte si prej qeverive, ashtu edhe prej kompanive të mëdha.

Pavarësisht mungesës së financimit dhe interesit publik, AI lulëzoi, përsëri, gjatë viteve 1990 dhe 2000⁹. Sot, ne jemi në një epokë të re në AI, pasi çdo superfuqi e madhe ekonomike investon burime të mëdha në zhvillimin e saj, në mënyrë që të fitojë një avantazh teknologjik. Po ashtu, sot, ndryshe nga koha e konceptimit të saj, flasim për lidhje midis psikologjisë, AI dhe aspektit të sjelljes dhe mendimit njerëzor. Kjo do të thotë se, AI mund të/ përdoret për parashikimin dhe parandalimin e krimit, - identifikimin e të dhënave (fakteve/ prova) dhe vendeve¹⁰, më qëllim zvogëlimin e numrit të një kategorie të caktuar krimesh; frikës së ardhur nga krimi;¹¹ efekteve të dëmshme të shkaktuara nga krimet.¹²

Së dyti, meqenëse ka një numër të madh përkufizimesh mbi AI, por edhe konfuzion mbi atë se çfarë është, përpara se të kalojmë më tej në elaborimin e përdorimit të AI në parashikimin dhe parandalimin e krimit, do të japim një informacion të shkurtër mbi të si koncept dhe nënkategoritë e saj.

2 Turing, A. M. (1950). Computing machinery and intelligence. Mind, LIX (236), 433-460. doi:10.1093/mind/lix.236.433

3 Moor, J. (2006). The Dartmouth College Artificial Intelligence Conference: The Next Fifty Years. AI Magazine, 27(4), 87-91.

4 Copeland, B., & Proudfoot, D. (1999). Alan Turing's Forgotten Ideas in Computer Science. Scientific American, 280(4), 98-103. Doi: 10.1038/scientificamerican0499-98

5 McCarthy, J., Minsky, M., Rochester, N., & Shannon, C. E. (1955, August). A proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence. Retrieved from <http://raysolomonoff.com/dartmouth/boxa/dart564props.pdf>

6 McCarthy, J. (1978). History of LISP. History of programming languages, 173-185. doi:10.1145/800025.1198360

7 Buchanan, B. G. (2006). A (Very) Brief History of Artificial Intelligence. AI Magazine, 26(4), 53-60.

8 Russell, S. J., & Norvig, P. (2003). Artificial Intelligence: A Modern Approach (2nd ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

9 Schultebraucks, L. (2018, December 5). A Short History of Artificial Intelligence. Dev. Retrieved from <https://dev.to>

10 Liv, N. (2019). Crime prediction Technologies. RED- Alert Project, European Union's Horizon.

11 Lab, S. (2013). Crime Prevention: Approaches, Practices, and Evaluations. Crime Prevention: Approaches, Practices, and Evaluations. 1-433.

12 Sarnecki, J. (2015). Introduktion till kriminologi. Volume II. Lund: Studentlitteratur.

Nga një lexim i kombinuar, AI nënkupton një makinë teknologjike inteligjente që simulon aftësinë dhe sjelljen e të menduarit njerëzor. Pra, është një metodë për zgjidhjen e problemeve komplekse, që nuk mund të zgjidhen pa aplikuar njëfarë inteligjence.¹³

Pra, AI nënkupton trajnimin e një truri artificial në mënyrë që ai të mund të imitojë funksionet e trurit njerëzor (IBM Cloud Education, 2020). Kjo do të thotë, është kryerja e një procesi grumbullimi, përpunimi, ndërveprimi dhe leximi të dhënash, nga një makinë, për të nxjerrë informacion. E thënë ndryshe, është simulimi i inteligjences njerëzore, me anë të teknologjisë. Ku, fillimisht është përdorur për simulimin e aftësive njohëse lidhur me mendjen e njeriut dhe veprimin e saj, përkatësisht me zgjidhjen e problemeve dhe të mësuarit.¹⁴ Ndërsa, sot në kulmin e zhvillimit të saj, mund të ofrojë informacion edhe lidhur me identifikimin e individëve potencialë për kryerjen e veprave penale në një mjedis të caktuar (Asaro, 2019).

AI mund të kategorizohet në tre nivele të ndryshme: e ulët, e mesme dhe e fortë. AI e ulët, e thënë ndryshe inteligjenca e ngushtë artificiale, është një sistem AI që është programuar për të kryer një detyrë të vetme ose për të kryer një kombinim detyrash në një zonë të ngushtë ekspertize. Kjo d.m.th., se inteligjenca e një makine mund të jetë e ngushtë kur ajo është e kufizuar në një fushë specifike¹⁵. Shumica e të gjitha sistemeve AI që përdoren sot konsiderohen të ngushta, pasi ato janë të kufizuara në disa detyra fikse të specializuara. AI e mesme, - inteligjenca e përgjithshme artificiale, është kur një makinë është e aftë të kuptojë botën si çdo njeri dhe ka aftësinë për të kryer disa detyra të ndryshme njëkohësisht. Megjithatë, AI e mesme nuk është e përhapur sot për sot. (Heath, 2018). AI e fortë, - super inteligjenca artificiale, që nuk ekziston ende, do të ishte një makinë e aftë të kapërcejë inteligjencën njerëzore në të gjitha fushat¹⁶.

Ky punim, bazuar në këtë rishikim të literatures relevante, tregon se teknikat e AI mbi trajtimin e kriminalitetit janë një fushë premtuese studimi dhe aplikimi. Po ashtu, duke respektuar etiken dhe të drejtat e njeriut, AI ka mundësi të mëdha përdorimi në parandalimin e kriminalitetit dhe përmirësimin e zbulimit të tij.

Rishikimi i literaturës

Në lidhje me çështjen tonë, përdorimi i AI në parashikimin dhe parandalimin e krimit është një fenomen relativisht i ri, që ka nevojë për më shumë eksplorim.¹⁷ Në këtë fushë, si e thamë, termi AI mund të kuptohet duke iu referuar përdorimit në rritje të teknologjive, që aplikojnë algoritme me grupe të mëdha të dhënash, apo lloje të tjera të AI, për të ndihmuar punën e organeve të sistemit të drejtësisë, - kryesisht policisë, ose për ta zëvendësuar atë^{18,19}. Kjo do të thotë se, nëpërmjet analizimit të të dhënave apo statistikave të kriminalitetit në një zonë të caktuar,²⁰ mund të përfshijë

13 Piper, K. (2018). The Case for Taking AI Seriously as a Threat to Humanity. Vox. Available

14 Benaich, N., Hogarth, I. (2019). State of AI report 2019. SlideShare. Retrieved April 20th.

15 Bello, I. (2017, July 17). Beginners guide to Artificial Intelligence 'AI'. Becoming Human.

16 Yu, D. (2019, January 22). PepsiCo Sees Future in Artificial Intelligence After Launching SnackDelivery Robot. Forbes

17 Broadhurst, R., Maxim, D., Brown, P., Trivedi, H., Wang, J. (2019). Artificial Intelligence and Crime. Social Science Research Network

18 Yu, H., Liu, L., Yang, B., Lan, M. (2020). Crime Prediction with Historical Crime and Movement Data of Potential Offenders Using a Spatio-Temporal Cokriging Method. ISPRS International Journal of Geo-Information, 9(12): 732.

19 Rademacher T. (2020) Artificial Intelligence and Law Enforcement. In: Wischmeyer T., Rademacher T. (eds) Regulating Artificial Intelligence. Springer, Cham.

20 Broadhurst, R., Maxim, D., Brown, P., Trivedi, H., Wang, J. (2019). Artificial Intelligence and Crime. Social Science Research Network

parashikimin/ zbulimin e kohës dhe vendit të kryerjes së një veprimi të ardhshëm kriminal; e sjelljes kriminale, apo profilin kriminal²¹. Nëpërmjet përdorimit të këtyre të dhënave, të cilat duhet të jenë të shumta në sasi dhe cilësi, të mbledhura nga organet e policisë, prokurorisë, gjyqësorit, etj. si p.sh., veprat penale të raportuara në polici (vjedhjet), nëpërmjet teknikave të ndryshme të inteligjencës artificiale mund të ndërtohen modele për të parashikuar se ku ka më shumë mundësi të ndodhë një veprim i tillë kriminal. Në këtë rast, për parashikimin e krimit me ndihmën e AI, merren në konsideratë disa indikatorë, si koha, moti, vendndodhja, apo të dhëna të tjera demografike në një zonë të caktuar. Këto indikatorë shërbejnë si faktorë që mund të shkaktojnë ose ndikojnë në kryerjen ose jo të një krimi²².

Pra, është lehtësisht e kuptueshme se, AI, si simulimi i inteligjencës njerëzore në makina që janë programuar për të menduar dhe vepruar si njerëzit,²³ luan një rol jetik në drejtësi (penale). Pasi, mund të përdoret për të ndihmuar agjencitë ligjzbatuese në zbulimin e veprimtarisë kriminale²⁴. Për shembull, machine learning mund të përdoret për parashikimin e krimit duke analizuar sasi të mëdha të dhënash^{25, 26}. Apo Coplink, për të analizuar të dhënat e drejtësisë penale dhe për të identifikuar modelet dhe tendencat e veprave penale²⁷.

Më konkretisht, shumë artikuj (5 nga 6), sugjerojnë se, AI mund të ketë performancë të saktë në parashikimin e krimit²⁸, si zonat e nxehta të krimit; nivelin e kriminalitetit dhe llojet e krimeve^{29, 30}. Ndërsa, sa i përket parandalimit të krimit, literatura sugjeron se, AI mund të funksionojë me saktësi relativisht të lartë në varësi të llojit të krimit dhe rrezikshmërisë së tij³¹. Kjo për disa arsye, së pari, krimi ndryshon në kohë dhe hapsirë. Së dyti, është i vështirë krijimi i një instrumenti universal që kupton në çdo rast, se çfarë është sjellja e pranueshme ose jo. Apo të kuptojë ndryshimet normale të sjelljes³². Por, në të dyja rastet, - parashikim apo parandalim i kriminalitetit, vlen të theksojmë se, është e rëndësishme që AI të përdoret në mënyrë etike dhe të përgjegjshme, pasi lë mundësi për gabime si keqpërdorimi, paragjykim apo shkelja e të drejtave të njeriut³³. Po ashtu, është e pambrojtur nga sulmet kibernetike.

Për këtë, Parlamenti Europian ka miratuar një kuadër rregullator për inteligjencën artificiale. Ky kuadër rregullator e ndan inteligjencën artificiale bazuar në nivelet e rrezikut që ajo paraqet për

21 Danaher, J (2018) The automation of policing: challenges and opportunities

22 Hajela, G., Chawla, M., Rasool, A. (2020). A Clustering Based Hotspot Identification Approach for Crime Prediction

23 Agarwal, P., Yadav, P., Sharma, N., Uniyal, R., & Sharma, S. (2013). Research Paper on Artificial Intelligence. Case Studies Journal.

24 Hayward, K. J., Maas, M. M. (2020). Artificial intelligence and crime: A primer for criminologists. Crime, Media, Culture.

25 Bharati, A., Sarvanaguru, R. K. (2018). Crime Prediction and Analysis Using Machine Learning. International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET).

26 Dakalbab, F., Talib, M. A., Waraga, O. A., Nassif, A. B., Abbas, S., & Nasir, Q. (2022). Artificial intelligence & crime prediction: A systematic literature review. Social Sciences & Humanities Open.

27 Hauck, R. V., Atabakhsh, H., Ongvasith, P., Gupta, H., & Chen, H. (2023). Using Coplink to Analyze CriminalJustice Data. IEEE Xplore.

28 Butt, U.M., Letchmunan, S., Hafinaz Hassan, F., Ali, Mubashir., Baqir, A., Husnain Raza Sherazi, H. (2020). Spatio- Temporal Crime HotSpot Detection and Prediction: A Systematic Literature Review. IEEE Access, (8), 166553-166574. 2020. DOI: 10.1109/ACCESS.2020.3022808.

29 Kounadi, O., Ristea, A., Araujo, A Jr., Leitner, M. (2020). A systematic review on spatial crime forecasting. Crime Sci, 9(1):7. doi: 10.1186/s40163-020-00116-7

30 Neill, D., Gorr, W. (2007). Detecting and Preventing Emerging Epidemics of Crime. Heinz School of Public Policy, Carnegie Mellon University, Pittsburgh.

31 Caldwell, M., Andrews, J.T.A., Tanay, T. (2020). AI-enabled future crime. Crime Sci (9), 14

32 Dilek, S., Çakir, H., & Aydin, M. (2015). Applications of Artificial Intelligence Techniques to Combating Cyber Crimes: A Review. ArXiv, abs/1502.03552.

33 Anwar, A., Tahir, M., Khan, F., Sultana, R. A., & SR, M. (2021, August 10). crime-prediction-using-naivebayes-algorithm. Retrieved from extrudesign: <https://extrudesign.com>.

shtetin dhe shoqërinë. Kësisoj akti përcakton 4 nivele të rrezikut në AI-së: rrezik i papranueshëm; rrezik i lartë; rrezik i kufizuar; rrezik minimal ose pa rrezik. Në këtë akt vihet theksi të disa ndalesa të cilat janë thelbësore për të ulur rrezikshmërinë dhe për të ruajtur të drejtat themelore të njeriut si dhe privatësinë. Së pari, ndalohet përdorimi i plotë i inteligjencës artificiale për mbikëqyrjen biometrike, njohjen e emocioneve, policimin parashikues³⁴. Në përputhje me prezumimin e pafajësisë, individët brenda territorit të BE-së, duhet gjithmonë të gjykohen në bazë të sjelljes së tyre aktuale dhe nuk duhet të gjykohen asnjëherë vetëm në bazë të sjelljes së parashikuar nga AI, e cila bazohet në të dhëna të tilla si, profili i tyre, tiparet e personalitetit ose karakteristikat, si kombësia, vendlindja, vendbanimi, numri i fëmijëve, etj. Prandaj, vlerësimi se një individ mund të kryejë një krim, apo e ka kryer, etj., nuk mund të bazohet vetëm në AI. Por, duhet shoqëruar me fakte dhe prova direkt të lidhura me individin³⁵. E kundërta është në rastin e përdorimit të AI në gjurmimin e vendodhjes së një të dyshuari, rrugës (route) së ndjekur në një skemë trafikimi, etj. Por, në të gjitha rastet duhet ndjekur një procedurë e caktuar dhe marrë autorizimi përkatës³⁶ dhe AI, të jetë njohur si instrument nga një ligj kombëtar³⁷. Së dyti, sistemet gjeneruese të AI si *ChatGPT* duhet të tregojnë se përmbajtja është krijuar nga AI-ja. Së treti, sistemet e inteligjencës artificiale të përdorura për të ndikuar tek votuesit në zgjedhjet e tyre, sisteme këto që konsiderohen të jenë me rrezik të lartë^{38, 39}.

Në përfundim mund të themi se, duke respektuar etiken dhe të drejtat e njeriut, AI ka mundësi të mëdha përdorimi në parandalimin e krimit⁴⁰ dhe përmirësimin e zbulimit të tij.⁴¹

Metodologjia

Për realizimin e këtij punimi, është kryer një rishikim i literaturës. Nëpërmjet kësaj, në një proces dy fazësh, teknikat e identifikuar janë analizuar, duke marrë si indikator llojin e krimit që adreson; lloji i AI së aplikuar, - *machine learning*, *deep learning*, *neural networks* apo algoritme; lloji i trajtimit (kontributi që prodhon), - parashikim, parandalim, luftim apo rehabilitim. Për realizimin e këtij qëllimi, janë shqyrtuar disa punime kërkimore të botuara ndërmjet vitit 2010 dhe 2022, që kanë si objekt AI dhe krimin.

Zgjedhja e literaturës përkatëse dhe krijimi i databazës së të dhënave, është hapi i parë në këtë studim. Si motor kërkimi është përdorur platforma *Google Scholar*. *Google Scholar* u zgjodh sepse është një platformë ku publikohen artikuj shkencorë cilësorë si dhe përgjithësisht ka akses të gjerë përdorimi. Artikujt e zgjedhur janë aksesuar gjatë muajit maj- qershor 2024.

34 Pika 33, 40, 41, 42.

35 Article 5.

36 Article 26.

37 Article 59.

38 Euronews. (2023, 05 16). euronews.com. Retrieved from euronews.com: <https://www.euronews.com/2023/05/16/chatgpt-boss-tells-us-congress-that-regulation-of-artificial-intelligence-is-crucial>.

39 https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138_EN.pdf.

40 Faggella, D. (2019, February 2). ai-crime-prevention-5-current-applications. Retrieved from www.emerj.com/: <https://www.emerj.com/ai-sector-overviews/ai-crime-prevention-5-current-applications/>.

41 Chowdhury, M. (2021, August 13). ai-in-forensic-investigation-and-crime-detection. Retrieved from [analytcsinsight](https://www.analytcsinsight.net): <https://www.analytcsinsight.net>.

Përdorimi i inteligjencës artificiale në parandalimin e krimit

Faza 1 - Identifikimi i disa teknikave të përdorimit të inteligjencës artificiale në parandalimin e krimit

- *Mbikqyrja dhe monitorimi*

Prej kohësh, një element i rëndësishëm i policimit në komunitet, është survejimi që përfshin vëzhgim nga afër me qëllim mbledhjen e provave për të mbështetur hetimet. Këto teknologji kanë avancuar me shpejtësi vitet e fundit, me njohjen e fytyrës, lexuesit automatikë të targave apo dronët.

- *Sistemet e shpejtë të identifikimit*

Sistemet e automatizuara të identifikimit të gjurmëve të gishtërinjve (Rapid ID apo AFIS), ndihmojnë në lokalizimin e vendodhjes së një individi, në rastin tonë të një të dyshuari.

- *Policimi parashikues (telefoni inteligjent/ CAD/ kamerat në trup)*

Duke u mbështetur në algoritme të avancuara të aftë për të parashikuar veprimin kriminal, policimi parashikues përdor detaje historike të krimit dhe grupe të tjera të gjera të dhënash për të zbuluar se kur individët kanë më shumë mundësi të kryejnë (ose të jenë viktimë) të krimeve. Kjo mund të sigurojë gjithashtu një informacion se ku dhe si duhet të vendosen zyrtarët e zbatimit të ligjit.

- *Testimi dhe analiza e ADN-së*

Në të ardhmen, AI mund të integrohet në analizat e ADN-së për të përshpejtuar përpunimin dhe për të kufizuar potencialin për gabime njerëzore.

- *Biometrika (Software për njohjen e fytyrës)*

Si një formë e avancuar e biometrisë, softueri i njohjes së fytyrës (FRS) përdor AI për të përputhur fytyrat me imazhet e përpiluara në një bazë të gjerë të dhënash. Ky është një komponent gjithnjë e më i rëndësishëm i zbulimit dhe parandalimit, kryesisht të mashtrimit, pasi sistemet FRS mund të krahasojnë fytyrat e përdoruesve me dokumentet që ata synojnë të dorëzojnë.

- *Rindërtimi virtual i skenave të krimit*

Zgjidhjet e rindërtimit të realitetit virtual ofrojnë modele 3D të skenave të krimit, të cilat mund të adresojnë shumë probleme që ndodhin kur studiohet fizikisht skena e krimit – rrezikun e vazhdueshëm të shkatërrimit të provave apo anashkalimin e disa provave të rëndësishme. Po ashtu, AI mund të ndihmojë në analizimin e fotografive të vendngjarjes. Për shembull, nëse një objekt ose armë është fotografuar në vendin e një krimi, baza e të dhënave zyrtare mund të kontrollohet për të zbuluar nëse i njëjti objekt është përdorur në ndonjë vrasje tjetër.⁴²

- *Sistemet e rikthimit të të dhënave*

Sistemet e rikthimit të të dhënave lejojnë analizimin në thellësi të sjelljes së të dyshuarve në internet, veçanërisht nëse ata janë përpjekur të fshijnë detaje të tilla si tekstet, emaillet ose historikun e kërkimit. Këto sisteme mund të marrin të dhëna nga shumë lloje pajisjesh, si telefonat celularë dhe hard disqet. Edhe kur veprimi kriminal nuk kategorizohet si krim kibernetik, informacioni i gjeneruar nga rikthimi i të dhënave mund të ndihmojë në mënyrë thelbësore procesin hetimor.

42 Bhandari, P. (2016, March 3). predictive-policing-the-future-of-law-enforcement. Retrieved from microsoft: <https://www.microsoft.com/>

- Zbulimi i të shtënave

Teknologjia e zbulimit të të shtënave mbështetet në sensorë akustikë. Këto përdoren kryesisht në zona, që përfshijnë nivele të larta të krimit me armë zjarri. Sensorët zakonisht vendosen në vende të larta, të tilla si shtyllat e tensionit ose në majë të ndërtesave dhe lidhen me një kompjuter të bazuar në cloud, i aftë për të identifikuar me saktësi të shtënat me armë zjarri. Çdo sensor regjistron kohën dhe zhurmën e të shtënave. Sensorët mund të ndihmojnë në përcaktimin e vendndodhjes së gjuajtësit. I gjithë informacioni, si dhe vendndodhja e saktë e të shtënave, i përcillen më pas komisarariatit përkatës të policisë⁴³.

Faza 2 - Shqyrtimi i disa prej teknikave kryesore të identifikuara

Teknika	Lloji i Krimit	Lloji i AI	Kontributi	Rreziqe
Mbikqyrja dhe monitorimi	Të gjitha	Machine learning and neural network	parandalim	1. Keqkuptim/ keqpërdorim,- për pasojë shkelje e të drejtave për privatësi apo kufizim të lirisë së lëvizjes; 2. Sulm kibernetik ndaj sistemit të mbikqyrjes, e për pasojë cënohet integriteti procesit ⁴⁴ .
Sistemet e shpejtë të identifikimit	Të gjitha	Machine Learning	parandalim/ parashikim/ zbulim	1. Keqkuptim/ keqpërdorim; 2. Prodhimi i të dhënave kontradiktore ose të pakuptueshme ⁴⁵ ; 3. Sulm kibernetik.
Policimi parashikues	Të gjitha	Algoritme	parashikim/ parandalim/ zbulim/ rehabilitim	1. Keqkuptim/ keqpërdorim; 2. Prodhimi i të dhënave kontradiktore ose të pakuptueshme ⁴⁶ ; 3. Sulm kibernetik.
Biometrika	Të gjitha, kryesisht mashtrimi (online)	Machine learning	parashikim/ parandalim/ zbulim	1. Keqkuptim/ keqpërdorim; 2. Prodhimi i të dhënave kontradiktore ose të pakuptueshme ⁴⁷ ; 3. Sulm kibernetik.

43 Hauck, R. V., Atabakhsh, H., Ongvasith, P., Gupta, H., & Chen, H. (2023). Using Coplink to Analyze Criminal Justice Data. IEEE Xplore

44 N. Baracaldo, B. Chen, H. Ludwig, and J. A. Safavi, "Mitigating poisoning attacks on machine learning models: A data provenance based approach," in Proc. 10th ACM Workshop Artif. Intell. Secur., Dallas, TX, USA, Nov. 2017, pp. 103–110, doi: 10.1145/3128572.3140450.

45 M. X. Chen, B. N. Lee, G. Bansal, Y. Cao, S. Zhang, J. Lu, J. Tsay, Y. Wang, A. M. Dai, Z. Chen, T. Sohn, and Y. Wu, "Gmail smart compose: Real-time assisted writing," in Proc. 25th ACM SIGKDD Int. Conf. Knowl. Discovery Data Mining, Anchorage AK USA, Jul. 2019, pp. 2287–2295, doi: 10.1145/3292500.3330723.

46 M. X. Chen, B. N. Lee, G. Bansal, Y. Cao, S. Zhang, J. Lu, J. Tsay, Y. Wang, A. M. Dai, Z. Chen, T. Sohn, and Y. Wu, "Gmail smart compose: Real-time assisted writing," in Proc. 25th ACM SIGKDD Int. Conf. Knowl. Discovery Data Mining, Anchorage AK USA, Jul. 2019, pp. 2287–2295, doi: 10.1145/3292500.3330723.

47 M. X. Chen, B. N. Lee, G. Bansal, Y. Cao, S. Zhang, J. Lu, J. Tsay, Y. Wang, A. M. Dai, Z. Chen, T. Sohn, and Y. Wu, "Gmail smart compose: Real-time assisted writing," in Proc. 25th ACM SIGKDD Int. Conf. Knowl. Discovery Data Mining, Anchorage AK USA, Jul. 2019, pp. 2287–2295, doi: 10.1145/3292500.3330723.

Rindërtimi virtual i skenave të krimit	Të gjitha	Neural network	zbulim	1. Keqkuptim/ keqpërdorim; 2. Prodhimi i të dhënave kontradiktore ose të pakuptueshme⁴⁸; 3. Sulm kibernetik.
Sistemet e rikthimit të të dhënave	Të gjitha, kryesisht veprat penale të kryera online	Algoritme	parashikim/ parandalim/ zbulim	Edhe Dezinformim dhe lajme të rreme ⁴⁹ .

Përfundime

Rendi dhe siguria e komunitetit është një ndër prioritetet kryesore të çdo shteti; prandaj, prej tij duhet të ndërmerren edhe masat e duhura për të trajtuar kriminalitetin. Pavarësisht se, së fundmi, në disa shtete, përdorimi i inteligjencës artificiale (AI) në trajtimin e krimit është kthyer në një instrument të rëndësishëm, aplikimi i AI në parashikimin dhe parandalimin e krimit është një fenomen relativisht i ri, që ka nevojë për më shumë eksplorim. Mirëpo, aq sa literatura na ofron apo kuadri ligjor ndërkombëtar, mund të përmedim disa elementë më rëndësi në përballjen e AI dhe krimit. *Së pari*, në këtë fushë, termi AI nënkupton një makinë teknologjike inteligjente që simulon aftësinë dhe sjelljen e të menduarit njerëzor. Kjo do të thotë që, përdoret një sasi të madhe të dhënash për të marrë vendimet e duhura, për të ndihmuar punën e organeve të sistemit të drejtësisë, – kryesisht policisë, ose për ta zëvendësuar atë. Si përshëmbull, për parashikimin e kohës dhe vendit të një veprimi të ardhshëm kriminal, sjelljes kriminale, apo profilin kriminal. *Së dyti*, duke qënë se, AI, si simulimi i inteligjencës njerëzore në makina që janë programuar për të menduar dhe vepruar si njerëzit, duke përfshirë përdorimin e algoritmeve, është e rëndësishme që të përdoret në mënyrë etike dhe të përgjegjshme, pasi lë mundësi për gabime si paragjykim apo shkelja e të drejtave të njeriut. Ndaj, *së treti*, Parlamenti Europian ka miratuar një kuadër rregullator për inteligjencën artificiale. Ku, në përputhje me prezumimin e pafajësisë, individët brenda territorit të BE-së, duhet gjithmonë të gjykojnë në bazë të sjelljes së tyre aktuale dhe nuk duhet të gjykojnë asnjëherë vetëm në bazë të sjelljes së parashikuar nga AI, e cila bazohet në të dhëna të tilla si, profili i tyre, tiparet e personalitetit ose karakteristikat, si kombësia, vendlindja, vendbanimi, numri i fëmijëve, etj. Prandaj, vlerësimi se një individ mund të kryejë një krim, apo e ka kryer, etj., nuk mund të bazohet vetëm në AI. Por, duhet shoqëruar me fakte dhe prova direkt të lidhura me individin. Por, sigurisht ka mundësi përdorimi të AI, si në rastin e gjurmimit të vendodhjes së një të dyshuari, vlerësimit të një prove, etj. Por, në të gjitha rastet duhet ndjekur një procedurë e caktuar ligjore dhe marrë autorizimi përkatës.

Por, duke respektuar etiken dhe të drejtat e njeriut, AI ka mundësi të mëdha përdorimi në parandalimin e krimit dhe përmirësimin e zbulimit të tij.

48 N. Carlini, C. Liu, Ú. Erlingsson, J. Kos, and D. Song, "The secret sharer: Evaluating and testing unintended memorization in neural networks," 2018, arXiv:1802.08232.

49 P. Nemitz, "Constitutional democracy and technology in the age of artificial intelligence," *Phil. Trans. Roy. Soc. A, Math., Phys. Eng. Sci.*, vol. 376, no. 2133, Nov. 2018, Art. no. 20180089, doi: 10.1098/rsta.2018.0089.

Bibliografia

- A. Kurakin, I. Goodfellow, and S. Bengio, "Adversarial examples in the physical world," 2016, arXiv:1607.02533.
- Agarwal, P., Yadav, P., Sharma, N., Uniyal, R., & Sharma, S. (2013). Research Paper on Artificial Intelligence. Case Studies Journal.
- Alparslan, Y., et al (2020). Perfecting the Crime Machine. Documento disponible en: arXiv:2001.09764v1 [cs.CY] 14 Jan 2020
- Anwar, A., Tahir, M., Khan, F., Sultana, R. A., & SR, M. (2021, August 10). crime-prediction-using-naivebayes-algorithm. Retrieved from extrudesign: <https://extrudesign.com>.
- Bello, I. (2017, July 17). Beginners guide to Artificial Intelligence 'AI'. Becoming Human.
- Benaich, N., Hogarth, I. (2019). State of AI report 2019. SlideShare. Retrieved April 20th
- Bhandari, P. (2016, March 3). predictive-policing-the-future-of-law-enforcement. Retrieved from microsoft: <https://www.microsoft.com/>
- Bharati, A., Sarvanaguru, R. K. (2018). Crime Prediction and Analysis Using Machine Learning. International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET).
- Bogomolov, A., et al (2014). Once upon a crime: towards crime prediction from demographics and mobile data. <https://dl.acm.org/doi/10.1145/2663204.2663254>
- Bostrom, N. (2013). Existential Risk Prevention as Global Priority. Global Policy, 4(1), 15-31. Doi: 10.1111/1758-5899.12002
- Broadhurst, R., Maxim, D., Brown, P., Trivedi, H., Wang, J. (2019). Artificial Intelligence and Crime. Social Science Research Network
- Buchanan, B. G. (2006). A (Very) Brief History of Artificial Intelligence. AI Magazine, 26(4), 53-60.
- Butt, U.M., Letchmunan, S., Hafnaz Hassan, F., Ali, Mubashir., Baqir, A., Husnain Raza Sherazi, H. (2020). Spatio- Temporal Crime HotSpot Detection and Prediction: A Systematic Literature Review. IEEE Access, (8), 166553-166574. 2020. DOI: 10.1109/ACCESS.2020.3022808.
- Caldwell, M., Andrews, J.T.A., Tanay, T. (2020). AI-enabled future crime. Crime Sci (9), 14
- Chaturvedi, A. (2018, October 7). 13 major Artificial Intelligence trends to watch for in 2018. Geospatial World. Retrieved from <https://www.geospatialworld.net>
- Chowdhury, M. (2021, August 13). ai-in-forensic-investigation-and-crime-detection. Retrieved from analytic insight: <https://www.analyticsinsight.net>.
- Copeland, B., & Proudfoot, D. (1999). Alan Turing's Forgotten Ideas in Computer Science. Scientific American, 280(4), 98-103. Doi: 10.1038/scientificamerican0499-98
- D. Wiener-Bronner. (Feb. 5, 2018). How the Dow Fell 800 Points in 10 Minutes. CNNMoney. Accessed: Jun. 24, 2021. [Online]. Available: <https://money.cnn.com/2018/02/05/news/companies/dow-800-points-10-minutes/index.html>
- Dakalbab, F., Talib, M. A., Waraga, O. A., Nassif, A. B., Abbas, S., & Nasir, Q. (2022). Artificial intelligence & crime prediction: A systematic literature review. Social Sciences & Humanities Open.
- Danaher, J (2018) The automation of policing: challenges and opportunities
- Dilek, S., Çakir, H., & Aydin, M. (2015). Applications of Artificial Intelligence Techniques to Combating Cyber Crimes: A Review. ArXiv, abs/1502.03552.
- E. Zuckerman. (Jan. 31, 2017). Stop Saying 'Fake News'. It's Not Helping. Ethan Zuckerman. Accessed: Apr. 29, 2021. [Online]. Available: <https://ethanzuckerman.com/2017/01/30/stop-saying-fake-news-its-not-helping/>
- Euronews. (2023, 05 16). *euronews.com*. Retrieved from euronews.com: <https://www.euronews.com/2023/05/16/chatgpt-boss-tells-us-congress-that-regulation-of-artificial-intelligence-is-crucial>
- Faggella, D. (2019, February 2). ai-crime-prevention-5-current-applications. Retrieved from www.emerj.com/: <https://emerj.com/ai-sector-overviews/ai-crime-prevention-5-current-applications/>.

- Frank E, Hall M, Trigg L, Holmes G, Witten IH (2004) Data mining in bioinformatics using Weka. *Bioinformatics* 20(15):2479-2481.
- Hajela, G., Chawla, M., Rasool, A. (2020). A Clustering Based Hotspot Identification Approach for Crime Prediction
- Hauck, R. V., Atabakhsh, H., Ongvasith, P., Gupta, H., & Chen, H. (2023). Using Coplink to Analyze Criminal Justice Data. *IEEE Xplore*.
- Hayward, K. J., Maas, M. M. (2020). Artificial intelligence and crime: A primer for criminologists. *Crime, Media, Culture*.
- Hicham, A., et al (2018). A crime prediction model based on spatial and temporal data. *Periodical of Engineering and Natural Sciences*. Vol. 6, No.2, pp.360-364. Disponible en: <http://pen.ius.edu.ba>, Machine Learning and Applications: An International Journal (MLAIJ) Vol.8, No.1, March 2021
- I. J. Goodfellow, J. Shlens, and C. Szegedy, "Explaining and harnessing adversarial examples," 2014, arXiv:1412.6572.
- IBM Cloud Education (15 July 2020). Machine Learning
- J. Habgood-Coote, "Stop talking about fake news!" *Inquiry*, vol. 62, nos. 9-10, pp. 1033-1065, Nov. 2019, doi: 10.1080/0020174X.2018.1508363.
- J. Pepp, E. Michaelson, and R. Sterken, "Why we should keep talking about fake news," *Inquiry*, vol. 65, no. 4, pp. 471-487, Nov. 2019, doi: 10.1080/0020174X.2019.1685231.
- K. McGuffie and A. Newhouse, "The radicalization risks of GPT-3 and advanced neural language models," 2020, arXiv:2009.06807.
- Kim S, Joshi P, Kalsi PS, Taheri P (2018) Crime analysis through machine learning. In: Paper presented at the IEEE 9th annual information technology, electronics and mobile communication conference. IEEE, Vancouver 1-3 November 2018.
- Kounadi, O., Ristea, A., Araujo, A Jr., Leitner, M. (2020). A systematic review on spatial crime forecasting. *Crime Sci*, 9(1):7. doi: 10.1186/s40163-020-00116-7
- L. Floridi and M. Chiriatti, "GPT-3: Its nature, scope, limits, and consequences," *Minds Mach.*, vol. 30, pp. 681-694, Nov. 2020, doi: 10.1007/s11023-020-09548-1.
- Lab, S. (2013). Crime Prevention: Approaches, Practices, and Evaluations. *Crime Prevention: Approaches, Practices, and Evaluations*. 1-433.
- Liv, N. (2019). Crime prediction Technologies. RED- Alert Project, European Union's Horizon.
- Lohr, S. (2013, February 1). The Origins of 'Big Data': An Etymological Detective Story [Web log post]. Retrieved from <https://bits.blogs.nytimes.com/2013/02/01/the-origins-of-big-data-an-etymological-detective-story/>
- M. Jagielski, A. Oprea, B. Biggio, C. Liu, C. Nita-Rotaru, and B. Li, "Manipulating machine learning: Poisoning attacks and countermeasures for regression learning," in *Proc. IEEE Symp. Secur. Privacy (SP)*, San Francisco, CA, USA, May 2018, pp. 19-35, doi: 10.1109/SP.2018.00057.
- M. Sullivan. (Jan. 8, 2017). It's Time to Retire the Tainted Term. *Fake News*, The Washington Post. Accessed: Apr. 29, 2021. [Online]. Available: https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/its-time-to-retire-the-tainted-term-fake-news/2017/01/06/a5a7516c-d375-11e6-945a-76f69a399dd5_story.html
- M. X. Chen, B. N. Lee, G. Bansal, Y. Cao, S. Zhang, J. Lu, J. Tsay, Y. Wang, A. M. Dai, Z. Chen, T. Sohn, and Y. Wu, "Gmail smart compose: Real-time assisted writing," in *Proc. 25th ACM SIGKDD Int. Conf. Knowl. Discovery Data Mining*, Anchorage AK USA, Jul. 2019, pp. 2287-2295, doi: 10.1145/3292500.3330723.
- Maza, C. (2017, October 26). Saudi Arabia Gives Citizenship to a Non-Muslim, English-Speaking Robot. Retrieved from *Newsweek*: <https://www.newsweek.com/saudi-arabia-robot-sophiamuslim-694152>
- McCarthy, J. (1978). History of LISP. *History of programming languages*, 173-185. doi:10.1145/800025.1198360
- McKinsey (2011) Big Data: The Next Frontier for Innovation, Competition, and Productivity

- Moor, J. (2006). The Dartmouth College Artificial Intelligence Conference: The Next Fifty Years. *AI Magazine*, 27(4), 87-91.
- N. Baracaldo, B. Chen, H. Ludwig, and J. A. Safavi, "Mitigating poisoning attacks on machine learning models: A data provenance based approach," in *Proc. 10th ACM Workshop Artif. Intell. Secur.*, Dallas, TX, USA, Nov. 2017, pp. 103-110, doi: 10.1145/3128572.3140450.
- N. Carlini, C. Liu, Ú. Erlingsson, J. Kos, and D. Song, "The secret sharer: Evaluating and testing unintended memorization in neural networks," 2018, arXiv:1802.08232.
- Neill, D., Gorr, W. (2007). *Detecting and Preventing Emerging Epidemics of Crime*. Heinz School of Public Policy, Carnegie Mellon University, Pittsburgh.
- P. Nemitz, "Constitutional democracy and technology in the age of artificial intelligence," *Phil. Trans. Roy. Soc. A, Math., Phys. Eng. Sci.*, vol. 376, no. 2133, Nov. 2018, Art. no. 20180089, doi: 10.1098/rsta.2018.0089.
- Piper, K. (2018). *The Case for Taking AI Seriously as a Threat to Humanity*. Vox. Available
- Proposal for a Regulation Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence—Artificial Intelligence Act—Annexes to the Proposal. European Commission. Accessed: May 19, 2021. [Online]. Available: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/proposal-regulation-laying-down-harmonised-rules-artificial-intelligence-artificial-intelligence>
- R. Wigglesworth. (Jan. 9, 2019). Volatility: How 'algos' Changed Rhythm Market. *Financial Times*. Accessed: Jun. 26, 2021.
- Rademacher T. (2020) Artificial Intelligence and Law Enforcement. In: Wischmeyer T.,
- Ray, S. (2018, August 11). History of AI? Towards Data Science. Retrieved from <https://towardsdatascience.com>
- Rummens A, Hardyns W, Pauwels L (2017) The use of predictive analysis in spatiotemporal crime forecasting: building and testing a model in an urban context. *Appl Geogr* 86:255-261.
- Russell, S. J., & Norvig, P. (2003). *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (2nd ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- S. Alonso García, G. Gómez García, M. Sanz Prieto, A. J. Moreno Guerrero, and C. Rodríguez Jiménez, "The impact of term fake news on the scientific community. Scientific performance and mapping in web of science," *Social Sci.*, vol. 9, no. 5, p. 73, May 2020, doi: 10.3390/soc-sci9050073.
- Sarnecki, J. (2015). *Introduktion till kriminologi*. Volume II. Lund: Studentlitteratur.
- Schultebrucks, L. (2018, December 5). A Short History of Artificial Intelligence. Dev. Retrieved from <https://dev.to>
- Stec, A., Klabjan, D. (2018). Forecasting Crime with Deep Learning. Documento disponible en: <https://arxiv.org/pdf/1806.01486.pdf>
- Tabedzki C, Thirumalaiswamy A, van Vliet P (2018) Yo home to Bel-Air: predicting crime on the streets of Philadelphia. In: University of Pennsylvania, CIS 520: machine learning
- The Online Journal of Distance Education and e-Learning, April 2023
- Turing, A. M. (1950). Computing machinery and intelligence. *Mind*, LIX (236), 433-460. doi:10.1093/mind/lix.236.433
- Y. Yadav, "The failure of liability in modern markets," *Virginia Law Rev.*, vol. 102, pp. 1031-1100, May 2016.
- Yu, D. (2019, January 22). PepsiCo Sees Future in Artificial Intelligence After Launching SnackDelivery Robot. *Forbes*
- Yu, H., Liu, L., Yang, B., Lan, M. (2020). Crime Prediction with Historical Crime and Movement Data of Potential Offenders Using a Spatio-Temporal Cokriging Method. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 9(12):732.
- Yuting, M., Li, F., (2019). Predictability Comparison of Three Kinds of Robbery Crime Events Using LSTM. Association for Computing Machinery, ACM, ISBN 978+1-4503-7216-9. <https://doi.org/10.1145/3354153.3354162>

LEGAL AND CRIMINAL ASPECTS OF ORGANIZED CRIME IN ALBANIA AND EUROPE

PhD.c. Ismail Shehu
General Secretary, Ministry of Justice

Prof. Ass. Dr. Saimir Shatku
Faculty of Law, UT

Abstract

In this paper, it is relevant to provide a general overview of the dimensions of organized crime in society, highlighting the environment, characteristics, and forms of its appearance derived from its emergence and functions, which usually reflect in our country and elsewhere. Organized crime has become a global phenomenon nowadays and is one of the most dangerous forms of crime for our society as a whole, even through the new system of digitalization and the influence of artificial intelligence.

Like in any other country in the world, the inclinations of organized crime have extended their "tentacles" also in our country, usually in various degrees of action starting from special development and the surrounding environment over the years, we also remember the role of artificial intelligence in the elements of criminal law.

The effects and consequences of the spread of organized crime are established in many countries, clearly demonstrating the establishment of strong foundations of cooperation between international criminal organizations, becoming one of the most serious crimes and most difficult to eliminate today. We can see the fact that the organized crime it is present more and more every day, negatively affecting the increase in the level of criminality, creating great consequences for the security of the country and the individual, as well as severely damaging the values on which a democratic society is built.

Through this study, we aim to identify the main issues and adopt preventive and punitive measures through the legal and criminal framework, both domestically and internationally.

Keywords: *Crime; Criminal organization; legal framework, crime prevention; artificial intelligence*

1. General aspects of the organized crime

In their organization, all criminal organizations prefer a homogeneous composition, but recently a certain heterogenization has become possible, this is a consequence of the internationalization of criminal activities and the participation in them of individuals with different cultures. It is fact that the organizers, managers and financiers of these organizations always remain unincriminated as they not only do not deal directly with the organization's tasks, but try to exercise legal activities and invest in various activities in most cases, through which dirty money is cleaned only thing. This form of action makes it even more difficult to detect them by the relevant structures.

The way they work and their activity is based on the principles of complete secrecy, submission and strict responsibility of the members to the higher leaders.

All the illegal actions and activities are usually carried out through threats, blackmail, physical and psychological violence, bribery, corruption, using connections with the police, courts and administration.

Criminal organizations, creating large capital, as a result of carrying out various criminal activities, exert a great destructive influence on the state institutions of a country and the public and legal order in the country, in case its interests are not realized. This situation seems to be more visible in developing countries like Albania, where criminal organizations manage to infiltrate the judiciary, police and administrative power, thus creating an unbroken link between organized crime and the authorities.

2. Different forms of the organized crime in Albania

2.1 *Human trafficking*

Human trafficking is a worldwide phenomenon, in which almost all countries are included as a country of origin, transit or destination. The phenomenon seems to be becoming more and more galloping, but there is still no method to stop it or eradicate it from society, despite the numerous efforts of universal bodies such as the United Nations and regional ones such as the EU, KiE and city governments implementing various sanctions.

It should be emphasized that human trafficking is the main object of organized criminal activity, due to the fact that the commission of such crimes requires a large number of people involved. The activity of criminal groups in this field necessarily implies the element of cooperation and continuity of criminal activity.

Human trafficking involves the recruitment of people, transportation, transfer, concealment or receipt of people with the threat or use of force or other forms of cooperation. Albania is classified between countries of origin, transit and destination of temporary traffic¹.

Political changes after 1991, as well as the shattering of state structures during the events of 1997, led to the spread of human trafficking in Albania. The routes of human trafficking followed various routes such as: from Albania to Macedonia, from the former Yugoslavia and then to Western countries. Or through the tangent system that started from Albania and ended in Western European

1 "Kriminologjia" (Organized Crime), V. Hysi, Tirana, 2005, p.173-175.

countries such as Italy, Greece, France and Germany. Important steps have been taken in the field of preventing trafficking in human beings, as well as their protection and repatriation².

For these and dozens of other reasons, the Framework for the National Strategic Plan to fight human trafficking was approved, which includes an action plan for a period of two years (the National Action Plan 2005- 2007)³. The strategy includes a cooperation agreement for the establishment of a national referral mechanism for the identification and assistance of victims of human trafficking³. This framework of the national strategy in its activity refers to the prevention of trafficking and re-trafficking in 4 points as:

- Public awareness;
- Introduction into the education system, as a general stream;
- Reducing vulnerability, in particular for women and children and groups at risk;
- New initiatives for socio-economic development and poverty reduction.

But, according to the statistical year, the largest number of trafficking is constituted by the trafficking of women into prostitution, of which 27 crimes were sent to trial, and 19 cases of trafficking were tried and 34 people were convicted⁴. The dynamics of human trafficking is increasing for the year 2005 and this situation requires quite concrete measures to prevent prostitution trafficking. As regards the trafficking of minors, the curb of this trafficking has been marked by a slight decrease, due to the activity of the District Prosecutors in cooperation with that of Tirana, as well as with the structures of the criminal police.

The report states that the Albanian government increased its efforts to protect the victims. The government and NGOs identified 154 potential victims and five victims, compared to 81 potential victims and five victims in 2020. Of this number, 61 were victims of sex trafficking, 65 victims of forced labor, and 33 victims of types of different uses; 99 were female and 60 male; 112 were children and 47 adults; and three were foreign victims, two from Romania and one from Serbia⁵.

2.2 Narcotic trafficking

One of the most frequently evidenced criminal offenses committed by criminal organizations is drug trafficking. Narcotics trafficking by Albanian criminal organizations has seen a significant increase, especially in recent years, which is active throughout the territory of the country. The market demand for drugs increases the power, impunity, and violence of criminal organizations, through which they strengthen their positions in the markets, protect their activities, expand the field of action, exploit local farmers for the growth and cultivation of cannabis, promising benefits of large sums of money, as well as increasing cooperation with other criminal networks. The forms of trafficking of different types of narcotics seems to be very similar to each other. Trafficking is carried out by sea and land, mainly through conventional means of transport, as well as actively cooperating with police and customs officials.

According to the official data published by the statistics institute INSTAT on April 26, 2024, for the 5-year period 2019 to 2023 in Albania, criminal offenses in the field of narcotics are counted as follows: year 2019-1989 criminal offenses; year 2020- 2086 criminal offenses; year 2021-3078 criminal offenses; year 2022-2887 criminal offenses; year 2023-3046 criminal offenses⁶. Referring

2 Report of the US Department of State on Human Law Practices for 2006, transmitted on 06.03.2007. p.26.

3 Strategjia Kombëtare Shqiptare për Luftën Kundër Trafikut të Qenieve Njerëzore", Tirana, 2005. "Vjetari Statistikor 2005", at the Ministry of Justice, Tirana, 2006.

5 DASH Report on Trafficking in Human Beings 2022.

6 <https://www.instat.gov.al/al/temat/treguesit-demografik%C3%AB-dhe-social%C3%AB/krimet-dhe->

to these data, we see an increasing curve from year to year, which once again proves the danger posed by this criminal activity by its authors, who are mostly related to organized crime.

2.3 Cibernetetic crimes

In the globalization and information technology era in which we are living in, cybercrime is emerging and consolidating in structured forms. Cybercrime groups are quite fluid and form depending on the criminal activity. There is a tendency to organize in small groups, which are created and connected based on acquaintances mainly online, but also socially. The members of these groups come from populated urban areas, but also small towns. The age of the members varies from 18 to 35 years old.

3. Organized crime in Europe

Meanwhile the largest number of drug users live in developing countries, the expanding Europe appears to constitute the world's most lucrative drug market, considering purchasing power and the number of drug users. Drug use in Europe continues to remain largely a phenomenon of the young generation, and in particular of young men. It is essential to implement proven international law enforcement policies and closer cooperation in the region.

After many years of experience in the field of drug control, both in the international field and in particular in the EU countries, it is already known that only a coherent, long-term strategy can reduce the supply, demand and trafficking of drugs.

Drug trafficking is one of the main forms of criminal activities of criminal organizations, throughout Europe and especially in South-Eastern Europe with the so-called "Balkan Routes", which were previously used by Turkish groups of criminal organizations for the trafficking of heroin. and today they are used for the trafficking of all kinds of illegal drugs.

Albanian organized crime groups have become the main suppliers of cannabis and are supporting traffickers of Turkish heroin and Colombian cocaine, and are recently trying to fully enter the cocaine trade, thus posing a growing threat to the countries of the EU.

4. Prevention measures against human trafficking

4.1 Strategic Purposes

As preventive measures on human trafficking, we will specify the National Strategy for combating human trafficking of the action plan 2005-2007, which contains the improvement of the activity of state bodies for public awareness, education and the information of Albanian citizens, the development of professional alternatives for victims of trafficking, as well as continuous repression of trafficking and re-trafficking.

4.2 Strategic Objectives

Expansion of government programs of funding for education, press and other means of information,

to increasingly inform the population, in particular women, children and risk groups, about the dangers and causes of trafficking and their activation in training and professional courses. The institutions responsible for this strategy are MPCS, MASH, MSH, ON, who will cooperate with each other in the development of plans for the social prevention of domestic violence against women and children, sexual violence, false offers at work or of marriage, racial or gender discrimination.

Furthermore, even in the Report of the US Department of 6 March 2007, the emphasis is placed on the adoption of internal measures to stop trafficking in women and minors and the further perfection of criminal legislation for the repression of trafficking in human beings. According to the O.J.F, almost 1,000 unaccompanied Albanian children live in Italy.

A 2002 study conducted by International Social Service reports that 1,800 unaccompanied Albanian children live in Greece. According to statistics from the Prosecutor's Office for Serious Crimes for the period of 2005, 69 criminal cases or 32% of different types of human trafficking are referred to trial⁷. Regarding trafficking in women for 2005, 11 cases/22% were sent with 13 defendants/11.8%. According to statistics, there was a slight reduction in proceedings for the period 2005, while for 2006, 13 cases with 16 defendants were sent to trial by the Prosecutor's Office for Serious Crimes.

The report from the United States Department of State considers a solution to prevent human trafficking to be coordination and cooperation between the three important institutions: the Department of the Interior (State Police), the Office of the Attorney General (District Attorneys and the Prosecutor's Office for Serious Crimes) and the Ministry of Social Affairs and Equal Opportunities (in coordination with the O.J.F (NPO).

For the development of the project plan not only of a national but also sectoral nature, dividing the urban areas into three categories:

1. Areas with a high risk of human trafficking, including marine and border areas where human trafficking is easier and more organised.
2. Areas of medium danger level of human trafficking including urban and large areas
3. Areas with low social danger for human trafficking, where those cities are included that are less exposed to trafficking and have a higher economic level than the previous two categories.

5. Recommendations and conclusions

As has been highlighted above, organized crime in general currently constitutes a serious threat to European countries. Therefore, many criminal orientations focus mainly on preventing and combating this type of crime with contemporary elements. Below there are some important recommendations:

1. The fight against and repression of organized crime in the field of drugs requires strong criminal policies that allow the identification, investigation, prosecution and punishment of the different forms of trafficking. Among these forms, the continuous changes that have occurred in penal policies in our country regarding the fight against narcotics trafficking significantly improve the strategy of state bodies for the punishment of their perpetrators.
2. Except criminal law in the prevention and fight against organized crime, international

laws such as conventions, protocols, cooperation agreements between states to integrate the international framework in targeting multinational criminal groups or organizations also play important roles. Global practices have shown that the non-imposition and non-functioning of normal cooperation between countries has resulted in the development of organized crime and trafficking in psychotropic substances. Therefore, to avoid this great evil, the closest cooperation between states should be established.

3. The preparation, qualification and specialization of police officers, prosecutors and judges regarding their professionalism against the crime of trafficking in psychotropic substances constitutes another commitment of state bodies to prevent and combat organized crime.

4. The immediate establishment of appropriate and specialized structures such as private and/or investigative police to combat this type of crime is necessary as a requirement, in collaboration with Europol and Interpol⁸.

5. A positive role in the prevention of organized crime and trafficking in psychotropic substances also lies in the development of complex strategies in which the secret and operational services play a special role. On the other hand, the provision of data on criminal groups, their activities, the methods of action and the means they use, is of great importance for the fight against them.

6. The identification and investigation of organized crime in general and trafficking in human beings and narcotic substances requires the adoption of protective measures against victims who may be harmed by these criminal organizations, witnesses and repentant persons, who assist in the discovery of activities of criminal groups.

7. Since criminal organizations operate in conspiracy and use sophisticated tools, the use of information techniques such as the interception of mobile phones and correspondence should be considered for the detection of illegal activities. These methods are useful for preventing and combating human trafficking not only against organized crime, but also drug trafficking.

8. The international character of organized crime requires bodies such as the police, prosecutors and courts of a country to coordinate work with counterpart bodies, neighboring or regional authorities as a rapid exchange of information between countries and their cooperation in the fight and prevention of organized crime, international economic crime and drug trafficking; for example, our country has ratified the United Nations Convention and signed a series of bilateral and multilateral agreements for the repression of organized crime together with other states.⁷

References

1. Abdullahi, H. and Zeneli, I., *"Bashkëpunimi dhe masat parandaluese në luftën kundër krimit të organizuar"*, pubblicato nella tesi *"Gjendja e krimit të organizuar në Shqipëri, Kosovë, Mal të Zi, Maqedoni si dhe problemet që lidhen më të"*, Tirana, 12-13 December 2002;
2. American Bar Association, Central and East European Law Initiative (ABA/CEELI), American Department of Justice (DOJ) e Suisse Agencie for Development and Cooperation (SDC), materiali del seminario, Tirana, July 1998;
3. Bejko, Sh., *"Aspekte të krimit ekonomik të organizuar"*, Thesis, unpublished, Tirana, 1997;
4. Bicaj, K., *"Aspekte kriminologjike dhe juridike të kriminalitetit të organizuar me narkotikë në shoqëritë"*

⁸ "Interpoli dhe Shqipëria" Justice magazine p.75.

bashkëkohore", Thesis, unpublished, Tirana, 2002;

5. Bicaj, K. and Camaj, K., *Disa aspekte parandaluese të kriminalitetit të organizuar me narkotikë në shoqërinë e sotme të Ballkanit*, published in the thesis *"Gjendja e krimit të organizuar në Shqipëri, Kosovë, Mal të Zi, Maqedoni si dhe problemet që lidhen me të"* riassunto di comunicazioni, Tirana, 12-13 December 2002;
6. Constitution of the Republic of Albania, amended;
7. Convention on the Rights of the Children;
8. Council of Europe Convention "On Measures against Trafficking in Human Beings;
9. Elezi, I., *"For criminology"*, lessons, Tirana, 1994;
10. European Convention of Human Rights", 1950;
11. Halili, R., *"Disa karakteristika të krimit të organizuar në Kosovë dhe parandalimi i tij, "Gjendja e krimit të organizuar në Shqipëri, Kosovë, Mal të Zi, Maqedoni si dhe problemet që lidhen me të"*, Tirana, 12-13 December 2002;
12. Heba, E., *"Evidentimi i formave të krimit të organizuar që ekzistojnë aktualisht në Shqipëri, "Lufta kundër krimit të organizuar"*, report, Building Democracy Institute, OSCE, IRI, Tirana, July 1999;
13. Hysi, V., *"Aspekte kriminologjike të krimit të organizuar dhe disa drejtime të punës parandaluese të tij, "Lufta kundër krimit të organizuar"*, report, Building Democracy Institute, OSCE, IRI, Tirana, July, 1999;
14. Hysi, V., *"Organized Crime in Albania", "Organized Crime in Europe", Concepts, Patterns and Control Policies in European Union and Beyond"*, Springer, Olanda, 2004;
15. IOM and ICMC: *"Research report on the third country national trafficking victims in Albania"*, Tirana, April 2001;
16. IOM and ICMC: *"Il Research Report on third country national trafficking victims in Albania (January-December 2001)"*, Tirana, 2002;
17. IOM and the Ministry of Public Order: *"Workshop on operational improvements in combating illegal migration, trafficking and smuggling of migrants in Albania"*, Report, Tirana, 2001;
18. International Criminal Investigation Training Assistance Program (ICITAP), Organized Crime Investigation. Internal document prepared for the Ministry of Public Order of Albania, 7 July 2000;
19. Kërçuku, M. and Kavaja, M., *"Funksionimi dhe efikasiteti i organeve shtetërore në luftën kundër krimit të organizuar, "Gjendja e krimit të organizuar në Shqipëri, Kosovë, Mal të Zi, Maqedoni si dhe problemet që lidhen me të"*, Tirana, 12-13 December 2002;
20. Latifi, V., *"Problematika e krimit të organizuar në Kosovë dhe bashkëpunimi në nivel kombëtar, rajonal dhe ndërkombëtar"*, published in *"Gjendja e krimit të organizuar në Shqipëri, Kosovë, Mal të Zi, Maqedoni si dhe problemet që lidhen me të"*, summary of communications, Tirana, 12-13 December 2002;
21. Law no. 9917, dt. 19.05.2008 "On the Prevention of Money Laundering and Financing of Terrorism", amended;
22. National Bank and the Albanian Center for Economic Research, observation presented in the seminar *"Qeverisja dhe korrupsioni në Shqipëri"*, Tirana, June 30th, 1998;
23. Murati, R., *"Kriminaliteti i organizuar në Kosovë dhe legjislacioni penal – procedural, "Gjendja e krimit të organizuar në Shqipëri, Kosovë, Mal të Zi, Maqedoni si dhe problemet që lidhen me të"*, summary of communications, Tirana, 12-13 December 2002;
24. United Nations Convention "Against international organized crime;
25. The Ministry of Public Order: *"Report of the liaison officer of the Italian Interforce Police Mission in Albania"*, report, 2002, website address: <http://www.mpo.gov.al/mpo/29korrik%20statistika-klanestine.htm>;
26. The 1988 Vienna Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances;
27. The Criminal Code of the Republic of Albania, amended;

THEORY ROLE IN CRIME PREVENTION

Authors: Assoc. Prof. Dr. Merita Poni and Dr. Teuta Starova

Abstract

Crime prevention is considered the best social effort to reduce crime rather than control and punishment. Furthermore, theories of crime explain why the primary prevention prevails over the secondary prevention of crime. The primary prevention controls the factors that may induce deviant behavior, while the secondary prevention happens after the crime has occurred and punishment given. Prevention is a social strategy impeding the antisocial behavior occurrence at the first place, by keeping in control the environmental factors. Theories of crime provide an explanation of the antisocial behavior drives and circumstances, while offering strategies of prevention and control. This paper explores how evidence-based theory provides directions for crime prevention by especially focusing on three strategies: developmental, community and situational strategies, developed by Welsh et al. The theory offers explanations not only for the crime causality, but for the ways in which crime can be prevented or reduced, by keeping in control the social environment and mobilizing community for a better interaction of members. Prevention is the most effective but still the most difficult way to avoid criminal behavior, because it entails many public agencies efforts such as social, educational and security sectors. Theory addresses the challenges that prevention faces during implementation. Theory provides the premises for a full explanation of the interrelation of internal and external causes of criminal behavior and directs intervention strategies for a better prevention of crime. The situational factors combined with the developmental and community factors provide a better understanding of the deviant antisocial behavior. Theoretical explanation of crime goes hand in hand with suggestions for prevention strategies for developmental and community crime. Theory has a central role in explaining and preventing criminal behavior.

Key words: Theories of crime, crime factors, prevention, situational factors, community.

Merita Poni is an Associate Professor of Sociology in the Faculty of Social Sciences at the University of Tirana. She teaches and conducts research on crime theories, education, and research methods in criminology. She is the course convenor of the Master of Social Criminology at the Department of Sociology. She has published research on youth radicalization, gender and crime, research methods in criminology, and social policies.

Email: merita.poni@unitir.edu.al, meritaponi@gmail.com

Teuta Starova is a PhD in Sociology, in the Faculty of Social Sciences at Tirana University. She holds a doctoral degree from Tirana University. Her research includes crime prevention, deviant behavior, and public penal policy. She is the director of the Center for Transitional Justice of Tirana University. Her research is about juvenile crime, and theories of deviance.

Introduction

"Prevention is better than curing" says an old axiom of health science. Same goes on in social science when talking about crime control. Crime prevention is considered the best social effort to reduce crime rather than control and punishment. Scholars have been searching for long the causes of deviant behavior and the strategies for crime prevention and the literature on crime prevention and control has expanded over decades. In this article, Welsh et al. (2017) theoretical model is used to explain the role of theories in crime prevention. As these authors argue, the role of theory has been downplayed because of methodological and political reasons: *"It could very well be that our need for empiricism over explanation, as well as our need for immediate returns (politically and economically) over enduring effects, is compromising the design and implementation of crime prevention programs that are grounded in sound theory"* (2017:2). While other researchers call for greater understanding of the role of theory in the prevention of delinquency and crime (Fagan & Eisenberg, 2012; Long & Sullivan, 2016). Theories should be tested in practice and falsified to comply with methodological claim for scientific objectivity (Gottfredson, Cook, Gardner, Gorman-Smith, Howe, Sandler & Zafft, 2015; Mertens & Wilsson, 2018).

Walsh et al. adopt the view that crime prevention is best understood and utilized as a unique social and environmental strategy for reducing crime, one that is distinct from crime control or punishment. Crime prevention refers to efforts to prevent crime or criminal offending in the first instance—before the act has been committed. Although crime prevention and crime control share a common goal of trying to prevent the occurrence of a future criminal act, they differ from each other. Unlike control, prevention happens outside of the formal justice system, because one of its goals is to prevent young people from coming into contact with the justice system (p.3). Prevention approach impacts a series of outcomes, such as reducing crime or criminal activity; mitigating the damage of crime or lessening the severity of criminal activity; eliminating the crime or criminal behavior altogether; and displacing the crime or criminal activity.

Methodology

Guided by the crime prevention literature, Welsh et al (2017) have identified three strategies of crime prevention: development, community and situational crime prevention. Each strategy incorporates a set of theories that are grouped under respective prevention typology.

Developmental prevention involves interventions designed to prevent the development of criminal potential in individuals. Community prevention involves interventions designed to change the social conditions and institutions. Situational prevention involves interventions with a focus on preventing the occurrence of crimes by reducing opportunities of offending.

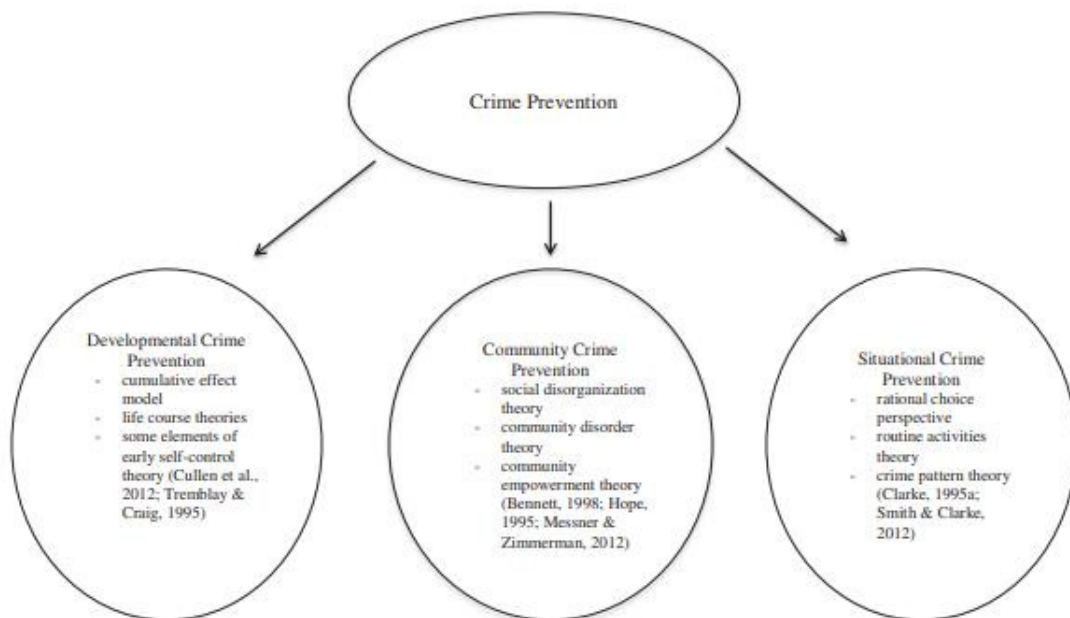

Figure 1. The three main crime prevention strategies and their key theoretical influences. Source: Walsh et al 2017.

Developmental crime prevention strategies tend to improve individuals and discourage deviant behavior. These theories consider the importance of motivational causes of criminal activity. They search for interplay of the personal internal motives with the push and pull external factors that enhance predisposition towards antisocial behavior. Of these theories, Welsh et al. (2017) distinguish three sub-groups: the cumulative effect model, the life course model and self-control model. Community crime prevention strategies intend to improve society's actors. Theories of community prevention analyze the structural causes of crime. The multitude of causal explanations are grouped in three theoretical sub-clusters: social disorganization, community disorder, and community empowerment. The situational crime prevention theories contribute to reduce the crime opportunities and occurrence. Focused on the social environment, the theories of this group are sub-grouped into three categories: rational choice, routine activity, and crime patterns.

Analysis

Developmental crime prevention is a risk focused prevention targeting risk and protective factors against criminal offending. The sub-categories of the development crime prevention are three: self-control, life paths, and cumulative effect model. All of them investigate the support given to antisocial behavior. Self-control theory is focused on behavioral parental training such as rewards and punishment. Path-ways model focuses on age graded risk and protective factors during childhood and adolescence. The cumulative effect model relates to the early childhood development factors, individual and familial, such as intellectual stimulation, social skills training,

school antibullying instructions, family support (Farrington & Welsh, 2007). The impact of theories on development crime prevention strategies is found to be modest for the self-control model, substantial for the cumulative effect model and insignificant for the life pathways model. Robust research has found that theories of crime contribute to the development approach of crime prevention (Cullen, Benson, & Makarios, 2012). Studies review of evaluation research of self-control programs has found evidence of effectiveness of these programs on reducing delinquent behavior in youth (Piquero, Jennings, Farrington, Diamond, & Gonzalez, 2016). Other studies evidence increased support for cumulative effect model programs (Schindler & Yoshikawa, 2012; Fagan, 2013). However, insufficient evidence is found on potential influence of the key life paths models on the development crime prevention programs (Welsh et al, 2017).

Two perspectives inform the community crime prevention strategies: developmental and situational prevention. The former focuses on social conditions of crime and the latter on the community response to crime. Welsh et al have adopted Hope (1995) view on community crime prevention that represents it as a set of actions designed to change the social conditions and institutions that influence offending in residential communities. Community crime prevention encapsulates horizontal and vertical efforts. Horizontal prevention emphasizes the role of community residents in crime prevention via social control. Vertical prevention focuses on connecting the community goods and services provided outside neighborhood. Horizontal prevention relates to private control, while vertical prevention to public control. The difference between the two types of preventions is reflected in theoretical discussion about private and public control of crime. Examples of horizontal prevention include efforts addressing community risk factors rather than individual motives.

Theories on community crime prevention focus on social structure and social processes relation to offending behavior in community and differ from each other (Messner & Zimmerman, 2012). Use of informal social control through community organization contributes to improvement of collective efficacy (David-Ferdon & Simon, 2014). Community crime prevention targets the victim of offending and the potential offender. The theory informs that the social disorder is a sign of weak social control and crime impunity. Except for social structure, recent research identifies neighborhood mechanisms as relevant to offending including among other factors the social cohesion, attending culture and collective efforts for crime prevention.

Situational crime prevention was influenced by opportunity theory (Smith & Clarke, 2012). This theory focuses on situational causes of crime that influence the offender to take advantage of environmental inducements and opportunities. The opportunity theory has influenced other specific theories such as rational choice perspective, routine activities theory and crime pattern theory. Rational choice perspective points that the offender behavior is instrumentally organized to achieve a benefit. Therefore, making achievement difficult will reduce the likelihood of deviant behavior.

Routine activities theory can be seen as a complementary framework of crime events. For crime to happen, minimal demands are necessary to fulfill like: a motivated offender, a suitable target/victim and the absence of capable guardians. Crime pattern theory explains why crime is not evenly or randomly distributed across different places and settings. Situational crime prevention has influenced programs based on opportunity theory by testing effectiveness of theoretical mechanisms (Bernard, Snipes, & Gerould, 2016). Crime opportunities are not infinitely available therefore can be reduced (Guerette & Bowers, 2009).

Discussion

Theories of crime are followed by challenges when implemented in practice. The developmental crime prevention strategy has drawn critics upon because of the simplistic linear model that states that poor child rearing and low self-control lead to crime. The cumulative effect model represents difficulties in isolating the independent and interactive components of program effectiveness. Life course theories face additional difficulty to distinguish risk factors such as causes, markers, correlates and co-occurrence.

Community crime prevention got critics for the confusion it creates in relation to the types of programs implemented. There is an overlap of two types of programs in community crime prevention strategy: developmental crime prevention and situational crime prevention. The confusion extends in the discussion about the ability of community to regulate the social conditions of crime. Confusion expands to the understanding of whether crime prevention operates regardless of the mechanisms of the crime (social, economic, cultural). To reconcile both strategies, community crime prevention efforts should be cognizant of the linkage between individual and community process levels rather than controlling outcomes. Additionally, community crime prevention faces challenges of disconnection of causes and cures, of the link between individual and communal processes level and of data on community networks where offender resides. Another challenge is the difference between private and public response represented in vertical and horizontal interventions. The theory on community crime prevention needs to explain how the selection process and neighborhood interact to structure the residential community. There is a paucity of data on the impact of hierarchical social structure on crime. The analysis requires more information on individuals and neighborhoods where they reside, especially on networks across residential communities.

Situational crime prevention focuses on social environment control by adopting an environmental approach that combines human behavior with situational opportunities. The opportunities theory feeds three sub theories: rational choice, routine activity and crime pattern theory. The rational choice explains the crime from an economic approach according to which the defender commits a crime to satisfy needs and takes an economic reward from criminal activity. According to the routine activity theory crime is explained with opportune circumstances favoring offender behavior such as offender motivational characteristics, target suitability and guardian absence. The crime pattern model explains why crime is not evenly or randomly distributed, because the environment creates specific opportunities. Situational crime prevention has a developed classification system with 25 categories. However, challenges are present for situational crime prevention as well. The combination of the situational crime prevention strategy with developmental crime prevention and community crime prevention affects the intervention programs. Another challenge is the expanding of situational crime prevention boundaries to the offender's motivational characteristics, while this is out of the scope of it. Furthermore, situational crime prevention theory is more focused on potential criminal events rather than on offenders.

Conclusions

This article explores the role of theory on crime prevention, based on Welsh et al. methodology with a specific focus on the three main crime prevention strategies: developmental, community, and situational. The authors explain why theory matters in crime prevention as well as identify key challenges and opportunities for making theory more central to crime prevention.

Situational crime prevention theory is highly developed and contributes to crime prevention strategies. This is due to a classification system of situational crime prevention techniques which is the lifeblood of this strategy. Developmental theory benefits from multiple fields of study, including psychology, sociology, social work, education, and public health, bringing together the literature of these theoretical perspectives around the outcome of crime. However, although few evaluations of developmental prevention programs include a measure of crime, there is no classification system of developmental crime prevention modalities.

Theory for community crime prevention is well developed, yet its influence on the programmatic literature is limited, due to less well-defined techniques than its counterparts and difficulty to operationalize. Community crime prevention strategy combines developmental and situational crime prevention strategies, creating some advantage to benefit from both strategies. Situational crime prevention can offer the classification system of intervention techniques, while the developmental crime prevention theory can provide a multitude of solutions coming from multiple fields of social sciences.

References

- Bernard, T. J., Snipes, J. B., & Gerould, A. L. (2016). *Vold's theoretical criminology* (7th ed.). New York, NY: Oxford University Press.
- Cullen, F. T., Benson, M. L., & Makarios, M. D. (2012). Developmental and life-course theories of offending. In B. C. Welsh & D. P. Farrington (Eds.), *The Oxford handbook of crime prevention* (pp. 23-45). New York, NY: Oxford University Press.
- David-Ferdon, C., & Simon, T. R. (2014). Preventing youth violence: Opportunities for action. Atlanta, GA: *Centers for Disease Control and Prevention*.
- Fagan, A. A. (2013). Family-focused interventions to prevent juvenile delinquency: A case where science and policy can find common ground. *Criminology & Public Policy*, 12, 617-650.
- Fagan, A. A., & Eisenberg, N. (2012). Latest developments in the prevention of crime and anti-social behavior: An American perspective. *Journal of Children's Services*, 7, 64-72.
- Farrington, D. P., & Welsh, B. C. (2007). *Saving children from a life of crime: Early risk factors and effective interventions*. New York, NY: Oxford University Press.
- Hope, T. (1995). Community crime prevention. In M. Tonry & D. P. Farrington (Eds.), *Building a safer society: Strategic approaches to crime prevention* (pp. 21-89). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Long, J., & Sullivan, C. J. (2016). Learning more from evaluations of justice interventions: Further consideration of theoretical mechanisms in juvenile drug courts. *Crime & Delinquency*. doi:10.1177/001128716629757
- Gottfredson, D. C., Cook, T. D., Gardner, F. E. M., Gorman-Smith, D., Howe, G. W., Sandler, I. N., & Zafft, K. M. (2015). Standards of evidence for efficacy, effectiveness, and scale-up research in prevention science: Next generation. *Prevention Science*, 16, 893-926.

Guerette, R. T., & Bowers, K. J. (2009). Assessing the extent of crime displacement and diffusion of benefits: A review of situational crime prevention evaluations. *Criminology*, 47, 1331-1368.

Mertens, D. M., & Wilson, A. T. (2018). *Program evaluation theory and practice: A comprehensive guide*. 2nd edition. New York, NY: Guilford Press.

Messner, S. F., & Zimmerman, G. M. (2012). Community-level influence on crime and offending. In B. C. Welsh & D. P. Farrington (Eds.), *The Oxford handbook of crime prevention* (pp. 155-172). New York, NY: Oxford University Press.

Piquero, A. R., Jennings, W. G., Farrington, D. P., Diamond, B., & Gonzalez, J. M. (2016). A meta-analysis update on the effectiveness of early self-control improvement programs to improve self-control and reduce delinquency. *Journal of Experimental Criminology*, 12, 249-264.

Schindler, H. S., & Yoshikawa, H. (2012). Preventing crime through intervention in the preschool years. In B. C. Welsh & D. P. Farrington (Eds.), *The Oxford handbook of crime prevention* (pp. 70-88). New York, NY: Oxford University Press.

Smith, M. J., & Clarke, R. V. (2012). Situational crime prevention: Classifying techniques using "good enough" theory. In B. C. Welsh & D. P. Farrington (Eds.), *The Oxford handbook of crime prevention* (pp. 291-315). New York, NY: Oxford University Press.

Welsh, B. C., Zimmerman, G. M., & Zane, S. N. (2017): The Centrality of Theory in Modern Day Crime Prevention: Developments, Challenges, and Opportunities, *Justice Quarterly*, DOI: 10.1080/07418825.2017.1300312

THE NECESSITY FOR CRIMINAL POLICIES AIMED AT PROMOTING RESTORATIVE AND REPARATIVE JUSTICE

Tevia AGALLIU MsC¹

Summary

Restorative and restorative justice, originating as an alternative paradigm within the realm of criminal justice, with the aim of facilitating healing and reconciliation among perpetrators, victims, and the societies they inhabit, has transitioned towards broader national and international platforms concerning reintegration in contexts of political and ethnic conflicts.

This article undertakes a diachronic analysis of the extensive body of literature across domains where restorative and reparative justice have been cultivated and applied, encompassing criminology, inter-community discord, civil unrest, political upheavals, human rights transgressions, and the functioning of global legal frameworks.

Through examining empirical research on procedural aspects in diverse settings and employing bibliometric methodologies, the article elucidates the evolutionary trajectory of restorative and reparative justice definitions, their potential constraints, and accomplishments, as well as the pragmatic implications of justice predicated on unconventional paradigms. The key tenets of "*reintegrative shaming*", acknowledgment and answerability, reparation, truth and conciliation, and cycles of retribution or recuperation are examined here either in their transformative and conceptual capacities or in practical applications within contexts of addressing domestic violence, adolescent delinquency, criminal offences, disputes, national disputes, ethnic and religious tensions, civil unrest, and civil movements.

Analysis of bibliometric data led to the inference that significant queries persist regarding the extent to which restorative and reparative justice ought to supplement or supplant traditional legal mechanisms, and how its innovations propose potentially transformative and demanding notions and initiatives for addressing deviant and criminal conduct on an individual and collective level.

Keywords: restorative justice, re-integrative shaming, alternative model, bibliometric method, revolutionary choice

1. Introduction

"Si membrum nupsit ni cum eo pacit, talio est", with these words Tables XII introduced the forerunner of criminal mediation. This study aims to establish a methodological foundation for juridical and social interventions geared towards the social reintegration of former inmates upon completion of their prison term. Society must have the capacity to offer juridical and educational solutions that enable individuals who have engaged in criminal activities to effectively reintegrate themselves into their relevant social environment (Weitekamp & Parmentier, 2016). The objective seems intricate as the issue of reintegrating ex-convicts into society presents various challenges spanning different areas: employment opportunities, detachment from their previous delinquent environment, often requiring behavioral, substance, or alcohol abuse rehabilitation programs, as well as familial and societal support systems (Latimer et al., 2005). It is imperative to develop an intervention strategy and multifaceted policies, allowing for the involvement of numerous professionals to establish a network of support and supervision for individuals reentering the community following an extended period of incarceration.

The establishment of a network of professional interventions not only involves providing socio-juridical educational and growth reference points for vulnerable individuals, but also providing a framework through which they can develop a life plan that aligns with societal norms and expectations of being an integrated, productive, and competent member of society (Symeonidou-Kastanidou et al., 2019). The objective is to design complex and comprehensive life trajectories that ultimately lead to the full reintegration of individuals into society, equipping them with the necessary resources to prevent relapse and assume a new and informed role within their social environment (Chapman, 2006).

Theoretical frameworks have been developed, drawing from global practices that specifically focus on such forms of intervention. A good example of these policies is the practice that individuals serving a portion of their sentence in prison can be granted temporary leaves to engage in work opportunities, foster social connections, and participate in community service, which emphasizes the importance of this approach. One of the primary deficiencies often observed pertains to the absence of economic investments, which constitutes a key focal point for experts within the realm of juridical and educational trajectories due to their costly and intricate nature, often lacking immediate outcomes (Tagaki & Shank, 2004).

The proposition of mediation and resilience policies encounters significant challenges because of these factors, compounded by cultural obstacles (Blad, 2015; Clark, 2008). The prevailing mindset tends to gravitate towards the notion of crime and punishment rather than contemplating avenues for offering redemption to individuals who have transgressed societal norms (Ambach, 2020). Subsequently, this line of thinking takes on a counterintuitive nature, whereby the cultural inclination leans towards a simplistic view of linking crime with punishment, emphasizing retribution over the prospects of future rehabilitation. It becomes imperative for society to undertake the responsibility of affording a second chance, facilitating the individual's reintegration and transformation into a productive member of the community (Rossner & Bruce, 2016; Van Camp, 2016).

Contrary to initial impressions, this unconventional approach proves advantageous for all parties involved, as the rehabilitation of individuals not only serves to strengthen the fabric of society but also transforms re-education into an asset, fostering a new wave of social, political, and economic empowerment (Taufik, 2018; Ashworth, 2002). Every society has developed its legal philosophy, which is manifested through its constitution, legislation, regulations, and traditional practices

(Ross, 2020; Braithwaite, 2002). Therefore, all these intervention policies must be rooted in an intervention philosophy that is implemented by the legal philosophy established by each nation, shaped by its unique cultural, political, social, and at times religious contexts.

2. Method

The current paper is mainly a hermeneutical approach and comparative analysis. These approaches were chosen for several reasons. This approach was used to analyze the established concepts in terms of the new concepts and rights that have emerged due to legal advancements of Restorative Justice as a means of an alternative to punishment at the European level. The comparative design was used to highlight the similarities and enabled me to identify the forms, similarities, and differences within the legislation governing Restorative Justice for Juvenile and Adult criminal acts.

3. Restorative Vs Retributive Justice

Marshall's (1999) definition of restorative justice is frequently referenced when discussing its meaning. According to the author, *restorative justice is a process in which stakeholders involved in a particular offense come together to collectively determine how to address the consequences of the offense and its future implications* (Umbreit et al., 2007). This definition is notably expansive and general. The term '*restorative justice*' serves as an overarching concept, encompassing various forms of conflict resolution distinguished by differing implementation approaches but sharing a common goal, i.e. resolving conflicts through dialogue.

The aim is to achieve an "agreement" that marks the initial step towards moving beyond the crime, enabling a different outlook on the future through the effective restoration of the victim, the immediate potential for the victim to overcome the crime, and the rehabilitation of the offender (Doolin, 2007). Different definitions may be identified based on the chosen analytical perspective. Initially, we can revisit definitions focused on the victim of the crime, which articulate restorative justice as a concept that aims to address the harm caused by the offender to the victim and/or the community.

This perspective challenges the notion that a crime is solely a violation of legal norms, providing a broader understanding that considers various forms of harm. Restorative justice transcends the idea of "*malum passionis ab mulum actionis*," suggesting that the moral justification for responding to a crime lies in acknowledging the harm inflicted, rather than resorting to further harm (punishment), which is only justifiable in terms of preventing future offenses (Weitekamp & Parmentier, 2016). Emphasis is placed on remedial aspects over retributive ones, highlighting the importance of not only addressing outcomes but also the processes involved in achieving those outcomes. Additionally, there are interpretations of restorative justice that lean more toward the community impacted by the crime. In contrast, retributive justice *approaches the community in a detached manner, considering the State as the primary victim of the crime* (Okimoto et al., 2016).

Within retributive justice, the community serves a role in fostering reconciliation and cohesion, aiming to repair the social bond disrupted by the crime (Pemberton et al., 2017). Definitions are still present based on the content and methods of restoration. The challenge lies in elucidating the

meaning of reparation or *"any endeavor aimed at rectifying the harm inflicted by the offense both materially and symbolically"* (Clark, 2008). The reparative behavior is required to be carried out by the offender through monetary compensation or engagement in a work-related task for the benefit of the victim or the community and may encompass the involvement of the offender in educational or therapeutic programs. Additionally, reparation can be initiated and executed by the community or directed towards the community in cases where the primary victim of the offense is missing (Latimer et al., 2005).

4. The various types of restorative justice

Among the emerging positions, the Vienna Declaration, Resolution 27-28 (see the Vienna Resolution, 1993), encompasses a compilation of practices falling under the expansive concept of restorative justice. Noteworthy among these include:

- **VOM (Victim-Offender Mediation):** constitutes a quintessential illustration of restorative justice. This process involves the victim, the offender, and a mediator engaging in a thorough analysis of the crime and its repercussions. Subsequently, a reparative agreement usually materializes.
- **APOLOGY (Formal Apology):** constitutes a document, often a letter, wherein the offender assumes responsibility for the crime, elucidates their emotions and motivations behind the action, and concludes with an expression of apologies to the victim.
- **COMMUNITY / FAMILY GROUP CONFERENCING:** This practice entails an extended form of mediation where family members or individuals with significant emotional significance to both the victim and the offender (referred to as key supporters) partake in assisting the conflicting parties to resolve their issues. The mediator (facilitator) determines the guidelines for conducting the discussion and rules the participants throughout the dialogue.
- **COMMUNITY / NEIGHBORHOOD VICTIM IMPACT STATEMENT (VIS):** Constitutes a document prepared by the victim - whether an individual or a group - to convey their emotions and the repercussions endured as a result of the criminal act. This report is submitted to the appropriate Judicial Authority and forms an integral component of the Pre-sentence report. This report, compiled by the Probation Office, contains comprehensive details about the offender's background, criminal and non-criminal history, and modus operandi, among other relevant information. It is presented to the judge to facilitate a more informed decision on the appropriate sentencing for the offender, particularly in jurisdictions following common law principles.
- **COMMUNITY RESTORATIVE BOARD:** This denomination refers to a group of individuals within a community who are tasked with engaging the offender in discussions aimed at analyzing the committed offense and developing a restitution plan that the deviant agrees to adhere to within a specified timeframe. Following the expiration of the set deadline, the community restorative board submits a report to the judicial entity, detailing the agreed-upon program that the offender has committed to follow and the outcomes achieved.
- **COMMUNITY SERVICE/PEACEMAKING CIRCLES:** This concept involves a collaboration with the community to seek mutually accepted resolutions between conflicting parties (peacemaking circles). It is a transparent process accessible to the public and applicable to the most severe offenses, where the victim, offender, their families and community representatives express their sentiments to the judicial system to reach a mutually satisfactory reparation agreement.

- **COMMUNITY SERVICE:** Encompasses the performance of unpaid work activities by the offender for the betterment of the community.
- **COMPENSATION PROGRAMS:** These programs aim to provide reparation for the damages caused by the crime. They may include expenses for medical and psychological assistance, subsidies, annuities, and other forms of compensation. Although the state usually arranges these programs, the financial burden can also be borne by the offender.
- **DIVERSION:** Constitutes a term that refers to a range of techniques employed to prevent the offender from entering the criminal circuit or facing trial.
- **FINANCIAL RESTITUTION TO VICTIMS:** This process involves the competent court, utilizing the Victim Impact Statement (VIS), to assess the damages suffered by the victim and require the offender to pay a monetary sum as compensation.
- **PERSONAL SERVICE TO VICTIMS:** This terminology denotes the activities performed by the offender to assist the victims affected by the crime. Typically, this practice is employed in cases of minor offenses committed by minors, where the prescribed activities are relatively simple, such as household cleaning, painting, gardening, and similar tasks.
- **VICTIM COMMUNITY IMPACT PANEL** is a unique approach to conflict resolution, involving representatives from both the “victims” and the “perpetrator of the crime” categories. This panel (focus group) consists of individuals who have experienced victimization or have been involved in criminal activities but are not directly connected to the specific case at hand. During the panel meetings, victims are allowed to share their personal experiences, with each person allotted fifteen minutes to speak. The primary purpose of this kind of group is to provide a platform for victims to express themselves and find a resolution for the trauma caused by the crime they endured. Conversely, for offenders, it serves as a significant opportunity to comprehend the profound impact their actions have had on individuals. It is important to note here that this form of restorative justice does not aim to facilitate dialogue between the parties involved, nor does it serve as an alternative to the judicial process, which always necessitates a trial to determine appropriate sentencing. However, it does embody the principles of restorative justice by enabling the achievement of specific objectives associated with this type of practice.

From the perspective of the offender, restorative approaches share the common objective of guiding them through a reflective process to comprehend the harm inflicted upon the victim(s) and strive to prevent relapse. Generally, the aforementioned strategies enable the application of penalties other than incarceration, or supplementing traditional imprisonment with victim-oriented measures (Dzur, 2003). Through these interventions, the overarching goal of deterring repeat offenses is pursued, although research outcomes in this realm have been inconclusive. For the victim, these methods have yielded numerous favorable results.

Primarily, it is imperative to highlight the primary and pivotal accomplishment: the victim is reintegrated into the legal framework, reclaiming what was taken from them by the State: the right to actively participate in resolving the offense committed against them and the fundamental entitlement to be heard, aided and assisted with all their crime-related needs (Heitzeg, 2012). Most of the aforementioned practices presume and, indeed, necessitate a stage where the victim is given a voice, can articulate their anxieties, emotions, and sentiments and, during interactions with the offender, also pose inquiries that may aid in addressing and surmounting the offense. Evaluations conducted in areas where trial initiatives have been initiated to assess the advantages of these innovative approaches have indicated that mediation alleviates the trauma induced by the offense, enabling victims to regain a sense of security and the ability to restore their self-assurance.

and self-reliance (Liebmna, 2017; Rosner, 2008). The practices delineated encompass a range of fundamentally restorative activities, even if they do not propose a complete departure from the criminal adjudication process.

5. The legal framework of RJ in the European Union

Concerning the legal framework of Restorative Justice (RJ) within each jurisdiction, I present here only the essential regulatory information, refraining from delving into a comprehensive examination of the regulatory practices observed in individual nations. In the *German* context, the practice of criminal mediation (known as Täter-Opfer-Ausgleich or TOA) has been referenced in juvenile proceedings since as early as 1990, as outlined in paragraphs 10 and 23 of the juvenile procedural law of the Federal Republic of Germany (Jugendgerichtsgesetz or JGG). These provisions empower the judge to refer the case to a mediation office for a potential resolution with the offended party within the confines of the law. Upon the conclusion of the process, section 45 of the JGG deems this endeavor akin to the implementation of a "*supervision measure*", thereby offering the possibility of case closure or an acquittal (Soulu, 2020).

Restorative Justice (RJ) is acknowledged within criminal justice due to the inclusion of paragraph 46 a) in the Criminal Code (StGB) and through paragraphs 153/a) and 155/a) in the Code of Criminal Procedure (StPO). Essentially, in case the offender undertakes efforts to repair the harm caused by the offense or actively engages in mediation, the Public Prosecutor may temporarily suspend the criminal proceedings with the court's approval (even if the victim objects). The judge may consider the successful outcome, or at least the endeavor (Bemühen) of the Restorative Justice process to mitigate the sentence or, for offenses punishable by a fine or imprisonment of up to one year, for refraining from imposing a penalty. Restorative Justice approaches are also utilized during the enforcement phase of the sentence due to liberal interpretations of the regulations in the Penal Enforcement Act (Strafvollzugsgesetz - StrafvollzG) (Lauwaert & Aertsen, 2002). German legislation provides a broad array of regulatory tools for implementing Restorative Justice. Moreover, data indicates that while the initial focus was on juvenile criminal law, mediation cases involving adult offenders have also increased significantly.

However, there has been a noticeable decline in referrals to criminal mediation offices, especially in cases involving juveniles (Lauwaert & Aertsen, 2002). In *Estonia*, criminal mediation is stipulated in the Victim Support Act of 2000 and the Criminal Procedure Code. The latter, post the 2007 reform, under § 203, empowers the prosecutor and judge to refer a case to the mediation office for potential conciliation between the involved parties (Marder, 2020). While criminal mediation is permissible through the Juvenile Sanctions Act, its primary application pertains to offenses committed by adults. Notably, a specific restriction on mediation arises in instances where the victim is a minor. An interesting aspect of Restorative Justice (RJ) in Estonia is its extensive prevalence, particularly evident in cases of domestic violence, encompassing approximately 60% of such disputes. This prevalence stands out as a noteworthy deviation from the prevailing practices in other nations, where there exists a general reluctance to employ mediation in cases of domestic violence (Mills et al., 2012).

The legal system of *Romania*, which had previously engaged in experimental endeavors (e.g. during the era of Ceaucescu's communist regime) involving certain models of community-based restorative justice such as the colleges of the elderly, acknowledges the practice of mediation through the enactment of law 192/2006, subsequently amended by law 115/2012. Instead of fully embracing the principles of RJ, the regulation appears to have been primarily designed to align with the directives of European legislation advocating for the implementation of mediation (Ciobanu, 2013). It is from this vantage point that it is essential to examine some distinctive elements of criminal mediation in Romania. The aforementioned legislation has served as the sole legal basis for both civil and criminal mediation; mediators undergo standard training regardless of the specific context (civil or criminal) within which they are engaged.

Moreover, mediation is not *pro bono* but rather regarded as a fee-based service. In essence, the prevailing rationale underpinning mediation in Romania appears to be conciliatory and negotiative; hence, the utilization of criminal mediation remains relatively limited, despite the substantial number of mediators (exceeding one thousand) authorized to practice (Popa, 2020). Nevertheless, it is noteworthy that criminal mediation was officially acknowledged in the Penal Code in February 2014 including cases of offenses punishable by a maximum of 7 years imprisonment (Popa, 2020). By granting autonomy to criminal mediation about its civil counterpart, could potentially signify a tangible alignment of Romania with the principles of RJ. Regarding *Ireland*, RJ is mentioned in the juvenile field in the Children Act of 2001 and can be implemented through both the probation service and the police (Gavin & Joyce, 2013).

As for crimes committed by adults, RJ applies even in the absence of specific regulatory provisions. In the *Spanish* system, mediation is acknowledged within juvenile justice thanks to *Ley Organica 5/2000*, which serves as the regulatory foundation for all interventions with minors, including criminal mediation processes (Bulnes, 2015). However, there are minimal applications in the "ordinary" jurisdiction involving adults, where mediation is explicitly prohibited in cases of gender violence in close relationships. In *Italy*, criminal mediation is explicitly mentioned only within the jurisdiction of the justice of the peace, although its applications are infrequent (Palermo, 2023). Apart from some instances during the execution phase of the sentence, where a mediation process can be utilized as a prerequisite for the granting of the alternative measure of semi-liberty or as part of the probationary assignment to the social service, criminal mediation and restorative justice is more commonly employed in the juvenile field in the EU countries (Jasini, 2019).

6. Conclusive remarks

- The current paper aims to give a comprehensive review of the present stance on Restorative Justice focusing on the European Union's common models of victim protection.
- Despite the widespread adoption of RJ processes in legal systems in the EU, there are still certain issues that need to be addressed for this form of justice to truly overcome its limited scope within the Criminal system.
- Additionally, it is important to consider the impact of RJ on the accountability of the offender and their rights within the RJ practices, as well as the concept of community and the potential intersections between RJ and Criminal policies.

- Further research is required, because the identification of the most satisfactory, effective and balanced criminal justice strategies depends on various variable elements that may not always be empirically quantifiable or easily translated into definitive formulas.
- Therefore, there is no absolute preference for certain models of criminal justice over others, although an alternative way to imprisonment gives a better perspective of prevention rather than cure.

References

1. Ambach, P. (2020). From punitive to restorative justice. In *Cambridge University Press eBooks* (pp. 364–379). <https://doi.org/10.1017/9781108566360.024>
2. Ashworth, A. (2002). Responsibilities, rights and restorative justice. *British Journal of Criminology*, 42(3), 578–595. <https://doi.org/10.1093/bjc/42.3.578>
3. Blad, J. (2015). The politics of restorative justice. *Restorative Justice*, 3(1), 1–5. <https://doi.org/10.1080/20504721.2015.1049868>
4. Braithwaite, J. (2002). Setting standards for restorative justice. *British Journal of Criminology*, 42(3), 563–577. <https://doi.org/10.1093/bjc/42.3.563>
5. Bulnes, M. J. (2015). Restorative justice in Spain. In *Victims and criminal justice. European standards and national good practices*. Wolters Kluwer.
6. Chapman, T. (2016). The sustainability of restorative justice. *Restorative Justice*, 4(1), 134–136. <https://doi.org/10.1080/20504721.2015.1109375>
7. Ciobanu, M. (2013). Recent restorative justice measures in Romania (2006–2010). *Problems of Post-communism*, 60(5), 45–57. <https://doi.org/10.2753/ppc1075-8216600504>
8. Clark, J. N. (2008). The three Rs: retributive justice, restorative justice, and reconciliation. *Contemporary Justice Review*, 11(4), 331–350. <https://doi.org/10.1080/10282580802482603>
9. Doolin, K. (2007). But What Does it Mean? Seeking Definitional Clarity in Restorative Justice. *Journal of Criminal Law*, 71(5), 427–440. <https://doi.org/10.1350/jcla.2007.71.5.427>
10. Gavin, P., & Joyce, N. P. (2013). Restorative Justice in the Republic of Ireland: Reports, recommendations and developments. *The Irish Review of Community Economic, Development Law and Policy*, 2(1). <https://researchspace.bathspa.ac.uk/10922/>
11. Jasini, R. (2019). Action research in criminal justice: restorative justice approaches in intercultural settings. *The International Journal of Restorative Justice*, 2(1), 162–165. <https://doi.org/10.5553/ijrj/258908912019002001011>
12. Heitzeg, N. A. (2012). Contemporary Justice review issues in criminal, social and restorative justice. *Contemporary Justice Review*, 15(4). <https://doi.org/10.1080/10282580.2012.749591>
13. Latimer, J., Dowden, C., & Muise, D. (2005). The Effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta-Analysis. *The Prison Journal*, 85(2), 127–144. <https://doi.org/10.1177/0032885505276969>
14. Lauwaert, K., & Aertsen, I. (2002). Restorative justice: Activities and expectations at European level. *ERA-Forum*, 3(1), 27–32. <https://doi.org/10.1007/bf02817601>
15. Liebmann, M. (2017). Restorative theory in practice: insights into what works and why. *Restorative Justice*, 5(2), 336–339. <https://doi.org/10.1080/20504721.2017.1339957>
16. Marder, I. D. (2020). The new international restorative justice framework: reviewing three years of progress and efforts to promote access to services and cultural change. *The International Journal of Restorative Justice*, 3(3), 395–418. <https://doi.org/10.5553/ijrj.000048>

17. Mills, L. G., Barocas, B., & Ariel, B. (2012). The next generation of court-mandated domestic violence treatment: a comparison study of batterer intervention and restorative justice programs. *Journal of Experimental Criminology*, 9(1), 65–90. <https://doi.org/10.1007/s11292-012-9164-x>
18. Okimoto, T. G., Wenzel, M., & Feather, N. T. (2012). Retribution and Restoration as General Orientations towards Justice. *European Journal of Personality*, 26(3), 255–275. <https://doi.org/10.1002/per.831>
19. Palermo, G. (2023). Conflict and Crime. Restorative Justice in Italy. *Frontiers in Sociology*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10493381/>
20. Pemberton, A., Aarten, P., & Mulder, E. (2017). Beyond retribution, restoration and procedural justice: the Big Two of communion and agency in victims' perspectives on justice. *Psychology, Crime & Law/ Psychology, Crime and Law*, 23(7), 682–698. <https://doi.org/10.1080/1068316x.2017.1298760>
21. Popa, C. (2020). *Restorative justice involving child victims in Romania*. Terre des Hommes. https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2021-05/romanian_research_report_irestore_en_101220.pdf
22. Ross, K., & Muro, D. (2020). Possibilities of prison-based restorative justice: transformation beyond recidivism. *Contemporary Justice Review*, 23(3), 291–313. <https://doi.org/10.1080/10282580.2020.1783258>
23. Rossner, M., & Bruce, J. (2016). Community Participation in Restorative Justice: Rituals, Reintegration, and Quasi-Professionalization. *Victims & Offenders*, 11(1), 107–125. <https://doi.org/10.1080/15564886.2015.1125980>
24. Rossner, M. (2008). Healing Victims and Offenders and Reducing Crime: A Critical Assessment of Restorative Justice Practice and Theory. *Sociology Compass*, 2(6), 1734–1749. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2008.00170.x>
25. Soulou, K. (2020). A brief European overview of restorative justice (RJ) in criminal cases: Current developments and challenges. *Pro Justitia: Ηλεκτρονική Επετηρίδα Νομικής Σχολής ΑΠΘ*, 3(3), 87–96. <https://doi.org/10.26262/pj.v3i3.7823>
26. Symeonidou-Kastanidou, E., K Brown, D., Turner, J. I., & Weisser, B. (2019). Restorative justice as an alternative to penal sanctions/The Oxford Handbook of Criminal Process. In *The* (pp. 909–934). Oxford Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190659837.013.46>
27. Tagaki, P., & Shank, G. (2004). Critique of Restorative Justice. *Social Justice for Workers in the Global Economy*, 31(3/97). <https://doi.org/10.2307/29768262>
28. Taufik, M. (2018). The readiness of various communities for the implementation of restorative justice in the community setting: A perspective of community organization. *International Social Work*, 9. <https://doi.org/10.1177/0020872818796152>
29. W Dzur, A. (2003). Restorative Justice and Civic Accountability for Punishment. *Polity*, 36(1). <https://doi.org/10.2307/3235421>
30. Weitekamp, E., & Parmentier, S. (2016). Restorative justice as healing justice: looking back to the future of the concept. *Restorative Justice*, 4(2), 141–147. <https://doi.org/10.1080/20504721.2016.1197517>
31. Umbreit, M. S., Coates, R. B., & Vos, B. (2007). Restorative Justice Dialogue: A Multi-Dimensional, Evidence-Based Practice Theory. *Contemporary Justice Review*, 10(1), 23–41. <https://doi.org/10.1080/10282580601157521>
32. Van Camp, T. (2016). The role of community in restorative justice. *Restorative Justice*, 4(3), 435–438. <https://doi.org/10.1080/20504721.2016.1243866>
33. 1993 World Conference on Human Rights. (1993). *Vienna Declaration and Programme of Action*. United Nations. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Events/OHCHR20/VDPA_booklet_English.pdf

KRIJIMI I DATABASE ME PROFILE KRIMINOLOGJIKE DHE NËNSTRUKTURAT TË KATEGORIZUARA SIPAS LLOJIT TË KRIMEVE/VEPRAVE PENALE.

CREATING A DATABASE WITH CRIMINO- LOGICAL PROFILES AND SUBSTRUCTURES CATEGORIZED ACCORDING TO THE TYPE OF CRIMES/CRIMINAL OFFENSES

Megi Dukeli

Shqipëria ka ratifikuar të gjitha aktet ndërkombëtare të Kombeve të bashkuara dhe të Këshillit të Europës që përcaktojnë standartet e trajtimit dhe mbrojtjes së viktimave të krimit, duke i implementuar në legjislacionin e brendshëm. Në kuadër të përbushjes së detyrimeve që rrjedhin nga procesi i integritetit të Shqipërisë në BE-së, për viktimat e krimit, përafrimin e legjislacionit të brendshëm me standartet e BE-së. Insitucioni i Ministrisë së Drejtësisë, hartoi Strategjinë Ndërsektoriale për Mbrojtjen e Viktimave të Krimit 2024-2030., plan veprimin për periudhën afatgjatë, pasaportën e treguesve dhe aktet e Acquis të BE-së për mbrojtjen e viktimave të krimit.

Kuadri institucional dhe dokumentat strategjike që adresojnë të drejtat dhe mbrojtjen e viktimave të veprave penale është i gjerë duke përfshirë ligje penale dhe jopenale. Plani Kombëtar për Integrimin European 2022-2024 (PKIE 2023-2025), kapitulli 23, "Gjyqësori dhe të drejtat themelore", pika 23.7 paraqet prioritetet për: masat konkrete në përafrimin e legjislacionit të brendshëm me Acquis e BE-së dhe në të gjithë legjislacionin që prek viktimat e krimit, trajtimin e profesionistëve që punojnë me viktimat e krimit për t'ju përshtatur nevojave specifike të viktimave, fuqizimin pozitës së viktimave të krimit në systemin e drejtësisë penale, garantimin e barazisë gjinore dhe sigurimin e shërbimeve minimale sociale dhe shëndetësore, krijimin e një skeme kompensimi të drejtë dhe të përshtatshme të viktimave të veprave penale të kryera në territorin e Republikës së Shqipërisë; forcimim e bashkëpunimit dhe koordinimit të aktorëve në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar për të siguruar aksesin e viktimave në drejtësi.

Në analizë të thelluar të kornizës ligjore dhe situatës aktuale, më qëllim dhe synim që të kemi zbatimin e SNMVK në praktike duhet domosdoshmërisht të krijohet Zyra për Mbështetjen e Viktimaveve të Krimit / Database shtetëror për viktimat e krimit.

Teknikisht prezantoj formatin e krijimit të këtij database që është në adekuate me Strategjinë e BE-së për të Drejtat e Viktimave të Krimit në Shqipëri për periudhën 2024-2030.

Kush jemi Ne?

- **Zyra e Mbështetjes së Viktimave në Shqipëri / Victims Support of Crime in Albania** që mbrojnë të gjitha viktimat e krimit , pa diskriminim, duke konsideruar dhe iu përshtatur nevojave të vecanta të viktimave, pavarësisht se ku ka ndodhur vepra penale apo në çfarë rrethanash. Bazuar në kuadrin ligjor dhe institucional kombëtar , ndërkombëtar dhe grupin solid të direktivave që garantojnë të drejtat e viktimave, direktiva e kompensimit, direktiva kundër trafikimit, direktiva kundër abuzimit seksual dhe shfrytëzimit .

- **NE** veprojmë duke u bazuar në bashkëpunimin me ministritë e linjës përgjegjëse, institucioneve të pavarura, organizatat e shoqërisë civile që punojnë me viktimat e krimit , njësitë e qerisjes vetëqeverisjes vendore, partner ndërkombëtarë , grupimet që përfaqësojnë viktimat, si dhe aktorë të tjerë (OJF-të, partnerë socialë, akademikë/studiuues).

- **NE advokojmë** për të arritur misionin Tonë për të fuqizuar pozitën e viktimave në systemin e drejtësisë penale ,për të mundësuar qasjen e plotë e viktimave të krimit në një sistem drejtësie efikas. Bashkëpunimi dhe koordinimi i shërbimeve përmes një sistemi të të dhënave të unifikuar në nivel kombëtar, rajonal dhe ndërkombëtar do të sjellin rezultatin e kërkimit, studimit dhe profilizimit të plotë të viktimave të krimit dhe autorëve të tyre . Kjo parandalon dhe mat arritjet e legjislacionit në praktikë.

- **Vizioni "Zëri i viktimave të krimit në Shqipëri"** në një sistem drejtësie penal efektiv, që garanton pa diskriminim të drejtat e viktimës në çdo fazë të procesit penal , duke konsideruar viktimat e krimit me nevoja të vecanta, gëzimën e së drejtës për qasje. Shërbimet mbështetëse pas krimit për vitkimën më kompetencë tokësore dhe garanci ligjore në të gjithë territorin e Republikës së Shqipërisë.

- **Misioni , qëllimet dhe strategjia**

- **Qëllimi i parë :** Fuqizimi i parandalimit dhe raportimit të krimit përmes informimit, ndërgjegjësimit , advokimit, raportimit të krimit përmes vendosjes në dispozicion të mjeteve të komunikimit masiv dhe përdorimit të teknologjisë së avancuar duke sinjalizuar me gjurmë papilare touch, GPS dhe çdo formë tjetër krimin apo rrezikun e mundshëm të viktimizimit . **Sistemi unifikues i database për viktimat** bën të mundur reagimin në kohë, parandalimin dhe koordinimin institucional kombëtar dhe ndërkombëtar. Gjithashtu, krijon modele, masa dhe zgjidhje për viktimat e krimit dhe sistemin e drejtësisë penale.

- **Qëllimi i dytë:** Mbrojtja efektive e viktimave të krimit dhe aksesit në skemën kombëtare të kompensimit.

- **Qëllimi i tretë:** Garantimi i informimit mbështetjes dhe mbrojtjes duke siguruar aksesin përmes platformës online, advokimin, zhvillimin e veprimtarive informuese, fushata ndërgjegjësuere dhe konsulencë online gjatë 24- orëve.

- **Vlerat dhe parimet**

Zyra e Viktimave në Shqipëri do të punojë sipas standardeve më të larta profesionale, etike dhe europiane, për të fuqizuar dhe përmirësuar situatën për viktimat e krimit në Shqipëri. viktimat kanë të drejtë për mbështetje, ndihmë dhe kompensim pas krimit. Po ashtu, zhvillimin e shërbimeve mbështetëse të viktimave, që do të jenë : pa pagese , konfidenciale, me viktimën në qendër/ protagoniste, të pavarura nga ndërhyrjet dhe konfliktet e interesave nga veprime/mosveprime të paligjshme apo abuzime ; të aksesueshme në të gjithë territorin e Republikës së Shqipërisë ; të

përshtatura për të përmbushur nevojat individuale të viktimës.

Ofrimi i trajnimeve të viktimave do të bëhet nga staf i kualifikuar dhe vullnetarë që angazhohen në shërbimet mbështetëse ndaj tyre.

- **Promovimi i zbatimit dhe forcimit të të drejtave të viktimave** sjell njohjen e viktimave, trajtimin me respekt, minimizimin dhe uljen e rrezikut të riviktimizimit dytësor. Parandalon rrezikun potencial të vetëgjyqësisë së viktimës ndaj aktorit të saj. Siguron aksesin brenda kuadrit kombëtar, qëndrueshmërinë, rimëkëmbjen e viktimave, forcimin e mbështetjes dhe sistemin e kompensimit financiar individual të secilës viktimë, në llogaritjen e drejtë të dëmit të shkaktuar në raport me nevojat rast pas rasti.

- **Parimet bazë:** *parimi i ligjshmërisë, parimi i konfidencialitetit, parimi i proporcionalitetit, parimi i mbrojtjes nga diskriminimi, parimi i së drejtës për informim, parimi i mbrojtjes së të drejtave të viktimave, parimi i mbështetjes së të drejtave të viktimave, duke konsideruar viktimat me nevoja specifike.* Këto parime janë të sanksionuara në Konventat Ndërkombëtare, Kodi i Procedurës Penale, Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur, Ligji për të Drejtat dhe Mbrojtjen e Fëmijëve dhe legjislacioni në fuqi.

- **Strategjia dhe Politikat**

Zyra e Mbështetjes së Viktimave të Krimit në Shqipëri angazhohet dhe ndikon në zbatimin e politikave Europiane dhe SNMVK 2024-2030 (Strategjinë Ndërsektorale të Mbrojtjes së Viktimave të Krimit) duke nxjerrë në pah nevojat, fuqizuar pozitën të viktimave të krimit dhe rritur kapacitetet e institucioneve përgjegjëse dhe aktorëve të tjerë në Shqipëri. Përfaqësojmë të gjitha viktimat e krimit në territorin e Republikës së Shqipërisë, me përparësi ndaj grupeve të caktuara si :

- *Viktimat e krimit me bazë gjinore*
- *Viktimat fëmijë të abuzimit, shfrytëzimit seksual dhe cdo vepër tjetër që prek dinjitetin, moralin, shëndetin, interesin më të lartë të fëmijës.*
- *Viktimat e trafikimi të qënieve njerëzore dhe cdo veprim tjetër që i shkaktohet viktimës (përfshirë edhe trashëgimtarët e saj).*
- *Viktimat e krimit të urrejtjes dhe veprave penale në fushën e sigurisë dhe sulmeve kibernetike që sjellin pasoja për viktimën.*

Me prioritetet strategjike në kuadër të : SNMVK 2024-2030 ;

1. **Promovimi i zbatimit dhe forcimit të të drejtave të viktimave.**
2. **Sigurojmë** që viktimat të njihen, të trajtohen me respekt dhe të mbrohen nga viktimizimi dytësor.
3. **Promovojmë të drejtat, qëndrueshmërinë dhe rimëkëmbjen e viktimave** dhe forcojmë mbështetjen ndaj tyre.
4. **Lehtësimi i aksesit të plotë** në mbështetje për viktimat brenda një kuadri kombëtar.
5. **Puna drejt drejtësisë** dhe sistemeve të kompensimit me në qendër viktimat.
6. **Të forcohemi dhe të rritemi profesionalisht** duke ndihmuar rikuperimin, pikën neutral të stabilizimit të viktimave të krimit.

7. **Të përmirësojmë ligjet dhe politikat penale.**
8. **Të rrisim ndërgjegjësimin** për çështjet e viktimave në punën tonë.
9. **Të përmirësojmë cilësinë** dhe aksesin e viktimave.
10. **Të forcojmë aftësitë kolektive .**
11. **Të investojmë kapacitetet** për mbrojtjen e dhe fuqizimin e viktimave.
12. **Të krijojmë buxhetin dhe formacionet financiare,** mjetet e ligjshme që të kompensojmë viktimat, në lehtësimin dhe përmirësimin e pasojave nga vepra penale e shkaktuar.

Zbatimi i plotë i Direktivës për të Drejtat e Viktimave kërkon:

- Zhvillimin e iniciativave të reja për vlerësimin e zbatimit të Direktivës dhe konsistente për përgjegjësinë e rasteve të moszbatimit.
- Mbështetje dhe këshilla për anëtarët tanë dhe aktorët e tjerë se si të zbatojnë Direktivën.
- Të punojmë për të krijuar një mjedis, ku zbatimi i plotë i Direktivës është një prioritet për BE-në dhe shtetet në proces anëtarësimi .
- Të sigurojmë që të drejtat e viktimave të merren parasysh në ligj dhe nga politika, pra të përfshihen në iniciativat legjislative dhe politike në të gjithë vendin.
- Të zhvillojmë ndjeshmërinë e politikëbërësve, ligjvënësve dhe palëve të tjera të interesuara ndaj çështjeve të viktimave.
- Të sigurohemi që të ketë integrim dhe koordinim në infrastrukturën e brendshme të institucioneve, që të drejtat dhe shërbimet e tyre të aksesohen nga viktimat.
- Trajnim e profesionistëve në fusha të ndryshme që të jenë në gjendje të njohin viktimizimin dhe t'i përgjigjen asaj.

Të sigurojmë respekt ndaj viktimave dhe të luftojmë kundër viktimizimit dytësor duke :

- Përmirësuar të kuptuarit e shoqërisë dhe profesionistëve për çështjet themelore të viktimave, **duke përfshirë - shkaqet e krimit, ndikimin e krimit tek viktimat, problemet me të cilat përballen, si mund të reagojnë viktimat, dhe si t'i ndihmojmë viktimat ;**
- Përmirësuar mënyrën se si individët reagojnë ndaj viktimave, flasin rreth viktimave dhe duhet të kemi një angazhim të përqendruar ndaj viktimave me viktimat ;
- Vepruar për të reduktuar viktimizimin dytësor dhe shkaqet e tij në zbatimin e ligjit dhe drejtësisë ;
- Kontribuar në zhvillimin e një shoqërie dhe një kornize elasticiteti për viktimat dhe shoqërinë ;
- Punuar dhe të bëjmë pjesë të sistemit arsimor edukimin për viktimat e krimit.

Mbështetja kryesore që do t'i japim viktimave në të gjitha sferat e shoqërisë :

- Të punojmë me punëdhënësit, edukatorët dhe punonjësit e shëndetësisë **në drejtim të njohjes së shenjave të viktimizimit dhe respektimit të viktimës.**

- Të sigurohemi që të gjithë aktorët të kuptojnë se si t'i përgjigjen viktimizimit dhe si të sigurojnë mbështetje për viktimat.
- Të punojmë për të siguruar që çështjet e viktimave të përfshihen në politikat, legjislacionin kombëtar dhe veprimet e BE-së në shtetet në process anëtarësimi, kryesisht vendet e Ballkanit Perëndimor, ku përfshihet Shqipëria.
- Të ofrojmë trajnime për grupe të ndryshme mbi elementet e viktimizimit dhe mbështetjes së viktimave.
- Të sigurojmë aksesin në shërbimet ekzistuese duke minimizuar burokracitë e panevojshme për viktimat e krimit.
- Të zhvillojmë njohuri më të mira se çfarë përbën mbështetje të cilësisë së lartë për viktimat dhe dhe të mundësojmë zbatimin e këtij standarti.
- Të forcojmë shërbimet me cilësi të lartë (të përgjithshme dhe të specializuara) ndaj viktimave të krimit.
- Të mbështesim viktimat në të gjitha mjediset sociale – veçanërisht në arsim, në vendin e punës dhe në organizata ose institucione që kanë kontakte më të shpeshta me viktimat.
- Të përmirësojmë aksesin në mbështetje të viktimat ndërkufitare, në raste të vecanta.

• **Zyra e Mbështetjes së Viktimave të Krimit do të zhvillojnë shërbime të reja mbështetëse:**

- Krijimin dhe zhvillimin e **një program të ndihmës së parë psikologjike** për përdorim nga viktimat dhe anëtarët e tjerë të publikut.
- Krijimin e linjave ndihmëse kombëtare dhe me ndërkombëtare (domosdoshmëri sidomos për viktimat e trafikimit të kenë mundësi sinjalizimi, apo lënien e gjurmës në qelizat e rrjeteve telefonike me rrjet kohor dhe hapësinor) edhe përtej kufinjve të Republikës së Shqipërisë.
- Të mbështesim funksionimin e shërbimeve në distancë, duke përfshirë opsioneve në lidhje me sistemet online, vetë-shërbimin dhe AI (Artificial Intelligence).
- Të vendosni shërbime të dobishme të stilit statik për viktimat të fokusuara në informacione, aplikacione etj dhe lidhjen e viktimës me të tjerët.

• **Zyra për Mbështetjes së Viktimave të Krimit në Shqipëri do të ndikojnë që :**

- o Sistemet e drejtësisë të rivendosin në qendër viktimat:
- o Të ndjekin zbatimin e plotë të masave për të mbrojtur viktimat nga **viktimizimi dytësor në procedurat penale – duke u fokusuar në sjelljet, rregullat dhe infrastrukturën ligjore dhe praktikat më të mira ndërkombëtare.**
- o Të promovojnë dhe lehtësojnë rolin qëndror të viktimave në procedimet penale.
- o Të zhvillojnë të drejtave e viktimave në proceset gjyqësore jo-penale – civile, administrative etj, duke i përforcuar ato.
- o Në vëmendje ligjore materiale dhe proceduriale **skemat e kompensimit me në qendër viktimat.** Reformat e skemave të kompensimit të shtetit dhe të shkelësve (autorëve të veprave penale) për të përmirësuar aksesin, trajtimin dhe rezultatet pozitive për viktimat, ndikojnë drejtpërdrejtë në minimizimin e riskut për riviktimizim, uljen e vetegjyqësisë ndaj autorit të veprës penale

dhe neutralizimin e marrëdhënieve mes tyre.

- o **Të sigurohemi që kompensimi të jepet pa pasur nevojë që viktimat të ndjekë fillimisht një kërkesë të drejtpërdrejtë për kompensim civil kundër shkelësit.**
- o Të zhvillojmë njësi të specializuara për të përmirësuar zhvillimin dhe ofrimin e punës së zyrës.
- o Të rrisim përdorimin e njohurive të anëtarëve dhe të partnerëve të jashtëm përmes strukturave të reja të bashkëpunimit.
- o Të rrisim anëtarësimin dhe rrjetet .
- o Të zhvillojmë rrjedha të reja të ardhurash për të përmirësuar stabilitetin financiar dhe për të rritur organizatën.
- o Të ndihmojmë stafin/anëtarët për të forcuar aktivitetet e tyre.

• **Zyra e Mbështetjes së Viktimave të Krimit në Shqipëri do të fokusohet tek Advokimi,**

Si një mënyrë aktive në zhvillimin e politikave publike kombëtare me nota ndërkombëtare për të nxjerrë në pah nevojat e viktimave dhe atyre të prekur nga krimi, si dhe **për të forcuar të drejtat dhe mbrojtjen e viktimave pas krimit.** NE synojmë të sigurojmë që legjislacioni dhe politikat e reja të marrin parasysh nevojat e viktimave dhe të tjerëve të prekur nga krimi, **që dëshirat dhe prioritetet e tyre të reflektohen dhe të respektohen.**

NE do të punojmë me institucionet kryesore të Bashkimit Evropian, me Këshillin e Evropës, Organizatën për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë dhe Kombet e Bashkuara, me Komitetin ECOSOC të OKB-së dhe me agjenci të ndryshme të BE-së, si Agjencia për të Drejtat Themelore.

NE do të monitorojmë dhe influencojmë miratimin e legjislacionit dhe politikave të BE-së që do të ndikojnë në të drejtat e viktimave të krimit. Në bashkëpunim me partnerët tanë, do të analizojmë zbatimin e legjislacionit të BE-së në nivel kombëtar.

Nëpërmjet konsultimeve, takimeve dypalëshe, pjesëmarrjes në grupe ekspertësh dhe konferenca, do të informojmë institucionet dhe qeverinë për nevojat e politikave të ardhshme, vakumet ligjore / boshllëqet në të drejtat e viktimave dhe zbatimin në praktikë të tyre.

NE do të bashkëpunojmë *ngushtë me Kombet e Bashkuara, në veçanti me Zyrën e Kombeve të Bashkuara për Drogën dhe Krimin dhe Zyrën e Kombeve të Bashkuara për Kundër Terrorizmit, për të promovuar të drejtat e të gjitha viktimave dhe për të mbështetur politikat që lidhen edhe me viktimat e terrorizmit.*

NE do të marrim pjesë në grupet e ekspertëve ndërkombëtare për të zhvilluar praktikave të mira për mbështetjen e viktimave.

Si dhe Zyra e Mbështetjes së Viktimave të Krimit në Shqipëri do të koordinohet **me Jane Connors, Avokatin e të Drejtave të Viktimave të Kombeve të Bashkuara.**

Kundrejt formacionit de jure të ngritjes dhe funksionimi të Zyrës për Mbështetjen e Viktimave të Krimit në Republikën e Shqipërisë , de facto do të krijohet baza e **Sistemit Informatik të të Dhënave dhe Menaxhimit për Viktimat e Krimit** , duke i kategorizuar sipas veprave penale në kuadër të Strategjisë Ndërsektoriale „sipas Ligjit Nr.45/2022 “Për ratifikimin e Konventës të Këshillit të Europës për “Aksesin në dokumente zyrtare”, Ligji Nr.9288, datë 7.10.2004 “Për ratifikimin e Konventës “Për mbrojtjen e individëve në lidhje me përpunimin automatik të të dhënave personale “I ndryshuar”; Ligji Nr. 9/2017, për një ndryshim në Ligjin Nr.9288, datë 7.10.2004 “Për ratifikimin e Konventës “Për mbrojtjen e individëve në lidhje me përpunimin automatik të të dhënave personale

”; Ligji Nr.49/2022, “Për ratifikimin e protokollit ndryshues të “Konventës “Për mbrojtjen e individëve, në lidhje me përpunimin automatik të të dhënave personale”. Në datën e hyrjes në fuqi të protokollit ndryshues të Konventës për Mbrojtjen e Individëve në lidhje me Përpunimin Automatik të të Dhënave Personale hyjnë në fuqi me shfuqizimet e mëposhtme ; a) në ligjin Nr.9288, datë 7.10.2004 “Për ratifikimin e Konventës “Për mbrojtjen e individëve në lidhje me përpunimin automatik të të dhënave personale”, i ndryshuar Nenet 2, 3 dhe 4 shfuqizohen , si dhe ligje, akte te tjera nënligjore të cilat garantojnë privatësinë dhe mbrojnë të dhënat personale të viktimave të krimit dhe familjarëve të saj .

Ndodh që ato cenohen shpesh nga media dhe rrjetet sociale . Kjo është një sfidë që duhet kapërcyer dhe kërkon marrjen e masave nga më të lehtat deri në sanksione.

Problemet aktuale dhe domosdoshmëria e një sistemi të integruar funksional të të dhënave në Shqipëri për viktimat e krimit , krijon pasoja në garantimin dhe mbrojtjen e të drejtave ligjore. .

Evidentoj **sistemi i integruar i të dhënave për çështjet e të miturve mund të prodhojë statistika të detajuara përfshirë viktimat fëmijë, por ende nuk është publikuar raport vjetor i përditësuar.**

INSTAT boton të dhëna vjetore për veprat penale, autorët, viktimat sipas cilësimit juridik përkatës , në shifra, përqindje, sipas moshës, gjinisë , por jo vendit/zytit ku ka ndodhur vepra penale. Këto të dhëna janë sasiore dhe jo cilësore në kuptimin e dhënies së informacionit, profilizimit të viktimës, lidhjen me autorin e veprës penale, faktorët e viktimizimit , rrezikun e riviktimizimit etj , të karakterit parandalues dhe formacionit profililastik të viktimë – autorë të veprës penale.

Kërkohen statistika dhe të dhëna të reja me sistem të integruar dhe unifikues që japin me shumë të dhëna për viktimat, po ashtu edhe dënime të lidhura me veprat penale, dhuna ndaj grave dhe fëmijëve/ të miturit viktimë. Këto të dhëna do të përdoren nëse dënimi është në përpjestim me rëndësinë e veprës penale dhe ruan funksionin e dënimit , dhe në çdo kohë viktimat dhe Ne si profesionistë informohemi në kohë reale, dijmë, parandalojmë, monitorojmë dhe ndërhyjmë kur paraqitet e nevojshme.

Krijimi i të dhënave / database pjesë funksionale logjistike e Zyrës do t'i përgjigjet masave :

1. Duke përkufizuar viktimën dhe anëtarët e familjes së saj, në kuptimin e **Direktivës 2012/29/BE;**
2. Përmirësimin e metodologjisë së mbledhjes, përpunimit dhe publikimit të të dhënave për viktimat dhe profilin e tyre.
3. Standartizimi i të dhënave zyrtare, të dhëna të detajuara për viktimat dhe publikimi i tyre.
4. Publikimi i statistikave për të gjitha viktimat e krimeve, në formate standarte , të kuptueshme për përdoruesit dhe kërkuesit e fushave , duke mbrojtur dhe garantuar të dhënat personale të tyre.
5. Botimi i statistikave për të gjitha viktimat e krimit.
6. Zhvillimi i anketave kombëtare në mënyrë periodike me qëllim matjen e nivelit të viktimizimit të krimit në përgjithësi dhe për kategori të vecanta.
7. Mbledhja e të dhënave për raportimin e viktimave të adresuara në polici, prokurori dhe gjykata,

8. **Publikimin e të dhënave për dënimin dhe masat alternative të dënimit me burgim të autorëve për veprat penale si : dhuna në familje, trafikimi, dhuna seksuale, shfrytëzimi për prostitucion, keqtrajtimi i fëmijës duke i kategorizuar në bazë të gjinisë të autorit të veprës penale dhe të viktimës, marrëdhëniet mes tyre, dhe lidhjen e dënimit me veprat penale, përmes këtij Sistemi Informatik të Menaxhimi të të Dhënave për Viktimat e Krimit, të unifikuar.**

9. Do të kemi kontribut në studimet ndërkombëtare dhe rajonale të viktimave të krimit.

10. Shkëmbimi i eksperiencave me institucionet homologe në lidhje me përmirësimin e standardeve, shërbimeve dhe krahasimin e statistikave për viktimat e krimit.

Evidenca tjetër lidhet me vlerësimin dhe identifikimin e viktimave të dhunës të abuzimit seksual , shfrytëzimit dhe viktimave të trafikimit , të cilat jo vetëm nuk identifikohen por nuk përfitojnë nga shërbimet mbështetëse. Këtyre viktimave duhet t'i garantohet e drejta e pjesëmarrjes në praktikë, duhe hequr pengesat sidomos për viktimën e mitur, të shfrytëzuar seksualisht, viktimën e trafikimit dhe të dhunës në familje.

Të garantohet e drejta e kompensimit në procesin penal dhe kthimi i pasurisë së bllokuar të viktimës kur nuk është e nevojshme të mbahet për qëllime të procedimit penal. Edhe pse kompensimi i viktimës rregullohet me ligj, në praktike kemi pak raste .

Viktimat me nevoja të veçanta duhet të shmangin kontaktet me autorin sidomos gjatë pyetjes ose fazave të ndryshme të procesit penal. Mungojnë të dhënat e sakta , të përditësuara dhe unifikuese për numrin e mjediseve të përshtatshme për pyetjen e viktimave, të pajisura me mjetet audio dhe video në prokuroritë dhe gjykatat pjesë e riorganizimit të hartës së re gjyqësore, si dhe në komisaritet e policisë.

Kemi mungesë të theksuar të të dhënave për kategoritë e veçanta të viktimave të krimit mbrojtja e fëmijëve nga abuzimim shfrytëzimi seksual, pornografia, viktimat e krimit dhe viktimat e mundshme të trafikimit, viktimat e mbijetuara nga format e rënda të dhunës, abuzimit dhe shfrytëzimit , disa formave të trafikimit siç është martesë e detyruar, birësimi i paligjshëm , shfrytëzimi mes përdorimit të teknologjisë, target grupi i viktimave të veçanta të tjera LGBTI+, statistika për denoncime, krimet e urrejtjes ndaj tyre, denoncimin e rasteve në polici.

Evidentoj mungesat e treguesve dhe **përditësimin e të dhënave për fëmijët** në lidhje të SNMVK 2024-2030 dhe Strategjinë Ndërsektoriale të Drejtësisë për të Mitur 2022-2026 në konsolidimin e aksesit në drejtësinë miqësore për cdo fëmijë, parandalimin parësor të përfshirjes në kriminalitetet , viktimizimin e tyre, akses në ndihmën juridike falas, fuqizimin e kapaciteteve të profesionistëve të drejtësisë, garantimin e një procesi të rregullt ligjor në çdo kohë dhe pa vonesa, ushtrimin e të drejtave në fushën familjare, civile, administrative dhe penale, konsolidimin e masave alternative të shmages nga ndjekja penale ose procedimi gjyqësor përmes drejtësisë restauruese, ndërmjetësues, mbikëqyrjen e fëmijës edhe në rastet kur familja ose përfaqësuesi i tij ligjor nuk mund t'a ushtrojë, rehabilitimin dhe riintegrimin e fëmijës në shoqëri.

Konkretisht **SNMVK 2024 - 2030 dhe SDM 2022-2026** lidhen me **masën 2.1.7 "Përditësimi i udhëzimeve të miratuara nga Prokurori i Përgjithshëm në lidhje me hetimin e çështjeve të të miturve dhe trajtimin e fëmijëve viktimë"** , me **objektivin specifik 2.2 "Koordinimin dhe bashkërendimin mes institucioneve me qëllim forcimin e kapaciteteve të profesionistëve që punojnë me dhe për fëmijët"** , si dhe me **Masën 2.2.6.2 "Trajtimi vazhdues i psikologëve asistues/trajtuës të rasteve në polici, prokurori, gjykata dhe koordinatorëve të viktimave në prokurori"** , me **objektivin tjetër specifik 3.3 "Shërbime mbështetëse të strandartizuara, të arritshme për cdo fëmijë" dhe në lidhje me Masën 3.3.3 "Hartimi i një programi për shpërblimin e dëmit të shkaktuar fëmijës viktimë, nga autori i veprës**

penale ose shteti", vijon më **aktivitetin 3.4.3.4 "Përgatitja e programit për kompensimin e kriterëve dhe procedurave për përzgjedhjen e përfaqësuesve proceduralë për fëmijët në konflikt me ligjin, fëmijët viktimë dhe dëshmitarë në procesin penal"**.

Evidentoj mangësi tjetër praktike në bazën e të dhënave të posacme për çështjet e dhunës në familje në gjykata. Pasi , kemi Udhëzimin e MD-së dhe KLGJ-së Nr.9 ,datë 17.6.2020 **"Për përcaktimin e rregullave për krijimin e një baze të dhënash të posacme për çështjet e dhunës në familje në gjykata dhe unifikimin e regjistrimit të tyre"**, i ndryshuar. Gjithashtu , akte të tjera nënligjore si : Udhëzimin e përbashkët të MD dhe MFE-së Nr,8 ,datë 19.7.2022; Udhëzimi i MSHMS-së Nr.564, datë **5.10.2022****"Për miratimin e standarteve për qendrat e trajtimit të fëmijëve viktimë apo dëshmitarëve të abuzimit seksual dhe formave të rënda të dhunës"**, Udhëzimi i KDIMDP-së Nr.9, datë **15.9.2010** **"Për rregullat themelore në lidhje me mbrojtjen e të dhënave personale në median e shkruar , visive dhe audiovizive , të ndryshuar, Udhër i MD-së Nr.7641, datë 5.7.2018 "Për përcaktimin e elementeve të marrëveshjes për zbatimin e masës së sigurimit të shmangies dhe/ose ndërmjetësimin "**.

Sa me lart vijon, do të parashtroj të konspektuar teknikisht ngritjen dhe funksionimin e një formacioni të tillë, referuar modeleve të vendeve europiane dhe perëndimore (USA). Mirë se vini në Zyrën për Viktimat e Krimit në Shqipëri në Kuadër të Strategjisë Ndërsektoriale për Mbrojtjen e Viktimave të Krimit , miratuar nga Ministria e Drejtësisë, Ministër i Drejtësisë Z.Ulsi Manja. Kjo zyrë do të ngrihet dhe funksionojnë në varësi të Ministrisë së Drejtësisë.

- Zyra është është e përkushtuar për të rritur kapacitetin e kombit shqiptar për të ndihmuar viktimat e krimit në Shqipëri, për të ofruar udhëheqje në ndryshimin e qëndrimeve, politikave dhe praktikave për të promovuar drejtësinë, mbështetjen financiare për të gjitha viktimat e krimit me qëllimin minimizimin e pasojave nga veprat penale sipas Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë, dhe krijimin e database-ve unike me mbikëqyrje qeveritave dhe akses në të gjitha institucionet e sistemit të drejtësisë dhe jo vetëm, me kompetenca tokësore dhe lëndore në Shqipëri, por edhe përtej kufinjve (mundësia e bashkëpunimit dhe aksesit ndërkombëtar), specifikisht për viktimat e trafikimit me qasje transnacionale.

- Zyra do të krijohet me ligj për të zbatuar Strategjinë Ndërsektoriale , së bashku me aktet nënligjore në bazë dhe zbatim të saj, duke rregulluar edhe administrimin e Fondit të Viktimave të Krimit në Shqipëri.

- **Fondi do të mbështetet në programe dhe shërbime që fokusohen në ndihmën e viktimave menjëherë pas krimit dhe vazhdimin e mbështetjes së tyre ndërsa rindërtojnë jetën e tyre.** Të ardhurat do të investohen çdo vit , nga Buxheti i Shtetit (Ministria e Ekonomisë dhe Financave), për kompensimin dhe ndihmën e viktimave, për trajnime, asistencë teknike dhe programe të tjera të ngritjes së kapaciteteve të dizajnuara për të rritur aftësinë e ofruesve të shërbimeve, për të mbështetur viktimat e krimit në mbarë vendin (sipas Hartës së Ndarjes Administrative Territoriale). Më shumë detaje do të jenë të disponueshme në **faqen zyrtare të Zyrës**(website), në rubrikat vitet fiskale dhe skedat e ndihmës ekonomike financiare për viktimat.

- Mënyra e administrimit dhe financimit të Zyrës për Mbrojtjen e Viktimave të Krimit në Shqipëri do të administrohet dhe financohet nga gjrobat dhe nga dënimet penale, **por jo nga të ardhurat e taksave (që dmth nuk do të ndikojë në rritjen e taksave të taksapaguesve shqiptarë.** Po ashtu, të ardhurat të depozituara në Fond do të vijnë nga dhuratat, donacionet dhe nga palët private. Kanalizimi i Fondeve që do të bëhet për kompensimin dhe ndihmën e viktimave në të gjithë Shqipërinë, rrit ndërgjegjësimin për çështjet e viktimave, promovon pajtueshmërinë me ligjet për të drejtat e viktimave, ofron trajnime dhe asistencë teknike, publikime dhe produkte për profesionistët e ndihmës për viktimat.

- **Formula e financimit** do të rregullohet me aktet përkatëse ligjore dhe nënligjore. Pjesë e Formulës së Financimit do të jenë edhe grantet, duke plotësuar fondet shtetërore, që rimbursojnë viktimat për shpenzimet nga xhepi që rezultojnë nga krimi. Grantet do të formulohen nëpërmjet subgranteve për agjencitë shtetërore dhe ofruesit e shërbimeve lokale, shërbimet e drejtpërdrejta që mbështesin viktimat e krimit në Shqipëri. **Në varësi të nevojave specifike të viktimave të krimit të kategorive të veçanta mund të kemi edhe Programin e Veçuar të Shërbimeve të Viktimave të Krimit.** Në lidhje me administrimin e fondeve në tërësi dhe në veçanti Ministria e Drejtësisë ka tagrin ligjor në bashkëpunimin me ministrinë e tjera dhe instancat ndihmëse. Formë e financimit parashikohet edhe Financimi Diskrecional. Kështu, organizatat që veprojnë në Republikën e Shqipërisë por edhe të tjera ndërkombëtare, kundrejt plotësimit të kriterëve/kushteve formale të përgjithshme dhe të veçanta mund të konkurrojnë për fondet diskrecionale. Konkurrimi do të jetë publik, transparent përmes procedurave të prokurimit. Duke aplikuar për mundësi specifike financimi për të mbështetur ofruesit lokalë të shërbimeve të viktimave ose projekte demonstrimi dhe shërbimi me shtrirje kombëtare, duke rritur ndërgjegjësimin dhe garantuar de facto pozitën e viktimave të krimit në Shqipëri.

- Krijimi i Zyrës së Mbrojtjes së Viktimave të Krimit në Shqipëri është e përkushtuar dhe fokusuar ndaj një përmirësimi të vazhdueshëm në reagimin kombëtar ndaj viktimave të krimit duke:

- Identifikuar nevojat dhe mangësitë në zhvillim në shërbimet aktuale ekzistuese dhe ofruar të tjera, duke vlerësuar rast pas rasti, rritjen e grupeve të ofruesve të shërbimeve për të përmbushur më mirë këto nevoja.

- Nxitja e ndërgjegjësimit më të madh të publikut shqiptar për problemet me të cilat përballen viktimat e krimit.

- Trajnime dhe asistencë teknike 24 orë pa ndërprerje.

- Sigurimi që çdo viktimë të ketë akses nga një ofrues shërbimi të trajnuar mirë dhe me njohuri, duke ofruar nëpunës dhe avokatë të trajnuar, në të gjitha nivelet e shërbimeve të viktimave.

- Burime informacioni duke prodhuar dhe shpërndarë botime dhe produkte për ofruesit e shërbimeve të viktimave dhe audienca të tjera kyçe që lidh profesionistët me informacionin për mbrojtjen e viktimave të krimit.

- **Faqja zyrtare e Zyrës për Mbrojtjen e Viktimave të Krimit në Shqipëri dhe krijimi i Database Kombëtare** të unifikuar, të monitoruar, qeveritare, të aksesueshme dhe të përditësuar në kohë reale, sipas veprave penale në kapitujt, seksionet, dispozitat e Kodit Penal, **do të kontribojnë në krijimin e departamenteve sesioneve të veçanta sipas kategorive të viktimave të veprave penale.** Kështu, Departamentet për Dhunën në Familje, Abuzimet Seksuale ndaj Fëmijëve, Trafikimin e Qënieve Njerëzore, Shërbimet për Trafikimin e Qënieve Njerëzore, Mbështetjen dhe Shërbimet e të Mbijetuarve nga Trafikimi dhe vepra të tjera penale, me pasoja fizike, Alternativat dhe Shërbimet e Përmirësuara për Vajzat dhe Gratë Viktima të Trafikimit të Qënieve Njerëzore, Gratë e Mbijetuarat dhe me Fëmijë të Dhunës në Familje, Fëmijët (të miturit) Viktima të Sulmeve Seksuale të të gjitha llojeve që janë vepra penale, **do të krijojnë programin e financimit, asistencës së viktimave të krimit dhe granteve përkatëse.** Përfituesit e financimit do të mbledhin dhe raportojnë të dhëna për masat e performancës që demostrojnë rezultatet e aktiviteteve të financuara. Matja e performancës dhe llogaridhënia në strukturat shtetërore përkatëse do të matet edhe Online përmes mekanizmave të krijuara edhe me raportet dhe kontrollet financiare, në mënyrë periodike 3-6 mujore dhe 1 vjeçare, sipas ecursisë. **Dokumenti i performancës** do të jetë matësi objektiv për të demonstruar rezultatet dhe cilësinë e kesaj zyre. Dokumenti i performancës së zyrës do të përditësohet dhe do të

promovojnë besueshmërinë e publikut , përgjegjësinë e Zyrës për Mbrojtjen e Viktimave të Krimit, efektivitetin dhe ofrimin e shërbimeve dhe rritjen e vendimarrjes në nivel shtetëror për zyrën. Masat e performancës së dokumentit janë të dhënat - vlerat ose karakteristikat specifike - të raportuara nga përfituesit e grantit që matin produktin ose rezultatin e aktiviteteve dhe shërbimeve. Masat ndihmojnë në kapjen e inputeve, outputeve dhe rezultateve me kalimin e kohës dhe mundësojnë krahasime para dhe pas që mund të përdoren për të lehtësuar ndryshimin e funksionimit dhe eficientës së zyrës sipas nevojës. Të dhënat e rregullta dhe periodike të masave të dokumentit të performancës lejon Zyrën dhe instancat shtetërore të vlerësojë **nëse proceset e duhura janë kryer dhe nëse janë arritur rezultatet e dëshiruara** . **Pse ka rëndësi** dokumenti i performancës së Zyrës për Mbrojtjen e Viktimave të Krimit të Shqipëri?? **Masat në dokumentit e performancës për viktimat do të mbledhin të dhëna për numrin e viktimave të shërbyera, demografinë e viktimës, llojet e viktimizimit dhe shërbimet e ofruara. Përfituesit dhe nëngrantuesit e ndihmës për viktimat. Gjithashtu, këto të dhëna do të raportojnë për kompensimin e viktimave , numrin e kërkesave të pranuar, miratuara dhe refuzuara; llojet e krimit dhe viktimizimit të lidhura me ato aplikime; dhe shumën e shpenzimeve të paguara. Përfituesit e kompensimit të viktimave do të raportojnë të dhëna për të gjitha pagesat e kompensimit shtetëror, duke përfshirë pagesat e bëra me fondet shtetërore dhe fondet e tjera (dytësore), dhe aktivitetet e mbështetura për Viktimave të Krimit me financimet përkatëse..** Dokumenti i performancës do të përmbajë specifikikisht masat e **performancës së trafikimit të qenieve njerëzore me të dhëna në lidhje me shërbimet e ofruara për viktimat e trafikimit të qenieve njerëzore dhe hetimet, ndjekjet penale, trajnimet, ndërtimin e partneritetit, kontaktin me familjen, shoqërinë /komunitetin dhe aktivitete të tjera të kryera që përfshijnë zbatimin e ligjit dhe ofruesit e drejtpërdrejtë të këtyre shërbimeve. Trajtimi i rasteve të viktimave përfituese të asistencës teknike dhe vlera e ekspertizës së ofruesve të shërbimeve të viktimave.**

- Saktësia dhe afati kohor i të dhënave të raportimit të të dhënave dhe database i përditësuar është jashtëzakonisht i rëndësishëm, për të demonstruar vlerën dhe përfitimet specifike të programit, fushën e shërbimeve të viktimave, publikun dhe palët e tjera të interesuara.
- Koherenca e të dhënave gjeneron raporte vjetor mbi zyrën dhe programin për të demonstruar rezultatet dhe theksuar progresin e bërë drejt arritjes së qëllimeve strategjike dhe programore të Zyrës për Mbrojtjen e Viktimave të Krimit në Shqipëri. **Krijimi i një Udhëzuesi për Matjen e Performancës përmes Dokumentit të Performancës paraqet domosdoshmëri.**
- Krijimi i Webinarit të Zyrës për Mbrojtjen e Viktimave të Krimit në Shqipëri do të garantojnë akses, do të ofrojnë informacione mbi pyetjet, raportimet vjetore, dhe pyetje - përgjigje gjithëpërfshirëse. Ekipi i profesionistëve do të menaxhojnë webinarin. Përfituesit e shërbimeve (viktimat e krimit) do të kenë mundësinë që të drejtojnë pyetje dhe të marrin përgjigje, për çështje si edukimi, koordinimi, aktivitetet në terren, ndryshimet e politikave , çështjet e reja dhe tendencat.
- Shërbimet dhe fondet e alokuara ndaj viktimave të krimit do të monitorohen, për të siguruar që kompensimi /shpërblimi është duke u përdorur për qëllimin e autorizuar, në përputhje me ligjin, aktet, udhëzime, rregulloret për të matur se sa janë arritur qëllimet e performancës së nënshpërblimit.
- Frekuenca e monitorimit do të zhvillohet dhe zbatohet nga një plan monitorimi i shoqëruar me një plan vlerësimi të risqeve /rrezikut. Ky monitorim do të kryhet rregullisht bazuar në vlerësimin e rrezikut . Teknikisht do të duhet krijimi një faqe portal brenda adresës zyrtare të zyrës për të monitoruar **Administratorët e Zyrës për Mbështetjen e Viktimave të Krimit në Shqipëri, me fjalëkalim /user për stafin e Administratorit/ëve të Ndihmës Shtetërore dhe Kompensimit. Formula e Kompensimit të Viktimave përmes granteve do të sigurojnë fonde për të plotësuar programet shtetërore të kompensimit që ofrojnë ndihmë financiare dhe rimbursim për viktimat. Pasi viktimat**

e krimit bëjnë shpenzime nga „xhepi„ individuale që lidhen me pasojat e krimit, duke përfshirë kujdesin mjekësor dhe dentar, këshillimin, shpenzimet e funeralit dhe varrimit, si dhe pagat dhe të ardhurat e humbura. (dëmi real dhe ekzistencial).

- Në kuadër të alokimit të fondeve për ndihmë ndaj viktimave të krimit, buxheti i shtetit mund të ofrojë edhe subgrante për organizatat lokale me bazë në komunitet dhe agjencitë publike që ofrojnë shërbime drejtpërdrejt për viktimat. Ndihma e drejtpërdrejtë që i jepet viktimave të krimit përfshin këshillimin e krizës, informacionin dhe referimet telefonike dhe në vend, mbështetjen dhe mbrojtjen e drejtësisë penale, strehimin, terapinë dhe ndihmë shtesë. Fondet mund të përdoren edhe për të zhvilluar programe të reja që adresojnë nevojat e reja, boshllëqet në shërbime dhe **trajnimin e avokatëve të shërbimit të viktimave.**

Për vlerësuar fondet dhe aplikimet për grante kërkohet rishikues me eksperiencë në fushën e asistencës ndaj viktimave; përvojë në ofrimin e shërbimeve përkatëse kulturore për viktimat, shërbimeve për komunitetet dhe shërbimeve jo tradicionale të viktimave; ose ekspertizë me përvojë të jetuar. Njohuritë dhe ekspertiza e tyre në fusha përfshin, abuzimi me fëmijët dhe të moshuarit; grupet e marginalizuara; dhunën ndaj grave; shërbime kulturore kompetente; ndërhyrje për dhunën në komunitet; cilësi psikologjike të empatisë; njohuri rreth drejtësisë penale ose avokatisë ligjore; dhuna në familje, dhuna në lidhje me adoleshentët (viktimat e mitura dhe dëshmitarët e mitur); përndjekja dhe sulmet seksuale; gjymtimi dhe prerja e organeve gjenitale femërore; mashtrimi dhe vjedhja e identitetit; vrasje; trafikimi i qenieve njerëzore; aksesit i gjuhës; reagimi i zbatimit të ligjit ndaj viktimave të krimit; dhuna masive dhe reagimi ndaj krizave; ngacmimi dhe abuzimi në internet; kompensimi i viktimave; ndikimi i viktimës; viktimat me aftësi të kufizuara; të drejtat e viktimave; dhe shërbimet e viktimave në komunitetet fisnore. Të gjitha këto do të kryhen në mënyrë elektronike dhe në mënyrë tipike.. Rishikuesit duhet gjithashtu të fusin rezultatet dhe komentet e tyre në një sistem të automatizuar të dhënash dhe të marrin pjesë në një thirrje konsensusi me të gjithë rishikuesit e tjerë në panelin e caktuar.

- Zyra për Mbështetjen e Viktimave të Krimit **do të unifikojnë procesin dhe të dhënat e përditësuara (database kombëtare) për trafikimin e qenieve njerëzore** ose ndryshe si trafikimi i personave, është një krim që përfshin shfrytëzimin e një personi për qëllime seksuale ose punë të detyruar. Në Shqipëri trafikimi i qenieve njerëzore ka mungesë të theksuar veprimi dhe mosveprimi institucional si dhe aktorëve të tjerë ndihmës të rrjetit. **Aktualisht , nuk ka asnjë profil të vetëm të një viktime trafikimi.** Viktima të trafikimit të qenieve njerëzore mund të jetë kushdo—pavarësisht racës, ngjyrës, origjinës kombëtare, aftësisë së kufizuar, fesë, moshës, gjinisë, orientimit seksual, identitetit gjinor, statusit socio-ekonomik, nivelit arsimor ose statusit të shtetësisë.

- **Çdo person nën moshën 18 vjeç, i cili është i përfshirë në akte seksuale komerciale, pavarësisht nga përdorimi i forcës, mashtrimit ose detyrimit, është viktimë e trafikimit të qenieve njerëzore, edhe nëse duket se pranon aktin e seksit komercial. Shërbimet që zyra do të ofrojnë për këto viktimat të krimit të trafikimit kërkon nënstrukturë të profesionalizuar kundrejt shërbimeve specifike për viktimat** (navigimi i përgjithshëm, navigimi anësor, fakte rreth trafikimit të qenieve njerëzore në Shqipëri, viktimat/ të mbijetuarit e trafikimit dhe trajtimin e tyre me status të vecantë, profesionistët për viktimat e trafikimit, standartet e kujdesit dhe ofruesit e shërbimeve antitrafik , grantet dhe financimet, harta e shërbimeve dhe Task Forcave, burimet, kërkimet dhe pyetjet rreth Programit të Trafikimit të Njerëzve , trajnim dhe asistencë teknike, fytyrat e trafikimit të qenieve njerëzore, ekrani virtual i trafikimit , viktimat e trafikimit të punës dhe përgjigjet e profesionistëve etj.

- Identifikimi i viktimave të trafikimit për punë nga Shqipëria e diku apo në Shqipëri është e papaprekur pothuajse fare, qoftë në ofrimin e shërbimeve dhe vendosja e shkelësve në përgjegjësi ligjore nga organet e ushtrimit të ndjekjes penale dhe organet e drejtësisë.

- Informimi rreth përpjekjeve kundër trafikimit të punës, bashkëpunimi, transformimi, ndikimi dhe rritja e ndërgjegjësimit për trafikimin e qenieve njerëzore kërkon ndërhjyje dhe marrjen e masave me qëllim parandalimin. Një **Udhëzues Kombëtar të përditësuar në Shqipëri për viktimat e trafikimit** dhe cdo lloj të ushtrimit të trafikimit do të ndihmonte për të zhvilluar dhe kryer fushata të ndërgjegjësimit kundër trafikimit.
- **Fytyrat e trafikimit të qenieve njerëzore përmes Zyrës së Mbrojtjes për Viktimat e Krimit në Shqipëri do të rrisin ndërgjegjësimin për seriozitetin e trafikimit të qenieve njerëzore, format e shumta që mund të marrë dhe rolin e rëndësishëm që çdokush /secili nga Ne mund të luajë Rol shumë të rëndësishëm në identifikimin dhe shërbimin e viktimave të trafikimit. Sepe identifikimi shpëton jetë dhe parandalon pasojat si rrjedhojë e kësaj veprë penale.**
- Kuptimi i trajnimit në internet përmes faqes zyrtare të kësaj zyre për trafikimin e qenieve njerëzore: përkatësisht nga Qendra e Trajnimit dhe Asistencës Teknike të Zyrës për Viktimat e Krimit do të ketë në fokus kuptimin e trafikimit të qenieve njerëzore. Këto trajnime do të organizohen në një seri modulesh interaktive duke ofruar qasje informacioni për traumën më në qendër viktimat ndaj trafikimit të qenieve njerëzore.
- **Paketa e Veprimit të Kërkimit për Trafikimin e Njerëzve** nevojitet për të ofruar informacion, strategji, mjete dhe burime të tjera për të ndihmuar organizatat dhe programet të mbledhin dhe interpretojnë të dhëna për të përmirësuar punën e tyre.
- **Plani i Veprimit Strategjik** /strategjitë , planet kombëtare të veprimit antitrafik për Shërbimet për Viktimat e Trafikimit të Qënieve Njerëzore.
- Zyra për viktimat e krimit do të jetë një angazhim i vazhdueshëm ndaj viktimave të trafikimit të qenieve njerëzore. Duke raportuar periodikisht për trafikimin e personave , bashkëpunuar me prokuroritë dhe gjykatat e juridiksioneve të përgjithshme të sistemit të drejtësisë dhe Asistencë Teknike.
- Listat kontrolluese/apo kontrollet monstër duke krijuar Kushtin e Veçantë të Përshtatshëmërisë së Zyrës për të bashkëvepruar me të miturit viktimat të trafikut të qenieve njerëzore duke përfshirë zbatueshemërinë, politikat, procedurat, praktikat, kërkimet e bazuara në gjurmët papilare (gishtave), individët e mbuluar dhe administrimi i kalimit, përtej territorit të Republikës së Shqipërisë. **Në këtë kuadër bashkëpunimi dhe fondet duhen koordinuar edhe me zyrat e viktimave të krimit pranë Prokurorive të Gjykatës së Shkallës së Parë , që kanë të emëruar Koordinator të Subjekteve me Status të Posaçëm.** Koordinator informon subjektet mbi të drejtat e tyre gjatë periudhës së çeljes së një çështje penale e deri në përfundim të saj. Çështjet në të cilat përfshihet koordinatori janë: dhuna në familje, abuzim seksual, trafikim i qenieve njerëzore, të miturit në konflikt me ligjin viktimat ose dëshmitar etj. **Sipas të dhënave statistikore në raportin vjetor të Prokurorit të Përgjithshëm për vitin 2021, u evidentuan 612 procedime me 657 viktimat të mitur, prej të cilëve: 285 vajza dhe 372 djem. Ndërkohë, për vitin 2022, rezultoi se numri i procedimeve është 833 me 873 viktimat të mitur, nga të cilët: 310 ishin vajza dhe 563 djem, nën moshën 18 vjeç. Të gjithë fëmijët kanë patur mbështetjen e koordinatorëve për viktimat.** Koordinator është pjesë e grupeve teknike-ndërsektoriale për zgjidhjen e problematikave që lidhen me të miturit. Në këtë mënyrë ai bashkëpunon me sa më shumë struktura të shërbimeve sociale, përfaqësues të strukturave arsimore, shëndetësore, të drejtësisë dhe të organizatave jofitimprurëse. Pjesëmarrja në këto grupe bëhet me qëllim vlerësimin e nevojave dhe referimin për vlerësimin e rastit, hartimin e Planit Individual të Mbrojtjes dhe respektimin e interesit më të lartë të fëmijës. **Në bashkëpunim dhe ndërveprim me Zyra e Mbrojtjes Ligjore Falas të Fëmijëve dhe të Rinjve CRCA/ECPAT Shqipëri; Qendra Kombëtare për Mbrojtjen e Fëmijëve dhe të Rinjve nga Dhuna Seksuale; Linja Kombëtare e**

Telefonit të Ndhmës për Fëmijët në Shqipëri (ALO 116-1111); Linja Kombëtare për Internetin e Sigurt për Fëmijët në Shqipëri (iSIGURT.al). Fondet për Koordinatorët pranë specialistët e viktimave që ndihmojnë viktimat e krimeve gjatë procedurave të sistemit të drejtësisë dhe ofrojnë këshilla në lidhje me të drejtat e viktimave, të tilla si e drejta për të bërë deklaratat me gojë dhe me shkrim për ndikimin e viktimës në seancat dëgjimore të dënimit. Apo edhe për specialistët e viktimave të caktuara në zyrat në terren (filiale që mund të krijohen) në të gjithë vendin për të ndihmuar personalisht viktimat e krimeve dhe për të ofruar informacion mbi çështjet penale ndërsa ato përparojnë dhe gjatë proceseve gjyqësore. Në kushtet e strukturimit dhe funksionimit të zyrës përmirësohet hetimi dhe ndjekja penale akoma më shumë në rastet e abuzimit dhe neglizhencës së fëmijëve, veçanërisht rastet e abuzimit dhe shfrytëzimit seksual të fëmijëve, për të përmirësuar dhe shërbyer me prioritet trajtimit të rasteve e vdekjeve të dyshuara të abuzimit ose neglizhimit të fëmijëve. Duke mos lënë pas dore dhe Dëshmitarët e viktimave të cilët duhen trajtuar me status të veçantë apo viktimat dëshmitarë, që drejtperdrejt nuk kanë pësuar dëm por janë gjendur në skena krimi. Kjo zyrë është formacioni i duhur që për herë të parë në Shqipëri, të kemi jo vetëm Zyrën për Mbrojtjen e Viktimave të Krimit por edhe specialistët e viktimave të për të dhënë ekspertizën e tyre, në ndihmën ndaj viktimave, ndërhyrjen në krizë dhe shërbimet sociale për t'i mbajtur viktimat e krimeve në Shqipëri të informuara për zhvillimet dhe procedimet e rasteve dhe t'i drejtojnë ato te burimet e duhura në përputhje me Prokurorit të Përgjithshëm për Ndhmën ndaj Viktimave dhe Dëshmitarëve, prokurorive të rretheve, policisë (OPGJ-ve), gjykatave dhe praktikeve më të mira për viktimat e krimit. **Krijimi i një baze të dhënash të automatizuar pjesë e formacionit të zyrës do të njoftojnë viktimat e ngjarjeve të çështjeve penale në lidhje me shkelësit, duke përfshirë statusin e një hetimi, paraqitjen e kallëzimeve penale dhe disponimin e atyre akuzave, statusin e lirimit ose ndalimit dhe seancat gjyqësore publike.** Sistemi i Njoftimit të Viktimave që do të administrohet nga zyra dhe instancat shtetërore të vartësië direkte do të zgjerojnë pjesëmarrjen dhe aksesin me institucionet, agjencitë, ofruesit, që shkelësit dhe autorët e krimit të parandalohen, të ndalohen në kohë më qëllemi dhe synim minimizimin e pasojave që rrjedhin nga veprat penale.

Modele Ilustruese me skeda sipas viktimave të veprave penale :

Viktimave Fëmijë – Child Victimization

1. VIKTIMIZIMI I FËMIJËVE

Struktura e Skedës

I. Krimi (Abuzimi i Fëmijëve në Shqipëri).

II. Njihni të drejtat tuaja (Ligjet për Abuzimin e Fëmijëve, Abuzimi me Fëmijët sipas legjislacionit Shqiptar, Dënimet për abuzimin e fëmijëve, Legjislacioni i abuzimit me fëmijët në vendet e Shqipërisë – vitrinë).

III. Si të mbron veten (Për fëmijët, për prindërit, për mësuesit dhe punonjësit socialë)

IV. Çfarë duhet të bëni nëse jeni ose keni qenë viktimë e abuzimit të fëmijëve (Shërbimet e Mbështetjes së Viktimave që raportojnë një krim; Raportimi përmes EUROPOL-it).

V. Kërkoni ndihmë (Nëse jeni fëmijë i prekur nga abuzimi ka një sërë mënyrash se si mund të kontaktoni shërbimet mbështetëse për të marrë ndihmë ose informacion. Merrni mbështetje në nivel lokal. Kontaktoni ekipin tuaj më të afërt të ndihmës për viktimat. Telefononi , numrin e telefonit për linjat e ndihmës për mbështetjen e viktimave. Zyra e Numri i Viktimave në Shqipëri, do të

ndihmojë viktimat e krimit duke i informuar për të drejtat e tyre dhe mënyrën se si t'i përdorin ato, duke ofruar mbështetje emocionale, duke i referuar viktimat në organizatat përkatëse. Thirrni dhe informoni policinë lokale dhe procedurat e drejtësisë penale, mundësitë për çështje kompensimi dhe sigurimi, si dhe burime të tjera ndihme për viktimat e krimit.

VI. Zërat e viktimave (Karta e të drejtave për fëmijët viktimë).

VII. Burimet mbi Abuzimin e Fëmijëve (*Burimet dhe programet kombëtare dhe ndërkombëtare*).

2. VIKTIMAT NDËRKUFITARE

I. Krimi

II. Njih të drejtat e tua (Të drejtat e viktimave në Bashkimin Evropian janë krijuar sipas Direktivës për të Drejtat e Viktimave).

III. Si të mbron veten? (Përpara se të udhëtoni nëse jeni duke udhëtuar në një vend tjetër, ka disa masa për të parandaluar të bini pre e llojeve të caktuara të krimeve në shkallë të vogël: Informoni të tjerët për planet tuaja: lini detajet (datat, itinerari, aranzhimet e akomodimit) me familjen ose miq dhe krijoni një mënyrë se si mund të vini në kontakt me ta Informoni një konsullatë lokale: nëse jeni duke udhëtuar jashtë Republikës së Shqipërisë, bëni kopje elektronike të dokumenteve tuaja: krijoni një kopje rezervë elektronike të pasaportës, vizave, kartës së sigurimit mjekësor. Itinerari, regjistrimi i imunizimit dhe çdo dokument tjetër i rëndësishëm Dërgojini me email vetes dhe mbajini ato në kutinë tuaj hyrëse në rast se ndonjë nga dokumentet tuaja humbet, vidhet ose dëmtohet , Ndërsa jashtë vendit).

IV. Çfarë duhet bërë? (Ndikimi i krimit, pikat e veprimit kur krimi ka ndodhur jashtë territorit të Shqipërisë).

V. Gjeni ndihmë në vendin Tuaj!

VI. Zërat e viktimave "Ne duhet të marrim dhe të kemi njohuri për mënyrat që kanë paguar qeveria/ të).

VII. Burimet

3. VIKTIMAT E KRUAZE

I. Krimi

II. Njihni të drejtat Tuaja! (Ligjet e krimit në lundrim, fushat e juridiksionit dhe masat ligjore Legjislacioni shqiptar i zbatimit nga Direktivat e BE-së)

III. Si të mbron veten

IV. Çfarë duhet bërë (ndikimi i krimit, pikat e veprimit, raportimi në një krim në një anije lundrimi)

V. Gjeni ndihmë në vendin Tuaj!

VI. Zërat e Viktimave

VII. Burime informacione të dobishme në faqet e mëposhtme: International Cruise Victims Association. (2021). Shtëpi. http://ëëë.internationalcruisevictims.org/ICV_UK.htmlMbështetja e Drejtësisë. (n.d.). Organizata Ndërkombëtare Detare dhe Krimi i Anijeve Cruise. <https://supportingjustice.org.uk/imo>.

4. DHUNA SEKSUALE

I. Krimi (Krimi, Përdhunimi, Abuzimi seksual i bazuar në imazhe, Ngacmimi Seksual Legjislacioni Shqiptar, Çështjet në proces dhe Akte të tjera Ndërkombëtare).

II. Njihni të drejtat Tuaja! Dhuna seksuale sipas legjislacionit kombëtar dhe ndërkombëtar për të drejtat e njeriut; Dhuna Seksuale Sipas Legjislacionit Evropian, Deklarata e Kombeve të Bashkuara për Eliminimin e Dhunës ndaj Grave (1993) njeh disa lloje të dhunës seksuale si një çështje humanitare, të cilën Vendet Jo BE-ja e zgjidhën. Gjithashtu, propozimi i parë për një Direktivë për Luftimin e Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje nga marsi 2022 do të synojë të miratojë një përkufizim të harmonizuar midis Shteteve Anëtare, në përputhje me Konventën e Stambollit. Jo-anëtarët e BE-së e kanë ratifikuar konventën dhe janë të detyruar ndaj saj. Organizata Ndërkombëtare e Punës, në Konventën për Dhunën dhe Ngacmimin (2019), e përkufizon ngacmimin seksual si një formë të dhunës me bazë gjinore, duke vendosur masa për të mbrojtur punëtorët nga kjo lloj dhune.)

III. Si të mbron Vetën! (Ne duhet të kemi platformat tona autentike dhe metodat praktike për t'u kujdesur dhe për t'i ndihmuar ato).

IV. Çfarë duhet bërë ? (Ndikimi i krimit, Raportimi i një krimi me dhunë seksuale).

V. Gjeni ndihmë në vendin Tuaj (Merrni mbështetje në nivel lokal me Ekipin e Mbështetjes së Viktimave dhe telefononi numrin e telefonit për të ndihmuar viktimën e krimit)

VI. Zërat e viktimave (të nevojshme për të krijuar mbrojtjen e ueb-it Tregoni histori nga të mbijetuarat e dhunës seksuale LGBTQ , Histori nga viktimat e dhunës seksuale, histori të Drejtësisë Restauruese për trajtimin pas traumës së Përdhunimit, histori nga viktimat e abuzimit seksual të bazuar në imazhe, është në një mision për të trajtuar pornografinë hakmarrëse

VII. Burimet

5. DHUNA NË FAMILJE

Krimi (Dhuna në Familje në Shqipërisë)

I. Njihni të drejtat tuaja (Dhuna në familje sipas Legjislacionit Ndërkombëtar të të Drejtave të Njeriut, sipas zbatimit të BE-së, rastet e dhunës në familje në Shqipëri, procedimet, vendimet gjyqësore dhe problemet e viktimave të dhunës në familje, zgjidhja për viktimat dhe çfarë mund të bëjmë për të bërë më të mirën dhe marrë ndryshimet legjislacion).

II. Si të mbron veten (Shenjat paralajmëruese, shenjat që ju ose dikush që njihni është viktimë e dhunës në familje, Shenjat që një fëmijë është viktimë/dëshmitar).

III. Çfarë duhet bërë ? (ndikimi i krimit, pikat e veprimit, raportimi i krimit).

IV. Gjeni ndihmë në vendin Tuaj!

V. Zërat e Viktimave (nëpunësi mbështetës më mban të informuar dhe më pyet se si ndihesh dhe ndërtoi një bisedë të mirë më parë - sepse u ndjeva shumë i frikësuar)

VI. Burimet (Këshilli i Evropës (2011). Konventa për Parandalimin dhe Luftimin e Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje – Konventa e Stambollit, Koalicioni Kombëtar Kundër Dhunës në Familje – Shenjat e Abuzimit, të sigurt dhe të barabartë – Kuptimi i viktimave të dhunës).

6. KRIMI PASUROR

I. Krimi (Krimi i pronës, zakonisht që përfshin sende që i përkasin një individ, është një term i përgjithshëm që mbulon disa krime të tjera, krime pronësore siç përcaktohen nga legjislacioni shqiptar dhe direktivat e BE-së).

II. Njihni të drejtat Tuaja! (Ligjet për Krimet e Pronësisë, Dënimet brenda Shqipërisë).

III. Si të mbron Vetën ? (viktimat e krimit të pronës do të përfshijnë njerëz të çdo moshe, nga çdo rajon dhe nga çdo sfond).

IV. Çfarë duhet të bëni ? (Merrni mbështetje në nivel lokal nga ekipi juaj më i afërt për Mbështetjen e Viktimave, raportoni krimin në stacionin tuaj të policisë lokale, kërkon ndihmë nga qendra e këshillimit të qytetarit tuaj lokal).

V. Gjeni ndihmë në vendin Tuaj!

VI. Zërat e Viktimave.

VII. Burimet.

7. VIKTIMAT E SULMEVE FIZIKE

I. Krimi (i referohet sulmeve jo-familjare që mund të ndodhin gjatë grabitjeve, pushtimeve në shtëpi, grabitjes së makinave, trazirave apo edhe brenda vendit të punës. Dhuna fizike sipas legjislacionit shqiptar).

II. Njihni të drejtat Tuaja ! (ligji dhe gjobat në Shqipëri dhe zbatimi i legjislacionit të implementuar të BE-së).

III. Si të mbron Vetën?

IV. Çfarë duhet bërë? (Raportimi i një sulmi fizik dhe shërbimet e mbështetjes për viktimat).

V. Gjeni ndihmë në vendin Tuaj ! (raportoni sulmin në stacionin tuaj të policisë lokale).

VI. Zërat e Viktimave.

VII. Burimet.

8. GRUPET E MARGJINALIZUARA

I. Krimi (Kush janë viktima të margjinalizuara, grupe të margjinalizuara siç përcaktohen nga Shqipëria).

II. Njihni të drejtat Tuaja! (legjislacioni dhe direktivat për viktimat e margjinalizuara) Nevojat specifike të viktimave të margjinalizuara dhe situata në Shqipëri).

III. Çfarë duhet të bëni? Të qenit viktimë e krimit është një përvojë emocionale dhe është kaq e rëndësishme për të kërkuar ndihmë. Ne duhet të kemi besim dhe ekipi i stafit profesional të punojë me ju pas sulmit tuaj

IV. Gjeni ndihmë në vendin Tuaj!

V. Zërat e viktimave .."Njih të drejtat e tua kërkesën për kompensim"

9. KRIMI I URREJTJES

I. Krimi (Krimi i urrejtjes është akte kriminale të motivuara nga paragjykitime ose paragjykitime ndaj grupeve të veçanta të njerëzve, Gjuha e urrejtjes – Akti i krijimit dhe/ose përhapjes së mesazheve urrejtjeje ndaj një individi ose një grupi, bazuar në një atribut të veçantë, si përkatësia etnike , feja, besimi, gjinia, orientimi seksual, identiteti gjinor, karakteristikat seksuale, kombësia, vendi i origjinës, aftësia e kufizuar, etj. : Krimi racist i urrejtjes, krimi i urrejtjes kundër komuniteteve fetare, krimet e urrejtjes kundër personave LGBTQI dhe rastet në Shqipëri), personat me aftësi të kufizuara, ndërsektorialiteti, gjuha e urrejtjes dhe krimet e urrejtjes në Shqipëri duke përfshirë gjuhën e urrejtjes në internet dhe viktimat).

II. Njihni të drejtat tuaja (Krimi i urrejtjes dhe gjuha e urrejtjes sipas legjislacionit shqiptar).

III. Si të mbron veten? (Për të mbrojtur viktimat duhet t'i informojmë dhe të motivojmë, gjithashtu i shpjegon ato për provat e krimit të urrejtjes dhe kompensimit. Ata mbrojnë veten në internet (ruani një pamje të përmbajtjes, shënosi përmbajtjen dhe bllokoni përdoruesin për të parandaluar më shumë komunikim të padëshiruar) dhe Offline (përdorni një sistem miqsh që dikush të dijë të tjerët se ku jeni. Dhe nëse jeni në vendin e punës – raportojeni te mbikëqyrësi dhe departamenti juaj i burimeve njerëzore).

IV. Çfarë duhet të bëni nëse? (Ndikimi i krimit, Pikat e veprimt, Raportimi i krimit, Shërbimet e mbështetjes për viktimat, Gjenerimi ndihmë në vendin tuaj, Zërat e viktimave).

V. Gjenerimi ndihmë në vendin Tuaj !(Raportoni dhe kontaktoni).

10. KRIMI ME MASHTRIME

I. Mashtrimi i krimit (Mashtrimi siç përcaktohet në Shqipëri, Mashtrimi monetar, Vjedhja e identitetit, Mashtrimet e blerjeve).

II. Njihni të drejtat tuaja (Ligjet e mashtrimit në Shqipëri dhe gjokat dhe direktivat për zbatimin e BE-së).

III. Si të mbron veten? (zgjidhni teknologjinë dhe mënyrën elektronike për të mbajtur veten të sigurt për shembull: "Mos mbani shënim kodin dhe fjalëkalimin tuaj pin, mbron kompjuterin, laptopin, tabletin dhe telefonin inteligjent me PIN dhe fjalëkalim të fortë dhe programe sigurie të tilla si Antivirus-Softëare).

IV. Çfarë duhet të bëni? (raportoni mashtrim ose mashtrim)

V. Gjenerimi ndihmë në vendin Tuaj ! (raportoni krimin kibernetik në internet dhe kontaktoni rrjetin e konsumatorëve në Shqipëri).

VI. Zërat e Viktimave "Mbështetjen viktimat me formatin e administrimit të shkresave dhe financiarisht".

VII. Burimet e krimit kibernetik Online sepse krimi në internet të gjitha format e tjera në Shqipërinë e teknologjisë së lartë është gjithashtu një krim.

11. TRAFIKIMI I QËNIEVE NJERËZORE

I. Krimi i trafikimit të qenieve njerëzore, i njohur gjithashtu si trafikim i personave, është një krim që përfshin detyrimin ose detyrimin e një personi për të ofruar punë ose shërbime, ose për t'u përfshirë në akte seksuale tregtare. Viktima të trafikimit të qenieve njerëzore mund të jetë kushdo—pavarësisht racës, ngjyrës, origjinës kombëtare, aftësisë së kufizuar, fesë, moshës,

gjinisë, orientimit seksual, identitetit gjinor, statusit socio-ekonomik, nivelit arsimor ose statusit të shtetësisë. Në disa raste, viktimat janë anëtarë të komuniteteve të marginalizuara dhe individë të tjerë të cenueshëm, duke përfshirë fëmijët në sistemin e mirëqenies së fëmijëve ose fëmijët që kanë qenë të përfshirë në sistemin e drejtësisë për të miturit; rinia e arratisur dhe e pastrehë; fëmijët e pashoqëruar. Indigjenët Lesbike, Gay, Biseksualë, Transgjinorë, Queer dhe Interseks (LGBTQI+); punëtorë migrantë; personat me aftësi të kufizuara; dhe individët me çrregullim të përdorimit të substancave. Vendet ku mund të gjenden viktimat? Viktimat mund të gjenden në industritë e ligjshme dhe të paligjshme të punës, duke përfshirë kujdesin për fëmijët, kujdesin për të moshuarit, tregtinë e drogës, sallonet e masazhit, sallonet e thonjve dhe flokëve, restorantet, hotelet, fabrikat dhe fermat. Në disa raste, viktimat fshihen pas dyerve në robëri shtëpiake në një shtëpi. Një nga viktimat e disa rasteve të paidentifikuara në Shqipëri tha: „**Jam trafikuar nga dikush që më njihje,**

II. Trafikimi i qenieve njerëzore (Legjislacioni në Shqipëri, konventat, direktivat dhe masat institucionale.)

III. Për të arritur qëllimin për çrrënjosjen e trafikimit të qenieve njerëzore dhe rivendosjen e të drejtave, dinjitetit dhe pavarësisë së viktimave dhe të mbijetuarve. Në Shqipëri duhet të ketë departamente dhe struktura të posaçme drejtësie për trafikimin e qenieve njerëzore, pra, duke filluar nga oficerët e policisë gjyqësore, prokurorët e specializuar në fushën e trafikimit të qenieve njerëzore dhe që merren veçanërisht me çështjet e trafikimit, gjyqtarët e posaçëm dhe strukturat ndërsektoriale.

IV. Plani Kombëtar i Veprimit për Luftimin e Trafikimit të Njerëzve dhe Buxheti Financiar.

V. Shqipëria kanë nevojë për Qasje Qeveritare dhe Bashkëpunim Institucional +Departamenti i Drejtësisë/Ministria e Drejtësisë, Ministria e Shëndetësisë, Mbrojtjes Sociale, Shërbimet Njerëzore për Viktimat e Trafikimit të Qenieve Njerëzore, Ministria e Sigurisë, Ministria e Arsimit dhe agjenci të tjera, organe organizative.

VI. Dhoma e shtypit dhe përditësimi i databazës me rastet e viktimave të trafikimit të aksesueshme në kohë reale me të gjitha institucionet që merren me rastet e trafikimit të qenieve njerëzore.

- **Formati i dhomës së shtypit**
- **Kërkimi i fjalëve kyçe**
- **Data e fillimit mm/dd/vvvv Data e përfundimit mm/dd/vvvv Rendit sipas; Data Rezultatet**

VII. Raporto Online / për Linjën Kombëtare të Trafikimit të Qenieve Njerëzore në Shqipëri (Telefonatë, Text, Chat, Format Cybertipline.)

VI. Zërat e Viktimave “Ju keni të drejtë të njiheni dhe të trajtoheni në mënyrë të respektueshme, të ndjeshme dhe profesionale pa diskriminim të çfarëdo lloji të bazuar në çdo bazë”

VII. Burimet

OFFICE VICTIMS SUPPORT IN ALBANIA

DATABASE FOR VICTIMS OF CRIMES

1. Child Victimisation

The structure

- I. **The Crime** (child Abuse ; what is Child Abuse according to the Albania?)
- II. **Know Your Rights** (Laws on Child Abuse, Child Abuse under Albania legislation, Penalties for child abuse, Child abuse legislation in Albania countries – showcases).
- III. **How to Protect Yourself** (For children, For parents, For teachers and social workers)
- IV. **What to do if you are, or have been, a victim of child abuse** (Victim Support Services Reporting a Crime; Reporting through EUROPOL).
- V. **Find Help In Your Country** If you've been affected by child abuse, there are a number of ways you can contact support services to get assistance or information. Get support locally. Contact your nearest victim support team. Call, the telephone number for helplines for victim support. The Number of Victims office in Albania , will helps victims of crime by informing them of their rights and how to use these, offering emotional support, while also referring victims to relevant organisations. Call and informed local police and criminal justice proceedings, possibilities for compensation and insurance matters, and other sources of help for victims of crime.
- VI. **Voices Of Victims** (Card for Childs Victims)
- VII. **Resources On Child Abuse** (National and International resources and programs).

2. CROSS BORDERS VICTIMS

- I. **The crime**
- II. **Know Your Rights** (Victims' rights in the European Union are established under The Victim's Rights Directive).
- III. **How to protect Yourself ?** (Before you travel If you are travelling to another country, there are some measures to prevent falling prey to certain types of small-scale crimes: Inform others about your plans: leave details (dates, itinerary, accommodation arrangements) with family or friends and establish a way you can get in touch with them. Inform a local consulate: if you are traveling outside of Republic of Albania , make electronic copies of your documents: create an electronic backup of your passport, visas, medical insurance card, itinerary, immunization record, and any other important documents. Email the files to yourself and keep them in your inbox in case any of your documents are lost, stolen, or damaged. Inform yourself: check travel advice, and your foreign office/ministry's website , While abroad).
- IV. **What To Do** (Impact of crime, action points when the crime happened outside of territory of Albania).
- V. **Find Help In Your Country**
- VI. **Voices Of Victims** *"We need to take points and have knowledges for the ways that extraordinary governments paid).*
- VII. **Resources**

3- CRUISE VICTIMS

I. Crime

II. **Know Your Rights** (Laws of Cruise Crime , Jurisdiction areas and legal measures Albanian implementation legislation from EU Directives)

III. How to Protect Yourself ?

IV. **What To Do ?** (Impact of Crime, Action Points, Reportin a cruise ship crime)

V. Find Help In Your Country!

VI. Voices Of Victims

VII. **Resources useful information on the following pages:** International Cruise Victims Association.(2021). Home.http://www.internationalcruisevictims.org/ICV_UK.htmlSupporting Justice. (n.d.). The International Maritime Organisation and Cruise Ship Crime. <https://supportingjustice.org.uk/imo>.

4. SEXUAL VIOLENCE

I. **The Crime** (The Crime, Rape,Image-based Sexual Abuse, Sexual Harassment Albanian Legislacion , Cases in process and International other Acts).

II. **Know Your Rights Sexual Violence under International Human Rights Legislation;** Sexual Violence Under European Legislation, The United Nations' Declaration on the Elimination of Violence against Women (1993) recognises several types of sexual violence as a humanitarian issue, that Non Eu Countries Aderated). Also , the first proposal for a Directive on Combatting Violence Against Women and Domestic Violence from March 2022 will aim to adopt a harmonised definition among Member States, in line with the Istanbul Convention's. Non - EU Members has ratified the convention and are bound it to obligation. The International Labour Organization, in the Violence and Harassment Convention (2019), defines sexual harassment as a form of gender-based violence, putting forth measures to protect workers from this type of violence.)

III. **How to Protect Yourself ?** (we need to have our authentic platforms and practic methods to take care and helpful them).

IV. **What to Do ?** (Impact of crime, Reporting a Sexual Violence Crime).

V. **Find Help In Your Country** (Get support locally with Victims Support Team and Call the telephone number for helpniss the victim of crime)

VI. **Voices Of Victims** (needed to created protect web Tell stories from LGBTQ sexual violence survivors , Stories from victims of sexual violence, stories of Restorative Justice for handling after the trauma of Rape, story from victims of image-based sexual abuse, is on a mission to tackle revenge porn

VII. Resources

5. DOMESTIC VIOLENCE

The Crime (Domestic Violence According in Albania)

- I. **Know Your Rights** (Domestic Violence under the International Human Rights Legislation , under EU implementaion , domestic violence in Albania cases , proccedings, court desicion and problem s of domestic violence victims , solve for victims and what can we do to make the best and take legislacion amendaments) .
- II. **How to Protect Yourself ?**(Warning Signs, Signs you or someone you know is a victim of domestic violence, Signs a child is a victim/witness)
- III. **What to Do ?** (Impact of crime, Action pointsm, Reporting the crime)
- IV. **Find Help In Your Country.**
- V. **Voices Of Victims** (the support worker keep me informed and ask me how I was feeling ,and build good conversation before - because I felt so scared)
- VI. **Resources** (Council of Europe (2011). Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence – Istanbul Convention, National Coalition Against Domestic Violence – Signs of Abuse, Safe and Equal – Understanding the Victims of Violence).

6. PROPERTY CRIME

- I. **The Crime** (Property crime, usually involving items belonging to an individual, is a blanket term that covers several other crimes,Property Crimes as Defined by Albania legislation and EU Directives).
- II. **Know Your Rights** (Laws on Property Crimes, Penalties within the Albania).
- III. **How to Protect Yourself ?** (victims of property crime will include people of any age, from any region, and from any background).
- IV. **What to Do ?** (Get support locally from your nearest Victim Support team, Report the crime to your local police station, Seek help from your local citizen's advice center).
- V. **Find Help In Your Country.**
- VI. **Voices Of Victims.**
- VII. **Resources.**

7. VICTIMS OF PHYSICAL ASSAULTS

- I. **The Crime** (refers to non-domestic attacks that may occur during muggings, home invasions, car-jackings, riots, or even within the workplace., physical Violence by Albania Legislation).
- II. **Know Your Rights** (Law and Penalties within in Albania and EU implementation).
- III. **How to Protect Yourself ?**
- IV. **What To Do ?** (Reporting a Physical Assaults and Victim Support Services).
- V. **Find Help In Your Country** (Report the attact at your local police station)
- VI. **Voices Of Victims**
- VII. **Resources**

8.MARGINALISED GROUPS

- I. **The Crime** (Who are Marginalised Victims, Marginalised groups as defined by Albania)
- II. **Know Your Rights** (legislation and Directives for Marginalised Victims) Specific needs of marginalised victims and the situation in Albania)
- III. **What To Do ?** Being a victim of crime is an emotional experience and is so important to reach out for help.We need to be confident and the professional staf team to work woth You aftermath of Your attack
- IV. **Find Help In Your Country**
- V. **Voices Of Victims .."Know Your Rights the claim of compensation"**
- VI. **Resources**

9. HATE CRIME

- I. **The Crime** (Hate Crime is Criminal acts motivated by bias or prejudice towards particular groups of people, Hate Speech - The act of creating and/or spreading hateful messages towards an individual or a group, based on a particular attribute, such as ethnicity, religion, belief, gender, sexual orientation, gender identity, sex characteristics, nationality, country of origin, disability, etc. , Manifestations of hate crime in Albania and EU Directives -Anybody can be a victim of hate crime and manifestations in some forms : Racist hate Crime, hate crime against the religious communities, hate crimes against LGBTQI People and cases in Albania), persons with disabilities, intersectionality, hate speech and hate crimes in Albania including Online Hate Speech and victims.
- II. **Know Your Rights** (Hate crime and hate speech under the Albania Legislation)
- III. **How To Protect Yourself ?** (To protect the victims we need to informed them and motivated , also explains them about the proves of hate crime and compensation . They protect themselves Online (save a screenshot of the content, flag the content and block the user to prevent more unwanted communication) and Offline (use a buddy system so someone knows other where you are. And If You are in the workplace - Report it to your supervisor and your HR department
- IV. **What To Do If ?** (Impact of crime,Action points,Reporting the crime,Victim support services, Find Help In Your Country , Voices Of Victims).
- V. **Find Help In Your Country** (Report and contact)
- VI. **Voices Of Victims** "You have the right to be recognised and treated in a respectful, sensitive and proffesional manner without discrimination of any kind based in every ground"
- VII. **Resources**

10.FRAUD CRIME

- I. **The Crime Fraud**(Fraud as defined in Albania, Monetary Fraud,Identity Theft,Shopping Scams)
- II. **Know Your Rights** (Laws of Fraud in Albania and Penalties and Directives EU implementation)
- III. **How To Protect Yourself ?**(choose the technology and electronic way to keep safe Yourself for example : "Don't make a note of Your Pin Code and Password , protect your PC, Laptop, Tablet and Smartfone with strong PIN and Password and security programs such as Antivirus-Software.

- IV. **What To Do** (report fraud or a scam)
- V. **Find Help In Your Country** (report the cybercrime online and contact the consumer network in Albania)
- VI. **Voices Of Victims** *"Supported the victims with paperwork administration format and financially"*.
- VII. **Resources of Cybercrime online because the Internet Crime all another forms in high technology Albania is a crime also.'**

11. Human Trafficking

I. **Crime of Human trafficking**, also known as trafficking in persons, is a crime that involves compelling or coercing a person to provide labor or services, or to engage in commercial sex acts. Victims of human trafficking can be anyone—regardless of race, color, national origin, disability, religion, age, gender, sexual orientation, gender identity, socioeconomic status, education level, or citizenship status. In some many cases the victims are members of marginalized communities and other vulnerable individuals, including children in the child welfare system or children who have been involved in the juvenile justice system; runaway and homeless youth; unaccompanied children. Indigenous peoples Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer, and Intersex (LGBTQI+) individuals; migrant laborers; persons with disabilities; and individuals with substance use disorder. Locations where can find the victims? Victims can be found in legal and illegal labor industries, including child care, elder care, the drug trade, massage parlors, nail and hair salons, restaurants, hotels, factories, and farms. In some cases, victims are hidden behind doors in domestic servitude in a home. One of some unidentified cases victims in Albania said: **„I was trafficked by someone who knew me „**

II. **Human Trafficking** (Legislation in Albania, conventions , directives and institutional measures.)

III. **To achieve the goal of eradicating human trafficking and restoring the rights, dignity, and independence of victims and survivors.** There should be special justice departments and structures for human trafficking in Albania, that is, starting with judicial police officers, prosecutors specialized in the field of human trafficking and dealing specifically with trafficking cases, special judges and cross-sector structures.

IV. **National Action Plan to Combat Human Trafficking and Financial Budget.**

V. **Albania have needed for Government Aproach and Institucional Collaboration** +Department of Justice /Ministry of Justice, Ministry of Health Social Protection, Human Services for Victims of Humans Trafficking, Ministry of Security, Ministry of Education and other institucion agency, organization bodies.

VI. **Press Room and Update Database** with cases of Victims of Trafficking accessible in real time with all institutions dealing with human trafficking cases

Format of Press Room

Keyword Search

Start Date mm/dd/yyyy **End Date** mm/dd/yyyy **Sort by:** Date **Results**

VII. Report Online / for National Human Trafficking Hotline in Albania (Call, Text, Chat , Cybertipline Format.)

LUFTIMI I KRIMIT TË ORGANIZUAR DUKE NDJEKUR NJË PRESPEKTIVË TË RE MBI SEKUESTRIMIN, KONFISKIMIN DHE RIKUPERIMIN E ASETETEVE KRIMINALE

Msc: Dorela Kararaj

Abstrakt:

Ky punim paraqet një kuadër gjithëpërfshirës ligjor mbi masat e marra për luftën kundër krimit të organizuar, duke i dhënë përparësi lehtësimit të konfiskimit të paligjshëm të aseteve. Qasjet tradicionale të veprimeve hetimore janë të fokusuara kryesisht në kapjen e individëve, shpesh duke neglizhuar rolin vendimtar që luan sekuestrimi i aseteve kriminale në luftimin e rrjeteve të organizuara kriminale. Ky punim mbron një ndryshim paradigme drejt një strategjie më të përqendruar tek pasuria, duke përdorur novacione ligjore, teknologjike dhe procedurale për të rritur efikasitetin e përpjekjeve kundër krimit të organizuar.

Ndjekja e një qasje të re inovative që i mundëson agjencive të zbatimit të ligjit, metodologjinë që të identifikojnë dhe synojnë asetet me vlera të larta, duke hartuar politika të reja legislative dhe forcuar bashkëpunimin ndërkombëtar, do të sillte ulje të nivelit të krimit në Shqipëri. Për më tepër, integrimi i analitikës së avancuar të të dhënave dhe inteligjencës artificiale mund t'i fuqizojë autoritetet për të kryer hetime të thelluara financiare, duke identifikuar skema komplekse të pastrimit të parave dhe duke zbuluar asete të fshehura.

Komponentët kryesorë të kuadrit normativ përfshijnë ngritjen e njësive të specializuara brenda agjencive të zbatimit të ligji, si dhe atyre të dedikuara për menaxhimin e pasurive të sekuestruara dhe konfiskuara. Duke përkrahur lehtësimin e konfiskimit të paligjshëm të aseteve, si një shtyllë qendrore në luftën kundër krimit të organizuar, ky punim synon të sigurojë një udhërrëfyes për politikëbërësit, agjencitë e zbatimit të ligjit dhe palët e interesuara për të zbatuar masat proaktive që luftojnë infrastrukturën financiare të organizatave kriminale. Në fund të fundit, kuadri i propozuar synon të zvogëlojë kapacitetin operacional dhe ndikimin shoqëror të krimit të organizuar, duke mbrojtur komunitetet dhe duke nxitur një shoqëri më të sigurt.

I. Hyrje

Krimi i organizuar përbën një kërcënim të rëndësishëm për shoqëritë në mbarë botën, duke minuar stabilitetin ekonomik, sigurinë publike dhe sundimin e ligjit. Qasjet tradicionale të zbatimit të ligjit shpesh dështojnë në luftimin e rrjeteve të organizuara kriminale. Ky punim argumenton se sekuestrimi, konfiskimi dhe rikuperimi i aseteve kriminale janë strategji kryesore në përçarjen dhe çmontimin e organizatave të krimit të organizuar.

Gjatë dy dekadave të fundit, Shqipëria ka përparuar lidhur me plotësimin e kuadrit ligjor sa i përket sekuestrimit, konfiskimit dhe rikuperimit të aseteve, produkt i veprimtarive kriminale. Por, pavarësisht që ka një bazë të gjerë ligjore dhe mjaft mekanizma ligjorë për t'i aplikuar, ende nuk ka një sistem të mirëfilltë që garanton rikuperimin e produkteve të veprave penale, në rastet kur konstatohet se nga vepra penale është prodhuar një pasuri e caktuar. Është tepër e rëndësishme që hetimet pasurore të gjejnë zbatim në çdo rast pasi niveli i sekuestrimit dhe konfiskimit të pasurive vazhdon të jetë i ulët, në raport me procedimet penale të kryera nga organi hetues. Për këtë shkak, lind nevoja e miratimit të një sistemi efikas për të krijuar një kulturë pune me parimin që procedimi penal dhe dënueshmëria e autorëve të veprave penale nuk është e mjaftueshme.

Sekuestrimi dhe konfiskimi i pasurive të krijuara nga veprimtari të paligjshme një rol kyç në parandalimin e kriminalitetit dhe vijueshmërisë së pasojave të veprave penale apo ekonomisë informale. Agjencitë e zbatimit të ligjit nëpërmjet përcaktimeve ligjore, kapaciteteve institucionale të zgjeruara, bashkëpunimit ndërkombëtar dhe proceseve transparente, mund të luftojnë në mënyrë efektive infrastrukturën financiare të organizatave kriminale. Nëpërmjet riinvestimit të pasurive produkt i veprimtarive kriminale që janë konfiskuar, në strukturat e zbatimit të ligjit dhe për mbështetjen, dëmshpërblimin e viktimave, shoqëria shqiptare mund të jetë më e mbrojtur kundër ndikimit të përhapur të krimit të organizuar. Kjo qasje gjithëpërfshirëse është e domosdoshme për ruajtjen e sundimit të ligjit dhe mirëqenies së komuniteteve në mbarë botën.

Fjalë kyçe: Konfiskim pasurie, sekuestrim, zyra e rikuperimit të aseteve, sfida, analizë legjislacioni, direktiva, konventa, rregullore.

II. Vështrim Historik i Konfiskimit të Aseteve në Shqipëri.

Konfiskimi i aseteve në Shqipëri ka pësuar zhvillime të rëndësishme ndër vite, duke reflektuar ndryshime në peizazhin politik dhe ligjor të vendit. Gjatë epokës komuniste Shqipëria përjetoj një regjim shumë të centralizuar dhe represiv. Të drejtat e pronësisë u kufizuan ashpër dhe shteti kontrollonte pjesën më të madhe të ekonomisë, duke përfshirë tokën dhe industrinë kryesore. Konfiskimet gjatë kësaj periudhe ishin kryesisht të motivuara politikisht, duke synuar individë dhe familje që konsideroheshin si armiq politikë të regjimit. Më vonë në fazën e tranzicionit postkomunist¹, Shqipëria kaloi një periudhë të trazuar tranzicioni politik dhe ekonomik pas rënies së komunizmit. Tranzicioni solli ndryshime të rëndësishme ligjore dhe institucionale, duke përfshirë krijimin e një ekonomie më të orientuar nga tregu dhe inkuorporimin e reformave demokratike. Në vitet 2000, Shqipëria u përballë me sfida të lidhura me krimin e organizuar, korrupsionin dhe pastrimin e parave. U bënë përpjekje për të forcuar kuadrin ligjor për konfiskimin e aseteve, në përputhje me standardet dhe angazhimet ndërkombëtare.

Si pjesë e procesit të integritetit në Bashkimin Evropian, Shqipëria ka bërë përpjekje për të përafruar kuadrin e saj ligjor me standardet e BE-së, përfshirë ato që lidhen me konfiskimin dhe rikuperimin e aseteve. Krijimi i njësive të specializuara brenda agjencive të zbatimit të ligjit dhe gjyqësorit për të trajtuar çështjet e rikuperimit të pasurive ka qenë një zhvillim i rëndësishëm. Bashkëpunimi me partnerët dhe institucionet ndërkombëtare, si Interpol dhe Europol, ka qenë vendimtarë në lehtësimin e përpjekjeve për rikuperimin e aseteve ndërkufitare. Por, është e rëndësishme të theksohet se, pavarësisht miratimit të mekanizmave ligjorë, efektiviteti dhe zbatimi i masave të konfiskim-

it të pasurisë ka patur shumë sfida duke përfshirë këtu, çështjet që lidhen me procedurat ligjore, kapacitetin institucional dhe koordinimin ndërmjet autoriteteve përkatëse. Ndaj është e nevojshme adresimi i sfidave për të forcuar më tej sistemin e konfiskimit të aseteve në Shqipëri.

III. Vështrim i përgjithshëm i ligjeve për sekuestrimin dhe konfiskimin e pasurive në Shqipëri.

Lidhur me politikat e përgjithshme, rikuperimi i aseteve kriminale adresohet përmes një sërë strategjish dhe planesh të tjera kombëtare veprimi. Dy planet kryesore strategjike për vlerësimin e progresit të fundit janë Strategjia Ndërsektoriale kundër Korrupsionit², Strategjia Ndërsektoriale kundër Krimit të Organizuar³, të shoqëruara nga planet e tyre të veprimit.

Ndërkohë, aktet ligjore bazë mbi realizimin e rikuperimit të aseteve në Republikën e Shqipërisë janë:

a) Ligji nr. 7895, datë 27.1.1995 *"Kodi penal i Republikës së Shqipërisë"*⁴, të ndryshuar

Në nenin 36 të Kodit Penal parashikohet konfiskimi i produkteve të veprave penale, pasi është marrë një vendim përfundimtar. Është vetë gjykata organi i cili cakton në vendimin përfundimtar edhe konfiskimin e produkteve të veprës penale, ku përfshihet çdo lloj pasurie produkt i veprës penale, tituj pasurorë, apo çdo pasurie tjetër vlera e së cilës i korrespondon asaj të produkteve të veprës penale.

b) Ligji nr.7905, datë21.3.1995 *"Kodi i Procedurës Penale i Republikës së Shqipërisë"*⁵, të ndryshuar

Në Seksionin III të Kreut III të Kodit të Procedurës Penale, në nenet 208 – 220 parashikohen rregulla të posaçme mbi sekuestrimin. Në këto dispozita parashikohet qartësisht se sekuestrimi bëhet me vendim të prokurorit të çështjes apo gjykatës .

Në nenin 210 të këtij Kodi parashikohet sekuestrimi pranë bankave, ku gjykata mund të vendosë sekuestrimin pranë bankave të dokumenteve, letrave me vlerë, shumave të depozituara në llogari rrjedhëse dhe çdo gjëje tjetër, kur ka arsye të bazuara për të menduar se ato kanë lidhje me veprën penale. Ndërkohë, Kreu VI i Kodit të Procedurës Penale i dedikohet masave të sigurimit pasuror. Në nenin 274 – 246 parashikohet në mënyrë të detajuar vendosja e sekuestros preventive, e cila vendoset nga gjykata me kërkesë të prokurorit, në rastet kur ka rrezik që disponimi i lirë i një sendi që lidhet me veprën penale mund të rëndojë ose të zgjasë pasojat e saj ose të lehtësojë kryerjen e veprave penale të tjera si dhe për sendet apo produktet e veprës penale dhe çdo lloj pasurie tjetër që lejohet të konfiskohet, sipas nenit 36 të Kodit Penal, i cituar më sipër.

c) Ligji nr. 10192, datë 3.12.2009 *"Për parandalimin dhe goditjen e krimit të organizuar, trafikimit, korrupsionit dhe krimeve të tjera nëpërmjet masave parandaluese kundër pasurisë"*, të ndryshuar.⁶

Ligji për parandalimin dhe goditjen e krimit të organizuar, trafikimit, korrupsionit dhe krimeve të tjera nëpërmjet masave parandaluese kundër pasurisë i quajtur shpesh në praktikë si "ligji antima-

2 Miratuar me vendim të Këshillit të Ministrave nr. 247, datë 20.3.2015 "Për miratimin e strategjisë ndërsektoriale kundër korrupsionit", të ndryshuar

3 Miratuar me vendim të Këshillit të Ministrave nr. 1140, datë 24.12.2020 "Për miratimin e strategjisë kundër krimit të organizuar dhekrimeve të rënda, 2021 –2025, dhe planin e veprimit 2023–2025, të ndryshuar

4 <https://qbz.gov.al/preview/a2b117e6-69b2-4355-aa49-78967c31bf4d>

5 <https://qbz.gov.al/preview/b4819f4d-c246-49b3-87a9-2e6c8512c975>

6 <https://qbz.gov.al/preview/1312ee1c-8869-4e44-81c4-facf01998c96/cons/20200914>

fia", ka si objekt përcaktimin e procedurave, kompetencave dhe kriterëve për zbatimin e masave parandaluese kundër pasurisë së personave, që janë subjekt i këtij ligji, si të dyshuar për pjesëmarrje në krimin e organizuar, trafikimin dhe korrupsionin, si dhe në kryerjen e krimeve të tjera të listuara në këtë ligj. Sipas nenit 4, në kuptim të këtij ligji, "masë parandaluese" është çdo masë me karakter pasuror, që gjykata vendos në një procedim gjyqësor, nëpërmjet sekuestrimit të pasurive, veprimtarive ekonomike, tregtare dhe profesionale të personave, si dhe nëpërmjet konfiskimit të tyre. Procedura e caktimit dhe e zbatimit të masave parandaluese, sipas këtij ligji, është autonome nga gjendja, shkalla apo përfundimi i procedimit penal që zhvillohet në ngarkim të personave, subjekte të këtij ligji. Në nenin 11 të këtij ligji parashikohet sekuestrimi i pasurive objekt i këtij ligji, ndërkohë në nenin 21 parashikohet konfiskimi i pasurisë.

d) Ligji nr. 10193, datë 3.12.2009 "*Për marrëdhëniet juridiksionale me autoritetet e huaja në çështjet penale*", të ndryshuar.

Ligji për marrëdhëniet juridiksionale me jashtë parashikon mundësinë e aplikimit të masave me karakter pasuror për efekt të procedimit penal, bazuar në kërkesat e shtetit kërkuar. Neni 13, pika 1, shkronja "c" para shikon se një prej llojeve të letërporosisë është letërporosi a për zbatimin e masave të sigurimit pasuror për efekte të një procedimi penal.

Gjithashtu në plotësim të kuadrit ligjor në këtë fushë, ligje të ndryshme parashikojnë marrjen e masave me karakter pasuror. Dispozita plotësuese në këtë fushë përmbajnë ligje si:

- e) Ligji nr. 9917, datë 19.5.2008 "*Për parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit*", të ndryshuar⁸;
- f) Ligji nr. 157/2013 "*Për masat kundër financimit të terrorizmit*", të ndryshuar.⁹
- g) Ligji Nr. 95/2016 "*Për organizimin dhe funksionimin e institucioneve për të luftuar korrupsionin dhe krimin e organizuar*", të ndryshuar¹⁰.
- h) Ligji nr. 34/2019, "*Për administrimin e pasurive të sekuestruara, e të konfiskuar*"¹¹, të ndryshuar.
- i) Akti Normativ nr. 1, datë 31.01.2020, "*Për masat parandaluese në kuadër të forcimit të luftës kundër terrorizmit, krimit të organizuar, krimeve të rënda dhe konsolidimit të rendit e sigurisë publike*", të ndryshuar¹².

IV. Aktet ndërkombëtare mbi rikuperimin e aseteve.

Shqipëria ka bërë pjesë të legjislacionit të brendshëm një sërë aktesh ndërkombëtare, të cilat luajnë një rol thelbësor në unifikimin e instrumentave në fushën e rikuperimit të aseteve me qëllim luftimin e krimit ekonomik në nivel ndërkombëtar.

7 <https://qbz.gov.al/preview/cadf8789-187d-4a32-a690-4a7be697ff45/cons/20210811>

8 [https://qbz.gov.al/eli/ligj/2013/10/10/157-2013/83335166-4f77-4651-85a1-](https://qbz.gov.al/eli/ligj/2013/10/10/157-2013/83335166-4f77-4651-85a1-5a429c875396;q=v%20Ligji%20nr.%20157.%20dat%C3%AB%2010.12.2013%20%E2%80%9CP%C3%ABr%20masat%20kund%C3%ABr%20financimit%20t%C3%AB%20terrorizmit%E2%80%9D.%20i%20ndryshuar9%3B)

[5a429c875396;q=v%20Ligji%20nr.%20157.%20dat%C3%AB%2010.12.2013%20%E2%80%9CP%C3%ABr%20masat%20kund%C3%ABr%20financimit%20t%C3%AB%20terrorizmit%E2%80%9D.%20i%20ndryshuar9%3B](https://qbz.gov.al/eli/ligj/2013/10/10/157-2013/83335166-4f77-4651-85a1-5a429c875396;q=v%20Ligji%20nr.%20157.%20dat%C3%AB%2010.12.2013%20%E2%80%9CP%C3%ABr%20masat%20kund%C3%ABr%20financimit%20t%C3%AB%20terrorizmit%E2%80%9D.%20i%20ndryshuar9%3B)

9 <https://qbz.gov.al/preview/42bc8501-9b0c-4be1-a620-b67a514a9317/cons/20230809>

10 <https://qbz.gov.al/preview/1c01f2a2-ea51-406c-b2ea-5b438d139e28/cons/20210604>

11 <https://qbz.gov.al/eli/ligj/2019/06/17/34/5816a2ae-3e54-47a4-a838-f1c7687790df;q=P%C3%ABr%20administrimin%20e%20pasurive%20t%C3%AB%20sekuestruara.%20e%20t%C3%AB%20konfiskuar>

12 <https://qbz.gov.al/preview/250537b4-1af5-430b-ae32-9cda4b1646ed/cons/20210301>

Një prej këtyre akteve është **Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit (UNCAC)**¹³, e cila ka në fokus parandalimin, hetimin dhe procedimin e korrupsionit në sektorin publik dhe atë privat. Neni 31 i Konventës kërkon që shtetet të adoptojnë në sistemet ligjore të brendshme masa të nevojshme për realizimin e konfiskimit në procedimet penale për vepra penale të korrupsionit.

Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Krimit të Organizuar Ndërkombëtar (UNTOC)¹⁴, e cila është ratifikuar nga Kuvendi i Republikës së Shqipërisë me ligjin nr. 8920, datë 11.7.2002 "*Për ratifikimin e "Konventës së Kombeve të Bashkuara kundër krimit të organizuar ndërkombëtar" dhe dy protokolleve shtesë të saj*". Kjo konventë parashikon se shtetet palë duhet të adaptojnë në shkallën më të madhe të mundshme dhe brenda sistemeve të tyre ligjore, masa të tilla që mund të jenë të nevojshme për të mundësuar konfiskimin e:

- (a) të ardhurave nga krimi, që rrjedhin nga veprat penale që mbulohen nga kjo konventë ose pasurisë, vlera e së cilës i korrespondon asaj të të ardhurave nga krimi;
- (b) pasurisë, pajisjeve ose mjeteve të përdorura ose të destinuara për t'u përdorur në veprat penale që mbulohen nga kjo konventë.

Gjithashtu shtetet palë duhet të adaptojnë masa të tilla që mund të jenë të nevojshme për të mundësuar identifikimin, zbulimin, bllokimin ose marrjen e çdo sendi me qëllim konfiskimin e mundshëm. Konventa përcakton se në rastet kur të ardhurat nga krimi janë transformuar ose konvertuar pjesërisht ose plotësisht në pasuri tjetër, kjo pasuri duhet t'i nënshtrohet masave të përmendura në këtë nen në vend të të ardhurave nga krimi. Në qoftë se të ardhurat nga krimi janë përzier me pasuri të fituara nga burime të ligjshme, një pasuri e tillë duhet t'i nënshtrohet konfiskimit deri në masën e vlerës së të ardhurave nga krimi që janë përzier.

Konventa mbi Pastrimin, depistimin, kapjen dhe Konfiskimin e Produkteve Kriminale dhe Financimit të Terrorizmit¹⁵, ratifikuar nga Kuvendi i Republikës së Shqipërisë me ligjin nr. 8646, datë 20.7.2000 "*Për ratifikimin e 'Konventës Europiane "Për Pastrimin, Depistimin, Kapjen dhe Konfiskimin e Produkteve të Krimit"*". Konventa parashikon se çdo palë përshtat masat ligjore dhe masat e tjera që rezultojnë të nevojshme për t'i lejuar asaj konfiskimin e instrumenteve dhe produkteve ose pasurive, vlera e të cilave u përket këtyre produkteve.

Konventa e Këshillit të Evropës mbi Korrupsionin, e cila është ratifikuar nga Kuvendi i Republikës së Shqipërisë me ligjin nr. 8778, datë 26.4.2001, "*Për ratifikimin e "Konventës penale për korrupsionin"*". Kjo konventë parashikon se çdo shtet duhet të miratojë masa legjislative që janë të nevojshme për të mundësuar konfiskimin e mjeteve dhe produkteve të veprave penale, të vendosura në përputhje me këtë konventë, ose prona, vlera e të cilave i korrespondon këtyre produkteve.

Konventa për pastrimin, kërkimin, sekuestrimin dhe konfiskimin e të ardhurave nga krimi e vitit 1990¹⁶, ka fushëveprim më të gjerë se sa Konventat e Kombeve të Bashkuara të paraqitura më sipër, në kuptimin që nuk e kufizon konfiskimin në ndonjë kategori të posaçme të veprave penale. Megjithatë, përmes deklaratës, palët mund të kufizojnë zbatimin e dispozitave të Konventës për konfiskim në vepra të saktësuara penale, ose në kategori të caktuara të veprave penale. Konkretisht në nenin 2 të tij përcaktohen hapat që duhet të ndërmerren nga palët për të mundësuar konfiskimin e pasurisë së përfshirë në vepra penale dhe të të ardhurave nga veprat penale, si edhe thekson

13 UNGA Res. 58/4, Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër korrupsionit, UN Doc. A/RES/58/4 (21 nëntor 2003)

14 UNGA Res. 55/25, Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër krimit të organizuar Transnacional, UN Doc. A/RES/55/25 (8 janar 2001).

15 Konventa e Varshavës.

16 Konventa e Strasburgut 1990.

që secili shtet palë në Konventë mund t'i kufizojë kategoritë e veprave penale për të cilat vlejnë detyrimet e Konventës. Kjo konventë i detyron shtetet palë në Konventë që të zbatojnë urdhrat për konfiskim të dhëna nga palët e tjera¹⁷, duke përcaktuar procedurat sipas të cilave do të ekzekutohen urdhrat për konfiskim¹⁸. Gjithashtu, përcakton kushtet për kërkesa për bashkëpunim ndërmjet palëve shtetërore lidhur me kryerjen e hetimeve ose të procedurave gjyqësore¹⁹.

Po kështu, në kuadër të procesit të integritetit të Shqipërisë në Bashkimin Evropian vlen të mbahen në konsideratë aktet kryesore të Bashkimit Evropian të cilat lidhen me rikuperimin e aseteve. Një prej tyre është **Direktiva e Bashkimit Evropian 2014/42/EU mbi ngrirjen dhe konfiskimin e instrumenteve dhe produkteve të veprave penale në Bashkimin Evropian**. Kjo Direktivë ka në fokus përafrimin e regjimeve të ngrirjes dhe konfiskimit në Shtetet Anëtare për shkak të ndryshimeve të vazhdueshme ndërmjet legjislacioneve të tyre të brendshme. Direktiva përfshin dispozita më të plota për harmonizimin e ligjeve të konfiskimit në lidhje me vepra penale të caktuara.

Vendimi i Këshillit 2007/845/JHA i 6 dhjetorit 2007 në lidhje me bashkëpunimin midis Zyrave të Rimëkëmbjes së Aseteve të Shteteve Anëtare në fushën e gjurmimit dhe identifikimit të **të ardhurave nga, ose prona të tjera të lidhura me krimin. Bashkimi Evropian** nëpërmjet këtij vendimi i kërkon çdo shtet anëtar të BE-së të vendosë ose të caktojë një Zyrë Rikuperimi të Aseteve, qendrore kombëtare, të ngarkuar me gjurmimin dhe identifikimin e aseteve të cilat më pas mund të bëhen objekt i urdhrave të ngrirjes, sekuestrimit dhe konfiskimit.²⁰ Nenet 1 dhe 3 të vendimit parashikojnë që agjencitë ligjzbatuese duhet të kenë aftësitë e nevojshme për të hetuar dhe analizuar gjurmët financiare të veprimtarisë kriminale dhe t'u mundësojë atyre të bashkëpunojnë nga afër, nëpërmjet komunikimit të drejtpërdrejtë, me homologët e tyre të Shteteve Anëtare të BE-së në procesin e gjurmimit të të ardhurave, të drejtpërdrejta dhe të tërthorta të krimit. ZRA-të kanë një rol të dyfishtë, në përputhje me këtë vendim. Ata shkëmbejnë:

- Informacion, spontanisht ose sipas kërkesës, për të lehtësuar gjurmimin dhe identifikimin e produkteve të krimit dhe pasurive të tjera të lidhura me krimin që mund të bëhen objekt i një urdhri ngrirjeje, sekuestrimi ose konfiskimi²¹
- Praktikat e mira në lidhje me mënyrat për të përmirësuar efektivitetin e përpjekjeve në gjurmim të ardhurat nga krimi²².

Evidentoj qw ky vendim nuk rregullon të gjitha aspektet e ngritjes dhe kompetencat e ZRA-ve. Ai u jep shteteve anëtare të BE-së një diferencë diskrecioni, si pwr shembull në lidhje me statusin e ZRA-së, administrativ, ligjzbatues ose gjyqësor, ose mbi kompetencat shtesë qw u janë caktuar atyre.

Strategjia e Sigurisë e Bashkimit Evropian.

Strategjia e Sigurisë së BE 2020-2025 fokusohet në tri shtylla:

- (i) shkëmbim më të mirë informacioni;
- (ii) rritja e bashkëpunimit operacional; dhe
- (iii) mbështetje në trajnim, financim, kërkim dhe inovacion.

17 Neni 13 i Konventës së Strasburgut.

18 Neni 14 i Konventës së Strasburgut.

19 Neni 27 i Konventës së Strasburgut.

20 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007D0845>, fq. 2

21 Nenet 1, 3 dhe 4 të vendimit.

22 Neni 6 i vendimit.

Në lidhje me pikën "iii", ZRA vlerësohet si një mënyrë efektive për të siguruar bashkëpunimit operacional ndërkufitar. Në përmbushje të prioritetit të luftës kundër krimit të organizuar, Strategjia vlerëson rolin e ZRA, si një ndër aktorët kryesore në procesin e rikuperimit të aseteve dhe sugjeron pajisjen e ZRA-ve me mjete për të identifikuar dhe gjurmuar në mënyrë sa më të shpejtë asetet. Gjithashtu, strategjia parashtrohet dhe nevojën e rishikimit të rezolutave të sekuestrimit dhe konfiskimit për të cilat do të flitet në vijim dhe kuadrin ligjor të ZRA-s.

Resoluta 2218 (2018)²³, kjo rezolutë u miratua nën moton "krimi nuk paguan". Fitimet e mëdha të ardhura nga veprimtaria kriminale rrisin fuqinë vepruese të kriminelëve dhe një fuqi e tillë çënon stabilitetin e sistemit demokratik dhe bazat sociale të funksionimit të shtetit. Njerëzit paguajnë taksa dhe kontribute dhe në këmbim shteti mundëson siguri dhe mbrojtje sociale. Konfiskimi i përfitimeve të ardhura nga veprimtari të paligjshme ka disa aspekte pozitive²⁴. Së pari humbet motivi i veprimtarisë kriminale që është sigurimi i pasurisë. Nëse humb paraja dhe stili i jetës luksoze që vjen me paratë, humbet dhe krimi dhe ideja e joshjes që vjen me të. Së dyti konfiskimi i aseteve kriminale u heq nga dora kriminelëve pushtetin që sjell paraja. Së tretë, fitimet e ardhura nga këto veprimtari shërbejnë si shtysë për të rekrutuar individë të rinj. E fundit, asetet e konfiskuara mund të përdoren për të kompensuar viktimat e krimit dhe për të rindërtuar komunitetet e shkatërruara nga krimi.

Direktiva 2014/42 e Bashkimit Evropian²⁵, pranon nevojën për bashkëpunim efektiv ndërkombëtar për rikuperimin e aseteve dhe ndihmën e ndërsjellë juridike (MLA) nëpërmjet identifikimit efektiv, konfiskimit dhe ripërdorimit të aseteve kriminale. Neni 1 i Direktivës vendos rregullat minimale për (i) ngrirjen e pronës për konfiskim të mëvonshëm, dhe (ii) konfiskimin e pasurisë në çështjet penale.

Direktiva 2019/1153 e Bashkimit Evropian²⁶, kjo direktivë përcakton rregullat që lehtësojnë përdorimin e informacionit financiar dhe informacioneve të tjera për parandalimin, zbulimin, hetimin ose ndjekjen penale të disa veprave penale dhe shfuqizon vendimin e Këshillit 2000/642/DPB, duke ofruar rregullat për marrjen dhe përdorimin e informacionit financiar gjatë hetimeve, duke përfshirë gjurmimin e pasurive me qëllim të konfiskimit. Përmes kësaj direktive, Zyrat e Rikuperimit të aseteve kanë qasje në regjistrat kombëtarë të centralizuar të llogarive bankare. Europolit parashikohet të ketë qasje të tërthortë vetëm përmes Njësisë Kombëtare të Europolit.

Rregullorja e vitit 2018 e BE-së 2018/1805/BE²⁷ u prezantua për të plotësuar Vendimin Kuadër të Këshillit të BE-së 2003/577/JHA për Njohjen e Ndërsjellë të Urdhrave për Bllokimin e Pasurive dhe Provave dhe Vendimin Kuadër të Këshillit të BE-së 2006/783/JHA për Njohjen e Ndërsjellë të Urdhrave të Konfiskimit. Rregullorja krijon një sistem për njohjen e ndërsjellë të urdhrave të bllokimit dhe konfiskimit midis Shteteve Anëtare të BE-së, ku përcaktohet se kur duhet të njihen urdhrat e ngrirjes dhe konfiskimit, si dhe në çfarë rrethanash mund ta refuzojnë ngrirjen Shtetet Anëtare të BE-së. Qëllimi është nxitja e inkurajimit mes autoriteteve të shtetit të cilit i drejtohet kërkesa (ekzekutues) për njohjen automatike të urdhrat të gjykatës të lëshuar nga shteti i cili dërgon kërkesën (kërkues) pa marrë kohë me procesin e nxjerrjes së urdhrave të tjerë në vendin të cilit i drejtohet kërkesa. Shtetet kërkuese plotësojnë dhe përkthejnë modelin që duhet t'i dërgohet shtetit të cilit i drejtohet kërkesa, së bashku me urdhrin origjinal, megjithëse ky i fundit nuk ka nevojë të përkthehet. Rregullorja gjithashtu përfshin dispozita për menaxhimin dhe asgjësimin e pronës së bllokuar dhe të konfiskuar, kthimin e pronës viktimave dhe kompensimin e tyre.

23 Parliamentary Assembly CoE (2018), Fighting Organised Crime by Facilitating the Confiscation of Illegal Assets, Resolution 2218 (2018); https://pace.coe.int/pdf/3f9897c7290fc184a5fcc6a0f4714237716cd047811bfb71be47d-c320e624b38/res.%202218.p_d

24 Po aty, fq.1

25 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0042>.

26 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L1153>

27 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R1805>

Gjithashtu, merren në konsideratë detyrimet e shteteve anëtare për personat e prekur dhe zgjidhjet ligjore në dispozicion të tyre. Rregullorja nuk zbatohet për urdhrat e bllokimit dhe konfiskimit të marra gjatë procedurave civile ose administrative dhe për këtë arsye përjashton konfiskimin civil pa dënim. Zbatohet për urdhrat e transmetuara më 19 dhjetor 2020 ose pas kësaj date.

Propozimi i Parlamentit Evropian për një Direktivë të Re për konfiskimin dhe rikuperimin e aseteve²⁸. Kjo direktivë ende nuk është miratuar, por pritet të shfuqizojë Direktivën 2014/42/EU dhe Vendimin e Këshillit 2007/845/JHA. Propozimi për një direktivë të re për konfiskimin dhe rikuperimin e aseteve vlerëson krimin e organizuar si një nga kërcënimet më të lartë të sigurisë së BE-së. Në relacionin shpjegues propozimi vë në dukje metodat e sofistikuara të organizatave kriminale duke shënuar të ardhura vjetore 139 miliardë në vit.²⁹ Propozimi vlerëson se autoritetet përkatëse kanë aftësi të kufizuara në identifikimin, gjurmimin dhe ngrirjen e aseteve dhe menaxhimi joefikas i tyre sjell humbjen e vlerës së aseteve të sekuestruara përparë se vendimi për konfiskimin të jetë marrë.

Direktiva e propozuar synon të forcojë aftësitë e autoritetit kompetent për të identifikuar, ngrirë dhe menaxhuar asetet; të përforcojë dhe zgjerojë masën e konfiskimit për të mbuluar të gjithë aktivitetin kriminal duke bërë të mundur konfiskimin e të gjithë të ardhurave/pasurive të lidhura me veprimtarinë kriminale dhe të përmirësojë nivelin e bashkëpunimit mes aktorëve të përfshirë në procesin e rikuperimit të aseteve dhe promovimin e një qasje strategjike për rikuperimin e aseteve.

V. Roli dhe përgjegjësia e institucioneve shtetërore.

Përsa i përket aspekteve institucionale, organet kryesore në sekuestrimin dhe konfiskimin e aseteve janë prokuroria dhe gjykata, të cilët janë dhe organet që kanë tagër për të kërkuar apo vendosur mbi sekuestrimin ose konfiskimin. Ashtu si edhe u citua më sipër, organi i prokurorisë mund të vendosë sekuestro gjatë procedimit penal, në kuadër të këtij procesi, ose të iniciojë një procedurë sekuestrimi, i cili është i pavarur nga procesi penal. Në rastin e dytë, vendimi për sekuestrimin merret nga gjykata. Gjithashtu, prokuroria dhe gjykata luajnë rolin kryesor në konfiskimin e pasurisë. Konfiskimi i pasurisë është një vendim përfundimtar i cili vendos kalimin e pasurisë në favor të shtetit, e si rrjedhojë është edhe instrumenti ligjor kryesor në kuadër të luftimit të krimit ekonomik dhe rikuperimit të aseteve produkt i veprave penale. Kompetencën për sekuestrimin dhe konfiskimin e kanë prokuroritë, gjykatat e juridiksionit të përgjithshëm, ashtu edhe Prokuroria e Posaçme dhe Gjykata Kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar.

Institucioni përgjegjës për administrimin e pasurive të sekuestruara dhe të konfiskuara është Agjencia e Administrimit të Pasurive të Sekuestruara dhe të Konfiskuara (AAPSK) e cila ushtron veprimtarinë e saj në zbatim të ligjit nr. 34, datë 04.07.2019 *"Për administrimin e pasurive të sekuestruara dhe të konfiskuara"*, të ndryshuar. AAPSK ka për objekt të veprimtarisë administrimin e pasurive të sekuestruara dhe të konfiskuara nga organet e drejtësisë, administrimin e pasurive të sekuestruara nga organet administrative dhe ruajtjen e provave materiale sipas përcaktimeve të legjislacionit në fuqi. AAPSK është institucion publik në varësinë e Ministrisë së Brendshme dhe ka këto detyra:

- a) administron, mirëmban dhe ruan pasuritë e sekuestruara e të konfiskuara, nëpërmjet administrimit të drejtpërdrejtë apo të të tretëve. Nëse është e mundur, rrit vlerën e pasurisë në administrim;

28 Propozimi për miratimin e një Direktive të Parlamentit dhe të Këshillit Evropian për rikuperimin dhe konfiskimin e aseteve; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022PC0245>

29 Memorandumi shpjegues <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022PC0245>

- b) merr në dorëzim dhe ruan provat materiale.
- c) paraqet kërkesë pranë prokurorit për të urdhëruar përdorimin, tjetërsimin ose asgjësimin e provave materiale, sipas përcaktimeve të Kodit të Procedurës Penale;
- d) administron provat materiale, për të cilat organi procedues ka urdhëruar përdorimin ose tjetërsimin e tyre;
- e) me vendim të "Komitetit Ndërinstitucional për Masat Kundër Krimit të Organizuar", realizon shitjen e pasurive të luajtshme të sekuestruara, të cilat me kalimin e kohës prishen, dalin jashtë përdorimit apo u bie vlera në mënyrë të ndjeshme;
- f) disponon për dhënien e pasurisë së sekuestruar në përdorim të institucioneve dhe enteve shtetërore, në nivel qendror e vendor, si dhe tek të tretët, sipas parashikimeve të aktit normativ nr. 1, datë 31.1.2020, të Këshillit të Ministrave, "Për masat parandaluese në kuadër të forcimit të luftës kundër terrorizmit, krimit të organizuar, krimeve të rënda dhe konsolidimit të rendit dhe sigurisë publike";
- g) kryen regjistrimin në favor të shtetit, në përgjegjësi dhe administrim të Agjencisë të pasurive të regjistruara të konfiskuara, në regjistrat përkatës;
- h) përgatit dokumentacionin e plotë për tjetërsimin apo dhënien në përgjegjësi administrimi, të pasurive të konfiskuara;
- i) bashkëpunon për shitjen e pasurive të konfiskuara me institucionet përgjegjëse për shitjen e pronave publike;
- j) mbikëqyr veprimtarinë e përfituesit nga fondi i posaçëm për parandalimin e kriminalitetit, të cilit i është dhënë në përdorim, përgjegjësi administrimi apo huapërdorje një pasuri e konfiskuar, nëse përdorimi i pasurisë është apo jo në përputhje me udhëzimin e "ministrit përgjegjës për rendin dhe sigurinë publike" të nxjerrë për këtë qëllim;
- k) bën verifikimin dhe përgatit dokumentacionin për vendimmarrjet e Komitetit Ndërinstitucional për Masat Kundër Krimit të Organizuar, si dhe ndjek zbatimin e tyre.
- l) përgatit dhe administron statistika periodike dhe vjetore për sasinë, llojin dhe vlerën e pasurive të sekuestruara e të konfiskuara nën administrim.

VI. Analizë krahasimore mbi rikuperimin e aseteve në vende të ndryshme

1. Spanja³⁰

Në përmbushje të detyrimeve të direktivës 2007/845/JHA, Spanja ka ngritur dy Zyra të Rekuperimit të Aseteve. Konkretisht bëhet fjalë për **Qendrën e Inteligjencës kundër Krimit të Organizuar**³¹ dhe **Njësia Speciale kundër Drogës në Prokurorinë e Përgjithshme**³².

CICO është e vendosur në Ministrinë e Brendshme dhe ka karakter administrativ ndërsa Njësia në Prokurorinë e Përgjithshme ka karakter gjyqësor. Në mbështetje të CICO-s funksionojnë dy zyra përkatësisht:

30 <https://star.worldbank.org/sites/default/files/g20-asset-recovery-guide-2013-spain.pdf>

31 CICO - Centro de Inteligencia contra el Crimen Organizado.

32 Fiscalía Especial Antidroga.

- Zyra e Gjurmimit të Aseteve³³, e vendosur në Drejtorinë kundër Pastrimit të Parave, në Departamentin e Krimit Ekonomik, në Drejtorinë e Përgjithshme të Policisë.
- Njësia teknike e Policisë Gjyqësore³⁴

CICO vepron si ndërmjetës dhe shpërndan kërkesat e ardhura për informacion këtyre dy zyrave të cilat janë aktorët përgjegjës për identifikimin dhe gjurmimin e pasurive. Pas marrjes së informacionit, përgjigjet i dërgohet CICO-s, dhe më pas shtetit kërkues. CICO përdor rrjetin SIENA për të marrë dhe dërguar kërkesat për informacion ndërsa Njësia në Zyrën e Prokurorit përdor adresën elektronike. Të dyja zyrat CICO dhe Njësia në Zyrën e Prokurorit kanë akses në databazat:

- Baza kombëtare e të dhënave noteriale;
- Baza kombëtare e të dhënave kadastrale;
- Regjistri kombëtar i Biznesit;
- Baza kombëtare e Regjistrimit të Automjeteve;
- Baza kombëtare e Regjistrimit të Mjeteve Fluturuese dhe atyre Lundruese

2. Franca³⁵

Platforma e Identifikimit të Aseteve Kriminale e Ministrisë së Brendshme³⁶, e vendosur në Drejtorinë kundër Krimeve të Rënda Financiare, në Drejtorinë e Përgjithshme të Policisë Gjyqësore, është aktori përgjegjës për identifikimin e pasurisë dhe asetëve financiare të të autorëve të veprave penale. Së bashku me Agjencinë e Menaxhimit të Aseteve të Sekuestruara dhe të Konfiskuara (AGRASC), përbën Byronë e Rikuperimit të Aseteve.

Objekti i PIAC është identifikimi, gjurmimi i pasurisë së autorëve të veprave penale, si në Francë ashtu dhe jashtë saj, me synim rritjen e konfiskimeve duke siguruar kështu një qasje të qartë financiare të hetimeve kundër organizatave kriminale.

Fokusi i PIAC është:

- Unifikimi, kontrolli dhe përditësimi i informacionit mbi asetet, pasuritë dhe transaksionet financiarë me prejardhje të paligjshme.
- Plotësimi i hetimeve që kërkojnë identifikimin e aktiveve financiare dhe pasuritë e autorëve të veprave penale me qëllim sekuestrimin/konfiskimin e tyre;
- Shkëmbimi i informacionit për përgjigjen e kërkesave për asetet e huaja që mund të gjenden në Francë si dhe ofrimin e ndihmës për hetimet që kërkojnë identifikimin e asetëve franceze që mund të gjenden jashtë Francës. (shërben si pikë kontakti)

Në përbërje të PIAC janë njësitë locale në shërbimet e Policisë Kombëtare (rreth 250 agjentë të shpërndarë në të gjithë vendin). PIAC është pikë kontakti për rrjetet ndërkombëtare për identifikimin e asetëve si CARIN dhe rrjetet e tjerë të ZRA-s.

33 OLA-Oficina de Localizacion de Activos.

34 UTPJ- Unidad Tecnica de Policía Judicial.

35 [file:///C:/Users/user/Downloads/Guide%20for%20the%20recovery%20of%20criminal%20assets%20in%20France%20\(Nov%202022\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/Guide%20for%20the%20recovery%20of%20criminal%20assets%20in%20France%20(Nov%202022).pdf)

36 PIAC.

4. Italia³⁷

Shërbimi Ndërkombëtar i Bashkëpunimit Policor³⁸, i cili vepron si ARO Italia, është një njësi me përbërje multidisiplinare me qëllim bashkëpunimin ndërkombëtar operacional policor. SCIP është i përbërë nga Byroja Qendrore Kombëtare-Interpol, Njësia Kombëtare e Europolit Italian dhe Divizioni S.I.R.E.N.E. SCIP u themelua në fillim të viteve 2000, në përbërje të Drejtorisë së Policisë Kriminale dhe shërben si Zyra e Rekuperimit të Aseteve me qëllim gjurmimin e asetëve që rrjedhin nga veprimtari kriminale. Aktiviteti i SCIP funksionon si më poshtë:

- a) Kërkesat për informacion zakonisht në Sallën Operative sipas formularit të kërkesës për informacion;
- b) Zakonisht, operatorët e sallës operative e trajtojnë kërkesën bazuar në rezultatët e të dhënave kombëtare penale dhe të dhënave të tjera që kanë në dispozicion;
- c) Nëse kërkesa nuk është urgjente dhe kërkon hetime të metejshme, i përcillet Njësive Operative (në këtë rast është e rëndësishme që shteti kërkues të specifikojë veprën penale që lidhet me kërkesën);
- d) Njësitë Operative kërkojnë informacion nga Guardia di Finanza dhe Njësia Kombëtare e Policisë Financiare. Sigurimi i informacionit bëhet deri në njësitë vendore.
- e) Kur informacioni është i plotë, SCIP harton një raport dhe ia dërgon shtetit kërkues.

Në Itali e vetmja databazë që përmban informacion të plotë dhe të detajuar për individët është databaza e tatimpaguesve dhe në rastet e hetimeve, operatorët e SCIP kanë akses në këtë databazë duke bërë të mundur kërkimin e pasqyrave vjetore të të ardhurave në përgjigje të kërkesës.

5. Gjermania³⁹

Gjermania ka ngritur dy Zyra të Rekuperimit të Aseteve përkatësisht në Ministrinë e Drejtësisë dhe në Drejtorinë Federale të Policisë të cilat shërbejnë si pika kontakti për shkëmbimin e informacionit me autoritetet e huaja. Të dy zyrat bëjnë pjesë në rrjetin e Zyrave të Rekuperimit të

Aseteve (rrjeti CARIN) dhe në Nismën e Pikave të Kontaktit të Rikuperimit të Aseteve (Asset Recovery Focal Point Initiative).

Në Gjermani, ZRA-të kanë kompetencë për të nisur proces hetimor me qëllim gjurmimin e asetëve duke shfrytëzuar aksesin në regjistrat kombëtarë, të dhënat kadastrale, të dhënat e regjistrimit të automjeteve dhe të dhënat e gjendjes civile. Është thelbësore që në kërkesën e dërguar të shpjegohen lidhjet e personit në Gjermani si për shembull, udhëtime në vende të caktuar, emra dhe adresa të personave të lidhur me të, dhe informacione mbi veprimtarinë ekonomike të personit në Gjermani. Kur kërkesa kërkon me tepër informacion se të dhënat në regjistrat e të dhënave të administruar nga ZRA, i kalon për trajtim Zyrës së Prokurorit përgjegjës.

6. Austria⁴⁰

Shteti i Austrisë e ka ngritur Zyrën e Rikuperimit të Aseteve⁴¹, në Drejtorinë e Përgjithshme të Pol-

37 file:///C:/Users/user/Downloads/g20-asset-recovery-guide-2013-italy_1.pdf

38 SCIP-Servizio per la Cooperazione Internazionale di Polizia

39 https://star.worldbank.org/sites/default/files/2021-01/2014-04-10_finalefassung-eng-2.pdf

40 file:///C:/Users/user/Downloads/leitfaden_vermogensrechtliche_anordnungen.pdf

41 Vermögenssicherung.

icisë, në departamentin e Policisë Kriminale, në drejtorinë e Hetimeve Ekonomike. Zyra e Rekuperimit të Aseteve shërben si pikë kryesore kontakti lidhur me kërkesat e autoriteteve të huaja mbi asetet kriminale. Bazuar në kërkesën e përcjellë, ZRA ofron asistencë në:

- a) identifikimin dhe gjurmimin e të ardhurave kriminale;
- b) gjatë zhvillimit të hetimeve financiare; dhe
- c) në zhvillimin e hetimeve komplekse në koordinim me drejtoritë rajonale.

ZRA shërben dhe si pikë qendrore e menaxhimit të statistikave dhe masave kontrolluese të ndërmarra nga departamenti i Policisë Kriminale. Njësitë rajonale të Policisë Kriminale raportojnë rregullisht në sistemin PAD (menaxhohet nga ZRA-ja) statistikën dhe masat e marra për sekuestrimin/konfiskimin e të ardhurave kriminale në juridiksionin përkatës. Të dhënat përpunohen nga ZRA-ja dhe i përcillen sërish departamentit të Policisë Kriminale me qëllim koordinimin dhe përcaktimin e objektivave të departamentit në të ardhmen. Krahas Policisë Kriminale, në ZRA raportojnë dhe Zyra Federale për Luftën kundër Terrorizmit dhe Zyra Federale për Parandalimin dhe Luftën kundër Korrupsionit. Raporti përmban të dhëna mbi numrin e dosjeve të regjistruara, veprën penale, asetet e sekuestruara, personat e përfshirë etj.

Ndryshe nga rastet e analizuara deri më tani, në Austri, ZRA ofron dhe trajnime për punonjësit e departamentit të Policisë Kriminale lidhur me rikuperimin e asetëve kriminale.

7. Malta⁴²

Në shtetin e Maltës, Byroja e Rikuperimit të Aseteve⁴³, funksionon si organ i pavarur nga qeveria.⁴⁴ Gjatë ushtrimit të funksioneve të saj, Byroja nuk i nënshtrohet asnjë kontrolli/mbikëqyrje nga autoritetet qeveritare. Funksioni i Byrosë është:

- a) gjurmimi, identifikimi dhe hetimi i të ardhurave kriminale dhe cdo të pasurie tjetër që i nënshtrohet konfiskimit;
- b) të marrë masa për konfiskimin e tyre;
- c) të marrë masa për administrimin e pasurive të konfiskuara; dhe
- d) të ndihmojë autoritetet e tjera ligjzbatuese në luftën kundër krimit.

Byroja ka në përbërje të saj Bordin dhe Drejtorinë. Bordi i Byrosë është i përbërë nga kryetari, i cili emërohet nga Këshilli i Ministrave, pas konsultimit me liderin e opozitës, nga rradhët e personave që kanë mbajtur detyrën e gjyqtarit/magjistratit ose funksione të larta në shërbimin publik të Maltës dhe 4 anëtarë përkatësisht nga: Policia e Shtetit, Tatimet, Prokuroria dhe Njësia e Inteligjencës Financiare.

Drejtoria e Byrosë është e përbërë nga Drejtori, që shërben si Shefi Ekzekutiv i Byrosë, Zëvendës-drejtori dhe oficeret e Byrosë. Drejtori ka përgjegjësi për menaxhimin e përgjithshëm dhe veprimet ekzekutive të Byrosë dhe mban të informuar Bordin mbi veprimtarinë dhe rezultatet e hetimeve dhe operacioneve të kryer nga Byroja.

Byroja mbledh, menaxhon dhe përpunon të dhëna lidhur me:

- Individët e hetuar;

⁴² <https://legislation.mt/eli/cap/621/eng>

⁴³ Asset Recovery Bureau.

⁴⁴ Kapitulli 621, pjesa 2, pika 6 e ligjit 5/2021, të ndryshuar.

- Asetet kriminale të ngrira/sekuestruara/konfiskuara (këtu përfshihet dhe një analizë krahasimore mbi efektivitetin e masave të konfiskimit;
- Asistencën në zbatimin e dënimeve që përfshijnë konfiskimin e pasurisë;
- Menaxhimin e aseteve;
- Të ardhurat e vlerësuara të Byrosë, vlerën e pasurisë së sekuestruar dhe të konfiskuar, shumën e arritur nga shitja e këtyre pasurive dhe kostoja e administrimit;
- Heqjen e pronave nga lista e menaxhimit dhe arsyen përse hiqet.

8. Irlanda

Byroja Kombëtare e Aseteve⁴⁵, u krijua në Irlandë me qëllim identifikimin e të ardhurave kriminale të personave të përfshirë në krimin e organizuar dhe privimin e tyre nga këto të ardhura. Byroja është një agjenci mulidisiplinare me përfaqësues oficerë të policisë, tatimet, sigurimet shoqërore, ekspertë ligjorë, ekspertë të forensikës dhe analistë financiarë. Byroja është një agjenci e paravur pavarësisht se drejtori i saj vjen nga rradhët e Policisë dhe emërohet nga Drejtori i Përgjithshëm i Policisë. Pjesa tjetër e stafit emërohet nga Ministria e Drejtësisë.

Detyrat e Byrosë janë:

- Identifikimi i pasurive që rrjedhin/dyshohet se rrjedhin nga veprimtari kriminale në mënyrë të drejtpërdrejtë/tërthorazi;
- Marrjen e masave për sekuestrimin/konfiskimin e këtyre pasurive;
- Ndjekja e hetimit financiarë me qëllim konfiskimin e pasurive;
- Pikë qendrore kontakti për shkëmbimin e informacionit;

4.8 Belgjika⁴⁶

Zyra Qendrore për Sekuestrimin dhe Konfiskimin⁴⁷, është ngritur në Zyrën e Prokurorit të Përgjithshëm, i cili raporton në Ministrinë e Drejtësisë, dhe ndihmon autoritetet gjyqësore në çështjet penale financiare, zbatimin e procedurës penale me synim konfiskimin e pasurisë dhe zbatimin e urdhrave/dënimeve përfundimtare që përfshijnë konfiskimin e aseteve.

COSC bashkëpunon me oficerë ndërlidhës të shërbimeve qeveritare të cilat kanë në funksionin e tyre ekzekutimin e urdhrave të ekzekutimit dhe konfiskimit. Oficerët ndërlidhës vijnë të jenë pjesë e administratës publike/shërbimit që kryejnë pavarësisht se janë të punësuar në zyrat e COSC. Konkretisht bëhet fjalë për gjashtë oficerë ndërlidhës nga të cilët 2 janë nga policia dhe 4 të tjerët janë nga shërbimet financiare, si tatimet dhe sigurimet.

COSC është përgjegjës për rikuperimin e aseteve dhe menaxhimin e tyre. Lidhur me rikuperimin e aseteve, COSC shërben si pikë qendrore kontakti për shkëmbimin e informacionit. Përpara së të plotësohet kërkesa, informacioni i kërkuar merr pëlqimin e prokurorit të hetimit nëse informacioni i përcjellë ndikon ose jo në hetim. Sa i përket menaxhimit të aseteve, autoritetet gjyqësore janë të detyruar të njoftojnë COSC mbi urdhrat e sekuestrimit dhe konfiskimit.

45 Criminal Assets Bureau <https://www.garda.ie/en/about-us/organised-serious-crime/criminal-assets-bureau/>

46 https://www.unodc.org/documents/corruption/AddisEGM2017/Presentations/Addis_Meeting_Belgium.pdf
47 COSC-Central Office for Seizure and Confiscation

4.9 Rumania⁴⁸

Me krijimin e Agjencisë së Administrimit të Menaxhimit të Aseteve të Sekuestruara⁴⁹, Rumania synoi krijimin e një qasje të integruar për rikuperimin e asetëve duke kombinuar mbështetjen për organet hetimore, menaxhimin e asetëve të sekuestruara dhe ripërdorimin social të pasurive të konfiskuara. Synimi i ANABI-t është rritja e shkallës së ekzekutimit të urdhrave të konfiskimit të lëshuar si dhe menaxhimi efikas i asetëve të sekuestruara. Në këtë mënyrë do të rriten të ardhurat në buxhetin shtetit, për të dëmshpërblyer më pas viktimave e krimit të organizuar.

Funksionet e ANABI-t janë:

- Gjurmimi dhe identifikimi i pasurive që rezultojnë nga kryerja e krimeve dhe pasurive të tjera që lidhen me krimet dhe të cilat mund t'i nënshtrohen një dispozite për sekuestrimin ose konfiskimin të lëshuar nga një autoritet gjyqësor kompetent gjatë gjithë rrjedhës së procedurës gjyqësore penale përfshirë edhe në fazën e ekzekutimit të vendimit penal;
- Menaxhimin, në rastet e përcaktuara në këtë ligj, të pasurive të luajtshme të sekuestruara gjatë procedurës penale;
- Shitjen, në rastet e parashikuara në ligj, të pasurive të luajtshme dhe të paluajtshme të sekuestruara në procesin penal;
- Menaxhimin e sistemit elektronik të asetëve kriminale;
- Koordinimin, vlerësimin dhe monitorimin në nivel kombëtar zbatimin dhe respektimin e procedurave ligjore në fushën e rikuperimit të produkteve të krimit.

Në fushën e identifikimit të të ardhurave që mund të jenë objekt i masave parandaluese gjatë procedurës penale gjyqësore, të konfiskimit të veçantë ose të zgjatur, Agjencia kryen këto detyra:

- bashkëpunon me zyrat e rikuperimit të asetëve ose me autoritete me kompetenca të ngjashme nga shtete të tjera anëtare të Bashkimit Evropian, duke siguruar shkëmbimin e të dhënave dhe informacionit, për të përmbushur funksionin e parashikuar;
- bashkëpunon me autoritetet dhe institucionet publike kompetente rumune të parashikuara me qëllim identifikimin dhe gjurmimin e asetëve që mund të jenë objekt i masave paraprake gjatë procedurës penale gjyqësore, të konfiskimit të posaçëm ose të zgjatur, duke transmetuar të dhënat dhe informacionin në të cilin ka akses direkt ose indirekt.
- siguron përfaqësimin e Rumanisë në nivelin e Rrjetit Ndërinstitucional Camden për Rikuperimin e Borxhit (CARIN) dhe shkëmben të dhëna dhe informacione për këtë qëllim.

Në rastet kur marrja e të dhënave dhe informacionit tejkalon qëllimin e lehtësimit të identifikimit dhe gjurmimit të pasurisë, Agjencia njofton organin e hetimit penal, prokurorin ose gjykatën që ka kërkuar këto të dhëna lidhur me procedurën që duhet ndjekur sipas rregulloreve në fushën e bashkëpunimit gjyqësor ndërkombëtar në çështjet penale.

⁴⁸ <https://antifraud-knowledge-centre.ec.europa.eu/system/files/2021-03/2-National%20Agency%20for%20the%20Management%20of%20Seized%20Assets.pdf>

⁴⁹ ANABI-Agencia Nationala de Administrare a Bunurilor Indisponibilizate.

VII. Rastet e sekuestrimit dhe konfiskimit të pasurive në Shqipëri.

Trafikimi i drogës, qenieve njerëzore, armëve, kontrabanda e migrantëve, si dhe shumë vepra të tjera të krimit të organizuar, kanë për qëllim gjenerimin e të ardhurave të shumta për grupet dhe pjesëtarët e përfshirë në këto veprimtari. Rritja e fuqisë së krimit të organizuar, krahas procesit të vazhdueshëm të pastrimit të parave, nënkupton më shumë krim, të ardhura të paligjshme, korrupsion dhe pandëshkueshmëri. Më poshtë gjeni të pasqyruara tre raste praktike, mbi sekuestrimin dhe konfiskimin e produkteve të veprave penale.

1. Rasti K.B

Rasti K.B lidhet me zbatimin e ligjit nr.10192, datë 03.12.2009 *"Për parandalimin dhe goditjen e krimit të organizuar, trafikimit dhe korrupsionit nëpërmjet masave parandaluese kundër pasurisë"*, të ndryshuar, si ligji me fuqinë më të madhe në luftën kundër goditjes së krimit të organizuar, jo në aspektin penal të tij, por në atë pasuror pra, goditjen e personave që kanë përfituar pasuri nga aktiviteti kriminal.

Procedimi pasuror nr.5 datë 16.11.2017 ka filluar mbi bazën e verifikimeve të kryera nga ana e Prokurorisë pranë Gjykatës së Shkallës së Parë për Krime të Rënda lidhur me personin nën hetim K.B, i cili është hetuar si i dyshuar për kryerjen e veprave penale "Trafikimit të lëndëve narkotike" në bashkëpunim në formën e grupit të strukturuar", "Krijimit dhe pjesëmarrjes në grup të strukturuar kriminal", dhe "Kryerjes së veprave penale nga organizata kriminale dhe grupi i strukturuar kriminal", parashikuar nga neni 283/a/1, 28/4, 333/a/1, 2, 334 të K.Penal.

Nga analiza e të dhënave të mbledhura nga hetimi pasuror, rezultojnë se të gjitha këto pasuri janë fituar nga vëllai i të hetuarit K.B një pjesë pas përfshirjes të të hetuarit në veprimtarinë kriminale të trafikimit të lëndëve narkotike. Gjithashtu nga hetimi provohet se këta të fundit dhe familjarët e tyre nuk kanë të ardhura të cilat mund të justifikojnë një pasuri të tillë. Në bazë të të dhënave të disponuara dhe ligjit parandalues konkretisht nr.10192 datë 03.12.2009 *"Për parandalimin dhe Goditjen e Krimit të Organizuar dhe Trafikimit nëpërmjet Masave Parandaluese kundër Paturisë"*, prokuroria ka kerkuar sekuestrimin e pasurive, në emër të K.B dhe B.B, duke i konsideruar subjekte të hetimit pasuror. Gjykata mbi bazën e provave të shqyrtuara ka vlerësuar se ekziston rreziku për humbjen apo marrjen e këtyre pasurive të paluajtshme, ndaj ka vendosur sekuestrimin e pasurive në emër të shtetasve K.B dhe B.B⁵⁰.

Gjykata e Posaçme për Korrupsionin dhe krimin e Organizuar, pasi analizoi të gjitha kërkimet, provat si dhe mendimet e ekspertëve mbi aktet e ekspertimit vlerësues dhe kontabël konkludoi se për pasuritë objekt konfiskimi, nuk provohet origjina e ligjshme e tyre, ndaj dhe për këtë arsye vendosi konfiskimin e tyre.

2. Rasti Y.N

Procedimi pasuror nr.10 datë 21.07.2020, është regjistruar nga Prokuroria e Posaçme Kundër Korrupsionit dhe Krimit të Organizuar ndaj pasurisë së Y. N. mbi informacionin e Drejtorisë së Përgjithshme të Policisë së Shtetit, për përfshirjen e shtetasit Y.N në veprimtarinë kriminale të trafikimit të narkotikëve, jashtë territorit të Shqipërisë në kuadër të një grupit të organizuar kriminal, në

50 Vendimin nr.28, datë 21.11.2017, i Gjykatës për Krime të Rënda.

vitin 1998, në Turqi dhe në vitin 2004 në Itali, informacion i konfirmuar me ndihmën e Zyrës Qendrore Interpol Tirana dhe zyrove homologe në Ankara, Turqi dhe Romë, Itali. Të dhënat e para informonin se pas hetimit në vitin 1998 nga autoritetet turke të drejtësisë, shtetasi shqiptar Xh.P. ka ndryshuar emrin dhe mbiemrin e tij në Y.N, periudhë pas së cilës ka vijuar veprimtarinë kriminale në fushën e narkotikëve. Nga hetimet janë marrë të dhëna nga Autoritetet Italiane të Drejtësisë marrë nëpërmjet letërporosisë, sipas të cilave ka rezultuar se në kuadër të hetimit të procedimit penal nr.3065/02 të Prokurorisë së Milanos, Itali shtetasit shqiptarë Y. N. etj, janë evidentuar si organizatorë në organizatën kriminale të stërvitur në fushën e narkotikëve, konkretisht të trafikimit në disa raste të lëndëve narkotike, të llojit 'heroinë', të trafikuar nga Turqia. Në vijim po të njëjtët organizatorë administronin dhe vlerat monetare të përfituara nga veprimtaria kriminale të cilat po ashtu i rihidhnin në tregun ekonomik për të realizuar pastrimin e tyre.

Po nga hetimet janë identifikuar se shtetasi Y.N.ose Xh.P. ka realizuar që prej vitit 2010 disa transaksione me pronat me vlerë të konsiderueshme dhe investime në pasuri të paluajtshme. Shtetasi Y.N ka blerë një sipërfaqe toke arë me vlerën 500.000 EUR, çmimin e së cilës e ka ulur dyfish me arsyetimin e miratimit të kredisë vetëm për 250.000 EUR. Ky shtetas është në ortakëri në disa biznese, por shoqëria "Y" sh.p.k, ka zhvilluar disa aktivitete jo shumë të lidhura nga natyra me njëra-tjetrën si, zyra këmbimi valutor, tregtim të pijeve alkoolike dhe energjike, aktivitete në fushën minerare, etj.

Shtetasi Y.N, është përfshirë në një kontratë koncesionare për ndërtimin e një porti jahtesh, në ortakëri me dy kompani të huaja. Kjo organizatë kriminale merrej me trafikimin e lëndëve narkotike të llojit kokainë dhe kanabis sativa duke përdorur për transport kamionë që janë të regjistruar në vende të ndryshme të Evropës në pronësi të kompanive që zotërohen nga shtetas grekë dhe përdorin si përfaqësues të këtyre firmave njerëz të ndryshëm. Më datë 08.05.2015 autoritetet greke kanë njoftuar në kohë reale se pas një operacioni të gjerë policor në Greqi, autoritetet e antidrogës në Greqi kanë arrestuar 15 anëtarë të këtij grupi kriminal. Ndër ta janë gjithashtu 2 shtetas shqiptarë, konkretisht P.D dhe K.P dhe u kanë sekuestruar 700 kg lëndë narkotike kanabis sativa. Kjo sasi ishte importuar më parë në territorin grek nëpërmjet një skafi që drejtohej nga shtetasit e lartpërmendur.

Për sa më sipër Gjykata vendosi kalimin në pronësi të shtetit të disa prej pasurive të konfiskuara të cilat u vërtetuan që ishin produkt i veprimtarisë kriminale, ndërsa për disa pasuri të tjera vendosi heqjen/revokimin e masës së sekuestros të pasurive të sekuestruara⁵¹ dhe kalimin e tyre pronarëve të ligjshëm.

3. Rasti A.H.

Rasti A.H, lidhet me konfiskimin e pasurive gjatë gjykimit penal me vendimin përfundimtar të themelit, gjykim i ndjekur, sipas rregullave të procedurës penale bazuar në të drejtën materiale penale për konfiskimet. Procedimi penal nr. 339 i vitit 2016 është regjistruar fillimisht nga Prokuroria për Krime të Rënda dhe më pas hetimet kanë vijuar nga Prokuroria e Posaçme Kundër Korrupsionit dhe Krimin të Organizuar. Hetimet nuk kishin si fokus kryesor dhe të vetëm pasurinë me origjinë kriminale, por hetimin e disa fakteve penale në fushën e narkotikëve duke përfshirë si shitblerjen po ashtu dhe trafikimin e tyre nga një numër i konsiderueshëm personash, nga të paktën tre shtete (Shqipëria, Kosova, Turqia) të organizuar në disa grupe të strukturuar kriminale. Hetimet identifikuan saktësisht autorët e përfshirë në ngjarjet objekt hetimi dhe mblodhën prova të rëndësishme edhe për pasuritë me vlera të konsiderueshme, të llojit automjete, bar-kafe dhe hotel të cilat ishin rezultat i pastrimit të vlerave "të pista" monetare, produkt i veprave penale në fushën e narkor-

51 Vendimi nr. 16 datë 01.08.2020 dhe vendimi nr. 15 datë 03.06.2021 të Gjykatës së Posaçme të Shkallës së Parë për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar.

tikevë. Hetimet dhe të dhënat provuese të mbledhura gjatë tyre, i kanë ndihmuar dhe autoritetet analoge të drejtësisë në Itali dhe Kosovë, në përgjigje të letërporosive të dërguara nga organi procedues, Prokuroria për Krime të Rënda. Fillimisht ka qenë Gjykata e Shkallës së Parë për Krime të Rënda që mbi kërkesën e prokurorisë pranë saj ka vendosur sekuestro preventive dhe ekuivalente mbi pasuritë. Gjatë gjykimit të themelit barra e të provuarit për faktet penale, akuzat e ngritura dhe origjinën kriminale të pasurisë i takonte prokurorisë. Kërkesa në përfundim të gjykimit themelor të Prokurorisë së Posaçme përveçse për deklarimin fajtor të autorëve të përfshirë u drejtua dhe për konfiskimin dhe kalimin në pronësi të shtetit të pasurive të ngrira në masën e sekuestros. Të pandehurit dhe mbrojtësit e tyre kundërshtuan kërkimet e Prokurorisë së Posaçme duke kërkuar pafajësi për të mbrojturit prej tyre dhe kthimin e pasurive për të cilat pretenduan se kishin si origjinë të ardhura të ligjshme. Në përfundim të gjykimit Gjykata e Posaçme e Shkallës së Parë për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar ka gjetur të drejta akuzat e ngritura ndaj të pandehurve, të cilët i ka deklaruar fajtorë dhe dënuar me burgim mbi një procedurë të shkurtuar gjykimi. Po ashtu ka vendosur Konfiskimin dhe kalimin në favor të shtetit të pasurive të mëposhtme, si Bar-Restaurant, Hotel, sipërfaqe ndërtimi, automjete etj. Procedimi nr.339/2016 ka kaluar dhe gjykimin në shkallë të dytë të tij, ku Gjykata e Posaçme e Apelit për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar duke gjetur të drejtë dhe korrekte vendimmarrjen e gjykatës së shkallës së parë, duke e lënë në fuqi dhe për rrjedhojë automatikisht vendimi i dënimit penal dhe ai i konfiskimit merr formën e prerë të tij.

Administrimi i pasurive të konfiskuara është bërë nga Agjencia për Administrimin e Pasurive të Sekuestruara dhe Konfiskuara, pranë Ministrisë së Brendshme. Administrimi i pasurive të sekuestruara/konfiskuara te subjektit A.H, është kryer konform ligjit nr. 34/2019 "Për Administrimin e Pasurive të Sekuestruara dhe Konfiskuara" të ndryshuar dhe sipas disa përcaktimeve të ligjit antitafia. Komiteti Ndërinstitucional për Masat Kundër Krimit të Organizuar, është organi përgjegjës i parashikuar në nenin 30 të ligjit nr. 10192, mbi destinimin e pasurive të konfiskuara bazuar dhe në, VKM nr. 888 datë 11.11.2020 "*Për përcaktimin e kriterëve të vlerësimit mënyrat dhe procedurat e dhënies në përdorim dhe tjetërsimit të pasurive të konfiskuara*".

Komiteti bazuar dhe në kërkesat e institucioneve shtetërore të cilët janë pjesë në luftën kundër krimit të organizuar mbi përfitimin e pasurive të konfiskuara kryesisht pasuri të luajtshme ka vendosur që pasuritë e luajtshme të llojit automjete t'i kalojnë Drejtorisë së Përgjithshme të Policisë së Shtetit, Departamentit të Policisë Kriminale, Sektorit të Krimit Ekonomik dhe Drejtorisë së Forcës Operacionale njësisë "FAST". Për sa i përket pasurisë së paluajtshme, Komiteti Ndërinstitucional për Masat Kundër Krimit të Organizuar, ka vendosur që këto këto pasuri t'i dërgojë pranë Drejtorisë së Drejtimit të Pronës Publike, pranë Ministrisë së Financave dhe Ekonomisë, i cili është organi përgjegjës mbi shitjen e pasurive të konfiskuara⁵².

VIII. Të dhënat statistikore në Republikën e Shqipërisë mbi sekuestrimin dhe konfiskimin.

Me qëllim mbështetjen e këtij punimi dhe në të dhëna statistikore, pas një studimi dhe analize të detajuar të çështjeve objekt shqyrtimi për 6 mujorin e parë të vitit 2023 nga gjykata dhe veprimtarisë së Agjencisë së Administrimit të Pasurive të Sekuestruara dhe Konfiskuara, për këtë periudhë është bërë e mundur mbledhja e të dhënave mbi sekuestrimin dhe konfiskimin e aseteve sipas veprave penale, të evidentuara në tabelën nr.1.

Tabela 1.			Vlerat sipas aktakuzes 01.01-01.07 2023 ⁵³	
Veprat penale te lidhura me korrupsionin, krimin e organizuar dhe krimin e rende	Agjencia për administrimin e pasurive të sekuestruara dhe të konfiskuara			
	Vlera e pasurisë së sekuestruar në lekë	Vlera e pasurisë së konfiskuar në lekë		
A – KRIMI I ORGANIZUAR DHE I RENDE				
1: Trafikimi i qenieve njerezore				
Neni 109 – Rrembimi ose pengmarrja				20,300,000.00
Neni 128/b – Trafikimi I të miturve				8,392,150.00
6. Trafikimi i lendeve narkotike				
Neni 283 – Prodhimi dhe shitja e narkotikeve				2,830,000.00
Neni 283/a – Trafikimi i narkotikeve	246,523,490.00			1,367,881,125.00
Neni 284/a – Organizimi dhe drejtimi i organizatave kriminale	20,834,370.00			6,387,597.00
7. Money laundering				
Neni 287 – Pastrimi i produkteve te vepres penale ose veprimtarise kriminale	6,998,000.00			36,900,000.00
9. Vepra penale te Krimit te Organizuar				
Neni 333/a: Grupi i Strukturuar Kriminal	85,983,292.00			8,450,000.00
Vrasja	1,000,000.00			11,659,000.00
Vrasje ne rrethana lehtesuese				29,343,850.00

53 Të dhëna të marra nga Agjencia e Administrimit të Pasurive të Sekuestruara dhe Konfiskuara.

Vjedhje me pasoje vdekjen		43,750,000.00
1.Korrupsioni në sektorin public		
Neni 135 – Vjedhje me shperdorim detyre (vetem per zyrtaret e larte shtetore)	800,000.00	
Neni 259 – Korrupsioni pasiv i personave që ushtrojnë funksione publike	26,884,000.00	
2.Konflikti i interesit dhe deklarimi i pasurive		
Neni 257/a – Refuzimi për deklarimin, mosdeklar- imi, fshehja ose deklarimi i rremë i pasurive të personave të zgjedhur dhe nëpunësve publikë ose i çdo personi tjetër që ka detyrimin ligjor për deklarim	4,350,000.00	
vendim nuk ka aktakuze	24,440,300.00	
Totali 6 mujor	417,813,452.00	1,535,893,722.00

Statistikat e AAPSK mbi sekuestrimin, konfiskimet dhe revokimet për periudhën 2020–2021–2022 dhe 6 mujori i parë 2023.

Viti	Sekuestro		Revokime		Konfiskime		Prova Materiale ⁵⁴	
	Nr. pasurive	Vlera	Nr. Pasurive	Vlera	Nr. pasurive	Vlera	Nr. Pasurive	Vlera
20	230	2 590 944 950	8	32 112	5	20 169 835	-	-
20		lekë / përafërsisht.		000 lekë / përafërsish		lekë / përafërsisht. 163 054 euro	-	-
		20,945,392		t. 259 596				
		EUR		euro				
20	327	7,273,830,337	31	574 849	48	508 714 584	24	1.870.052
21		lekë / përafërsisht. 60,615,252		941 lekë/ përafërsish t. 4,790,416.		lekë/ përafër- sisht 4.239.288 EUR		lekë/ përafër- sisht. 15 583 euro
		EUR		EUR				

54 Sendet që kanë shërbyer si mjete për kryerjen e veprës penale, ato në të cilat gjenden gjurmë ose që kanë qenë objekt i veprimeve të të pandehurit, produktet e veprës penale dhe çdo pasuri tjetër për të cilën lejohet konfiskimi Neni 187 “Kuptimi i provës materiale”, të Kodit të Procedurës Penale të Republikës së Shqipërisë.

20	74		79	86	112	26.720.427,0
22		4,825,831,15 7,50 lekë/përafërs isht 41,601,992,7 4 euro	1 657 243 637,16 lekë / përafërs ht. 14,286,58 3,08 EUR	608 964 011,83 lekë / përafërsisht. 5,249,689,76 EUR		Olekë/ përafërsisht. 230,348,51 EUR
20	113	417,813,452		74	52	709,524,853,
23		,00 lekë/përafër isht. 309,904,768 ,62 EUR	-			00 lekë/përafërs isht. 6,631,073,39 EUR

Në vijim të analizës së mësipërme statistikore, kostatojmë që politikat e ndërmarra kanë patur efektivitet në rritjen e pasurive që janë sekuestruar dhe konfiskuar, por ende mbeten të dhëna të ulta në raport me procedimet penale të iniciuara. Andaj, për organin që ushtron ndjekjen penale duhet të jetë prioritarë kërkimi në gjykatë i kufizimit të pasurive që dyshohet se janë fituar në kuadër të veprimtarive të paligjshme. Me qëllim pasjen e konfiskimeve sa më të suksesshme duhet të përdoren nga ana e organit procedues sa më shumë benefitet e teknologjisë dhe analizat e të dhënave për të identifikuar lidhjet që çojnë në këto konfiskime.

Si përfundim, të dhënat progresive, por të ulëta për pasuritë e sekuestruara dhe konfiskuara kërkojnë një qasje strategjike dhe gjithëpërfshirëse për intensifikimin e procedurave të zbatimit të ligjit, me qëllim luftimin e krimit me efektivitet dhe ndërprerjen e financimit të organizatave kriminale duke kontribuar në sigurinë dhe mirëqenien e përgjithshme të shoqërisë.

IX. Rikuperimi i aseteve.

Shqipëria është zhvilluar ndjeshëm këto 15 vitet e fundit sa i përket aftësive teknike për rikuperimin e aseteve, numri i konfiskimeve të kryera ka ardhur në progres e sipër, por është krahasimisht i ulët në raport me nivelin e kriminalitetit. Në një vend si Shqipëria ku korrupsioni dhe krimi i organizuar mbetet sfidë sikurse në të gjitha vendet e rajonit është emergjente ndërmarja e përpjekjeve serioze për rritjen e nivelit të konfiskimeve. Ngritja e një mekanizmi si krijimi i një Zyre Qendrore të Rikuperimit të Aseteve Kriminale në Shqipëri, mund të luajë një rol vendimtar në identifikimin, ngrirjen dhe përfundimisht konfiskimin e pasurive të marra me mjete të

1. paligjshme, si dhe do të shërbente për të kontribuar në përpjekjet e përgjithshme në luftën kundër krimit të organizuar dhe promovimin e shtetit të së drejtës. Më poshtë gjeni të parashtruara disa arsye kryesore pse një zyrë e tillë është e nevojshme:

Lufton organizatat e krimit të organizuar:

2. Qëllimi kryesor i Zyrës së Rikuperimit të Pasurive Kriminale është të synojë infrastrukturën financiare të krimit të organizuar. Duke identifikuar, sekuestruar dhe konfiskuar pasuritë e fituara nëpërmjet veprimtarive kriminale, duke passjellë prishjen e themeleve ekonomike të rrjeteve kriminale.

Efekti parandalues:

3. Ekzistenca e një zyre të dedikuar për rikuperimin e aseteve vepron si një pengesë e fuqishme për individët dhe grupet e përfshira në aktivitete kriminale. Duke ditur se përfitimet e fituara në mënyrë të paligjshme rrezikohen të sekuestrohen, individët kanë më pak gjasa të marrin pjesë në aktivitete të tilla.

Kompensimi i viktimave:

4. Konfiskimi i aseteve kriminale mundëson kompensimin e viktimave që kanë pësuar humbje financiare ose dëmtime si rezultat i aktiviteteve kriminale. Kjo promovon drejtësinë dhe ndihmon në rivendosjen e të drejtave të atyre që janë prekur.

Financimi i iniciativave të autoriteteve të zbatimit të ligjit dhe drejtësisë:

5. Asetet e rikuperuara mund të riinvestohen në agjencitë e zbatimit të ligjit, sistemin e drejtësisë dhe nismat për parandalimin e krimit. Ky financim shtesë rrit kapacitetin e këtyre institucioneve për të luftuar në mënyrë efektive krimin e organizuar.

Forcimi i sundimit të ligjit:

6. Krijimi i një zyre të dedikuar për rikuperimin e aseteve tregon një përkushtim për të respektuar sundimin e ligjit. Ai dërgon një mesazh të qartë se Shqipëria është serioze për të luftuar kriminalitetin.

Përmbushja e detyrimeve ndërkombëtare:

Shqipëria synon antarësimin e saj në Bashkimin Evropian, i cili kërkon inkoorporimin/transpozimin e legjislacionit të tyre në të drejtën e brendshme të Shqipërisë. Theksoj që, ngritja e një zyre për rikuperimin e aseteve, është detyrim i direktivave të miratuara nga KE, ku kërkohet krijimi i e mekanizmave efektivë për rikuperimin e aseteve.

Në mbështetje dhe të akteve ndërkombëtare të evidentuara në seksionin IV, të këtij punimi evidentoj të nevojshme miratimin e një ligji të veçantë për krijimin e një zyre për rikuperimin e aseteve në Shqipëri. Ky mekanizëm forcon aftësitë e këtij autoriteti për të identifikuar asetet dhe përforcon/zgjeron masat duke bërë të mundur konfiskimin e të gjithë të ardhurave/pasurive të lidhura me veprimtarinë kriminale. Zyra e Rikuperimit të Aseteve duhet të ketë si objekt të veprimtarisë së saj gjurmimin, identifikimin, ngrirjen apo bllokimin, me qëllim sekuestrimin, konfiskimin dhe rikuperimin e produkteve të veprës penale gjatë procedimeve penale, civile ose administrative⁵⁵ duke koordinuar veprimtarinë me organet e tjera kompetente. Nëpërmjet kësaj zyre mund të realizohet shkëmbimi i informacionit që lehtëson gjurmimin dhe identifikimin e të ardhurave, pasurive ose përfitimeve të tjera pasurore që lindin nga një veprë penale ose janë të lidhura me të, të cilat mund t'i nënshtrohen ngrirjes ose bllokimit të përkohshëm, sekuestrimit ose konfiskimit. Gjithashtu, ZRA-ja mund të realizojë mbledhjen e statistikave lidhur me gjurmimin dhe identifikimin e të ardhurave, pasurive ose përfitimeve të tjera pasurore që lindin nga një veprë penale ose janë të lidhura me të.

Për sa më sipër, përqendrimi në një zyrë të vetme i veprimtarisë në fushën e identifikimit të pasurive të kundërligjshme, e cila i përshtet sistemit ligjor të brendshëm, mund të vlerësohet si më efektiv nëse ngrihet pranë Policisë së Shtetit, e cila zotëron aksesin dhe bashkëpunimin e nevojshëm me organizma policorë ndërkombëtarë. Policia e shtetit ka burime njerëzore dhe metodika pune që shërbejnë për gjetjen, bllokimin, sekuestrimin, konfiskimin dhe rikuperimin e pasurive dhe mjeteve të krimit si dhe shkëmben informacione me institucionet publike kombëtare. Vlen të theksohet që policia zotëron dhe ka të ngritur rrjete të dhënash, prej të cilave merr materiale lidhur me individë me precedentë penalë, të tillë si TIMS, MEMEX, DEEPSE, RAMS, regjistrin kombëtar të gjendjes civile, regjistrin e personave të dënuar. Nga ana tjetër, Policia e Shtetit ka aftësitë e duhura dhe përvojë në sistemin e shkëmbimit të të dhënave me Europol, SIENA, Interpol, SELEK, CARIN, FRONTEX, oficerët ndërlidhës.

Me qëllim ngritjen e një zyre efektive në përputhje me direktivat e BE, punonjësit e ZRA-së duhet të kenë statusin e oficerit të policisë gjyqësore. Përmbushja e këtij roli do të mundësohej nëse ZRA do të vendosej si një zyrë më vete në Policinë e Shtetit.

Në vijim të një analize të detajuar të përcaktimeve kushtetuese lidhur me organizimin dhe funksionimin e Prokurorisë në Republikën e Shqipërisë dhe të Prokurorisë së Posaçme, përmbajtjes së Vendimit të Këshillit 2007/845/JHA, konkludoj të rëndësishme që Zyra e Rikuperimit të Aseteve, ndryshe nga Austria, Malta, Irlanda nuk mund të ketë kompetenca hetimore në nivel qendror. Në këtë kuadër, duke u bazuar në legjislacionin në fuqi të Republikës së Shqipërisë, ZRA-ja mund të kryejë rol në verifikimet gjurmuese, përsa i përket identifikimit të pasurive, personave që i zotërojnë këto pasuri, bërjen e analizave paraprake me qëllim identifikimin e pasurive të pajustificuara dhe referimin e këtyre rasteve në prokurori.

X. Konkluzione.

Lufta kundër krimit të organizuar është një sfidë komplekse dhe dinamike që kërkon një qasje të shumëanshme, veçanërisht në fushën e sekuestrimit, konfiskimit dhe rikuperimit të aseteve. Kjo analizë është thelluar në aspekte të ndryshme, duke përfshirë pasqyrën historike të konfiskimit të aseteve në Shqipëri, kuadrin ligjor që rrethon sekuestrimin dhe konfiskimin, aktet ndërkombëtare për rikuperimin e aseteve, rolet dhe përgjegjësitë e institucioneve shtetërore, një analizë krahasuese e rikuperimit të pasurive në vende të ndryshme, si dhe raste specifike të sekuestrimeve dhe konfiskimeve në Shqipëri të shoqëruara me të dhëna statistikore. Angazhimi i Shqipërisë për konfiskimin e aseteve thekson prioritetin e saj në luftimin dhe zhvillimin e strategjive përballë krimit të organizuar.

Nëpërmjet kësaj analize konkludoj që kuadri ligjor ekzistues në Shqipëri ofron një bazë të mirë për sekuestrimin dhe konfiskimin e aseteve, por është e nevojshme përditësimi periodik për të adresuar kompleksitetet në zhvillim dhe miratimi i mekanizmave të reja në përputhje me rekomandimet e organizatave ndërkombëtare. Sigurimi i koherencës ligjore dhe përafrimi me standardet ndërkombëtare është thelbësor për një sistem efektiv të rikuperimit të aseteve.

Gjithashtu, sikurse është argumentuar në terësi të këtij punimi, aktet ndërkombëtare për rikuperimin e aseteve, nënvizojnë rëndësinë e bashkëpunimit ndërmjet vendeve në luftën kundër krimit të organizuar ndërkombëtar. Shqipëria duhet të vazhdojë të angazhohet me partnerët ndërkombëtarë për të rritur shkëmbimin e informacionit, bashkëpunimin e inteligjencës dhe ndihmën e ndërsjellë ligjore.

Përcaktimi i qartë i roleve dhe përgjegjësi ndërmjet institucioneve shtetërore është thelbësor për procese të thjeshta dhe efikase të rikuperimit të aseteve. Trajnimi i vazhdueshëm dhe ngritja e kapaciteteve brenda këtyre institucioneve janë të nevojshme për të forcuar aftësitë e tyre.

Shqipëria mund të adaptojë praktikën më të mira nga juridiksione të tjera për të rritur efektivitetin e përpjekjeve të saj për rikuperimin e aseteve, sikurse janë analizuar në këtë punim me qëllim ofrimin e njohurive të vlefshme për strategjitë e suksesshme të adoptuara nga vende me eksperiencë në këtë fushë.

Në këtë punim, janë ekzaminuar raste specifike të sekuestrimeve dhe konfiskimeve në Shqipëri që nxjerrin në pah sukseset dhe sfidat. Identifikimi i modeleve dhe mësimave të nxjerra nga rastet praktike mund të shërbejnë për strategjitë dhe rregullimet operacionale të ardhshme.

Të dhënat statistikore në Republikën e Shqipërisë për sekuestrimin dhe konfiskimin ofrojnë një kuptim sasior të gjendjes aktuale të punëve. Raportimi i rregullt dhe transparent është thelbësor për vlerësimin e ndikimit të përpjekjeve për rikuperimin e aseteve dhe identifikimin e tendencave me kalimin e kohës.

XI. Rekomandime

Në mbështetje të të gjithë pasqyrit ligjor, evidentimit të problematikave dhe analizës që ezaurohet në këtë punim është e rëndësishme që institucionet përgjegjëse të mbajnë në konsideratë me qëllim zbatimin e tyre, rekomandimet për sa më poshtë vijnë:

1. Të miratohet me ligj të veçantë, ngritja e një zyre për rikuperimin e aseteve, e cila e shtrin veprimtarinë e saj në të gjithë territorin e Republikës së Shqipërisë dhe organizohet në nivel qendror. Ky ligj të jetë në përputhshmëri dhe i transpozuar me aktet ndërkombëtare të analizuara në këtë punim.
2. Të rishikohet dhe përditësohet rregullisht kuadrin ligjor për të siguruar që të jetë koherent ndaj zhvillimeve të reja dhe taktikave inovative të organizatave të krimit të organizuar. Të merren në konsideratë praktikatat më të mira ndërkombëtare mbi legjislacionin në lidhje me sekuestrimin, konfiskimin dhe rikuperimin e aseteve.
3. Të forcohet bashkëpunimi i zgjeruar ndërkombëtar. Forcimi i bashkëpunimit me partnerët ndërkombëtarë nëpërmjet marrëveshjeve dypalëshe dhe respektimit të konventave përkatëse. Të ketë pjesëmarrje aktive në nismat rajonale dhe globale që synojnë përmirësimin e bashkëpunimit ndërkufitar për rikuperimin e aseteve.
4. Të ndërtohen kapacitete e dura për institucionet e zbatimit të ligjit, gjyqësore dhe financiare të përfshira në rikuperimin e aseteve, si dhe të investohet në trajnime të vazhdueshme, me qëllim nxitjen e një kulture ekspertize dhe profesionalizmi për të trajtuar forma gjithnjë e më të sofistikuar të krimit të organizuar.
5. Të krijohen mekanizma të reja dhe të përmirësohen ato aktuale për shkëmbimin efikas të informacionit ndërmjet institucioneve shtetërore, si dhe me homologët ndërkombëtarë. Të përdoret teknologjia dhe analitika e të dhënave për të përmirësuar aftësitë e mbledhjes së inteligjencës së njësive të rikuperimit të aseteve.
6. Ti kushtohet rëndësi të veçantë fushatave të ndërgjegjësimit publik. Rritja e ndërgjegjësimit të publikut për rëndësinë e rikuperimit të aseteve në luftën kundër krimit të organizuar, me qëllim ikurajimin e tyre të raportojnë aktivitete të dyshimta dhe të kontribuojnë në përpjekjet e përgjithshme për sekuestrimin dhe konfiskimin e aseteve kriminale.
7. Zbatimi i një sistemi për vlerësimin e vazhdueshëm të përpjekjeve për rikuperimin e aseteve, duke përfshirë reagimet nga palët e interesuara dhe duke përshtatur strategjitë në përputhje me rrethanat. Të përditësohen rregullisht bazat e të dhënave statistikore dhe raportet për të lehtësuar vendimmarrjen e bazuar në prova.

Si përfundim, lufta kundër krimit të organizuar kërkon një qasje holistike dhe të adaptueshme për sekuestrimin, konfiskimin dhe rikuperimin e aseteve. Në këtë kuadër, duke i zbatuar këto rekomandime dhe duke qëndruar vigjilentë ndaj sfidave në zhvillim, Shqipëria mund të luftojë efektivisht organizatat kriminale duke kontribuar dhe në përpjekjen më të gjerë ndërkombëtare kundër krimit të organizuar.

Bibliografia

- Vendimi i Këshillit të Ministrave nr. 247, datë 20.3.2015 "Për miratimin e strategjisë ndërsektoriale kundër korrupsionit", të ndryshuar
- Vendimi i Këshillit të Ministrave nr. 1140, datë 24.12.2020 "Për miratimin e strategjisë kundër krimit të organizuar dhekrimeve të rënda, 2021–2025, dhe planin e veprimit 2023–2025, të ndryshuar
- UNGA Res. 58/4, Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër korrupsionit, UN Doc. A/RES/58/4 (21 nëntor 2003)
- UNGA Res. 55/25, Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër krimit të organizuar Transnacional,
- UN Doc. A/ RES/55/25 (8 janar 2001)
- Ligji nr. 9917, datë 19.5.2008 "Për parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit", të ndryshuar;

- Ligji nr. 157/2013 "Për masat kundër financimit të terrorizmit", të ndryshuar.⁵⁶
- Ligji Nr. 95/2016 "Për organizimin dhe funksionimin e institucioneve për të luftuar korrupsionin dhe krimin e organizuar", të ndryshuar.
- Ligji nr. 34/2019, "Për administrimin e pasurive të sekuestruara, e të konfiskuar", të ndryshuar. Akti Normativ nr. 1, datë 31.01.2020, "Për masat parandaluese në kuadër të forcimit të luftës kundër terrorizmit, krimin të organizuar, krimeve të rënda dhe konsolidimit të rendit e sigurisë publike", të ndryshuar.
- Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit (UNCAC).
- Konventa mbi Pastrimin, depistimin, kapjen dhe Konfiskimin e Produkteve Kriminale dhe Financimit të Terrorizmit.
- Konventa e Këshillit të Evropës mbi Korrupsionin
- Konventa për pastrimin, kërkimin, sekuestrimin dhe konfiskimin e të ardhurave nga krimi e vitit 1990.
- Direktiva e Bashkimit Evropian 2014/42/EU mbi ngrirjen dhe konfiskimin e instrumenteve dhe produkteve të veprave penale në Bashkimin Evropian.
- Vendimi i Këshillit 2007/845/JHA i 6 dhjetorit 2007 në lidhje me bashkëpunimin midis Zyrave të Rimëkëmbjes së Aseteve të Shteteve Anëtare në fushën e gjurmimit dhe identifikimit të të ardhurave nga, ose prona të tjera të lidhura me krimin. Bashkimi Evropian.
- Strategjia e Sigurisë e Bashkimit Evropian. Direktiva 2014/42 e Bashkimit Evropian.
- Direktiva 2019/1153 e Bashkimit Evropian Rregullorja e vitit 2018 e BE-së 2018/1805/BE.
- Propozimi i Parlamentit Evropian për një Direktivë të Re për konfiskimin dhe rikuperimin e asetëve
- Vendimin nr.28, datë 21.11.2017, i Gjykatës për Krimet e Rënda.
- Vendimi nr. 16 datë 01.08.2020 dhe vendimi nr. 15 datë 03.06.2021 të Gjykatës së Posaçme të Shkallës së Parë për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar.
- Parliamentary Assembly CoE (2018), Fighting Organised Crime by Facilitating the Confiscation of Illegal Assets, Resolution 2218 (2018);
- <https://qbz.gov.al/preview/42bc8501-9b0c-4be1-a620-b67a514a9317/cons/20230809>
- https://pace.coe.int/pdf/3f9897c7290fc184a5fcc6a0f4714237716cd047811bfb71be47dc320e624_b38/res.%202218.pdf
- <https://qbz.gov.al/preview/a2b117e6-69b2-4355-aa49-78967c31bf4d> <https://qbz.gov.al/preview/b4819f4d-c246-49b3-87a9-2e6c8512c975> <https://qbz.gov.al/preview/1312ee1c-8869-4e44-81c4-fac01998c96/cons/20200914> <https://qbz.gov.al/preview/cadf8789-187d-4a32-a690-4a7be697ff45/cons/20210811> <https://qbz.gov.al/eli/ligji/2013/10/10/157-2013/83335166-4f77-4651-85a1-5a429c875396;q=v%20Ligji%20nr.%20157,%20dat%C3%AB%2010.12.2013%20%E2%80%99CP%C3%ABr%20masat%20kund%C3%ABr%20financimit%20t%C3%AB%20terrorizmit%E2%80%9D.%20i%20ndryshuar%9%3B>
- <https://qbz.gov.al/preview/42bc8501-9b0c-4be1-a620-b67a514a9317/cons/20230809>
- <https://qbz.gov.al/preview/1c01f2a2-ea51-406c-b2ea-5b438d139e28/cons/20210604>
- <https://qbz.gov.al/eli/ligji/2019/06/17/34/5816a2ae-3e54-47a4-a838-f1c7687790df;q=P%C3%ABr%20administrimin%20e%20pasurive%20t%C3%AB%20sekuestruara,%20e%20t%C3%AB%20konfiskuar>
- <https://qbz.gov.al/preview/250537b4-1af5-430b-ae32-9cda4b1646ed/cons/20210301> <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0042> <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L1153> <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R1805>
- Propozimi për miratimin e një Direktive të Parlamentit dhe të Këshillit Evropian për rikuperimin dhe konfiskimin e asetëve; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022PC0245>
- Memorandumi shpjegues:
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022PC0245> <https://star.worldbank.org/sites/default/files/g20-asset-recovery-guide-2013-spain.pdf> file:///C:/Users/user/Downloads/Guide%20for%20the%20recovery%20of%20criminal%20assets
- <https://star.worldbank.org/sites/default/files/g20-asset-recovery-guide-2013-france-nov-2022.pdf> file:///C:/Users/user/Downloads/g20-asset-recovery-guide-2013-italy_1.pdf
- https://star.worldbank.org/sites/default/files/2021-01/2014-04-10_finalefassung-eng-2.pdf file:///C:/Users/user/Downloads/leitfaden_vermogensrechtliche_anordnungen.pdf <https://legislation.mt/eli/cap/621/eng>
- <https://www.garda.ie/en/about-us/organised-serious-crime/criminal-assets-bureau/> https://www.unodc.org/documents/corruption/AddisEGM2017/Presentations/Addis_Meeting_Belgium.pdf
- <https://antifraud-knowledge-centre.ec.europa.eu/system/files/2021-03/2-National%20Agency%20for%20the%20Management%20of%20Seized%20Assets.pdf> <https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2013-1-page-205.htm>

LIRIA E SHPREHJES DHE E DREJTA PENALE: BALANCIMI I TË DREJTAVE

MSc. Dhimitër Zguro
Junior Associate, Halimi Law and Tax

Abstrakt

The right to freedom of expression is a fundamental principle of democratic and pluralistic societies. It is enshrined in international human rights instruments and protected by domestic legislation. Nevertheless, this freedom is not absolute and is subject to certain limitations that are deemed necessary to protect the rights and interests of others. It is recognised that states enjoy a certain margin of appreciation in determining the specific measures to implement the aforementioned limitations. This paper, in addition to examining the legal protection afforded to freedom of expression, delves into the Albanian legal framework and the specific measures that the Albanian legislator has chosen to restrict freedom of expression in order to safeguard the rights of third parties, public order, and national security. Through a comprehensive examination of case law and legislative provisions, the paper evaluates the complex equilibrium between safeguarding the rights of third parties and upholding the fundamental right to freedom of expression. The paper critiques the current application of these laws, emphasising the importance of aligning national practices with international human rights standards, particularly those established by the European Court of Human Rights. Furthermore, the paper examines the role of judicial discretion in interpreting these laws, with particular attention to instances where Albania's courts have diverged from international norms. Finally, the paper concludes by advocating for comprehensive legal reforms in Albania, including the possible decriminalisation of defamation and the strengthening of civil remedies, with the aim of ensuring a more just and balanced approach to freedom of expression that respects both individual rights and societal needs.

1. Mbrojtja juridike e lirisë së shprehjes sipas akteve ndërkombëtare dhe të drejtës së brendshme

Karta e Kombeve të Bashkuara, e miratuar në punimet e Konferencës së Kombeve të Bashkuara më 26 qershor 1945 dhe që hyri në fuqi më 24 tetor 1945, shërbeu si premisë për miratimin e Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut, më 10 dhjetor 1948.¹ Ky akt, megjithëse nuk kishte fuqi detyruese mbi Shtetet, i dha një peshë të rëndësishme mbrojtjes së të drejtave dhe lirive civile e politike, mes të tjerave, edhe lirisë së shprehjes. Sipas Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut, liria e mendimit dhe e shprehjes përfshin jo vetëm lirinë e mendimit pa ndërhyrje, por edhe atë të kërkimit, marrjes dhe njoftimit të informacionit dhe ideve me çfarëdo mjeti qoftë, pa marrë parasysh kufijtë.²

Megjithëse ndikimi i Deklaratës Universale nuk ishte i menjëhershëm, siç pranon doktrina, ajo shërbeu si bazë dhe është pranuar në një sërë traktatesh ndërkombëtar, në kushtetutat dhe legjislacionet e brendshme të shteteve, por edhe në vendimet e gjykatave të brendshme dhe atyre

ndërkombëtare.³ Për t'i dhënë efekt juridik një pjesë të parashikimeve të Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut, si dhe për të adresuar dhe mbrojtur të drejtat themelore të njeriut në nivel ndërkombëtar, si pasojë e shkeljeve të vazhdueshme të mbrojtjes ligjore të të drejtave dhe lirive themelore, në vitin 1966, u miratua Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike.⁴

Ndërkaq, më herët, në vitin 1950, shtetet anëtare të Këshillit të Evropës finalizuan qëllimin e tyre që, në kuadër të bashkëpunimit rajonal mes tyre, të merrnin masa për zbatimin e përbashkët të të drejtave të shpallura në Deklaratën Universale, duke i dhënë kësaj të fundit një zbatim universal dhe efektiv, përmes nënshkrimit të Konventës për mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore, më datë 4 nëntor 1950.⁵

Qoftë sipas Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike,⁶ qoftë sipas Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut,⁷ liria e shprehjes përbën një kusht të domosdoshëm për zhvillimin e plotë të personit, si dhe një gur themeli për çdo shoqëri të lirë dhe demokratike.⁸ Po ashtu, Komiteti për të Drejtat e Njeriut në kuadër të analizës mbi rëndësinë e saj, e ka parë lirinë e shprehjes jo vetëm si një kusht për realizimin e transparencës dhe llogaridhënies, por dhe si një kusht për promovimin dhe mbrojtjen e të drejtave të njeriut.⁹

Pavarësisht mënyrës së formulimit të dispozitave përkatëse që garantojnë lirinë e shprehjes, respektivisht nenit 10, të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, dhe nenit 19, të Paktit Ndërkombëtar të të Drejtave Civile dhe Politike, liria e shprehjes përfshin, së pari, lirinë për të patur një opinion apo qëndrim, e cila është një liri absolute, që pushon së qenuri e illë, nga momenti që manifesohe me veprime në botën e jashtme,¹⁰ si dhe lirinë e kërkimit, marrjes dhe përhapjes së informacioneve dhe ideve të të gjitha llojeve, pavarësisht kufijve, mënyrës apo mjeteve të zgjedhura për të ushtruar këtë liri.¹¹ Gjithashtu, liria e shprehjes gjen zbatim jo vetëm mbi "informacionet" apo "idetë" që pranohen pozitivisht apo konsiderohen si të padëmshme ose çështje për t'u shpërfillur, por edhe për ato që ofendojnë, tronditin ose shqetësojnë shtetin ose çdo grup të popullsisë.¹²

Ndërsa Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut ka zgjedhur të mos shprehet mbi mënyrën apo formën sesi duhet të komunikohet qëndrimi i brendshëm në botën e jashtme, Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike, duke përdorur fjalinë "*qoftë me gojë, me shkrim, në formë të shtypur ose artistike, ose me çdo mjet tjetër të zgjedhur prej tij*", ka pranuar se liria e shprehjes është e zbatueshme pavarësisht nga mënyra ose forma në të cilën komunikohet mendimi apo qëndrimi i brendshëm në botën e jashtme. Edhe kushtetutëbërësi shqiptar ka zgjedhur të mos shprehet mbi mënyrën apo formën e komunikimit të qëndrimit të brendshëm në botën e jashtme, duke pranuar, megjithatë, se liria e shprehjes mund të ushtrohet përmes çdo forme të komunikimit.¹³

Nisur nga praktika e Komitetit për të Drejtat e Njeriut, si dhe nga praktika e Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, liria e shprehjes përfshin, por nuk kufizohet në diskursin politik,¹⁴ komentet e ndryshme mbi veten¹⁵ dhe çështjet publike,¹⁶ diskutimin e të drejtave të njeriut,¹⁷ gazetarinë,¹⁸ shprehjet kulturore apo artistike,¹⁹ mësimdhënien,²⁰ diskursin fetar,²¹ reklamat tregtare,²²

13 Anastasi, A., Omari, L., E drejta kushtetuese, Tiranë, Shtëpia Botuese "ABC", 2010, ff. 124 – 129.

14 Mika Miha kundër Guinesë Ekuatoriale, komunikimi nr. 414/1990, datë 8.7.1994.

15 Fernando kundër Sri Lankas, komunikimi nr. 1189/2003, datë 31.5.2005.

16 Coleman kundër Australisë, komunikimi nr. 1157/2003, datë 10.8.2006.

17 Velichkin kundër Bjellorusisë, komunikimi nr. 1022/2001, datë 20.10.2005.

18 Mavlonov and Sa'di kundër Uzbekistan, komunikimi nr. 1334/2004, datë 19.3.2009.

19 Shin kundër Republikës së Koresë, komunikimi nr. 926/2000, datë 19.3.2004.

20 Ross kundër Kanadasë, komunikimi nr. 736/1997, datë 1.5.1996.

21 Ibid.

22 Human Rights Committee 102nd session, General comment No. 34. Për më shumë shih: <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf> marrë online datë 24.5.2024.

pikturat,²³ simbolet,²⁴ fletushkat,²⁵ demonstrimet,²⁶ filmat,²⁷ posterat,²⁸ trashëgiminë kulturore,²⁹ dhe veprimet,³⁰ fotografitë,³¹ madje në disa raste, dhe fotomontazhet,³² etj.

Megjithatë, disa komunikime mund të mos përfshihen në mbrojtjen juridike të lirisë së shprehjes për shkak të natyrës apo përmbajtjes së tyre, e cila vjen në kundërshtim me lirinë e shprehjes, e cila si një e drejtë relative mund t'ju nënshtrohet kufizimeve absolute. Në vijim të këtij punimi, do të ndalemi në një analizë të shkaqeve, për të cilat liria e shprehjes mund të kufizohet dhe deri në çfarë mase, këto shkaqe merren në mbrojtje nga legjislacioni juridiko-penal.

2. Kufizimet absolute të lirisë së shprehjes

Është e pranuar se liria e shprehjes nuk është absolute në çdo kohë dhe në çdo rrethanë.³³ Kështu që, krahas garantimit të lirisë së shprehjes, aktet ndërkombëtare, me qëllim vendosjen e një balance ndërmjet të drejtave dhe interesave individuale dhe interesit më të gjerë shoqëror, kanë parashikuar një sërë kufizimesh mbi lirinë e shprehjes, duke mbajtur në konsideratë se, ushtrimi i kësaj të drejte mund t'i kundërvihet, qoftë edhe, të drejtave të të tretëve.

Si Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut, ashtu edhe Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike, parashikojnë kriteret të ngjashme, pothuajse identike, në raport me kufizimin e lirisë së shprehjes, si dhe shkaqet absolute për të cilat kjo liri mund të kufizohet, duke mbajtur në konsideratë interesat shoqërore. Kështu, sipas këtyre akteve, liria e shprehjes mund t'i nënshtrohet kufizimeve vetëm nëse plotësohen kumulativisht kriteret: së pari, kufizimi të bëhet me ligj; së dyti, kufizimi të ndjekë një qëllim legjitim; dhe së treti, kufizimi të jetë i domosdoshëm për ndjekjen e qëllimit. Asnjë kufizim tjetër apo asnjë kufizim që ndjek një qëllim të ndryshëm nga ato të parashikuara në këto akte nuk është në pajtim me standardet e mbrojtjes së të drejtave të njeriut.

Sipas Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, dhe interpretimit që i është bërë kësaj Konvente nga ana e Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, një normë nuk mund të konsiderohet si "ligj", përveçse atëherë kur është e formuluar në mënyrë të tillë që bën të mundur rregullimin e sjelljes së qytetarit, duke i dhënë mundësinë atij që, nëse është e nevojshme edhe përmes këshillimit, të parashikojë, në një shkallë të arsyeshme në rrethanat përkatëse, pasojat që mund të sjellë një veprim i caktuar.³⁴ Në të njëjtën linjë është dhe Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike përsa i takon kuptueshmërisë së kriterit "kufizim i ligjshëm" apo "kufizim me ligj".³⁵

Në drejtim të këtij kriteri, Komiteti për të Drejtat e Njeriut është shprehur se duhet treguar kujdes i veçantë në hartimin e ligjeve për shpifjen, me qëllimin që të sigurohemi se ato janë në përputhje me paragrafin 3, dhe se ato nuk shërbejnë, në praktikë, për të "mbytur" lirinë e shprehjes.³⁶ Ligji penal për shpifjen nuk duhet të zbatohet në lidhje me ato forma të shprehjes që nuk janë, për nga natyra e tyre, objekt verifikimi.

Gjithashtu, shtetet palë duhet të kenë kujdes për të shmangur masat dhe ndëshkimet e tepërta ndëshkuese.³⁷ Aty ku është e përshtatshme, shtetet palë duhet të vendosin kufizime të arsyeshme në kërkesën që i pandehuri të rimbursojë shpenzimet e palës së suksesshme. Sipas Komitetit, Shtetet palë duhet të marrin në konsideratë dekriminalizimin e shpifjes dhe, në çdo rast, zbatimi i ligjit penal duhet të mbështetet vetëm në rastet më të rënda dhe burgimi nuk është kurrë një dënim i përshtatshëm.³⁸

Në lidhje me kriterin e dytë, vlen të theksojmë se, Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut parashikon një gamë më të gjerë të qëllimeve që do të konsiderohen legjitime për ndërhyrjen në gëzimin e një të drejte sikurse liria e shprehjes sesa Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike. Në drejtim të qëllimeve legjitime, kufizimet, sipas Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, mund të bëhen vetëm për: (a) interes të sigurisë kombëtare, integritetit territorial ose sigurisë publike; (b) mbrojtjen e rendit dhe parandalimin e krimit; (c) mbrojtjen e shëndetit ose të moralit; (d) mbrojtjen e dinjitetit ose të të drejtave të të tjerëve, (e) ndaluar përhapjen e të dhënave konfidenciale; ose (f) për të garantuar autoritetin dhe paanshmërinë e pushtetit gjyqësor.³⁹ Ndërkaq, paragrafi i tretë, i nenit 19, të Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike lejon që liria e shprehjes t'i nënshtrohet kufizimeve të përcaktuara shprehimisht me ligj, kur kufizimet janë të domosdoshme për respektimin e të drejtave ose të reputacionit të të tjerëve, si dhe për mbrojtjen e sigurisë kombëtare, rendit publik, të shëndetit ose të moralit publik

Në lidhje me kriterin e tretë që kërkohet të plotësohet në rastin e një ndërhyrjeje në lirinë e shprehjes, pra që ndërhyrja të jetë e nevojshme në një shoqëri demokratike, ekziston një debat i vazhdueshëm mes studiuesve dhe praktikës gjyqësore. Kjo për shkak se Shtetet Anëtare kanë një hapësirë vlerësimi në konceptimin e nevojës së një ndërhyrjeje, megjithatë kjo hapësirë është objekt i mbikëqyrjes në këndvështrimin si të normave të zbatueshme, ashtu edhe të vendimeve që jepen mbi bazën e tyre.⁴⁰

Nevojshmëria e ndërhyrjes lidhet jo vetëm me ekzistencën e një nevoje të ngutshme shoqërore, por edhe me natyrën dhe ashpërsinë e sanksioneve. Pra kufizimi i lirisë së shprehjes, referuar edhe praktikës së Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, do të konsiderohet si një masë proporcionale dhe e nevojshme në një shoqëri demokratike vetëm atëherë kur nuk ka mjete të tjera për të arritur të njëjtin qëllim.

Megjithatë në çdo rast, kur gjykatat e brendshme duhet të përcaktojnë nëse ndodhemi përballë një shkeljeje ose jo, ato duhet të bëjnë një dallim të kujdesshëm ndërmjet fakteve dhe gjykimeve vlerësuese, kjo për faktin se ekzistenca e fakteve mund të dëshmohej, ndërsa e vërteta e gjykimeve vlerësuese nuk mund të provohet.⁴¹ Në këtë kontekst, kërkesat për provimin e gjykimeve vlerësuese (opinioneve) të bëra në mirëbesim çenojnë vetvetiu lirinë e mendimit, që përbën një pjesë themelore të lirisë së shprehjes.⁴² Në të tilla kushte kur një deklaratë përbën një gjykim vlerësues, proporcionaliteti i një ndërhyrjeje mund të varet nga fakti nëse ekziston një "bazë faktike" e mjaftueshme për të kundërshtuar deklaratën; nëse nuk ka, gjykimi vlerësues mund të jetë i tepërt.⁴³

3. Balancimi i të drejtave në legjislacionin penal

Me qëllim mbrojtjen e interesave shoqërore dhe balancimin e të drejtave, ligjvënësi shqiptar, brenda kufijve të tij të vlerësimit, ka vendosur kufizime mbi disa forma të komunikimit, duke i përjashtuar ato nga mbrojtja juridike e lirisë së shprehjes. Kështu, legjislatori shqiptar krahas kufizimeve të natyrës penale, ka parashikuar edhe kufizime të natyrës civile siç është rasti i parashikimit të nenit 617, të Kodit Civil, sipas të cilit:

ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf marrë online datë 26.5.2024.

39 Ligji nr. 8137, datë 31.7.1996, "Për ratifikimin e Konventës Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore", FZ nr. 20, datë 12.8.1996.

40 Nikula kundër Finlandës, aplikimi nr. 31611/96, datë 21.3.2002.

41 McVicar kundër Mbretërisë së Bashkuar, aplikimi nr. 46311/99, datë 07.5.2002.

42 Dichand dhe të tjerët kundër Austrisë, aplikimi nr. 29271/95, datë 26.2.2002; Lingens kundër Austrisë, aplikimi nr. 9815/62, datë 8.7.1986.

43 Oberschlick kundër Austrisë (nr.2), aplikimi nr. 20834/92, datë 1.7.1997.

*"Kur vërtetohet se një person ka përgjegjësi ndaj një personi tjetër, për shkak se ka publikuar të dhëna të pasakta, jo të plota ose mashtruese, gjykata me kërkesën e personit të dëmtuar, detyron personin tjetër që të publikojë një përgënjeshttrim, në mënyrën që ajo do ta quante të përshtatshme. Gjykata mund të urdhërojë publikimin e përgënjeshtërimit edhe kur vërtetohet se publikimi i të dhënave nuk është i paligjshëm dhe i kryer me faj, se autori i tyre nuk kishte dijeni për karakterin e pasaktë ose të paplotë të këtyre të dhënave."*⁴⁴

Në kuadër të këtij punimi, do të ndalemi në trajtimin e kufizimeve penale të vendosura mbi format e komunikimit, të cilat ligjvënësi i ka përjashtuar nga mbrojtja e lirisë së shprehjes, duke synuar të hedhim dritë mbi masën, në të cilën këto kufizime shtrihen në të drejtën penale dhe nëse këto kufizime ruajnë balancën ndërmjet lirisë së shprehjes dhe interesit të mbrojtur. Nga një analizë e pjesës së posaçme të Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë, rezultojnë se kufizimet e vendosura në të drejtën penale mbi format e komunikimit vijnë për shkak të mbrojtjes së reputacionit të të tretëve, të drejtave të këtyre palëve, mbrojtjen e sigurisë kombëtare, rendit kushtetues apo edhe integritetit territorial. Megjithatë, për efekt të këtij punimi, do të ndalemi në ato raste, kur liria e shprehjes kufizohet me ligj për shkak të mbrojtjes së dinjitetit dhe të drejtave të të tretëve.

3.1 Fyerja dhe masa e kufizimit të lirisë së shprehjes në rastin e saj

Sipas nenit 119, të Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë, të ndryshuar, fyerja e qëllimshme e personit përbën kundërvajtje penale dhe dënohet me gjobë nga pesëdhjetë mijë gjer në një milion lekë. Po ashtu, ligjvënësi ka parashikuar si rrethana cilësuese të veprës penale kryerjen e saj botërisht, në dëm të disa personave ose më shumë se njëherë dhe në këtë rast, dënimi me gjobë është në minimum prej pesëdhjetë mijë lekësh dhe në maksimum deri në tre milionë lekë.⁴⁵ Kjo dispozitë i është nënshtruar dy here ndryshimeve, fillimisht në vitin 2001 dhe më pas, në vitin 2012, ku edhe u hoq përfundimisht dënimi me burgim për këtë vepër penale.⁴⁶

Pavarësisht ndryshimeve të pësuara, ligjvënësi ka zgjedhur që të mos japë asnjë përkufizim mbi fyerjen. Referuar Fjalorit të Sotëm të Gjuhës Shqipe, me fyerje nënkuptohen fjalët apo qëndrimet që cënojnë në nder apo prekin dikë në sedër.⁴⁷ Kurse sipas doktrinës,⁴⁸ me fyerje kuptohet "*cënimi i ndjenjës së nderit e dinjitetit personal nga fjalë e gjeste poshtëruese.*" I njëjti kuptim gjendet i pasqyruar dhe në jurisprudencë.⁴⁹

Nga leximi i dispozitës, rezultojnë se, objekt i kësaj veprë penale janë marrëdhëniet juridike të vendosura për të siguruar ndjenjën e dinjitetit të personit, apo emrin e mirë dhe reputacionin e personit juridik nga veprimet ose mosveprimet e paligjshme dhe të dënueshme penalisht.⁵⁰

Në pikëpamje të anës objektive, kjo kundërvajtje penale kryhet nëpërmjet veprimeve, me gojë ose me shkrim, nëpërmjet përdorimit të fjalëve fyese, poshtëruese, amorale, të epiteteve tallëse, me veprime apo gjeste poshtëruese si dhe me anë të shkrimeve të ndryshme poshtëruese, në formën e skicave, karikaturave, pikturave etj., me përmbajtje fyese për dinjitetin personal.⁵¹ Sipas jurisprudencës, për të pasur figurën e veprës penale të fyerjes, kërkohet të plotësohen, në mënyrë

44 Ligji nr. 7850, datë 29.7.1994, "Për Kodin Civil të Republikës së Shqipërisë", FZ nr. 11, datë 29.7.1994.

45 Ligji nr. 23/2012 "Për disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr. 7895, datë 27.1.1995 'Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë', të ndryshuar", FZ nr. 26, datë 1.3.2012.

46 Ibid.

47 Fjalori i Gjuhës Shqipe.

48 Elezi, I., E drejta penale pjesa e posaçme, Botimet Kumi, Tiranë, 2018, f. 152.

49 Vendimi nr. 47, datë 14.01.2021, i Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë.

50 Vendimi nr. 1143, datë 26.6.2020, i Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë.

51 Vendimi nr. 47, datë 14.1.2021, i Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë.

kumulative, këto kushte:

- (i) Përdorimi i fjalëve fyese, poshtëruese, amorale, të epiteteve tallëse, me veprime apo gjeste poshtëruese si dhe me anë të shkrimeve të ndryshme poshtëruese, në formën e skicave, karikaturave, pikturave etj., me përmbajtje fyese për dinjitetin personal të cilat thuhet duhet të jenë të natyrës së tillë që mund ta dëmtojnë nderin dhe dinjitetin e personit tjetër.
- (ii) Deklaratat me karakter fyese duhet t'i referohen personit të caktuar. Kjo nuk do të thotë se personi kundër të cilit drejtohet fyerja duhet të jepet me emër. Por, është e mjaftueshme që nga rasti konkret dhe rrethanat të mund të konstatohet me siguri se cilit person i është dedikuar fyerja.
- (iii) Fyerja është në rrethana cilësuese kur ajo bëhet botërisht, që nënkupton se ajo bëhet nëpërmjet deklaratave në publik me gojë, më shkrim, nëpërmjet medias së shkruar, radios, televizionit apo mediave elektronike.⁵²

Për të qenë para veprës penale "Fyerja", nuk nevojitet që informacioni të jetë i rremë, ai mund të jetë dhe i vërtetë, mjafton që të cënojë ndjenjën e dinjitetit të personit. Për jurisprudencën shqiptare, mënyra apo konteksti i fyerjes nuk ka kurrëfarë rëndësie në drejtim të përcaktimit nëse vepra penale është kryer apo jo, por mbart rëndësi vetëm në drejtim të individualizimit të dënimit.

Kështu në çështjen penale *D.D kundër R.M.*, gjykata pranoi se, edhe deklaratimet e bëra në parashtrimet e paraqitura pranë një trupe gjyqësore në kuadër të një procesi mund të konsiderohen si fyerje, në rast se plotësohen kushtet e sipërcituara, pa mbajtur parasysh kontekstin në të cilin mund të jenë shprehur këto thënie.⁵³ Megjithatë, në vijim, kur të trajtohet vepra penale e "Shpifjes", do të analizojmë nëse deklaratimet gjatë proceseve gjyqësore duhet ose jo të konsiderohen si vepra penale, në rast se ato plotësojnë kushtet ligjore të përcaktuara nga dispozitat penale, duke përcaktuar dhe masën në të cilin kufizimi i lirisë së shprehjes mund të vendoset.

3.2 Shpifja dhe masa e kufizimit të lirisë së shprehjes në rastin e saj

Në referim të Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë, shpifja përbën kundërvajtje penale dhe si e tillë, është parashikuar në nenin 120, të Kodit Penal. Dispozita përkatëse ka pësuar, po ashtu, dy ndryshime, më konkretisht në vitin 2001 dhe në vitin 2012, nëpërmjet ndryshimeve të të cilit, është hequr dënimi me burgim edhe për këtë vepër penale. Kështu, sipas nenit 120, të Kodit Penal:

*"Përhapja e qëllimshme e thënieve, si dhe çdo informacion tjetër, duke e ditur se janë të rreme, që cenojnë nderin dhe dinjitetin e personit, përbën kundërvajtje penale dhe dënohet me gjobë nga pesëdhjetë mijë gjer në një milion e pesëqind mijë lekë."*⁵⁴

*Po kjo vepër, kur kryhet botërisht, në dëm të disa personave ose më shumë se një herë, përbën kundërvajtje penale dhe dënohet me gjobë nga pesëdhjetë mijë gjer në tre milionë lekë."*⁵⁵

Në kuptim të nenit 120 të Kodit Penal, vepra penale e "Shpifjes" nga ana objektive kundërvajtja penale kryhet nëpërmjet përhapjes së qëllimshme të thënieve, si dhe çdo informacion tjetër, duke e ditur se janë të rreme, që cenojnë nderin dhe dinjitetin e personit.⁵⁶ Sipas jurisprudencës, "shpifje" do të konsiderohet nxjerrja apo përhapja e qëllimshme e thënieve të pavërteta (të rreme), nëpërmjet të

52 Vendimi nr. 47, datë 14.1.2021, i Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë.

53 Vendimi nr. 841, datë 30.3.2023, i Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë.

54 Ligji nr. 23/2012 "Për disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr. 7895, datë 27.1.1995 'Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë', të ndryshuar", FZ nr. 26, datë 1.3.2012.

55 Elezi, I., E drejta penale pjesa e posaçme, Botimet Kumi, Tiranë, 2018, f. 155.

cilave dëmtohet nderi, personaliteti dhe dinjiteti i një personi, thënie, të cilat, mund t'i takojnë së kaluarës apo të tashmes. Në drejtim të analizës së kësaj figure të veprës penale dhe përcaktimit të përgjegjësisë penale, jurisprudenca ka zhvilluar disa kushte, të cilat duhet të plotësohen në mënyrë kumulative me qëllim lindjen e përgjegjësisë penale.

Kështu, së pari, faktet (pohimet) të cilat nxirren apo përhapen duhet të jenë të pavërteta dhe faktet (pohimet) të cilat nxirren apo përhapen duhet të jenë të natyrës së tillë që mund ta dëmtojnë nderin dhe autoritetin e personit tjetër. Së dyti, këto fakte duhet t'i referohen personit të caktuar. Ky kusht nuk duhet të kuptohet se personi kundrejt të cilit shpifet duhet të jetë i përcaktueshëm me emër, por mjafton që nga rasti konkret dhe rrethanat të mund të konstatohet me siguri se cilit person i është dedikuar shpifja.⁵⁶ Së treti, faktet duhet t'i referohen aktualitetit, kohës së tashme apo asaj të kaluar, pasi vetëm për këto fakte mund të administrohen prova që përcaktojnë vërtetueshmërinë e fakteve. Së katërti, thëniet apo informacioni tjetër të jenë konkretë, dhe jo të natyrës së përgjithshme.⁵⁷ Së pesti, i akuzuari nuk mund të jetë penalisht përgjegjës për veprën e shpifjes, nëse pohimet e nxjerra apo të përhapura janë të vërteta, ose nëse ai ka pasur arsye të bazuar për të besuar në vërtetësinë e pohimit të tillë.⁵⁸ Dhe kushti i fundit që duhet të plotësohet lidhet me natyrën e deklaratës, kjo e fundit, mund të jetë një akuzë, pohim, sulm verbal, ose formë tjetër fjalësh apo veprimi, si dhe mund të kryhet në çfarëdo lloj forme, mjafton që të komunikohet dhe manifestohet në botën e jashtme.⁵⁹

Sipas praktikës gjyqësore, tashmë të konsoliduar, masa në të cilën shtrihet ky kufizim lidhet vetëm me pohimet e rreme apo të pavërteta të fakteve rreth një personi tjetër, pasi vetëm ky komunikim në botën e jashtme dëmton reputacionin që personi meriton të gëzojë mes të ngjashmëve ose komunitetit të tij.⁶⁰ Pavarësisht kësaj, praktika vazhdon të mos jetë konsoliduar në drejtim të subjektit pasiv, viktimë të veprës penale, duke mos qenë e qartë nëse një person juridik mund të gëzojë mbrojtje juridike apo jo. Sipas njërit qëndrim, kushdo, duke përfshirë edhe personat juridikë, mund të jenë subjekt pasiv, viktimë e veprës penale të "Shpifjes", të parashikuar në nenin 120, të Kodit Penal.⁶¹ Kurse sipas qëndrimit tjetër, subjekt pasiv, viktimë e veprës penale, mund të jenë vetëm individët.⁶² Në të tilla premisa, për të njësuar praktikën gjyqësore dhe për të ofruar mbrojtje më të mirë juridike, por edhe për të respektuar ligjin dhe ta interpretuar drejt atë, është e nevojshme ndërhyrja e Kolegjit Penal të Gjykatës së Lartë.

Në këndvështrimin e autorit të këtij punimi, qëndrimi i parë është i drejtë për shkak se, ndonëse një person juridik nuk mund të pretendojë për cenim të dinjitetit dhe reputacionit të tij në kuptimin klasik, personi juridik mund të pësojë dëmtim të reputacionit të tij tregtar apo profesional për shkak të thënieve apo deklarimeve të rreme të një personi tjetër. Dëmtimi në reputacion mund të

56 Në Vendimin nr. 54, datë 30.9.2022, Gjykata e Posaçme të Shkallës së Parë për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar shprehët: "Gjykata vlerëson se pavarësisht mosnominimit të emrit, referuar pozicionit dhe rolit që ka patur viktimë akuzuese në Aleancën për Mbrojtjen e Teatrit (ku ishte fokusuar intervista), është lehtësisht e kuptueshme për Gjykatën, por edhe për audiencën që e dëgjon, se bëhet fjalë për viktimën akuzuese."

57 Në Vendimin nr. 8, datë 01.07.2011, Kolegji Penal i Gjykatës së Lartë ka mbajtur qëndrimin se: "Në fjalimin e mbajtur nga deputeti dhe kryeministri Sali Berisha në Kuvend dhe në konferencën për shtyp, nuk kemi paraqitje të fakteve konkrete të cilat t'i drejtohen në mënyrë të drejtpërdrejtë kallëzuesit ..., fjalimi përbëhet në tërësinë e tij nga aludime për sjellje dhe persona të vetës së tretë. E parë në kuadrin logjik dhe juridik, fjalët e thëna përbëjnë opinione, mendime dhe gjykime vlerësuese dhe nuk konstatohet që pas parashtrimit të mendimit ... të jenë thënë konkluzione konkrete për kallëzuesin në formën e paraqitjes së fakteve të cilat çënojnë nderin dhe dinjitetin personal dhe që mund të përbëjnë elementë të veprës penale të parashikuar nga neni 240/2 i K.Penal."

58 Vendimi nr. 7, datë 11.05.2011, i Kolegjit Penal të Gjykatës së Lartë; Vendimi nr. 54, datë 30.9.2022, i Gjykatës së Posaçme të Shkallës së Parë për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar.

59 Chorrherr kundër Austrisë, aplikimi nr. 13308/87, datë 25.8.1993.

60 Vendimi nr. 1143, datë 26.06.2020, i Kolegjit Penal të Gjykatës së Lartë.

61 Vendimi nr. 191, datë 1.2.2022, i Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë.

62 Vendimi nr. 6, datë 27.1.2022, i Gjykatës së Posaçme e Shkallës së Parë për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar.

shkaktojë jo vetëm probleme financiare, por edhe humbje të besimit si tek partnerët e biznesit, ashtu edhe tek marrëdhëniet me konsumatorët apo klientët. Ky qëndrim gjen mbështetje dhe në jurisprudencën e Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, e cila në çështjen 000 Regnum kundër Rusisë, është shprehur se:

"Në të njëjtën kohë, Gjykata thekson se ekziston një ndryshim midis interesave të reputacionit të një personi juridik dhe reputacionit të një individi si anëtar i shoqërisë. Ndërsa kjo e fundit mund të ketë pasoja mbi dinjitetin e dikujt, e para nuk ka një dimension moral (shih, në kontekstin e procedurave të shpirtit të nisura nga autoritetet publike, Margulev k. Rusisë, nr. 15449/09, § 45, 8 tetor 2019).⁶³

Në këtë kontekst, viktimat akuzuese, duke patur barrën e provës në procesin penal të iniciuar prej saj, ka detyrimin që të argumentojë nëse thëniet e përhapura kanë cënuar ndonjë marrëdhënie konkrete kontraktore, që eventalisht mund të jetë zgjidhur nga palët e treta, duke sjellë prova që vërtetojnë fajësinë e të akuzuarit përtej çdo dyshimi të arsyeshëm.⁶⁴

Me qëllim për të mos u ndodhur përballë kësaj figure të veprës penale, duhet të provohet që të akuzuarit të kenë vepruar në mirëbesim dhe që të kenë treguar një kujdes të arsyeshëm në përgatitjen, hetimin apo publikimin e materialit dhe verifikimin e informacionit bazuar në fakte reale, përpara se ta publikojnë atë. Ky element vjen nga praktika e Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, në lidhje me mbrojtjen e botimit të arsyeshëm rreth çështjeve me interes publik përdoret në situatat kur informacioni botohet në mirëbesim. Kështu, Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut ka arsyetuar se:

"Me bindjen se botimi i tij ishte në interes të publikut dhe se janë marrë hapat e nevojshme në fazat përpara botimit për të verifikuar informacionin dhe, kur ka qenë nevoja, personit të interesuar i është dhënë mundësia për të paraqitur qëndrimin e tij/saj. Duke qenë se këto janë të gjitha argumente mbrojtëse, i takon të pandehurit të mbrohet dhe t'i provojë ato. Këto argumente mbrojtëse marrin parasysh rolin e medias për informimin e publikut dhe përmbushjen e së drejtës së publikut për të ditur. Ato veprojnë mbi bazën se media nuk mund të arrijë gjithnjë saktësinë absolute dhe se, në disa raste, edhe pse janë respektuar standardet gazetareske, mbrojtja e së vërtetës nuk do të ishte e mundur. Këto argumente mbrojtëse nisin nga premisa se liria e shprehjes dhe liria e medias janë vlera themelore e duhet të mbizotërojnë, përveçse kur mund të dëshmohet se ka pasur mangësi dhe hendeqe në qasjen gazetareske ose vendimmarrjen në lidhje me botimin e një historie apo informacioni të posaçëm, sidomos atyre që do të informonin apo kontribuonin në debatin publik rreth një çështjeje me interes publik.

Në thelb, botimi duhet të jetë në mirëbesim dhe për qëllimin e diskutimit të një çështjeje me interes publik. Kështu, argumentet mbrojtëse ofrojnë stimuj për median që të botojë histori të rëndësishme, edhe pse të debatueshme ose të rrezikshme, duke nxitur në të njëjtën kohë kërkimin dhe praktikën e kujdesshme në gazetari. Nëse tregojnë kujdes të arsyeshëm në përgatitjen, hetimin dhe vendimet e botimit të një historie dhe nuk janë neglizhentë (domethënë, në shkelje të detyrës së tyre për t'u kujdesur për publikun të cilit i shërbejnë dhe për çdo individ që është subjekt i historisë, atëherë ata mund të presin që të përfitojnë nga argumenti i botimit të arsyeshëm."⁶⁵

Një çështje me interes në drejtim të masës, në të cilën shtrihen kufizimet penale, lidhet me parashtrimet e bëra nga një palë në kuadër të një procesi gjyqësor apo administrative. Në këtë drejtim, shtrohet pyetja nëse përmbajnë fakte apo deklarime të tilla tronditëse, që plotësojnë kushtet për t'u ndodhur përballë veprave penale të "Fyerjes" apo "Shpifjes", të parashikuara nga

63 000 Regnum kundër Rusisë, aplikimi nr. 22649/08, datë 8.9.2020.

64 Vendimi nr. 191, datë 1.2.2022, të Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë

65 Thorgeir Thorgeirson kundër Islandës, aplikimi nr. 13778/88, datë 25.6.1992.

nenet 119 dhe 120 të Kodit Penal, do të konsiderohen si vepra penale ose jo.

Në referim të praktikës gjyqësore, në veçanti të praktikës ndërkombëtare, deklaratimet e bëra gjatë një procesi ligjor përpara një trupe gjykuese (qoftë ky proces gjyqësor, administrativ, apo arbitrazhi), nga përfaqësuesit ligjor klasifikohen si deklaratime absolutisht të privileguara (ang. *"absolute privileged statements"*), ç'ka nënkupton se, ato nuk mund të jenë subjekt i pretendimit për shpifje apo fyerje. Ky klasifikim është bërë për faktin se përfaqësuesi ligjor ka për detyrë të mbrojtë klientin e tij dhe të garantojë një proces gjyqësor të drejtë në respektim të parimeve të kontradiktoritetit.

Në referim të çështjes *Deaton kundër Napoli*,⁶⁶ një deklaratë e bërë gjatë një procesi gjyqësor është absolutisht e privileguar, për sa kohë që konsiderohet e përshtatshme dhe e rëndësishme për çështjen që po shqyrtohet para çfarëdo lloji gjykimi, qoftë ai penal, civil, administrative apo gjykimi në arbitrazh, dhe në çfarëdo lloji faze të procesit.⁶⁷

Testi i përshtatshmërisë është jashtëzakonisht liberal, në mënyrë që të përfshijë çdo gjë që mund të jetë e mundshme ose e besueshme dhe të ketë njëfarë rëndësie për procesin në të cilin përdoret. Jurisprudenca e huaj shkon dhe më tej në çështjen *Lader kundër Delgado*,⁶⁸ dhe çështjen *D'Annunzio kundër Ayken*,⁶⁹ kur pranon se deklaratimet e bëra gjatë parashtrimeve, dhe sidomos deklaratimet e bëra në lidhje me objektin e padisë janë absolutisht të privileguara.

Megjithë mbrojtjen dhe kategorizimin nga praktika ndërkombëtare si deklaratime absolutisht të privileguara të thënieve gjatë një procesi gjyqësor, administrativ apo arbitrazhi, praktika shqiptare ka ecur në një drejtim krejtësisht të kundërt, i cili, nën gjykimin tonë, është i dëmshëm pasi kufizon dhe redukton mundësinë e mbrojtjes së palëve, duke bërë, eventalisht, që edhe çështja gjyqësore, administrative apo në arbitrazh të paragjykohe në rast se për të nuk ka një vendimarrje përfundimtare.

Në një çështje civile pranë Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë, me objekt konstatimin e pavlefshmërisë së titullit ekzekutiv, pala paditëse ka përdorur në aktet proceduriale si kërkesëpadia, kërkesat drejtuar trupit gjykues thënie të tilla si:

*"...E paditura pranon se ka konsumuar elementët e krimit të shpifjes ndaj një avokati në ushtrim të profesionit, krim ky që ndiqet nga prokuroria..."; "...në mënyrë të përsëritur, në polici, prokurori etj, shtetasja e paditur, eshfrytëzuar, enxitur dhe favorizuar nga të pidentifikuar, kakryer në bashkëpunim, veprën penale të kallëzimit të rremë"; "shpif, ofendon, shantazhon, dhunon, grabit, përgatit prova të rreme, depoziton dokumente të falsifikuara, ndërsen policinë, kuptohet në bashkëpunim me të zotin e parave të dhëna me fajde"; "...dhe ky fakt solli që të pengohesha dhe të mos arrija dot të administroja provat në formën e kërkuar nga ligji, të shkrimeve të shtetases së paditur, prova që do të provonin në mënyrë të padiskutueshme që kjo shtetase në fakt pastron para, jep para me fajde, dhe si rrjedhim kërcënon, shpif, grabit, shantazhon, ofendon dhe diskretiton mua..."; "...është e vërtetë që e paditura ka bërë një kallëzim kundër meje për mashtrim. Ky fakt në stilin e njohur të pronarit të parave të pista të dhënë me bujari në përdorim të shtetases eksponente (...)."*⁷⁰

Për këto thënie, shtetasja e paditur, depozitoi një kërkesë për gjykim, të paditësit në procesin civil, për kryerjen e veprave penale *"Fyerja"* dhe *"Shpifja"*, të parashikuara nga neni 119 dhe 120 i Kodit Penal. Në përfundim të procesit gjyqësor, Gjykata e Rrethit Gjyqësor vendosi deklarinimin fajtor të të akuzuarit për veprën penale të *"Fyerjes"*, të parashikuar nga neni 119 i Kodit Penal dhe pushimin

66 Deaton v. Napoli, 17-CV-4592 (RRM)(GRB)(E.D.N.Y. Sep. 27, 2019).

67 Weinstock v. Sanders, 144 A.D.3d 1019, 42 N.Y.S.3d 205, 2016 N.Y. Slip Op. 7947 (N.Y. App. Div. 2016).

68 Lader v. Delgado, 941 F. Supp. 2d 267 (E.D.N.Y. 2013).

69 D'Annunzio v. Ayken, Inc., 876 F. Supp. 2d 211 (E.D.N.Y. 2012).

70 Vendimi nr. 48, datë 14.1.2021 i Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë.

e akuzës për veprën penale të "Shpifjes", të parashikuar nga neni 120 i Kodit Penal, me arsyetimin si vijon:

"Duke mbajtur në konsideratë elementët e mësipërm të kundërvajtjes penale dhe duke ju referuar rastit konkret, Gjykata arrin në përfundimin se i akuzuari i ka konsumuar plotësisht elementët e figurës penale "Fyerja", kryer botërisht. Gjykata çmon se i akuzuari, me veprimet e tij aktive, ka cënuar objektin e veprës penale, konkretisht marrëdhëniet juridike të vendosura për mbrojtjen e nderit dhe dinjitetit nga fjalët dhe shprehjet fyese. I akuzuari e ka konsumuar plotësisht anën objektive të veprës penale. Ai, me veprime aktive ka përdorur në disa shkresa, të përpiluara dhe nënshkruar prej tij gjatë një procesi gjyqësor civil, fjalë dhe shprehje me përmbajtje fyese për dinjitetin personal të viktimës akuzuese.

Nderi, dinjiteti dhe personaliteti i çdo individi janë vlera të çmuara, të cilat mbrohen posaçërisht jo vetëm nga legjislacioni civil, por mbrohen në mënyrë të posaçme edhe nga legjislacioni penal. Duke analizuar intensitetin e përdorimit të këtyre shprehjeve dhe fjalëve me përmbajtje fyese, si dhe faktin që i akuzuari i ka përsëritur këto veprime në më shumë se një shkresë, Gjykata arrin në përfundimin se këto shprehje dhe fjalë janë përdorur qëllimisht për të cënuar nderin dhe dinjitetin e viktimës akuzuese.

*Gjykata vëren se fjalët dhe shprehjet fyese që i akuzuari ka bërë në drejtim të viktimës akuzuese, janë bërë me shkrim gjatë një procesi gjyqësor civil, i cili ka karakter publik, për rrjedhojë përmbajtja e këtyre shkrësive mund të aksesohet nga një numër i pakufizuar personash. Në këto kushte, Gjykata vlerëson se me veprimet e tij, i akuzuari e ka konsumuar botërisht veprën penale dhe për rrjedhojë, vepra duhet të cilësohet sipas paragrafit të dytë të nenit 119 të kodit penal."*⁷¹

Ndërsa në një rast tjetër, gjatë një procesi administrativ pranë organeve të Komisionit Qendror të Zgjedhjeve, përfaqësuesi i një subjekti zgjedhor gjatë kontestimit të rezultateve zgjedhore, ndër të tjera, kërkoi se, rezultati zgjedhor duhet të shpallej i pavlefshëm për shkak të parregullsisë së procesit zgjedhor. Në kuadër të parashtrimeve të tij, përfaqësuesi u shpreh "të tjerë persona me rekorde të tmerrshme kriminale dhe të skeduar si O.B. janë përfshirë drejtëpërdrejtë në blerje të votave në Qarkun Gjirokastrë.". Mbi bazën e këtyre deklarimeve, subjekti i përmendur depozitoi një kërkesë penale kundër përfaqësuesit të subjektit zgjedhor dhe zëdhënësit të këtij subjekti. Në përfundim të procesit gjyqësor, gjykata arriti në konkluzionin se:

*"Po ashtu, Gjykata çmon se, gjatë gjykimit u provua se, deklarata e të akuzuarit tjetër në këtë gjykim nuk ka rezultuar të jetë aspak e vërtetë, pasi nuk u arrit të provohej nëasnjë moment se, viktimë akuzuese në cilësinë e funksionarit të Policisë së Shtetit të ketë rekorde kriminale dhe të jetë i skeduar si person i përfshirë drejtëpërdrejtë në blerje të votave në Qarkun Gjirokastrë."*⁷²

Ky arsyetim i Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë, si dhe qëndrimi i mbajtur në tërësi përgjatë vendimit të sipërcituar, në këndvështrimin e autorit të këtij punimi, vjen në kundërshtim me praktikën dhe standardet e mbrojtjes së të drejtave të njeriut, duke vendosur një kufizim të lirisë së shprehjes, për shkak se, deklaratimet e bëra gjatë proceseve gjyqësore, administrative apo ato të arbitrazhit, nuk mund të përbëjnë shkak për ushtrimin e ndjekjes penale apo ngarkimin me përgjegjësi penale, veçanërisht, kur shprehjet apo komunikimi në botën e jashtme vjen nga mbrojtësi i palës në proces. Detyra thelbësore e një mbrojtësi është përfaqësimi i një pale dhe mbrojtja e interesave të kësaj pale në mënyrën më të mirë të mundshme, dhe jo verifikimi i bazueshmërisë së thënieve apo deklarimeve që mund të vijnë nga klienti, të cilat janë në kuadrin e vlerësimeve personale. Për më tepër, edhe sikur mbrojtësi t'i ketë marrë të gjithë masat e nevojshme për verifikimin e saktësisë

71 Vendimi nr. 48, datë 14.1.2021, i Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë.

72 Vendimi nr. 2964, datë 8.11.2021, i Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë.

së informacionit apo thënieve, disa të dhëna mund të mos jenë kurrësesi të ditura për të. Dhe në këtë rast, mbrojtësi përjashtohet nga përgjegjësia penale, e cila, sipas nenit 120, të Kodit Penal, lind vetëm atëhere kur, subjekti e di subjektivisht se informacionet apo thëniet që ai përhap janë të rreme.

Për më tepër, Gjykata Europiane e të Drejtave të Njeriut ka mbajtur një qëndrim konsistent duke vlerësuar se, standardet e zbatuara kur vlerësohen aktivitetet politike të dikujt në raport me moralin janë të ndryshme nga ato që kërkohen për konstatimin e veprës penale sipas të drejtës penale. Më konkretisht në çështjen *Brosa kundër Gjermanisë*, GJEDNJ shprehet se shkalla e saktësisë për vërtetimin e bazueshmërisë së një akuze penale vështirë se mund të krahasohet me atë që duhet të respektohet kur shprehet mendimi i dikujt për një çështje me interes publik.⁷³ **Në këtë kontekst, duhet të mbahet në konsideratë se, në çdo rast,** gjykatat nuk mund të aplikojnë një shkallë saktësie që i afrohet asaj që zakonisht kërkohet për të vërtetuar bazën e një akuze penale. Përndryshe, do të ndodheshim përballë një cenimi të lirisë së shprehjes, pasi kufizimi i vendosur nuk do të vendoste në një balancë të drejtat që konkurrojnë me njëra-tjetrën.

Megjithëse ligjvënësi është munduar të vendosë një balancë ndërmjet të drejtave, sërish, inkriminimi i "Shpifjes", paraqitet problematik në vetvete kur tendenca aktuale në të drejtën penale shkon në krah të depenalizimit të kësaj vepre penale, pasi pasojat që vijnë nga inkriminimi dhe ngarkimi me përgjegjësi penale janë shumë herë më të mëdha sesa dëmi eventual që mund të vijë nga deklaratimet e rreme, dëm i cili, pavarësisht natyrës së tij, mund të pretendohet në një proces gjyqësor civil, veçanërisht, në kushtet kur, Kodi Civil i Republikës së Shqipërisë përmban dispozita që lidhen me publikimet e rreme, të pavërteta apo mashtruese. Në këtë kontekst, krahas organizatave ndërkombëtare, qofshin këto qeveritare ose jo, vlen të përmendet dhe kërkesa e vetë pushtetit gjyqësor për reformimin e kuadrit ligjor penal në lidhje me fyerjen dhe shpifjen. Kështu, është për t'u vlerësuar kurajo e Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë, në një vendim të së cilës, është mbajtur qëndrimi se:

"(...) proceset gjyqësore ndaj të cilëve (gazetarëve) kanë cënuar imazhin e demokracisë shqiptare në botë, të shoqëruara edhe me kërkesa në rritje të institucioneve të ndryshme ndërkombëtare që Shqipëria të forcojë mekanizmat për mbrojtjen e lirisë së shprehjes dhe, në veçanti, duke reformuar kuadrin ligjor të fyerjes e shpifjes".⁷⁴

Në kuadër të procesit të integritetit, si dhe të përafrimit të legjislacionit me *acquis communautaire*, me qëllim përmirësimin edhe të mbrojtjes së të drejtave dhe lirive themelore, është e udhës që përgjatë hartimit të Kodit të ri Penal, të mbahen në konsideratë të gjitha sugjerimet e organizmave ndërkombëtarë për reformimin e kuadrit ligjor në lidhje me fyerjen dhe shpifjen, duke i depenalizuar eventualisht këto vepra penale, dhe duke përforcuar kuadrin aktual ligjor civil me qëllim që, subjektet që përhapin thënie të rreme të mund të mbahen përgjegjës civilisht.

Përfundime

Liria e shprehjes – si një e drejtë themelore e njeriut e garantuar nga aktet ndërkombëtare dhe e drejta e brendshme – është një e drejtë relative që i nënshtrohet kufizimeve absolute, të cilat, në çdo rast, duhet të plotësojnë kriteret që lidhen me ligjshmërinë, domosdoshmërinë dhe qëllimin legjitim. Ndërsa këto kufizime absolute diktojnë dhe balancën ndërmjet lirisë së shprehjes dhe

73 Brosa kundër Gjermanisë, aplikimi nr. 5709/09, datë 17.4.2014.

74 Vendimi nr. 191, datë 1.2.2022, i Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë

qëllimeve legjitime, për të cilat kufizimet janë vendosur.

Republika e Shqipërisë, ndonëse i ka miratuar aktet ndërkombëtare që garantojnë dhe mbrojnë të drejtat dhe liritë themelore të njeriut, përballet me sfida në lidhje me mundësinë që kufizimet e vendosura të mos pengojnë padrejtësisht ushtrimin e lirisë së shprehjes, veçanërisht, në rastet kur kufizimet janë vendosur për mbrojtjen e dinjitetit dhe të drejtave të të tretëve, si në rastin e fyerjes dhe shpifjes.

Këto sfida, sikundër kanë sugjeruar qoftë organizmat ndërkombëtarë, ashtu edhe gjykatat e brendshme, duhet të adresohen përmes reformave ligjore me qëllim balancimin e drejtë të mbrojtjes së lirisë së shprehjes me mbrojtjen e të drejtave të individëve të tjerë apo të interesit të gjerë shoqëror. Këto reforma ligjore, nga njëra anë, duhet të përfshijnë depenalizimin e figurave të veprave penale të fyerjes apo shpifjes, ndërsa nga ana tjetër, duhet të përmirësojnë mekanizmat civilë për zhdëmtimin e personave, kundrejt të cilëve janë bërë deklaratimet fyese apo të rreme.

Bibliografia

1. Anastasi, A., Omari, L., E drejta kushtetuese, Tiranë, Shtëpia Botuese "ABC", 2010;
2. *Axel Springer AG kundër Gjermanisë*, aplikimi nr. 39954/08, datë 7.2.2012;
3. *Benhadj kundër Algjerisë*, komunikimi nr. 1173/2003, datë 20.7.2007;
4. *Benhadj kundër Algjerisë*, komunikimi nr. 1173/2003, datë 20.7.2007.
5. *Brosa kundër Gjermanisë*, aplikimi nr. 5709/09, datë 17.4.2014;
6. *Chaplinsky kundër New Hampshire*, 315 U.S. 568 (1942);
7. *Chorherr kundër Austrisë*, aplikimi nr. 13308/87, datë 25.8.1993;
8. *Coleman kundër Australisë*, komunikimi nr. 1157/2003, datë 10.8.2006;
9. *D'Annunzio v. Ayken, Inc.*, 876 F. Supp. 2d 211 (E.D.N.Y. 2012);
10. *De Groot kundër Hollandës*, komunikimi nr. 578/1994, datë 14.7.1995;
11. *Deaton v. Napoli*, 17-CV-4592 (RRM)(GRB)(E.D.N.Y. Sep. 27, 2019);
12. *Dichand dhe të tjerët kundër Austrisë*, aplikimi nr. 29271/95, datë 26.2.2002;
13. Elezi, I., *E drejta penale pjesa e posaçme*, Botimet Kumi, Tiranë, 2018;
14. *Fáber kundër Hungarisë*, aplikimi nr. 40721/08, datë 24.7.2012;
15. *Fernando kundër Sri Lankas*, komunikimi nr. 1189/2003, datë 31.5.2005;
16. Fjalori i Gjuhës Shqipe;
17. General Assembly of the United Nations, Universal Declaration of Human Rights. <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf>
18. *Handyside kundër Mbretërisë së Bashkuar*, aplikimi nr. 5493/72, datë 7.12.1976;
19. Hannum, H., *The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law*, (1995) 25 Georgia Journal of International and Comparative Law, nr. 25, 1995.
20. Human Rights Committee 102nd session, *General comment No. 34*. <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>;
21. Joseph, S., Castan M., *The International Covenant on Civil and Political Rights: Cases, Materials and Commentary*, Oxford University Press, New York, 2013;
22. *Khurshid Mustafa dhe Tarzibachi kundër Suedisë*, aplikimi nr. 23883/06, datë 16.12.2008;
23. *Lader v. Delgado*, 941 F. Supp. 2d 267 (E.D.N.Y. 2013);
24. Ligji nr. 23/2012 "Për disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr. 7895, datë 27.1.1995 'Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë', të ndryshuar", FZ nr. 26, datë 1.3.2012;

25. Ligji nr. 7510, datë 8.8.1991, "Për aderimin e Republikës së Shqipërisë në Paktin Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike", FZ nr. 6, datë 29.8.1991;
26. Ligji nr. 7850, datë 29.7.1994, "Për Kodin Civil të Republikës së Shqipërisë", FZ nr. 11, datë 29.7.1994;
27. Ligji nr. 8137, datë 31.7.1996, "Për ratifikimin e Konventës Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore", FZ nr. 20, datë 12.8.1996;
28. *Lingens kundër Austrisë*, aplikimi nr. 9815/62, datë 8.7.1986;
29. *Mavlonov and Sa'di kundër Uzbekistan*, komunikimi nr. 1334/2004, datë 19.3.2009;
30. *McVicar kundër Mbretërisë së Bashkuar*, aplikimi nr. 46311/99, datë 07.5.2002;
31. *Mika Miha kundër Guinesë Ekuatoriale*, komunikimi nr. 414/1990, datë 8.7.1994;
32. *Nikula kundër Finlandës*, aplikimi nr. 31611/96, datë 21.3.2002;
33. *Oberschlick kundër Austrisë (nr.2)*, aplikimi nr. 20834/92, datë 1.7.1997;
34. *OOO Regnum kundër Rusisë*, aplikimi nr. 22649/08, datë 8.9.2020;
35. *Otto-Preminger-Institut kundër Austrisë*, aplikimi nr. 13470/87, datë 20.9.1994;
36. *Perinçek kundër Zvicrës*, aplikimi nr. 27510/08, datë 15.10.2015;
37. *PETA Deutschland kundër Gjermanisë*, aplikimi nr. 43481/09, datë 8.11.2012;
38. *Piermont kundër Francës*, aplikimi nr. 15773/89, datë 27.4.1995;
39. *Ross kundër Kanadasë*, komunikimi nr. 736/1997, datë 1.5.1996;
40. Schabas A. W. (ed.), *The Universal Declaration of Human Rights: The Travaux Préparatoires*, Vol. I, Cambridge University Press, Cambridge, 2013.
41. Schabas A. W., *The European Convention on Human Rights: A Commentary*, New York, Oxford University Press, 2015.
42. Schwelb, E., The Influence of the Universal Declaration of Human Rights on International and National Law, *Proceedings of the American Society of International Law at its annual meeting (1921-1969)*, nr. 54, 1959;
43. *Sener kundër Turqisë*, aplikimi nr. 26680/95, datë 18.7.2000;
44. *Shin kundër Republikës së Koresë*, komunikimi nr. 926/2000, datë 19.3.2004;
45. *Société de conception de presse et d'édition et Ponson kundër Francës*, aplikimi nr. 26935/05, datë 5.3.2009;
46. *Steel dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar*, aplikimi nr. 24838/94, datë 1.10.1998;
47. *Thoma kundër Luksemburgut*, aplikimi nr. 38432/97, datë 29.3.2001;
48. *Thorgeir Thorgeirson kundër Islandës*, aplikimi nr. 13778/88, datë 25.6.1992;
49. *Velichkin kundër Bjellorusisë*, komunikimi nr. 1022/2001, datë 20.10.2005;
50. Vendimi nr. 1143, datë 26.06.2020, i Kolegjit Penal të Gjykatës së Lartë;
51. Vendimi nr. 191, datë 1.2.2022, i Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë;
52. Vendimi nr. 2964, datë 8.11.2021, i Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë;
53. Vendimi nr. 47, datë 14.01.2021, i Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë;
54. Vendimi nr. 48, datë 14.1.2021, i Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë;
55. Vendimi nr. 54, datë 30.9.2022, i Gjykatës së Posaçme të Shkallës së Parë për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar;
56. Vendimi nr. 6, datë 27.1.2022, i Gjykatës së Posaçme e Shkallës së Parë për Korrupsionin dhe Krimin e Organizuar;
57. Vendimi nr. 7, datë 11.05.2011, i Kolegjit Penal të Gjykatës së Lartë;
58. Vendimi nr. 8, datë 01.07.2011, i Kolegjit Penal të Gjykatës së Lartë;
59. Vendimi nr. 841, datë 30.3.2023, i Gjykatës së Rrethit Gjyqësor Tiranë;
60. *Vereinigung Bildender Künstler kundër Austrisë*, aplikimi nr. 68354/01, datë 25.1.2007;
61. *Weinstock v. Sanders*, 144 A.D.3d 1019, 42 N.Y.S.3d 205, 2016 N.Y. Slip Op. 7947 (N.Y. App. Div. 2016).

VËZHguesit e Padukshëm CCTV: NJË ANALIZË E EVOLIMIT TË KRIMITI TË ORGANIZUAR NË SHQIPËRI DHE AKTORËT E PËRFSHIRË

Msc. Ramiz ALIA

Student i "Master Ekzekutiv në Kriminologji" Fakulteti i Drejtësisë, University of Tirana

LISTA E SHKURTESAVE

BE	Bashkimi Europian
RSH	Republika e Shqipërisë
MD	Ministria e Drejtësisë
DPPSH	Drejtoria e Përgjithshme e Policisë së Shtetit
DVPSH	Drejtoritë Vendore të Policisë së Shtetit

ABSTRAKT

Ky studim kërkon të identifikojmë lidhjen që ka krimi i organizuar me strukturat shtetërore apo dhe me komunitetin lokal. Marrëdhënia e fortë e krijuar ndërmjet tyre, ka çuar në avancimin në nivele shumë të larta të infrastrukturës moderne me të cilën punojnë dhe zhvillojnë aktivitete e tyre grupet kriminale. Për të përcaktuar se cilët ishin aktorët që fuqizuan krimin e organizuar, në këtë punim është bërë një studim sasior ku nëpërmjet të dhënave zyrtare të institucioneve përkatëse, të administruara, dolëm në përfundimin, se: aktorët që kishin lejuar me apo pa vetëdije, avancimin e infrastrukturës kriminale ishin komuniteti lokal dhe strukturat shtetërore ku në mungesë të zbatimit të ligjit kishin lënë hapësirë që infrastruktura kriminale me kamerat CCTV të avanconte.

Fjalë kyçe: Kamera CCTV, krimi i organizuar, komuniteti lokal, strukturat shtetërore, policia e shtetit.

HYRJE

Republika e Shqipërisë, si një shtet që aderohet të bëhet pjesë e Bashkimit Europian (BE) i duhet të përmbushë një sërë detyrash dhe të plotësojë disa kushte. Nga 35 kapituj e *acquis communautaire*¹ që BE i ka kërkuar Shqipërisë të angazhohet për ti përmbushur, midis të tjerave është dhe kapitulli 24 i cili lidhet me "*Drejtësinë, Lirinë dhe Sigurinë*". Ky kapitull përfshin fusha të tilla si:..*kontrolli kufitar, ..., bashkëpunimi policor, lufta kundër krimit të organizuar ..., bashkëpunimin në fushën e drogave....*"

¹ Acquis është grupi i të drejtave dhe detyrimeve të përbashkëta që është i detyrueshëm për të gjitha shtetet anëtare të BE-së.

si dhe për të përmbushur këtë kapitull, kërkohen kapacitete administrative të integruara mirë me agjencitë e zbatimit të ligjit. Si agjenci të zbatimit të ligjit, Republika e Shqipërisë, rendit një numër të konsideruar të tyre të tilla si: Policia e Shtetit, Shërbimi Informativ Shtetëror, Garda e Republikës, Agjencia e Inteligjencës dhe Sigurisë..., por bazuar në legjislacionin e brendshëm në krye të saj, si detyrë dhe qëllim për parandalimin e krimit, sigurimin dhe garantimin e jetës së qytetarëve është Policia e Shtetit ajo që ka rolin primar në përmbushjen e këtij kapitulli.

Kriminaliteti në Shqipëri ka tregues gjithnjë e më rritje.

Le të shohim ngjarjet që kanë ndodhur në Shqipëri në muajin **Janar 2023** në rangun kombëtar në lidhje me aktivitetin e krimit të organizuar si dhe të shohim masat që janë marrë nga organet ligjzbatuese para dhe pasi të bëhej fakt i kryer ky lajm, kryesisht nga Policia e Shtetit. Për herë të parë në historinë e këtij vëndi u vu re ky fenomen mjaft shqetësues. Krimi i Organizuar ndër vite kishte treguar se është një hap para institucioneve ligjzbatuese të Republikës së Shqipërisë, por kësaj here ishte e paimagjinueshme që të mendohej se këta hapa të ishin kaq galopant në shtrirjen e tij, sa një pjesë e qyteteve kryesore në Shqipëri në të cilat shkalla e kriminalitetit është rritur ndjeshëm nga viti në vit, të monitorohej me anë të kamerave CCTV të gjithë hapësirën territoriale të tyre. Nga informacione të marra nga faqet zyrtare, dyshohet se ky fenomen mund të ketë qenë i pranishëm për shumë vite. Përballë këtij fenomeni u pa që institucionet shqiptare nuk po bënin si duhet punën e tyre apo dhe vetë ligjet e aktet nënligjore nuk e kanë shtrirë si duhet funksionin që kanë.

METODOLOGJIA:

Në punimin e kësaj pune kërkimore, kryesisht janë përdorur informacione të marra online nga faqet zyrtare të institucioneve ligjzbatuese si dhe nga media kombëtare të konfirmuara edhe vërtetësinë e informacionit. Janë ngritur një sërë pyetje si dhe janë grupuar pyetjet në bazë të tipologjisë së tyre dhe më pas është zhvilluar analizën duke ju dhënë përgjigje pyetjeve të ngritura. Metodologjia që është përdorur ka qenë në funksion të trajtimit të fenomenit.

ANALIZA:

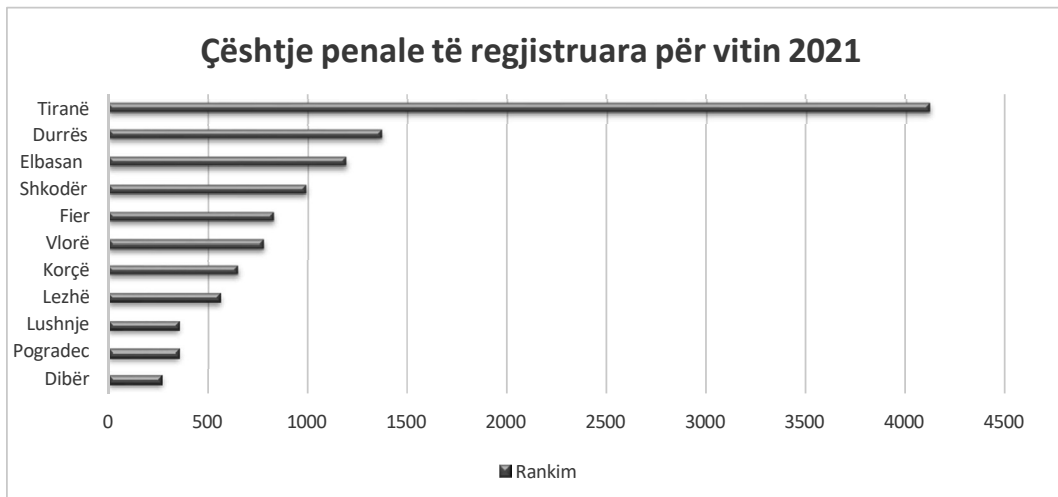
Ngjarja e parë është bërë publike në datë 14 Janar 2023, kur mediat raportuan se 21 (njëzet e një) kamera ishin çmontuar nga policia e qytetit të Shkodrës, po në media u raportua se këto kamera përdoreshin për të vëzhguar aktivitetin e policisë, të konfirmuar dhe nga vetë policia. Më pas operacionet dhe raportet e policisë vazhduan dhe u shtrinë edhe në qytete e tjera përgjatë ditëve në vazhdim ku tregohet që policia kishte çmontuar kamerat në: "Shkodër, Vlorë, Fier, Lushnjë, Elbasan, Korçë, Pogradec, Tiranë, Lezhë, Dibër", deri në fund të muajit Janar 2023 (përfshirë edhe datat e Shkurtit 2023) numri i kamerave shkoi **521 copë**. Nisur nga tendenca e zbulimi dhe çmontimit besojmë se edhe në qytete të tjera duhet të ketë kamera në ambiente publike të parregjistruara konform ligjit dhe që potencialisht përdoren nga grupet kriminale.

Kriminaliteti në Shqipëri vitet e fundit.

Nga të dhënat e administruara nga "Vjetari Statistikor 2021" të Ministrisë së Drejtësisë na rezultojnë

se në qytetet e përmendura më lart, numri i çështjeve penale të regjistruara vetëm për vitin 2021 është 11.645 raste nga 14.965 raste në total. Pra në një përqindje të nxjerrë shkalla e kriminalitetit në rang kombëtar për këta qytete në tërësi është 77.9% .

Ndryshe nga viti 2021 ku janë të regjistruara 14.965 çështje penale, në po këtë vjetar statistikor, jepen dhe të dhëna të shkallës së kriminalitetit në vënd nga ku për vitin 2017, janë regjistruar 12.387 çështje penale; për vitin 2018, 13.827 çështje penale; për vitin 2019, 11.531 çështje penale; për vitin 2020, 16.922 çështje penale.

Në krahasim me "Raportin e Prokurorit të Përgjithshëm Mbi Gjendjen e Kriminalitetit për Vitin 2022" raportohet se në vitin 2022 kemi 25727 raste dhe në vitin 2021, 28368 raste procedime penale për vepra të cilat janë të parashikuara në Kodin Penal të Republikës së Shqipërisë.

Pra, po të shohim të dhënat e administruara, nga viti në vit kemi ulje ngritje të shkallës së kriminalitetit në vënd, por së fundmi me tregues në rritje dhe shifra alarmante.

Është parë që në Shqipëri, grupet kriminale për të arritur qëllimin e tyre kriminal si dhe për të eliminuar kundërshtarët, kanë përdorur armët e zjarrit, qofshin këta tip pistoletë, automatik, armë gjahu e me rradhë. Grupet kriminale në vetvete kanë më shumë qëllime për të cilin lindin dhe veprojnë, ato mbështeten diku për të jetuar dhe për të ndërvepruar. Qëllimi i krijimit nuk është një listë shteruese, mund të fillojë që nga nevoja për tu mbrojtur nga grupe të tjera kriminale, më pas mund të vazhdojë në krijimin e aktiviteteve që kërkojnë të jenë të pavaruara nga shteti apo edhe mbrojtja e ideologjive të ndryshme si dhe bashkëndërverpimi i tyre mund të kapërcejë edhe kufijt territoriale të shtetit. Këto organizata ndër vite kanë mundur që në saj të kapjes të pushtetit apo dhe rekrutimin e anëtarëve të tyre në institucione ligjzbatuese të ushtrojnë më së miri aktivitetin e tyre kriminal. Intesiteti i aktiviteteve kriminale si dhe zgjerimi i veprimtarisë së tyre tregojnë organizimin e mirë të tyre, funksionimin, gjithashtu tregojnë që planet e tyre po funksionojnë. Është një pasqyrë e pastër dhe një indikator që na tregon gjithashtu që aktivitetet e tyre kanë shmangur apo kanë eklipsuar vëzhgimin e strukturave ligjzbatuese ose na tregon që edhe politikkbërja nuk është në nivelin e duhur. Askujt nuk i kishte vajtur mëndja që këta organizata do shkonin dhe më tej, duke monitoruar lëvizjen e të gjithë komunitetit ku ato jetojnë apo dhe shtrijnë veprimtarinë e tyre nëpërmjet instalimit të kamerave CCTV me infra dhe rreze të kuqe në të gjithë rrugicat dhe lagjet e qyteteve ku ndodhen. Kuptohet mëse qartë që midis aktiviteteve kryesore grupet e organizuara kryejnë edhe aktivitete të tjera më qëllim që të kamuflonjë aktivitetin kryesor të tyre. Duke marrë

shkas edhe nga opinonet dhe analizat të ndryshme që janë dhënë në media, mund të arrijmë në konkluzionet se kamerat kryesisht përdoren për të monitoruar lëvizjet e policisë apo edhe të bandave/individëve rivale, duke mbajtur në të njëjtën kohë të sigurt linja/rrugët e shpërndarjes së llojeve të drogave apo edhe të aktiviteteve të tjera kriminale.

Jo pak herë grupet kriminale *rekrutojnë* apo edhe kriminalizojnë segmentë të ndryshëm të shoqërisë (*kryesisht të rinj*) me qëllimin për të zgjeruar rrjetin e shpërndarjes apo edhe të intensifikojnë veprimtarinë e tyre. Për të gjetur mjetet më efikase për të luftuar grupet kriminale fillimisht duhet të kuptojmë se si funksionojnë grupet kriminale, të hyjmë në botën e brendshme si dhe në ambientin lokal të tyre, të kuptojmë si kanë lindur, si janë formuar, si ndërveprojnë, çfarë raporte kanë me ambientin përreth, me banorët, me punonjësit e strukturave lokale të administratës apo të organeve ligjzbatuese, historikun e veprimtarisë së tyre, llojet e aktiviteteve etj.

Për t'ju kthyer rastit në studim:

Bazuar në të dhënat zyrtare nga MB, se nga operacioni mbarëkombëtar i iniciuar nga DPPSH i koduar "fijet" na rezultojnë që nga data 1 deri me datë 31 janar 2023, janë çmontuar 349 kamera dhe janë proceduar 66 persona. Nga të dhënat e administruara nga mediat kombëtare dhe nga faqet zyrtare të DPPSH dhe MB deri me datë 19.03.2023 nga strukturat e policisë shtetërore në të gjithë vëndin janë çmontuar 521 kamera.

Fakti që janë çmontuar për muajin janar dhe shkurt **521** kamera në disa nga qytetet më të mëdha të Shqipërisë, tregon që **"Kapacitetet e Krimit" janë rritur**, gjurmët e veprimtarisë të tij janë shumë dukshëm dhe të ekspozuar. Duke marrë në konsideratë që edhe në qendrat e qyteteve (*jo vetëm në periferi*) kamerat kanë qënë të instaluar dhe me të drejtë mund të pohojmë që grupet kriminale janë tepër dinamike, veprimtaria e tyre është sofistikuar dhe me ritëm, në çdo orë të ditës si dhe tashme ata kanë kuptuar qartë që përdorimi i pajisjeve teknologjike që ndihmon në monitorimin që duan të kenë apo edhe në komunikimin mes tyre janë mjete që çojnë në arritjen e qëllimeve të tyre.

KOMUNITETI LOKAL

"Habitati kryesor" ku krimi i organizuar zhvillohet, operon dhe ndërvepron. Komunitetin për nga tipologjia apo lloji i ndërveprimit mund ta ndajmë në dy grupime:

- **Zonat rurale** komuniteti lokal është më homogjen dhe njohin mirë njëri-tjetrin dhe pak a shumë edhe veprimtarinë e tyre, çdo lloj veprimtarie nga njerëz jashtë zonës identifikohet lehtësisht.
- **Zonat urbane** tipologjia është ndryshe madje edhe e kundërta e ndërsjelljes të komunitetit krahasuar me sjelljen në zonat rurale. Në zonat urbane komuniteti nuk është homogjen dhe njerëzit nuk njohin njëri-tjetrin si dhe nuk dinë veprimtrinë e tyre (*edhe nëse janë komshinj/fqinj*).

Roli i komunitetit në zonat rurale është më i madh sesa në zonat urbane, megjithatë komuniteti mbetet një nga aktorët më të rëndësishme, sepse sa më shumë i ndërgjegjësohet të jetë komuniteti lokal, sa më shumë të distancohet nga aktet e grupeve kriminale, aq më e vështirë bëhet terreni për të zhvilluar aktivitetet grupet kriminale. Askush nuk mund të fitojë kundër komunitetit lokal dhe aq më shumë kur komuniteti lokal renditet në krah të ligjshmërisë.

Çdo lloj veprimtarie që zhvillohet në fund të fundit ndodh brenda ambientit ku komuniteti lokal jeton. Në shumicën e rasteve individë të këtij komuniteti janë të parët që perceptojnë, kuptojnë,

dëgjojnë, apo shikojnë veprimtaritë kriminale.

Shpesh aktivitetet e grupeve kriminale përpiqen të marrin mbështetje nga komuniteti lokal duke u përpjekur pse jo edhe ti intimidojnë, jo pak herë vetë këto grupe kriminale ndihmojnë komunitetin lokal përmes formave të ndryshme, si psh: punësimi, ndihmave, dhuratave, premtive, zgjidhje të vështirësive të ndryshme etj.

Vakumi që shteti krijon në plotësimin e shërbimeve apo të mirave materiale shpesh plotësohet nga grupet kriminale, në këtë mënyrë komuniteti lokal mbështet aktivitetin e grupeve kriminale sepse i shohin dhe i perceptojnë si një *"zëvendësues të funksionit të shtetit"*.

Krijimi i kësaj lidhje e bën të vështirë luftën kundër krimit të organizuar sepse anëtarët e tyre janë shumë të vështirë për tu zbuluar dhe mund të kamufllohen lehtësisht në komunitet përmes kryerjes së aktiviteteve të tjera ekonomike dhe si rrjedhojë edhe fajësia bëhet e vështirë për tu provuar.

Nga të dhënat e evidentuara në media, na rezultoi se: i është vendosur tritol shtëpisë së shefit të Krimeve në 110-Vjetorin e Policisë së Shtetit, pra me datë 13.01.2023.

Sulmi ndaj Pëllumb Shpatit vjen në ditën e 110-vjetorit të Policisë së Shtetit, ora 03:50, lagjia Dobrac. Drejtoria Vendore e Policisë Shkodër, për të zbardhur ngjarjen i ka drejtuar Bashkisë Shkodër një shkresë, që të aksesojë rregjistrimet e kamerave të ndodhura në vendngjarje. Bashkia Shkodër ka kthyer përgjigje zyrtare se nuk janë kamerat e bashkisë dhe më pas DVP- Shkodër ka nxjerrë urdhërin për heqjen e gjitha kamerave të vendosura në mënyrë të paligjishme në shtyllat elektrike të qytetit dhe ato të vendosura në lagjet përreth.

Pra, u desh të ndodhte një ngjarje e tillë për të konstatuar këtë fenomen, ku ka qenë detyra e vetë Policisë së Shtetit për ta monitoruar procesin e vënies së kamerave të sigurisë nga subjektet private dhe po detyra e saj për ti certifikuar këto kamera sipas ligjit përkatës. Mbajmë parasysh që nëse këto kamera, të kësaj kategorie, pra të një cilësie shumë të lartë të ishin në funksion të policisë së shtetit, atëherë shumë ngjarje kriminale mund të ishin parandaluar e shumë të tjerëve do u gjendej në kohë rekord autori i kryerjes së tyre.

Disa nga pyetjet që ngrihen për komunitetin lokal të këtyre zonave: A kanë qënë banorët e këtyre vendeve në dijeni për këtë veprimtari? Nëse po, përse nuk kanë denoncuar?

Sa është shkalla e besueshmërisë të banorëve në këto zona te strukturat shtetërore?

A ka lidhje fare-fisnore ndërmjet anëtarëve të grupeve kriminale me familjet që jetojnë aty? Lagjet ku u gjenden kamerat a janë të frekuentuara nga qytetarë të thjeshtë?

Çfarë statusi/të ardhurash kanë banorët e zonës dhe a ka ndonjë mundësi që banorët e këtyre zonave të jenë implikuar në vendosjen dhe monitorimin e këtyre kamerave?

Ka ndonjë arsye specifike, se, përse janë pikërisht këta vende?

SHTETIT DHE STRUKTURAT E TIJ:

Strukturat e shtetit mbulojnë si dhe shtrihen në gjithë territorin e shtetit shqiptarë, në punën e përditshme të tyre këto stuktura identifikojnë, rregjistrojnë, raportojnë si dhe ndërhyjnë për parandalimin, kapjen, neutralizimin, shkatërimin e çdo lloj aktiviteti kriminal që është në kundërshtim të ligjit, apo që kërcënon shoqërinë.

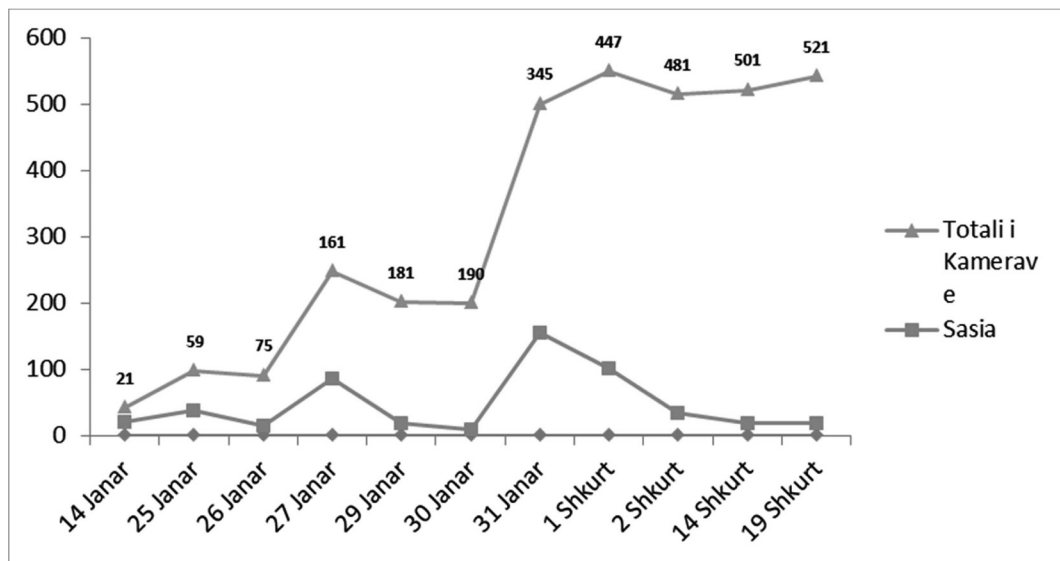
Stuktura kryesore që përballet me krimin e organizuar është Policia e Shteti, e cila megjithëse ka numër të konsiderueshëm staf policor, jo pak herë ka dështuar për shkak të dekonspirimit nga punonjës të brendshëm si dhe nga mungesa e mjaftueshme e burimeve të ndryshme.

Në rastin konkret duke ju referuar edhe ligjit nr. 19/2016 "*Për masat shitesë të sigurisë publike*" që adreson dhe rregullon vendosjen e kamerave në ambiente publike del në pah se autoriteti përgjegjës për pajisjen me "*vërtetim sigurie*" është Drejtoria Vendore e Policisë së Shtetit. Nëse do të shikojmë nen për nen, dhe për sa kohë kamerat që janë çmontuar nga policia kanë punuar po për aq kohë vërejmë se ky ligj nuk është vënë në zbatim, që do të thotë mund të kemi muaj apo edhe vite që ligji nuk ka shtrirë efektet e tij.

Në të gjithë qytetet e lartpërmendura që janë çmontuar kamera doli në pah se drejtuesit e DVPSH për këto zona nuk kishin marrë masat e duhura për të verifikuar apo dhe pajisur me "*vërtetim sigurie*" ndonëse ka qenë pikërisht detyra e tyre ekskluzive sipas ligjit për ta bërë atë.

Çfarë vihet re me Strukturat e Shteti?

Menjëherë sapo lajmi i ndjeshëm u bë publik Policia e Shtetit (*drejtoritë vendore*) deri në datën **19 shkurt 2023** arriti të çmontojë **521** kamera sipas grafikut të mëposhtë:

Vija poshtë tregon kamerat e çmontuara për çdo operacion policor të raportuar nga media. Vija lart tregon totali kumulativ i kamerave të çmontuara pas çdo operacioni policor.

Siç shihet në fotot e mësipërme, kanë qenë vetë punonjësit e policisë ata që i kanë çmontuar kamerat. Kjo pjesë ka ngjallur një debat shumë të madh kombëtar sepse për nga pozicionimi ku ndodheshin kamerat ngjitur me shtyllat e OSHEE mund të ndodhte që punonjësit e policisë herë herë tu rrezikohej dhe jeta në përmbylljen me sukses të operacionit të çmontimit. Kjo po që është një indicje për legjislatorin që të përcaktojë në ligjin 19/2016 "Për masat shitesë të sigurisë publike" dhe rolin e organeve të tjera shtetërore për çmontimin e kamerave, në rastet e konstatimit të tyre për subjektet e paçertifikuar.

Nga shpejtësia operationale e policisë së shtetit, u arrit të konstatohen dhe të çmontohen 521 kamera, ky veprim na tregon se:

- Policia ka informacion/gjen dhe merr lehtësisht informacion për çdo zonë.
- Policia ka burimet njerëzore të mjaftueshme.
- Mjetet që disponon janë mëse të mjaftueshme për ti bërë ballë krimit (*referuar rasteve konkrete*).

Me të drejtë lindin pyetjet:

- Pse nuk u çmontuan më parë kamerat nga Policia?
- A do duhej të merreshin masa administrative apo edhe penale për moszbatimin e këtij ligji nga struktura përgjegjëse e organeve ligjzbatuese?
- Mungesa e llogaridhënies nga ana e këtyre institucioneve, mosidentifikimi i arsyeve të dështimeve, a mund të konsiderohen si një e metë që në vetvete indirekt shërben për mbështetje të grupeve kriminale të cilët lehtësisht mund të korrtojnë hallka apo struktura të veçanta brenda institucioneve ligjzbatuese?

Referuar të dhënave në qytetin e Shkodrës prej vitesh janë dy grupe rivale të cilat zhvillojnë aktivitete të paligjshme. Fakti që këto grupe janë ende sot dhe madje janë fuqizuar tregon që në veprimtarinë e tyre kanë gjeneruar të ardhura, ose të ardhurat e tjera të ligjshme i investojnë për të mbajtur në ekzistencë ose të fuqizojnë grupet e tyre.

KONKLUZIONET

Për sa më sipër pasi kemi identifikuar aktorët kryesorë, sfida kryesore mbetet që të gjejmë si pozicionohet krimi i organizuar dhe si ka arritur një shkallë të tillë veprimtarie sa të instalojë mbi 521 kamera apo dhe më shumë të tjera të paidentifikuara në qytetet kryesore në qendrat si dhe në lagjet e tyre..

Ka disa faktorë që ndikojnë në ecurinë e veprimtarisë të krimit të organizuar:

- Grupet e krimit të organizuar aktivizohen dhe shtojnë intesitetin e veprimtarisë së tyre kur arrijnë dhe bëjnë për vete *komunitetin lokal* (në zonat rurale);
- Mungesa e politikave zhvillimore të qarta dhe konkrete të shtetit me komunitetin lokal shërben për krijimin e një boshllëku ku grupet kriminale ndërtojnë marrëdhënie me komunitetin e cila ndikon në rritjen e aktivitetit kriminal e cila e bën më të vështirë identifikimin apo dhe kapjen e autorëve.
- Kur arrijnë të korruptojnë hallka/individë të ndryshëm brenda strukturave të shtetit;
- Një formë më e avancuar e ndikimit në strukturat shtetërore është kur arrijnë të rekrutojnë anëtarë të grupit të tyre që janë në strukturat e shtetit ku si rrjedhojë do të kenë mundësinë të sabotojnë operacionet e policisë apo agjencive të tjera ligjzbatuese
- Ndërveprimi i menjëhershëm i policisë (në *rastin që po trajtojmë*) na tregoj, që Policia e Shtetit i ka kapacitetet për të izoluar, reduktuar infrastrukturën e krimit të organizuar;
- Trajtimi financiar i stafit të Policisë së Shtetit duhet të rishikohet herë pas here (*grupet e krimit të organizuar e kanë të vështirë të korruptojnë stafin e trajtuar mirë financiarisht*);
- Mungesa e llogaridhënies;
- Mangësitë ligjore si dhe mungesa e bashkëpunimit ndërinstitutional në lidhje me shkëmbimin apo sinkronizimin e informacioneve mes tyre do rriste efikasitetin e operacioneve të tyre.

Fakti që fenomeni i instalimit të kamerave në ambiente publike ishte i shtrirë në shumë qytete kërkonte një ndërhyrje **në ligjin përkatës** dhe jo vetëm disa aksione sporadike, ku pas pak kohe, grupet kriminale sërisht do të rekrutojnë njerëz të tjerë për të vendosur kamerat dhe sërisht do të rikthejnë aktivitetet e tyre, por mbase dhe në një mënyrë më të sofistikuar dhe më të kamufluar sesa kjo që u zbulua muajt e parë të këtij viti.

REKOMANDIMET:

1. Rishikimi i ligjit nr.19/2016 "Për masat shtesë të sigurisë publike" (për të paraprirë rishfaqjen e fenomenit);
2. Ndryshime ligjore si dhe mos dualizim kompetencash me KDMDHP (jo mbivendosje);
3. Rishikimi i trajtimit financiar për punonjësit e Policisë së Shtetit;
4. Politika zhvillimore, për komunitetin lokal; Politika ambicioze për të rinjtë;
5. Të zbatohen sugjerimet e raportit të GRECO të vitit 2019 për kontrole periodike të figurës së punonjësve të policisë për të identifikuar dhe përjashtuar ata punonjës të policisë që janë të lidhur me grupet kriminale (jo pak herë kanë dekonspiruar operacionet policore);
6. Mbrojtja ligjore e shtuar personave që punojnë në strukturat ligjzbatuese;
7. Shkëmbimi, sinkronizimi i informacionit mes institucioneve të administratës shtetërore dhe organeve ligjzbatuese në luftën kundër krimit të organizuar dhe korrupsionit.

BIBLIOGRAFIA:

Të dhëna mbi kriminalitetin në Shqipëri:

1. Vjetari Statistikor 2021" i Ministrisë së Drejtësisë.
2. Raporti i Prokurorit të Përgjithshëm Mbi Gjendjen e Kriminalitetit për Vitin 2022.

Në lidhje me kapitullin 24 të negociatave BE - Shqipëri:

<https://integrimi-ne-be.punetegashtme.gov.al/anetaresimi-ne-be/negociatat-e-anetaresimit/kapitujt-e-acquis/kapitulli-24-drejtesia-liria-dhe-siguria/> aksesuar për herë të fundit me datë 20.07.2023.

Nga insitucionet ligjzbatuese, Poicia e Shtetit:

1. https://www.asp.gov.al/?page_id=60 aksesuar për herë të fundit me datë 20.06.2023

Qarkore për Shkodrën

2. <https://www.shkodraweb.com/drejtore-i-pergjithshem-i-policise-qarkore-per-policine-e-shkodres-ardi-veliu-detyra-konkrete-per-niko-brahimaj/> aksesuar për herë të fundit me datë 20.06.2023

Çmrimi i kamerave sipas raportimeve të mediave në disa qytete:

Shkodër:

3. <https://www.topalbaniaradio.com/v7/kamera-per-te-kuptuar-levizjet-e-bluve-ne-shkoder-cmontohen-21-te-tilla/> aksesuar për herë të fundit me datë 22.06.2023.
4. <https://www.balkanëeb.com/lajm-i-fundit-instalimi-i-kamerave-ne-qytetin-e-shkodres-nga-grupet-kriminale-policia-gjen-edhe-38-te-tjera-detajet/> aksesuar për herë të fundit me datë 22.06.2023.
5. <https://www.balkanëeb.com/grupet-kriminale-vijojne-te-monitorojne-shkodren-cmontohen-edhe-20-kamera-te-tjera-ja-ne-cilat-lagje-ishin-vendosur/> aksesuar për herë të fundit me datë 22.06.2023.

Vlorë:

6. <https://top-channel.tv/2023/01/26/cmontothen-16-kamera-qe-kontrolloheshin-nga-kontigjenti-kriminal-ne-vlore-ishin-vendosur-ne-zona-me-frekuentim-te-larte/> aksesuar për herë të fundit me datë 22.06.2023.

Durrës:

7. <https://www.balkanëeb.com/bandat-kriminale-si-big-brother-pas-shkodres-dhe-vlores-zbulohen-47-kamera-ne-durres-shijak-dhe/> aksesuar për herë të fundit me datë 22.06.2023.

Korçë dhe Pogradec:

8. <https://korcablog.com/2023/01/27/174337/?fbclid=IëAR1azG-ZTcgIFk44R-YQf8DqRzhqCuBXRJë3YjYs-kVU3Z3mIB9NaHCXle8> aksesuar për herë të fundit me datë 19.07.2023

9. <https://korcablog.com/2023/01/30/priten-fijet-ne-pogradec-cmontothen-edhe-9-kamera-te-tjera-vihen-ne-hetim-5-persona-te-tjere/?fbclid=IëAR0Q6rxG8nRv4IMVdIKy8v9ybKNSpUcqqkqËaCo5uCVhSËXSF1m6hDfFg#ldjfn9id3tk69dvhfiq> aksesuar për herë të fundit me datë 19.07.2023.

Fier dhe Lushnjë:

10. <https://www.balkanëeb.com/policia-iu-pret-fijet-bandave-dhe-ne-fier-e-lushnje-hiqen-20-kamera-te-vendosura-nga-grupet-kriminale/> aksesuar për herë të fundit me datë 20.07.2023.

11. <https://www.balkanëeb.com/operacioni-fijet-cmontothen-20-kamera-te-tjera-te-grupeve-kriminale-ja-ne-cilat-qytete-vijonte-big-brother/> aksesuar për herë të fundit me datë 20.07.2023.

Tiranë:

12. <https://www.balkanëeb.com/operacioni-fijet-tirana-ne-syrin-e-krim-it-policia-jep-detaje-nga-aksioni-cmontuam-155-kamera/> aksesuar për herë të fundit me datë 22.07.2023.

13. <https://www.balkanëeb.com/big-brother-ne-tirane-shkon-ne-220-numri-i-kamerave-te-cmontuara-44-persona-nen-hetim/> aksesuar për herë të fundit me datë 22.07.2023

14. <https://www.balkanëeb.com/fijet-cmontothen-37-kamera-ne-elbasan-10-persona-ne-hetim/> aksesuar për herë të fundit me datë 22.07.2023

15. <https://www.balkanëeb.com/policia-pret-fijet-e-krim-it-cmontothen-20-kamera-te-tjera-ne-qarqet-tirane-diber-korce-dhe/> aksesuar për herë të fundit me datë 25.07.2023.

Lezhë dhe Dibër:

16. <https://www.balkanëeb.com/nga-shkodra-dibra-e-lezha-policia-ne-aksion-per-prerjet-e-fijeve-te-krim-it-dhjetera-kamera-te-sekuestruara/> aksesuar për herë të fundit me datë 25.07.2023.

GRECO Report 2019:

17. <https://rm.coe.int/fifth-evaluation-round-preventing-corruption-and-promoting-integrity-i/1680a0923d> (faqja 54 dhe 55) aksesuar për herë të fundit me datë 20.07.2023.

Pjesë të raporti i GRECO të përkthyer dhe të botura në media (pika 7 në "executive summary", faqa 4):

18. <https://gazetareforma.com/raporti-greco-vetingu-ne-polici-i-padobishem/> aksesuar për herë të fundit me datë 21.07.2023.

Planet dhe Strategjitë e Policisë së Shtetit:

19. <https://mb.gov.al/plane-dhe-strategji/> aksesuar për herë të fundit me datë 20.08.2023.

20. https://mb.gov.al/ëp-content/uploads/2021/01/Plani-i-Veprim-it-2019-2020_Strategjia-Nd%C3%ABrsektoriale-e-luft%C3%ABs-kund%C3%ABr-krim-it-t%C3%AB-organizuar-trafiqeve-t%C3%AB-paligjshme-e-terrorizmit_2013-2020.pdf aksesuar për herë të fundit me datë 21.08.2023.

21. https://mb.gov.al/wp-content/uploads/2021/01/Plani-i-Veprimit-2019-2020_Strategjia-Nd%C3%ABrsektoriale-e-luft%C3%ABs-kund%C3%ABr-krim-it-t%C3%AB-organizuar-trafiqeve-t%C3%AB-paligjshme-e-terrorizmit_2013-2020.pdf aksesuar për herë të fundit me datë 21.08.2023.

Kriminaliteti në Shkodër

22. <https://albanianpost.com/grupet-kriminale-vendosin-kamera-ne-shkoder-per-te-pergjuar-levizjet-e-policise/> aksesuar për herë të fundit me datë 22.08.2023.

23. <https://www.shkodraweb.com/lista-kush-jane-40-familjet-e-lidhura-me-krimin-ne-shkoder-dhe-ne-shqiperi/> aksesuar për herë të fundit me datë 22.08.2023.

24. <https://sot.com.al/aktualitet/rikthehen-perplasjet-mes-grupeve-kriminale-ne-shkoder-e-vrane-dje-me-> aksesuar për herë të fundit me datë 22.08.2023.

25. <https://dosja.al/aktualitet/bajrat-per-me-te-goditur-it-shkodra-serish-mes-zjarreve-8-e-ne-i219153> aksesuar për herë të fundit me datë 22.08.2023.

26. <https://fax.al/neës/17725353/kush-truri-i-bandes-famekeqe-te-bajrave-te-shkodres-policia-nuk-arriti-dot-ta-prangose> aksesuar për herë të fundit me datë 22.08.2023.

27. <http://www.panorama.com.al/studimi-pervec-bajrave-ja-kush-jane-familjet-qe-sundojne-shkodren/> aksesuar për herë të fundit me datë 22.08.2023.

28. <https://360grade.al/312704/tre-biznesmenet-qe-rripnin-bajrat-ne-shkoder-njeri-me-agjensi-udhetimi-e-tjetri-me-restorant/> aksesuar për herë të fundit me datë 22.08.2023.

ASPEKTE LIGJORE DHE PRAKTIKE TË PROCESIT TË RIVLERËSIMIT TË GJYQITARËVE DHE PROKURORËVE NË KËNDVËSHTRIMIN ANALITIK

Dr. Pjereta AGALLIU¹

Dr. Proc. Nadia GUNI²

Abstrakt

Dy shtyllat kryesore të paketës së reformës në drejtësi përfshijnë ndryshimin e neneve të Kushtetutës dhe miratimi i një pakete të ligjeve, përfshirë ligjin për rivlerësimin e gjyqtarëve dhe prokurorëve, përcaktojnë krijimin e institucioneve të reja gjyqësore.³ Përmes procesit të rivlerësimit të njohur gjerësisht si 'procesi i vetting-ut', synohet të luftohet korrupsioni dhe të pastrohet sistemi i drejtësisë, duke i kthyer çdo qytetari besimin në institucionet e tij të pavarura dhe të paanshme. Efektivisht ky proces ka nisur në fillim të vitit 2018, duke materializuar vendimet e para mbi vlerësimin e gjyqtarëve dhe prokurorëve bazuar në tri kriteret të deklarimit të pasurisë, figurës dhe aftësisë profesionale.⁴

Punimi trajton një analizë të hetimit, administrimit dhe vendimit të Komisionit të Pavarur të Kualifikimit dhe Kolegjit të Posaçëm të Apelit për secilin kriter dhe interpretimin e ligjit të Vetting-ut mbi bazën e rasteve konkrete. Gjithashtu gjejmë me interes dhe trajtimin e rolit dhe ndikimit të organeve ndihmëse, Komisionierit Publik dhe të Organit Ndërkombëtar Monitorues si ruajtës së balancës për realizimin e një procesi të rregullt, transparent dhe të paanshëm si dhe vendimet e GjEDNj-së, lidhur procedurën e institucioneve shqiptare.

Pa dyshim që procesi i vetting-ut nuk përbën një formulë, që do të zhdukë korrupsionin njëherë e përgjithmonë nga sistemi i drejtësisë, por përbën një hap shumë serioz dhe i paprecedent në historinë e shtetit tonë ndoshta dhe më gjerë. Pasojat që ka prodhuar procesi i vetting-ut, duke futur të gjithë gjyqësorin në sistem rivlerësimi si dhe 'ngrirja' e Gjykatës Kushtetuese është një sakrificë e shtetit të së drejtës, për të garantuar një sistem drejtësie, mbi të gjitha cilësor.

Fjalët kyçe: Reforma në Drejtësi, Gjykata Kushtetuese, procesi i vetting-ut, Komisioni i Pavarur i Kualifikimit, vendime GjEDNj-je.

1 Pedagogë pranë FDUT. Adresa e-mail: pjereta.agalliu@fdut.edu.al,

2 Pedagogë pranë FDUT. Adresa e-mail: nadia.guni@fdut.edu.al,

3 Ministria e Drejtësisë, Informacion i Detajuar sipas Sektorëve të Sistemit të Drejtësisë, (Janar 2015)

4 <https://drejtesia.gov.al/wp-content/uploads/2017/10/Analiza_e_sistemit_te_drejtesise_FINAL-1.pdf>.

Hyrje

Kuvendi i Shqipërisë themeloi Komisionin e Posaçëm Parlamentar për Reformën në Drejtësi, me qëllim përgatitjen e dokumentit analitik të problemeve të shumta në sistemin gjyqësor, duke theksuar domosdoshmërinë për ndryshime ligjore për funksionimin dhe konsolidimin e shtetit të së drejtës. Vënia në lëvizje e organit më të lartë ligjvënës erdhi si rrjedhojë e Raport Progresit të Komisionit European, i cili theksonte për të disatën herë nevojën për të ndërhyrë në mënyrë konkrete në sistemin e drejtësisë.⁵ Kjo lidhet ngushtë dhe me aspiratën e Shtetit Shqiptar për t'u anëtarësuar në Bashkimin European, ku reformimi i sistemit gjyqësor ndër të tjera është një nga kushtet thelbësore për t'u përmbushur.⁶ Shqipëria ka demonstruar përkushtim ndaj reformës në drejtësi duke bashkëpunuar në mënyrë të vazhdueshme me Komisionin e Venecias, për të përmirësuar standardet e pavarësisë, përgjegjshmërisë dhe profesionalizmin e sistemit.⁷

Mosfunksionimi i Këshillit të Lartë të Drejtësisë si promovues i vlerave të profesionalizmit dhe organizimit efektiv të sistemit gjyqësor në dy shkallët e para shkaktoi probleme në sistemin e drejtësisë dhe me ndryshimet Kushtetuese, ky institucion zëvendësohet me Këshillin e Lartë të Gjyqësorit.⁸ Po në këtë frymë ndryshimet e Kushtetutës sjellin edhe ngritjen e organeve të reja si Këshillin e Lartë të Prokurorisë,⁹ Njësinë speciale të antikorrupsionit krahas së cilave lindi dhe domosdoshmëria për miratimin e ligjeve për organet e reja që Kushtetuta krijon.¹⁰

Përzgjedhja e kandidaturave për anëtar të Gjykatës Kushtetuese dhe të Gjykatës së Lartë bëhet nga Presidenti i Republikës, i cili si institucion jopolitik e si garantues i vlerave dhe ekuilibrit kushtetues duhet ta kryejë këtë funksion në mënyrë të pavarur e të paanshme. Teorikisht probabiliteti që një president i zgjedhur nga një forcë politike të jetë më i prirur të ndikohet nga presioni politik në përzgjedhjen e kandidaturave është më i lartë sesa në rastin kur kreu i shtetit është produkt i konsensusit politik.¹¹ Megjithatë kjo është një temë e cila kërkon një hapësirë më të detajuar për t'u trajtuar.

Ligji i ri i miratuar si kërkesë e Reformës në Drejtësi ka krijuar disa institucione të reja në funksion të ruajtjes së balancës së ndarjes së pushteteve (parimi bazë i Kushtetutës) pavarësisë, paanësisë dhe transparencës dhe vetëqeverisjen e organeve të gjyqësorit.¹² Këshilli i Emërimeve në Drejtësi dhe Këshilli i Lartë Gjyqësor, ndër të tjera, do të jenë garant i një procesi të drejtë dhe të rregullt të

5 Ibid

6 Bardha Maxhuni and Umberto Cucchi, An Analysis of the Vetting Process in Albania, Policy Analysis (No. 01/2017)5, <http://www.legalpoliticalstudies.org/wp-content/uploads/2017/06/An-Analysis-of-the-Vetting-Process-in-Albania.pdf>.

7 European Commission, Albanian Progress Report, 17. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2014/20141008-albania-progress-report_en.pdf.

8 Kushtetuta dhe Ligji Nr.115/2016, dt.03.11.2016, "Për organet e qeverisjes së sistemit të drejtësisë", Neni 147, 147(a), 147(b), 147(c), 147(ç).

9 Kushtetuta dhe Ligji Nr.115/2016, dt.03.11.2016 "Për organet e qeverisjes së sistemit të drejtësisë", Neni 149, 149(a), 149(b).

10 Kushtetuta 1998, e përditësuar me Ligjin Nr.137/2015, datë. 17.12.2015 dhe Nr.76/2016 datë 22.07.2016, Aneks Rivlerësimi kalimtar i gjyqëtarëve dhe prokurorëve.

11 Mbi këtë konstatim janë ngritur pjesa më e madhe e diskutimeve e sigurisë së kryerjes së funksioneve të presidentit në përputhje me parimin e paanësisë dhe pavarësisë në raport me institucionet e tjera Kushtetuese.

12 Për më tepër shih

<https://eeas.europa.eu/delegations/albania/56092/koha-p-C3%ABr-ndryshim-n-C3%AB-gjyq-C3%ABsorin-shqiptar-nj-C3%AB-v-C3%ABshtrim-pas-nj-C3%AB-viti-t-C3%AB-procesit-t-C3%AB-vettingut_sq> parë për herë të fundit në dhjetor 2024.

emërimit të anëtarëve të Gjykatave¹³ në përgjithësi dhe në veçanti të Gjykatës së Lartë dhe Gjykatës Kushtetuese.¹⁴

Disa nga arsyet kryesore të ndërmarrjes së kësaj reforme të thellë në sistemin e drejtësisë është shkalla e lartë e korrupsionit në Shqipëri, niveli i ulët i cilësisë së punës si dhe mosfunksionimi i mekanizmave ekzistues të kontrollit të gjyqtarëve dhe prokurorëve për rastet e shkeljes së ligjit gjatë ushtrimit të detyrës së tyre. Ekzistenca dhe niveli i lartë i korrupsionit në drejtësi nuk është më çështje perceptimi në Shqipëri. Jo vetëm publiku e konfirmon shkallën e lartë të korrupsionit, por edhe gjyqtarët tashmë e pranojnë se sistemi i drejtësisë nuk është i çliruar nga influencat e jashtme.¹⁵

Hartimi i projektligjit ka kaluar një proces të gjatë konsultimi dhe diskutimi.¹⁶ Pas dy vitesh në korrik të 2016 ndryshimet në Kushtetutë u miratuan me një dakordësi unanime nga anëtarët e parlamentit.¹⁷ Këto ndryshime të Kushtetutës prekin thellë dhe ndryshojnë në rrënjë pushtetin gjyqësor. Ekzistenca e nevojës për të ndryshuar funksionimin dhe zgjedhjen e anëtarëve të Gjykatës Kushtetuese, juridiksioni i saj i cili me ndryshimet e reja zgjerohet duke mos u kufizuar vetëm mbi rishikimin e kushtetueshmërisë së ligjeve dhe procesit të rregullt ligjor. Sistemi i rivlerësimit të gjyqtarëve dhe prokurorëve ngrihet me qëllim që të garantohet funksionimi i shtetit të së drejtës, pavarësia e sistemit të drejtësisë si edhe të rikthehet besimi i publikut tek institucionet e këtij sistemi.¹⁸

Megjithatë edhe pas miratimit të ligjit për rivlerësimin kalimtar të gjyqtarëve dhe prokurorëve në Republikën e Shqipërisë,¹⁹ rrugëtimi i zbatimit të tij nuk ka qenë pa pengesa. Pala opozitare ka kërkuar nga Gjykata Kushtetuese shpalljen e antikushtetueshmërisë së ligjit të vetting-ut si të papajtueshëm me Konventën Europiane për të Drejtat e Njeriut. Në tetor të 2016-ës, Gjykata Kushtetuese vendosi të pezullojë zbatimin e ligjit të vetting-ut. Për sa më sipër kryetari i Gjykatës i është adresuar Komisionit të Venecias për të dalë në një arsyetim mbi përputhshmërinë e ligjit të vetting-ut me standardet e Bashkimit Europian, me KEDNj-në dhe Kushtetutën e Shqipërisë.²⁰

13 "Këshilli i Emërimeve në Drejtësi. i cili do të jetë përgjegjës për të verifikuar përmbushjen e kushteve ligjore dhe të kriterëve profesionale e morale të kandidatëve jo gjyqtarë të Këshillit të Lartë Gjyqësor, kandidatëve joprokurorë të Këshillit të Lartë të Prokurorisë, kandidatëve për Inspektor të Lartë të Drejtësisë si dhe të kandidatëve për anëtarë të Gjykatës Kushtetuese" <<https://www.reporter.al/wp-content/uploads/RELACION-SHTESA-DHE-NDRYSHIME-NE-LIGJIN-NR.-84172c-DATE-21.10.1998-KUSHTETURA-E-R.SH-TE-NDRYSHUAR.pdf>> 14, parë për herë të fundit në nëntor 2024.

14 Ligji Nr.76/2016, datë. 22.7.2016 "Për disa shtesa dhe ndryshime në Ligjin Nr. 8417, datë 21.10.1998, "Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë", të ndryshuar dhe Ligji Nr. 99/2016, "Për disa shtesa dhe ndryshime në Ligjin Nr. 8577, datë 10.2.2000, "Për Organizimin dhe Funksionimin e Gjykatës Kushtetuese të Republikës së Shqipërisë", i ndryshuar me ligjin 96/2016, Nenet 7(a)-7(dh). "Gjykata Kushtetuese përbëhet nga 9 anëtarë. 3(tri) anëtarë emërohen nga Presidenti i Republikës, 3(tri) anëtarë zgjidhen nga Kuvendi dhe 3(tri) anëtarë zgjidhen nga Gjykata e Lartë. Anëtarët përzgjidhen ndërmjet kandidatëve të renditur në tri vendet e para të listës nga Këshilli i Emërimeve në Drejtësi, sipas ligjit Konstatojmë se me reformën kushtetuese dhe të ligjit "Për organizimin dhe funksionimin e Gjykatës Kushtetuese, ka ndryshime për sa i takon procedurës dhe institucioneve që përfshihen në hartimin e listave të kandidatëve deri në emërimin final të tyre."

15 <<https://www.reporter.al/wp-content/uploads/RELACION-SHTESA-DHE-NDRYSHIME-NE-LIGJIN-NR.-84172c-DATE-21.10.1998-KUSHTETURA-E-R.SH-TE-NDRYSHUAR.pdf>> 19, parë për herë të fundit në nëntor 2019.

16 Ibid., 2.

17 Ligji Nr.76/2016, dt. 22.7.2016 "Për disa shtesa dhe ndryshime në Ligjin Nr. 8417, Datë 21.10.1998, "Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë".

18 Ligji Nr.76/2016 "Për disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr. 8417, datë 21.10.1998, Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë, të ndryshuar, Neni 179(b)(i).

19 Ligji Nr.84/2016 "Për rivlerësimin kalimtar të gjyqtarëve dhe prokurorëve në Republikën e Shqipërisë".

20 Pyetjet drejtuar Komisionit të Venecias nga Kryetari i Gjykatës Kushtetuese i referoheshin faktit se të gjithë gjyqtarët janë subjekt të ligjit të vetting-ut dhe nëse mund të konsiderohej pjesëmarrja e tyre në provimin e kësaj çështjeje si një konflikt interesi. Çështja e dytë e shtruar kishte të bënte nëse ky ligj cënonte një nga parimet themelore të shtetit të së drejtës ndarjen e pushteteve, duke shtruar pyetjen nëse ishte në rrezik pavarësia e gjyqësorit me përfshirjen në procesin e rivlerësimit të gjyqtarëve dhe prokurorëve nën kontrollin e organeve të

Kjo e fundit është shprehur se Gjykata Kushtetuese e Shqipërisë është ajo që ka fjalën e fundit mbi interpretimin dhe zbatimin e Kushtetutës dhe përputhshmërisë së ligjeve kombëtare me të. Megjithatë Komisioni i vjen në ndihmë Gjykatës Kushtetuese duke u shprehur mbi dispozitat përkatëse dhe përputhshmërisë së tyre me standartet europiane. Në të gjitha pikat Komisioni është shprehur se jemi para një situatë të jashtëzakonshme e cila ka prodhuar një ligj të një natyre specifike ndaj dhe situata duhet trajtuar si e tillë. Për këtë duhet kuptuar se vetë Kushtetuta ka ndryshuar, ndaj ky ligj është në përputhje me Kushtetutën.²¹

Rivlerësimi i gjyqtarëve dhe prokurorëve, i njohur si procesi i vetting-ut është një kusht kryesor që Shqipëria duhet të përmbushë, pas presionit nga aktorët kryesorë ndërkombëtarë si SHBA-së dhe BE-së. Një nga objektivat kryesorë të kësaj mase reformuese është forcimi i integritetit dhe përgjegjshmërisë në sektorin publik dhe rivendosin besimin në institucionet kombëtare dhe qeverinë. Procesi i përgjithshëm prek veçanërisht zonat e sektorit publik që priren të jenë më të prekshëm ndaj shkeljes së të drejtave të njeriut, siç janë policia, shërbimet e burgut, ushtria dhe natyrisht gjyqësori.²²

Sikurse pohohet nga shumë studiues proceset e vetting-ut zakonisht kanë ndodhur në shoqëritë post konfliktuale apo post autoritare, përkatësisht demokracitë kalimtare, kur një shkelje të të drejtave të njeriut ka ndodhur më parë. Vende të tilla si: Hungaria, Bosnja dhe Hercegovina, Kosova dhe Republika Çeke kanë ndërmarrë të gjitha "vetting"-si një mekanizëm për reforma institucionale kryesisht si masë pas konfliktit. Po kështu, Shqipëria, megjithëse nuk është një vend që bën pjesë në situatën aktuale me asnjë shembull të lartëpërmendur, ende vuan nga një sistem gjyqësor i dëmtuar dhe i dobët pas periudhës së Diktaturës. Mosndëshkimi, korrupsioni, paragjykimi dhe mungesa e profesionalizmit e kanë kapluar gjyqësorin në vendin tonë, duke e bërë masën e vetting-ut një reformë të nevojshme, për të rikthyer integritetin, paanshmëria dhe efikasitetin e gjyqësorit.²³

Më 22 korrik 2016, Parlamenti i Shqipërisë miratoi ndryshimet kushtetuese të kërkuara për të reformuar sistemin e drejtësisë, që aspirojnë të ndryshojë imazhin e tij duke e bërë atë më të pavarur, të përgjegjshëm dhe efikas. Këto ndryshime kushtetuese, ndër të tjera paraqesin zbatimin e Ligjit të Vetting-ut, i njohur si rivlerësim i përkohshëm i gjyqtarëve dhe prokurorëve të Republikës së Shqipërisë.²⁴ Për më tepër, futja e procedurave të verifikimit përfshin krijimin e praktikave të shqyrtimit që do të funksionojnë si një mekanizëm parandalues për rekrutimin e ardhshëm të personave të përfshirë në shkeljet e lartpërmendura.²⁵

Sistemi aktual kushtetues i emërimit të gjyqtarëve të lartë dhe gjyqtarëve kushtetues përfshin në proces Presidentin, Kuvendin, Gjykatën e Lartë dhe institucionin më të ri Kushtetues, por mjaft të rëndësishëm për nga funksioni që ai kryen, Këshillin e Emërimeve në Drejtësi, me qëllim pasjen e

pushtetit ekzekutiv. Së treti a ishte ligji i vetting-ut në përputhje me nenin 6 të KEDNJ-së në lidhje me të drejtën për një gjykim të drejtë dhe mundësinë për të adresuar në gjykata vendase pretendimet e tyre me objekt nenin 6 të KEDNJ-së. Çështja e katërt i referohej përputhshmërisë së ligjit me standartet që garanton neni 8 i KEDNJ-së, <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)036-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)036-e)>.

21 Ibid...

22 The Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-conflict Societies: Report of the Secretary General. UN Security Council S/2004/616, 23 (August 2004), 2. <<http://www.un.org/en/sc/documents/sreports/2004.shtml>>.

23 Bardha Maxhuni and Umberto Cucchi, An Analysis of the Vetting Process in Albania, Policy Analysis (No. 01/2017) <<http://www.legalpoliticalstudies.org/wp-content/uploads/2017/06/Policy-Analysis-An-Analysis-of-the-Vetting-Process-in-Albania.pdf>>.

24 Lex Feranda (2016), Çfarë është procesi i Vetting-ut, si funksionin dhe pse duhet në Shqipëri? <<http://www.360grade.al/politike/item/39417-çfarë-është-procesi-ivettingut-si-funksionin-dhe-pse-duhet-në-shqipëri>>.

25 Bardha Maxhuni and Umberto Cucchi, An Analysis of the Vetting Process in Albania, Policy Analysis (No. 01/2017).6 <<http://www.legalpoliticalstudies.org/wp-content/uploads/2017/06/Policy-Analysis-An-Analysis-of-the-Vetting-Process-in-Albania.pdf>>.

një garancie më të madhe për pavarësinë e këtyre gjyqtarëve.²⁶ Sipas një numri të sondazheve të bëra nga organizatat e shoqërisë civile, 76% e qytetarëve shqiptarë besonin se gjyqësori ishte i korruptuar, duke mbajtur rekordin më të lartë të perceptimit të publikut pas doganierëve me 1% diferencë.²⁷

1. Vetting-u, Reforma në Drejtësi

*Nga reforma në gjyqësor pritet të krijohen kushte që sistemi të jetë realisht i pavarur nga politika dhe humori i saj, të mos vazhdojë të jetë i pavarur nga Kushtetuta dhe ligji, siç ka ndodhur shpesh me segmente të tij.*²⁸

Ndryshimet kushtetuese synojnë ta shndërrojnë reformën në drejtësi në një reformë reale, që do të rrisë performancën e institucioneve që japin ose ndihmojnë dhënien e drejtësisë.²⁹

Procesi i rivlerësimit (më tej vetting-u) u fillua me objektivin kushtetues të rikthimit të besimit të publikut në sistemin gjyqësor, duke pastruar radhët e sistemit të drejtësisë nga zyrtarët e korruptuar. Seancat dëgjimore janë publike dhe institucionet e mbajnë publikun të informuar për arsyetimin e vendimeve të vetting-ut. *"Numri i madh i magistratëve që japin dorëheqjen ose janë duke u larguar nga puna konfirmon se ky është një proces serioz për rinovimin e gjyqësorit"* – ka pohuar në fjalën e saj të mbajtur në një komunikim publik shefja e ONM-së, Genoveva Ruiz Calavera.³⁰

Me qëllim kryerjen e procesit të rivlerësimit, sikurse përcakton neni 179/b i Kushtetutës dhe Neni A i Aneksit të Kushtetutës disa neneve të kësaj Kushtetute, veçanërisht nenet që lidhen më të drejtën për respektimin e jetës private, dispozitat që lidhen me barrën e provës dhe të tjera, kufizohen pjesërisht, sipas nenit 17 të Kushtetutës,³¹ ku këto kufizime shfuqizohen me përfundimin e gjendjes së cilës i ka diktuar dhe shfuqizimit apo mbarimit të fuqisë juridike të aktit ligjor që ka legjitimuar këto kufizime. Në vijimësi procesi i llogaridhënies për subjektet e sistemit të drejtësisë do të vijojë sipas rregullave të përgjithme të parashikuara në Kushtetutë dhe ligj.

Kushtetuta dhe ligji i vetting-ut ka krijuar institucionet e rivlerësimit përkatësisht Komisioni i Pavarur i Kualifikimit (më tej KPK ose Komisioni) dhe Kolegji i Posaçëm i Apelimit (më tej KPA ose Kolegji i Apelimit) ushtrojnë përgjegjësitë e tyre bazuar në parimet e llogaridhënies, integritetit dhe transparencës³² për krijimin e një sistemi gjyqësor të pavarur dhe profesional të çliruar nga

26 Komisioni i Posaçëm Parlamentar për Reformën në Sistemin e Drejtësisë, Analizë e sistemit të drejtësisë në Republikën e Shqipërisë, (Qershor 2015) 24.

27 Institute for Development Research and Alternatives (IDRA), Korrupsioni në Shqipëri: Perceptime dhe Përvoja, (2015-2016), 7. <https://www.idrainstitute.org/files/reports/Corruption%202016/Gjetjet%20Kryesore%20Studimi%20i%20Korrupsionit%20IDRA%20_Grafike.pdf>; dhe <<https://ba.boell.org/en/2018/08/01/vetting-judges-and-prosecutors-albanian-experience>> parë për herë të fundit 15 Nëntor 2024.

28 Kuvendi (Nr. 3, 2015) 3 <<https://www.parlament.al/Files/Informacione/Revistanr.3.pdf>>

29 Perifrazuar nga fjala e Prof. Dr. Aurela Anastasi <<https://www.parlament.al/Files/Informacione/Revistanr.3.pdf>> 27.

30 Shqipëri: Rivlerësimi i gjyqtarëve dhe prokurorëve, mes kritikash dhe debatesh <<https://www.zeriamerikes.com/a/albania-vetting/5034314.html>> .

31 Tekstualisht Neni 17 i Kushtetutës përcakton se: "1. Kufizime të të drejtave dhe lirive të parashikuara në këtë Kushtetutë mund të vendosen vetëm me ligj për një interes publik ose për mbrojtjen e të drejtave të të tjerëve. Kufizimi duhet të jetë në përpjesëtim me gjendjen që e ka diktuar atë. 2. Këto kufizime nuk mund të cenojnë thelbin e lirive dhe të të drejtave dhe në asnjë rast nuk mund të tejkalojnë kufizimet e parashikuara në Konventën Evropiane për të Drejtat e Njeriut".

32 Parimi i transparencës përpos formave të tjera që aplikohen është prezent dhe me përditësimin e faqeve zyrtare të institucioneve të rivlerësimit në të cilat zbardhet pjesa më e madhe e informacionit mbi procesin e vetting-ut, nga historiku, legjislacioni, njoftimet, komunikimet për median, publikimi i datave të përzgjedhjes së

korupsioni. Nga ana tjetër qëndrojnë dhe Komisionerët Publik, të cilët nuk janë thjesht vëzhgues e monitorues sikurse ndodh në shumicën e rasteve të instancave monitoruese të cilat dalin me një raport mbi konstatimet e tyre që në fund fuqia e tyre juridike nuk është e detyrueshme për organet referuese. Në rastin konkret Komisioneri Publik është një aktor aktiv në procesin e rivlerësimit të subjekteve të sistemit të drejtësisë ku përpos monitorimit, të drejtës për t'u njohur dhe për të marrë informacione, për të dalë me konkluzionet e tij dhe mbi të gjitha të drejtën për të ankimuar vendimet e KPK-së pranë KPA-së.³³

Fakti që këto institucione i përkasin një karakteri të veçantë përpos fushës së veprimit të tyre, kohëzgjatjes, kompetencave të juridiksionit veçori paraqet dhe statusi që i vishet anëtarëve të tyre, konkretisht anëtarët e Komisionit dhe Komisionerët Publikë gëzojnë statusin e anëtarit të Gjykatës së Lartë. Gjyqtarët e Kolegjit të Apelit gëzojnë statusin e gjyqtarit të Gjykatës Kushtetuese. Ndryshe nga sa ndodh me juridiksionin e gjykatave të zakonshme, ku ankimohet një vendim, në rastin konkret si Komisioni dhe Kolegji i Apelit kanë juridiksion për të shqyrtuar çështjen nga themeli dhe për të administruar provat dhe çdo informacion që e konsiderojnë vlerë për procesin, rast pas rasti. Ligji njih fuqinë e një vendimi përfundimtar vendimeve të dala nga Kolegji i Apelit, i cili hyn në fuqi menjëherë dhe kthehet në një titull ekzekutiv. E vetmja hapsirë që ligji i vetting-ut dhe Kushtetuta krijon për ankimimin e këtij vendimi, i referohet aksesit të subjekteve për të parashtruar pretendimet e tyre pranë Gjykatës Europiane për të Drejtat e Njeriut.³⁴

Qëllimi i procesit të vetting-ut është t'u rikthejë qytetarëve besimin te sistemi i drejtësisë. Në këtë drejtim transparenca, llogaridhënia dhe përfshirja e qytetarëve konform ligjit në këtë proces janë elementë të rëndësishëm.³⁵ Detyrimi i zbatimit të këtyre parimeve thelbësore nuk përfundojnë me dy institucionet kryesore të vendimarrjes në procesin e vetting, me po të njëjtin përkushtim dhe zbatueshmëri duhet të reflektohen bindshëm edhe nga organet ndihmëse të procesit të vetting-ut, në të kundërt besueshmëria ndaj kësaj reforme do të lëkundet.

Komiteti Shqiptar i Helsinkit vëren se nuk ka një transparencë të plotë nga ana e organeve ndihmëse të vettingut (DSIK, ILDPKI, KLD, PP) që kontribuojnë në këtë proces sa i takon vlerësimit të pasurive, kontrollit të figurës dhe të aftësive profesionale të gjyqtarëve dhe prokurorëve, për sa kohë është shmangur në përgjigjet e tyre dhënia e informacionit mbi gjetjet që kanë interes publik, të cilat kanë rezultuar nga verifikimet e deritanishme të tyre.³⁶ Rikthimi i besimit publik te sistemi i drejtësisë kërkon transparencë si dhe angazhim më të gjerë të publikut në denoncimin e fakteve ose rrethanave që mund të përbëjnë prova në lidhje me vetting-un.³⁷ Operacioni Ndërkombëtar i Monitorimit (më tej ONM), i përbërë nga ekspertë të lartë shumë të kualifikuar nga SHBA-ja dhe BE-ja, luan një rol monitorues të fuqishëm të procesit të vetting-ut³⁸ përmes konstatimeve, mbledhjes së informacioneve, konkludimeve, rekomandimeve drejt organeve të rivlerësimit, por në asnjë rast nuk merr vendime ekzekutive. Roli i tij garanton transparençën dhe paanësinë e këtij procesi duke patur në konsideratë gamën e gjerë të attributeve që Aneksi i Kushtetutës³⁹ dhe Ligji i vetting-ut i

anëtarëve të institucioneve të vetting-ut që marrin rastin në hetim, subjektet në rivlerësim, shpalljen e vendimeve etj., dhe në veçanti i dedikohet një hapësirë denoncimeve të publikut, duke i ndihmuar përmes një formulari, për ta adresuar drejtë shqetësimin apo pretendimin e tyre rreth procesit të vetting-ut dhe subjekteve konkrete.

33 Ligji Nr.84/2016, "Për rivlerësimin kalimtar të gjyqtarëve dhe prokurorëve në Republikën e Shqipërisë", Nenin 63.

34 Ligji 76/2016, Neni F(8).

35 Komiteti Shqiptar i Helsinkit, Raport: Vettingu në Vëzhgimin e Komitetit Shqiptar të Helsinkit, Gjetje dhe të Dhëna Statistikore Shtator 2017 - Prill 2018 (30 Prill 2018) 4 <https://ahc.org.al/wp-content/uploads/2018/06/Final_Raport-per-Monitorimin-e-vettingut_KShH_Shtator-2017-Prill-2018.pdf>.

36 Ibid., 1.

37 Ibid...

38 <https://eeas.europa.eu/delegations/albania/20207/deklarata-shtyp-e-kreut-te-imo-pas-takimit-themelues-te-bordit-menaxhues_sq> parë për herë të fundit në dhjetor 2019.

39 ANEKS, Rivlerësimi kalimtar i gjyqtarëve dhe prokurorëve, Neni B.

njeh këtij organizmi monitorues me aksesin e gjerë, me përjashtim të vendimarrjes.⁴⁰ Ngritja e ONM-së filloi pas ftesës së Shqipërisë e në këtë aspekt ONM-ja luan një rol vendimtar në besueshmërinë e të gjithë procesit.⁴¹

Vetting-u është një proces kompleks, për çdo dosje të veçantë është e ndryshme nga tjetra, pasi aspekte të të tria shtyllave të vlerësimit mund të çojnë në konkluzione të ndryshme për shkaqe që duken të ngjashme.⁴² Procesi i vlerësimit të subjekteve të rivlerësimit kryhet nga Komisioni, Kolegji i Apelit, komisionerët publikë, në bashkëpunim me vëzhguesit ndërkombëtarë.⁴³

Procesi i rivlerësimit kryhet mbi bazën e tri kritereve⁴⁴: a) vlerësimi i pasurisë; b) kontrolli i figurës; c) vlerësimi i aftësive profesionale. Më poshtë i referohemi çdo kriteri në një analizë të përmbledhur të gjetjeve mbështetur në rastet konkrete të prodhuara nga procesi i vetting-ut dhe të materializuara në vendimet e Komisionit dhe Kolegjit të Apelit.

2. Kriteri i parë - Vlerësimi i pasurisë

Vlerësimi i pasurisë është komponenti i parë i ligjit të vetting-ut dhe ai që ka krijuar rezistencën më të madhe nga gjyqtarët dhe prokurorët, duke u rritur shumë, si rezultat, numri i dorëheqjeve nga detyra për të mos iu nënshtruar procedurave të verifikimit. Kriteri i vlerësimit të pasurisë është kryerja e një kontrolli të përgjithshëm të pasurive, pas një deklarate, duke vlerësuar legjitimitetin e burimit të krijimit të tyre. Të gjithë gjyqtarët, prokurorët dhe këshilltarët i përmbahen kërkesave të ligjit në deklarimin e pasurive të tyre duke lejuar institucionet të kryejnë një hetim të pasurive. Komisioni ndihmohet nga Inspektorati i Lartë i Deklarimit dhe Kontrollit të Pasurive dhe Konfliktit të Interesave (më tej ILDKPKI) kontrollon deklaratën e pasurisë dhe i dorëzon Komisionit një raport për ligjshmërinë e pasurive, për saktësinë dhe plotësinë e deklarimit, sipas ligjit.⁴⁵

Çdokush nën vlerësim duhet të jetë në gjendje të justifikojë pasuritë bazuar në burime të ligjshme (dmth. deklaratat e të ardhurave dhe tatimeve).⁴⁶ Vlerësimi përveç deklaratës së pasurive do të paraqesë të gjitha dokumentet e nevojshme për të justifikuar vërtetësinë dhe legjitimitetin e tij. Nëse subjekti i rivlerësimit nuk e dorëzon deklaratën e pasurisë në kohë sipas ligjit, ai shkarkohet nga detyra, kjo masë zbatohet dhe nëse subjekti i rivlerësimit përpiket të fshehë ose të paraqesë në mënyrë të pasaktë pasuritë në pronësi, posedim ose në përdorim të tij, ky i fundit mbart barrën e provës për të vërtetuar të kundërtën.⁴⁷

Qëllimi i këtij kriteri është deklarimi dhe kontrolli i pasurive dhe provimi i legjitimitetit të burimeve të tyre. Individët e lidhur me subjektin e rivlerësimit dhe objektin që vlerësohet në kontekstin material pasuror janë gjithashtu pjesë e këtij vlerësimi, përkatësisht bashkëshorti/ja, fëmijët si dhe çdo person tjetër i përmendur në çertifikatën familjare. Në ligj përcaktohet se pika fillestare e deklaratës

40 Shih dispozitat e Ligjit 84/2016.

41 <https://eeas.europa.eu/delegations/albania/56092/koha-p%C3%ABr-ndryshim-n%C3%AB-gjyq%C3%ABsorin-shqiptar-nj%C3%AB-v%C3%ABshttrim-pas-nj%C3%AB-viti-t%C3%AB-procesit-t%C3%AB-vettingut_sq> parë për herë të fundit në dhjetor 2019.

42 <https://was.europa.eu/delegations/albania/63073/reforma-e-drejt%C3%ABsis%C3%AB-dhe-vettingu-p%C3%ABr-qytetar%C3%ABt-me-qytetar%C3%ABt_sq> parë për herë të fundit në dhjetor 2019.

43 Ligji Nr.84/2016 "Për rivlerësimin kalimtar të gjyqtarëve dhe prokurorëve në Republikën e Shqipërisë", Neni 5.

44 Ibid., Neni 4.

45 Shih Nenin D paragraf. 2 i Aneksit të Kushtetutës, Rivlerësimi kalimtar i gjyqtarëve dhe prokurorëve.

46 Shih Vendimin Nr.12, datë 17.12.2018, me subjekt B.Dedja.

47 Shih Nenin Ç pika 5 e Aneksit të Kushtetutës.

së pasurisë është data kur gjyqtari ose prokurori është emëruar në detyrë,⁴⁸ por ligji njeh dhe të drejtën për kontrollin e pasurive të vëna më herët se kjo datë.⁴⁹

Në rastin e vendimeve të shkarkimeve, KPK-ja nuk ka patur një konsekuencë të vlerësimit të një apo të tri kritereve të vlerësimit.⁵⁰ Në këto raste sporadike, KPK-ja ka vendosur të përfundojë procesin e rivlerësimit për subjektin vetëm mbi kriterin e pasurisë duke mos përfunduar dhe duke mos marrë në konsideratë hetimet mbi kriterin e vlerësimit të figurës dhe atë të aftësive⁵¹ profesionale⁵². Në këto vendime, nisur nga rezultatet e hetimit administrativ me pasurinë, trupat gjykuese kanë vlerësuar se kriteri i pasurisë është i mjaftueshëm për procesin vendimmarrës lidhur me rivlerësimin kalimtar të subjekteve përkatës.⁵³

Në raportin e KShH-së në analizën e bërë ndaj procesit të vetting-ut është kostatuar dhe një mendim i specialistëve mbi këtë problematikë që gjen qasje të gjerë në praktikën e Komisionit të Pavarur të Kualifikimit, ku shprehet se: *"Kushtetuta e RSH dhe ligji nr.84/2016 parashikon që procesi i vetting-ut kërkon kontroll të të tri komponentëve që qëndrojnë në themel të tij, ndaj procesi nuk do të ishte i plotë dhe as transparent për publikun nëse subjektet nuk i nënshtrohen të trija filtrave të kontrollit. Mosrealizimi i plotë i vetting-ut për këto subjekte dhe ndryshimi i vendimmarrjes si rezultat i ushtrimit të së drejtës së ankimit në këto raste, mund të sjellë vonesa dhe zvarritje të procesit. Gjithashtu, realizimi në mënyrë të cunguar i procesit të vetting-ut për këto subjekte, të cilat janë shkarkuar vetëm bazuar në një kriter, nuk ka mundur transparencë të plotë për publikun, i cili ka interes të gjerë për procesin e vetting-ut"*⁵⁴.

Institucionet e rivlerësimit ndajnë një qëndrim tjetër të shprehur dhe në vendimin me subjekt F. L., i cili ankimonte vendimin e Komisionit e përfundoi hetimin vetëm për një kriter dhe doli me vendim vetëm mbi konstatimet e tij. Kolegji i Apelit ka cilësuar se Komisioni ka vepruar në përputhje me nenin 4/2 të ligjit nr.84/2016, ku shprehet se KPK-ja dhe KPA-ja janë institucionet që vendosin vlerësimin përfundimtar të subjektit të rivlerësimit. Vendimet merren bazuar në një apo disa prej kritereve, në vlerësim të përgjithshëm të tri kritereve ose në vlerësim tërësor të tri procedurave.⁵⁵

Ajo çfarë krijon konfuzion në këtë qasje është paqartësia nëse këto kritere kanë të njëjtën peshë në bazë të ligjit për vlerësimin e gjyqtarit dhe prokurorit apo ekziston një "hierarki" midis tri kritereve, e cila e ndryshon renditjen si e çmojnë të arsyeshme rast pas rasti institucionet e rivlerësimit. Këto paqartësi krijohen se në vendimet kur Komisioni merr duke dalë në përfundime vetëm mbi hetimin e një kriteri dhe duke mos pranuar hetimin e kritereve të tjera. Shpjegimet argumentuese të kësaj vendimmarrje janë shumë të përgjithshme dhe nuk përbëjnë një interpretim të kënaqshëm.

2.1 Kriteri i dytë – Vlerësimi i figurës

Vlerësimi i figurës së subjektit të rivlerësuar konsiston në verifikimin e deklaratave të vlerësimeve dhe të dhëna të tjera që synojnë identifikimin e lidhjeve me individë të përfshirë në krimin e organizuar. Nëse vlerësimi, pas verifikimit, gjen se subjekti është shpallur fajtor se ka lidhje të qarta

48 Ina Xhepa, The vetting of judges and prosecutors: An Albanian experience (1 August 2018) <<https://ba.boell.org/en/2018/08/01/vetting-judges-and-prosecutors-albanian-experience>>.

49 Shih Vendimin Nr.19, datë 26.07.2019.

50 Shih Vendimin Nr.51, datë 30.07.2018, me subjekt B. Avdullai.

51 Rasti me subjekt I. Mustafaj, nuk u pranua kërkesa e subjektit për hetimin e kritereve të tjera të vlerësimit të gjyqtarit, Vendim nr.180, datë 18.07.2019, KPK-së.

52 Shih Vendimin Nr.15, datë 17.07.2019, me subjekt D. Reshka (Prokuror).

53 Shih Vendimet nr. 12, datë. 23.03.2018 dhe nr. 14, datë. 13.04.2018, nr. 15, datë 20.04.2018.

54 Komiteti Shqiptar i Helsinkit, Raport Studimor Monitorimi i Procesit të Vetting-ut të Gjyqtarëve dhe Prokurorëve në Periudhën (Janar 2017 – Qershor 2018) 12-13.

55 Shih për më tepër edhe Vendimin Nr.3, datë 17.07.2018, me subjekt F. Lulo (Gjyqtar i Gjykatës Kushtetuese).

me figura të organizuara krim, ai shkarkohet nga detyra nëse nuk është në gjendje të vërtetojë të kundërtën.⁵⁶ Në këtë rast, marrëdhënie jo të përshtatshme midis gjyqtarëve dhe prokurorëve me individët të përfshirë në krimin e organizuar vënë nën kërcënim sigurinë kombëtare dhe sigurinë publike.⁵⁷ Kontrolli i figurës ose siç njihet ndryshe kontakti i papërshtatshëm i subjekteve të rivlerësimit me persona të përfshirë në krimin e organizuar edhe pse ka qenë objekt diskutimi në një numër relativisht të ulët çështjesh të shqyrtuara ka tërhequr jo pak vëmendje publike.⁵⁸

Çështjet e para të diskutuara në seancat dëgjimore të zhvilluara në KPK lidhur me kontaktet e papërshtatshme me krimin e organizuar reflektuan një diskutim të gjerë në publik se: -Çfarë do të konsiderohet krim i organizuar dhe a po e tejkalojnë organet e vetting-ut vlerësimin për kontaktet e papërshtatshme të gjyqtarëve dhe prokurorëve për vepra penale që nuk futen në rrethin e veprave penale të krimit të organizuar? Ajo çka vihet re në ligjin e vetting-ut është se koncepti i krimit të organizuar në kuptim të vlerësimit të figurës së gjyqtarëve/prokurorëve është zgjeruar përtej konceptit klasik të asaj që njihet dhe vlerësohet si krim i organizuar në legjislacionin penal dhe procedural-penal. Analiza ligjore lidhur me krimin e organizuar duket se është cekur në praktikën e deritanishme të organeve vetting-ut.⁵⁹

Vëmendje ka marrë dhe rastet e precedentëve penal në ngarkim të subjekteve të rivlerësimit, edhe pse i takon një periudhe të hershme para afateve të përcaktuara nga ligji për deklarimin e vlerësimit të figurës së subjektit. Konkretisht KPA-ja ka interpretuar në një vendim se procedimi penal ndaj subjektit të rivlerësimit, edhe pse kanë kaluar 19-vite, kur kryente detyrën e gjyqtarit të shkallës së parë, ky fakt cenon në mënyrë të drejtpërdrejtë besimin e publikut te drejtësia. Për më tepër ekzistenca e një precedenti penal ndaj gjyqtarit është kriter kushtetues që shkarkon këtë të fundit nga detyra.⁶⁰ Ndaj në rastin në fjalë me subjekt A.Th,⁶¹ KPA-ja hedh poshtë pretendimet e këtij të fundit, se procedimi penal ndaj tij është pushuar dhe për rrjedhojë është një vendim pafajësie e formës së prerë. KPA-ja duke cituar ligjin për krimin e organizuar se personi do të konsiderohet përgjegjës edhe nëse procedimi penal i filluar ndaj tij pushohet për shkak se nuk mund të merret si i pandehur apo të dënohet apo në rastin kur deklarohet i pafajshëm nga gjykata, pasi vepra penale është kryer nga një person që nuk mund të akuzohet apo dënohet.⁶²

Ka patur vendime, si psh: për subjektin M.Xh ku KPK-ja i ka kërkuar Drejtorisë së Sigurisë së Informacionit të Klasifikuar për të rishikuar informacionin, por pa përcaktuar në çfarë aspekti. Për subjektin G.M nuk jepen detaje të plota në bazë të të cilave KPK-ja ka vendosur të konsiderojë subjektin të përshtatshëm dhe nuk jepen në mënyrë të qartë rezultatet e hetimit nga KPK-ja mbi faktet që përshkruhen nga DSIK-u.

Aspekti i figurës së gjyqtarëve dhe prokurorëve është një çështje delikate që kërkon një analizë

56 Lex Feranda (2016), "Çfarë është procesi i Vetting-ut, si funksionin dhe pse duhet në Shqipëri?" <<http://www.360grade.al/politike/item/39417-cfare-eshte-procesi-ivettingut-si-funksionin-dhe-pse-duhet-ne-shqiperi>>.

57 Bardha Maxhuni and Umberto Cucchi, An Analysis of the Vetting Process in Albania, Policy Analysis, (No. 01/2017) 12 <<http://www.legalpoliticalstudies.org/wp-content/uploads/2017/06/Policy-Analysis-An-Analysis-of-the-Vetting-Process-in-Albania.pdf>>.

58 Komiteti Shqiptar i Helsinkit, Raport Studimor Monitorimi i Procesit të Vetting-ut të Gjyqtarëve dhe Prokurorëve në Periudhën (Janar 2017 – Qershor 2018) 18.

59 Komiteti Shqiptar i Helsinkit, Raport Studimor Monitorimi i Procesit të Vetting-ut të Gjyqtarëve dhe Prokurorëve në Periudhën (Janar 2017 – Qershor 2018) 19.

60 Shih Kushtetutën Neni 27(3) dhe Ligjin Nr.96/2016 "Për statusin e gjyqtarëve dhe prokurorëve në Republikën e Shqipërisë".

61 Vendimi Nr.10, datë 18.04.2019, me subjekt A.Th.

62 Shih Ligjin Nr. 10 192, datë 3.12.2009 Për Parandalimin dhe Goditjen e Krimit të Organizuar, Trafikimit Dhe Korrupsionit Nëpërmjet Masave Parandaluese Kundër Pasurisë, Neni 3(1), shih dhe Vendimin Nr.52, datë 30.07.2018, me subjekt Sh.Selimi, para. 15.

shumë të kujdesshme dhe objektive të provave dhe informacioneve të siguruara, për të konkluduar lidhur me ekzistencën e kontaktit të papërshtatshëm me një person të përfshirë në krimin e organizuar. Shkarkimi sipas ligjit të vetting-ut për kriterin e figurës mund të vijë si rezultat i kontaktit të papërshtatshëm, nëse ky kontakt është serioz që e bën të pamundur për subjektin të vazhdojë detyrën ose si rezultat i deklarimit të pamjaftueshëm, pra jo të plotë, të subjektit lidhur me kontaktet e papërshtatshme me personat që kanë lidhje me krimin e organizuar.⁶³

Një tjetër dispozitë interesante e ligjit është bërë në nenin 54, i cili përcakton se një person që ka kryer veprën penale të korrupsionit në lidhje me një subjekt të rivlerësimit, ka të drejtë t'i drejtohet zyrës përgjegjëse të prokurorisë për të hetuar këtë çështje dhe do të t'i jepet statusi i bashkëpunëtorit të drejtësisë. Në këtë rast bashkëpunëtori i drejtësisë nuk do të ndiqet penalisht, por ka për detyrë të japë një dëshmi të detajuar.⁶⁴

2.2 Kriteri i tretë - Vlerësimi i aftësisë profesionale⁶⁵

Vlerësimi i aftësisë siguron vlerësimin etik dhe profesional. Në rasti i gjyqtarëve, ata do të vlerësohen mbi aftësitë e tyre të gjyqimit, ndërsa në rastin e prokurorëve, ato do të vlerësohen në bazë të aftësisë së tyre për të kryer hetime. Vlerësimi i aftësisë gjithashtu do të sigurohet të vlerësojë aftësitë organizative, etikën dhe cilësitë personale të të gjitha vlerëson bazuar në standardet e parapara me ligj. Individët me lëndë të vlerësuara si "*në mangësi*" rekomandohet të merrni pjesë në një program trajnimi në "Shkollën e Magjistraturës", ndërsa ato të vlerësuara si të papërshtatshme për një aftësi të caktuar, pushohen nga detyra.⁶⁶

Lidhur me vlerësimin e procedimeve disiplinore të subjektit kontatohet se KPK-ja nuk i është futur themelit të çështjes, por fokusohet vetëm te shkeljet e rënda procedurale (subjektin A.Th). Deri më tani, asnjë subjekt nuk është shkarkuar në mënyrë eksplicite për shkak të papërshtatshmërisë për aftësitë profesionale, sipas nenit 61, pika 4 të ligjit nr.84/2016. Megjithatë, ka patur raste kur kriteri i rivlerësimit profesional është lidhur me cenimin e besimit të publikut te sistemi i drejtësisë dhe subjekti është shkarkuar, ndër të tjerash edhe sipas nenit 61, pika 5 e ligjit nr.84/2016.⁶⁷ Kjo dispozitë parashikon shkarkimin e subjektit nëse nga vlerësimi tërësor i kriterëve rezulton se subjekti ka cenuar besimin e publikut te sistemi i drejtësisë dhe ndodhet në kushtet e pamundësisë për plotësimin e mangësive nëpërmjet programit të trajnimit.⁶⁸

Në rastin G.M, ONM-ja i ka paraqitur rekomandime me shkrim Komisionerit Publik duke identifikuar gjetje dhe mangësi për çështjet e marra në vlerësim nga KPK-ja mbi kriterin e aftësisë profesionale. KPA-ja i është përgjigjur referuar opinionit të Komisionit të Venecias 2016, se është e rëndësishme që vlerësimi negativ të jepet vetëm në rastet e gabimeve thelbësore dhe serioze dhe kur ekziston një seri e qartë dhe e vazhdueshme e gjyqimeve të gabuara, që tregojnë mungesë të aftësive profesionale.⁶⁹

Ligji i vetting-ut, aq mizor sa duket për gjyqtarët dhe prokurorët e korruptuar, sipas konstatimeve

63 Komiteti Shqiptar i Helsinkit, Raport Studimor Monitorimi i Procesit të Vetting-ut të Gjyqtarëve dhe Prokurorëve në Periudhën (Janar 2017 – Qershor 2018).19–20.

64 Këta individë mbrohen edhe nga Ligji Nr. 60/2016 "Për sinjalizimin dhe mbrojtjen e sinjalizuesve".

65 Neni E i Aneksit dhe Neni 42 i Ligjit Nr. 84/2016.

66 Lex Feranda (2016), "Çfarë është procesi i Vetting-ut, si funksionin dhe pse duhet në Shqipëri?" <<http://www.360grade.al/politike/item/39417-çfarë-është-procesi-ivettingut-si-funksionin-dhe-pse-duhet-në-shqipëri>>.

67 Shih Vendimet për subjektin A.Th dhe A.Xh.

68 Komiteti Shqiptar i Helsinkit, Raport Studimor Monitorimi i Procesit të Vetting-ut të Gjyqtarëve dhe Prokurorëve në Periudhën (Janar 2017 – Qershor 2018) 20.

69 Shih Vendimin me subjekt G.Medja.

të studiuesve të së drejtës, përmban vakum. Ligji jep mundësinë e dorëheqjes për gjyqtarët dhe magistratët jo më vonë se tre muaj nga hyrja në fuqi e ligjit duke u përkthyer në një 'kalim falas' për të gjithë gjyqtarët ose prokurorët që kanë dhënë dorëheqjen në kohë duke shpëtuar, 'de-fakto', nga vlerësimi në proces.

Deri më tani, më shumë se njëqind gjyqtarë dhe prokurorë në Shqipëri kanë dhënë dorëheqjen,⁷⁰ me pretendime "fokusin në karrierë" ose "çështje shëndetësore". Në këtë drejtim, dorëheqja duhet të shihet si një tregues që duhet të detyrojë organet e ndjekjes penale që të hetojë veprimet e tyre të kaluara në lidhje me pasuritë e tyre dhe lidhjet me krimin e organizuar.

Në rastin V.B. KPK-ja ka vendosur pushimin e procesit të rivlerësimit të subjektit pasi kjo e fundit ka dhënë dorëheqjen nga funksioni i këshilltares pranë Gjykatës Kushtetuese, sipas kriterëve të ligjit organik. Ndaj këtij vendimi është ushtruar ankim pranë KPA-së nga Komisioneri publik, i cili shprehet se një vendim i tillë mbi pushimin e hetimit të rivlerësimit të subjektit mund të merret vetëm nëse dorëheqja është bërë në bazë të kriterëve të nenit 6 të Aneksit të Kushtetutës.⁷¹

Procesi i ligjit të vetting-ut gjithashtu duhet të përfshijë një dispozitë që ofron udhëzime sesi të trajtohen gjyqtarët dhe prokurorët nëse refuzojnë të deklarojnë pasuritë e tyre, por nuk japin dorëheqjen. Për momentin, e gjithë makineria institucionale dhe korniza e ligjit të vetting-ut ka heshtur në lidhje me këtë çështje.⁷²

Nga pikëpamja formale këto vendime kanë plotësuar kërkesat e parashikuara në ligjin nr.84/2016 (të vetting-ut) dhe janë vlerësuar si të plota, me strukturë logjike dhe arsyetim të hollësishëm. Megjithatë, standardi që trupat gjykuese kanë ndjekur në drejtim të strukturimit dhe arsyetimit të vendimit kemi mendimin se ka nevojë të unifikohet, në drejtim të logjikës së arsyetimit, analizës ligjore, shpalosjes konçize dhe të qartë të fakteve, provave, argumentave të subjektit të rivlerësimit dhe të komisionit. Vlerësohet si pozitiv fakti që në një sërë vendimesh të KPK-së dhe të KPA-së ka patur komisionerë, të cilët kanë qëndruar në pakicë ose kanë patur mendime paralele. Mendimet e pakicës dhe ato paralele janë gjithmonë pjesë përbërëse e vendimeve të studiuar. Në përgjithësi këto vendime janë arsyetuar në mënyrë të plotë. Kemi mendimin se këto mendime janë tregues i pavarësisë së jashtme dhe të brendshme të institucioneve të vetting-ut.⁷³

Një rol të rëndësishëm në vetting u atribuohet vetë qytetarëve shqiptarë, të cilët mund të japin një kontribut në procesin e rivlerësimit. Qytetarët mund të denoncojnë korrupsionin edhe pse një formë zyrtare e aprovuar nga organet e vetting-ut dhe ta paraqesin atë në internet ose *offline*. Këto institucione janë të detyruara me ligj që të kontrollojnë informacionin e marrë.

Në disa prej vendimeve të studiuar KSHH-ja është vërejtur që rezultatet e organit ndihmës ILDKPKI-së nuk janë përputhur me rezultatet e hetimit administrativ që janë kryer nga KPK-ja. Në disa raste KPK-ja ka kërkuar rishikimin e raporteve të organeve ndihmëse, të cilat në raportin e dytë kanë përmbysur konkluzionet e raportit të parë, duke mbajtur një qëndrim të ndryshëm për pastërtinë e subjekteve. Gjithashtu, vihet re që KPK-ja kryesisht ka kryer një hetim të gjerë administrativ dhe nuk është mjaftuar vetëm me raportet e organeve ndihmëse, duke arritur në përfundim të këtij hetimi në një konkluzion të ndryshëm nga ai i organeve ndihmëse. Megjithatë, në ankimet e paraqitura në

70 Shih Vendimin Nr.5, datë 10.09.2018(JR).

71 Shih vendimin Nr.17, datë 25.07.2019.

72 Ibid...

73 Komiteti Shqiptar i Helsinkit, Raport Studimor Për Vendimmarrjen e Institucioneve të Rivlerësimit Kalimtar të Gjyqtarëve dhe Prokurorëve (Vetting) për periudhën Shkurt – Tetor 2018 (Nëntor 2018) <<http://www.ahc.org.al/wp-content/uploads/2019/03/RAPORT-STUDIMOR-P%3C%8BR-VENDIMMARRJEN-E-INSTITUCIONEVE-T%3C%8B-RIVLER%3C%8BSIMIT-KALIMTAR-T%3C%8B-GJYQTAR%3C%8BVE-DHE-PROKUROR%3C%8BVE-VETTING.pdf>>parë për herë të fundit 15 Nëntor 2019.

Kolegjin e Posaçëm të Apelimit janë referuar si shkaqe të ankimit si nga Komisionerët Publikë, por edhe nga vetë subjektet e rivlerësimit, fakti se Komisioni nuk ka ushtruar në mënyrë të plotë apo të gjithëanshme kompetencën e tij në kërkimin dhe marrjen e provave që hedhin dritë mbi aspekte të rëndësishme të procesit të vetting-ut.⁷⁴

Në vendimin për subjektin Xh.Z., KPK-ja vëren se se subjekti ka pasaktësi dhe mospërputhje të deklarimeve të mëparshme me Deklaratën-Vetting. Megjithatë, Komisioni arsyeton se pika 2 e nenit D të Aneksit të Kushtetutës ka përcaktuar detyrimin e subjektit të dorëzojë/plotësojë një deklaratë të re dhe të detajuar të pasurisë. Sipas Kushtetutës, dokumenti ligjor, prej ku fillon të evidentohen përgjegjësitë e subjektit për shkelje disiplinore është pikërisht kjo deklaratë dhe të dhënat që ajo përmban. Kushtetuta e ka lidhur drejtpërdrejt përgjegjësinë e subjektit të rivlerësimit me Deklaratën e re të Pasurisë dhe jo me deklaratimet e mëparshme të tij. Këto deklarime mund të shërbejnë si provë për Komisionin në proces, por nuk mund të jenë shkak për shkarkimin e subjektit.

Në disa raste, të dhënat në deklarinë e pasurisë në kuadër të vetting-ut janë krahasuar nga KPK-ja me të dhënat në kuadër të deklarimeve periodike që subjektet kanë kryer pranë ILDKPKI-së gjatë ushtrimit të funksionit të tyre, duke arritur në përfundimin se ka pasaktësi dhe mospërputhje mes këtyre deklarimeve. Kështu, në vendimin e KPK-së, nr.18, datë 10.05.2018 dhënë për subjektin e rivlerësimit F.H. Komisioni arsyeton se subjekti i rivlerësimit ka kryer fshehje të shumës së lekëve në deklaratën e tij vjetore të pasurisë për vitin 2003, gjendje e depozitës së bashkëshortes së tij në llogarinë bankare, në kundërshtim me pikën 3 të nenit 61 dhe pikën 5/c të nenit 33 të ligjit nr. 84/2016. Komisioni bazohet në mospërputhjen e deklarimeve të subjektit ndër vite me deklaratën "Vetting", me qëllim fshehjen e të ardhurave për krijimin e aseteve edhe për subjektin D. Rr. dhe F. L..⁷⁵

3. Ecuria dhe efektet reale të procesit të vettingut

Vëzhguesit i përshkruajnë seancat dëgjimore me subjektet e vetting-ut si kryesisht profesionale, në respektim të rregullave të solemnitetit dhe etikës, transparente dhe në përputhje me ligjin. Institucionet e vetting-ut nuk janë mbështetur thjesht në të dhënat dhe relacionet e katër organeve ndihmëse, por ato kanë kryer në përgjithësi hetim të plotë administrativ, duke ju dhënë mundësinë subjekteve të rivlerësuar, për të dhënë sqarimet dhe shpjegimet e tyre për rezultatet e hetimit administrativ. Në shumë prej vendimeve të dhëna pasqyrohen edhe ankesat e qytetarëve, megjithatë jo në të gjitha rastet shpaloset qoftë edhe në mënyrë të përmbledhur objekti i këtyre ankesave. Kalimi i barrës së provës te subjekti i vetting-ut rezulton të jetë analizuar në mënyrë të qartë në vendimet e studiuar.⁷⁶

Në disa vendime të shkarkimeve është vërejtur se KPK-ja ka vendosur të përfundojë procesin e rivlerësimit për subjektin vetëm mbi kriterin e pasurisë, duke mos përfunduar dhe duke mos marrë

⁷⁴ Komiteti Shqiptar i Helsinkit, Raport Studimor Monitorimi i Procesit të Vetting-ut të Gjyqtarëve dhe Prokurorëve në Periudhën (Janar 2017 – Qershor 2018) 14 dhe Vendimet nr. 15, datë 20.04.2018 dhe nr.19, datë 14.05.2018.

⁷⁵ Komiteti Shqiptar i Helsinkit, Raport Studimor Monitorimi i Procesit të Vetting-ut të Gjyqtarëve dhe Prokurorëve në Periudhën (Janar 2017 – Qershor 2018) 15.

⁷⁶ Komiteti Shqiptar i Helsinkit, Raport Studimor Për Vendimmarrjen e Institucioneve të Rivlerësimit Kalimtar të Gjyqtarëve dhe Prokurorëve (Vetting) për periudhën Shkurt – Tetor 2018 (Nëntor 2018) <<http://www.ahc.org.al/wp-content/uploads/2019/03/RAPORT-STUDIMOR-P%C3%8BR-VENDIMMARRJEN-E-INSTITUCIONEVE-T%C3%8BR-RIVLER%C3%8BSIMIT-KALIMTAR-T%C3%8B-GJYQTAR%C3%8BVE-DHE-PROKUROR%C3%8BVE-VETTING.pdf>> 4 parë për herë të fundit 15 Nëntor 2019.

në konsideratë hetimet mbi kriterin e vlerësimit të figurës dhe atë të aftësive profesionale, sikurse trajtuam më lart. Ky shqetësim merr shkas edhe nga debatet publike, ku pritshmëritë për ankesat e qytetarëve në drejtim të cilësisë së ulët profesionale të gjyqtarëve dhe prokurorëve ishin relativisht të larta.

Lidhur me këtë çështje, vëzhguesit e KShH-së kanë ndarë mbajtur qëndrime të ndryshme. KShH-ja mban qëndrimin se konfirmimi në detyrë gjithmonë ka nevojë për vlerësimin e të tri kriterëve. Vetting-u është një proces unik që synon që të largojë nga funksionet e sistemit të drejtësisë ato subjekte që nuk janë të denja për t'i ushtruar këto funksione. Për ta arritur këtë qëllim, nuk ka rëndësi nëse personi do kishte qenë i papërshtatshëm edhe për kriteret e tjera, sepse një kriter i vetëm është i mjaftueshëm për shkarkim. Ky qëllim që ka procesi i vetting-ut mbështetet edhe nga parime të tilla të njohur në procedurat me natyrë administrative apo *'quasi gjyqësore'*, sikurse është ai i ekonomikitetit dhe shpejtësisë së procesit.

Në vendimin e Kolegjit të Apelimit për subjektet A.LI. dhe S.T, pakica në këtë vendim ka çmuar se për gjykimin e kësaj çështjeje ishte e detyrueshme thirrja e seancës gjyqësore publike, pasi ankimi është ushtruar nga Komisioneri Publik.⁷⁷ Është pozitiv fakti që komisionet e vetting-ut kanë kryer një hetim më të gjerë administrativ duke vendosur në pikëpyetje gjetjet dhe të dhënat në relacionet e organeve ndihmëse, përfshi ato të ILDKPKI-së.⁷⁸

Në aspektin formal vihet re se struktura e vendimeve të komisioneve nuk rendit në të njëjtën mënyrë elementët e kërkuar sipas nenit 57 të ligjit nr.84/2016. Në përgjithësi pjesa përshkruese-arsyetuese e këtyre vendimeve nuk strukturohet në mënyrë të qartë sipas katër aspekteve⁷⁹ që duhet të përfshihen në të si dhe nuk është formuluar në mënyrë koncize. Gjithashtu, lind nevoja për një renditje në mënyrë më logjike të fakteve, të cilat në disa vendime paraqiten në mënyrë të shpërndarë, çka e bën të vështirë leximin, pasi i njëjti fakt rimerret disa herë në analizë (vendimi për subjektin D.Rr.).⁸⁰ Pasqyrimi i analize të plotë financiare në vendimet e KPK-së për këto raste, do të përçonte një nivel më të lartë transparence dhe besimi te publiku.⁸¹

Një nga aspektet pozitive që i ka dhënë dhe një shtysë të fortë këtij procesi kanë qenë interesi i vazhdueshëm i qytetarëve shqiptarë të cilët duhet të vlerësohen. Që kur institucionet e vetting-ut filluan të jepnin rezultatet e para, publiku ka ndjekur nga afër çdo hap, rezultat dhe vendim. Ky interes publik ka gjeneruar gjithashtu një numër të madh denoncimesh për korrupsion dhe keqmenaxhim të drejtësisë nga qytetarët drejtpërdrejt të vëzhguesit, që janë pjesë e Operacionit Ndërkombëtar të Monitorimit (ONM). Gjatë gjashtë muajve të fundit, ONM-ja ka marrë përafërsisht 250 denoncime nga individë, ndërmarrje private, OJQ dhe institucione publike. Kjo gatishmëri për të kontribuar tregon se qytetarët besojnë se vetting-u po shkon në drejtimin e duhur për t'u përgjigjur aspiratave legjitime publike.⁸² Mungesa e kuoriumit në Gjykatën Kushtetuese ka qenë një çmim i lartë për t'u paguar për tranzicionin dhe nuk duhet të habitemi me faktin se procesi i rivlerësimit ka patur implikime dhe pasoja në gjyqësor në të gjitha nivelet.⁸³

Kjo ndërmarrje monumentale dhe numri i madh i shkarkimeve, çoi në shtyrjen e formimit të

77 Ibid., 5.

78 Ibid., 6.

79 Neni 57 përcakton se pjesa përshkruese-arsyetuese përmban katër aspekte: a) rrethanat e çështjes, siç janë vlerësuar gjatë procesit dhe përfundimet e nxjerra nga trupi gjyqësor; b) provat dhe arsyet mbi të cilat mbështeten vendimet; c) raportin dhe rekomandimin e relatorit; d) dispozitat ligjore në të cilat mbështeten vendimet

80 Komiteti Shqiptar i Helsinkit, Raport Studimor Monitorimi i Procesit të Vetting-ut të Gjyqtarëve dhe Prokurorëve në Periudhën (Janar 2017 – Qershor 2018) 10.

81 Ibid., 16.

82 <https://eeas.europa.eu/delegations/albania/63073/reforma-e-drejt%C3%ABsis%C3%AB-dhe-vettingu-p%C3%ABr-qytetar%C3%ABt-me-qytetar%C3%ABt_sq> parë për herë të fundit në dhjetor 2019.

83 Ibid...

institucioneve të reja gjyqësore dhe ndikoi në funksionimin e institucioneve gjyqësore. Por, sado problematike që janë, kufizimet e përkohshme në funksionimin e sistemit të drejtësisë, të cilat madje kanë rezultuar me humbjen e kuorumit në Gjykatën Kushtetuese janë të pashmangshme, për të ndërtuar një gjyqësor të cilit qytetarët shqiptarë mund t'i besojnë, për të respektuar shtetin e së drejtës mbi gjithçka tjetër.⁸⁴

Në dy raportet e Komisionit të Pavarur të Kualifikimit konstatohet ecuria me ritme të kënaqshme të reformës në rivlerësimin e subjekteve të sistemit të drejtësisë. Kjo evidentohet me dhënien e 141 vendimeve për një periudhë 1 vit e 2 muaj.⁸⁵ Në këtë periudhë janë konfirmuar në detyrë 56 subjekte përkthyer në 56 vendime dhe 52 vendime shkarkimi nga detyra. Ajo që shihet qartë është diferenca e ngushtë e raportit konfirmim/shkarkim e cila na jep rezultate konkrete rreth pastrimit të sistemit të drejtësisë nga subjektet e korruptuar. Për më tepër besimin ndaj institucioneve të rivlerësimit, por edhe seriozitetit të vendimarrjes në këtë proces na i shton dhe fakti se 133 prej vendimeve të dhëna janë marrë me unanimitet.⁸⁶

Nga rezultatet e statistikave vendimarrja bazuar në tri kriteret e vlerësimit është shumë më e lartë krahasuar me vendimet e bazuara vetëm në hetimin dhe konstatimin e 1 apo vetëm dy kriterëve.⁸⁷

Nga KPA-ja në periudhën shkurt 2018-prill 2019 janë marrë 22 vendime ku në pjesën më të madhe kanë lënë në fuqi vendimet e Komisionit dhe vetëm 5 janë ndryshime vendimi⁸⁸. Katër muaj më pas janë marrë dhe 10 vendime nga çeshtjet e ankimuar.

Vetëm për katër muaj në vazhdim nga prilli deri në gusht 2019 janë regjistruar 48 vendime të marra nga KPK-ja, 45 prej të cilave janë vendosur me unanimitet të anëtarëve të Komisionit. Rraporti i miratimeve/shkarkimeve është 25 me 16. Në total në harkun kohor nga shkurti 2018 deri në datën 31 tetor 2023 janë thirrur apo nënshtruar procesit të Vettingut 702 subjekte ose 87.2% nga 805 subjekte që përmban lista ex-officio. Nga 702 individë të thirrur dhe nënshtruar Veting-ut, 429 janë meshkuj dhe 273 femra ose 61.11% meshkuj dhe 38.9% femra . Në nëntor 2023, procesi nuk kishte përfunduar ende për 103 subjekte të shortuar ose 12.8% të listës. Në gati 6 vite pune (*shkurt 2018 – Nëntor 2023*), rezultatet e Vettingut referojnë si vijon:

- 251 subjekte ose 38.5% e subjekteve të thirrur në Vetting janë konfirmuar plotësisht dhe procesi i Vettingut ka përfunduar.
- 152 subjekte ose 21.7% e të thirrur në Vetting janë shkarkuar plotësisht dhe procesi i Vettingut ka përfunduar.
- 109 subjekte ose 15.5% janë dorëhequr.
- 131 subjekte ose 18.7% janë në pritje të vendimit të KPA, pas ankimit të vendimit të KPK.
- 1 subjekt ose 0.1% është aktualisht i pezulluar.
- 43 subjekte ose 6.1% e tyre sipas vendimit të institucioneve të Vettingut kanë dalë në pension, ndërruar jetë, humbur statusin e magistratit.
- 15 subjekte ose 2.1% e tyre kanë marrë vendim vetëm të KPK, Komisioni i Pavarur i Kualifikimit dhe janë brenda afatit të apelimit të vendimit në KPA Kolegji i Posaçëm i Apelit.⁸⁹

84 https://eeas.europa.eu/delegations/albania/56092/koha-p%C3%ABr-ndryshim-n%C3%AB-gjyq%C3%ABsorin-shqiptar-nj%C3%AB-v%C3%ABshtrim-pas-nj%C3%AB-viti-t%C3%AB-procesit-t%C3%AB-vettingut_sq parë për herë të fundit në dhjetor 2019.

85 Raporti i Komisionit të Pavarur të Kualifikimit, Raport statistikor (shkurt 2018– Prill 2019) 1 <<http://kpk.al/>>.

86 Ibid., 5.

87 Ibid. dhe vendime mbi një kriter janë 16, 10 bazuar në dy kritere, në tre kritere janë 83 vendime.

88 Ibid., 6.

89 Raporti i Komisionit të Pavarur të Kualifikimit, Raport statistikor (shkurt 2018–gusht 2023) 1 <<http://kpk.al/>>.

Është konstatuar se organet ndihmëse të Komisionit si ILDKPKI-ja për vlerësimin e pasurisë dhe DSIK-u për vlerësimin e figurës, vendimmarrja e Komisionit nuk është kushtëzuar nga përfundimet e rezultateve të raporteve të organeve ndihmëse, por sikurse ja atribuon dhe Kushtetuta, KPK-ja ka të drejtën e një hetimi të pavarur. Në këtë aspekt procedural është vënë re dhe përmbysja e rezultateve të kostatuara nga organet ndihmëse dhe Komisionit të cilat në të shumtën e rasteve nuk kanë dalë në përfundime të njëjta.⁹⁰

Procesi i vetting-ut vijon të shoqërohet me një mungesë të theksuar transparence nga organet ndihmëse për publikun e gjerë, pavarësisht përpjekjeve të Komitetit Shqiptar të Helsinkit (KSHH), që u shndërruan në betejë ligjore, disa syresh të fituara. Dy prej këtyre organeve ndihmëse, përkatësisht ILDKPKI-ja dhe DSIK-u nuk po zbatojnë vendimet e Komisionerit për të Drejtën e Informimit, për dhënien e informacionit të plotë statistikor. Ky vendim nuk është përfundimtar nëse ushtrohet e drejta e ankimit brenda afatit ligjor, 15-ditë nga data e njoftimit të vendimit të Komisionit, që ka rezultuar nga verifikimet e tyre, sidomos atij informacioni që ka interes për publikun. Argumentat e këtyre dy organeve për mosdhënien e informacionit vijnë sërish në kundërshtim me dispozitat kushtetuese dhe ligjore të vetting-ut.⁹¹

3.1 Reforma në drejtësi 'Vetting-GJEDNJ'

Nga Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut janë marrë vendime që rrëzojnë procedurën e institucioneve shqiptare⁹², 3 subjekte prej të cilave 2 prokurorë nga Prokuroritë e Shkallës së Parë dhe 1 anëtar i Gjykatës së Lartë. Konkretisht A. Thanza; B. Cani dhe A. Sevdari.

*Çështja Thanza v. Albanian*⁹³

Gjykata e Strasburgut ka vendosur rishqyrtim në vetting të ish gjyqtarit të lartë dhe kushtetues A.Thanza. pretendimi i palës ishte për rikthim në detyrë si gjyqtar në Gjykatën e Lartë dhe dëmshpërblim për detyrimet e papaguara nga viti 2018 me rreth 220 mijë euro, pretendime të cilat nuk u pranuan nga GjEDNJ-ja. Dëmshpërblimi iu njoh vetëm për pjesën e shpenzimeve të kryera gjatë procesit gjyqësor prej 3500 euro. Rasti në fjalë u shkarkua nga vetting për të trija kriteret e vlerësimit të gjyqtarëve dhe prokurorëve, për pastërtinë e figurës, pasurinë dhe profesionalizmin. Konkretisht KPK-ja kishte vlerësuar se subjekti kishte kryer deklaram të pamjaftueshëm të pasurisë, kishte fshehur dhurata nga palët që kishte gjykuar, kishte kryer deklaram të rremë në formularin e dekriminalizimit si dhe kishte kontakte të papërshtatshme⁹⁴.

GjEDNJ-ja ka konstatuar shkelje të procesit të rregullt, neni 6 i Konventës, por vlerëson se vendimmarrja e shkarkimit për shkak të problemeve me pasurinë nuk ka mangësi. Në lidhje me mosdeklarimin prej tij të lidhjeve me krimin e organizuar A.Thanza nuk i janë dhënë mundësi të mjaftueshme për të mbrojtur veten dhe arsyetimi i institucioneve të vetting-ut për këtë çështje konsiderohen i papërshtatshëm dhe formal.⁹⁵

90 Ibid., 6-7.

91 Komiteti Shqiptar të Helsinkit, Vettingu në Vëzhgimin e Komitetit Shqiptar të Helsinkit Gjetje dhe të Dhëna Statistikore Shtator 2017 – Prill 2018, (30 Prill 2018) 2-3 <https://ahc.org.al/wp-content/uploads/2018/06/Final_Raport-per-Monitorimin-e-vettingut_KSHH_Shtator-2017-Prill-2018.pdf>.

92 https://prd-echr.coe.int/documents/d/echr/CP_Albania_ENG.

93 Thanza v. Albanian, Application no.41047/19, Strasbourg, 04 July 2023. <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22fulltext%22:%5B%22albania%20tting%22%5D%22%22documentcollection-id%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%22%22itemid%22:%5B%22001-225653%22%5D%22%7D>

94 Shih Vendimin e KPK <https://kpk.al/subjekti-z-admir-thanza-gjyqtar-prane-gjykates-se-larte/13/>; Shih për më tej Vendimin e KPA https://kpa.al/wp-content/uploads/2019/06/Vendimi_10_18.04.2019_SR_-Admir_Thanza.pdf.

95 Report.al

GjEDNJ-ja nuk konstatoi shkelje të nenit 8 të KEDNJ-së, subjekti nuk i është mohuar e drejta për të ushtruar profesionin si avokat, jurist etj., ndaj nuk është cenuar e drejta. Nuk njeh detyrimin e institucioneve të vetting-ut për ta rikthyer në detyrë, por vetëm shkelje procedurale, për të cilat duhet të rishqyrtohet nga ana e institucionit të vetting-ut për një vendimarrje në përputhje me ligjin.

Kjo ishte hera e parë që Gjykata konstatoi një shkelje sipas nenit 6 të Konventës në lidhje me vlerësimin e historikut si një komponent i procesit të verifikimit në Shqipëri.⁹⁶

*B. Cani v. Albania*⁹⁷

Rasti i ish prokurorit Cani ka të bëjë se pasi ishte konfirmuar në detyrë nga Komisioni i Pavarur i Kualifikimit në vitin 2018, çështja e tij shqyrtohet nga Kolegji i Posaçëm i Apelit duke u shkarkuar me konstatimin e mungesës së burimeve të ligjshme që të justifikonin pasurinë e tij. Gjatë procesit në KPA, B.Cani ka pretenduar se dy prej anëtarët të kolegjit L. Daci dhe A. Hajdari ishin emëruar në shkelje me dispozitat ligjore, duke kërkuar përjashtimin e tyre. Kërkesa e tij nuk u mbajt parasysh nga KPA-ja në 2020, në të njëjën kohë B.Cani bëri edhe kallëzim penal për anëtarin e Kolegjit L.Daci. Në këto rrethana B.Cani i është drejtuar GjEDNJ-së. Kjo e fundit mori në shqyrtim pretendimin dhe konstatoi cenimin e së drejtës për një gjykatë të krijuar me ligj. Për shak se anëtari i Kolegjit L. Daci ishte shkarkuar nga të gjitha shkallët e gjyqësorit si fajtor për falsifikim dokumentacioni dhe ndërkohë ishte zgjedhur në mënyrë të paligjshme si anëtar i Kolegjit të Posaçëm të Apelit.

GjEDNJ-ja rrëzoi kërkesën e Canit për rikthimin e tij në detyrë dhe vlerësoi se forma më e përshtatshme e dëmshpërblimit ishte rihapja e procesit dhe rishqyrtimi i çështjes nga një trupë gjykuese e pavarur, e paanshme e krijuar me ligj.

GjEDNJ-ja në këtë gjykim bëri të ditur se konstatimi i shkeljes të së drejtës për një gjykatë të krijuar me ligj, në rastin konkret, nuk mund të shërbejë në vetvete si imponim për të rihapur të gjitha çështjet e ngjashme.

*A. Sevdari v. Albania*⁹⁸

Më 18 korrik 2018 Komisioni i Pavarur i Kualifikimit (KPK), pas një seancë publike, konfirmoi unanimisht kërkesën në postin e saj si Prokurore pranë Gjykatës së Rrethit Tiranë⁹⁹. Edhe në lidhje me deklarin e pasurisë KPA-ja u shpreh se kishte arritur në përfundimin se deklarimi i pasurisë ishte i plotë dhe i saktë.¹⁰⁰ Ndërkohë në gusht të 2018, Komisioneri Publik e apeloj KPK-në pranë Kolegjit të Posaçëm të Apelit (KPA). Vendimi i KPA-së ndryshoi vendimin e KPK-së duke shkarkuar A. Sevdarin, pasi ajo nuk kishte provuar ligjshmërinë e burimeve financiare që ishin përdorur, për të përfutur pasuritë e saj të paluajtshme dhe ligjshmërinë e disa të ardhurave të bashkëshortit të saj. Edhe Vëzhguesi Ndërkombëtar i Operacionit Ndërkombëtar të Monitorimit (ONM) u shpreh se ishte joproporcionale që kërkesja të sanksionohej me shkarkim nga detyra.¹⁰¹

Në shqyrtimin e çështjes *Sevdari kundër Shqipërisë*, GJEDNJ konstatoi se në rrethanat specifike të çështjes së saj shkarkimi nuk ka qenë proporcional me qëllimet legjitime të ndjekura. Ndaj

96 Shih <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#f%22itemid%22:%22003-7694143-10618132%22>] fq.3.

97 Cani v. Albanian, Application no.37474/20, Strasbourg, 04 October 2022.

98 A. Sevdari v. Albania, Application no.40662/2019, Strasbourg 13 December 2022.
<https://hudoc.echr.coe.int/#f%22fulltext%22:%22albania%20vetting%22.%22documentcollection-id%22:%22GRANDCHAMBER%22.%22CHAMBER%22.%22itemid%22:%22001-221482%22>

99 Shih <https://kpk.al/wp-content/uploads/2018/08/VENDIMI-PER-A-SEVDARIN.pdf>, fq.16.

100 Shih çështjen A. Sevdari v. Albania, parag. 7.

101 Çështja A. Sevdari v. Albania, parag. 27.

gjykata ka konstatuar shkelje të së drejtës së kërkueses, për të respektuar jetën e saj private sipas nenit 8 të Konventës¹⁰². Gjykata ka akorduar dëmshpërblim për shkeljet ndaj A. Sevdari. Gjithashtu, Gjykata e ka cilësuar rastin Sevdari si një rast i veçantë dhe nuk përcakton një problem sistematik në procesin e vetting-ut. Referuar nenit 6 për një proces të rregullt ligjor, ku pretendohet cenimi e së dejtës për një gjykatë të caktuar me ligj duke iu referuar rastit B. Cani, pasi në trupën gjyqesore në KPA ishte anëtar L. Daci edhe në çështjen A. Sevdari, GjEDNJ e rrëzon kërkesën në lidhje me këtë pretendim duke u shprehur se më parë ankuesja duhet t'i kishte ngritur pretendimet e saj pranë një gjykate në sistemin e brendshëm, duke ezauruar të gjitha mjetet juridike të brendshme.¹⁰³ Në këto kushte çështja kthehet për rigjykim nga KPA-ja. Ky është rasti i parë që KPA-ja merr në shqyrim një çështje të ankimuar në Strasburg dhe merr vendim për kthimin në detyrë të A. Sevdarit, duke iu referuar konstatimeve të GjEDNJ-së.

*Xhoxhaj v. Albania*¹⁰⁴

Çështja Xhoxhaj v. Albania mbahet si një nga referencat e shtetit shqiptar në çdo gjykim ku ai është palë e paditur në GjEDNJ. Kjo për faktin që në çështjen Xhoxhaj, GjEDNJ-ja nuk ka konstatuar asnjë shkelje të procesit të rregullt dhe asnjë shkelje përsa i takon procedurave të ndjekura nga institucionet e vetting-ut në rastin në fjalë për pretendimet e ngritura. Kjo çështje ka të bëjë me përfundimin e procesit të rivlerësimit kundër kërkueses, që çoi në shkarkimin e saj nga detyra e gjyqtares së Gjykatës Kushtetuese.¹⁰⁵ Në këtë rast GjEDNJ-ja është shprehur me detaje mbi disa aspekte të procedurës së rregullt duke prekur disa nga nenet e Konventës. Kryesisht GjEDNJ-ja është shprehur mbi pretendimin nëse KPA-ja i përmbush kriteret e parshikuara me ligj për të qenë një gjykatë e caktuar me ligj sipas nenit 6. *-A përmbushet kriteri i një gjykate të pavarur dhe të paanshme?; -A ka patur të gjitha mjetet efektive dhe të aksesueshme kërkuesi për të vënë në vend të drejtën e tij të pretenduar, në të gjitha fazat e procesit të rivlerësimit?; -A ka patur ndërhyrje në të drejtën e kërkuesit për t'i u respektuar jeta private sipas kriterëve të nenit 8 të Konventës?.* Këto pyetje të ngritura janë shqyrtuar nga GjEDNJ-ja, duke interpretuar rast pas rasti jo vetëm në kontekst të çështjes, por edhe të interpretimit të ligjit të brendshëm dhe Konventës, për të dhënë një interpretim të qartë të ligjit të zbatueshëm nga institucionet e brendshme.¹⁰⁶

Në të gjitha rastet drejtuar GjEDNJ-së, kjo e fundit nuk është shprehur tekstualisht për rikthimin në detyrë.

4. Konkluzione dhe rekomandime

- Procesi i verifikimit në Shqipëri, sikurse pohohet se filloi me një shkallë të madhe optimizmi nuk duhet të shihet si një "pasuri institucionale" që do të fshijë pastrimin e tërë sistemit gjyqësor nga korrupsioni. Filtrimi i sistemit gjyqësor kërkon heqjen e ndërhyrjeve politike dhe

102 Çështja A. Sevdari v. Albania, par.143.

103 Shih çështja par.111-113.

104 Xhoxhaj v. Albania, Application no.15227/19, Strasbourg, 9 February 2021.
[https://hudoc.echr.coe.int/#\[{"%22fulltext%22:\[{"%22albania%20vetting%22}\],%22documentcollection-id%22:\[{"%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22}\],%22itemid%22:\[{"%22001-208053%22}\]}\]](https://hudoc.echr.coe.int/#[{)

105 Vendim Nr. 9/2018 (JR) datë 24.10.2018, përfshirë mendimin paralel; subjekti i rivlerësimit Altina Xhoxhaj. Shih për më tepër <https://kpa.al/juridiksion-rivleresimi-vendime-2018/>

106 Shih po aty dhe Nikëhasani v. Albania, Application no.58997/18, Strasbourg, 13 December 2022.
[https://hudoc.echr.coe.int/#\[{"%22fulltext%22:\[{"%22albania%20vetting%22}\],%22documentcollection-id%22:\[{"%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22}\],%22itemid%22:\[{"%22001-221479%22}\]}\]](https://hudoc.echr.coe.int/#[{)

kontrollin nga institucionet publike dhe vendosja e pavarësisë operacionale si dhe përgjegjësia e publikut.¹⁰⁷ E parë kjo në prizmin e një kostatimi dhe reflektimi që pavarësisht optimizmit në çdo hap duhet mbajtur në vëmendje që çdo veprim i ndërmarrë të shërbejë për të garantuar të nesërmen e këtij sistemi.

- Mund të themi se kemi prodhuar një sistem efektiv, bazuar në rezultatet e pastrimit të tij nga subjekte, që nuk e justifikonin pozicionin e tyre si gardianë të ligjit dhe mbrojtës të të drejtave të njeriut, duke u provuar kjo si me rastin e dorëheqjeve vullnetare apo me vendimin e shkarkimit nga detyra për mospërbushjen e tri kritereve thelbësore të vlerësimit.
- Në aspektin e transparencës mbetet ende për të punuar si nga institucionet e rivlerësimit edhe nga organet ndihmëse. Këto instanca duhet të kuptojnë që kjo nismë nuk është një procedurë e brendshme disiplinore, për të klasifikuar informacionin, ku herë jepet më i detajuar dhe herë me terma të përgjithësuar. Kjo reformën është nisur nga "qytetarët për qytetarët", themeli i të cilës është kthimi i besimit të qytetarëve në sistemin e drejtësisë.
- Suksesi më i madh i procesit do të jetë kur, pasi të jenë krijuar të gjitha organet e drejtësisë dhe ato të jenë plotësisht funksionale, besimi i të gjithë qytetarëve të Shqipërisë në pavarësinë, përgjegjshmërinë, profesionalizmin dhe paanshmërinë e gjyqësorit do të rikthehet plotësisht.¹⁰⁸
- Përfundimi i lehtë dhe i suksesshëm i procesit të vetting-ut do ta ndihmojë Shqipërinë që të trajtojë të metat në sektorin e drejtësisë. Gjithashtu, do t'i mundësojë vendit të përparojë në udhën e tij drejt integritetit evropian, në përputhje me rekomandimin kushtëzues të Komisionit Evropian për hapjen e negociatave të anëtarësimit.¹⁰⁹

Bibliografi

1. Ligji Nr.115/2016, datë.03.11.2016 "Për organet e qeverisjes së sistemit të drejtësisë"
2. Ligji Nr. 99/2016, "Për disa shtesa dhe ndryshime në Ligjin Nr. 8577, Datë 10.2.2000, "Për Organizimin dhe Funksionimin e Gjykatës Kushtetuese të Republikës së Shqipërisë"
3. Ligji Nr.84/2016 "Për rivlerësimin kalimtar të gjyqtarëve dhe prokurorëve në Republikën e Shqipërisë"
4. Ligji Nr.76/2016, Datë. 22.7.2016 "Për disa shtesa dhe ndryshime në Ligjin Nr. 8417, datë 21.10.1998, "Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë", e ndryshuar.
5. Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë 1998 ANEKS "Rivlerësimi kalimtar i gjyqtarëve dhe prokurorëve"
6. Ligjin Nr.137/2015, datë. 17.12.2015 "Për Disa Ndryshime dhe Shtesa në Ligjin Nr. 8417, Datë 21.10.1998, "Kushtetuta E Republikës Së Shqipërisë", të ndryshuar
7. Ligji Nr. 10 192, datë 3.12.2009 "Për Parandalimin dhe Goditjen e Krimit të Organizuar, Trafikimit dhe Korrupsionit Nëpërmjet Masave Parandaluese Kundër Pasurisë"
8. Raport mbi ndryshimet e fundit në ligjin për dispozitat kryesore kushtetuese në Republikën e Shqipërisë", Komisioni i Venecias, CDL-INF (98) 9
9. Komisioni i Venecias, CDL-AD(2010)040 <<https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.as->

¹⁰⁷ Bardha Maxhuni and Umberto Cucchi, An Analysis of the Vetting Process in Albania, Policy Analysis (No. 01/2017) 14

<<http://www.legalpoliticalstudies.org/wp-content/uploads/2017/06/Policy-Analysis-An-Analysis-of-the-Vetting-Process-in-Albania.pdf>>.

¹⁰⁸ <https://eeas.europa.eu/delegations/albania/66467/z%C3%ABri-amerik%C3%ABs-intervist%C3%AB-me-genoveva-ruiz-calavera-drejtoresh%C3%AB-p%C3%ABr-ballkanin-per%C3%ABndimor-n%C3%AB_sq> parë për herë të fundit në dhjetor 2019.

¹⁰⁹ <https://eeas.europa.eu/delegations/albania/20141/node/20141_sr> parë për herë të fundit në dhjetor 2019.

[px?pdffile=CDL-AD\(2016\)036-e>](#)

10. Komiteti Shqiptar i Helsinkit, Vettingu në Vëzhgimin e Komitetit Shqiptar të Helsinkit Gjetje dhe të Dhëna Statistikore Shtator 2017 – Prill 2018, (30 Prill 2018) <https://ahc.org.al/wp-content/uploads/2018/06/Final_Raport-per-Monitorimin-e-vettingut_KSHH_Shtator-2017-Prill-2018.pdf>
11. Komiteti Shqiptar i Helsinkit, Raport Studimor Monitorimi i Procesit të Vetting-ut të Gjyqtarëve dhe Prokurorëve në Periudhën (Janar 2017 – Qershor 2018)
12. Komiteti Shqiptar i Helsinkit, Raport Studimor Për Vendimmarrjen e Institucioneve të Rivlerësimit Kalimtar të Gjyqtarëve dhe Prokurorëve (Vetting) për periudhën Shkurt – Tetor 2018 (Nëntor 2018) <<http://www.ahc.org.al/wp-content/uploads/2019/03/RAPORT-STUDIMOR-P%C3%8BR-VENDIMMARRJEN-E-INSTI-TUCIONEVE-T%C3%8B-RIVLER%C3%8BSIMIT-KALIMTAR-T%C3%8B-GJYQTAR%C3%8BVE-DHE-PROKUROR%C3%8BVE-VETTING.pdf>> parë për herë të fundit 15 Nëntor 2019
13. Raporti i Komisionit të Pavarur të Kualifikimit, Raport statistikor (shkurt 2018- Prill 2019) 1 <<http://kpk.al/>>
14. Raporti i Komisionit të Pavarur të Kualifikimit, Raport statistikor (shkurt 2018-gusht 2019) 1 <<http://kpk.al/>>
15. The Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-conflict Societies: Report of the Secretary General. UN Security Council S/2004/616, 23 (August 2004) <<http://www.un.org/en/sc/documents/sg-reports/2004.shtml>>
16. Komisioni i Posaçëm Parlamentar për Reformën në Sistemin e Drejtësisë, "Analizë e sistemit të drejtësisë në Republikën e Shqipërisë", Qershor 2015
17. Lex Feranda (2016), Çfarë është procesi i Vetting-ut, si funksionin dhe pse duhet në Shqipëri? <<http://www.360grade.al/politike/item/39417-çfare-eshte-procesi-ivettingut-si-funksionin-dhe-pse-duhet-ne-shqiperi>>
18. Ina Xhepa, The vetting of judges and prosecutors: An Albanian experience (1 August 2018) <<https://ba.boell.org/en/2018/08/01/vetting-judges-and-prosecutors-albanian-experience>>
19. Maxhuni B, and Cucchi U, *An Analysis of the Vetting Process in Albania. Policy Analysis*, (No. 01/2017) <<http://www.legalpoliticalstudies.org/wp-content/uploads/2017/06/Policy-Analysis-An-Analysis-of-the-Vetting-Process-in-Albania.pdf>>
20. Ministria e Drejtësisë, Informacion i Detajuar sipas Sektorëve të Sistemit të Drejtësisë, (Janar 2015) <https://drejtesia.gov.al/wpcontent/uploads/2017/10/Analiza_e_sistemit_te_drejtësisë_FINAL-1.pdf> parë për herë të fundit 14 Nëntor 2019
21. European Commission, Albanian Progress Report <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2014/20141008-albania-progress-report_en.pdf>
22. Institute for Development Research and Alternatives (IDRA), Korrupsioni në Shqipëri: Perceptime dhe Përvoja (2015-2016) <https://www.idrainstitute.org/files/reports/Corruption%202016/Gjetjet%20Kryesore%20Studimi%20i%20Korrupsionit%20IDRA%20_Grafike.pdf> parë për herë të fundit 15 Nëntor 2019
23. Kuvendi (Nr. 3, 2015) <<https://www.parlament.al/Files/Informacione/Revistanr.3.pdf>>
24. Shqipëri: Rivlerësimi i gjyqtarëve dhe prokurorëve, mes kritikash dhe debatesh <<https://www.zeriamerikes.com/a/albania-vetting/5034314.html>>
25. Vendimet Nr. 12, dt. 23.03.2018
26. Vendimi Nr. 14, datë 13.04.2018
27. Vendimi Nr. 15, datë 20.04.2018
28. Vendimin Nr.3, datë 17.07.2018
29. Vendimin Nr.51, datë 30.07.2018
30. Vendimin Nr.5, datë 10.09.2018 (JR)
31. Vendimin Nr.12, datë 17.12.2018

32. Vendimi Nr.10, datë 18.04.2019
33. Vendim Nr.11, datë 22.05.2019
34. Vendimin Nr.15, datë 17.07.2019
35. Vendim nr.180, datë 18.07.2019
36. Vendimin Nr.17, datë 25.07.2019
37. Vendimit Nr.19, datë 26.07.2019
38. Vendimin Nr. 21, datë 13.09.2019
39. <<https://www.reporter.al/wp-content/uploads/RELACION-SHTESA-DHE-NDRYSHIME-NE-LIGJIN-NR.-84172c-DATE-21.10.1998-KUSHTETURA-E-R.SH-TE-NDRYSHUAR.pdf>> parë për herë të fundit në nëntor 2019
40. <https://eeas.europa.eu/delegations/albania/56092/koha-p%C3%ABr-ndryshim-n%C3%AB-gjyq%C3%ABsorin-shqiptar-nj%C3%AB-v%C3%ABshtrim-pas-nj%C3%AB-viti-t%C3%AB-procesit-t%C3%AB-vettingut_sq> parë për herë të fundit në dhjetor 2019
41. <https://eeas.europa.eu/delegations/albania/20207/deklarata-shtyp-e-kreut-te-imo-pas-takimit-themelues-te-bordit-menaxhues_sq> parë për herë të fundit në 5 nëntor 2019
42. < https://eeas.europa.eu/delegations/albania/63073/reforma-edrejt%C3%ABsis%C3%AB-dhe-vettingu-p%C3%ABr-qytetar%C3%ABt-me-qytetar%C3%ABt_sq > parë për herë të fundit në 5 nëntor 2019
43. <https://eeas.europa.eu/delegations/albania/66467/z%C3%ABri-amerik%C3%ABs-intervist%C3%AB-me-genoveva-ruiz-calavera-drejtoresh%C3%AB-p%C3%ABr-ballkanin-per%C3%ABndimor-n%C3%AB_sq> parë për herë të fundit në 5 Nëntor 2019
44. <https://eeas.europa.eu/delegations/albania/20141/node/20141_sr> parë për herë të fundit në 5 nëntor 2019
45. Thanza v. Albanian, Application no.41047/19, Strasbourg, 04 July 2023.
46. [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22albania%20vetting%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-225653%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22albania%20vetting%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-225653%22]})
47. Shih Vendimin e KPK <https://kpk.al/subjekti-z-admir-thanza-gjyqtar-prane-gjykates-se-larte/13/>;
48. Shih për më tej Vendimin e KPA
https://kpa.al/wp-content/uploads/2019/06/Vendimi_10_18.04.2019_SR_-Admir_Thanza.pdf
49. Shih [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-7694143-10618132%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-7694143-10618132%22]}) fq.3.
50. Cani v. Albanian, Application no.37474/20, Strasbourg, 04 October 2022.
51. A. Sevdari v. Albania, Application no.40662/2019, Strasbourg 13 December 2022.
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22albania%20vetting%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-221482%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22albania%20vetting%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-221482%22]})
52. Shih <https://kpk.al/wp-content/uploads/2018/08/VENDIMI-PER-A.-SEVDARIN.pdf> , fq.16.
53. Shih çështjen A. Sevdari v. Albania, parag. 7.
54. Xhoxhaj v. Albania, Application no.15227/19, Strasbourg, 9 February 2021.
55. [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22albania%20vetting%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-208053%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22albania%20vetting%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-208053%22]})

RELIGIOUS EXTREMISM AND RADICALISM , CAPTIVITY AND THE "HELL" CAMP IN SYRIA

Adv. MSC. SHELDIANA JANO

Key words: *Religious extremism, radicalism, returnees, preventing violent extremism.*

The root causes of violent extremism are complex, multifaceted and intertwined, and relate to the structural environment in which radicalization and possibly violent extremism can start to take hold. Violent extremism is the product of historical, political, economic and social circumstances, including the impact of regional and global power politics. Growing horizontal inequalities are one of the consistently cited drivers of violent extremism. As a first step in tailoring responses to individual returnees, it might be beneficial to consider three generations: 1st generation of returnees comprised those who had been motivated to leave for economic reasons, more prone to disillusionment, arguably less violent and returned relatively early from the conflict areas; 2nd generation of returnees was more battle-hardened and ideologically committed, had to evade pervasive surveillance to escape that may have returned with extremist ideas; former FTFs detained in north-east Syria in many cases constitute a 3d generation, with specific profiles and traumas. Multi-agency approach. The creation of a designated point of contact in every involved institution and an inter institutional technical group both at the national level and local level liaising with the municipality case manager, to ensure coherence of policies and measures across government agencies and to facilitate cooperation and information exchange amongst national services and with the local multi-agency coordinators in place. Community based approach – religious community support. Review religious support services in the case management, as many returnees wish to continue living religiously. This should be harnessed in a positive way for rehabilitation, and it calls for sufficient capacity and resources in terms of capable, trained and trustworthy religious leaders, religious materials and maybe courses. Violent extremism and terrorism are, in essence, the denial of democratic values, such as tolerance, respect, inclusiveness and diversity. This commitment includes the agreed recognition of "the important role played by youth, family, women, victims of terrorism, religious and cultural leaders, leaders of educational structures and teachers, civil society and the media to oppose the extremist tendencies of certain individuals/groups" ; to address the factors that drive terrorism.

Biographical information

Graduated Lawyer at University of Tirana, with integrated diploma of the second level. Professional Master in Public Administration at the Faculty of Economics at the University of Tirana. Graduated from the National Chamber of Advocacy and Mediator and obtained the license of the Advocacy and Legal Mediator. Contribution in the Conference held in Warsaw by the European Council, Religion for Peace, as a representative of the Women's Forum by the Inter religious Council of Albania, May 2019. Participant in the X World Assembly in Germany, Religion for Peace. Currently Lawyer at the Bektashi World Center; Advocate, Mediator. Member of executive Board at Inter religious Council

of Albania. Member of the Advancing Gender Equality Standing Commission at Religion for Peace based in New York. State Attorney for free legal aid for the representation of vulnerable persons in court. Part of the project "Leaving the past behind building resilience for the returnees from the war zones through support and education" in the framework of the cooperation agreement that CVE Center has with IRCA.

I. Përkufizimi i ekstremizmit të dhunshëm¹

Termi "ekstremizmi i dhunshëm" nuk ka një përkufizim të unifikuar dhe të pranuar në rang ndërkombëtar. Madje ekzistojnë përkufizime të ndryshme ndonjëherë edhe brenda të njëjtit shtet. Megjithatë, ka një dakordësi të përgjithshme që disa akte terroriste konsiderohen si shfaqje të ekstremizmit të dhunshëm. Pra mund të themi se "të gjithë terroristët janë automatikisht ekstremistë. Por, jo të gjithë ekstremistët janë terroristë."²

Aktualisht nuk ka konsensus as mbi mënyrat e luftimit të ekstremizmit të dhunshëm. Megjithatë, shumëllojshmëria e përkufizimeve dhe debateve mund të ofrojë mundësi për më shumë kreativitet në hartimin e politikave dhe strategjive për luftimin e këtij fenomeni.³ Gjatë marrjes së masave parandaluese është e rëndësishme të mbahet parasysh që jo të gjithë ekstremistët janë të dhunshëm, dhe për sa kohë individët me bindje ekstremiste nuk shfaqin shenja aktesh të dhunshme, ata janë të mbrojtur nga liria e mendimit dhe liria e shprehjes.⁴

Një përkufizim i qartë i 'ekstremizmit të dhunshëm' nuk gjendet as në Planin e Veprimit të Organizatës së Kombeve të Bashkuara (OKB) për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm. Por në këtë plan veprimi theksohet se imazhi i ekstremizmit është formuar nga sulmet e grupeve terroriste si ISIS, Boko Haram dhe Al-Kaeda.⁵

Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillimin Ndërkombëtar (USAID) e përkufizon ekstremizmin e dhunshëm si "advokim, përfshirje ose përgatitje, ose si përkrahje të dhunës të motivuar ideologjikisht ose të justifikuar për objektiva të mëtejshëm socialë, ekonomikë dhe politikë".⁶

Sa i përket përkufizimeve shtetërore, hasen qasje të ndryshme. Për shembull, qeveria e Mbretërisë së Bashkuar e përshkruan ekstremizmin si "kundërshtim të zëshëm ose aktiv ndaj vlerave themelore britanike, përfshirë demokracinë, sundimin e ligjit, lirinë individuale dhe respektin reciprok dhe tolerancën e besimeve të ndryshme".⁷

Ndërsa, qeveria Norvegjeze e përkufizon termin "ekstremizëm i dhunshëm" si veprimtari të personave dhe grupeve që janë të gatshëm të përdorin dhunën për të arritur qëllime politike, ideologjike ose fetare.⁸

1 'Manual i ekstremizmit fetar', autor prof. Dr. Skender Brucaj ne kuader te projektit me GCERF dhe KNFSH viti 2021

2 Komiteti Shqiptar i Helsinkit. Ekstremizmi i dhunshëm sfida madhore e kohës sonë, 2018, i aksesueshëm në adresën: http://www.ahc.org.al/wp-content/uploads/2018/06/Manual_Ekstremizmit-1.pdf

3 Schomerus, M. & El Taraboulsi-McCarthy, S. with Sandhar, J. (2017). Countering violent extremism (Topic Guide). Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham.

4 Po aty.

5 Plani i Veprimit të OKB-së për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm, OKB, New York 2015

6 "Reagimi ndaj ekstremizmit të dhunshëm dhe politikës së kryengritjes", në vënien e parimeve në praktikë. Washington, DC: USAID 2011

7 "Strategjia kundër ekstremizmit të dhunshëm", Mbretëria e Bashkuar, 2015

8 'Radicalization' and 'violent extremism', E4J University Module Series: Counter-Terrorism Module 2: Conditions Conducive to the Spread of Terrorism, e aksesueshme në faqen web: <https://www.unodc.org/en/terrorism/module-2/key-issues/radicalization-violent-extremism.html>

Edhe në Shqipëri ekziston një përkufizim i ekstremizmit të dhunshëm. Ky përkufizim gjendet pikësisht në Strategjinë Kombëtare kundër Ekstremizmit të Dhunshëm, ku ky fenomen përkufizohet si "përdorimi i dhunës për arritjen e objektivave politikë."⁹ Ndërsa në Strategjinë Ndërsektoriale Kombëtare të Luftës Kundër Terrorizmit 2021-2025, ekstremizmi i dhunshëm përkufizohet si procesi i adoptimit të pikëpamjeve radikale (politike, ideologjike ose fetare) dhe kthimit të tyre në veprime të dhunshme.¹⁰ Siç vërehet, ndërsa në dokumentin strategjik të 2015 në Shqipëri ekstremizmi i dhunshëm konceptohej si një veprim vetëm me qëllime politike, në dokumentin e mëvonshëm të Strategjisë Ndërsektoriale kemi një zgjerim dhe përshtatje të konceptit të ekstremizmit të dhunshëm më atë të shteteve të tjera, duke përfshirë në përkufizim tashmë jo vetëm qëllimet politike, por edhe ato ideologjike dhe fetare.

Mungesa e parametrave të qartë se çfarë përbën ekstremizmi ka çuar në hartimin e politikave dhe programeve ad-hoc dhe reaktive.¹¹ Ndërsa rrjetet ndërkufitare të ekstremizmit zgjerohen, aktorët ndërkombëtarë dhe rajonalë kanë nevojë për strategji dhe shkëmbim informacioni më të koordinuar. Në maj 2013, Këshilli i Sigurimit i OKB -së lëshoi një deklaratë mbi terrorizmin në Sahel ku pranoi se, terrorizmi nuk mund të mposhtet nga forcat ushtarake ose forcat e sigurisë, masat e zbatimit të ligjit dhe operacionet e inteligjencës dhe theksoi nevojën për adresimin e kushteve të favorshme për përhapjen e terrorizmit, duke përfshirë, por pa u kufizuar në, forcimin e përpjekjeve për parandalimin e suksesshëm dhe zgjidhjen paqësore të konflikteve të zgjatura, si dhe promovimin e sundimit të ligjit, mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe lirive themelore, qeverisjen e mirë, tolerancën dhe gjithëpërfshirjen.¹² Kjo metodologji zgjeron mundësitë për të përcaktuar më mirë dhe kundërshtuar dhunën e nxitur nga bindjet e ndryshme.

II. Ekstremizmi i dhunshëm, radikalizmi dhe terrorizmi: dy anë të së njëjtës medalje?

Një sfidë në arritjen e një përkufizimi të qartë është se ekstremizmi i dhunshëm përfshin dy gjëra: besimin dhe përdorimin e dhunës.¹³ Në literaturë, por edhe në politika, ekstremizmi i dhunshëm shfaqet gjithmonë i ndërthurur me radikalizmin dhe terrorizmin, në një mënyrë që e bën të vështirë ndarjen e njërës nga tjetra. Veçanërisht termat 'terrorizëm' dhe 'ekstremizëm i dhunshëm' shpesh përdoren në mënyrë të ndërsjellë.¹⁴ Megjithatë përkufizimet ndryshojnë dhe mund të nxjerrin në pah nivelin e përfshirjes dhe ndikimit të besimit ose dhunës. Gjithashtu, shpesh termi "terrorizëm" atashohet vetëm me minoritetet myslimane, prandaj nevojitet kujdes i veçantë në hartimin e përkufizimeve por edhe të politikave kundër këtij fenomeni.

'Terrorizmi' shoqërohet gjithmonë me dhunë. Organizata e Traktatit të Atlantikut të Veriut (NATO) e përcakton atë si "përdorim të paligjshëm ose kërcënim për përdorimin e forcës ose dhunës kundër

9 Strategjia Kombëtare për Luftën kundër Ekstremizmit të Dhunshëm (2015). E aksesueshme në faqen web: <https://mb.gov.al/strategjia-kombetare-per-luften-kunder-ekstremizmit-te-dhunshem-dhe-plani-i-veprimit/>

10 Vendim Nr. 1137, datë 16.12.2020 Për Miratimin e Strategjisë Ndërsektoriale të Luftës Kundër Terrorizmit, 2021-2025, Dhe të Planit të Veprimit 2021-2023, <https://cve.gov.al/ep-content/uploads/2021/03/vendim-2020-12-16-1137.pdf>

11 Schomerus, M. & El Taraboulsi-McCarthy, S. with Sandhar, J. (2017). Countering violent extremism (Topic Guide). Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham.

12 Po aty.

13 Po aty.

14 Faisal J. Abbas, "Is It Called 'Terrorism' or 'Violent Extremism'?", Huffington Post, March 6, 2015, E aksesueshmenë faqen web: <https://www.huffingtonpost.com>

individëve ose pronës në një përpjekje për të detyruar ose frikësuar qeveritë ose shoqëritë për të arritur një objektiv politik, fetar ose ideologjik".¹⁵ Një përkufizim i ngjashëm jepet edhe nga Byroja Federale e Hetimit (FBI).¹⁶

Ndërsa, dallimi mes termave "radikalizëm" dhe "ekstremizëm i dhunshëm" qëndron në formën e shfaqjes së tyre, nëpërmjet përdorimit ose jo të dhunës, edhe pse kjo ndarje shpesh kundërshtohet.¹⁷ Veldhuis dhe Staun argumentojnë se radikalizimi kuptohet ose si "radikalizëm i dhunshëm, me theks në ndjekjen aktive ose pranimin e përdorimit të dhunës për të arritur qëllimin e deklaruar", ose "ndjekje aktive ose pranim i ndryshimeve të gjera në shoqëri, të cilat mund të përbëjnë ose jo rrezik për demokracinë dhe mund të përfshijnë ose jo kërcënimin ose përdorimin e dhunës për të arritur qëllimet e përcaktuara".¹⁸ Një dallim i ngjashëm bëhet edhe për 'ekstremizmin'.

Ka edhe studime të cilat e paraqesin radikalizmin si një proces që çon në ekstremizëm të dhunshëm dhe terrorizëm. Por a është ekstremizmi i rrezikshëm vetëm kur është i dhunshëm? Është e vështirë të thuhet kur saktësisht ideologjitë radikale konsiderohen si një kërcënim për sigurinë dhe një pararendës i ekstremizmit të dhunshëm.¹⁹

III. Origjina e termave

Lëvizjet me pikëpamje radikale të shoqëruara me dhunë kanë një histori të gjatë në Evropë. Në fillimet e tyre këto lëvizje ishin për motive raciale ose etnike. Mendohet që këto lëvizje arritën kulmin gjatë diktaturave fashiste dhe naziste dhe lëvizjeve të tjera të ngjashme gjatë viteve 1920-1940.²⁰ Që nga ajo kohë, lëvizjet ekstremiste kanë vijuar të ekzistojnë duke evoluar në format që njihen në ditët e sotme. Gjatë viteve të fundit këto lëvizje në mjaft raste kanë rezultuar në sulme të mëdha terroriste, të shoqëruara me dhunë, të planifikuar ose jo.

Si term, "ekstremizmi i dhunshëm" është relativisht i ri. Nocioni i "radikalizimit" si një pararendës i aktiviteteve të dhunshme fitoi rëndësi pas sulmeve të 11 Shtatorit.²¹ Ndërsa termi 'terrorizëm' është shumë më i vjetër. Ai daton në periudhën e Revolucionit Francez, ku përdorej për të përfaqësuar veprimet e ndërmarra nga shteti për të mbrojtur autoritetin e tij.²² Pas Luftës së Dytë Botërore ky term u përdor gjerësisht për të përshkruar lëvizjet e pavarësisë kundër kolonizimit në Algjeri dhe Palestinë.

Autorët theksojnë rrënjët perëndimore të konceptit të 'terrorizmit', si fenomen i udhëhequr nga shteti, por në ditët e sotme, përdorimi më i zakonshëm i këtij termi i referohet akteve të dhunës nga aktorët jo-shtetërorë. Argumenti se një aktor jo-shtetëror që kryen dhunë nuk duhet të etiketohet automatikisht si ekstremist ose terrorist, dhe meqenëse si aktorët shtetërorë edhe ata

15 Konceptushtarak i NATO-s përmbrojtjen kundërterrorizmit, NATO

16 Defining Terrorism: A Strategic Imperative, Eric Chase, Small Wars Journal, 2013

17 Schmid, A. P. "Violent and Non-Violent Extremism: Two Sides of the Same Coin?", The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague 5, no. 5 (2014)

18 Veldhuis, T. & Staun, J. Islamist Radicalisation: A Root Cause Model. The Hague, Netherlands Institute of International Relations Clingendael

19 Borum, Randy. "Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories." Journal of Strategic Security 4, no. 4 (2012)

20 Rogger, H & Weber, E. (1974) The European Right: A historical profile. Berkeley: University of California Press.

21 Baker-Beall, C., Heath-Kelly, C. and Jarvis, L., 2015. Counter-Radicalisation: Critical Perspectives, Abingdon: Routledge.

22 Po aty.

jo-shtetërorë mund të jenë të dhunshëm, terrorizmi duhet të përkufizohet si "dhunë e qëllimshme që shënjestron civilë të pafajshëm dhe asetet e tyre".²³

Së fundmi, vlen të përmendet që ekstremizmi i dhunshëm në shkallë ndërkombëtare është gjithnjë në rritje dhe në shumë drejtime. Mundësitë që ofrohen nga akseset në internet kanë bërë të mundur krijimin e rrjeteve ekstremiste ndërkombëtare, duke zgjeruar kështu trajektoren e veprimtarisë dhe influencën e aktorëve të këtij fenomeni. Përhapja e propagandës së urrejtjes nëpërmjet rrjeteve sociale është e vështirë për tu identifikuar dhe për tu luftuar, duke e bërë kështu fenomenin edhe më të rrezikshëm.

Vërehet gjithashtu shfaqja e aktorëve individualë me pikëpamje ekstremiste të cilët kryejnë akte terroriste, jo vetëm në vendet ku jetojnë, por edhe udhëtojnë drejt vendeve të tjera me synimin e vetëm kryerjen e këtyre akteve të jashtëligjshme. Prandaj edhe në politikat e viteve të fundit i është dhënë gjithnjë e më shumë rëndësi dimensionit ndërkombëtar të fenomenit, nëpërmjet politikave bashkëpunuese mes shteteve dhe rajoneve.

IV. Roli i politikës në përcaktimin e ekstremizmit.

Përkufizimi i 'ekstremizmit' ose 'ekstremizmit të dhunshëm' është i ndërlidhur me politikën. Kjo shpjegon edhe faktin pse nuk ka një përkufizim të unifikuar në arenën ndërkombëtare. Disa shtete kanë përdorur termin 'ekstremizëm të dhunshëm' për të përshkruar grupet që kërcënojnë status quo-në politike. Në Egjipt, veçanërisht që nga grushti ushtarak i vitit 2013, qeveria e ka portretizuar me sukses Vëllazërinë Myslimane si një Al-Kaedë e dytë, duke ndikuar thellësisht si në opinionin publik ashtu edhe në media.²⁴

Një kritike tjetër sa i përket përdorimit të termit është se ai nuk zbatohet në mënyrë të barabartë për të gjitha llojet e besimeve ekstremiste dhe radikale.²⁵ Për shembull, pas 11 shtatorit, ky term u përdor pothuajse ekskluzivisht për t'iu referuar akteve të dhunshme të kryera nga autorë islamikë. Kjo nënkupton që ekstremizmi i dhunshëm është i lidhur me besimet fetare, një sugjerim që vazhdon të spikasë, pavarësisht studimeve të shumta që tregojnë se interpretimi i shkrimeve fetare është formuar edhe nga konteksti politik dhe se feja shërben si një kuadër i dobët analitik.²⁶

Kohët e fundit, më shumë vëmendje i është kushtuar përfshirjes, për shembull, të ekstremizmit të djathtë ose të majtë nën këtë etiketim. Megjithatë ekstremizmi fetar vazhdon të mbetet lloji më i spikatur, siç dëshmohet në një strategji të fundit të qeverisë britanike kundër ekstremizmit e cila thotë: "Sfida më e madhe aktuale vjen nga rritja globale e ekstremizmit fetar".²⁷ Etiketime të tilla mund të shtojnë radikalizimin si pasojë e margjinalizimit të popullsisë. Megjithatë, Strategjia e Parandalimit në Mbretërinë e Bashkuar bën dallimin mes ideologjisë së ekstremizmit, dhunës, dhe besimit fetar, duke theksuar se ekstremizmi përbën problem, dhe jo besimi fetar.²⁸

23 Schomerus, M. & El Taraboulsi-McCarthy, S. with Sandhar, J. (2017). Countering violent extremism (Topic Guide). Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham.

24 Is the Muslim Brotherhood a Terrorist Organization or a Firewall Against Violent Extremism? Marc Lynch. March 07, 2016; Washington Post

25 Baker-Beall, C. , Heath-Kelly, C. and Jarvis, L. , 2015. Counter-Radicalisation: Critical Perspectives, Abingdon: Routledge.

26 Schomerus, M. & El Taraboulsi-McCarthy, S. with Sandhar, J. (2017). Countering violent extremism (Topic Guide). Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham.

27 "Strategjiakundërekstremizmit", Mbretëria e Bashkuar, 2015

28 "Strategjia e parandalimit", Mbretëria e Bashkuar, 2011

V. Kuadri ligjor dhe strategjia kombëtare kundër ekstremizmit të dhunshëm

Legjislacioni shqiptar në fushën e luftës kundër terrorizmit është mjaft i gjerë dhe ka pësuar ndryshime e përmirësime të dukshme, bazuar në legjislacionin ndërkombëtar dhe diktuar nga situata e terrorizmit në aspektin kombëtar e ndërkombëtar. Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë ka të përcaktuar në nenet 230 – 234 veprat penale që lidhen me terrorizmin si një nga krimet me rrezikshmëri të lartë shoqërore. Neni 230 liston në mënyrë jo shteruese aktet që konsiderohen si veprime terroriste dhe përcakton elementet thelbësore të kësaj vepre penale.²⁹ Teksa shumë prej veprave të listuara mund të ngatërrohen me figura të veprave të tjera penale, dallimi nga veprat e tjera penale bëhet duke analizuar qëllimin e aktit penal përkatës. Në rastin e terrorizmit, qëllimi është përhapja e panikut në popullatë apo detyrimi i organeve shtetërore, shqiptare ose të huaja, që të kryejnë ose të mos kryejnë një akt të caktuar; ose shkatërrimi apo destabilizimi i strukturave thelbësore politike, kushtetuese, ekonomike a sociale të shtetit shqiptar, të një shteti tjetër, të një institucioni apo të një organizate ndërkombëtare.

Për shkak se gjatë vitit 2014 pati një përfshirje të një numri jo të vogël shtetasish shqiptarë në konfliktet e armatosura që zhvilloheshin në territorin e shtetit sirian, në korrik të atij viti, Kuvendi i Republikës së Shqipërisë miratoi ligjin 98/2014, për disa shtesa dhe ndryshime në Kodin Penal, ku ndër të tjera, në kreun VIII të tij, që dënon krimet kundër autoritetit të shtetit, u shtuan tri vepra të reja penale³⁰, të cilat dënojnë pjesëmarrjen në veprime luftarake në një shtet të huaj, organizimin për pjesëmarrje në veprime luftarake në një shtet të huaj, si dhe thirrjen për pjesëmarrje në veprime luftarake të dhunshme në një shtet të huaj.³¹

Në kuadër të bashkëpunimit në luftën kundër terrorizmit, shteti shqiptar ka nënshkruar dhe ratifikuar konventat dhe protokollet ndërkombëtare në fushën e antiterrorizmit.

Në 2015 shteti shqiptar miratoi "Strategjinë kombëtare për luftën kundër ekstremizmit të dhunshëm dhe planin e veprimit".³² Ky dokument strategjik parashikon thellimin e masave për parandalimin dhe luftën kundër ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizmit, nëpërmjet rritjes së bashkëpunimit edhe me publikun e gjerë, organizatat e shoqërisë civile, të rinjtë, gratë, rrjetet fetare, kulturore dhe arsimore.

Misioni i strategjisë është ruajtja e vlerave të tolerancës dhe harmonisë fetare, mbrojtja e të drejtave të njeriut, e shtetit të së drejtës dhe demokracisë, si dhe mbrojtja e shoqërisë shqiptare nga ekstremizmi i dhunshëm, nëpërmjet zhvillimit të kapaciteteve të aktorëve të ndryshëm të përfshirë në veprimtari kundër ekstremizmit të dhunshëm në Shqipëri, për të trajtuar me më shumë

29 Neni 230 KPRSH, "Kryerja e veprave të mëposhtme, me qëllim përhapjen e panikut në popullatë ose për të detyruar organe shtetërore, shqiptare ose të huaja, të kryejnë ose të mos kryejnë një akt të caktuar, ose për të shkatërruar apo destabilizuar, në mënyrë serioze, struktura thelbësore politike, kushtetuese, ekonomike ose sociale të shtetit shqiptar, të një shteti tjetër, institucioni apo organizate ndërkombëtare, dënohet me burgim jo më pak se pesëmbëdhjetë vjet ose me burgim të përjetshëm. Veprat me qëllime terroriste përfshijnë: a) veprat kundër personit, të cilat mund të shkaktojnë vdekjen ose plagosjen e rëndë; ... n) shkaktimin e ndërprerjes së furnizimit me ujë, energji elektrike ose çdo burim tjetër të rëndësishëm; 70 apo çdo vepër tjetër që synon të shkaktojë vdekjen ose plagosjen e rëndë të civilëve ose të çdo personi tjetër që nuk merr pjesë aktive në veprimet luftarake në një situatë konflikti të armatosur, e kryer për qëllimet e përcaktuara në paragrafin e parë të këtij neni. Veprimet që shkaktojnë ndërprerjen e një shërbimi të rëndësishëm, një sistemi, një veprimtari publike ose private, si rezultat i protestës, i mosbindjes civile, ose i grevës, nuk do të konsiderohen vepra me qëllime terroriste në kuptimin e këtij neni."

30 Kodi penal i Republikës së Shqipërisë (1995 i ndryshuar), përkatësisht Nenet 265/a, 265/b dhe 265/c

31 Ekstremizmi i dhunshëm sfida madhore e kohës sonë, Manual për organizatat e shoqërisë civile, Komiteti Shqiptar i Helsinkit, 2018

32 Vendim i Këshillit të Ministrave nr. 930, të datës 18.11.2015.

efektivitet kushtet që çojnë drejt radikalizimit.

Katër janë objektivat e kësaj strategjie: a) forcimi i bashkëpunimit në nivel lokal, kombëtar dhe ndërkombëtar, mes agjencive qeveritare, organizatave joqeveritare, sektorit privat, bashkësive fetare dhe medias; b) nxitja e studimeve për të kuptuar kushtet dhe faktorët që e nxisin këtë fenomen; c) rritja e ndërgjegjësimit dhe përforsimin e qëndresës së komunitetit dhe tkurrjen e shkaqeve që sjellin radikalizimin dhe ekstremizmin e dhunshëm përmes programeve e politikave parandaluese arsimore, të punësimit e policore; d) ulja e ndikimit të propagandës dhe numrit të personave të rekrutuar në internet.³³

Në 2020 u miratua Strategjinë Ndërsektoriale të Luftës kundër Terrorizmit 2021–2025, dhe Plani i Veprimit 2021–2023.³⁴ Qëllimi i këtij dokumenti strategjik është orientimi i politikave dhe forcimi i qasjes gjithëpërfshirëse në parandalimin, mbrojtjen, ndjekjen dhe reagimin ndaj terrorizmit. Kjo strategji synon harmonizimin e veprimtarisë së strukturave, agjencive dhe institucioneve që kanë përgjegjësinë e luftës kundër terrorizmit. Parandalimi dhe goditja e terrorizmit vazhdon të mbetet një ndër prioritetet kryesore strategjike të qeverisë shqiptare.

Strategjia e re kundër terrorizmit, si dhe masat e tjera legjislative dhe politike në kuadër të kësaj fushe janë të ndërlidhura me prioritetet dhe programin e qeverisë, ku një ndër prioritetet kryesore është rendi dhe siguria publike.

VI. Vlerësime dhe ndërhyrje të përshtatura për specifikat e të kthyerve në Shqipëri³⁵

A. Si hap i parë në përshtatjen e përgjigjeve për të kthyerit individualë, mund të jetë e dobishme të merren parasysh tre breza:

- Gjenerata e parë e të kthyerve përfshinte ata që ishin motivuar të largoheshin për arsye ekonomike, më të prirur ndaj zhgënjimit, ndoshta më pak të dhunshëm dhe të kthyer relativisht herët nga zonat e konfliktit nën kontrollin e institucioneve shtetërore;
- Gjenerata e dytë e të kthyerve ishte më e ngurtësuar dhe ideologjike dhe përkushtuar, iu desh të shmangete mbikëqyrjen dhe që mund të ishte kthyer me ide ekstremiste;
- Ish-FTF-të e ndaluar në Sirinë veri-lindore në shumë raste përbëjnë një brez të 3, me profile dhe trauma specifike.

B. Qasja me shumë agjenci

- Krijimi i një pike të caktuar kontakti në çdo institucion të përfshirë dhe një grupi teknik ndër-institucional si në nivel kombëtar ashtu edhe në nivel lokal, i cili ndërlidhet me menaxherin e rastit të bashkisë, për të siguruar koherencën e politikave dhe masave në të gjitha agjencitë qeveritare dhe për të lehtësuar bashkëpunimin dhe shkëmbimin e informacionit ndërmjet shërbimit kombëtar dhe me koordinatorët lokalë të shumë agjencive në vend.

³³ Vendim i Këshillit të Ministrave nr. 930, të datës 18.11.2015.

³⁴ Vendim i Këshillit të Ministrave nr. 1137, datë 16.12.2020.

³⁵ Lejdi Dervishi, Drejtore Ekzekutive e Qendres CVE, Rekomandime për KNFSH në kuadër të projektit me GCERF (GLOBAL COMMUNITY ENGAGEMENT AND RESILIENCE FUND - GCERF)

C. Qasja e veprimit ndërsektorial e përshtatur dhe ad hoc e RRR për linjat e para që merren me të kthyerit

- Rishikimi dhe - sipas rastit - përshtatja e programeve, metodave dhe ndërhyrjeve për të kthyerit; ndërhyrjet e përshtatura që janë provuar të jenë efektive në mjedise të krahasueshme do të kenë vlerë të shtuar në krahasim me programet krejtësisht të reja.
- Nevojiten vendime dhe masa të përshtatura për vendosjen dhe rehabilitimin, duke marrë parasysh profilet e ndryshme të të kthyerve dhe rezultatet e vlerësimeve të rreziqeve dhe nevojave që duhen bërë.
- Përfshirja e të gjithë aktorëve përkatës në një përpjekje gjithëpërfshirëse për risocializimin dhe riintegrimin e të kthyerve nga autoritetet vendore në mënyrë që të koordinohet qasja e shumë agjencive të menaxhimit të rasteve.

D. Qasja e bazuar në komunitet – mbështetja e komunitetit fetar

- Rishikimi i shërbimeve mbështetëse fetare në menaxhimin e rastit, pasi shumë të kthyer dëshirojnë të vazhdojnë të jetojnë me besim fetar. Kjo duhet të shfrytëzohet në një mënyrë pozitive për rehabilitim dhe kërkon kapacitet dhe burime të mjaftueshme për sa i përket udhëheqësve fetarë të aftë, të trajnuar dhe të besueshëm, materialeve fetare dhe ndoshta kurseve.

E. Module trajnimi për stafin që punon (drejtpërsëdrejti) me të kthyerit në shërbimet mbështetëse

- informacion në lidhje me situatat në të cilat janë ekspozuar të kthyerit;
- informacion në lidhje me vlerësimet e specializuara të rrezikut, si të interpretohen këto dhe si ato përkthehen në praktikën e përditshme;
- ndërgjegjësimi për traumën dhe si të balancohet nevoja për të marrë informacion me nevojën për të mbajtur të qëndrueshëm emocionalisht dhe mendërisht shkelësin e kthyer;
- njohuri për kuadrin ligjor dhe strukturat e shkëmbimit të informacionit të zbatueshme për të kthyerit.

F. Rëndësia e grupeve teknike ndërministrorë për qasjen e bazuar në komunitet

- Krahas punës për realizimin e planeve të rehabilitimit/riintegrimit të hartuara nga Grupi Teknik Ndërsektorial (GTN), duhet të vazhdojë puna e vazhdueshme për forcimin e kapaciteteve të aktorëve të vijës së parë. Në koordinim të ngushtë me Ministrinë e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale dhe strukturat në varësi, si dhe me Bashkitë lokale banorë të rikthyer, duhen hartuar dhe realizuar disa trajnime konkrete, të ndara në qasje teorike dhe praktike, të cilat duhet të ofrohen në një qasje gjithëpërfshirëse të koordinuar.
- Përfshirja e praktikuesve të shëndetit mendor si në shqyrtimin e shpejtë pas kthimit ashtu edhe në çdo trajtim të nevojshëm më pas. Duhet pranuar se të kthyerit mund të jenë jo vetëm autorë të dhunës, por edhe viktimë, duke përfshirë përdhunimet, rrahjet dhe torturat.
- Përveç çrregullimit të stresit post-traumatik, duhet të pritet një ndjenjë tradhtie dhe zhgënjimi.
- Identifikimi nëse fëmijët që shoqërojnë të rriturit e kthyer do të ndikohen nga kthimi i njërit apo edhe të dy prindërve të tyre.

G. Ngritja e kapaciteteve: Mbështetje/qasje e bazuar në komunitet psikologjik dhe arsimor

- Programi për riintegrimin e të kthyerve do të përfshijë OSHC-të që ofrojnë së bashku me institucionet shtetërore asistencën për çështje praktike si këshilla psikologjike, arsimi, punësimi dhe strehimi, pasi kjo mund të nxisë rehabilitimin dhe riintegrimin më të mirë dhe më të shpejtë.
- Duhet të krijohet me ndihmën e aktorëve shtetërorë dhe OSHC-ve, një ekip lokal ekspertësh nga fusha të ndryshme (kujdesi për të rinjtë, arsimi, kujdesi shëndetësor dhe mendor, etj.) për të mbështetur komunitetet lokale në trajtimin e rehabilitimit dhe risocializimit të të kthyerve.
- Forcimi i njohurive për dokumentimin, kërkimin dhe hartimin e politikave, bazuar në vlerësimin dhe hulumtimin e institucioneve shtetërore në nivel lokal dhe qendror në bashkëpunim me OSHC-të.
- Fuqizimi i trekëndëshit të komunitetit (Bashkia, Policia, Prokuroria), aktorët e vijës së parë dhe grupi vulnerabël në kuadër të ndërgjegjësimit dhe mbrojtjes nga sjelljet ekstreme të dhunshme.
- Aktivitetet e ngritjes së kapaciteteve të Drejtorisë Ndihmë Juridike Falas, në lidhje me çështjet e P/CVE.
- Nxitja e bashkëpunimit me bizneset vendase përmes zhvillimit të planeve të biznesit/startupeve për integrimin e të kthyerve në tregun e punës. Gjithashtu, bashkëpunimi me klubet sportive lokale nga disiplina të ndryshme do të ndihmojë në integrimin më të mirë të të kthyerve në komunitet. Të kthyerit do të ndihmohen edhe me skema praktike ose kurse trajnimi për vetëpunësim, si me mbështetjen e pushtetit vendor ashtu edhe të organizatave.
- Fuqizimi i shoqërisë civile bazë në fushat e riintegrit: psiko-shëndeti; arsimimi; të rinjtë-gratë; trajnime profesionale dhe punësimi; mediat dhe komunitetet fetare.
- Fuqizimi i psikologëve shkollorë në parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm dhe procesit të riintegrit pasi ata janë aktori më i rëndësishëm për trajtimin e fëmijëve brenda shkollave dhe në të njëjtën kohë nuk është punuar me këtë grup.

VII. METODOLOGJIA E MENAXHIMIT TË RASTIT DHE VEPRIMET SPECIFIKE

- Metodologjia që duhet ndjekur në ndërhyrjen që po zhvillohet në Bashkitë perkatëse **(vendi ku qëndrojnë të kthyerit)** duhet të ndjekë këto faza:
 - a. Identifikimi i familjeve;
 - b. Përgatitja e metodologjisë së vlerësimit të rasteve;
 - c. Pilotimi i metodologjisë;
 - d. Vlerësimi i nevojave të njësive familjare;
 - e. Zbatimi i ndërhyrjes.
- Gjithashtu duhet të trajnohen aktorët e vijës së parë të angazhuar në procesin e rehabilitimit dhe riintegrit, lidhur me forcimin e kapaciteteve për të përdorur sistemin e menaxhimit të rasteve, mbrojtjen e të dhënave si dhe ndjekjen/monitorimin e rasteve.

Për sa më sipër, këto ndërhyrje specifike duhet të merren parasysh si më poshtë:

- Mbështetje psiko-sociale individuale dhe familjare;
- Mbështetje me pako ushqimore, higjeno-sanitare, veshmbathje për të gjithë anëtarët e njësisë familjare;
- Mbështetje me medikamente sipas problemeve shëndetësore;
- Mbështetje me mjete didaktike për fëmijët e moshës shkollore;
- Mbështetje me asistencë ligjore sipas nevojës;
- Mbështetje për ngritjen e bizneseve familjare për tregtimin e rrobave të përdorura;
- Mbështetje për ndërmjetësim për punësim në zonën ku jetoni ose më gjerë;
- Mbështetje për referim në institucione të tjera bazuar në problematikat dhe specifikat e rastit etj.

Disa nga rekomandimet nga takimet me të kthyerit

- Familjet duhet të fuqizohen ekonomikisht. Shumë prej familjeve jetojnë në kushte të vështira ekonomike dhe nuk janë në gjendje të plotësojnë nevojat elementare. Jeta shpesh bëhet e vështirë për ta dhe fëmijët e tyre. Për të ofruar siguri dhe mbështetje për ta, është e rëndësishme të ndërmerren hapa për integrimin e tyre në tregun e punës.
- Përfshirja e fëmijëve në aktivitete sociale dhe rekreative mund të ndihmojë në socializimin dhe përfshirjen e tyre në grupin e bashkëmoshatarëve. Shumë fëmijë të familjes nuk merren me asnjë aktivitet gjatë ditës. Përfshirja e tyre në aktivitete mund t'i ndihmojë ata të ndihen të rëndësishëm dhe të përfshirë.
- Mbështetje me shërbime sociale . Bashkia ka mbështetur dhe ndihmuar familjet me shërbime sociale në bazë të nevojave që kanë pasur. Kjo mbështetje duhet të jetë e vazhdueshme sepse nevojat për shërbime të këtyre familjeve vazhdojnë të jenë prezente (nevoja për mbështetje psikologjike, mbështetje me programe sociale të strehimit, programe të ndihmës ekonomike etj).
- Rritja e bashkëpunimit ndër-institucional do të ndihmonte në identifikimin dhe adresimin më të mirë të problemeve të këtij grupi si dhe mbështetjen me shërbime (një rol të rëndësishëm në këtë kuadër luan komuniteti mysliman arsimi, shëndetësia, institucionet vendore, punësimi, zyra, organizata të shoqërisë civile etj).
- Trajnimi mbi metodat e "disiplinës pozitive" do të ndihmonte në përmirësimin e marrëdhënieve prind-fëmijë . Disa nga prindërit pohojnë se nuk dinë të komunikojnë dhe të sillen me fëmijët e tyre. Sjelljet agresive dëmtojnë fëmijët dhe zhvillimin e tyre.
- Shërbime të specializuara psikologjike për disa nga rastet që kanë nevojë.

VIII. Familjet e rikthyera dhe riatedhesuara nga "Siria":³⁶

Janë një ndër target-grupet më vulnerabël në territorin e Bashkisë në të cilat jetojnë. Puna e të gjithë aktorëve social është fokusuar në mbështetjen e këtij target-grupi me shërbime në bazë të problematikave të evidentuara si dhe në rintegrimin e tyre në jetën sociale dhe ekonomike. Për të shmangur stigmatizimin dhe për të pasur një qasje më të kujdesshme pjesë e projektit janë bërë 5 familje me histori udhëtimin drejt vendeve të luftës dhe 4 familje vulnerabël.

Ndërhyrjet janë fokusuar në disa aspekte:

- a) Mbështetje psiko-sociale nga psikiatër,psikoterapist e psikolog profesionist.
- b) Ndihma me paketa ushqimore, higjeno-sanitare , veshmbathje për gjithë anëtarët e familjes.
- c) Mbështetje me medikamente sipas problematikave shëndetësore.
- d) Mjete didaktike për fëmijët.
- e) Asistencë ligjore sipas rastit.
- f) Ngritjen e bizneseve familjare për tregëtimin e rrobave të përdorura.
- g) Ndërmjetësim për punësim.
- h) Referim në insitucione të tjera në bazë të problematikave të rastit.
- i) Këshillim dhe mbështetje në kryerjen e procesit të vaksinimit.
- j) Organizimi i aktivitete sociale,argëtuese dhe edukuese e antarëve të familjes në vazhdimësi.

- L. K - Kryefamiljarja e rikthyer nga zonat e Konfliktit

Familja K. mbart një sërë problematikash social-ekonomike. Nga punonjëset Sociale të Sektorit ,vazhdimisht familjes i është ofruar ndihmë e mbështetje piko-sociale. Nuk ka qënë e vështirë depërtimi në historinë e familjes K. Gjatë intervistimit L.K ka pohuar se vëllai i saj ka shkuar në vendet e Luftës (Siri) dhe ka humbur jetën, ndërsa ish bashkëshortja e tij e fëmijët janë larguar në T. ku dhe kanë ndërtuar një jetë të re atje. Që në fillim të programit, familja e L është mbështetur me paketa ushqimore, higjiëno-sanitare si dhe veshmbathje për të lehtësuar sadopak gjëndjen ekonomike .Për S.K ,vajzën me probleme të L.K janë bërë disa ekzaminime mjekwsore por nuk ka arritur të përfitojë KEMP. Për fëmijët është ofruar mbështetje me mjete didaktike për shkollën dhe veshmbathje. Rasti L.K është referuar nga Sektori Social pranë Zyrës së Punës me qëllim gjetjen e një pune ,si dhe pranë Sektorit të Strehimit në Bashki për përfitimin e bonusit të qerasë.

Aktualisht L.K vazhdon jeton në shtëpinë e prindërve të saj bashkë më fëmijët.

Sfidat në vazhdim

- Mbështetje psik-sociale për nënën dhe fëmijët.
- Përfshirja në programet e Strehimit Social.
- Ndjekja e një kursi profesional për djalin e madh të familjes.
- Përfshirja në aktivitete sociale,argëtuese dhe edukuese e antarëve të familjes.
- Kategoria e të kthyerve vazhdon të ketë probleme sociale dhe ekonomike në territorin e bashkisë Cerrik. Edhe pse puna e të gjitha institucioneve dhe organizatave partnere është fokusuar në këto familje dhe nevojat e tyre, mbetet ende punë për t'u bërë për t'i riintegruar dhe fuqizuar ato. Punëtorja e organizuar së fundi me ta theksoi problemet që kërkojnë zgjidhje.
- Familjet duhet të fuqizohen ekonomikisht. Shumë prej familjeve jetojnë në kushte të vështira ekonomike dhe nuk janë në gjendje të plotësojnë nevojat elementare. Jeta shpesh bëhet e vështirë për ta dhe fëmijët e tyre. Për të ofruar siguri dhe mbështetje për ta, është e rëndësishme të ndërmerren hapa për integrimin e tyre në tregun e punës.
- Përfshirja e fëmijëve në aktivitete sociale dhe argëtuese mund të ndihmojë në socializimin dhe përfshirjen e tyre në grupin e bashkëmoshatarëve. Shumë fëmijë të familjes nuk merren

me asnjë aktivitet gjatë ditës. Përfshirja e tyre në aktivitete mund t'i ndihmojë ata të ndihen të rëndësishëm dhe të përfshirë.

- Mbështetje me shërbime sociale. Bashkia ka mbështetur dhe ndihmuar familjet me shërbime sociale në bazë të nevojave që kanë pasur. Kjo mbështetje duhet të jetë e vazhdueshme sepse nevojat për shërbime të këtyre familjeve vazhdojnë të jenë prezente (nevoja për mbështetje psikologjike, mbështetje me programe sociale të strehimit, programe të ndihmës ekonomike etj.)
- Rritja e bashkëpunimit ndërinstitucional do të ndihmonte në identifikimin dhe adresimin më të mirë të problemeve të këtij grupi si dhe mbështetjen me shërbime (një rol të rëndësishëm në këtë kuadër luan komuniteti mysliman, institucionet arsimore, shëndetësore, lokale, zyrtarë e punësimi, organizatat e shoqërisë civile etj).
- Përfshirja e të rriturve në aktivitete sociale, edukative dhe parandaluese mund t'i ndihmojë ata të kenë një qasje pozitive ndaj komunitetit dhe shërbimeve.
- Rastet e fëmijëve me probleme shëndetësore të referohen pranë shërbimeve të specializuara nga strukturat përkatëse.
- Shërbimet pranë qytetarëve. Edhe pse u premtua se ky institucion do të ngrihet shumë shpejt ai mbetet ende një problem i madh për familjet dhe nevojat e tyre për të përfituar nga programet e punësimi.
- Trajnimi mbi metodat e "disiplinës pozitive" do të ndihmonte në përmirësimin e marrëdhënieve prind-fëmijë. Disa nga prindërit pohojnë se nuk dinë të komunikojnë dhe të sillen me fëmijët e tyre. Sjelljet agresive dëmtojnë fëmijët dhe zhvillimin e tyre.
- Vazhdoni të ofroni shërbime të specializuara psikologjike për disa nga rastet që kanë nevojë.
- Të rinjtë e këtyre familjeve mund të mbështeten me kurse profesionale në territorin e bashkisë. Kjo u jep atyre mundësinë për të pasur një profesion dhe për t'u integruar në tregun e punës.
- Shërbimet sociale afatgjata. Projektet që janë zbatuar në territor kanë qenë afatshkurtra dhe zbatohen nga organizata jofitimprurëse. Në territorin e bashkisë nuk ka shërbim publik për grupet vulnerabël. Krijimi i një qendër multifunksionale do të ndihmonte në parandalimin dhe trajtimin e rasteve sociale, përfshirë kategorinë e të kthyerve.

IX. Rekomandimet

Politikat dhe korniza e përshkruara janë gjithëpërfshirëse dhe të mirë-projektuara. Qeveria, megjithatë, duhet të jetë e kujdesshme që të mos sakrifikojë strategjitë afatgjata për të arritur sukses afatshkurtër. Në vend të kësaj, ajo duhet të ndajë burime të mjaftueshme dhe mbështetje politike.

Nxitja e një bashkëpunimi më të madh ndërmjet qeverisë dhe shoqërisë civile.

Qeveria ka nevojë për legjitimitetin, kapacitetin dhe ekspertizën e grupeve të shoqërisë civile për të zbatuar në mënyrë efektive reagimet e fuqisë së butë ndaj ekstremizmit. Në të njëjtën kohë, çdo bashkëpunim duhet të zbutet nga një shkallë e pavarësisë së ndërsjellë, në mënyrë që qeveria të mos njollosë padashur legjitimitetin shoqëror të partnerëve të saj.

Kjo qasje i jep peshë joproporcionale perspektivës laike, liberale dhe nënçmon në mënyrë të nënkuptuar ose të qartë besimin fetar dhe besimtarët fetarë. Palët e interesuara fetare, veçanërisht ata në komunitetet më konservatore, duhet të sillen në tryezë. Zbatimi i reformave të qëndrueshme të institucioneve fetare dhe zhvillimi i kundër-narrativave efektive, narrativat fetare të ekstremistëve do të jetë e mundur vetëm nëse përpjekje të tilla përfshijnë kontributet e konservatorëve fetarë.

Si mund të ndikojmë për të parandaluar këto fenomene:

- Integrimi sa më i mirë i këtyre grave dhe vajzave në shoqëri, veçanërisht duke u takuar dhe diskutuar me gra të besimeve të tjera.
- Të mblidhen sa më shpesh së bashku gra dhe burra të besimeve të ndryshme.
- Duke i lejuar ata të shprehin dhe denoncojnë lirshëm pa frikë çdo rast apo fenomen ekstremizmi që vjen nga Imamët e zonave lokale dhe duke i garantuar ata për fshehtësinë se ku është dhënë informacioni.
- Marrja e informacionit të saktë nga Institucionet Qendrore dhe shpjegimi i saktë i librave të shenjtë nga burimi.
- Duke u integruar sa më shumë në shoqëri dhe duke pranuar besime të tjera.
- Edukimi i fëmijëve që harmonia ndërfaqetare duhet të kultivohet herë pas here dhe nuk duhet marrë si e mirëqenë.
- Bashkëpunim sa më shumë me pushtetin vendor dhe qendror për të parandaluar fenomenin e radikalizmit dhe ekstremizmit të dhunshëm.

Bibliografi

- Manual i ekstremizmit fetar , autor prof. Dr. Skender Brucaj ne kuader te projektit me GCERF dhe KNFSH 2021
- Komiteti Shqiptar i Helsinkit. Ekstremizmi i dhunshëm sfida madhore e kohës sonë, 2018, i aksesueshëm në adresën: http://www.ahc.org.al/wp-content/uploads/2018/06/Manual_Ekstremizmit-1.pdf
- Schomerus, M. & El Taraboulsi-McCarthy, S. with Sandhar, J. (2017). Countering violent extremism (Topic Guide). Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham.
- Plani i Veprimit të OKB-së për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm, OKB, New York 2015
- "Reagimi ndaj ekstremizmit të dhunshëm dhe politikës së kryengritjes", në vënie e parimeve në praktikë. Washington, DC: USAID 2011
- "Strategjia kundër ekstremizmit të dhunshëm", Mbretëria e Bashkuar, 2015
- 'Radicalization' and 'violent extremism', E4J University Module Series: Counter-Terrorism
- Module 2: Conditions Conducive to the Spread of Terrorism, e aksesueshme në faqen web: <https://www.unodc.org/e4j/en/terrorism/module-2/key-issues/radicalization-violent-extremism.html>
- Strategjia Kombëtare për Luftën kundër Ekstremizmit të Dhunshëm (2015). E aksesueshme në faqen web: <https://mb.gov.al/strategjia-kombetare-per-luften-kunder-ekstremizmit-te-dhunshem-dhe-plani-i-veprimit/>
- Vendim Nr. 1137, datë 16.12.2020 Për Miratimin e Strategjisë Ndërsektoriale të Luftës Kundër Terrorizmit, 2021-2025. Dhe të Planit të Veprimit 2021-2023, <https://cve.gov.al/wp-content/uploads/2021/03/vendim-2020-12-16-1137.pdf>
- Schomerus, M. & El Taraboulsi-McCarthy, S. with Sandhar, J. (2017). Countering violent extremism (Topic Guide). Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham.

- Faisal J. Abbas, "Is It Called 'Terrorism' or 'Violent Extremism'?", Huffington Post, March 6, 2015, E aksesueshmenëfaqen web: <https://www.huffingtonpost>.
- Koncepti ushtarak i NATO-s për mbrojtjen kundër terrorizmit, NATO
- Defining Terrorism: A Strategic Imperative, Eric Chase, Small Wars Journal, 2013
- Schmid, A. P. "Violent and Non-Violent Extremism: Two Sides of the Same Coin?", The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague 5, no. 5 (2014)
- Veldhuis, T. & Staun, J. Islamist Radicalisation: A Root Cause Model. The Hague, Netherlands Institute of International Relations Clingendael
- Borum, Randy. "Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories." Journal of Strategic Security 4, no. 4 (2012)
- Rogger, H & Weber, E. (1974) The European Right: A historical profile. Berkeley: University of California Press.
- Baker-Beall, C. , Heath-Kelly, C. and Jarvis, L. , 2015. Counter-Radicalisation: Critical Perspectives, Abingdon: Routledge.
- Schomerus, M. & El Taraboulsi-McCarthy, S. with Sandhar, J. (2017). Countering violent extremism (Topic Guide). Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham.
- Is the Muslim Brotherhood a Terrorist Organization or a Firewall Against Violent Extremism, Marc Lynch. March 07, 2016; Washington Post
- Baker-Beall, C. , Heath-Kelly, C. and Jarvis, L. , 2015. Counter-Radicalisation: Critical Perspectives, Abingdon: Routledge.
- Schomerus, M. & El Taraboulsi-McCarthy, S. with Sandhar, J. (2017). Countering violent extremism (Topic Guide). Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham.
- "Strategjia kundërekstremizmit", Mbretëria e Bashkuar, 2015
- "Strategjia e parandalimit", Mbretëria e Bashkuar, 2011
- Kodi penal i Republikës së Shqipërisë (1995 i ndryshuar), përkatësisht Nenet 265/a, 265/b dhe 265/c
- Ekstremizmi i dhunshëm sfida madhore e kohës sonë, Manual për organizatat e shoqërisë civile, Komiteti Shqiptar i Helsinkit, 2018
- Vendim i Këshillit të Ministrave nr. 930, të datës 18.11.2015.
- Vendim i Këshillit të Ministrave nr. 930, të datës 18.11.2015.
- Vendim i Këshillit të Ministrave nr. 1137, datë 16.12.2020.
- Lejdi Dervishi , Drejtore Ekzekutive e Qendres CVE , Rekomandime per KNFSH ne kuader te projektit me GCERF (GLOBAL COMMUNITY ENGAGEMENT AND RESILIENCE FUND - GCERF)
- Bashkia EL, Drejtoria Sociale dhe Aplikimit të Projekteve, Pergjegjese e sektorit Social Ilma Ago, ne kuader te projektit (GLOBAL COMMUNITY ENGAGEMENT AND RESILIENCE FUND - GCERF)

THE FIGHT AGAINST CORRUPTION UNDER THE ANTI-MAFIA LAW

Elsa Miha

Prosecutor at Tirana Judicial District Prosecutor's Office

Prof. As.Dr. Lirime ÇUKAJ

Faculty of Law, University of Tirana

Lecturer in the Criminal Justice Department.

ABSTRACT

Corruption is a disturbing phenomenon for all democratic societies, because it affects public interests. From this point of view, the fight against corruption is continuous and states are increasingly taking effective measures in the fight against it. That is why we often see continuous reforms in the fight against it, passing laws and taking various measures by states. One of the effective tools in the fight against this global phenomenon has been the seizure and confiscation of assets arising from the criminal activity of corruption, through law no. 192, date 3.12.2009 "*On Preventing and Suppressing Organized Crime and Trafficking through Preventive Measures Against Property*"), or otherwise the Anti-Mafia Law.

Economic measures are considered more effective in general against crime and in particular in the fight against corruption. The Anti-Mafia Law was enacted with the aim of combating criminal offenses that produce products. Constantly his scope has been expanding and with the changes he recently underwent, he added as an object of his activity and criminal offenses against corruption. Products derived from these works can be seized or confiscated.

The paper consists in dealing with the measures taken in the anti-mafia law and the changes it has undergone including criminal offenses that produce products such as corruption or other criminal offenses such as exercising unlawful influence on persons exercising public functions. Following the paper, we will focus on these elements, firstly on the substantive competence for prosecuting and reviewing the criminal offense of corruption as well as the anti-mafia law, then the provisions of the anti-mafia law regarding sequestrations and seizures of these products. The paper tries to bring the measures taken by the Anti-Mafia law, how many criminal proceedings has the special prosecution started and how much has it started with general jurisdiction? How many cases have been initiated? Do you think the parallels are there? When there were criminal proceedings, for corrupt acts for only one episode, how did the prosecution with general jurisdiction proceed? When the amount as material evidence has not been seized, has the court confiscated the counter-value? This, and not only, is part of the job.

Rule of Law: Criminal Procedure.

Keywords: Corruption, special prosecution, anti-mafia law, seizure and confiscation.

Subject matter competence of the Special Prosecution Office against Corruption and Organized Crime and the Special Court for Corruption and Organized Crime.

With the legal and constitutional reform undertaken in 2016¹, it was enabled to investigate corruption and related criminal offenses by new constitutional and procedural institutions. The Constitution of the Republic of Albania² and the Code of Criminal Procedure³ established the Special Court for Corruption and Organized Crime and the Special Prosecution against Corruption and Organized Crime as a new constitutional institution. The substantive competence of these institutions included, among other things, the criminal offense of corruption, committed because of its duty or function, such as: active corruption of persons exercising public functions (Article 244 of the Criminal Code), active corruption of foreign public officials (Article 244/a of the Criminal Code), active corruption of senior state officials or local elected officials (Article 245 of the Criminal Code), extending unlawful influence to persons exercising public functions (Article 245/1 of the Criminal Code), illegal benefit of interests (Article 257 of the Criminal Code), violation of the equality of participants in public tenders or auctions (Article 258 of the Criminal Code), passive corruption of persons exercising public functions (Article 259 of the Criminal Code), passive corruption of foreign public servants (Article 259/a of the Criminal Code), passive corruption of senior state officials or local elected officials (Article 260 of the Criminal Code), active corruption of the witness, expert or translator (Article 312 of the Criminal Code), active corruption of the judge, prosecutor and other justice officials (Article 319 of the Criminal Code), active corruption of the judge or of the official of international courts (Article 319/a of the Criminal Code), active corruption of domestic and foreign arbitrator (Article 319/b of the Criminal Code), active corruption of members of foreign judicial juries (Article 319/c of the Criminal Code), passive corruption of judges, prosecutors and other officials of justice bodies (Article 319/ç of the Criminal Code), passive corruption of judge or official of international courts (Article 319/d of the Criminal Code), passive corruption of domestic and foreign arbitrator (Article 319/dh of the Criminal Code), passive corruption of members of foreign judicial juries (Article 319/e of the Criminal Code), active corruption in elections (Article 328 of the

1 Law No. 76/2016, dated 22.7.2016 “On some additions and amendments to Law no. 8417, dated 21.10.1998, “Constitution of the Republic of Albania”, as amended.

2 Article 46 of the Constitution of the Republic of Albania.

2. The special courts shall adjudicate the criminal offenses of corruption and organized crime, as well as the criminal charges against the President of the Republic, the President of the Assembly, the Prime Minister, the member of the Council of Ministers, the judge of the Constitutional Court and the High Court, the General Prosecutor, the High Justice Inspector, the Mayor, the MP, the Deputy Minister, the member of the High Judicial Council and the High Prosecutorial Council, and the heads of central or independent institutions defined in the Constitution or the law, as well as the charges against the aforementioned former officials.

3 Article 75/a of the Criminal Procedure Code:

AGAINST CORRUPTION AND ORGANISED CRIME

a) the crimes provided for by Articles 230, 230/a, 230/b, 230/c, 230/ç, 231, 232, 232/a, 232/b, 233, 234, 234/a, 234/b, 244, paragraph 2, 244/a, 245, 245/1, paragraphs 2 and 4, 257, 258, paragraph 2, 259, paragraph 2, 259/a, 260, 312, 319, 319/a, 319/b, 319/c, 319/ç, 319/d, 319/dh, 319/e, 328 and 328/b of the Criminal Code;

b) any criminal offense committed by a structured criminal group, criminal organization, terrorist organization and armed gang, according to the definitions of the Criminal Code;

c) criminal charges against the President of the Republic, the President of the Assembly, the Prime Minister, the member of the Council of Ministers, the judge of the Constitutional Court and the High Court, the General Prosecutor, the High Justice Inspector, the mayor, the deputy, the deputy minister, the member of the High Judicial Council and the High Prosecutorial Council, and the heads of central or independent institutions defined in the Constitution or the law;

ç) criminal charges against former officials of the above, when the offense was committed during the exercise of duty.

Criminal Code), passive corruption in elections (Article 328/b of the Criminal Code).

2, in Law no. 95/2016⁴ "On the organization and functioning of institutions to fight corruption and organized crime", provides for the primary subject matter competence of the Special Court for Corruption and Organized Crime, referring to Article 75/a of the Criminal Procedure Code.

The subject-matter competence of the Special Court for Corruption and Organized Crime includes the requirements regarding preventive measures of a pecuniary nature, in the framework of Law no. 101/2009, dt. 3.12.2009, "On Preventing and Suppressing Organized Crime and Trafficking through Preventive Measures Against Property" (amended). The substantive competence, although controversial, assigned to the Special Court for trial under the anti-mafia law, is not provided for in Article 75/a of the Criminal Procedure Code, but if we refer to the Law no. 95/2016 "On the organization and functioning of institutions to fight corruption and organized crime"⁵, specifically in paragraph 2 of Article 9 of the law in question, it is expressly stated that: "The Special Prosecution Office, in exercising criminal prosecution, according to the provisions of Article 8 of this law, has the competence to request from the judges of courts against corruption and organized crime, the **implementation of the provisions of the legislation in force for the prevention and crackdown on organized crime, trafficking and corruption through preventive measures against property**". So in this case the substantive competence is given through 2 special laws that of the institutions of war against corruption and the anti-mafia.

2. Corrupt forms of activity investigated by SPAK.

- In the framework of the fight against corruption, the lawmaker saw the right to give the investigation of these criminal acts to a special prosecutor, who should have these criminal offenses in its subject-matter investigative competence. Therefore, all these criminal activities⁶, in all its forms, would be investigated by this prosecutor⁷.

The investigation by this prosecution is done for all types of criminal activities aimed at gaining. Characteristic of these criminal offenses is that they are aimed at winning, although at first glance

4 Law No. 95/2016 "On the organization and functioning of institutions to fight corruption and organized crime", paragraph 1 of Article 8 of the Law:

1. The primary subject-matter competence of the courts against corruption and organized crime is provided for in Article 75/a of the Criminal Procedure Code.

5 Law No. 95/2016 "On the organization and functioning of institutions to fight corruption and organized crime", Article 9 of the Law (Other Subject Matter Competence) provides:

1. The Court against Corruption and Organized Crime and the Special Prosecution Office have the power to review, investigate and prosecute any other criminal offense that is closely related to the investigation or criminal case within the powers provided for in Article 8 of this Law.

2. The Special Prosecution Office, in exercising criminal prosecution, according to the provisions of Article 8 of this Law, has the competence to request from the judges of the courts against corruption and organized crime, the implementation of the provisions of the legislation into force for the prevention and crackdown on organized crime, trafficking and corruption through preventive measures against property.

3. The Special Prosecution Office, in exercising criminal prosecution, according to the provisions of Article 8 of this Law, has the competence to request the implementation of the provisions of the legislation into force on the protection of witnesses and associates of justice.

4. The courts against corruption and organized crime shall have powers over investigations, cases and requests submitted in accordance with this Article.

6 What will we understand by "Corruption"? Universal definition: "Use of public office for private gain".

Corruption takes the meaning of seeking, offering, giving or accepting directly or indirectly a bribe or any kind of advantage or benefit that distorts the performance of any duty or conduct required by the recipient of the bribe, and consequently of the advantage of unfair benefit.

7 Law No. 8635, dated 6.7.2000 "On the ratification of the civil convention" "On Corruption", Article 2.

they seem like formal legal actions⁸. The most common forms of these criminal activities are found today in all sectors. If years ago these criminal offenses aimed at illegal profit were found in public sectors, today in every aspect of life, that is why the Albanian lawmaker has increased corruption at all levels, be they public, private, domestic or foreign. The forms of corruption investigated by SPAK appear in the following ways:

- Violation of the equality of participants in public tenders or auctions;
- Sophisticated actions according to the concessionary model or the public-private partnership;
- Passive corruption of high-ranking state officials;
- Passive corruption of justice officials;
- Cleaning the products of criminal activity⁹.

All these criminal offenses, that is, of corruption, in whatever way they are committed, are aimed at profit and since this profit is illegal, then it should be conspicuous to these individuals who acquired it unjustly, in addition to the criminal responsibility they must bear. All states agree that at some point the fight against corruption becomes effective if these persons are deprived of the assets they have benefited or legal assets as a substitute for illegal assets. Therefore, the Albanian state, in the framework of the fight against the activities that produce products, has undertaken continuous reforms, adopting laws, one of these laws is the law with no. 10 192, dated 3.12.2009 "For the prevention and suppression of organized crime, trafficking, corruption and other crimes through preventive measures against wealth" (amended). Next, we will look at the measures taken by this law.

Preventive measures against wealth according to the Anti-mafia law.

One of the laws that has been adopted in the framework of the fight against corruption is law no. 10 192, dated 3.12.2009 "On Preventing and Suppressing Organized Crime and Trafficking through Preventive Measures Against Property" (amended)¹⁰ (Anti-mafia law), which has continuously undergone changes and improvements in order to increase its efficiency, in the fight against criminal activities that produce products, namely after its adoption has been amended in 2014, 2017, 2019 and 2020, bringing substantial changes in its implementation in practice.

Regarding the scope of the anti-mafia law, we note that the range of criminal offenses against which preventive measures of a pecuniary nature are applied has expanded with the respective changes over the years. With the Law No. 24/2014, dated 20.3.2014¹¹ "On some amendments and additions to Law no. 10 192, dated 3.12.2009, "On Preventing and Suppressing Organized Crime and Trafficking through Preventive Measures Against Property", the title of the law is amended by adding the criminal offense of corruption, from "On Preventing and Suppressing Organized Crime and Trafficking through Preventive Measures Against Property" to "On Preventing and Suppressing Organized Crime, Trafficking and **Corruption** through Preventive Measures against Property"¹². So the

8 "Report on the activity of the Special Prosecution Office during 2023", <https://spak.gov.al/wp-content/uploads/2024/04/Raporti-2023.pdf>.

9 "Report on the activity of the Special Prosecution Office during 2023", <https://spak.gov.al/wp-content/uploads/2024/04/Raporti-2023.pdf>.

10 Law No.10 192, dt. 3.12.2009 "On Preventing and Suppressing Organized Crime and Trafficking through Preventive Measures Against Property".

11 Law no. 24/2014, dated 20.3.2014 "On some amendments and additions to Law no. 10 192, datë 3.12.2009, "On Preventing and Suppressing Organized Crime and Trafficking through Preventive Measures Against Property".

12 In Article 3, after letter "d", of the first paragraph, the letter "dh" is added with the following content: "dh) committing the crimes provided for in Articles 164/a, 244, 244/a, 245, 260, 312, 319 and 319/ç of the Criminal Code."

law clarified its title and at the same time added some criminal offenses against corruption, such as those in the private sector, in the public sector, senior officials, local elected officials, corruption of witnesses, experts, interpreters, judges, prosecutors and justice officials. But still the Anti-Mafia law did not act with pecuniary measures against these criminal acts.

Improvements were also made to the Criminal Code, in 2013, after the need to reflect corrupt acts at all levels as a criminal offense. In addition, other articles of criminal offenses against corruption were included, such as: Article 164/a (active corruption in the private sector), 244 (active corruption of persons exercising public functions), 244/a (active corruption of foreign public officials), 245 (active corruption of senior state or local elected officials), 260 (passive corruption of senior state or local elected officials), 312 (active corruption of the witness, expert or interpreter), 319 (active corruption of the judge, prosecutor and other justice officials) and 319/ç (active corruption of the judge, prosecutor and other justice officials) of the Criminal Code. These offenses were included in the scope of the Anti-Mafia law.

Further, the legal package adopted in the framework of the justice reform, brought as a consequence amendments to the Anti-Mafia Law, specifically the Law no. 70/2017, dated 27.04.2017 *"On some additions and amendments to the Law no. 10 192, dated 3.12.2009 "On the prevention and crackdown on organized crime, trafficking and corruption through preventive measures against property"*¹³, where, in addition to the amendments to other provisions of the law, the focus is again on criminal offenses that are added in the framework of combating corruption in addition to existing ones, such as: Article 164/b (passive corruption in the private sector), 183 (counterfeiting of coins), 245/1 (exercising unlawful influence on persons exercising public functions), 256 (abuse of contributions provided by the state), 257 (illegal profit of interests), 257/a (refusal to declare, non-declaration, concealment or false declaration of assets, private interests of elected persons and public servants or any other person having the legal obligation to declare), 258 (violation of equality of participants in public tenders or auctions), 259 (passive corruption of persons exercising public functions), 259/a (active corruption of persons exercising public functions), 319/a (active corruption of a judge or official of international courts), 319/b (active corruption of domestic or foreign arbitrators)), 319/c (active corruption of members of foreign judicial juries), 319/d (passive corruption of a judge or an official of international courts), 319/dh (passive corruption of domestic and foreign arbitrators), 319/e (passive corruption of members of foreign judicial juries) of the Criminal Code.

The Albanian legislature with these changes has enabled a comprehensive law and a wide scope of application, especially regarding the criminal offenses from which illegal property benefits originate. With the increase of the criminal offenses of corruption as a whole in the field of operation of the Anti-Mafia law, the priority of the Albanian state in the purpose of preventing and cracking down on corruption in all forms of its occurrence, through the confiscation of the property of persons who turn out to have an unjustified economic level, as a result of their criminal activity.

¹³ Law no. 70/2017, dated 27.04.2017 *"On some additions and amendments to the Law no. 10 192, dated 3.12.2009 "On the prevention and crackdown on organized crime, trafficking and corruption through preventive measures against property"*, approved in Parliament on 24.07.2017 and entered into force on 22.05.2017.

1. Seizure and confiscation as a preventive measure of a pecuniary nature

Seizure and confiscation are legal measures of a pecuniary character, directed against property, which is the product or instrument of a criminal offense, or has served to commit it¹⁴.

The preventive measures are applied to the assets of persons who are suspected of their participation in organized crime, trafficking and corruption, or in the commission of other crimes, according to the definition made by the legislator in Article 4 of the Anti-Mafia Law, in which their meaning is given, where "*preventive measure*" is any measure of a property character, which the court decides in a judicial proceeding, through the seizure of assets, economic, commercial and professional activities of persons, as well as through their confiscation.

Seizure and confiscation as preventive measures of pecuniary character are procedural instruments that have proved effective in preventing criminality in general, and in particular that of organized crime, trafficking, as well as corruption. Their importance lies in the fact that they do not allow the further use of illegal assets or revenues.

One of the main goals of the legislator in providing for these preventive measures in the fight against corruption, is precisely the acquisition of property as a product of criminal activity, as it stems from a criminal offense that creates products under Article 36 of the Criminal Code¹⁵. Among other things, it aims to provide effective justice by removing all illegal property from civil circulation. Seizure and confiscation of the products of crime stemming from the criminal offenses of corruption, are efficient tools which also aim at preventing the commission of other criminal offenses. Primarily, confiscation as an institution of law aims to return to the situation that it was before the commission of the criminal offense, as well as the most essential, the prohibition of illegal enrichment through criminal activity, by seizing and confiscating not only the property produced by the criminal activity but also the substitute property, or the legal property equal to the illegal one.

Taking measures of pecuniary character is not left only to a prosecutor or court, but they are divided according to the prosecution offices investigating the respective criminal offenses. The investigation of these criminal offenses that produce products is carried out by both prosecution offices and the one with special jurisdiction and the one with general jurisdiction. Even wealthy masses are treated with respect by these prosecutors.

¹⁴ Çukaj L., «Seizure and confiscation of the products of criminal offenses, outside criminal proceedings in Albania in a comparative perspective with the American confiscation system. Administration of these products», doctoral thesis, page 19, Tirana 2014.

¹⁵ Article 36 of the Criminal Code (Confiscation of the means of committing the criminal offense and the products of the criminal offense) provides:

1. The confiscation is compulsorily granted by the court and concerns the acquisition and transfer in favor of the state: a) of items that have served or have been designated as means for the commission of the criminal offense; b) of the products of the criminal offense, which includes any kind of property, as well as documents or legal instruments confirming other titles or interests in the property derived or acquired directly or indirectly from the commission of the criminal offense; c) of rewards, given or promised, for the commission of the criminal offense; ç) of any other property whose value corresponds to that of the products of the criminal offense; d) of items, production, use, retention or alienation of which constitute a criminal offense, even when no sentence has been given.
2. If the products of the criminal offense have been transformed or partially or completely transformed into other assets, the latter are subject to confiscation.
3. If the products of the criminal offense are combined with assets acquired legally, the latter are confiscated up to the value of the products of the criminal offense.
4. The proceeds or other benefits from the products of the criminal offense, from the assets into which the products of the criminal offense have been transformed or transformed or from the assets with which these products have been mixed are subject to confiscation, to the same extent and in the same manner as the products of the criminal offense.

4. Jurisdiction of the courts for the trial of criminal offenses provided by the Anti-Mafia Law.

As we have discussed above, the activity of the Special Court for Corruption and Organized Crime includes the requests related to preventive measures of a pecuniary nature, in the framework of Law no.10 192, datë 3.12.2009 *"On Preventing and Suppressing Organized Crime and Trafficking through Preventive Measures Against Property"*, (amended).

The novelty of the Anti-Mafia law, with legal amendments in 2017, is that as far as the jurisdiction of the Special Court is concerned, the latter does not have the exclusivity to review preventive measures of a pecuniary nature. Specifically, Article 7 of the Anti-Mafia¹⁶ Law provides for substantive powers to take more pecuniary measures, seizure and confiscation by the courts of judicial districts, for criminal offenses that fall within the respective substantive competence of these courts.

Thus, it turns out that the courts of general jurisdiction have subject-matter jurisdiction to review the criminal offense of corruption, when the value of the crime product is in low figures, such that when the value of the product obtained of the person suspected of committing the criminal offense, amounts to less than 50,000 (fifty thousand) all new. Given this material value, do the prosecution offices of general jurisdiction apply the measures of pecuniary character in these cases and how have they been implemented in practice? But when we are in those cases when there is only one corruptive episode, i.e. we do not have continued criminal activity, have the legal instruments of seizure and confiscation been used against the property found to have been acquired illegally, and when it has not become possible to find the material value for which the prosecution has fully proved to derive from the criminal activity, has the prosecution under these conditions resorted to legal or substitute property?

Continuing to understand the way the criminal proceeding has proceeded in relation to the pecuniary one, i.e. have they always proceeded in parallel, we have tried to make an analysis through the statistics received from the respective prosecution offices.

Statistics

From the analysis of the activity report of the Special Prosecution Office during 2023, it results that compared to 2022, for the criminal offenses investigated in the framework of corruption in

¹⁶ Law No.10 192, datë 3.12.2009, *"On Preventing and Suppressing Organized Crime and Trafficking through Preventive Measures Against Property"*, (amended). Article 7. (Jurisdiction and composition of the court).

1. The request for taking preventive measures, according to this law, is reviewed in the first instance by the courts of the judicial districts or the court of first instance against corruption and organized crime, based on the relevant subject-matter competence for the criminal offense committed, according to Article 75/a of the Criminal Procedure Code.

2. The request for taking preventive measures is reviewed in the second instance by the courts of appeal or the Court of Appeal against corruption and organized crime, according to the rule set out in paragraph 1 of this Article.

3. The provisions of paragraph 1, Article 80 of the Criminal Procedure Code shall apply, to the extent that they are compatible.

4. The request for taking preventive measures, according to this law, is reviewed in the first instance with a judge. The appeal against the decision to take the preventive measure is reviewed by the courts of appeal or the Court of Appeal against corruption and organized crime, with a panel consisting of three judges.

registered cases, there is an increase of 20%¹⁷. Thus it turns out that: **38 requests for trial were sent to the court with 142 defendants for criminal offenses related to corruption**¹⁸.

In the criminal proceedings that were transferred to the Prosecution Offices of the Judicial Districts/ Prosecution Offices of the General Jurisdiction, after the changes that the code underwent, it results that there are 62 criminal proceedings with 10 persons under investigation for offenses in the field of corruption.

Regarding the seizures under the Anti-Mafia law, during 2023, compared to the previous year, there is an increase of 60%. The opposite results in seizures under the Anti-Mafia law, as during 2023 there is a 50% decrease compared to 2022.

The Special Prosecution Office, following the fight against corruption and organized crime, through criminal prosecution, seizure and confiscation of criminal assets resulting from criminal offenses, during 2023 has managed to seize and confiscate a diversified portfolio of assets, such as immovable property, monetary values, trade quotas, as well as cryptocurrency portfolios¹⁹.

According to Law No. 10 192, dated 3.12.2009 *"On the prevention and crackdown of organized crime, trafficking, corruption and other crimes through preventive measures against property"* (as amended), it results that 8 requests for seizure of assets have been submitted to the court and 9 decisions for seizure of assets have been given by the court, respectively seizing: 28 movable property, 72 immovable property, 17 commercial entities, of which 10 commercial entities fully confiscated and the respective quotas of persons under investigation for 7 commercial entities.

Further in the report, it is evidenced that the assets seized under Law no. 10 192, dated 3.12.2009, *"On the prevention and crackdown on organized crime, trafficking, corruption and other crimes through preventive measures against property"*, as amended;

Likewise, 6 requests for confiscation of assets were submitted to the court, of which 1 request of 2022 and 5 requests of 2023, while 6 decisions for confiscation of assets were given by the court, respectively: 17 movable property, 23 immovable property, 3 commercial entities, of which 2 commercial entities were completely confiscated and the respective quotas of persons under investigation for 1 commercial entity²⁰.

Assets confiscated under Law no. 10192, dated 3.12.2009 *"On the prevention and crackdown of organized crime, trafficking, corruption and other crimes through preventive measures against property"* are estimated at about 64,341,850 all, a significantly lower value in relation to the value of the seized assets, this because the confiscation is a measure that comes after sequestration.

During 2023, a total of 534 criminal proceedings were carried out and registered with 307 persons under investigation for criminal offenses in the framework of corruption and other criminal offenses, and 42 criminal proceedings were sent to the court with 187 defendants for criminal offenses related to corruption and other criminal offenses. During 2023, the GJKKO issued 47 sentences with 174 convicted persons for criminal offenses related to corruption and other criminal offenses²¹.

17 "Report on the activity of the Special Prosecution Office during 2023", <https://spak.gov.al/wp-content/uploads/2024/04/Raporti-2023.pdf>, page 41.

18 Report on the activity of the Special Prosecution Office during 2023", <https://spak.gov.al/wp-content/uploads/2024/04/Raporti-2023.pdf>, page 49.

19 Report on the activity of the Special Prosecution Office during 2023", <https://spak.gov.al/wp-content/uploads/2024/04/Raporti-2023.pdf>, page 51.

20 Ibid.

21 Report on the activity of the Special Prosecution Office during 2023", <https://spak.gov.al/wp-content/uploads/2024/04/Raporti-2023.pdf>, page 54.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

States tend more and more to undertake legal reforms in the fight against corruption, because this activity affects public goods. The Albanian state has also continuously undertaken legal reforms in the fight against these criminal activities. First of all, the Criminal Code itself has undergone improvements, providing as a figure of the criminal offense all forms of corruption in all sectors - private, public, justice, arbitration, etc.

In the framework of the justice reform, special institutions were approved such as the Special Prosecutor's Office against Corruption and Organized Crime and the Special Court for Corruption and Organized Crime, which had as its subject-matter investigative competence also the criminal offenses of corruption. This court was given with a special law, substantive powers to take pecuniary measures against these criminal activities, such as seizure and confiscation.

Therefore, the Anti-Mafia law was adopted as an effective tool in the fight against such criminal activities, such as the seizure and confiscation of the profits/products of these criminal activities. This law constantly underwent improvements, increasing the scope of its activity, even against the criminal offenses of corruption.

According to statistics, there is an increase in the number of requests over the years, from 2022 onwards to seizure requests. It seems that there is no increase in requests for confiscation, but this at first glance, as confiscations as decisions come a little later than sequestrations.

There is an increase in criminal proceedings by the special prosecution against these offenses.

In the prosecution office with general jurisdiction, the situation in terms of property proceedings initiated remains unclear, when criminal proceedings have been initiated for corruption acts smaller than or equal to 50,000 all, due to the small value. It remains unclear whether the prosecution has initiated pecuniary proceedings against legitimate psychiatrists, when it should be a substitute.

Now the legal framework is complete, it is up to the institutions to implement it and bring positive results in the fight against corrupt acts.

Bibliography

- Constitution of the Republic of Albania, Law No. 8417, dated 21.10.1998, as amended
- CODE OF THE CIVIL PROCEDURE OF THE REPUBLIC OF ALBANIA (Amended)
- Law No. 8677, dated 2.11.2000, On **the organization and functioning of the judicial police.**
- Law No. 8737, dated 12.2.2001, On the Organization and Functioning of the Prosecution Office in the Republic of Albania
- The Law of R. 97/2016 On the Organization and Functioning of the Prosecution in the Republic of Albania.
- Law with nr.95/2016, On the organization and functioning of institutions in the fight against corruption and organized crime.
- Law No.10 192, dt. 3.12.2009, *"On Preventing and Suppressing Organized Crime and Trafficking through Preventive Measures Against Property"*, (amended).
- Report on the activity of the Special Prosecution Office during 2023", <https://spak.gov.al/wp-content/uploads/2024/04/Raporti-2023.pdf>

TIPOLIGJITË E VJEDHJES SË IDENTITETIT NË HAPËSIRËN KIBERNETIKE DHE PROBLEMATIKAT AKTUALE TË MBROJTJES JURIDIKO PENALE NDAJ SAJ

Phd candidate Admir Abrija,
Email: abrija@gmail.com

Abstrakt

Termat "vjedhje identiteti" dhe "mashttrim identiteti" kanë filluar të përdoren në mënyrë të ndërsjellë në përdorimin e përditshëm, edhe pse të dyja janë të ndryshme nga pikëpamja ligjore. Disa e konsiderojnë vjedhjen e identitetit si një nënkategori të mashttrimit të identitetit. Vjedhja e identitetit është rrallë një krim i vetëm, por përbëhet nga kryerja e një sërë krimesh të tjera, shumë prej të cilave, nëse jo të gjitha, janë krime të njohura për të gjithë ne.

Vjedhja e identitetit në hapësirën kibernetike ndodh kur dikush përdor ose shfrytëzon informacionin personal identifikues të një personi tjetër si: emri, numri i sigurimeve shoqërore, mbiemri i vajzërisë së nënës, numri i identitetit, etj...për të kryer mashttrim, ose për t'u përfshirë në aktivitete të tjera të paligjshme. Ndërsa ekzistojnë tipologji të shumta të shfaqjes së këtij krimi, një "hajdut" identiteti mund të përdorë me mashttrim informacionin personal identifikues, për cilindo nga qëllimet e mëposhtme: hapjen e llogarive të reja të kartës së kreditit; marrja e llogarive ekzistuese të kartës së kreditit; aplikimi për kredi; marrja me qira e apartamenteve; kontraktimin me kompanitë e shërbimeve komunale; (f) lëshimin e çeqeve mashtruese duke përdorur emrin dhe numrin e llogarisë së një personi tjetër; (g) vjedhja dhe transferimi i parave nga llogaritë bankare ekzistuese; fillimin e procedurave të falimentimit; dhe/ose (i) punësimi duke përdorur emrin dhe detajet e viktimës.

Prandaj vjedhja e identitetit në hapësirën kibernetike përbën një problematike të madhe dhe një kërcënim shqetësues për shoqëritë njërëzore në të gjitha vendet e botës. Kjo avantazhohet nga format e ndryshme të shfaqjes së saj, e gërshetuar me veshtirësinë që kanë organet e zbatimit të ligjit të identifikojnë dhe hetojnë autorët (hajdutët) e identitetit në internet. Kjo mund të jetë edhe për shkak të faktit se ata mund të përdorin teknologjinë për të fshehur identitetin dhe vendndodhjen e tyre fizike, duke frustruar kështu përpjekjet procedurale për t'i gjetur ato.

Për këtë arsye, vjedhja e identitetit është një krim i rëndë që meriton shqyrtimin e parandalimit dhe luftimit e duhur. Vjedhja e identitetit mund të kryhet tërësisht ose pjesërisht nga përdorimi i teknologjive të informacionit dhe komunikimit (TIK), i cili shpërndahet ballë për ballë, ose ballafaqohet me kontakt fizik. Pasojat e vjedhjes së identitetit në internet mund të kalojnë atë të krimit të botës reale për sa i përket shkallës së dëmit të shkaktuar nga një krim i vetëm. Në këtë punim do të fokusohemi tek shfaqja e fenomenit të vjedhjes së identitetit në hapësirën kibernetike në Shqipëri, adresimi ligjor i saj, duke identifikuar problematikat përkatesë, dhe nevojat për ndërhyrje.

Fjalët kyçe: kibernetike, vjedhje, krim, identitet, konventa

Hyrja

Vjedhja e identitetit përfaqëson një fenomen relativisht të ri, i cili përbën një problematike të madhe dhe një kërcënim shqetësues për të gjitha shoqëritë e botës.¹ Ai merr forma dhe shkallë të ndryshme duke filluar nga përdorimi i thjeshtë i paautorizuar i një karte krediti deri në marrjen e plotë të identitetit të një personi.² Për më tepër, organet e zbatimit të ligjit e kanë të vështirë të identifikojnë dhe ndëshkojnë "hajdutët" e identitetit në internet. Kjo, favorizohet edhe nga fakti se ata mund të përdorin teknologjinë për të fshehur identitetin dhe vendndodhjen e tyre fizike, duke frustruar përpjekjet e zbatimit të ligjit për t'i zbulimin e tyre.³

Në krimin e automatizuar ose kibernetik⁴ mund të mos ketë skenë krimi, ose mund të ketë shumë skena krimi, me prova të copëtuara të shpërndara në të gjithë hapësirën kibernetike.⁵ Rjedhimisht, identifikimi i një skene krimi elektronik mund të jetë një detyrë e vështirë kur autori mund t'i ketë drejtuar komunikimet e tij me viktimën përmes kompjuterëve në tre ose katër vende, me rrjete të paqarta që janë të paarritshme për investiguesit. Krimi i vjedhjes së identitetit në internet mund të tejkalojë atë të krimit të botës reale, përse i përket shkallës së dëmit⁶ të shkaktuar nga një krim i vetëm.⁷

Ndryshe nga krimi i botës reale, i cili shkakton dëme të llojeve të ndryshme mbi viktimat, vjedhja e identitetit në internet mund të shkaktojë dëme individuale dhe sistematike. Hapësira kibernetike dhe TIK-u janë bërë pjesë thelbësore e infrastrukturave kritike kombëtare.⁸ Ndërsa vjedhja e identitetit dëmton viktimat individuale, ajo nuk kufizohet vetëm në të, siç është në dukje me të drejtë Strategjitë Kombëtare për Sigurimin e Hapësirës Kibernetike, vjedhja e identitetit në internet mund të dëmtojë apo edhe të shkatërrojë infrastrukturën kritike të një kombi. Kjo e bën atë një kërcënim shumë më urgjent sesa krimi tradicional, i botës reale; në një kuptim, vjedhja e identitetit

1 Shih: Identity Theft in Cyberspace: Issues and Solutions Judge Mohamed CHAWKI and Dr. Mohamed S. Abdel Wahab Lex Electronica, vol.11 n°1(Printemps / Spring 2006) http://www.lex-electronica.org/articles/v11-1/chawki_Abel-wahab.htm

2 Shumica e ekspertëve mendojnë se format e zakonshme të krimit të lidhur me kompjuterin raportohen ndjeshëm më pak, sepse "viktimat mund të mos e kuptojnë se janë viktimizuar, mund të mos kuptojnë se sjellja e përfshirë në një krim, ose mund të vendosin të mos ankohen për arsye të sikletit ose besueshmërisë së korporatës". Arsyet e tjera për nën-raportimin e krimit kibernetik janë se "Probleme të mëtejshme lindin me viktimizimin masiv të shkaktuar nga vepra të tilla si përhapja e virusit, sepse numri i viktimave është thjesht shumë i madh për t'u identifikuar dhe numëruar, dhe për shkak të tillë programet mund të vazhdojnë të krijojnë viktima të reja shumë kohë pasi shkelësit të jenë kapur dhe dënuar".

3 Shih: S. Brenner, Cybercrime Metrics: Old Wine, New Bottles (Virginia, Virginia Journal of Law and Technology), [2004], fq. 6.

4 Shih: Donn Parker, who has been studying computer crime since the 1960s, believes we will see the emergence of totally automated crimes, which are available for purchase. Shih, gjithashtu: Donn Parker, Automated Crime, WindowSecurity.com [2002], at (last modified Oct. 16, 2002).

5 Ibid.

6 Shih, p.sh., E. Bernard, The Collapse of the Harm Principle, 90 (J. CRIM. L. & Criminology) 109, 120-39 [1999].

7 Ka pasur sondazhe për incidencën dhe efektet e krimit kibernetik në biznes. Shih, p.sh., Departamenti i Drejtësisë i SHBA-Byroja e Statistikave të Drejtësisë, Krimet Kibernetike kundër Bizneseve [2004] në: <<http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/pub/pdf/cb.pdf>>; Instituti i Sigurisë Kompjuterike, Anketa e Nëntë Vjetore e CSI/FBI për krimin dhe sigurinë kompjuterike [2004] në: <<http://www.gocsi.com/forms/fbi/pdf.jhtml>>; Australian CERT, 2004 Australian Computer Crime and Security Survey, në <<http://www.auscert.org.au/render.html?it=2001&cid=1920>>. Këto anketa në përgjithësi nuk bëjnë dallime mes krimit dhe krimit kibernetik si dukuri ligjore.

Shih Departamenti i Drejtësisë i SHBA – Byroja e Statistikave të Drejtësisë, Anketa e Sigurisë Kompjuterike 12001, aksesuar <http://www.census.gov/eos/www/css/cssprimary>.

8 Shih: S. Brenner, Cybercrime Metrics: Old Wine, New Bottles (Virginia, Virginia Journal of Law and Technology), [2004], fq. 19.

në internet gërryen dallimin midis kërcënimeve të brendshme dhe të jashtme.⁹

Së fundi, vjedhja e identitetit në internet bart pikënisjet e një konflikti të mundshëm midis sistemeve ligjore kombëtare për shkak të implikimeve të brendshme transnacionale dhe ndërkufitare të krimeve të tilla, ndryshimit dhe divergjencës relative të politikave kombëtare dhe rajonale që trajtojnë krime të tilla. Kjo vë në pikëpyetje efektivitetin e strategjive dhe politikave të bazuara në terriore të zbatuara në një kontekst të botës reale.¹⁰

Ndërkohë që po bëhen përpjekje për të krijuar strategji dhe politika kombëtare të harmonizuara dhe të qëndrueshme për të luftuar krimin kibernetik, dënimi global si dhe politikat e përshtatshme universale mund të mos arrihen në të ardhmen e afërt të paktën derisa të gjitha shtetet të njohinrëndësia e TIK-ut dhe nevoja për ekzistencën e një kuadri rregullator adekuat.

1. Definicioni i vjedhjes së identitetit

Vjedhja e identitetit¹¹ ndodh kur dikush përdor ose shfrytëzon informacionin personal identifikues¹² të një personi tjetër si: emri, numri i sigurimeve shoqërore, mbiemri i vajzërisë së nënës, numri i identitetit, etj...për të kryer mashtrim¹³ ose për t'u përfshirë në aktivitete të tjera të paligjshme.¹⁴ Ndërsa variacione të shumta të këtij krimi, një hajdut identiteti mund të përdorë me mashtrim informacionin personal të identifikimit për cilindo nga qëllimet e mëposhtme: (a)hapja e llogarive të reja të kartës së kreditit;¹⁵ (b) marrja e llogarive ekzistuese të kartës së kreditit; (c) aplikimi për kredi; (d) marrja me qira e apartamenteve; (e) kontraktimin me kompanitë e shërbimeve komunale; (f) lëshimin e çeqeve mashtruese duke përdorur emrin dhe numrin e llogarisë së një personi tjetër; (g) vjedhja dhe transferimi i parave nga llogaritë bankare ekzistuese; (h) fillimin e procedurave të falimentimit; dhe/ose (i) punësimi duke përdorur emrin dhe të dhënat e viktimës.¹⁶

Për këtë arsye, vjedhja e identitetit është një krim i rëndë që meriton shqyrtimin e duhur,

9 Shih: Identity Theft in Cyberspace: Issues and Solutions Judge Mohamed CHAWKI1 and Dr. Mohamed S. Abdel Wahab Lex Electronica, vol.11 n°1(Printemps / Spring 2006) http://www.lex-electronica.org/articles/v11-1/chawki_abdel-wahab.htm

10 Shih: M. Goodman And S. Brenner, The Emerging Consensus on Criminal Conduct in Cyberspace (UCLA J. L. & T.), [2002], 3, 4-6

11 Termi "identitet" përdoret zakonisht në mënyrë arbitrare dhe të pasaktë në mediat dhe literaturën popullore dhe termat "vjedhje identiteti" dhe "krim identiteti" përdoren shpesh në mënyrë të ndërsjellë. Shih: J. Collins, Preventing Identity Theft Into Your Business (New Jersey, John Wiley), [2005], fq. 7.

12 Sipas Fjalorit të Trashëgimisë Amerikane të Gjuhës Angleze, informacioni është "njohuri e ngjarjeve ose situatave specifike që janë mbledhur ose marrë nga komunikimi, inteligjenca ose lajmet".

13 Përkufizimet statutoare të shkeljes së besimit ose "abus de confiance" që ekzistojnë në disa vende - si në Belgjikë, Gjermani, Japoni, Francë ose Zvicër - zbatohen vetëm për shkelësit në pozita të larta dhe jo për grushtuesit, operatorët ose programuesit; Disa dispozita kanë edhe kufizime në lidhje me objektet e mbrojtura. Mbi një bazë të tillë, shumë vende evropiane kërkuar zgjidhje de lege lata e cila shmangu shtrirjen e tepërt të formulimit të dispozitave tashmë ekzistuese. Ligjet për mashtrimin e TIK-ut janë miratuar në Australi, Austri, Danimarkë, Greqi, Gjermani, Finlandë, Japoni, Holandë, Suedi, Norvegji, Spanjë dhe SHBA. Propozime të ngjashme reformash po diskutohen në Mbretërinë e Bashkuar ndërsa të tjera tashmë po diskutohet për ndryshimin dhe shtrëngimin e rregullave ekzistuese. Për më tepër, ligjvënësi suedez zgjeroi dispozitat për shkeljen e besimit tek teknikët në pozicione të kualifikuara besimi

14 Shih: J. May, Preventing Identity Theft (N.Y., Security Resources Unlimited), [2004], fq. 2.

15 Shih., Consumer Action, Preventing Credit Card Fraud, at: (last accessed Sept. 27, 2004); BBC News, Credit Card Cloning (July 12, 2004).

16 Ky lloj mashtrimi njihet ose si mashtrim 4-1-9 ose "mashtrim i tarifave paraprake". Shih, p.sh., Shërbimi Sekret i SHBA, Këshillim për Ndërgjegjësimin Publik në lidhje me skemat "4-1-9" ose "Mashtrimi i tarifave paraprake", në <<http://www.secretservice.gov/alert419.shtml>>

parandalimin dhe luftimin adekuat.¹⁷ Vjedhja e identitetit mund të kryhet tërësisht ose pjesërisht nga përdorimi i teknologjive të informacionit dhe komunikimit (TIK), të cilat i përjashtojnë ato ballë për ballë me kontakt fizik dhe lejon takime të largëta.

Historikisht, mashtrimi përfshinte komunikimin ballë për ballë meqenëse kontakti fizik ishte kryesisht normë.¹⁸ Edhe kur komunikimi në distancë – p.sh. posta e kërmillit – mund të përdorej për të krijuar një transaksion mashtrues, shpesh ishte ende e nevojshme që palët të takoheshin dhe përfundojnë krimin me një transferim fizik të pasurisë materiale të fituar me mashtrim.¹⁹

Megjithatë, përhapja e TIK-ve ka ushtruar një ndikim të thellë në natyrën dhe formën e krimit dhe ka ndryshuar mekanizmat e kryerjes së krimit. Në ditët e sotme, autorët mund të përdorin e-mail mashtruese dhe faqe interneti të rreme për të mashtruar mijëra viktime të vendosura në mbarë globin dhe mund të shpenzojnë më pak përpjekje për ta bërë këtë se paraardhësit e tyre. Këto forma ose gjenerata të reja të krimit të automatizuar ose elektronik dallon mashtrimin virtual online²⁰ nga mashtrimi i botës reale në të paktën dy aspekte të rëndësishme: (a) është shumë më e vështirë për oficerët e zbatimit të ligjit të identifikojnë dhe kapin mashtruesit në internet; dhe (b) këta autorë mund të kryejnë krime në një shkallë shumë më të gjerë se sa homologët e tyre të botës reale.

Njerëzit, identitetet e të cilëve janë vjedhur, mund të shpenzojnë muaj apo vite dhe mijëra dollarë për të pastruar rrëmujën e krijuar nga shfrytëzimi i një emri të mirë dhe krediti nga hajdutët. Në një këndvështrim tjetër, të qenit viktimë e vjedhjes së identitetit mund të çojë në një sërë problemesh, duke përfshirë: (a) presionin nga kreditorët që kërkojnë pagesa për bilancet që nuk i kanë borxh²¹; (b) përfundimi me një raport kredie të shkatërruar²²; (c) të paaftë për të siguruar një punë, merrni me qira një apartament, blini një makinë ose merrni kredi; dhe (d) në fund kostoja për zbatimin e ligjit, e cila nuk është e ulët, për të hetuar çdo rast.²³

Në vitin 1998, Kongresi miratoi Aktin e Supozimit dhe Parandalimit të Vjedhjes së Identitetit (Akti i Vjedhjes së Identitetit; Ligji Publik i SHBA-së 105-318). Ky akt identifikon shkelësit si këdo që me vetëdije transferon ose përdor, pa autoritet të ligjshëm, çdo emër ose numër që mund të përdoret, vetëm ose në lidhje me ndonjë informacion tjetër, për të identifikuar një individ të caktuar me qëllim për të kryer, ose për të ndihmuar ose për çdo aktivitet të paligjshëm që përbën shkelje të ligjit federal, ose që përbën një krim sipas çdo ligji shtetëror ose vendor në fuqi.²⁴

Termet "vjedhje identiteti" dhe "mashttrim identiteti" kanë filluar të përdoren në mënyrë të ndërsjellë në përdorimin të përditshëm, edhe pse të dyja janë të ndryshme nga pikëpamja ligjore.²⁵ Disa e konsiderojnë vjedhjen e identitetit si një nënkategori të mashttrimit të identitetit. Gjatë gjithë këtij punimi ne do t'i përmbahemi përdorimit më të gjerë.

Vjedhja e identitetit është rrallë një krim, por përbëhet nga kryerja e një sërë krimesh të tjera, shumë

17 Shih: D. Parker, *Fighting Computer Crime* (N.Y., Wiley), [1998].

18 Shih: S. Brenner, *Cybercrime Metrics: Old Wine, New Bottles* (Virginia, Virginia Journal of Law and Technology), [2004], fq. 6.

19 *ibid.* 12 *ibid.*

20 Federal Bureau of Investigation & National White Collar Crime Center, IFCC 2002 Internet Fraud Report 3, at Another common type of fraud is nondelivery of merchandise and payment. Shih *id.* For other types of online fraud, see Internet Fraud Watch, Internet Fraud Tips,

21 Shih: J. Petro, *Identity Theft* (Ohio), available at : (visited 01/10/2005).

22 *Id.* 17 *Id.*

23 18 Identity Theft Resource Center [2003].

24 Shih Graeme R. Newman, Megan M. McNally "Identity Theft Literature Review", Document No.: 210459, July 2005, Award Number: 2005-TO-008, fq 1.

25 Në përgjithësi, kodet ligjore bëjnë dallimin midis vjedhjes dhe mashttrimit duke e identifikuar këtë të fundit si marrje nga viktime me mashttrim ose mashttrim, si p.sh. kur dikush merr hua nga viktime pa synimin për t'i kthyer paratë. Vjedhja e thjeshtë në të kundërt i referohet marrjes së drejtpërdrejtë nga viktime pa autorizim.

prej të cilave, nëse jo të gjitha, janë krime të njohura për të gjithë ne. Krimet me të cilat zakonisht shoqërohet vjedhja e identitetit janë: mashtrimi me çeqe dhe karta, krime financiare të llojeve të ndryshme, mashtrime të ndryshme telemarketing dhe interneti²⁶, vjedhja e makinave dhe pjesëve të automjeteve të ndihmuara nga dokumentacioni mashtrues²⁷, vjedhje ose grabitje të llojeve të ndryshme ku informacioni i identifikimit vidhet rastësisht ose me dashje, falsifikimi dhe falsifikimi, trafikimi i qenieve njerëzore (UNICRI 2003)²⁸ dhe terrorizmi.

Është e qartë se këto krime të lidhura me vjedhjen e identitetit nuk janë fare krime të reja, por janë krime të vjetra të zgjeruara nga përdorimi ose vjedhja e identiteteve të vjedhura. Megjithatë, është vlerësimi se legjislacioni ekzistues në vende të ndryshme të botës nuk rrjedh aq shumë nga ato krime të vjetra, por nga publiciteti i gjerë në fund të viteve 1990 të viktimave të vjedhjes së identitetit. Këto ishin viktimat të cilat u viktimizuan në mënyrë të përsëritur gjatë një periudhe kohore nga muaj deri në disa vite dhe që nuk ishin në gjendje të merrnin identitetin e tyre ose nuk ishin në gjendje të bindin autoritetet e lëshimit të kredisë dhe raportimit për humbjen e tyre.

Kështu publiciteti shkaktoi një seri seancash dëgjimore të Kongresit, të cilat përfundimisht rezultuan në Aktin e Vjedhjes së Identitetit të vitit 1998. Tre fakte të rëndësishme rezultuan nga këto seanca. Së pari, zbatimi i ligjit vendas kishte qenë i ngadalshëm në njohjen e individëve si viktimat, sepse shumica e humbjeve aktuale financiare, si për shembull nga mashtrimi me kartën e kreditit, u lind nga emetuesi i kartës dhe jo nga mbajtësi i kartës. Bizneset u perceptuan si viktimat, jo si individë. Së dyti, dëshmitë e individëve në seancat dëgjimore zbuluan se identitetet e tyre u përdorën për një periudhë të gjatë kohore derisa shërbimi i tyre u shterrua. Ata ishin në fakt objekte të viktimizimit të përsëritur. Së treti, nuk ishte e pazakontë që individët të zbulonin viktimizimin e tyre disa kohë pas ngjarjes, duke e bërë kështu më të vështirë hetimin e krimit.²⁹

Prandaj, vështirësia në hartimin e çdo kërkimi mbi vjedhjen e identitetit është të hetohet se cila pjesë e listës së gjatë të krimeve të lidhura me vjedhjen e identitetit të rrëfyer më sipër lidhet me llojin "klasik" të vjedhjes së identitetit që rezulton në viktimizimin e përsëritur. Për shembull, një lloj i zakonshëm i mashtrimit me kartën e kreditit është vjedhja e kartës së kreditit të një individi, si për shembull nga një çantë dore ose pallto e mbështjellë mbi pjesën e pasme të një karrige në një restorant. Shkelësi bën një blerje të shpejtë të një artikulli të shtrenjtë dhe më pas e hedh kartën. Kjo seri ngjarjesh mund të zgjasë më pak se tridhjetë minuta, ndoshta më pak kohë sesa do t'i duhet viktimës për të zbuluar humbjen dhe për të njoftuar lëshuesin e kartës. A është vjedhur vërtet identiteti i viktimës? Ngjarja përshtatet qartësisht në përcaktimin ligjor të mësipërm, por nuk është vjedhje e identitetit të viktimës.

Megjithatë, nëse shkelësi punon me një bashkëpunëtor, karta mund të kthehet disa herë; ose nëse viktimat nuk zbulon humbjen e kartës, ose nuk shqetësohet të kontaktojë me lëshuesin e kartës (pasi lëshuesit e kartës e marrin humbjen), atëherë karta mund të kthehet disa herë dhe madje të

26 Shih: Newman, G. (2003). Check and Card Fraud. Problem Oriented Guides for Police No. 21. Washington D.C.: Dept. of Justice, COPS and Center for Problem Oriented Policing. <http://www.popcenter.org/Problems/problem-check-card-fraud.htm>.

27 Shih: Maxfield, M., and R. Clarke (eds.) (2004). Understanding and Preventing Auto Theft. Crime Prevention Studies, Vol. 17. Monsey, N.Y.: Criminal Justice Press.

28 Shih: United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute (2003). Coalitions Against Trafficking in Human Beings in the Philippines. Research and Action Final Report: Anti-Human Trafficking Unit. Vienna, Austria: United Nations. http://www.unodc.org/unodc/en/publications/publications_trafficking.html

29 Shënim kërkimor. Pyetja se sa kohë u duhet viktimave për të zbuluar viktimizimin e tyre dhe sa kohë duhet për të hetuar me sukses një rast në lidhje me sa kohë kalon pas ngjarjes nuk është hulumtuar tërësisht. Edhe pse disa të dhëna janë mbledhur në bazë të intervistave me viktimat, këto kanë qenë me mostra të vogla. Kështu, shumica e provave që mbështesin këtë pretendim janë anekdotike dhe përshkruese (U.S.GAO 1998a). Shih: Calpirg (2000). Nowhere to Turn: Victims Speak out on Identity Theft. A CALPIRG/PRC Report – May. Sacramento, Calif.: Privacy Rights Clearinghouse.

shitet në rrugë për një shumë të vogël. Së fundi, nëse patenta e viktimës dhe dokumente të tjera identifikuese, si karta e shëndetit me numrin e sigurimeve shoqërore, janë, gjithashtu, në xhep, elementët bazë për vjedhjen e identitetit të një individi janë të pranishme.

Kështu, ekziston nevoja për kërkime që mund të konfigurojnë elementët e ndryshëm të vjedhjes së identitetit pasi ato lidhen me shumë krime të ndryshme të zakonshme, në të vërtetë, me situatat specifike në të cilat shfaqen aspekte të veçanta të këtyre krimeve. Së paku, duhet të dimë shkallën në të cilën krimet e zakonshme përdorin identitete të vjedhura apo të pjesshme, arsyet pse ato janë pjesë e krimeve të tjera dhe nëse kjo është në rritje. Si hap i parë në këtë drejtim, ne sugjerojmë një tipologji të përafërt të vjedhjes së identitetit bazuar në rolin e njohur të vjedhjes së identitetit në lidhje me krimet e tjera.³⁰

2. Tipologjitë e "Vjedhjes së identitetit"

Tipologjia e ofruar më poshtë është një përafrim i përafërt, i bazuar në sugjerimet subjektive të rasteve të mbledhura nga kërkimet në internet dhe literatura e konsultuar. Është më shumë një mënyrë për të konceptuar problemin shumëdimensional. Sigurisht që ka shumë mbivendosje midis llojeve të ndryshme të identifikuar. Një rast i vetëm zakonisht përfshin më shumë se një nga kategoritë e mëposhtme. Llojet bazohen në thelb në një përzierje metodash dhe motivesh të përdorura nga shkelësi, dhe si të tilla duhet të konsiderohen si mjaft komplekse.³¹

Vështirësia me të cilën përballet studiuesi në zhvillimin e një tipologjie është se vjedhja e identitetit përbëhet, jo vetëm nga shumë krime të ndryshme, por edhe nga shumë situata dhe sekuenca ngjarjesh të ndryshme. Prandaj, ekziston një nevojë urgjente për të zbërthyer krimin "vjedhje identiteti" në komponentë më të vegjël dhe specifike. Kjo është bërë pjesërisht nga Lacoste dhe Tremblay (2003) në studimin e tyre për mashtrimin me çek, në të cilin ata përdorin një qasje "skripti" për të analizuar hapat dhe zgjedhjet e bëra nga mashtruesit e çeqeve në kryerjen e krimeve të tyre.³²

Shfrytëzimi i dobësisë në teknologjitë specifike dhe sistemet e informacionit. Mashtrimi me kartat e kreditit është ndoshta shembulli më i mirë i llojit të vjedhjes së identitetit që synon një teknologji specifike që është karta plastike dhe atributet e saj të ndryshme (shirit magnetik, hologram etj). Këtu, mashtruesi, duke përdorur një sërë teknikash, manipulon ose ndryshon kartat e kreditit që ose janë vjedhur nga viktimat ose janë të falsifikuara, por kanë aplikuar për to të gjithë

30 Përkufizimi ose natyra e ndërlikuar e vjedhjes së identitetit ka implikime të rëndësishme praktike. Procedurat e raportimit të incidenteve të krimit në polici kanë vështirësi të mëdha në regjistrimin e vjedhjes së identitetit, sepse formularët e tyre standard shpesh nuk përmbajnë ndonjë kategori të tillë dhe nëse e përmbajnë, nuk ka kritere për të ndihmuar se si ose nëse duhet klasifikuar një incident i caktuar si vjedhje identiteti, si dhe, të themi, një vjedhje. Në lidhje me disa krime të tilla si vjedhjet me vjedhje, mund të mos jetë një procedurë e vendosur për të mbledhur informacion nëse informacioni personal i viktimës është vjedhur (personi mund të mos mendojë as të kërkojë për të parë nëse ishte) në kontrast me objektivat e tjerë tipikë të vjedhje të tilla si bizhuteri. Rezultati praktik është se analisti i krimit (ose një studiues) mund të mos dijë nëse ekziston një problem i vjedhjes së identitetit, përveç nëse (a) informacioni bazë i vjedhjes së materialeve identifikuese është mbledhur dhe regjistruar për të gjitha krimet, pavarësisht nga lloji dhe (b) është zhvilluar një metodë për të analizuar detajet e të gjitha incidenteve të krimit të regjistruara për të identifikuar modelet e informacionit të vjedhjes së identitetit në të gjitha llojet e krimeve.

31 Një tjetër përpjekje për një tipologji është sugjeruar nga Newman, qw e koncepton vjedhjen e identitetit si të përbërë nga katër dimensionet ndërvpruese: fshehja, përfitimti financiar, angazhimi dhe organizimi. Shih: Newman, G. (2004a). Identity Theft. Problem Oriented Guides for Police No. 25. Dep. of Justice, COPS and Center for Problem Oriented Policing. http://www.popcenter.org/Problems/problem-identity_theft.htm.

32 Shih: Lacoste, J., and P. Tremblay (2003). "Crime Innovation: A Script Analysis of Patterns in Check Forgery." Crime Prevention Studies 16:171-198.

informacionin e identitetit nga të dhënat financiare të viktimës. Siç u përmend më lart, vjedhja e rastësishme apo edhe e organizuar e një karte krediti mund të mos zhvillohet në vjedhje identiteti "të plotë" nëse përdoret dhe asgjësohet brenda një periudhe të shkurtër kohore. Sasia e dëmit që i bëhet mbajtësit të kartës mund të jetë minimale, përtej telashit për të marrë një kartë të re krediti dhe për të ndaluar të vjetrën. Megjithatë, shfrytëzimi i kartës së kreditit është një mjet kryesor për hajdutët për të kthyer atë që vjedhin në para të gatshme ose sende të shtrenjta që blejnë. Mashtrimi me çekun dhe kartat sigurojnë hyrjen në sistemet e informacionit që do të asgjësojnë mallrat dhe shërbimet pa mundësinë serioze që shkelësi të kapet.³³

Objektiva të tjerë të zakonshëm të këtij lloji të vjedhjes së identitetit janë bazat e të dhënave elektronike që përmbajnë të dhëna personale dhe financiare për klientët. Disa nga këto informacione janë përdorur nga shkelësit për të hyrë në llogaritë bankare, për të marrë karta krediti, për të hapur llogari telefonike ose shërbime komunale dhe për të kthyer informacionin që ata kanë vjedhur në para. Përdorimi i identiteteve individuale nga baza të tilla të dhënash të vjedhura (të cilat mund të përmbajnë të dhëna që numërohen në mijëra) është anekdotike.³⁴ Rastet më të publikuara të vjedhjeve të bazave të të dhënave kanë qenë ato në të cilat shkelësit kanë tentuar të zhvasin para nga bizneset apo agjencitë që zotërojnë bazat e të dhënave. Kjo e fundit nuk mund të quhet teknikisht "vjedhje e identitetit" nëse nuk përcaktohet se identiteti i një personi përbëhet nga të dhënat financiare ose personale të përfshira nga një kompani lëshuese e kartës së kreditit.

Mashtrimet financiare. Ekziston një shumëllojshmëri e gjerë mashtrimesh që mund të kryhen me synimin për të marrë nga viktimat të dhënat e tyre personale. Këto lloje të vjedhjeve të identitetit janë padyshim të lidhura edhe me shfrytëzimin e teknologjive specifike dhe sistemeve të informacionit.³⁵ Ato ndodhin në mashtrimet e telemarketingut, të tilla si kërkimi i detajeve personale ndërsa pretendohet se po bën një kontroll sigurie ose po mbledh për një bamirësi. Mashtruesit vendosin "fronte dyqanesh" të rreme në ueb që imitojnë shitës me pakicë të mirënjohur të internetit, ose dërgojnë email të ndërlikuar ose kërkesa që shfaqen ("phishing") duke kërkuar informacione financiare dhe personale në emër të shitësve të mirënjohur dhe shpesh departamenteve qeveritare si p.sh. IRS. Shumica e këtyre llojeve të mashtrimit përdorin mashtrime relativisht të provuara dhe të vërteta të vjetra të përshtatura me teknologjitë e reja. Të gjitha në thelb varen nga mashtrimi ose mashtrimi i viktimës.

Si motiv për krime të tjera. Shkelësit tani njohin vlerën monetare të informacionit personal të individëve. Kështu, ka disa prova që shkelësit mund të kryejnë krime tradicionale të lidhura me vjedhjen me motivin kryesor të marrjes së informacionit personal të viktimave të tyre.³⁶ Vjedhja, grabitja, grabitja, vjedhja nga makinat, kapja e xhepave mund të kryhen të gjitha me qëllim të marrjes së informacionit personal dhe financiar të viktimës. Zhvatja dhe ryshfeti mund të kryhen gjithashtu për të hyrë në bazat e të dhënave financiare dhe personale ose të dhënat e bizneseve dhe agjencive të tjera, të tilla si kërcënimi ose ryshfeti i punonjësve për të dhënë fjalëkalime ose për të lënë dyert dhe kabinetet të hapura.

Lehtësimi i krimeve të tjera. Vjedhja ose mashtrimi i dokumenteve janë krimet më të zakonshme

33 Shih: National White Collar Crime Center and the Federal Bureau of Investigation. (n.d.). Internet Fraud Complaint Center (IFCC): Six-month data trends report, May- November 2000. <http://www.ifccfbi.gov/strategy/6monthreport.PDF>

34 Muris, T.J. (2003, July 10). Prepared statement of the Federal Trade Commission on the Fair Credit Reporting Act before the Senate Committee on Banking, Housing, and Urban Affairs. <http://www.ftc.gov/os/2003/07/fcrasenatetest.htm>.

35 Shih: Mativat, F., and P. Tremblay (1997). Counterfeiting Credit Cards: Displacement Effects, Suitable Offenders, and Crime Wave Patterns. *British Journal of Criminology* 37(2):165-183.

36 Shih: Home Office (2004). The British Crime Survey. Patterns of crime. <http://www.homeoffice.gov.uk/rds/patterns1.html>.

të lidhura me identitetin që lehtësojnë kryerjen e krimeve të tjera.³⁷ Një hajdut identiteti me përvojë do të marrë disa pjesë kryesore të identitetit të një individi: p.sh., një datëlindje dhe një numër sigurimesh shoqërore, dhe do t'i përdorë këto për të "prodhuar" dokumente shtesë. Përdorimi i kujdesshëm i këtij informacioni qoftë përmes telefonit, internetit, ballë për ballë me një zyrtar banke, apo edhe plotësimi i një aplikacioni për kredi, mund të ndihmojë në marrjen e më shumë informacioneve, si numrat e llogarisë bankare, patentën e shoferit ose vizat dhe pasaportat.³⁸ Informacioni mund të përdoret për të falsifikuar dokumente të reja, të tilla si karta krediti të falsifikuara, të cilat mund të kenë numra llogarie dhe emra të mbajtësve të ligjshëm të llogarive, duke i bërë kështu më të vështirë identifikimin e tyre. Mund të hapen llogari të reja bankare, të merren karta të reja krediti. Më pas mund të realizohet një mënyrë e tërë e të bërit biznes dhe e kryerjes së transaksioneve të nevojshme për të kryer krime të mëtejshme të një lloji tjetër.

Shmangia e Arrestimit. Nëse një shkelës kapet, përdorimi i identitetit të tjetrit mund të shmangë arrestimin ose ndalimin, veçanërisht nëse autori tashmë ka një precedent penal ose nëse ka një urdhër arresti të pazgjidhur. Kryerja e shkeljeve në emër të një personi tjetër do të thotë që policia do të kërkojë atë person, jo autorin e vërtetë.³⁹

Viktimizimi i përsëritur. Vjedhja "klasike" e identitetit. Siç u përmend më herët, ky lloj i vjedhjes së identitetit ka qenë më i përhapuri. Ai fokusohet më shumë në atë që i ndodh viktimës, por drejtpërdrejt nënkupton një përpjekje të vazhdueshme dhe të përsëritur nga shkelësi për të përdorur identitetin e individit pa pushim, derisa të shterohet dobia e identitetit në gjenerimin e parave dhe mundësive për krime shtesë.⁴⁰ Ndërkohë që ka dëshmi të konsiderueshme nga viktimat se ky proces ndodh dhe gjatë një periudhe të konsiderueshme kohore, ka pak kërkime të mbledhura për të përshkruar këtë proces nga këndvështrimi i shkelësit, megjithëse ka disa që sugjerojnë se shkelësit me përvojë të cilët janë të specializuar në kontrollin dhe mashtrimin me karta e di se për sa kohë duhet ta kthejë një kartë dhe kur ta heqë atë në rrugë.⁴¹

Vjedhja e organizuar e identitetit. Të gjitha llojet e mësipërme të vjedhjeve të identitetit mund të kryhen ose nga individë ose në grup. Shkelësit të cilët janë të përkushtuar ndaj ndërmarrjes së tyre zakonisht punojnë në grupe sepse realizimi i qëndrueshëm i mashtrimeve të tyre kërkon më shumë se një individ për t'i kryer ato me sukses. Hulumtimi i kufizuar i disponueshëm mbi aktivitetin kriminal të organizuar për të kryer vjedhje identiteti vjen kryesisht nga studime të mashtrimit me kartat e kreditit.⁴² Për të kryer mashtrime me karta krediti në një shkallë të gjerë, kërkohet ekspertizë, përvojë dhe njohuri e konsiderueshme, së bashku me një organizatë për të bërë të mundur marketingun e kartave të kreditit të falsifikuara. Së paku, një bandë e tillë duhet të përmbushë të paktën sa vijon: • kërkoni për një objektiv të lehtë, • gjeni burimet e informacionit personal për atë objektiv, • të marrë dokumentet e nevojshme (ligjore ose të falsifikuara) për të vendosur legjitimitetin, • zgjidhni se si të përdorni identitetin për të marrë para, • të bindin zyrtarët

37 Shih: Graham, John (1989). *Auto Safety: Assessing America's Performance*. Dover, Mass.: Auburn House Publishing Company.

38 Shih: Gottfredson, Denise (1997) "School-based Crime Prevention" in Lawrence W. Sherman, Denise Gottfredson, Doris MacKenzie, John Eck, Peter Reuter, and Shawn Bushway (Eds.), *Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising*. A Report to the United States Congress. National Institute of Justice. <http://www.ncjrs.org/works/>

39 Shih: Foley, L. (2003a). Fact Sheet 117: Identity theft and the deceased: Prevention and victim tips. Identity Theft Resource Center. <http://www.idtheftcenter.org/vg117.shtml>

40 Federal Trade Commission. (2002a). Identity theft victim complaint data: Figures and trends, January 1-December 31 2001. <http://www.consumer.gov/sentinel/images/charts/idtheft01.pdf>

41 Shih: Cheney, J.S. (2003). Identity theft: A pernicious and costly fraud. Discussion Paper, Payment Cards Center. Philadelphia, PA: Federal Reserve Bank of Philadelphia.

42 Shih: Mativat, F., and P. Tremblay (1997). Counterfeiting Credit Cards: Displacement Effects, Suitable Offenders, and Crime Wave Patterns. *British Journal of Criminology* 37(2):165-183.

se njëri është personi i përmendur në dokumentet e identitetit, • parashikoni se sa kohë mund të shfrytëzohet identiteti përpara se viktima të zbulojë humbjet, • gjeni mënyra të thjeshta për të kthyer identitetet e vjedhura në para.⁴³

Disa kërkime eksploruese kanë treguar se bandat e organizuara kriminale në Azinë Juglindore prodhojnë karta plastike duke përdorur identitete të vjedhura. Këto më pas tregtohen në rrugë në qytetet e mëdha të SHBA-së dhe Evropës.⁴⁴ Në nivelin e rrugës, mashtruesit e kartave të kreditit priren të specializohen në lloje të veçanta të mashtrimit me karta. Ata përdorin teknika shumë të sofistikuara për të shmangur zbulimin ose kur përdorin kartën në një dyqan me pakicë ose kur konvertojnë mallrat e blera në para. Ata priren të punojnë në banda të vogla, të merren me volum të madh dhe të veprojnë në zona me popullsi të lartë, zakonisht 50 mijë ose më shumë larg vendit ku jetojnë.⁴⁵

3. Nevoja për ndërhyrje ligjore.

Në vitin 1996, Arizona ishte shteti i parë që miratoi një ligj që njihte vjedhjen e identitetit si një krim të pavarur. Që nga ajo kohë, shumë shtete kanë ndjekur hapat e saj, dhe vetëm Kolorado dhe Distrikti i Kolumbisë nuk kanë miratuar ende legjislacionin specifik për vjedhjen e identitetit. Megjithatë, këto juridiksione (dhe madje edhe ato me legjislacion specifik) trajtojnë vjedhjen e identitetit sipas statuteve që kanë të bëjnë me vepra të ndryshme penale të lidhura me vjedhjen e identitetit.⁴⁶

Statuti i vjedhjes së identitetit të çdo shteti është gjithashtu unik për sa i përket formulimit të tij, llojeve të vjedhjes së identitetit të kriminalizuar dhe trajtimit të krimit si një krim ose kundërvajtje.⁴⁷ Kalifornia, për shembull, fillimisht e përcaktoi aktin e vjedhjes së identitetit si një personi "i cili me dashje merr informacione personale... të një personi tjetër pa autorizimin e atij personi dhe e përdor atë informacion për ndonjë qëllim të paligjshëm, duke përfshirë marrjen ose përpjekjen për të marrë kredi, mallra, shërbime ose informacion mjekësor në emër të personit pa pëlqimin e atij personi." Ky statut u ndryshua më vonë për të hequr disa gjuhë, të tilla si fjalët "pa autorizim", për të përfshirë rastet kur viktimat japin informacion me dëshirë, por informacioni përdoret më vonë për qëllime të paligjshme⁴⁸. Statuti i Teksasit është i ngjashëm, por jo identik. I modeluar sipas Aktit federal të Vjedhjes së Identitetit, ai përcakton aktin e vjedhjes së identitetit si një person që "merr, zotëron, transferon ose përdor informacionin identifikues të një personi tjetër pa pëlqimin e personit tjetër ose me qëllim për të dëmtuar ose mashtruar një tjetër".

43 Shih: Marx, G.T. (2001). Identity and Anonymity: Some Conceptual Distinctions and Issues for Research. In J. Caplan and J. Torpey, Documenting Individual Identity. Princeton University Press.

44 Shih: Newton, John, Det. Chief Insp. (1994). Organised 'Plastic' Counterfeiting. London: Home Office.

45 Shtrirja e aktivitetit kriminal ndërkombëtar në lidhje me vjedhjen e identitetit nuk dihet. Për shkak të globalizimit dhe rritjes së përdorimit të kartave të kreditit dhe debitit ndërkombëtarisht, pritet që dobësitë në sistemet ndërkombëtare të vërtetimit dhe dorëzimit të kartave të shfrytëzohen. Dihet se shkalla e mashtrimit me kartat e kreditit në Francë ka qenë shumë më e ulët se ajo e Mbretërisë së Bashkuar ose SHBA-së në dekadat e fundit (Newman dhe Clarke 2003). Arsyeja që jepet zakonisht për këtë ndryshim janë teknologjitë superiore të vërtetimit të përdorura në Francë (PIN-i i nevojshëm për përdorimin e kartës së kreditit për kartat e lëshuara në Francë). Një krahasim i procedurave të vërtetimit, teknologjive të ndryshme dhe politikave të ndryshme të marketingut të kompanive lëshuese të kartave në vende të ndryshme do të ishte veçanërisht informues, veçanërisht pasi shumë nga të njëjtat kompani lëshuese të kartave lëshojnë karta në shumë vende. Shih: Levi dhe Handley 1998a; Levi dhe Handley 1998b.

46 Shih po aty.

47 Disa shtete përfshijnë kategoritë e vjedhjes së identitetit si për krime ashtu edhe për kundërvajtje dhe kanë statute të veçanta penale dhe civile.

48 Shih: Abernathy, W.B. (2003). The many ugly faces of identity theft. Presentation at the 2003 Banking Institute of the University of North Carolina School of Law's Center for Banking and Finance. <http://www.treas.gov/offices/domestic-finance/financial-institution/cip/pdf/the-many-ugly-faces-of-identity-theft.pdf>

Si shembull i mëtejshëm, ndërsa disa shtete kanë dispozita specifike që kriminalizojnë vjedhjen e identitetit të rekordit penal, të tjerët përmbajnë gjuhë të hapur që thjesht mund të lejojë ndjekjen e tij.⁴⁹ Megjithatë, pothuajse të gjitha ligjet janë të paqarta për sa i përket parashkrimit të këtij krimi. dhe dështojnë në adresimin e vjedhjes së identitetit të të dhënave kriminale, e cila ndodh kur një person nuk është në gjendje të punësohet sepse një kërkim në sfond i punëdhënësit zbulon një dosje kriminale.⁵⁰ Statutet e shtetit ndryshojnë gjithashtu për çështje të tilla si nëse viktima mund ta raportojë krimin në departamentin e policisë lokale nëse vjedhja ka ndodhur në një juridiksion tjetër, ose nëse policia kërkohet të bëjë një raport.⁵¹

Megjithatë, për të kuptuar mënyrat se si ndiqet penalisht vjedhja e identitetit, është e nevojshme të shqyrtohen ligjet e shtetit për vjedhjen e identitetit. Shumica e ndjekjeve penale për vjedhjen e identitetit zhvillohen në nivel shtetëror, sepse prokurorët federalë në përgjithësi nuk do të marrin një çështje që përfshin shuma të vogla parash. Dënimet e mundshme për hajdutët e identitetit mund të jenë gjithashtu më të rrepta sipas disa ligjeve shtetërore. Disa gjyqtarë shtetërorë kanë më shumë diskrecion në këto raste në krahasim me gjyqtarët federalë të cilët mund të jenë të detyruar nga udhëzimet federale të dënimit. Disa forma të vjedhjes së identitetit thjesht bien nën shtetin në krahasim me statutet federale.⁵²

Megjithatë, ligjet e shtetit për vjedhjen e identitetit ofrojnë përfitime shumë juridiksionale për të gjitha nivelet e zbatimit të ligjit. Sipas zyrtarëve të Divizionit Kriminal të Departamentit të Drejtësisë, "statutet e ndryshme të shtetit, së bashku me statutin federal, ofrojnë një kornizë më të gjerë për trajtimin e vjedhjes së identitetit, veçanërisht kur përdoret një qasje e grupit të punës me shumë agjenci".⁵³

Megjithëse efektiviteti i ligjeve të tilla është i paqartë në këtë kohë, disa prova anekdotike sugjerojnë se miratimi i tyre ka ndikuar në një farë mase ndërgjegjësimin për vjedhjen e identitetit. Disa kompani në Kaliforni, për shembull, kanë kryer seminare trajnimi, kanë shqyrtuar sistemet e të dhënave që mund t'i nënshtrohen legjislacionit të ri⁵⁴ dhe kanë filluar të marrin në konsideratë skenarët e reagimit në rast të një shkeljeje të sigurisë.⁵⁶ Megjithatë, politikëbërësit dhe administratorët e

49 Vjedhja e identitetit të të dhënave kriminale ndodh kur një shkelës përdor identitetin e një individi për të kryer një krim ose u jep autoriteteve emrin e një tjetri pasi është kapur. Kalifornia, Maryland, Nevada, Nju Jorku, Karolina e Veriut, Utah, Virxhinia dhe Wyoming kanë statute që adresojnë drejtpërdrejt këtë formë të vjedhjes së identitetit. Shih Perl (2003) për një diskutim të ngjashmërive dhe dallimeve midis ligjeve shtetërore në lidhje me vjedhjen e identitetit të të dhënave kriminale, duke përfshirë ndryshimet në dënimet e tyre dhe trajtimin e tyre si një krim ose kundërvajtje.

50 Shih: Perl, M.W. (2003). It's not always about the money: Why the state identity theft laws fail to adequately address criminal record identity theft. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 94(1): 169-208.

51 Në mesin e ligjeve shtetërore ekziston edhe shtresimi delikat dhe i dukshëm. Kalifornia, për shembull, ka fokusuar një sërë ligjesh në fushën e të drejtave të viktimave. Një ligj i tillë u jep konsumatorëve mundësinë për të «ngrirë» raportin e tyre të konsumatorit dhe disa shtete po shqyrtojnë ose kanë miratuar legjislacion të ngjashëm (Florida 2002). Disa shtete janë fokusuar gjithashtu në ligjet që kontrollojnë numrat e Sigurimeve Shoqërore, patentat e shoferit ose bazat e të dhënave të informacionit personal, ku të tjerët kanë heshtur.

52 Po aty

53 Shih gjithashtu Algosio, Blackledge dhe Vasavada (2004) për një diskutim se si ligjet e shtetit ndihmojnë për të mbushur boshllëqet rregullatore federale në fushën e privatësisë financiare të konsumatorëve; Matejkovic dhe Lahey (2001) për një diskutim mbi papërshtatshmëritë e ligjeve penale shtetërore dhe federale; dhe Pastrikos (2004) për një krahasim të statuteve federale me ato në Arizona, Kaliforni, Nju Jork dhe diskutimin e statuteve më efektive në mbrojtjen e qytetarëve amerikanë.

54 Shih: Sullivan, B. (2005, January 26). "Study: 9.3 million ID theft victims last year, Consumers who eye accounts online are safer, authors say." <http://www.msnbc.msn.com/id/6866768/>

55 Ky ligj, për shembull, paraqet një rrezik ligjor për kompanitë që nuk mbrojnë të dhënat personale dhe kërkon që kompanitë të njoftojnë në mënyrë proaktive klientët për një shkelje të sigurisë që përfshin të dhënat e tyre personale. Megjithatë, formulimi i tij është disi i paqartë, gjë që mund ta bëjë të vështirë përputhshmërinë. Në reagim ndaj ligjit të ri, një kompani në Ohio vendosi se nuk kishte kuptim të mbroheshin numrat e Sigurimeve Shoqërore të banorëve të Kalifornisë, sepse ata ishin të përzier me klientët nga shtetet e tjera në bazat e të dhënave të tyre.

56 Shih: Vijayan, J. (2004, June 7). "One year later, California identity theft law remains low-key." *Computerworld*, 38(23): 7.

drejtësisë penale kanë përgjegjësinë e shtuar për të siguruar që legjislacioni përkatës të zbatohet në mënyrë efektive.⁵⁷

Përveç Aktit të Vjedhjes së Identitetit, një sërë statutesh dhe ligjesh federale përkatëse trajtojnë problemet që lidhen me vjedhjen e identitetit.⁵⁸ Për shembull, të paktën tre seksione të Kodit të SHBA adresojnë mashtrimin e identitetit: 18 U.S.C. § 1028 (mashtrim në lidhje me dokumentet e identitetit); 18 U.S.C. § 1029 (mashtrim në lidhje me pajisje akses si kartat e kreditit); dhe 42 U.S.C. § 408(a)(7) (mashtrim në lidhje me keqpërdorimin e numrave të sigurimeve shoqërore).⁵⁹ Rregullat shtesë të agjencisë federale mund të ndikojnë gjithashtu në mënyrë indirekte krimin e vjedhjes së identitetit. Shërbimi Postar i SHBA-së tani kërkon që kushdo që merr me qira një kuti postare private në një agjenci e pranimit të postës tregtare duhet të caktojë adresën si një kuti postare private (ose PMB) Ky rregull shton një nivel shtesë mbrojtjeje kundër vjedhjes së identitetit pasi mund t'i shtyjë kompanitë të verifikojnë kërkesën e një "klienti" që adresa e tyre të ndryshohet në një private. kuti postare - një metodë e zakonshme e përdorur nga hajdutët e identitetit për të përgjuar postën e viktimë.⁶⁰

Propozime të shumta për legjislacion ekzistojnë gjithashtu si në nivel shtetëror ashtu edhe në atë federal.⁶¹ Gama e çështjeve të synuara nga legjislacioni i propozuar përfshin: mbrojtjen e informacionit personal dhe privatësisë, të drejtat e viktimës, ligji për hapësirën kibernetike, kontrollin ose eliminimin e përdorimit të numrit të sigurimeve shoqërore dhe mënyrat në të cilat mund të bëjnë biznes kompanitë e kartave të kreditit ose subjektet private. Një nga propozimet më gjithëpërfshirëse deri më sot, "Ndërgjegjësimi i Informacionit Total", do të përdorte teknologjitë më të avancuara për të krijuar një bazë të dhënash të centralizuar për të gjithë qytetarët amerikanë. Kjo bazë të dhënash e propozuar do të ruante dosje individuale me informacion mbi çdo lloj transaksioni elektronik nga faturat e telefonit deri te recetat mjekësore, blerjet me kartë krediti dhe planet e udhëtimit.⁶² Ndërsa nevoja për baza të ngjashme të centralizuara të të dhënave është e njohur, konotacionet e Big Brother të këtij projektligji kanë shkaktuar shqetësime të veçanta.⁶³

57 Megjithëse shkalla e mospërputhjes është e paqartë, disa prova sugjerojnë se ajo ekziston. Agjentët federalë, për shembull, përdorin certifikata të rreme të lindjes dhe licenca jashtë shtetit për të marrë patentë shoferi në shtatë shtete. GAO vuri në dukje trajnimin e dështuar dhe politikat e shpërfillura si shkakun e këtij dështimi mbarëkombëtar ("Post-9/11, shtetet...", 2003).

58 Shih: Një numër ligjesh federale shtesë ndikojnë gjithashtu disa elementë që lidhen me vjedhjen e identitetit, për shembull: Akti i Patriotëve të SHBA-së (2001) ka dispozita të ndryshme që kërkojnë zhvillimin e standardeve të teknologjisë për të konfirmuar identitetin; Akti i Reformës së Përmirësimit të Sigurisë Kufitare dhe hyrjes në Viza të vitit 2002 (2002) kërkon që të gjitha dokumentet e udhëtimit dhe hyrjes të lëshuara nga SHBA për të huajt të jenë të lexueshme nga makineritë, rezistente ndaj ndërhyrjeve dhe të përfshijnë identifikues standard biometrikë; Akti i Mashtrimit dhe Abuzimit Kompjuterik (1986) e bëri të paligjshme përdorimin e një kompjuteri për të kryer një krim ose për të shkaktuar dëme të ngjashme; Akti i Privatësisë së Komunikimit Elektronik (1986) e bëri të paligjshme përgjimin e komunikimeve elektronike; dhe Ligji për Mbrojtjen e Privatësisë së Shoferit (1994) i dha fund zakonit të shtetit për të shitur informacionin e patentës së shoferit (GAO 2002b; Slosarik 2002). Shih gjithashtu, GAO (2004) për një diskutim të ligjeve federale dhe shtetërore që ndikojnë në zbulimin e informacionit personal; Task Forca e Shumicës së Senatit të SHBA për Pushtimin e Privatësisë (2000) për një diskutim të çështjeve të ndryshme të privatësisë dhe legjislacionit të SHBA-së; dhe Murphy (2004) për një diskutim të ligjeve të privatësisë financiare që ndikojnë në ndarjen e informacionit të klientit.

59 Shih: Virginia, Attorney General's Identity Theft Task Force. (2002, October 29). The report of the Attorney General's Identity Theft Task Force. Richmond, VA: Office of the Attorney General.

60 Ekipi i Politikës së Krimeve Ekonomike ka identifikuar në fakt 180 statute federale të veçanta, të përbëra nga 216 nënsëksione, që ndalojnë të njëjtën sjellje nën 18 U.S.C. § 1028(a)(7) (a.k.a., Ligji i Vjedhjes së Identitetit).

61 Shih: Welborn (2003a,b) for an overview of proposed identity theft legislation; and Katyal (2001) for a discussion of the need for criminal law in cyberspace.

62 Shih: Mayle, A., and A. Knott. (2002, December 17). "Outsourcing Big Brother: Office of Total Information Awareness relies on private sector to track Americans." The Center for Public Integrity. <http://www.public-i.org/dtaweb/report.asp?ReportID=484>

63 Duhet të theksohet gjithashtu se miratimi i shumë projektligjeve mbështetet jo vetëm në mbështetjen partiake, por në vëmendjen që merr nga lobistët e interesuar, veçanërisht subjektet private që kanë interes në

Megjithatë, përveç asaj që mund të jetë, realiteti i asaj që është ka ndryshuar në mënyrë dramatike me miratimin e Ligjit për Vjedhjen e Identitetit dhe Aktit më të fundit të Përmirësimit të Dënimit për Vjedhjen e Identitetit. Megjithatë, këto ligje mund të kërkojnë ndryshime të mëtejshme, pasi kuptimi ynë për vjedhjen e identitetit dhe metodat e përdorura për ta kryer atë, evoluojnë.⁶⁴ Disa ligje shtesë, pasi ato lidhen me vjedhjen e identitetit, meritojnë gjithashtu një vëmendje.

Akti i Raportimit të Drejtë të Kredisë (FCRA) dhe Akti i Drejtë dhe i Saktë i Transaksioneve të Kredisë (Akti FACT). Akti i Raportimit të Drejtë të Kredisë (FCRA) u miratua fillimisht në 1970 dhe u amendua në 1996 për të ofruar të drejta të reja të konsumatorëve në lidhje me, ndër të tjera, përdorimin, privatësinë dhe saktësinë e raporteve të kredisë. Ndryshimet e vitit 1996 gjithashtu i penguan përkohësisht shtetet të miratonin ligje më të forta për mbrojtjen e konsumatorit brenda disa fushave specifike sipas ligjit. Në vitin 2003, FCRA u ndryshua ndjeshëm nga ndryshimet e reja sipas Aktit FACT, më e rëndësishmja duke bllokuar përgjithmonë shtetet nga miratimi i rregullave më të rrepta të privatësisë financiare sesa qeveria federale.

Seksionet brenda Titullit II të Aktit FACT (2003) janë krijuar posaçërisht për të luftuar vjedhjen e identitetit. Disa seksione, për shembull, mbrojnë ose fuqizojnë konsumatorin në lidhje me kredinë e tyre dhe përmirësojnë vërtetimin e identitetit. Një seksion e drejton Sekretarin e Thesarit "të kryejë një studim të përdorimit të biometrisë dhe teknologjive të tjera të ngjashme për të reduktuar incidencën dhe kostot e vjedhjes së identitetit duke ofruar prova bindëse se kush ka kryer në të vërtetë një transaksion financiar të caktuar".⁶⁵ Ndërsa ky ligj zbatohet (legjislacioni lejon një shtrirje graduale për një periudhë prej dy vjetësh), departamentet e policisë mund të përmbysen me viktima që kërkojnë që të merren raporte për të kënaqur kreditorët dhe zyrat e kreditit se disa akuza ishin rezultat i vjedhjes së identitetit.⁶⁶

Megjithatë, me kalimin e amendamenteve të reja, "[c]onsumatorët janë ende në vijën e parë të mbrojtjes së tyre kundër gabimeve të byrosë së kreditit dhe vjedhjes së identitetit...[b]por të paktën tani ata kanë shumë më tepër mjete për të parandaluar ID-në. vjedhje dhe pastroje pas saj"⁶⁷. Disa e shohin Aktin FAKT si një fitore për industrinë financiare, lobistët e të cilave kanë shtyrë për t'i bërë dispozitat e FCRA të përhershme. Të tjerë besojnë se shtetet mund të ndihmojnë në mbrojtjen e mëtejshme të konsumatorëve nga praktikatat e shkëmbimit të informacionit të korporatave.⁶⁸ Historikisht, megjithatë, industria e raportimit të kredisë e ka përdorur FCRA si "një mburojë dhe një shpatë në marrëdhëniet e tyre me konsumatorët".⁶⁹

Akti Gramm-Leach-Bliley (GLBA). I miratuar në vitin 1999, GLBA i drejton institucionet financiare,⁷⁰ si bankat dhe kompanitë e investimeve, që të kenë politika, procedura dhe kontrolle për të parandaluar

ruajtjen e status quo-së së veprimtarisë së bizneseve të tyre.

64 Shih: Gordon et al. (2004), for example, note that the current statute does not address the need to authenticate identity documents.

65 Shih: Gordon, G.R., N.A. Willox, Jr., D.J. Rebovich, T.M. Regan, and J.B. Gordon. (2004). Identity fraud: A critical national and global threat. *Journal of Economic Crime Management* 2(1): 1-48.

66 Shih: Holt (2004) and Muris (2003); see also Lucas (2004) for a discussion of the "hidden costs" of the FACT Act to businesses.

67 citim nga Edward Mierzwinski, drejtor programi në US PIRG in Black 2003).

68 Hughes, K. (2004). Final report of cognitive research on the new identity theft questions for the 2004 National Crime Victimization Survey. Studies Series (Survey Methodology #2004-02). Washington, D.C.: Statistical Research Division, U.S. Bureau of the Census. <http://www.census.gov/srd/papers/pdf/ssm2004-02.pdf>

69 Florida, Sixteenth Statewide Grand Jury. (2002, January 10). Statewide Grand Jury report: Identity theft in Florida. First Interim Report of the Sixteenth Statewide Grand Jury. http://www.idtheftcenter.org/attach/FL_idtheft_gj.pdf

70 Në vitin 2002, kolegjet dhe universitetet u zbuluan gjithashtu se bien nën ombrellën e GLBA pasi ato mbledhin informacione personale për studentët (veçanërisht SSN-të), prindërit dhe donatorët. Këtyre institucioneve u kërkohet tani të zhvillojnë sisteme alternative të regjistrimit dhe të mbrojnë më tej sistemet ekzistuese nga infiltrimi ("Legjislativët përpiqen të mbështesin...", 2004).

zbulimin e paautorizuar të informacionit financiar të klientit dhe për të penguar aksesin mashtrues në një informacion të tillë. Ky ligj krijoi gjithashtu një standard "opt-out" për konsumatorët, i cili kërkon që institucionet financiare t'u japin njoftim konsumatorëve se institucioni mund të zbulojë informacione private financiare, përveç rasteve kur udhëzohet ndryshe nga individ (GAO 2002c,d). Megjithatë, ndërsa ligji mbron qytetarët nga shitja e informacionit personal në sektorin privat, ai nuk trajton mbledhjen ose shpërndarjen e informacionit personal nga qeveria; dhe nuk i lejon qytetarët të "përzgjidhin" ndarjen e informacionit nga qeveria ose zbulime të ngjashme.⁷¹

Në përgjithësi, "përderisa SHBA-ja ka disa ligje dhe rregullore në fuqi, ato priren ta trajtojnë problemin në mënyrë të pjesshme, në vend që të sulmojnë pamjen e madhe"⁷². Më tej, shumë ligje ekzistuese dhe të propozuara mund të mos e zgjidhin problemin e vjedhjes së identitetit pasi ato nuk arrijnë të vërtetojnë, verifikojnë ose vërtetojnë identitetin individual.⁷³ Janë bërë hapa të mëdhenj për të adresuar problemin e vjedhjes së identitetit nëpërmjet legjislacionit ndërkombëtar dhe atij shtetëror, por më shumë kërkime nevojiten qartë për të informuar zhvillimin efektiv të statuteve dhe metodave përkatëse të zbatimit.

Bibliografia:

- Abernathy, W.B. (2003). *The many ugly faces of identity theft*. Presentation at the 2003 Banking Institute of the University of North Carolina School of Law's Center for Banking and Finance. <http://www.treas.gov/offices/domestic-finance/financial-institution/cip/pdf/the-many-ugly-faces-of-identity-theft.pdf>
- Beales, Howard. (2002b, July 18). *Prepared statement of the Federal Trade Commission on Identity theft: The impact on seniors before the Senate Special Committee on Aging*. <http://www.ftc.gov/os/2002/07/020718identitytheft.htm>
- Benner, J., E. Mierzwinski and B. Givens. (2000, May). *Nowhere to turn: Victims speak out on identity theft*. California Public Interest Research Group and the Privacy Rights Clearinghouse. <http://www.calpirg.org/consumer/privacy/idtheft2000/idtheft2000.pdf>
- Bettelheim, A. (2000, March 11). "Congress urged to do more to combat identity theft and ensure victims' rights." *CQ Weekly*, 58(11): 543.
- Better Business Bureau. (2005, January 26). "New research shows that identity theft is more prevalent offline with paper than online." <http://www.bbbonline.org/idtheft/safetyQuiz.asp>
- Black, J. (2003, December 11). "Your new weapon vs. ID theft." *Business Week Online*. http://yahoo.businessweek.com/technology/content/dec2003/tc20031211_2562_tc073.htm
- Block, S. (2003, May 6). "More uneasy consumers purchase identity theft insurance." *USA Today*: 03b.
- Borrus, A. (2003, March 31). "To catch an identity thief." *Business Week*, 3826: 91.
- Boularad, G. (2004). "Foiling I.D. thieves." *State Legislatures*, 30(9): 12-15.
- Brown, D. and B. Ploskina. (2001, August 13). "E-theft: Who's liable?" *Interactive Week*: 11-12.
- Bury, L. (1999). "Chips Can be Good for You." *Accountancy* 123(1269): 48; Staff (1994, July 12). "Beating the Counterfeiters." *Cards International*.

⁷¹ Informacioni personal ka vlerë tregu dhe praktike brenda sektorit publik dhe privat. Efekti i ligjeve që kufizojnë përdorimin ose shitjen e një informacioni të tillë, megjithatë, nuk dihet. Industria e sigurimeve, për shembull, përdor informacionin personal të marrë nëpërmjet burimeve të ndryshme për të hetuar pretendimet e mundshme mashtruese; agjencitë e zbatimit të ligjit përdorin në mënyrë të ngjashme këtë informacion për të hetuar dhe ndjekur penalisht krimet financiare. Prandaj, disa propozime ose ligje ekzistuese mund të kenë pasojë të padëshiruara që duhet të shqyrtohen më tej (GAO 1998).

⁷² Shih: Gordon, G.R., N.A. Willox, Jr., D.J. Rebovich, T.M. Regan, and J.B. Gordon. (2004). Identity fraud: A critical national and global threat. *Journal of Economic Crime Management* 2(1): 1-48.

⁷³ Shih: Gordon, G.R., N.A. Willox, Jr., D.J. Rebovich, T.M. Regan, and J.B. Gordon. (2004). Identity fraud: A critical national and global threat. *Journal of Economic Crime Management* 2(1): 1-48.

- Buxbaum, P.A. (2003, October 13). "Nine-digit dilemma." *Computerworld*, 37(41): 41-42.
- California Office of the Attorney General. *ID Theft Registry*. <http://caag.state.ca.us/idtheft/general.htm>
- CALPIRG (2000). *Nowhere to Turn: Victims Speak out on Identity Theft*. A CALPIRG/PRC Report – May. Sacramento, Calif.: Privacy Rights Clearinghouse.
- Clarke, Ronald.V. and Graeme Newman (2005a). *Designing out Crime from Products and Systems*, Crime Prevention Studies. Vol. 18. In Press.
- Clough, B. and P. Mungo (1992). *Approaching Zero: Data Crime and the computer underworld*. London: Faber and Faber.
- "Companies vulnerable to identity theft." (2003). *AFP Exchange* 23(4): 55.
- Cornish, D. B and Ronald V. Clarke (Eds.). (1986). *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. NY: Springer-Verlag.
- Federal Trade Commission. (2005). *National and state trends in fraud and identity theft, January-December 2004*. <http://www.consumer.gov/sentinel/pubs/Top10Fraud2004.pdf>
- Federal Trade Commission. (2004). *National and state trends in fraud and identity theft, January-December 2003*. <http://www.consumer.gov/sentinel/pubs/Top10Fraud2003.pdf>
- Federal Trade Commission. (2003a). *Overview of the Identity Theft Program, October 1998-September 2003*. <http://www.ftc.gov/os/2003/09/timelinereport.pdf>
- Federal Trade Commission. (2003b). *National and state trends in fraud and identity theft, January-December 2002*. http://www.consumer.gov/sentinel/pubs/Top10Fraud_2002.pdf
- Federal Trade Commission. (2003c). *Identity theft victim complaint data: Figures and trends, January 1-December 31 2002*. <http://www.consumer.gov/idtheft/charts/CY2002OverallCharts.pdf>
- Federal Trade Commission. (2003d). *Identity theft: When bad things happen to your good name*. <http://www.ftc.gov/bcp/conline/pubs/credit/idtheft.pdf>
- Federal Trade Commission. (2002a). *Identity theft victim complaint data: Figures and trends, January 1-December 31 2001*. <http://www.consumer.gov/sentinel/images/charts/idtheft01.pdf>
- Federal Trade Commission. (2002b). *Identity theft complaint data: Figures and trends on identity theft – January 2001 through December 2001*. http://www.ftc.gov/bcp/workshops/idtheft/trends-update_2001.pdf
- Federal Trade Commission. (2001a). *Identity theft victim complaint data: Figures and trends on identity theft – January 2000 through December 2000*. <http://www.ftc.gov/bcp/workshops/idtheft/charts-update.pdf>
- Federal Trade Commission. (2001b). *Identity theft complaint data: Figures and trends on identity theft, January 2000 through December 2000*. http://www.ftc.gov/bcp/workshops/idtheft/trends-update_2000.pdf
- Felson, M. (1998). *Crime and Everyday Life* (Second Edition). Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Felson, M. and R.V. Clarke (1998). *Opportunity Makes the Thief*. Police Research Series, Paper 98. London: Home Office.
- Felson, M. and R.V. Clarke (Eds.)(1997) *Business and Crime Prevention*. Monsey, NY: Criminal Justice Press.
- Fisher, D. (2003, September 8). "Group fights online ID theft." *eWeek*:22.
- Foley, L. (2003a). *Fact Sheet 117: Identity theft and the deceased: Prevention and victim tips*. Identity Theft Resource Center. <http://www.idtheftcenter.org/vg117.shtml>
- Foley, L. (2003b). *Identity theft: The aftermath 2003*. Identity Theft Resource Center. <http://www.idtheftcenter.org/idaftermath.pdf>
- Foley, L. and C. Nelson (2003). *Fact Sheet 120: Identity theft and children*. Identity Theft Resource Center. <http://www.idtheftcenter.org/vg120.shtml>.
- Florida, Sixteenth Statewide Grand Jury. (2002, January 10). *Statewide Grand Jury report: Identity theft in*

Florida. First Interim Report of the Sixteenth Statewide Grand Jury. http://www.idtheftcenter.org/attach/FL_idtheft_gj.pdf

- Gartner Inc. (2003, July 21). "Gartner says identity theft is up nearly 80 percent." Press release. http://www3.gartner.com/5_about/press_releases/pr21july2003a.jsp
- Gayer, J. (2003). *Policing privacy: Law enforcement's response to identity theft*. California: CALPIRG Education Fund. <http://www.calpirg.org/reports/policingprivacy2003.pdf>
- Gordon, G.R. and G.E. Curtis. (2000). *The growing global threat of economic cyber crime*. National Fraud Center, Inc. <http://www.lexisnexis.com/rissolutions/conference/docs/cyber.pdf>
- Gordon, G.R., N.A. Willox, Jr., D.J. Rebovich, T.M. Regan, and J.B. Gordon. (2004). Identity fraud: A critical national and global threat. *Journal of Economic Crime Management* 2(1): 1-48.
- Gottfredson, Denise (1997) "School-based Crime Prevention" in Lawrence W. Sherman, Denise Gottfredson, Doris MacKenzie, John Eck, Peter Reuter, and Shawn Bushway (Eds.), *Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising*. A Report to the United States Congress. National Institute of Justice. <http://www.ncjrs.org/works/>
- Hoar, S.B. (2001, March). Identity theft: The crime of the new millennium. *USA Bulletin*, 49(2): 1-10. http://www.usdoj.gov/criminal/cybercrime/usamarch2001_3.htm
- Holt, T.J. (2004). The Fair and Accurate Credit Transaction Act: New tool to fight identity theft. *Business Horizons*, 47(5): 3-6.
- Home Office (2004). *The British Crime Survey. Patterns of crime*. <http://www.homeoffice.gov.uk/rds/patterns1.html>.
- House Committee on Government Reform, Subcommittee on Technology, Information Policy, Intergovernmental Relations and the Census. (2004, September 22). *Identity theft: The causes, costs, consequences and potential solutions*. Hearing held by U.S. Representative Adam Putnam (R-FL).
- Hughes, K. (2004). *Final report of cognitive research on the new identity theft questions for the 2004 National Crime Victimization Survey*. Studies Series (Survey Methodology #2004-02). Washington, D.C.: Statistical Research Division, U.S. Bureau of the Census. <http://www.census.gov/srd/papers/pdf/ssm2004-02.pdf>
- Hughes, S. (2003, July 19). "Amendments expected to help financial information bill sail through house committee." *CQ Weekly*, 61(29): 1840.
- IACP (International Association of Chiefs of Police) 2000. *Curbing Identity Theft. Resolutions*. http://www.theiacp.org/Resolutions/index.cfm?fuseaction=dis_public_view&resolution_id=20&CFID=138190&CFTOKEN=34557922.
- Jones, R.W. (2002). Taming the beast: An assessment of the fraud risk implications of the electronification of the U.S. payment system. *Journal of Economic Crime Management* 1(1): 1-18.
- Jones, Gareth and Mike Levi (2000). The Value of Identity and the need for Authenticity. Research Paper, *Turning the Corner: Crime 2020*. Foresight Panel. DTI CD Annex.

CALCULATION OF PRE-TRIAL DETENTION AND SENTENCES ALREADY SERVED

Prof. Assoc.Dr. Klodjan Skenderaj

(University of Tirana)

Abstract

The Code of Criminal Procedure stipulates that when determining the duration of a prison sentence, the prosecutor must include time already served for either the same criminal charge or a different one. It is also provided that the prosecutor must calculate the period of the sentence served for another criminal offense, when the corresponding sentence has been revoked or when amnesty or pardon has been granted for the criminal offense. However, the prosecutor must only account for pre-trial detention or any sentence served following the commission of the criminal offense for which the final sentencing is being determined. Once these calculations are completed, the prosecutor issues the order for execution. In practice, there has been considerable debate about how to handle cases where an individual is subjected to two or more detention orders in prison across different criminal proceedings and how these periods should be accounted for in the total sentence served. The debate centers on whether prison detention measures, assigned to the same person across different cases, should be counted as time served for each proceeding as per Article 57 of the Penal Code, or if this is not possible. This paper will explore the definition of pre-trial detention, how it is calculated, and the various doctrinal opinions on this topic. Primarily, it will focus on the judicial practices concerning the calculation of pre-trial detention for the same individual across different proceedings. The paper will conclude with an analysis and doctrinal insights.

Keywords: criminal punishment, pre-trial detention, prison arrest, court, prosecutor;

I. Definition of Pre-Trial Detention

Pre-trial detention will be understood as the time served under the security measure of arrest in prison or house arrest, which will be calculated in the served sentence. This means that the prosecutor, when issuing the execution order after the sentencing decision has become final, must calculate how much time the convict has been under the security measure of arrest in prison or house arrest. After subtracting the period during which the convict was under security measures from the given sentence, the remaining period of the given sentence to be served must be calculated.

Article 465 of the Code of Criminal Procedure stipulates that "1. When imposing the length of imprisonment, the prosecutor shall calculate the period of precautionary detention in prison already served for the same offence or for another criminal offence, the served period of punishment to imprisonment for another criminal offence when the punishment is revoked or when for the criminal

offence has been awarded amnesty or pardon. 2. In any case, the calculation shall comprise only the period of precautionary detention in prison or the punishment served after the commission of the criminal offence subject to the imposition of the punishment to be executed. 3. After making the calculation the prosecutor issues the order which is notified to the convicted person and his defence lawyer."

In cases of fixed-term imprisonment decisions for persons who have been in pre-trial detention during the investigation and trial or have spent a period in pre-trial detention, the prosecutor is obliged, when issuing the execution order, to calculate how much time the person has served due to being under the security measure of arrest in prison, or how much time they have served if they have been under the security measure of house arrest. In this way, the served period will be deducted from the given sentence, and the prosecutor is obliged to specify in the execution order the remaining period to be served by the convict. It should be noted that one day served in prison arrest is calculated as 1.5 days of imprisonment, and one day served in house arrest is calculated as one day of imprisonment.

II. Calculation of Pre-Trial Detention as Part of the Served Sentence

In practice, there have been discussions regarding the calculations the prosecutor must make when issuing the execution order, concerning the cases provided for in paragraph 1 of Article 465 of the Code of Criminal Procedure, i.e., when dealing with sentences for other criminal offenses, when it should be considered that the serving of the second sentence begins.

Thus, we may encounter cases where a person is serving a prison sentence due to a sentencing decision, while the same person is being prosecuted for other criminal offenses and due to the new prosecution against them, a security measure is imposed, such as that provided for in Article 238 of the Code of Criminal Procedure on arrest in prison.

The question that arises for discussion is whether the security measure of arrest in prison imposed due to the new prosecution should begin to be calculated 1 to 1.5, from the day this measure is imposed, even though the person is convicted for another criminal offense and simultaneously serving a prison sentence. What about when a person is under the security measure of arrest in prison and during the time they are in pre-trial detention, another security measure of arrest in prison is imposed within the framework of another proceeding unrelated to the first proceeding, should it be calculated as a served period concerning the second security measure?

Regarding these questions, the general practice is that when the convict is imposed during the serving of the first sentence with a security measure of arrest in prison for a new prosecution, the calculation of the serving period for the new sentence does not begin from the moment of notification of the second security measure but from the day of completion of the first sentence.

In fact, this conclusion at first glance seems to be in line with the provisions of Article 56, paragraph 1 of the Penal Code, but also Article 55 of this Code, which explicitly stipulates that: *"When the convict, before the full serving of the sentence, is sentenced for a criminal offense committed before the sentencing decision, the rules of the aforementioned article apply and the served part of the sentence is calculated in the new sentence."*

In interpreting the content of this provision, in the case under review, the sentences given according

to each decision are combined, to the extent they are given, and not the still unserved part of one or each of them. In conclusion, after the prosecutor makes the necessary calculations, they will proceed with issuing the execution order, which must be notified to the convict and their defense attorney.

Therefore, it is the prosecutor's office that has the functional competence¹ to make the calculations of the sentence that the convict has served and must serve, including the served pre-trial detention according to Article 57 of the Penal Code. All these calculations must be reflected by the prosecutor in the execution order, which, as mentioned above, is the procedural act on the basis of which the prosecutor initiates the procedure for the execution of the criminal decision.

On the other hand, the practice opinion reflected above may be problematic because it seems to "block" the calculation of the sentence at the moment of notification of the security measure "arrest in prison." Moreover, this reasoning *prima facie* appears to be contrary to the provisions of paragraph 2 of Article 250 of the Code of Criminal Procedure according to which. *"2. If the defendant is held in pre-trial detention for another criminal offence, the effects of the measure shall start to run from the day on which the decision is notified."*

Thus, this provision explicitly provides for the start of the effects of the pre-trial detention measure for a person who is already in liberty restriction for another offense, and it does not seem to prevent the start of the calculation, always if by the terms used in paragraph 2 of Article 250 of the Code of Criminal Procedure, i.e., *"... the effects of the other measures shall start to run..."* it is understood also the calculation of the other security measure imposed against the same person for another proceeding.

In line with the aforementioned reasoning, Article 465 paragraph 1 of the Code of Criminal Procedure imposes the obligation on the prosecutor to calculate the period of pre-trial detention *"served for the same offence or for another criminal offence"*, not allowing the latter, in determining the time of the sentence, to block the calculation of the second sentence even though another security measure is imposed against the same person.

Therefore, the discussion in this specific case is about whether there is any provision in the law that for the implementation of a new personal security measure "arrest in prison," which is imposed during the time of serving another previously imposed personal security measure "arrest in prison," to be recognized as a cause for stopping, suspending, or interrupting the effects of the imposed security measure.

A recent practice on this issue supports the different opinion that *"...from the entire substantive penal legislation, procedural penal legislation but also that on the execution of criminal decisions regarding the implementation of the personal security measure, there is no provision for suspension or interruption in cases when there is an overlap of the security measures of arrest in prison. Moreover, concerning the provisions of the European Convention on Human Rights, such as Articles 5 and 7, they directly oblige the state authorities of the Republic of Albania, which according to Articles 5, 116, and 122 of the Constitution, to restrict the liberty of the person only by law. Regarding the period of overlap of the security measures of arrest in prison, we recall that we are dealing with two judicial decisions, in other words, two executive titles that restrict the liberty of the person and these decisions will continue to be executed in parallel for the purpose of calculation, whether of the penal sentence of imprisonment given for the first criminal proceeding or the penal sentence given for the second criminal proceeding..."*².

1 Decision no. 890 Act, dated 07.07.2017 of the Tirana Judicial District Court
2 Durrës Court of Appeal decision no. 337, dated 17.11.2021

Again, regarding this reasoning in practice³ it is argued that there is a prejudicial tendency, which starts from the wrong premise when it is argued that one day of imprisonment served in cases where the person has two security measures of arrest in prison, cannot be calculated as three days of imprisonment. Thus, according to this line of reasoning, it does not make sense for the person to physically serve one day of imprisonment and then be calculated as three days of imprisonment served.

However, on the other hand, it should be recalled that it is indeed about two separate proceedings for the purpose of serving the sentence, the security measures of arrest in prison are calculated separately as part of the practice also explains.

Therefore, every served pre-trial detention must be calculated in the final sentence determined by the court for the convict. The period when two or more pre-trial detentions start to be calculated is determined in Article 250 of the Code of Criminal Procedure⁴, a provision which explicitly provides that the effects of the measure *"and in this sense, the calculation of the beginning of pre-trial detention"* begins from the moment of notification⁵. This definition, as written in the aforementioned provision of the Code, seems unclear and in this respect leaves room for different doctrinal and judicial interpretations, as are the aforementioned cases.

This is because according to this provision, it seems that the period of pre-trial detention for the new measure begins to be calculated from the day when the new security measure is notified to the person for whom a security measure had previously been imposed. This is because, in other words, the person remains in pre-trial detention for another criminal offense for which the effects of the measure have begun, and its calculation as well.

Furthermore, the reasoning in practice according to which the notification of the new security measure should be done after the effects of the first security measure have ended, or after the first sentence has been served is very problematic and seems to deepen even further the debates on the specific case. In the Code of Criminal Procedure, there is no such "hypothetical" provision that the notification of the security measure should wait until the first security measure or the first sentence has been served before notifying the new security measure. Practically, this is impossible and senseless, as which subject should wait until the first security measure is completed or the given sentence has been served before notifying the new security measure.

Moreover, the question may arise, how will the notification regarding the end of the first security measure of arrest in prison or even the given imprisonment sentence be processed, whereafter the notification of the new security measure should proceed. In this respect, it should be remembered that the decision to impose the security measure is immediately executable, which means that the execution order must be issued and necessarily notified to the person for whom the security measure is imposed even if previously a security measure of arrest in prison was imposed, and they are in pre-trial detention. This is because regarding the second security measure of arrest in prison, the person against whom the measure is imposed has the right to appeal.

3 Penal College of the Supreme Court in Decision No. 44, dated 10.02.2022

4 Article 250 of the Criminal Procedure Code (calculation of time limits for the duration of measures) states that: "1. The effects of the precautionary detention in prison shall start to run from the moment of the arrest or detention. 2. If the defendant is held in pre-trial detention for another criminal offence, the effects of the measure shall start to run from the day on which the decision is notified. 3. The effects of the other measures shall start to run from the moment in which the decision is notified. 4. When against a defendant more decisions have been issued which establish the same measure for the same fact, the time limits shall start to run from the day on which the first decision has been executed or notified."

5 This interpretation appears to be accepted in doctrine in some cases. See Lara Dhimitër, "Commentary on Criminal Procedure (Koment mbi Procedurën Penale)", Morava Publishing House, Tirana 2019, page 809.

If the line of reasoning according to the practice that the second security measure will not be notified but will wait for the completion of the sentence for the first proceeding is followed, then in this case, we have a violation of the person's right to appeal, where it should be remembered that the appeal of the security measure can be made within five days from the notification of the decision⁶. Furthermore, in this line of reasoning, it should not be forgotten that the failure to notify the security measure by the legally charged bodies may also constitute a criminal offense, as the law on the execution of criminal decisions, as will be observed in the continuation of this work, provides specific deadlines for performing procedural actions from issuing the execution order to notifying the measure to the person. Therefore, if the decision to impose the security measure is not notified, the appeal cannot be exercised.

It should not be forgotten that in cases of security measures of arrest in prison, given within the framework of different proceedings, different execution orders are issued within the framework of different criminal proceedings. With the conclusion of the trials on the merits of the different cases, the prosecutors of the different proceedings issue the execution orders for the respective proceedings and must calculate as the served period the period that the convict has spent in pre-trial detention in the respective case. Then the sentences can be combined, where it should be remembered that the combination of sentences is not automatic, or in other words, we can also be faced with cases where the convict or their defense attorney does not request the combination of sentences or even the prosecution does not request the combination of sentences, or even in cases where the first sentence has been served and, in this respect, the combination of sentences does not make sense.

Another problem posed for discussion is the cases where the person is tried for different criminal offenses and meanwhile during the investigation and trial is under the security measure "house arrest." After the final form of the imprisonment decision, until the execution of the decision, how will this intermediate period be calculated!

In other words, from the day of the imprisonment decision, until the day when the imprisonment decision is executed while the convict is under house arrest, will the intermediate period be calculated from the day the imprisonment decision takes final form until the day when the execution of the imprisonment decision is possible!

In this respect, it should be recalled that after the final form of the imprisonment decision, the procedural status of the person changes, from the defendant to the convict, and for this reason, the security measure of house arrest imposed in function of the proceeding has ended, along with the criminal proceeding.

Regardless of the fact that the communication of the imprisonment decision may be carried out later in time, from the day the decision becomes executable, procedurally the convict is no longer under any security measure, as the house arrest security measure ends on the day the imprisonment decision is given. For this reason, the period spent in house arrest until the day of execution of the final form decision is a period that cannot be calculated as a served sentence.

Another problem encountered in relation to the calculation of the final sentence and the period spent by the defendant under a security measure concerns the cases when the issue of the merits based on the appeal exercised is annulled by a higher court, returning the case for retrial.

So, if the defendant has been under the security measure of house arrest, in conditions where this

6 Article 249 of the Criminal Procedure Code (Appeals against precautionary measures) in paragraph 1 states that: "1. Against the decision of the court for the application of a precautionary measure, under Article 244 of this Code, an appeal may be lodged within five days of the notification of the court decision."

measure has not been declared extinguished and is re-imposed for the purpose of retrial of the merits of the case, should the period spent, in respect of the security measure of house arrest, be taken into account in the calculation of the served part of the sentence!

The practice in this respect maintains the stance that⁷: *"...based on Article 263/4 of the Code of Criminal Procedure, the annulment of decisions by a higher court causes the periods provided for each stage of the proceeding to begin again. The development of the process on the appeal trial for issues related to the security measures is parallel and autonomous in relation to the merits of the accusation's trial of the criminal proceeding. The imposition, change, and loss of force of the security measure is declared by an expressed decision of the court and not automatically. Also, the periods are not suspended automatically, but by court decision, referring to the relevant legal provisions that lead the court to this logical conclusion. The security measure of pre-trial detention, consequently, the combined implementation based on Articles 237/4 and 263/4 of the Code of Criminal Procedure, including the house arrest measure, loses its force if from the beginning of its implementation the periods provided for the security measure of arrest in prison have passed. The principle of uninterrupted trial or the speed of the investigation compels both the court and the prosecution body to conclude the cases within a reasonable time. When the arrest loses its force, the court orders the immediate release of the person against whom the measure has been taken. Likewise, in cases of loss of force of other security measures, it is the court that orders their immediate removal... In the specific case, in the absence of a court decision for the revocation of the house arrest measure, the period of house arrest alongside the one spent in pre-trial detention should be calculated until the final decision for the determination of the final sentence. Despite the non-explicit provision of the consequences arising after the annulment of the conviction decision and the return of the case for retrial, in relation to previously imposed security measures, the same status held during the trial is returned, in relation to security measures. In this sense, with the return of the case for retrial, the house arrest measure imposed by the decision no. 76, dated 09.12.2003 of the Court of Appeal of Vlora, will be re-imposed."*

Regarding the calculation of the period spent under the house arrest measure, the common practice applies the rule that one day of house arrest is equal to one day of imprisonment. However, it should be noted that the Penal Code in Article 57 has provided that the time of pre-trial detention is calculated in the imprisonment sentence or fine, as well as in the obligation to perform work in the public interest as follows: *"one day of pre-trial detention equals one and a half days of imprisonment; one day of pre-trial detention equals 5,000 ALL fine; one day of pre-trial detention equals eighteen hours of work in the public interest."*

Thus, as observed in Article 57 of the Penal Code and all other provisions of this Code as well as the provisions of the Code of Criminal Procedure, in no case is it provided that one day of house arrest is calculated as one day of imprisonment.

In fact, at first glance, this seems like a non-sense or perhaps a legislative lapse of how the rule of calculating house arrest for the purpose of calculating the period served in one day of imprisonment can be applied. This is because the surprising fact is that in Article 57 of the Penal Code it is provided that one day of pre-trial detention is calculated as one and a half days of imprisonment, while it is not provided that one day of house arrest is calculated as one day of imprisonment.

However, this dilemma is resolved by going back in time, specifically in the period of entry into force of the Penal Code. More specifically, the legislator of the time approved Law no. 7942, dated 31.05.1995 *"On the entry into force of Law no. 7895, dated 27.01.1995 'On the Penal Code of the Republic of Albania'".*

In Article 7 of the aforementioned law, it is explicitly provided that: *"For persons who are serving a fine or imprisonment sentence, the pre-trial detention will be calculated according to the criteria specified in Article 57 of the Penal Code. Pre-trial detention will be understood as the days spent in detention and imprisonment in prison. When the arrest is interrupted, the period of pre-trial detention will be considered from the day of detention until the court decision has become final. One day of house arrest will be calculated as one day of imprisonment."*

Therefore, it is precisely this provision that explicitly provides that one day of house arrest is equal to one day of imprisonment. In fact, it is not understood why the legislator omitted to provide in the Penal Code the calculation of one day of house arrest as one day of imprisonment. This also from the fact that as cited above, precisely in Article 57 of the Penal Code regarding arrest in prison, it is explicitly provided for the calculation of one day of arrest in prison equal to one and a half days of imprisonment.

However, regarding the discussion of whether Law no. 7942, dated 31.05.1995 *"On the entry into force of Law no. 7895, dated 27.01.1995 "On the Penal Code of the Republic of Albania"* mentioned above, is in force or not, the answer is again found in this law, where in Article 13 it is explicitly provided that: *"this law enters into force, along with the New Penal Code of the Republic of Albania, on June 1, 1995"*.

Therefore, the discussion can be considered closed regarding the fact of finding the provision that provides that one day of house arrest is equal to one day of imprisonment.

III. Conclusions

In conclusion, to answer the question posed earlier for discussion, how to calculate cases where a person has two security measures with liberty restriction, it is required that the legislator intervenes in Article 250 of the Code of Criminal Procedure, more specifically in paragraph 2 of it.

In a peaceful interpretation, it seems that the terminology used by the legislator that *"...the effects of the other measures shall start to run..."*, does not necessarily refer to the start of the calculation of pre-trial detention but this terminology has for object other effects of the security measure, such as, for example, the notification or awareness by the person regarding the imposed second security measure and possibly the exercise of the right to appeal⁸.

In this respect, to avoid different interpretations in practice, the legislator should precisely specify that the terms used in Article 250 of the Code regarding the effects of the measures do not refer to the calculation of pre-trial detention but refer to other aspects. Moreover, it does not make sense that for one day of pre-trial detention physically served, the person is calculated as three days of imprisonment served due to the simultaneous existence of two security measures.

This is because in the event that after the final form decisions of the two completed proceedings have been reviewed and, in the review, the convict is declared innocent, how will the compensation for unjust imprisonment be resolved? Does it make sense that for each day physically served, the person declared innocent should benefit according to the law for compensation for unjust imprisonment, as three days of imprisonment served!

8 Skenderaj Klodjan, "Execution of Criminal Decisions (Ekzekutimi i Vendimeve Penale)", page 118, Tirana 2023

Bibliography

Decision No. 168, dated 22.05.2013, of the Penal College of the Supreme Court

Decision No. 890 Act, dated 07.07.2017, of the Tirana Judicial District Court

Durrës Court of Appeal decision no. 337, dated 17.11.2021

Penal College of the Supreme Court in Decision No. 44, dated 10.02.2022

Vendim nr. 58, datë 25.02.2014 i Kolegjit Penal të Gjykatës së Lartë

Lara Dhimitër, "Commentary on Criminal Procedure (*Koment mbi Procedurën Penale*)", Morava Publishing House, Tirana 2019

Skenderaj Klodjan, "Execution of Criminal Decisions (*Ekzekutimi i Vendimeve Penale*)", page 118, Tirana 2023

THE CHALLENGES OF LAW ENFORCEMENT INSTITUTIONS IN THE FRAMEWORK OF JUSTICE REFORM

M.Sc. Eljona Ruçi

ABSTRACT

The Justice Reform had its beginning in 2014 with the establishment of the Special Parliamentary Commission for the Reform in the Justice System at the Assembly of the Republic of Albania, with the aim of analyzing the current state of the justice system, highlighting the problems that affect our justice system in all aspects of its organization, operation and administration. Further, the identified problems would serve as raw material for the design of a strategy and action plan in order to address the problems in the most effective way possible.

This reform could not pass without numerous debates, which find detailed treatment in this paper, focusing on the practical implementation of the issues that have been considered by the ECHR. In addition to the analysis of the practical challenges faced by the law-enforcement bodies in our country, another stop that has been addressed in this material is also related to the media coverage of the justice reform since its inception and currently.

At the same time, throughout the material, the negative aspects of how the debt reform is currently working, which is the cause of the blockage of the national perspective, becoming an obstacle to the integration of our country in the instances of the European Union, have been addressed.

Finally, staying on the same line of reasoning, in this article the necessary recommendations that would improve the current situation have been identified, thereby guaranteeing the progress of the justice system between respecting the regular legal processes of cases arising from practice.

Key words: justice reform, ECHR, national perspective, European Union, due process of law

SFIDAT E INSTITUCIONEVE TË DREJTËSISË NË KUADËR TË REFORMËS NË DREJTËSI

M.Sc. Eljona Ruçi

ABSTRAKT

Reforma në Drejtësi e pati filluesën e saj në vitin 2014 me ngritjen e Komisionit të Posaçëm Parlamentar për Reformën në Sistemin e Drejtësisë pranë Kuvendit të Republikës së Shqipërisë, me qëllim analizimin e gjendjes aktuale të sistemit të drejtësisë, duke evidentuar problematikat që prekin sistemin tonë të drejtësisë në të gjitha aspektet e organizimit, funksionimit dhe administrimit të tij. Më tej, problemet e identifikuara do të shërbenin si lëndë e parë për hartimin e një strategjie dhe plani veprimi në funksion të adresimit të problemeve në mënyrën më të efektshme të mundshme.

Kjo reformë nuk mund të kalonte pa debate të shumta, të cilat gjejnë trajtim të hollësishëm në këtë punim, duke u ndalur tek zbatimi në praktikë i çështjeve që janë marrë në shqyrtim nga GJEDNJ-ja. Përpos analizimit të sfidave nga praktika me të cilat janë përballur organet ligjzbatuese në vendin tonë, një tjetër ndalesë që është trajtuar në këtë material ka të bëjë edhe me pasqyrimin në media të reformës në drejtësi që prej fillimit të saj dhe aktualisht.

Njëkohësisht, përgjatë materialit janë trajtuar edhe aspektet negative sesi aktualisht po funksionon reforma në drejtësi, i cili është shkaku i bllokimit të perspektives kombëtare, duke u bërë faktor pengues për integrimin e vendit tonë në instancat e Bashkimit Europian.

Së fundmi, duke qëndruar në të njëjtën linjë arsyetimi, në këtë artikull janë evidentuar edhe rekomandimet e nevojshme që do të përmirësonin situatën aktuale, duke garantuar në këtë mënyrë progresin e sistemit të drejtësisë ndërmjet respektimit të proceseve të rregullta ligjore të rasteve që vijnë nga praktika.

Fjalë kyçe: reforma në drejtësi, GJEDNJ, perspektiva kombëtare, Bashkimi Europian, proces i rregullt ligjor

HYRJE

Sfidat me të cilat është ndeshur sistemi i drejtësisë që nga miratimi i Kushtetutës kanë qenë nga më të ndryshmet, si për nga karakteri i tyre, ashtu dhe nga shkaqet që kanë prodhuar kurdoherë momente e situata të vështira në mirëfunksionimin e sistemit të drejtësisë si një i tërë.

Shprehja e nevojës për reformë në sistemin e drejtësisë ka të bëjë me faktin se dinamika e zhvillimit të shoqërisë parë në këndvështrimin social, kulturor dhe atë ekonomik, si dhe shfaqja e problematikave brenda vetë sistemit sollën si prioritet të domosdoshëm nevojën për përputhshmëri të legjislacionit të institucioneve kryesore të sistemit të drejtësisë me orientimin e shoqërisë shqiptare, e kryesisht në elemente të tilla që ndikojnë në rritjen e integritetit të sistemit, në transparencën, besueshmërinë, pavarësinë, efikasitetin, llogaridhënien dhe përgjegjëshmërinë e tij.

Vlen të theksohet se vetë sistemi ynë shoqëror ka njohur zhvillime të dukshme që prej miratimit të Kushtetutës së Republikës së Shqipërisë, zhvillime të cilat në mënyrë permanente kanë nevojë të mbështeten paralelisht me këtë transformim shoqëror e ekonomik të shoqërisë shqiptare, nga reforma të vazhdueshme edhe në sistemin e drejtësisë.

Pothuajse i tërë korpusi i normativës ligjore që rregullon funksionimin e institucioneve të dhënies dhe të zbatimit të drejtësisë, të cilat përbëjnë atë që jurisprudenca e konsideron si terësia e sistemit të drejtësisë, kanë qenë objekt i ndryshimeve të herëpashershme apo edhe i transformimit të tyre, ku mund të përmendim këtu rastin e ligjit për organizimin dhe funksionimin e sistemit gjyqësor të vitit 2008, i cili u realizua si një produkt i konsensusit të gjerë politik parlamentar.

Gjithashtu, vlerësohet se besimi dhe perceptimi i qytetarëve për performancën e aktorëve institucionalë dhe për funksionimin e sistemit të drejtësisë në terësi, por jo vetëm të këtij sistemi, ka shënuar nivele gjithmonë e më të ulëta vitet e fundit.

Luftimi ndaj fenomeneve të tilla në sistemin e drejtësisë, si korrupsioni, mungesa e integritetit, profesionalizmit, transparencës etj., përbëjnë sfidën kryesore për konsolidimin e barazisë së qytetarëve para ligjit dhe çrrënjosjen e kulturës së pandëshkueshmërisë, e cila në ditët e sotme është mbizotëruese.

1. Strategjia e reformës në sistemin e drejtësisë¹

Dokumenti i Strategjisë së Reformës në Sistemin e Drejtësisë pasoi Analizën e Sistemit të Drejtësisë, që evidentoi problematikën e këtij sistemi.

Qëllimi i dokumentit strategjik është që, bazuar në problemet e identifikuara nga Analiza e Sistemit të Drejtësisë, të përcaktojë objektivat strategjike të reformës në sistemin e drejtësisë dhe të identifikojë ndërhyrjet e nevojshme kushtetuese dhe ligjore për realizimin e këtyre objektiveve.

Më tej dokumenti strategjik do të pasohet nga një plan veprimi, i cili do të detajojë ndërhyrjet konkrete kushtetuese, ligjore dhe të llojeve të tjera, subjektet që do të angazhohen për zbatimin e tyre si dhe afatet.

Synimi i përgjithshëm i procesit të reformës është krijimi i një sistemi drejtësie të besueshëm, të drejtë, të pavarur, profesional dhe të orientuar drejt shërbimit, të hapur, të përgjegjshëm dhe eficient, i cili të gëzojë besimin e publikut, të mbështesë zhvillimin e qëndrueshëm social-ekonomik të vendit dhe të mundësojë integrimin e tij në familjen evropiane.

Një sistem drejtësie me këto tipare është parakusht i domosdoshëm për forcimin e shtetit të së drejtës, respektimin e lirive dhe të drejtave të individit, barazinë e shtetasve përpara ligjit, përparimin ekonomik dhe shoqëror të vendit dhe ecurinë e procesit të integritetit evropian.

Analiza e Sistemit të Drejtësisë vuri në dukje se gjendja e tanishme e sistemit të drejtësisë është përcaktuar nga veprimi i kombinuar i shumë faktorëve.²

1 Ngritur me Vendimin nr. 96/2014, dt. 27. 11. 2014

2 Po aty

1.1 Evidentimi i legjislacionit

Cilësia e dobët e legjislacionit tonë të brendshëm është një prej këtyre faktorëve. Është evidentuar se në të shumtën e rasteve procesi i hartimit të ligjeve në vendin tonë ka qenë importim i ligjeve të huaja duke mos iu nënshtruar një procedure përshtatjeje në përputhje me nevojat dhe mundësitë reale të vendit. Si rezultat i ndikimeve, shpesh kontradiktore, të sistemeve të ndryshme ligjore, sistemi ligjor shqiptar vazhdon të jetë në tranzicion, jokohorent dhe i çorientuar. Degë të tëra të së drejtës e kanë burimin në modele të ndryshme ligjore. Për pasojë, legjislacioni ynë nuk është i harmonizuar. Ky konkretizim i mungesës së harmonizimit u evidentua tek përplasjet midis dispozitave që vinin në kundërshtim me njëra-tjetrën, përsëritjet, përdorimi i një terminologjie të paqartë, trajtimet jokonsekuente të të njëjtit institut në ligje të ndryshme etj.

1.2 Performanca e profesionistëve të drejtësisë

Një tjetër faktor edhe më i rëndësishëm, i identifikuar nga Analiza e Sistemit të Drejtësisë dhe që ka ndikuar në gjendjen aktuale të sistemit të drejtësisë, ka qenë prania e lartë e korrupsionit në sistem. Këtij i duhet shtuar edhe shkalla e ulët e profesionalizmit të funksionarëve të drejtësisë.

Gjithashtu, përtej problematikave të lartpërmendura, sistemi ynë i drejtësisë karakterizohet nga një mungesë e thellë në njohjen dhe zbatimin e standardeve të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut (KEDNJ-së) dhe jurisprudencës së GJEDNJ-së, mungesë në njohjen e direktivave dhe traktateve të BE-së, legjislacionit të zbatueshëm në kuadër të integritetit evropian, jurisprudencës së Gjykatës Evropiane të Drejtësisë dhe në aftësinë për t'u orientuar dhe referuar te këto standarde.

Përkundrejt këtyre problemeve dhe sfidave madhore u konstatua e rëndësishme për të ndërmarrë reforma në kuadër të ndryshimit rrënjësor të gjendjes në sistemin e drejtësisë. Kjo nevojë dikton një reformë kushtetuese dhe ligjore të thellë e të qëndrueshme, që t'u përgjigjet në mënyrë të efektshme sfidave të së sotmes dhe të garantojë të ardhmen evropiane të vendit.

Sa më sipër kjo nënkuptoi përpjekjen për krijimin e një legjislacioni të konsoliduar, të sistemuar e të harmonizuar së brendshmi dhe me standardet ndërkombëtare e që do të zbatohet njëtrajtësisht nga institucionet e sistemit të drejtësisë. Në këtë mënyrë, pritshmëria ishte se do ti jepej frymë dhe një impuls i fortë efijencës së sistemit të drejtësisë dhe kulturës së zbatimit të ligjit. Thënë më thjeshtë, do të kishte një zbatim tashmë praktik të sundimit të ligjit.³

2. Problematikat konkrete që detyruan institucionet shtetërore për të ndërmarrë reformën në drejtësi

Reforma në sistemin e drejtësisë është e konceptuar mbi 7 shtylla bazë, që së bashku përbëjnë të plotë ndërtesën e sistemit të drejtësisë në vend. Konkretisht këto shtylla janë:

- Sistemi i drejtësisë sipas Kushtetutës dhe Gjykata Kushtetuese
- Pushteti gjyqësor
- Drejtësia penale
- Edukimi ligjor dhe arsimi juridik
- Shërbimet ligjore dhe profesionet e lira
- Masat në luftën kundër korrupsionit

- Financimi dhe mbështetja infrastrukturore e sistemit

Shtyllat e sipërpërmendura janë edhe pjesët kryesore përbërëse ku është bazuar Analiza e Sistemit të Drejtësisë në Shqipëri. Ky Dokument Strategjik i nënshtrua një procesi transparent konsultimesh me qytetarë të angazhuar, me aktorët e vetë sistemit, grupet e interesit dhe shoqërinë civile, duke pasur gjithnjë në fokus synimin e përgjithshëm për krijimin e një sistemi drejtësie të besueshëm, të drejtë, të pavarur, profesional dhe të orientuar drejt shërbimit, të hapur, të përgjegjshëm dhe eficient, i cili do të gëzonte besimin e publikut, do të mbështeste zhvillimin e qëndrueshëm social dhe ekonomik të vendit, si dhe do të mundësonte integrimin e Shqipërisë në familjen e madhe europiane.

2.1 Pjesëmarrja e publikut

Kanë perceptim të gjerë të publikut se sistemi i drejtësisë është i prekur nga fenomeni i korrupsionit dhe ndikimit të jashtëm në dhënien e drejtësisë. Korrupsioni, mungesa e praktikave transparente, tejzgjatja e proceseve dhe moszbatimi i vendimeve gjyqësore kanë ndikuar në perceptimin negativ të publikut ndaj transparencës së gjyqësorit. Sot pushteti gjyqësor konsiderohet si një ndër fushat me nivel të lartë korrupsioni nga raportet vlerësuese të organizatave të huaja dhe vendase, ankesat e publikut apo denoncimeve të bëra në numrat e gjelbër të vendosur në çdo institucion.

Në anketimin e zhvilluar në 2009, të titulluar "Korrupsioni në Shqipëri: perceptime dhe përvoja", realizuar nga Instituti për Kërkime mbi Alternativat e Zhvillimit, konstatoi se shqiptarët besonin se gjyqet ndikohen më së shumti nga: ⁴

- interesa monetare
- lidhjet e biznesit
- lidhjet personale të gjyqtarëve
- konsiderata politike

Në fakt, opinioni i gjerë publik beson, dhe disa vëzhgues të afërt të sektorit pohojnë se disa prokurorë dhe gjyqtarë aludohet se paguajnë për t'u emëruar ose transferuar në vende pune në

Tiranë apo qytete të tjera të rëndësishme. Të dhëna jozyrtare të publikut sugjerojnë se cikli i pagesave korruptive fillon që me policinë gjyqësore, oficerë të korruptuar të së cilës pranojnë pagesa për të shkatërruar provat në vendin e ngjarjes.

2.2 Pjesëmarrja e profesionistëve të drejtësisë

Në tetor të vitit 2012 Qendra për Transparencë dhe të Drejtën e Informimit zhvilloi një anketim me 58% të numrit të përgjithshëm të gjyqtarëve. Rezultatet ishin të tilla: 25% e tyre ishin të mendimit se sistemi i drejtësisë është i korruptuar, ndërsa 58% besonin se sistemi perceptohej si i korruptuar. Ndërkohë që 50% e gjyqtarëve ishin të mendimit se sistemi gjyqësor nuk ishte i çliruar nga ndikimi politik.⁵

Gjithashtu, në masë të gjerë në rrethin e studentëve të Fakultetit të Drejtësisë ishte krijuar një perceptim i përgjithshëm sipas të cilit sistemi arsimor nuk arrin mjaftueshëm të formojë qytetarë të ndërgjegjshëm për të drejtat dhe detyrimet e tyre ligjore, si dhe për rëndësinë e njohjes dhe zbatimit të ligjit. Sipas vlerësimit të tyre, masivizimi pa kriter i arsimit të lartë juridik ka sjellë si rezultat uljen e cilësisë së përgatitjes së profesionistëve ligjorë që i ofrohen tregut të punës. Krahës problematikave në pranime, si dhe mungesës së harmonizimit të programeve, mendohet se një ndër

⁴ Corruption in Albania, Perception and Experience, Institute for Development Research and Alternatives, Pg. 22-24 (2009)

⁵ Po aty

problemet kryesore për (mos)garantimin e cilësisë lidhet me (mos)vlerësimin mbi bazën e meritës. Studentët shprehen për vlerësime të pabazuara mbi meritë si dhe korrupsion në arsimin e lartë.⁶

3. Vlerësime ndërkombëtare për problematikat e konstatuara në sistemin tonë të drejtësisë

3.1 Bashkimi Evropian⁷

Në Raportin e vitit 2014⁸ midis të tjerave evidentohet se duhet të miratoheshin aktet ligjore kyçe për reformimin e Gjykatës Kushtetuese, Gjykatës së Lartë, Këshillit të Lartë të Drejtësisë dhe Prokurorisë.

Gjithashtu, ky raport pohonte se duheshin bërë përpjekje të mëtejshme për të racionalizuar procedurat e Gjykatës së Lartë, si dhe për të reduktuar ndjeshëm çështjet e prapambetura, përfshirë këtu edhe modifikimin e përbërjes së paneleve që shqyrtojnë çështjet penale. Vlerësohej më tej se pavarësia dhe paanshmëria e Gjykatës së Lartë ende nuk ishte e garantuar plotësisht. Vlerësohej gjithashtu, se sistemi i ndarjes së çështjeve me short nën kontrollin e kryetarëve të gjykatave duhet të eliminohej gradualisht.

Raporti shtonte më tej se gjyqtarët ende nuk i kanë kushtet e përshtatshme të punës dhe të sigurisë; po ashtu mbrojtja e gjyqtarëve dhe prokurorëve nga kërcënimet dhe presionet mbetet në nivele shqetësuese.⁹

Një ndër problematikat më të evidentuara në ekzekutimin e vendimeve është mosekzektimi i tyre brenda një afati të arsyeshëm, i cili krijon premisa për një sistem gjyqësor të korruptuar.¹⁰

Evidentohet tjetër se regjistrimi audio që përdoret në shumë gjykata, tashmë duhet të ketë një shtrirje më të madhe. U konstatuan gjithashtu problematika të theksuara me vendimet e gjykatave. Kështu, progresi i raportit pohonte se duhej rishikim i vendimeve të gjykatave pasi:

- Vendimet e gjykatave nuk publikoheshin sistematikisht, si dhe
- Kur publikoheshin, jo gjithmonë përmbanin arsyetimin dhe nuk respektoheshin afatet

Për sa i përket Prokurorisë së Përgjithshme, mungesa e llogaridhënies në këtë institucion drejtësie mbetet shqetësuese. Sipas rekomandimeve, procedurat për emërimin dhe shkarkimin e personelit kyç në këtë institucion duhet të ishin transparente dhe të paanshme, si kurse edhe roli i Këshillit të Prokurorëve duhet të forcohet më tej.

Ndërsa, në kryerjen e detyrave të tyre prokurorët duhet të kishin në konsideratë të drejtat dhe pozitën e të dëmtuarit në procesin penal, duke respektuar dinjitetin, privatësinë, sigurinë e viktimës dhe të familjeve të tyre, si dhe legjislacionin e BE-së.¹¹

6 Në vëzhgimin e Këshillit Kombëtar Studentor vërehej një nivel i konsiderueshëm korrupsioni në arsimin e lartë si dhe nivel i lartë i mosbesimit të studentëve për të denoncuar rastet e korrupsionit në universitet. *Për më shumë shih:* <http://www.gazetadita.al/keshillikombetar-i-studenteve-qeveria-te-ktheje-vemendjen-tek-korrupsioni-ne-arsim/>, aksesuar në 01.03.2015

7 <https://eudelegationalbania.wordpress.com/albania-and-eu/> <http://www.mie.gov.al/>

8 Po aty

9 Raport Progresi i vitit 2014 për Shqipërinë, kapitulli 23, "Gjyqësori dhe të drejtat themelore, COM (2014) 700 final, f. 80

10 Po aty

11 Direktiva 2012/29/EU e Bashkimit Europian vendos kushtin se sistemet e drejtësisë penale duhet të japin

Raporti shprehej edhe për sistemin disiplinor në rradhët e gjyqtarëve e prokurorëve, ku duhet të ketë një përmirësim të ndjeshëm. Për të realizuar këtë, raport progresi sugjeronte që kjo mund të arrihej përmes një sistemi transparent dhe eficient, si dhe duhet të rishikohej roli i ministrit të drejtësisë në këtë proces.¹² Gjithashtu, shikohej e rëndësishme të krijohej një historik solid sanksionesh, ku aktualisht prej këtyre sugjerimeve u krijuam institucionet e KPA – së, KPK – së dhe ILDKPI – së të cilat aktualisht funksionojnë me integritet të plotë.

3.2 Këshilli i Evropës

Sipas Komisionerit të Këshillit të Europës për të Drejtat e Njeriut theksonte se duhej forcuar më tej pavarësia e Këshillit të Lartë të Drejtësisë nëpërmjet ndryshimeve legislative, të cilat do të mundësonin votimin me shumicë të cilësuar nga parlamenti në anëtarëve të Këshillit të Lartë të Drejtësisë. Komisioneri, gjithashtu vinte në dukje me shqetësim se sistemi aktual i emërimit të gjyqtarëve të Gjykatës së Lartë dhe Prokurorit të Përgjithshëm mbarte rrezik serioz për ushtrimin e një ndikimi të papërshtatshëm politik.¹³

Rekomandimi R (81) 7 i Komitetit të Ministrave të Këshillit të Europës mbi masat që lehtësojnë aksesin në drejtësi parashikon që palëve të mos u kërkohej asnjë pagesë në emër të shtetit si kusht për të hapur një proces gjyqësor nëse shuma e kërkuar është e paarsyeshme në raport me çështjen që do të shqyrtohet.¹⁴

Problem tjetër që evidentoi KE – ja kishte të bënte me mosdhënien në kohë të drejtësisë për shkak të tejzgjatjes/zvarritjes përtej afateve të proceseve gjyqësore.¹⁵

Po ashtu, Komisioneri për të Drejtat e Njeriut të KE – së¹⁶ pohoi se institucionet shqiptare të rishikojnë Kodin e Procedurës Penale, ku do të lejonte të realizohej një rihapje e mundshme e procesit penal në rastet e shkeljeve të së drejtës për proces të rregullt.¹⁷

shërbime, informacione dhe të drejtat e nevojshme për viktimat gjatë procedimit penal. Këto përfshijnë të drejtën për t'u dëgjuar në një procedim penal, të drejtën e përkthimit, të drejtën e viktimës së një krimi të rëndë për të parë vendimin për të mos gjykuar këtë çështje, të drejtën për ndihmë ligjore dhe rimbursimin e shpenzimeve, të drejtën për mbrojtje dhe kompensim për dëmtimet apo humbjet. Bashkimi Europian rekomandon qasjen e promovuar në Konventën e Stambollit, e cila është për krijimin e agjencive one-stop për viktimat për të mbajtur kontakte me viktimën, për të dhënë informacion për rastin e viktimës dhe agjenci të tjera qeveritare apo gjyqësore. Në legjislacionin e Bashkimit Europian specifikohen gjithashtu të drejtat e viktimave që janë fëmijë.

12 Në lidhje me llogaridhënien në gjyqësor, raport progresi i dalë nga BE – ja, shprehej se mbetej ekzistent rreziku i mbivendosjes së inspektimeve midis institucioneve të drejtësisë. Përmendje këtu rasti i Ministrit të Drejtësisë, i cili kishte vetëm përgjegjësinë për të iniciuar procedim disiplinor, gjë që binte ndesh kjo me standartet e vendosura në BE. Kjo pasi në tetor të vitit 2013, Ministri i Drejtësisë pati nisur procedime disiplinore ndaj 20 gjyqtarëve. Si rezultat, deri në vitin 2014, KLD – ja shkarkoi nga detyra 2 gjyqtarë, pati transferuar 1 gjyqtar për dy vjet në një gjykatë të një shkalle më të ulët, si dhe i pati dhënë vërejtje 8 gjyqtarëve dhe paralajmërim 2 gjyqtarëve. Në të tilla kushte, u pa e nevojshme krijimi i institucioneve të reja që do të merrreshin me verifikimin dhe kontrollimin e gjithë sistemit të drejtësisë, e kryesisht të aktorëve të saj. Për këtë arsye, aktualisht kemi institucionet e reja të reformës në drejtësi: Komisioni i Pavarur i Kualifikimit, Komisioni i Pavarur i Apelit dhe Inspektoriat i Lartë i Drejtësisë.

13 Raporti i posaçëm i Komisionerit të Këshillit të Europës për të Drejtat e Njeriut për Shqipërinë, CommDH (2014)1, 16 janar 2015: <http://www.coe.int/en/web/porta/home>

14 Në lidhje me këtë, GJEDNJ – ja në një numër çështjesh është shprehur se tarifat tepër të larta të gjykatave, si dhe refuzimi nga ana e gjykatave për të urdhëruar përjashtime nga pagesat kanë shkelur në mënyrë flagrante të drejtën për akses në drejtësi.

15 Ky problem u identifikua GJEDNJ – ja në çështjen "Gjonboçari dhe të tjerë", ku, ndër të tjera (*inter alia*) u konstatua edhe shkelje e Nenit 6 të KEDNJ – së për shkak të zvarritjes së procesit civil mbi çështjen e pronave. Gjykata arriti në përfundimin se sistemi ligjor shqiptar nuk siguronte mjete të brendshme efektive për riparimin e tejzgjatjes së proceseve, përfshirë këtu edhe kompensimin.

16 Në përputhje me Rekomandimin No. R(2000)2 të Komitetit të Ministrave

17 Raport nga Nils Muižnieks, Komisioneri për të Drejtat e Njeriut i Këshillit të Europës, në vijim të vizitës në Shqipëri nga 23 deri 27 shtator 2013, publikuar janar 2014.

3.2.1 Komisioni i Venecias

Komisioni i Venecias¹⁸ është një tjetër mekanizëm ndërkombëtar që ka shprehur në mënyrë permanente rëndësinë për reformë në sistemin e drejtësisë në funksion të demokratizimit të Shqipërisë. Kryesisht, Komisioni i Venecias ka theksuar se mënyra e zgjedhjes së Prokurorit të Përgjithshëm ka ndikim të drejtpërdrejtë në funksionimin dhe efektshmërinë e zyrës së prokurorit.¹⁹

Tjetër, Komisioni i Venecias ka paraqitur disa propozime në memorandumin e datës 28 prill të 2014 -ës. Në Memorandum ndër të tjera sugjerohej që Gjykata e Lartë të sillejnën ombrellën e KLD-së, pasi ishte theksuar se shkarkimi i anëtarëve të GJL-së nga Kuvendi nuk mund të zëvendësojë një procedurë disiplinore. Si dhe u propozua që gjyqtarët e saj të mos zgjidheshin më nga Presidenti me pëlqimin e Kuvendit.²⁰

Gjithashtu, Delegacioni i Komisionit ka mbështetur idenë se KLD-ja duhet të depolitizohet. Anëtarët e saj duhet të zgjidhen me shumicë të cilësuar në Kuvend, si dhe duhet të kërkohen kualifikime më të larta.

Ndërkohë në Opinionin nr. 753/2013, Komisioni ishte shprehur në lidhje me listat e renditjes së gjyqtarëve, duke pohuar se nuk ka asnjë nevojë dhe justifikim për krijimin e një liste renditjeje të vazhdueshme për të gjithë gjyqtarët, pasi do të çonte në një konkurrencë jo të duhur ndërmjet gjyqtarëve, gjë që mund të komprometonte vendimet e gjyqtarëve.

Gjithashtu, Komisioni i Venecias mbështeti propozimin për krijimin e dispozitave të reja ligjore në Kodin e Procedurës Penale dhe në Kodin e Procedurës Civile, në lidhje me dhënien e aksesit gjyqtarëve për tu vendosur gjoba avokatëve dhe prokurorëve që iu shmangen detyrës, duke ndëshkuar ata që shkaktojnë vonesa të qëllimshme në gjykim dhe zvarritje të proceseve, me argumentin se në parim gjobitja e avokatëve për shkaktimin e vonesave të qëllimshme të procesit gjyqësor është e pranueshme për sa kohë respektohen standardet e gjykimit të drejtë.

3.2.2 Grupi i Shteteve kundër Korrupsionit (GRECO)

Në raport vlerësimin për Shqipërinë me Nr. 4, të datës 24 -27 qershor 2014, grupi i shteteve kundër korrupsionit - GRECO konstatoi se institucionet e sistemit të drejtësisë në vendin tonë ishin (dhe po ashtu shumica e të cituarave si më poshtë gjenden në të njëjtat nivele aktualisht) të karakterizuara nga:

- Pozicioni i dobët i tij përballë pushteteve të tjera
- Niveli i ulët i besimit publik
- Mosqenia aktive e Konferencës Gjyqësore Kombëtare, gjë që ka pasur ndikim negativ në përzgjedhje, progres të karrierës, trajnime si dhe procedime disiplinore kundër gjyqtarëve
- Ekskluziviteti i Ministrit të Drejtësisë për të iniciuar fillimin e procedimit disiplinor kundër gjyqtarëve të shkallës së parë dhe të Gjykatës së Apelit
- Mungesa e kontrollit mbi përzgjedhjen e gjyqtarëve të Gjykatës së Lartë

3.2.3 Gjykata Europiane e të Drejtave të Njeriut

GJEDNJ-ja identifikonte si problematike dy fenomene që patën paralizuar sistemin tonë të drejtësisë:

¹⁸ Shih: "Raport mbi ndryshimet e fundit në ligjin për dispozitat kryesore kushtetuese në Republikën e Shqipërisë", Komisioni i Venecias; <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?country=34&year=all>

¹⁹ Raport mbi standardet europiane për pavarësinë e sistemit gjyqësor, Pjesa II, "Shërbimi i Prokurorisë", Komisioni i Venecias, paragrafi 34, CDL-AD(2010)040

²⁰ Sipas Opinionit Nr. 751/2013 të Komisionit të Venecias, Gjykata Kushtetuese dhe Gjykata e Lartë duhet të jenë subjekt i një skeme të veçantë vlerësimi për performancën e gjyqtarëve.

- Moszbatimi i vendimeve të formës së prerë të dhëna nga gjykatat e brendshme²¹
- Moszbatimi i vendimeve administrative që lidhen me kompensimin dhe rikthimin e pasurive të konfiskuara gjatë regjimit komunist²²

Ndërsa në çështjen "*Gjonboçari dhe të tjerë*", ku ndër të tjera (*inter alia*) konstatoi edhe shkelje të nenit 6 të KEDNJ-së, për shkak të zvarritjes së procesit civil mbi çështjen e pronave. Gjykata vlerësoi se një menaxhim më i mirë i proceseve të ndërlidhura që zhvillohen paralelisht pa dyshim që do të kishte kontribuar pozitivisht në qartësimin e shpejtë të titullit të pronësisë së ankuesit. Për më tepër, Gjykata arriti në përfundimin se sistemi ligjor shqiptar nuk siguronte mjete të brendshme efektive për riparimin e tejzgjatjes së proceseve, përfshirë edhe kompensimin.

Gjithashtu një problematikë tjetër që evidentoi Gjykata kishte të bënte me ekzekutimin e vendimeve të GJEDNJ-së nga ana e Shqipërisë, kryesisht të atyre që lidhen me moszbatimin e vendimeve të gjykatave të brendshme apo të vendimeve administrative, duke përfshirë edhe vendimin pilot për çështjen "*Manushaqe Puto*".²³

3.2.4 Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Europë (OSBE)

Prezenca e OSBE-së në Shqipëri pati evidentuar këto probleme:

- Reforma në drejtësi u bë gjithnjë e më shumë një çështje përplasjesh të hapura mes Ministrisë së Drejtësisë dhe Këshillit të Lartë të Drejtësisë (KLD), e kryesuar nga Presidenti i Republikës, i cili për çështje të tilla, si masat disiplinore kundër gjyqtarëve dhe kompetencat e Presidentit në lidhje me gjyqësorin, ka akuzuar qeverinë se po përpiqet të dobësojë pavarësinë e gjyqësorit²⁴
- Procesi në vazhdim i caktimit të gjyqtarëve të rinj si për Gjykatën Kushtetuese ashtu dhe për Gjykatën e Lartë, ku Presidenti bënte propozimin e kandidatëve për t'u miratuar nga Kuvendi, pati sjellë tensione, kjo pasi disa nga kandidatët e propozuar u hodhën poshtë, pasi nuk përmbushnin kriteret e caktuara, me pretendimin që ata kanë qenë politikisht aktivë gjatë regjimit komunist.
- Në lidhje me zëvendësimin e gjyqtarëve të GJK-së që u përfundoi mandati në vitin 2010, Kuvendi as nuk mori në shqyrtim kandidatët e dekretuar nga Presidenti, as nuk kërkoi një zgjidhje të përbashkët me këtë të fundit për procedurën e emërimit, siç u kërkua shprehimisht nga Gjykata, duke cenuar kështu besueshmërinë e Gjykatës. Qëndrimi i gjyqtarëve në detyrë për më shumë se një vit pas përfundimit të mandatit cënonte dispozitën kushtetuese që e kufizonte mandatin e tyre në nëntë vjet. OSBE vlerësoi se Kuvendi tashmë duhet t'i jepte një zgjidhje kësaj çështjeje.
- Gjykata e Lartë ka operuar me mungesa në staf që prej tetorit të vitit 2013 për shkak të

21 Gjykata Europiane e të Drejtave të Njeriut e konsideronte shqetësuese dështimin e shërbimit përmbartimor për të zbatuar vendimet e gjykatës. Kjo doli në pah në Vendimin "*Bushati*" (6397/04) të marrë në shqyrtim nga GJEDNJ – ja, ku u identifikua dështimi i shërbimit përmbartimor për të zbatuar vendimin e Gjykatës së Lartë, i cili konfirmonte njohjen e pjesshme të kërtimeve të ankuesit për pronën dhe që urdhëronte të pushonin cënimin dhe pushtimin e tokës pa titull, duke sjellë shkelje të Nenit 6§1 të Konventës.

22 GJEDNJ – ja në rastin "*Driza*" (33771/02), Vendim i dt. 13 nëntor 2007, përfundimtar më dt. 02.05.2008, (shih gjithashtu dhe rastin "*Ramadhi*", §90), ka vërejtur se "pengesat e pajustificuara në tentativat për të marrë kompensim sipas ligjit për kthimin dhe kompensimin e pronës kanë lindur për shkak të një mangësie të rendit juridik shqiptar, si rrjedhojë e së cilës një kategori e tërë individësh kanë qenë dhe janë akoma të privuar nga e drejta e tyre për të gëzuar paqësisht pronën e tyre si pasojë e moszbatimit të vendimeve gjyqësore (ose administrative) që akordojnë kompensim sipas ligjit për kthimin dhe kompensimin e pronës.

23 Memorandum midis zëvendësministrave, Komiteti i Ministrave të Këshillit të Europës, CM/Inf/DH(2010)20, 25 maj 2010

24 Raporti i kryetarit të Prezencës së OSBE-së në Shqipëri, në Këshillin e Përhershëm të OSBE-së, datë 18 shtator 2014, fq.2.

mosrënies dakord të Presidentit dhe Kuvendit për emërimin e gjyqtarëve, ku çdo institucion i ka kritikuar vendimet e tjetrit si të pabazuara, duke sjellë avari brenda kësaj gjykate.

- Vonesat në dhënien e vendimeve të arsyetuara, kombinuar me afatet e shkurtra për ankim cënonin të drejtën kushtetuese të palëve për ankim. Dhe koha e pamjaftueshme për rishikimin e vendimeve të arsyetuara me shkrim para afatit për ankim, komprometonte më tej të drejtën për një gjykim të drejtë në Gjykatën e Apelit.²⁵

Ekspertë e përfaqësues të Prezencës së OSBE-së dhe Këshillit të Europës patën konstatuar mangësi në përcaktimin e qartë të pozitës procedurale të Shërbimit të Provës dhe u shprehën për nevojën e hartimit dhe të miratimit të amendimeve të posaçme në ligjin procedural, për të garantuar në këtë mënyrë rolin dhe cilësinë e akteve të prodhuara nga institucioni i Shërbimit të Provës gjatë procesit penal.

Ndërsa, në dy studimet e realizuara nga Prezenca e OSBE-së në Shqipëri, në gjykatat e rretheve gjyqësore Krujë dhe Korçë, në bashkëpunim me Programin JUST të USAID-it për vitin 2014, rezultonte se shkaku më i shpeshtë i shtyrjeve të seancave gjyqësore ishin mungesa e pjesëmarrësve në gjykim (dëshmitarët, prokuroria, i pandehuri, shërbimi i provës, gjyqtari), si dhe arsyeja e dytë më e shpeshtë është marrja e provave shkrese.

Pra të gjitha rezultatet e deritanishme e përforconin më tej bindjen e institucioneve shtetërore se duhej ndërmarrë një reformë e thellë dhe sa më imediate në sistemin e drejtësisë.

4. Vlerësime kombëtare për problematikat e konstatuara në sistemin tonë të drejtësisë

4.1 Avokati i Popullit

Në raportin e tij vjetor për vitin 2012, Avokati i Popullit identifikon se gjatë këtij viti numri i ankesave ndaj pushtetit gjyqësor kishte arritur në 685; ku nga këto rezultoi se 250 raste ishin ankesa ndaj vendimeve gjyqësore.²⁶

Ndërsa përgjatë vitit 2014, Institucioni i Avokatit të Popullit trajtoimbi 90 raste, në të cilat ankuesit trguan shqetësim për mosekzekutimin brenda një afati të arsyeshëm vendimet gjyqësore të formës së prerë nga ana e organeve të ngarkuar me ligj për ekzekutimin e tyre.²⁷ Ekzekutimi i vendimeve gjyqësore të formës së prerë, të cilat vendosnin rikthimin në punë të personave në vendin e mëparshëm të punës, mbetet problematike.

Avokati i Popullit në rolin e mekanizmit kombëtar të parandalimit të torturës në raportin vjetor pati evidentuar se pavarësisht hapjes së institucioneve të reja të vuajtjes së dënimit dhe konsolidimit të funksionimit të Shërbimit të Provës, mbipopullimi në institucionet e vuajtjes së dënimit vijon të mbetet një problem kryesor. Avokati i Popullit e kishte nënvizuar shpesh rëndësinë e uljes së numrit të të dënuarve në këto institucione, duke respektuar standardet e hapësirës për jetesë, kërkesë kjo e parashtruar dhe në raportet e CPT-së për Shqipërinë.²⁸

25 Për më shumë shih: Raporti "Drejt drejtësisë së OSBE-së", fq.75

26 Avokati i Popullit, "Raport vjetor për veprimtarinë e Avokatit të Popullit" 1 janar – 31 dhjetor 2012, fq. 90

27 Raporti i institucionit të Avokatit të Popullit për vitin 2014, depozituar në Kuvend, shkurt 2015

28 Raporti vjetor 2012, "Aktiviteti i Avokatit të Popullit në rolin e mekanizmit kombëtar të parandalimit të torturës", fq. 32

4.2 Komiteti Shqiptar i Helsinkit

Ka rezultuar në disa raste se prokurorët pranë gjykatës së shkallës së parë nuk kanë zbatuar me rigorozitet kërkesat e Kodit të Procedurës Penale, që i ngarkon me detyrën të marrin masa për ekzekutimin e vendimit dhe kur është rasti të kërkojnë kryerjen e veprimeve të veçanta nga prokurori i një rrethi tjetër.²⁹

Problematikë tjetër mbetet lëshimi me vonesë i urdhrave të prokurorisë për më shumë se gjysma e vendimeve nga dy deri në 4 ditë me vonesë, gjë që ka çuar në vonesa të ekzekutimit të vendimeve të menjëhershme.³⁰

Problematikë tjetër që u evidentua nga KSHH – ja kishin të bënin me rastet kur gjykata jep dënim më të ulët ose të butë, pasi u konstatua mungesë koordinimi midis gjykatës dhe prokurorisë, me qëllim që personi të lirohej menjëherë nëpërmjet ekzekutimit të menjëhershëm.³¹

Sipas një tjetër studimi të ndërmarrë nga Komiteti Shqiptar i Helsinkit, rezultatet treguan se në rreth 40% të vendimeve gjyqësore në mënyrë të gabuar, gjykatat kishin vendosur për ekzekutimin e masave mjekësore të detyrueshme në institucionin penitenciar, konkretisht në Qendrën Spitalore të Burgjeve dhe IEVP "Zahari" Krujë. Për pjesën tjetër kishin përcaktuar vetëm se ky vendim duhet të ekzekutohej në një institucion mjekësor ose psikiatrik.³²

Komiteti Shqiptar i Helsinkit gjithashtu vlerësonte se mungesa e kushteve të përshtatshme të sigurisë dhe mbrojtjes në ambientin e punës nëpër gjykat, si dhe zhvillimi i seancave gjyqësore në zyrat e gjyqtarëve kishte mundësi që të shkaktonte krijimin e ndonjë situatë të tensionuar, duke vënë në rrezik sigurinë dhe mbrojtjen e gjyqtarit.³³

4.3 Unioni i Gjyqtarëve të Shqipërisë (UGJSH)

Unioni i Gjyqtarëve të Shqipërisë në studimin e tij për të drejtën për akses në gjykatë ka identifikuar çështje jo komplekse apo të një niveli të zakonshëm vështirësie, të cilat kanë zgjatur për më tepër se dy vjet vetëm në shkallë të parë, duke kërkuar zhvillimin e 23 seancave gjyqësore.³⁴

29 Raport studimor për vendimet e prokurorisë për mosfillimin dhe pushimin e procedimeve penale dhe procedurat për ekzekutimin e vendimeve penale, Komiteti Shqiptar i Helsinkit, 2014

30 Për periudhën objekt monitorimi në prokurorinë e rrethit gjyqësor Durrës janë studiuar urdhrat e ekzekutimit për 300 vendime gjyqësore me burg. Ndërsa në prokurorinë e Tiranës janë studiuar urdhrat e ekzekutimit për 343 vendime gjyqësore me burg. Në gjykatën e rrethit gjyqësor Tiranë u studiuan 900 vendime gjyqësore me dënim me burg, ndërsa në gjykatën e rrethit gjyqësor Durrës u studiuan 443 vendime.

31 Po aty. Në të njëjtën situatë paraqiten dhe ato vendime me ekzekutim të menjëhershëm brenda 3 ditëve nga shpallja 6 vendime, 95 vendime brenda 4 deri 10 ditëve dhe për 55 vendime zbardhja e të cilave është bërë që nga shpallja e vendimit deri në publikim e tij të arsyetuar për vendimet me ekzekutim të menjëhershëm dhe ka zgjatur më shumë se 10 ditë.

32 Nga studimi i kryer nga KSHH-ja rezulton se gjykatat e rrethit gjyqësor Tiranë dhe Durrës për periudhën objekt monitorimi kanë dhënë 38 vendime për masa mjekësore me mjekim të detyruar në një institucion mjekësor dhe 13 masa mjekësore me mjekim ambulator

33 Po aty. Në të njëjtën situatë paraqiten dhe ato vendime me ekzekutim të menjëhershëm brenda 3 ditëve nga shpallja 6 vendime, 95 vendime brenda 4 deri 10 ditëve dhe për 55 vendime zbardhja e të cilave është bërë që nga shpallja e vendimit deri në publikim e tij të arsyetuar për vendimet me ekzekutim të menjëhershëm dhe ka zgjatur më shumë se 10 ditë.

34 Në studim thuhet se "nga këto 23 seanca, 13 prej tyre janë shtyrë për t'i dhënë kohë ekspertit për të relatuar aktin e ekspertimi dhe më pas palëve për t'u njohur me aktin e për të diskutuar rreth konkluzioneve të tij. [...] rezultojnë se 4 seanca gjyqësore janë shtyrë për shkak të mosparaqitjes së palëve ndërgjyqëse dhe përfaqësuesve të tyre, 5 seanca gjyqësore janë shtyrë për paraqitjen e provave dhe të kundërpadsisë dhe vetëm një seancë gjyqësore është shtyrë për mosformim të trupit gjykues.

4.4 Fondacioni Shoqëria e Hapur për Shqipërinë (Soros)

Nga një sondazh i kryer nga ky fondacion për të matur dhe vlerësuar mendimin e profesionistëve mbi nevojën për një reformë kushtetuese, si kusht për kryerjen e një reforme të thellë në gjyqësor, ka rezultuar se në pjesën më të madhe të tyre gjyqtarët dhe prokurorët (90.7 %) janë shprehur për rishikimin e Kushtetutës.³⁵

Shumica e të anketuarve (rreth 73% e gjyqtarëve dhe prokurorëve, si dhe 68,04% e akademikëve dhe shoqërisë civile) shprehen pro forcimit të rolit të Presidentit si një figurë e paanshme politikisht dhe garant i Kushtetutës, kurse për mënyrën e zgjedhjes shumica janë për zgjedhjen drejtpërdrejtë nga populli.

Gjithashtu nga monitorimi i këtij fondacioni, sa i takon zbatimit të Strategjisë Ndërsektoriale të Sistemit të Drejtësisë 2011-2013, është evidentuar mungesa e trajnimeve për anëtarët e stafit këshillues të administratës gjyqësore dhe prioriteti i zbatimit të masave për modernizmin e aspekteve funksionale të zhvillimit të veprimtarisë gjyqësore për infrastrukturën e përshtatshme, për kushtet e punës, për sigurinë dhe për aksesin e publikut në gjykata.³⁶

Përmbushja e objektivave strategjikë për infrastrukturën në gjyqësor komprometohet nga niveli i alokimeve buxhetore dhe problemet teknike që kanë të bëjnë kryesisht me gjetjen e trojeve të ndërtimit, vonesa në parashikimet buxhetore dhe në zbatimin e projekteve (gati gjysma e masave të planifikuara për t'u ndërmarrë janë në tejkalim të afateve të vendosura apo të pazbatuara).

Ndërsa lidhur me formulën aktuale të zgjedhjes së gjyqtarëve të Gjykatës Kushtetuese, Gjykatës së Lartë dhe Prokurorit të Përgjithshëm, më shumë se 3/4 e të anketuarve mendonin se kjo formulë duhej ndryshuar, duke preferuar parashikimin e zgjedhjes me shumicë të cilësuar të këtyre subjekteve. Po ashtu i njëjti rezultat u pasqyrua edhe në anketimet e akademikëve dhe shoqërisë civile.

Për sa i përket formulës së përbërjes së Këshillit të Lartë të Drejtësisë, 51.1% e gjyqtarëve dhe prokurorëve mendonin se është e përshtatshme për të garantuar pavarësinë dhe përgjegjshmërinë e pushtetit gjyqësor. Për ribalancimin e forcave brenda KLD-së, 65.5% e të anketuarve janë shprehur se formula nuk duhet të ndryshohet dhe se shumica duhet të përbëhet nga gjyqtarë.³⁷

35 https://www.reformanedrejtesi.al/sites/default/files/dokumenti_shqip_0.pdf

36 OSFA, monitorim i Strategjisë Ndërsektoriale të Drejtësisë, fq. 121-122

37 Po aty

5. Konkluzione dhe rekomandime

Duke u bazuar në gjetjet e këtij artikulli, pra në të dhënat dhe informacionet që janë publikuar nga institucione dhe organizma kombëtarë dhe ata ndërkombëtarë, konstatojmë se realizimi i reformës në drejtësi ishte domosdoshmëri për të garantuar integritet në sistemin shqiptar të drejtësisë dhe njëtrajtshmërisht demokratizim të mëtejshëm të shoqërisë sonë sipas standarteve europiane.

Përmbledhurazi, nga të dhënat e përmendura në këtë publikim, mund të evidentohen arsyet kryesore pse ishte e nevojshme kjo reformë në drejtësi:

- Korrupsioni në nivele të larta ishte konstatuar mbizotërues kudo në sistem
- Vihej re moskoordinim dhe mungesë harmonizimi i amendamenteve ligjore, duke krijuar në këtë mënyrë paqartësi, dispozita ligjore kontradiktore dhe vakanca në ligj
- Konstatohej jo rrallë herë moszbatim i standarteve të KEDNJ – së, duke sjellë kështu largim të sistemit tonë të drejtësisë nga përshtatshmëria me të drejtën ndërkombëtare të ratifikuar me ligj nga shteti ynë
- U evidentua se niveli i ulët profesional i gjyqtarëve dhe prokurorëve sillte krizë në sistemin tonë të drejtësisë.

Reforma në drejtësi e pati fillësën me realizimin e ndryshimeve kushtetuese, ku duket një hap i mbarë, pasi ky rijetëzim i Kushtetutës së RSH – së erdhi në përshtatje për të garantuar:

- Së pari, shmangien e ndikimit politik në rradhët e aktorëve të sistemit të drejtësisë (kryesisht gjyqtarëve e prokurorëve, por këtu nuk duhen shmangur nga përgjegjësitë profesionale të tjerë, si avokatët e oficerët e policisë gjyqësore, si edhe ekspertët ligjorë)
- Së dyti, efikasitetin dhe efikasitetin në dhënien e drejtësisë për qytetarët

Duke vlerësuar ndryshimet e ndërmarra si rezultat i reformës në drejtësi mund të pohojmë si aspekt negativ, faktin që duhen rishikuar ndryshimet kushtetuese e ligjore në lidhje me organizimin e funksionimit të pushtetit gjyqësor të cilat midis të tjerash synuan riorganizimin dhe shpërndarjen e gjykatave, si dhe të gjyqtarëve, prokurorëve dhe oficerëve të policisë gjyqësore, në përputhje me ndarjen e re territoriale, raportin e tyre me numrin e popullsisë dhe fluksin e çështjeve në përputhje me standartet europiane.

Pra, shprehur më konkretisht, duhet bërë një riorganizim i ri i gjykatave në shpërndarje territoriale, kryesisht kur flitet për Gjykatën e Apelit. Kjo, pasi distancat për qytetrët me shpërndarjen e reformës në sistem janë të largëta nga njëra njësi territoriale në tjetrën, e cila një situatë e tillë do të përkthehej në kosto më të larta për buxhetin e qytetarit, si dhe krijon mundësi për mungesë të dhënies së drejtësisë në rastet kur qytetari mund ta ketë të pamundur financiarisht dhe për shkaqe të tjera personale, si psh. ato shëndetësore, duke i krijuar në këtë mënyrë rrethana pamundësie të ndjekë seancat gjyqësore.

Arsye tjetër pse duhet realizuar një riorganizim tjetër ka të bëjë me rritjen e numrit të dosjeve të patrajtuara, ku vlen të përmenden këtu stoqet e dosjeve në Gjykatën e Lartë. Kjo së pari, sjell drejtësi të mohuar, duke shkelur të drejtën e individit për tu gjykuar brenda një afati të caktuar dhe për të patur vendimin përfundimtar të gjykatës brenda një afati të caktuar, pra kemi mosdhënie në kohë të drejtësisë duke u bërë reforma në drejtësi pengesë për vetë reformën. Së dyti, kjo anomali gjykate sjell një tjetër aspekt negativ: atë të shqyrtimit të dosjeve nga jogjyqtarë për të ulur numrin e dosjeve të patrajtuara. Vlerësohet si e papaërshtatshme që dosjet të shqyrtohen nga jo profesionistë të mirëfilltë, pasi kjo sjellë, së pari dyshim për transparencë për personin që gjykata

punëson (ku këtu edhe ky aspekt lë vend për dyshime, pasi mund të kemi edhe mungesë kualifikimi të personit që punësohet për të trajtuar dosjet, pasi mungojnë filtrat e kontrollit mbi ta për këtë aspekt). Gjithashtu, shqyrtimi i vetëm një pjese të dosjeve nga jogjyqtarë të emëruar nga Shkolla e Magjistraturës, sjell standart të dyfishtë midis qytetarëve, dhe duket se vë në diskutim parimin e barazisë në formën e përdorur për t'u dhënë zgjidhje çështjes së tyre; e kjo detyrimisht sjell dështim të reformës në gjykata.

Rekomandimi konkret në të tillë rast do të ishte reformimi edhe i Shkollës së Magjistraturës. Mund dhe duhet të shtohen kuotat për gjyqtarë e prokurorë, si dhe të hiqet kriteri absurd i viteve të punës dhe mesatarja për një grup të caktuar lëndësh (kjo e fundit është komplet pa logjikë, sepse një magjistrat duhet të jetë i multikompletuar dhe nuk tregon asgjë sesa magjistrat i mirë do të jetë në të ardhmen, e për më tepër që në konkurs pranimi hyn me mesatare të përgjithshme), të cilat nuk janë matës kualifikimi për asnjë jurist; prandaj është shkollë më vehte Magjistratura, ku në përfundim të saj magjistrati vlerësohet në bazë të tri kriterëve, si i aftë apo jo për të ushtruar funksionin sipas profilit të zgjedhur.

Në lidhje me problemin e korrupsionit i cili konsiderohet tepër i mprehtë në sistem, konsiderohet pozitiv fakti se reforma në drejtësi do të krijojë kushtet që trupa e gjyqtarëve dhe prokurorëve të përmbushë standardet më të larta të integritetit dhe etikës përmes konceptimit, miratimit dhe zbatimit rigoroz të sistemeve për monitorimin dhe testimin e vazhdueshëm të integritetit moral, etik dhe psikologjik të këtyre magjistratëve, si kriter për qëndrimin në detyrë. Ndërsa sistemet për matjen e performancës profesionale të gjyqtarëve dhe të prokurorëve do të perfeksionohen dhe rezultatet e tyre do të shndërrohen në kriterë ekskluzive për ecurinë e tyre në karrierë.

Një tjetër rekomandim me rëndësi të veçantë është edhe bashkëpunimi, koordinimi dhe harmonizimi institucional, tashmë jo vetëm brenda institucioneve kompetente me njëra tjetrën për trajtimin e instancave të drejtësisë, por kjo shtrirje bashkëpunimi duhet të bëhet gjithmonë e më prezente me institucionet dhe mekanizmat ndërkombëtarë, të cilët paraqesin përvojë të gjerë në këtë fushë, sikurse është Komisioni i Venecias dhe Prezenca e OSBE – së në Shqipëri.

Gjithashtu, kjo përvojë institucionale duhet të ndahet edhe me universitetet, ashtu sikurse vetë akademitë dhe fakultetet e drejtësisë në koordinim me njëri tjetrin si brenda vendit, ashtu edhe në nivel ndërkombëtar duhet t'i përafrohen një bashkëpunimi më të ngushtë mes tyre; ku këtu rëndësi paraqsin organizimi i trajnimeve, ëorkshopeve, seminareve dhe konferencave për të evidentuar praktikën më efikase në garantimin dhe funksionimin e institucioneve të sistemit të drejtësisë.

Që reforma në drejtësi të arrijë qëllimin për të cilën është ngritur, duhet të mos ndalen të gjithë ata profesionistë që kanë ndihmuar në ngritjen dhe realizimin e kësaj reforme, të cilët ndërmjet politikave të ndërmarra reformuese të vazhdojnë të jenë burim frymëzimi dhe etje për të gjithë profesionistët e së drejtës dhe që preambula e Reformës në Drejtësi jo vetëm të shterojë, por të përsoset më tej duke pohuar fuqishëm se:

"Në mos sot kur/Në mos ne kush..."

REFERENCAT:

- OSFA, monitorim i Strategjisë Ndërsektoriale të Drejtësisë
- Avokati i Popullit, "Raport vjetor për veprimtarinë e Avokatit të Popullit" 1 janar – 31 dhjetor 2012
- Raporti i institucionit të Avokatit të Popullit për vitin 2014, depozituar në Kuvend, shkurt 2015
- Raporti vjetor 2012, "Aktiviteti i Avokatit të Popullit në rolin e mekanizmit kombëtar të parandalimit të torturës"
- Raport studimor për vendimet e prokurorisë për mosfillimin dhe pushimin e procedimeve penale dhe procedurat për ekzekutimin e vendimeve penale, Komiteti Shqiptar i Helsinkit, 2014
- Vendim nr. 96/2014, dt. 27. 11. 2014
- <https://rm.coe.int/strategjia-ne-refomen-e-sistemit-te-drejtësisë>
- <https://eudelegationalbania.wordpress.com/albania-and-eu/> <http://www.mie.gov.al/>
- Memorandum midis zëvendësministrave, Komiteti i Ministrave të Këshillit të Europës, CM/Inf/DH(2010)20, 25 maj 2010
- Raporti i kryetarit të Prezencës së OSBE-së në Shqipëri, në Këshillin e Përhershëm të OSBE-së, datë 18 shtator 2014
- <http://www.coe.int/en/web/portal/home>
- Direktiva 2012/29/EU e Bashkimit Europian
- <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?country=34&year=al>
- Corruption in Albania, Perception and Experience, Institute for Development Research and Alternatives

DECODING CYBERVIOLENCE: ONLINE PERPETRATION, OFFLINE VICTIMIZATION

Iris SHEHAJ

Albanian School of Advocacy

irisshehaj1@gmail.com

Maend KULLAJ

Albanian University

m.kullaj@albanianuniversity.edu.al

Abstract

With technological advancements, the introduction of AI, and society's unbridled access to them, the phenomenon of digital violence, or cyberviolence, has become very pervasive, especially in Albania. This paper aims to analyze the nature of this novel form of (cyber) crime and its relationship with social media, its types, and the myriad of harmful effects it inflicts not only on the lives of individual victims but also on the community as a whole. Focusing on the legal implications, the paper examines the wide variety of criminal offenses cyberviolence encompasses, such as cyberbullying, cyberharassment, hate speech, threats of violence, incitement to suicide, cyberstalking, and in particular, cyber-sexual violence crimes like online grooming and sexting, child sexual abuse materials, non-consensual intimate image abuse, deepfakes, sextortion, and others. In line with existing legal proposals as well as preceding the new penal code, the paper underscores the legal lacunae in the current code and analyzes the possibility of some crimes' incorporation into it. Through both qualitative and quantitative methods, this paper finds that the phenomenon of cyberviolence remains very understudied and that more effort is required regarding its addressal by countries, ours in particular, whereas only some types of cyberviolence are fully or partially addressed by the international standard, more recently from the European Union. The paper concludes by highlighting the ways technology is used as a tool to perpetrate virtual violence (online), oftentimes anonymously, but also to facilitate its physical committal (offline). It further concludes on the detrimental impact of cyberviolence, victimizing individuals, who are mostly women and children, physically, psychologically, sexually, as well as economically. Lastly, the paper concludes by emphasizing the urgent need for comprehensive legal interventions to combat and prevent cyberviolence in Albania, and it accordingly presents some recommendations for positive change.

Keywords: *cyberviolence, social media, cybercrime, sextortion, Albania*

1. Introduction

Information and communication technologies and the internet are becoming more and more intertwined with the economic, social, and political lives of individuals, families, organizations, countries, and nations. According to the Electronic and Postal Communications Authority national report, in Albania during 2023, about 193 million gigabytes of data were transmitted via the internet on mobile networks, an increase of about 5 percent compared to 2022.

While most people are aware of the benefits that internet access brings by being a source of education and connecting people, the same can't be said about their awareness of the risks associated with it, especially when it comes to children. The online presence and interactions on major social media and communication platforms like Instagram, TikTok, and WhatsApp, while a good medium for self-expression, don't necessarily guarantee the same positive experience for every user. In fact, sometimes it couldn't be further from it, with frequent news articles reporting on both adults and children committing suicide as a result of constant online abuse, blurring the boundaries between the physical and the digital.

Cyberviolence is a global phenomenon that also impacts whole communities by undermining their collective sense of safety, because everyone could be a target, while most are uninformed and unprepared. Parents are put on alert to protect and prevent their children from falling victim to bullies and sexual predators on social media.

This is also the case in Albania, as well as in the whole Western Balkans region, and while the country has undertaken some reforms to address the phenomenon of cyberviolence in its society through criminal law, mostly due to international obligations and EU enlargement, reports show that some of its worst forms are still prevalent and remain understudied. In this regard, positive legal proposals have been initiated by NGOs regarding sexual cybercrimes, and there is hope in the quality of the upcoming new penal code.

The impact of the wording of legal concepts should not be underestimated either, as sometimes the terminology used to describe a criminal offense may trivialize its seriousness, especially to public perception, which is why the evolution of terminology regarding cyberviolence should also be reflected in law. This is where research comes in, highlighting the areas for improvement, which in the case of cyberviolence seem to be abundant.

2. Characteristics of cyberviolence and its types

The concept of cyberviolence is a relatively novel one, for which there is no universally accepted definition. In essence, it broadly refers to malicious behavior inflicted upon people via digital or online platforms, usually social media. Examples of cyberviolence range from offensive text messages to even extortion or sexual exploitation. The perpetrator of cyberviolence usually exploits the target's circumstances, characteristics, or vulnerabilities (UN Women 2021, 3). This behavior more often than not causes, or at least threatens to cause, several forms of harm to its victims, including psychological, emotional, sexual, economic, and sometimes physical harm as well.

What distinguishes cyberviolence from other forms of violence is that it is perpetrated online, although it may also begin or shift to offline behavior and vice versa. While anyone can experience it, both national and international data show that women and girls are "considerably more likely to experience repeated and severe forms of physical, psychological or emotional abuse and to suffer from severe consequences", highlighting the gender-based form of cyberviolence (EIGE 2022, 10; UN Women 2021, 3). A recent national study shows that women activists are also victims of various types of cyberviolence, sometimes precisely due to their work and activism (DCAF 2023, 22). The phenomenon also extends to neighboring countries, with over 1,700 gender-based cybercrimes reported in the Republic of Kosovo in recent years.

Recently, in Albania, there's also been a rise in the number of male victims of cyberviolence. From January to April 2024, 182 incidents were reported to the National Platform for Internet Safety

Albania, "iSIGURT.al", comprising 110 boys and 74 girls. Also, from January to March 2024, 19 incidents were reported to the National Cyber Security Authority (NCSA), of which 14 were made by parents, and 5 by high school students, 3 girls and 2 boys. Another national study concluded that exposure to all forms of online risk increases with age (Dunja et al., 2019, 12).

Many different actions may constitute cyberviolence, with most of them even considered "online extensions of forms of violence perpetrated in the physical world" (EIGE 2022, 13). The most common types of cyberviolence include:

- cyberbullying;
- cyberharassment;
- online hate speech;
- cyberstalking;
- online grooming and sexting;
- child sexual abuse materials;
- non-consensual intimate image abuse; and
- sextortion.

Cyberbullying, or bullying in cyberspace, has become as pervasive and just as harmful as conventional bullying at school, where sometimes both methods are used by bullies. It refers to hostile and intentional, repetitive behavior by a person or group of persons using electronic forms of communication, aimed at scaring, angering, ridiculing, or shaming their targets (UN Women 2021, 3). The latter are usually children, minorities, as well as the LGBTQ+ community, who are characterized by legal and emotional vulnerability and may not be able to easily defend themselves (EIGE 2022, 14; UN Women 2021, 3). Acts that constitute cyberbullying happen mostly over social media, messaging or gaming platforms, chat rooms and forums, and include, but are not limited to, sending someone hurtful or denigrating text or audio messages; editing or distorting a person's image and sharing it without their consent for the purposes of ridicule and humiliation, including impersonation and identity theft; repeatedly reporting a person's posts or account without a valid reason; repeatedly mocking someone in a group context; as well as spreading rumors or defamation about them. The effects on the vulnerable victims, especially children, are mostly emotional and psychological and can lead to social withdrawal, or in some cases, even self-harm. Countries usually hesitate to specifically define and criminalize cyberbullying, due to its complex nature and the similarities with other crimes, Romania being the only exception (EIGE 2022, 24). Per iSIGURT.al, during the first four months of 2024, 51 cases of cyberbullying and 19 cases of insults/denigration were reported, some even by a group of children, and largely experienced on popular social media platforms like TikTok and Instagram (Dine, Hazizaj 2023, 16). According to the NCSA, during the first quarter of 2024, eight instances of cyberbullying were reported.

Online harassment, or cyber harassment, is a type of cyberviolence that sometimes overlaps with cyberbullying. In contrast, online harassment is more severe and persistent and can even include threats of physical or sexual harm, defamatory statements, privacy violations (doxing), sexualization and sexual harassment, and even incitement to suicide, but it also "often comes in a terrorizing 'storm of abuse' that combines several of these actions." (UN Women 2021, 3). Based on another study we've conducted (Kullaj, Shehaj 2024, 37), from 111 Albanian young people aged 14 to 18 responding to a survey, the most common ways sexual harassment is perpetrated, apart from in-person (78.4 percent), are through messages (41.4 percent), social media (18 percent), by sending unsolicited sexual images or videos, also known as "cyberflashing" (14.4 percent), and through telephone calls (9 percent).

Online hate speech, on the other hand, is usually discriminatory in nature, referring to the incitement of hatred, violence, or self-harm directed against a group of people or a member of such a group based on factors like race, gender, religion, nationality, political beliefs, physical appearance, as well as sexual orientation or gender identity, taking place on public digital platforms (EIGE 2022, 14). Online hate speech can sometimes be followed by other hate crimes offline. Until April 2024, 21 cases of online hate speech were reported to iSIGURT.al. According to its data, 64 percent of online hate speech is gender-based, followed by the victimization of the Roma and LGBTQ+ communities. Over half of the 96 Albanian women activists surveyed in the DCAF study reported experiencing sexist hate speech online (2023, 22-3). Online hate speech affecting youth is also prevalent in the region, with studies showing that 1 in 3 high school students in Bosnia and Herzegovina reported experiencing hate speech from peers on social media, while 1 in 5 reported being discriminated against online due to physical appearance (Cerkez 2023, 37).

Cyberstalking refers to a form of stalking committed through digital or technological means. An author describes it as a fresh variation on a well-established pattern of criminal behavior, with both similarities and differences to its "terrestrial" cousin (Hedidi 2023, 5). Cyberstalking is perpetrated by the same person, the stalker, usually unknown to the victim or acting anonymously, in repeated incidents, undermining the victim's sense of safety (EIGE 2022, 14), as well as their privacy, causing fear and anxiety. Harassing or threatening calls and messages, location tracking, sending photos or videos of a person to them captured from a distance, hacking their social media accounts, or demanding their contact information from them or their relatives and friends are all behaviors that constitute cyberstalking. What starts online may also advance to offline stalking by following the victim, monitoring their daily activities, and even stopping them on the street to talk or request things. Oftentimes, the stalker's motives are sexual in nature.

Some of the major types of cyberviolence that have become very pervasive are sexual cybercrimes, especially those targeting children on the internet, who are at greater risk. One of these types is **online grooming**, also known as "online sexual solicitation of children", which generally refers to an adult socializing with a minor through online private communications, with the purpose of preparing (grooming) and encouraging the latter to engage in sexual acts or for sexual exploitation (Kullaj, Shehaj 2024, 7). The groomer tries to build trust and a relationship with the child over an extended period of time (or exploits an existing one), oftentimes hiding their real identity and age online using fake social media profiles, with the purpose of obtaining sexual content from children through manipulation or coercion, by engaging in sexual conversations (**sexting**), or to establish physical contact and meet them for sexual purposes (EIGE 2022, 16). Grooming may also be a recruitment tactic for sex trafficking and child prostitution. The impact on child victims is detrimental, which is why another term used for online grooming is "sexual corruption of children". The phenomenon of grooming is ever-present in Albanian society, with many instances being exposed by investigative journalism.

Child sexual abuse materials (CSAM), more commonly known as child pornography or pedopornography, can be defined as visual depictions of a child engaged in real or simulated abusive, sexually explicit conduct, or the representation of the intimate parts of a child for primarily sexual purposes, as well as the use of a child to create such a representation (UN Women 2021, 4). It constitutes a form of sexual exploitation of children, usually girls (ECPAT, CRCA Albania 2021, 19), and the explicit content is oftentimes distributed on the "dark web" for profit. CSAM can sometimes be found on social media as well, and with decisions like that of X (Twitter) to now allow explicit content on their platform, this can be facilitated, regardless of content moderation. Practitioners have replaced the term child pornography with the more contemporary term "child sexual abuse materials" (CSAM), contrasting it to legal pornography since CSAM can, in fact, be considered

"documented evidence of a crime being committed" (EIGE 2022, 18). CSAM may derive from the coercion of children for prostitution, sex trafficking, or live streaming of child sexual abuse, but it can also be from drawings, animations, or even created using generative artificial intelligence (deepfakes), a method that has been on the rise. In Albania during 2022, 44 instances of CSAM were reported to iSIGURT.al (Dine, Hazizaj 2023, 16), which then proceeded to try to remove the content from the internet. During 2024, only one instance of sexual content was reported to the NCSA.

A prevalent form of cyber-sexual violence in recent years is **non-consensual intimate image abuse (NCIIA)**, also known in public discourse as "revenge porn", which refers to the online dissemination of private sexually explicit photos or videos of one or more people without their knowledge and consent. The perpetrator usually intends to cause distress and humiliation to the victim, who is generally a woman, as well as to damage the image and reputation of the latter (Kullaj, Shehaj 2024, 22). In this regard, economic harm can be present for the victim as well, limiting their employment opportunities. There have also been instances where the victim has committed suicide as a result. The sexual content is private, which means that it may have been consensually sent to a former partner, who then later posts it to social media platforms or adult content sites without the other's permission, oftentimes as "revenge" for the relationship ending, but it also may have been secretly recorded. The content is sometimes shared along with personal information about the person portrayed, like their full name, phone number, address, and social media profiles. Another way NCIIA is perpetrated is through deepfakes, usually by digitally placing the target's face over an existing sexually explicit image or video, and sharing it as genuine. Women celebrities, journalists, activists, and politicians are common deepfake NCIIA victims. Another emphasis should be put on terminology, as some researchers, including us, prefer the umbrella term "non-consensual intimate image abuse" over the misleading one "revenge porn", focusing on the element of consent, the harm inflicted on the victim, and not limiting the perpetrator's motives to just "revenge", while also covering phenomena like digital voyeurism, cyberflashing, and deepfake pornography (EIGE 2022, 18). It also underscores the violation of the victim's right to privacy, as what is private is not pornographic – an argument also raised by a Bosnian woman victim: "[...] What did I do to deserve "revenge"? What porn? That is my body in that video. That is a video I never wanted and never consented to. I have the right to regain control over my private life, my data, and my body." (DCAF 2023, 49, 51). It's to be noted that if the NCIIA victim is a minor, then the content should be classified as CSAM (EIGE 2022, 16). Currently, there is an ongoing investigation in the Republic of Kosovo against members and the seven administrators of the "Albkings" group on the Telegram messaging app, which had over 100,000 members who, over the years, had requested and shared among themselves over 19,000 intimate photos and videos of women and girls without their consent, including deepfakes, as well as their personal information, to then contact and harass them in various ways. The authorities have made arrests and finally managed to take down the group chat, despite it resurfacing twice.

A similar and associated phenomenon with revenge porn is **sextortion**, which is a portmanteau for "sexual extortion". While it has become very common in society, ours in particular, it remains remarkably understudied, despite it being "a crime of often unspeakable brutality" (Wittes et al., 2016, 3-4). It's another type of cyberviolence that almost no country has specifically criminalized, usually prosecuting it as regular extortion, like the Albanian case. In essence, sextortion constitutes a form of blackmail where the perpetrator threatens to distribute intimate images or videos of a person (as analyzed above), unless the latter fulfills the sextortionist's demands. The demands typically include a sum of money, more intimate content, or even sexual favors, which is why sextortion is sometimes also regarded as a form of corruption, "in which sex, rather than money, is the currency of the bribe" (France 2022, 3), especially in cases where the sextortionist is in a position of authority over the victim. The difference between NCIIA and sextortion is that, in the first, the perpetrator

distributes the content without warning, while in the latter, the perpetrator simply threatens to distribute the content through blackmail but may not necessarily go through with it. Apart from the psychological and sexual harm, when the demand is monetary, there is once again economic harm present for the victim of sextortion. Only one instance of sextortion was reported to the NCSA during the first quarter of 2024. On the other hand, of the 96 Albanian women human rights defenders surveyed, 12 percent reported experiencing sextortion firsthand (DCAF 2023, 22-3).

3. International standards on cyberviolence

As we mentioned, there hasn't been a general consensus on how to legally define cyberviolence at the international level. Instead, contributions have been made in this regard by advisory committees, monitoring mechanisms, and working groups. There has even been a recommendation to establish an international criminal tribunal for cyberspace. Although cyberviolence itself has yet to be defined by the international community, its various forms, mostly regarding child victims, are already defined in some core international instruments, which have all been ratified by the Republic of Albania.

From the United Nations, the Convention on the Rights of the Child (1989), as the most ratified international treaty in history, includes provisions like Articles 19 and 34, which obligate state parties to take every necessary measure to protect persons under 18 years old from every form of violence, including sexual abuse and sexual exploitation, in particular regarding sexual abuse performances and materials, specifically addressed by the convention's Optional Protocol on the sale of children, child prostitution and child pornography.

At the European level, worth noting from the Council of Europe is that the Convention on Cybercrime (2001), also known as the Budapest Convention, actually contains only one type of cyberviolence, that of child pornography-related offenses in Article 9, but other computer crimes may also apply. There is also an Additional Protocol to the Budapest Convention concerning the criminalization of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems (2003), which addresses online hate speech by providing in Articles 3-5 model offenses for the "dissemination of racist and xenophobic material through computer systems", "racist and xenophobic motivated threat", and "racist and xenophobic motivated insult".

A core international instrument is the CoE Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (2007), also known as the Lanzarote Convention. Regarding cyber-sexual violence, the convention provides clear definitions for child pornography (Art. 20) and pornographic performances (Art. 21), also recommending the criminalization of deepfakes. Additionally, it includes "corruption of children" (Art. 22), defining it as "[...] the intentional causing, for sexual purposes, of a child who has not reached the age [of consent] to witness sexual abuse or sexual activities, even without having to participate.", as well as solicitation of children for sexual purposes (Art. 23), or online grooming, referring to "the intentional proposal, through information and communication technologies, of an adult to meet a child who has not reached the age [of consent] for the purpose of [having sexual relations or to produce child pornography with] him or her, where this proposal has been followed by material acts leading to such a meeting.". This is an example of online abuse carried over offline.

Moving on to gender-based cyberviolence, in 2011, the CoE adopted the Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, also known as the Istanbul Convention.

This convention notably recognizes four forms of violence: physical, sexual, psychological, and economic (Art. 3). Regarding substantive law, while the Istanbul Convention doesn't specifically mention cyberspace in its definitions, it does contain broad provisions for psychological violence (Art. 33), stalking (Art. 34), sexual violence, including rape (Art. 36), consent (Art. 36), and sexual harassment (Art. 40). Worth mentioning is the controversial withdrawal from the convention of the state in whose capital it was signed, – Türkiye, in 2021, as well as the possible accession of the European Union to the Istanbul Convention.

Additionally, the core international human rights instrument, the European Convention on Human Rights, may also apply in cyberviolence cases. The European Court on Human Rights has, through its evolving case law, recognized the states' obligations to protect their citizens against cyberviolence, finding violations of Articles 3 and 8 of the ECHR (*Volodina v. Russia*, no. 2, 2021; *Buturugă v. Romania*, 2020; *K.U. v. Finland*, 2008).

The EU has also taken some significant steps to address cyberviolence. Following the CoE model, the Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law has been in force since 2008. Similarly to the Lanzarote Convention, and preceding the Istanbul Convention, Directive 2011/93 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography provides detailed definitions of child sexual exploitation acts like child pornography and live performances, both in the preamble and articles, as well as other forms of online sexual abuse. On February 2024, the European Commission proposed to revise this directive by also covering offenses like livestreaming of child sexual abuse and the intentional access and dissemination of child sexual abuse deepfakes.

Since 2022, there has been a proposal for an EU regulation laying down rules to prevent and combat child sexual abuse, which builds on Directive 2011/93/EU but also incorporates contemporary terminology like "CSAM" and, more notably, the recently adopted Directive (EU) 2024/1385 of 14 May 2024 on combating violence against women and domestic violence, which entered into force on June 13th of the same year. The directive greatly improves upon the Istanbul Convention by also recognizing the term "cyberviolence", with the proposal text even defining it as "any act of violence covered by this Directive that is committed, assisted or aggravated in part or fully by the use of information and communication technologies.", by codifying most of its types and obligating member states to criminalize them, including NCIIA, sextortion, cyberstalking, and cyberflashing (Arts. 5, 6, and 7). However, the definition of cyberviolence was removed in the adopted version, which further highlights the lack of consensus from the international community on this matter. Regardless, this *acquis* still provides a high standard of legal protection through modern terminology. Lastly, Regulation (EU) 2022/2065 on a Single Market for Digital Services, also known as the Digital Services Act (DSA), contains some provisions that obligate providers of very large online platforms (VLOP), like popular social media apps, to take certain measures, *inter alia*, "[...] the expeditious removal of, or the disabling of access to, the content notified, in particular in respect of illegal hate speech or cyber violence" (Art. 35). The DSA preamble also addresses NCIIA by specifically referring to VLOPs like adult content websites, to meet their obligations under the DSA "[...] in respect of illegal content constituting cyber violence, including illegal pornographic content, especially with regard to ensuring that victims can effectively exercise their rights in relation to content representing non-consensual sharing of intimate or manipulated material through the rapid processing of notices and removal of such content without undue delay." (Rec. 87).

4. The Penal Code of the Republic of Albania on cyberviolence

Apart from the applicable privacy and anti-discrimination laws, most types of cyberviolence are also illegal behaviors that constitute criminal offenses punishable by the criminal laws of different countries, some of which are classified as cybercrimes. In the case of Albania, Law No. 7895, dated 27 January 1995 "Penal Code of the Republic of Albania", as amended, is the relevant legal framework. The procedures are still ongoing regarding the new penal code. While some types of cyberviolence aren't specifically criminalized in the current code, they can be incorporated into existing provisions of general crimes.

Online harassment and hate speech in the Penal Code can be covered through offenses like Article 84, "Threat"; Article 84/a, "Racist and xenophobic motivated threat through a computer system"; Article 99, "Causing suicide", which is limited because the perpetrator has to be a family member; Article 108/a, "Sexual harassment", including against children; Article 119, "Insult"; Article 119/a, "Dissemination of racist or xenophobic materials through a computer system"; Article 119/b, "Racist and xenophobic motivated insult through a computer system"; Article 120, "Defamation"; Article 124/b, "Maltreatment of the child"; Article 130/a, "Domestic violence" (psychological violence and serious threats); Article 238, "Duty motivated threat"; Article 317, "Threat to a judge"; Article 318, "Insult to a judge"; as well as different associated computer crimes. Cyberbullying can also be covered by some of these provisions. Regarding online hate speech, in line with the international standard, Article 50, letter "j" of the Penal Code considers discriminatory motives of an offense as aggravating circumstances. In 2021, there was only one criminal proceeding registered under Article 119/a, "Dissemination of racist or xenophobic materials through a computer system", in 2022, one under Article 84/a, "Racist and xenophobic motivated threat through a computer system", and none in 2023 (Prosecutor General 2023, 231; Prosecutor General 2022, 264).

Cyberstalking can be punished through Article 121/a, "Stalking", which can also be committed by an ex-partner, and the victim can be from vulnerable groups like a minor, a pregnant woman, or even a person who cannot protect themselves. Associated offenses can be Article 121, "Unfair interference with private life", using technology, as well as Article 123, "Interception or violation of confidentiality of correspondence".

Regarding online grooming, the third paragraph of Article 108, "Lewd acts" punishes corruption of children under 14 years old, based on the Lanzarote Convention, while the fourth paragraph punishes the solicitation of children for sexual purposes through arranging a meeting. A positive proposal in this regard has been the current January 2024 draft law to amend the Penal Code, which, *inter alia*, seeks to specifically criminalize "Encouraging a child to perform sexual acts for an adult (grooming)", using any tool or method. The draft law also criminalizes "Message communications with a child for sexual purposes (sexting)", which is currently punished as sexual harassment or lewd acts.

Article 117 of the Penal Code is titled "Pornography", and is the sole provision that addresses this conduct. The first paragraph punishes the display of pornographic material in places where there are children, using any tool or method, which is a form of corruption of children. During 2022, 51 incidents were reported to iSIGURT.al of children exposed to sexually explicit images or materials, and 9 to the NCSA. The second paragraph of Article 117 punishes "child pornography", and the third, "pornographic performances of children", including adult participants. In 2023, there was another rise in criminal proceedings registered under Article 117, 51 cases compared to 34 in 2022 and 67 in 2021 (Prosecutor General 2023, 213; Prosecutor General 2022, 246). The draft law seeks to amend this article, by expanding the *modus operandi*, increasing the sentences, changing the terminology

to “materials containing sexual violence or sexual relations with children or between children under 18”, as well as criminalizing deepfake CSAM.

NCIIA is not classified as pornography under Article 117 but is usually treated as a general privacy violation by legal practitioners according to Article 121, “Unfair interference with private life” of the Penal Code, where the first paragraph punishes the non-consensual recording of aspects of a person’s private life and the second, the dissemination of the material, with a maximum sentence of three years in prison. However, considering the detrimental impact and harm that come from this behavior, this circumstance should be specifically criminalized along with a higher sentence.

Sextortion is not specifically criminalized in the Penal Code either. When the sextortionist’s demand is monetary, the behavior is punished as regular extortion, Article 109/b, “Coercion by threat or violence for giving property”. In a case of the former Court for Serious Crimes, the defendant was convicted under Article 109/b due to him coercing a woman into giving him sums of money in the form of a “fine”, otherwise he’d publish her (intimate) photos and videos (High Court 2021, 2). It is our opinion that, in order to fully cover all sextortion forms, this provision should not limit the types of demands through coercion to just material ones but should also consider demands of a sexual nature by treating the behavior instead as a coercion to act.

5. Conclusions and recommendations

Cyberviolence, or violence through technology, is a complex phenomenon that has the potential to cause severe harm to its vulnerable victims, starting from psychological and emotional harm to sexual, physical, and economic harm. While the abuse may start online, it can quickly carry over offline, exacerbating this harm, like in the case of cyberstalking or grooming. Cyberviolence is largely gender-based, with most data showing women and girls being disproportionately affected by it, though reports by Albanian men and boys have also been on the rise.

Different types of cyberviolence exist, each with its own characteristics and level of harm, the most common ones being: cyberbullying, cyberharassment, online hate speech, cyberstalking, as well as pervasive forms of sexual cybercrimes like online grooming and sexting, CSAM, NCIIA, and sextortion, putting an emphasis on the importance of terminology. Data show that all of these types are prevalent in Albania and the Western Balkans region.

Although the international community has yet to legally define the concept of cyberviolence, international standards of organizations like the UN, CoE, and EU have contributed by defining and addressing many types of cyberviolence, especially those targeting children – a standard that Albania has mostly followed. We would set apart the EU considering its latest relevant contribution with the 2024 violence against women and domestic violence Directive, which improves upon the Istanbul Convention by clearly defining many types of gender-based cyberviolence, like NCIIA and sextortion, and obligating member states to criminalize them.

Cyberviolence is also a cybercrime, and while some of its types can be covered through existing general crimes in the Penal Code, like the case of NCIIA and sextortion, we believe that there’s an urgent need for legal interventions in order to combat as well as prevent cyberviolence in Albania through criminal law. Adding to the existing proposed amendments to the current Penal Code, as well as preceding the anticipated new code, we conclude this paper by presenting some specific legal recommendations for the Albanian lawmakers.

Considering many instances where cyberbullying, online harassment, and hate speech by peers have led to the victim's self-harm and suicide, we recommend that for Article 99, "Causing suicide" of the Penal Code, the perpetrator should not be limited to just family members, but friends, partners, and even strangers have to be included.

The *modus operandi* of Article 121/a, "Stalking" should be expanded to include stalking through technological means, or instead, cyberstalking should be criminalized as a separate criminal offense.

We also recommend that grooming and sexting be specifically criminalized in the current code or the new code, in order to provide full protection for child victims of sexual violence. The outdated title of Article 108, "Lewd acts" should also be changed to a more appropriate one.

Considering its pervasiveness, Article 117, "Pornography", second and third paragraphs, which punish "child pornography" and "pornographic performances of children", should change the terminology to "child sexual abuse materials" and "live streaming of child sexual abuse" in order to more accurately represent the crime as well as criminalize deepfake CSAM, as recommended by the Lanzarote Convention. We also recommend that Article 117 be placed in the "sex crimes" section of the Penal Code (Section VI) and not in the "crimes against morality and dignity" section (Section VIII), as it constitutes a sex crime against children that should be included in the National Sex Offender Registry.

The privacy violations punished by Article 121, "Unfair interference with private life" should also specifically address the recording and dissemination of real and manipulated intimate content by including it as a separate paragraph, along with an increased sentence, considering NCIIA's detrimental consequences. Similarly, considering sextortion demands are not only monetary (sums of money), but sometimes also include coerced sexual acts and/or more intimate content, we recommend that it doesn't continue to be treated as general extortion under Article 109/b, "Coercion by threat or violence for giving property", but rather as a coercion to act, which means that the article should be fully amended or, better yet, sextortion should be criminalized as a separate crime.

Bibliography

Publications

Cerkez, Anes. *Bosnia and Herzegovina's Youth Online: Victims and Perpetrators of Digital Rights Violations*. BIRN, Balkan Investigative Reporting Network, December 2023.

birn.eu.com/wp-content/uploads/2023/12/02-BIRN-Research-Paper-Bosnia-Youth.pdf (Accessed 24 June 2024).

DCAF – Geneva Centre for Security Sector Governance. *Online Actions, Offline Harms: Case studies on Gender and Cybersecurity in the Western Balkans*, edited by Ena Bavčić, DCAF, October 2023.

idmalbania.org/study-report-the-freedom-to-defend-rights-in-online-spaces-challenges-for-women-human-rights-defenders-in-albania/ (Accessed 24 June 2024).

Dine, Borjana, and Hazizaj, Altin. *Raporti i 4-ët Kombëtar për sigurinë në internet të fëmijëve dhe të rinjve në Shqipëri*. Tirana: Child Rights Centre Albania – CRCA/ECPAT Albania, February 2023.

isigurt.al/sites/default/files/downloads/Raporti%20i%204%20Kombetar%20per%20Sigurine%20online%20te%20Femijeve%20ne%20Shqiperi%20%282023%29.pdf (Accessed 24 June 2024).

Dunja, Anzelm, Gjergji, Ornela, Gvineria, David, Hallkaj, Elda, and Verzivolli, Ina. *One Click Away: Children's*

Experience of Internet Use in Albania. Tirana: UNICEF Albania & IPSOS Strategic Marketing, 2019.

[unicef.org/albania/sites/unicef.org.albania/files/2020-01/report_oneclickaway.pdf](https://www.unicef.org/albania/sites/unicef.org.albania/files/2020-01/report_oneclickaway.pdf) (Accessed 24 June 2024).

ECPAT International and CRCA/ECPAT Albania. *Child Sexual Exploitation and Abuse Online: Survivors' Perspectives in Albania*. WeProtect Global Alliance, 2021.

[crca.al/en/publikime/child-sexual-exploitationand-abuse-online-survivors-perspectives-in-albania/](https://www.crca.al/en/publikime/child-sexual-exploitationand-abuse-online-survivors-perspectives-in-albania/) (Accessed 24 June 2024).

European Institute for Gender Equality. *Combating Cyber Violence against Women and Girls*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 25 November 2022.

eige.europa.eu/sites/default/files/documents/combating_cyber_violence_against_women_and_girls.pdf (Accessed 24 June 2024).

France, Guilherme. *Criminalising sextortion: challenges and alternatives*. Transparency International, 2022.

knowledgehub.transparency.org/assets/uploads/kproducts/Criminalising-sextortion_final_10.06.2022.pdf (Accessed 24 June 2024).

Hedidi, Mohammed. "Perspective Chapter: Sexual Cybercrime – The Transition from the Virtual Aggression to the Physical Aggression." In *Forensic and Legal Medicine – State of the Art, Practical Applications and New Perspectives*, edited by Scendoni, Roberto and De Micco, Francesco, 1-16. IntechOpen, 24 January 2023. [intechopen.com/chapters/84837](https://www.intechopen.com/chapters/84837) (Accessed 24 June 2024).

Kullaj, Maend, and Shehaj, Iris. *Adresimi i dhunës seksuale tek adoleshentët në Shqipëri – Dokument Politikash*. Tirana: Liburnetik Organisation, March 2024. liburnetik.org/2024/04/11/adresimi-i-dhunes-seksuale-tek-adoleshentet-ne-shqiperi-dokument-politikash/?lang=sq (Accessed 24 June 2024).

Prosecutor General of the Republic of Albania. *Raport i Prokurorit të Përgjithshëm mbi Gjendjen e Kriminalitetit për Vitin 2022*. Tirana: General Prosecution Office, March 2023.

pp.gov.al/rc/doc/Raporti_Vjetor_kriminaliteti_2022_Kuvendit_Prokuroria_e_Pergjithshme_6915.pdf (Accessed 24 June 2024).

Prosecutor General of the Republic of Albania. *Raport i Prokurorit të Përgjithshëm mbi Gjendjen e Kriminalitetit për Vitin 2023*. Tirana: General Prosecution Office, March 2024.

pp.gov.al/rc/doc/Raporti_1_PP_2023_date_28_03_2024_7383.pdf (Accessed 24 June 2024).

United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN Women). *A Guide for Women and Girls to Prevent and Respond to Cyberviolence*. November 2021. eca.unwomen.org/sites/default/files/2022-02/ONLINE%20cyberV%20women%20ENG.pdf (Accessed 24 June 2024).

Wittes, Benjamin, Poplin, Cody, Jurecic, Quinta B., & Spera, Clara C. *Sextortion: Cybersecurity, teenagers, and remote sexual assault*. Washington, DC: The Brookings Institution, May 2016.

[brookings.edu/wp-content/uploads/2016/05/sextortion1-1.pdf](https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/05/sextortion1-1.pdf) (Accessed 24 June 2024).

National and international law

Law No. 7895, dated 27 January 1995 "Penal Code of the Republic of Albania", as amended.

United Nations Convention on the Rights of the Child (1989) and its Optional Protocol on the sale of children, child prostitution and child pornography (2000).

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950), as amended.

Convention on Cybercrime (2001) and its Additional Protocol concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems (2003).

Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (2011).

Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (2007).

Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act).

Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on combating violence against women and domestic violence.

Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA.

Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law.

Case law

Buturugă v. Romania, no. 56867/15, 10 February 2020.

K.U. v. Finland, no. 2872/02, 2 December 2008.

Volodina v. Russia (no. 2), no. 40419/19, 14 September 2021.

Criminal Chamber of the High Court of the Republic of Albania decision no. 00-2021-197, 19 March 2021.

Websites and news articles

aksk.gov.al (Accessed 24 June 2024).

Aliu, Leonora. "Out of Control": Kosovo struggles to Curb Online Sexual Harassment". *Balkan Insight*, 28 May 2024.

balkaninsight.com/2024/05/28/out-of-control-kosovo-struggles-to-curb-online-sexual-harassment/ (Accessed 24 June 2024).

isigurt.al (Accessed 24 June 2024).

Isufi, Antigone. "Investigation Ongoing: Kosovo Prosecutor Explains Crackdown of Misogynistic Telegram Group". *Prishtina Insight*, 21 June 2024.

prishtinainsight.com/investigation-ongoing-kosovo-prosecutor-explains-crackdown-of-misogynistic-telegram-group/ (Accessed 24 June 2024).

PËRMIRËSIMI I KUADRIT LIGJOR TË PARANDALIMIT TË PASTRIMIT TË PARAVE NË SHQIPËRI

ME Kevin Treska¹
Magjistrat Renis Sheshi²

Abstrakt

Ky punim synon të analizojë dhe propozojë strategji për përmirësimin e sistemit të luftës kundër pastrimit të parave (AML) në Shqipëri. Fillimisht, ai përshkruan kontekstin historik të AML në vend dhe identifikon problemet kryesore që kanë ndikuar në efektivitetin e masave të deritanishme të saj.

Gjetjet kryesore të këtij punimi përfshijnë identifikimin e mungesave në zbatimin e ligjit të AML, si dhe identifikimin e boshllëqeve në koordinimin dhe bashkëpunimin ndërmjet institucioneve përgjegjëse për zbatimin e AML.

Implikimet e zbulimeve kryesore janë të rëndësishme për politikën dhe praktikën në Shqipëri dhe më gjerë. Zbulimet sugjerojnë nevojën për një rishikim të thellë të ligjit dhe strukturës së institucioneve që merren me AML, përforcimin e bashkëpunimit ndërkombëtar, dhe investime më të mëdha në trajnimin dhe kapacitetet e profesionistëve në këtë fushë.

Në përfundim, ky studim ofron një kontribut të rëndësishëm në kuptimin e sfidave dhe mundësive për përmirësimin e AML në kontekstin shqiptar dhe sugjeron hapa konkrete për të përmirësuar përgjigjen ndaj fenomenit të pastrimit të parave në vend.

Fjalë kyçe: strategji, krim, pastrim i parave.

1. Hyrje

Ky punim synon të analizojë dhe propozojë strategji për përmirësimin e sistemit të luftës kundër pastrimit të parave në Shqipëri. Gjetjet kryesore përfshijnë identifikimin e mangësive në zbatimin e ligjit të AML, si dhe boshllëqet në koordinimin dhe bashkëpunimin ndërmjet institucioneve përgjegjëse.

Për të kryer këtë analizë, është përdorur një metodologji hibride e kërkimit, duke përfshirë analizën e dokumenteve, intervistat me ekspertë të fushës, dhe studimin e raporteve të publikuara. Me anë të kësaj metodologjie, janë identifikuar sfidat dhe boshllëqet në strukturën aktuale të AML-së në Shqipëri dhe janë propozuar rekomandime për adresimin e tyre.

1 Drejtoria e Legjislacionit, Ministria e Financave. E-mail: Kevin.Treska@financa.gov.al

2 Gjyqtar, Gjykata e Shkallës së Parë të Juridiksionit të Përgjithshëm Lezhë. E-mail: renissheshi@yahoo.com

Gjithashtu janë analizuar praktika të mira dhe suksese në vende të tjera dhe grupe ndërkombëtare të cilat mund të shërbejnë si modele për Shqipërinë. Implikimet e këtyre zbulimeve janë të rëndësishme për politikën dhe praktikën vendase dhe sugjerojnë nevojën për një rishikim të thellë të ligjit, përforcimin e bashkëpunimit ndërkombëtar dhe investime më të mëdha në trajnim dhe kapacitete profesionale.

2. Konteksti i studimit

Në kontekstin aktual, Shqipëria përballlet me sfida të mëdha në luftën kundër pastrimit të parave. Si një vend në zhvillim me një histori të hershme të tranzicionit nga një sistemi komunist në një ekonomi tregu, Shqipëria është përballur me shumë sfida në kontrollin e krimit të organizuar, përfshirë pastrimin e parave.³

Pas periudhës së transformimit, ekonomia e Shqipërisë ka përjetuar rritje dhe zhvillim, por ka vazhduar të jetë e prekur nga praktikatat e paligjshme të pastrimit të parave. Sektorët e ndryshëm të ekonomisë, përfshirë sektorin bankar, industrinë e ndërtimit, dhe aktivitetet tregtare, janë raportuar të përfshira në aktivitete të dyshimta financiare.⁴ Në këtë aspekt, pushteti ekzekutiv ka ndërmarrë hapa për të forcuar ligjet dhe institucionet për të luftuar këtë fenomen. Për të përmbushur këto qëllime, janë duke u përpunuar dhe zbatuar standarde ndërkombëtare për parandalimin e pastrimit të parave dhe financimin e terrorizmit. Përveç kësaj, përmirësimi i bashkëpunimit ndërkombëtar, duke përfshirë bashkëpunimin me organizatat ndërkombëtare, është një pjesë thelbësore e strategjisë së vendit për të luftuar këtë fenomen.⁵

3. Përshkrimi i problemit

Lufta kundër pastrimit të parave është një sfidë e rëndësishme për sistemin financiar dhe sistemin ligjor. Ky fenomen është i lidhur ngushtë me veprimtarinë kriminale, duke përfshirë trafikun e drogës, kontrabandën, evazionin fiskal dhe krime të tjera të organizuara.⁶

Shqipëria është një vend me një historik domethënës korrupsioni dhe informaliteti në sistemin financiar. Pas periudhës së tranzicionit nga një ekonomi e planifikuar në një treg i lirë, shumë lloje të aktiviteteve të paligjshme janë zhvilluar dhe kanë gjetur një ambient të përshtatshëm për të operuar. Kjo ka krijuar një mjedis ku pastrimi i parave është bërë një sfidë serioze për institucionet dhe autoritetet përgjegjëse në Shqipëri.⁷

Një nga problemet kryesore me të cilat përballen autoritetet është mosfuqizimi i legjislationit dhe mungesa e zbatimit të efektshëm të ligjit kundër pastrimit të parave. Edhe pse ka pasur përpjekje për të përmirësuar këtë situatë nëpërmjet miratimit të legjislationit të ri dhe ngritjes së agjencive

3 Zhilla, F., Organised Crime Threat Assessment for Albania. Për më tepër shiko: <https://globalinitiative.net/analysis/organised-crime-threat-assessment-for-albania/> marrë online datë 1.6.2024.

4 Po aty.

5 ACAMS. Për më tepër shih: <https://www.moneylaundering.com/countries/albania/> marrë online datë 1.6.2024.

6 Raportimet e FATF për Shqipërinë, për më tepër shih: <https://www.fatf-gafi.org/en/countries/detail/Albania.html> marrë online datë 1.6.2024.

7 Po aty.

të specializuara, ende ka shumë punë për të bërë në zbatimin e këtyre masave dhe në forcimin e institucioneve që janë përgjegjëse për luftën kundër pastrimit të parave.⁸

Gjithashtu, një tjetër problem lidhet me mungesën e bashkëpunimit dhe koordinimit efektiv mes autoriteteve vendase dhe atyre ndërkombëtare.

Pastrimi i parave shpesh është një fenomen që operon midis kufijve ndërkombëtarë dhe kërkon një përgjigje të përbashkët dhe të koordinuar për të ndaluar aktivitetet kriminale dhe të sigurojë ndjekjen e sanksioneve për personat e përfshirë.

4. Rëndësia e studimit

Rëndësia e këtij punimi është e thellësisht e ndjeshme për shkak të ndikimit të madh që pastrimi i parave ka në qëndrueshmërinë financiare dhe integritetin e sistemit bankar dhe zhvillimin ekonomik të vendit tonë. Këto janë disa nga arsyt kryesore pse kjo temë ka një rëndësi të jashtëzakonshme:

4.1 Globalizimi dhe pastrimi i parave

Një nga zhvillimet më të rëndësishme ekonomike të viteve të fundit ka qenë globalizimi në rritje i ekonomisë botërore dhe, veçanërisht, i tregut botëror të kapitalit. Globalizimi i ekonomisë ka çuar në një zgjerim të tregtisë botërore dy herë më shpejt se ajo e ekonomisë botërore. Globalizimi i tregut botëror të kapitalit, që u lejon individëve dhe firmave të zhvendosin para nga një vend në tjetrin me pak ose aspak pengesa, ka bërë të mundur që shuma të mëdha parash të lëvizin lirshëm dhe me shpejtësi përtej kufijve në kërkim të habitatit ekonomik më të dëshirueshëm, dhe normën më të lartë të kthimit.⁹

4.2 Siguria Financiare

Pastrimi i parave është një problem serioz për ekonominë dhe institucionet financiare në mbarë botën. Institucionet financiare përdoren nga krimi i organizuar dhe terroristët si mjete të pastrimit të parave në shkallë të gjerë, gjë që i paraqet institucioneve sfida të pajtueshmërisë me rregullat, ruajtjen e sigurisë financiare, ruajtjen e vullnetit të mirë për shmangien e rreziqeve operacionale siç janë krizat e likuiditetit dhe kallëzimet penale.¹⁰

4.3 Kredibiliteti Ndërkombëtar

Lufta kundër pastrimit të parave është një nga kushtet që vendet duhet të plotësojnë për të siguruar një imazh të favorshëm ndërkombëtar dhe për të mbajtur marrëdhëniet e tyre me partnerët ndërkombëtarë.¹¹

Masat kundër pastrimit të parave (AML) nuk janë vetëm një shqetësim kombëtar, por edhe një kusht thelbësor për vendet si Shqipëria, që aspirojnë të anëtarësohen në Bashkimin Evropian (BE). BE-ja vë theks të rëndësishëm në luftën kundër pastrimit të parave si pjesë e përpjekjeve të saj më

8 Po aty.

9 International Monetary Fund (IMF). (2002). Globalization: Threat or Opportunity? IMF Issues Brief, për më tepër shih: <https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/041200to.htm>, marrë online datë 01.6.2024.

10 Levi, M., & Reuter, P. (2006). Money Laundering. In M. Tonry (Ed.), Crime and Justice: A Review of Research (Vol. 34, f. 289-375). University of Chicago Press, marrë online datë 1.6.2024.

11 Komisioni Evropian. (2023). Albania 2023 Report. Për më shumë shih: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/ea0a4b05-683f-4b9c-b7ff-për_më_tepër_shih_4615a5fffd0b_en?filename=SWD_2023_690%20Albania%20report.pdf marrë online datë 7.5.2024.

të gjera për të garantuar integritetin e sistemit të saj financiar dhe për mbrojtjen kundër krimit financiar.¹²

4.4 Investimet dhe Zhvillimi Ekonomik

Prania e një sistemi të dobët për luftën kundër pastrimit të parave shkakton mosbesim te investitorët dhe mund të ndikojë në uljen e investimeve dhe zhvillimin e ekonomisë së vendit.

Pastrimi i parave mund të ketë pasoja negative makroekonomike. "Në qoftë se krimi i pastrimit të parave dhe informaliteti zhvillohet në një shkallë mjaft të madhe, atëherë politikëbërësit makroekonomikë duhet t'i marrin ato në konsideratë."¹³

Dëmet ekonomike mund të lindin jo vetëm drejtpërdrejt nga pastrimi i parave, por edhe nga akuzat që ndikojnë në reputacionin e një vendi. Akuza të tilla ndikojnë në vullnetin e agjentëve ekonomikë, veçanërisht atyre jashtë vendit, për të kryer biznes në një vend të caktuar si investimet e brendshme. Një shembull i kohëve të fundit përfshin ndikimin e listave të publikuara nga FATF dhe OECD.

5. Rregullimet dhe Standardet e Pajtueshmërisë në fushën e pastrimit të parave në Shqipëri

Në përpjekjet e saj për të luftuar pastrimin e parave, janë miratuar një sërë ligjesh dhe është bërë pjesë e disa standardeve ndërkombëtare për të forcuar sistemin e saj të parandalimit të pastrimit të parave. Kjo përfshin krijimin e agjencive të specializuara dhe hartimin e rregullave dhe procedurave për institucionet financiare për të parandaluar dhe identifikuar aktivitetet e paligjshme.¹⁴

Në luftën kundër pastrimit të parave, ka përpjekje të vazhdueshme për të adresuar mangësitë në përputhshmërinë teknike të identifikuar nga raporti i vlerësimit të ndërsjelltë të Moneyval. Kështu, sipas, raportit të 4-të të zgjeruar për Shqipërinë, të publikuar së fundmi, Moneyval arriti në përfundimin se vendi ynë ka përmirësuar masat e saj për trajtimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit, duke forcuar transparencën.¹⁵

Ligji për pastrimin e parave është krijuar për t'u përafruar me acquis të BE-së dhe regjistri i pronarëve përfitues është funksional. Edhe pse Task Forca e Veprimit Financiar vlerësoi se Shqipëria ka përfunduar në mënyrë thelbësore planin e saj të veprimit 2020, vendi mbeti në listën e juridiksioneve të FATF-së nën monitorim të shtuar.

Në qershor 2023, FATF vendosi të propozojë një vizitë në terren, e cila u zhvillua në gusht dhe çoi në heqjen e Shqipërisë nga lista gri në tetor. Megjithatë, Shqipëria duhet të sigurojë që çdo ligj i ardhshëm i QAP-së (përfshirë amnistitë e mundshme penale) të jetë në përputhje me acquis të BE-së dhe standardet ndërkombëtare.¹⁶

12 Burimi: Komisioni Evropian. Për më shumë shih: https://finance.ec.europa.eu/financial-crime/eu-context-anti-money-laundering-and-countering-financing-terrorism_en marrë online datë 7.1.2024.

13 Quirk, P Clares, Macroeconomic Implications of Money Laundering, IMF Working Paper, WP/96/66.

14 MONEYVAL. (Maj 2023). "Masat kundër pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit në Shqipëri: Për më tepër shih: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/fsrb-fur/Albania-MONEYVAL-2023-Follow-Up-Report.pdf.coredownload.inline.pdf> marrë online datë 1.6.2024.

15 Po aty.

16 Komisioni Evropian. (2023). Albania 2023 Report. Për më tepër shih: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/ea0a4b05-683f-4b9c-b7ff-4615a5fffd0b_en?filename=SWD_2023_690%20Albania%20Report.pdf marrë online datë 1.6.2024.

Shqipëria ka legjislacion në fuqi për standardet e menaxhimit të rrezikut dhe kërkesat e licencimit për institucionet financiare, duke përfshirë institucionet financiare jobankare dhe zyrat e këmbimit valutor, në përputhje me rekomandimet e Moneyval.

Nivelet e personelit në Njësinë Shqiptare të Inteligjencës Financiare (emri i ri i Drejtorisë së Përgjithshme të Parandalimit të Pastrimit të Parave pas riemërtimeve të saj nëpërmjet ndryshimeve në ligjin për pastrimin e parave në korrik 2023) janë rritur. AIF ka trajnuar punonjësit e saj për teknikat e hetimit financiar, gjurmimin, sekuestrimin dhe konfiskimin e pasurive, për teknikat e zbatimit të bazuara në rrezik dhe për treguesit e parandalimit të krimit kibernetik.¹⁷

6. Sfida dhe boshllëqe në strukturën e parandalimit të pastrimit të parave (aml) në Shqipëri

Për të kuptuar më mire sfidat që ka Shqipëria në luftën kundër pastrimit të parave, na vjen në Shqipëria ndodhet mes një niveli të pakët, dhe të moderuar përgatitjeje për t'u përafruar me acquis të BE-së në fushën e drejtësisë, lirisë dhe sigurisë. Është bërë njëfarë progresi në përgjithësi. Strukturat e Specializuara kundër Krimit të Organizuar dhe Korrupsionit (SPAK) po ndërtojnë një rekord fillestar të rasteve të zbatimit të ligjit, megjithatë përpjekjet duhet të intensifikohen. SPAK vazhdoi të arrijë një nivel të mirë bashkëpunimi me agjencitë ligjzbatuese të BE-së dhe shteteve anëtare.¹⁸

Rekordi mbi rastet e pastrimit të parave dhe korrupsionit të nivelit të lartë mbetet i pamjaftueshëm dhe hetimet financiare duhet të zhvillohen më tej. Megjithatë, ka pasur progres në zbatimin e rekomandimeve të Moneyval dhe të Detyrës së Veprimit Financiar Forca (FATF), ashtu si në qershor 2023 FATF vendosi të bënte një vizitë në terren, e cila u zhvillua në gusht dhe çoi në heqjen e Shqipërisë në tetor. Megjithatë, Shqipëria duhet të sigurojë që çdo ligj i ardhshëm i QAP-së (përfshirë amnistitë e mundshme penale) të jetë në përputhje me acquis të BE-së dhe standardet ndërkombëtare.¹⁹

Vendi ka njëfarë niveli përgatitjeje në përafrimin me acquis të BE-së në këtë fushë. Është bërë njëfarë progresi në përmbushjen e rekomandimeve të vitit të kaluar. Shqipëria vazhdon të ketë një nivel të mirë bashkëpunimi me shtetet anëtare të BE-së, Europolin dhe Eurojust-in dhe ka marrë pjesë në një sërë operacionesh ndërkombëtare të zbatimit të ligjit.²⁰

Është bërë njëfarë progresi në sekuestrimin dhe konfiskimin e aseteve të lidhura me krimin e organizuar, i cili duhet të vazhdojë në të ardhmen. Megjithatë, nevojiten gjithashtu përpjekje të vazhdueshme për të siguruar më shumë ndjekje penale dhe dënime përfundimtare, veçanërisht në nivele të larta, dhe për të ngritur zyrën e rikuperimit të aseteve.²¹

Jemi të mendimit se duhen ende më shumë rezultate konkrete në luftën kundër krimit kibernetik, pastrimit të parave dhe parandalimit dhe luftimit të trafikimit në qenie njerëzore.

Shqipëria ka demonstruar një nivel të konsiderueshëm të përgatitjes në përafrimin me standardet dhe legjislacionin e Bashkimit Evropian në luftën kundër krimit të organizuar. Kjo tregon një

17 Po aty.

18 Po aty.

19 Po aty.

20 Po aty.

21 Po aty.

angazhim të vazhdueshëm për të përmbushur kriteret e nevojshme për anëtarësim në BE.²²

Në vitet e fundit, është bërë progres në përmbushjen e rekomandimeve të mëparshme të KE-së, veçanërisht në fushën e sekuestrimit dhe konfiskimit të aseteve të përdorura në veprimtari kriminale.

Bashkëpunimi i vazhdueshëm me shtetet anëtare të BE-së, si dhe me agjencitë e sigurisë evropiane si Europol dhe Eurojust, ka qenë një aspekt pozitiv i përpjekjeve të Shqipërisë për të luftuar krimin e organizuar në një kornizë ndërkombëtare.²³

Megjithatë, ka ende sfida që duhet adresuar. Përveç vazhdimësisë së përpjekjeve për të forcuar kapacitetet dhe institucionet vendase në luftën kundër krimit të organizuar, është e rëndësishme të thellohet angazhimi në luftën kundër krimit kibernetik, pastrimit të parave dhe trafikimit të qenieve njerëzore.²⁴

Rekomandimet e vitit të kaluar mbeten të rëndësishme dhe duhet të përmbushen me prioritet. Në veçanti, përforcimi i bashkëpunimit me agjencitë e BE-së, si dhe ngritja e një zyre për rikuperimin e aseteve të lidhura me krimin, janë hapa të rëndësishëm për të garantuar që Shqipëria të përmbushë standardet e BE-së në këtë fushë.²⁵

7. Analizë e të dhënave të Prokurorisë së Përgjithshme lidhur me veprat penale që lidhen me pastrimin e parave, për vitet 2008-2023

Përveç vazhdimësisë së përpjekjeve për të forcuar kapacitetet dhe institucionet vendase në luftën kundër krimit të organizuar, është e rëndësishme të thellohet angazhimi në luftën kundër krimit kibernetik, pastrimit të parave dhe trafikimit të qenieve njerëzore.

Në këtë kontekst, të dhënat e prokurorisë për pastrimin e parave janë një tregues i rëndësishëm i progresit dhe sfidave në këtë fushë. Për të krijuar një kuptim më të gjërë lidhur me veprat penale që lidhen me pastrimin e parave, më poshtë do analizojmë të dhënat e Prokurorisë së Përgjithshme për vitet 2008-2023, lidhur me ecurinë e numrit të procedimeve të regjistruara dhe për gjykim sipas Prokurorisë për veprën penale "Pastrimi i produkteve të veprës penale ose veprimtarisë kriminale", ecurinë e numrit të pandehurve të regjistruar, dërguar për gjykim dhe të dënuar sipas Prokurorisë, ecurinë e numrit të procedimeve të regjistruara dhe për gjykim sipas Prokurorisë për veprat penale Pastrimi i Parave dhe ecurinë e numrit të pandehurve të regjistruar, dërguar për gjykim dhe të dënuar sipas Prokurorisë për veprat penale Pastrimi i Parave, përgjatë viteve 2008-2023.

22 Komisioni Evropian. (2023). Albania 2023 Report. Për më tepër shih: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/ea0a4b05-683f-4b9c-b7ff-4615a5fffd0b_en?filename=SWD_2023_690%20Albania%20report.pdf marrë online datë 1.6.2024.

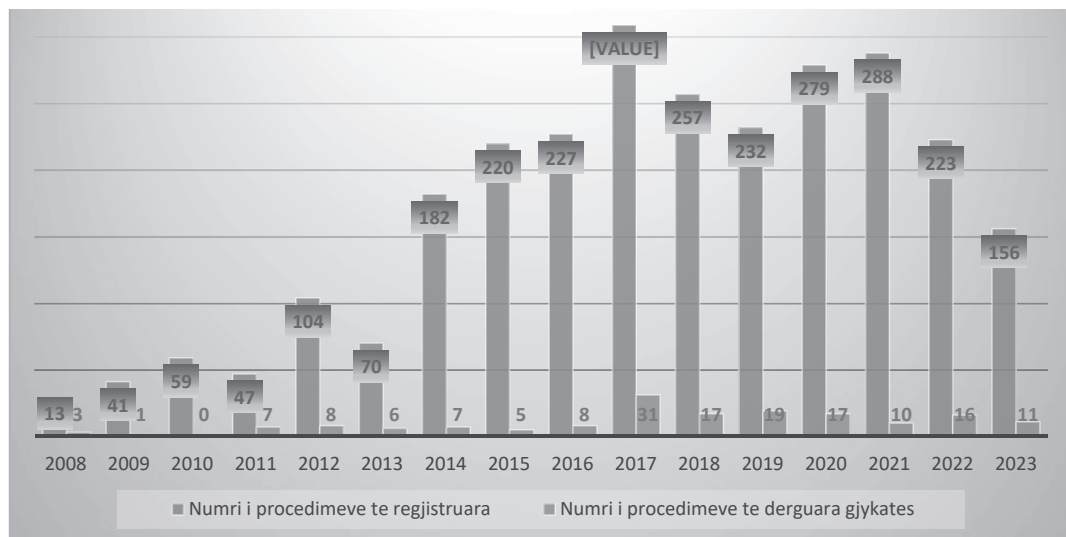
23 Po aty.

24 Po aty.

25 Po aty.

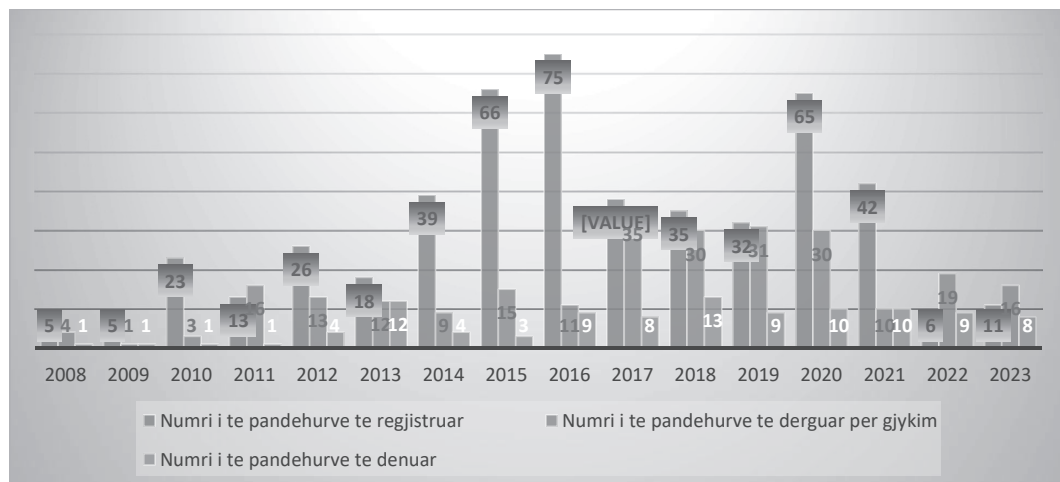
Figurë 1

Ecuria e numrit të procedimeve të regjistruara dhe për gjykim sipas Prokurorisë gjatë viteve 2008-2023 për veprën penale Pastrimi i produkteve të veprës penale ose veprimtarisë kriminale²⁶

Figurë 2

Ecuria e numrit të pandehurve të regjistruar, dërguar për gjykim dhe të dënuar sipas Prokurorisë 2008-2023 për veprën penale Pastrimi i produkteve të veprës penale ose veprimtarisë kriminale²⁷

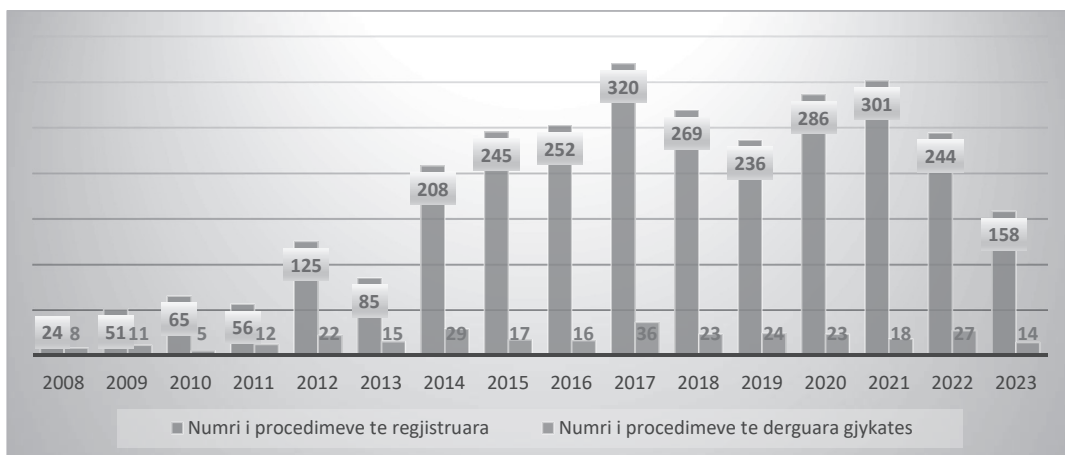

26 Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2009-2023. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgSOXvivIU marrë online datë 4.5.2024.

27 Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2009-2023. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgSOXvivIU marrë online datë 4.5.2024.

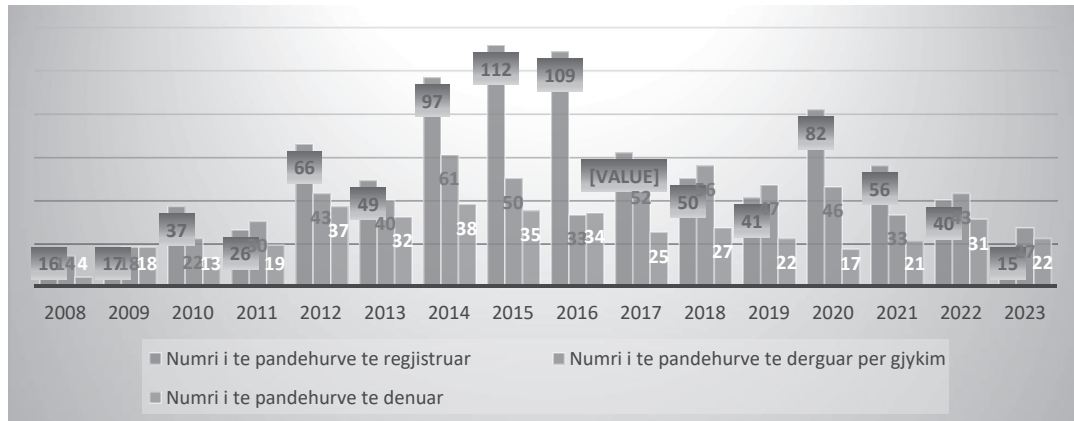
Figurë 3

Ecuria e numrit të procedimeve të regjistruara dhe për gjykim sipas Prokurorisë gjatë viteve 2008-2023 për veprat penale Pastrimi i Parave²⁸

Figurë 4

Ecuria e numrit të pandehurve të regjistruar, dërguar për gjykim dhe të dënuar sipas Prokurorisë 2008-2023 për veprat penale Pastrimi i Parave²⁹

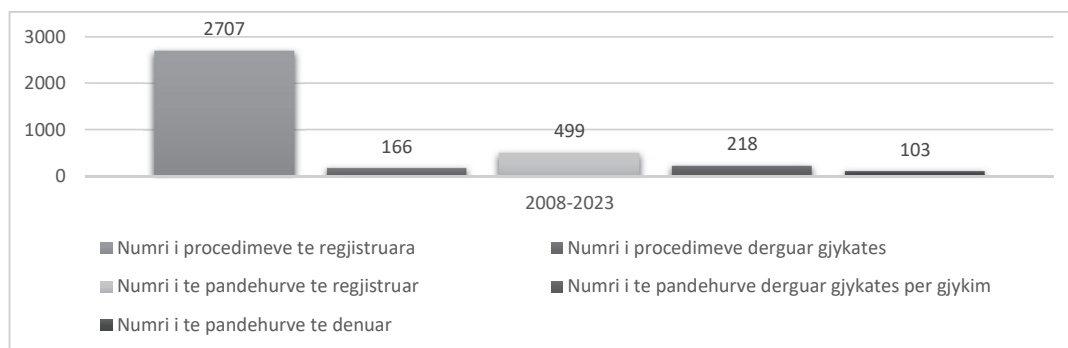
Në 4 tabelat e mësipërme vihet re se ka variacione të mëdha në efikasitetin e sistemit gjyqësor nga viti në vit, me disa vite që kanë përqindje shumë të ulëta të dënimeve krahasuar me të pandehurit e çuar për gjykim.

Ka nevojë për një konsistencë më të madhe në procedurat dhe efektivitetin e sistemit të drejtësisë për të siguruar që të gjitha rastet trajtohen në mënyrë të barabartë dhe efektive.

28 Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2009-2023. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XvivIU marrë online datë 4.5.2024.

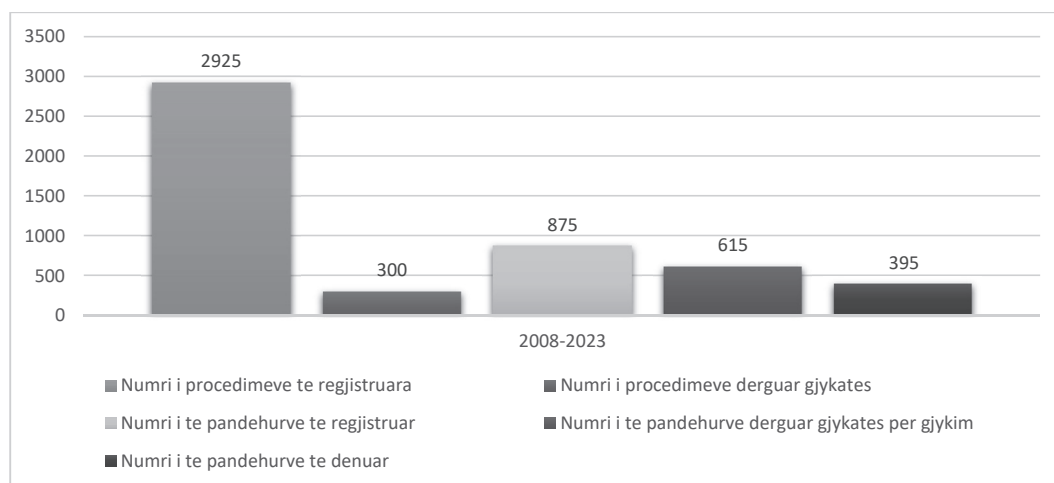
29 Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2009-2023. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XvivIU marrë online datë 4.5.2024.

Figurë 5

Dinamika e zhvillimit Neni 287 në vitet 2008-2023³⁰**Sa më sipër, vihet re se:**

- 2707 - është numri i procedimeve të regjistruara,
 - 166 - është numri i procedimeve të dërguara për gjykim,
 - 499 - është numri i të pandehurve të regjistruar,
 - 218 - është numri i të pandehurve të dërguar për gjykim,
 - 103- është numri i të pandehurve të denuar.
- 6.1% e procedimeve të regjistruara janë çuar në gjykatë.
 - 43.7% e të pandehurve të regjistruar janë çuar në gjykatë për gjykim.
 - 47.2% e të pandehurve të çuar për gjykim janë dënuar, pra afërsisht gjysma e të pandehurve të gjykuar janë dënuar.

Figurë 6

Dinamika e zhvillimit për veprat penale "Pastrimi i Parave" në vitet 2008-2023³¹

30 Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2009-2023. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XvivIU marrë online datë 4.5.2024.

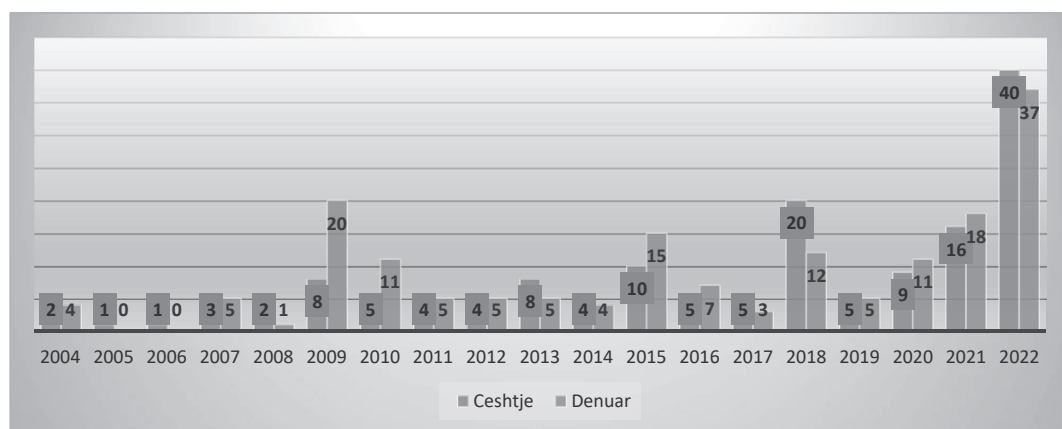
31 Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2009-2023. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XvivIU marrë online datë 4.5.2024.

Nga studimi i të dhënave të Prokurorisë së Përgjithshme për veprat penale kundër pastrimit të parave për periudhën kohore 2008-2023, rezultojnë se:

- 2925 - është numri i procedimeve të regjistruara,
- 300 - është numri i procedimeve të dërguara për gjykim,
- 875 - është numri i të pandehurve të regjistruar,
- 615 - është numri i të pandehurve të dërguar për gjykim,
- 395- është numri i të pandehurve të dënuar.
- Vetëm 10.3% e procedimeve të regjistruara janë dërguar në gjykatë
- 70.3% e të pandehurve të regjistruar janë dërguar për gjykim, duke treguar një prirje të fortë për të ndjekur penalisht individët e regjistruar.
- 64.2% e të pandehurve të gjykuar janë dënuar, që tregon efektivitetin e prokurorisë në paraqitjen e çështjeve të forta.

Figurë 7³²

Gjykatat e Shkallës së Parë të Juridiksionit të Përgjithshëm, vitet 2004-2022, dinamika e numrit të të dënuarve Neni 287, "Pastrimi i produkteve të veprës penale ose veprimtarisë kriminale"

Sa më sipër, vihet re se:

Përqindjet e dënimit variojnë nga 0% deri në 250%.

Në disa vite (2004, 2009, 2010), përqindjet janë mbi 100%, që sugjeron se ka më shumë të dënuar se çështje për atë vit.

2005, 2006, 2008, 2017, dhe 2018 kanë përqindje më të ulëta, duke treguar ose sfida në procesin gjyqësor ose natyrën komplekse të çështjeve të trajtuara.

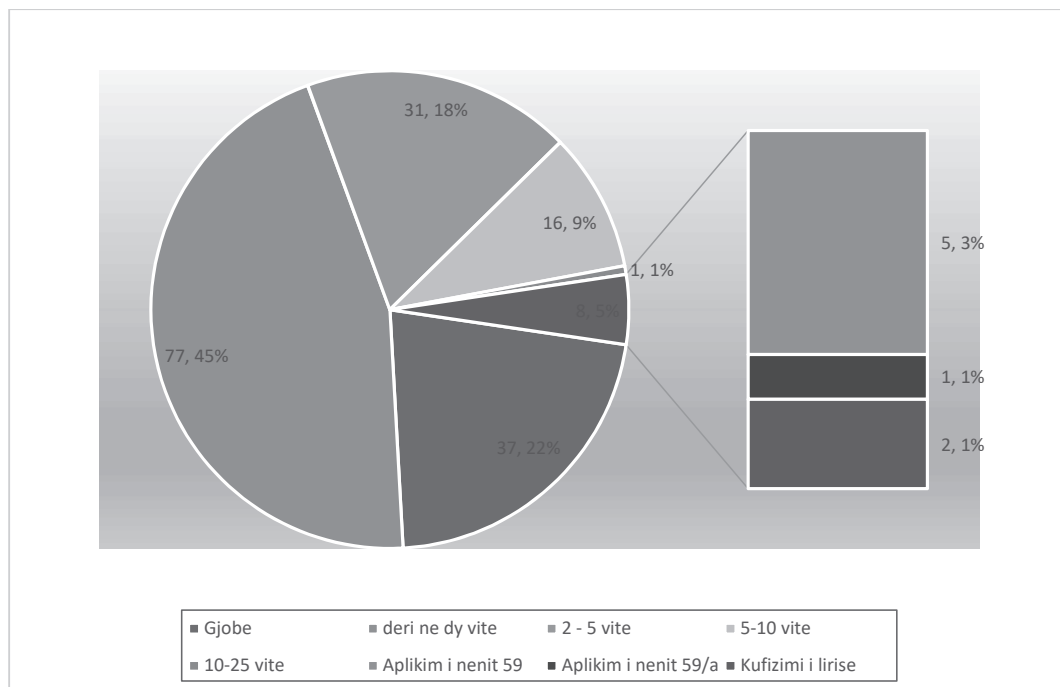
2004, 2009, 2010, 2011, 2012, 2014, 2015, 2016, 2020, dhe 2021 kanë përqindje të larta, duke sugjeruar efikasitet të lartë në dënimin e të pandehurve për ato vite.

Dinamika e numrit të çështjeve dhe të dënuarve për pastrimin e produkteve të veprës penale tregon një rritje të ndjeshme në vitet e fundit, duke reflektuar ndoshta një intensifikim të përpjekjeve të zbatimit të ligjit në këtë fushë.

32 Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2009-2023. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgSOXvivIU marrë online datë 4.5.2024.

Figurë 8³³

Dinamika e llojit të masës së dënimit Neni 287, "Pastrimi i produkteve të veprës penale ose veprimtarisë kriminale" Gjykatat e Shkallës së Parë të Juridiksionit të Përgjithshëm, vitet 2004-2022.

Sa më sipër, vihet re se:

- Masa më e shpeshtë e dënimit është burgimi deri në 2 vite (42.8%), që sugjeron një tendencë për të dhënë dënime më të lehta për veprën penale parashikuar në Nenin 287.
- Masa e dytë më e zakonshme (20.6%), tregon përdorimin e sanksioneve financiare si alternativë ndaj burgimit.
- Vetëm një rast ka marrë dënim prej 10-25 vite, që sugjeron se dënimet më të rënda janë të rralla për këtë nen.
- Aplikimi i nenit 59 dhe 59/a: Masa relativisht e rrallë, që sugjeron përdorim të kufizuar të këtyre dispozitave specifike ligjore.

Kjo analizë tregon një qasje të butë në ndëshkimin e pastrimit të produkteve të veprës penale, me shumicën e dënimeve që janë relativisht të lehta ose të moderuara.

33 Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2009-2023. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgSOXvivlU marrë online datë 4.5.2024.

8. Përfundime

Pastrimi i parave në Shqipëri përfaqëson një sfidë të madhe për qeverinë dhe palët e tjera të interesit në shoqërinë shqiptare. Thyerja e ciklit të institucioneve të dobëta, korrupsionit, rrënjësjes politike dhe aktiviteteve kriminale të drejtuara nga fitimet që përjetësojnë pastrimin e parave në Shqipëri do të kërkojnë një angazhim të madh si nga politikanët, ashtu edhe nga publiku i gjerë, si dhe mbështetjen e komunitetit ndërkombëtar.

Nga studimi i të dhënave të Prokurorisë së Përgjithshme në vitet 2008-2023³⁴ rezultojnë se Neni 287, "Pastrimi i produkteve të veprës penale ose veprimtarisë kriminale" është vepra penale më e konsumuar në raport me të gjithë veprat e tjera penale që lidhen me pastrimin e parave. Kështu, 92.5% e vëllimit të përgjithshëm të procedimeve të regjistruara në këto vite i përket figurës së krimit "Pastrimi i produkteve të veprës penale ose veprimtarisë kriminale", të parashikuar nga Neni 287 i Kodit Penal.

Nga studimi i të dhënave të Gjykatave të Shkallës së Parë të Juridiksionit të Përgjithshëm në vitet 2004-2022³⁵, vihet re se:

- Totali i çështjeve për periudhën 2004-2022 është 152, ndërsa numri total i të dënuarve është 168.
- Përqindjet e dënimit variojnë nga 0% deri në 250%. Në disa vite (2004, 2009, 2010), përqindjet janë mbi 100%, që sugjerojnë se ka më shumë të dënuar se çështje për atë vit. Kjo mund të jetë për shkak të mbylljes së çështjeve të hapura në vitet e mëparshme.
- 2005, 2006, 2008, 2017, dhe 2018 kanë përqindje më të ulëta, duke treguar ose sfida në procesin gjyqësor ose natyrën komplekse të çështjeve të trajtuara.
- 2004, 2009, 2010, 2011, 2012, 2014, 2015, 2016, 2020, dhe 2021 kanë përqindje të larta, duke sugjeruar efikasitet të lartë në dënimin e të pandehurve për ato vite.
- Dinamika e numrit të çështjeve dhe të dënuarve për pastrimin e produkteve të veprës penale tregon një rritje të ndjeshme në vitet e fundit, duke reflektuar ndoshta një intensifikim të përpjekjeve të zbatimit të ligjit në këtë fushë.

Analiza e të dhënave në raportimet e Prokurorisë së Përgjithshme mbi gjendjen e kriminalitetit 2008-2023 shfaqin variacione të mëdha në efikasitetin e sistemit gjyqësor nga viti në vit, me disa vite që kanë përqindje shumë të ulëta të dënimeve krahasuar me të pandehurit e çuar për gjykim.³⁶

Ka nevojë për një konsistencë më të madhe në procedurat dhe efektivitetin e sistemit të drejtësisë për të siguruar që të gjitha rastet trajtohen në mënyrë të barabartë dhe efektive.

Gjithashtu vihet re se masa më e shpeshtë e dënimit është burgimi deri në 2 vite (42.8%), që sugjeron një tendencë për të dhënë dënime më të lehta për veprën penale parashikuar në Nenin 287.³⁷

Masa e dytë më e zakonshme (20.6%), tregon përdorimin e sanksioneve financiare si alternativë ndaj burgimit.³⁸

34 Po aty.

35 Po aty.

36 Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2009-2023. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XviviU marrë online datë 4.5.2024.

37 Po aty.

38 Po aty.

Vetëm një rast ka marrë dënim prej 10-25 vite, që sugjeron se dënimet më të rënda janë të rralla për këtë nen.³⁹

Kjo analizë tregon një qasje të butë në ndëshkimin e pastrimit të produkteve të veprës penale, me shumicën e dënimeve që janë relativisht të lehta ose të moderuara. Kjo tendencë për dënime më të lehta mund të nënkuptojë një mungesë të seriozitetit në trajtimin e këtyre veprave penale.

Një qasje gjithëpërfshirëse, shumësektoriale, që trajton shkaqet rrënjësore të pastrimit të parave, do të ishte një mjet kyç për të ndihmuar Shqipërinë për të kapërcyer këtë plagë dobësuese dhe për t'i siguruar asaj një themel të fortë për të zhvilluar në mënyrë konstruktive sistemet e saj politike, ekonomike dhe sociale.

Qeveria shqiptare ka bërë përpjekje për të përafruar legjislacionin e krimit financiar me ato të vendeve të tjera të BE-së, por tashmë sfidë mbetet zbatimi i këtij legjislacioni, duke nisur nga vullneti politik dhe institucional e deri te llogaridhënia e organeve ligjzbatuese.⁴⁰

Lufta kundër pastrimit të parave kërkon një strategji e re, e cila duhet të përfshijë më shumë shoqërinë civile, median, forume të tjera sociale dhe akademike, për të kontribuar më shumë në gjetjen e mënyrave të reja dhe efektive për të reduktuar këtë fenomen shqetësues në vendin tonë. Ky bashkëpunim kërkon një shpejtësi dhe vëmendje të madhe të diktuar nga një seri të zhvillimeve që e pozicionojnë vendin tonë në nivele serioze të përballimit të krimit financiar.⁴¹

Ndërsa largimi i Shqipërisë nga 'lista gri' e Task Forcës së Veprimit Financiar (FATF) shënon një moment historik të rëndësishëm në përpjekjet e vendit për të luftuar pastrimin e parave dhe financimin e terrorizmit, shqetësimet vazhdojnë në lidhje me efektivitetin e këtyre masave. Pavarësisht rezultateve pozitive, ndikimet e pastrimit të parave janë ende të dukshme në ekonominë e Shqipërisë.⁴²

Ndërsa Shqipëria ka bërë hapa përpara në adresimin e mangësive rregullatore, mbetet ende një nevojë urgjente për përpjekje të vazhdueshme për forcimin e mekanizmave kundër pastrimit të parave.⁴³

Mësimi nga historitë e suksesit të vendeve të tjera në luftën kundër krimeve financiare mund të ofrojë njohuri dhe strategji të vlefshme për Shqipërinë për të përmirësuar kuadrin e saj AML dhe për të zbutur ndikimet negative të pastrimit të parave në ekonominë dhe shoqërinë e saj.

Sanksionet financiare përbëjnë dënimin e dytë më të zakonshëm (20.6%), që tregon përdorimin e tyre si një alternativë ndaj burgimit. Ky fakt sugjeron që sistemi gjyqësor mund të jetë duke preferuar masa më pak të ashpra, ndoshta për të reduktuar ngarkesën e burgjeve ose për arsye të tjera.

Vetëm një rast ka marrë dënim prej 10-25 vite, duke sugjeruar se dënimet më të rënda janë të rralla për veprat penale të lidhura me pastrimin e parave. Kjo mund të tregojë një hezitim nga ana e sistemit gjyqësor për të vendosur dënime të ashpra, ose një mungesë të rasteve që përmbushin kriteret për dënime të tilla.

39 Po aty.

40 Komisioni Evropian. (2023). Albania 2023 Report. Për më tepër shih: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/ea0a4b05-683f-4b9c-b7ff-4615a5fffd0b_en?filename=SWD_2023_690%20Albania%20report.pdf marrë online datë 1.6.2024.

41 Karamuço, E., & Dika, I. Challenges of Fighting Cash Activity for Money Laundering in Albania, 2021.

42 Basel Institute on Governance. (2023, December). Albania's removal from the FATF grey list: A Basel AML Index briefing following the decision of the Financial Action Task Force (FATF) to delist Albania from its list of jurisdictions under increased monitoring ("grey list") in October 2023.

43 Komisioni Evropian. (2023). Albania 2023 Report. Për më tepër shih: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/ea0a4b05-683f-4b9c-b7ff-4615a5fffd0b_en?filename=SWD_2023_690%20Albania%20report.pdf marrë online datë 1.6.2024.

ASPEKTE TË VEPRAVE PENALE NË FUSHËN E DOGANAVE

Doktorante
Magjistrate Manjola KAJANA¹

Abstrakt

Ky punim synon të kontribuojë në debatin akademik në Konferencën Shkencore "Crime, Society, Criminal Law and Justice Reform," duke u përqendruar në analizën e veprave penale në fushën doganore. Në fokus të punimit janë ndryshimet që ka pësuar Kodi Penal lidhur me këto vepra penale dhe ndikimi i tyre në ndjekjen dhe ndëshkimin e veprimeve të paligjshme, veçanërisht kontrabandën e mallrave me akcizë dhe të ndaluara.

Përmes analizës së të dhënave statistikore dhe praktikës gjyqësore, synohet të ofrohet një kuptim më i thellë i dinamikës së këtyre veprave penale dhe përpjekjeve për përmirësimin e legjislacionit në drejtim të parandalimit dhe luftimit të këtyre fenomeneve. Përmes një qasjeje analitike, punimi tenton t'u përgjigjet disa pyetjeve kryesore si: Cilat janë veçoritë dalluese të veprave penale në fushën doganore gjatë zhvillimeve legislative të së drejtës penale? Cila është pesha specifike e këtyre veprave penale për periudhën kohore 2015-2023? Çfarë referojnë treguesit statistikorë të Prokurorisë së Përgjithshme? Sa procedime penale janë regjistruar dhe dërguar në gjykatë? Sa është numri i të pandehurve të regjistruar, dërguar në gjykatë dhe dënuar? Cilat janë veprat penale me numrin më të ulët dhe më të lartë të dënimeve?

Fjalë kyçe: vepër, legjislacion, doganë, kontrabandë.

1. Hyrje

Veprat penale në fushën doganore përbëjnë një nga kërcënimet më serioze për ekonominë e një vendi, duke ndikuar drejtpërdrejt në stabilitetin ekonomik dhe në administrimin e drejtë të sistemit doganor. Këto vepra, që përfshijnë kontrabandën, falsifikimin e dokumenteve doganore dhe shmangien e detyrimeve fiskale, përbëjnë një sfidë të rëndësishme për autoritetet shtetërore dhe sistemin e drejtësisë penale. Duke marrë parasysh rolin kritik të doganave në mbrojtjen e kufijve ekonomikë, veprat penale në këtë fushë kërkojnë një kuadër të fortë ligjor dhe masa rigoroze për t'i parandaluar dhe ndëshkuar.

Ky punim analizon veprat penale në fushën doganore me fokus të veçantë në ndryshimet ligjore të bëra gjatë periudhës 2015-2023, si dhe praktikat gjyqësore që lidhen me to. Në të njëjtën kohë, bëhet

¹ Doktorante, Departamenti i së Drejtës Penale, Fakulteti i Drejtësisë, Universiteti i Tiranës.

një analizë e të dhënave statistikore që ilustrojnë përmasat dhe tendencat e këtyre veprave penale në vitet e fundit, duke nxjerrë në pah se si ndryshimet në Kodin Penal kanë ndikuar në kontrollin dhe ndëshkimin e këtyre veprimeve. Gjithashtu, shqyrtohen faktorët që kanë kontribuar në rritjen ose uljen e procedimeve penale dhe efektivitetin e masave të marra nga autoritetet.

2. Aspekte historike të veprave penale në fushën e doganave në formacionet parashtetërore shqiptare

Mbrojtja e veprimtarive në fushën e doganave daton herët.² Termi doganë si një formë e tatimeve të tërthorta³ dallohet qartë në tekstin më të vjetër legjislativ të hartuar dhe të njohur deri më sot në territorin e vendit tonë.⁴

Statutet e Shkodrës përcaktonin se tagrin për të ushtruar detyrat dhe përgjegjësitë në fushën doganore i gëzonin financiarët e komunës.⁵ Ata duhet të ushtronin këtë veprimtari me ndershmëri dhe drejtësi në përputhje me atë çka normat statutore kërkonin.⁶ Krahës mbledhjes dhe ruajtjes, të ardhurat nga doganat duhen të raportoheshin pranë gjykatësve dhe këshilltarëve të Komunës.⁷ Vetëm këta të fundit kishin detyrimin që të evidentonin saktë në regjistra të posaçëm të gjithë të ardhurat nga veprimtaria doganore.⁸

3. Veprat penale në fushën doganore sipas Kodit Penal të vitit 1927

Gjatë periudhës së Monarkisë, Shqipëria adoptoi një kod penal modern, i hartuar nën ndikimin e legjislationit perëndimor⁹, por që nuk përfshinte veprat penale në fushën doganore. Megjithatë, në mënyrë fragmentare, Kodi Penal i vitit 1927 trajtonte disa aspekte të kontrabandës, veçanërisht ato që lidhen me substancat narkotike dhe psikotrope, të përmendura në nenin 358. Ky nen parashikonte dënime për kontrabandën e substancave që përdorëshin kryesisht për qëllime mjekësore, si opiumi, kokaina, dhe morfina¹⁰.

Ligjvënësi, sipas këtyre përcaktimeve, dënonte jo vetëm kontrabandën e këtyre substancave brenda territorit të Republikës së Shqipërisë, por edhe vënien e tyre në qarkullim civil, përfshirë shitjen dhe ndërmjetësimin për shitblerjen e tyre¹¹. Po ashtu, posedimi dhe disponimi i tyre pa autorizimin e duhur nga autoritetet përkatëse ishin të tjera forma të paligjshme të përshkruara nga ligji¹². Gjithashtu, Kodi Penal dënonte çdo person që ndihmonte në përdorimin e këtyre substancave

2 Hyseni, A., "Veprat penale në fushën e doganave", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Departamenti i të Drejtës Penale, Tiranë, 2014, f. 34.

3 Koli, R., Hilmi, S., *Shkenca e financës dhe e drejta financiare*, shtëpia botuese "Libri Universitar", Tiranë, 1996, f. 116.

4 Likmeta, E., & Treska, K., Një ndalesë në Statut. Normat penale në Statutet e Shkodrës, Universiteti i Shkodrës "Luigj Gurakuqi", Buletin Shkencor, Seria e shkencave ekonomiko-juridike, viti VIII, Shkodër, 2014, f. 117-131.

5 Nadin, L., "Statutet e Shkodrës", "Onufri", Botim i dytë, Universiteti "Wisdom", Tiranë, 2010, f. 329.

6 Nadin, L., "Statutet e Shkodrës", "Onufri", Botim i dytë, Universiteti "Wisdom", Tiranë, 2010, f. 329.

7 Nadin, L., "Statutet e Shkodrës", "Onufri", Botim i dytë, Universiteti "Wisdom", Tiranë, 2010, f. 329.

8 Nadin, L., "Statutet e Shkodrës", "Onufri", Botim i dytë, Universiteti "Wisdom", Tiranë, 2010, f. 329.

9 Likmeta, E., "Scanderbeg's Canon and Crimes against the Person", *Journal on European History of Law*, No. 1, 2014, f. 177-181.

10 Ministria e Drejtësisë, *Kodi Penal 1927*, shtypshkronja "Dielli" Tiranë, 1929, neni 358, f. 177-178.

11 Ministria e Drejtësisë, *Kodi Penal 1927*, shtypshkronja "Dielli" Tiranë, 1929, neni 358, f. 177-178.

12 Ministria e Drejtësisë, *Kodi Penal 1927*, shtypshkronja "Dielli" Tiranë, 1929, neni 358, f. 177-178.

pa leje, duke përfshirë edhe lehtësimin e aksesit në to¹³.

Dënimet për këto vepra penale varionin nga një muaj deri në një vit burgim, si dhe me gjoba të konsiderueshme, që shkonin nga njëqind deri në tri mijë franga ari¹⁴. Një aspekt interesant i kësaj dispozite ishte parashikimi i shpërblimit për individët që kontribuonin në zbulimin dhe kallëzimin e këtyre veprave penale¹⁵. Konkretisht, gjysma e vlerës së substancave të kontrabanduara u jepej informatorëve që ndihmonin autoritetet në luftën kundër këtij aktiviteti kriminal. Pra, kishin bërë të mundur kallëzimin e krimit në fjalë pranë autoriteteve përgjegjëse për hetimin dhe ndëshkimin e tij¹⁶. Ky regjim penal synonte të forconte masat kundër kontrabandës dhe të inkurajonte pjesëmarrjen qytetare në zbatimin e ligjit.

4. Veprat penale në fushën doganore sipas Kodit Penal të vitit 1952

Kodi Penal i vitit 1952 në kapitullin e tretë të tij parashikonte "Krime kundër sistemit socialist të ekonomisë", duke përfshirë dhe krimet në fushën e tregtisë së jashtme.¹⁷ Në seksionin e dytë të këtij kapitulli¹⁸, përveç mbrojtjes së monopolit shtetëror të tregtisë së jashtme, ligji përcaktonte dhe konceptin e kontrabandës.¹⁹ Neni 91 i Kodit Penal përkufizonte kontrabandën si kalimi i mallrave, vlerave dhe sendeve të tjera në mënyrë të fshehtë, duke shmangur kontrollin doganor në kufijtë territorialë të Shqipërisë.²⁰

Doktrina bashkëkohore sqaron se koncepti i "shmangies së fshehtë nga kontrolli doganor" përfshinte jo vetëm kalimin e mallrave jashtë pikave doganore, por edhe kalimin e tyre brenda këtyre pikave pa deklarim ose duke i fshehur.²¹ Kësisoj, kontrabanda përfshinte çdo tentativë për të shmangur detyrimet doganore përmes mënyrave të ndryshme të fshehjes apo mashtrimit.²² Kjo sjellje kriminale konsiderohej e tillë vetëm nëse kryhej në mënyrë të përsëritur, duke përbërë kështu një shkelje të qëllimshme dhe sistematike të ligjit doganor.²³

Dënimet për këtë vepër penale përfshinin punën korrektonjëse deri në dy vite dhe burgimin.²⁴ Ligji gjithashtu lejonte që për këto vepra të zbatoheshin dënime të dhëna nga autoritetet doganore të vendit, duke ndjekur një qasje të kombinuar ndëshkimore.²⁵ Veç kësaj, ligji parashikonte edhe konceptin e kontrabandës së cilësuar, një formë më e rëndë e kontrabandës, për të cilën dënimet ishin më të ashpra.²⁶ Megjithatë ligji nuk përcaktonte qartë kriteret e kontrabandës së cilësuar, nga vetë pesha e dënimeve kuptohej se ajo lidhej me raste të përsëritura dhe të shtrira në kohë,

13 Ministria e Drejtësisë, *Kodi Penal 1927*, shtypshkronja "Dielli" Tiranë, 1929, neni 358, f. 177-178.

14 Ministria e Drejtësisë, *Kodi Penal 1927*, shtypshkronja "Dielli" Tiranë, 1929, neni 358, f. 177-178.

15 Ministria e Drejtësisë, *Kodi Penal 1927*, shtypshkronja "Dielli" Tiranë, 1929, neni 358, f. 177-178.

16 Ministria e Drejtësisë, *Kodi Penal 1927*, shtypshkronja "Dielli" Tiranë, 1929, neni 358, f. 177-178.

17 Likmeta, E., "Mbrojtja e sistemit ekonomik në kuadër të normave juridike-penale në Shqipërinë moniste", Konferencën Shkencore Ndërkombëtare "Reformat komuniste në ekonomi: ligjshmëria, rezultatet dhe pasojat, 1945-1990", Tiranë, 2021, f. 5-44.

18 Ministria e Drejtësisë e R.P.SH., *Kodi Penal i R.P.SH.*, Tiranë, 1952, f. 90-142.

19 Ministria e Drejtësisë e R.P.SH., *Kodi Penal i R.P.SH.*, Tiranë, 1952, f. 93-94.

20 Ministria e Drejtësisë e R.P.SH., *Kodi Penal i R.P.SH.*, Tiranë, 1952, f. 93-94.

21 Çani, G., "Legjislacioni penal shqiptar në fushën e doganave- probleme teorike dhe praktike", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Departamenti i të Drejtës Penale, Tiranë, 2022, f. 41.

22 Hyseni, A., "Veprat penale në fushën e doganave", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Departamenti i të Drejtës Penale, Tiranë, 2014, f. 37-41.

23 Ministria e Drejtësisë e R.P.SH., *Kodi Penal i R.P.SH.*, Tiranë, 1952, f. 93-94.

24 Ministria e Drejtësisë e R.P.SH., *Kodi Penal i R.P.SH.*, Tiranë, 1952, f. 93-94.

25 Ministria e Drejtësisë e R.P.SH., *Kodi Penal i R.P.SH.*, Tiranë, 1952, f. 93-94.

26 Ministria e Drejtësisë e R.P.SH., *Kodi Penal i R.P.SH.*, Tiranë, 1952, f. 93-94.

duke përfshirë veprime më komplekse dhe të qëllimshme për të shmangur detyrimet doganore. Nga dinamika e veprës penale në fjalë varej dhe dënimi i autorëve.²⁷

Sa i përket dënimeve, përveç burgimit, ligji parashikonte edhe dënimin kapital (me vdekje) për rastet kur ekzistonin rrethana rënduese veçanërisht të rënda.²⁸ Edhe pse ligji nuk jepte një përkufizim të saktë për këto rrethana, praktika gjyqësore e kohës tregonte se ato lidheshin me shkallën e lartë të rrezikshmërisë sociale, që mund të përfshinte veprime të kryera për një kohë të gjatë apo që dëmtonin rëndë interesat ekonomike të shtetit. Dënimi kapital shpesh shoqërohej me konfiskimin e pasurisë së autorit të veprës penale, një masë që synonte të forconte më tej efektin ndëshkues dhe të parandalonte përsëritjen e këtyre krimeve në shoqëri.²⁹ Ligji dhe praktika gjyqësore e kohës sugjeronin se këto masa të ashpra kishin për qëllim mbrojtjen e sistemit socialist të ekonomisë,³⁰ veçanërisht nga kërcënimet që vinin përmes kontrabandës së organizuar dhe sistematike.³¹

5. Veprat penale në fushën doganore sipas Kodit Penal të vitit 1977

Kodi Penal i vitit 1977 rezervonte vetëm dy dispozita për veprat penale në fushën doganore.³² Këto dispozita nuk ishin të grupuara në të njëjtin seksion apo kapitull, siç ndodh sot, por trajtoheshin në kontekste të ndryshme të legjislacionit penal të kohës.³³ Veprat penale doganore përfshiheshin në dy kapituj kryesorë: e para në nenin 72, si pjesë e krimeve kundër sistemit socialist të ekonomisë,³⁴ dhe e dyta në kuadrin e kundërvajtjeve penale, e normuar në nenin 163.³⁵ Më saktësisht, ajo ishte kundërvajtja e tretë penale që legjislatori kishte normuar krahas përvetësimit të pasurisë socialiste të gjetur dhe shkeljes së dispozitave mbi tregtinë e jashtme.³⁶ Ndërkohë, shkeljet më specifike në fushën doganore parashikoheshin në vetë ligjin doganor.³⁷

Krimi i parë, parashikuar në nenin 72, trajtonte kontrabandën dhe lidhej ngushtë me mbrojtjen e monopolit shtetëror të tregtisë, i cili ishte një e drejtë ekskluzive e autoriteteve shtetërore në sistemin socialist.³⁸ Kontrabanda konsiderohej një rrezik i lartë shoqëror, pasi cenonte parimet ideologjike të drejtësisë penale dhe prekte sigurinë ekonomike të vendit.³⁹ Doktrina bashkëkohore e asaj kohe e vlerësonte kontrabandën si një krim që përbënte një kërcënim të vazhdueshëm për

27 Ministria e Drejtësisë e R.P.SH., Kodi Penal i R.P.SH., Tiranë, 1952, f. 93-94.

28 Ministria e Drejtësisë e R.P.SH., Kodi Penal i R.P.SH., Tiranë, 1952, f. 93-94.

29 Ministria e Drejtësisë e R.P.SH., Kodi Penal i R.P.SH., Tiranë, 1952, f. 93-94.

30 Likmeta, E., "Mbrojtja e sistemit ekonomik në kuadër të normave juridike-penale në Shqipërinë moniste", Konferencën Shkencore Ndërkombëtare "Reformat komuniste në ekonomi: ligjshmëria, rezultatet dhe pasojat, 1945-1990", Tiranë, 2021, f. 5-44.

31 Ministria e Drejtësisë e R.P.SH., Kodi Penal i R.P.SH., Tiranë, 1952, f. 93-94.

32 Kodi Penal i R.P.S.SH.-së, Shtëpia Botuese "8 Nëntori", Tiranë, 1977, f. 37-43.

33 Likmeta, E., "Mbrojtja e sistemit ekonomik në kuadër të normave juridike-penale në Shqipërinë moniste", Konferencën Shkencore Ndërkombëtare "Reformat komuniste në ekonomi: ligjshmëria, rezultatet dhe pasojat, 1945-1990", Tiranë, 2021, f. 5-44.

34 Kodi Penal i R.P.S.SH.-së, Shtëpia Botuese "8 Nëntori", Tiranë, 1977, f. 37-43.

35 Kodi Penal i R.P.S.SH.-së, Shtëpia Botuese "8 Nëntori", Tiranë, 1977, f. 73-78.

36 Grup autorësh, Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Shkencave Politike dhe Juridike, *E drejta penale e R.P.S.Shqipërisë (pjesa e posaçme)*, shtypëshkronja "Mihal Duri", Tiranë, 1983, f. 114-123.

37 Hyseni, A., "Veprat penale në fushën e doganave", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Departamenti i të Drejtës Penale, Tiranë, 2014, f. 40-41.

38 Likmeta, E., "Mbrojtja e sistemit ekonomik në kuadër të normave juridike-penale në Shqipërinë moniste", Konferencën Shkencore Ndërkombëtare "Reformat komuniste në ekonomi: ligjshmëria, rezultatet dhe pasojat, 1945-1990", Tiranë, 2021, f. 5-44.

39 Grup autorësh, Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Shkencave Politike dhe Juridike, *E drejta penale e R.P.S.Shqipërisë (pjesa e posaçme)*, shtypëshkronja "Mihal Duri", Tiranë, 1983, f. 114-123.

rendin juridik dhe social.⁴⁰

Së pari, Kodi Penal dënonte kontrabandën pavarësisht nga forma apo mënyra e saj. Autori i këtij krimi, sipas paragrafit të parë të nenit 72, dënohej me riedukim përmes punës ose me burgim deri në pesë vite.⁴¹ Në paragrafët pasues, veprat penale që kryheshin nga një grup i organizuar ose në përmasa të mëdha konsideroheshin më të rënda dhe dënoheshin me burgim prej pesë viteve e më shumë.⁴² Ky lloj dënimi pasqyronte përpjekjet e ligjvënësve për të ndaluar format më të sofistikuara dhe të organizuara të kontrabandës, të cilat konsideroheshin veçanërisht të dëmshme për sistemin ekonomik socialist.

Veprimtaria tjetër e sanksionuar ishte kundërvajtja penale e parashikuar në nenin 163, e cila dënonte fshehjen e sendeve që ishin objekt kontrabande.⁴³ Ky nen përfshinte individët që fshihnin, blinin apo shisnin sende që dihej se ishin përfituar përmes kontrabandës. Për këtë kundërvajtje, ligji parashikonte riedukim përmes punës dhe heqjen e lirisë deri në dy vite.⁴⁴

Në mënyrë interesante, Kodi Penal i vitit 1977 nuk përqendrohej shumë në përcaktimin e formave konkrete të kontrabandës, duke lënë një hapësirë të gjerë interpretimi për zbatimin e ligjit. Praktika gjyqësore e kohës tregonte se objektet e kontrabandës përfshinin sende të luksit si ora, bizhuteritë dhe artikuj të tjerë të cilët ishin të ndaluar për t'u importuar ose shitur jashtë rrjetit të tregtisë shtetërore.

Dënimet për këto vepra dhe kundërvajtje synonin jo vetëm ndëshkimin e autorëve, por edhe parandalimin e lulëzimit të kontrabandës, e cila përbënte një rrezik serioz për rendin ekonomik dhe juridik të shtetit socialist.⁴⁵

6. Aspekte teorike të veprave penale në fushën e doganave sipas legjislacionit penal aktual

Në ndryshim nga kodifikimet e mëparshme të ligjit penal, legjislacioni penal aktual e ka konsoliduar trajtimin e veprave penale në fushën doganore në një seksion të veçantë. Këto vepra janë të përfshira në kreun e tretë të Kodit Penal, "Vepra penale kundër pasurisë dhe në sferën ekonomike," dhe më konkretisht të rregulluara në seksionin e pestë me titullin "Krime në fushën e doganave."⁴⁶ Ky organizim pasqyron një përparim të qartë në përpjekjen për të trajtuar veprat penale doganore si një kategori e veçantë brenda sistemit juridik të vendit, ndryshe nga shpërndarja e tyre në seksione të ndryshme në kodifikimet e mëparshme. Numri i tyre është i vogël në raport me normimet për sjelljet e tjera kriminale.⁴⁷

Nga 13 vepra penale që i përkasin kësaj fushe, vetëm një është kualifikuar si kundërvajtje penale,

40 Çani, G., "Legjislacioni penal shqiptar në fushën e doganave- probleme teorike dhe praktike", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Departamenti i të Drejtës Penale, Tiranë, 2022, f. 41.

41 Kodi Penal i R.P.S.SH.-së, Shtëpia Botuese "8 Nëntori", Tiranë, 1977, f. 37-38.

42 Kodi Penal i R.P.S.SH.-së, Shtëpia Botuese "8 Nëntori", Tiranë, 1977, f. 37-38.

43 Kodi Penal i R.P.S.SH.-së, Shtëpia Botuese "8 Nëntori", Tiranë, 1977, f. 73-78.

44 Kodi Penal i R.P.S.SH.-së, Shtëpia Botuese "8 Nëntori", Tiranë, 1977, f. 73-78.

45 Likmeta, E., "Mbrotja e sistemit ekonomik në kuadër të normave juridike-penale në Shqipërinë moniste", Konferencën Shkencore Ndërkombëtare "Reformat komuniste në ekonomi: ligjshmëria, rezultatet dhe pasojat, 1945-1990", Tiranë, 2021, f. 5-44.

46 Ligji, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

47 Elezi, I., *E drejta penale - pjesa e posaçme*, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 263-283.

ndërsa 12 të tjera janë kualifikuar si krime. Ky raport, ku krimet zënë rreth 92.3% të totalit, tregon rëndësinë e veçantë që i jepet mbrojtjes së fushës doganore në mbikëqyrjen dhe kontrollin ekonomik të vendit. Kjo është një dëshmi e qartë se krimet në këtë fushë konsiderohen me rrezik të lartë për ekonominë dhe shoqërinë, veçanërisht në kontekstin e mbrojtjes së tregtisë dhe interesave shtetërore.

Gjatë tre dekadave të fundit, normat që rregullojnë këto vepra penale kanë pësuar tri herë ndryshime të rëndësishme për t'u përshtatur me zhvillimet ekonomike, sociale dhe shoqërore të vendit.

Ndryshimet e para ndodhën në vitin 2001, kur u preken dy dispozita kyçe: Neni 175 "Kontrabanda nga punonjës që lidhen me veprimtarinë doganore" dhe Neni 178 "Tregtimi dhe transportimi i mallrave që janë kontrabandë."⁴⁸ Këto ndryshime zgjeruan kategorinë e subjekteve që mund të kryenin krime në fushën doganore, përfshirë jo vetëm nëpunësit doganorë, por edhe agjentët doganorë dhe persona të tjerë të lidhur me veprimtarinë doganore. Ky ndryshim pasqyron një përpjekje për të forcuar luftën kundër kontrabandës dhe për të përfshirë në përgjegjësinë penale të gjithë individët që kanë lidhje me këtë veprimtari.⁴⁹

Në ndryshimet e vitit 2001, Neni 178 pësoi një ristrukturim, ku titulli i tij u ndryshua nga "Tregtimi i mallrave që janë kontrabandë" në "Tregtimi dhe transportimi i mallrave që janë kontrabandë."⁵⁰ Ky ndryshim është ende në fuqi sot dhe zgjeron sferën e përgjegjësisë penale duke përfshirë jo vetëm tregtimin e mallrave kontrabandë, por edhe transportimin e tyre. Ndërkohë, me këtë ndryshim, ligji uli marzhin e dënimit nga pesë vite burgim, që ishte në kodifikimin e vitit 1995, në tri vite.⁵¹ Në përpjekje për të frenuar këtë veprimtari të paligjshme, ligjvënësi përfshiu gjithashtu në përgjegjësinë penale çdo ndihmës që ofronte mbështetje për kryerjen e veprave kriminale në këtë fushë.

Ndryshimet e mëtejshme në Kodin Penal ndodhën në vitin 2015, duke specifikuar rrethanat rënduese për këto krime, të tilla si: kryerja e veprës me mallra që i nënshtrohen akcizës, mallra të ndaluara apo të kufizuara, si dhe kryerja e veprës më shumë se një herë.⁵² Për më tepër, kryerja e kësaj vepre penale në bashkëpunim u përfshi gjithashtu si një rrethanë rënduese.⁵³ Sipas këtyre ndryshimeve, këto rrethana sjellin dënime nga pesë deri në dhjetë vite burgim, duke theksuar përpjekjet e ligjbërësit për të ndëshkuar më ashpër krimet e kryera në grup ose ato të përsëritura.⁵⁴

Ndryshimet e fundit në legjisllacion tregojnë qartë përpjekjen për të harmonizuar ligjin me zhvillimet e tregut dhe praktikat e reja në fushën e doganave, duke u përqendruar në parandalimin dhe ndëshkimin efektiv të kontrabandës si një kërcënim për stabilitetin ekonomik të vendit.

Ndër vite praktika gjyqësore ka mbajtur qëndrimin e saj në vlerësimin e elementëve të domosdoshëm të veprave penale në fushën e doganave, por padiskutim rëndësi të pakontestueshme ka marrë Vendimi Unifikues i Gjykatës së Lartë⁵⁵, nëpërmjet të cilit përveç përcaktimit të objektit të pëgjithshëm dhe të posaçëm që mbrojnë këto vepra penale, arriti të unifikojë disa qëndrime në rastet e kryerjes së këtyre veprave penale nga subjekte të posaçme në bashkëpunim me subjekte të përgjithshme, apo dhe çështje të tilla si konkurrimi me veprën penale "shpërdorim i detyrës".

Më konkretisht në vendim analizohet se: ...Në këtë seksion (seksioni i V-të) ligjvënësi ka përfshirë

48 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

49 Elezi, I., *E drejta penale – pjesa e posaçme*, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 263-283.

50 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

51 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

52 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

53 Elezi, I., *E drejta penale – pjesa e posaçme*, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 263-283.

54 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

55 Vendimin Unifikues Nr 1, datë 12.03.2002 i Gjykatës së Lartë

krimet në fushën e doganave, duke i ndarë në nëntë figura të veçanta krimi (nenet 171-179 të Kodit Penal), të cilat me përjashtim të figurave të krimit parashikuar nga nenet 178 (tregtimi i mallrave që janë kontrabandë) dhe 179 (ruajtja apo depozitimi i mallrave kontrabande), janë forma specifike të figurës së përgjithshme të kontrabandës, variante të vecanta të saj. Në këtë përfundim arrihet pasi objektin e përgjithshëm të gjithë këyre figurave të veçanta krimi, që përfshihen në këtë seksion, e përbëjnë të njëjtat marrëdhënie shoqërore. E përbëjnë marrëdhëniet shoqërore që janë vendosur për funksionimin normal të doganave në Republikën e Shqipërisë dhe për mbrojtjen e interesave ekonomike të saj nga cfarëdolloj veprimtarie që ka për qëllim shmangien nga pagimi në buxhetin e shtetit të detyrimeve doganore, të cilat, në analizë të fundit, llogariten në të holla. Ndarja e figurës së përgjithshme të krimit të kontrabandës në shtatë figura të veçanta kontrabande është bërë nga ligjvënësi duke u nisur së pari, nga natyra e mallrave, me të cilat bëhet kontrabanda, regjimi juridik i tyre; së dyti, nga shkalla e rrezikshmërisë shoqërore të secilit prej këtyre llojeve të kontrabandës dhe së fundi, nga subjekti, duke krijuar kështu, kushte ligjore të përshtatshme për të bërë të mundur zhvillimin e një lufte sa më efektive kundër kriminalitetit në një sferë aq të rëndësishme të ekonomisë, siç është ajo e veprimtarisë së organeve të doganës.

Në vijim vendimi unifikon qëndrimin në lidhje me insitutin e bashkëpunimit apo bashkëekzekutimit në këtë mënyrë: ... Rezultati kriminal i arritur nëpërmjet kësaj veprimtarie, shmangia nga kontrolli doganor, duke mos paguar në buxhet shumën 62.840.960 lekë, sikundër me të drejtë kanë pranuar gjykatat e dy shkallëve të gjykimit të çështjes, ka ardhur si rrjedhojë direkte e veprimeve të kundërligjshme të kryera nga të gjithë të gjykuarit e përmendur, të cilët vepruan me marrëveshje dhe në bashkëpunim midis tyre, në rolin e bashkëekzekutorit të kësaj veprimtarie kriminale.

Marrëveshja, që është një nga elementët e domosdoshëm për të patur bashkëpunim në kryerjen e veprës penale, madje më kryesori, mund të vendoset jo vetëm midis organizatorit, ekzekutorit, shtytësit dhe ndihmësit që përbën formën klasike të bashkëpunimit. Ajo mund të vendoset edhe midis vet ekzekutorëve të veprës penale, (në rastet kur ata janë dy ose më shumë persona) dhe në këtë rast do të ndodhemi para bashkëpunimit për të kryer vepër penale në formën e bashkëekzekutimit të saj.

Për të patur këtë formë bashkëpunimi, kërkohet që, secili nga personat që marrin pjesë në realizimin e veprës penale, ose thënë ndryshe, secili nga bashkëekzekutorët, të kryejë veprime që të kenë lidhje të drejtë përdrejtë shkakësore me pasojën e dëshiruar nga të gjithë të tjerët dhe që vjen si rezultat i këtyre veprimeve të kryera nga secili prej bashkëekzekutorëve d.m.th secili nga bashkëekzekutorët me veprimin apo veprimet e tij, të marrë pjesë direkt në realizimin e anës objektive të veprës penale.

Në të njëjtën kohë, kërkohet që veprimet e secilit prej bashkëekzekutorëve, të jenë rezultat i realizimit jo i dëshirave individuale të tij, por të jenë rezultat i realizimit të vullnetit të përbashkët të të gjithë bashkëekzekutorëve të një veprimtarie të caktuar, konkrete, kriminale.

Kur vepra penale kryhet në bashkëpunim në formën e bashkëekzekutimit, midis bashkëpunëtorëve nuk ka me ndarje rolesh, në kuptimin klasik të kësaj fjale, (ndarje në rolet organizator, ekzekutor, shtytës dhe ndihmës), por ka një lloj ndarjeje tjetër, e cila ka të bëjë me ndarjen e punëve direkte që duhet të kryejë secili nga bashkëekzekutorët për realizimin e vullnetit të përbashkët kriminal, vullnet ky që, në fund të fundit, manifestohet në botën e jashtme, veç veprimeve të secilit, edhe me arritjen e rezultatit kriminal të dëshiruar prej tyre.

Ndërsa në lidhje me konkurrimin në vendim unifikohet se: Figura e krimit të kontrabandës me mallra në regjim të ndërmjetëm, parashikuar nga neni 177 i K.Penal dhe ajo e kontrabandës nga punonjës që lidhen me veprimtarinë doganore, parashikuar nga neni 175 i këtij kodi, nuk konkurojnë as me njëra tjetrën, as edhe me figurat e tjera të krimit të kontrabandës që përfshihen në seksionin e V të kreut të III të K.Penal në të cilin janë përfshirë krimet në fushën e doganave (nenet 171-179 të K.Penal,. si dhe

...arrihet në përfundimin se figura e krimit të kontrabandës nga punonjës që lidhen me veprimtarinë doganore, parashikuar nga neni 175 i K.Penal, është një variant i figurës së përgjithshme të krimit të shpërdorimit të detyrës, parashikuar nga neni 248 i tij, e cila realizohet në një fushë specifike të veprimtarisë shtetërore sikurse është ajo e doganave dhe prandaj këto dy figura krimi nuk mund të konkurojnë me njëra tjetrën...

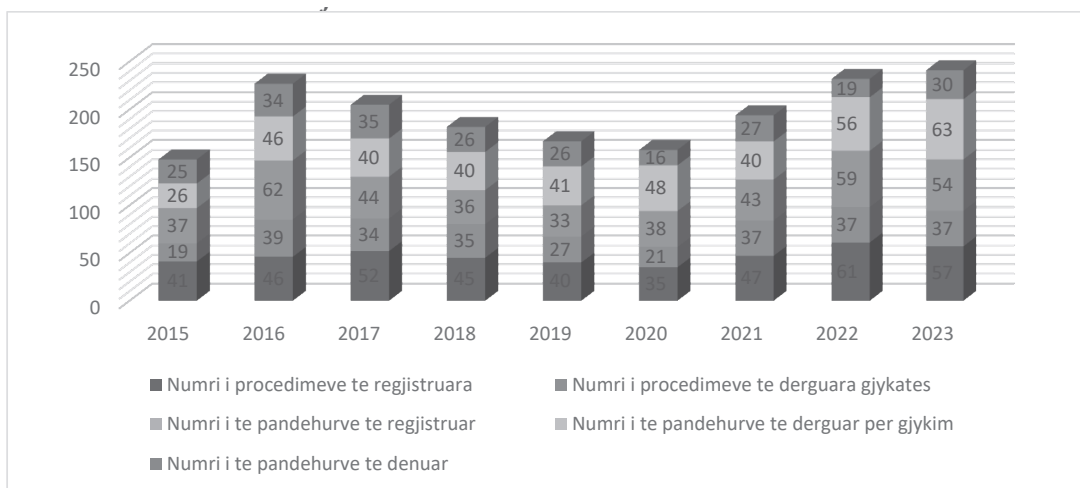
Padyshim që analiza e kryer në këtë vendim ka kontribuar jo vetëm në kualifikimin e drejtë të fakteve penale nga organet ndjekjes penale por dhe me vendimmarje të arsyetuara saktësisht nga gjykatat në përputhje me qëllimin e sanksionimit të këtyre normave penale në Kodin Penal, që është ndëshkimi efektiv i kontrabandës dhe ruajtja e stabilitetit ekonomik.

7. Analizë e të dhënave statistikore lidhur me këto figura të veprave penale

Statistikat e Prokurorisë së Përgjithshme për periudhën 2015-2023 tregojnë një pasqyrë të qartë të zhvillimit të procedimeve dhe të pandehurve të regjistruar për veprat penale në fushën e doganave. Nga analiza e këtyre të dhënave del në pah se ka një ndryshim të rëndësishëm në tendencat e këtyre veprave, sidomos pas amendimeve të vitit 2015 në legjislacionin penal.

Grafiku 1

Procedimet dhe të pandehurit për veprën penale "Tregtimi dhe transportimi i mallrave që janë kontrabandë" në vitet 2015-2023⁵⁶

⁵⁶ Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, *Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2015-2023*. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XviviU marrë online datë 3.8.2024.

Ky grafik tregon rritjen e ndjeshme të procedimeve për veprën penale të tregtimit dhe transportimit të mallrave kontrabandë.⁵⁷ Siç vihet re, numri i procedimeve të regjistruara dhe të dërguara gjykatës është rritur gradualisht nga viti 2015 deri në 2023, duke reflektuar përpjekjet për një kontroll më të rreptë mbi tregtinë e paligjshme të mallrave dhe veprimtaritë kontrabandiste. Kjo rritje mund të lidhet me forcimin e masave ligjore, siç janë ndryshimet e bëra në nenin 178, që përfshijnë tregtimin dhe transportimin si elemente të veprës penale.⁵⁸ Rritja më e madhe është shënuar në vitet 2020-2023, ku institucionet doganore dhe gjyqësore kanë intensifikuar ndjekjet penale për të adresuar kontrabandën.⁵⁹

Gjatë këtyre viteve, janë bërë gjithashtu përpjekje për të rritur efikasitetin e institucioneve të zbatimit të ligjit në zbulimin dhe ndjekjen penale të rasteve të kontrabandës. Statistikat e publikuara nga Prokuroria e Përgjithshme tregojnë se numri i rasteve të hetuara për kontrabandë dhe trafikim të mallrave ka pësuar rritje në vitet e fundit. Kjo dinamikë ka ardhur edhe si pasojë e rritjes së bashkëpunimit ndërinstitucional, ndërkufitar, por edhe përdorimit të teknologjisë për të gjurmuar qarkullimin e mallrave, veçanërisht ato që kalojnë në mënyrë të paligjshme kufijtë e Shqipërisë.

Një tjetër aspekt i rëndësishëm në dinamikën e hetimit dhe ndëshkimit të kësaj veprë penale është ndikimi i procesit të integritetit të Shqipërisë në Bashkimin Europian dhe angazhimi për t'u përafruar me standardet e tij në lidhje me doganat dhe tregtinë. Këto përpjekje kanë përfshirë një rritje të kontrolleve dhe masave për të zbuluar dhe ndëshkuar veprimtaritë e kontrabandës që përfshijnë mallra të paligjshme ose të parregulluara. Përforsimi i kuadrit ligjor dhe numri i ndjekjeve penale të rasteve të kontrabandës tregon për një zhvillim të qëndrueshëm në përballjen me këtë sfidë.

Periudha 2015-2023 ka qenë një periudhë e rritjes së ndërgjegjësimit dhe forcimit të masave ligjore për të luftuar kontrabandën. Përmirësimet në Kodin Penal dhe rritja e bashkëpunimit ndërinstitucional kanë qenë kyçe në përballjen me këtë fenomen.

Ndërhyrjet e bëra në ligjin penal në vitin 2003 pasuruan kuadrin ligjor, duke forcuar luftën kundër veprave penale që lidhen me veprimtarinë doganore dhe aspekte të tjera të rëndësishme. Një ndër risitë më të spikatura të këtij ndryshimi ishte sanksionimi për herë të parë i kundërvajtjes penale "Mosdeklarimi në kufi i të hollave dhe i sendeve me vlerë" në nenin 179/a të Kodit Penal.⁶⁰

Kjo kundërvajtje ka një veçanti në raport me veprat e tjera penale, pasi vepra penale konsumohet vetëm nëpërmjet një mosveprimi, në kuptimin objektiv. Kjo do të thotë që subjekti i veprës penale nuk ndërmerr ndonjë veprim të drejtpërdrejtë, por në vend të kësaj nuk deklaron të hollat, gurët e çmuar, metalet apo sendet e tjera me vlerë përtej masës së parashikuar nga ligji. Kjo mosdeklarim ndodh gjatë hyrjeve dhe daljeve të tij nga territori i Republikës së Shqipërisë.⁶¹

Ky ndryshim i ligjit erdhi si një masë për të rritur transparencën dhe për të parandaluar praktikën e fshehura të transferimit të pasurive të paligjshme, të cilat mund të lidhen me aktivitete të paligjshme si pastrimi i parave, kontrabanda apo financimi i veprimtarive të ndryshme të jashtëligjshme. Në këtë mënyrë, dispozita e re u synua të jetë një mjet efektiv në kontrollin e rrjedhjes së kapitalit dhe objekteve të çmuara nëpër kufijtë e vendit.⁶²

57 Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, *Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2015-2023*. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XviviU marrë on-line datë 3.8.2024.

58 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

59 Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, *Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2015-2023*. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XviviU marrë on-line datë 3.8.2024.

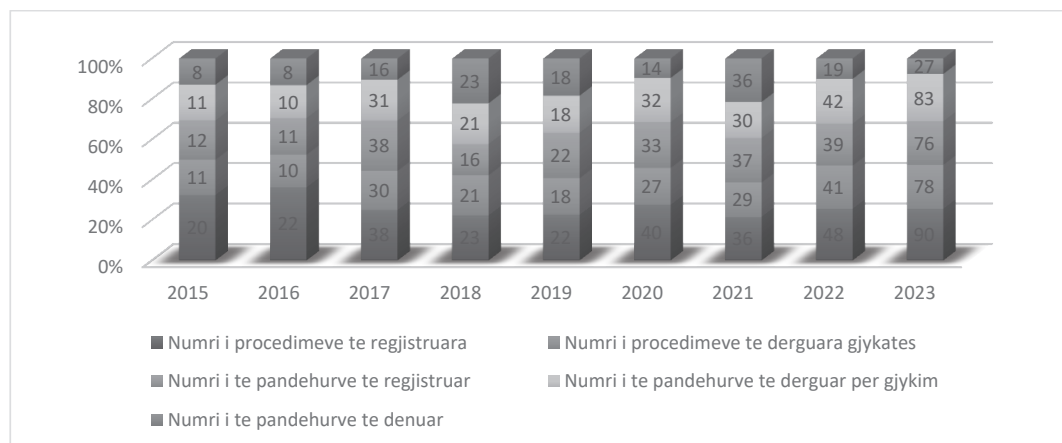
60 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

61 Elezi, I., *E drejta penale – pjesa e posaçme*, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 263-283.

62 Elezi, I., *E drejta penale – pjesa e posaçme*, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 263-283.

Grafiku 2

Procedimet dhe të pandehurit për veprën penale "Mosdeklarimi në kufi i të hollave dhe i sendeve me vlerë" në vitet 2015-2023⁶³

Si një risi e rëndësishme e vitit 2003, përfshirja në Kodin Penal e kundërvajtjes penale të mosdeklarimit të të hollave dhe sendeve me vlerë, ka pasur një dinamikë të qëndrueshme përgjatë periudhës 2015-2023.⁶⁴ Pavarësisht një rritjeje të lehtë në vitet e fundit, kjo veprë penale ka një numër relativisht të ulët dënimesh, duke sugjeruar se ndoshta duhet përforcuar më tej mbikëqyrja dhe kontrolli në kufij.⁶⁵

Veprat penale në fushën e doganave kanë pësuar ndryshime thelbësore pas dy dekadave të ekzistencës së Kodit Penal. Ligjvënësi ka zgjeruar gamën e këtyre veprave penale, duke përfshirë tri figura të reja dhe duke plotësuar tetë nga dispozitat ekzistuese. Këto ndërhyrje legjislative, të realizuara në vitin 2015, prekin rreth 85% të vëllimit të përgjithshëm të dispozitave që lidhen me veprat penale në këtë fushë.⁶⁶

Ndër dispozitat e reja që normohen për herë të parë si vepra penale, përmenden: thyerja, heqja ose zëvendësimi i shenjave të sigurisë së autoriteteve doganore, largimi i mallrave nga zonat doganore pa paguar detyrimet përkatëse, si dhe kontrabanda e kryer nga kapitenët, pilotët ose ekuipazhi.⁶⁷ Këto vepra dallohen për një numër shumë të ulët procedimesh të filluara dhe për një numër të kufizuar të dënimeve gjatë dekadës së parë të ekzistencës së tyre në ligjin penal.

Neni 179/b i Kodit Penal, që rregullon "Thyerjen, heqjen dhe zëvendësimin e shenjave të sigurisë së autoriteteve doganore", ka si objektiv mbrojtjen e veprimtarisë doganore.⁶⁸ Kjo figurë krimi realizohet përmes veprimeve aktive, të tilla si thyerja ose heqja e vulës doganore, zëvendësimi ose ndërrimi i saj, si dhe falsifikimi i shenjave të tjera të sigurisë.⁶⁹ Ligjvënësi e konsideron një

63 Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, *Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2015-2023*. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XviviU marrë on-line datë 3.8.2024.

64 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

65 Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, *Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2015-2023*. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XviviU marrë on-line datë 3.8.2024.

66 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

67 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

68 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

69 Elezi, I., *E drejta penale - pjesa e posaçme*, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 263-283.

rrethanë rënduese kryerjen e këtyre veprimeve në rastet kur ato lidhen me mallra të kufizuara ose të ndaluara në qarkullimin civil, apo mallra akcize.⁷⁰ Ky qëndrim është i motivuar nga rëndësia dhe efektet ekonomike të këtyre mallrave.

Në aspektin subjektiv, për kualifikimin juridik të veprës penale, theksohet rëndësia e qëllimit të posaçëm të shmangies nga kontrolli doganor.⁷¹ Sanksionet penale për këtë vepër përfshijnë deri në tri vite burgim, ose deri në pesë vite në rastin e paragrafit të dytë të dispozitës, kur ekzistojnë rrethana rënduese.⁷²

Neni 179/c i Kodit Penal, që rregullon "Largimin e mallrave nga zonat doganore pa paguar detyrimet", synon mbrojtjen e zonave doganore dhe detyrimeve që rrjedhin prej tyre.⁷³ Kjo vepër mund të realizohet përmes veprimeve aktive, si largimi i mallrave nga zonat doganore pa lejen e autoriteteve doganore, por edhe përmes mosveprimeve, siç janë mos përmbushja e detyrimeve doganore të lindura apo mos garantimi i tyre.⁷⁴ Një rast përjashtues që nuk çon në lindjen e përgjegjësisë penale është kur vetë legjislacioni doganor nuk parashikon detyrimin për dhënien e garancive.

Ligjvënësi parashikon si rrethanë rënduese kryerjen e kësaj vepre kur ajo lidhet me mallra akcize, duke parashikuar një dënim më të rëndë – deri në shtatë vite burgim – në krahasim me pesë vite, sa është parashikuar në paragrafin e parë të krimit.⁷⁵

Sa i përket nenit 179/ç të Kodit Penal, që trajton kontrabandën e kryer nga kapiteni, piloti ose ekuipazhi, karakteristika kryesore e kësaj vepre penale është subjekti i posaçëm. Në anën objektive, kjo vepër mund të kryhet përmes veprimeve dhe mosveprimeve, si transportimi i mallrave pa manifest, ngarkimi, shkarkimi ose transportimi i mallrave, udhëtarëve dhe bagazheve të tyre pa lejen e autoriteteve doganore. Po ashtu, përfshihet qëndrimi në vende ku nuk ka zyrë doganore ose ndalimi në afërsi të portit apo aeroportit pa lejen e autoriteteve doganore, shkarkimi ose transbordimi i mallrave në kundërshtim me legjislacionin doganor, dhe mungesa ose refuzimi i paraqitjes së manifestit dhe dokumenteve përkatëse. Sanksioni për këtë vepër mund të arrijë deri në shtatë vite burgim.⁷⁶

Ligjvënësi konsideron bashkëpunimin dhe përsëritjen e veprës penale si rrethana rënduese, duke parashikuar një dënim më të ashpër, me një minimum prej pesë vitesh dhe maksimum shtatë vite.⁷⁷

Neni 171 i Kodit Penal, që trajton kontrabandën me mallra të ndaluara ose të kufizuara, është një tjetër dispozitë e prekur nga ndryshimet legjislative të vitit 2015.⁷⁸ Titulli i saj është riemërtuar nga "Kontrabanda me mallra të ndaluara" në "Kontrabanda me mallra të ndaluara ose të kufizuara", duke zgjeruar kështu objektin e mbrojtur.⁷⁹ Përveç mallrave të ndaluara, tani është e dënueshme edhe kontrabanda e kryer me mallra të kufizuara. Format e kryerjes së kësaj vepre penale mbeten të pandryshuara, duke përfshirë importimin, eksportimin ose tranzitimin e paligjshëm të mallrave të ndaluara ose të kufizuara që hyjnë ose dalin nga Republika e Shqipërisë.⁸⁰ Në anën objektive, mënyrat dhe mjetet me të cilat konsumohet kjo vepër nuk paraqesin rëndësi për cilësimin juridik. Masa e dënimit mbetet e njëjtë me atë para ndryshimeve ligjore të vitit 2015, duke përfshirë burgimin

70 Elezi, I., *E drejta penale – pjesa e posaçme*, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 263-283.

71 Elezi, I., *E drejta penale – pjesa e posaçme*, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 263-283.

72 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

73 Elezi, I., *E drejta penale – pjesa e posaçme*, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 263-283.

74 Elezi, I., *E drejta penale – pjesa e posaçme*, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 263-283.

75 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

76 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

77 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

78 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

79 Elezi, I., *E drejta penale – pjesa e posaçme*, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 263-283.

80 Elezi, I., *E drejta penale – pjesa e posaçme*, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 263-283.

deri në dhjetë vite.⁸¹

Ndryshimet e bëra në Kodin Penal në seksionin e krimeve doganore prekën gjithashtu nenin 172, që më parë njihej si "Kontrabanda me mallrat që paguhet akcizë". Aktualisht, dispozita është rritulluar "Kontrabanda me mallra për të cilat paguhet akcizë ose me pezullim të plotë apo të pjesshëm nga detyrimet doganore ose të akcizës".⁸² Kjo dispozitë tani është strukturuar në dy paragrafë. Ligjvënësi ka synuar të mbrojë jo vetëm mallrat që i nënshtrohen detyrimeve doganore dhe të akcizës, por gjithashtu edhe ato që gëzojnë pezullim të pjesshëm apo të plotë nga këto detyrime.⁸³ Përveç mos përmbushjes me vetëdije të detyrimeve doganore, për efekt të cilësimit juridik, ligji kërkon dënimin e autorit edhe kur përfitohet në mënyrë të pjesshme ose të plotë nga tarifat doganore, taksat, tatimet, akciza, ose kur krijohet ndonjë përfitim i mundshëm nga importi-eksporti i mallrave. Masa e sanksionit penal mbetet e pandryshuar, duke parashikuar dënimin deri në shtatë vite burgim.⁸⁴

Për herë të parë, ligjvënësi ka përfshirë si veprime të kundërligjshme jo vetëm bashkëpunimin ose kryerjen e veprës më shumë se një herë, por edhe hedhjen në përdorim të mallrave të vendosura në qarkullim të lirë që duhet të ishin të ngarkuara me detyrime doganore, por që janë importuar me pezullim të pjesshëm ose të plotë për shkak të destinacionit ose përdorimit të tyre përfundimtar.

Masa e dënimit për këtë figurë të veprës penale është e ndryshme në paragrafin e dytë të dispozitës, duke parashikuar burgim deri në pesë vite për autorët.⁸⁵ Ndërkohë, për bashkëpunimin dhe kryerjen e veprës penale më shumë se një herë, dënimi është minimumi pesë vite burgim dhe maksimumi dhjetë vite burgim.⁸⁶

Ndërhyrjet ligjore në seksionin e krimeve doganore kanë prekur edhe nenin 173, "Kontrabanda me mallra të licencuara", duke shtuar rrethana rënduese të ngjashme si në dispozitat pararendëse, përfshirë bashkëpunimin dhe kryerjen e veprës më shumë se një herë. Masa e dënimit për këto raste është e njëjtë me atë të parashikuar në paragrafin e dytë të nenit 172.⁸⁷

Ligjvënësi, gjithashtu, ka synuar me ndryshimet në nenet 174 dhe 177 të Kodit Penal, njësoj si në nenin 172, të parashikojë përgjegjësi penale për ata që përfitojnë në mënyrë të pjesshme ose të plotë nga tarifat doganore, taksat, tatimet, akciza ose krijojnë përfitime të tjera nga import-eksporti i mallrave. Masa e sanksionit penal mbeti e pandryshuar, duke parashikuar burgim deri në pesë vite.⁸⁸

Figura e krimit të kontrabandës me mallra të tjera, si dhe me mallra që janë subjekt i regjimit të ndërmjetëm, është pasuruar me të njëjtat rrethana rënduese si kontrabanda me mallra të licencuara.⁸⁹ Ndryshimi qëndron në masën e dënimit. Për këto rrethana rënduese, dënimi varion nga një minimum prej tri vitesh burgim deri në një maksimum prej shtatë vitesh.⁹⁰

81 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

82 Elezi, I., *E drejta penale – pjesa e posaçme*, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 263-283.

83 Elezi, I., *E drejta penale – pjesa e posaçme*, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 263-283.

84 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

85 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

86 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

87 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

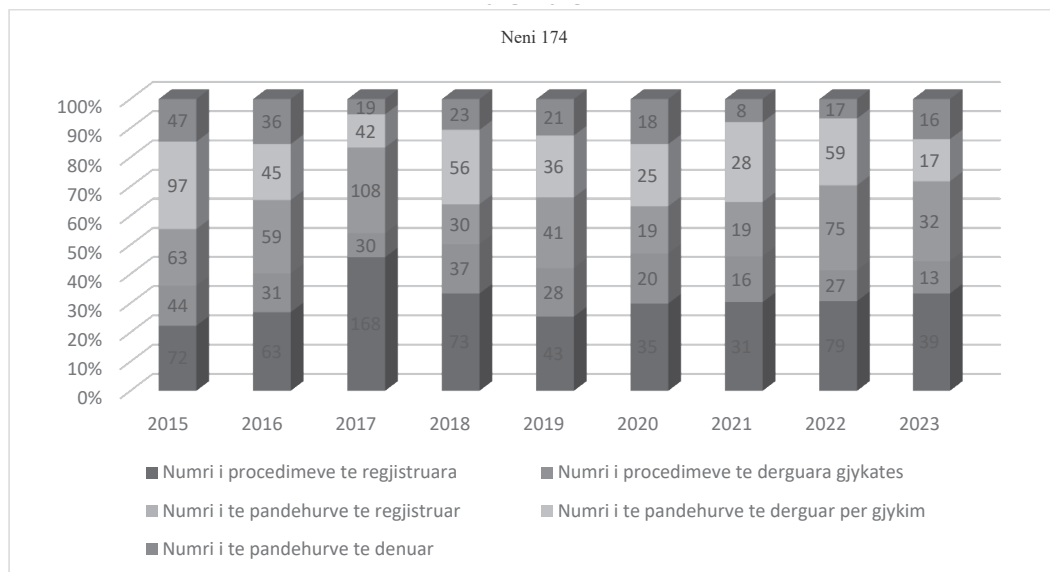
88 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

89 Elezi, I., *E drejta penale – pjesa e posaçme*, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 263-283.

90 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

Grafiku 3

Procedimet dhe të pandehurit për veprën penale "Kontrabanda me mallra të tjera" për vitet 2015-2023⁹¹

Statistikat tregojnë për veprën penale të kontrabandës me mallra të tjera, siç është parashikuar në nenin 174 të Kodit Penal, një numër të lartë procedimesh të regjistruara dhe të dërguara gjykatës. Kjo vepër penale mbulon një gamë të gjerë mallrash, përfshirë ato me regjim të ndaluar ose të kufizuar.

Neni 176 i Kodit Penal, që trajton "Kontrabandën e vlerave kulturore", u prek nga ndryshimet ligjore të vitit 2015 vetëm në aspektin e shtimit të rrethanave rënduese. Këto rrethana janë të njëjtat që zbatohen edhe për figurat e tjera të krimeve të kontrabandës, përfshirë kontrabandën me mallra të licencuara apo të tjera.⁹² Kjo vepër penale nuk karakterizohet nga një dinamikë e lartë në praktikë. Megjithatë ligjvënësit kanë shtuar rrethana të reja rënduese për këtë figurë krimi, maksimumi i dënimit (dhjetë vite burgim) ka mbetur i pandryshuar. Ndryshimi qëndron vetëm në përcaktimin e një kufiri minimal të ri të dënimit prej pesë vitesh, që zbatohet kur veprat kryhen në rrethana rënduese, si bashkëpunimi ose kryerja e veprës penale më shumë se një herë.⁹³

Gjithashtu, veprimi i "Ruajtjes apo depozitimit të mallrave kontrabandë" është një tjetër vepër penale që është pasuruar me të njëjtat rrethana rënduese, të ngjashme me figurat e tjera penale të kontrabandës.⁹⁴ Kjo dispozitë ka pësuar ndryshime strukturore dhe tani është përbërë nga dy paragrafë. Paragrafi i parë mbeti i pandryshuar. Ndërsa, në paragrafin e dytë, krahas rrethanave rënduese të bashkëpunimit dhe kryerjes së veprës më shumë se një herë, është kriminalizuar gjithashtu kryerja e kësaj vepre me mallra të ndaluara, të kufizuara apo mallra për të cilat parashikohet pagimi i akcizës.

91 Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, *Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2015-2023*. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XviviU marrë on-line datë 3.8.2024.

92 Elezi, I., *E drejta penale - pjesa e posaçme*, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 263-283.

93 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

94 Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.

Këto ndryshime kanë synuar forcimin e legjislacionit doganor dhe përfshirjen e më shumë skenarëve të mundshëm të kryerjes së veprave penale në këtë fushë, duke rritur gjithashtu përgjegjësinë për autorët e këtyre veprave në rrethana të veçanta.

8. Përfundime

Ndryshe nga sot, Kodi Penal i vitit 1952 përmbante një dispozitë të vetme që rregullonte veprat penale në fushën e doganave. Në nenin 91 të tij parashikoheshin llojet e kontrabandës dhe masat përkatëse të dënimit. Kjo dispozitë përbëhej nga dy paragrafë, të cilët ndanin dhe kualifikonin kontrabandën në dy kategori kryesore: "kontrabanda e thjeshtë" dhe "kontrabanda e cilësuar". Pra, sipas kësaj ndarjeje, ekzistonin dy lloje të kontrabandës: ajo e thjeshtë dhe ajo e cilësuar.

Sipas studiuesve dhe njohësve të praktikës doganore, z. Hyseni⁹⁵ dhe z. Çani⁹⁶, në studimet e tyre doktorale, kanë arritur në përfundimin se vërtet kemi të bëjmë me një dispozitë të vetme penale por ajo në thelb ngërthen katër figura të krimit të kontrabandës.⁹⁷ Kështu, sipas tyre, kemi kontrabandë të thjeshtë; të cilësuar; në rrethana rënduese si dhe në raste veçanërisht të rënda.⁹⁸⁹⁹

Në vitin 1977, legjislatori synonte parandalimin e veprimtarive kriminale në fushën e doganave përmes dy normave juridike-penale, duke ndëshkuar edhe nxitjen e këtyre veprave penale.

Nga studimi i të dhënave statistikore të Prokurorisë së Përgjithshme për veprat penale në fushën e doganave në harkun kohor 2015-2023 rezulton se:¹⁰⁰

- 1931 është numri i procedimeve të regjistruara;
- 1096 është numri i procedimeve të dërguara gjykatës;
- 1624 është numri i të pandehurve të regjistruar;
- 1439 është numri i të pandehurve të dërguar për gjykim;
- 867 është numri i të pandehurve të dënuar.

Nga përpunimi i këtyre të dhënave rezulton se 56.7% e procedimeve të regjistruara nga Prokuroria janë përcjellë në gjykatë për gjykim. Në të njëjtën kohë, 88.6% e të pandehurve të regjistruar janë dërguar për gjykim, dhe 53.3% e tyre janë dënuar. Më tej, 60% e të pandehurve të dërguar për gjykim janë dënuar nga gjykatat.¹⁰¹

Gjithashtu, nga analizimi i të dhënave statistikore të Prokurorisë së Përgjithshme për periudhën

95 Hyseni, A., "Veprat penale në fushën e doganave", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Departamenti i të Drejtës Penale, Tiranë, 2014, f. 37-41.

96 Çani, G., "Legjislacioni penal shqiptar në fushën e doganave- probleme teorike dhe praktike", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Departamenti i të Drejtës Penale, Tiranë, 2022, f. 41.

97 Çani, G., "Legjislacioni penal shqiptar në fushën e doganave- probleme teorike dhe praktike", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Departamenti i të Drejtës Penale, Tiranë, 2022, f. 41.

98 Hyseni, A., "Veprat penale në fushën e doganave", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Departamenti i të Drejtës Penale, Tiranë, 2014, f. 37-41.

99 Çani, G., "Legjislacioni penal shqiptar në fushën e doganave- probleme teorike dhe praktike", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Departamenti i të Drejtës Penale, Tiranë, 2022, f. 41.

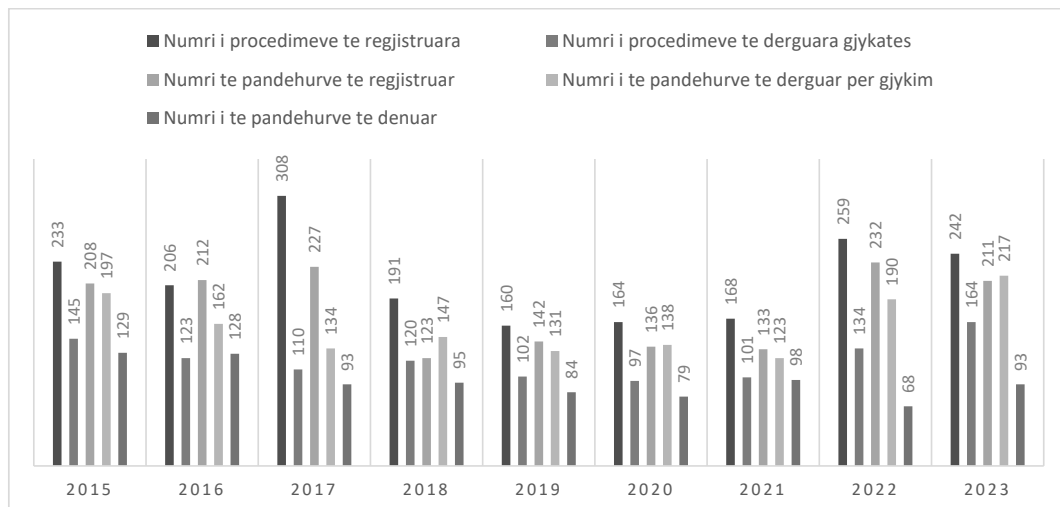
100 Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2015-2023. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XvivIU marrë on-line datë 3.8.2024.

101 Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2015-2023. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XvivIU marrë on-line datë 3.8.2024.

2015-2023, nuk ka asnjë të dënuar për veprat penale "Kontrabanda e vlerave kulturore" dhe "Largimi i mallrave nga zonat doganore pa paguar detyrimet", të parashikuara në nenet 176 dhe 179/c të Kodit Penal.¹⁰² Në vitin 2017 ka pasur vetëm një të dënuar për veprën penale «Kontrabanda e kapitenit, pilotit ose ekuipazhit», sipas nenit 179/ç të Kodit Penal. Ndërkohë, në të njëjtën periudhë kohore, vetëm tri persona janë dënuar për veprën penale «Thyerja, heqja, zëvendësimi i shenjave të sigurisë së autoriteteve doganore» të parashikuar në nenin 179/b, me një të dënuar në vitin 2017 dhe dy të dënuar në vitin 2020.¹⁰³

Grafiku 4

Dinamika e zhvillimit për veprat penale në fushën e doganave për periudhën kohore 2015-2023¹⁰⁴

Ky grafik përmbledh një krahasim ndërmjet veprave të ndryshme penale në fushën doganore, përfshirë dispozitat e parashikuara në nenet 172, 174, 177, 178 dhe 179 të Kodit Penal. Rezultatet tregojnë se veprat penale që lidhen me kontrabandën e mallrave të akcizës dhe mallrave të tjera të ndaluara dominojnë në procedimet penale gjatë kësaj periudhe. Ndërsa, veprat penale më të sofistikuar, si falsifikimi i shenjave të sigurisë doganore, kanë numër më të ulët ndjekjesh penale dhe dënimesh.

Vepra penale e parashikuara nga neni 174 i Kodit Penal, si "Kontrabanda me mallra të tjera", ka numrin më të lartë të procedimeve të regjistruara (603) dhe të të pandehurve të regjistruar (286) gjatë kësaj periudhe. Në të njëjtën kohë, vepra penale e parashikuar nga neni 178, "Tregtimi dhe transportimi i mallrave që janë kontrabandë", shfaq numrin më të lartë të procedimeve të dërguara në gjykatë (446), të pandehurve të dërguar për gjykim (400) dhe të pandehurve të dënuar (238).¹⁰⁵

¹⁰² Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, *Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2015-2023*. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XvivIU marrë on-line datë 3.8.2024.

¹⁰³ Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, *Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2015-2023*. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XvivIU marrë on-line datë 3.8.2024.

¹⁰⁴ Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, *Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2015-2023*. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XvivIU marrë on-line datë 3.8.2024.

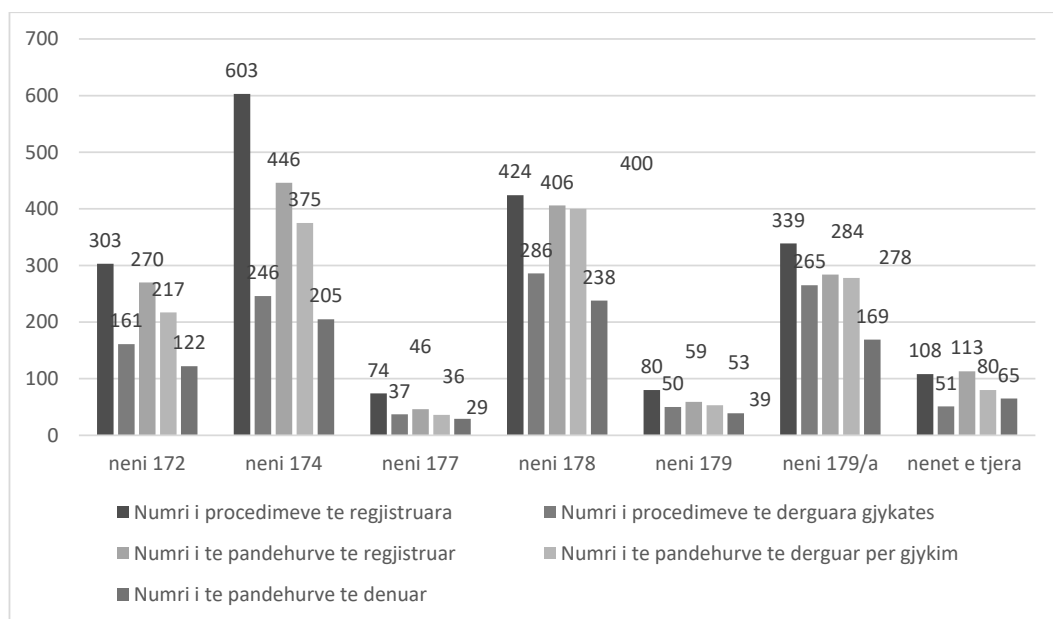
¹⁰⁵ Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, *Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2015-2023*. Për më

Përveç kësaj, figurat e tjera të krimit, të parashikuara në nenet 174, 179/a, 172, 179 dhe 177, si dhe dispozitat e tjera, shfaqin një numër të konsiderueshëm të pandehurve të dërguar për gjykim dhe të dënuar.¹⁰⁶ E njëjta prirje vihet re edhe në lidhje me numrin e procedimeve të regjistruara dhe të dërguara në gjykatë gjatë këtij harku kohor.

Këto të dhëna reflektojnë një fokus të lartë të autoriteteve në ndjekjen dhe dënimin e veprave penale që lidhen me kontrabandën dhe tregtimin e mallrave të ndaluara, veçanërisht ato që kanë ndikim ekonomik të drejtpërdrejtë, siç janë mallrat e akcizës.

Grafiku 5

Dinamika e zhvillimit për secilën vepër penale në fushën e doganave në vitet 2015-2023¹⁰⁷

Gjatë analizimit të veprave penale në fushën e doganave për periudhën 2015-2023, është evidentuar qartë se ndryshimet në Kodin Penal, veçanërisht ato të vitit 2015, kanë pasur një ndikim të rëndësishëm në rritjen e efektivitetit të ndjekjes dhe ndëshkimit të këtyre veprave. Këto ndryshime kanë zgjeruar gamën e veprave penale, duke përfshirë kategori të reja krimesh dhe rrethana rënduese, gjë që ka forcuar kuadrin ligjor për trajtimin e këtyre fenomeneve.

Megjithëse disa studiues të fushës ndajnë mendimin se: *edhe pse ndryshimet e seksionit të veprave penale në fushën e doganave ishin një domosdoshmëri për shkak të fenomenit gjithnjë e në rritje të kontrabandës, mënyra se si këto vepra u formuluan dhe u strukturuan solli probleme lidhur me*

shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XvivIU marrë online datë 3.8.2024.

¹⁰⁶ Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, *Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2015-2023*. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XvivIU marrë online datë 3.8.2024.

¹⁰⁷ Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, *Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2015-2023*. Për më shumë shih: http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgS0XvivIU marrë online datë 4.8.2024.

*identifikimin e tyre në praktikë dhe cilësimin e saktë juridiko-penal.*¹⁰⁸

Veprat penale që lidhen me kontrabandën e mallrave të akcizës dhe mallrave të tjera të ndaluara janë ato që kanë dominuar ndjekjet penale dhe dënimet gjatë kësaj periudhe. Kjo reflekton rëndësinë ekonomike dhe sociale të këtyre krimeve, si dhe vëmendjen e shtuar që u është kushtuar nga organet e zbatimit të ligjit dhe autoritetet doganore.

Ndërkohë, krimet më të sofistikuara si falsifikimi i shenjave të sigurisë doganore dhe largimi i mallrave nga zonat doganore pa paguar detyrimet mbeten ende me një numër të kufizuar ndjekjesh dhe dënimesh. Kjo tregon nevojën për një përforsim të mëtejshëm të masave ligjore dhe operacionale në lidhje me këto vepra. Përmirësimi i teknologjisë, bashkëpunimi ndërinstitucional dhe rritja e kapacitetit të kontrolleve në kufi janë disa nga hapat që duhet të merren për të forcuar më tej luftën kundër këtyre formave të avancuara të krimeve doganore.

Në përfundim, ndryshimet ligjore të vitit 2015 kanë qenë vendimtare për rritjen e ndjekjeve penale në fushën doganore, ndërkohë që autoritetet e zbatimit të ligjit duhet të përqendrohen më shumë në ndjekjen e veprave penale më të sofistikuara. Përforsimi i kuadrit ligjor dhe rritja e bashkëpunimit ndërkombëtar mbeten çelësi për një mbrojtje më të mirë të integritetit të sistemit doganor dhe stabilitetit ekonomik të vendit.

Bibliografia

- Çani, G., "Legjislacioni penal shqiptar në fushën e doganave- probleme teorike dhe praktike", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Departamenti i të Drejtës Penale, Tiranë, 2022.
- Elezi, I., E drejta penale – pjesa e posaçme, Botimet "Kumi", Tiranë, 2018, f. 263-283.
- Grup autorësh, Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Shkencave Politike dhe Juridike, *E drejta penale e R.P.S.Shqipërisë (pjesa e posaçme)*, shtypëshkronja "Mihal Duri", Tiranë, 1983.
- Hyseni, A., "Veprat penale në fushën e doganave", Disertacion për gradën shkencore "Doktor", Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë, Departamenti i të Drejtës Penale, Tiranë, 2014.
- Kodi Penal i R.P.S.SH.-së, Shtëpia Botuese "8 Nëntori", Tiranë, 1977.
- Koli, R., Hilmia, S., *Shkenca e financës dhe e drejta financiare*, shtëpia botuese "Libri Universitar", Tiranë, 1996, f. 116.
- Ligj, Nr.7895, Dt.Aktit:27.01.1995, Dt.Miratimit:27.01.1995, Flet.Zyrtare Nr.2, Faqe:23, i ndryshuar.
- Likmeta, E., "Scanderbeg's Canon and Crimes against the Person", *Journal on European History of Law*, No. 1, 2014.
- Likmeta, E., "Mbrojtja e sistemit ekonomik në kuadër të normave juridike-penale në Shqipërinë moniste", Konferencën Shkencore Ndërkombëtare "Reformat komuniste në ekonomi: ligjshmëria, rezultatet dhe pasojat, 1945-1990", Tiranë, 2021.
- Likmeta, E., & Treska, K., Një ndalesë në Statut. Normat penale në Statutet e Shkodrës, Universiteti i Shkodrës "Luigj Gurakuqi", Buletin Shkencor, Seria e shkencave ekonomiko-juridike, viti VIII, Shkodër, 2014.
- Ministria e Drejtësisë, *Kodi Penal 1927*, shtypshkronja "Dielli" Tiranë, 1929.
- Ministria e Drejtësisë e R.P.SH., Kodi Penal i R.P.SH., Tiranë, 1952.

¹⁰⁸ Myftari, K., Angjeli, A., "Analizë mbi problematikën teorike dhe praktike të veprave penale në fushën e doganave", Konferenca Shkencore Ndërkombëtare: "Criminal Law Between Tradition and Challenges of Actuality", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale, Fakulteti i Drejtësisë, në bashkëpunim me "Sapienza" Università di Roma, DSG-Dipartimento di Scienze Giuridiche, Università di Firenze, 7 December 2017, Tiranë, f. 109-116.

- Myftari, K., Angjeli, A., "Analizë mbi problematikën teorike dhe praktike të veprave penale në fushën e doganave", Konferenca Shkencore Ndërkombëtare: "Criminal Law Between Tradition and Challenges of Actuality", organizuar nga Departamenti i së Drejtës Penale, Fakulteti i Drejtësisë, në bashkëpunim me "Sapienza" Università di Roma, DSG-Dipartimento di Scienze Giuridiche, Università di Firenze, 7 December 2017, Tiranë.
- Nadin, L., "Statutet e Shkodrës", "Onufri", Botim i dytë, Universiteti "Wisdom", Tiranë, 2010.
- Republika e Shqipërisë, Prokuroria e Përgjithshme, *Raport mbi gjendjen e kriminalitetit 2015-2023*.

Faqe web

- http://www.pp.gov.al/web/Raporte_te_Prokurorit_te_Pergjithshem_353_1.php#.XxgSOXvivi
- <https://qbz.gov.al/>

CIP Katalogimi në botim BK Tiranë

OSCE. Prezenca në Shqipëri

Krimi, shoqëria, e drejta penale dhe reforma në drejtësi :
konferencë shkencore ndërkombëtare : Tirana, 10 June 2024 /
OSCE Presence in Albania. - Tiranë : Gent Grafik, 2025.

538 f. : me il. ; 17.6x25 cm.

Tit. edhe në angl. : Crime, society, criminal law and justice
reform : international academic conference : 10 June 2024.

ISBN 9789928395498

1.E drejta penale 2.Krimi 3.Konferenca

343(062)

